

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ

**ULUSLARARASI BOYUTLARIYLA KIBRIS
MESELESİ VE GELECEĞİ
ULUSLARARASI SEMPOZYUMU**

11-13 Aralık 2014 / Gazimağusa

BİLDİRİLER

Yayına Hazırlayan
Duygu TÜRKER ÇELİK

ANKARA - 2016

5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'na göre bu eserin bütün yayın, tercüme ve iktibas hakları **Atatürk Araştırma Merkezi**'ne aittir.

Uluslararası Boyutlarıyla Kıbrıs Meselesi ve Geleceği Sempozyumu
(2014: Gazimağusa)

Uluslararası boyutlarıyla Kıbrıs meselesi ve geleceği sempozyumu:
bildiriler; Gazimağusa, 11-13 Aralık 2014 / yay.haz.: Duygu Türker. –
Ankara: AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi, 2016.

XXVII, 779 s.: hrt.: tbl.: fotoğ.: res.; 24 cm. – (Atatürk Kültür, Dil
ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayını)

ISBN: 978-975-16-3239-5

1. KIBRIS – TARİHİ – KONGRELER, VB.

2. KIBRIS – SİYASET VE YÖNETİM –KONGRELER VB.

I. E.a.: Kıbrıs meselesi... II. Türker, Duygu, yay. haz. III. Seri
956.9304

İNCELEYENLER : Prof. Dr. Gökhan KOÇER
Prof. Dr. Mehmet ŞAHİNGÖZ

KİTAP SATIŞI:

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ

Mağaza : Bayındır 1 Sok. Nu: 24/6 Kızılay / ANKARA

Kurum : Ziyabey Cad. Nu: 19 Balgat - Çankaya / ANKARA

Tel: 009 (0312) 285 55 12

Belgegeçer: 009 (0312) 285 65 73

e-posta : bilgi@atam.gov.tr

web : <http://www.atam.gov.tr>

e-mağaza : e-magaza.atam.gov.tr

ISBN : 978-975-16-3239-5

İLESAM : 16.06.Y.0150-490

BASKI SAYISI : 500

BASKI : Diyanet Vakfı Matbaası

İÇİNDEKİLER

AÇILIŞ KONUŞMALARI

Doğu Akdeniz Üniversitesi Atatürk Araştırma ve Uygulama Merkezi Başkanı Doç. Dr. Hasan CİCİOĞLU _____	XI
Atatürk Araştırma Merkezi Başkanı Prof. Dr. Mehmet Ali BEYHAN _____	XV
Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Başkanı Prof. Dr. Derya ÖRS _____	XIX
KKTC Cumhurbaşkanı Dr. Derviş EROĞLU _____	XXI

AÇILIŞ PANELİ

Johnson Mektubunun 50. Yılında Türk Dış Politikası ve Kıbrıs Gelişmeleri

Johnson Mektubu ve Türk-İngiliz İlişkileri Prof. Dr. Mustafa Sıtkı BİLGİN _____	1
Johnson Mektubunun Türk-Amerikan İlişkilerine Etkisi Prof. Dr. Çağrı ERHAN _____	13
Johnson Mektubunun Türk-Yunan İlişkilerine ve Kıbrıs Sorununa Etkisi Prof. Dr. Melek FIRAT _____	21
Johnson Mektubunun Türk-SSCB İlişkilerine Etkisi Prof. Dr. Erel TELLAL _____	27

BİLDİRİLER**I. OTURUM****Prof. Dr. Mehmet Tahiroğlu Salonu**

Atatürk Dönemi (1923-1938) Türkiye-Kıbrıs	
Yrd. Doç. Dr. Mehmet KAYA _____	33
Tek Parti Döneminde Türkiye'nin Kıbrıs Politikasına Bakışı	
Doç. Dr. Zehra ARSLAN _____	55
1950-1960 Yıllarında Türkiye'nin Kıbrıs Politikaları	
Dok. Öğr. Işıl TUNA _____	81
Türk Dış Politikasında Kıbrıs	
Prof. Dr. Hasan Tahsin FENDOĞLU _____	99

I. OTURUM**Kütüphane Auditorium**

Kıbrıs Türklerinin Kendi Kaderini Tayin Etme Mücadelesinde İlk Büyük Olay: 27-28 Ocak Halk Hareketi	
Prof. Dr. Saime YÜCEER _____	131
Kıbrıs Türk Halkına Yapılan Yardımlar (1950-1974)	
Prof. Dr. Sadık SARISAMAN _____	159

II. OTURUM**Mustafa Afşin Ersoy Salonu**

Johnson Mektubu'nun Dayanağı: 12 Temmuz 1947 Tarihli Türk-Amerikan Yardım Anlaşması	
Öğr. Gör. Dr. N. Selcen KORKMAZCAN _____	203

- Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Ceride Kayıtlarında
“Johnson Mektubu” ve Sonrası**
Dr. Turgay Bülent GÖKTÜRK _____ 221
- Johnson Mektubunun Türk Solu Üzerinde Etkisi**
Prof. Dr. Sabit DUMAN _____ 243
- Kanlı Noel'den Johnson Belgelerine Amerikan Belgelerinde
Kıbrıs Sorunu**
Prof. Dr. Ulvi KESER - Dok. Öğr. Gökhan AK _____ 263

II. OTURUM

Prof. Dr. Mehmet Tahiroğlu Salonu

- Yunanistan'ın Kıbrıs Sorunu ile İlgili Olarak Birleşmiş Milletler
Genel Sekreterliğine Gönderdiği 1958 Tarihli İki Rapor:
Prof. Alejandro Alvarez ve Prof. Maurice Bourquin'in Raporları**
Prof. Dr. Mehmet Akif ERDOĞRU _____ 291
- Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Kurulması ve Makarios'un Türkiye
Ziyareti (22 Kasım 1962)**
Okut. Resul BABAOĞLU _____ 301
- ABD'nin Kıbrıs Politikasının Müttefiklik İlişkileri Bağlamında
Değerlendirilmesi (1964-1980)**
Öğr. Gör. Dr. Dinçer BAYER _____ 329

II. OTURUM

Kütüphane Auditorium

- Anılara Yansıyan Yönleriyle Kıbrıs Barış Harekâtı**
Araş. Gör. Koray ÜSTÜN _____ 363
- Büyükelçi, Diplomat Mahmut DİKERDEM'in Gözüyle Kıbrıs
Meselesi**
Yrd. Doç. Dr. Fatih TUĞLUOĞLU _____ 381

III. OTURUM

Mustafa Afşin Ersoy Salonu

Kıbrıs Barış Harekâtı'nın Meşruiyeti ve Uluslararası Hukuk Açısından Bir Değerlendirmesi
Dr. Bülent ŞENER _____ 395

Kıbrıs Uyuşmazlığının Niteliği ve Çözümünde Uygulanacak Hukuk
Prof. Dr. Sadi ÇAYCI _____ 435

III. OTURUM

Prof. Dr. Mehmet Tahiroğlu Salonu

Kuzey Kıbrıs'ta Sanayileşme Denemesi: Kıbrıs Türk Sanayi Holding İşletmeleri LTD. Şirketi (1975-1998)
Yük. Lis. Öğr. Fatma TÜRKÖĞLU _____ 447

Kuzey Kıbrıs'ın Uluslararası Ticaretini Artırmak için Kaynakların Verimli Kullanımı ve Ekonomik Genişlemenin Önemi
Yrd. Doç. Dr. Meltem KESKİN KÖYLÜ _____ 473

Ada Ülkelerinde Turizm Talebi: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Örneği
Yrd. Doç. Dr. Ceyhun Can ÖZCAN _____ 489

III. OTURUM

Kütüphane Auditorium

Ermenice Basının Işığında Kıbrıs'ın Ermeni Diasporası'nın ve Ermenistan'ın Devlet Politikasında "Kıbrıs Sorunu"
Doç. Dr. Gafar MEHDİYEV _____ 519

IV. OTURUM

Mustafa Afşin Ersoy Salonu

Kıbrıs'ta Enerji Politikaları ve İngiltere "İlgisi"
Doç. Dr. C. Uğur ÖZGÖKER - Doç. Dr. Hüseyin ÇELİK _____ 531

Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin "Avrupa Enerji Piyasasının Merkezine Oturma" Hayali	
Prof. Dr. Turgut TURHAN _____	551

IV. OTURUM

Prof. Dr. Mehmet Tahiroğlu Salonu

Rusya Tarih Bilimciliğinde "Kıbrıs Problemi"nin Araştırılma Derecesi	
Doç. Dr. Yegana GEZALOVA _____	573

Türk- Sovyet İlişkileri Bağlamında Kıbrıs Sorunu (1961-1965)	
Dok. Öğr. Ahmet GÜLEN _____	587

Sovyetler Birliği'nin Dış Politikasında Kıbrıs Meselesi (1960-1991)	
Doç. Dr. Hayat ŞAMIYEVA _____	613

V. OTURUM

Mustafa Afşin Ersoy Salonu

Annan Planı'ndan Günümüze Uzanan Müzakere Sürecinin Değerlendirilmesi	
Dr. Büyükelçi Rafet AKGÜNAY _____	629

Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin AB Üyelik Süreci ve Kıbrıs Sorununda Çözumsuzlük Modeli	
Yrd. Doç. Dr. İsmail KÖSE _____	643

Türkiye'nin Kıbrıs Politikası ve Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikasına Etkisi	
Öğr. Gör. Dr. Esengül AYAZ AVAN _____	675

Uluslararası İlişkiler Bağlamında Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve Ada Güvenliği Açısından Siber Güvenlik ve Kritik Altyapılar Üzerine Bir Değerlendirme	
Araş. Gör. Vahit GÜNTAY _____	687

V. OTURUM

Prof. Dr. Mehmet Tahiroğlu Salonu

Kıbrıs'ta Tarihi, Manevi ve Kültürel Ortak Miras Değeri Olarak Hala Sultan ve Hz. Ömer Türbeleri	
Uzman Mukaddes ARSLAN _____	701
1937 Tarihli Bir Rapora Göre Kıbrıs Türkleri	
Yrd. Doç. Dr. Erdem ÇANAK _____	717
KKTC'de Ekonomik, Sosyal, Siyasal, Kültürel Bölünme ve Kıbrıs Sorunu	
Doç. Dr. Birol ERTAN _____	731
Kıbrıslı Türkler ile Türkiye'den Gelen Göçmenler Arasında Uyum	
Öğr. Gör. Emine BALCI _____	753
Sempozyum Fotoğrafları _____	773

SEMPOZYUM KURULLARI

COMMITTEES OF THE SYMPOSIUM

EDİTÖRLER KURULU / EDITORS COMMITTEE

Prof. Dr. Mehmet Ali BEYHAN
Nihat BÜYÜKBAŞ
Prof. Dr. Halil BAL
Prof. Dr. Mustafa Sıtkı BİLGİN
Prof. Dr. Çağrı ERHAN
Prof. Dr. Mehmet TEMEL
Prof. Dr. Ömer Osman UMAR
Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. Hasan CİCİOĞLU
Hüseyin TOSUN

BİLİM KURULU / SCIENTIFIC COMMITTEE

Prof. Dr. Mehmet Ali BEYHAN
Prof. Dr. Yagup MAHMUDOV
Nihat BÜYÜKBAŞ
Prof. Dr. Hayati AKTAŞ
Prof. Dr. Tuğrul ARAT
Prof. Dr. Halil BAL
Prof. Dr. Sertaç BAŞEREN
Prof. Dr. Mustafa Sıtkı BİLGİN
Prof. Dr. İsmail COŞKUN
Prof. Dr. Çağrı ERHAN
Prof. Dr. Melek FIRAT
Prof. Dr. Bedri GENCER
Prof. Dr. Eric GOLDSTEIN

Prof. Dr. Mehmet HASGÜLER
Prof. Dr. Abdullah İLGAZİ
Prof. Dr. Ulvi KESER
Prof. Dr. Selami KILIÇ
Prof. Dr. W. Scott LUCAS
Prof. Dr. Neşe ÖZDEN
Prof. Dr. Salahi R. SONYEL
Prof. Dr. Adnan SOFUOĞLU
Prof. Dr. Necati Fahri TAŞ
Prof. Dr. Mehmet TEMEL
Prof. Dr. Mustafa TURAN
Prof. Dr. Ömer TURAN
Prof. Dr. Ömer Osman UMAR
Prof. Dr. Selma YEL
Prof. Dr. Mustafa YILMAZ
Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. Sibel AKGÜN
Doç. Dr./ Assoc. Prof. Dr. İrade BAĞIROVA
Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. Kemal ÇELİK
Doç. Dr./ Assoc. Prof. Dr. Tofiq NECEFLİ
Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. Kudret ÖZERSAY
Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. Hamit PEHLİVANLI
Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. Uğur ÜNAL
Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. Steve MOREWOOD

SEKRETARYA

Duygu TÜRKER
Arzu GÜVENÇ SAYGIN

ULUSLARARASI BOYUTLARIYLA KIBRIS MESELESİ VE GELECEĞİ ULUSLARARASI SEMPOZYUMU AÇILIŞ KONUŞMASI

Hasan CİCİOĞLU*

Sayın Cumhurbaşkanım, Sayın Büyükelçim, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Başkanım, Atatürk Araştırma Merkezi Başkanım, Vakıf Başkanım, Belediye Başkanım, Rektör Yardımcılarım, meslektaşlarım, değerli katımcılar, değerli misafirlerimiz,

Atatürk Araştırma ve Uygulama Merkezi ile Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Atatürk Araştırma Merkezinin birlikte düzenledikleri “Uluslararası Boyutlarıyla Kıbrıs Meselesi ve Geleceği” Uluslararası Sempozyumu’na hepiniz hoş geldiniz. Başta zati devletleri olmak üzere kıymetli zamanlarına ayırarak toplantımıza teşrif eden, katılan bütün misafirlerimize de ayrıca teşekkürlerimizi sunuyoruz. Merkezimiz kuruluşundan bugüne kadar yirmiden fazla konferans, panel, sempozyum gibi bilimsel toplantılar gerçekleştirmiştir. Bu etkinliklerin yarısından fazlası Başkanlık Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu ve bağlı kuruluşları ile olmuştur. Bu nedenle bu toplantıların gerçekleşmesinde bize maddi ve manevi her türlü desteğini esirgemeyen geçmiş başkanları da dâhil olmak üzere Yüksek Kurum Başkanı Prof. Dr. Sayın Derya ÖRS’e, Atatürk Araştırma Merkezi Başkanı Prof. Dr. Sayın Mehmet Ali BEYHAN’a huzurlarınızda da teşekkürü bir borç bilirim.

Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan itibaren süresi ve kapsamı itibarıyla en uzun süreyle Türkiye’yi meşgul eden politika, Kıbrıs meselesidir. Kıbrıs meselesi, 1950’li yıllardan itibaren gerek iç politikada gerekse dış politikada altmış yıldan fazla bir süreyle Türkiye’nin gündeminde yer almıştır ve almaya devam etmektedir. Kıbrıs meselesi ne zaman başladı dersek bazılarının göre 1958’lerden, bazılarının göre 1960’lardan, bazılarının göre 1963’ten,

* Doç. Dr., Doğu Akdeniz Üniversitesi Atatürk Araştırma ve Uygulama Merkezi Başkanı

bazılarına göre de 1974'ten başladığı ifade edilmektedir. Esas Kıbrıs meselesinin başlangıcı 1571'dir. Kıbrıs'ın jeopolitik, jeostratejik önemini günümüzde de değerini sürdüren görüşü Sokullu Mehmet Paşa'nın sözlerinde buluyoruz. İnebahtı Savaşı'ndan sonra Osmanlı donanmasının yakılması sonucunda mağrur bir edayla Sokullu Mehmet Paşa'nın karşısına gelen Venedik Balyozu (elçisine) Sokullu'nun vermiş olduğu cevap adanın önemini günümüze kadar devam ettirmektedir: "Kıbrıs adasını almakla biz, sizin kolunuzu kestik. Siz, donanmamızı yakmakla sakalımızı tıraş ettiniz. Kesilen sakal daha gür yerine çıkar; ama kesilen kol yerine gelmez." İşte benim kanaatimce Kıbrıs meselesi sadece Rumlarla veya Yunanistan'la değil, Batı dünyasıyla bu kesilen kolun protez olarak yerine takılması mücadelesidir.

Güney Kıbrıs Lideri Glafkos Klerides, Kıbrıs meselesini *My Deposition* adlı eserinde şöyle ifade etmektedir: "Kıbrıs Rumlarının amacı adayı Türkleri de koruma altına alacakları bir Rum Cumhuriyeti'ne dönüştürmektir. Türklerin de tüm çabaları ise anlaşmalarla kendilerine tanınan hakları müdafaa etmektir. Durum bugün de aynıdır." Kıbrıs'ın mücadele tarihinde son derece önemli bir yeri olan ve esas Kıbrıs mücadelesini başlatan Dr. Fazıl Küçük ve arkasından devam ettiren Rauf Denktaş da bu mücadeleyi şöyle ifade eder: "Rumların ulusal bir hedef olarak belirledikleri Kıbrıs'ı bir Rum Cumhuriyeti'ne dönüştürme ve Yunanistan'la birleştirme, Enosis hedeflerine ulaşırma gayesiyle iki halkın eşit kurucu ortaklığına dayalı, 1960 Ortaklık Cumhuriyeti'ni Aralık 1963'te Türklere karşı gerçekleştirdikleri etnik temizlik operasyonu sonucunda silahlı saldırılarla yıktılar. Türkleri Ortaklık Cumhuriyeti'nin tüm organlarından dışladılar ve Anayasanın ölmüş ve gömülmüş olduğunu ilan ettiler. Kıbrıs Türkleri, 1960 Kıbrıs Cumhuriyeti'nden silah zoruyla dışlandıktan ve devletsiz bırakıldıktan sonra, zaman içerisinde kendi idari yapılarını oluşturarak kendi kendilerini yönetmeye başladılar. Enosis'i gerçekleştirme yolunda son adımı teşkil eden 1974 Yunan darbesinden sonra Türkiye garantörlük anlaşmalarına dayalı meşru müdafaa hakkını kullanarak Kıbrıs Türklerini topluca katledilmekten kurtardı. 1975 Nüfus Mübadelesi Anlaşması ile iki kesimlik gerçekleşmiş oldu."

İki gün süreyle devam edecek sempozyum da Kıbrıs meselesi çeşitli boyutlarıyla değerli akademisyenler tarafından ele alınacaktır. Yaptıkları çalışmalarla ortaya çıkacak görüşleri ve onların değerlendirmelerini izlemek bizim için bir zevk olacaktır ve heyecanla bekliyoruz. Sempozyuma katılan değişik ülkelerden gelen akademisyenlere de teşekkürlerimi sunuyorum, onları üniversitemizde görmekten büyük mutluluk duyuyoruz. Üniversitemize her

türlü maddi ve manevi yardımı esirgemeyen ve üniversitemizin bugünlere gelmesinde büyük bir desteği olan Anavatan Türkiye Cumhuriyeti'ne ve onun değerli temsilcisi Sayın Büyükelçimiz Halil İbrahim Akça'ya da teşekkürü gönülden borç biliyorum. Ayrıca bu çalışmamıza destek veren sıralı bütün Rektör, Rektör Yardımcısı ve Rektör Vekiline de teşekkürlerimi sunuyorum. Bütün bu faaliyetlerin, toplantıların gerçekleşmesinde yer alan gizli kahramanlar vardır. Bu gizli kahramanlarımız her iki merkezin de gerek idari, gerek akademisyen, gerek sosyal ve hizmet personellerine de ayrıca takdir ve teşekkürlerimi sunuyorum.

Sempozyumun sonuçlarının Kıbrıs meselesinin çözümünde sağlam ve kalıcı bir barışın gerçekleştirilmesine katkıda bulunmasını diliyor, bütün katılımcılara başarılar dileyerek hepinize saygı ve selamlarımı sunuyorum.

**ULUSLARARASI BOYUTLARIYLA KIBRIS MESELESİ VE
GELECEĞİ ULUSLARARASI SEMPOZYUMU
AÇILIŞ KONUŞMASI**

TARİHİN PENCERESİNDEN KIBRIS

Mehmet Ali BEYHAN*

Sayın Cumhurbaşkanım, Sayın Büyükelçim, Doğu Akdeniz Üniversitesi Atatürk Araştırma ve Uygulama Merkezi Sayın Başkanı; değerli meslektaşlarım, muhterem hanımefendiler, beyefendiler, sevgili öğrenciler,

“Uluslararası Boyutlarıyla Kıbrıs Meselesi ve Geleceği Sempozyumu” münasebetiyle buradayız. Sizleri saygı ve sevgi ile selamlıyorum. Hoş geldiniz.

Kıbrıs, tarih bakımından Anadolu kadar eski; pek çok kavmin, kadim medeniyetin beşiği olmuş bir coğrafyadır. Orta çağların başında, Doğu Roma İmparatorluğu sınırları içinde kaldı; bu açıdan Anadolu ile aynı kadere sahiptir. On ikinci asrın sonuna kadar Bizans’ın bir eyaletidir Kıbrıs. Coğrafi konumu ve stratejik ehemmiyeti bakımından elbette dünya güçlerinin dikkatini her zaman celbeden Kıbrıs; Hristiyan – İslâm dünyası arasında bir mücadele alanı oldu.

Kıbrıs’ın İslâm ile tanışması, Râşid halifelerden Hz. Osman dönemine rastlar. Suriye Valisi Muaviye’nin, Hicretin 28. yılında (648-49) düzenlediği seferle kuşatılan ada, barış yolu ile İslâm topraklarına katılmış oldu. Kıbrıs tarihi boyunca pek çok hâkimiyet ve hükümet gördü: Bizans, Râşid halifeler, Emeviler, Abbasiler devirlerinde Müslüman Araplar; Memlükler ve nihayet 15. yüzyıl sonlarından itibaren 80 yıllık bir Venedik hâkimiyeti geçirdi.

* Prof. Dr., Atatürk Araştırma Merkezi Başkanı

1562’de Kıbrıs halkı, Venedik idaresinin ağır vergi yüküne karşı Osmanlı Devleti’ne başvurdu. Bu başvuruya duyarsız kalınmadı. Temmuz 1570 tarihinden itibaren başlayan fetih süreci Ağustos 1571’de tamamlandı.

Kaynaklar, Kıbrıs’ın stratejik öneminin ötesinde; Osmanlı Devleti için, Kıbrıs halkının Venedik yönetiminden şikâyetinin öncelik arz ettiğini zikretmektedir. Esasen, Osmanlı Devleti’nin Kuzey Afrika’ya; Kızıldeniz havzasına yönelmesinin temel nedeni de “koruma ve kollama” sorumluluğudur. Bölge halkı, Müslümandır. Osmanlı hükümdarları, 16. yüzyılın başlarından itibaren sadece “padişah” değil, aynı zamanda Müslümanların halifesidir. Bu unvan, önemli sorumluluğu; “Kollama ve Koruma” sorumluluğunu beraberinde getirir.

Kuzey Afrika Müslümanları, on beşinci yüzyılın sonlarından itibaren, İspanyolların tasallutuna maruz kalmaktaydı. Nitekim bu tasallutu bertaraf etmek adına Osmanlı Devleti, on altıncı yüzyılın ilk yarısında Kuzey Afrika’ya yönelmiş; Mısır’dan sonra Cezayir, Tunus ve Trablusgarb’ı yönetimi altına almıştır.

Portekiz de, bu çağlarda Hint ve Umman denizleri çevresinde sömürgeleşme oluşturma çabası içinde bulunmaktadır. Aden Körfezi çevresi, Bâbü’l-Mendep Boğazı, dolayısıyla Kızıldeniz Portekiz tehdidi altında idi. Bu kutsal toprakların, Hicaz bölgesinin de tehdit altında olduğu anlamına geliyordu. Sadece kutsal mekânlar değil, aynı zamanda Hindistan ve bölge Müslümanları da bu tehdiye açık bulunmaktaydı.

Kanuni devrinde ve II. Selim’in saltanatının başlarında Kızıldeniz, Basra Körfezi ve Hint denizinde Portekizlilerin tartışılmaz bir üstünlüğü vardı. Ticaret ve Hac münasebetiyle bölgede yolculuk yapanlar Portekiz saldırılarına uğramaktaydı.

Bunun için güçlü bir donanmaya ihtiyaç vardı. Bu maksatla, Osmanlı Devleti’nin on altıncı yüzyıl sonlarında (1568) Süveyş’te bir kanal açma teşebbüsü oluşmuştur. Her ne kadar bir proje halinde kaldıysa da, kanalın açılışından üç asır önce Osmanlı Devleti Süveyş Kanalı projesini ortaya koymuştu. Bilindiği gibi, Portekizlilerle mücadele, bölge halkını koruma ve kollama amacıyla Süveyş Tersanesi ve Kaptanlığı tesis edilerek Portekiz etkisi kırılmaya çalışıldı.

Değerli konuklar,

Bunun içindir ki, Osmanlı Devleti bir imparatorluk değil, Memâlik-i Mahsusedir. Elbette Osmanlı Devleti, bu vasfıyla, geniş coğrafyasında; muh-

telif ırkları, inanç mensuplarını barındıran, kollayan ve koruyan bir devlet idi. Lügatler; imparatorluk kavramını: “kendi topraklarında oturan çeşitli milletleri egemenliği altında toplayan devlet biçimi” diye tanımlar. Bu tanım, eksik bir tanımdır. Tarihin, imparatorluklar çağı incelendiğinde bu tanımın eksik ve yetersiz olduğu görülür.

İmparatorluklar, evet egemenliklerinde pek çok milleti barındırırlar ama sömürürler; dillerini, kültürlerini baskı altına alırlar. Bir zamanlar sömürge olan coğrafyaların bugünkü durumu, bunu açıkça ispat eder. Osmanlı coğrafyasında sömürünün izine rastlanmaz. Bu coğrafyanın tamamında; Balkanlar'da, Kuzey Afrika'da Ortadoğu'da Osmanlı Devleti asırlarca hüküm sürmesine rağmen, her halk kendi dilini, kendi kültürünü muhafaza etmiştir.

Coğrafi keşifler diye isimlendirilen denizcilik faaliyetleri, tamamen dünyanın zengin bölgelerini ele geçirmek, zenginliklerini sömürmek maksadına matuf faaliyetlerdir; coğrafya ilmine, denizciliğe katkı sağlamak için değildir.

Saygıdeğer meslektaşlarım, değerli konuklar,

Tarihin milletler, devletler ve medeniyetler için çizdiği bir kader vardır. Her millet, kendisine çizilen bu kaderi yaşar. Tarih bunu bize göstermektedir. Osmanlı Devleti de zaman içinde kaderini yaşadı; zayıflama sürecine girdi.

93 Harbi'nde, 1877-78 Rus Savaşı'nda Osmanlı Devleti mağlup oldu. Avrupalı devletler, bu fırsatı kullanabilecekleri kadar kullandılar: Avusturya-Macaristan Bosna-Hersek'e yerleşti. Fransa bir oldu-bititi ile Tunus'u işgal etti. İngiltere de öteden beri göz diktiği Kıbrıs ve Mısır'ı ele geçirdi.

İngiltere, Kıbrıs talebini makul bir gerekçeye dayandırıyordu. Gerekçe Osmanlı Devleti'nin güvenliği idi. Kars ve Ardahan Rus işgalinde bulunuyordu. Bu Osmanlı Devleti için işgal sürdükçe daimi bir tehdit demektir. Ruslar bölgeden çekildiğinde, İngiltere de Kıbrıs'ı terk edecekti.

Kars ve Ardahan'da Rus işgali kırk yıl sürdü. Belki İngiltere, bu işgalin kırk yıl süreceğini tahmin edememişti ama Rusya'nın kolay kolay bölgeyi bırakmayacağını biliyordu. İngiltere'nin Ada'ya yerleşmesinin üzerinden 136 yıl geçmiş; Barış Harekâtı kırk yılı geride bırakmış; Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti otuz bir yaşında genç bir devlet... Ancak Kıbrıs, uluslararası arenada bir mesele olarak yerini muhafaza etmektedir. Geçen zaman, bize bir muhasebe yapmak imkânı verecek kadar uzundur. İlmi toplantılar, muhasebe yapma zeminleri; aynı zamanda meseleler, problemler hakkında çözüm öne-

rilerinin, politikaların üretilmesine katkı sunan platformlardır. Bugün bunun için buradayız.

“*Uluslararası Boyutlarıyla Kıbrıs Meselesi ve Geleceği Sempozyumu*”, **Atatürk Araştırma Merkezi**'nin 2014 yılında gerçekleştirdiği son ilmi etkinlik. 53 bilim insanımız; tarih, siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler bağlamlarında tebliğlerini sunacaklar; ürettikleri bilgileri bizimle paylaşacaklar.

Umuyorum ve diliyorum ki, burada sunulacak bilgiler; yapılacak tartışmalar, “Kıbrıs Meselesi”nin çözümüne katkı sağlayacaktır.

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin kuruluşunda emeği geçenleri yâd etmek, bizim için bir vebidir. Barış Harekâtı'nın mimarı olan devlet adamlarımızı, harekâtı gerçekleştiren Silahlı Kuvvetler mensuplarımızı şükranla anıyorum; ebediyete intikal edenlere, şehitlerimize rahmet diliyorum.

Elbette Kıbrıs'ta tedhiş eylemlerine mukavemet ederek Ada'da Müslüman-Türk varlığını muhafazaya çalışan Kıbrıslıları da unutmamak gerekir. Allah yaşayanlara sağlıklı ömürler versin, Ahirete göçenlere rahmet etsin. Sempozyumun başarılı geçmesini temenni ediyorum, hazırlanmasında emeği geçenlere teşekkürlerimi sunuyorum, sizleri sevgi ve saygıyla selamlıyorum.

ULUSLARARASI BOYUTLARIYLA KIBRIS MESELESİ VE GELECEĞİ ULUSLARARASI SEMPOZYUMU AÇILIŞ KONUŞMASI

Derya ÖRS*

Sayın Cumhurbaşkanım, sayın Büyükelçim, çok değerli Belediye Başkanım, Atatürk Araştırma Merkezi Başkanım, Atatürk Uygulama ve Araştırma Merkezinin değerli Başkanı Sayın ev sahibimiz Hasan Cicioğlu Bey, kıymetli öğretim üyeleri, değerli misafirler, burada Kıbrıs'ın en büyük, en önemli üniversitelerinden olan Doğu Akdeniz Üniversitesi'nde sizlerle birlikte olmaktan duyduğumuz mutluluğu ifade ederek sözlerimize başlamak istiyorum.

Sayın Cumhurbaşkanım, bildiğiniz gibi Türkiye Cumhuriyeti'nin zemine, zamana ve olayların akışına göre değişen siyasi meseleleri, davaları olduğu gibi; zemine, zamana ve olayların akışına göre değişmeyen sabit, millî dava olarak gördüğü meseleleri vardır. Bunlardan hiç kuşkusuz birincisi ve en önde gelenlerinden birisi de Hasan Bey'in ifade ettiği gibi Kıbrıs siyasetimizdir. Kıbrıs, Türkiye Cumhuriyeti için vazgeçilmez bir millî dava olarak hemen hemen bu meselesinin başladığı günden beri devam etmektedir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti, hükümetleri değişse de bu siyasetini daima aynı şekilde, aynı heyecanla, aynı hassasiyetle muhafaza ve devam ettirmektedir. Dolayısıyla Türkiye Cumhuriyeti'yle genç Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti arasında sarsılmaz bağların tahkimi adına zaman zaman bu meselenin uluslararası boyutlarıyla kamuoyuna ve konunun taraflarına ulaştırılması için tertip edilen çeşitli toplantılara Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu ve bağlı kuruluşları sürekli olarak destek vermektedir. Bu anlamda böyle bir toplantıyı Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin mümtaz bir üniversitesinde gerçekleştiriyor olmaktan da büyük mutluluk ve şeref duyuyoruz.

* Prof. Dr., Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurum Başkanı

Sayın Cumhurbaşkanım, bir açılış ve selamlama konuşmasının sınırları içerisinde zataâlinizi saygı ile selamlıyor; programımızın başarılı geçmesini, bu haklı davamızın, millî davamızın sesinin bilim insanları tarafından bütün dünyaya duyurulabileceği bu platformun sesinin olabildiğince Kıbrıs'ta ve Türkiye'de yankılanmasını arzu ediyor; bu mesele boyunca canlarıyla vatanlarına hizmet etmiş şehitlerimizi, kanlarıyla vatanlarına hizmet etmiş gazilerimizi saygıyla, minnetle anıyor; hepinize saygı ve sevgiler sunuyorum. Teşekkür ederim.

ULUSLARARASI BOYUTLARIYLA KIBRIS MESELESİ VE GELECEĞİ ULUSLARARASI SEMPOZYUMU AÇILIŞ KONUŞMASI

Derviş EROĞLU*

Muhterem konuklar, değerli akademisyenler ve sevgili gençler, bugün ben de bu sempozyumda bulunmaktan ve sizlere hitap etmekten onur duyuyordum.

Öncelikle Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı ve Doğu Akdeniz Üniversitesi Atatürk Araştırma ve Uygulama Merkezine böylesine kritik bir süreçte Kıbrıs konusunu ele alan bir sempozyum düzenledikleri için takdirlerimi ifade etmek istiyorum.

Konu başlığımız *Uluslararası Boyutlarıyla Kıbrıs Meselesi ve Geleceği*. Sevgili katılımcılar, Kıbrıs meselesi her zaman uluslararası boyutları olan bir konudur. Adanın asırlardır devam eden jeostratejik konumuna bakıldığında bunun başka türlü olması da pek mümkün görülüyor. Çok detaya girmeyeceğim; ama şu kesindir ki adanın Osmanlı İmparatorluğu tarafından ele geçirilmesiyle, İngilizlerin adayı Osmanlı'dan alma oyunları stratejik nedenlerden dolayı idi. O günden bugüne yaşanan tüm gelişmelere baktığımız zaman adanın askeri, ticari ve ekonomik yönden taşıdığı değer, önemin gelişmelere damga vurduğunu göreceksiniz. İngilizlerin İkinci Dünya Savaşı sonrasında adada iki üs kurması, bütün sömürgelerinde uyguladığından farklı uygulamaları Kıbrıs'ta yapması, doğrudan doğruya bölgedeki enerji kaynakları ve Kıbrıs'ın Süveyş Kanalı'nı kontrol eden nokta olmasından kaynaklanmaktadır. Ancak daha sonra Yunan yayılcılığı adaya hâkim olmaya çalışıp, biz Türkler buna direneceğimizi ortaya koyunca İngiliz'in tutumu da değişmiştir. 1960 yılında Kıbrıs hükümeti, Rum toplumlarının ortaklığıyla kurulan devlet, ana vatanına Türkiye ve Yunanistan arasında hak, sorumluluk ve

* Dr., KKTC Cumhurbaşkanı

çıkarlar bakımından bir denge kurmuştur; ama Türkiye-Yunanistan ülkelerinin NATO üyesi olmaları, kurulan devletin NATO üyesi olmamasına karşın Kıbrıs adasına yeni stratejik bir boyut getirmiştir. 1963 sonunda kurulan ortaklık devletinin Rum saldırıları sonucu yıkılması, 1963-74 arasında yaşananlar, 15 Temmuz 1964'teki esas Yunan Darbesi ve arkasından 20 Temmuz 1974'teki Türk Barış Harekâtı sürecinde de gördük ki Kıbrıs'la ilgili birçok uluslararası boyut söz konusudur. O günden bu yana yaşanan tüm gelişmelerin arkasında yine uluslararası stratejik çabalar ve tutumlar vardır. Kıbrıs konusu bugün hâlâ çözümlenememişse, Rum tarafı hâlâ uzlaşmayı sürdürememişse bunun arkasında uluslararası aktörlerin ada ile ilgili çıkarları ve hesapları vardır. Yoksa ben gerçekleri bildiklerinden, doğrunun ne olduğunu anladıklarından da eminim.

Değerli kardeşlerim, bugün etrafımızda neler oluyor, bir bakmakta fayda var. Ukrayna-Rusya uyuşmazlığı devam ediyor. İran bir türlü istikrara kavuşmuyor. Suriye'de fiilen iç savaş var. İsrail-Filistin uzlaşmazlığı halen devam ediyor. Mısır, darbe sonrasında yaşamında sıkıntılar yaşamaktadır. Irak Şam İslam Devleti İŞİD denilen bir terör örgütü tüm dünyayı ve bu bölgeyi tehdit ediyor. Kısacası etrafımızda bir ateş çemberi vardır. 50 yıldır yani 1964 Mart ayında alınan haksız Birleşmiş Milletler kararından bu yana devam eden bir uzlaşmazlığa son verilmemesi de olaydır. Bize gelince ada etrafında hidrokarbon rezervlerinin keşfedilmesi, bölgemizdeki enerji kaynaklarına ilişkin gelişmeler ve bunların ortaya çıkardığı bölgesel ve uluslararası çıkar örtüşmeleri ve çatışmaları Kıbrıs konusunu oldukça etkilemeye başlamıştır. Kıbrıs adasında ise Türk askerinin varlığı sayesinde bir istikrar ve huzur vardır. İki devlet yan yana yaşıyor. Yapılmaya çalışılan iki halkın bir ortaklık çatısı altında buluşturulmasıdır. Geçmişten farklı olarak adamız ve bölgemizdeki gelişmeler ışığında bölgede çıkarları olan aktörler hem çoğalmış hem de çeşitlenmiştir. Bugün hidrokarbonlar nedeni ile ilgili üçüncü ülkelere uluslararası şirketler ve onların çıkarları, dolayısıyla söz konusu şirketlerin çıkarları gözden inkâr müdahil olmuştur. Kıbrıs meselesi yıllardır gerek uluslararası gerekse bölgesel aktörlerin çıkarları ve beklentileri doğrultusunda ya öne çıkmış, ilgi odağı olmuş ya da beklemeye alınmıştır. Atıfta bulunduğumuz gelişmeler ışığında Kıbrıs'taki 50 yıllık belirsizliğin ortadan kaldırılması için gerçek bir dönüm noktasında olduğumuzu değerlendirmekteyiz. Kıbrıs Türk tarafı olarak çevremizdeki hidrokarbon gibi olguların yaklaşımlara bağlı olarak hem fırsata hem de tehdiye dönüşebileceğini de biliyoruz ve bu nedenle de tabi ki hak ve çıkarlarımızı gözeterek bu olguları ilgili tüm taraflar için fırsata çevrilmesi yönünde çaba sarf ediyoruz. Ancak bu tek

tarafı, karşı tarafın hak ve çıkarlarını da göz ardı eden bir yaklaşımla gerçekleştirilemez.

Değerli katılımcılar, bilindiği üzere 11 Şubat 2014 tarihinde muhatabım Kıbrıs Rum Lideri Sayın Anastasiadis ile mutabık kaldığımız ortak açıklamada iki toplumlu, iki kesimli, siyasi eşitliğe dayalı ve iki eş kurucu devletten oluşan bir federal ortaklık üzerinde mutabık kalmıştık. Bu yetki paylaşımına dayalı federal bir vizyondur. Aynı açıklamada egemenliğin iki toplumdans eşit şekilde neşet ettiği, bir tarafın diğeri üzerinde yetki veya otorite kullanamayacağı ve statükonun kabul edilemez olduğu da belirtilmektedir. Bu açıklamayla her iki taraf da en kısa zamanda bir çözüme ulaşılması taahhüdünü vermişlerdir. Söz konusu ortak açıklama uluslararası toplum tarafından da kuvvetle desteklenmiştir. Hal böyleyken Rum tarafının belirlenen vizyona ters bir şekilde, tüm dünyada iki toplumun sahibi olduğunu kabul ettiği ada etrafındaki hidrokarbon kaynakları konusunda tek taraflı karar alma ve hareket etme yönündeki ısrarı Kıbrıs Türk toplumuna karşı tavırlar sergilemesi kabul edilemezdir ve bizim beklediğimiz vizyon %10 çerçevesinde sonuca götürececek bir yolculuk da değildir. Şüphesiz ki bu tür yaklaşımlar statükonun kalıcılaştırılmasından başka bir şey değildir. Ayrıca 2011 ve 2012 yılından itibaren yaptığımız tüm dostane uyarılara ve ortak hareket ve ortak karar almak için yaptığımız önerilere karşı, tek taraflı faaliyetlerini gerçekleştirmek konusunda geri adım atmayan Rum tarafının, sadece hak ve çıkarlarımızı korumak üzere hidrokarbonlar konusunda harekete geçmemiz üzerine tam da al-ver aşamasına geçtiğimiz bir dönemde bunu bir mazeret olarak kullanarak müzakerelere masasından kaçması muhatabımızın belirlediğimiz vizyon çerçevesinde bir çözüm sahibi olup olmadığı konusunda bizleri şüpheye düşürmektedir. Biliyorsunuz, bu doğalgazla ilgili 2011 ve 2012 yıllarında Birleşmiş Milletler kanalıyla Rum tarafına iki öneri sunmuştuk. Her iki önerimiz de Rum tarafından reddedilmişti. Bu noktada 2004 yılında Annan Planı'nın iki tarafta eş zamanlı gerçekleştirilen referandumlarla Rum tarafınca reddedilmesinin ardından Birleşmiş Milletler Genel Sekreterinin Güvenlik Konseyine sunmuş olduğu 28 Mayıs 2004 tarihli raporunda; Kıbrıs'ta çözümün önündeki engelin Rum tarafının Kıbrıs Türk tarafıyla yetkiyi ve zenginliği paylaşmaya hazır olmadığı tespitini ortaya koyduğu aklı gelmektedir. Maalesef Genel Sekreterin bu raporu da Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinde Rusya'nın vetosu ile görüşme masasına taşınmamıştır. Belirlenen vizyonlara rağmen Rum tarafının tek yanlı faaliyetlerinde ısrarcı olması bu analizin bugün için ne yazık ki hâlâ geçerli olduğunu göstermektedir. Öte yandan Kıbrıs Türk tarafı olarak bizim ortaya koyduğumuz tüm adadaki iki tarafın belirlediği ve ulus-

lararası toplumun da benimsediği vizyonla yani yetki paylaşımına dayalı vizyonla uyumludur ve bizi müzakerelerde sonuca götürecektir. Biz, muhatabımıza özetle hidrokarbonlar konusunda ya birlikte adım atalım ya da faaliyetlerimizi eş zamanlı olarak durduralım ve müzakereler yolu ile en kısa zamanda Kıbrıs meselesini çözelim diyoruz. Bu bağlamda uluslararası toplumun Rum tarafının belirlenen vizyona ters düşen tek yanlı hareketleri karşısında sergilediği veya sergileyeceği tutum biliniyor. Eğer üçüncü çevreler Kıbrıs'ta belirlenen vizyon çerçevesinde bir çözüm konusunda samimi iseler, Kıbrıs'a ilişkin yaklaşımlarında, açıklamalarında ve attıkları adımlarla kendileri de bu vizyon çerçevesinde hareket etmek ve tarafları da bu çerçevede hareket etmeye sevk etmek durumundadırlar.

Esasen Kıbrıs meselesinin 50 yıldır çözümlenememesine neden olan Rum tarafının tek taraflı hareket etmesine izin verilmesidir. Bu, müzakerelerde iki eşit toplum olarak kabul edilen taraflar arasında gerçekten kalitenin ortadan kalkmasına neden olmaktadır. Dolayısı ile gerek hidrokarbonlar gibi konularda gerekse kapsamlı çözüm yolunda yol alınması için sadece adadaki iki taraf değil, uluslararası toplumunda belirlenen vizyona uygun şekilde davranması esastır. Aksi davranışlar statükonun beslenmesi demektir. Hatırlanacağı üzere, Rum tarafının 2004 öncesinde stratejisi, Avrupa Birliği üyeliği ve müzakere süreci arasındaki bağlantıyı kopararak tek yanlı üyelik başvurusunu ileri götürmektir. Avrupa Birliğinin Rum tarafının tek yanlı hareketini desteklemesi ve AB üyeliğinin çözümle bağlantısının koparılmasını kabul etmesi sonucunda tabii biliyorsunuz ki her hal ve şartta Avrupa Birliğine üye olacağını gören Rum tarafının Annan Planı'na hayır demesine neden olmuştur. Böylelikle Avrupa Birliği çözüm için katalizör olmaktan çıkmış, çözümü engelleyen bir unsur haline gelerek çok çok önemli bir çözüm fırsatının yitirilmesine sebep olmuştur.

Başta Avrupa Birliği olmak üzere tüm uluslararası toplum bu konuda hata yapıldığını şimdi idrak etmektedirler. Zaman zaman bize yapmış olduğu ziyaretlerde de hatalı davrandıklarını söylemektedir. Mesela İngiltere Dışişleri Eski Bakanı Jack Straw; Avrupa, Rumların bir anlaşma olmadan Avrupa Birliğine alınmasının bir hata olduğunu, Lordlar Kamarası'na verdiğimiz bir yemekte bana da ifade etmiştir. Daha sonra ikinci hatayı yaptık, dedi. Rumlar, Annan Planı'na hayır dedikten sonra Rumları müzakere masasına oturtmak da bizim ikinci hatamızdı şeklinde samimi bir itirafta bulundu; ama bunlar geç itiraflardır. Rum tarafı şimdi aynı senaryoyu çözüm için katalizör olabilecek hidrokarbonlar konusunda uygulamaya çalışmaktadır. Yani hidrokarbonlar konusunda tek yanlı hareket etmekte ve hidrokarbonlar ile Kıb-

rıs konusu arasındaki ilişkiyi koparmaya çalışmaktadır. Rum tarafının yarattığı suni krizin ardından, diplomatik ve siyasi çevrelerde yaptığımız tüm görüşme ve girişimlerde bu gerçekleri detaylı bir şekilde anlattık ve tabi ki de anlatmaya da devam ediyoruz. Görülüyor ki yaptığımız girişimler çerçevesinde uluslararası toplumda bu konuda benzer bir anlayış vardır ve bu fırsatın yitirilmemesi yönünde hareket edeceklerinin mesajlarını almaktayız.

Değerli katılımcılar, içerisinde bulunduğumuz suni krizi yaratmamamıza rağmen Kıbrıs Türk tarafı olarak biz çözüm konusundaki samimiyetimize ve irademizi hidrokarbonlar konusunda ortaya koyduğumuz yetki paylaşımına ve mütekabiliyete dayalı çeşitli önerilerle göstermekteyiz. Biz, Barbaros Hayrettin Paşa gemisi çekilsin diye ısrar ettikleri zaman, o zaman mütekabiliyete uygun hareket edelim; yani Rumlar da kazıyı kessin, biz de gemiyi çekelim. Rumlar kazıya devam ettiği sürece bizim adımıza, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti adına, sismik araştırma yapan Barbaros Hayrettin Paşa gemisi de tabi ki sismik araştırmaya devam edecektir şeklinde bir noktadayız. Keza Rum tarafının retçi duruşunun aksine biz, Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Kıbrıs Özel Danışmanı Espen Barth Eide'nin önerilerini zemin olarak kullanarak hidrokarbonlar konusunda iki tarafın oluşturacağı ortak bir icra komitesi kurulmasını önerdik. Çözüm parametrelerinin belirlenmesinin ardından biliyorsunuz ki Güney Amerika'da böyle bir yapı kurularak tarafların çözüm önerisinde bazı konularda birlikte hareket etmeleri ve karar almaları, iki tarafın iş birliği yapabileceği ve çözümün uygulanabilir olacağına ilişkin inancın ortaya çıkmasını sağlamıştı. Esasen kültürel miras ve kayıp şahıslar konusunda adada iki taraf arasında kararların beraber alındığı ve birlikte hareket edildiği benzer mekanizmalar hâli hazırda başarılı bir şekilde çalışmaktadır. Tarafların ve uluslararası toplumun bu kararları önem arz ettiği bir konuda yani hidrokarbonlar hususunda böyle bir iş birliği gerçekleştirebilsek bundan daha etkin bir güven yaratıcı yöntem olabilir mi diye kendi kendimize soru soruyoruz; ama Rum tarafı maalesef bu öneriyi de reddetmiştir. Biz Kıbrıs Türk tarafı olarak buna hazırız. Ancak Rum tarafı şu ana kadar bu şekilde hareket etmeyi kabul etmemiştir. Tam aksine Kıbrıs Türk tarafını muhatap almayan, Türkiye'yi muhatap almaya çalışan ve suçlayan bir tutum içerisindedir. Buna rağmen Kıbrıs Türk tarafı olarak bir çıkış yolu bulunması için çabalarımıza halen devam etmekteyiz. Biz Kıbrıs Türk tarafı olarak masadayız. Biliyorsunuz, Sayın Anastasiadis kendine, kendince haklı gördüğü önerilerle, gerekçelerle müzakere masalarını terk etmiştir. Bizim Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine yazmış olduğumuz mektupta, gerekse Özel Danışmanı

Espen Barth Eide ile yapmış olduğumuz konuşmalarda biz halen müzakere masasındayız. Önümüzde yakın bir zamanda Cumhurbaşkanlığı seçimleri vardır. Cumhurbaşkanlığı seçimlerine kadar da müzakereleri sürdürmekten yana olduğumuzu da ifade ettik; ama Rum tarafının henüz masaya dönme şeklinde bir işaret veya mesaj verdiğini görmedik. Rum tarafının masaya dönmesi durumunda 11 Şubat 2014 tarihli ortak açıklamada da yer aldığı şekilde 17 Eylül 2014 tarihli liderler görüşmesinin ardından Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Özel Danışmanı Espen Barth Eide'nin yaptığı açıklamada da teyit edildiği üzere, yapılandırılmış ve gerçek müzakereler yoluyla bir an önce sonuca gidilmesi gerekmektedir.

Evet, Kıbrıs Türk tarafı olarak masadayız. Ancak halkımızın hak ve çıkarlarının masaya hapsedilmesine de göz yummamalıyız. Ne yazık ki 2013 Şubat'ında göreve geldiğimden beridir muhabatım Sayın Anastasiadis'in gerçek müzakerelere geçilmemesi için çeşitli bahanelere ve ayak sürmelerine şahit olduk. Öncelikle Güney Kıbrıs'taki ekonomik ve finansal krizi bahane etti, sonrasında bir müzakereci ataması 6 ay aldı, ardından ortak açıklama üzerine mutabık kalmasını müzakerelere başlaması ön şart için bir 6 ay daha kaybettik. Bunu müteakip 6 başlık yerine öncelikle tüm başlıkların taramadan geçirilmesini bunu da yaptık, ardından tüm başlıkların tarafların tekrardan öneriler sunması ki Hristofyas devrinde öneriler sunmuştuk, Anastadias döneminde tekrar bir altı başlıkla önerilerimizi biz masaya koyduk. Bunlar hep zaman kaybıydı tabii. Gerçek müzakereler kurulması için yaptığımız gelişmelerin Sayın Eide'nin Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Özel Danışmanı olarak atanmasıyla ses bulması neticesinde al ver aşamasına geçtiğimiz bir anda kendimizi Rum tarafının başka bir bahanesiyle karşı karşıya bulduk. Sayın Anastadias hidrokarbon konusundaki tek yanlı girişimleri karşısında hak ve çıkarlarımızı korumak için attığımız adımlar nedeniyle masadan kaçtığımızı açıkladı ve masaya dönmek için Kıbrıs Türk tarafının ve Türkiye'nin bedel ödemesini istediğini yani Türkiye gemilerini çekecek, bir kere daha o bölgeye dönmemesi için taahhüt verecek ki müzakere masasına otursun. Böyle ön koşullarla, takdir edersiniz ki bir yere varmak mümkün değildir. Halbuki 2011 yılında müzakereler Greentree'de devam ederken Piri Reis sismik araştırma gemisinin yaptığı araştırmalar müzakere masasını etkilememiştir. O zamanlar Piri Reis sismik araştırma gemisi bizim adımıza aynı denizlerde sismik araştırma yapmaktaydı. Bizler Greentree'de zirve toplantısında idik. Diğer lider müzakere masasından kaçmak gibi bir gerek duymamış; ama Sayın Anastadias daha ziyade üçüncü safha yani artık karşılıklı

alışverişlerle, pazarlıklarla son safhaya geçme ihtimalinin olduğu bir zamanda bu masayı terk etme oyununa başlamıştır. Büyük bir ihtimalle üçüncü safhada yıllarca Rum halkına verdikleri mesajlardan dolayı rahatsızlıklar duymuşlardı ve ne diyorlardı; "Bütün Rumlar yerlerine dönecek, Türk askeri çıkacak, Türkiye'den gelenler geri gidecek." Bunları söyleye söyleye Rum halkını bir anlaşmaya değil, anlaşmamaya hazırlamışlardır ve takdir edersiniz ki yıllarca Rum halkına bunları söyleyen bir kişinin şimdi müzakere masasında pazarlığı başlaması, karşılıklı al verlerle bir anlaşmanın yolunun açılacağını halkına izah etmesinin zor olacağı da bir gerekçe bana göre bu diye düşünüyorum.

Vurgulamak isterim ki Kıbrıs Türk tarafı hiçbir dönemde geçirdiği pek çok ekonomik ve finansal zorluğu, izolasyonu hidrokarbonlar ve başka diğer pek çok unsuru asla müzakere masasından kalkmak için kullanmadı. Bilinmelidir ki Kıbrıs Türk tarafı, Rum tarafının masaya gelmesi için bedel ödemeyecektir. Rum tarafı çözüm konusunda samimi ise kalktığı masaya ön şartsız dönmelidir. Her türlü uyuşmazlığın çözümleneceği yer takdir edersiniz ki müzakere masasıdır. 50 yılın ardından artık Rum tarafının Kıbrıs Türk tarafıyla Birleşmiş Milletler Genel Sekreterinin söylediği üzere yetki ve zenginliği paylaşmaya hazır olup olmadığına, tarafların birlikte belirledikleri iki kesimli federal vizyon çerçevesinde bir ortaklığa hazır olup olmadığına karar vermesinin zamanı artık gelmiştir ve geçmiştir bile. Rum tarafı buna hazır ise bir an önce ön şartsız olarak masaya dönmeli ve belirlediğimiz federal vizyon içerisinde hareket etmelidir. Hazır değilse, bunu da samimiyetle ortaya koyması gerekmektedir.

Son olarak vurgulamak isterim ki, gerek hidrokarbonlar gerekse hak ve çıkarlarımızı ilgilendiren diğer konularda barışçıl yollarla haklarımızı aramaya ve korumaya devam edeceğiz. Bunu yapmaya kararlıyız ve siyasilerimizle ve kamuoyumuzla bu konuda fikir birliğini konuşacak söze sahibiz. Türkiye'nin de bu yönde attığımız adımlarla desteğini bizimle olduğunu herhalde takdir edebiliyorsunuz. Son olarak sempozyumun başlığına uygun olarak Rum tarafı eğer çözümden yana ise ön koşulsuz müzakere masasına gelirler, eğer çözüm iradeleri yoksa ya da olmayacaksa, bunu açıkça Genel Sekretere bildirirler; biz de ne yapabileceğimiz konusunda halkımızla karar veririz. Beni dinlediğiniz için teşekkür ederim. Bir açış konuşmasından biraz fazla oldu; ama takdir sizlerin. Hepiniz sağ olun.

AÇILIŞ PANELİ

**Johnson Mektubunun 50. Yılında Türk Dış Politikası ve
Kıbrıs Gelişmeleri**

1964 JOHNSON MEKTUBU ÖNCESİ VE SONRASI DÖNEMDE KIBRIS'TA TÜRK-İNGİLİZ İLİŞKİLERİ

Mustafa Sıtkı BİLGİN*

Kıbrıs tarihte manevi, siyasi, coğrafi ve stratejik sebeplerden dolayı Türkiye açısından büyük önem arz eden vatan coğrafyalarından biri olmuştur. Adanın İslam tarihiyle bağlantısı çok eskilere, Hz Ömer devrine kadar gitmektedir. Akdeniz'de taşıdığı coğrafi ve jeo-stratejik önem sebebiyle Hz Osman devrinde 649 yılında fethedilmiş ve fethin akabinde fethe bizzat iştirak eden Hz Peygamberin halası, Ümmü Hiram, Larnaka'da şehit düşerek defnedilmiştir. Bundan dolayı Kıbrıs adasının Türkler açısından manevi bir önemi de bulunmaktadır. Daha sonraki dönemlerde değişik devletlerin hâkimiyetleri altında el değiştiren Kıbrıs'ı, yukarıda bahsi geçen sebeplere ilave olarak Venediklerin Akdeniz'de Müslümanlara zarar vermesi üzerine Osmanlı Devleti 1570 yılında fethetmiştir.

Stratejik açıdan bakıldığında ise, Akdeniz'i kontrol eden bir gemi ya da kale hükmünde olduğundan dolayı meşhur Osmanlı denizcisi Barbaros Hayrettin Paşa, 'denizleri kontrol edebilen; dünya ticaretini, dünya ticaretini kontrol edebilen; zenginlikleri, dünyanın zenginliklerini kontrol edebilen de dünyayı kontrol eder' demiştir. Stratejinin ve diplomasinin kurdu olan İngilizler de benzer fikirleri ifade etmişlerdir. 1880'lerde meşhur İngiliz Başbakanı Benjamin Disraeli burası için 'Kıbrıs Batı Asya'nın anahtarındır' demişti. 1920'lerdeki bir başka İngiliz Başbakanı Lord Curzon 'Kıbrıs'ın kaderi Anadolu'nun kaderine bağlıdır' demişti.¹

* YBU Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Müdürü, ATAM Bilim Kurulu Üyesi.

¹ Salahi R. Sonyel, **Cyprus: The destruction of A Republic And Its Aftermath**, Cyrep, 2003, ss. 1-5; Hasan Cicioğlu, 'Türkiye ve KKTC'nin Coğrafi Bölge Üzerindeki Tarihi Önemi ve Yeri' içinde İrfan Ülger-Ertan Efegil (eds), **Kıbrıs Meselesi**, Ankara, 2001, ss. 21-24.

Bu felsefeyi 20'inci asrın büyük stratejisti olan Alfred Thayer Mahan biraz daha geliştirerek 'denizleri kontrol edebilen dünyaya hâkim olur' diyerek meşhur deniz hâkimiyeti teorisini ortaya atmıştı. Yine Türkiye'nin yakın dönem önemli siyaset adamlarından ve 1974 Kıbrıs hareketının mimarlarından Prof Dr Necmettin Erbakan da adanın tüm bu özelliklerine istinaden Kıbrıs Meselesine büyük ehemmiyet atfetmiş ve hatta bunu bir dava olarak benimsemiş yegâne bir lider olmuştur. Nitekim, *Davam* adlı eserinde Prof Erbakan, Kıbrıs'ı 'Türkiye'nin bütünlüğünün bir sigortası, Ortadoğu'nun barışı ve İslam Âlemi'nin huzuru ve Türkiye'nin müdafaası için' muhafaza edilmesi gereken bir vatan toprağı gördüğünü belirtmiştir.²

İngiltere'nin genelde Akdeniz ve özelde Kıbrıs politikasını Johnson mektubu öncesi ve sonrası dönemde değerlendirdiğimizde, bunun stratejik, siyasi ve güvenlik ağırlıklı unsurlara bağlı olduğu ortaya çıkar. Ayrıca lokal, bölgesel, küresel çapta meydana gelen uluslararası gelişmeler İngiliz politikasının şekillenmesinde rol oynamış ve böylece İngiltere'nin Kıbrıs politikası dönemsel olarak değişiklikler göstermiştir.

Ana hatlarıyla İngiliz yönetimi altında Kıbrıs siyaseti incelendiğinde bunun üç dönemde değerlendirilmesi uygun olacaktır: Birinci dönem, 1878-1914 arası dönem, ki hukuki olarak egemenlik hakkı Osmanlı Devleti'nde saklı kalmak üzere İngiltere'nin siyasi hakimiyetini sürdürdüğü safha; ikinci dönem, 1914-23 yılları arası dönem, ki bu dönemde ada İngiltere tarafından ilhak edilmiştir. Üçüncü dönem ise Lozan Antlaşması sonrası dönemdir ki Lozan Antlaşması'nın 20. maddesine göre Türkiye, Kıbrıs'ın İngiltere'ye ait olduğunu kabul ederken İngiltere'nin egemenliği devretmesi durumunda ise Antlaşma'nın 16. maddesine göre Kıbrıs'ın geleceği üzerinde söz hakkı olacağı hükme bağlanmıştır. Yani İngiltere herhangi bir sebeple egemenlik hakkını devrederse o takdirde adanın kaderinin belirlenmesinde Türkiye'nin de söz hakkı olacağı kayıt altına alınmıştır.

İngiliz arşiv belgeleri ve yerli yabancı ikinci el kaynaklara dayalı hazırlanmış olan makalede, konu yukarıda belirtilen çerçevede ele alınacaktır.

I. Tarihsel Altayapı: II. Dünya Savaşı'na Kadar Kıbrıs Meselesi

Kıbrıs meselesinin kökenini Megalo İdea'nın (Büyük Ülkü) ortaya çıktığı 18'inci yüzyıla kadar götürmek mümkündür. Piğas Ferreros adlı bir Rum ilk Megali İdea haritasının 1791-96 yıllarında Bükreş'te hazırlamıştır. Haritaya

² Necmettin Erbakan, *Davam* (Editör: Mustafa Yılmaz), Ankara, 2014, ss. 155-159.

göre Eski Bizans hatta İskender İmparatorluğu topraklarının Yunanistan, Girit, Rodos ve Anadolu toprakları üzerinde kurulması öngörülmekte ve Büyük Yunanistan'ın başkenti olarak ta İstanbul tasarlanmıştı. Bu harita Viyana'da basılmıştı.³

Daha sonra 1814 yılında bu planı gerçekleştirmek üzere ilk örgüt Filiki Eterya Odesa'da kurularak başına Rus Çarı'nın yaveri Alexandros İpsilanti getirilmiştir. Bu örgüt 1821 yılında Mora isyanını 'Ne Mora'da ne de bütün dünyada, tek bir Türk bırakmayın ayakta' sloganıyla başlatarak binlerce masum Müslümanları katlederek Yunanistan'ın kurulma sürecini başlatmış ve neticede başta Rusya olmak üzere Avrupalı empreyalistlerin marifetiyle 1829 yılında Yunanistan kurulmuştur. Enosis denilen Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanması fikri de bu dönemde ortaya atılmıştır.⁴

Daha sonra 1878 yılında imza edilen Berlin Antlaşması neticesinde İngilizler geçici olarak adaya hâkim olunca, Rum kilisesinin başı da bu değişikliği fırsat bilerek İngiliz valisine müracaat etmiş ve Enosis (yani Yunanistan'la birleşme) isteğinde bulunmuştu. Artık bu dönemden sonra adada Türk ve Rum halkları arasında ayrışma ve yabancılaşma süreci başlamış ve bu durum müteakip dönemlerde artarak devam etmiştir. Yukarıda da belirtildiği gibi Enosis fikri aslında Megali İdea veya Pan Hellenizm adı verilen Büyük Yunanistan'ın inşa edilmesi felsefesinin bir ürünüdür. Bu felsefenin zirve noktası ise İstanbul'un Yunanlılar lehine el değiştirmesi hülyasıdır. Böylece, Rum Kilisesi Enosis düşüncesinin merkezi haline gelmiştir. Ama şurası da bir gerçektir ki Kıbrıs tarihte hiçbir zaman Yunan hâkimiyeti altına girmemişti. Dolayısıyla, tarihi ve coğrafi ve stratejik yönlerden Yunanistan'ın adada hak iddia etmesi Türkiye'ye göre çok zayıf bir iddia olarak kalmaktadır.

Daha sonraki dönemde ise, Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşı'na Almanya'nın yanında girince, İngiltere 29 Ekim 1914 yılında Kıbrıs'ı tek taraflı ilhak etmiştir. Türkiye Lozan Antlaşmasıyla bu durumu kabul ettiyse de yukarıda da ifade edildiği gibi Lozan Antlaşması'nın 20. maddesine göre Türkiye, Kıbrıs'ın İngiltere'ye ait olduğunu kabul ederken İngiltere'nin egemenliği devretmesi durumunda ise Antlaşma'nın 16. maddesine göre Kıbrıs'ın geleceği üzerinde söz hakkı olacağını hükme bağlamıştır. Ancak, Berlin Antlaşması sonrası dönemlerde İngiltere'nin adada Rum yanlısı bir politika

³ İsmail Bozkurt, 'Kıbrıs'ın Tarihine Kısa Bir Bakış' içinde İrfan Ülger-Ertan Efegil (eds), **Kıbrıs Meselesi**, Ankara, 2001, s. 10.

⁴ Agm.

izlemesi Rumların Enosis taleplerini sıklıkla dile getirmelerine sebep teşkil etmişti. Bu yüzdendir ki 1878 yılından başlamak üzere 1914, 1917 ve 1925 yıllarında adadan Türkiye'ye büyük sayıda Kıbrıslı Türkler göç etmişlerdir.⁵

Lozan Antlaşması sonrası yıllarda Rum tazyik ve saldırılarının artması üzerine Kıbrıslı Türkler de örgütlenmeye başlamışlardır. 1 Mayıs 1931 yılında Lefkoşe'de bir Milli kongre toplanmış ve Rumlara ve İngiliz yönetimine karşı stratejiler belirlenmiştir. 1942 yılında ise, daha sonraki dönemlerde adadaki Türk toplumunun liderliğini yapacak olan Dr Fazıl Küçük 'Halkın Sesi' gazetesini çıkarmaya başlamıştır.⁶

II. Dünya Savaşı Sonrası Dönemde Kıbrıs'ta Türk ve İngiliz Politikaları

İkinci Dünya Savaşı sonrası döneme bakıldığı zaman İngiltere'nin Kıbrıs siyasetinin iki temel evreye ayrıldığını görülmektedir. 1960 yılına kadar devam eden ve siyasetin eksenini kendisinin belirlediği dönem ve 1960 sonrası dönem ki bu dönemde iki garantör ülke Türkiye, İngiltere ve ABD'nin, Kıbrıs politikalarında başat rol oynadığı bir dönem. Bu dönemde Türk-İngiliz ilişkilerinin güç dengeleri çerçevesinde şekillendiği görülmektedir. İngiltere'nin genel Kıbrıs politikası incelendiğinde bunun lokal faktörler yani Kıbrıs Rumlarının Enosis talebi ve Türkiye'nin karşı tutumu ve Orta Doğu'da meydana gelen bir dizi olaylar çerçevesinde şekillendiği görülmektedir.

1947 yılında İngiltere'nin Hindistan'dan çekilmesinden sonra İngiliz siyaset ve stratejisinin ağırlık merkezi Orta Doğu'ya kaymış ve Mısır bu politikanın merkezini teşkil etmiştir. Özellikle 1950'li yıllardan sonra İngiltere'nin bir dünya gücü olarak vasfını devam ettirebilmesi, Orta Doğu'da ve Akdeniz'deki siyasi ve stratejik politik çıkarlarını sürdürebilmesi için Mısır'daki Süveyş üssü başta olmak üzere Irak'taki üsleriyle Kıbrıs önem kazanmaya başlamıştır. Bu dönemde İngiliz Genel Kurmayının çizdiği çerçeve İngiltere'nin Kıbrıs adası üzerindeki tam egemenliğinin korunması, Orta Doğu'da genel güvenliğin sağlanması, Sovyetlerin bölgeye girişinin önlenmesi noktasında İngiltere'nin adadaki hâkimiyetinin bir gereklilik olduğu şeklinde belirtilmiştir.⁷

⁵ Bozkurt, 'Kıbrıs'ın Tarihine Kısa Bir Bakış', s. 11.

⁶ Agm.

⁷ Mustafa Bilgin, **Britain and Turkey in the Middle East: Politics and Influence in the Early Cold War Era**, London & New York: IB Tauris, 2008, *passim*; Mustafa Sıtkı Bilgin, "Orta Doğu'da Gelişen Türk-İngiliz Münasebetlerinin Tarihi Seyri, 1938-1960), Orta Doğu: Kaos mu, Düzen mi? Konferansı, İstanbul, 2004, ss. 157-168.

Bu dönemden sonra Mısır'da gittikçe artan İngiliz karşıtlığı ve savunma sanayinde, özellikle hava savunma stratejisindeki ilerlemeler ve nükleer silahların ön plana çıkması İngiltere'nin stratejisini değiştirmiştir. Kıbrıs bu dönemde bir hava üssü olarak, Agrapoli özellikle Mısır'a alternatif olarak stratejik önem kazanmaya başlamıştır. 1954 yılında Agrapoli'de hava üssü inşa edilmiştir.⁸

Ayrıca 1950'li yıllarda ortaya çıkan bir dizi bölgesel olay Kıbrıs'ın İngiltere için stratejik ve siyasi önemini artırmıştır. Bu hadiselerle kısaca bakıldığında 1954 yılında İngiltere'nin Mısır'dan çekilmeyi kabul etmesi ve devam eden gerginlikler sebebiyle 1956 Süveyş krizinin patlak vermesi, 1958 yılında Irak'ta gerçekleşen bir ihtilal nedeniyle İngiltere'nin Irak'taki hava üslerinin elinden çıkması gibi hadiselerinden sonra Kıbrıs'ta İngiliz hâkimiyetinin devam etmesi bir zorunluluk haline gelmiştir. Nitekim İngiliz Başbakanı Anthony Eden 1956 yılında bir soru üzerine şu açıklamayı yapmıştır: " No Cyprus, no certain Facilities do protect our supply of oil. No oil, unemployment and hunger in Britain. It's as simple as that." diyerek, yani Kıbrıs yok- sa petrolü koruyamayız, petrol yoksa İngiltere'de işsizlik ve açlık baş gösterir. Bu iş bu kadar önemlidir, demiştir.⁹

Ancak, Rumların 1955'ten sonra EOKA vasıtasıyla İngiliz varlığına karşı saldırıya geçmeleri, enosis için mücadele etmeleri gibi iç olaylar ve 1957 yılındaki Süveyş fiyaskosu, İngiltere'nin Orta Doğu'daki nüfuzunu kaybetmesine sebep olmuştur. Bu olayların İngiltere iç politikasında ağır ekonomik maliyetlere yol açması ve gelişen bölgesel hadiselerin ağırlaşması üzerine İngiltere, Kıbrıs'ta strateji değişikliğine gitmiş ve adanın tümü üzerindeki hakimiyetini sürdürme yerine adada üsler elde etmek yoluyla yeni bir güvenlik ve stratejik anlayış geliştirmiştir.¹⁰

Bu dönemde Bağdat Paketi'nin üye ülkeleri olarak Türkiye ve İngiltere'nin Kıbrıs politikaları paralellik arz etmekteydi ki her iki ülkenin politikaları enosis planına karşı çıkma çerçevesinde şekillenmişti. Yunanistan ise bu dönemde İngiltere'ye tezat bir bölgesel siyaset uygulamaktaydı. Süveyş Krizi meselesinde İngiltere ile çatışan Mısır'ı desteklemişti. Bu sebepten dolayı İngiltere, Türkiye'ye yaklaşırken, İngiliz politikaları Yunanistan'dan uzaklaşmıştır.

⁸ Maria Rousou, 'Britain's Balcony in the Middle East: Cyprus Role in British Defence Strategy 1945-57', Yayınlanmamış Doktora Tezi: Simon Fraser University, 2001, ss. 60-65.

⁹ **The Times**, 2 Haziran, 1956; Ankara to Sir Alec Douglass-Home, 20 February 1971, FCO 9/1371. Ayrıca, bkz., Bilgin, "Orta Doğu'da Gelişen Türk-İngiliz, ss. 157-168; Bilgin, **Britain and Turkey in the Middle East, passim**.

¹⁰ *Age*.

Ancak, Süveyş fiyaskosu Başbakan Anthony Eden'in düşmesine ve yeni Başbakan Harold Macmillan'ın Kıbrıs konusunda politika değişikliğine gitmesine sebep olmuştur.¹¹

Artık, ABD bu dönemden sonra İngiltere'nin Kıbrıs politikasının şekillenmesinde önemli bir faktör olacaktır. Zira İngiltere bu çerçevede ABD'yle uyumlu bir şekilde adanın tümü üzerindeki hâkimiyet politikasından vazgeçerek bağımsız bir Kıbrıs devletinin kurulmasını istemeye başlamıştır. Nitekim bu çerçevede 1959 yılında Zürih ve Londra Anlaşmaları imzalanmış ve 1960 yılında Kıbrıs Cumhuriyeti kurulmuştur.

Adadaki Türk-Rum münasebetlerine bakıldığında ise, 1878 yılından 1960 yılına kadar Rumlar Enosis demiş Türkler bunu reddetmişlerdir. Makaryos Kıbrıs'ta başpapaz seçilince 'Enosis için tüm gücüyle çalışacağına yemin ederek' görevine başlamıştı. 1955 yılında Rum EOKA terör örgütünün kurulmasında rol aldığı için 1956 yılında sürgüne gönderilmiş ancak 1959 yılında geri dönmüştür. Bu dönemde, Makaryos, 'eğer bağımsız Kıbrıs küçük bir Yunanistan olacaksa ve bu durum da büyük bir Yunanistan'la birleşmek için bir adım olur' parolasıyla Kıbrıs'ın bağımsızlığını istemeye başlamıştır. Makaryos'un amacı Kıbrıs'ta yönetimi ele geçirmek suretiyle adada azınlık olan Türkleri çeşitli baskı, siyasi ve diplomatik yollarla asimile etmek hedefini taşımaktaydı.¹²

EOKA terör örgütünün amacı ise önce İngilizleri adadan çıkarmak ve daha sonra da Türkleri asimile etmek ya da yok etmek suretiyle adayı Yunanistan'a bağlama amacını gütmektedir. EOKA tarafından başlatılan katliam, tedhiş ve baskılar 1955 yılından 1974 yılına kadar devam etmiştir. Bu dönem boyunca Rumlar 103 Türk köyünü yıkıp talan etmiş ve 117 Camiyi de tahrip etmişlerdir. 3 aylıktan 90 yaşına varıncaya kadar yüzlerce Türk öldürülmüş ve 25 bin Türk yerlerinden yurtlarından göç ettirilerek adanın % 3 lük bir bölümüne sıkıştırılmışlardır.¹³

Nihayet, Makaryos emellerine nail olmuş, 1959 Zürih ve 1960 yılında imza edilen Londra anlaşmalarıyla Türkiye, İngiltere ve Yunanistan'ın garantörlüğünde kendisinin devlet başkanı olduğu bir Kıbrıs Cumhuriyeti kurulmuştur. Ancak, Makaryos 1960 yılı düzenlemeleriyle Enosis hedeflerine

¹¹ Ankara to Sir Alec Douglass-Home, 20 February 1971, FCO 9/1371; Bilgin, "Orta Doğu'da Gelişen Türk-İngiliz", ss. 157-168.

¹² Mustafa Sıtkı Bilgin, 'Kıbrıs Rum Devlet Başkanı Hristofyas'ın Kıbrıs Maskesi', 04.05.2012, <http://www.usgam.com/tr/index.php>. (erişim, 01.05.2016).

¹³ Bu katliamlarda hanımı ve beş çocuğunu kaybeden Kıbrıs'lı Kamil Gökse Simtaş'ın yazdığı kitap için bkz: Kamil Gökse Simtaş, **Karanlık Dünyam**, Kıbrıs: Aycan Matbaacılık, tarih yok.

ulaşamayacağını anlayınca daha üç yıl bile dolmadan taktik değiştirmiş ve cebir ve şiddet yöntemleriyle hedefine ulaşma siyasetini takip etmeye başlamıştır. Bu çerçevede Makaryos, Aralık 1963 yılında Türklere 13 maddelik bir muhtıra vererek anayasa değişikliği yoluyla Rumların tasallut ve tahakkümlelerini kabul etmelerini istemiş aksi takdirde cebir ve şiddet yöntemlerine başvuracağını belirtmişti. Bu tarihten sonra EOKA terör örgütü tekrar sahneye çıkarak Türklere karşı şiddet ve katliamlara başlamıştır.¹⁴

İngiltere'nin 1960 yılından sonraki genel Kıbrıs politikasına bakıldığında ise, bunun Amerika'ya tezat oluşturmama politikası çerçevesinde şekillendiği görülecektir. Bu nedenden dönemden itibaren İngiltere'nin genel güvenlik stratejisi nükleer silahların caydırıcılığı prensibine dayanmıştır ve bu çerçevede de Agrapoli üssü İngiltere'nin en önemli üssü haline gelmiştir. Bu dönemden itibaren İngiltere stratejisini ve Kıbrıs politikasını adadaki iki üssünü koruma, Sovyetlerin Doğu Akdeniz'e sızmasını önleme ve Kıbrıs'ta statükonun muhafazasını sağlama gibi temel unsurlar belirlemiştir.¹⁵

Ancak, 1963 yılının sonundan itibaren Cumhurbaşkanı Makarios'un Türkleri yönetme, yönetime katılma hak ve imkânı veren anayasal hükümlerini değiştirmek istemesi ve akabinde de Kıbrıslı Türklere karşı başlatılan saldırı ve katliamlar sonucu adada barış ve istikrarın bozulması, İngiltere'yi yeni yükümlülüklerle baş başa bırakmıştır. Bu çerçevede 27 Aralık 1963'te İngiltere'nin başını çektiği üçlü bir barış gücü oluşturulmuştur. Bu hadiseler Türkiye ve İngiltere arasında devam eden politika uyumunu bozmaya başlamıştır. Bu döneme kadar Türkiye ile karşı karşıya gelmemeye dikkat eden İngiltere olaylara müdahaleden kaçındığı için Türkiye tarafından eleştirilmeye başlanmıştır.¹⁶

Ayrıca, 1964 seçimlerinde Amerika'daki Rum asıllı Amerikalıların oylarını devşirme hesapları yapan Başkan Johnson, bu dönemde Kıbrıs Rumlarının ve Yunanistan'ın dile getirdiği enosis düşüncesine sempatiyle yaklaşmaya başlamıştır. İngiltere ise, ABD politikalarıyla ters düşmemeyi temel prensip olarak benimsediğinden dolayı enosis düşüncesine karşı tarafsız kalmaya çalışmıştır. Ancak, İngiliz hariciyesi her en kadar adada barışı bozan tarafın anayasayı ihlal eden Rum tarafı olduğunu belirtse de, enosis ya da taksim planlarının uygulanmasındaki zorluklar sebebiyle Birleşik Kıbrıs'ta ısrar edilmesinin İngiliz çıkarları için en uygun yol olduğunu raporlarında belirt-

¹⁴ Bilgin, 'Kıbrıs Rum Devlet Başkanı Hristofyas'ın Kıbrıs Maskesi'.

¹⁵ Report by Defence Review Working Committee, 02.06.1967, CAB 148/81; Report by Southern European Department, 2 March 1971, FCO 9/1371; Oliver to Douglas-Home, 24.10.1973, DO 204/19.

¹⁶ Ankara to Sir Alec Douglass-Home, 20 February 1971, FCO 9/1371.

mişlerdir. İngiltere'nin yeni politikasının arkasında yatan bir diğer sebep te İngiliz Orta Doğu ve Akdeniz siyasetinin mihverdi olan Kıbrıs'taki üslerine bir zarar verilmesi endişesiydi.¹⁷

1963 yılı Aralık ayında Kıbrıslı Rumların Türkler'e karşı tedhiş hareketlerine girişmeleri ve katliam yapmaları üzerine İngiltere ABD'ye başvurarak uluslararası bir bantş gücü oluşturulması için devreye girmesini istemiştir. Artık, İngiltere maruz kaldığı siyasi, ekonomik ve stratejik aciziyeti sebebiyle Kıbrıs Meselesinde ABD'nin inisiyatif kullanmasına yönelik bir politika takip etmeye başlamıştır. Zira, İngiltere, adadaki çıkarlarını koruyabilmek için tarafsızlık ve problemlere direk müdahil olmama prensiplerini takip etmenin en uygun yol olacağını düşünmüştür.

Türkiye ise Rumların 21 Aralık 1963 yılında icra ettikleri 'Kanlı Noel' olarak ta adlandırılan katliamlardan sonra İngiltere'nin aciziyetinin de farkında olarak ABD'nin harekete geçmesini talep etmiştir. Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, 25 Aralık'ta ABD başkanı Lyndon B Johnson'a bir mektup göndererek katliamların derhal durdurulmasını talep etmiştir. Johnson ise verdiği cevapta Rum lideri Makaryos'a bir mektup yolladığını ve üç garantör devlet arasında bir barışın oluşturulmasını destekleyeceğini belirtmiştir. Ancak, Johnson mektubunda adadaki her iki tarafın birbirlerine saldırdığını ifade ederek hadiseye Türkiye'den farklı yaklaştığını göstermiştir.¹⁸

ABD'den gerekli desteği alamayan Türkiye bu sefer 13 Mart 1964 tarihinde Kıbrıs cumhurbaşkanı Makaryos'a bir mesaj göndererek Rum saldırılarının durmaması halinde Türk halkının güvenliğini sağlamak için gerekli tebirleri alacağını belirtti. Ancak, bundan da bir sonuç alınmaması üzerine Cumhurbaşkanı İnönü'nün talebi üzerine, 16 Mart'ta TBMM, Hükümete askeri müdahale için yetki veren bir tasarını kabul etti. Bu çerçevede Haziran 1964'te adaya müdahale için gerekli hazırlıkların yapıldığı bir zamanda ABD Başkanın'dan İnönü'ye gelen mektup, Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesini önlediği gibi Türk Dış politikasında da kalıcı izler bırakacak gelişme ve değişikliklere sebep oldu.¹⁹

5 Haziran 1964'te gelen mektuptan kısaca bahsetmek gerekirse, bu mektupta Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahale edemeyeceği, bunun meşru olmayacağı, müdahale edilmesi durumunda ise, Sovyetler Birliği'yle karşı karşıya gelme halinde NATO'nun Türkiye'ye yardım edemeyeceği ve Türkiye'nin

¹⁷ Report by Southern European Department, 2 March 1971, FCO 9/1371; **Türk Dış Politikası 1919-1980**, Baskın Oran (ed), İstanbul, 2010, C I, s. 685.

¹⁸ **Türk Dış Politikası**, s. 685.

¹⁹ Age.

Amerikan silahlarını kullanamayacağı gibi hususlar dile getirilmişti. Bu bir müttefik ülkeye yakışmayacak derecede ağır ve set bir mektupdu ve bundan dolayı da Türk-Amerikan ilişkilerini çok olumsuz bir şekilde etkilemiştir.²⁰

Bu dönemden sonra Türk-Amerikan ilişkileri artık eskisi gibi olmamıştır. İngiltere yeni geliştirdiği politika çerçevesinde Amerikan politikasına ters düşmemek ve bir Türk-Yunan çatışmasını önlemek amacıyla ABD'nin daha fazla inisiyatif almasını teşvik etmiştir. Bu çerçevede İngiltere'nin Johnson mektubuna olumlu yaklaştığı ve desteklediği söylenebilir. İngiltere hakeza 1974 Harekâtı'ndan sonra da benzer bir siyaset değişikliğine giderek ABD'yi takip eden bir siyaset izlemiştir.

III. Sonuç

1960'lı yıllardan sonra İngiltere'nin stratejik hedeflerini şu şekilde belirtmek mümkündür: 1) Kıbrıs'ta bir savaş çıkmasını ve dolayısıyla da NATO'nun güneydoğu kanadının zayıflamasını önlemek, 2) Sovyet etkisini önlemek, 3) İngiltere'nin Yunanistan, Türkiye, Orta Doğu, Akdeniz ve Uzak Doğu'daki çıkarlarını korumak. İngiltere'nin Kıbrıs siyaseti incelendiğinde, temel özellikleri şu şekilde ifade edilebilir: adadaki anlaşmazlıklara direkt müdahaleden sakınmak, barışı sağlamak için ılımlı olmayı her iki tarafa Türk ve Rum taraflarına önermek, bağımsız ve birleşik Kıbrıs'ın tekrar kurulmasını -toplumlar arası görüşmelere de destek vererek- teşvik etmek. Hatta toplumlar arası görüşmelerin önemi İngiltere için şu şekilde açıklanmıştır: 'toplumlar arası görüşmeler devam etsin ki Rumların İngiliz üslerine olan ilgisi azalsın'. Rumlar bu dönemde üsler konusunda İngiltere'ye birçok itirazlarda bulunmuşlardı. Bunların başında üslerin kiralalarının artırılması, Rum yönetimine ekonomik ve askeri yardımlar yapılması gibi talepler yer almıştı. Sonuç olarak, İngiltere, genel ortadoğu hedefleri ve özel olarak ta Kıbrıs'taki çıkarlarını koruyabilmek için tarafsızlık ve anlaşmazlıklardan uzak durma politikasını siyasetinin mihverine oturtmuştur. Bu sebepten dolayı İngiltere'nin Kıbrıs politikası 1963 yılı sonlarından itibaren Türkiye ile uyumdan uzaklaşarak Yunanistan ve Amerikan politikalarına daha yakın bir pozisyona doğru kaymaya başlamıştır.

²⁰ Bülent Şener, '1963-64 Kıbrıs Krizi', **Türk Dünyası Araştırmaları**, sa. 205, 2013, ss.16-22.

JOHNSON MEKTUBUNUN TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİNE ETKİSİ

Çağrı ERHAN*

Teşekkür ediyorum, Sayın Başkanım. Değerli başkanlarım, değerli hocalar, değerli öğrenciler, bizi burada misafir eden Doğu Akdeniz Üniversitesinin Atatürk Araştırma ve Uygulama Merkezine bilhassa teşekkür ediyorum. Johnson mektubunun 50. yılı vesilesiyle böyle bir panelde Türk-Amerikan ilişkilerine bu mektubun etkisi konusunu anlatmaktan da mutluyum. Çünkü son derece önemli bir gelişme olmasına rağmen, bu sene içerisinde 50. yıl dolayısıyla, toplantılar çok fazla yapılmamıştı. Bu çerçevede Johnson mektubu Türk-Amerikan ilişkilerini nasıl etkiledi konusunun ayrıntılarına değineceğim. Ne zaman bu konu açılrsa hep Türkiye'yle ABD arasındaki ilişkilerde bir dönüm noktası olduğu ifade edilir. Aslında sadece Türkiye ile ABD arasındaki ilişkilerde değil Türk dış politikasında bir dönüm noktasıdır. Pek çok Türk dış politikası çalışan akademisyen 1964 sonrasında Türkiye'nin o zamana kadar İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra takip ettiği dış siyasetin dışında bir dış siyaset izlemeye çalıştığını, çok yönlülüğe geçmeye çalıştığını ve bu çok yönlülüğün başlangıç noktasının da Johnson mektubunun yarattığı travma olduğunu söylerler. Johnson mektubunun ayrıntılarına geçmeden evvel, bu mektubun nasıl bir sonuç doğurduğunu anlamak açısından İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'yle ABD arasında nasıl bir ilişki vardı ve niye Johnson mektubu bu kadar büyük bir tepkiye sebep oldu, onu kısaca belirtmek lazım.

Biliyorsunuz, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yavaş yavaş şekillenen iki kutuplu düzen içerisinde Türkiye, Amerika Birleşik Devletleri'nin liderliğini yaptığı Batı Bloğu içerisinde yer alabilmek için çeşitli teşebbüslerde bulunmuştu. Bunu ta 1945 Mart'ına kadar götürmek mümkündür. Sovyetler Birli-

* Prof. Dr., Kemerburgaz Üniversitesi

ğinin Türkiye'ye verdiği 19 Mart notasına kadar götürmek mümkündür; ama asıl olarak bu teşebbüslerin hız kazanması 12 Mart 1947'de Amerikan Başkanı Truman'ın ilan ettiği Truman Doktrini ile başlamıştır. Bu Truman Doktrininin biraz sonra yine ayrıntısından bahsedeceğim Johnson mektubu ile da bir alakası var. Çünkü Truman Doktrini ile Türkiye'ye ve Yunanistan'a verilmesine karar verilen Amerikan askeri yardımı için Temmuz 1947'de bir askeri anlaşma yapıldı. O Temmuz 1947'de yapılan askeri anlaşmanın libaçosinde Türkiye'ye verilen askeri yardımların ancak savunma amacıyla kullanılabilceği açık bir dile yazılmıştır ve anlaşmanın ikinci maddesinde de Türkiye'nin kendisine verilen silahları amaçları dışında kullanmasının mümkün olmadığı açık bir şekilde yazılmıştır. Şimdi bunu bir kenara yazalım. Çünkü Türkiye'ye Amerikan silahları verilirken yapılan anlaşmada yapılan bu ifade hem 1964'teki Johnson mektubunun hem de 1975 Ocağında alınan ambargo kararının temel hukuksal dayanağını oluşturmaktadır, Amerikan tarafından. Çünkü biz, amacı dışında bu silahların kullanılmasına müsaade etmeyeceğiz diye de bu kararı almışlardır. Keza Truman Doktrini ile de askeri alanda gelişen ilişkiler, Türkiye'nin Marshall Planı'na dâhil olmasıyla yine 1947'de ekonomik alana da yansdı. 1949'da ikili ekonomik bir anlaşma yapıldı ve Amerika Birleşik Devletleri önce Marshall Planı çevresinde 1953'e kadar yaklaşık 200 milyon Dolarlık bir ekonomik yardımı, Türkiye'ye aktardı. Nakdi değil bu, aynı yardım aktardı. İşte biçerdöver verdi, traktör verdi, mücadele uçağı verdi, fabrika, karayolu vesaire yaptı, madenleri geliştirdi. Arkasından da ikili ekonomik ilişkiler anlaşması çerçevesinde her yıl Türkiye'ye belli bir miktarda para aktarmaya devam etti. Türkiye 1949'da kurulan NATO'ya girebilmek için evvela bunun hazırlık görüşmeleri esnasında yer almaya çalıştı. Arkasından Mayıs 1950'de resmi müracaatını yaptı, CHP döneminde. Bu kabul edilmedi. Demokrat Parti 1950'de Mayıs ayında iktidara geldikten sonra biliyorsunuz Haziran ayında Kore Savaşı çıktı, Kore'ye asker gönderdi Türkiye. O dönemde Sovyetler Birliğı de atom silahları elde etmişti ve Sovyetler Birliğı'ne yakın bir bölgede Amerika Birleşik Devletleri; Sovyetlere karşı kullanabileceğı uçakları yerleştirebileceğı, atom silahlarını yerleştirebileceğı, Sovyetler Birliğı üzerinde gözlem yapabileceğı bir üs istediğı için Türkiye'nin Yunanistan'la beraber NATO'ya girebilmesine yeşil ışık yakular. 1951 Ekim'inde Türkiye-Yunanistan NATO'ya davet edildi. 1952 Şubat'ında da NATO'ya üye oldu. Şimdi bu kısa kronoloji şunu gösteriyor. 1945-1952 arasında Türkiye ile ABD, Soğuk Savaş şartlarının da imkan vermesiyle tarihte o zamana kadar hiç olmadığına bir yakın ilişki içerisine

girdi. Bu ilişkinin de aslında ana omurgasını askeri ilişkiler ve stratejik ilişkiler oluşturuyordu. 1950'lilerin sonuna gelindiğinde ABD, Türkiye'yi batırlamaz bir uçak gemisi olarak görüyordu. Sovyetler Birliği'ne karşı üslerini yerleştirebileceği bir ileri karakol olarak değerlendiriyordu. NATO strateji içerisinde de böyle. Sadece Sovyetler Birliği açısından değil, Orta Doğu'nun denetlenmesi açısından Türkiye'ye özel bir önem atfedilmiş durumda. 1950'de işte Bağdat Paketi'ni kurdurtuyor ABD, Türkiye üzerinden. Arkasından 1959'da bu biliyorsunuz CENTO ismini alacak. 27 Mayıs 1960 darbesinden sonra da darbe yönetimini derhal tanıyor. Çünkü o zaman yine arşiv belgelerine baktığımızda görüyoruz ki Amerikan Başkani Eisenhower, Ulusal Güvenlik Konseyi ile yaptığı toplantıda; Türkiye niye bizim için önemli, Sovyetler Birliği'ne karşı Orta Doğu'yu denetlemek açısından önemli. O zaman orada hangi yönetimin olduğu demokratik olup olmadığı bizim için önemli değil. Önemli olan bizim yanımızda dursun şeklinde görüş beyan ettiğinden Amerika Birleşik Devletleri, Türkiye'deki yeni hükümeti tanıyor. Arkasından Türkiye'ye 1961'de Jüpiter orta menzilli füzelerini yerleştiriyor ki, bu Soğuk Savaş'ın en önemli krizlerinden birine sebep olacaktır.

Aslında bu Johnson mektubunun hikâyesi de bu 1962'deki Küba füze krizi sırasında Türkiye ile ABD arasında yavaş yavaş ortaya çıkmaya başlayan güven bunalımından sonra doğuyor. Yani Johnson mektubu evet, bir dönüm noktasıdır; ama aslında bunun ayak sesleri ABD ile Türkiye arasında bir güvensizliğin ortaya çıkmaya başlayışı 1962'deki Küba krizinde aranabilir. Çünkü ABD Türkiye'yle herhangi bir istişarede bulunmadan Türkiye topraklarındaki füzeleri çekme konusunda Kruşçev'in yönetimiyle, Sovyet lideri Kruşçev ile doğrudan pazarlık yapmıştır. Kruşçev de Küba'ya füze yerleştirmekten vazgeçmiştir. Arkasından da Jüpiter füzeleri Türkiye'den çekilmiştir. Yıllar sonra 1970'te İsmet İnönü ana muhalefet lideri olarak Meclis'te bütçe konuşması yaparken diyor ki: "Biz, o dönemde Sovyetler Birliği ile Amerikalıların pazarlık yaptığından haberimiz yoktu. Bunu sonradan öğrendik ve büyük devletlerle ilişkilerinde ABD'nin kendi müttefiklerini bile göz ardı edebileceğini gördük." Demek ki o dönemde bir ciddi güvensizlik ortaya çıkmış.

Kıbrıs'a nasıl bakıyordu, ABD? 1950'lerde Amerika Birleşik Devletleri siyasetinde ABD'nin üç önceliği var Kıbrıs'a ilişkin. Bir tanesi ada, Doğu Akdeniz'deki Süveyş Kanalı'nın korunması için bir üs olmaya devam etmeli. Yani NATO üyesi İngilizlerin, ABD'nin en önemli müttefiki İngilizlerin buradaki askeri üstünlüğü, üslerin devam etmeli, az önce Hocam da ifade etti

zaten anlaşmalarda da o şekilde yer aldı, bugün de devam ediyor ve ABD’de bu üsleri istediği zaman kullanabilmeli. İkinci adada komünistler kesinlikle güçlenmemeli. Biliyorsunuz, Kıbrıs Cumhuriyeti kurulurken yapılan anlaşmaların gizli maddelerinden bir tanesi komünistlere karşı onların asla iktidara gelmemesi için Türkiye ile Yunanistan’ın İngiltere’yle beraber anlaşmasını da içeriyor ve Kıbrıs Cumhuriyeti’nin hiçbir şekilde Türkiye ve Yunanistan’ın birlikte üye olmadığı bir örgüte üye olmasına da izin verilmiyor. Üçüncüsü de bu ada, Türkiye ile Yunanistan arasında bir kriz unsuru olmamalı. Çünkü bu NATO’nun Güneydoğu kanadını zayıflatır. 1963 Kanlı Noel olaylarından sonra Türkiye’de Türkiye Büyük Millet Meclisi, Mart 1964’te hükümete gerekli gördüğü takdirde Kıbrıs’a harekât yapabilme müsaadesi verdi. Türkiye’de o zaman İsmet İnönü Başbakan, bu konuda birtakım hazırlıklar yapmaya başladı; fakat 5 Haziran 1964’te Amerikan Başkanı Lyndon Johnson’un *Sayın Başbakan* diye başlayan uzun mektubu Türkiye’ye ulaştığında Türkiye bu harekâttan vazgeçti. Şimdi yaygın karar şudur, Johnson mektubunun gelişile ilgili pek çok kitapta, pek çok makalede yazan bugüne kadar da ifade edilen husus genellikle de Türklerin yazdıkları, biraz böyle aşırı milliyetçi gözden bakarsanız ya da anti Amerikan bir perspektiften, *Johnson zaten bir Türk düşmanıydı*, diye başlar analizler, bu mektubun yazılmasında katkı sağlayan Dışişleri Bakanı da William Rusk, Dışişleri Bakan Yardımcısı George Walt, bunlar da Türkiye’den haz etmiyorlardı. Hadi biraz daha objektif değerlendirenler; 1964 Kasım’ında da Amerika Birleşik Devletleri’nde Başkanlık seçimi vardı, Johnson da adaydı. Dolayısıyla Rumların oylarına ihtiyaçları vardı. Türkiye’nin böyle bir müdahalede bulanacağını haberini aldığıında bunlar Rumların oylarını alabilmek için Yunan sever olduklarından, Türklerden hoşlanmadıklarından bu mektubu gönderdiler şeklinde bir genel analiz vardır. Şimdi burada haklılık payı da var; ama biraz da abartı var. Gerçekten 1964’te seçim var ve Amerikan Başkanı seçilebilmek için Rum oylarına ihtiyacı var. Gerçekten de Rumlar üzerine baskı yapmak istemiyor. Türkiye’nin çeşitli teşebbüslerine rağmen araya girmiyor. Bu 63 Kanlı Noel olaylarından sonra Rumlar üzerinde gerekli baskı koymuyor. Bunlar hep Rumlara, Rum oylarına duyulan sempatiyle izah edilebilir; ama diğer taraftan bir başka gerçek var ki bunu son zamanlarda özellikle Haluk Şahin yazıyor, Türkiye’de ve Amerikan arşiv belgeleri de bunu aslında doğruluyor. Çünkü o döneme ilişkin arşiv belgeleri açıklandı biliyorsunuz. Bütün o Johnson mektubu sürecini biz Amerikan arşivlerinden takip edebiliyoruz. İnşallah yakında da Türkiye arşivi de açılacak. İsmet Paşa önceden

haber veriyor zaten böyle bir harekât yapılacağını. Şuan biraz daha akla yatkın olan analiz şu: Türkiye aslında böyle bir harekât yapmaya, askeri kabiliyete sahip değil. Maalesef çıkartma gemisi yok Türkiye'nin. Yeterince paraşütü yok, silahı yok, böyle bir harekâta kalktığı takdirde bunun büyük bir mağlubiyetle ve bir fecaatle sonuçlanabileceğini İsmet Paşa'nın kendisi biliyor. Onun düşüncesi şu. Bunu mesela doğrulayanlardan bir tanesi o tarihte Washington'daki Büyükelçiliğimiz Müsteşarı olan, daha sonra Dışişleri Bakanlığı görevini de yapacak olan Büyükelçi İlder Türkmen. Diyor ki, yani biz tahrik ettik Johnson mektubunu. En son yaptığı açıklama bu. İsmet Paşa, Amerikan Elçisini çağırıyor biz harekât yapacağız diyor, bunun üzerine derhal şifreyle Amerikan Elçisi Washington'a bildiriyor, aman onlar yapmasınlar diye de bu mektup geliyor. Amaç Amerika'yı araya sokmak, Rumlar üzerinde baskı kurmasını ve bu kanlı olayların durmasını sağlamak. Yani Amerika'yı siyasi olarak topa girmeye ikna etmeye çalışıyor İsmet Paşa; ama planlayamadığı bir şey var, bu mektubun dilinin bu kadar sert olacağı. Böyle bir şeyi kimse hesap etmemiştir. Beklenen Amerika araya girsin, *tamam, yapmayın* desin, Rumlara da oturun barış masasına vesaire desin. Bunu bekliyorlardı, böyle olmadı. 5 Haziran 1964'te gelen mektup ya da bazılarının deyişle gece gelen mektup sadece Türk-Amerikan ilişkilerinde değil, Türk dış politikasında büyük bir soğuk duş etkisi yarattı.

Peki, ne diyor bu mektup? Uzun bir mektup bu. Kıbrıs meselesinin ortaya çıkışıyla ilgili de analizleri var; ama esas olarak 4 hususu dile getiriyor. Bir tanesi, böyle bir karar alınırken, bizimle istişare etmediniz diyor. Yani ben Amerikan elçisinden öğrendim ki harekât yapacaktıysanız, böyle bir harekât yapmanızdan taraftar değiliz, bundan hoşnut değiliz bu kararınızdan, bizimle istişare etmediniz. Böyle bir şey yaparsanız Birleşmiş Milletlerin adada yürüttüğü çabalara da sekte vurursunuz. Sakın böyle bir şeye kalkışmayın, birinci husus bu. Yani bize danışmanız lazım. İki, kesinlikle bu bölgede bir Türk-Yunan savaşı istemiyoruz. Bu büyük bir zarar verir, NATO'nun Soğuk Savaş dengeleri içinde düşünüldüğü için Sovyetler Birliği karşısında NATO'yu zayıflatır, böyle bir şey istemiyoruz. Üç, işte bu ikisi, son ikisi çok önemli. Böyle bir harekâta kesinlikle Amerikan silahlarını kullanmanıza müsaade etmiyoruz. Çünkü daha evvel yapmış olduğumuz anlaşma, biraz evvel bahsettiğim, 2 Temmuz 1947 anlaşmasının, 14 Temmuz anlaşmasının ikinci maddesi, bunu ne bekliyor, bunu kullanamazsınız. Ve dördüncüsü az önce Hocam da ifade etti, eğer Türkiye buraya müdahale ettiğinde Doğu Akdeniz'de bir kaos ortamı çıkar ve Sovyetler Birliği de bundan istifade ede-

rek Türkiye'ye müdahale eder ise NATO, Türkiye'yi savunmayabilir. Şimdi asıl zaten can alıcı nokta bu. Çünkü o zaman siz sorarsınız *bu NATO ne işe yarar?* Çünkü Sovyetler Birliği'nin bu meselede bir taraf olmadığını biliyoruz. Burada bir kriz ortamı çıktığında bunu fırsat bilip, NATO saldırıyorsa bu açıkça NATO'ya bir saldırdır. Türkiye'ye değil, NATO'ya bir saldırı. NATO'nun beşinci maddesinin çalışması gerekir. ABD diyor ki böyle bir şey olursa NATO senin yardımına gelmez. Bu mektubu aldı, İsmet Paşa. Bir süre sonra kendisi bir cevap yazdı ve özellikle de bu son iki madde üzerinde durdu. Evvela ABD'yle danışmalarda bulunulduğunu ifade etti. ABD'nin bu konudan haberi olduğunu ifade etti. Rumların faaliyetlerinden, Yunanistan'ın faaliyetlerinden bahsetti; ama bu NATO konusunda ABD'nin tavrının hiç de şık olmadığını diplomatik bir dille karşı tarafa bildirdi. ABD Başkanının davetine icabetle de hemen 21 Haziran'da yani bu mektubun gönderilmesinden üç hafta sonra Washington'a gitti. Amerikan Başkanı Johnson hem Türk başbakanıyla hem Yunan başbakanıyla ayrı ayrı görüştü ve bu tarihten sonra da ABD biraz daha Türkiye ile Yunanistan arasında Kıbrıs meselesine müdahil olmaya başladı ya da geliştirdiği birtakım planlar da var; ama bir sonuca bunlar ulaşmayacak.

Sonuç olarak bu Johnson mektubunun Türk-Amerikan ilişkilerine ve ABD'nin Kıbrıs politikasına nasıl etki ettiğini değerlendirecek; her şeyden önce Türkiye'de ABD'ye olan güvensizlik arttı. Bu Küba kriziyle başlamıştı; ama artık hiçbir şey o 1950'lerdeki ABD-Türkiye ilişkilerinin altın çağı olarak değerlendirilebileceği 1945 sonrası dönemki gibi olmayacak. Ne zamana kadar? İşte 12 Eylül 1980 darbesine kadar. Johnson mektubu aslında bundan sonra zincire eklenen yeni halkaların ilk halkasını oluşturacak, Türk-ABD krizler dönemi başlıyor artık. Nedir o? İşte o Johnson mektubundan sonra haşhaş krizinin başlaması, Altıncı Filo'ya karşıtlığın artması, Türkiye'deki ABD üslerinden duyulan memnuniyetsizliğinin yükselişi, ABD Büyükelçisi Komer'in ülkeden kovuluşu. Yani hükümet kovmuyor, halk kovuyor. Arabasını falan yakıyorlar, o da kaçıyor. Arkasından bazı Amerikalılara yönelik saldırılar. 1974'teki Kıbrıs Harekâtı sonrasındaki ambargo kararı, 1980'e kadar devam eden bir dönem bu, gerginlik dönemi. Bu gerginlik dönemi içerisinde Türkiye'de Amerikan karşıtlığının hiç olmadığı kadar yükseldiğini görüyoruz. Bunun da başlangıç noktalarından bir tanesi Johnson mektubudur. Burada ilk defa siyasal alanda ABD ve NATO karşıtlığının gündeme getirildiğini ve bunun da sözcülüğünü Türkiye İşçi Partisi yapıyor. TİP ilk defa Meclise girerek Türkiye'de ilk defa Amerikan karşıtı bir söylemi öne

çıkartan bir parti oluyor ve NATO'dan çıkılmasını savunuyor. Yani başka hiçbir parti bugüne kadar ne CHP, ne Adalet partisi, ne CMKB NATO'dan çıkılmasından bahsetmemiştir ve Johnson mektubunu, bu anlamda Türkiye İşçi Partisi bir çıkış noktası olarak kullanacaktır, hatta Mehmet Ali Aybar'ın yani Türkiye İşçi Partisi liderinin Kıbrıs meselesi konusunda son derece tırnak içerisinde "Milliyetçi" bir tutum ortaya koyduğunu da söylemek lazım. Yani Kıbrıs davasından bahsediyor, vazgeçilemez olduğundan bahsediyor. Bu Amerikan karşıtlığının bir aracına dönüştürülüyor. ABD bundan sonra Kıbrıs meselesine daha fazla dâhil olmuştur. Amerikan siyasetinin konularından biri haline gelmiştir.

Türkiye'nin savunma sanayisi açısından da, belki her şerde bir hayır çıkar sözünü doğrularcasına bir faydası oldu. Çünkü Türkiye'nin burada çıkartma yapacak kapasiteye sahip olmadığı ortaya çıkınca Türkiye bu 74 harekâtını mümkün kılan askeri hazırlıkların gerçekleştirdi; ama yine de o 74 harekâtı Amerikan silahlarının kullanılmadan yapılamamıştır. O yüzden de ambargo kararı gelmiştir.

Şimdi bitirirken üçüncü dünyayla ilişkileri, işte biraz sonra Eren Hoca da bahsedecek Sovyetler Birliği'yle ilişkilerini, Türkiye'nin Araplarla ilişkilerini geliştirmesine de neden olan bir soğuk düş etkisi de yaratmıştır. O tek taraflı ABD politikasının zararlarının farkına varmıştır Türkiye; ama bitirirken bir soruyla bitirmek istiyorum. Bugüne kadar halen cevabını bulamadığımız bir soru. Çünkü sorunun muhatabı cevap vermedi halen. O da şu. Bu Johnson mektubu aslında gizli. 1964 5 Haziran'ında gizli olarak bir şifre ile Amerikan sefirine gönderiliyor, Amerikan sefirine diyorlar ki genelde git bu mektubu derhal Başbakan'a ver. Adam da getiriyor Başbakan'a veriyor. Bu mektup Türkiye kamuoyuyla Ocak 1966'da paylaşılıyor, Hürriyet Gazetesi yoluyla. Hürriyet Gazetesi'nde Cüneyt Arcayürek bir haber yapıyor, işte Johnson mektubu diye manşetten bunu veriyorlar. Birkaç gün sonra da Milliyet Gazetesi bu da İnönü'nün cevabı diye İnönü'nün cevabını veriyor. Şimdi soru şu: Bir, bu mektup niye 2 yıl boyunca gizli tutuldu? Hadi buna makul bir cevap verebiliyoruz, yani halk galeyana gelmesin, Amerikalılara karşı daha fazla anti Amerikan bir tutum içerisine girmesin. Peki, niye Ocak 1966'da bu mektup açıklandı. Bu mektubu gazeteci Cüneyt Arcayürek Bey'e kim verdi? Yani bunu kalkıp da Başbakanlığın kozmik kasasından alıp götürmeyeceğine göre biliyorsunuz, bazı gazeteler Türkiye'de hükümetin halkla paylaşmak istediği birtakım şeyler varsa gizli nitelikte, onların aktarılması için kullanılır. Mesela yine bir gazete işte Kırmızı Kitap. Şimdi Kırmızı Kitap

gizli. Milli Güvenlik siyaset belgesi. Sen bunu yayınladıysan gizli belgeyi yayınladığın için bunun cezası var. Yok bu o değilse yalan söylüyorsun; ama onu oraya yayınlar ve kimse sen bunu nasıl yayınladın diye sormaz. Çünkü birileri sızdırır, halkın bilgisi olsun diye. Johnson mektubu da bu anlamda halka devlet tarafından duyurulmuştur. İşte bu mektubu acaba kim verdi, niye verdi, bugüne kadar Sayın Arcayürek bu konuda bir açıklama yapmadı; ama tahminlerimiz var tabi. Büyük olasılıkla yeni hükümet yani Adalet Partisi hükümetinin Başbakanı Süleyman Demirel, Kıbrıs meselesi konusunda tepkisiz kalmakla itham ediliyordu. Böyle olunca bak asıl bu harekâttan vazgeçen kimdir, görsünler diye bu mektubu Arcayürek'e verdi, çok büyük olasılıkla bakın bunu turnak içerisinde, ihtimaller içerisinde söylüyorum; onun üzerine de yine rahmetli İnönü biz de ona gereken cevabı verdik diyerek o verdiği cevabı Milliyet Gazetesi'ne sızdırdı. Yani aslında bir iç siyaset çekişmesinin neticesi olarak bunun dışa vurulduğunu belki bir tahminde bulunarak ifade etmek mümkün.

Bana ayrılan sürenin sonuna geldim. Bu toplantının düzenlenmesinden dolayı tekrar hem Yüksek Kurumumuza hem Atatürk Araştırma Merkezimize hem de Doğu Akdeniz Üniversitesi Atatürk Uygulama ve Araştırma Merkezine çok teşekkür ediyorum, saygılar sunuyorum.

JOHNSON MEKTUBUNUN TÜRK-YUNAN İLİŞKİLERİNE VE KIBRIS SORUNUNA ETKİSİ

Melek FIRAT*

Çok teşekkür ediyorum. İki hatta üç düzenleyici kurum ve başkanlarına çok teşekkür ediyorum. Ben yıllardır Kıbrıs'ı çalışırım ve Kıbrıs'ta bir konuşma yapmak her zaman ve halen bana çok heyecan verir. Şimdi Kıbrıs sorunu hangi dönemini ele alırsanız alın ister 50'leri alın; ister 60'ları, ister 74'leri, isterseniz bugünleri alabilirsiniz; üç katmanlı bir sorundur. Dolayısıyla sorunu ya da herhangi bir veçhesini incelerken bu üç katmanın hiçbirini gözden kaçırmamak gerekir. Bunlardan bir tanesi Kıbrıs katmanıdır. Yani Kıbrıs'ta, Türklerle Rumlardır olayın kahramanı ve bunlarla cemaat arasındaki ilişkiler belirler. İkinci katman bunun Türkiye ve Yunanistan ayağıdır. Kıbrıs'ta olan her olay bir şekilde Türkiye ve Yunanistan'ı etkiler. Üçüncü ayağı ise uluslararası sistemdir. Dolayısıyla Soğuk Savaş'ta geçtiği için olay, Doğu ve Batı blokları Amerika ve Sovyetler arasındaki ilişkilerdir. Dolayısıyla her dönem bu üç katmana bakmak gerekiyor; ama maalesef şöyle bir şey oluyor ve bu yıllardır böyle, değişmiyor. 90'dan beri böyle en azından benim bildiğim. Biz Kıbrıs'a geliyoruz ve Kıbrıslı Türkler ve Rumlardan aslında hiç bahsetmeden onların hikâyesini hep başka bir şeyler üzerinden anlatıyoruz. Yani bu masada da öyle oldu. Amerika var, Sovyetler var, İngiltere var vesaire, e Kıbrıslı Türkler ve Rumlar niye yok, Makarios ve Denktaş'a ne oldu, bu hikâyede hiç onlar yok mu? Ve bunu Kıbrıslılardan tekrar özür dileyerek, defalarca yapıyoruz ve ben Kıbrıslı Türk ya da Rum olsam buna hakikaten çok kızarım; ama yıllardır değişmeyen, 30 yıldır değişmeyen bir şeydir bu. Ben biraz bu hikâyeye onları da katarak size Türk-Yunan ilişkilerini anlatmak istiyorum. Biraz daha yapısal bakmaya çalışacağım. Çünkü bir tek Johnson mektubu bu kadar ülkenin dış politikasını etkilemez. Olgular vardır

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi

evet; ama o olgular da yapılara tekabül ederse bir şey ifade eder. Dolayısıyla o mektubun içeriği kadar biraz da yapılara bakmak gerekiyor. Bu da sadece uluslararası sistem açısından değil, arkadaşlarım onu yaptılar. Biraz da iç, ülkenin iç yapılarına tekabül ediyor, dış politika. Yani biz içerdeki ekonomik ve siyasal olguları iyi analiz edemezsek o dış politika olgularını da iyi analiz edemiyoruz.

Çok kısa 1950'lere değinerek geçeceğim, çok konuşuldu aslında bu. 1950'lerde Kıbrıs sorunu çıktığında biliyorsunuz Türkiye'nin Kıbrıs sorunu falan yoktu. Ne Misak-ı Milli içindeydi; ne Lozan'da bunu biz tartıştık, İngiltere-Musul daha açık bir sorundu, almadık. Dolayısıyla Türkiye'nin gündeminde çok açık olarak antikolonyel mücadele başladığı zaman İngiltere'nin davetiyle Türkiye bu davete icabet etti ve Fatin Rüştü Zorlu'nun kişisel gayretiyle de gündemimize bir Kıbrıs sorunu geldi. Dolayısıyla da 1950'lerin ikinci yarısında Kıbrıs sorunu şiddetlendiğinde aslında Denktaş ve Küçük'ün bir Türkiye ziyaretidir bu şeye, Türkiye'ye iyice çeken. Yani silahlandırılma, volkan arkasından Türk Mukavemet Teşkilatı'nın kurulmasından bahsediyorum. Dolayısıyla 1958'de başlayan toplumlararası çatışma Türkiye ve Yunanistan'ın destekleriyle başladığında Amerika Birleşik Devleti harekete geçti, NATO'nun Güneydoğu kanadında çıkacak savaşın daha geniş yankıları olacağı gerekçesiyle ve iki ülke, 1950'lerde o tarafta Karamanlis bu tarafta Menderes tek parti hükümetleri var ve siyasi iktidara hâkimler. İki ülkede de 50'ler, ekonomik ivmenin yükseldiği dönemler, sağ hükümetler var ve ikisinin de politikası 50'lerde Türkiye'nin çıkarı ya da Yunanistan'ın çıkarı diye de okuyabilirsiniz bunu eşittir; NATO'nun çıkarı, o da eşittir; Amerika Birleşik Devletleri'nin çıkarı. Şimdi böyle bir mantığın hâkim olduğu bir dönemde 58 sonrası toplumsal çatışmalar, toplumlar arası çatışmalar hızlanınca Amerika Birleşik Devletleri devreye girdi. Ne Enosis ne taksim dolayısıyla bir bağımsızlık formülü ortaya çıktı. 1960'lar 16 Ağustos 60'ta Cumhuriyet kuruldu. 1960'ta Cumhuriyet kurulunca iki tarafta da milliyetçi şahinler iktidara geldi. Yani Türk tarafına baktığımız zaman Küçük arkasında Rauf Denktaş gibi cevval bir isim var, diğer tarafa baktığımızda da Makarios geldi. Bunların 50'lerdeki tezleri neydi? Bir taraf taksimi savunuyordu, bir taraf Enosisi savunuyordu ve bu süreci bir geçici çözüm diye düşündüler. Temel hedeflerden vazgeçilmedi; ama 1960'ta şöyle bir şey oldu Cumhuriyet ilan edildiğinde Kıbrıs'ta: Türkiye ve Yunanistan'da iktidarlar değişti. Yani Cumhuriyeti kuran, Kıbrıs'ta Cumhuriyeti kurucu unsurları arasında yer alan iktidarlar artık yoktu. 27 Mayıs Darbesi, ardından CHP koalisyonları iktidara geldi ve

baktığımızda Türkiye açısından, Johnson mektubu değildir aslında, 1960 darbesini yönetimidir çok yönlü dış ya da Menderes'i eleştirirken en fazla dış politika üzerinden eleştirdiler; ama doğrudan Amerika'yı hedef almadan Cezayir Savaşı'nı gündeme getirdiler, işte bağımsızlıkçı vurguyu artırdılar. Dolayısıyla 1960'larda darbe sonrası yönetimle 50'lerin kutup politikaları eleştirilmeye başlandı. Şimdi dolayısıyla dış politikada yeni açılımlara ihtiyaç var. Erel Hoca'nın da söylediği gibi yumuşama dönemi başlamış, alternatifler aranıyor. Dolayısıyla bir çıkış başlıyor. 1962 Küba füze bunalımı ciddi tartışmaları gündeme getiriyor. Bir bu yönü var dış politikada ve uluslararası sistemdeki yapı değişikliği; ama ikinci bir şey daha var. Ülke içinde ciddi bir istikrarsızlık var mektup geldiğinde. Yani bir darbe olmuş. Arkasından iki Talat Aydemir çıkışı var ve İsmet İnönü'nün ne kadar temkinli bir insan olduğunu düşünürseniz hiç de böyle dış maceraya, orduda bu kadar hareketlilik varken, girmek isteyen bir isim değil. Dolayısıyla da içerde sıkıntılar var. Koalisyon sağlam değil. Çok fazla başarı sağlamış koalisyonlar değil. Ekonomi de beklendiği kadar iyi gitmeyen bir dönem. Dolayısıyla Kıbrıs'ta olaylar çıktığında, Kanlı Noel yaşandığında Türkiye'nin ne siyasi olarak ne ekonomik olarak ne de dış politika tercihi olarak zaten bir müdahale yapma şansının çok olmadığını görüyoruz.

Yunanistan'a geldiğimizde; Yunanistan'da Karamanlis gitmiş, Yorgo Papandreou hükümeti kurulmuş ve Yorgo Papandreou'nun hükümetine baktığımızda en önemli şeyin Kıbrıs sorunu ilk kez Yunanistan'dan belirlenmemeye başladı. 60'tan beri Makarios iktidarda ve Makarios artık Enosis lafını çok fazla etmiyor eğer konuşmalarına bakarsanız, söylemde ediyor; ama etmiyor. Çünkü devlet başkanı. Niye Yunanistan'a bağlansın? Dolayısıyla nasıl bir Kıbrıs var karşımızda? Makarios'un yönetiminde ve Makarios her Yunanistan'a gittiğinde Yunanistan'ı etkiliyor. Yunanistan artık Kıbrıs'ı etkilemiyor ve orada bir karar alınıyor, bir Papandreou-Makarios görüşmesi var. Bundan sonra konu asla NATO içinde görüşülmeyecek diyor, Papandreou'ya Makarios. Neyi söylüyor? Daha sonra konu en fazla Birleşmiş Milletler'de görüşülebilir. Kıbrıs'ın oluru olmadan hiçbir çözüme gidilmeyecek kararını alıyorlar. Onun için de Yorgo Papandreou, Haziran ayında Washington'a gittiğinde Amerika'nın karşısına Sovyetleri çıkarmak zorundaydı. Makarios'u ikna etme şansı yoktu, onu biliyordu. İkinci olarak ordu ve kralla ilişkisi çok bozuk, Yorgo Papandreou'nun. Dolayısıyla Yorgo Papandreou için 1964 koşulları son derece olumsuz. Makarios'ta ne var dersiniz, burası bağlantısız bir ülke. Yani Makarios bağlantısızlık hareketinin en

önemli isimlerinden biri. Dolayısıyla daha 16 Ağustos'ta yaptığı konuşmada Kıbrıs sadece doğu-batı arasında değil kuzey-güney arasında da bir köprü olacaktır diyor. Dolayısıyla bağlantısızlık hareketi içinde ki 1950'lerin-1960'ların koşullarında önemli bir tavır bu. İki, bu ülkede yani Kıbrıs'ta her zaman AKEL var, yani Moskova'ya bağlı bir komünist partisi var. Zaman zaman Makarios'u destekleyen bir komünist partisi. Yunanistan'da iç savaş bitmiş, komünist partisi yer altında, Türkiye'de zaten hep yer altında. Yani 60'lar İşçi Partisi var tabii ve önemli rol oynuyor; ama sonuç itibarıyla 70'lere geldiğimizde Akdeniz'in Küba'sı, Makarios ise Akdeniz'in Castro'su diye nitelenen bir ülke ve NATO'nun iki müttefikini karşı karşıya getiriyor ve Amerika açısından bakmanızı öneririm. Johnson mektubu geliyor, hemen arkasından ziyaret var. Ben buna çok girmeyeceğim, arkadaşlarım anlattılar; ama mektubun Türkçe açısından sonucuna baktığımızda ben şuna çok inanmıyorum; Türkiye Cumhuriyeti'nin 1945'ten bugüne kadar herhangi bir mektup, herhangi bir kriz nedeniyle Amerika Birleşik Devletleri ile ilişkisini bozduğunu, ben asla ve asla Türk dış politikasının hiçbir alanında bunu görmüyorum. Bu söylem olarak dönem dönem krize girilir ve çıkılır vesaire; ama Amerika'yla ilişkiler hiçbir zaman bozulmaz. Dolayısıyla Johnson mektubu da Türkiye'nin Amerika'yla ilişkilerini bozmamıştır. Önünü gittiğinde 59 Anlaşmaları geçerlidir sözünü Johnson'dan alıp, ortak demeçte yayınlamışlardır, geri gelmiştir ve çok mutludur. Çünkü istenen 59 Anlaşmalarının devam etmesiydi Türkiye açısından. Dolayısıyla da çok yönlü dış politikaya geçiş 1965'te Adalet Partisi geldi iktidara baktığımız zaman ve Adalet Partisi, Demokrat Parti'nin devamı olarak bütün sağ partiler gibi ekonomide çıkış arıyordu. Ekonomide çıkış Amerika'dan gelmiyor. Zaten 50'lerin ikinci yarısında yardımlar azalmaya başlamış. Nereden gelecek? Bir, Sovyetlerle ilişkiler geliştirilecek, 53'ten beri Sovyetler Stalin'in ölümünden sonra Türkiye'ye ekonomik yardım talep ediyorlar zaten. İkincisi, Orta Doğu'ya bir açılım gerekiyordu. Dolayısıyla Adalet Partisi o ekonomik ivmeyi sağlamak için çok yönlü bir dış politikaya geçti; ama bu asla hiçbir zaman tarihinde Amerika Birleşik Devletleri 74'te dahi ambargoya rağmen bence hiç de öyle Türkiye'nin Amerika'yla ilişkileri bozulmuştur değil 74'e baktığımızda aslında Amerika'nın istediği oldu. Ne oldu? Kuzey, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin denetimi altına girdi, güney Yunanistan'ın biraz daha denetimi altına girdi. NATO için çözüm bulundu. Ki Çağrı Hoca söyledi; Amerika'nın stratejisi NATO için çözümdür, çok da fazla tartışma olmadan. Dolayısıyla Türkiye'nin Amerika'yla bir bozulmaya sebep olmadı; ama Yunanistan için farklı

bir şey oldu. Yunanistan'da Papandreou'nun sert çıkışı biliyorsunuz Amerika'nın ünlü bir lafı vardır: "Yunanistan bir piredir, Amerika bir fildir. Pireler filleri kaşındırırsa filler silkelendir ve ortada ne sizin demokrasiniz kalır ne parlamentonuz" dedi ve nitekim de öyle oldu. Biliyorsunuz 67'de Albaylar Cuntası darbe yaptı. Toplumsal meşruiyeti olmayan bir hareketti, bizdeki darbelerden farklı olarak ve tamamen Amerika'ya bağımlı bir politika izledi. Kamuoyunda meşruiyet sağlama ihtiyacını Kıbrıs'ta bir başarıya bağladılar. Kıbrıs'taki başarının önünde Makarios engelli olduğu için 1967'den 74'e baktığımızda Türk-Yunan ilişkilerinin Kıbrıs yoktur. Yunanistan-Kıbrıs ilişkilerinin gündeminde Kıbrıs vardır. Makarios'u bertaraf etmek için üç tane suikast düzenlenmiştir. Mektuplar yazılmıştır. Makarios'un 3 Temmuz'da sert cevabı vardır: "Ben sizin valiniz değilim, ben Kıbrıs Cumhuriyeti'nin devlet başkanıyım, bana böyle muamele yapamazsınız" diye. Arkasından 15 Temmuz darbesi gelmiştir ve Türkiye'de 20 Temmuz'da bu olanağı kullanmıştır. Zaten çünkü 65'ten beri Demirel hükümetinden beri de 64'te olmayan askeri hazırlıklar tamamlanmıştır.

Dolayısıyla iki şey söyleyerek bitirmek istiyorum. Umarım süremi de çok aşmamışımdır. Bunlardan bir tanesi şu: Johnson mektubu ve sonrası diye düşünün, ben bunu Johnson mektubu diye değerlendirmiyorum; ama onunla simgelenen şey Türk-Yunan ilişkilerinde bir etkisi olmuş mudur? Evet, bir etkisi olmuştur. Çünkü bu iki ülke arasında Amerika Birleşik Devletleri ikisi de Batı bağlantılı olduğu sürece kısa vadede baktığımızda anlaşabiliyorlardı. Amerika baskı yapıyordu, anlaşıyorlardı. 64'ten sonra Yunanistan ve Türkiye'yle Amerika baskısı dolayısıyla bir anlaşma çok söz konusu olmadı. Dolayısıyla ne oldu peki bundan sonra dersek, Türkiye için de Yunanistan için de Kıbrıs ilişkilerinde meşruiyet sağlayan bir araç haline geldi. Yani ne zaman bir kriz çıksa Kıbrıs öne sürüldü. Çünkü Kıbrıs iki ülkenin de aslında topraksal parçası değildi. Dolayısıyla Kıbrıs üzerinden her krizi meşrulaştırmaya çalıştılar. Özellikle 74 sonrası Ege krizlerinden bahsediyorum. Hiçbir zaman biz Ege krizlerini konuşmuyoruz. Oysa Ege bizim, Türkiye'nin ve Yunanistan'ın asıl toprak parçalarından bahsediyoruz, hep Kıbrıs üzerinde pazarlık gidiyor. Daha ciddi konuları kamuoyu gündemine getirmeye, Kıbrıs üzerinden bunları meşrulaştırmaya çalışıyorlar. Dolayısıyla Kıbrıs, Türk-Yunan ilişkilerinin her zaman bir sorunu oldu. Türk-Yunan ilişkileri bundan sonra her zaman kriz halinde oldu, bir daha 50'lerdeki ivmeyi hiçbir zaman yakalayamadı; ama hiçbir zaman bana sorarsanız da primer sorunları olmadı.

İkinci bir şey iki taraf içinde söyleyeceğim bunu, Türkiye için de, Yunanistan için de. Kıbrıs konusu iki ülkenin de milliyetçilik damarlarına olağanüstü ne diyeyim, tahrik etti diyeyim, teşvik etti diyeyim ne dersek. Çünkü Türkiye’de İşçi Partisi dâhil olmak üzere yani sol enternasyonalist olması beklenen bir partiden bahsediyorum. Kuruluşundan 1964’e kadar Çağrı Hoca biraz değindi, hiçbir zaman açık olarak üslere karşıyız, Amerika’ya karşıyız, antiemperyalistiz diyemedi. Ne zaman diyebildi? Çünkü Türkiye’nin o havası içerisinde doğrudan Moskova’nın beşinci kolu olmakla suçlanacaktı; ama 1964’te Türkiye’ye Amerika’nın yüzünü gösterdiği gerekçesiyle sola da bu şansı tanıdı ve 1965’ten sonra baktığınız zaman Türkiye İşçi Partisi’nin programında çok açık üslere karşıyız, antiemperyalist politikalar belirleyeceğimiz demeye başladı; ama bunu nasıl yapabildi? Mehmet Ali Aybar önceki konuşmasında, Bursa konuşması vardır. Ona baktığınız zaman 1962’deki 1000 yıllık Rum ülkesiyle ne işimiz var, Misak-ı Milli’de bile yok derken; 1964’te neden müdahale yapmıyoruz halen demeye başladı. Dolayısıyla Türk solu bile milliyetçi çizgili bir sol haline gelmeye başladı. Kıbrıs dolayısıyla Yunanistan’da bu daha daha abartılı bir hale geldi. Dolayısıyla iki tarafın solu açısından baktığınızda da ve bunun yansımaları Kıbrıs’taki sol için de söyleyebiliriz, hem Türk solu için hem AKEL için söyleyebiliriz iki sol da sol kavramına ya da komünist kavramına yakışmayacak kadar milliyetçi çizgilerde. Her sol biraz milliyetçidir; ama Türk-Yunan, Kıbrıs Türk ve Kıbrıs Rum solları çok daha milliyetçi çizgidedirler. Bu otomatik olarak, bizi belki burası daha çok ilgilendiriyor, tarih yazımımızı etkiliyor. Otomatik olarak biz tarih yazımına milli davamız asırlardır, yüzyıllardır davamız diye bir gözlükle bakmak zorunda kalıyoruz ve bu gözlüğü temizlememiz çok zor oluyor. Oysaki çok açık bir şekilde Kıbrıs bizim 1919’da bağımsızlık mücadelesine başlarken terk ettiğimiz bir alandı, tekrar hatırlatıyorum, 55’te gündemimize geldi. Dolayısıyla mümkün olduğu kadar az milliyetçi ve daha Kıbrıs merkezli yani olacaksak Kıbrıs-Türk milliyetçisi olmakta fayda var diye düşünüyorum. Kıbrıs’ı unutmadan Kıbrıs çalışmakta fayda var diye düşünüyorum. Çok teşekkür ediyorum, dinlediğiniz için.

JOHNSON MEKTUBUNUN TÜRK-SSCB İLİŞKİLERİNE ETKİSİ

Erel TELLAL*

Ben de sözlerime teşekkürle başlamak istiyorum. Yüksek Kuruma, Kurumun Atatürk Araştırma Merkezine, Doğu Akdeniz Üniversitesi ve onun Atatürk Araştırma ve Uygulama Merkezine teşekkür ediyorum, bu fırsatı sağladıkları için. Ben mektubun Sovyetler Birliği kısmına değineceğim. Açıkçası onu da önce mektubu ve mektuptan sonraki görüşmelere değinip, mektubun öncesinde ve sonrasında Sovyetlerle ilişkiler nasıldı diye onu özetleyip, sonra bir sonuca ulaşmaya çalışacağım, ana hatlarıyla tabi. Sorularınız olursa daha sonra mümkün olduğu kadarıyla yanıtlamaya çalışırız. Şimdi mektubun Çağrı Hoca da söyledi, Sovyetlerle ilgili kısmı biraz önemli. Çünkü 5 Haziran 1964 tarihli mektupta şöyle yazıyor: Türkiye tarafından Kıbrıs'ta yapılacak askeri bir müdahale Sovyetler Birliği'nin soruna doğrudan doğruya karışmasına neden olabilir. NATO müttefikleri tam rıza ve muvafakatleri olmadan Türkiye'nin girişeceği bir hareket sonucunda ortaya çıkacak bir Sovyet müdahalesine karşı Türkiye'yi savunma yükümlülükleri olup olmadığını müzakere etme fırsatını bulamayabilirler. Yani Çağrı Hoca da özetledi, nazikçe Sovyet saldırısı durumunda NATO'nun Türkiye'yi savunmayabileceğini söylüyor. Tabi hiç kuşkusuz ben mektubun hepsine girmeyeceğim. 13 Haziran'da da İnönü'nün yanıtı var. O da burada gayet nazik bir biçimde NATO'nun varlığını sorguluyor. Eğer diyor diğer üyeler Sovyet müdahalesine uğrayan NATO ülkesinin haklı olup olmadığını, müdahaleyi kendi hareketiyle tahrik edip etmediği gibi konuları tartışmaya kalkışılar ve tartışmanın sonucuna göre yardım yükümlülükleri olup olmadığını tespit yönüne giderlerse NATO ittifakının temel direkleri sarsılmış ve anlamı kalmamış olur, diye İnönü de Johnson'a yanıt veriyor. Yalnızca bununla kalmıyor. Daha sonra yine Çağrı Hoca söyledi, ABD tarafları görüşmeye çağırıyor ve bu görüşmeler sırasında da Başkan Johnson, Türkiye'ye yani İnönü'ye deyim yerindeyse Sovyet sopasını gösteriyor. Savunma Bakanı McNamara ise Yu-

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi

nanistan'a Papandreou'ya Türk sopasını gösteriyor. Papandreou ise bu kez dönüp, Johnson'a Sovyet sopasını gösteriyor. Yani taraflar birbirlerine karşı kozlarını ortaya koyuyorlar diyebiliriz. Tabi bu Türk dış politikasında çok önemli bir gelişme olduğu gibi Türk-Sovyet ilişkilerinde de önemli bir gelişme. Öncesine ve sonrasına kısaca baktıktan sonra bir değerlendirme yapmaya çalışacağım.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki ilişkiler neredeyse kesintiye uğradı. Burada dış politikada blok politikasının meşruiyet dayanağı olarak gösterilen Türkiye'den Sovyet istekleri denilen altı çoğunca da doldurulmamış, burada da uzun uzun anlatamayacağım; ama isterseniz sorunca yanıt bölümünde anlatırım, abartılı bir korku ve tehdit söz konusu. Onun için neredeyse 45 ile 53 arasında hiçbir ilişki yok Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında. 1946 Ağustos ve Eylül'den sonra notalar var. 30 Mayıs 1953'te ilk nota geliyor ve burada Sovyetler Birliği, Türkiye'den hiçbir isteği olmadığını bildiriyor. Çünkü Çağrı Hocanın söylediği gibi Türkiye'nin NATO'ya üyeliğiyle hızla blok politikasına kayıyor ve Sovyetler Birliği, Türkiye'nin bu blok politikasının önüne geçmeye çalışıyor. 53'teki bu notadan sonra Türkiye'nin blok politikası izlediğini görüyoruz; ama Sovyetler bunu engellemeye çalışıyor. İşte 54'ten itibaren örneğin İzmir Fuarı'na katılıyorlar, efendim 57'de bir Çayirova Cam Fabrikası projesi var, bu 61'de tamamlanacak. Hatta o dönemde Demokrat Parti döneminde Cumhuriyet Halk Partisi buna muhalefet ediyor ve bizzat o dönemin genç milletvekili Ecevit, Meclis'te soru önergesi veriyor Demokrat Parti'yi eleştirmek için, siz yoksa Sovyetlerle ekonomik iş birliğine mi gidiyorsunuz komünistlerle, diye ve eleştiriyor Meclis'te. Tabi 1960'lara geldiğinde Başbakan Menderes'in bir gezisi söz konusu Haziran ayında; fakat bu gerçekleşmiyor darbe nedeniyle. Bu da çok karmaşık bir ilişki. Sanıyorum darbenin dayanak noktalarından biri olarak hep bu gösteriliyor; ama bununla hiçbir ilgisi yok neredeyse. Tabi 1960'ta sadece o da değil, U-2 bunalımı, işte 62'de Küba bunalımı ve üstüne Johnson mektubu gelince ilişkilerin önü tamamen açılmış oluyor. Aslında Johnson mektubunu takiben üst düzey ilişkilerin, üst düzey ziyaretlerin başladığını ve ilişkilerin hızla özellikle ekonomi alanında geliştiğini söyleyebiliriz. Fakat burada bir örtüşme de söz konusu. Örneğin 1964'teki ilk parlamento ziyaretinin tarihi aslında 23 Mart, böyle tasarlanıyor; fakat o dönem tam da Kıbrıs'ta olayların yaşandığı ve Türkiye'den kalkan uçakların aslında buraları biraz bombaladığı, önüne geçmek için. Onun için o gezi erteleniyor ve bu sırada Sovyetler Birliği'nde çok değişik olaylar oluyor ve Stalin'den sonra öyle böyle zar zor oturmuş Hruşçyov düşüyor örneğin 14 Ekim'de. Tam ziyaret öncesine denk geliyor bu ve Ekim sonunda hatta Ekim Devrimi'nin de yıldönümü kutlamalarına katılıyor heyet ve ilk parlamento heyeti Suat Ürgüplü başkanlığında Sovyetler Birliği'ne gidiyor

ve onu da hemen Ocak ayı başında Dışişleri Bakanının Türkiye ziyareti izliyor. Tabii tam Kıbrıs'ta da en sıcak gelişmelerin yaşandığı bir döneme denk düştüğü için Türkiye açıkça Kıbrıs sorununda Sovyetler Birliği'ni hatta Batı'dan bulamadığı desteği Sovyetler Birliği'nden istemeye başlıyor ve bir ölçüde de bulduğunu da söyleyebiliriz. En azından sözde, ortak açıklamalarda Türkiye'nin de hakkını savunan açıklamalar yaptığını söyleyebiliriz, Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye karşı.

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı sonrası NATO'ya girdikten sonra izlediği blok politikalarını hep Sovyet tehdidine dayandırıyor. Fakat bu Johnson mektubu ile birlikte müttefikleri Türkiye'yi Sovyet saldırısıyla ya da Sovyet saldırısından sonra buna kayıtsız kalmakla tehdit etmeye başladı ve deyim yerindeyse dış politika yapımcıları ve uygulayıcıları bir anlamda paralize oldular Johnson mektubu ile. Fakat sonra düşünüp taşınıp işte ona Türk dış politikasında çok yönlülüğe geçiş de deniliyor, tekrar başka yollar aramaya başladılar. Bu da en azından Kıbrıs'tayız ve Kıbrıs sorununa ilişkin yorum yapacak olursak 74'e gelindiğinde Türkiye'deki politikacılar ve politika yapımcılar ve uygulayıcılar artık hazır, ne yapacaklarını biliyorlardı. Yani biraz önce Çağrı Hoca acaba Johnson mektubu yaratıldı mı gönderildi mi diye sordu. 1974'te Türkiye ne yapacağını biliyordu. Daha doğrusu iktidarın da Ecevit'in koalisyon etkisi var, değişik etkenler var; ama Türkiye 74'te tereddüt etmedi ve müdahale etti.

Şimdi sonuç olarak kısa kesmeye çalıştım, sanıyorum kestim de Johnson mektubu Türk-Sovyet ilişkilerine etki etti mi? Etti. Bu etki nasıldı? Olumlu etki etti. Yani çünkü Batı ile arasını bozmuştu. Sovyetlerle arasının düzelmesine neden oldu; ama şunu düzeltmek gerekiyor galiba. Türkiye'yle Sovyetler Birliği'nin arasının düzelmesine giden süreç tam da buraya denk düştü; ama yalnızca Johnson mektubu ile açıklanacak bir şey değil. Yani genel olarak Soğuk Savaş'ta yumuşamanın başladığını görüyoruz. Yumuşamanın en temel karakteristiği şudur: Bloklar arasında yakınlaşmak ve blok içi anlaşmazlıkların ortaya çıkmasıdır. Zaten NATO'da tek anlaşmazlık noktası Kıbrıs'ta değildir o dönem. Fransa da vardır, başka sorunlar vardır ve genel olarak iki blok yani Batı bloğuyla Doğu bloğu yakınlaşmaya başlamıştır. Zaten işte Avrupa Güvenlik İş Birliği Konferansı'na giden süreç, efendim silahsızlanma konferanslarına giden süreç de bu dönemde başlamıştır. Yani, evet, olumlu etki etti Johnson mektubu Türk-Sovyet ilişkilerine; ama bunda konjonktürün ve Soğuk Savaş'taki yumuşamanın büyük etkisi oldu. Şimdilik teşekkür ederim.

BİLDİRİLER

ATATÜRK DÖNEMİ TÜRKİYE-KIBRIS İLİŞKİLERİ (1923-1938)

Mehmet KAYA*

Özet

Uzun bir süre Türk egemenliğinde kalan Kıbrıs, XIX. yüzyılın son çeyreğinden itibaren İngiltere'nin kontrolüne geçmiştir. Önemli sayıda Türk bulunan Kıbrıs'la Türkiye ilişkileri zaman içerisinde daha artan bir ilgiye dönüşmüştür.

Bildiri konusu olarak 1923-1938 döneminde Kıbrıs'la ilişkiler ele alınacaktır. Bu ilişkileri sosyal, siyasal ve ekonomik alanlarda ele almak mümkündür. Türk elçiliğinin bu döneme ait Kıbrıs ile ilgili raporları dikkate değer bir nitelik taşımaktadır.

Konunun gereği olarak siyasi gelişmelere dair İngiliz arşivi (Foreign Office of Overseas) kullanılacak, ayrıca adanın tarihsel gelişimi bağlamında House of Common Parliamentary Archives'den yararlanılacaktır.

Konunun Türkiye açısından da Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nden istifade edilecektir. Atatürk döneminde Kıbrıs'ın durumu ve döneme dair gelişmeler üzerine arşiv kaynaklarından yararlanılarak bazı saptamalar yapılmaya çalışılacaktır.

* Yrd. Doç. Dr., Niğde Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi
dr.kaya40@hotmail.com.

BETWEEN TURKEY AND CYPRUS RELATIONSHIPS OF ATATURK'S ERA (1923-1938)

Abstract

Cyprus was under Turkish rule for a long time Since the last quarter of XIXth century has passed under the control of England. A significant number of Turkish Cyprus, Turkey, the relationship has evolved over time to a growing interest in more.

Proceedings have identified as the subject of relations with Cyprus will be discussed during 1923-1938. These relationships, social, political and economic fields is possible to discuss. Cyprus on the Turkish Embassy reports from this period bears a remarkable qualities.

As part of the subject on the political developments in the British archives to be used also in the context of the historical development of the island House of Common will be utilized in the Parliamentary Archives.

Prime Minister of the Republic of Turkey in terms of the subject in the archives will also be utilized. About the status of Cyprus during the period of Atatürk and some observations on developments making use of archival sources will be attempted.

GİRİŞ

Kıbrıs'ın 1571 yılında Osmanlı Devleti'ne geçişiyle birlikte iskan siyasetinde uygulanan şenlendirme usulüyle Anadolu'dan adaya nüfus göçürülmüştür. Osmanlı yönetiminde beylerbeyliklerden biri haline dönüştürülmüştür. Cezayir-i Bahr-ı Sefid Eyaleti adı altında diğer adalarla birlikte yönetilmiştir.¹ İngiliz idaresinde adada 1882 yılında Türklerin de temsilcilerinin bulunduğu Kavanin Meclisi kurulmuştur.²

Osmanlı Devleti'nde ilk nüfus sayımı eksikleri olsa da 1831 yılında yapılmıştır. Bu sayımda Müslümanlar 14.893, reaya 29.190, çingene 43 kaydı yer almaktadır. Bu verilen sayıların erkek nüfusu ifade ettiği, sayımın gerçekleştirilmesinde yaşanan sorunlar dikkate alınrsa her ne kadar güvenilir olmasa da ilk sayım olması bakımından önem taşımaktadır.³

Kıbrıs'ın Osmanlı Devleti'ne ait en son nüfus verileri adanın İngiltere tarafından işgalinin hemen öncesine 1877-78 sayımına rastlamaktadır.⁴ Bu sayımda erkek ve kadın ayırımı yapılmadan toplan nüfus 28.456 olarak verilmiştir. Adadaki binaların sayısı da 18.200 olarak kaydedilmiştir. Bu dönemde Baf, Değirmenlik, Tuzla, Limasol, Girne, Magosa Kıbrıs'ın kazalarıdır.⁵ Nüfus sayımı üzerine 1881 yılındaki verilere göre Müslüman Türkler 45.458 (%24.4.), Rumlar 137.631 (%73.9), diğer 3084 (%1.7)'dir.⁶ Adanın İngiliz egemenliği sırasında 1889 yılında nüfusu erkek-kadın ayırımı olmaksızın 189.173 olarak belirtilmiştir.⁷ Nüfus konusunda ele aldığımız döneme ait önemli bilgiler vardır. Bu bilgiler ışığında adada yaşayan Türkler ve Rumla-

¹ Nasim Zia, **Kıbrıs'ın İngiltere'ye Geçişi ve Adada Kurulan İngiliz İdaresi**, TKAE.Yayımları, Ankara, 1973, s. 35; Turgay Bülent Göktürk, "Rumların Kıbrıs'taki Enosis İsteklerinin Şiddete Dönüşmesi: 1931 İsyanı; Öncesi ve Sonrası", **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, VII/16-17 2008 (Bahar-Güz), s. 336.

² Sibel Akgün, "İngiliz Yönetiminin İlk Döneminde Bürokratik Grup Olarak Kıbrıslı Müslüman Liderliğin Osmanlı İmparatorluğu ile Olan ilişkileri (1878-1914)", **Turkish Studies**, Vol 9/4 (Spring 2014), s. 4.

³ Kemal Karpat, **Osmanlı Nüfusu (1830-1914)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2003, s. 153.

⁴ Murat Tüzüncan, **The Cyprus Question: Continuity, Transformation and Tendencies**, Middle East Technical University, PhD, September 2007, s. 30.

⁵ Karpat, **a.g.e.**, s. 158; Vehbi Zeki Serter, **Kıbrıs'ta Türk Mücadele Tarihi I**, Lefkoşa, 1975, s. 36.

⁶ Akgün, **a.g.m.**, s. 7.

⁷ House of Common Papers, 1892, s. 10; Goruncy, Deniz Baran, **Turkey's Cyprus Dilemma From The Perspective of International Relations Theories**, Lehigh University The Department of Political Science, Master of Arts, December 2010, s. 7.

rın oranlarını bulmak mümkündür.⁸ Tabloda yer almamakla birlikte Aralık 1918 itibariyle Türk ve Rum ayrımı yapılmadan 306.997 olarak istatistikte yer almıştır.

Yıllar	Türkler	Rumlar	Diğer	Türkler	Rumlar	Diğer
1901	51.309	182.739	2974	21.65	77.10	1.25
1911	56.428	214.480	3.056	17.59	81.25	1.16
1921	51.339	244.887	4.489	17.07	81.44	1.49
1931	64.245	276.572	7.142	18.46	79.48	2.06
1938	66.459	310.070	-	17.65	82.35	-

Tabloda görüldüğü üzere Türk nüfusta belirgin bir düşüş, Rumlar da önemli bir artış gözlenmektedir. Bu düşüşte göç etkilidir. Rumların nüfus artışı ise Yunanistan ve adalardan gelen Rum göçü ile açıklanabilir.⁹

Bu tablodaki nüfus ile ilgili ayrıntılı bilgiler yanında adanın genel nüfusuna dair kayıtlar da vardır. Bu kayıtlarda ada nüfusu 1915'te 294.664,¹⁰ 1916'da 298.775,¹¹ 1917'de 302.886,¹² 1918 yılında ise 306.997'dir.¹³

Adanın 1878 yılında İngiltere'nin egemenliğine girmesi İtalya,¹⁴ ve Fransa ile çeşitli görüşmelerde birçok kez vurgulanmıştır. Ada üzerindeki hakların terkedilemeyeceği dile getirilmiştir (F.O.414, 1908). İngiliz Dışişleri Bakanlığı görevlisi Charles Headinge bir yazısında adada üç Rum'a karşılık bir Müslüman (Türk) bulunduğunu ve doksan iki buçuk milyon pound verildiğini belirterek, adanın Türklere geri bırakılmasının söz konusu olamayacağını ifade etmiştir. Balkan Savaşları öncesinde Mayıs 1912'de Kıbrıs'ın Girit ile aynı durumda değerlendirilmesi ve egemenliğin sürmesi konusu İngilte-

⁸ Hasan Şanlı, **Kıbrıs 1878-1934**, Ankara, 1967, s. 61; Şükrü Sina Gürel, **Kıbrıs Tarihi 1878-1860**, C I, Ankara, 1984, s. 40; Kenan Olgun, Kenan-Emrah Balıkcıoğlu, "The Times Gazetesine Göre İngiliz Dönemindeki İdari İslahat", **Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi**, C 9, S 1 (2012), s. 820; House of Common Papers 1914-16{Cd.7643}, s. 1.

⁹ Salahi R. Sonyel, "İngiliz Yönetiminde Kıbrıs Türklerinin Varlık Savaşı (1878-1960)", **Bellekten**, LIX/224 (Nisan 1995), s. 145.

¹⁰ House of Common Papers, 1916{Cd.8172-29}, s. 6.

¹¹ House of Common Papers, 1917-18{Cd.8434-28}, s. 8.

¹² House of Common Papers, 1919{Cmd1-9}, s. 6.

¹³ House of Common Papers, 1920{Cmd 508-9}, s. 7.

¹⁴ F.O. Tripoli 94, 1902.

re'nin Kıbrıs politikasının temelini oluşturmaktadır.¹⁵ İtalya'nın Adalar Denizi'ni işgal edişi sırasında Kıbrıs'a dair İngiltere bunun Hindistan işlerine bağlı olduğunu dile getirmesi dikkat çekicidir. Kıbrıs'ın Berlin Antlaşması ve Kıbrıs Sözleşmesi uyarınca adanın İngiltere yönetiminde olduğu, Nisan 1913'te diğer devletlere ifade edilmiştir. Birinci Dünya Savaşı içinde Fransa'nın da onayı olmadan İngiltere'nin Kıbrıs'tan feragat etmesinin mümkün olmadığı belgelere yansımıştır. İngiltere 5 Kasım 1914 tarihinde adayı kesin olarak egemenliği altına aldığı bildirmiştir.¹⁶

Osmanlı Devleti Kıbrıs, Sisam, Tunus'taki Müslüman halka pasaport verilerek ellerindeki yabancı pasaportları toplamaya çalıştı. Halka pasaport verilmesine dair Şura-yı Devlet kararı yayımlandı.¹⁷ Osmanlı pasaportu almak için nüfus kağıtlarının yanlarında olması istenmiştir.¹⁸ Pasaport alımında yerel yönetimin verdiği pasaportun kimlik yerine kullanılabileceği de belirtilmişti.¹⁹ Ancak bunda Osmanlı vatandaşı ibaresinin bulunması gerekiyordu.²⁰ Anadolu'ya gelen Kıbrıslıların Osmanlı vatandaşı sayılıp, ona göre nüfus defterlerine kayıtları yapılmıştı.²¹ Bu gelen Türklerin askerlik mükellefiyetlerinin ortadan kalkmadığı Meclis-i Vükela'nın 22 Mart 1916 tarihli kararında dile getirilmiştir.²² Bu uygulama Osmanlı Devleti'ne bağlılığı kuvvetlendirmenin yanında, diğer devletlerin halk üzerindeki nüfuzunu azaltmaya yönelikti.²³ Adadaki Rumların fırsat buldukça Türklere karşı taşkın hareketlerde buldukları belgelere yansımıştır. 1912 yılının Paskalya Bayramı'nda bazı Rumlar Türklere karşı taşkınlık içeren hareketlerde bulunmuşlardı. Bu hareketlerin İngilizlerce önlenmediği anlaşılmaktadır.²⁴ Rumların bu taşkın hareketlerinin Türklere karşı hasım bir tutuma dönüştüğüne dair somut deliller yer almaktadır. Lefkoşa'da bir Rum dükkanında üzerinde "1912 yılı Kıbrıs ihtilali Türkleri yiyecek" diye bir bıçak bulunması açık bir

¹⁵ F.O. 371/1560,1912; F.O. 19328/173/13/44, 1913.

¹⁶ F.O. 161186/123/3,1916.

¹⁷ BOA, Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi DH.MKT, 2813/1,5 L 1330. Kıbrıslı Türk aydınlarının Osmanlı Devleti ile olan ilişkileri bkz. Sibel Akgün, "Osmanlı İmparatorluğundan Türkiye Cumhuriyetine Geçiş Sürecinde Kıbrıslı Türk Aydınları ve Jön Türk Hareketi ile İlişkileri", *History Studies*, Vo.3/3, 2011, s. 3.

¹⁸ BOA, Dahiliye Nezareti DH.HMŞ, 15/48, 29 Ş 1330.

¹⁹ BOA, Dahiliye Nezareti DH. HMŞ. 23/62, 25 N 1330.

²⁰ BOA, Dahiliye Nezareti DH.MB.HPS.M 7/9, 23 L 1330.

²¹ BOA, DH.UMVM 123/134, 3 Za 1333.

²² BOA, Meclis-i Vükela Mazbataları MV 201/16, 17 Ca 1334; BOA, MV 203/77, 6 Za 1334.

²³ BOA, DH.HMŞ 15/41,28 Ra 1330.

²⁴ BOA, Sadaret Evrakı A)MTZ.KB 3/55, 19 C 1330.

işaret olarak kabul edilmelidir.²⁵ Rumların bu hareketleri zaman içinde artarak devam edecektir. Haziran 1914'te bir komite kurulmuş, komitenin izleyeceği yol konusunda Yunanistan'dan verilen direktiflerle hareket etmesi öngörülmüştür.²⁶ Rum başpiskoposu ile adada yayınlanan Rumca gazeteler ilhak konusu sıkça ele almaktaydılar.²⁷

Kıbrıs konusunda başka bir nokta da adada Yahudi kolonisi kurulması düşüncesinin 1919 yılında gündeme gelmesidir. Siyonist gruplar tarafından dile getirilen bu önerinin gerçekleşmediği görülmektedir.²⁸

Venizelos'un Kıbrıs'ın Yunanistan'a bırakılmasına dair Balkan Savaşları sırasında Ocak 1913'te bir beyanı olmuştur. Venizelos bu beyanını ileride Sevres Antlaşması sırasında tekrar gündeme getirecektir.²⁹

İngiltere'nin Sevres Antlaşması öncesi İtilaf Devletleri ile müzakereleri sırasında Kıbrıs konusunda Osmanlı Devleti'nin umutlu olduğu belirtiliyorsa da artık İngiltere'nin egemenliğinin tartışılmasının söz konusu olmadığı ifade edilmiştir.³⁰ Paris Barış Konferansı'ndan sonra Lord Curzon, Kıbrıs'ın İngiltere için önemini Yunan Başbakanı Venizelos'a belirtmiş, Venizelos adanın Britanya egemenliğinde mi yoksa ayrı bir devlete mi verileceği yönünde görüşünü sormuştur. İngiltere adanın kendisine bırakılması konusunda Yunanistan'ın teklifine soğuk bakmıştır. İngiltere'nin bu isteksizliğinde adada küçümsenmeyecek derecede bir Türk nüfusun olması ve stratejik bakımdan önemi yer tutmaktadır. Konunun 1916 yılında Sykes-Picot Antlaşması'nda da gündeme geldiği görülmektedir.³¹ Mart 1920'de İngiltere'nin diğer devletlerle görüşmelerinde Kıbrıs'taki Türklerin Osmanlı adını kaybetmesi İngiliz milliyeti olarak tanınmasına dair teklif de kabul edildi.³² Bu görüşmelerde 5 Kasım 1914 tarihli İngiliz egemenliğinin İtilaf Devletlerince tanıdığı da belirtilmektedir.³³ Sevres Antlaşması'nda Kıbrıs; Mısır, Sudan ile birlikte bir maddede yer almış ve Kıbrıs'ı İngiltere'nin ilhak ettiği kabul edilmiştir.³⁴ İtalya'nın onayı olmaksızın Kıbrıs'ın Yunanistan'a devredilmesine dair bir

²⁵ BOA, A. MTZ.KB 2/121,18 B 1330.

²⁶ BOA, A.MTZ.KB 3/106, 3 B 1332.

²⁷ BOA, A.MTZ.KB 3/114, 23 N 1332.

²⁸ F. O. 102514/801/44, 1919.

²⁹ BOA, AMTZ.KB 3/64, 24 M 1331.

³⁰ F.O. 170654/151671/44, 1920.

³¹ National Archives, CAB 29/2, 1919; CAB 21/48.

³² F.O. I.C.P.83,1920.

³³ F.O. I.C.P.86,1920.

³⁴ F.O. 204235/1259/30,1920.

durumun söz konusu olmadığı yine 1920 yılı içinde dile getirilmiştir.³⁵ Konu Londra Konferansı'nda da gündeme gelmiş olup, İngiltere'nin ada üzerinde egemenliği ve Yunanistan'a devrinin söz konusu olmadığı bir kez daha vurgulanmıştır.³⁶ Konferansta Yunanistan temsilcisi Gounaris, Rodos adasında ki gibi burada bir plebisitin isteğini antlaşmanın imzalanmasından ancak on beş yıl sonra yapılmasını dile getirmişse de bu teklif kabul edilmemiştir.³⁷

Eğitim alanında Kıbrıs Türklerinin zor bir durumda oldukları görülmektedir. 1912'de Kıbrıs Maarif Müfettişliği, İngiltere Valisi tarafından kaldırıldı. Ayrı bir müfettişlik yerine adadaki Türk okullarının denetlenmesi için Beyrut Maarif Müdürü görevlendirildi.³⁸

1- Siyasi İlişkiler

Saltanatın kaldırılmasından sonra İngilizlere sığınarak Taif'e giden Vahdettin'in Kıbrıs'a geleceği haberi ismi belirtilmeyen bir gazetede yayınlanmıştır. Fevzi Paşa imzasıyla bildirilen telgrafta konu ile ilgili kısa bir bilgiye yer verilmiştir.³⁹ Temmuz ayında Vahdettin'le beraber ailesinden bazı kişilerin de Kıbrıs'a geleceği Dâhiliye Vekâletince Başvekâlete iletilmiştir.⁴⁰ Vahdettin'in Kıbrıs'a geliş tarihi Temmuz ayının başında netleşmiş olup, ayın yirmi sekizinde adada olacağı belirtilmektedir. Şerif Hüseyin'in yardımıyla İnan Bey takma adını kullanan bir kişinin adanın güzel bir yerinde Vahdettin ve ailesi için otuz odalı bir köşk aradığı Türk Konsolosluğundan Dâhiliye Vekâletine bildirilmiştir.⁴¹

Sevres'deki ilhak kararının yanında Lozan görüşmelerinde Kıbrıs da gündeme gelmiştir. Türkiye'nin 1855 yılındaki borçlanmasının Kıbrıs gelirlerinden karşılandığı dile getirilmiştir.⁴² Lozan Antlaşması'nda Kıbrıs ile ilgili 16, 20, 21. maddeler üzerinde durmak gerekir. Madde 16 - Türkiye işbu antlaşmada belirlenen sınırlar dışındaki tüm topraklar ile bu topraklardan olup yine bu antlaşma ile üzerinde kendi egemenlik hakkı tanınmış bulunanlar dışındaki Adalarda -ki bu toprak ve adaların geleceği ilgililerce saptanmış

³⁵ F.O. E 9421/56/44,1920.

³⁶ F.O. I.C.P.172A,1921.

³⁷ F.O. I.C.P.184A,1921.

³⁸ BOA, Maarif Nezareti Mektubi Kalemi MF.MKT 1177/49, 24 M 1330.

³⁹ BCA, 30.10.0.0,202.380.3,5.4.1339.

⁴⁰ BCA, 30.10.0.0,202.382.10,26.7.1341.

⁴¹ BCA, 30.10.0.0, 202.382. 11,9.8.1341.

⁴² F.O, E 3284/1/44,1923.

ya da saptanacaktır- her ne nitelikte olursa olsun, sahip olduğu tüm hak ve senetlerden vazgeçtiğini açıklar. İşbu maddenin hükümleri komşuluk nedeniyle Türkiye ile ortak sınırı bulunan ülkeler arasında kararlaştırılmış ya da kararlaştırılacak olan özel hükümleri bozmaz.

Madde 20 - Türkiye, Britanya Hükümetince Kıbrıs'ın 5 Kasım 1914'te açılan ilhakını tanıdığını bildirir.

Madde 21 - 5 Kasım 1914 tarihinde Kıbrıs Adası'nda yerleşmiş olan Türk uyrukları, yerel yasanın belirlediği koşullara göre, İngiltere uyrukluğuna geçecek ve böylece Türk uyrukluğunu yitireceklerdir. Bununla birlikte bu Türkler, isterlerse, bu antlaşmanın yürürlüğe konulmasından başlayarak iki yıllık bir süre içinde Türk uyrukluğunu seçebileceklerdir. Bu durumda seçme haklarını kullandıkları günü izleyen on iki ay içinde Kıbrıs Adası'ndan ayrılmak zorunda kalacaklardır.

İşbu antlaşmanın yürürlüğe giriş tarihinde Kıbrıs Adası'nda yerleşmiş bulunup da, yerel yasanın belirlediği koşullara uyularak yapılan istek üzerine, o gün İngiltere uyrukluğunu edinmiş ya da edinmek üzere bulunmuş olan Türk uyrukları da bu nedenle Türk uyrukluğunu yitireceklerdir.

Şurası da kararlaştırılmıştır ki Kıbrıs Hükümeti, Türkiye Hükümetinin izni olmaksızın Türk uyrukluğundan başka bir uyrukluğunu edinmiş olan kimselere İngiltere uyrukluğunu tanımayı reddetmek yetkisine sahip olacaktır. Görüldüğü üzere Lozan Antlaşması ile ada üzerinde tüm haklarını kaybetmiş, İngiltere'nin adadaki egemenliğini tanımıştır.⁴³

Lozan Antlaşması'ndan sonra Kıbrıs'tan bazı göçmenler Türkiye'ye gelmek için adadan ayrılmışlardır. Antlaşma metninde bu göçmenler için hiçbir madde bulunmamasına rağmen, İngiliz tabiiyetinden kurtulmak amacıyla vatanlarını terk ederek bir kısmı çeşitli güçlüklerle karşılaşarak Konya'ya kadar gelmişlerdi. Mübadele-İmar ve İskân Vekâletince söz konusu bu göçmenlerin de iskân ve iaşelerinin gerçekleştirilmesi Heyet-i Vekilenin 2 Aralık 1924 tarihli 1188 numaralı kararname ile benimsenmiştir.⁴⁴ Bu göçmenlerin sayısı tahminen yirmi bin kişidir. Antlaşmanın birinci bölümünde yer alan araziye ait hükümlerden yirmi birinci madde gereğince Türkiye'ye gelmek isteyen bu göçmenlerin, yayımlanan talimatname uyarınca iskânla-

⁴³ Şeha L. Meray, **Lozan Barış Konferansı / Tutanaklar Belgeler II/1/1**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1972, s. 138.

⁴⁴ BCA, 30.18.1.1,12.58.18,2.12.1340.

rında ev ve yeteri kadar arazi tahsisi hususunda Heyet-i Vekile 7 Aralık 1925 tarihinde 2871 numaralı Kararname yayınlanmıştır.⁴⁵

Göçmenlerin sayıları ve yerleştirildikleri yerlere dair elimizde bazı bilgiler vardır. Kozan 3.000, Cebel-i Bereket 3.000, Adana 3.000, Silifke 3.000, Antalya 3.000, Mersin 2.000.⁴⁶ Çizelgede yer alan yerler dışında Bursa, Konya, Ankara, İzmir, Muğla (3.000) illerine de iskânları sağlamış, bundan başka akrabalarının yanına yerleşmek isteyenlere de bu şehirlerin dışında olsa bile izin verilmiştir. Türkiye'ye göç edenler için Larnaka'daki Türk Konsolosluğu'na başvurmaları halinde kendilerine giriş için mürur tezkiresi verilmekteydi. Göçmenler kendi kimlik bilgilerinin yer aldığı tezkirelerle Türkiye'ye girebilmekteydiler.⁴⁷

Bu göçmenlerin gelişine dair de bir çizelge hazırlanmış olup, masraflar belirtilmiştir. Antalya, Mersin, Silifke iskelelerine gelecek olan göçmenlerin vapur ücreti için elli bin lira, gelişlerinden iskân alanlarına sevklerine kadar yetmiş beş bin lira, inşa olunacak bin hanenin inşaatı için yüz bin lira, çift hayvanları için yirmi bin lira, tohumluk bedeli dört bin lira, altı aylık iaş bedeli yedi bin beş yüz lira, yevmiye bedeli on beş bin lira olmak üzere toplam üç yüz kırk bir bin beş yüz liralık bir bütçe öngörülmüştür.⁴⁸

Atatürk'ün direktifleriyle 1925 yılında ilk konsolosluklardan biri Kıbrıs'ın Larnaka kentinde açılmıştır. İlk konsolos Asaf Bey'dir. Asaf Bey konsolosluk görevini dört buçuk yıl sürdürmüştür. Görev süresinin dolmasıyla yerine Celal Bey konsolosluğa atanmıştır. Asaf Bey, Lozan Antlaşması gereğince Kıbrıslı Türklere tanınan Türk vatandaşlığında kalma ve Türkiye'ye göç etme konusunda yardımcı olmuştur. Yüksek tahsil yapacak Türk gençleri için okuma imkânı sağlamış, Kıbrıs'taki cemiyetlerin faaliyetlerine katkıda bulunmuştur. Kıbrıs'ta 1925 yılından itibaren Cumhuriyet Bayramı kutlamaları Asaf Bey'in öncülüğünde gerçekleşmiştir. Dönemin basımına yansıyan bilgi-

⁴⁵ BCA, 30.18.1.1,16.77.6,7.12.1341; Mehmet Demiryürek, "Lozan Sonrası Kıbrıs'tan Türkiye'ye Göç (1923-1926)", **Toplumsal Tarih**, 115 (Temmuz 2003), s. 91; Fahriye Engilli, "Kıbrıs'tan Türkiye'ye Yapılan Göçlerin Kıbrıs Basımına Yansımaları", **Journal of Black Sea Studies**, Issue 29 (2013), s. 120.

⁴⁶ Naci Kökdemir, **Kıbrıs**, Ankara, 1956, s.136-137; Çakmak, Zafer, "Kıbrıs'tan Anadolu'ya Türk Göçü (1878-1938)", **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü**, S 36, Erzurum, 2008, s. 215.

⁴⁷ Hikmet Öksüz, "Lozan'dan Sonra Kıbrıs Türklerinin Anavatana Göçleri", **Tarih ve Toplum**, 32/187 (Temmuz 1999), s. 36; Ahmet Gazioğlu, **Enosis Çemberinde Türkler**, Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi, Lefkoşa, 2000, s. 12.

⁴⁸ BCA, 272.0.0.12,43.63.8,23.1.1341.

lerde Cumhuriyet Bayramı kutlamalarında ana vatana adadaki Türkleri temsilen telgraflar çekilmiştir.⁴⁹

Ekim ayı başlarında bir Amerikan filosu Kıbrıs'ı ziyaret etmiş, dört saat kaldıktan sonra adadan ayrılmıştır. Mağosa limanının Kavanin Meclisi kararıyla genişletilmesine karar verilmiştir. Liman genişletme çalışmaları yirmi bin lira harcanması gerektiği, bu paranın beş bin lirasının Hacı Bey isminde birisinin Kral Hüseyin'den istediği, bu Hacı Bey'in asıl adının Hacı Adil Dağıstani olup bunun da İstanbul'a gittiği bölgedeki istihbarat kaynaklarınca iletilmiştir.⁵⁰

Kıbrıs'ta Rumların isyan hareketi hakkında Dâhiliye Vekâleti Başbakanlığa 1 Aralık 1931 tarihinde gönderdiği yazı ile bilgilendirmiştir. Yazıda Fener Rum Patrikhanesi'nin 1931 yılının Kasım ayında Kıbrıs'ta meydana gelen olayları desteklediğini, Megas Engiglopedikos Kazamias adlı yillğin 1931 yılına ait yirmi dördüncü sayfasında Kasım ayında Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakkına dair bir hareketin meydana geleceğini, On İki Ada'nın da ilhak edilmesinin öngörüldüğünü, bundan başka Atina'da yayınlanan Patris gazetesinde 5 Kasım 1931 tarihli sayısındaki resimde Rum Ortodoks ruhani reislerinden sonra en büyük "protosingelos" rütbesine terfi ettirilen Sinod üyelerinden Alaşehir Metropolitisi Maksimos'un son Kıbrıs isyanını idare eden, en önemli destekçilerden Yunan milli şairi Libertis ve eski mebus Lamitis, Kıbrıs Yunan Konsolosu Aleksı Kiro ve Belediye Reisi Hacı Pavlo arasında fotoğrafının bulunması son isyanla Fener Patrikliği'nin ilgili olduğunu açıkça gösterdiği ifade edilmektedir.⁵¹ Bu konuda Vali Stores'un hazırladığı raporda olayların öncesi durum ve meydana geliş ayrıntılı bir şekilde anlatılmaktadır.⁵²

Kıbrıs olayları neticesinde Kıbrıs Kavanin Meclisi'nin 13 Kasım 1931'de kaldırıldığı, İngiliz Hükümeti tarafından çeşitli tarihlerde yayınlanan emir ve kararların yeni bir nizamname ile birleştirildiği The Cyprus Gazette'nin özel sayısında yayınlandığı Londra Büyükelçiliği kanalıyla Hariciye Vekâletine bildirilmiştir. İngiltere Kralı'nın Kavanin Meclisini kaldırılıp,

⁴⁹ **Söz**, 15 Kasım 1929; Tüzünkan, Murat, **The Cyprus Question: Continuity, Transformation and Tendences**, Middle East Technical University, PhD, September 2007, s. 10.

⁵⁰ BCA, 30.10.0.0,101.654.16,18.11.1341.

⁵¹ BCA, 30.10.0.0,109.727.4, 1.12.1931.

⁵² House of Common Papers, 1931-32{Cmd.4045}, s. 1-40; Erdal Açıksees-Ayhan Cankut, "Kıbrıs Meselesini Doğuran Sebepler, Megali İdaea ve Enosis", **Türk Dünyası Araştırmaları**, S 161, 2009, s. 72.

kanun yapma yetkisinin valiye verildiği, emrin bir an önce uygulanacağı vurgulanmaktadır.⁵³

Olaylar ile ilgili Selanik'teki İngiliz Konsolosluğu önünde 29 Kasım'da birkaç yüz kişinin Kıbrıs Rumları lehine gösteri yaptığı, olayı bilmeyen İngiliz Konsolosu'nun balkondan halka konuşmak istediği, ancak yoğun tepki sebebiyle içeri girdiği, göstericilerin polis tarafından dağıtıldığı Türkiye'nin Londra Büyükelçiliğince Hariciye Vekâletine bildirilmiştir.⁵⁴

Mustafa Kemal Atatürk Türkiye'nin Kıbrıs ile olan ilişkisine vurgu yapmıştır. Veciz sözünde “Efendiler, Kıbrıs düşman elinde bulunduğu sürece ikmal yollarımız tıkanır. Kıbrıs'a dikkat ediniz. Bu ada bizim için çok önemlidir.” diyerek, Türkiye'nin Kıbrıs'la olan bağı kuvvetlendirmesi ve adada gelişen olayları yakından takip etmesi gerektiğini belirtmiştir. Burada görüldüğü üzere, Kıbrıs'ın stratejik konumuna doğrudan vurgu yapılmaktadır. Hem Akdeniz hem de Yakındoğu ticaret yolunun denetiminde önemli bir ikmal yolu olduğu ve Türkiye'nin kendisine gelebilecek herhangi bir saldırıda da Kıbrıs'ın arz ettiği önem açıkça ifade edilmektedir.⁵⁵

2- Ekonomik İlişkiler

Adada yetişen ve Türkiye'deki buğdaya göre daha dolgun olan Kıbrıs buğdayının Adana ve Tarsus'ta çiftçilerin ekim için kullanırılmasına karar verilmiştir. Adana'ya iki yüz ton, Tarsus kazası köylülerine otuz bin liralık buğday tohumunun ithal edilmesi için gümrük resminden muafiyet tanınması Bakanlar Kurulu'nun 17 Eylül 1924 tarihli kararıyla kabul edilmiştir.⁵⁶ Adadan buğday getirilmesi 1930 yılında tekrar gündeme gelmiştir. Adana, Cebelibereket, Mersin bölgelerinde iyi cins tohumluk yetiştirmek üzere buğday ithal edilmesine izin verilmiştir.⁵⁷ Aynı yılın Kasım ayında Antalya'nın sahil kesiminde yaşayan çiftçiler için de buğday getirilmesi uygun bulunmuştur.⁵⁸

Kıbrıs'tan buğday ithali yanında, damızlık hayvan getirilmesi de söz konusu olmuştur. Bu hayvanların satın alınmadan önce hastalıklara karşı ince-

⁵³ BCA, 30.10.0.0,234.577.15, s. 1-2,12.12.1931.

⁵⁴ BCA, 30.10.0.0, 254.712.44,30.11.1931.

⁵⁵ Fatih Mehmet Sayın, “Solution of The Cyprus Problem and Turkish Position”, *Journal of Qafqaz University*, Number 24, 2008, s. 54.

⁵⁶ BCA, 30.10.1.1,11.44.11,17.9.1340.

⁵⁷ BCA, 30.18.1.2, 13.53.3,29.7.1930.

⁵⁸ BCA, 30.18.1.2,15.77.10,23.11.1930.

leme yapmak üzere İzmir Baytar Müdürü Adil Bey'in Eylül 1933 tarihinde Kıbrıs'a gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Adil Bey'in harcırah ve diğer masraflarının Sıhhiye bütçesinden karşılanması uygun bulunmuştur.⁵⁹ Kıbrıs'tan getirilen hayvanlar arasında yük taşımacılığında kullanılmak üzere eşekler de yer almaktadır. Denizli, İçel, Burdur valiliklerince ihtiyaca göre çeşitli sayıda eşeğin ithal edilmesi isteği Bakanlar Kurulu kararınca onaylanmıştır.⁶⁰ 1935 yılında Antalya'da kurulan fidanlık için Kıbrıs'tan iyi cins dört yüz adet hurma fidanı getirilmesi,⁶¹ parasının dövizle ödenmesi kabul edilmiştir.⁶²

3- Sosyal ve Kültürel İlişkiler

Kıbrıs'ta öğrencilerin şapka giymesi konusunda 1925 yılının Aralık ayında birtakım tartışmaların yaşandığı görülmektedir. Bazı Türk öğrenciler kendi istekleriyle şapka giymeye başlamışlardı. Mektep Komisyonu Başkanı Kadı Hacı Refet Efendi, Şeyh Akif Efendi ve köy öğretmenlerinden Ziya Bey şapka giylmesinin yasaklanması konusunda Kavanin Meclisi'ne başvurmuşlardı. Meclis bu konuda serbestlik tanımıştır. Bu yasaklamamın kaldırılması konusunda Türkiye'ye müracaat edilmişse de Türkiye'nin Kıbrıs'taki duruma karışmaya yetkisi olmadığını belirtmiştir. Kıbrıs'ta Söz gazetesini yayımlayan Sait Molla da şapkanın yasaklanması konusunda sokaklara yazılar astırmıştı. Bu beyannamenin bir nüshası İstanbul'daki Vakit gazetesinin 17 Teşrinsani 1925 tarihli sayısında yayınlanmıştır.⁶³

Kıbrıs'ta Türklerin haftanın bazı günleri yayımlanan az sayıda gazetesi vardır. Bu gazetelerden 1925 yılında yayın hayatını sürdüren Birlik⁶⁴ 1927 yılında Mehmet Ramazan Bey'in sahibi olduğu Söz gazetesi sayılabilir.⁶⁵ Söz gazetesi giderlerini karşılayabilmek için Türkiye'den aynı yıl içinde yardım talebinde bulunmuştur. Gazeteye yardım olarak matbaa harfleri gönderilmiştir. Maddi anlamda bir yardım yapıldığına dair bir bilgi söz konusu değildir.⁶⁶

⁵⁹ BCA, 30.18.1.2,39.65.19,18.9.1933.

⁶⁰ BCA, 30.18.1.2,51.2.9,5.1.1935; BCA, 30.18.1.2,52.14.20,27.2.1935; BCA, 30.18.1.2,52.16.19,5.3.1935; BCA, 30.18.1.2,53.24.16,7.4.1935.

⁶¹ BCA, 30.18.1.2,53.26.19,15.4.1935.

⁶² BCA, 30.18.1.2,54.39.7,19.5.1935.

⁶³ BCA, 30.10.0.0,106.695.47,13.12.1341.

⁶⁴ BCA, 30.10.0.0,106.695.35,18.7.1935

⁶⁵ BCA, 30.10.0.0,10.59.6,21.5.1927.

⁶⁶ BCA, 30.10.0.0,28.159.2,8.3.1927; BCA, 30.10.0.0,83.549.2,26.2.1929.

Adadaki mevcut duruma dair Birinci Daire Milletvekili Necati Özkan Bey'in Başbakanlık Müsteşarı Kemal Gedeleş Bey'le yaptığı söyleşi, 5 Kasım 1936 tarihli rapor olarak Hariciye Vekâletine sunulmuştur. Necati Bey adada 65.000 Türk, 300.000 Rum ve 4.000 Ermeni'nin yaşadığını belirtmektedir. Mecliste Rumların 12, Türklerin 3 (Necati Özkan Bey, Zekai Bey, Doktor Eyüp Bey) İngilizlerin de 9 milletvekili olup, İngiliz vekiller seçimle gelmeyip vali tarafından atanmışlardır.⁶⁷

Necati Bey Türklerin eğitim, evkaf ve siyasi konularda olmak üzere şikâyetlerini üç grupta toplamıştır. Rum okullarının her sene sayı olarak çoğaldığı halde, Türk okulları azalmaktadır. 1935'te 42, 1936'da 39 Türk okulu kapatılmıştır. Rum okullarına hiçbir baskı yapılmadığı halde, Türk okullarına hem Rumlardan hem de İngiliz Hükümeti tarafından baskı yapılmaktadır. Türk Lisesi'nin de 1937 yılından itibaren koleje dönüştürülüp İngiliz müdür idaresinde yönetilmesinin planlandığı dile getirilmektedir. 1931 yılındaki Rum isyanına katılan öğretmenler ancak mahkeme kararıyla işten çıkarıldıkları halde, milliyetçi Türk öğretmenlere hiçbir sebep gösterilmeden işten el çekirilmiş, Rum okullarında Yunanistan Maarif İdaresince tavsiye edilen kitaplar okutulmakta iken, Türk Lisesi'nde müdürün keyfi seçimiyle hiçbir milli ve manevi duyguya yer vermeyen kitaplar müfredat programına dâhil edilmiştir.

Siyasi alanda halkın önemli sıkıntıları olduğu rapordan anlaşılmaktadır. 1931 yılından itibaren Kıbrıs Meclisi toplantıya çağırılmamıştır. Müftülük de 1928'den beri kaldırılmış durumdadır. Hükümet nezdinde Türk cemaatini temsil edebilecek bir kuruluş yoktur. Türk halkı, Avukat Sait Bey'i müftü seçmiş, ancak bu karar hükümetçe tanınmamıştır. Rumları temsil eden despot bu yetkisini kullanabilirken, hükümet bütçesinden maaş alan şerîye mahkemeleri memurlarının maaşları kesilmiştir. Türk halkının, halklarının korunması için milletvekili Necati Özkan Bey ve diğerlerinin çabaları sonuç vermemiştir. Raporda Necati Bey Türk nüfusun (65.000) büyük bir kısmının (63.000) kendilerini desteklediğini ileri sürmektedir. Ancak sayı anlamında böyle yüksek bir miktarın olabilmesi akla güç gelmekteyse de, bu milletvekillerinin Türklerin sorunlarını anlatmak ve çözüm yolları önermek adına yazılan raporun olumlu karşılanması gerekir.

⁶⁷ BCA, 30.10.0.0,124,886.14, s.1, 4-5.11.1936.

Evkaf İdaresi'nde de önemli sorunlar yer almaktadır. Rum Evkaf İdaresi halkın seçtiği heyet tarafından idare edilmektedir. Lozan Antlaşması'na aykırı bir şekilde Evkaf Müdürü Münir Bey'in aracılığıyla İngiltere Kralı adına kaydettirilmiştir. Türk evkafını İngiliz Hükümeti'nin tayin ettiği bir İngiliz ve Türk memur idare etmektedir.⁶⁸

Raporun son bölümünde Türklerin Kıbrıs'taki varlığının kalıcılığı adına yapılması gereken önerilere yer verilmiştir. Adada Rumların beş sigara fabrikası mevcuttur. Türklerin de yılda yüz kilogram tütün işleyebilecek bir sigara fabrikasının kurulması Türklerin ekonomik gücüne önemli bir destek olabilecek niteliktedir. İş Bankası'nın şube açması, Sümerbank'ın bir yerli mallar pazarı kurması da vurgulanmaktadır. Bu girişimin Türk ailelerine iş imkânı sağlayacağı dile getirilmektedir. Türk Hükümeti'nin katkısıyla tam kadrolu bir lisenin açılması gerektiği, böyle bir girişim için 1.500 İngiliz lirasının toplanabileceği belirtilmektedir.⁶⁹

Kıbrıs Türk Milli Kongre Merkez Heyeti başkanı eski Kavanin Meclisi üyesi H. Sait ve Kıbrıs Türk Milli Kongre üyesi eski Kavanin Meclisi üyesi M. Necati beylerin birlikte hazırlayarak Başbakan İsmet İnönü'ye sundukları 22 Temmuz 1937 tarihli rapor Kıbrıs Türklerinin durumunu belirtmesi bakımından önemlidir. Raporda Türklerin içinde bulunduğu durum sekiz maddede açıklanmış olup, Türkiye Cumhuriyeti'nden beklentilere yer verilmiştir. Kıbrıs'ın 1878 yılında İngiltere'nin işgaliyle Osmanlı idaresinden ayrıldığı idari konularda İngiltere'ye tabi olursa da buradaki Türk varlığının temeli için Türkiye'nin mevcudiyetinin hayati önem taşıdığı vurgulanmaktadır. Buna dayanarak Türkiye'den bazı isteklerinin olduğu ifade edilen bu raporun kaleme alındığı ifade edilmektedir.

Adada Türk nüfusun Rumlara göre beşte bir olduğu, Rumların adanın Yunanistan'a ilhaki, muhtariyet gibi çeşitli fikirlerini gerçekleştirmek adına ada Türkleri karşılarında en büyük engel olduğu, Türklerin maddi ve manevi olarak zayıf düşmeleri için her türlü yola başvurdıkları dile getirilmektedir (madde 1).⁷⁰

Kıbrıs'taki Kavanin ve diğer meclislerde Rumların taşkın hareketlerine karşı Türk Hükümeti, İngiltere'nin izlediği politika yönünde hareket etmiştir.

⁶⁸ BCA, 30.10.0.0,124.886.14, s.2-3, 4-5.11.1936.

⁶⁹ BCA, 30.10.0.0,124.886.14, s.4, 4-5.11.1936.

⁷⁰ BCA, 30.10.0.0,124.886.19, s.1, 26.4.1937.

Adadaki, Türk varlığını destekleyici, sorunlarının çözümüne karşı bir katkıda bulunmamıştır. Bu tutum da Rumları yüreklendirmiş, Türkleri birçok kez hayal kırıklığına uğratmıştır (madde 2).

Raporun üçüncü maddesinde Kıbrıs'ın 1937 yılında bulunduğu duruma yer verilmiştir. Rum baskısının eğitim alanında da bütün hızıyla devam ettiği, Türk okullarına maarif bütçesinden verilmekte olan beşte bir nispetindeki paranın kesilmesi için senelerce uğraştıkları, ara sıra Türklerin hakkını savunmaya çalışan Kıbrıs müftüsü, beş kadı ve kazalarda bulunan üç kadı ve üç naibin genel bütçeden maaş almasını önlemeye çalıştığı, İngiliz valileri de Rumların destekleyen tutum sergilediği vurgulanmaktadır. Türk lisesinin idaresi bağımsız bir heyet tarafından yürütülmekte iken İngiliz hükümetine bağlı iki Türk ve bir İngiliz teslim edildiği, bu yıla kadar (1937) 121 okulun kapatıldığı, 119 öğretmenin görevine son verildiği, Türk lisesinin müdürlüğünü Türkiye'den gelen Türk müdürler yönetmekte iken artık İngiliz müdürlerin atanmaya başladığı, Türkiye'deki müfredata göre eğitim yapan ilkokullarda müfredatın değiştirildiği, müftülük ve kadılıkların kaldırıldığı, bu durumun Kıbrıs Türklerinin cemaat teşkilinin ortadan kaldırıldığı açıklanmaktadır (madde 3).

Dördüncü maddede müftülük kurumu üzerinde durulmaktadır. Kavanin Meclisi üyeliğinde bulunan Mehmet Necati Özkan Bey İngiliz hükümetine şikayette bulunarak müftülüğün yeniden kurulmasını istediği, Lozan Antlaşması gereğince Türkiye'deki müsteşarın dini kurumlarının faaliyetlerine bir engel oluşturmadığı, 1 Mayıs 1931'de yapılan kongrede halkın istediği kişinin müftü seçildiği; ancak bunun uzun sürmeyip valinin fetva eminini tayin ettiği kimsenin hükümet emrinde olduğundan itimat telkin eden biri olmadığı, bunun yerine Genel Milli Kongre'nin Hoca Sait Efendi'yi müftü atadığı, valinin yeni müftüyü tanımadığından kurulan Cemiyet-i İslamiye girişiminin başarıya ulaşmadığı belirtilmiştir.

Türkiye-İngiltere ilişkilerinin 1930'lu yılların ortalarından itibaren dostane bir şekilde gelişmesi bu raporda da yer almıştır. Bu düşünceyle raporu hazırlayanlar Türkiye Cumhuriyeti'nin himayesi sayesinde İngiltere'nin de dost olarak göreceğini ümit etmektedirler (madde 5).⁷¹

Adadaki Türk toplumunun isteği milli hissiyata hükümetin yeniden hürmet etmesi, Türk cemaatinin Rumlara göre daha ağır ve farklı muamele-

⁷¹ BCA, 30.10.0.0,124.886.19, s.2-5, 26.4.1937.

lere tabi tutulmamasıdır. Bunun için de 1 Mayıs 1931 tarihinde yapılan kongrede Hoca Sait Efendi'nin müftü olarak atanması, müftünün başkanlığında dokuz kişiden oluşan Cemiyet-i İslamiye teşkiline, kaldırılan ilkokulların yeniden eğitim-öğretim faaliyetlerine başlaması, müfredat için Türkiye'den kitap getirilmesi, Türk Lisesi'nin yönetimine Türkiye'den bir müdür atanması Cemiyet-i İslamiye tarafından Kıbrıs evkaf bütçesinin yılda bir kez denetlenmesi, mahkemelerde geçerli olmak üzere bir medeni kanun hazırlanması belirtilmiştir.

Kıbrıs Türk Milli Kongresi şu anda acil olan konuları ele aldığını ifade etmekte (madde 7), müftü isteğinin dini hayatı yaşamadan kaynaklanan bir eksiklik olmayıp, cemaatin işlerini yürütmek gayesine yönelik olduğu dile getirilmiştir.

Raporun son kısmında Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'nin Kıbrıs olan ilgisinin içten bir şekilde devam etmesini isteyen ve buradaki Türklerin unutulmamasına dair dileklere yer verilmektedir. Görüldüğü üzere Yunanistan ile yapılan 1925 yılı antlaşması gereğince Kıbrıs ile olan ilginin istenen düzeyde olmadığı anlaşılmaktadır. Bu desteğin geliştirmesi adına çeşitli önerilerin yer aldığı rapor dönemin Kıbrıs Türklerinin içinde bulunduğu zor durumu göstermesi bakımından dikkate değerdir.

Türk Konsoloslugu'nun 14 Mayıs 1937 tarihinde Dışişleri Bakanlığı'na sunduğu rapor adadaki Türklerin durumu konusunda önemli bilgiler sunmaktadır. 1935 senesinde yayınlanan resmi bir istatistiğe göre ada nüfusu 360.000 olup, bunun 65.000'ni Türk'tür. İngiliz idaresi ada halkını dinlerine göre ayırmış olduğundan İslam cemaati olarak belirtilen kesim Türklerdir. Ancak bazı yerlerde az da olsa Rumca konuşan Müslümanlar da bulunmaktadır olup, bunlar da zamanla Türkçeyi öğrenmeye başlamışlardır. Kıbrıs Türkleri adanın her tarafına dağılmış olup, önemli bir kasaba olan Lefke ve birkaç köyde nüfusun çoğunluğu Türklerden oluşmaktadır.⁷²

Türkler Harf İnkılabı ile birlikte yeni harfleri kabul etmişlerdir. Bazı kimseler istisna tutulmak üzere halk şapka giymeye başlamıştır. Montrö Boğazlar Sözleşmesi ve Hatay sorununda Türkiye'nin başarılı tutumu Kıbrıs Türklerince sevinçle karşılanmıştır. Adada Türklerin cemaat teşkil edememeleri İngiliz Hükümeti ile temas edebilecek ve sözünü dinletebilecek bir makam olmaması Evkaf temsilcisi Münir Bey'in cemaatin ilişkilerini düzenleye-

⁷² BCA, 30.10.0.0,124.886.18, s.1, 14.5.1937.

bilecek bir niteliğe sahip olmaması bu konuda önemli bir eksiklik. 1927 yılında Kıbrıs Valisi olan Stores kadı ve müftülükleri kaldırmıştır. İstanbul tarafından atanan son evkaf müdürü vefat ettiğinden Münir Bey müdür tayin edilmiştir.

Rumların 1931 yılında adanın Yunanistan'a ilhakını talep eden isyan çıkarmaları, vali konağını yakmaları sonucunda İngiliz Hükümeti Kavanin Meclisini kaldırmış, belediye meclisi üyelerinin halk tarafından seçilmesi yerine hükümetçe atanması usulünü getirmiştir. Müftülük makamının sadece para sebebiyle kaldırılması üzerine 1931 yılı Mayıs ayında Türkler Lefkoşa'da milli kongre toplamışlar, maaşı Türk toplumunca karşılanmak üzere ileri görüşlü Hoca Sait Bey'i müftülüğe seçmişlerdir.⁷³

Kıbrıs'ta 1937 yılında üç adet şeri mahkeme mevcuttur. Hukukun çeşitli alanlarında uygulanmak üzere medeni kanunun uygulanmasında dair istekler sonuçsuz kalmıştır. Türkiye'deki halkevlerine benzer birkaç kasabada kulüpler vardır. Bu kulüpler halkın kağıt oynamaktan öteye gitmediği yerler durumundadır. Basın alanında Lefkoşa'da Rumların günlük dört gazeteleri yayınlanmasına rağmen, Türklerin günlük gazetesi olmayıp, Söz (haftada iki defa), Ses (haftada üç defa) çıkan iki gazete vardır. Bu iki gazete Türk inkılabına taraftar ise de, Türklerin sorunlarına çözüm önerileri sunmaktan uzaktır. Bu gelişmeler neticesinde Türk Lisesi ismi İslam Lisesi olarak değiştirilmiştir.⁷⁴

Kıbrıs'taki Türk okulları genel olarak cemaate ait olmakla birlikte, bunların işleyişine dair bir Maarif Encümeni kurulmuştur. Maarif Encümeni ve nahiyelerde kurulan Maarif Komiteleri hükümet tarafından denetlendiği için cemaatin bu konuda hiçbir söz sahipliği bulunmamaktadır. Bazı okullar kapatıldığından öğrencilerin bir kısmı okula gidememektedir. Adada 263 ilkokul olup, bu okullarda 4768 erkek, 3174 kız öğrenci öğrenim görmektedir. Lefkoşa'da bir erkek bir kız Türk Lisesi vardır. Erkek Lisesi'nde 252, Kız Lisesi'nde 99 kız öğrenci öğrenim görmektedir. Ders programının Türkiye'deki liselerin müfredatından ayrı tutulmasına çalışılmaktadır.

Ekonomik faaliyetler bakımından Kıbrıs'taki Türk toplumu Rumlara göre daha geri bir durumdadır. Lefkoşa çarşısında eskiden yoğun bir Türk esnaf bulunurken şimdi bu durum azalmıştır. Türklerin elinde bulunan em-

⁷³ BCA, 30.10.0.0,124.886.18, s. 2, 14.5.1937.

⁷⁴ BCA, 30.10.0.0,124.886.18, s. 3-4, 14.5.1937.

lak dörtte bir nispetinde olmasına rağmen emlak sahipleri çoğunlukla borçludurlar. Borçları nedeniyle emlak Rumların eline geçmektedir.

Hükümete ait birçok dairede Türk memurlar çoğunluğu oluştururken, bu durum değişmeye başlamıştır. Cemaatin ekonomik bakımdan zor durumda olması doktor, avukat gibi çeşitli meslek sahiplerinin azalmasına neden olmuştur. Eğitim için Türkiye ve diğer ülkelere giden öğrenciler öğrenimleri sonrasında adaya dönmeyip Türkiye ve Avrupa ülkelerinde çalışmaktadırlar.⁷⁵

Kıbrıs Türklerinin durumu ile ilgili 1938 yılında konsoloslüğün hazırladığı diğer bir rapor daha vardır. Bu raporda Türklerin sorunları üç farklı başlık altında toplanmıştır. Birinci kısımda mahalli hükümetin Türk toplumu tanınamaması, milli kültürlerini yaşatacak vasıtaların birer birer ellerinden alınmasıdır. Türkler İslam cemaati olarak tanınmaktadırlar. Eskiden bu tanımın çok büyük bir anlam değişikliği içermemesine rağmen, şu anda Türklükten uzaklaştırmak, milli hisleri öldürmek için İslamcılık kullanılmaktadır. Bunun bir işareti olarak Türk Lisesi'nin adının İslam Lisesi olarak değiştirilmesini, Türkçe gazetelere sansür konularak Türk kelimelerinin İslam'a çevrilmesini göstermek mümkündür. Lise mezunlarının yüksek öğrenimi Türkiye'de yapanlar öğrenimleri sonrasında adaya geri dönmeyip Türkiye'de kaldıklarından buradaki Türk toplumuna bir faydaları olmamaktadır. Kırşehir'de meydana gelen zelzele karşısında Türk halkı derin üzüntülerini belirtmişler, Türkiye'ye olan bağlılıklarının daha da kuvvetlendiğini ifade etmişlerdir. Hamidiye askeri okul gemisinin Kıbrıs'ı ziyareti altmış seneden fazla Türk bayrağı görmemiş olanları fazlasıyla mutlu etmiştir. Bu konudaki haberlere İngiliz Hükümeti sansür uygulamış, geminin ayrılışından bir buçuk ay sonra bile sansürün devam etmiştir. İngiliz memurlarca İstinaf mahkemesi azası Fuat ile Lefke Belediye Reisi'ne tören sırasında fes giymeleri emredilmiş, bu uygulamanın zaman içerisinde diğer Türklere de yaygınlaştırılmasının düşünüldüğü haber alınmıştır.⁷⁶

İktisadi durum hakkında önceki raporda belirtilenlerden farklı bir yaklaşım olmadığı anlaşılmaktadır. Rumların ticaret evleri ve bankalardan etkin bir şekilde yararlanabilmelerine rağmen Türklerin böyle bir şansı yoktur. Mahalli yönetimin baskıları nedeniyle Türkler anavatana göçü düşünmekte,

⁷⁵ BCA, 30.10.0.0,124.886.18, s.5-10, 14.5.1937; Erol Manisalı, **Dünden Bugüne Kıbrıs**, İstanbul, 2002, s. 45.

⁷⁶ BCA, 30.10.0.0,124.887.3, s.1-3, 14.9.1938.

kendilerine Türk konsolosluğunca pasaport verilmemesine rağmen kayıklarla Akdeniz sahillerine ulaşmaktadırlar. Bu göçün önü alınabilmişse de yapılacak küçük bir müsamaha göçü hızlandıracak kuvvetli bir işaret olacaktır. Türk öğrencilerinin tahsilleri sonrasında adaya tekrar dönüp Türk toplumuna daha faydalı olmaları için gereken hususların yerine getirilmesi, bunların adaya bağlantılarını koparmamaları istenmektedir. Türklerin milli kültürlerini geliştirebilmeleri adına Türkiye'nin İngiliz Hükümeti ile konuyu görüşmesi, alınacak tedbirlerin belirlenmesi gerekmektedir. Türkiye'deki bankalardan birinin adada şube açması, az bir faizle borç para verilerek sanayinin geliştirilmesi, İskenderun'a sefer yapan Türk vapurlarının Kıbrıs limanlarından birine uğraması Türkiye ile Kıbrıs arasındaki ilişkilerin geliştirilmesinde önemli katkısı olacaktır. Adana ve Mersin gibi vilayetlerde ziraat alanında önemli işgücüne ihtiyaç duyulmaktadır. Bu anlamda Kıbrıs'ta işsiz soydaşlarımızın bu bölgede çalışmalarının sağlanması maddi bakımdan önemli bir gelir sağlayacaktır. Bu yardımın bir an önce kararlaştırılıp uygulanmasının çok faydalı olacağı kesindir.⁷⁷

Konsolosluğun hazırladığı bu raporlar Türk halkının sorunlarını belirterek bunların çözümüne dair alınacak tedbirleri belirtmektedir. Bu düşüncelerin Türk makamlarınca yeterince değerlendirilmesi halinde büyük fayda sağlayacağı ve adadaki Türkleri daha üretken ve varlıkları sürdürmeleri adına önemli faydalar sağlayacağı açık bir gerçek olarak vurgulanmıştır. Görüldüğü üzere Kıbrıs'taki Türk toplumunun içinde bulunduğu sıkıntıları Konsolosluğun yaptığı araştırma sunulmuş olması önemlidir. Bu sorunların Türkiye Cumhuriyeti tarafından çözümlenmeye çalışılması adadaki halkın en büyük isteğidir.

Sosyal ve kültürel ilişkiler bağlamında adaya giden çeşitli sanat topluluklarının faaliyetleri de söz konusudur. Devlet Opera ve Bale Topluluğu'nun çeşitli tarihlerdeki opera ve bale gösterileri, Devlet Tiyatroları'nın çeşitli oyunları sergilemesi yanında resim ve diğer sanat dallarındaki sergiler de incelenen dönemde yer alan faaliyetler arasında sayılabilir.

SONUÇ

Akdeniz'de jeopolitik bakımından önemli bir ada olan Kıbrıs bu konumunu sürdürmüştür. Osmanlı egemenliğinden İngiltere'ye geçişine kadar

⁷⁷ BCA, 30.10.0.0,124.887.3, s. 4-6, 14.9.1938.

(1578-1878) üç yüz yıl gibi uzun bir süre devam eden bu süreçte Türk varlığı hayatiyetini bir baskıya uğramadan devam ettirmiştir. Adanın İngiliz işgaline geçişiyle birlikte bir baskının olduğu açıktır. Lozan Antlaşması'yla buradaki Türklerin hakları garanti altına alınmışsa da Yunanistan'ın etkisiyle Rumların varlıklarını sürdürme adına daha rahat hareket edebildikleri görülmektedir. Enosisin gerçekleşmesi adına 1931 Ekim ayında bir ayaklanma çıkartmışlardır. İngiliz yönetimince bastırılan bu ayaklanmada Fener Rum Patrikhanesi'nin de etkisinin olduğu konsolosluk raporlarından anlaşılmaktadır.

Yunanistan'ın Kıbrıs'taki Rum varlığı konusunda etkin bir rol oynarken Türkiye'nin Yunanistan ile antlaşmaları (1926 ve 1930) ve özellikle Balkan Paketi'nin (1934) devam etmesi ve ilişkileri bozmamak adına adadaki Türk halkının sorunlarına yeterince ilgi göstermediği, onları İngiliz yönetimi karşısında haklarını savunan, temel hak ve özgürlüklerini destekleyen bir tavır belirlemediği görülmektedir.

Türkiye'nin izlediği bu tutumun Türk halkının sorunlarını azaltmadığı; aksine, Rumlar karşısında zor duruma düşürdüğü hazırlanan raporlarda belirtilmektedir. Bu ele aldığımız dönem (1923-1938) süresince devam ettiği somut bir adım atılmadığını söylemek mümkündür. Bu durumun İngiltere'nin Kıbrıs'a bağımsızlık tanıdığı 1954 yılına kadar sürdüğü, bu süreçte bile dönemin iktidarınca adanın İngiliz egemenliğinde kalmasının arzulandığı, ancak gelişen olaylar karşısında taksim fikrinin ileri sürüldüğü, adadaki Türk halkının haklarının korunması konusunda adımlar atılmaya başlandığı söylenebilir.

KAYNAKÇA

1- Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

National Archives

House of Common Papers

Foreign Office of Overseas

2- Telif Eserler

- AÇIKSES, Erdal-CANKUT Ayhan, “Kıbrıs Meselesini Doğuran Sebepler, Megali İdea ve Enosis”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, S 161, 2009, s. 69-94.
- AKGÜN, Sibel, “Osmanlı İmparatorluğundan Türkiye Cumhuriyetine Geçiş Sürecinde Kıbrıslı Türk Aydınları ve Jön Türk Hareketi ile İlişkileri”, **History Studies**, Vol 3/3, 2011, s. 1-22.
- AKGÜN, Sibel, “İngiliz Yönetiminin İlk Döneminde Bürokratik Grup Olarak Kıbrıslı Müslüman Liderlerin Osmanlı İmparatorluğu ile Olan İlişkileri (1878-1914)”, **Turkish Studies**, Vol 9/4 (Spring 2014), s. 1-13.
- ÇAKMAK, Zafer, “Kıbrıs’tan Anadolu’ya Türk Göçü (1878-1938)”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü**, S 36, Erzurum, 2008, s. 201-223.
- DEMİRYÜREK, Mehmet, “Lozan Sonrası Kıbrıs’tan Türkiye’ye Göç (1923-1926)”, **Toplumsal Tarih**, 115 (Temmuz 2003).
- ENGİLLİ, Fahriye, “Kıbrıs’tan Türkiye’ye Yapılan Göçlerin Kıbrıs Basınına Yansımaları”, **Journal of Black Sea Studies**, Issue 29 (2013), s. 113-136.
- GAZİOĞLU, Ahmet, **Enosis Çemberinde Türkler**, Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi, Lefkoşa, 2000.
- GÖKTÜRK, Turgay Bülent, “Rumların Kıbrıs’taki Enosis İsteklerinin Şiddet Dönüşmesi: 1931 İsyanı; Öncesi ve Sonrası”, **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, VII/16-17 2008 (Bahar-Güz), s. 335-363.
- GÜREL, Şükrü Sina, **Kıbrıs Tarihi 1878-1860**, C I, Ankara, 1984.
- KARPAT, Kemal, **Osmanlı Nüfusu (1830-1914)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2003.
- KÖKDEMİR, Naci, **Kıbrıs**, Ankara, 1956.
- MANİSALI, Erol, **Dünden Bugüne Kıbrıs**, İstanbul, 2002.
- MERAY, Seha L., **Lozan Barış Konferansı/Tutanaklar Belgeler II/1/1**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1972.

- OLGUN, Kenan-BALIKÇIOĞLU Emrah, “The Times Gazetesine Göre İngiliz Dönemindeki İdari İslahat”, **Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi**, C 9, S 1 (2012), s. 816-844.
- ÖKSÜZ, Hikmet, “Lozan’dan Sonra Kıbrıs Türklerinin Anavatana Göçleri”, **Tarih ve Toplum** 32/187 (Temmuz 1999), s. 36-39.
- SABAHATTİN, İsmail, **100 Soruda Kıbrıs Sorunu**, Lefkoşa, 1992.
- SAYIN, Fatih Mehmet, “Solution of The Cyprus Problem and Turkish Position”, **Journal of Qafqaz University**, Number 24, 2008, s. 53-64.
- SERTER, Vehbi Zeki, **Kıbrıs’ta Türk Mücadele Tarihi I**, Lefkoşa, 1975.
- SONYEL, Salahi R., “İngiliz Yönetiminde Kıbrıs Türklerinin Varlık Savaşı (1878-1960)”, **Bulleten**, LIX/224 (Nisan 1995), s. 133-187.
- ŞANLI, Hasan, **Kıbrıs 1878-1934**, Ankara, 1967.
- ZİA, Nasim, **Kıbrıs’ın İngiltere’ye Geçişi ve Adada Kurulan İngiliz İdaresi**, TKAE.Yayımları, Ankara, 1973.

3- Gazeteler

Birlik

Söz

4- Tezler

- GORUNEY, Deniz Baran, **Turkey’s Cyprus Dilemma From The Perspective of International Relations Theories**, Lehigh University The Department of Political Science, Master of Arts, December 2010.
- TÜZÜNKAN, Murat, **The Cyprus Question: Continuity, Transformation and Tendencies**, Middle East Technical University, PhD, September 2007.

TEK PARTİ DÖNEMİNDE TÜRKİYE'NİN KIBRIS POLİTİKASINA BAKIŞI

Zehra ARSLAN*

Özet

Lozan Antlaşması ile Türkiye, Kıbrıs'ın hâkimiyet haklarının 1878 yılından itibaren adaya yerleşmiş olan İngiltere'ye ait olduğunu kabul etmiştir. Bundan sonraki süreçte Kıbrıs, 1950'li yılların ilk yarısına kadar Türkiye'nin politikasında öncelikli bir yer edinmemiştir. Fakat bu durum, adada yaşanan gelişmelere veya oradaki Türklerin durumuna Türkiye'nin tamamen kayıtsız kaldığı anlamına gelmemektedir. Türk hükümetlerinin talimatı doğrultusunda 1923-1950 yılları arasında Kıbrıs'taki Türklerin durumuna, adada meydana gelen gelişmelere, 1931 Kıbrıs olaylarında İstanbul'daki Rum Ortodoks ruhani başkanlığının bağlantısına, Kıbrıs'ta yapılan gösteri ve mitinglere dair raporlar hazırlanmıştır. Ayrıca eski rejimin temsilcileri olan Said Molla'nın Kıbrıs'ta faaliyetleri ile Vahdettin'in Kıbrıs'a yerleşeceğine dair haberler de Türk yetkililere iletilmiş ve raporlardan elde edilen bilgiler doğrultusunda Kıbrıs'ta yaşanan gelişmeler ilgi ile takip edilmiştir. Kıbrıs Türklerinden gelen yardım çağrılarına genellikle olumlu yanıtlar verilmiştir. Bu çerçevede Türkiye'ye göç etmek isteyen Kıbrıs Türklerinin iskânı, talep edilmesi halinde vatandaşlık hakkı verilmesi ve Kıbrıslı öğrencilerin Türkiye'de yatılı ve parasız olarak eğitim görmelerine imkân tanınması gibi kolaylıklar sağlanmıştır. Çalışmanın amacı, Lozan Barışı'ndan Kıbrıs meselesinin Türkiye gündeminin ilk sıralarına yerleşmeye başladığı 1950'li yıllara kadar olan süreçte, Türkiye'nin Kıbrıs ve Kıbrıs meselesi algısının irdelenmesidir. Çalışma, ağırlıklı olarak Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nden yararlanılarak hazırlanmıştır. Bunun dışında TBMM tutanakları, dönem basını ve tetkik ve telif eserlerden yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs, istihbarat, politika, yardım

* Doç. Dr., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, zehra_arслан2009@hotmail.com.

TURKEY'S STANCE FOR CYPRUS POLICY DURING SINGLE-PARTY PERIOD

Abstract

Via Treaty of Lausanne, Turkey approved of Britain's rights to dominate the Cyprus since Britain settled in the island since 1878. During the following period, Cyprus could not find a primary place for itself in Turkish foreign policy until the first half of 1950s. However, this did not mean that Turkey was completely indifferent to the developments taking place on the island or Turkish people living there. In accordance with the orders given by Turkish governments, reports were kept in relation to the situation of Turkish people living there, the developments taking place on the island, the connection of ecumenic presidency of Eastern Orthodoxes as well as the protests and meetings. Also, the news regarding the activities of Said Molla, representatives of old regime, and probable settlement of Vahdettin in Cyprus were transferred to Turkish authorities. In accordance with the data derived from reports, the developments taking place in Cyprus were followed with interest. The calls for help from Turkish people were generally welcomed. In this sense, they were provided with certain facilities like accomodation for those who wanted to migrate to Turkey, granting of citizenship right, if requested, and free boarding and education right in Turkey for Cypriot students. The purpose of the study is to probe into the perception of Cyprus and related issues since Treaty of Lausanne until 1950s when the aforementioned issue gained a priority on Turkey's agenda. The study is mainly based on Republican archive of Prime Ministry. Minutes of GNAT (Grand National Assembly of Turkey), media of that period, observation and copyrighted works were also referred.

Key Words: Cyprus, intelligence, policy, help

GİRİŞ

Osmanlı Devleti, 1570 yılında fethettiği Kıbrıs adasını 1878 yılına kadar hâkimiyetinde bulundurmıştır. Bu tarihte Kıbrıs'ın stratejik öneminden yararlanmak isteyen İngiltere, Rusya'ya karşı ittifak oluşturmak bahanesi ile Osmanlı Devleti'nden adayı istemiş ve 4 Haziran 1878 tarihinde Kıbrıs'ın bir İngiliz kolonisi haline gelmesini sağlayan Kıbrıs Anlaşması imzalanmıştır. Bu tarihten sonra ise Kıbrıs'ın yönetimi İngiltere'ye devredilmiştir.¹

İngiltere'nin adayı ilhak ettiği 5 Kasım 1914 tarihine kadar olan süreçte, Kıbrıs'ta yaşayan Türk ve Rum toplumları arasındaki dengeleri Rumların lehinde değiştiren bazı gelişmeler olmuştur. 1882 yılında Kıbrıs'ta oluşturulan Yasama Meclisi'ni Rumların bir propaganda mekanizması gibi kullanmaya başlamaları, 1898 yılında Girit'in Osmanlı egemenliğinden çıkartılması ve 1903 yılında Türklerin bulunmadığı bir toplantıda Yasama Meclisi'ndeki Rumların Enosis lehinde karar çıkartmaları gibi Rum toplumunun faaliyetlerine karşı ada Türkleri de tepkisiz kalmamıştır. Bir taraftan protesto mitingleri ile dış dünyaya seslerini duyurmaya çalışan Türkler, diğer taraftan da Enosis'e karşı, İngiliz yönetimine son verilmesi durumunda, adanın Osmanlı Devleti ile birleşmesi tezini savunmuşlardır.²

Türk Kurtuluş Savaşı'nın başarı ile neticelenmesinden sonra Lozan'da toplanan barış konferansında Türkiye, "Kıbrıs'ın Britanya Hükümeti tarafından 5 Teşrinisani 1914'te ilan olunan ilhakı Türkiye, tamdığını beyan eder." şeklindeki 20. maddesi ile Kıbrıs'ta mevcut olan İngiliz egemenliğini tanımıştır.³ Böylece ilhak yasallaşmış ve Kıbrıs, fiilen ve hukuken İngiliz sömürgesi olmuştur. 1925 yılında da Lozan'ı onaylayan İngiltere, Kıbrıs'ı resmen İngiliz Kraliyet sömürgesi ilan etmiştir. Bu gelişme karşısında Kıbrıslı Türklerle, iki yıl içinde Türk tabiiyetini bırakıp İngiliz vatandaşı olma veya Türk tabiiyeti-

¹ Adanın İngiliz yönetimine geçmesi ile birlikte Kıbrıs Ortodoks Kilisesi, Kıbrıs'ın Yunanistan'la birleşmesini amaçlamıştır. **Kıbrıs'ın Tarihi Gelişimi ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti**, Kıbrıs-Türk Kültür Derneği Yayınları, s. 15; Dilek Yiğit Yüksel, "Kıbrıs Türk Milli Mücadelesi", **CTTAD**, VIII/18-19, 2009, s. 162. Bu anlaşma aşlında yardım amaçlı yapılmış olup, Osmanlı Devleti'nin adadaki haklarını muhafaza etmekteydi. Metin Akar, **Kıbrıslı Semenderler TMT (Türk Mukavemet Teşkilatı) Mücahitleri**, Turan Kültür Vakfı, İstanbul, 2009, s. 23; Fikret Alasya, **Kıbrıs ve Rum-Yunan Emelleri**, Baskı: 1, Başbakanlık Basımevi, 1992, s. 25.

² Yüksel, a.g.m., s. 162-163.

³ **Lozan Sulh Muahedenamesi**, Madde 20, İstanbul, 1339, s. 10. Lozan Konferansı'nda Kıbrıs'ı ilgilendiren 3 madde vardır. 16, 20 ve 21. maddeler. Abdülhalûk Çay, **Kıbrıs'ta Kanlı Noel-1963**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1989, s. 22.

ni tercih edip adayı bir yıl içerisinde terk etme hakkının verildiği iki seçenek sunulmuştur.⁴

Lozan sonrası Kıbrıs'ta Türk milliyetçilerinin, Enosis peşinde koşan Rumlarla ve hükümet yanlısı Evkafçılarla mücadelesi söz konusudur. 1930 genel seçimlerinde Necati Özkan başkanlığındaki Kemalist Türk milliyetçilerinin, Hükümetçi Evkafçılar ile liderleri Mehmet Münir Bey'i yenilgiye uğratarak Meclis'e girmeleri İngilizleri rahatsız etmiştir. Milliyetçi Rumların yanında milliyetçi Türklerin de Meclis'te olmalarından tedirgin olan İngiltere, bu süreçte Enosisi çıkarlarına ters düştüğü için benimsememiş ve Kıbrıs'ta iki toplumun ayrılığında faydalanan bir politika takip etmiştir.⁵ Bununla birlikte faaliyetlerine hız veren Özkan Bey ve grubu, 1 Mayıs 1931 tarihinde "Kıbrıs Türk Milli Kongresi" adı ile bir toplantı düzenlemiştir.⁶ Kıbrıs Türklerinin ilk önemli siyasi faaliyeti olarak gösterilen Kongre, İngilizlerin tepkisini çeken bir karara imza atarak Ahmet Said Hoca'yı Kıbrıs Müftüsü olarak atamıştır. Fakat Kıbrıs Valisi görevinde bulunan Storrs'un iktisadi bahaneler ileri sürerek kadı ve müftülükleri ilga etmesinden dolayı⁷ bu karar İngilizler tarafından tanınmamıştır.⁸ Öte yandan 1931 yılında Rumlar da boş durmamış Yunanistan'ın desteği ve Enosis talebi ile İngilizlere karşı ayaklanmışlardır.⁹

⁴ **Lozan Sulh Muahedenesi**, Madde 21, İstanbul, 1339, s. 10; Akar, **a.g.e.**, s. 23.

⁵ Rumlar, enosisi anayasal zeminde gerçekleştiremeyeceklerini görünce kendi aralarında örgütlenmişlerdir. Yunanistan'la birleşmek için 1921 yılında bir Milli Meclis adıyla siyasi bir örgüt kurmuşlardır. 1930 yılında bu örgütün yerini Milli Örgüt almıştır. Üyeleri arasında Başpiskopos, piskoposlar ve Yasama Konseyi'nin Rum üyeleri vardı. Böylece Kıbrıs Rum toplumunun, kilise etrafında örgütlenmeleri sağlanmıştı. **Kıbrıs'ın Tarihi Gelişimi ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti**, s. 15.

⁶ 1930 öncesi de Kıbrıs Türkleri, illegal olarak Necati (Özkan) Mısırlıza'de'nin öncülüğünde Milli Cephe Partisi'ni kurmuşlardır. Nuri Çevikel, **Kıbrıs'ta Osmanlı Mirası (1570-1960)**, 47 Numara Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, 2006, s. 341.

⁷ Stores, Lawrence ile birlikte Arabistan'da Türklere karşı çalışmıştır. Stores, Rumların ruhani liderlerine hükümetçe maaş ödenmezken Türklerin kadı ve müftüsüne ödenmesinin eşitliğe aykırı olduğu gerekçesiyle bu makamları ilga etmiştir. Kıbrıs Türk Konsoloslugu tarafından hazırlanıp Türk Dışişleri Bakanlığına sunulan rapor için bkz. **B.C.A.**, 030.10/124.886.18.1, 15.05.1937. Storrs'un yönetimi döneminde, Kıbrıs Türklerinin kültürel benliklerinin korunmasında ve Atatürk reformlarının Kıbrıs'ta uygulanmasında engeller çıkartılmıştır. Ertuğrul Önalp, **Geçmişten Günümüze Kıbrıs**, Ankara, 2007, s. 47.

⁸ **B.C.A.**, 030.10/124.886.18.4, 15.05.1937.

⁹ 20 Ekim 1931 tarihinde Rumlar, Limasol'da düzenledikleri bir miting ile İngiliz yönetimine karşı genel bir ayaklanma başlatmışlardır. Önce Yasama Meclisi'nin Rum üyeleri istifâ etmişler, sonra da Lefkoşa'daki kiliselerin çanlarının sürekli çalması ile birlikte daha önce belirledikleri yerlere doğru akın ettiler. Rum gençler, işyerlerini zorla kapattırdılar, Rum halkı da önünde toplandıkları hükümet binasını ateşe verdiler. Asayışı ancak bir hafta sonra sağlatabilen İngilizler, isyanı basturmak için Mısır'dan birlik getirmek zorunda kalmışlardı. İsyân

1938-1950 yılları arasında Yunanistan ve Rum tarafı adaya sahip olmak konusunda faaliyetlerini gittikçe arttırırken, Türkiye'nin Kıbrıs'la ilgili politikasında değişiklik olmamıştır. 1942 yılında, 1926'da kurulmuş olan Kıbrıs Komünist Partisi'nin devamı olarak AKEL (Kıbrıs Rum Komünist Partisi) oluşturmuştur. AKEL ve Kilise'nin ortak çalışmaları sonucunda Rumların Enosis istekleri propagandalarla daha etkili bir şekilde gündeme getirmek amacıyla Kıbrıs Ulusal Partisi kurulmuştur. Buna karşı Kıbrıslı Türkler de 1943 yılında kendi siyasi organları olan KATAK¹⁰, 1944'te Kıbrıs Türk Milli Halk Partisi'ni¹¹, 1945'te Kıbrıs Türk Kurumları Birliği'ni ve 1949'da Kıbrıs Türk Kurumları Federasyonu'nu oluşturmuşlardır. Kıbrıs Türk partileri de Kıbrıs Milli Türk Birliği (KMTMB) adı altında birleştirilip, genel sekreterliğine bu dönemde Kıbrıs Türklerinin önderi olarak ön plana çıkmaya başlayan Dr. Fazıl Küçük getirilmiştir.¹²

1943 yılında Sömürgeler Bakanlığı'nın gelecekte Kıbrıs'a özerk bir yönetim verileceğini açıklaması ile Kıbrıs meselesi, ileride Türkiye'nin de müdahil olması sonucunu doğuracak bir boyuta taşınmıştır. Öncelikle bu duyuru, Enosis'in önünü tıkayıcı endişesi ile Rum liderleri rahatsız etmiştir. Bununla birlikte 1947 yılında 19 üyeli bir Danışma Meclisi'nin oluşturulması ile bir özeklik denemesi yapılmıştır. İngilizler bir yasama bir de yürütme meclisi kurulmasını teklif etmişler fakat Danışma Meclisi'nin 1948 yılında yaptığı toplantıda Rum üyeler, tam özeklik sunmayan hiçbir teklifin kabul edilmeceğini bildirmişlerdir. Böylece adada özerk bir yönetim oluşturulması imkânı ortadan kalkmıştır. 15 Ocak 1950 tarihinde de kilise defteri Rumların imzasına açılmış ve Rum seçmenlerin % 96'sı adanın Yunanistan'la birleşme-

sonucunda 10 kişi ölmüş, 68 kişi de yaralanmıştı. Niyazi Kızılyürek, **Milliyetçilik Kıskacında Kıbrıs**, Baskı: 3, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s. 84-85; Çay, **a.g.e.**, s. 25; Önalp, **a.g.e.**, s. 48; Çevikel, **a.g.e.**, s. 340. Bu ayaklanmadan on yıl önce de Rumlar, Kıbrıs'ta ilk Enosis plebisiti yapmışlardı. Sadi Somuncuoğlu, **Kıbrıs'ta Sirtaki**, 1. Baskı, Boyut Tan Matbaa, Ankara, 2002, s. 39; **Akşam**, 21.11.1931, s. 5.

¹⁰ Kıbrıs Adası Türk Azınlığı Kurumu. 1942 yılında Kıbrıs Türkleri arasında bu adla birlik sağlandı ve başına Avukat Fadıl Korkut getirildi. KATAK, hem İngiliz sömürge yönetimine karşı hem de Rumların Enosis heveslerine karşı mücadele etmiştir. Çevikel, **a.g.e.**, s. 342.

¹¹ 25 Nisan 1944 tarihli Halkın Sesi gazetesinde kurulduğu ilan edilmiştir. Partinin kurucusu Dr. Fazıl Küçük'tür. Daha sonra parti, Kıbrıs Türk'tür Partisi'ne dönüştürülmüş ve Fazıl Küçük, Kıbrıs Türk toplumunun yeni lideri olarak ön plana çıkmıştır. Çevikel, **a.g.e.**, s. 342-343.

¹² Çevikel, **a.g.e.**, s. 343.

si yönünde görüş bildirmiştir. Kıbrıs Kilisesi'nin öncülük ettiği bu görüş, İngiltere tarafından tanınmayınca hayata geçirilememiştir.¹³

Türkiye, 1950'li yıllara kadar olan süreçte Kıbrıs'la ilgili politikasını adada yaşayan Türklerle kültürel bağlarını kopartmaksızın, mesafeli ve kontrollü bir çizgide sürdürmeyi tercih etmiş ve Türkiye'yi ana vatan olarak gören Kıbrıs Türkleri de bu politikaya saygı göstermişlerdir. Nitekim 1954 yılında Kıbrıs Türk Kurumları Federasyonu adına Ahmet Faiz Kaymak ve Ahmet Berberoğlu imzaları ile Başbakan Menderes'e gönderilen mektupta Kıbrıs'ta yaşayan 100 bin Türk'ün, Kıbrıs'ın ana vatana ilhakını arzu etmelerine rağmen büyük bir fedakârlıkta bulunarak Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasetini benimsemek suretiyle Kıbrıs'ta statükocu yaklaşımı muhafaza etiklerini belirtmişlerdir.¹⁴ Fakat bu durum Türkiye'nin, Kıbrıs'ta yaşanan gelişmelere tamamen kayıtsız kaldığı anlamına gelmemelidir. Eski rejim temsilcilerinin faaliyetlerinden, çıkan isyanlara hatta bir Amerikan filosofunun Kıbrıs'a gidişinden Magosa Limanı'nın genişletileceğine dair haberlere kadar Kıbrıs'taki gelişmeler Türkiye'de yankı bulmuştur.¹⁵

1. Adadaki Gelişmelerin Türkiye'de Yansımaları

Türkiye, Kıbrıs'taki gelişmeleri, stratejik konum ve Türklerin durumuna etkileri bakımlarından takip etmiş ve bu çerçevede 1931 Rum İsyanı ile yakından ilgilenmiştir. Hariciye Vekâleti tarafından Başbakanlığa gönderilen 28 Kasım 1931 tarihli yazıda, 1931 isyanı, Kıbrıs Hadisesi olarak adlandırılmış ve konuya dair Daily Telegraph gazetesinde yayınlanan bir makale ek olarak sunulmuştur.¹⁶ Ayrıca konu ile ilgili İçişleri Bakanı tarafından Başbakanlığa 29 Kasım 1931 tarihinde gönderilen bir başka yazıda, isyanın Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakı amacı ile çıkartıldığı ve isyana İstanbul'daki Fener Başpapazlığının da destek verdiği belirtilmiştir. İddiaya göre İstanbul'daki Rum Ortodoks Ruhani Reisliği, gizli faaliyetlerle isyanın çıkmasına etki etmişti. Bunun dayanağı, Atina'da yılda bir defa yayınlanan "Engiglopedikos Kazamias" adlı takvimde ileriye yönelik verilen bilgiler ve yine Atina'da yayınlanan "Patris" gazetesinde yer alan bir fotoğraftı. Takvimde, 1931 yılının Kasım ayında Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakını amaç edinen bir olay meydana geleceği ve bu meydana On İki Ada'nın da Yunanistan'a ilhakı için nümayiş

¹³ Önalp, **a.g.e.**, s. 50-51; **Vakit**, 18.01.1950.

¹⁴ **B.C.A.**, 030.01/123.785.2, 10.09.1954.

¹⁵ **B.C.A.**, 030.10/101.654.16, 18.11.1925.

¹⁶ **B.C.A.**, 030.10/234.577.12, 28.11.1931.

yapılacağı önceden bildirilmişti. Patris gazetesinin 5 Kasım 1931 tarihli nüshasının ilk sayfasında Rum Ortodoks Ruhani Reisi'nden sonra en büyük "Protosingelos" rütbesindeki Sinot üyelerinden Alaşehir Metropolitisi Maksimoş'un, son Kıbrıs ihtilalinde hareketi idare eden Libertis, istifa eden Mebus Linatis, Kıbrıs'ın Yunan Konsolosu Aleksî Kiro ve Belediye Başkanı Hacı Pavlo arasında yer aldığı fotoğraf, Dâhiliye Vekâletine göre Fener Rum Başpapazlığının da isyanla ilgili olduğunun göstergesi idi.¹⁷

İsyandan sonra Rumlar, faaliyetlerine devam ederken olaylar Yunanistan'dan da yankı bulmuş ve Milli Fırka'ya mensup olan birkaç yüz kişilik bir grup, 29 Ekim 1931 tarihinde Selanik İngiliz Konsoloshanesi'nin önüne gelerek Kıbrıslı Rumlar lehinde nümâyîş yapmışlardı.¹⁸ Türkiye ise Konsololuğu aracılığı ile gelişmelerden haberdar edilmişti. Bunlara ek olarak Lefkoşa'daki Vali Konağı'nın Rumlar tarafından yakılması üzerine tedirgin olan İngilizler, Türk ve Rumların birleşmesinden çekinerek Yasama Meclisi'ni feshetmişlerdi.¹⁹ Türk Dışişleri Bakanlığı, Kıbrıs Meclisi'nin feshedilip tüm yetkilerin valiye verildiğine dair fermannın metninin de ek olarak yer aldığı bir yazı ile durumu Başbakanlığa iletmiştir. Yazıda Kıbrıs Meclisi'nin 13 Kasım 1931 tarihinde lağvolunduğu ve hükümet tarafından neşir olunan emirlerin yeni bir nizamname ile tevhit edildiği bildirilmiştir.²⁰

Kıbrıs'ı pek gündemine taşımayan Türk basınında, geniş bir yer bulan 1931 İsyamı'nın aşamaları ve isyan sonrası durumla ilgili bilgiler verilmiş ve değerlendirmeler yapılmıştır. Türk basınında konu ile ilgili "Atina Mektupları", "Kıbrıs Hadisesi", "Kıbrıs'ta Vaziyet" gibi başlıklar altında İngiliz bayrağı yerine Kıbrıs'a Yunan bayrağı asıldığı, asilerin karakol ve daireleri yaktıkları ve Yunan Konsolosu'nun Kıbrıs'tan çıkarıldığı şeklinde haberlere rastlanmaktadır.²¹ Basında isyanda, Kıbrıslı Türklerin soğukkanlı bir tutum takındıkları için daha vahim olayların engellendiği şeklinde yorumlar yapılmıştır. Akşam gazetesinin 22 Kasım tarihli sayısında Hâkim Fuat Bey ve kardeşi Zabita Kumandanı Aziz Bey başta olmak üzere Kıbrıs Türklerinin önde gelen bazı şahsiyetlerinin, kan dökülmesini engellemek için itidal çağrısı yap-

¹⁷ B.C.A., 030.10/109.727.4, 29.11.1931.

¹⁸ B.C.A., 030.10/254.712.44, 29.10.1931.

¹⁹ B.C.A., 030.10/ 124.886.18.1, 15.05.1937; **Akşam**, 30.11.1931, s. 1; **Akşam**, 24.11.1931, s. 5.

²⁰ B.C.A., 030.10/234.577.15,22.11.1931; B.C.A.,030.10/234.577.15,13.11.1931; **Hakimiyet-i Milliye**, 02.11.1931.

²¹ **Akşam**, 03.11.1931, s. 8; **Akşam**, 04.11.1931, s. 2 .

tıkları ve İngilizler ile Rumlar arasında aracı pozisyonunda buldukları ve Kıbrıs Türklerinin tavırları nedeniyle İngilizlerin hayranlığını kazandıkları belirtilmektedir.²²

1931 İsyanı'nın Türk Hükümeti çevrelerinde yansımaları ise daha çok sonuca yönelik olmuştur. Olaylar henüz sıcaklığını korurken Yunan Başmurahtası M. Papa Anastasiu, Balkan Konferansı münasebetiyle Türkiye'ye gelmiş ve iki ülkenin dostluğunu vurguladığı açıklamalar yapmıştı. Kıbrıs meselesinin iki ülke devlet adamları tarafından gündeme getirilmemesinin altında, muhtemeldir ki Türkiye ve Yunanistan'ın ilişkilerinin olumsuz yönde etkilenebileceği endişesi yatmaktadır.²³ Bununla birlikte Kıbrıs Türklerinin, hükümet nezdinde temsil edilecekleri mümessillerden mahrum kalmaları sonucunu doğurduğu için İngilizlerin isyanı bahane göstererek Kavanin Meclisi'ni feshetmelerinden Türkiye'nin rahatsızlık duyduğu yazışmalardan anlaşılmaktadır. Çünkü daha önce de Vali Stones'in mali konuları bahane göstererek müftülüğü ilga etmiş olması Türkleri tamamen dayanaksız bırakmıştır.²⁴ Türk yetkililere göre Rum isyanı bahane edilerek hürriyetler tehdit edilmişti, bu nedenle de ada Türklerinin faaliyetleri birçok cepheden kısıtlanmıştı.²⁵ Gerçekten de 1931 Rum İsyanı sonrası adada Rum ve Türk toplumlarına karşı bir baskı dönemi başlamıştı. İsyan nedeniyle izinsiz bayrak çekme törenleri, kiliselerin çan çalması ve okullarda okutulan ders kitaplarında milli simgelerin kullanılması yasaklanmıştı. Muhtarların valilerce atanması uygulaması başlatılmış ve basına sansür getirilerek siyasi partilerin faaliyetlerine son verilmişti. Burada dikkat çekici olan isyanla ilgisi olmayan Türk cemaatinin de Rumlar gibi cezalandırılmış olmalarıdır.²⁶ Baskı dönemi 1943 yılına kadar sürmekle birlikte II. Dünya Savaşı şartları ve 1941 yılında Yunanistan'ın Almanya tarafından işgali Kıbrıs'taki durumu değiştirmiştir. Bu dönemde Yunan Başbakanı Aleksander Korizis, İngiltere'den adanın Yunanistan'a devrini talep etmiş fakat Türkiye'nin bu dönemde kilit rolünü düşünen İngiltere, teklifi reddetmiştir.²⁷

1945 yılından itibaren Yunanistan'ın Kıbrıslı Rumlarla birlikte Enosis çerçevesinde politikasını şekillendirmesi ve Yunan liderlerinin bu bağlamda

²² **Akşam**, 22.11.1931, s. 8.

²³ **Akşam**, 08.11.1931, s. 1-2.

²⁴ **B.C.A.**, 030.10/ 124.886.18.4, 15.05.1937.

²⁵ **B.C.A.**, 030.10/ 124.886.18.5, 15.05.1937.

²⁶ **Akşam**, 30.11.1931, s. 4.

²⁷ Önalp, **a.g.e.**, s. 48.

açıklamalar yapmaları Kıbrıs Türklerinin, Türkiye'den beklentilerini arttırmıştır. 1945 yılında CHP Başkanlığına, Milli Türk Birliği Genel Sekreteri Korkut adı ile gönderilen bir telgraf, tepkilerini sokağa taşımaya başlayan Kıbrıs Türklerinin Türkiye'nin Kıbrıs davasına müdahil olması beklentisi içerisinde olduklarını göstermektedir.²⁸ Rumların Enosis faaliyetlerini yoğunlaştırmalarına tepki olarak Lefkoşa'da 28 Kasım 1948 tarihinde yaklaşık 15 bin Türk'ün katıldığı Ayasofya Mitingi yapılmıştır. Mitinge dair bilgi, Dr. Fazıl Küçük imzası ile Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye gönderilen ve içeriğinde "...bir kere daha Kıbrıs Rumlarının Yunanistan'a ilhak ve muhtariyet taleplerinin şiddetle reddedilmesi oybirliği ile kararlaştırılmıştır. Kıbrıs Türkleri ilhak ve muhtariyetin tamamen Türklüğün mahvına sebep olacağına ve adanın asayişini bozacağına inanıyorlar..." yazılı olan bir telgrafla Türkiye'ye iletilmiştir.²⁹ Kıbrıs'ta Rum faaliyetleri, Türkiye'de de Kıbrıs Türklerinin beklentilerini destekler biçimde sokağa taşınan toplumsal tepkilerin başlamasına neden olmuştur. Başını öğrencilerin çektiği Kıbrıs'a destek veren ve Rumları protesto eden toplantı ve mitingler yapılmıştır. 4 Ocak 1950 tarihinde İstanbul Üniversitesi Talebe Birliği, Marmara Lokali'nde Kıbrıs davası ile ilgili bir toplantı düzenlemiştir.³⁰ 18 Ocak 1950 tarihinde de Ankara'da üniversite öğrencilerinin yaptığı mitinge "Kıbrıs Türküdür" yazılı pankartlar taşınmış ve Yunan üniversitelerinin mitingleri ile plebisit protesto edilmiştir.³¹

Kıbrıs'ta Rum-Yunan ortak faaliyetleri artıp, Türklerin tepkileri sokaklara taşarken Türk Hükümeti, perde arkasından meseleleri tetkik ettirmekle birlikte, olup bitenlere ilgisiz kalmaya devam etmiştir. Kıbrıs Türklerinin ise Türkiye'nin müdahil olması beklentileri artmış bu yönde talepler önce Parti'ye oradan da hükümete iletilmiştir. Bu çerçevede Kıbrıs Milli Türk Birliği, CHP Genel Sekreterliğine 11 Aralık 1949 tarihinde 15 bin Kıbrıs Türkünün yaptığı miting ve Kıbrıs Türklerinin adanın Yunanistan'a ilhakına asla razı olunmayacağı yönünde aldıkları kararın iletildiği bir telgraf göndermiştir. Fazıl Küçük imzalı telgrafta, Kıbrıs Türklerinin de adada statükodan yana olduklarını fakat İngiltere'nin çekilmesi durumunda Kıbrıs'ın eski sahibi olan Türkiye'ye iade edilmesi gerektiği belirtilmiştir.³² CHP Genel Sekreteri Kon-

²⁸ B.C.A., 490.01/609.113.1.2, 1945.

²⁹ B.C.A., 030.01/40.241.14.2, 28 Kasım 1948. Telgraf metni genel katip tarafından Başbakanlığa da bir yazı ile iletilmiştir. B.C.A., 030.01/40.241.14.1, 2 Aralık 1948; **Yenigazete**, 28.12.1948.

³⁰ **Vakit**, 03.01.1950.

³¹ **Akşam**, 19.01.1950.

³² B.C.A., 490.01/609.113.1.2, 13.12.1949.

ya Milletvekili T. Fikret Sılay, Dr. Fazıl Küçük'ün telgrafını bu husustaki mütalaalarını bildirmesi ricasıyla Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak'a ilemiştir. Sadak, mütalaasını 15 Aralık 1949 tarihinde CHP Sekreterliğine hitaben gönderdiği bir yazı ile bildirmiştir. Kıbrıs meselesinin Türkiye-Yunanistan ve Türkiye-İngiltere arasında anlaşmazlık yaratacak bir mahiyet almasından çekinildiği için hükümetin hiçbir şekilde müdahil olmayacağını belirttiği yazı, Türkiye'nin tutumunu ortaya koyan ifadeleri barındırması açısından önemlidir: "...Koparılan gürültü oradaki Rumların ve Yunanistan'daki bazı emperyalist çevrelerin yaygarasından ibarettir. Bizce takip edilecek şekil bu noktaları hususi surette Kıbrıs Türklerine anlatmak ve kendilerini sükûna davet etmektir. Bu bakımdan Türkiye'de Kıbrıs hakkında tezahürat yapılmasını lüzumsuz bulmaktayız. Partice bunların önüne geçilmesi eğer mümkünse faydalı olacaktır."³³

Necmettin Sadak, 23 Ocak 1950 tarihli Meclis oturumunda da Kıbrıs meselesine ilişkin yaptığı açıklamada İngiliz hâkimiyetinde bulunduğu Türkiye'nin Kıbrıs diye bir meselesi olmadığını söylemiştir. Sadak'a göre İngiltere, adayı başka bir devlete devretmek gibi bir temayül içerisinde olmayacaktı. Kıbrıs'ta yaşananlar bu durumu değiştiremezdi. Miting yapan gençler ise boşuna heyecana kapılıp yorulmaktaydılar. Bu gibi dış meselelerde nümayişlerin devlete zarar verebileceği görüşünü ileri süren Sadak, gençleri itidalli olmaya çağırmişti.³⁴ Görüldüğü gibi Türkiye, artan taleplere rağmen bu süreçte Kıbrıs'la ilgili aktif bir politika izlemeyi reddetmiştir. Bununla birlikte Kıbrıs Türkleri, Türkiye'ye bağlılıklarını sürdürmüşler ve Türkiye'de yaşanan gelişmeleri ilgi ile takip etmişlerdir. Örneğin Cumhuriyetin 10. yıldönümünde Kıbrıslı gençler, damarlarından aldıkları kanları bir şişeye doldurarak Mustafa Kemal Paşa'ya bağlılıklarını ifade eden anlamlı bir hediyeye göndermişlerdi.³⁵ Montrö ve Hatay meselesindeki gelişmeler, Kıbrıslı Türkler tarafından memnuniyetle karşılanmıştı. Konsolosluk tarafından hazırlanan raporlarda da Kıbrıs Türklerinin Türkiye'ye olan bağlılığı, "...Kıbrıs

³³ B.C.A., 490.01/609.113.1.2, 15.12.1949.

³⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, B: 33, O: 4, 23.01.1950, s. 288.

³⁵ Sinop Milletvekili Cevat Kerim İncedayı'nın Necmettin Sadak'a verdiği soru önergesinde Kıbrıslı gençlerin bu davranışlarının nedeninin, yurtlarının Türkiye sınırları dışında kalmış olmasından kaynaklandığı belirtilerek, CHP arşivinde itina ile saklanan bu hediyein Anıtkabir'in inşasında kullanılması istenmiştir. Sadak'ın bu önergeye cevabı, hediyein Anıtkabir'in inşasından sonra uygun bir yerde muhafaza edileceği şeklinde olmuştur. TBMM Zabıt Ceridesi, B: 31, O: 4, 18.01.1950; TBMM Zabıt Ceridesi, B: 33, O: 4, 23.01.1950, s. 288.

Türklerinin Türkiye ve Türk inkılabına merbutiyetleri o derece kuvvetlidir ki içlerinden taraftar olmayanlar bile zahiren taraftarmış gibi görünmeye lüzum hisseder..." sözleriyle ifade edilmiştir.

2. Eski Rejim Temsilcileri Hakkında İstihbarat Bilgileri ve Kıbrıs Türklerinin Durumunu Gösteren Raporlar

Eski rejim mensuplarının faaliyetleri yönünden Türkiye'nin dikkatle izlediği yerlerden birisi Kıbrıs'tur. İlk olarak Taif'te bulunan Vahdettin'in İngilizler tarafından Kıbrıs'a götürüleceği şeklinde haberlerin duyulması üzerine Türkiye'nin, bu konuda soruşturma yaptırdığı anlaşılmaktadır. 3 Nisan 1923 tarihli bir şifreye ek olarak gönderilen 5 Nisan tarihli belgede, bir gazetede yer alan haber üzerine bu duyumun oluştuğu belirtilmektedir.³⁶ Vahdettin'e dair bir diğer belge 26 Temmuz 1925 tarihli'dir. Dâhiliye Vekâleti tarafından Başbakanlığa iletilen yazıda, Vahdettin ve ailesinden bazı fertlerin Kıbrıs'a gideceklerinin kuvvetle muhtemel olduğu bildirilmektedir.³⁷ Yine Dâhiliye Vekili imzası ile Başbakanlığa gönderilen 5 Ağustos 1925 tarihli bir başka yazıda alınan haberler ışığında 28 Temmuz günü Kıbrıs'a geçmesi beklenen Vahdettin ve ailesi için 30 odalı bir köşk alınması teşebbüsü olduğu bildirilmiştir.³⁸ Fakat bu haberler sadece duyumdan ibaret olmuştur. Çünkü Vahdettin, Kral Hüseyin'in çağrısı üzerine Mekke'ye gitmiş oradan da ölümüne kadar kalacağı San-Remo'ya geçmiştir.

Faaliyetleri takip edilen bir diğer isim eski Adliye Müsteşarı 150'liklerden Sait Molla'dır. 1925 yılında Lefkoşa'da yayınlanan Birlik gazetesinde Sait Molla'nın Mısır'dan kaçarak Kıbrıs'a geldiği şeklinde bir haber yer almış ve Sait Molla bir beyanatta bu habere cevap vermişti. Türk Hükümeti bu gelişmeyi başından itibaren ilgi ile izlemiş ve Dâhiliye Vekâleti, Sait Molla'nın faaliyetleri ve beyanatını Başbakanlığa bir yazı ile bildirmiştir.³⁹ Sait Molla, beyanatında Birlik gazetesinde çıkan yazıyı Vatan gazetesinde gördüğünü belirtmekte ve bu tür gazetelerin eski ve yeni muhalifleri yok etmeyi amaçladıklarını iddia etmektedir. Türkiye'den çıkan muhaliflerin Avrupa'da yeni bir cemiyet teşkil etme gayreti içerisinde olmalarına rağmen kendisinin böyle bir birliğe girmeyi uygun görmediğini ileri süren Sait Molla, hükümet tarafından takip ettirildiklerinin bilincindedir. Molla, takip edilmesine rağmen hakkında

³⁶ B.C.A., 030.10/202.380.3, 05.04.1339.

³⁷ B.C.A., 030.10/202.382.10, 26.07.1341.

³⁸ B.C.A., 030.10/202.382.11, 05-06.08.1341.

³⁹ B.C.A., 030.10/106.695.35.1, 16.17.1925.

yalan neşriyatlar yapılmasından şikâyetçidir. Mısır'da Kahire'de mecbur kaldığı için ikamet ettiğini, Mısır ve Kıbrıs'ın emniyetini idare eden devlet olan İngiltere'den, Kıbrıs'a ikamet için de müsaade pasaportu yani vize aldığını ve bu şekilde kanuni yollardan Kıbrıs'a geldiğini belirten Sait Molla, kaçarak geldiği şeklindeki iddiaları yalanlamıştır.⁴⁰ Sait Molla'nın beyanatu üzerine Söz, Birlik, Vatan ve Doğru Yol gazeteleri ortak bir bildiri yayınlamışlardır. Vatan gazetesinde "Bugün neşir olunan paçavra münasebetiyle" başlıklı makalede, altındaki imzadan beyannamenin 150'liklerden Sait Molla'ya ait olduğunun anlaşıldığı belirtilmiştir. Kendi öz vatanına yaptığı fenalıklara değinilen makalede, mezkûr beyannamenin Türk matbaalarında basılmadığı ve bir tertip olduğu ileri sürülmüştür. İddiaya göre Sait Molla'nın beyannamesi, Hüseyin Akif adlı birisi tarafından tertip edilerek bir Rum matbaasında basılmıştı. Bu yazının altında Doğru Yol, Vatan tertip heyetinden Hasan Tahsin, Birlik tertip heyetinden Derviş Halim, Söz tertip heyetinden Seyit Bey'in imzaları vardır.⁴¹

Türkiye, 1923-1950 yılları arasında konsolosluklar vasıtasıyla Kıbrıs Türkleriyle ilgili raporlar hazırlatmış veya hazırlanan raporlar hükümete sunulmuştur. Bunlardan ilki, Kıbrıs birinci seçim dairesi mebuslarından Necati Özkan Bey'in izahatları doğrultusunda hazırlanıp Türk Hükümetine sunulan 5 Kasım 1936 tarihli özet bilgileri ihtiva eden rapordur. Necati Özkan Bey'in izahatları doğrultusunda hazırlanmış olan ve Başbakanlık Müsteşarı Kemal Gedeleş tarafından Türk Dışişleri Bakanlığına gönderilen bu raporda ilk olarak Kıbrıs'ta yaşayan milletlerle ve mebuslarla ilgili sayısal bilgilere yer verilmiştir. 1937 yılına ait konsolosluk raporlarında da adada yerleşik durumdaki Kıbrıs Türklerinin 65 bin nüfusa sahip oldukları, İngilizlerin tamamı Türk olan bu insanları İslam cemaati olarak tanıdıkları belirtilmiştir.⁴² 1937 yılında birisi Kıbrıs Türk Konsolosluğu diğeri Kıbrıs Milli Türk Kongre Heyeti tarafından olmak üzere, iki ayrı rapor hazırlanmıştır. Milli Türk Kongre Heyeti'nin hazırladığı ve altında Necati ve Said beylerin imzaları bulunan ilk raporun tarihi 26 Nisan 1937 tarihli olup Başbakan İsmet İnönü'ye sunulmuştur.⁴³ İkincisi Kıbrıs Türk Konsolosluğu tarafından

⁴⁰ B.C.A., 030.10/106.695.35.2, 16.17.1925.

⁴¹ B.C.A., 030.10/106.695.47.4., 14.12.1925.

⁴² B.C.A., 030.10/ 124.886.18.2, 15.05.1937; Rum nüfus 300 bin, Ermeni nüfus ise 4 bin idi. Rumların mebus sayısı 12, Türklerin mebus sayısı 3 (Necati Özkan, Avukat Zekâ, Doktor Eyüp beyler) ve Mahalli Hükümetin tayin ettiği İngiliz üyelerin sayısı 9 idi. B.C.A., 030.10/ 124.886.14, 5 Teşrinisani 1936.

⁴³ B.C.A., 030.10/124.886.19.1, 26.04.1937.

hazırlanıp Türk Dışişleri Bakanlığına iletilmiş oradan da Mayıs 1937'de Başbakanlığa gönderilmiştir.⁴⁴

Kıbrıs Türklerinin başta eğitim olmak üzere kültürel hayatlarının gelişiminde engeller çıkarıldığı, Mahalli Hükümet tarafından üzerlerinde baskı oluşturulduğu şeklindeki tespitler raporların ortak noktasıdır. Verilen bilgilere göre Kıbrıs Türk toplumuna karşı ilk mektep ve üstü derecelerdeki okullarda, eğitim teşkilatında ve kültürel alanlarda baskılar söz konusudur. Buradan Kıbrıs'taki eğitim sistemi üzerinde de bilgi edinilebilmektedir. Kıbrıs'taki cemaat mektepleri şeklinde teşkilatlandırılan ilk mektepler, hükümet tarafından sıkı bir kontrole tabi tutulmaktaydı. Adada Rumların, Türklerin, Ermenilerin ve Maronitlerin⁴⁵ ayrı okulları vardı. Okulların ihtiyaçları ve öğretmenlerin maaşlarının ödenmesi için "maarif vergisi" adı altında bir vergi alınırdı. Okulların diğer masrafları da bölgede oturan Rum ve Türk cemaatlerden tahsil edilirdi. Maarif Encümeni ve kaza merkezlerinde Maarif Komiteleri oluşturulmuştu. Türk Maarif Encümeni, Maarif Müdürü'nün riyaseti altında Maarif Muavini, Türk Evkaf Murahhası ile Vali'nin tayin edeceği altı üyeden oluşuyordu. Maarif Komiteleri ise Evkaf Murahhası veya vekilinin riyasetinde İngiliz Evkaf Murahhası, Maarif Müdür Muavini ve Vali'nin tayin edeceği üç üyeden mürekkepti.⁴⁶ Bu düzenlemenin sonucunda Türk okulları tamamen hükümetin kontrolünde bir eğitim sistemi takip etmek zorunda kalmıştı. Ayrıca Türkiye'den gelen kitapların okutulmasına mâni olmak için okullarda kitapsız tedrisat usulü uygulanıyor veya Mahalli Hükümetin teftişi sonrası, Türk okullarında milli duyguları uyandırmayacak türden kitapların okutulmasına izin veriliyordu. Rum okullarında ise Yunanistan'dan getirilen kitaplar rahatlıkla okutulabilmekteydi.⁴⁷

İlkokul üzeri eğitime gelince Lefkoşa'da biri kız diğeri erkekler için olmak üzere özel mahiyette iki Türk Lisesi mevcuttu. Belirtildiğine göre hükümet bu liselere de müdahale etmiş, Türkiye'den gelen müdürlerin yerini İngiliz müdürler almıştı.⁴⁸ Türk Lisesi'nin adı İslam Lisesi'ne çevrilmiş ve okullarda Türk adını taşıyan levha ve alametler kaldırılmıştı.⁴⁹ Özetle Rum-

⁴⁴ B.C.A., 030.10/ 124.886.18.2, 15.05.1937.

⁴⁵ Orta Çağ'da dinsel ve siyasi çatışmalar nedeniyle Levant'tan kaçıp Kıbrıs'a yerleşen Maruni Kilisesi üyeleridir. Günümüzde de varlıklarını sürdürmektedirler. wikipedia.org/wiki/Kıbrıs_Marunileri

⁴⁶ B.C.A., 030.10/ 124.886.18.6, 15.05.1937.

⁴⁷ B.C.A., 030.10/ 124.886.18.7, 15.05.1937.

⁴⁸ B.C.A., 030.10/ 124.886.18.8, 15.05.1937.

⁴⁹ B.C.A., 030.10/ 124.886.18.8, 15.05.1937.

ların okullarına müdahale etmeyen İngilizler, Türk okullarına aynı özgürlüğü tanımamışlardı. Üstelik 1937 yılında liselerin kolejlere dönüştürülerek başlarına birer İngiliz müdür atanmasına karar verilmişti. Bir diğer rahatsızlık, 1931 isyanına katılan Rum öğretmenlerinin bile ancak mahkeme kararı ile işlerine son verilmişken milliyetçi Türk öğretmenlerin sudan bahanelerle işten çıkarıldıkları iddiaları idi.⁵⁰

"Ada Türklerinin Şikâyet Ettiği Hususlar" başlığını taşıyan 1936 yılına ait raporun maarif işleri kısmında, Rum okullarının aksine Türk okullarının sayısının gittikçe azaldığına dikkat çekilmiştir. 1935'te 42, 1936'da ise 39 Türk okulu kapatılmıştı.⁵¹ Adada, 1935 yılında 263 ilk mektep mevcut iken 1931-1935 yılları arasında 100'den fazla Türk okulu kapatılmış ve bu okulların öğretmenleri açığa alınmıştı. Hükümet, okulların kapatılmasına gerekçe olarak Türk nüfusunun genel nüfusun beşte birini teşkil ettiği halde maarif vergisinden Türk okullarına ayrılan miktarın bu oranı aşmasına Rumların itiraz etmelerini göstermişti. Konsolosluğa göre bu gerekçe kabul edilemezdi. Çünkü beşte bir nüfusa sahip Türklerin, tasarrufunda bulunan emlak dörtte bir kadardı ve adı geçen vergi emlak üzerinden alınmaktaydı. Oysa okulların kapatıldığı bölgelerdeki maarif vergisine biraz zam yapmakla bu sorunun çözümü mümkün olabilirdi. Burada problem, Türklerin dağınık olarak yaşamaları idi ki ilga edilen okullar genellikle Türk nüfusunun az olduğu köylerde bulunuyorlardı.⁵² Gerçekten de dağınık haldeki yaşantı, Kıbrıs Türklerinin kültürel gelişmelerinin önünde bir engel oluşturmuştu. Öyle ki Kıbrıs Türkleri, yalnız bir nahiye merkezi olan Lefke kasabasında ve birkaç köyde çoğunluğu sağlamaktaydılar. Bu durum özellikle maarif işlerinde Türklere zorluklar çıkartmaktaydı. Hatta bazı kenar köylerde Rumca konuşan ve ilgisizlik nedeniyle Türkçeyi unutan Müslümanlar mevcut olmakla birlikte bunların bir kısmı yeniden Türkçe öğrenmeye başlamışlardı. Kıbrıslı Türkler, Türkiye Cumhuriyeti'nde uygulanan inkılâpları kabul etmişlerdi. Harf devrimi, Kıbrıs Türklerinin gazetelerinde ve okullarında uygulanmaktaydı ve mutaassıp kişiler istisnai olmak üzere şapka giyiliyordu.⁵³ Sadece Evkaf dairelerinde levhalar, Arap harfleri ile yazılı idi. Evkaf nazırı da fes giymeye devam ediyordu.⁵⁴

⁵⁰ B.C.A., 030.10/ 124.886.14, 5 Teşrinisani 1936.

⁵¹ B.C.A., 030.10/ 124.886.14, 05.11.1936.

⁵² B.C.A., 030.10/ 124.886.18.8, 15.05.1937.

⁵³ B.C.A., 030.10/ 124.886.18.1, 15.05.1937.

⁵⁴ B.C.A., 030.10/ 124.886.18.3, 15.05.1937.

Türk kesimi ile Rum kesimi arasındaki basın yayın faaliyetlerinde yapılan karşılaştırmalarda, bu alanda da Türklerin geride oldukları görülmekteydi. 1937 yılında Lefkoşa'da Türkler tarafından haftada iki defa çıkartılan "Söz" ile haftada bir defa çıkartılan "Ses" gazeteleri yayınlanmaktaydı. Oysa yine Lefkoşa'da Rumca dört adet günlük gazete çıkıyordu. Türklerin çıkarttıkları gazetelerin, Türk inkılâbına taraftar olmakla birlikte, yetişmiş bir yazar heyetine sahip olmamaları kendilerinden beklenen hizmeti yapabilmelerinin önünde en büyük engeldi.⁵⁵

Bir diğer sorun, Kıbrıslı Türklerin vakıfları üzerindeki İngiliz hâkimiyetiydi. Lozan'ın hilafına Kıbrıs Evkaf Murahhası Münir Bey'in delaleti ile İngiliz Kralı namına Türk vakıfları tescil ettirilmişti. Oysa Rum vakıfları serbest olup cemaate aitti. Bunun sonucunda Rum vakıfları Rum halkının seçtiği heyetlerce, Türk vakıfları ise hükümetin tayin ettiği biri İngiliz biri Türk iki memur tarafından idare edilmekteydi.⁵⁶ Kıbrıs Türklerinin bir cemaat olarak örgütlenememeleri siyasi haklarını kazanım bakımından büyük bir dezavantaj olarak görülüyordu. Hükümet tarafından tayin edilen evkaf murahhası makamını işgal eden Münir Bey, kendisine cemaat lideri süsü vererek hükümetle temaslarda bulunuyorsa da bu zatın Türkler arasında benimsenmediği belirtilmişti.⁵⁷ Müftülüğün ilgasından sonra müftü olan kişi, yeniden ihdas olunan ve maaş vakıf gelirlerinden karşılanan fakat siyasi anlamda hiçbir etkisi olmayan "Fetva Emaneti"ne tayin edilmişti. 1937 yılında halen Kıbrıs'ta hâkimlerinin evkaf tarafından tayin edilip maaşlarının ödendiği ve aile hukuku davaları ile meşgul olan üç Şer'i mahkeme faaliyeteydi. Öte yandan Kıbrıs'ın merkezi Lefkoşa'da ve başka kasabalarda Türk kulüpleri mevcuttu. Fakat bu kulüplerin, Türkiye'den gelen birkaç gazetenin okunması ve kâğıt oyunları oynanması dışında etkileri yoktu. Bu noktada Türkiye'deki Halkevleri gibi bir müessese haline getirilmelerinin mümkün olması halinde kulüplerden yararlanılabileceği belirtilmiştir.⁵⁸ Bundan sonraki süreçte Türklerin kültürel gelişimlerine katkıda bulunması amacıyla Kıbrıs'ta Halkevlerinin bir şubesi açılması yönünde girişimler yapılmış hatta 1948 yılında Kıbrıs'ta bir halkevi şubesi açılacağı yönünde Kurun gazetesinde haberler yayınlanmıştı. Fakat bu iddialar, CHP Sekreterliğince yalanlanmıştır.⁵⁹

⁵⁵ B.C.A., 030.10/ 124.886.18.5, 15.05.1937.

⁵⁶ B.C.A., 030.10/ 124.886.14, 05.11.1936.

⁵⁷ B.C.A., 030.10/ 124.886.18.4, 15.05.1937.

⁵⁸ B.C.A., 030.10/ 124.886.18.5, 15.05.1937.

⁵⁹ B.C.A., 490.01/1066.1089.3,27.03.1948; B.C.A., 490.01/1066.1089.3, 27.03.1948; B.C.A., 490.01/1066.1089.3, 26.02.1948; Kurun, 22.02.1948.

Kıbrıs Türklerinin siyasi haklarının sağlanması konusunda da sıkıntılar mevcuttu. Her şeyden önce 1931 İsyanı ile İngilizlerin kapattığı Meclis, 1936 yılının sonuna gelindiğinde toplantıya çağrılmadığı gibi Türk Müftülüğü de ilga edilmişti. Bu durum, Türk cemaatini temsil edip hükümet içinde müdafaa edecek bir kanaldan yoksun bırakmıştı. Halk, kendilerini hükümet nezdinde temsil etmesi için Avukat Said Bey'i müftü seçmiş, fakat bu seçim mahalli hükümetçe tanınmamıştı. Türklerin aksine Rumlar, siyasi haklar bakımından daha avantajlıydı. Çünkü onların hükümetin yanında Rum cemaatinin temsilciliği görevini ifa eden despotları vardı. Tüm bunların dışında hükümet bütçesinden maaş alan Türk cemaatinden mahakimi şeriye memurlarının ücretleri kesilmişti. Onların haklarını korumak için Necati Özkan ve arkadaşlarının yaptığı girişimler ise sonuçsuz kalmıştı.⁶⁰

Kıbrıs'taki Türk cemaatinin iktisadi vaziyeti de parlak değildi. İngiliz işgali öncesi ada emlakinin neredeyse tümüne sahip olan Kıbrıs Türkleri, ekonomik olarak da Rumların gerisinde kalmışlardı. Emlak gibi ticaret ve sanayi de Rumların eline geçmişti. Öyle ki birkaç esnaf dışında ticaretle uğraşan Türk kalmamıştı. Üstelik ada emlakinin %4'üne ancak sahip olan Türklerin de genellikle borçlu oldukları biliniyordu. Krizler nedeniyle borçlu Rum emlak sahipleri de bulunmakta idi. Fakat para verenler genellikle Rum olduklarından borç nedeniyle satılan Türk veya Rumlara ait araziler yine Rumların cemaatinde kalmaktaydı. Bu durum Türklerin sahip olduğu arazilerin de gündün güne azalmasına neden oluyordu.⁶¹ Türk cemaatinde en iyi durumda olanlar hükümetin memurlarıydı. İngiliz işgali sonrası da Türk memurlar, özellikle gümrük, tapu gibi dairelerle ve polis teşkilatında çoğunluğu oluşturmuşlardı. 1937 yılında da Türk memurların sayısı nüfuslarına oranla fazlaydı. Fakat Rumların itirazları sonucu memur tayinlerinde nüfus oranları esas alınmaya ve Türkçe, İngilizce ve Rumca konuşabildikleri için Ermeniler ön plana çıkmaya başlamıştı. Yapılan değerlendirmeye göre ekonomik güçsüzlük, doktor, avukat gibi serbest meslek erbabının Türk cemaati içerisinde azalması sonucunu ortaya çıkartmıştı. Türkiye'deki yüksek okullarda okuyan Kıbrıslı gençler vardı fakat onlar, okullarını bitirdikten sonra adaya dönmek yerine Türkiye'de kalmayı tercih etmekteydiler.⁶²

⁶⁰ B.C.A., 030.10/ 124.886.14, 05.11.1936.

⁶¹ B.C.A., 030.10/ 124.886.18.9, 15.05.1937.

⁶² B.C.A., 030.10/ 124.886.18.10, 15.05.1937.

Kıbrıs Türk halkı, yaşadıkları sıkıntılar nedeniyle zaman zaman göç etmeyi düşünmüştür. Fakat Necati Bey ve arkadaşları, Türk Hükümeti'nin görüşünü öğrenmeden adayı boşaltmayı uygun bulmamışlardır. Türklerin Kıbrıs'ta kalmaya devam etmeleri için öncelikle iktisadi olarak kuvvetlendirilmeleri gerekiyordu. Nuri Bey, Kıbrıs Adası'ndaki Türkler için Gümrük ve İnhisarlar Vekâleti tarafından bir sigara fabrikası açılması bunun dışında İş Bankası şubesi, Sümer Bank'ın bir yerli malları pazarı gibi tesislerin faaliyete geçirilmesi gerektiğine dair tavsiyelerde bulunmuştu. Bunların gerçekleştirilmesi halinde birçok Türk ailesinin iş sahibi olması mümkün olacaktı. Nuri Bey de bu amaçla bir fabrika ve iki ticarethane faaliyete geçirmişti. Adada Türk kültürünün geliştirilebilmesi için Türk Hükümeti'nin yardımları ile bir lisenin açılması, siyasi alanda Türkiye ile İngiltere'nin dostluğundan istifade edilerek mahalli hükümetin Türk kesimine karşı tavrının olumlu hale getirilmesi öncelikli ileri sürülen çözümler olarak göze çarpmaktadır.⁶³

Mayıs 1937 tarihli Kıbrıs Türk Konsolosluğu raporuna ek olarak 14 Eylül 1938 tarihinde içeriğinde Kıbrıs Türklerinin bayramlarına engel olacak mahiyetteki olayların, Mahalli Hükümetin tazyiklerinin, iktisadi vaziyetlerindeki darlığın ve göç etmek yönündeki tercihlerinin yer aldığı bir başka rapor Başbakanlığa gönderilmiştir.⁶⁴ Hükümet tazyiklerinin başında Türklerin, milliyetlerinin tanınmaması ve milli kültürlerini yaşatacak vasıtalarından mahrum bırakılmaları geliyordu. Raporda "Buradaki soydaşlarımız Türk değil, İslam cemaati olarak tanınmıştır" denilerek, İslam tabirinin milliyetçiliğe dolayısı ile Türklüğe muhalif olarak kullanıldığı ileri sürülmüştü.⁶⁵ Ada Türklerinin varlıklarını sürdürülebilmeleri için iktisaden güçlendirilmeleri gerekiyordu. Bunun için de Türkiye'nin, milli bankalardan birisinin şubesini Kıbrıs'ta açmasının yararlı bir faaliyet olacağı belirtilmiştir.⁶⁶

Kıbrıs Türk milliyetçilerinin faaliyetleri ve Kıbrıs'taki gelişmeler hakkında bilgi edinilen bir başka kanal, Türkiye'ye gönderilen mektuplardı. Kıbrıs Türkleri Mümessili M. Necati Özkan imzası ile 29 Ocak 1939 tarihli bir mektup CHP Umumi Kâtipliğine gönderilmiştir. Bu mektup CHP Genel Sekreteri Erzurum Savlavı tarafından 19 Şubat 1939 tarihinde Başbakan Refik Saydam'a iletilmiştir.⁶⁷ Kıbrıs Türklerinin 1927 yılında milli bir müca-

⁶³ B.C.A., 030.10/ 124.886.14, 05.11.1936.

⁶⁴ B.C.A., 030.10/ 124.887.3.1, 14.09.1938.

⁶⁵ B.C.A., 030.10/ 124.887.3.2, 14.09.1938.

⁶⁶ B.C.A., 030.10/ 124.887.3.7, 14.09.1938.

⁶⁷ B.C.A., 030.01/36.218.1, 19.02.1939.

dele başlattıklarının belirtildiği mektupta, 1930 genel seçimlerinde elde edilen başarı ile Kıbrıs Türk halkının haklarının korunması ve seslerinin daha etkili bir biçimde dünyaya duyurulması yönünde fırsat elde edildiği vurgulanmıştır. Kıbrıs Türkleri mümessiline göre 1931 yılında Rumların isyanı sonucunda İngilizlerin, Kıbrıs'taki Yasama Meclisi'ni feshetmeleri ile Kıbrıs Türk halkının da hakları ve mücadelesi kesintiye uğramıştı. Fakat tüm olumsuzluklara rağmen Kıbrıslı Türk milliyetçilerinin, ana vatana bağlılıkla yollarına devam ederek mücadelelerini daha büyük bir azimle sürdürecekleri dile getirilmiştir.⁶⁸ Necati Bey, gittikçe durumları kötüleşen Kıbrıs Türklerinin, İngiliz-Türk dostluğunun sürdürülmesi ile varlıklarını koruyabilecekleri düşüncesindedir. Bunun dışında da hükümetçilere karşı Türk milliyetçilerinin sesini duyuracak bir gazetenin çıkartılması ve 1937 yılında yine kendi gayretleri ile Kıbrıs Türklerine iş kapısı olması amacıyla açtığı sigara fabrikasının faaliyetlerinin devamı için Türkiye'nin maddi yardımını talep ettiği birtakım önerileri olmuştur.⁶⁹

3. Türkiye'nin, Sosyal ve Kültürel Alanlarda Kıbrıs Türklerine Desteği

1923-1950 yılları arasında Kıbrıs Türklerinin Türkiye'den iskân, vatandaşlık verilmesi, gazete çıkartmak, propaganda desteği, ulaşım gibi konularda yardım talepleri olmuştur. Kıbrıs Türklerinden ana vatana göç etmek isteyenlere yürürlükteki yönetmelik, kararname ve anlaşmalar çerçevesinde Türk Hükümeti kolaylık sağlamıştır. Lozan Antlaşması'nda İngiliz tabiiyetini kabul etmeyen Kıbrıs Türklerinin bir yıl içerisinde Türkiye'ye göç edebilecekleri hükmü vardı. Bu meyanda göç etmeyi tercih eden Kıbrıs Türklerinin iskânlarını düzenlemek amacıyla 2 Aralık 1924 tarihinde bir kararname çıkartılmıştır. Kararnamede İngiliz tabiiyetini kabul etmeyerek Konya'ya kadar gelen Kıbrıslıların mübadeleye tabi tutulacağı belirtilmekle birlikte, İskân Kanunu'nda bu duruma ait bir kayıt bulunmadığı belirtilmektedir. Fakat zaruri olarak ortaya çıkmış bir durumun neticesinde Kıbrıslı göçmenlerin mağduriyetlerinin giderilmesi gerekli görülmüş ve göçmenlerin milli sınırlar içerisinde uygun yerlere yerleştirilmeleri için muamelelerin yapılmasına karar verilmiştir.⁷⁰ 7 Aralık 1925 tarihinde çıkartılan bir başka kararnamede de Lozan'ın araziye müteallik ahkâmının 21. maddesindeki haklardan yarar-

⁶⁸ B.C.A., 030.01/36.218.1.2, 26.01.1939.

⁶⁹ B.C.A., 030.01/36.218.1.3, 26.01.1939.

⁷⁰ B.C.A., 030.18.01.01/012.58.18, 02.12.1340.

lanmak suretiyle Türkiye'ye göç etmek isteyen Kıbrıs Türklerine 20 bin nüfus tahsis edildiği anlaşılmaktadır. Göç edeceklerin, sevk ve iskân masrafları kendilerine ait olup yürürlükteki talimatname mucibince belirlenen yerlere yerleştirileceklerdi. Fakat muhtaç durumunda olanlara hükümet tarafından uygun bulunması halinde bir hane veya bir aileye yetecek kadar arazi verilmesi öngörülmüştür.⁷¹

Lozan'dan arda kalan bir diğer sorun, Kıbrıslı Türklerin vatandaşlık tercihleridir. Antlaşmada bu hususta iki yıllık bir süre konulmuştu. Fakat sonraki yıllarda Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığına geçmek için müracaatta bulunan Kıbrıs Türkleri olmuştur. Örneğin Kıbrıs Türklerinden Viyana Üniversitesi Dâhiliye Kliniğinde doktor olan 1905 doğumlu Ali Rıza Oğlu Mehmet Derviş Bey, 29 Nisan 1934 tarihinde Türk Hükümeti'ne vatandaşlık talebini iletmıştır. Bu talep, 3 Mayıs 1934 tarihli ve "istisnâin Türk Vatandaşlığına alınması" şeklinde ibarenin yer aldığı Kararname ile kabul edilmiştir.⁷² Kıbrıslı Türklerin, Türk vatandaşlığına geçme talepleri olduğu gibi Türk vatandaşı olup Kıbrıs'a yerleşenlerin de mahalli hükümetin tabiiyetine geçmek için müracaatları oluyordu. Türk vatandaşı olup Kıbrıs'ta ikamet eden Dr. Mehmet Coşar'ın talebi bu duruma örnek olarak verilebilir. Mahalli hükümet vatandaşı olmak için müracaat eden Coşar'ın talebi, 1943 yılında kabul edilmişti. Fakat 22 Ekim 1946 tarihinde İçişleri Bakanlığının yazısı üzerine bu karar kaldırılmış ve 1948 yılında tekrar görüşülerek Bakanlar Kurulu kararı ile kabul edilmiştir.⁷³

Kıbrıs Türklerinin eğitim hayatlarının gelişiminde personel ihtiyacı başta olmak üzere birçok konuda Türkiye'nin katkıları olmuştur. Bu amaçla Kıbrıs'a uzmanlar gönderilmiştir. Bununla birlikte Türkiye, Lozan'ın hilafına uygulamalarda bulunmaktan kaçınmıştır. Türkiye Reiscumhuru Gazi ve hükümet üyelerinin imzası ile yayınlanan 3 Şubat 1924 tarihli Kararname'de Kıbrıs Adası Sultanisi'nde görevli öğretmen ve memurların memurluklarının tasdikî ve emekliliklerinin kabulünde, Lozan'ın Kıbrıs'ın siyasi durumunu belirleyen şekline göre adı geçen okulun idari durumu değiştiğinden Lozan

⁷¹ **B.C.A.**, 030.18.01.01/ 016.77.6.1, 07.12.1341. **İskan Kanunu ile Esbabı Mucibe Layihası Sureti**, Sıra no: 214, 30 Kanunievvel 1341; **TBMM Zabıt Ceridesi**, I:50, Cilt:31, 11.04.1927, s. 59.

⁷² Karamamede, Derviş Bey'in 1312 sayılı kanunun 6. maddesi uyarınca istisnâin Türk vatandaşlığına alınmasının kabul edildiği belirtilmiştir. **B.C.A.**, 030.18.01.02/44.27.016, 03.05.1934.

⁷³ **B.C.A.**, 030.18.01.02/112.71.2, 09.11.1946; **B.C.A.**, 030.18.01.02/103.72.5, 26.09.1948.

öncesi şekliyle işlem yapılmasının mümkün olmayacağı bildirilmiştir.⁷⁴ Yürürlükteki bağitlarına sadık kalmakla birlikte Türkiye, başarılı Kıbrıslı Türk öğrencilerin Türkiye'de eğitimlerini devam ettirmeleri hususunda olanaklar tanımıştır. Belgelerde bu duruma dair örnekler mevcuttur. 1934 yılında Kıbrıs Türk Lisesi'ni birincilikle bitiren Mehmet Nefi Efendi'nin Türkiye'de okumasını kolaylaştırmak için müsabakasız ve parasız yatılı olarak Yüksek Mühendis Mektebi'ne kayıt yaptırmasına dair Kararname yayınlanmıştır.⁷⁵ Bir başka örnek 1939 yılına aittir. İngiliz tabiiyetindeki Kıbrıs Türklerinden Ahmet Hulusi Oğlu Necdet Burgul'un, Türkiye'de Yüksek Mühendis Mektebi'ne Leyla Meccani adı ile kayıt yaptırması Nafia Vekâleti'nin teklifi üzerine uygun görülmüştür.⁷⁶

Yönetmeliklere göre Türkiye'de parasız yatılı eğitim için müsabaka sınavlarını kazanmak şartı vardı.⁷⁷ İstisnai durumlar dışında Kıbrıslı öğrencilerin talepleri de bu çerçevede olumlu veya olumsuz sonuçlandırılmıştır. 1945 yılında Kıbrıslı öğrencilerin parti yurtlarına ve himayesine alınmalarına dair taleplere Dışişleri Bakanı Hasan Saka'nın cevabı, imkânların buna olanak tanımadığı yönünde olmuştur.⁷⁸ 1946 yılında da Kıbrıs Türk Lisesi mezunu üç öğrenci İstanbul Üniversitesi'ne girmek için müracaat etmişlerdi. Fakir ve kimsesiz oldukları belirtilen bu gençler, Halk Partisi'nin yurtlarında barınmak için başvuru yapmışlardı. Yürürlükteki talimatname gereğince Parti yurtlarında barınmak için, boş yer bulunması ve ücret ödenmesi gerekiyordu. CHP Genel Sekreteri Faik Ahmet Barutçu, kendisine ulaşan Kıbrıslı gençlerin başvurularına verdiği yanıtta bu talimatnameyi hatırlatarak, gençlerin İstanbul Parti Başkanlığına başvurarak ücret ödeyerek barınmak kaydıyla sıra almalarını önermiştir.⁷⁹ Talimatnamelere uygun olarak 1945 yılında masraflarını kendileri karşılamak kaydıyla Kıbrıs Türk Lisesi'nden 18, Victoria Kız Lisesi'nden 3 öğrenci Türkiye'de eğitim görmek üzere seçilmiştir.⁸⁰

Demokrat Parti iktidarı ile birlikte de Kıbrıs Türklerinin kültürel gelişimine Türkiye'nin desteği sürdürülmüştür. İktidarın Kıbrıs Türklerine yönelik ilk kararlarından birisi, her yıl Kıbrıslı beş kız öğrencinin mecburi hizmet

⁷⁴ B.C.A., 030.18.01.01/8.51.5, 03.02.1924.

⁷⁵ B.C.A., 030.18.01.02/47.57.10, 19.08.1934.

⁷⁶ B.C.A., 030.18.01.02/86.28.2, 01.04.1939.

⁷⁷ B.C.A., 490.01.1197/196.1.1, 22.10.1945.

⁷⁸ B.C.A., 490.01.1197/196.1.1, 21.11.1945.

⁷⁹ B.C.A., 490.01.1197/196.1.1, 02.11.1946; B.C.A., 490.01.1197/196.1.1, 28.09.1946

⁸⁰ B.C.A., 490.01.1197/196.1.1; B.C.A., 490.01.1197/196.1.1, 27.08.1945.

şartı aramaksızın parasız olarak Türkiye'deki Hemşire ve Laborant okullarında okutulması olmuştur.⁸¹ Bir diğer karar, Kıbrıs'a öğretmen gönderilmesi olmuştur. Çorum Lisesi Müdürü ve Tarih Öğretmeni Yavuz Konnolu 1950 yılının Eylül ayında iki yıl süreyle Kıbrıs Türk Lisesi Müdürü ve aynı lisenin Beden Eğitimi Öğretmeni Melahat Konnolu da yine Kıbrıs Türk Lisesi'ne Beden Eğitimi öğretmeni olarak görevlendirilmişlerdir.⁸² 1950'nin Kasım ayında da tarih, coğrafya, fizik, Türkçe, matematik, kimya, edebiyat branşlarında 12 öğretmen, maaşları Türk Hükümeti tarafından ödenmek kaydıyla yaklaşık iki yıllık süreler için Kıbrıs'ta orta dereceli okullara görevlendirilmişlerdir.⁸³

Türkiye'de orta ve yüksek öğrenimlerini idame ettiren Kıbrıslı Türk öğrencilerin ulaşım, barınma ve iye gibi ihtiyaçlarının karşılanmasında da hükümetin yardımları olmuştur. Örneğin İstanbul ve Ankara liselerinde okuyan 15 Kıbrıslı Türk öğrencinin, 1941 yılının Mayıs ayında yaz tatilinde vapur bulamadıkları için Kıbrıs'a dönme konusunda sıkıntı yaşamaları üzerine Ulaştırma Bakanlığı, Türk bayraklı bir motor tahsis etmek suretiyle öğrencilerin ülkelerine dönmelerini sağlamıştır.⁸⁴ Kıbrıs'a ulaşım sorununun çözümü için 1945 yılında Devlet Demiryolları ve Limanları İşletmeleri Genel Müdürlüğü tarafından "Doğu Akdeniz" adı ile Türkiye ile Kıbrıs arasında bir vapur hattı oluşturulmuştur. Fakat bu hat, bir Rum firmasına verilmiştir. Bunun üzerine Kıbrıs Acenteliği Müessesesi sahibi olan Kıbrıs Türklerinden Ahmet Kaan ve Oğulları imzası ile 23 Temmuz 1945 tarihinde Devlet Demiryolları İşletme Müdürlüğüne ve Ulaştırma Bakanlığına telgraflar gönderilmiştir. Telgrafta, Kıbrıs'ta mevcut olan Türk azınlığın Türkiye'ye merbut olduğunu belirterek acenteliğin kendisine verilmesini istemiştir.⁸⁵ Bu acenteliğe Kurtuluş ticarethanesi sahibi Mehmet Zeki Bey de talip olmuştu.⁸⁶ Hattın taleplere rağmen, bir Rum firmasına verilmesi ada Türklerinin tepkisine neden olmuştu. Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlığına KATAK Larnaka Şubesinden ve Kıbrıs Milli Türk Halk Partisi'nden, Ahmet Kaan ve Mehmet Zeki beylerden gönderilen telgraflarda bu durumdan duyulan hayal kırıklığı

⁸¹ B.C.A., 030.18.01.02/123.73.16, 20.09.1950.

⁸² B.C.A., 030.18.01.02/123.69.14, 05.09.1950; B.C.A., 030.18.01.02/123.69.14, 16.09.1950.

⁸³ B.C.A., 030.18.01.02/124.89.9, 22.11.1950.

⁸⁴ B.C.A., 030.10/169.177.38, 12.08.1945.

⁸⁵ B.C.A., 030.10/140.21.14, 23.05.1941.

⁸⁶ B.C.A., 030.10/140.21.14, 11.08.1945.

yanıtılarak Türkiye'nin kararını tekrar gözden geçirmesi talep edilmiştir.⁸⁷ Fakat bu teşebbüslerden bir sonuç alınmadığı anlaşılmaktadır. 1940'lı yılların sonunda ise Kıbrıs ve Türkiye arasında ulaşım sorunu çözülmüştür. 1948 yılında Kıbrıs Havayolları İstanbul-Ankara-Lefkoşa arasında yeni seferlere başlamıştır. 1949 yılında da İstanbul ve Ankara ile Kıbrıs arasında haftanın perşembe ve cuma günleri gidiş dönüş olmak üzere ulaşım sağlanmıştır.⁸⁸

Basın konusunda Rumlardan geri olan Kıbrıs Türkleri, mücadelelerini sürdürebilmek için yayın ve propaganda faaliyetlerinde Türkiye'den yardım talep etmişlerdir. Bunlardan birine 1927 yılında rastlamaktayız. Kıbrıs Türklerinin mücadelesi amacı ile yayın hayatına başlayan Söz gazetesinin faaliyetlerini sürdürebilmesi için 1927 yılının Nisan ayında Türkiye'den yardım istenmiştir. Bu taleplere olumlu yönde cevaplar verilmesi sonucunda Başbakanlık ve İsmet Paşa'ya hitaben teşekkür amaçlı mektup ve telgraflar gönderilmiştir.⁸⁹ Söz gazetesine 1928 yılında iki kasa harf gönderilmiş ve ⁹⁰ 1929 yılının Şubat ayında da adı geçen gazeteye iki defa matbaa harfleri temin etmek ve bunların bedeli ödenmek suretiyle yardım yapılmıştır.⁹¹ Gazetenin sahibi Mehmet Remzi imzası ile makale başlıkları için ayrıca büyük punto harf talep edilmiş ve bu talepler de yerine getirilmiştir.⁹² Söz gazetesi sahibi Remzi Bey, 12 Ocak 1933 tarihinde İsmet Paşa'ya gönderdiği bir mektupta Kıbrıs'ta evkafçıların faaliyetleri hakkında bilgi vermiş ve yine gazetesi için yardım talebinde bulunmuştur. Mektupta, Kıbrıs'taki evkaf teşkilatının, her tarafta medreseler açıp, vaizler götürmek suretiyle İngilizler lehinde propagandalarla etkili oldukları ve Arap harfleri ile yayınladıkları Hadisat gazetesini günlük çıkartmak için çalışmalar yaptıkları bildirilmekteydi. Remzi Bey, evkafçılara karşı mücadele edebilmek için Söz gazetesinin daha hacimli olmak suretiyle günlük çıkarılması gerektiğini belirterek İsmet Paşa'dan yardım istemiştir.⁹³

Kıbrıs Türk kesimindeki evkafçılar ile milliyetçiler arasındaki bölünmenin basın üzerindeki etkilerinde, 1930 yılının sonlarına gelindiğinde milliyet-

⁸⁷ **B.C.A.**, 030.10/169.177.38, 12.08.1945; **B.C.A.**, 030.10/169.177.38, 13.08.1945.

⁸⁸ **Ulus**, 29.05.1948; **Ulus**, 19.07.1949; **Ulus**, 21.07.1949. Ankara-İstanbul-Kıbrıs ve Beyrut hattında çalışan Türk uçakları oldukça rağbet görmüşlerdi. Ulaştırma Bakanı Kemal Satır'ın açıklamaları için bkz. **TBMM Zabıt Ceridesi**, B: 55, O:3, 24.02.1950.

⁸⁹ **B.C.A.**, 030.01/10.59.6.1., 21.05.1927; **B.C.A.**, 030.01/10.59.6.4., 24.01.1927.

⁹⁰ **B.C.A.**, 030.10/83.548.2.10., 1928; **B.C.A.**, 030.10/83.548.2.10., 10.11.1928.

⁹¹ **B.C.A.**, 030.10/83.548.2.1., 26.02.1929.

⁹² **B.C.A.**, 030.10/83.548.2.5., 25.01.1929; **B.C.A.**, 030.10/83.548.2.4., 02.02.1929.

⁹³ **B.C.A.**, 030.10/83.548.2.9., 23.01.1933; **B.C.A.**, 030.10/83.548.2.7., 12.01.1933.

çiler aleyhinde gelişmeler olmuştur. Evkafçılar, "Vakit" adlı bir gazete çıkarttıkları gibi milliyetçilerin sesi olan Söz gazetesini de kendi taraflarına çekmişlerdi. Nitekim 1927 yılında bu gazete için Türkiye'den yardım talebinde bulunan Necati Bey, 1939 yılında CHP Umumi Kâtipliğine gönderdiği mektubunda evkafçıların, Söz gazetesini elde ettiklerini bildirmektedir. Evkafçıların bu iki yayınına karşı milliyetçilerin sesi olacak yeni bir gazete çıkartmak için CHP'den baskı makinesi ve harflerin tedariki başta olmak üzere yardım talebinde bulunan Necati Bey, mektubunun sonunda "...Şimdiye kadar olduğu gibi bu hususta da yardım edilecekse hükümeti mahalliyeye müracaat ederek bir gazete neşretmek imtiyazını talep edeceğim..."⁹⁴ demektedir. Buradan da anlaşılacağı üzere, Necati Bey'in daha önce talep ettiği yardımlar kendisine yapılmıştır. Necati Bey, 1939 yılında Türk Hükümeti'ne gönderdiği bir mektupta da Türklerin sesini duyuracak bir gazete çıkartılması fikrini ileri sürmüştü. Bu fikir, 1949 yılının sonunda Kıbrıs'taki Rum solcuların tahriklerine karşı mücadele ve Türk cemaatinin haklarını müdafaa amacıyla "İstiklal" adındaki gazetenin yayınlanmasıyla hayat bulmuştur. Gazetenin başyazarı ve sahibi M. Necati Özkan, Başbakan Şemsettin Günaltay'a hitaben 9 Mart 1950 tarihli bir mektup göndermiştir. Mektubun içeriğinden anlaşıldığı üzere gazete, tanıtım amacıyla Türkiye'deki birçok Halkevine ve İngiliz siyasi ricali aracılığı ile de Londra Halkevi'ne gönderiliyordu. Kıbrıs'ta CHP'nin siyasetini takip ettiklerini belirten Özkan Bey, hükümetten yayınlarını sürdürebilmeleri için kâğıt başta olmak üzere maddi yardım talebinde bulunmuştur.⁹⁵ Milliyetçi Kıbrıs Türklerinin gazete çıkartmak için yardım istekleri Türkiye tarafından yerine getirilirken sol görüşlü yayınlara aynı tavır gösterilmediği gibi bu tür yayınların Türkiye'ye girişleri engellenmiştir. Örneğin İçişleri Bakanlığının 22 Nisan 1948 tarihli yazısı üzerine Kıbrıs'ta yayınlanan "İşçinin Yolu Şaşmaz" ve 15 Temmuz 1948 tarihli yazısı ile de "Emekçi" adlı gazetelerin Türkiye'ye girişleri yasaklanmıştır.⁹⁶

SONUÇ

Türkiye, 1923-1950 yılları arasında Kıbrıs Türklerinin kültürel gelişimine destek veren faaliyetlerde bulunmuş, bu meyanda yardımlar yapmıştır. adada yaşanan gelişmeler yakından takip edilmiş ve Türklerin durumunun

⁹⁴ B.C.A., 030.01/36.218.1.3, 26.01.1939.

⁹⁵ B.C.A., 030.01/17.98.3.1., 09.03.1950.

⁹⁶ B.C.A., 030.18.1.2/117.51.20, 15.07.1948; B.C.A., 030.18.1.2/117.51.5, 22.04.1948.

ağırlıklı olarak yer aldığı raporlar hazırlanmıştır. Raporlarda nüfus, eğitim, kültür, sosyal, siyasi ve ekonomik açılardan Kıbrıs Türklerinin, Rum toplumu ile de karşılaştırılmak suretiyle, adadaki olumsuz yaşam şartları ortaya konularak Türklerin durumlarını düzelterek çözüm önerilerine yer verilmiştir. Gerek Kıbrıs Türk Konsolosluğu gerekse diğer kurum ve kişilerce hazırlanan raporlarda Kıbrıs'taki Türk cemaatinin birçok bakımdan zayıflamasına rağmen varlıkları ve milliyetlerini muhafaza etmiş olmaları takdir edilmiştir. Fakat bu zayıflığın, iktisadi ve kültürel anlamda gelecek için tehdit oluşturduğu vurgulanmıştır. Kıbrıs Türklerinin şuurlu bir kitle olarak idamesi için ise iktisadi olarak refah sağlayacak tedbirlerle birlikte onlara Türklük şuurunun aşılması gerektiği önlem olarak sunulmuştur.⁹⁷ Özellikle Türklük şuru üzerinde durulmuş ve adadaki Türk milliyetçiliğinin geliştirilmesi öncelikli çözüm olarak görülmüştür. Mahalli Hükümetin, Türklüğün milli ve kültürel gelişiminin önüne engeller çıkarttığı ve bu çerçevede Türk kelimesinin yerine "İslam" kelimesinin getirilerek milli bilincin sistemli bir şekilde yok edilmeye çalışıldığı raporların ortak rahatsızlık noktasıdır. İlk eğitimden liselere kadar Türk toplumunun okullarında serbest bir eğitim sistemi uygulanmasına İngilizlerin, kendilerinden idareciler atamak, müfredatlara müdahale etmek ve Türkçe kitapların okutulmaması için kitapsız eğitim sistemi getirtmek suretiyle engel olmalarının altında da Türkiye ile Kıbrıs Türklerinin manevi bağlarının kopartılması amacı taşındığı görüşü hakimdir. Adadaki Türklerin, yaşadıkları olumsuzluklar nedeniyle her geçen gün göç etme arzularının artması, Türkiye'nin onayladığı bir durum değildir. Çünkü Türkiye, Kıbrıs'ta Türk varlığının korunması hatta artırılması taraftarıdır. Kıbrıs'taki yönetimin Türkiye ile Kıbrıs Türkleri arasındaki bağları kopartmak için yaptığı uygulamalar sonuç vermemiştir. Kıbrıs Türkleri, Türkiye'de meydana gelen iç ve dış olaylarla ilgilenmeye devam etmişlerdir.

Ortak bağlar, kültürel anlamda Türkiye'nin ada Türklerine desteğine rağmen Kıbrıs, 1950'li yılların ilk yarısına kadar Türkiye'nin politikasında öncelikli bir yer edinmemiştir. Nitekim 1940'lı yılların sonu ve 1950'li yılların başlarında "Türkiye'nin Kıbrıs diye bir meselesi yoktur" şeklinde Türk Dışişleri bakanlarının yaptıkları açıklamalar Türkiye'nin Kıbrıs meselesine bakışını ortaya koymaktadır.⁹⁸ Bu durum Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin tutanakları incelendiğinde de görülür. Çünkü Kıbrıs, Meclis'in gündeminde

⁹⁷ B.C.A., 030.10/ 124.886.18.11, 15.05.1937.

⁹⁸ Cumhuriyet, 24.01.950.

değildir. Türkiye, 1923 yılından 1950'li yılların ortalarına kadar adada, statükonun sürdürülmesi taraftardır. Çünkü bu sayede Kıbrıs Türklerinin haklarının korunabileceği inancı taşınmaktadır. 15 Eylül 1952 tarihinde Afyon Milletvekili Ali İhsan Sabis'in DP Grup Başkanlığı'na verdiği bir önergede de halen Türkiye'nin statükonun değişmemesine büyük önem verdiğinin vurgulanması bu anlayışın sonucudur. Bununla birlikte 1950'li yılların başından itibaren Kıbrıs'ta Rum ve Yunan ortak çabalarıyla Türkler aleyhinde yaşanan gelişmelere karşı adadaki Türk kesiminin emniyet ve refahının sürdürülmesi için Türkiye'nin gereken tedbirleri alması gerektiği daha yüksek sesle dile getirilmeye başlanmıştır.⁹⁹

1923-1950 dönemi, Türkiye'nin Kıbrıs meselesinde etkisizliği tercih etmesinin nedenleri bağlamında değerlendirildiğinde ise Türk-Yunan ve Türk-İngiliz ilişkilerinin bozulmasından duyulan çekincelerin önemi vurgulanmaktadır. Gerçekten de yükümlülüklerin bulunduğu bağitlar ve dış politikada gelişen şartlar Türkiye'nin Kıbrıs meselesinde geri planda kalması sonucunu ortaya çıkartmıştır. Türkiye, İngiltere'nin politikasını destekleyerek ve Yunanistan'la dostluğunu sürdürerek Kıbrıs meselesinin çözüme ulaşmasını beklemiştir. Üzerine düşen rolü de Kıbrıs Türklerine itidal çağrılarını yapmak gibi cılız bazı adımlarla yerine getirmeye çalışmıştır. Fakat adada 1950'li yılların ilk yarısına gelindiğinde yaşanacak gelişmelere Türkiye daha fazla kayıtsız kalamayacak ve Kıbrıs, 1950'li yılların ortalarından itibaren Türk dış politikasında ilk sıralardaki yerini alacaktır.

Sonuç olarak Türkiye, 1923-1950 döneminde adadaki Türklere kültürel, maddi ve manevi destek sınırında tutmaya özen gösterdiği statükocu yaklaşımını, öncelik ve önem sırasındaki değişikliklerle birlikte 1955 yılına kadar sürdürmüştür. Fakat 1954 yılında konunun Yunanistan tarafından Birleşmiş Milletlere götürülmesi, 1955 yılında Rumların Enosis'i gerçekleştirmek amacıyla EOKA'nın¹⁰⁰ temelini oluşturacak olan silahlı eylemlere başlamaları ve önce İngilizlere ardından da Türklere yönelik saldırılara başlamaları Türkiye'yi harekete geçirmiştir. Enosis'e karşı öncelikle "Taksim Tezi"ni ortaya atan Türkiye, bu tarihten itibaren aktif olarak Kıbrıs meselesinin içerisinde olmuştur.

⁹⁹ B.C.A., 030.01/44.263.12, 15.09.1952.

¹⁰⁰ Kıbrıs Milisleri Helen Ulusal Örgütü

KAYNAKÇA****Arşiv Belgeleri**

B.C.A. (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi)

TBMM Arşivi

İşkân Kanunu ile Esbabı Mucibe Layihası Sureti, Sıra no: 214, 30 Kanunievvel 1341.

Gazeteler

Akşam, Cumhuriyet, Hâkimiyet-i Milliye, Kurun, Ulus, Vakit, Vatan, Yenigazete

Telif ve Tetkik Eserler

AKAR, Metin Akar, **Kıbrıslı Semenderler TMT (Türk Mukavemet Teşkilatı) Mücahitleri**, Turan Kültür Vakfı, İstanbul, 2009.

ALASYA, Fikret, **Kıbrıs ve Rum-Yunan Emelleri**, Baskı: 1, Başbakanlık Basımevi, 1992.

ÇAY, Abdülhalûk, **Kıbrıs'ta Kanlı Noel-1963**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1989.

ÇEVİKEL, Nuri, **Kıbrıs'ta Osmanlı Mirası (1570-1960)**, 47 Numara Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, 2006.

FEDAİ Harid; Ahmet An, **Örnekleriyle Kıbrıs Türk Basın Tarihi (1893-1963)**, Lefkoşa, 2012.

Kıbrıs'ın Tarihi Gelişimi ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Kıbrıs-Türk Kültür Derneği Yayınları, Ankara, 1984.

Kıbrıs Türk Toprağıdır Bütün Türklerin Vatanıdır, Cilt: 1, Baskı: 2, KKTC Cumhurbaşkanlığı Enformasyon Dairesi, Ankara, 2007.

KIZILYÜREK, Niyazi, **Milliyetçilik Kıskaçında Kıbrıs**, Baskı: 3, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.

Lozan Sulh Muahedenamesi, İstanbul, 24 Temmuz 1339.

ÖNALP, Ertuğrul, **Geçmişten Günümüze Kıbrıs**, Ankara, 2007.

SOMUNCUOĞLU, Sadi, **Kıbrıs'ta Sirtaki**, 1. Baskı, Boyut Tan Matbaa, Ankara, 2002.

YÜKSEL, Dilek Yiğit, "Kıbrıs Türk Milli Mücadelesi", **CTTAD**, VIII/18-19, 2009, s. 162.

** Arşiv belgeleri ve gazetelerin ilgili nüshaları, metindeki dipnotlarda yer aldığından kaynakçada ayrıca verilmemiştir.

1950-1960 YILLARINDA TÜRKİYE’NİN KIBRIS POLİTİKALARI

Işıl TUNA*

Özet

Kıbrıs sorunu tarihin eski dönemlerinden itibaren günümüze kadar gelen süreçte güncelliğini korumuştur. Türkiye’nin 1950–1960 yıllarında uyguladığı politikaların Kıbrıs Cumhuriyeti’nin temellerinin atılmasına sebep olduğu görülmektedir. Bu dönem gerek Türkiye’nin dış politikadaki pozisyonunu gerekse adada yaşayan Türk halkının kaderini önemli ölçüde etkilemiştir. Türkiye 1923 yılında imzaladığı Lozan Antlaşması’nın 20. maddesi gereğince Kıbrıs’ın İngiltere tarafından ilhakını tanımıştır. Türkiye, 1950’li yılların ortalarına kadar ada üzerinde stratejik bir politika sürdürmemiş aksine adanın İngiltere hâkimiyetinde olduğunu belirterek bir anlamda Lozan Antlaşması’nın maddesini yinelemiştir. Bu arada İngiltere’nin sorunu çözecek politikalar üretmemesi, Yunanistan’ı daha da cesaretlendirerek konuyu Birleşmiş Milletlere götürmese neden olmuştur. Yunanistan’ın uzlaşmaz talepleri İngiltere’nin Türkiye ile yakınlaşmasına sebep olmuş ve Kıbrıs meselesinde Türkiye’yi vazgeçilmez aktörlerden biri haline getirmiştir. Böylece Kıbrıs meselesinde Türkiye resmi olarak taraf haline gelmiştir. Türkiye Kıbrıs meselesine ilişkin özgün politikaları 1954 tarihinden itibaren üretmiştir. Artık meselenin yalnızca İngiltere’yi ilgilendiren bir mesele olmadığı ada üzerinde Türkiye’nin hayati önem arz eden hakları bulunduğunu ve İngiltere’nin hükümlerlik hakkından ancak Türkiye lehine vazgeçebileceğini savunmaya başlamıştır. Ancak yaşanan iç ve dış gelişmeler nedeniyle Türkiye Kıbrıs Cumhuriyeti’nin kurulmasına yönelik politikalar sürdüreceği Londra ve Zürih antlaşmaları ile Kıbrıs Türkleri parlamentoda temsil hakkı elde edeceklerdir. Çalışmamızda Türkiye’nin 1950–1960 yılları arasında Kıbrıs meselesine yönelik görüşleri, geliştirdiği stratejiler ve dış politikadaki tutumları incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs, Demokrat Parti, Türkiye, Yunanistan, İngiltere, Dış Politika.

* Doktora Öğrencisi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, e-mail: isiltuna89@gmail.com

TURKEY'S CYPRUS POLICY IN THE YEARS OF 1950-1960

Abstract

Cyprus issue, the history of ancient times until today, has been kept up to date on the process. It is seen to be a reason that Turkey's policies implemented in the years 1950-1960 to lay the foundation of the Republic of Cyprus. This period affected heavily both Turkey's foreign policy as well as its position in the fate of the Turkish people living on the island. Turkey, which was signed in 1923, according to article 20 of the Treaty of Lausanne recognized the annexation of Cyprus. Turkey, on the island until the middle of the 1950's, unlike the strategic island under British rule could not continue a policy stating that reiterated Lausanne Treaty. Meanwhile, Britain's inability to produce policies to solve the problem even more encouraging Greece is not negotiable demands led to Britain's closer with Turkey and the Cyprus issue. Turkey into one of the actors is indispensable. Thus, Turkey became a party official in the Cyprus issue. Turkey have produced policy on the Cyprus issue since 1954. The question is not only an issue of concern to the UK of the island of Turkey's vital that the rights and sovereignty of the UK but would in favor of Turkey's defense began. Turkey because of the internal and external developments will produce policies for the establishment of the Republic of Cyprus, London and Zurich agreements with the Turkish cyprits will have the right to be represented in parliament. In our study, in Turkey between 1950- 1960 for the opinions of the Cyprus issue, which develops strategies and attitudes foreign policy will be examined.

Key Words: Democratic Party, Turkey, Greece, England, Foreign Policy

GİRİŞ

Kıbrıs Adası 9.251 kilometre kare(3.584 mil)lik yüzölçümü ile Doğu Akdeniz'in en büyük Sicilya ve Sardunya'dan sonra da, Akdeniz'in üçüncü büyük adası olup, bu itibarla çok zengin bir tarihe sahiptir.¹ Zengin bakır madeni yataklarına sahip olan ada, hem ekonomik hem de Suriye, Mısır ve Anadolu kıyıları arasındaki stratejik konumu itibariyle coğrafi açıdan da büyük önem arz etmektedir.² Kıbrıs Adası Türk hâkimiyetinden önce Eski Mısır, Hitit, Miken, Finike, Asur, Makedon, Roma, Bizans, Arap, Ceneviz ve Venediklilerin kontrolündeydi. Osmanlı Devleti'nin adayı 1571 yılında fetihmesiyle Kıbrıs'ta Türk yönetimi resmen başlamıştır. 1878 tarihinde Kıbrıs Antlaşması'yla adanın İngiltere'ye kiralanması İngiltere'ye bölgede idari hak sağlamıştır. Ancak hâlâ egemenliğin Osmanlı Devleti'nde olduğu bir sürecin devam ettiği görülmektedir. İlerleyen yıllarda İngiltere, Osmanlı Devleti ile birlikte aldığı kararları uygulamada aykırı davranmaya başlayarak kendisini adanın tek sahibi olarak görmüştür.³

Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin İngiltere karşısında Almanya'nın yanında savaşa girmesiyle⁴ İngiltere Kıbrıs'ı ilhak ettiğini 5 Kasım 1915 tarihinde resmen ilan etti.⁵ Osmanlı Devleti savaş şartlarından ötürü İngiltere'nin bu kararı sadece protesto edebilmiştir. Kurtuluş Savaşı yıllarında da İngiltere'ye bağlı kalan ada savaşın sona erip bağımsızlığın kazanılmasının ardından 24 Temmuz 1923 yılında imzalanan Lozan Barış Antlaşması'nın 20. maddesi gereğince İngiltere tarafından ilhak edildi.⁶

İngiltere'nin sömürgesi olarak kalan Kıbrıs'ta II. Dünya Savaşı sırasında Rum toplumu içinde İngiltere'den bağımsızlığını kazanmak ve akabinde

¹ Gülay Ögün, "Kıbrıs'ta İslam Hâkimiyeti ve Selçuklular Zamanında Kıbrıs ile Ticaret İlişkileri", **Dünden Bugüne Kıbrıs Meselesi**, Yayın Haz. Ali Ahmetbeyoğlu-Erhan Afyoncu, İstanbul, 2001.

² Sadi Somuncuoğlu, **Kıbrıs'ta Sirtaki**, Boyuttan Matbaası, Ankara, 2002, s. 21.

³ Levent Ayabakan, **Fatin Rüştü Zorlu'nun Hayatı ve Kıbrıs Meselesi**, Kafkas Üniversitesi, Y. Lisans Tezi, Kars, 2007, s. 43.

⁴ Esra Sankoyuncu Değerli, "Demokrat Parti Döneminde Türkiye'nin Kıbrıs Politikası (1950-1960)", **Akademik Bakış**, C 6, S11, Kış 2012, s. 87.

⁵ Bayram Küçüköğlü, "Kıbrıs Sorununa Dair Yaklaşım ve Algıların Türk Basımına Yansımaları (1954-1974)", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S 48, Güz 2011, s. 792; Pierre, Oberling, **The Road to Bellapais: The Turkish Cypriot Exodus to Northern Cyprus**, Columbia University Press, Newyork, 1982, s. 29.

⁶ Nuri Çevikel, **Kıbrıs'ta Osmanlı Mirası (1570-1960)**, 47 Numara Yayınları, İstanbul, 2006, s. 340.

Yunanistan ile birleşmek için çeşitli tartışmalar yaşanmaya başlamıştır.⁷ Böylece 1931 yılı Ekim ayında Kıbrıs'ta Rumların Enosis⁸ çabaları için isyan çıkmış⁹ ve bu isyanlar savaş sonrası da devam ederek bölgedeki Türkleri oldukça rahatsız etmiştir. 11 Aralık 1948 yılında Türkler, Lefkoşa'da Ayasofya Meydanı'nda Enosis'i protesto etmek amacıyla bir miting düzenlediler. Mitingin yapılmasından kısa bir süre sonra 15 Ocak 1950 tarihinde Rum kiliselerinde papazların gözleri önünde plebisit yapıldı. Yapılan plebisitin sonucunda yüzde doksanların üzerinde "evet Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakını arzu ediyorum" neticesi çıkmıştır.¹⁰

Kıbrıs'ta bu gelişmeler yaşanırken Türkiye meseleyi İngiltere'nin iç sorunu olarak değerlendirerek Lozan Antlaşması ile oluşan durumun devamından yana bir tavır almış ve meseleye temkinli yaklaşmıştır.¹¹ Nitekim Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak 17 Aralık 1949 tarihinde yaptığı açıklamada İngiltere'nin Kıbrıs'tan çekileceğine dair en ufak bir belirti bulunmadığını, Yunan Hükümeti'nin de resmen sorunu ele almadığını söylemiştir.¹² Yine Sadak'ın Meclis'te 23 Ocak 1950 tarihinde "... *Kıbrıs meselesi diye bir mesele yoktur. Bunu bir müddet evvel gazetecilerin bir sualine cevaben de söylemişim. Kıbrıs diye bir mesele yoktur. Çünkü Kıbrıs İngiltere'nin hâkimiyeti ve idaresi altındadır. İngiltere'nin bu adayı başka bir devlete devretmek hususunda en küçük bir niyeti bir temayülü olmadığını biliyoruz. Bu hususta tam kanaatimiz vardır. Kıbrıs'ta yapılan şu veya bu hareket bu vaziyeti değiştiremez, değiştirmeyecektir*"¹³ sözleri Türkiye'nin aktif bir dış siyaset izlemekten kaçındığını göstermektedir. Kıbrıs sorunu, Türk kamuoyunun dikkatini çekmesiyle birlikte başta Sedat Simavi'nin Hürriyet gazetesi olmak üzere gazeteler hükümeti harekete geçirmeye yönelik çalışmalarda bulunmuşlardır.¹⁴

⁷ Ayabakan, a.g.t., s. 44.

⁸ Megali idea hedefi çerçevesinde Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanmasını, ilhak edilmesini ifade etmektedir. Bkz. Sabahattin İsmail, **150 Soruda Kıbrıs Sorunu**, Kastaş Yayınevi, s. 6.

⁹ H. Fikret Alasya, "Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti", **Türk Dünyası El Kitabı**, C 1, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1992, s. 531.

¹⁰ Alasya, a.g.m., s. 531.

¹¹ Erol Mütercimler - Mim Kemal Öke, **Düşler ve Entrikalar Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası**, İstanbul, 2004, s. 291.

¹² Fahir Armaoğlu, **Kıbrıs Meselesi 1954-1959 Türk Hükümetlerinin ve Kamu Oyunun Davranışları (Karşılaştırmalı Bir İnceleme)**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ankara, 1963, s. 19.

¹³ **TBMM Tutanak Dergisi**, B.33, O.1, 23.01.1950, s. 288.

¹⁴ Mütercimler-Öke, a.g.e., s. 291.

Türkiye, Cumhuriyet Halk Partisi'nden ayrılarak 7 Ocak 1946 yılında kurulan ve 14 Mayıs 1950 seçimleri ile iktidara gelen Demokrat Parti iktidarı döneminde Kıbrıs meselesine ilişkin özgün politikalar üretmiş ve politikalarını kamuoyuna aksettirmiştir. Çalışmamızda Türkiye'nin 1950-1960 yılları arasında ada üzerinde izlediği strateji, stratejisindeki değişimler ve dış politikadaki tutumu safhalar halinde incelenecektir.

Mevcut Durumun Devamı (Mayıs 1950-Nisan 1955)

Makarios'un 8 Ekim 1950'de III. Makarios olarak Rum Ortodoks kiliselerine başpiskopos seçilmesi ile Kıbrıs sorunu farklı bir boyut kazanmaya başladı.¹⁵ Bu amaçla Makarios Atina'ya ziyaretlerini sıklaştırdı. 1951 yılı ortalarında Makarios, Enosis doğrultusunda hem Yunanistan'da hem de adada girişimlerine yoğunluk kazandırınca takip ettiği propaganda sayesinde kendi arzu ve emellerine uygun bir hava yaratmayı başarmasının da etkisiyle Yunanistan resmen konu ile alakadar olmaya başlamıştır.

Yunanistan Başbakanı Venizelos'un 16 Şubat 1951 tarihinde Yunan Parlamentosu'nda yaptığı konuşmasında *"Biz Kıbrıs adasının ilhakını bugün değil, 1915 senesinden beri müteaddit defalar istedik. O zamandan bugüne kadar iş başına gelen bütün Yunan Hükümetleri de bu talebi tekrarladılar. Biz yeni bir müracaatta bulunmadysak bundan bu işten vazgeçtiğimiz manası çıkarılmamalıdır. Sükûtumuz siyasi izanımızın zaruri bir tecellisinden ibarettir. Hakikatte Kıbrıs'ı istemekten hiçbir zaman vazgeçecek değiliz"*¹⁶ şeklindeki sözleri aslında Yunanistan'ın Kıbrıs'a yönelik düşüncelerini açıkça göstermiştir.

Kıbrıs'ta meydana gelen Enosis mitingleri tehlikeli boyutlara ulaşınca Türkiye'de üniversite gençliği üzerinde huzursuzluk yarattı. Makarios'un Enosis girişimleri, Venizelos'un açıklamaları ve Atina'daki büyük Enosis mitingi neticesinde İstanbul ve Ankara'da üniversite gençliği tarafından mitingler düzenledi.

14 Mayıs 1950 seçimleriyle iktidara gelen Demokrat Parti'nin yaptığı ilk hükümet açıklamasında Kıbrıs meselesinden söz edilmemiştir. Çünkü yeni hükümet Yunanistan ile iyi komşuluk ilişkilerine devam etmek ve acil bir Sovyet tehlikesine karşı Yunanistan ile askeri ittifak iş birliğinde bulunmak istiyordu. Bu durumun en somut örneği Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü'nün

¹⁵ Ahmet Gazioğlu, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kıbrıs", **Türkler Ansiklopedisi**, C 19, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 936.

¹⁶ **Hürriyet Gazetesi**, 25 Şubat 1951.

Atina'da Yunan gazetecilerin sorduğu soruya Türkiye ile Yunanistan arasında Kıbrıs sorunu olmadığı şeklinde verdiği cevaptır.¹⁷

3 Mayıs 1954 tarihinde Yunanistan Başbakanı Papagos'un Kıbrıs'ta yaşananları bir sorun olarak Birleşmiş Milletler Genel Kuruluna götüreceğini açıklaması üzerine Kıbrıs Türk Kurumları Federasyonu, Türkiye'den yardım talep etmiştir.¹⁸ Bunun üzerine Türkiye Atina Büyükelçiliği aracılığıyla Yunan hükümetine bir nota ileterek adada bulunan statükonun devamının ve adanın geleceğine yönelik herhangi bir çaba sarf edilirse Türkiye'nin de meselede taraf olduğunu belirtti. Ayrıca ikili ilişkilerinde zarar görebileceği notada belirtilen bir diğer husustur.¹⁹ Ancak Yunan Hükümeti Türkiye tarafından gönderilen notayı dikkate almamıştır. Netice de Rumlar BM'ye self-determinasyon hakkının Kıbrıs halkı için uygulanması istemiyle başvurmuşlardır. Self determinasyon hakkı adada iki ayrı toplum bulunduğu gerçeği dikkate alınarak Kıbrıs halkı için geçerli olamayacağı cevabı ile BM Genel Kurulunca karara bağlanmıştır.²⁰ Böylece Yunanistan ilk denemesinde olumlu bir netice elde edemeden Birleşmiş Milletler'den dönmüş oldu.

Yunanistan bir yandan Kıbrıs sorununu BM'ye götürürken bir yandan da adada silahlı eylemleri başlatmak için hazırlık sürecine girmiştir.²¹ Bu doğrultuda EOKA, OXEN ve PEON²² gibi örgütler kurulmuştur. Bu örgütler 1 Nisan 1955 tarihinde İngilizleri bölgeden atmak amaçlı adada faaliyetlere başlamıştır.²³ Başlangıçta İngilizleri hedef alan EOKA hareketi 21 Haziran'da Türk mahallelerine atılan bombalarla Türklere yönelmiş ve atılan bomba sonucunda 14 Türk yaralanmıştır.²⁴

Türkiye başlangıçta adanın statükosunun korunarak İngiltere'nin elinde kalması düşüncesini savunmuş ancak Yunanistan'ın meseleyi uluslararası

¹⁷ Hüseyin Bağcı, **Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar**, Metu-Press Yayınları, s. 104.

¹⁸ Sankoyuncu Değerli, a.g.m., s. 89.

¹⁹ Aynı yer.

²⁰ Ahmet Gazioğlu, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kıbrıs", **Türkler Ansiklopedisi**, Yeni Türkiye Yayınları, C 19, Ankara, 2002, s. 937-938.

²¹ Gazioğlu, a.g.m., s. 938.

²² Enosis çabalarını gerçekleştirmek amacıyla kurulan örgütlerdir. 1 Nisan 1955 tarihinden itibaren silahlı eylemlerine başlamıştır. Bkz. Sabahattin İsmail, **150 Soruda Kıbrıs Sorunu**, Kastaş Yayınevi, s. 41.

²³ Fikret Alasya, **Tarihte Kıbrıs**, Lefkoşa, 1988, s. 532.

²⁴ Rasim Koç, **İdam Sehпасındaki Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2010, s.164.

platforma taşınması üzerine meselede taraf haline gelmiştir. EOKA'nın terör eylemleri Türkleri de hedef alması sonucunda Demokrat Parti mevcut durum ile meselenin giderilmeyeceğini anlamış ve Kıbrıs politikasında değişikliğe gitmiştir.²⁵

Bütün bu gelişmelere baktığımızda Türkiye'nin 1950'li yılların başında özgün bir Kıbrıs politikası oluşturmadığı veya oluşturamadığı anlaşılmaktadır. Bu dönemin Türk dış politikasına baktığımızda amaç Türkiye'nin NATO güvencesi altında Batı Bloğu içinde yer alabilmesidir. Bu nedenle Türkiye Kıbrıs ile alakalı tutumunu Avrupa ile olan ilişkilerini de göz önünde tutarak belirlemeye çalışmıştır.²⁶ Bu dönemde Türkiye'nin hareketsizliğinde önemli rol oynayan bir diğer faktör ise İngiltere'nin tutumudur. İngiliz hükümetinin Kıbrıs adasını terk edeceklerine dair herhangi bir niyet göstermemesi Türkiye'ye bir güven ve hatta rahatlık vermiştir.²⁷ Öte yandan hükümetin 1952 tarihinde NATO'ya girişinden sonra da Kıbrıs meselesine temkinli yaklaştığı görülmektedir. Bu durum Türkiye'nin NATO ile ittifak kurduğu İngiltere ve Yunanistan ile Kıbrıs meselesi yüzünden ilişkilerinin etkilenmesi için gayret sarf ettiğinin adeta göstergesidir.²⁸

Türkiye'nin 1950'li yılların başında seçtiği yol Kıbrıs konusunda İngiltere'den ayrı bir politika saptamadan adanın statüsünde bir değişiklik yapılmaması gerektiğini savunmak eğer statü değişikliği olacaksa bunda Türkiye'nin de söz sahibi olacağını açıklamaktan ibarettir.²⁹

Türkiye'nin Ada Üzerindeki Hak İddiası (Nisan 1955-Aralık 1956)

Bu dönemde Türkiye, Kıbrıs meselesinin yalnızca İngiltere'yi ilgilendiren bir iç mesele olduğuna dair sürdürdüğü dış politikayı terk etmiştir. Yerine ada üzerinde kendisinin de önemli haklarının bulunduğunu ve İngiltere'nin hükümlerlik hakkından yalnızca Türkiye lehine vazgeçebileceğini

²⁵ Sankoyuncu Değerli, a.g.m., s. 90.

²⁶ Ayabakan, a.g.t. s. 44.

²⁷ Koç, a.g.e., s. 142.

²⁸ Faruk Sönmezoğlu, "Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Kıbrıs Politikası (1945'ten Günümüze)", **Türk Dış Politikası Cumhuriyet Dönemi**, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul, 2008, s. 263-264.

²⁹ Şükrü Gürel, **Kıbrıs Tarihi (1878-1960) Kolonyalizm, Ulusçuluk ve Uluslararası Politika**, C 2, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1985, s. 87.

savunmuştur. Dördüncü Menderes hükümet programında³⁰ da Kıbrıs'ın dış siyasetin önemli bir unsuru olduğu ve bu konudaki görüşlerin muhafaza edildiği görülmektedir.³¹

Kıbrıs meselesinde Türkiye'nin resmi taraf haline gelmesinden sonra Dışişleri Bakanlığında Kıbrıs Komisyonu kurulmuştur. Bu komisyon Türkiye'nin Kıbrıs hakkındaki resmi düşüncesini ve Menderes hükümetinin Kıbrıs stratejisini kesin olarak ortaya çıkarılmasına yönelik iki temel prensip içermekteydi. Aynı zamanda dünya kamuoyuna belgeler aracılığıyla Türkiye'nin Kıbrıs'ta Yunanistan ile aynı hukuksal haklara sahip olduğunu duyurmaya çalışmaktaydı. Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Nuri Birgi'nin bu amaçla İngilizce ve Fransızcaya çevrilip Türkiye'nin dış temsilciliklerine gönderilen "Beyaz Kitabı" yaklaşık dört hafta içinde hazırlamıştı. Kitap Kıbrıs'ın Türkiye için önemini tarihsel, coğrafi, etnolojik, kültürel ve askeri politika açısından incelemekteydi.³²

Başbakan Adnan Menderes adada terör hareketlerinin artması ve Türk cemaatine yönelik bir eylem hazırlığı istihbaratını alınca 24 Ağustos 1955 tarihinde Kıbrıs meselesiyle ilgili İstanbul Liman Lokantası'nda basın mensuplarına bir konuşma yapmıştır. Konuşmasında adanın bütün olduğunu ve parçalanmayacağını dile getirdikten sonra coğrafi, siyasi, iktisadi ve askeri bakımdan en fazla neresi ile bağlantılı ise adanın oraya ait olduğunu Türk hükümetinin adamakıllı ileriye gidebilecek bir teşebbüste bulunduğunu da belirtmiştir.³³

Türkiye bir yandan Kıbrıs Türklerinin varlığını korumak istiyordu bir yandan da Kıbrıs'ın geleceği konusunda kendisinin de söz sahibi olduğunu uluslararası alanda kanıtlamak niyetindeydi. İngiliz hükümetinin devreye girerek Doğu Akdeniz Savunması ve Kıbrıs Meselesi konusunda görüşmeler yapmak üzere Türkiye'yi Londra'da konferansa davet etmesi bu bağlamda Türkiye için önemli bir gelişmedir.³⁴ İngiltere, Türkiye ile birlikte Yunanis-

³⁰ "Dış siyasetimizden bahsederken milletimizin üzerine büyük bir hassasiyetle durmakta olduğu Kıbrıs meselesinden bahsetmemeye imkân yoktur. Bu mesele hakkındaki görüşlerimizi olduğu gibi muhafaza etmekte olduğumuzu herhangi bir yalnızlığa mahal bırakmamak üzere burada açıkça ifade etmek isteriz". IV. Menderes hükümeti programı tamamı için bkz. www.tbmm.gov.tr

³¹ Küçükoğlu, a.g.m., s. 796.

³² Bağcı, a.g.e., s. 109.

³³ Koç, a.g.e., s. 145.

³⁴ Gazioğlu, a.g.m., s. 939.

tan'ı da konferansa davet etmiştir. Konferansta Doğu Akdeniz savunmasından ziyade konuşulan tek konu Kıbrıs olmuştur.

Fatin Rüştü Zorlu'nun 29 Ağustos-7 Eylül tarihleri arasında Londra'da toplanan Kıbrıs ve Doğu Akdeniz meselelerinin görüşüldüğü konferansta yaptığı müdahaleler Menderes Hükümeti'nin Kıbrıs politikasında yeni bir aşama kaydettiği şeklinde nitelendirilebilir.³⁵

Zorlu üç bölümden meydana gelen konuşmasında ilk olarak Türkiye'nin Kıbrıs konusuna alakadar olma sebeplerini izah etmiştir. Türk tezine göre; Türkiye'nin ada ile ilgilenmesinin temelinde tarihsel, coğrafi, etnik ve stratejik faktörler yatıyordu.³⁶ Fatin Rüştü Zorlu, Osmanlı Devleti'nin adayı İngiltere'ye hangi şartlar altında bıraktığını açıkladıktan sonra Lozan Antlaşması'nın 20³⁷. ve 21³⁸. maddeleri ile Türkiye'nin Kıbrıs üzerindeki hâkimiyetinin sona erdiğine ve oradaki Türk toplumunun tabiiyetinin İngilizlere devredildiğinden bahsetmiştir. Aynı zamanda Kıbrıs'a hâkim olacak devletin Türkiye'nin batısındaki On İki Ada'nın da kontrolünü elinde bulunduran Yunan Devleti olursa bu durumun Türkiye'yi fiilen muhasara etmek anlamına geleceğinin altını çizerek hiçbir ülkenin tüm güvenliği ne kadar dost ve müttefik olursa olsun tek bir devletin inisiyatifine bırakılmayacağını altını önemle çizmiştir.³⁹ Yunanistan tarafından savunulan kendi kaderini tayin ilkesine değinen Zorlu, Birleşmiş Milletler ilkesinde yer alan maddenin gerekli açıklıkta olmadığını ve yanlış neticeler vererek devletlerarası gerginliği arttırabileceğini söylemiştir. Zorlu ayrıca Türklere ve Rumlara eşit siyasi temsil hakkı

³⁵ Sankoyuncu Değerli, a.g.m., s. 91.

³⁶ Bağcı, a.g.e., s. 111.

³⁷ Türkiye, İngiliz Hükümetince 5 Kasım 1914 tarihinde ilan edilen Kıbrıs'ın (İngiltere'ye) katılımı tanıdığını bildirir. Bkz. **Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar, Belgeler**, Takım: II C 2, Çev. Seha Meray, Ankara, 1973.

³⁸ 5 Kasım 1914 tarihinde Kıbrıs adasında yerleşmiş bulunan Türk uyrukları yerel kanunun saptadığı şartlar içinde İngiliz uyruklarını edinecekler ve bu kimseler Türk uyruklugunu yitireceklerdir. Bununla birlikte işbu Antlaşma'nın yürürlüğe girişinden başlayarak iki yıllık süre içinde Türk uyruklugunu seçme yetenekleri olacaktır; bu durumda seçme hakkını (option) kullandıkları tarihi izleyecek olan on iki ay içerisinde Kıbrıs adasından ayrılmaları zorunlu olacaktır. İşbu Antlaşma'nın yürürlüğe girdiği tarihte Kıbrıs adasında yerleşmiş olup da yerel kanunun öngördüğü şartlar içinde yapılmış başvurma üzerine İngiliz uyruklugunu edinmiş bulunan ya da edinmekte olan Türk uyrukları da bu yüzden Türk uyruklugunu yitireceklerdir. Şurası kararlaştırılmıştır ki, Kıbrıs Hükümeti'nin, Türk Hükümeti'nin rızası olmaksızın Türk uyruklugundan başka bir uyrukluk edinmiş olan kimselere İngiliz uyruklugunu reddetme yeteneği olacaktır. Bkz. **Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar, Belgeler**, Takım: II C 2, Çev. Seha Meray, Ankara, 1973.

³⁹ Bağcı, a.g.e., s. 112.

tanındığı ve adanın mukadderatını Rum ekseriyetinin kararına bırakılmasından vazgeçildiği takdirde muhtar bir idare kurulmasını Türkiye'nin kabul edebileceğini söylemiştir.⁴⁰ Adanın akıbetinin Türkiye ve İngiltere arasında görüşülmesi gereken bir konu olduğu deliller, misaller göstererek devletler hukukundan kaideler okuyarak izah etmiştir.⁴¹ Ancak bu gelişmeler yaşanırken 6-7 Eylül 1955⁴² tarihinde Atatürk'ün Selanik'teki evine bomba atıldığı iddiası⁴³ ve onun üzerine gelişen olaylar olumsuz bir hava yaratmış ve konferans beklenenden daha erken sona ermiştir. Böylece Kıbrıs Komisyonu 8 Eylül'de Londra'dan ayrılarak Ankara'ya dönmüştür. Fatin Rüştü Zorlu yaşanan olumsuz neticeyi "*bütün çabalarımız elde ettiğimiz başarı bir gecede heba olup gitti*"⁴⁴ sözleriyle ifade etmiştir.

Yaşanan olumsuzluklara rağmen Londra Konferansı dünya kamuoyuna Kıbrıs meselenin Türkiyesiz çözülemeyeceğini duyurmaya yetmesi önemli bir gelişme olarak değerlendirilebilir.⁴⁵ Yunan Başbakanı Mareşal Papagos'un 6-7 Eylül olaylarını İngilizlerin kışkırttığını söylemesi ve Londra Konferansı'nın Türk-Yunan dostluğunu bozmaya yönelik olduğunun vurgulanması da adadaki tansiyonu düşürmemiş artarak gerginlikler devam etmiş ve toplumlar arası bir çatışmaya dönüşmüştür.⁴⁶ Türkiye'nin self determinasyon planını reddetmesi üzerine İngiltere'nin planı askıya alması Türkiye'nin İngiltere için ne kadar stratejik bir öneme sahip olduğunu göstermesi bakımından olumludur.⁴⁷

Makarios'un EOKA'nın siyasi lideri olduğunu öğrenenen İngilizler Londra Konferansı'ndan sonra şiddet faaliyetlerinin artması üzerine 9 Mart 1956 tarihinde onu tutuklayıp Seyşel Adaları'na sürgüne gönderdi.⁴⁸ Ancak Makarios'un sürgüne gönderilmesi ortamı iyice germiş ve olayları alevlen-

⁴⁰ Koç, **a.g.e.**, s. 146-147-148.

⁴¹ **Milliyet**, 02.09.1955.

⁴² Olaylar 5 Eylül 1955 tarihinde İstanbul Ekspres gazetesinde çıkan "Atamızın evi bomba ile hasara uğradı" başlıklı haberin ardından başlamıştır. İstanbul başta olmak üzere Ankara ve İzmir'de Rum vatandaşların taşınır ve taşınmaz mallarına yönelik yağma hareketi 6-7 Eylül 1955 yılında yaşanmıştır.

⁴³ **İstanbul Ekspres Gazetesi**, 6 Eylül 1955.

⁴⁴ Bağcı, **a.g.e.**, s. 113.

⁴⁵ Gazioğlu, a.g.m., s. 940.

⁴⁶ Sarkoyuncu Değerli, a.g.m., s. 91.

⁴⁷ Eftal İrkiçatal, "İngiliz Belgelerine Göre Kıbrıs Meselesinde "Taksim" Fikrinin Ortaya Çıkması ve İngiltere'nin "Çifte Self Determinasyon" Teklifi", **History Studies International Journal of History**, Prof. Fr. Enver Korukçu Armağanı, 2012, s. 202.

⁴⁸ İsmail, **a.g.e.**, s. 41.

dirmiştir. Bu gelişmeler yaşanırken Türkiye adada taksim fikrini savunmaya başlamıştır.

Adanın Taksimi (Aralık 1956-Aralık 1958)

Ocak 1956 yılından itibaren İngiltere'nin Kıbrıs politikasında yumuşama göstermesi Türkiye'nin de dış politikasını önemli ölçüde etkilemiştir. Türkiye, ada üzerinde 1956 yılından itibaren politika değişikliğine giderek "adanın taksimi" tezini savunmaya başlamıştır. 1955 yılından itibaren adada artan terör olayları yüzünden adanın kontrolünü kaybetme tehlikesini gören İngiltere adada liberal bir anayasal düzen kurulmasına yönelik çalışmalarını başlatmıştır. Bu amaçla Lord Rodcliffe bir Kıbrıs Anayasası taslağı hazırlamıştır. Bu taslakta İngiltere'nin adada mutlak hâkimiyeti hareket noktası olmuştur. Taslağa baktığımızda siyasi temsil sisteminde Türkler ile Rumlar arasında eşitlik kurulması prensibi kabul edilmiş görünse de Türklerin nüfusun yüzde yirmisini oluşturduğu gerekçesiyle eşit bir yapılanmaya sahip değildir. Hazırlanan bu metin hem Yunanistan hem de Türkiye'ye sunulmuştur. Başbakan Adnan Menderes ile İngiliz Koloniler Bakanı arasında 16 Aralık 1956 yılında gerçekleşen görüşmede Menderes'in anayasa metnine karşı olmadığı anlaşılmaktadır.⁴⁹ Yunanistan ise anayasayı şiddetle reddetmiştir. İngiliz yönetimi Yunan tarafına anayasayı kabul ettirmek için Makarios'u serbest bırakmak zorunda kalmıştır. İngiltere'nin bu şekilde Kıbrıs'ta iki ayrı toplumun varlığını kabul etmesi ve her iki toplumu ayrı ayrı tanıması Türk Hükümeti'ni bundan sonra taksim tezi üzerinde ısrar etmeye götürmüştür.⁵⁰ Bu esnada Türkiye, Kıbrıs Türk toplumu ile iki ayrı self determinasyon hakkını savunarak adanın taksimini resmi bir tez olarak belirlemiş ve bu yönde büyük bir kampanya başlattı. Türkiye ve Kıbrıs'ta sık sık ve büyük kalabalıkların katıldığı taksim mitingleri düzenlenerek "Ya taksim! Ya ölüm!" parolası ortaya atıldı.⁵¹

Başbakan Adnan Menderes'in; *"Biz adanın taksimine taraftarız taksime yalnız taraftar değiliz. Bundan daha aleyhimize bir solüsyon kabili tatbik değildir. Kimse adayı taksim etmekten başka bir solüsyona Türkiye'yi icbar etmeyi aklından bile geçirmez"*⁵² şeklindeki sözleri Türkiye'nin taksimden başka bir çözüm yolunu desteklenmeyeceğini belirtmiştir.

⁴⁹ Sankoyuncu Değerli, a.g.m., s. 93.

⁵⁰ Koç, a.g.e., s. 156.

⁵¹ Gazioğlu, a.g.m., s. 942.

⁵² TBMM, **Tutanak Dergisi**, D.10. C.15, 28.12.1956.

Türkiye'nin taksim fikrini kendi tezi olarak ortaya koyması Atina'nın tüm gücü ile taksime karşı durmasına sebep olmuş ve kabul edilmesinin önünü tıkamaya çalışmıştır ancak adanın taksimi Türkiye'nin verebileceği en son taviz olarak takdim edilmiştir.⁵³ Bu dönemde İngilizlerin Makarios'u serbest bırakılmalarının ardından EOKA'ya karşı denetimlerinde gevşek davranmaları ve Türklere karşı terör eylemelerinin artması üzerine Türkiye 1958 yılında Kıbrıs'a yönelik dış siyasetini daha aktif bir hale getirdi.

Demokrat Parti hükümeti yaşanan son olayların ardından İngiltere'ye tavrı olarak Kıbrıs meselesine karşı Bağdat Paketi'ni kullanmıştır. Bunu açıkça 22 Mayıs 1958 tarihinde Menderes'in ifadelerinde görmekteyiz. "... İngiltere'ye karşı bizim kozumuz kanaatimce Bağdat Paketi olmalıdır. Aslında bu pakt gayet mühim bir pakttir. Yani Rusya'ya karşı İslav kuvvetlerine karşı bizim NATO'nun bir çemberininin bir halkasından ibarettir. Fakat öyle bir halkadır ki bu halka maalesef bütün kuvvetiyle Türk milletinin boynuna takılmış bulunmaktadır."⁵⁴

Bu gelişmelerin yaşandığı sırada İngiltere tarafından "Macmillan Planı" ortaya atılmıştır. Enosis'in gerçekleşmesine imkân tanımayan bu plan Türkiye tarafından kabul edilmiştir. Yunanistan ise planı reddetmiştir. İngiltere, Yunanistan ve EOKA'nın devreden çıkarılmasının Kıbrıs'taki durumu ağırlaştıracağını düşünerek Ankara ve Atina ile bazı temaslar sonunda Yunan tarafı lehine bazı değişiklikler yaparak planı tekrar sunmuştur.⁵⁵ Plan İngiltere'nin adayı tek başına elinde tutamayacağını anlaması üzerine ön plana çıkarılmıştır. İngilizlerin ortaklık planı da dediği bu plan 7 yıllık bir muhtariyet prensibi içermektedir.⁵⁶ Zorlu en iyi hal çaresi olan taksim tezimizi muhafaza ettiğimizi söyleyerek Kıbrıs'a dair İngiliz planını desteklemeye de gayret edeceğimizi açıklamış⁵⁷ ve Türkiye'nin ikinci defa tezi kabul ettiğini göstermiştir.

Yunan Hükümeti, Macmillan planının uygulanamaması için 1958 yılında tekrar BM'ye başvurmuştur.⁵⁸ Dışişleri Bakanı Fatih Rüştü Zorlu 1958 yılında ki Birleşmiş Milletler görüşmelerinde "*Şiddet hareketlerine sahne olan ada için varılacak herhangi şekilde Kıbrıs Türklerine Rumlarla eşit hakların tanınmasının elzem olduğu self determinasyon plebisiti tabik olunacaksa bu her iki camiyi temsil edil-*

⁵³ Irkçatal, a.g.m., s. 211.

⁵⁴ Sankoyuncu Değerli, a.g.m., s. 96.

⁵⁵ Aynı Yer.

⁵⁶ Koç, a.g.e., s. 166-167.

⁵⁷ **Milliyet Gazetesi**, 26.08.1958.

⁵⁸ Gazioğlu, a.g.m., s.943.

melidir. İstikbal tanınacaksa iki camiadan her biri için kabul edilmelidir"⁵⁹ şeklinde konuşmuştur. Yunan Hariciye Vekili Averoff ise Kıbrıs'ın istikbalini müzakereye hazır olduklarını ancak müzakerelerin bir tuzak olmaması temennisinde bulunmuştur.⁶⁰ Dönemin Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, Türkiye'nin taksimi kabul etmekle bu meselede azami fedakârlığı yaptığı ve Kıbrıs'ın geleceğinde Türk milli iradesi dışında bir çözüm yolunun benimsenmeyeceği yönünde başbakanla aynı paralel fikirde olduğunu söyledi.⁶¹

Yunan Hükümeti, Birleşmiş Milletler'den bir sonuç alamayınca Türkiye'nin kararlı ve kesin tutumu karşısında adada taksimden başka bir yolun olmayacağını anlamışlardır.⁶² Taksim fikri birçok noktadan önemli bir tezdır. Her şeyden önce Türklerin can ve mal güvenliğini koruyacak bir formüldü. İkinci olarak Türkiye'nin stratejik çıkarlarını korumaktaydı. Üçüncü olarak Kıbrıs Türklerinin self determinasyon hakkına sahip çıktığının ve adada ayrı bir halk bulunduğunun ifadesidir. Türkiye eğer bu teze sahip çıkmasaydı adada daha sonra bağımsız bir cumhuriyet kurulmayacak, Türkler azınlık hakları ile yetineceklerdi.⁶³

Kıbrıs Cumhuriyeti'ne Doğru (Aralık 1958- Mayıs 1960)

Çok geçmeden Kıbrıs meselesinde taksim tezinden bir sonuç alınamayacağı anlaşılınca özellikle İngiltere ve ABD'nin Türkiye ve Yunanistan üzerindeki baskıları iki tarafında sert tutumlarından taviz vermeyi doğurmuştur. Neticede federal bir Kıbrıs Cumhuriyeti yönünde ortak bir çalışma içerisinde girilmesine bu dönemde gerçekleşmiştir.⁶⁴ Yenilgiyi kabul eden Yunanistan anlaşma masasına oturmaya mecbur kalmıştır.

Zürih'teki görüşmelerde Türk tarafı için önemli hususlardan biri Türk birliğinin kuvveti ve Türkiye'nin gerektiğinde adaya tek taraflı müdahalesini sağlayacak bir hak elde etmektir. 5 Şubat günü The Dolder Grand Zürich Otel'de Menderes ve Karamanlis karşı karşıya gelir. 11 Şubat günü görüşmeler başarıyla sonuçlanır. 11 Şubat 1959'da Zürich Antlaşması imzalanır. Zürich

⁵⁹ **Milliyet Gazetesi**, 26.11.1958.

⁶⁰ **Milliyet Gazetesi**, 26.11.1958.

⁶¹ **Hürriyet Gazetesi**, 05.01.1957.

⁶² Ülker, Güzel, "Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti", **Türkler Ansiklopedisi**, C 19, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 892.

⁶³ Somuncuoğlu, **a.g.e.**, s. 53.

⁶⁴ Bayram Küçüköğlü, "Kıbrıs Sorununa Dair yaklaşım ve Algıların Türk Basınına Yansımaları (1954-1974)", **AÜ Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S 48, Güz 2011, s. 802.

görüşmelerinden hemen sonrasında 15 Şubat günü İngiltere Başbakanı Macmillan, Türkiye başbakanını ve Yunan başbakanını Londra'ya davet eder. Kıbrıs'taki Türk Toplumunu Başkanı Dr. Küçük ile Rum toplumu lideri Makariosu Londra'ya çağırırlar.⁶⁵ 19 Şubat 1959'da da Londra Antlaşması imzalanır. Fatin Rüştü Zorlu konferans salonundan çıktığında etrafını saran gazetecilere “*herkes memnun*” cevabını verdikten sonra yeni antlaşmanın Kıbrıs halkı ve üç müttefik devlet için yeni bir refah ve işbirliği devresini açtığını belirtmiştir.⁶⁶ Böylece Zürih ve Londra antlaşmaları olarak anılan ve Kıbrıs Cumhuriyeti'nin doğmasını sağlayan anlaşmalar gerçekleşmiştir.

Antlaşmaların uygulanabilmesi için üç ayrı komisyon kurulmuştur. Bir de geçici komisyon kurulmuştur, bunun görevi mevcut idarenin Kıbrıs Devleti'ne devrini gerçekleştirmektir. Kıbrıs Devleti henüz ortada olmadığı için Kıbrıslı Türk ve Rum liderlerinin sadece bildirimde bulunduğu Londra Antlaşmaları Kıbrıs Cumhuriyeti ilan edildiği 16 Ağustos 1960 tarihinde Kıbrıs Cumhuriyeti, İngiltere, Yunanistan ve Türkiye tarafından imzalanarak Lefkoşa Antlaşmaları adını almıştır. Bu antlaşmalar ile birlikte Kıbrıs'ta bağımsız bir devlet yaratılmıştır. Kıbrıs Cumhuriyeti egemenlik ve garanti hakları bakımından özel bir yapıdadır. Bu yapı Enosis ve taksime giden yolları kapamıştır. Kıbrıs Devleti ada üzerindeki hak iddia eden ve adada yaşayan iki toplumun taleplerinin uluslararası bir boyutta uzlaştırılması sonucunda doğmuştur. Kıbrıs Devleti iki toplumun varlığı ve eşitliği esasına dayalı kurulmuştur.⁶⁷

Garanti ve İttifak Antlaşmaları⁶⁸ ile rejim güvenceye bağlamıştır. Garanti antlaşmasına göre üç garantör ülke Kıbrıs Cumhuriyeti'ni garanti etmekte ve bu antlaşma hükümleri ihlal edildiği takdirde birlikte veya tek yanlı müdahale hakkına sahipti. Anlaşmalara göre 10 bakandan 7'si Rum ve 3'ü Türk

⁶⁵ Koç, a.g.e, s. 174.

⁶⁶ **Milliyet**, 20 Şubat 1959.

⁶⁷ Müge, Vatanserver, “Kıbrıs Sorununun Tarihsel Gelişimi”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C 12 Özel Sayı, 2010, s. 1501.

⁶⁸ Zürih ve Londra antlaşmalarına ek olarak Kıbrıs, Türkiye, Yunanistan ve İngiltere arasında imzalanan bir antlaşmadır. Garanti Antlaşması'nın birinci maddesinde “Kıbrıs Cumhuriyeti herhangi bir devlete tamamen veya kısmen herhangi bir siyasi veya iktisadi birliğe kaulmamayı taahhüt eder. Bu itibara herhangi bir devletle birleşmeyi veya adanın taksimini doğrudan doğruya veya dolayısı ile teşvik edecek her nevi hareketi yasak ve ilan eder” ifadesiyle Enosis ve taksim yolu kapanmıştır. İttifak Antlaşması ile Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bağımsızlığı ve toprak bütünlüğünün bozulması tehdidine karşı adayı birlikte koruyacaklarını içeren maddeleri bulunan antlaşmadır. Bkz. Sabahattin İsmail, **150 Soruda Kıbrıs Sorunu**, Kastaş Yayınevi, s. 54-55.

olarak belirlenmiştir. Dr. Küçük'ün atadığı ve 2 Nisan 1959'da açıklanan 3 Türk Bakan şöyledir; Osman Örek Savunma Bakanı, Fazıl Pülümer Tarım ve Tabii Kaynaklar Bakanı, Dr. Niyazi Manyera Sağlık Bakanı. İttifak Antlaşması'nın üçüncü maddesine göre Kıbrıs Cumhuriyeti'nde üçlü bir karar-gâh kurulmasını ve bu üçlü karargâhta Türkiye'nin 650 ve Yunanistan'ın 950 asker bulundurması öngörüldü.⁶⁹

Böylece Kıbrıs Cumhuriyeti, Kıbrıs Türk ve Rum halkının eşit statülü kurucu olarak kurduğu bir cumhuriyet olmuştur.⁷⁰

Kıbrıs Cumhuriyeti'ni kuran Zürih ve Londra antlaşmalarının Türk toplumu için oldukça avantajlı hükümler içermesi önemli bir başarı olarak görülmektedir. Antlaşmalar ve devletin anayasal hükümleri Kıbrıs Türk halkını Kıbrıs Cumhuriyeti'nin ortak kurucuları ve sahipleri konumuna getiriyor, onları adanın yönetimine tam olarak ortak yapıyor ve ayrı bir millet olarak varlıklarını koruma imkânı sağlıyordu. Türkiye açısından en büyük kazanç ise Garanti Antlaşması'na göre Türkiye'nin gerektiğinde mevcut sistemi korumak için adaya tek başına müdahale etme hakkını elde etmesiydi. Garanti ve İttifak antlaşmaları sonucu Türkiye'nin elde ettiği fiili garantörlük hakkı, Kıbrıs Cumhuriyeti'ni yıkma gayreti içine düşen Rumların Türkleri imha planları ve hareketleri karşısında dayandığı en önemli hakkı olmuştur.⁷¹ Artık Türkiye, Kıbrıs'ın Yunanistan'ın eline geçip bütün sahilleri boyunca bu devlet tarafından çerçeveslenmesine ve bu şekilde güvenliğinin önemli bir tehdit altına girmesine hukuki olarak karşı koyma imkânına sahipti.⁷² Türkiye bu antlaşmalardan elde ettiği haklar ile 1974 yılında Kıbrıs Barış Harekâtı'nı yaptı.

Netice itibarıyla Kıbrıs meselesinin çözülmesi amacıyla Türk hükümetinin yürüttüğü politikalar imzalanan antlaşmalar neticesinde başarıya ulaşmıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde de sevinçle memnuniyetle karşılanmıştır.⁷³

⁶⁹ Ahmet Gazioğlu, "Rum Mezalimi ve KTTC'ye Doğru", **Türkler Ansiklopedisi**, Yeni Türkiye Yayınları, C 19, s. 947.

⁷⁰ Alasya, a.g.m., s. 532.

⁷¹ Ülker Güzel, "Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti", **Türkler Ansiklopedisi**, C 19, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 892.

⁷²Nasuh Uslu, "Türk Tarafı Açısından Kıbrıs Sorununun Boyutları", **Türkiye'nin Dış Politika Gündemi Kimlik, Demokrasi, Güvenlik**, Liberte Yayınları, Ankara, 2001, s. 213-214.

⁷³ **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, İ.49, C 1, 02.03.1959.

SONUÇ

14 Mayıs 1950 seçimleriyle iktidara gelen Demokrat Parti iktidara geldiği günden, uzaklaştırıldığı 27 Mayıs 1960 askeri darbesine kadar Kıbrıs meselesine ilişkin çeşitli politikalar üretmiştir. Politikalardan ilki meselenin İngiltere'nin iç meselesi olduğu ve Lozan Barış Antlaşması'yla oluşan statükonun devam etmesiydi.

Ancak adada artan terör olayları ve olaylarda Türklerin hedef haline gelmesi Türkiye'nin meseleye yönelik dış politikasında değişikliğe sebep olmuştur. Bu dönemde Türkiye adada hayati önem arz eden haklara sahip olduğunu açıklayarak yıllardır sürdürdüğü politikasından vazgeçmiştir. Bu bağlamda Dışişleri Bakanlığında bir komisyon kurularak ada üzerinde Türkiye'nin Yunanistan ile eşit haklara sahip olduğunu ve yalnızca hükümlerlik hakkından kendi lehine vazgeçebileceğini söyler.

İngiltere'nin Lord Radcliff tarafından hazırladığı Kıbrıs Anayasası'ndan sonra Türkiye taksim tezini resmi dış politika tezi olarak savunmuştur. Ancak gerek İngiltere gerekse Yunanistan'ın uzlaşmaz tavırları federal bir Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulması sürecini başlatmıştır. Türkiye'nin Londra ve Zürih görüşmelerinde gösterdiği etkili dış politika neticesinde adada Türk ve Rumların eşit statülü olarak temsil edildiği Federal Kıbrıs Cumhuriyeti kurulmuştur. Bu sayede Enosis yolu kapanarak bölgedeki Türkler parlamentoda temsil hakkı elde ettiler. Türkiye bu anlaşmalardan elde ettiği garantörlük sayesinde 1974 yılında yaptığı Kıbrıs Barış Harekâtı düşünüldüğünde Türk dış politikası açısından bu dönemde önemli adımlar atıldığını söyleyebiliriz.

BİBLİYOGRAFYA

Resmi Kaynaklar

TBMM Zabıt Ceridesi

TBMM Tutanak Dergisi

Kitaplar

ALASYA, Fikret, **Tarihte Kıbrıs**, Lefkoşa, 1988.

ARMAOĞLU, Fahir, **Kıbrıs Meselesi 1954- 1959 Türk Hükümetlerinin ve Kamu Oyunun Davranışları (Karşılaştırmalı Bir İnceleme)**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ankara, 1963.

- BAĞCI, Hüseyin, **Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar**, Metu-Press Yayınları, [yty].
- ÇEVİKEL, Nuri, **Kıbrıs'ta Osmanlı Mirası (1570-1960)**, 47 Numara Yayınları, İstanbul, 2006.
- GÜREL, Şükrü, **Kıbrıs Tarihi (1878-1960) Kolonyalizm, Ulusçuluk ve Uluslararası Politika**, C 2, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1985.
- İSMAİL, Sabahattin, **150 Soruda Kıbrıs Sorunu**, Kastaş Yayınevi, [yty].
- KOÇ, Rasim, **İdam Sehpasındaki Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2010.
- MÜTERCİMLER, Erol, - ÖKE, Mim Kemal, **Düşler ve Entrikalar Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası**, İstanbul, 2004.
- OBERLING, Piere, **The Road to Bellapais: The Turkish Cypriot Exodus to Northern Cyprus**, Columbia University Press, Newyork, 1982.
- SOMUNCUOĞLU, Sadi, **Kıbrıs'ta Sirtaki**, Boyuttan Matbaası, Ankara, 2002.

Makaleler

- ALASYA, H. Fikret, "Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti", **Türk Dünyası El Kitabı**, C 1, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1992, s. 510-545.
- DENKTAŞ, Rauf, "Kıbrıs Meselesi Halledilmeli", **Türkler Ansiklopedisi**, C 19, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.
- GAZİOĞLU, Ahmet, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kıbrıs", **Türkler Ansiklopedisi**, C 19, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 922-945.
- GAZİOĞLU, Ahmet, "Rum Mezalimi ve KTTC'ye Doğru", **Türkler Ansiklopedisi**, C 19, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 946-965.
- GÜZEL, Ülker, "Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti", **Türkler Ansiklopedisi**, C 19, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.
- IRKIÇATAL, Eftal, "İngiliz Belgelerine Göre Kıbrıs Meselesinde "Taksim" Fikrinin Ortaya Çıkması ve İngiltere'nin "Çifte Self Determinasyon" Teklifi", **History Studies International Journal of History**, Prof. Fr. Enver Korukçu Armağanı, 2012, s. 195-213.

- KÜÇÜKOĞLU, Bayram, “Kıbrıs Sorununa Dair Yaklaşım ve Algıların Türk Basınına Yansıması (1954-1974)”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S 48, Güz 2011, s. 792-814.
- ÖĞÜN, Gülay, “Kıbrıs’ta İslam Hâkimiyeti ve Selçuklular Zamanında Kıbrıs ile Ticaret İlişkileri”, **Dünden Bugüne Kıbrıs Meselesi**, Yayına Haz. Ali Ahmetbeyoğlu-Erhan Afyoncu, İstanbul, 2001.
- ÖREK, Yeşim, “Belgelerle KKTC”, **Türkler Ansiklopedisi**, C 19, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.
- SARIKOYUNCU DEĞERLİ, Esra, “Demokrat Parti Döneminde Türkiye’nin Kıbrıs Politikası (1950-1960)”, **Akademik Bakış**, C 6, S 11, Kış 2012.
- SÖNMEZOĞLU, Faruk, “Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin Kıbrıs Politikası (1945’den Günümüze)”, **Türk Dış Politikası Cumhuriyet Dönemi**, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul, 2008.
- USLU, Nasuh, “Türk Tarafı Açısından Kıbrıs Sorununun Boyutları”, **Türkiye’nin Dış Politika Gündemi Kimlik, Demokrasi, Güvenlik, Liberte** Yayınları, Ankara, 2001.
- VATANSEVER, Müge, “Kıbrıs Sorununun Tarihsel Gelişimi”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C 12 Özel Sayı 2010, s. 1478-1530.

Tezler

- AYABAKAN, Levent, **Fatin Rüştü Zorlu’nun Hayatı ve Kıbrıs Meselesi**, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, T.C Tarihi Anabilim Dalı, Danışman: Doç. Dr. Cihat Göktepe, Y. Lisans Tezi, Kars, 2007.

Sürelî Yayınlar

Hürriyet Gazetesi

Milliyet Gazetesi

İstanbul Ekspres Gazetesi

TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA KIBRIS¹

Hasan Tahsin FENDOĐLU²

Özet

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde yaşayan Türklerin, 24 Nisan 2004 tarihinde Annan Planı'na verdikleri destek Batılı dostlarımız tarafından unutulmamalıdır. Batılı dostlarımız vaatlerini tutmalı, sorunun çözümüne katkı sunmalı ve izolasyonların kaldırılmasına destek vermelidirler.

Türk tarafı, Batılı dostlarına Güney Kıbrıs Rum Kesimi'nin, adanın tamamını temsil etmediğini ve Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Kıbrıslı Türklere zorla empoze edilemeyeceğini açık biçimde ifade etmekte, Güney Kıbrıs Rum Kesimi'nin Avrupa Birliği'ne üye olmasının, Türkiye'nin 1960 Andlaşmalarından doğan hak ve yükümlülüklerine zarar vermemesi gerektiğine dikkat çekmekte, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ni kendi haklı davası olduğunu ve Avrupa Birliği müktesebatının Türk tarafında geçerli olmadığını sürekli hatırlatmaktadır.

Türk tarafı her tür uluslararası toplantıda, ABD, İngiltere ve diğer dost ülkelere, adada makul çözüm bulunmasını ve bu konuda Rumlar üzerinde baskı kurulmasını anlatmaktadır. Türkiye Kıbrıs politikasında aktif bir politika izlemekte, Kıbrıs Rum Yönetimi'ni ikna etmek için inisiyatif almakta ve çözüm için olayın üzerine gitmektedir. Türk tarafı, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'ne yönelik iyi niyet girişimlerini artarak sürdürmekte, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin iyi niyetle bağdaşmayacak tutumlarının açığa çıkarmakta

¹Başbakanlık Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi ile Doğu Akdeniz Üniversitesi Atatürk Uygulama ve Araştırma Merkezi tarafından Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetinde 11-13 Aralık 2014 tarihinde düzenlenen *Uluslararası Boyullarıyla Kıbrıs Meselesi ve Geleceği Uluslararası Sempozyumu (International Symposium on the Cyprus Issue and Its Future With The International Aspects)*'nda bildiri olarak sunulmuştur.

²Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Anayasa Hukuku Anabilimdalı Başkanı. (fendoglu.hacettepe.edu.tr).

ve Türkiye'nin elini uluslararası düzlemde güçlendirecek işlem ve eylemleri yapmaktadır.

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Daimi Üyeleri olan ABD, Rusya, İngiltere, Fransa ve Çin ile BM Genel Sekreteri'nin izolasyonların kalkması ve çözüm konusundaki destekleri önem taşımaktadır. İlgililer, çözüm öncesinde KKTC için Tayvan modelini uygulamalı, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti üzerindeki ambargo ve izolasyonların kaldırılmasına çaba sarfetmelidir. Dış dünyanın Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ne yönelik ambargosunun bir anlamı yoktur. Batılı dostlarımız, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ne uçak seferleri, mali yardım ve ticareti başlatmalıdır.

TURKEY'S STANCE FOR CYPRUS POLICY DURING SINGLE-PARTY PERIOD

Abstract

Turks that living in the Turkish Republic of Northern Cyprus, it should be noted their support for the Annan Plan on April 24, 2004 by our Western friends. Our Western friends should keep their promises, should contribute to the solution of the problem and should support the removal of insulation.

The Turkish side, express to the Western friends that, the South of the Republic of Cyprus does not represent the entire island and cannot be imposed by force refers explicitly Turkish Cypriots, Cyprus was a member of the European Union. Turkey, noteworthy, that it should not damage the rights and obligations arising from the 1960 Treaty that the South of the Republic of Cyprus have been European Member. Turkey, reminded that the Turkish Republic of Northern Cyprus' rights are his right and the European Union acquis are not constantly apply in the Turkish side.

The Turkish side in all kinds of international meetings, the US, Britain and other friendly countries, describes and to establish reasonable solution and to pressure on the Greeks of the island in this regard. Turkey to pursue active policies on the Cyprus policy, and solutions to take the initiative to go to the event to convince the Greek Cypriot Administration.

Turkey, continues increasing their good faith attempts to Management of the Greek Cypriot administration will strengthen in uncovering the attitudes incompatible with Turkey's position on the international plane in good faith and conduct transactions and actions.

United Nations Security Council Permanent Members of the United States, Russia, Britain, France and China, and the UN Secretary General's support is important to get up and on solving the isolation. The Turkish side, applied the Taiwan model, should strive to lift the embargo and isolation of the Turkish Republic of the North Cyprus. It is no meaning of the embargo of the Outer World against the Turkish Republic of Northern Cyprus. Our Western friends, express to the expedition aircraft should initiate financial assistance and trade to the Turkish Republic of Northern Cyprus.

I. KIBRIS PROBLEMİNE GİRİŞ:

Yazının kapsamı.- Bu yazı, Giriş'ten sonra, Annan Planı, tanıma, federalizm, konfederalizm ve konsensus demokrasi konularına ağırlık vermekle sınırlıdır. Bu nedenle bu yazıda geçen kavramlar, “Annan Planı, tanıma, federalizm, konfederalizm ve konsensus demokrasisi”dir.

Önemi.- Kıbrıs; 1878 tarihindeki Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında İngiltere'ye geçici ve şartlı olarak kiralanmış, Akdeniz'in 3'üncü büyük adasıdır. 1924 Lozan Anlaşması'yla İngiltere'ye verilmiş, 1959'da bağımsızlığına kavuşmuştur. 1959 tarihli **Zürih Anlaşması**'ni Türkiye ve Yunanistan, 1959 tarihli **Londra Anlaşması**'ni ise Türkiye, Yunanistan ve İngiltere imzalamış; 1960 **Lefkoşa Anlaşması**'yla “Kıbrıs Cumhuriyeti” kurulmuş ve “**Kıbrıs Anayasası**” kabul edilmiştir. Kıbrıs konusunda **toplam 17 anlaşmadan** söz edilebilirse de, en önemlisi **Zürih, Londra ve Lefkoşa anlaşmalarıdır**.³ Anlaşmalara ve anayasaya göre, 2 topluma dayalı (iki toplumluluk; bi-communalism), 3 devletin garantisi altında, sınırlı egemen bir devlet olarak kurulmuş, hiçbir devletle siyasi ve ekonomik birleşmeye giremeyeceği vurgulanmıştır. 1963'te Rum toplumu, Türk tarafını yönetimden dışlamış, Kanlı Noel olayı sonrasında Türklere karşı terör olayları başlamış, iki toplum arasında silahlı çatışma çıkmıştır. 1964 yılında Türkiye'nin olası bir Kıbrıs müdahalesine karşı ABD Başkanı Johnson, dönemin Başbakanı İsmet İnönü'ye yazdığı mektupla, bir Türk-Yunan Savaşı istemediğini, ABD silahlarının kullanılmasına razı olamayacağını, Ruslar Türkiye'ye müdahale ederse NATO'nun Türkiye'yi korumayacağını açıkça bildirmiştir.⁴ 1974'te aday Yunanistan'a bağlamak için (Enosis), iktidar darbe yoluyla ele geçirilmiştir. Kıbrıs Barış Harekâtı bu nedenle yapılmış, iç self-determinasyon hakkı reddedilen Türk toplumu, dış self-determinasyon hakkını kullanmıştır.⁵ **13.2.1975'te Kıbrıs Türk Federe Devleti, 15 Kasım 1983'te ise KKTC** kurulmuş, böylece *1960'da saptanan hukuki statü sona erdirilmiştir*.⁶ BM,

³ Uygun, “Kıbrıs Sorunu”, 2011, s. 380.

⁴ Türk dış politikasında önemli değişimlere yol açan 5.6.1964 tarihli Johnson Mektubu için bkz. Çağrı Erhan, “Johnson Mektubu'nun Türk-Amerikan İlişkilerine Etkisi”, Atatürk Araştırma Merkezi-Doğu Akdeniz Üniversitesi Atatürk Uygulama ve Araştırma Merkezi, 11-13 Aralık 2014, Uluslararası Boyutlarıyla Kıbrıs Meselesi ve Geleceği Uluslararası Sempozyumunda sunulan bildiri.

⁵ Uygun, “Kıbrıs Sorunu”, 2011, s. 381.

⁶ Uygun, “Kıbrıs Sorunu”, 2011, s. 376 vd.

ABD ve İngiltere gibi uluslararası güçler, **Kıbrıs Birleşik Federal Cumhuriyeti** (United Federal Republic of Cyprus) kurulmasını istemektedirler.⁷

KKTC'nin ilanı (1983).- 15 Kasım 1983'te Kıbrıs Türk Federe Devleti Meclisi *self-determinasyon hakkını* kullanarak oybirliği ile aldığı bir kararla, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ni ilan etmiştir. Kuruluş bildirgesini Kurucu Cumhurbaşkanı Rauf Denктаş okumuş, BM Güvenlik Konseyi'nin belirlediği “(1) **iki toplumlu**, (2) **iki bölge**li, (3) **tarafların siyasi eşitliğine dayanan** (4) **federasyon**” ilkelerine bağlı kalacaklarını belirtmiştir. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin kurulması, Kıbrıs Rum Kesimi, Yunanistan, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi ve bazı devletlerin tepkisini çekmiş; Güvenlik Konseyi, 18 Kasım 1983'te aldığı bir kararla bağımsızlık kararını hukuken geçersiz saymıştır. **Güvenlik Konseyi 13 Mayıs 1984'te aldığı 550 sayılı karar ile Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin ilanını ayrılmış bir hareket olarak tanımlamıştır.**⁸

Kıbrıs, bilindiği gibi Türkiye için ulusal bir davadır. Kıbrıs Türkiye'nin güvenliği, Akdeniz'deki petrol ve doğal gaz gibi hak ve menfaatleri açısından önem taşımaktadır; bir dış sorun olmakla birlikte iç politika sorunu olarak kabul edilmektedir. Annan Planı'nın oylanması konusunda devlet kurumlarında iki farklı görüş belirmiş, insanların **gönlü ve akli** çelişkiye düşmüştür. Annan Planı küçük bir farkla Kıbrıs Türk toplumu tarafından 24 Nisan 2004 tarihinde onaylanmış, Rumlar tarafından ret edilmiştir. Türk toplumunun adadaki oranı %20 olmasına rağmen, yapılan antlaşmalar ve 1960 Anayasası bağlamında azınlık olarak kabul edilmemiş, Rum toplumu ile siyasal eşitliği teminat altına alınmıştır.⁹

Türkiye, Kıbrıs sorunuyla 1571'den beri ilgilenmektedir. 1960'da Kıbrıs Cumhuriyeti kurulunca “taksim” tartışmaları da sona ermiş ama Rumlar ve Türkler arasındaki sorunlar sona ermemiştir. Bu durum, 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı'na kadar devam etmiş olup, **1974'ten beri fiili bir durum** baş-

⁷ http://tr.wikipedia.org/wiki/Annan_Planı (1.12.2014); Aslında Kıbrıs'ta bir “Kıbrıslık” bilinci oluşmamış olduğundan dolayı, federalizm değil de, ABD'de federalizm öncesinde 10 yıl uygulanan tarzda bir konfederalizmin belirli bir süre denenmesi daha uygun olabilir; ABD'de “Amerikalı” bilinci zamanla oluştu; Uygun, “Kıbrıs Sorunu”, 2011, s. 384. Bosna'da da 1995 Anayasası ile federal bir sistem kabul edilmiş, Boşnak-Hırvat-Sırp ortak devleti kabul edilmiştir ama henüz ortak bir bilinc yoktur; Uygun, “Kıbrıs Sorunu”, 2011, s. 385. Kıbrıs sorunu bağlamında Türk-ABD ilişkileri için bkz. http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/2339/turkiye_-_abd_iliskilerinde_kktenin_rolu_ve_annan_plani (1.12.2014).

⁸ http://tr.wikipedia.org/wiki/Kuzey_Kıbrıs_Türk_Cumhuriyeti (10.11.2014).

⁹ Uygun, “Kıbrıs Sorunu”, 2011, s. 380.

lamış ise de, bu durum, hukuki bir zemine oturtulamamıştır.¹⁰ 30 yıl sonra Annan Planı çerçevesinde 4'lü görüşmeler yapılmış ve ortaya ilk kez bir çözüm konulmuş ise de bu, 2004'te Rumlar tarafından kabul edilmemiştir.¹¹

Kıbrıs Akdeniz'de **stratejik** bir adadır. Bu nedenle İngiltere, adadaki askeri üslerini korumaya devam etmektedir. Kıbrıs sorunu sadece Kıbrıs'ın, Türkiye'nin veya Yunanistan'ın değil; AB'nin, ABD'nin ve dünyanın diğer güçlerini de kuşatan bir sorundur. AB'nin iç dengeleri, Doğu Akdeniz'deki stratejik gerekler ve çözüm modelinin önemi nedenleriyle, AB ve ABD de ada ile ilgilenmektedir. Birleşmiş Milletler¹² ve Avrupa Konseyi¹³'ne göre Kıbrıs, halen Türkiye'nin işgali altındadır; bu nedenle Türkiye, her fırsatta müdahalenin meşruiyetini uluslararası topluma ısrarla anlatmaktadır.

Türkiye çevresindeki sorunlarla kuşatılmış olduğu halde, bu problemlerle etkin **bölgesel güç** olamaz, böyle yaşayamaz. Bir başka deyişle, Türkiye'nin eli kolu bağlı olursa bölgesel güç olamaz. Bölgesel güç olmak için sorunlarını çözmesi gerekir. Ekonomik, stratejik ve siyasi açıdan zorunlu olan, bölgesel sorunların çözümüdür. Kıbrıs sorunu yıllardır, **dış ilişkilerimizi bloke eden, her fırsatta önümüze çıkarılan, diğer sorunların çözümünü de zorlaştıran** bir sorundur.¹⁴ Uluslararası diplomatik ilişkilerde, "ben asla taviz vermem, çözüm benim dediklerimle olur" şeklinde bir yol yoktur. Bu yol, kaba kuvvettir yani savaştır. "Kıbrıs sorununu çözelim de, AB bizi tam üyeliğe kabul etmezse ne olacaktır?" sorusunun cevabı kolaydır;

¹⁰ BM Genel Kurulu'nun talebi üzerine, Uluslararası Adalet Divanı, **Kosova'nın Bağımsızlığı** ile ilgili 22 Temmuz 2010 tarihli kararında, Kosova Geçici Hükümeti'nin Bağımsızlık Bildirisi'nin uluslararası hukuka uygun olduğunu belirtmiştir. Bu kararda KKTC'nin, sef-determinasyon hakkı olmadığı için değil, haksız kuvvet kullanımı sorun olarak kabul edilmiştir. Uluslararası hukuka göre, Kıbrıs'ta tek çözüm Birleşik Kıbrıs Devleti'dir; Uygun, "Kıbrıs Sorunu", 2011, s. 383.

¹¹ http://tr.wikipedia.org/wiki/Kıbrıs_Cumhuriyeti (10.11.2014). En kapsamlı Kıbrıs Planı Annan Planı'dır, bkz. <http://www.mfa.gov.tr/bm-kapsamli-cozum-planı-annan-planı.tr.mfa> (1.12.2014).

¹² Simón Duke, United States military forces and installations in Europe, Stockholm International Peace Research Institute, Oxford University Press, 1989, ISBN 0-19-829132-9, p. 274. (Turkey's occupation of Cyprus...) aktaran http://tr.wikipedia.org/wiki/Kuzey_Kıbrıs_Türk_Cumhuriyeti

¹³ Council of Europe, Parliamentary Assembly, Official Report of Debates, p. 212. (Cyprus is.....under Turkish military occupation.) aktaran http://tr.wikipedia.org/wiki/Kuzey_Kıbrıs_Türk_Cumhuriyeti.

¹⁴ Türkiye, 1996 yılında karara çıkan **Titiana Louzidio** davası için toplam 457 bin dolar cecri misil ödedi. Buna benzer olarak gelecek davaların sayısının 2250 veya 1492 olacağı belirtilmektedir. Bu konuda bk. Orhan Kemal Cengiz, **Radikal**, 31.5.2001.

Türkiye **AB'ye girmese de, Kıbrıs sorunu çözümlenmelidir.** Bu çözüm, ne olursa olsun çözüm değildir. Önemli olan, **mevcut koşullarda elde edilebilecek maksimum hedeflere azami ölçüde varmaktır.** Kıbrıs sorunu Avrupa Birliği'nin, Türkiye'den talep ettiği ön koşullardan biri olmakla birlikte, Avrupa Birliği'ne tam üyelik müzakerelerine başlama konusunda önemli koşullardan biri olarak algılanmaktadır.¹⁵ Kıbrıs konusunda kuşkusuz ki, gönül ve duyguları da ihmal etmeden ama aklın dediğini yapmalı, aklı az kullanan toplum olunmamalıdır. Planın iyi yönlerinden biri de, Türkiye “Hayır” demediği sürece orada Türk askerinin bulunmasıdır.¹⁶

Yabancı basın-yayın organlarında yayımlanan ve Türkiye-AB ilişkilerine yer verilen haber ve yorumlarda Kıbrıs önemli bir yer tutmaktadır: Örneğin The Washington Times gazetesine göre, “Kıbrıs sorunu çözümlenmelidir, aksi takdirde, Kıbrıslı Türkleri koruyan yaklaşık 30 bin askerle Türkiye, kendi üyeliği için AB blokunda lobi yapmaya çalışırken kendisini AB'ye üye bir devleti işgal eden bir ülke konumunda bulabilir.”¹⁷ Bütün taraflardan Türkiye'ye Kıbrıs konusunda baskı uygulanıyor. *Kıbrıs sorunu, Türkiye'nin AB arzularının ve taleplerinin belirleyici bir aleti ve temel ön şartı olmuştur.* Kıbrıs, Türkiye'nin stratejik rehini olmuştur. Diğer sorunların yanı sıra Avrupa'nın güvenlik ve savunma politikasında Türkiye'nin bertaraf edilmesi düşünülemeyeceğinden AB üyesi birçok ülkeyi, Türkiye'nin AB üyeliğinin bu boyutunun da düşündürdüğü görülüyor. Unutmamak gerekir ki Türkiye çok büyük bir ülkedir; denilmektedir.¹⁸ İç ve dış basında Kıbrıs, dünyada önem taşıyan bir sorun olmaya devam etmektedir. Şimdi adadaki Türklerin “evet”, Rumların “hayır” dediği Annan Planı üzerinde biraz duralım;

II. ANNAN PLANI'NIN 5'İNCİ VERSİYONUNUN ÖZELLİKLERİ:¹⁹

Annan Planı'nın İngilizcesi 181 sayfa iken, ekler ve haritalarla birlikte yaklaşık dokuz bin sayfadan oluşmaktadır. 24 Nisan 2004 tarihinde KKTC

¹⁵www.dunyaonline.com/105720.asp.26.08.2003.Bkz.www.msnbc.msn.com/id/3032542/site/newsweek/(Türkiye, Avrupa Birliği ile olan ilişkilerinde Kıbrıs'a takılı kaldı; Dec 16, 2004).

¹⁶ Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Hilmi Özkök, **Radikal**, 14 Nisan 2004.

¹⁷ www. The Washington Times, 25. 08. 2003.

¹⁸ **Kathimerini Gazetesi**, 23/08/2004.

¹⁹ 31 March 2004 tarihli Annan Planı'nın İngilizcesi (toplam 181 sayfa) için bkz. <http://www.zyperm.cc/extras/annan-plan-for-cyprus-2004.pdf> (1.12.2014). 137 sayfadaki Annan Planı'nın Türkçesi için bkz. <http://arsiv.sabah.com.tr/ozel/3142/annan.pdf> (1.12.2014).

halkının oy çokluğuyla kabul ettiği Annan Planı, taşıdığı önem nedeniyle burada analiz edilecektir.

A. TEMEL ÖZELLİKLERİ:

1. İki Kesimlilik.- Annan Planı'nda, ortaklığın iki kesimli olacağı, iki tarafın biri diğerinin ayrı kimliğini ve bütünlüğünü tanıması, tarafların biri diğerinin kültürel, dini, siyasi, sosyal ve dil kimliklerine saygı göstermesi, bir tarafın diğer taraf üzerinde hâkimiyet kurmasının reddi, kurucu devletlerin kendi anayasaları, kara sınırları, kendi bayrak ve marşlarının olacağı kabul edilmiştir.²⁰ Kurucu devletler ve federal hükümet biri diğerinin yetki ve işlevine karışamaz. Yeni haritada Kıbrıs Türk Devleti ismen gösterilecektir. **Federal ve kurucu devlet kanunları arasında hiyerarşi olmayacaktır.** Kurucu devletler, iç vatandaşlık verebilecektir. Bir kurucu devlet kimliğini koruma düşüncesiyle alabileceği tedbirler çerçevesinde nüfusunun en fazla 1/3 ü yabancı olabilecektir. Senato'ya Türk Federe Devleti'nden seçilecekler daima Türk olacaktır. Federal kanunlara karşı işlenen suçlar üzerinde kurucu devletler, adli işlem yetkisine sahip olacaktır. **Kurucu devletlerin ayrı polis teşkilatları olacaktır.**²¹ Annan Planı'na ve Anayasa'ya göre, “*Anayasanın federal yönetime vermediği tüm yetki ve görevleri kendi bölgelerinde egemence kullanır*” (Anayasa, madde 15). “Kurucu devletler, eşit statüye sahiptir. Kurucu devletler, Anayasa tarafından federal hükümete verilmemiş olan tüm yetkileri Anayasa'nın koyduğu sınırlar içerisinde egemence kullanır ve kendilerini kendi Anayasaları altında özgürce düzenler.” (Annan Planı, 2/1-c).²²

2. Tek vatandaşlık, tek egemenlik ve tek uluslararası kişiliğin olduğu federal devlet modeli kabul edilmiştir. Annan Planı'nın 2/1-a maddesine göre, “Kıbrıs.. tek bir uluslararası tüzel kişiliğe ve egemenliğe sahiptir”. Annan Planı'nın 3/1 maddesine göre, “Tek bir Kıbrıs vatandaşlığı vardır”. 1960 tarihli Kıbrıs Anayasası da aynıdır. Bu temel parametreler, daha önce Türk toplumu tarafından kabul edilen **Butros Gali'nin Planı**'nda da vardı. BM Güvenlik Konseyi'nin 1990 tarihli 649 sayılı, 1991 ta-

²⁰ Bkz. <http://www.abbulteni.org/pdf/ANNANPLANITR0ZET.pdf> (1.12.2014).

²¹ İki toplum tek siyasal çatı için bkz. Uygun, “Kıbrıs Sorunu”, 2011, s. 399 vd.

²² “The constituent states are equal status. Within the limits of the Constitution, they sovereignly exercise all powers not vested by the Constitution in the federal government, organising themselves freely under their own Constitutions.” <http://www.zypern.cc/extras/annan-plan-for-cyprus-2004.pdf> (1.12.2014).

rihli 716 sayılı ve 1992 tarihli 750 sayılı kararlarında da aynı vurgular vardır. BMGK kararlarına göre, bu 3 ilkeye uyan bir federasyon dışında başka bir seçenek yoktur.²³

3. Ortaklık ve Eşitlik.-²⁴

Yasama.- Federal Parlamento'nun Temsilciler Meclisi'nde, insanlar temsililik esasına göre, nüfusa göre temsil edilecektir. Federal Parlamento'nun **Senatosu**'nda ise kurucu devletlerin eşit sayıda (24 adet Türk Senatör + 24 adet Rum Senatör) temsil edilecekleri kabul edilmiştir. Temsilciler Meclisi'ndeki Rum çoğunluğu, Senato nedeniyle kanun çıkarmaya tek başına yeterli değildir.²⁵

Yürütme.- İki kurucu devlet vardır;²⁶ Kıbrıs Türk Devleti ve Kıbrıs Rum Devleti. Bu iki devlet siyasi olarak eşittirler. 6 üyeli Başkanlık Konseyi vardır. Geçiş süresince federal devlet başkanlığının iki eş-başkandan ve federal hükümetin de eşit sayıda üyeden oluşması (3 adet Türk Bakanlığı + 3 adet Rum Bakanlığı) gerekir. Türklere en az bir üye olumlu oy kullanmadığı sürece karar çıkmayacaktır.²⁷

Yargı.- Yeni devletin anayasasını korumakla görevlendirilen Yüksek Mahkeme, iki kurucu devletten eşit sayıda yargıca sahiptir.

Türkçe, Rumca ile birlikte yeni devletin resmi dilidir. Ramazan ve Kurban Bayramları ile Türk tarafının özel günleri, diğer bayramlarla birlikte adanın tümünde resmi bayram sayılır.

Federal Polis Teşkilatında eşit sayıda Türk ve Rum yer alır, kamu görevlerinin atamalarından sorumlu komisyonda, eşit sayıda Türk ve Rum üye bulunur, tüm kamu yönetiminde çalışanların en az 1/3 ü Kıbrıs Türk Kurucu Devleti'nden gelir.²⁸

²³ Uygun, "Kıbrıs Sorunu", 2011, s. 387. Tek uluslararası kişilik olduğuna göre konfederal bir yapıya geçit yoktur; ibid, s. 388. Egemenlik, içte otoriteyi kullanmak şeklinde pozitif bir anlama sahiptir ki buna *iç egemenlik* denir. Egemenlik, dışarı karşı bağımsızlık şeklinde de negatif bir anlama sahiptir, buna da *dış egemenlik* denir; ibid, s. 388. Tek egemenlik olduğuna göre konfederasyona geçit yoktur. Uygun, "Kıbrıs Sorunu", 2011, s. 389.

²⁴ <http://www.abbulteni.org/pdf/ANNANPLANITRÖZET.pdf> (1.12.2014).

²⁵ Uygun, "Kıbrıs Sorunu", 2011, s. 398.

²⁶ Kurucu birim için eyalet, federe devlet, Kıbrıslı Türkler gibi kavramlar kullanılabilir. Federe devlet, yasama, yürütme ve yargı yetkisi olan ama bunları uluslararası kişiliği bulunmadığı için ve ayrıca federal devletin yetkileri nedeniyle tam olarak kullanamaz.

²⁷ Uygun, "Kıbrıs Sorunu", 2011, s. 398.

²⁸ *İki toplumlu demokrasi* için bkz. Uygun, "Kıbrıs Sorunu", 2011, s. 395 vd.

3. Güvenlik ve Garantiler.- Kıbrıs'ın tamamı veya bir kısmı başka bir ülke ile birleşemez (**Enosis Yasası**).²⁹ 1960 Garanti ve İttifak Anlaşması yeni düzene uyarak geçerlidir. Plan'a göre, adadaki Türk askeri varlığının 2011'e kadar 6000 kişi, 2018 veya Türkiye'nin AB üyeliğine kadar 3000 kişi düzeyinde, daha sonra da 650 kişi olacaktır.

4. Diğer Hususlar.- Türkiye'den adaya göç edenlerden 45000 kişi vatanlaşık kazanmıştır ve adada kalacaktır. AİHM'nde bulunan (Türkiye'nin başını ağrıtan) mülkiyet iddiaları, bireysel işlem olmaktan çıkarılacak, **iki kurucu devletten eşit sayıda temsilcinin yer alacağı bir Mülkiyet Kurulu tarafından ele alınacaktır**. Anayasa değişikliği için mutlaka Türk tarafının rızası alınacaktır.³⁰ Birleşik Kıbrıs Cumhuriyeti'nin yeni bir marşı ve yeni bir bayrağı olacaktır. **Kurucu Anlaşma**, BM Güvenlik Konseyi tarafından onaylanacak, **Avrupa Konseyi**, Kurucu Anlaşma'yı ayrıca onaylayacak ve **Türkçe**, AB'nin resmi ve çalışma dillerinden biri olacaktır.

B. ANNAN PLANI'NIN 5'İNCİ VERSİYONUNUN OLUMLU YANLARI:

Garantörlük.- Annan Planı'nda Kıbrıs Türk kimliği ve iki toplumun güvenliği temin edilmiştir. Garanti ve İttifak Anlaşmaları varlığını, değişen ortama uyumlu olarak sürdürecektir. **İki kesimlilik** sağlanmıştır.³¹ Polis, Barış Gücü ve TSK, huzuru sağlayacaktır. **Siyasi eşitlik sağlanmaktadır**. İki taraf arasındaki ilişki çoğunluk-azınlık ilişkisi olmayıp, siyasi

²⁹ <http://www.abbulteni.org/pdf/ANNANPLANıtrOZET.pdf> (1.12.2014).

³⁰ Uygun, "Kıbrıs Sorunu", 2011, s. 398.

³¹ Bkz. Referandumla sunulacak Plan, Ana Maddeler, 5.1.a ve diğer yerler. Acaba *kendi kaderini tayin hakkı*, federasyondan ayrılma hakkını içerir mi? Türk toplumunun bunu istediği ve tartıştığı söylenebilir. Çoğunluk bu soruya olumsuz yanıt verirken, azınlık olumlu yanıt vermektedir. Çünkü ayrılma hakkı konfederasyona mahsustur. Ayrılmanın doğru olacağını savunanlar, sözleşme teorisine veya toplumun kendi kaderini tayin hakkında dayanmaktadır ki bu yerinde bir görüştür çünkü henüz bir Kıbrıslılık bilinci oluşmamıştır; Uygun, "Kıbrıs Sorunu", 2011, s. 391. ABD Federal Yüksek Mahkemesi, *Texas v. White (1689)* kararında ayrılmayı reddetmiştir; ibid, s. 391. *Kanada Yüksek Mahkemesi, Quebec* sorununda, kendisinden istenilen istişari görüş için verdiği mütalaada, anayasanın ayrılışa izin vermediğini ancak federe ve federal yönetimin karşılıklı rızası ile ayrılışın gerçekleşebileceğini belirtmiştir. Kısaca federalizmde, *halkların kendi kaderini tayin hakkının* 3 şartı vardır; (1) sadece *sömürgeler içindir*; (1) *çok baskı altındaki halklara özgüldü*; (3) *ve Anayasada açık hüküm varsa* mümkün olabilir. Federalizm bir anlamda *Katolik nikâhına* benzer. Bu nedenle de Kıbrıs için anayasaya 10 yıl gibi bir süre konulması uygun olur; Uygun, "Kıbrıs Sorunu", 2011, s. 393.

eşitliğe dayanır. Taraflardan biri diğeri üzerinde hâkimiyet kuramaz.³² Belirtildiği gibi Senato iki kurucu devletten eşit sayıda senatörden (24 Türk Senatör ve 24 Rum Senatör) oluşmaktadır. Başkanlık konseyinde rotasyon vardır. Kilit görevlerin paylaşımı için iki kurucu devletten en az bir kişinin onayı aranır. Uluslararası temsilde eşit paylaşım vardır. Ayrıca **Yüksek Mahkeme'deki yargıların eşit paylaşımı öngörülmektedir.**

Bu plan, Kıbrıs'ta iki tarafın altına imza attıkları 1977 ve 1979 Zirve Anlaşmalarında prensip olarak kabul edilmiş hakların büyük oranda onaylandığı ve bu hakların uluslararası topluluğa tescil ettirme mücadelesinin başarılı olduğu bir plan olarak kabul edilebilir. **Ancak Rumlar, dün ve bugün, yetkiyi ve refahı Türklerle paylaşmak istemiyor;** bu nedenle de Annan Planı'na "hayır" oyu verdiler. BM Güvenlik Konseyi kararlarında geçen "Federal Devlet" kavramı, Rum tarafı aydınlarınca bir tür üniter devlet, Türk tarafı aydınlarınca bir tür konfederasyon olarak yorumlanmaktadır.³³

B. ANNAN PLANI'NIN 5'İNCİ VERSİYONUNUN OLUMSUZ YÖNLERİ:³⁴

1. Derogasyon³⁵ların, AB'nin birincil hukuku olmaması.³⁶
2. Göçler: Kuzeye gelecek Rumların oranı Türklere göre 1/3'ü geçmeyecektir. Kuzeye geçecek Rumlar, mallarının en fazla 1/3'ünü alabilecektir.
3. Yeni göçmenler nedeniyle istihdam ve mali kaynak gereklidir.³⁷

³² Bkz. Plan, Ana Maddeler Bölümü, Giriş Kısmı, iii maddesi. Ayrıca bkz. BM Güvenlik Konseyi'ne Karar Alması için Sunulacak Konular, md. 1 b. Ayrıca bkz. Birleşik Kıbrıs Cumhuriyeti'nin AB'e Katılım Koşullarına İlişin Uyum Senedi Taslağı Giriş Bölümü, vi'nci madde.

³³ Uygun, "Kıbrıs Sorunu", 2011, s. 378. Bu nedenle de tarafların birleşme şansı her gün biraz daha azalmaktadır.

³⁴ Annan Planı hakkında detaylı bilgi ve TSK'nın görüşleri için bkz. **Radikal**, 14. 04. 2004.

³⁵ **Derogasyon:** Kalıcı istisna; bağlayıcı tedbir.

³⁶ Ünal, **AB Kıbrıs'ta Çözüm İstemiyor mu?**, www.zaman.com.tr/include/ (12 Nisan 2004); a. Yzr. "**Rumlar Ne Yapmaya Çalışıyor**", www.zaman.com.tr/include (16.4.2004). Bu arada 5 Nisan 2004 tarihinde yapılan MGK'dan, "**Kıbrıs'ta yetki hükümetin**" kararı çıkmış, birincil hukuka dikkat edilmesi, garantörlüğün zayıflatılmaması hükümete tavsiye edilmiştir; **Yeni Şafak**, 6. 4. 2004. Genel Kurmay Başkanı Özkök, bir soruya karşılık, "**Olmazsa olmazlarımız büyük ölçüde karşılandı.** Referendum için 'evet' veya 'hayır' gibi bir tavır ortaya koymayız. Son karar Kıbrıs Türk halkı ile TBMM'nindir" demiştir. **Radikal**, 14. 04. 2004.

³⁷ **Denктаş, Kıbrıs'ta iki eşit taraflı, Devlet'i tanınan bir statü veya Filistin statüsü istemektedir;** Turkish Daily News (TDN), 08. 12. 2000. BM'de yapılan görüşmelerde de umutsuz bir tablo çizmişti; TDN, 01.11.2000.

4. Annan Planı'nın ilk versiyonunda Türkler aleyhine tuzaklar vardı, yapılan müzakereler doğrultusunda bu tuzaklar Plan'dan büyük ölçüde ayıklandı.³⁸

C. 24 NİSAN 2004 REFERANDUMU ÖNCESİ KKTC'NİN DURUMU:

1. KKTC sadece Türkiye tarafından **tanınmış** bir devlettir; diğer devletler tarafından tanınmamıştır; bu nedenle **ithalat, ihracat ve spor karşılaşması** gibi bir devletin yapması gereken hiçbir etkinliği yapamamaktadır.

2. **Dış dünya (BM, özellikle ABD, AB ve diğer devletler)** 1974'ten bu yana yani 30 yıldır Türk tarafını, kendince, uzlaşmaz gördüğü için desteklemiyordu. “2004 yılında Annan Planı referandumuna sunulana kadar, uluslararası kamuoyu çözümsüzlüğü basit bir mantıkla Türk tarafının uzlaşmaz tutumuna bağlıyordu.”³⁹

3. 1974 Kıbrıs hareketi nedeniyle dış dünya, Kıbrıs'a **ambargo** uygulamaktadır. Bu ambargo hem siyasi hem de iktisadi açıdandır. KKTC, dünyadan **izole** edilmiştir. Yeni dünya dengesi içinde akıl, güçten daha önemli bir hale gelmiştir; Türkiye'ye düşen bu aklı kullanmak, meşru durumda kalmak, haklı konumda bulunmaktır.

4. Dünyada içe kapanarak yaşamak mümkün değildir. 30 yıldır Kıbrıs sorunu çözümlenememişti; zaman aleyhimize işliyordu. Çünkü Kıbrıs, ada olarak 1 Mayıs 2004 günü AB'ye tam üye olarak girecekti. Rum Kesimi'nin “hayır” demesinin sebebi, **statükodan yani mevcut durumdan** memnun olduklarından idi.

5. Türkiye 1987'de, Kıbrıs Cumhuriyeti ise 1993'te, AB'ye tam üyelik için başvuru yapmıştır. Türkiye 1995'te Gümrük Birliğine girmiş, 2000'de adaylık statüsü verilmiştir.⁴⁰

³⁸ Uygun, “Kıbrıs Sorunu”, 2011, s. 397; Annan Planı'nın değerlendirmesi için bkz. <http://unannanplan.agrino.org/> (1.12.2014); http://www.globalsecurity.org/military/library/report/2004/annan-cyprus-problem_nomaps_26feb03.htm (1.12.2014).

³⁹ Uygun, “Kıbrıs Sorunu”, 2011, s. 378.

⁴⁰ AB, 7-11 Aralık 2000 tarihinde yapılan Nice Zirvesi'nde, geleceğini Türkiye'nin yer almadığı ve üye sayısını 12 aday ülkenin de katılımıyla 27 olarak sınırlayan bir tablo üzerinde şekillendirdi. Detay için bkz. www.belgenet.com (20.02.2001).

Annan Planı nedeniyle Türk tarafına verilen vaatler.- ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı **Marc Grossman**, KKTC Dışişleri Bakanı Denktaş'ı arayarak, Kıbrıs Rum kesiminin referandumda “hayır” demesi durumunda, ABD'nin Kıbrıs Türk kesimiyle ilişkilerini geliştireceğini, ambargoyu hafifleteceğini, dış finans sağlanacağını, ticari uçakların Türk kesimini kullanmaya başlayacaklarını, temsilcilik açacaklarını, Kıbrıs Türk seyahat belgelerinin tanınacağını söylemiştir. Bu söz tutulmamıştır. **ABD** Dışişleri Bakanlığı sözcüsü **Richard Boucher** de, Annan Planı hakkında, “Biz Annan Planı'nın iyi bir plan olduğunu düşünüyoruz. İnsanların bu planı kabul etmesinin yolu bulunmalı” demiştir.

AB Komisyonunun genişlemeden sorumlu Komiseri **Günter Verheugen**⁴¹, “Eğer Rumlar hayır oyu verirse, Türk tarafına uygulanan **ekonomik ambargoların** kaldırılması gerektiğini”, doğrusunun “evet” demek olduğunu, “Kuzey'den evet, Güney'den hayır çıkarsa Yeşil Hat fiilen AB'nin sınırı olur. ... **Kuzey'in mağdur olmaması için elimden geleni yaparım**” demiştir. Bunun anlamı, Kıbrıs'ın bölünmüşlüğü tescil edilir; fatura Rumlara kesilir; Kuzey'e yönelik ambargo kalkar veya esner; Azerbaycan, Pakistan gibi ülkeler KKTC'yi tanıyabilir. Bu durum, Rumlara en çekindikleri ihtimaldir. Bu vaatler de tutulmamıştır. AB Rumları AB'ye tam üye olarak girme güvencesi verdiği için, bu plana sonuçta “Hayır” demişlerdir.⁴² Oysa AB, Rumlara ikaz etmeliydi.

Annan Planı'nın iyi işleyebilmesi için her iki tarafın da çok iyi niyetli olması şarttır; aksi halde bu karmaşık sistem kilitlenebilir.⁴³ Kıbrıs Anayasası (1960) ile federal devlete hayli yetki verilmiş, federe devletlere sadece dini-kültürel alan ve medeni hukuk alanı bırakılmıştır. Kıbrıs Anayasası'nda (1960), federe devletlerin yetkisi sayılmış, kalanı hayli geniş olarak merkezi devlete bırakılmıştır. Oysa Annan Planı hayli geniş yetkileri eyaletlere, dar bir alanı ise federal devlete bırakmıştır. Annan Planı, bu açıdan Türklerin yararınadır.⁴⁴

⁴¹ Verheugen'in en büyük projelerinden biri de, Kıbrıs'ta çözümü sağlamak ve Türkiye'yi AB'ye taşımaktı.

⁴² *Rum seçkinler kendilerinin etkin olduğu üniter bir yapı istemekte, Türk seçkinler ise konfederasyon hatıta ayrı bir devlet talep etmektedirler; bu ikisinin ortası olan federasyon talebi de dillendirilmektedir.* Uygun, s. 400. *Kıbrıs'ta federal yapı için* bkz. Enhürman, s. 436-440. Kıbrıs'ta oydışmacı demokrasi için bkz. Enhürman, s. 441-448.

⁴³ Uygun, “Kıbrıs Sorunu”, 2011, s. 386.

⁴⁴ Uygun, “Kıbrıs Sorunu”, 2011, s. 399.

D. 24 NİSAN 2004 REFERANDUMU SONRASINDA KKTC'NİN DURUMU:

1. 24 Nisan 2004 tarihli Referandum'da, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, çözüm istemediğini açıkça göstermiştir. Çünkü Güney'de “evet” oyları % **24.2 (yaklaşık yüzbin oy)**, “hayır” oyları ise % **75.8**'dir. Oysa Kuzey (KKTC), çözüm istediğini göstermiştir; “evet” oranı, % **64.9**; “hayır” ise % 35.1'dir. Kıbrıs Cumhuriyeti denilen GKRY, KKTC'nin “evet” demesiyle, uluslararası hukuk açısından malul (sakat) olmuştur. Türk toplumu, iç self-determinasyon hakkını kullanabileceği federal bir devlet modeline “evet” oyu vererek ayrılıkçı olmadığını göstermiştir. Rum Kesimi ise, hiçbir barış teklifini kabul etmemekte ve barış sürecini kilitlemiş durumdadır.

2. Kıbrıs'ta taraflardan biri “hayır” dediği için Annan Planı ortadan kalkmıştır. Ancak Annan Planı **önemli bir plan** olup, önemini devam ettirmektedir. Ayrıca Annan'ın 28 Mart 2004 tarihinde KKTC halkına verdiği demeci önem taşımaktadır.⁴⁵ **Türkiye, barış ve uzlaşma mesajları vermeye devam etmektedir.** Mevcut (fiili, de facto) durum dışında **eldeki tek plan Annan Planı'dır**, başka bir plan mevcut değildir. Şayet Türk tarafı “iki ayrı devlet” politikasında ısrar etseydi, Kıbrıslı Türklerin 24 Nisan 2004 referandumunda olumlu oy kullanmasıyla sağlanmış olan avantajlar kaybolabilirdi. Kıbrıslı Türkler, 1 Mayıs 2004'ten itibaren, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin yasal vatandaşları olarak AB üyeliğinin kendilerine sağladığı bütün hak ve yükümlülüklerle sahip, diğerlerine eşit Avrupa vatandaşlarıdır.⁴⁶ KKTC, ekonomik izolasyonların kalkması ve doğrudan ticaretin sağlanması ile Tayvanlaşacak ve bu durum da çözümü kolaylaştıracaktır. Rum tarafı olası bir yeni plan çerçevesinde çözüm için esaslı bir işbirliğinde bulunmayı reddettikçe, durumu zorlaşacaktır.⁴⁷

3. İzolasyonlar.- KKTC ve Türkiye, kendi kaderini tayin (self determinasyon) hakkı⁴⁸ temelinde KKTC'nin kurulduğunu dünyaya anlatarak,

⁴⁵ Bkz. www.msnbc.msn.com/id/3032542/site/newsweek/ (Mar 31, 2004).

⁴⁶ <http://tr.wikipedia.org/wiki/> (10.11.2014).

⁴⁷ Filippos Savvidis, “Kıbrıs'ta Taksime Doğru”, **To Bhma Yunan Gazetesi** (17 Mart 2005), in: **Radikal**, 19 Mart 2005; BM Genel Sekreteri Ban Ki Moon'un Kıbrıs'la ilgili yeni planı için bkz. <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/kibris/2013/12/23/7344/kibrisa-yeni-plan-ban-ki-moon-ya-da-revize-annan-planı> (1.12.2014).

⁴⁸ *Kendi kaderini tayin hakkı*, BM Anlaşması madde 1/2; ve 55'inci maddelerinde kabul edilmiş; BM Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi (1966) ve Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Haklar Sözleşmelerinin birinci maddelerinde teminat altına alınmıştır. Bu hak daha çok (1) sömürgelerde, (2) işgal altındaki ülkelerde, (3) ırkçı rejimlerde; (4) toplumun hayati çıkarları

izolasyona son verebilmek için çaba göstermektedir; meşruiyetini dünyaya anlatabilir. 24 Nisan 2004 tarihinde federasyon isteyen Annan Planı'na "evet" diyen Türk tarafı, kıyamete kadar izolasyon içerisinde kalmaz. Kıbrıs'a uygulanan **ambargo** artık kalkmalıdır.⁴⁹ Kıbrıs Türk limanları dünya ticaretine açılmalı, uluslararası hava yolları KKTC'yi kullanmalı, KKTC'nin yalnızlığı sona ermelidir.⁵⁰ AB, KKTC'ye 259 milyon Euro, ABD 400 milyon Dolar yardım edeceğini açıklamıştı.⁵¹ Ancak, **izolasyonların kalkması için Rum tarafını da hareketlendirmek gerekmektedir. Rumları çözüm yolunda hareketlendirmenin yolu izolasyonların kalkmasıdır.** BM Güvenlik Konseyi'nin veto yetkisine sahip daimi üyelerinden **Rusya'nın** izolasyonların kaldırılması tavsiyesini içeren Annan Raporu'nu veto eden görüşünü değiştirmesi gerekir. Dış dünyanın KKTC'ye yönelik ambargosunun bir anlamı kalmamıştır. Referandum sonucunda sempatinin ve iyi sonuçların geldiği açıktır, ama izolasyonların kaldırılması ve Batı'nın verdiği sözde durması gerekir. KKTC'e **uçak seferleri, mali yardım ve ticaret** başlamalıdır. **İzolasyonlar kaldırılmalı ve Rumlar çözüme yaklaştırılmalıdır.** Halen AB, ekonomik izolasyonların kaldırılması, doğrudan ticaret ve mali yardım tüzükleri konusunda bir çaba içerisinde olduğunu söylemek çok zordur. **AB, Rum tarafının tek başına sistemi bloke ettiğini anlamış olmalıdır.**⁵² Rum tarafı, BM, ABD ve AB nezdinde puan kaybetmiştir. Kuzey (KKTC), dış dünya nezdinde puan kazanmıştır. KKTC, sorunun çözümü için üzerine düşen tüm sorumluluğu yerine getirmiştir, getirmeye de devam etmektedir.⁵³

4. Kıbrıs Türkleri, Kıbrıs'ın eşit üyesi olduklarını dünyaya duyurmuşlardır. Esasen Türk tarafı, 24 Nisan 2004 seçimlerindeki Kıbrıs politikasıyla

ve kültürel kimliği demokratik yollardan korunamıyorsa yani iç-self determinasyon hakkını kullanamıyorsa söz konusu olur; Uygun, "Kıbrıs Sorunu", 2011, s. 379-380. Bir toplum, ayrılma talebini (*iç-self determinasyon hakkını*) ancak siyasal özerklik veya özyönetim olarak talep edebilir; *dış-self determinasyon* (bağımsızlık) şeklinde talep edemez; ibid, s. 380.

⁴⁹ www.hurriyet.com.tr/haber, BM Genel Sekreteri'nin Kıbrıs Özel Temsilcisi De Soto'ya göre, "KKTC Tanınmayacak Ama Ambargo Kalkacak" haberi, 25.4.2004; ayrıca aynı gazetenin aynı tarihli ana sayfa başlığına bkz., "Rumlarda AB Endişesi".

⁵⁰ AB Konseyi, ilk adımı atmış ve Kıbrıs Tüzüğünü onaylamıştır, bu Tüzük 1 Mayıs 2004'ten itibaren geçerli olacaktır; www.hurriyet.com.tr (29.4.2004)

⁵¹Bkz. www.milliyet.com.tr/2004/04/16/son/sondun09.html (16.04.2004); İsmet Berkan, "Kıbrıs'ı Bölmek", www.radikal.com.tr/haber.php (16.4.2004).

⁵² Bütün bu olanlara rağmen, Almanya Şansölyesi *Merkel*, Kıbrıs'ta olanların sorumlusu olarak Türkiye'yi ve KKTC'yi göstermiştir. Başbakan Erdoğan bunun üzerine Merkel'i Kıbrıs'ın geçmişiyle bilmemekle suçlamıştır; Aksu, *Kıbrıs Sorunu*, 2011, 415.

⁵³ Uygun, "Kıbrıs Sorunu", 2011, s. 379.

“**sessiz devrim**”⁵⁴ yapmıştır. Kuşkusuz ki, KKTC’nin devlet olarak tanınması ancak BM kararı ile olabilecektir.⁵⁵ Türkiye 3 Ekim 2005 tarihinde başlayan müzakere sürecinde, sürekli olarak **barış taarruzunda** bulunmuştur.⁵⁶ Bununla birlikte halen Rum kesiminde karalama (dezenformasyon) devam etmektedir. Olli Rehn’in de belirttiği gibi, Kıbrıs sorununun çözüm zemini BM’dir, ama konu, aynı zamanda bir AB sorunu haline getirilmiştir. Bu nedenle yetki ve görev şimdi **BM Güvenlik Konseyi**’ndedir. Konu BM Güvenlik Konseyi’ni ve Genel Sekreteri’ni ilgilendirmektedir. BM Güvenlik Konseyi karar almalıdır ki Genel Sekreter bunu uygulayabilsin.

5. Kıbrıs’ın bu hale gelmesinde Avrupa Birliği, 1993’te Kıbrıs Cumhuriyeti’nin tam üyelik başvurusunu kabul ederek, 1 Mayıs 2004’te de tam üye yaparak, yanlış yapmıştır. Rumların “ohi” demelerinin altında bu etken yatmaktadır. Kofi Annan, İyi Niyet Misyonu Raporu’nda, Türk tarafının haklılığını anlatmış, Rumların **yetki ve refahı paylaşmak istemediklerini** açıkça vurgulamıştır; bu raporun Güvenlik Konseyi’ne gelişini Rusya veto ederek engellemiştir.

6. Dil, din, köken ve kültür açısından farklı olan iki toplumun yaşadığı Kıbrıs gibi ender ülkelerde klasik demokrasi ilkeleri uygulanamaz. % 80 oranında Rumların bulunduğu Kıbrıs’ta ancak konsensus demokrasisi uygulanabilir. İsviçre, Belçika (Valonlar-Flamanlar), Bosna-Hersek (Boşnak-Hırvat-Sırp) gibi ülkelerde uygulanan bu modellerde konsensus demokrasisi uygulanmaktadır.⁵⁷ **Kuzey İrlanda**’da, 1921’den 1972’ye kadar Protestanlar % 53 kemikleşmiş oy oranı ile iktidarı sürekli olarak ellerine geçirdiler. Katolikler % 44 oy oranı ile 50 yıl içerisinde hiçbir zaman iktidar olamadılar. Seçim

⁵⁴ **Bağımsız Türkiye Komisyonu Raporu**, “Avrupa’da Türkiye: Bir sözden fazlası mı?”, Eylül 2004.

⁵⁵ *İngilizler, petrol sahalarını ve Süveyş’i kontrol etmek için* Kıbrıs’ta önemli üsler karşılığında Kıbrıs’ı Türk ve Rumlara terk ederken, tarafların biri biriyle uğraşmasını, böylece Kıbrıs’taki İngiliz üslerinin tartışma konusu olmamasını sağladığı ileri sürülebilir. Kıbrıs İngilizler için adeta “baunlamaz bir uçak gemisi” idi. İngilizlere göre ateşle barut (Türkler ve Rumlar) biri biriyle uğraşırken üslerle ilgilenmeyeceklerdi; Mustafa Sıtkı Bilgin, “Johnson Mektubu ve Türk-İngiliz İlişkileri”, Bildiri, Gazimagosa, Kıbrıs, 11.12.2014.

⁵⁶ Türk-Yunan ilişkileri bağlamında son on yılda yapılanların, Annan Planı’nın müzakerelerde olumlu yansımaları ve Türkiye’deki gayrimüslim vakıfları konusunda yapılan iyileştirmeler dışında köklü bir değişimin olmadığı söylenebilir; Aksu, “Kıbrıs Sorunu”, 2011, 419 ve dn 21.

⁵⁷ 1 Temmuz 2008’de KKTC adına Cumhurbaşkanı M. Ali Talat ile Rum Yönetimi Lideri Dimitris Hristofyas’ın anlaşığı model, 1960 Kıbrıs Anayasası değil, **Bosna-Hersek Modeli**dir; bkz. http://tr.wikipedia.org/wiki/Annan_Planı (1.12.2014).

değil adeta nüfus sayımı yapılmaktaydı. **Annan Planı da Kıbrıs Anayasası** da (1960), zorunlu olarak konsensus demokrasisi modelini benimsemiştir.⁵⁸ Sorunun çözümü için iki toplum ya bir çatı altında toplanacaktır (federasyon) veya KKTC'nin tecriidine son verilecektir.

III. “TANIMA” SORUNU

A. AB-KIBRIS İLİŞKİLERİ:

Diğer uluslararası kişilerde olduğu gibi, AB'de de zaferler ve yenilgiler değil uzlaşmalar vardır. 16–17 Aralık 2004 tarihli Avrupa Birliği Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi'ni de bu anlamda kabul etmek gerekir. 16-17 Aralık Brüksel Zirvesi'nde alınan kararlar, **mevcut koşullarda alınabilecek en iyi sonuçtur**.⁵⁹ Bilindiği gibi AB bugünlere uzlaşarak gelmiştir. AB'ye girmek, Türk halkının genel olarak üzerinde uzlaştığı konulardan biri sayılabilir. Eurobarometre anketinin sonuçlarına göre, Türk halkının 4'te 3'ü, ülkenin geleceğini AB üyeliğinde görüyor⁶⁰ idi; ancak, bu oran zaman içerisinde değişebilmektedir.

Zirve sonucu kabul edilen kararın **19'uncu paragrafında** Ankara Anlaşması'nın, “Avrupa Birliği'nin genişlemesini hesaba katacak şekilde uyarlanmasına ilişkin protokolün” Türkiye tarafından imzalanacak olmasından duyulan memnuniyet belirtilmektedir. Protokolü imzalamak, bir anlamda **şarttır**, bir anlamda rutin bir hukuki **ödevdir**. Aynı paragrafta üyelik müzakerelerinin başlamasından önce ve Avrupa Birliği'nin hâlihazırdaaki oluşumu göz önünde bulundurularak gereken adaptasyonların Türkiye tarafından yapılacağı ifade edilmektedir. AB'ye yeni 10 devletin katılmasından sonra Türkiye'nin daha önce AB ile yapmış olduğu **Ortaklık Anlaşması ve Gümrük Birliği Anlaşması**'ni bu yeni 10 üyeye teşmil etmesi gerek-

⁵⁸ Uygun, “Kıbrıs Sorunu”, 2011, s. 397. Konsensus demokrasisi, Kıbrıs'ta BM gözetiminde Türklerle Rumlar arasında devam eden görüşmelerde de gündemin önemli maddelerinden olup, Rumlar bir türlü buna yanaşmak istememektedirler; Enhürman, “Kıbrıs'ta İstikrarlı Demokrasi”, s. 437-453.

⁵⁹ A. Nuri Yurdusev, www.liberal-dt.org.tr. 24 Mart 2005 tarihli gazetelere göre, AB üyesi devletlerin halklarının %45'i Türkiye'nin üyeliğini desteklemekte, %43'ü ise karşı çıkmaktadır. Bu nedenle referandumdan korkmamak gerekir. AB nüfusunun yüzde 75'ini oluşturan Fransa, Almanya, İtalya, Polonya, İspanya ve İngiltere'de yapılan kamuoyu araştırmasına göre, halkın yüzde 45'i Türkiye'nin üyeliğini istiyor. İstemeyenlerin oranı ise yüzde 43. Üyeliği en çok destekleyen ülke ise Polonya olarak saptanmıştır. Dünyanın en büyük kamuoyu şirketi SOFRES, AB nüfusunun %75'ini oluşturan altı ülkede anket yaparak Avrupa'nın Türkiye'ye bakış açısını ölçtü; **Hürriyet**, 24 Mart 2005.

⁶⁰ www.ntvmsnbc.com/modules/ab/default.asp

tedir. Bu 10 devletten biri de bizim GKRY dediğimiz, AB'nin **Kıbrıs Cumhuriyeti** dediği ülkedir.

AB-Kıbrıs ilişkilerinde şunlar söylenebilir; Kıbrıs, AB'ye 1962 yılında üyelik için başvurmuş, 1972'de Kıbrıs Ortaklık Anlaşması imzalanmış ve bu anlaşma 1 Ocak 1973'te yürürlüğe girmişti. AB ile Kıbrıs arasında Gümrük Birliği Anlaşması 1987'de imzalanmış, 1 Ocak 1988'de yürürlüğe girmişti. Bu Ortaklık Anlaşmalarına Türk tarafı tepki göstermiş, 1960 Anlaşmaları ile kurulan devletin 1963 yılında Rum saldırıları ile yıkıldığını vurgulamıştır. Buna rağmen AB, muhatap olarak hep GKRY'yi görmüştür. Oysa **Kıbrıs'ta iki eşit siyasi, etnik ve kültürel varlık**, BM tarafından da vurgulanmıştır.⁶¹ 1960 Anlaşmaları da bu gerçek üzere imzalanmıştı ancak Kıbrıs Cumhuriyeti 1963 yılından beri bulunmamaktadır, 2 ayrı halk ve 2 ayrı devlet vardır. Türkleri dışlayan GKRY, 1990 tarihinde AB'ye tam üyelik başvurusunda bulunmuştur.⁶² Türk tarafı buna şiddetle itiraz etmiş, BM 1991 yılında taraflara sunduğu "Fikirler Dizisi"nde Türk tezini kabul etmiştir.

1959 Londra ve Zürih anlaşmalarına göre; Kıbrıs, Türkiye ve Yunanistan'ın birlikte üye olmadıkları bir uluslararası kuruluş ve ittifaklara giremez denilmiştir. Garanti Anlaşması'na göre, Türkiye AB üyesi olmadan, Kıbrıs Türkleri AB'ye giremezler. Güney Kıbrıs'ın bu başvurusu ve bunun kabulü, **1960 tarihli Garanti Anlaşması'**na (md. 1/2 ve 2/2) ve **1960 tarihli Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası'**na da (md. 50 ve 170) aykırıdır; çünkü Kıbrıs, Türkiye ve Yunanistan'ın birlikte üye olmadıkları uluslararası bir örgüte üye olamaz.

GKRY'nin AB'ye başvurusunun amacı.- GKRY'nin AB'ye başvurusunun amacı; ekonomisini güçlendirmek, Türkiye'nin aleyhine veto yetkisine sahip olmak, dolaylı enosisi gerçekleştirmek, meşrulaşmak, Türkiye'yi zor duruma düşürmek, Türkiye'yi işgalci göstermek, Türk halkını azınlık durumuna düşürmek, petrol bölgelerine yakın olmak, Türkiye'yi güneyden de kuşatmak gibi nedenlerdir.⁶³

Türkiye, tarihsel bir hata yaparak, 6 Mart 1995'te Rumların AB'e yaptığı başvuruya itiraz hakkını kullanmamıştır.- Türkiye, 2

⁶¹ Bkz. BM Güvenlik Konseyi'nin 186, 3395, 649, 1250 gibi kararlarına.

⁶² Geniş bilgi için bkz. Enver Bozkurt-Havva Demirel, **Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği Kapsamında Kıbrıs Sorunu**, Nobel, Ankara, 2004.

⁶³ ABD ve AB'nin Kıbrıs'ta petrol ve gaz peşinde olduğu konusunda bkz. <http://www.volkangazetesi.net/makale/huseyin-m.-yusuf/abd-ab-ve-ingiltere-kibris-petrol-ve-dogal-gazinin-pesinde/1273.html> (1.12.2014).

Şubat 1995 tarihinde, AB'nin GKRY ile tam üyelik başvurusunu görüşmeye başlamasına muhalefet etmeyeceğini açıklamıştır; böylece Türkiye GKRY ile yapılacak görüşmeleri engelleme hakkına sahipken, Gümrük Birliğine girebilmesinin ön koşulu olarak, bu hakkını, kendi isteğiyle kullanmaktan vazgeçmiştir. Yunanistan, Türkiye'nin GB'e üye olmasını veto etmeyecek, Türkiye de AB'nin Rumlarla tam üyelik görüşmelerine başlanacağı kararına tepkisiz kalacaktır. 6 Mart 1995'te Rumlara yaptığı başvuru onaylanmıştır.

AB, diplomatik olarak tanımadığı ama ekonomik olarak tanıdığı KKTC'yi yok saymaktadır. 12-13 Aralık 1997 tarihli **Lüksembourg** zirvesinde Türkiye aday ülke bile sayılmazken, GKRY ile müzakerelerin başlamasına karar verilmiş, GKRY ile tam üyelik müzakereleri 30 Mart 1998'de başlamıştır. Türkiye'nin aday ülke ilan edildiği 1999 tarihli **Helsinki Zirvesi** ile AB, Kıbrıs sorunu üzerinde ağırlığını iyice koymuştur. Türk Hükümeti'nin AB'ye karşı kabul ettiği KKTC'nin Türkiye'ye entegrasyonu yolundaki kararlar ve anlaşmalar (29 Ocak 1998, 26 Şubat 1998, 23 Ekim 1998 Anlaşmaları) ve TBMM'nin kabul ettiği kararlar (21 Ocak 1997) karşısında, AB'nin alacağı tavırlara, Yunanistan AB'nin genişleme sürecine veto tehdidiyle karşılık verince önlemler bir sonuca varamamıştır. AB, Yunanistan'ın bu davranışları nedeniyle Kıbrıs konusunda hep esnek davranmış, genelde KKTC'ye karşı Rumlara desteklemiştir.⁶⁴

29 Nisan 2004'te AB Konseyi Kıbrıs Tüzüğü'nü onaylamıştır. 7 Temmuz 2004 tarihinde de Avrupa Komisyonu, Kıbrıslı Türklerin izolasyonunu sona erdirmek için kapsamlı önerileri açıklamış ancak bu çalışmalar sonuçsuz kalmıştır.

12 Eylül 1963 tarihinde imzalanan **Ankara Anlaşması'nın ve eklerinin, 1 Mayıs 2004'te Avrupa Birliği'ne giren on yeni ülkeyi kapsayacak şekilde genişletilmesi Türkiye tarafından kabul edilmiştir.** 17 Aralık 2004 tarihli Konsey Kararı'nın ilgili paragrafında açıkça belirtilmese bile bu çerçevede 17 Aralık 2004 günü Türkiye ile Avrupa Birliği ilişkilerini kopma noktasına getiren asıl konu, Ankara Anlaşması'nın adaptasyon protokolünün GKRY'ni de içine alacak şekilde teşmili noktasında idi. Bu noktadaki asıl sorun Türkiye'nin tanımadığı bir devlete, yani Güney Kıbrıs Rum Kesimi'ne Ankara Anlaşması'nın nasıl genişleteceği, bunun Güney

⁶⁴ Enver Bozkurt, "Brüksel Zirvesi Kararları ve Güney Kıbrıs", **Türk Hukuk Dergisi**, Ocak 2005, s. 4-17.

Kıbrıs Rum Kesimi'ni bir tanıma anlamına gelip gelmeyeceği noktasında düğümlenmektedir.

Geçmişte, çözüm için çok geç inisiyatif almamız, AB'nin, Kıbrıs Adası'nın tamamında Rumları üyeliğe kabul etme hatasına zemin hazırlamıştır. Türkiye, Kıbrıs sorununu çözmeli, sorunu gelecek kuşaklara ertelememelidir; ancak halen ufukta bir çözüm yolu görülmektedir. Kıbrıs, AB ile ilişkilerimizde kritik eşiklerinden biridir.

B. TANIMA VE ÇEŞİTLERİ:

1. Tanıma.- Tanıma (*recognition; reconnaissance; anerkennung*) tek taraflı bir hukuki işlemdir. “Tanıma bir uluslararası hukuk kişinin kendi dışında oluşan belli bir olayı, bir durumu, bir belgeyi ya da bir iddiayı kendisi bakımından yasal kabul ettiğini ve hukuksal ilişkilerini bu yolla kabul edilen veriler üzerine kuracağını bildiren bir hukuksal işlemdir”.⁶⁵ Çoğunluğa göre tanıma, kurucu (inşai) olmayıp, açıklayıcı (izhari) bir hukuki tasarruftur. Tanıma ile mevcut bir devletin varlığı, tanıyan devlet tarafından açıklanarak, tanıyan devlet açısından hüküm ve sonuçlar doğurur.

Hükmü.- Tanıma, devletlerin varlık kazanmasında olmazsa olmaz (*sine qua non*) bir koşul değildir. Çünkü devlet olmanın 3 şartı vardır; ülke, insan topluluğu ve egemenlik.

Özelliği.- Bir uluslararası anlaşmanın iki özelliği olabilir; **birincisi**, anlaşmanın **konusudur**. Burada amaç, daha önce AB ülkeleri ile yapılan Ankara Anlaşması'nın yeni üyelere de teşmilinden ibarettir. Anlaşmanın **ikinci** özelliği, **üstü kapalı etki** şeklinde ortaya çıkar. Yani bir devlet bir başka devleti tanırsa bunun anlamı, “sen de devletsin ve ben seninle eşit eşite anlaşma yapıyorum”, demektir.

Tanımada açıklık ve kesinlik şarttır.- Uluslararası hukukta tanıma konusunda soyut kurallardan ziyade tarafların **iradelerine** bakmak gerekir: Tanıma niyetinin **açık ve kesin** olması gerekir. Kuşkusuz bir devlet diğer devletle ikili bir anlaşma yapıyorsa ya da diplomatik bir ilişki kuruyorsa bu durumda iki devlet arasında bir tanımama durumundan söz edilemez. Bu durumda en azından zımnî tanımadan söz edilebilir. Ancak bu durumda bile, anlaşmayı yapan devletlerden biri, söz konusu anlaşmayı yapmasının,

⁶⁵ http://tr.wikipedia.org/wiki/Diplomatik_tanima (10.11.2014); Hüseyin Pazarıcı, **Uluslararası Hukuk**, 2. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, 2004, s. 125.

karşısındaki devleti tanıdığı anlamına gelmediğini açıkça ifade ederek tanıma yönündeki yorumlara kapıyı kapatabilir.

Tanımayla ilgili uluslararası hukuktaki durum ışığında GKRY'nin tanınmasıyla ilgili olarak şöyle bir durum ortaya çıkmaktadır. *Güney Kıbrıs Rum Kesimi adanın tamamının temsilcisi olarak mı, yoksa sadece adanın Rum Kesimi'ni temsilen mi tanınacaktır?* Bu noktada kabul etmek gerekir ki tüm dünya Güney Kıbrıs Rum Kesimi'ni, Kıbrıs Cumhuriyeti adıyla **adanın tamamını temsil ettiğini** hukuken kabul ediyor. Görüldüğü gibi tanıma, uluslararası hukukun, hukuki değerlendirme olsa da, siyasal nitelikli konularından biridir.⁶⁶ Ancak bu noktada Türkiye'nin benzer yönde bir yükümlülüğe girmesi için uluslararası hukuk açısından bir mecburiyeti bulunmuyor. Çünkü yukarıda da belirtildiği gibi tanıma tamamen tanımayı yapacak devletin takdirine bırakılmıştır. Bununla birlikte Türkiye, Avrupa Birliği sürecinde Güney Kıbrıs Rum Kesimi'ni adanın tamamını ya da bir kısmını temsilen tanıma yönünde bir eğilime girdiği andan itibaren, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin ve orada yaşayan Türklerin durumlarının ne olacağı konusunun açık ve net biçimde görüşülmesi ve sonuca bağlanması gerekir.

2. Tanıma çeşitleri: Beş çeşit tanımadan söz edilebilir;

a. Birinci Ayrım; çok taraflı anlaşmalarla tanıma - iki taraflı anlaşmalarla tanıma.-

Çok Taraflı Anlaşmalarla Tanıma.- Devlet olarak karşımızda tanımadığımız bir birim varsa, çok taraflı bir anlaşma ile karşı karşıyayız demektir. Fakat tanımadığımızı da bir bildiri ile veya çekince ile bildirmemiz gerekir. Türkiye, Güney Kıbrıs'la (GKRY) ilgili olarak, birçok "çok taraflı anlaşma"nın tarafıdır. **BM** Anlaşması'na onlar da biz de tarafız. **Avrupa Konseyi'**ne onlar da biz de tarafız. **AIHS'**e onlar da biz de tarafız. Bu anlaşmalarda genellikle sadece işbirliğinin düzenlenmesi söz konusudur ve taraflar birbirini tanımak zorunda değildir. **"Anlaşma yaparım ama seni tanımam" deme hakkı vardır.** Bir başka devletle taraf olmak, onu tanımayı gerektirmez.⁶⁷

İki Taraflı Anlaşmalarla Tanıma.- Uluslararası hukukta, bir başka devletle karşı karşıya gelip, **tanıma rıza ve niyetiyle** ikili anlaşma yapılırsa, onu devlet olarak kabul ettiğimiz anlaşılır. **Uluslararası hukuk, devletle-**

⁶⁶ Turgut Tahranlı, "Tanımının Ötesinde", **Radikal**, 23 Aralık 2004.

⁶⁷ Hüseyin Pazarıcı, "İkibin Yirmi Üç", **Aylık Dergi**, Ocak, 2005 (Röpörtaj).

rin rızası üzerine kurulan bir hukuk düzenini ifade eder. Anlaşmalar, bu hukuk düzenini kurmak için araçlardır. Uluslararası hukuk, “ben anlaşma yaparım ama bu onu tanıdığım anlamına gelmez” anlayışını kabul edebilir. İki tarafın da anlayışı bu ise sorun da çıkmaz. Örneğin, bir bölgede ülke vatandaşlarıyla ilgili işlem, o bölgeye hakim olan devlet iddiasındaki birimde konsolosluk açılarak yapılabilir. Devlet olarak tanımadan, savaştan bir güç olarak da tanımak mümkündür. Esir değişimi anlaşması, ateşkes anlaşmaları da böyledir. Tanımaya gerek olmadan bunların yapılması mümkündür. 1921’de Fransızlar, Ankara’daki TBMM hükümetini tanımadıkları halde onunla esir değişimi ve ateşkes anlaşması yapmışlardır. Ama anlaşmada ihtirazi kayıtların konulması gereklidir.

Kıbrıs’a gelince, anlaşma Türkiye ile AB üyesi ülkeler arasında olacaktır. Bu protokolün konusu geniştir. Rum tarafı karşıt görüşü iletir; Rumlara göre, “AB bizi Kıbrıs Cumhuriyeti olarak kabul etmiştir. Anlaşmaya göre, Kuzey’le ilgili müktesebat askıya alınmıştır. Bunu Katılım Anlaşması’na koyduğu için bu birincil hukuk (primary law) değerindedir. Bunu Konsey, Komisyon, ABAD ve üye devletler değiştiremezler.”; “Sen beni tanımasan da AB için ben devletim” diyecektir. Buna karşı Türkiye doğal olarak ihtirazi kaydını koyacaktır. Bu nedenle Rumlar, adım adım bir tanıma peşinde olacaktırlar. Birikintiler, bir araya gelerek “tanıma” şeklinde bir sonuç meydana getirmek;⁶⁸ böylece, Kuzey’i (KKTC) yavaş yavaş muhatap alma durumu sonucunu ortaya çıkarmak isteyeceklerdir. Ayrıca, muhtemelen GKRY şerh düşmemize karşı problem çıkarabilir ki bu durumda AB üyelerinin tavrı önem taşımaktadır.

b. İkinci Ayrım; Fiili Tanıma (*de facto; reconnaissance de facto*) - **Hukuki Tanımadır** (*de jure; reconnaissance de jure*).- Hukuki tanıma, hukuka uygun olarak bir devleti tanımadır. Fiili tanıma ise hukuken tanımadığı halde, siyasi irade ile bu anlama gelebilecek davranışlarda bulunmaktır. **Fiili tanıma** nihai değildir, süre kısıtlaması getirilebilir ve sadece birtakım hukuki ilişkilere münhasır kılınabilir. **Hukuki tanıma** ise nihai olup, geriye yürümez ve geri alınmaz niteliktedir.

c. Üçüncü Ayrım; **Zimni** (üstü örtülü tanıma) ve **Açık Tanımadır;**

Tanıma iradesinin ortaya çıkışı bakımından tanıma, zimni tanıma (implied recognition) ve açık tanıma (*open recognition*) olarak ikiye ayrılır. Ticari

⁶⁸ Pazarıcı, “İkibin Yirmi Üç”, **Aylık Dergi**, Ocak, 2005 (Röportaj).

ilişkiler içerisine girmek zımni tanıma sayılmaz.⁶⁹ Uyum Protokolü'nün Türkiye tarafından imzalanması, GKRY'nin tüm aday temsil eden bir devlet olarak üstü kapalı şekilde (zımnem) **tanınması anlamına gelmez**. Zımnem tanıma, sözle tanımamak ama örneğin tanınacak devlete isteyerek ve siyasi irade ile büyükelçi göndererek diplomatik ilişki kurma yöntemidir. Mektup teatisi olayında zımni tanıma da yoktur; çünkü, tanıma işlemi, açık tanıma niyeti ve açıkça siyasi irade ile mümkündür. Bu nedenle de imza atılan metin çekince konulması gerekir. Protokolün imzalanması, hukuken, teknik nitelikte bir anlaşma ilişkisinin kurulması olduğundan dolayı, GKRY'nin adanın tümü üzerinde meşru hakları olduğu anlamına gelmez. Kısaca bu, zımni bir tanıma sayılmaz.⁷⁰ İmzalanacak Protokol, uluslararası hukuk açısından tanıma anlamına gelmez. Belirtildiği gibi Kıbrıs, BM aracılığıyla çözüme kavuşturulmaya çalışılan uluslararası bir anlaşmazlıktır ve 24 Nisan 2004 referandumuyla da Türkler Annan Planı'na "evet", Rumlar "hayır" demişlerdir. AB de kuşkusuz ki BM hukukuyla bağlıdır.

d. Dördüncü Ayırım; Ferdi ve Kolektif Tanıma.- Bir devlet milletlerarası bir kongre veya konferansta ortak irade ile tanınırsa buna kolektif tanıma, sadece bir devlet tarafından tanınırsa ferdi tanıma denir.

e. Beşinci ayırım; Şartlı ve Şartsız Tanıma.- Uygulamada şartlı tanıma da görülmektedir; örneğin Polonya, Litvanya'yı ancak bir liman kiralaması karşılığı tanıyacağını belirtmiştir. Tanıma işleminde zamanlama da önem taşır; örneğin Türkiye'nin İsrail'i hemen tanınması İslam dünyası ile ilişkisine zarar vermiş, Türk Cumhuriyetlerinin hemen tanınması ise ilişkilerimizde müspet etkiler sağlamıştır.

B. TANIMANIN HÜKMÜ:

Türkiye, Ankara Anlaşması'nın teşmili için Bakanlar Kurulu tarafından 30 Eylül 2004 tarihinde alınan 2004/7895 sayılı karar doğrultusunda, 1 Mayıs 2004 tarihinde üye olan 10 yeni devlet ile bu tarihten geçerli olmak üzere hukuki düzenleme yapmıştır.⁷¹

Ankara Anlaşması'nın kapsamının Güney Kıbrıs Rum Kesimi'ni de içine alacak şekilde genişletilmesi, Güney Kıbrıs Rum

⁶⁹ Enver Bozkurt, "Brüksel Zirvesi Kararları ve Güney Kıbrıs", **Türk Hukuk**, Ocak 2005, s. 4 -17.

⁷⁰ Turgut Tahranlı, "Tanımının Ötesinde", **Radikal**, 23 Aralık 2004.

⁷¹ **RG.** 2. 10. 2004/25601.

Kesimi’ni tanıma anlamına gelir mi?- Bu duruma uluslararası hukuk açısından bakıldığında klasik anlamda ikili anlaşma söz konusu değildir. Dolayısıyla ek protokolün imzalanması zımni bir tanımaya yol açmaz. Ancak ek protokolün imzalanması aynı şekilde klasik anlamda çok taraflı bir anlaşma ya da sözleşme modeline de (örneğin BM Şartı ya da Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi modeline) uymuyor.

Türkiye Başbakanı Erdoğan ve AB Dönem Başkanı Hollanda Başbakanı Balkenende, 25 AB üyesini (GKRY dahil) temsilen, protokolün imzalanmasının tanıma anlamına gelmeyeceğini açıklamışlardır. **AB Dönem Başkanı, Kıbrıs Rumlarını da temsil ettiğine göre, bunun tanıma anlamına gelmeyeceğini bizzat GKRY de kabul etmiş oldu.** AB Komisyonu’nun Genişlemeden Sorumlu Üyesi Olli Rehn, basına yansıyan bir yorumunda, bunun tanıma anlamına gelmeyeceğini belirtmiştir.⁷² **Tanıma geçmişe etkili bir işlemdir, devletin kurulduğu andan itibaren geçerli hale gelir ve sonuç doğurur.** *Bu tür yorumların yapılmaması için Türkiye, bu genişletmenin Güney Kıbrıs Rum Kesimi’ni tanıma anlamına gelmeyeceğini deklare etmiştir ki bu açıklama, uluslararası hukuktaki uygulamayla tamamen uyum içindedir.*

Ancak müzakereler süresince, çözülmemiş bir Kıbrıs sorunu, Türkiye’yi rahatsız edebilir. AB ülkeleri öncelikle “filen”, müzakerelerin sonuna doğru, “hukuken” GKRY’ni tanımamızı isteyebilirler. AB’nin, hukuken değil ama politik olarak Türkiye’yi tazyik edecek bir eksen düşünülebilir. Ama AB kısa vadeli “küçük esnaf” mantığıyla hareket ederse uluslararası düzen bundan zarar görebilir.

Bilindiği gibi 17 Aralık 2004 zirvesinde verilen sözlü taahhüt gereği, uyum protokolünü Güney Kıbrıs Rum Kesimi’nin de içinde bulunduğu on yeni ülkeyle imzalamak için Türkiye müzakerelere başlamıştır. *Ancak müzakereler bu on ülkeyle doğrudan değil AB Komisyonu’yla gerçekleştirilecek, müzakerelerin ardından Bakanlar Konseyi’yle söz konusu uyum protokolü imzalanacak, sonra da bu Protokol, bir anlaşma niteliğini taşıdığı için hem Türkiye hem de belirtilen bu 10 ülke tarafından onaylanacak, bu onaylamalar tamamlandıktan sonra Protokol yürürlüğe girecektir.*

Güney Kıbrıs Rum Kesimi’nin tanınmasıyla ilgili **son nokta** hukuki olmaktan daha ziyade siyasidir. Almanya Başbakanı **Gerhard Schröder de**, Ankara’nın Kıbrıs Cumhuriyeti’ni “**resmen tanımasını**” değil, Ankara Anlaşması ile Gümrük Birliği Anlaşması’nın ek protokolünü **imzalamasını**

⁷² Gündüz Aktan, “Kıbrıs Sorunu ve İngiltere”, **Radikal**, 17 Mart 2005.

istediklerini vurgulamıştır.⁷³ Rumların AB üyeliğini tanıma ayrı, Rumların, “Kıbrıs Cumhuriyeti’ni adanın tek meşru devleti olarak tanıması” ayrıdır. Bunları birbirine karıştırmamak gerekir. Bir tüzel kişinin (Güney Kıbrıs’ın) bir birlik içerisinde (AB’de, Avrupa Konseyi’nde, Birleşmiş Milletlerde) olmasını tanımak ayrı, “Kıbrıs Cumhuriyeti” adı altında adanın tek devleti olarak tanımak tamamen farklı şeylerdir.

D. MÜZAKERE SÜRECİNDE KIBRIS SORUNU:

Türkiye, önceliği, müzakerelerle birlikte ve bir o kadar da önemli olarak, KKTC üzerinde ambargonun kaldırılmasına vermiştir. Türkiye’nin bu çerçevede altını çizdiği iki unsur vardır: 1) Güney Kıbrıs Rum Kesimi’nin adanın tamamını temsil etmediği ve Kıbrıs Cumhuriyeti’nin Kıbrıslı Türklere zorla empoze edilemeyeceği açık biçimde ifade edilmektedir. Ayrıca Güney Kıbrıs Rum Kesimi’nin Avrupa Birliği’ne üye olmasının, Türkiye’nin 1960 Antlaşmalarından doğan hak ve yükümlülüklerine zarar vermemesi gerektiğine dikkat çekilmektedir. 2) Türkiye’nin Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’ni tanımaya devam ettiği ve Avrupa Birliği müktesebatının Türk tarafında geçerli olmadığı hatırlanmaktadır. Bu çerçevede son olarak Ankara Anlaşması’nın topluluğa yeni giren ülkeleri içine alacak şekilde kapsamının genişletilmesinin daha önce de yapılan bir uygulama olduğunu belirtmek gerekir. **Birinci örnek:** Ankara Anlaşması’nın Yunanistan’ı içine alacak şekilde kapsamının genişletilmesi 20 Nisan 1988 tarihinde imzalanan 2 ayrı protokolle yapılmıştır. Bu protokoller hem Yunanistan hem de Türkiye tarafından (28 Mayıs 1988 tarihinde TBMM’de) onaylanmıştır. **İkinci örnek:** 1995’te Avrupa Birliği’ne giren Avusturya, Finlandiya ve İsveç’le henüz uyum protokolü imzalanmamıştır. Bu durumda ister istemez “1995’te Birliğe giren bu 3 ülke dururken Avrupa Birliği neden 2004’te Birliğe giren üye devletler için uyum protokolü konusunda bu kadar ısrarcı davranıyor?” sorusu akla geliyor. Bu sorunun yanıtı Türkiye’nin hukuki açıdan köşeye sıkıştırılarak Kıbrıs’ta tavize zorlanmasıyla yakından ilgili olsa gerektir. AB tarafından açıklanan KOB’lerinde yer alan netameli konular şunlardır; (1) Heybeliada Ruhban Okulu’nun açılması. (2) Kıbrıs Rum Kesimi’nin tanınması. (3) Müzakerelerin AB Komisyonu tarafından gerektiğinde askıya alınması. (4) Türkiye’nin, BM sözleşmesine uygun bir biçimde komşularıyla sorunlarını çözmesi. (5) Kıbrıs

⁷³ www.bbc.co.uk/turkish/europe/story/2004/12

Rum bandıralı gemilere yönelik kısıtlamaların kaldırılması. (6) Kürtlerin ve Alevilerin ‘azınlık’ olduğunun tanınması. (7) Dini eğitimin gönüllü olması ve (8) Güneydoğu’daki koruculuk sisteminin kaldırılmasıdır.⁷⁴

Tarama sürecinde Kıbrıs sorunu.-

Müzakerelerin ilk safhası “tarama süreci” olarak görülmektedir. Türkiye’nin AB müktesebatındaki noksanlıklarının teşhis edilmesine tarama süreci denilmektedir. Müzakereler, AB teamülüne göre, kolay başlıktan zor başlığa doğru dizilecektir.⁷⁵ Yapılan antlaşmaların, daha sonra bütün üye ülkelerin parlamentolarından geçmesi gerekmektedir. AB Müktesebatı, yaklaşık **115 bin** sayfadır. Türkiye, çözüm noktasında Güney Kıbrıs Rum Yönetimi’ni ikna etmek için çalışması; taraflarca kabul edilebilir bir çözüm için enerji harcamaktadır. Türkiye, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’yle ortak bir strateji benimseyip bunu uygulamaya geçirmektedir.

Türkiye’nin Kıbrıs’la İlgili Değişmez Politikası: “Çözümünden Sonra Tanıma”dır.-

Türkiye’nin yaklaşımı “önce Kıbrıs meselesinin çözümü, ardından Güney Kıbrıs Rum Yönetimi’nin tanınması”dır. Dolayısıyla Kıbrıs meselesi çözülmeden önce GKRY’nin tanınması söz konusu değildir. Ancak bu noktada Türkiye’nin elinde hukuken olmasa da siyasi olarak birtakım imkânları mevcuttur. Bunlardan en önemlisi hiç kuşkusuz, gerek ABD’nin, gerekse AB’nin içindeki kimi ülkelerin devreye sokularak, GKRY üzerinde baskı kurulması ve Ada’da Türk tarafının menfaatlerini koruyacak bir çözümün elde edilmesidir.

Dolayısıyla Türkiye’nin bu noktada proaktif bir politika izleyerek Güney Kıbrıs Rum Yönetimi’ni ikna etmek için inisiyatif alması ve çözüm için olayın üzerine gitmesi gerekir. Hatta bu noktada başlangıçta tavizmiş gibi görünse de Türkiye, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi’ne yönelik iyi niyet girişimlerini artarak sürdürmelidir. Böyle bir durumda Güney Kıbrıs Rum Yönetimi’nin iyi niyetle bağdaşmayacak tutumlarının açığa çıkarılması Türkiye’nin elini uluslararası düzlemde güçlendirecektir. GKRY Adalet ve Kamu Düzeni Bakanı Doros **Theodoru**, bir itirafta bulunarak Rum yönetiminin bugüne

⁷⁴ Bu konuda ayrıntı için bkz. Fendoğlu, **Türkiye’nin Demokrasi Gelişimi ve Avrupa Birliği**, Beyan, İstanbul, 2000, 418 vd.

⁷⁵ ASAM, s. 4.

kadar Kıbrıs sorununun çözümünü engellediğini açıkça söylemiştir.⁷⁶ Türkiye'ye verdiği destekle öne çıkan Türkiye-AB Karma Parlamento Komisyonu Eşbaşkanı **Joost Lagendijk**, AB'nin çözüme ulaşmadan Kıbrıs'ı AB üyesi yapmasının *hata* olduğunu söylemiştir. Avrupa Parlamentosu üyesi ve kritik bir oylamada “Türkiye'ye evet” dövizlerinin mucidi olan **Lagendijk**, AB'yi Kıbrıs'taki referandumdan sonra Türk tarafına verdiği sözleri tutmamakla da suçlamıştır.⁷⁷ 17 Aralık 2004 tarihinde yapılan AB zirvesinde de sonuç bildirgesine yönelik pazarlıklar Kıbrıs üzerinde yoğunlaşmış, Türkiye Başbakanı Erdoğan, Hollanda Başbakanı Balkenende'ye “600 bin Rum'u 70 milyon Türk'e tercih ediyorsunuz; bunu halkıma açıklayamam” demişti.⁷⁸

ÖZET VE SONUÇ:

1. Genel olarak.- Kıbrıs, 1878 tarihindeki Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında geçici olarak İngiltere'ye kiralanan bir ada olup, 1924 Lozan Anlaşması'yla da İngiltere'ye terkedilmiş, 1959'da bağımsızlığına kavuşmuştur. Kıbrıs konusunda **toplam 17 anlaşmadan** söz edilebilirse de, en önemlisi **Zürih, Londra ve Lefkoşa anlaşmalarıdır**. Anlaşmalara ve Anayasaya göre, 2 topluma dayalı, 3 devletin garantisi altında, sınırlı egemen bir devlet olarak kurulmuştur. Kıbrıs'ta iki eşit siyasi, etnik ve kültürel varlık, BM tarafından da vurgulanmıştır. Güney Kıbrıs'ın bu başvurusu ve bunun kabulü, **1960 tarihli Garanti Anlaşması**'na (md.1/2 ve 2/2) ve 1960 tarihli **Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası**'na da (md. 50 ve 170) aykırıdır; çünkü Türkiye ve Yunanistan'ın birlikte üye olmadıkları uluslararası bir örgüte üye olamaz.

2. Tanıma.- Uluslararası hukuk, devletlerin rızası üzerine kurulan bir hukuk düzenini ifade eder. Tanıma geçmişe etkili bir işlemdir, devletin kurulduğu andan itibaren geçerli hale gelir ve sonuç doğurur. Uluslararası hukukta tanıma niyet ve iradesinin **açık ve kesin** olması gerekir. Dışişleri Bakanlığının yürüttüğü işlem, tanıma işlemi değildir. Türkiye, Rumlarla birçok anlaşmanın tarafıdır. **Birleşmiş Milletler Anlaşması**'na, Avrupa Konseyi'ne, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi**'ne iki kesim de taraftır. Bu an-

⁷⁶ **Hürriyet**, 4 Mart 2005.

⁷⁷ Yunanistan ve Kıbrıs Rum kesimi ile ilişkilerimizde, Kenan Evren'in açtığı karşılıksız kredilerin cezasını çektiğimizi de söyleyebiliriz; 1) Türkiye'nin, Yunanistan'ın, NATO'nun askeri kanadına dönüşünü veto etmemesi; ve 2) CNN TURK TV kanalında yaptığı canlı yayın konuşmasında, “Kıbrıs'ta hakkımızdan fazla toprak almamız, pazarlık marjımızı yüksek tutmak içindi”, sözü.

⁷⁸ www.bbc.co.uk/turkish/europe/story/2004/12

laşmalarda sadece işbirliğinin düzenlenmesi söz konusudur ve taraflar biri birini tanımak zorunda değildir. Devletlerin “**anlaşma yaparım ama seni tanımam**” **deme hakkı vardır**; bir başka devletle taraf olmak, onu tanımayı gerektirmez. Nitekim 1921 yılında **Fransızlar**, Ankara’daki TBMM hükümetini tanımadıkları halde onunla esir değişimi ve ateşkes anlaşması yapmışlardır. Teşmil işleminin tanıma anlamına gelmeyeceğini, AB Dönem Başkanı Balkanende, **Rum Yönetimi dâhil** 25 AB üyesini temsilen, açıklamıştır. AB Komisyonu’nun Genişlemeden Sorumlu Üyesi Olli Rehn de, teşmilin, tanıma anlamına gelmeyeceğini belirtmiştir. Türkiye, bu çerçevede Güney Kıbrıs Rum Kesimi’nin, adanın tamamını temsil etmediği ve Kıbrıs Cumhuriyeti’nin Kıbrıslı Türklere zorla empoze edilemeyeceğini açık biçimde ifade etmektedir. Ayrıca Güney Kıbrıs Rum Kesimi’nin Avrupa Birliği’ne üye olmasının, Türkiye’nin 1960 Antlaşmalarından doğan hak ve yükümlülüklerine zarar vermemesi gerektiğine dikkat çekilmekte ve Türkiye’nin Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’ni tanımaya devam ettiği ve Avrupa Birliği müktesebatının Türk tarafında geçerli olmadığı hatırlatılmaktadır.

3. Sorunun çözümünün önemi.- Türkiye, çevresindeki sorunlarla kuşatılmış olduğu halde, etkin bir **bölgesel güç** olamaz. Ekonomik, stratejik ve siyasi açıdan zorunlu olan, bölgesel sorunların çözümüdür. Kıbrıs sorunu yıllardır, **dış ilişkilerimizi bloke eden, her fırsatta önümüze çıkarılan, diğer sorunların çözümünü** de zorlaştıran bir sorundur. Uluslararası diplomatik ilişkilerde, “ben asla taviz vermem, çözüm benim dediklerimdir” şeklinde bir yol yoktur. Bu yol, kaba kuvvettir yani savaştır. **AB’ye girmesek de, Kıbrıs sorunu çözümlenmelidir.** Dünyada içe kapanarak yaşamak mümkün değildir. Mevcut koşullarda elde edilebilecek maksimum hedeflere azami ölçüde varmak gerekir. Annan Planı üzerinde çok çalışılan, emek verilen bir plandır. 24 Nisan 2004 Referandumu sonrasındaki “evet” oyları ile Türk Tezi daha da güçlenmiştir. Rum tarafı, BM, ABD ve AB nezdinde puan kaybetmiş, KKTC, dış dünya nezdinde puan kazanmıştır. Kıbrıs, BM’nin ilgilendiği bir sorundu; AB, sorunun içerisine girdiği andan itibaren sorun çok daha girift bir hal almıştır. Halen Rum Kesimi, hiçbir barış teklifini kabul etmemekte ve barış sürecini kilitlemiş durumdadır.

4. AB üyesi Rumlar yetki ve zenginliği paylaşmak istemiyorlar. Bu nedenle yapılması gerekenlerden biri izolasyonun sona ermesidir. Türk Silahlı Kuvvetleri’nin adadan çekilmesi için Rumların umutları, Avrupa Birliği’ndedir. Rumlar, Kuzey’le ilgili mülkiyet sorununun çözmek için AİHM nez-

dinde yığmaklarını yapmışlardır. Federal Birleşmiş Kıbrıs'ın getireceği yararları AB ve AİHM ile elde etmeyi ummaktadırlar.

5. Genel tavrımız nasıl olmalıdır.- Türk tarafı, Kıbrıs politikasında aktif bir politika izlemekte, Kıbrıs Rum Yönetimi'ni ikna etmek için inisiyatif almakta ve çözüm için olayın üzerine gitmektedir. Türkiye, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'ne yönelik iyi niyet girişimlerini artırarak sürdürmektedir. Böyle bir durumda Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin iyi niyetle bağdaşmayacak tutumlarının açığa çıkarılması, Türkiye'nin elini uluslararası düzlemde güçlendirecektir.

6. İzolasyon.- KKTC, **sadece** Türkiye tarafından **tanınmış**, diğer devletler tarafından tanınmamış olduğu için **ithalat, ihracat ve spor karşılaşması** gibi bir devletin yapması gereken hiçbir etkinliği yapamaz. **Dış dünya (BM, özellikle ABD, AB ve diğer sevletler)** 1974'ten 24 Nisan 2004 tarihine kadar (30 yıl), olayları yanlış yorumlayarak, Türk tarafını kendince uzlaşmaz gördüğu için desteklemiyordu. 24 Nisan 2004 tarihinden sonra bu tavrı devam etmekle birlikte, Türkiye uluslararası toplantılarda, haklılığımızı tescillemektedir. Batı, Kıbrıs sorununu Türk tarafının haklı olduğunu bildiği halde, sırf kendi yararı için bilerek, isteyerek ve kasten çözüm-süzlüğe mahkûm etmektedir. Türkiye, önceliği, KKTC üzerinde ambargonun ve izolasyonların kaldırılmasına vermektedir. 2004 sonrasında yapılan referandum sonucunda sempatinin ve iyi sonuçların geldiği açıktır ama izolasyonların kaldırılması ve Batılı ülkelerin verdiği sözde durması gerekir. KKTC'ye **uçak seferleri, mali yardım ve ticaret** başlamalıdır. Türkiye, sürekli olarak **barış taarruzunda** bulunmakta, barış ve uzlaşma mesajları vermektedir. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Daimi Üyelerinin (ABD, Rusya, İngiltere, Fransa, Çin) ve BM Genel Sekreterinin **izolasyonların (tecridin) kalkması ve çözüm** konusunda destekleri önem taşımaktadır. **Bu Tayvan** modelidir; Tayvan resmen tanınmamakla beraber, Tayvan'la ilişkiler Çin'den bağımsız olarak yürütölmektedir. Belirtmek gerekir ki Türk aydınları, gevşek bir konfederasyondan, Rum aydınları ise üniter bir yapıdan yanadır. Bununla birlikte çözümle ilgili umutların yeşerdiğini söylemek çok zordur.

KAYNAKÇA

- AKSU, Fuat, “Kıbrıs Sorunu, Müzakereler ve Türkiye’nin Açmazı”, **Küreselleşen Dünyada Anayasal Demokrasi**, Yakındoğu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, Lefkoşa, 2013, Kamu Hukukçuları Platformu Toplantısı (19-20, 5, 2011), 405-420. (Aksu, “Kıbrıs Sorunu”, 2011).
- AKTAN, Gündüz, “Kıbrıs Sorunu ve İngiltere”, **Radikal**, 17 Mart 2005.
- AKTAN, Gündüz, “Papandreo-Karamanlis”, **Radikal**, 23.12.2004.
- BİLGİN, Mustafa Sıtkı, “Johnson Mektubu ve Türk-İngiliz İlişkileri”, Atatürk Araştırma Merkezi-Doğu Akdeniz Üniversitesi Atatürk Uygulama ve Araştırma Merkezi, 11-13 Aralık 2014, Uluslararası Boyutlarıyla Kıbrıs Meselesi ve Geleceği Uluslararası Sempozyumunda sunulan bildiri.
- BOZKURT, Enver-Havva DEMİREL, “Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği Kapsamında Kıbrıs Sorunu”, Nobel, Ankara, 2004.
- BOZKURT, Enver, “Brüksel Zirvesi Kararları ve Güney Kıbrıs”, **Türk Hukuk**, 2005, s. 4 -17.
- ENHÜRMAN, Tufan, “Çok Katmanlı Toplumlarda İstikrarlı Demokrasi: Birleşik Kıbrıs Örneği”, **Küreselleşen Dünyada Anayasal Demokrasi**, Yakındoğu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, Lefkoşa, 2013, 19-20 Mayıs 2011 tarihli Kamu Hukukçuları Platformu Toplantısı, ss. 421-458. (Enhürman, “Kıbrıs’ta İstikrarlı Demokrasi”).
- ERHAN, Çağrı, “Johnson Mektubu’nun Türk-Amerikan İlişkilerine Etkisi”, Atatürk Araştırma Merkezi-Doğu Akdeniz Üniversitesi Atatürk Uygulama ve Araştırma Merkezi, 11-13 Aralık 2014, Uluslararası Boyutlarıyla Kıbrıs Meselesi ve Geleceği Uluslararası Sempozyumunda sunulan bildiri.
- Kamu Hukukçuları Platformu, **Küreselleşen Dünyada Anayasal Demokrasi**, Yakın Doğu Üniversitesi Hukuk Fakültesi, 19-20 Mayıs 2011, Lefkoşa, Yakın Doğu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 2013, (XII+463).
- PAZARCI, Hüseyin, **Uluslararası Hukuk**, 2. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, 2004.
- PAZARCI, Hüseyin, “İkibin Yirmi Üç”, **Aylık Dergi**, Ocak, 2005 (Röpörtaj).
- TARHANLI, Turgut, “Tanımamın Ötesinde”, **Radikal**, 23 Aralık 2004.

UYGUN, Oktay, “Anayasal Demokrasi Bağlamında, KKTC’nin Ulusal ve Uluslararası Alanda karşı Karşıya Olduğu Sorunlar - Çözüm Önerileri”, “Kıbrıs Sorunu ve Çözüm Önerileri Üzerine Bazı Tespitler”, *in*: Küreselleşen Dünyada Anayasal Demokrasi, Yakınoğu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, Lefkoşa, 2013, 19-20 Mayıs 2011 tarihli Kamu Hukukçuları Platformu Toplantısı, ss. 376-401. (Uygun, “Kıbrıs Sorunu”, 2011).

www.dunyaonline.com/105720.asp.26.08.2003.Bkz.[www.msnbc.msn.com/id/3032542/site/newsweek/Dec 16, 2004](http://www.msnbc.msn.com/id/3032542/site/newsweek/Dec%2016,%202004)).

Radikal, 31.5.2001.

[www. The Washington Times](http://www.TheWashingtonTimes.com), 25. 08. 2003.

Kathimerini Gazetesi, 23/08/2004.

Turkish Daily News, 08. 12. 2000.

www.belgenet.com (20.02.2001).

www.msnbc.msn.com/id/3032542/site/newsweek/ (Mar 31, 2004).

Radikal, 19 Mart 2005.

www.hurriyet.com.tr/haber

www.milliyet.com.tr/2004/04/16/son/sondun09.html (16.04.2004).

www.radikal.com.tr/haber.php (16.4.2004).

www.ntvmsnbc.com/modules/ab/

RG. 2. 10. 2004/25601.

www.bbc.co.uk/turkish/europe/story/2004/12

www.dunyagazetesi.com.tr/news (15 Mart 2005).

www.milliyet.com.tr (28 Mart 2005).

www.avsam.org/tr/analiz, s. 3.

www.bbc.co.uk/turkish/europe/story/

<http://tr.wikipedia.org/wiki/> (10.11.2014).

<http://www.abbulteni.org/pdf/ANNANPLANITrOZET.pdf> (1.12.2014).

<http://www.zypern.cc/extras/annan-plan-for-cyprus-2004.pdf> (1.12.2014).

http://tr.wikipedia.org/wiki/Annan_Planı (1.12.2014).

<http://arsiv.sabah.com.tr/ozel/3142/annan.pdf>

http://www.mfa.gov.tr/bm-kapsamli-cozum-plani-_annan-plani_.tr.mfa
(1.12.2014).

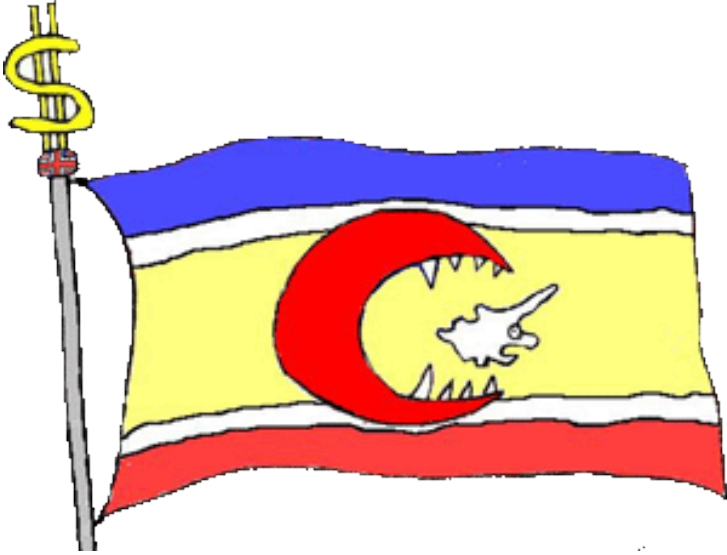
http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/2339/turkiye_-_abd_iliskilerinde_kktcnin_rolu_ve_annan_plani (1.12.2014).

<http://unannanplan.agrino.org/> (1.12.2014).

http://www.globalsecurity.org/military/library/report/2004/annan-cyprus-problem_nomaps_26feb03.htm (1.12.2014).

<http://www.volkangazetesi.net/makale/huseyin-m.-yusuf/abd-ab-ve-ingiltere-kibris-petrol-ve-dogal-gazinin-pesinde/1273.html> (1.12.2014).

Not: Annan Planı'nın Türklerin lehine olduğunu yazan Rum yanlısı bir karikatür:⁷⁹

⁷⁹<http://unannanplan.agrino.org/> (1.12.2014).

KIBRIS TÜRKLERİNİN KENDİ KADERİNE SAHİP ÇIKMA MÜCADELESİNDE İLK BÜYÜK OLAY: 27-28 OCAK HALK HAREKETİ

Saime YÜCEER*

Özet

Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kuruluşu öncesindeki süreçte, Kıbrıs Türklerinin adadaki varlıklarını ve bağımsız yaşama mücadelelerini dünyaya duyuran ilk büyük olay, 27/28 Ocak 1958'de gerçekleşen "Ya Taksim Ya Ölüm Mitingi" olarak da isimlendirebileceğimiz gösteriler oldu. Mitingin amacı, adadaki Türk varlığına ve Türk toplumunun kendi kaderine sahip çıkma hakkına, tarafların yanı sıra dünyanın da dikkatini çekmekti. Ancak İngiliz Sömürge Yönetimi'nin mitinge katılan 15 binin üzerindeki Türk'e karşı faşizan tavrı nedeniyle kısa sürede bu olay, aynı zamanda İngiliz sömürge düzenine karşı ulusal bir başkaldırı haline dönüştü. Söz konusu miting, kesinlikle şiddet içermeyen demokratik ve barışçıl bir gösteri olarak başladı. 27 Ocak sabahı, Türklere ait dükkânların tamamı kapandı; Türk Dışişleri'nin de "Kıbrıs Türk'tür" politikası yerine benimsediği "Taksim" politikası lehinde büyük bir miting hazırlandı. Çok erken saatlerden itibaren halk, Atatürk Meydanı'nda toplanmaya başladı. Meydanın bir tarafından öteki tarafına gerilen tel üzerine gençler tarafından büyük bir Türk Bayrağı asıldı. İngiliz polisi bayrağı indirmek istedi ancak bu hareket mitinge katılan halk tarafından engellendi. Daha sonra meydana toplanan binlerce Türk "Ya Taksim Ya Ölüm" diye slogan atarak Girne Caddesi'ne doğru yürüyüşe geçti. Bu sırada içerisinde silahlı askerlerin bulunduğu bir kamyon, hızla Girne Caddesi'nde halkın üzerine sürüldü ve bu esnada ezilen 11 kişi hastaneye kaldırıldı. Ancak bunlardan biri kadın olmak üzere iki kişi yaşamını yitirdi.

* Prof. Dr., Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, syuceer@uludag.edu.tr

Bu sırada İngiliz güçleri ile göstericiler arasında çarpışmalar da başladı. Öyle ki, çatışmaların şiddetine atfen dönemin basını, olayları “Meydan Muharebesi” olarak tanımlamayı uygun gördü. Kalabalık göz yaşartıcı bomba atılarak dağıtmaya çalışıldı. Bu süreçte mitinge katılanlar üzerine ateş de açılmış olup; halk kendini taş, şişe ve demir parçaları atarak savunmaya çalıştı. İngiliz güvenlik güçleri tarafından kahvehanelere sığınan halk darp edildi. Ara sokaklarda kapıların önlerinde bulunan Türk kadınları ve bazı kız öğrenciler de sopayla yaralandı. 27 Ocak'ta başlayan çatışmalar, 28 Ocak'ta diğer şehirlere de yayılarak devam etti ve Lefkoşa, Magusa, Larnaka, Limasol ve Baf şehirlerinde de İngiliz sömürge güçleriyle Türkler arasında çatışmalar yaşandı. Kıbrıslı Türklerin Atatürk Meydanı'nda başlayan mitinge, İngiliz silahlı güçlerinin müdahalesi sonucunda çıkan çatışmalarda, Türklerden 7 kişi yaşamını yitirdi. 50'si ağır olmak üzere 200'den fazla kişi de yaralandı. İngiliz kuvvetlerinden ise bir subay, bir emniyet amiri, 35 polis ve 25 kadar da askerin yaralandığı kayıtlara geçti. İngiliz kuvvetlerinin sebep olduğu kanlı olaylar sonucunda sömürge yönetimi, sıkıyönetim ilan etmek zorunda kaldı. Bu gösterilerin TMT tarafından düzenlendiği iddia edilse de Rauf Denktaş'ın da kabul ettiği gibi bu miting, Ada'da yok sayılma tehlikesiyle karşı karşıya kalan Kıbrıs Türklerinin dünyaya seslerini duyurduğu ilk halk hareketidir ve Milli Mücadele Dönemi'ndeki mitingleri anımsatmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs Sorunu, İngiliz Sömürge Yönetimi, Türk Toplumunu, Rum Toplumunu, 27/28 Ocak Halk Hareketi

FIRST BIG EVENT IN TURKISH CYPRIOTS' STRUGGLE TO STAKE A CLAIM TO THEIR OWN FATE: 27TH/28TH JANUARY CIVIL COMMOTION

Abstract

In the process prior to the establishment of the Republic of Cyprus, the first big event announcing the existence of Turkish Cypriots in the Island and their struggle to live independently to the world was the demonstrations, also called "Either Partition or Death Meeting", taking place on 27th/28th January 1958. The purpose of the meeting was to attract not only parties' but also the whole world's attention to the existence of Turks in the Island and to the Turkish Cypriots' right to stake claim to their own fate. However, because of the British Colonial Administration's fascist attitude toward over 15 thousand Turks attending the meeting, this event turned into a revolt against the British colonial order in a short period of time at the same time. The mentioned meeting definitely started as a democratic and peaceful demonstration not including violence. On the morning of 27th January, all the shops belonging to Turks were closed; a big meeting was prepared in favor of the "Partition" policy which the Turkish Foreign Ministry also adopted in place of the policy of "Cyprus is Turk". Starting from very early hours, people started to gather at Ataturk Square. On a wire stretched from one side of the square to the other was hanged a big Turkish flag by young people. The British Police wanted to take the flag down but this attempt was prevented by the people attending the meeting. Later thousands of Turks gathering at the square started to march toward the Girne road by shouting the slogan "Either Partition or Death". In the meantime, a lorry in which there were armed soldiers was driven onto the people in the Girne road and 11 people left under the lorry were taken to hospital. However, two of these people, one of whom was a woman, lost their lives.

In the meantime, clashes started between the British force and the demonstrators as well. So much so that, referring to the violence of the clashes, the press of the period felt it appropriate to define the events as "Pitched Battle". The crowd was tried to be broken up by throwing tear gas bombs. During this process, on those who attended the meeting was opened fire; The people tried to defend themselves by throwing stones, bottles and pieces of iron. The people taking shelter in coffeeshouses were beaten by the British

security forces. Moreover, Turkish women and some girl students standing in front of doors in alleys were injured with sticks. The clashes starting on 27th January continued by spreading to other cities on 28th January and clashed were lived between the British colonial forces and Turks in the cities of Nicosia, Famagusta, Larnaca, Limassol and Paphos as well. In the clashes breaking out as a result of the intervention of the British armed forces in the meeting started by the Turkish Cypriots at the Ataturk Square, 7 Turkish Cypriots lost their lives and more than 200 people were injured, 50 of whom were heavily wounded. Moreover, it was recorded that, of the British forces, a military officer, a chief police officer, 35 police officers and about 25 soldiers were injured as well. As result of the bloody events caused by the British forces, the colonial administration was left no choice but to declare a state of siege. Although it was claimed that these demonstrations had been organized by the Turkish Resistance Organization, as it was accepted by Rauf Denktaş, this meeting was the first civil commotion with which the Turkish Cypriots having faced the danger of being lost in the Island made their voice heard by the world and reminds us of the meetings held during the period of National Struggle.

Key Words: Cyprus Dispute, British Colonial Administration, Turkish Cypriots, Greek Cypriots, 27th/28th January Civil Commotion

GİRİŞ

Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kuruluşu öncesindeki süreçte, Kıbrıs Türklerinin adadaki varlıklarını ve bağımsız yaşama mücadelelerini dünyaya duyuran ilk büyük olay, 27 Ocak 1958'de gerçekleşen "Ya Taksim Ya Ölüm Mitingi" olarak isimlendirebileceğimiz gösteri ve devamında gelişen olaylar oldu. Bu demokratik miting, İngiliz güçlerinin müdahalesi sonucu direniş hareketine dönüştü ve gösteriler, 28 Ocak'ta da devam etti. Bu konunun seçilmesinin amacı, bu güne kadar Kıbrıs Türklerinin kendi kaderlerine sahip çıkma yolunda gerçekleştirdikleri mitinglerle ilgili bir araştırmanın yapılmamış olmasıdır. Bu araştırma, Kıbrıs Türklerinin gerçekleştirdiği gösterilerin bir kesitini içermektedir. Söz konusu miting ve gösterilerin daha geniş süreci kapsayacak bir şekilde araştırılması bu alandaki boşluğu doldurması bakımından önemli olacaktır.

Bu saptamayı yaptıktan sonra konuya döndüğümüzde; bir süredir Türklerle yönelik sindirme hareketleri karşısında toplumsal bilincin günden güne kuvvetlenmeye başladığını vurgulamamız gerekir. Bu sindirme hareketleri, okulların duvarına Türkleri rencide eden yazıların yazılmasından; Rumların her akşam megafonlu otomobillerle Türk köylerine baskınlar yaparak, buraları terk etmelerini, aksi halde hepsinin katledileceklerini söylemeleri ve Türklerle yönelik cinayetleri içeren bir dizi eylemi kapsıyordu¹. EOKA örgütü, 1957 yılı Aralık ayı sonu itibarıyla 150'den fazlası İngiliz olmak üzere 300'ün üzerinde asker ve sivil kişileri öldürmüştü; 700'den fazlasını da yaralamıştı. Bu süreçte, İngilizlerden sonra EOKA'nın cinayetlerine en fazla hedef olanlar Türklerdi. Kıbrıslı Türkler, kabul edilmesi mümkün olmayan bu olayları protesto ediyorlardı².

1958 yılı Ocak ayında kanlı çatışmaların da gerçekleştiği olaylar yaşanmaya başlandı³. Bu olaylar ile Türkler arasında Rum yanlısı olarak bilinen ve 3 Aralık 1957'te göreve başlayan Kıbrıs'ın Sömürge Valisi Sir Hugh Foot,

¹ Bu bilgiyi, Ankara'ya davet edilen ve 30 Aralık saat 19.10'da Ankara'ya gelen Dr. Fazıl Küçük vermektedir. **Milliyet**, 31 Aralık 1957, s. 1, 3.

² **Milliyet**, 26 Aralık 1957, s. 1. Örneğin Aralık ayının ilk haftasında Bafın 54 km uzağında orman içinde baltayla parçalanmak suretiyle EOKA tarafından öldürüldüğü tahmin edilen üç Türkün cesedi bulundu. **Milliyet**, 6 Aralık 1957, s. 1.

³ Dr. Küçük, 1931'de Yunanistan'a ilhak için çıkarılan isyanların, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra birkaç defa tekrarlandığını söyleyerek sürecin çok hızlandığını bildirdi. **Ulus**, 30 Ocak 1958, s. 1.

Kıbrıs Türkleri tarafından protesto ediliyordu⁴. Aslında bu günlerde Rumların kendi aralarında da karışıklık çıkmıştı. 22 Ocak'ta EOKA'lı tedhişçiler tarafından solcu Rum liderlerden ikisinin öldürülmesi; üçünün de ağır şekilde yaralanması üzerine, İşçi Sendikaları Birliği, EOKA'nın bu cinayetlerini protesto etmek amacıyla bütün adada, 24 saatlik bir grev ilan etti. Bunun üzerine Lefkoşa'da, 3 bin kadar Rum işçi, EOKA aleyhinde bir gösteri düzenledi ve "Kahrolsun Maskeli Adamlar", "Kahrolsun Cinayet ve Tedhişçilik" sözleri yazılı pankartlar taşıdılar. Papaz Makarios'un evinin önünde toplanan göstericiler, EOKA aleyhinde sloganlar attılar⁵. 23 Ocak'ta çatışmalar daha da şiddetlendi. Solcu Rumlar, Makarios'tan EOKA'yı kınamasını istediler. Makarios, bu isteğe karşı sessiz kaldı. Bunun üzerine tepkiler, O'nu da hedef almaya başladı ve grev süresi 48 saate çıkartıldı. Sokaklarda EOKA tedhişçileri ile solcu Rumlar arasında şiddetli çatışmalar yaşanıyordu. Solcu Rumların öldürülenleri anmak için yaptığı mitinge EOKA'nın düzenlediği saldırıda, çok sayıda kişi yaralandı⁶.

Bu arada EOKA militanlarının Türklere yönelik saldırıları da devam ediyordu. Tam anlamıyla ada karışmıştı⁷. Bu gerilim İngiltere'de de etkilerini gösterdi. 23 Ocak'ta Avam Kamarası'nda bazı parlamenterler, Kıbrıs'taki durum hakkında hükümetin kendilerini bilgilendirmesini istediler. Bunlara cevap veren Sömürgeler Bakanı Lennox Boyd, Dışişleri Bakanı'nın 31 Ocak tarihine kadar yurtdışı gezisinde bulunduğunu ve o zamana kadar Kıbrıs konusunda görüşme açılmasının faydalı olmayacağını söylemesi üzerine konu parlamentoya getirilemedi⁸.

Kıbrıs Rumları arasında cereyan eden olaylar, Yunanistan'ı da karıştırdı. Kıbrıs'ta, EOKA ile solcu Rumlar arasında meydana gelen gösterilerin ve

⁴ **Milliyet**, 22 Ocak 1958. Son derece ilginç protestolar da yaşanmaktaydı: Vali Foot'a, üzerinde "Taksim" yazılı kâğıtlara sarılı portakal ikram edilmesi gibi... **Milliyet**, 23 Ocak 1958.

⁵ Bu olay, Komünist Partisi'nin EOKA teşkilatı ile Grivas ve Makarios'u eleştirmesi üzerine gerçekleşecekti: Maskeli teröristler, İşçi Sendikaları Birliği'nin ileri gelen iki solcu Rum lideri, Elia Tofari ile kardeşi Nikos'u bir köy kahvesinde vurdular. Elia öldü, kardeşi ise ağır bir şekilde yaralandı. Lefkoşa ile Mağusa arasında Gissi köyünde de maskeli üç terörist bir solcu Rum'u daha öldürdü; diğer ikisini de ağır surette yaraladı. **Milliyet**, 23 Ocak 1958, s. 1.

⁶ **Milliyet**, 24 Ocak 1958, s. 1.

⁷ 23 Ocak sabahı Limasol'da, Mustafa Hoca adında bir Türk'ün önüne 2 maskeli ve tabanca EOKA'cı çıkmış, parasını istemişlerdi. Bu kişinin üzerinde para olmadığını anlayınca, teröristler, bisikletleriyle oradan uzaklaşmışlar; bu olaydan 20 dakika sonra, Türk polisleri 2 bisikletli şahsı görüp nüfus kâğıtlarını istemeleri üzerine bu şahıslar, silahlarını silahsız bulunan Türk polislerine doğrultarak kaçmayı başarmışlardır. Türk polislerde silah olmamasını da ilginç bir ayrıntı olarak vurgulamak gerekir. **Milliyet**, 24 Ocak 1958, s. 1, 5.

⁸ **Milliyet**, 24 Ocak 1958, s. 1.

zaman zaman çarpışmaya dönüşen anlaşmazlıkların, Yunanistan'daki etkisi büyük oldu. Makarios'u isteyenler ve istemeyenler arasındaki mücadele su yüzüne çıktı ve şiddetlendi. Başbakan Karamanlis'i de, Kıbrıs'taki olaylar telaşa sürükledi ve bir beyanname yayımladı. Karamanlis bu beyanname: Kıbrıs olaylarının sona ermesini ve ada halkı ile Yunan halkı arasında iş birliğinin kuvvetlendirilmesini istedi. Ayrıca Kıbrıs Rumlarına Makarios'un etrafında toplanmalarını; Yunan halkına da Kıbrıs konusunda Makarios'a güvenmelerini önerdi. Diğer bazı kişiler tarafından da Makarios'a destek beyannameleri yayımlandı. Ancak Yunanistan'daki özellikle de Atina'daki solcu gruplar, Makarios'a karşı isyan halindeydi ve bu başkaldırıdan Karamanlis Hükümeti de nasibini alıyordu. Adada cereyan eden olaylardan telaşa kapılan Makarios'ta bir beyanname yayımladı. Bunda: Kıbrıs halkının ulusal birliği bozulduğu takdirde, yol açacağı yanlış anlamalar ve hatalı etkiler yüzünden facia yaşanacağı iddia ediliyor ve tam bu kavşak noktasında kuvvetlerin dağılması sadece Kıbrıs'taki İngiliz sömürgeciliğinin çıkarlarına hizmet edecektir deniliyordu. Ancak EOKA'nın ayrıştırıcı üslubu devam etti ve söz konusu örgüt, *"EOKA'ya uymayanlar kendilerini İngiltere'ye satmış olacaktırlar."* diyerek olayları kışkırtmaya devam etti. EOKA'nın siyasi kolu olan PEKA da *"Siyasetimiz açıktır. Hürriyet ve nefsimizi müdafaa için acımadan vururuz."* tehdidinde bulundu. Buna solcu Rumlar sesiz kalmadı; Lefkoşa başta olmak üzere Kıbrıs'ın büyük şehirlerinde EOKA aleyhtarı gösterilerine devam ettiler. Adada beyannameler furyasına, Türk Mukavemet Teşkilatı da katıldı. Yayımladıkları beyanname, Kıbrıs Türkleri için tek kurtuluşun taksim olduğu belirtildikten sonra Rumların barbarca hücumlarına karşı taarruzlar yapmaya karar vermiş bulunmaktayız açıklaması yer aldı⁹.

Bilindiği üzere Türkiye, Kıbrıs Sorunu'nun başlangıcında, "Kıbrıs Türk'tür" politikasını savunuyordu. Çünkü Kıbrıs, Türkiye tarafından -1878'den itibaren fiili olarak adayı yöneten, 1914'te de ilhak eden- İngiltere'ye bırakılmıştı. Eğer ada el değiştirecekse yeni sahibinin Türkiye olması gerekiyordu. Türkiye İngiltere dışında başka bir devletin egemenliğini tanımama hakkına sahipti. Lozan Antlaşması'nın Kıbrıs Adası için de geçerli olan genel maddelerinin yanında; 20 ve 21. maddeleri Kıbrıs'a ayrılmıştı¹⁰. Buna göre

⁹ **Milliyet**, 25 Ocak 1958.

¹⁰ *"Madde 20- Türkiye, Birintanya Hükümetince Kıbrıs'ın 5 Kısım 1914'te açıklanan ilhakını tanıdığını bildirir." ve "Madde 21- 5 Kısım 1914 tarihinde Kıbrıs Adasında yerleşmiş olan Türk uyrukları, yerel yasanın belirlediği koşullara göre, İngiltere uyruklığına geçecek ve böylece Türk uyruklığını yitireceklerdir. Bununla birlikte, bu Türkler, isterlerse, bu Antlaşmanın yürürlüğe konulmasından başlayarak iki yıllık bir süre içinde, Türk uyruklığını seçebileceklerdir. Bu durumda, seçme haklarını kullandıkları günü izleyen on iki ay içinde Kıbrıs Adasından ayrılmak zorunda kalacaklardır..."*, İsmail Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları (1920-1945)**, C I, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989, s. 91-92.

Türkiye Kıbrıs'ta İngiltere egemenliğini tanıdı. Ayrıca ada halkının İngiliz uyrukluğuna geçtiğini, ama isteyenlerin Türk uyrukluğunu da seçme hakkına sahip olduğunu teminat altına almıştı. Üstelik Türk uyrukluğunu seçenlerin Kıbrıs'la bağlarını da korumalarını sağlamak üzere adada sahip oldukları gayrimenkullerin kendilerine ait olmaya devam edeceği, Lozan Antlaşması'yla hukuki güvence altına alınmıştı. Ayrıca taşınabilir mallarını, her iki devlete de herhangi bir gümrük ödemededen yanlarında götürebileceklerdi.

Ama Ankara, bir müddet sonra yukarıda bahsedilen “Kıbrıs Türk'tür” politikası yerine “Taksim” politikasını benimsedi. İşte bu politika değişikliğinde, İngiltere Sömürgeler Bakanı Lennox-Boyd'nin, Avam Kamarası'nda 19 Aralık 1956 günü yaptığı konuşmada, İngiltere Hükümeti'nin, *"Kıbrıs'taki gibi son derece karışık bir halk için self-determinasyon hakkının uygulanması konusunda, çeşitli hal çareleri arasında Ada'nın taksimi konusunun da dâhil edilmesi gerektiğini kabul ettiğini..."*¹¹ açıklamasının rol oynadığı muhakkaktı. İngiltere'den gelen bu sinyal üzerine Türkiye'nin de "Taksim Tezi" konusuna yoğunlaştığı görüldü.

Body'nin söz konusu açıklamasından dokuz gün sonra Başbakan Adnan Menderes 28 Aralık 1956 tarihinde Meclis'te yaptığı konuşmada, *"Bana kalırsa, Hükümetin uzun boylu tetkik edip vardığı netice şudur ki, adanın taksimi, oradaki soydaşlarımızın Türk Bayrağı altında yaşamalarını temin edecek ve Kıbrıs, Türkiye'nin her hangi bir tehdit sahası olmaktan tamamıyla çıkacaktır. Şimdi büyük bir fedakârlık olarak bunu kabul ediyoruz, dedim. Neden fedakârlık telâkki ediyoruz? Bırçok sebeplerle: Daha ileri bir iddia, bize adanın verilmesini iddiaya kalkarsak, dünyanın bu karışık zamanında Türk Devletinin meseleleri Kıbrıs Adasından ibaret değildir. Türkiye bütün maddi manevi potansiyeli ile bu Kıbrıs davasında kendisini bağlayacak bir Devlet değildir. Her hususu bırakalım, milletin toptan hayatlarının tehlikede olduğu zamanlar, hem kendi başımıza daha ileri kaygılar, hem de dünyanın başına daha ileri müşküller çıkarmaktan başka, böyle bir hareket, bir şey ifade etmeyecektir. Bir gayrimüsmir yolda yürümek; bu, Türk Devletinin şiarı olmamak lâzım gelir. Hükümetin düşüncesi budur... Biz adanın taksimine taraftarız. Taksime yalnız taraftar değiliz. Bundan daha aleyhimize bir solüsyon kabili tatbik değildir. Kimse, adayı taksim etmekten başka bir solüsyona Türkiye'yi icbar etmeyi aklından bile geçirmeyiz."*¹² diyerek

¹¹ Fahir Armaoğlu, “Amerikan Belgelerinde Kıbrıs Sorunu 1958-1959”, **Belleten**, C LX, Sayı: 229, TTK Basımevi, Ankara, 1997, s. (745-782), s. 746. Fahir Armaoğlu, **Kıbrıs Meselesi**, 1954-1959, Ankara, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, 1963, s. 277-278. Lennox-Boyd'un açıklaması için bk. **Ayın Tarihi**, Aralık, 1956, Sayı: 277, s. 325.

¹² http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d10/c015/tbmm100150_22.pdf. Türkiye Kıbrıs sorununa güvenlik sorunu olarak da bakıyordu Menderes aynı konuşmasında: *"Adanın taksimi meselesinde 120 bin nüfusumuzu yâdellere tevdi edemeyiz... Ve orada 25 milyon emniyetine niğeban olan bir kara parçasında mutlaka karakolumuzun, ileri karakolumuzun mevcut bulunmasını zaruri görmekteyiz."* diyerek güvenlik sorununa vurgu yaptı.

Türkiye'nin politika değişikliğini net olarak belirtti. Türk Dışişleri 1957 yılı boyunca, çalışmalarını bu tez üzerine temellendirdi.

Başbakanın bu konuşmasından bir yıl sonra NATO'nun, 1957 yılının Aralık ayında Paris'te yaptığı toplantısında, Genel Sekreter Paul-Henri Spaak'ın öncülüğünde Türk ve Yunan başbakanları Adnan Menderes ve Karamanlis ile İngiltere Dışişleri Bakanı Selwyn Lloyd arasında Kıbrıs sorunu görüşüldü. Başbakan dönüştürme Ankara'da verdiği demeçte, "... *Kıbrıs meselesinin halli hususundaki taksim teklifimizin de yapabileceğimiz fedakârlığın son haddini teşkil ettiğini ve bu manayı taşıdığını karşımızdakilerin anlamalarını, buna inanmalarını beklemek hakkımızdır...*"¹³ diyecekti. İngiltere taksim politikasını dillendirmekle Türkiye'nin "Kıbrıs Türk'tür!" politikasından geri adım atmasını sağlamıştı. İşin aslına bakılacak olursa Kıbrıs'ın eski sahipleri olan Türklere verilmesi de gerçekçi bir politika olarak görünmüyordu. Adanın nüfus yapısı emperyalist politikalar doğrultusunda Türklerin aleyhine değiştirilmişti ve nüfus çoğunluğu Rumlara geçmişti. Gerçek olan diğer bir durum vardı o da "Kıbrıs Türk'tür" ve "ENOSIS" politikaları, doğası gereği emperyalist güç İngiltere'nin kabul edeceği çözümler arasında yer alamayacağıydı. Adanın iki devletten birisinin eline geçmesi demek İngiltere'nin adadaki varlığının çok daha kuvvetli bir şekilde sorgulanması belki de sona ermesi anlamını taşıyacaktı. Bu nedenden dolayı ki, ENOSIS politikasını yürüten Makarios, diğer 3 papazla birlikte, Kıbrıs'taki terör olaylarının planlayıcısı ve lideri olması gerekçesiyle İngiltere tarafından 9 Mart 1956 günü tutuklanarak Kıbrıs'tan olabildiğince uzak bir yere, Hint Okyanusu'nda Seychelles Adası'na sürüldü¹⁴.

Şimdi İngiltere'nin ve -olaya sonra müdahil olan- Amerika'nın önünde ciddi bir sorun vardı; o da Türkiye'yi "Taksim" politikasından da vazgeçirmektir. Kısa zaman sonra Türkiye İngiltere tarafından aldatıldığını anlayacaktı. İşte "Taksim" de, gerçekte İngiltere ya da Amerika'nın istediği çözümler arasında yer almıyordu. 1957 yılında yaşanan iki önemli olay, bu iddiayı desteklemektedir. Bunlardan birincisi; NATO Genel Sekreteri Paul-Henri Spaak'ın, 1957 Mayıs'ında Türkiye'ye "*Bağımsız Kıbrıs Devleti*" formülünü teklif etmesiydi ki, Türkiye bunu reddetti. İkincisi de, Kıbrıs Valisi Sir Hugh Foot'un, Kıbrıs anlaşmazlığının çözümü için yeni bir plân hazırlaması ve planın "Taksim" i içermemesiydi¹⁵. Armaoğlu'nun aktardığına göre Ameri-

¹³ **Olaylarla Türk Dış Politikası**, 8. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, s. 355.

¹⁴ **Milliyet**, 10 Mart 1956, s. 1.

¹⁵ Oysa Türkiye "Taksim" e odaklanmıştı. Türkiye'de kamuoyu özellikle de gençler, Kıbrıs konusunda çeşitli etkinlikler yürütüyorlardı: Milli Türk Talebe Birliği'nin isteği üzerine, Radyo'da 15 günde bir "Kıbrıs Saati" adlı programın yayınlanmasına karar verildi. Programın gerçekleştirilmesini Talebe Federasyonu üslenecekti. **Milliyet**, 23 Aralık 1957, s. 1. Kıb-

kan Dışişleri Bakanlığında hazırlanan 2 Ocak 1958 tarihli bir raporda, özellikle bu iki olay analiz edilmekte ve çözüm için aynı zamanda iki ayrı yoldan gidilmesi önerilmekteydi¹⁶.

İngiltere Dışişleri Bakanı'na inanılacak olursa, Türkler, kendilerine *üs* verilmesi karşılığında "Taksim" politikasından vazgeçeceklerini bir iki defa *ima* etmişlerdi. İngiltere, Foot Plânı'nı 10 Ocak 1958 günü Türk Hükümeti'ne verdi¹⁷. Bunun üzerine aynı günün gecesi Cumhurbaşkanı Celal Bayar başkanlığında gerçekleşen Bakanlar Kurulu toplantısı geç saatlere kadar sürdü¹⁸. Bu toplantı ile ilgili resmi bir açıklama yapılmadı ama Kıbrıs sorununun konuşulduğu anlaşılıyordu. Ankara, Foot Plânı hakkındaki görüşünün olumsuz olduğunu ilk günden belli etti. Ancak Türk Hükümeti, resmî ret cevabını, İngiltere Hükümeti'ne 14 Ocak'ta verdiği bir muhtıra ile bildirmeyi uygun gördü. Bu muhturada Türkiye, İngiltere'nin, adada bir yıl sonra taksim实施 gerçekleşeceğini açıklamasını ve Kıbrıs'ın nihai statüsünün müzakeresi için de Yunan ve Türk hükümetleriyle bir toplantı yapmasını, Yunanistan bu toplantıya katılmayacak olursa, İngiltere ile Türkiye'nin, Kıbrıs sorununu kendi aralarında çözmelerini istedi. Ankara'nın bu cevabını, İngiliz Dışişleri Bakanı Selwyn Lloyd, "*olabileceği kadar kötü*"¹⁹ diye değerlendirecekti.

Bundan önce Başkan Eisenhower, 31 Aralık 1957'de Türk ve Yunan başbakanlarına birer mektup göndererek, Kıbrıs sorununu NATO dayanması içinde çözmeleri telkininde bulunmuştu. Yunan Başbakanı Karamanlis, bu mektuba anlamlı bir tarihte, Kıbrıs Türklerinin dünyaya seslerini duyurmak için miting düzenledikleri gün olan 27 Ocak 1958'de verdiği cevapta, "self-determinasyon" ilkesini savundu ve aksi durumda bu sorunun geniş bir coğrafyayı etkileyeceği tehdidinde bulundu. Bu mektuba Menderes'in, Yunan meslektaşından dokuz gün önce yani 18 Ocak'ta verdiği yanıt daha da

rıs Türklerinden 40 öğrenci, mecburi hizmet koşulu aranmaksızın, Gazi Eğitim Enstitüsü'ne kabul edildiler. Tarih :4/12/1958 Sayı :11044 Dosya :76-228 Fon Kodu :30..18.1.2 Yer No :150.61..20. Ayrıca İki öğretmen, Kıbrıs'taki Türk okullarında görevlendirildi. Tarih :2/12/1958 Sayı :11025 Dosya :88-11 Fon Kodu :30..18.1.2 Yer No :150.61..2.

¹⁶ Fahir Armaoğlu, "Amerikan Belgelerinde Kıbrıs Sorunu 1958-1959", s. 746-747.

¹⁷ Bu plana göre: 1- Ada'da, yedi yıl sürecek bir özerk yönetim uygulanacak ve huzuru sağlamak için gerekli tedbirler bu yedi yıl içinde alınacaktı. 2- Toplumlarla yapılacak görüşmeleri kolaylaştırmak için de, 1956 Mart'ında Seychelles adalarına sürülmüş olan Makarios'un Kıbrıs'a dönmesine izin verilecekti. 3- Bu müzakerelerde, Ada için bir özerklik anayasası hazırlanacaktı. 4- Yedi yılın sonunda, nihai statü tespit edilirken, her iki taraf içinde "self-determinasyon" ilkesi göz önünde tutulacaktı, 5- Ada'daki İngiliz üsleri var olmaya devam edecekti, 6- Taksim'in yerini almak üzere, Türklere de Ada'da üs verilebilecekti. Fahir Armaoğlu, a.g.m., s. 748-749.

¹⁸ **Milliyet**, 11 Ocak 1958, s. 1, 5.

¹⁹ Fahir Armaoğlu, a.g.m., s. 749.

ilginçti. Başbakan, "taksim" fikrinin Türkiye tarafından değil; Yunanistan tarafından ortaya atıldığını ve İngiltere tarafından desteklendiği için Türkiye'nin de uzlaşmacı davranarak kabul ettiğini yazdı ve bu ilginç bilginin öncesinde ise 1954-1956 yılları arasında yürütülen Türkiye'nin Kıbrıs politikasını tekrarlayarak, adanın statüsü değişecekse o zaman eski sahibine verilmesini önerdi. Başbakan Adnan Menderes'in, Başkan Eisenhower'a gönderdiği 15 Haziran 1958 tarihli başka bir mesajda da taksim formülünün ilk defa bu sefer isim de vererek Yunan Dışişleri Bakanı Averoff tarafından önerildiğini yazdı²⁰. İngiltere Hükümeti tarafından da uygun görülüp Türkiye'ye bildirilmesi üzerine, Türkiye'nin, çözüm odaklı hareket ederek ve büyük bir özveride bulunarak "taksim"i kabul ettiğini bildirdi²¹.

Bu süreci Türk kamuoyu ve Kıbrıs Türkleri yakından takip ediyordu. Türkiye'de gençlik ayağa kalkmıştı ve Kıbrıs için savaşılmaya hazır olduklarını ilan ediyorlardı. 6-7 Eylül tecrübesini yaşayan hükümet ise bu tepkileri kontrol altında tutmaya çalışıyor; bazı toplantı ve mitinglere izin verilmiyordu. Bu arada Türkiye Milli Talebe Federasyonu tarafından bir buçuk ay önce açılan Kıbrıs için gönüllü kampanyası devam etmekteydi. Federasyonun bildirdiğine göre kampanyaya 6 Şubat akşamına kadar müracaat edenlerin sayısı, 24.910 kişiye ulaşmıştı. Son olarak 6 Şubat'ta kampanyaya, 40 ile 60 yaş arasında içlerinde Birinci Dünya Savaşı gazi ve kahramanlarının da bulunduğu 96 Yugoslav göçmeni resim ve imzalı liste ile katıldılar²².

İşte 27 Ocak Taksim Mitingi, aslında Kıbrıs'ın Yunanistan'a verilmesi olasılığından duyulan endişelerin üst düzeye çıktığı bir ortamda meydana gelecekti. 27 Ocak 1958 tarihli Bozkurt gazetesi, daha sonra çeviri hatasından kaynaklandığı anlaşılacak olan "Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'nun Çok Mühim Beyanatu" başlığı altında "İngiltere Taksimi Kabul Etti" manşetiyle çıktı. Bir alt başlıkta: "*Haberin burada duyulması üzerine geç vakitlerde binlerce halk 'Taksim Taksim' nidalarıyla Lefkoşa sokaklarında dolaştı*"²³ yazıyordu. Haberde de yer aldığı üzere 26 Ocak gecesinde duyulan bu açıklama, sevinç gösterilerine neden olmuştu.

27 Ocak Mitingi'nin amacı, adadaki Türk varlığına ve Türk toplumunun kendi kaderine sahip çıkma hakkına, tarafların yanı sıra dünyanın da dikkatini çekmekti. Ancak İngiliz Sömürge Yönetimi'nin mitinge katılan

²⁰ Şimdi Rum yanlısı bazı kalemler, Averoff'un bu konuda şaka yaptığını iddia etmektedirler(!)

²¹ Fahir Armaoğlu, a.g.m., s. 749.

²² **Cumhuriyet**, 7 Şubat 1958, s. 1, 5; **Milliyet**, 31 Ocak 1958, s. 1.

²³ **Bozkurt**, 27 Ocak 1958, s. 1.

yaklaşık 15 bin Türk'e karşı faşizan tavrı nedeniyle kısa sürede bu olay, aynı zamanda İngiliz sömürge düzenine karşı ulusal bir başkaldırı haline dönüştü. 27-28 Ocak gösterilerine katılan ve İngiliz sömürge kuvvetlerinin açtığı ateş sonucunda yaralanan Gündoğdulu Emekli Öğretmen Osman Karabulut mitingle ilgili şunları anlatmaktadır, *"Düzenlenen bu miting ile Kıbrıs'ta Türklerin de var olduğunun dünya kamuoyuna duyurulması amaçlanıyordu. Ve öyle de oldu. Miting boyunca 'Kıbrıs Türk'tür, Türk kalacaktır', 'ya taksim ya ölüm', 'ya ya ya, şa şa şa Dr. Küçük çok yaşa' diye sloganlar atılıyordu. Yürüyüş Türk Lisesinden Sarayönü meydanından, oradan da Girne kapısına doğru gerçekleşiyordu. Mitinge katılanlar hiçbir taşkınlık yapmıyor; sadece elde Türk bayrakları ile sloganlar atarak yürüyordu."*²⁴

Hiçbir şekilde şiddet içermeyen gösteriye, İngiliz askerlerinin müdahalesi ve ateş etmesi sonucunda çatışma başlayacaktı²⁵. İngiliz Dışişleri Bakanı tarafından telgrafla Ankara'ya çağırılan Kıbrıs Valisi Foot, mitingin olduğu gün olan 27 Ocak'ta, Türkiye'de bulunuyordu²⁶. EOKA liderleriyle solcu liderleri bir kilisede toplayarak uzlaştıran Vali'nin, bu olayın hemen arkasından Ankara'ya gelmesi istenmişti. Vali Foot'un taraflı tutumu Türkiye'de de tepkilere neden olmaktaydı. Türkiye Milli Talebe Federasyonu İkinci Başkanı Celal Hordan, basına yaptığı açıklamada: *"...Son aylarda Kıbrıs'ta cereyan eden vahim hadiseler karşısında Rum ve EOKA'cuların adeta müdafî ve koyu bir taraftarı kesilen Foot'un bu ziyaret vesilesiyle Türk Milleti ve gençliğinin Kıbrıs davasındaki azim ve kararını bizzat öğrenmesi ve tek taraflı hareketinin doğuracağı feci neticeleri, peşinen anlaması mümkün olacaktır kanaatindeyiz. Bu münasebetle kesin kararımızı Vali Foot'a bir kere daha hatırlatmak isteriz. 1- Kıbrıs'ta self-determination asla tatbik edilemez, 2- Gençlik olarak tutumumuz dışında hiçbir fedakârlıkta bulunamayız, 3- Kıbrıs'taki tedhiş hareketlerine mani olunmazsa bu güne kadar itidalini muhafaza eden Türk gençliğinin sabrı tükenecek ve bundan doğacak hadiselerin vebali Kıbrıs'ın asayişinden mesul bulunan Vali Foot'a ait olacaktır."*²⁷ dedi. Bu ifadeler, üniversite gençliğinin, olaya bakışını göstermesi açısından önemlidir.

Tekrar mitinge döndüğümüzde konuyla ilgili yukarıda yer verdiğimiz anlatıda da belirtildiği üzere söz konusu miting, kesinlikle şiddet içermeyen demokratik ve barışçıl bir gösteri olarak başladı. 27 Ocak sabahı, Türklere ait dükkânların tamamı kapandı; Öğrenciler mitinge katılmak için derslere girmediler. Evler ve alışveriş mekânları Türk bayraklarıyla donatıldı. Türk Dışişlerinin de "Kıbrıs Türk'tür" politikası yerine benimsediği "Taksim" politi-

²⁴ Filiz Köksal, **Türk Basınında Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetinin Kuruluşu**, Kıbrıs Türk Kültür Derneği Yayını, Ankara, 2013, s. 56.

²⁵ **Cumhuriyet**, 2 Şubat 1958, s. 1, 5.

²⁶ **The Manchester Guardian**, 27 Ocak 1958, s. 1.

²⁷ **Cumhuriyet**, 27 Ocak 1958, s. 1.

kası lehinde büyük bir miting hazırlandı. Çok erken saatlerden itibaren halk, Atatürk Meydanı'nda toplanmaya başladı. Meydanın bir tarafından öteki tarafına gerilen tel üzerine gençler tarafından büyük bir Türk Bayrağı asıldı. İngiliz polisi bayrağı indirmek istedi ancak bu hareket mitinge katılan halk tarafından engellendi. Daha sonra meydana toplanan binlerce Türk "Ya Taksim, Ya Ölüm" diye slogan atarak Girne Caddesi'ne doğru yürüyüşe geçti. Bu sırada içerisinde silahlı askerlerin bulunduğu bir kamyonun, hızla Girne Caddesi'nde halkın üzerine sürülmesi sonucu ezilen 11 kişi hastaneye kaldırıldı. Ancak bunlardan biri kadın olmak üzere iki kişi yaşamını yitirdi²⁸.

Bu arada İngiliz askerleri ile göstericiler arasında çarpışmalar da başladı. Öyle ki, çatışmaların şiddetine atfen dönemin basını olayları "Meydan Muharebesi" olarak tanımlamayı uygun buldu. Kalabalık göz yaşartıcı bomba atılarak dağıtmaya çalışıldı. Bu süreçte mitinge katılanlar üzerine ateş de açıldı. Buna karşılık halk kendini taş, şişe ve demir parçaları atarak savunmaya çalışıyordu. İngiliz güvenlik güçleri tarafından kahvehanelere sığınan halk darp edildi. Ara sokaklarda kapıların önlerinde bulunan Türk kadınları ve bazı kız öğrenciler de sopayla yaralandı. 27 Ocak'ta başlayan çatışmalar²⁹, 28 Ocak'ta diğer şehirlere de yayılarak devam etti ve Lefkoşa, Mağusa, Larnaka, Limasol ve Baf şehirlerinde de İngiliz sömürge güçleriyle Türkler arasında çatışmalar yaşandı. Silahın da kullanıldığı Lefkoşa'daki çatışmaları, dört askeri uçak havadan izledi. Selimiye Camii'ne cenaze töreni için giden halkın üzerine İngiliz askerleri ateş açtı. Açılan ateş sonucunda bir Türk öl-

²⁸ Bu olay üzerine halkın galeyana gelerek merkezi polis binasına saldırıya geçtiği; göstericilerin binanın kapı ve pencerelerini tahrip ettiği ve orada bulunan bir polis cipini devirerek yaktığı; ayrıca gençlerin daha sonra Türk semtindeki Rumlara ait Ford garajı ile İngilizlere ait Ardath sigara fabrikasını da ateşe vererek tamamen yaktukları haberleri basına yansdı. **Milliyet**, 28 Ocak 1958, s. 1.

²⁹ 27 Ocak'ta yaşanan olaylara ilişkin Milliyet gazetesinde "Kanlı Meydan Muharebesi" başlığı altında verilen bilgilerden bir kesiti şu şekildedir: "Öğleden sonra saat 14.00 sularında Atatürk Meydanı'ndan geçerek okullarına gitmekte olan kızlara hücum eden ve sopalarıyla onları yaralayan vazifeli İngiliz askerlerini protesto mahiyetinde daha sonra meydana 15 bine yakın Türk toplanmıştır. Askerlerin bunları dağıtmak için gaz bombaları atmaları, daha sonra da sopalarla hücum etmeleri üzerine, Türklerle İngiliz askerleri arasında Atatürk Meydanı'nda meydan harbi başlamıştır. Burada iki İngiliz polis subayı ile çok sayıda sivil halktan yaralılar vardır. Yaralı kadın ve erkekler Türk doktorları tarafından kliniklerde tedavi altına alınmışlardır. Meydan harbi esnasında İngilizler tarafından halk üzerine ateş açılmıştır. Halk çok sayıda taş şişe ve demir parçaları savurmak suretiyle askerlere mukabelede bulunmuşlardır. Bu harp iki saat sürmüştür... Şehir etrafındaki hisar ve kalelere gençler tarafından Türk bayrağı çekilmiştir. Durumun bir iç savaşa dönüşmesi üzerine Lefkoşa'da saat 16.00'da sıkıyönetim ilan edilmiştir. Ama Türkler buna uymamış İngiliz askerleriyle çarpışmaya devam etmiş, 4 kız ve 21 erkek tedavi altında bulunmaktadır... Bu İngiliz tahriki masum kızlarımızı sopalarıyla kanlar içinde bırakmaları, Türklerle İngilizlerin arasını tamamen açmıştır. Olaylar üzerine Osman Örek ve diğer liderler tarafından dünyanın her tarafındaki ilgili makamlara Adnan Menderes'e İngiltere'nin barbarluklarını protesto eden telgraflar çekilmiştir." **Milliyet**, 28 Ocak 1958, s. 1.

dürüldü, 50 Türk de yaralandı. Bu olaydan kısa süre sonra İsmet İnönü Meydanı'ndan geçmekte olan, üzerinde Türk Bayrağı bulunan ve içinde hastaneye yaralı taşıyan bir otomobile yine İngiliz askerlerinin ateş açması sonucunda araçta bulunan üç Türk öldü; biri de ağır şekilde yaralandı. Söz konusu otomobili kullanan İbrahim Debreli, bu olayla ilgili olarak şu bilgileri verdi: *“Arkadaşım İbrahim İngilizler tarafından vurularak yaralanmıştı. Onu ve diğer kan vermek isteyen arkadaşlarımı arabama almıştım. Hızla giderken İngilizler tarafından üç yerde durdurulduk. Yaralıyı gösterince geçmemize müsaade ettiler. Son barikattaki İngilizler ise yaralıyı görmelerine rağmen bizi dipçiklerle dövmeye başladılar. Can acısı ile hareket edince de üzerimize ateş açtılar.”*³⁰.

Bu olaylar üzerine Türklerle İngiliz kuvvetleri arasındaki göğüs göğüse kanlı sokak çatışmaları yaşanmaya başladı. Türk kliniklerinin dolması üzerine İngiliz hastanelerine de yaralılar sevk edildi. İngilizler bu hastanelerde yaralıların ziyaret edilmesine izin vermedi. Lefkoşa'da, Türkler ile sömürge güçleri arasındaki sokak çatışmalarında, göz yaşartıcı bomba ve taşlar da kullanıldı³¹.

Mitingde en önde bayrak taşıyan üç gençten biri olan ve İngiliz askerler tarafından ağır şekilde yaralanan 18 yaşındaki Kıbrıs Türk Lisesi son sınıf öğrencisi Münir Ahmet Karabardak, Kıbrıs Türk'tür Partisi tarafından tedavi için gönderildiği Türkiye'de, mitingde yaşadıklarını şu şekilde anlattı: *“O gün bütün arkadaşlarımızla beraber yürüyüşe geçmiştik. Ben iki arkadaşla birlikte önde Türk Bayrağı taşımaktaydım. Cadde boyunca intizamlı ve sıralar halinde yürürken, bir hayli ilerde İngiliz askerlerinin barikat kurduklarını ve yolu tıkamış olduklarını gördük. Bu barikata doğru yürüyorduk ne saldırma ne de bir hücum tasarlıyorduk. Barikata yarım metre kala birden bire İngiliz askerlerinin kalktıklarını ve 3 yıldızlı bir İngiliz subayının üzerimize doğru ateş emrini verdiğini duyduk. Kurşunlar bize mi yoksa havaya mı atılıyordu o heyecan içinde anlayamadık. Fakat birden bire iki bayraktar ve 8 arkadaşla birlikte İngiliz askerlerinin kurduğu çember içinde kalıverdük. Coplara ve kalkanlara yüzümüze gözümüze ve vücudumuza durmadan iniyor ve ‘Deli Türkler, barbarlar...’ diye bize hakaret ediyorlardı. Ben yere yuvarlanmıştım. Gözlerim hiçbir tarafı görmüyordu. O sırada bir İngiliz askeri bana ateş etmek üzereyken bir Türk kadınının bisikletini askere fırlattığım ve buna engel olduğunu sonradan duydum. Ölümünden kurtulmuştum, fakat 8 saat gözlerim görmedi. Doktor vatandaşlarımız tarafından gösterilen ihtimamdan sonra görmeye başladım. Fakat şimdi etrafta puslu görüyorum.”*³².

³⁰ **Milliyet**, 30 Ocak 1958, s. 1, 5.

³¹ **The Manchester Guardian**, 28 Ocak 1958, s. 1.

³² **Cumhuriyet**, 5 Şubat 1958, s. 1, 5.

Yukarıdaki anlatıda da gözlemediğimiz üzere sömürge güçlerinin uyguladığı şiddete rağmen Türklerin direnişi kırılamadı. Olayları yatıştırmakta güçlük çeken İngiliz sömürge yönetimi, Türk liderlerden halkı yatıştırmalarını istedi. Bunun üzerine Rauf Denктаş ve Müftü Dâna Efendi radyodan halkı yatıştırıcı konuşmalar yaptı. Türkler bu konuşmalara da isyan ederek, sakin olmayı şiddet kullanan İngiliz güçlerine tavsiye edin diyerek tepki gösterdiler. Bunun da olayları sona erdiremeyeceğini gören sömürge yönetimi, çatışmalara son vermek için askerleri geri çekmek zorunda kalacaktır. Ancak bundan sonra olaylar yatışmaya başlayacaktır. Halkın tepkisini yatıştırmak mümkün olamayınca, Türk liderleriyle görüşmeler sonunda yapılan anlaşma gereğince İngiliz askerleriyle tanklar ve zırhlı araçlar 29 Ocak sabah saat beşte Lefkoşa'yı terk etti. İngiliz güvenlik güçlerinin sebep olduğu kanlı olaylar sonucunda sömürge idaresi tarafından ilan edilen sıkıyönetim ve sokağa çıkma yasağı da kaldırıldı.

Kıbrıs Türklerinin, Atatürk Meydanı'nda başlattığı mitinge İngiliz silahlı güçlerinin müdahalesi sonucunda çıkan çatışmalarda, Türklerden 5'i Lefkoşa'da, 2'si Mağusa'da olmak üzere 7 kişi yaşamını yitirdi³³. 50'si ağır olmak üzere 200'den fazla kişi de yaralandı. Yaşamını yitiren ve yaralananların anısına beş büyük şehirde ve Türklere ait yerleşim merkezlerinde Türk bayrakları yarıya indirildi. İngiliz kuvvetlerinden ise bir subay, bir emniyet amiri, 35 polis ve 25 kadar da askerin yaralandığı kayıtlara geçti. Türkler üzerine ateş edilmesi emrini veren Kıbrıs Emniyet Müdürü White görevden alındı. Yerine Nottingham Emniyet Müdürü Brown tayin edildi³⁴.

Kıbrıs Türklerinin mitingi, İngiliz baskınında da yer aldı. The Manchester Guardian, 27 Ocak Mitingi'ni, okuyucularına "Türklerin 9 Saatlik İsyanı" başlığıyla birinci sayfadan duyurdu³⁵. Türk baskınına yansıyan bilgilere göre İngiliz Daily Telegraph gazetesi, Türkiye'nin Kıbrıs'taki olayları tasvip etmediğini açıklamasını istedi ve Kıbrıs'taki Türklerin gösterileri devam ettiği takdirde şimdiye kadar kazandıkları İngiliz sempatisini kaybedeceklerini ileri sürdü. Kıbrıslı Türkler tehdit ediliyordu. News Chronicle ise İngiliz Hükümeti'nin derhal yeni bir Kıbrıs politikası açıklamasını istedi.

³³ Yaşamını yitiren 7 Kıbrıslı Türkün isimleri: Lefkoşa'da Şerife Mehmet, İbrahim Ali, Mustafa Ahmet, Sermet

Kanatlı ve Mehmet Ahmet Bondigo olarak kayıtlara geçti. Mağusa'da yaşamını yitirenlerin isimleri: Safer Muharrem ve Fuat Yusuf idi. http://www.anamurunesi.com/YAN_SAYFA/kosevazilari/ulvi-keser-kibrista-27-28-ocagi-unutmamak.htm. Guardian gazetesi 29 Ocak günlü yayınında, "Kıbrıs'ta 5 Türk öldürüldü" başlığıyla verdi. **The Manchester Guardian**, 29 Ocak 1958, s. 1.

³⁴ **Milliyet**, 29 Ocak 1958, s. 1, 5.

³⁵ **The Manchester Guardian**, 28 Ocak 1958, s. 1.

Ayrıca Türklerin korkularının teskin etmek için de adanın NATO'nun idaresi altına konulması teklifinde bulunuldu³⁶.

Diğer taraftan bu olaylara neden olan sömürge yönetimi, telgraflarla da protesto edildi. Kıbrıs Türk Kültür Derneği Başkanı Mehmet Ertuğruloğlu'nun İngiliz Dışişleri Bakanı Selwyn Lloyd'a çektiği telgrafta, "*Kıbrıs Türk halkının haklı şikâyetlerinin masum çocuk ve kadınların kanlarıyla boğulmak istendiğini büyük elemle öğrenmiş bulunuyoruz. Hukuki mesnedi çoktan sarsılmış bulunan Kıbrıs üzerindeki hâkimiyetinizin, bu suretle manevi dayanağı da zaafa uğramış bulunmaktadır. Masum kitleler üzerine en ufak bir ihtara bile lüzum görmeden ateş açılmasını Türkiye'de yaşayan yüz binlerce Kıbrıslı Türk adına protesto ederken idarenizdeki Kıbrıs Rum ve Türk cemaatlerinin artık yan yana yaşayamayacaklarını olayların feci şekilde ispat ettiğini size hatırlatmak isterim. Eğer Türk dostluğuna ve dünya sülhüne hala ehemmiyet atfetmekte devam ediyorsanız, taksim tezini kabulde lütfen acele ediniz.*"³⁷ denilmektedir.

Bu gösterilerin TMT³⁸ tarafından düzenlendiğine dair iddialar olsa da bu konuda kesin bir şey söylemek mümkün değildir. Rauf Denктаş, bu mitingin, TMT tarafından programlanmadığını söylemektedir³⁹. Bu gösteriler, her ne şekilde olursa olsun adada yok sayılma tehlikesini gören Kıbrıs Türklerinin dünyaya seslerini duyurmayı başardığı geniş katımlı ilk halk hareketidir. Bu olayla ilgili olarak Rauf Denктаş, "*7 Şehit pahasına dünyaya ilk defa olarak 'Türk gibi yaşamak' azmimizi işittiriyorduk...*"⁴⁰ diyecektir. Ancak TMT

³⁶ **Milliyet**, 30 Ocak 1958, s. 1, 5.

³⁷ **Ulus**, 30 Ocak 1958, s. 1.

³⁸ TMT'nin kuruluşu basında şu şekilde yer aldı: "*Geçenlerde bir Türk polis komiserinin öldürülmesiyle Türkler arasında uyanan infial Kıbrıslı vıklaşlarımızın daha ciddi teşkilatlanmasına yol açtı. Kıbrıs'ın belli başlı şehirlerinde 30 Kasım 1957 yılı gecesi Türkler tarafından dağıtılan beyannamelerde, Volkan ve 9 Eylül Cephesi isimleri altında çalışan gizli teşkilatın bundan sonra 'Türk Mukavemet Teşkilatı' adı altında faaliyet gösterecekleri açıklanmaktadır. Beyannamelerde şu hususlar da belirtilmiştir: "TMT'nin Adanın her tarafında eli gözü kulağı vardır. Düşmanlar tarafından gafil avlanmayın. Düşmanlara karşı girilecek mukabil hareketler TMT tarafından organize edilecektir. Türkler Milli Menfaatleri icabı, TMT'nin emirlerine harfiyen riayet etmelidirler. Adanın yaşadığı bu kritik günlerde heyecana kapılmayıp itidalli davranılmalıdır. Kıbrıs'ın bu davayı kudretle yürüten Türkiye'ye bırakılması lazımdır. Beyanname "Emirlerimizi bekleyin" cümlesiyle bitiyordu."* **Milliyet**, 1 Aralık 1957, s. 1. İlginç bir tesadüf olsa gerekir 30 Kasım gece saat 22'de İngiliz Temsilci Allen Glynn Ankara'ya geldi ve İşçi Partisi'nin desteklediği self-determinasyon aleyhinde konuştu ve Türk Hükümeti ve halkının Kıbrıs sorunu konusundaki hassasiyetini yerinde incelemek istediğini söyledi. **Milliyet**, 1 Aralık 1957, s. 1.

³⁹ Bu konuda bkz. Rauf Denктаş, **Koloni İdaresinde Kıbrıs Türkleri**, AHA Yayınları, İstanbul, 1997, s. 109-126.

⁴⁰ **Rauf Denктаş'ın Hatıraları**, C X, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1999, s. 132. **Ulus gazetesi**, "Kıbrıs'ta 8 Soydaşımızın Katli Olayı, Yurtta İnfial Uyandırdı, Kıbrıs ve Anayurt Türkiye Yas İçindedir." manşetiyle çıktı. **Ulus**, 30 Ocak 1958. Bu manşette de görüldüğü gibi, Türk basını ölenlerin sayısını 8 olarak vermektedir.

olaylar üzerine halkı pasif direnişe çağırılmış; Türk muhtarlarının da tepki olarak istifa etmesini istemiştir.

Bu mitinge katılımın kalabalık olmasında Bozkurt gazetesinde çıkan haberin etkisi olmuş olabilir. Ama tamamen mitingin bu habere bağlanması doğru olmaz. Bu tür eylemlerin, Kıbrıs Türkleri tarafından daha önce de yapıldığı bilinmektedir. Örneğin 21 Ocak Salı günü Türklerin, Lefkoşa'da Taksim mitingi yaptığı bilinmektedir. Vali Foot'un⁴¹ da protesto edildiği söz konusu gösteride yaralananlar olmuştur⁴². Yine bu tarihten dört gün sonra 25 Ocak 1958'de, Limasol'da halkevi binasında toplanan Türkler, yürüyüşe geçerek geniş katılımlı "Taksim" mitingi yapmışlar; İngiliz sömürge güçlerinin müdahalesi üzerine 8 polis, 2 de gösterici yaralanmış ve 2 kişi de tutuklanmıştır. Basında İngiliz subay ve polislerinin Rum göstericilere farklı davrandığı; onlara hoşgörü gösterdiği bunu hareketleriyle de belli ettiği; Türklerle karşı ise şiddet kullandığı bilgileri de yer almaktadır⁴³. Limasol mitinginde, Türkleri en fazla üzen durum ise göstericilere karşı kullanılan güvenlik güçleri arasında Türk polislerinin görevlendirilmesi olmuştur. Bu durum Kıbrıslı Türkler ve Türkiye tarafından kardeşi kardeşe vurdurmak stratejisi olarak değerlendirilmiştir⁴⁴.

28 Ocak'ta İngiliz sömürge güçleri tarafından katledilen, 29 Ocak'ta çok kalabalık ve hüznü bir törenle toprağa verilen⁴⁵ biri kadın olmak üzere dört Türk'ün cenaze alayı da şu şekilde oluşmuştu: En önde yarıya kadar indirilmiş iki Türk bayrağını taşıyan iki genç yürüyordu. Sonra Türk toplumu liderleri ve büyük Türk bayrağını uçlarından tutarak taşıyan 12 genç yer alıyordu. Büyüklü küçüklü yüzlerce çelengi taşıyanların oluşturduğu kortej yüz metreden uzun bir alanı kaplamış ve yürüyen bir çiçek bahçesi görünümü oluşturmuştu. Türk okullarının kız ve erkek öğrencilerin tamamı, izciler ve 20 binden fazla Türk törene katıldı. Türk polisler de göreve gitmeyerek töre-

⁴¹ İngiliz Dışişleri Bakanı'nın isteği üzerine, 26 Ocak'ta Lefkoşe'den Ankara'ya hareket eden Vali Foot, hava muhalefeti nedeniyle İstanbul'a inmek zorunda kalmış ve basına yaptığı açıklamada ada halkı arasında Türk Rum farkı gözetmediğini ileri sürerek, "*Her iki cemaatte aynı ada üzerinde yaşamaktadırlar, iyi geçinmeleri, bir arada yaşamaları lazımdır, aksi halde geçimsizliğin neticeleri müthiş olur.*" tehdidinde bulunmuştur. **Milliyet**, 27 Ocak 1958, s. 1, 5.

⁴² **Milliyet**, 22 Ocak 1958, s. 1.

⁴³ **Bozkurt gazetesi**, 26 Ocak 1958, s. 1.

⁴⁴ **Milliyet**, 26 Ocak 1958, s. 1.

⁴⁵ Kıbrıs olaylarını protesto etmek isteyen üniversite öğrencilerinin gösterisine izin verilmedi; 60 kişi gözaltına alındı. 31 Ocak 1958 tarihinde saat 15.00'te Hukuk Fakültesi önünde toplanan üniversitelerin Kıbrıs Şehitlerini anmak üzere Amtkabir'e sessiz yürüyüş yapmak istemişlerdi. T.M.T.F. ve Ankara Talebe Birliği yöneticileri de I. Şube'ye götürülerek geç vakte kadar sorgulandılar. Sonra serbest bırakılacaklardır. **Ulus**, 1 Şubat 1958, s. 1, 3.

ne katıldılar. Defnedilenlerden İbrahim Ali 16 yaşında, Mustafa Ahmet ve Ali Sermet ise 20 yaşlarındaydılar. Vatanları için hayatlarının baharında toprağa düşmüşlerdi. Kıbrıs'ın her tarafından gelen binlerce kişinin katıldığı törende taşınan pankartlarda yazılı olan bazı ifadeler şöyleydi: "120 Bin Şehit Vermeye Hazırız!". "Ya Taksim Ya Ölüm!". "İngilizler, İkinci Budapeşte Faciasını Siz Vahşiler Yaratınız". "Ruslara Gülmeyiniz, Onlar Gibisiniz". "Vatan Uğruna 7 Değil 120 Bin Şehit Vermeye Hazırız". "İngilizler, Barbarlığınızı İnsanlık Tarihi Asla Affetmeyecektir.". "İngilizler, Mau Mau'lar Sizin Kadar Vahşi Değillerdir.". "İngilizlerden Yedi Şehidimizin İntikamını Alacağız". Mağusa'da öldürülen iki Türk'ün cenazesi de aynı gün şehit edildikleri şehirde büyük bir törenle kaldırıldı⁴⁶.

27-28 Ocak direnişinde öldürülen Türklerin aileleri, Kıbrıs hükümeti aleyhine dava açmaya karar verdi. İngiliz kuvvetlerinin evlere saldırıları sonucunda oluşan zararın 50 bin İngiliz sterlini olduğu tespit edildi. Türk gazino ve sinemalarına İngilizce olarak İngilizler giremez levhaları asıldı. Spor teşkilatı da İngiliz hakemleri listesinden çıkardı. Bu olayla birlikte Rumlardan sonra İngilizlerin eline de Kıbrıslı Türklerin kanı bulaşmıştı. Artık adanın Türk halkı, ne İngiliz sömürge yönetimi altında ne de Rumlarla yaşamak istiyordu. Taksim görüşü bu olaylarla adeta perçinlenmişti⁴⁷. İngiltere belki de Türkiye'ye mesaj vermek istemişti ama hiç şüphe yok ki, sağlamaya çalıştıkları kazanç bu olamazdı.

Olaylar Türk kamuoyu tarafından da nefretle karşılandı. Milli Mücadele Dönemi'ndeki İngiliz-Yunan iş birliği tekrar hatırlandı. Bu konuda Yakup Kadri Karaosmanoğlu, "Kıbrıs Kurbanları" başlıklı yazısında, "*Nitekim bu günlerde görülüyor ki, İngiltere'nin menfaati Londra Hükümetine ananevi Yunan dostluğu politikasına dönmeyi emretmiş bulunmaktadır. Makarios'la barışma ve görüşme teşebbüsleri, Mr. Foot adında bir Yunan dostunun Adaya vali tayini ve bu adamın hazırladığı yeni muhtariyet projesi hep buna alametti. Lakin bunu Yunanlıların anlaması ve takdir etmesi için bir de Türk kanının dökülmesi lazım gelmişti. Adadaki İngiliz askerler o işi de görür görmez, Atina radyosu, derhal bülbül gibi şakıyıp Türklere karşı açılan bütün harplerde ve katliamlarda daima yanı başlarında görmeye alıştıkları İngiliz dostlarına muhabbet neşideleri okumaya başladı...*"⁴⁸ değerlendirmesini yapacaktır.

⁴⁶ **Milliyet**, 30 Ocak 1958, s. 1, 5.

⁴⁷ **Milliyet**, 30 Ocak 1958, s. 1, 5. Bu arada Bağdat Paketi konseyi çalışmaları 30 Ocak'ta sona erdi ve İngiltere Dışişleri Bakanı Selwyn Lloyd başkanlığındaki İngiliz Heyeti, 31 Ocak'ta Ankara'dan Londra'ya gitmek üzere ayrıldı.

⁴⁸ **Ulus**, 2 Şubat 1958; Yakup Kadri Karaosmanoğlu, "Kıbrıs Kurbanları", s. 1, 2.

Diğer taraftan İngilizler öldürdükleri 7 Türk için kontrollerindeki Kıbrıs radyosunda mevlid okutmuşlardır. Aynı radyo Başbakan Adnan Menderes'in olaydan duyduğu üzüntüyü belirten ve Kıbrıs davasının emin ellerde olduğu teminatını veren beyanatını çarpıtarak yayımlamıştır. Bu tutum da İngilizlerin, ölümlere rağmen adadaki Türklerin yalnız olduklarına yönelik algı oluşturma stratejilerine devam ettiğini ve Kıbrıs Türklerine yönelik ikiyüzlü politikalarını gizlemek için kutsal din duygularını kullandıklarını gösteren olaylardan sadece biridir. Ancak sömürge yönetiminin gerçekleri karartan bu taraflı tutumu, Kıbrıs Türklerinin tepkisine neden olmuş ve bu defa gerçek haliyle Başbakanın telgrafının tam metnini yayınlamak zorunda kalmışlardır⁴⁹.

Sonuç olarak Kıbrıs Türk halkı, en iyimser tahminle kendilerine azınlık statüsü tanınmak istenirken; bu duruma isyan edip kendi kaderine sahip çıkma yollarını arayarak, bağımsız yaşama uğurunda ölmeyi göze aldılar. Bu haklı davalarını da Türkiye'nin desteklemesi sonucunda, taksim gerçekleşirse de önemli kazanımlar elde ettiler. Türkiye ve Kıbrıs Türklerinin ortak hareketi sonucunda, Zürih ve Londra antlaşmalarında sağlanan uzlaşmayla kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti'nin, ortaklarından biri olmayı başardılar. Bu başarıda, 27-28 Ocak Halk Hareketi'nin ve o ruhun önemli rol oynadığını kabul etmek gerekir.

Bu vesileyle son bir saptama yapmak gerekirse, zaman zaman dile getirilen Türkiye'nin gündeminde Kıbrıs diye bir sorun yoktu iddiaları gerçekleri yansıtmamaktadır. Lozan Antlaşması'nın 16. maddesi gereği, söz konusu Antlaşma'nın kabul ettiği var olan durumun değişmesi halinde; Türkiye olaya müdahil olacak şekilde durumunu belirlemiş ve Kıbrıs sorununun tarafı olacağını Lozan Antlaşması ile güvence altına almıştı. İşte tam da mevcut var olan durumun değişmesi söz konusu olduğunda, Antlaşma'dan doğan hukuki hakkını kullanmış ve sorunun tarafı olarak süreçte yerini almıştır. 1950'lerin sonlarına kadar Türkiye'nin Kıbrıs diye bir sorununun olmadığı iddiaları en iyimser tanımlamayla herhalde Lozan Antlaşması'nın Kıbrıs'la ilgili kabul ettiği hususları tam olarak bilmemekten kaynaklanmaktadır denilebilir...

⁴⁹ Cumhuriyet, 30 Ocak 1958, s. 1.

KAYNAKÇA**Arşivler**

Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi.

Kitap ve Makaleler

Fahir Armaoğlu, “Amerikan Belgelerinde Kıbrıs Sorunu 1958-1959”, **Belle-**
ten, C LX, S 229, TTK Basımevi, Ankara, 1997.

_____, **Kıbrıs Meselesi, 1954-1959**, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fa-
kültesi Yayını, 1963.

Rauf R. Denктаş, **Rauf Denктаş'ın Hatıraları (1964-1974)**, C 1, Boğaziçi
Yayımları, İstanbul, 2008.

_____, **Koloni İdaresinde Kıbrıs Türkleri**, AHA Yayınları,
İstanbul, 1997.

Köksal Filiz, **Türk Basımında Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin**
Kuruluşu, Kıbrıs Türk Kültür Derneği Yayını, Ankara, 2013.

Olaylarla Türk Dış Politikası, 8. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1990.

İsmail Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları (1920-1945)**, C I, 2.
Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989.

Gazeteler**Bozkurt****Cumhuriyet****Milliyet****The Manchester Guardian****Ulus****Online Kaynaklar**

[http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d10/c015/tbm
m10015022.pdf](http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d10/c015/tbm
m10015022.pdf).

FOTOĞRAFLAR

(Fotoğraf: 1)⁵⁰

(Fotoğraf: 2)⁵¹

⁵⁰ Cumhuriyet, 2 Şubat 1958, s. 1.

⁵¹ Milliyet, 31 Ocak 1958, s. 1.

(Fotoğraf: 3)⁵²

Balıkesir Lisesi Öğrencilerinin Kanlarıyla Çizdikleri Kıbrıs Haritası

(Fotoğraf: 4)⁵³

İstanbul Erkek Lisesi Talebeleri Kanlarıyla Çizdikleri Kıbrıs Haritasıyla

⁵² **Cumhuriyet**, 10 Şubat 1958, s. 1.

⁵³ **Milliyet**, 31 Ocak 1958, s. 1.

(Fotoğraf: 5)⁵⁴

Tarsus'ta Gençlerin Kıbrıs Türklerine Göndermek İçin Hazırladıkları Bayrak

⁵⁴ Cumhuriyet, 14 Şubat 1958, s. 5.

(Fotoğraf: 6)⁵⁵

Galatasaraylı gençler tahtaya çizdikleri Kıbrıs kompozisyonunun başında

(Fotoğraf: 7)⁵⁶

**Şehitler için saygı duruşu yapan
Meclis Kıbrıs'taki
hâdiseyi takbih etti**
*Ankara'da bir miting teşebbüsünü
polis gaz bombası kullanarak önledi*

GECE ANKARA SINEMASI ÖNÜNDE YAPILMAK İSTENEN İKİNCİ NÜMAYİŞ TEŞEBBÜSÜ DAĞITILIRKEN
(İlerdeki hatıralık, nişanlar yağmak isteyen gençlerdir.) [TELEFOTO MİLLİYET : ANKARA - İSTANBUL]

⁵⁵ *Milliyet*, 31 Ocak 1958, s. 1.

⁵⁶ *Milliyet*, 1 Şubat 1958.

(Fotoğraf: 8)⁵⁷

21 Ocak 1958 Tarihi Salı Günü Lefkoşa'da Yapılan Gösteriden Bir Kesit.

(Fotoğraf: 9)⁵⁸

⁵⁷ Milliyet, 27 Ocak 1958, s. 1.

⁵⁸ Milliyet, 29 Ocak 1958, s. 1.

(Fotoğraf: 10)⁵⁹

29 Ocak 1958'de Gerçekleşen Cenaze Töreninden Bir Kesit.

(Fotoğraf: 11)⁶⁰

⁵⁹ Milliyet, 30 Ocak 1958, s. 1.

⁶⁰ Bozkurt, 26 Ocak 1958, s. 1.

(Fotoğraf: 12)⁶¹

(Fotoğraf: 13)⁶²

Kıbrıs Olaylarını Protesto Etmelerine İzin Verilmeyerek Gözaltına Alınan
Üniversite Öğrencileri Sorgulanmak Üzere I. Şubeye Götürülüyorlar.

⁶¹ **Bozkurt Gazetesi**, 27 Ocak 1958, s. 1.

⁶² **Ulus**, 1 Şubat 1958, s. 1, 3.

TÜRK HALKININ KIBRIS HALKINA YAPTIĞI YARDIMLAR (1950-1974)

Sadık SARISAMAN*

Özet

Kıbrıs adası 1878 yılında geçici olarak İngiltere yönetimine bırakıldı. İngiltere bir daha adayı terk etmedi. Diğer taraftan adadaki Rumlar da Kıbrıs için Enosis politikasına yöneldiler. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Enosis'i gerçekleştirmeye yönelik politikalarına daha da hız verdiler. Bu durum Türkiye'nin ve Kıbrıs Türkünün tepkisine yol açtı. Kıbrıs Türk halkı her açıdan Rumlar tarafından baskı altına alındı. Türkler siyasi baskının yanında ekonomik sıkıntıları da ağır bir şekilde hissetmeye başladılar. Bu şartlarda Türkiye ve Türk halkı, Kıbrıs Türküne yardım elini uzattı.

Bu yardımlardan bir tanesi 1950 yılında yaşanan sel felaketi dolayısıyla gerçekleşmiştir. Sel bölgesine Türkiye'den önemli miktarda yardım gönderilmiştir. 1953 Kıbrıs depremi sırasında da önemli miktarda yardım yapılmıştır. Yardım malzemeleri arasında çadırlar da bulunmaktadır. 10 Eylül 1953 tarihinde Baf yakınlarında meydana gelen depremde ise 40'ın üzerinde insan hayatını kaybetmiş, 4.000 civarındaki kişi ise evsiz kalmıştı. Depremzedelere Türkiye'den ciddi manada yardım yapılmıştı.

1963-1964 Kıbrıs olayları sırasında ise 364 Türk ve 174 Rum hayatını kaybetti. 25 bin Türk ve çok sayıda Rum gayri menkullerini geride bırakarak göç etmek zorunda kaldılar. Bunun üzerine Türkiye'de Kıbrıslı Kardeşlerimize Yardım Tali Komitesi kuruldu. Bu komitenin topladığı yardımlar İş Bankası'na yatırıldı. Bu banka vasıtasıyla toplanan yardımlar ihtiyaç sahiplerine ulaştırıldı. Diğer taraftan hükümet Kıbrıs'a Yardım Pulu da bastırıldı. Bu pulların satışından elde edilen gelir de Kıbrıs Türklerine ulaştırıldı.

* Prof. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, ssadik@aku.edu.tr

Yine Türkiye'de Kıbrıs Türklerine Milli Yardım Komitesi oluşturuldu. Bu komitenin başkanlığına Afyonkarahisar Milletvekili Rıza Çerçel getirildi. Komite sadece nakdi yardım kabul edilecek, bağışlanan paralar Kızılay Genel Merkezi'nde açılacak bir hesapta toplanacaktı. Bu arada Türkiye'deki bir kısım gazeteler de yardım kampanyaları başlatmışlardır.

Bu araştırmada Kızılay tarafından yapılan yardımlar da özellikle ele alınacaktır. Türk Kızılay'ı Kıbrıs'a sağlık personeli ve ilaç yardımının yanı sıra gıda yardımında da bulunmuştur. Yardım faaliyetlerine kadınlar da katılmıştır.

Bu bildiride Cumhuriyet Arşivi, Kızılay Arşivi Belgeleri, TBMM Zabıt Cerideleri ve basın kullanılarak Türk halkının Kıbrıs halkına yaptığı yardımlar ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs, Türkiye, Rum, Halk, Yardım

TURKISH SUPPORTS FOR CYPRIOTS (1950-1974)**Abstract**

The management of Cyprus Island was given to England temporarily in 1878. England has not left the island since then. Nevertheless, the Greek people living on the island followed the Enosis Policy. Following the Second World War, they advanced their policies much in order to realize Enosis. This situation led to reaction by both Turkey and Turkish Cypriots. Turkish Cypriots were suppressed by Greek people in every respect. In addition to political suppression, Turkish people began to suffer from economical difficulties. Under these conditions, the Turkish government and its people offered assistance to Cypriots.

The Turkish government provided aid in the aftermath of the flood disaster in 1950. Substantial amount of assistance was sent to the flood area of region from Turkey. In 1953, a significant amount of aid was offered following the earthquake in Cyprus. There were shelter tents among those aid materials. On 10 September 1953, the earthquake in Baf took the lives of more than 40 Cypriots and forced 4000 people to become homeless. The earthquake victims were helped substantially by Turkey.

During the 1963-1964 Cyprus crises 364 Turkish and 174 Greek people died. Twenty-five thousand Turkish people and a large number of Greek people had to migrate leaving their homes behind. As a consequence, a Subsidiary Aid Committee was established for Cypriots in Turkey. Provided by this committee, the financial assistance was put in the İş Bank. Those who were financially in need of assistance received support through İş Bank. Furthermore, the government created "Yardım Pulu (Aid Stamp)" to generate additional financial assistance to the Turkish Cypriots.

A National Support Committee for Turkish Cypriots was later established and chaired by Rıza Çerçel, the elected representative of Afyonkarahisar. This committee only accepted financial support, and donations were collected in an account opened at the Central Office of Red Crescent (Kızılay Genel Merkezi). Meanwhile, some newspapers initiated support campaigns in Turkey.

This research expands upon the support of Red Crescent. The Turkish Red Crescent also provided food in addition to health care professionals and medicine aid. Women were also among the participants in all assistance.

In this analysis, the support of Turkish people to the Cypriot people will be discussed using the Republic Archive, Red Crescent Archive Documents, Assembly Records of Grand National Assembly of Turkey (TBMM) and relevant media reports.

Key Words: Cyprus, Turkey, Greek, People, Support

GİRİŞ

Bilindiği gibi Türk halkının en önemli hasletlerinden bir tanesi de yardımseverliktir. Bu hasletin kaynakları İslam dini ve Türk kültürüdür. Orhun abidelerinde belirtildiğine göre halkın refah seviyesini yükseltmek, aç ve açıkta bırakmamak hakanının görevlerindedir. Çin kaynaklarında her yılın başında Türklerin tören yaparak tanrıya kurban kestiklerinden ve kurban etlerinin halka dağıtıldığından bahsedilmektedir. Türk atasözlerinde de muhtaç olanlara yardım etmek teşvik edilmiştir. Bu husustaki atasözlerinden bazıları şunlardır. Dost kara günde belli olur. Acındırırsan arsız olur, acıktırırsan hırsız olur. Kanaat gibi devlet olmaz. Aç tokun yüzüne bakmakla doymaz. Aç bırakma hırsız edersin çok söyleme arsız edersin.

Bu yardım anlayışı İslamiyet'e girişle daha da kuvvetlenmiştir. Zira İslam dini toplumsal huzuru temel prensip olarak kabul etmiştir. Bu amaçla sosyal yardımlaşmaya ibadet ruhu kazandırılmıştır. Bir hadisi şerifte "*Veren el, alan elden üstündür*" denilmiştir. Bir başka hadiste sadakanın her hastalığı ve belayı defettiği belirtilmiştir. Böylece varlıklı insanlar hayır yapmaya teşvik edilmiştir. Fitre, zekat gibi İslami yükümlülükler de sosyal dengeyi ve huzuru sağlamada önemli bir işlev görmüştür.

Sosyal yardımlaşmada Selçuklular zamanında ahiler ve ahilik kültürü önemli bir yer tutar. Bu dönemde ahilik yardımseverliğin timsali gibi idiler. Ahiler fakire, kimsesize, evlenecek olanlara yardım etmişlerdir. Ünlü Faslı seyyah İbni Batuta, ahilerin Türkiye'ye gelen yabancılara yakın ilgi gösterdiklerini, yiyecek, içecek ve tüm ihtiyaçlarını karşıladıklarını belirtmiştir.

Diğer taraftan İslami bir müessese olan vakıflar vasıtasıyla da muhtaçlara yardım yapılmıştır. Sebillerde ücretsiz su dağıtılmış, imarethanelerde yoksullar için yemek verilmiş, hastanelerde hastalara ücretsiz olarak bakılmıştır. Hatta, fakir ve öksüz kızlar için çeyiz temin edilmiş, borçluların borçları ödenmiş, ihtiyaçlara giyecek verilmiş, dul ve yetimlere yardım edilmiş, fakir cenazeleri kaldırılmıştır. Yine sahipsiz hayvanlara yiyecek verilmiş, kuşlara yem verilmesi gibi hizmetler yerine getirilmiştir.

Vakıf müessesesinin etkinliğini yitirmeye başlaması ile birlikte Hilali Ahmer, yani Kızılay Türkiye'de en önemli yardım kuruluşu haline gelmiştir. 1868 tarihinde kurulan bu yardım derneği halkın yardımlarını toplayan ve dağıtan yetkili müessese haline gelmiştir. Kıbrıs halkına yapılan yardımlarda da bu kuruluş başat rol oynamıştır. Zira, Türkiye Devleti adına yardım gönderme hakkı öncelikle Kızılay'ın elinde idi.

1. 1949, 1955 Yardımları

1949 Aralık ayı içerisinde Kıbrıs'ta su baskınları ve sel felaketi yaşanmış, 20 kadar insan hayatını kaybetmiştir. Sel Afanya ve çevresinde etkili olmuştur¹. Sel felaketinden en çok zarar gören bölgeler Türklerle meskun bölgeler olmuştur. Bu sel felaketi için Türk Kızılayı, Kıbrıs'a ilk etapta 5.000 lira yardım göndermiştir².

10 Eylül 1953 tarihinde Baf yakınlarında bir deprem meydana gelmiştir. Depremde 40'ın üzerinde insan hayatını kaybetmiş, 4.000 civarındaki kişi ise evsiz kalmıştır. 1953 Baf doğumlu olan Ahmet Tolgay'ın ifadesine göre bu depremde derme çatma barınaklardan oluşan bazı köyler yerle bir olmuş, yardım ulaştırılamayan yüzlerce köylü kasabaya akın etmiştir³. Baf Komiser Muavini A. Papadopulos 14 Eylül 1953 günü Royter ajansına yaptığı açıklamada ilçenin 135 köyünün depremde büyük darbe aldığını, 11 köyün haritadan silindiğini, Baf Hükümet Hastanesi'nin yaralılarla dolup taşıdığını ifade etmiştir⁴.

Bu deprem dolayısıyla yardım için ilk harekete geçen ülkelerden birisi de Türkiye olmuştur. Deprem nedeniyle Kızılay 50 çadır göndermiştir. Ayrıca 40 bin liralık yardım malzemesi bizzat Başkonsolos Burhan Işın vasıtasıyla yetkililere teslim edilmiştir⁵. Türkiye'nin bu yardımları üzerine Kıbrıs'tan teşekkür mektupları gönderilmiştir⁶.

Kıbrıs'ta 1955 yılı içerisinde EOKA terör örgütü kuruldu. 1 Nisan 1955 günü EOKA mensupları gece yarısı saat 03.00'te elektrikleri keserek bombalar patlatmış, makineli tüfeklerle rastgele ölüm saçtılar. Çeşitli işyerleri ve İngiliz Bankaları havaya uçurdular⁷.

¹ www.havadiskibris.com

² Kızılay Genel Müdürlüğü Arşivi, Dış İşleri Bakanlığı Tarafından Türkiye Kızılay Derneği Genel Başkanı Rana Tarhan'a Gönderilen 23 Şubat 1950 tarih ve 62069/ 433 (3055) sayılı Yazı.

³ www.kibrisgazetesi.com

⁴ www.kibrisgazetesi.com

⁵ Kızılay Genel Müdürlüğü Arşivi, Maliye Bakanlığı Bütçe ve Maliye Müdürlüğü tarafından Kızılay Genel Başkanlığına gönderilen 8 Şubat 1954 tarih ve 111118-(2532) sayılı yazısı.

⁶ Cumhuriyet Arşivi, Tarih:13/10/1953 Sayı : Dosya :E4 Fon Kodu :30..1.0.0 Yer No :61.377..13.

⁷ Ulvi Keser, "Kıbrıs Sorunu Bağlamında Türkiye'de 6/7 Eylül 1955 Olaylarına Kitlese Bir Bakış", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C XII, S 25, Güz 2012, s. 186.

Bu olaylar üzerine Kıbrıs Türk Kurumları Federasyonu tarafından yardım çağrısı yapıldı. Türkiye'de toplanan yardımlar, 10 Mayıs 1955 tarihinde Aksu vapuruyla Kıbrıs'a gönderdi. İstanbul'dan hareket ederek Kıbrıs adasına giden vapurda yardım malzemesi olarak 15 mahrutu çadır, 4 kutu süt tozu ve 3 teker peynir bulunuyordu⁸.

1. 1957 Yılı Yardımları

Bu yıl içerisinde Kıbrıs Türklerine dağıtılmak üzere İşçi Sendikaları Birliği'nin yardımı ile toplatılan 414 adet muhtelif Türk bayrağı, 858 adet Atatürk ve Fatih Sultan Mehmet resmi 27 Ağustos günü T.M.T.F'de yapılan bir törenle Dr. Fazıl Küçük'e teslim edilmiştir. Bu münasebetle Dr. Fazıl Küçük bir teşekkür konuşması yapmış, bu bayraklarla en küçük Türk köylerinin dahi donatılacağını ifade etmiştir⁹.

Yine bu yıl içerisinde Türk Milli Talebe Federasyonu ipek bir bez üzerine gençliğin kanı ile büyük ebatta bir Kıbrıs haritası yapmaya karar vermiştir. Buna göre gençler her gün saat 17.00'ye kadar Çağaloğlu'ndaki şubeye müracaat edilebileceği duyurulmuştur¹⁰.

2. 1958 Yılı Yardımları

27 Ocak 1858 günlü Bozkurt gazetesi İngiltere'nin taksimi kabul ettiğini yazdı. Kıbrıs Türkleri Atatürk Meydanı'nda toplanarak, halk "*Taksim, taksim*" nidaları ile dolaştı. Öğrenciler dersleri boykot ederek sokaklara döküldüler. "*Ya taksim ya ölüm*" yazılı pankartlar taşıdılar. Bütün evlere ve dükkanlara Türk bayrakları asıldı. Kıbrıs Türkleri ayrıca Larnaka, Limasol ve Mağusa'da da gösteriler düzenlediler. İngilizler gösteri yapan Türklere müdahale ettiler. Olaylarda çok sayıda Türk öldürüldü¹¹.

Bilahare katliama Rumlar da katılmışlardır. Basında yer aldığına göre 28 Temmuz günü Rumlar tarafından 5 Türk öldürmüş, 1'i polis olmak üzere 6 Türk de yaralanmıştır. Ayrıca Baf kazasına bağlı Amerga köyünde 2 Türk'ün cesedi bulunmuştur. Türklerin dövülerek öldürüldüğü, kafalarının parçalandığı tespit edilmiştir. Lefkoşa'da Mustafa Necip adında 70 yaşlarında bir

⁸ Kızılay Genel Müdürlüğü Arşivi, Türkiye Kızılay Cemiyeti Genel Merkezi Tarafından Kızılay İstanbul Deposu Müdürlüğüne Gönderilen 7 Mayıs 1955 Tarihli ve 7310 sayılı yazı.

⁹ **Milliyet**, 28 Ağustos 1957, sayfa 1.

¹⁰ **Milliyet**, 28 Ağustos 1957, sayfa 1.

¹¹ www.haberkibris.com

ihtiyar evinin önünde vurularak öldürülmüştür. Yine Lefkoşa'da Magusa Kapısı civarında 21 yaşlarında Akşit Mehmet, Rumlar tarafından arkasından vurulmuş, kaldırıldığı hastanede vefat etmiştir. Baf kazasının Milya köyünde de Rumlar 90 yaşındaki Hasip Hüseyin'in evini gece uykuda iken basmışlardır. Hasip Hüseyin ölmüş, hanımı Ayşe Hasip ise ağır yaralanmıştır. Bir ay zarfında ölen Türk sayısı 45'i bulmuştur.¹²

Adadaki Rumların tedhiş ve sabotaj hareketlerinden dolayı evlerini terk ederek Türk mahallelerine göç etmiş olan Kıbrıs Türkleri için Kızılay kanalıyla açılan yardım kampanyasının ilk bölümü olmak üzere 500 çadır, 1.000 battaniye, ilaç ve pansuman malzemesi 19 Haziran günü adaya ulaştırılmıştır¹³.

Bu arada Kızılay Kıbrıs Türklerine yardım amacıyla bir komite teşkil etmiştir. Komite Kızılay Beyoğlu ilçe merkezinde kurulmuştur¹⁴. İlaveten Kıbrıs Türk Kültür Derneği ve Milli Türk Talebe Birliği de Kıbrıs Türklerine yardım kampanyaları açmışlardır¹⁵.

Kıbrıs için yardım kampanyası başlatan sivil toplum kuruluşlarından bir tanesi de İstanbul Hemşehriler Cemiyeti'dir. Bu cemiyet İstanbul'un çeşitli ilçelerinde ve semtlerinde bir bankanın şubelerinde yardım hesabı açmıştır. Cemiyet Başkanı Enver Safer Oder, yaptığı basın toplantısında Sofya Milli Operası'nın 24 Temmuz'da İstanbul'a getirileceğini ve muhtelif konserler vereceğini duyurmuştur¹⁶.

Kızılay, Kıbrıs Türklerine Kıbrıs Türk Kültür Derneği eliyle yardım göndermiştir. 25 Temmuz tarihli bir haberde evvelce yapılanlara ilaveten 250 çadır, 5'er ton pirinç, makarna, fasulye, nohut ve şeker göndereceği duyurulmuştur¹⁷.

Bu arada İstanbul Hemşehriler Cemiyeti "Türk Kıbrıs'a Sosyal Yardım Organizasyon Komitesi" adı altında bir komite teşkil etmiştir. Komite, Kızılay ile de temasa geçmiştir. Enver Safer Oder'in başkanlığındaki komisyonda Türk Ortodoks Ruhani Reisi Papa Eftim, İstanbul¹⁸ milletvekillerinden

¹² **Milliyet**, 29 Temmuz 1958, sayfa 1.

¹³ **Milliyet**, 19 Haziran 1958, sayfa 5.

¹⁴ **Milliyet**, 06 Temmuz 1958, sayfa 5.

¹⁵ **Milliyet**, 26 Haziran 1958, sayfa 3.

¹⁶ **Milliyet**, 19 Temmuz 1958, sayfa 2.

¹⁷ **Milliyet**, 25 Temmuz 1958, sayfa 2.

¹⁸ **Milliyet**, 08 Temmuz 1958, sayfa 1.

Nazlı Tlabar, Zakar Tarver, Aleksandr Hacıopolos, eski milletvekillerinden Ahilya Moshos, Belediye Meclisi üyelerinden Vilademir Mırmıroğlu, Nabi Susmuş, Ali Esat Birol, Hamd, Akça, Ticaret Odası Başkanı İbrahim Esi, Sanayi Odası Başkanı Raif Dinçkök, Cevdet Perin ve Yorgo Papadapulos yer almışlardır¹⁹. Bu komite 25 Temmuz tarihinde fiilen yardım toplamaya başlatılmıştır. Yardımı Türkiye geneline yayabilmek için milli bir komite kurulması da öngörülmüştür²⁰.

Bu doğrultuda Kıbrıs'a yardım için kurulan teşekküller birleştirilmiştir. Kızılay bünyesinde Kıbrıs Türklerine Milli Yardım Komitesi kurulmuştur. 28 Temmuz 1958 günü saat 10.00'da Kızılay Genel Müdürü Başkanı Afyon Milletvekili Rıza Çerçel'in başkanlığında bir toplantı yapılmıştır. İstanbul Hemşehriler Cemiyeti Başkanı Enver Safter Oder, Türk Kıbrıs Kültür Cemiyeti Başkanı, Türk Milli Talebe Federasyonu ve Milli Türk Talebe Birliği temsilcilerinin katıldığı toplantıda iş bölümü yapılmıştır. Kızılay makbuzları ile hangi esaslar çerçevesinde yardım toplanacağı bilahare tespit edilecektir²¹.

Bu Komitenin başkanlığına Afyon Milletvekili Rıza Çerçel getirildi. Bu komite adına bazı bankalarda yardım kampanyası hesap numaraları açıldı. Bu bankalar ve hesap numaraları şöyledir: TC Ziraat Bankası Yenişehir Şubesi Hesap No: 364, Türkiye İş Bankası Yenişehir Şubesi Hesap No: 849, Türkiye Emlak ve Kredi Bankası Yenişehir Şubesi Hesap No: 11²².

Bu yardımlar çerçevesinde ilk etapta Kıbrıs Türklerine Milli Yardım Komitesi adına Kıbrıs Türklerine gönderilmek üzere Mersin'e gıda maddeleri sevk edildi²³. Bu yardım kapsamında 13 Temmuz 1958 tarihinde Gima şirketi vasıtasıyla pirinç ve fasulye satın alınmıştır. Bilahare 20 ton pirinç, fasulye ve nohut satın alınmıştır²⁴.

İstanbul Belediyesi 12 Ağustos 1958 tarihli belediye encümeni toplantısında Kıbrıs Türklerine 10.000 lira teberruda bulunmaya, bu paranın Kıbrıs Türklerine Milli Yardım Komitesi'ne teslim edilmesine karar vermiştir²⁵.

¹⁹ **Milliyet**, 08 Temmuz 1958, sayfa 5.

²⁰ **Milliyet**, 25 Temmuz 1958, sayfa 2.

²¹ **Milliyet**, 29 Temmuz 1958, sayfa 1.

²² **Kızılay Genel Müdürlüğü Arşivi**, K: 4134. 1958/ 9-2. Kıbrıs Deprem Sel ve Kuraklık Yardımları Dosyası.

²³ **Kızılay Genel Müdürlüğü Arşivi**, K: 4134. 1958/ 9-2. Kıbrıs Deprem Sel ve Kuraklık Yardımları Dosyası.

²⁴ **Kızılay Genel Müdürlüğü Arşivi**, K: 3542. 1950-1961/ 9-4. Kıbrıs Deprem Sel ve Kuraklık Yardımları Dosyası.

²⁵ **Milliyet**, 13 Ağustos 1958, sayfa 3.

Tercüman Gazetesi de 13 Ağustos akşamı saat 21.00'de Açık hava Tiyatrosu'nda "Muhteşem Kıbrıs Gecesi" adıyla bir program hazırlamıştır. Bu gecede dönemin önemli sanatçılarının sahne alması temin edilmiştir. Gazete katılımı artırabilmek için program sonrası dönüş için her semte otobüs temin etmiştir²⁶.

Yine Hareket isimli motorla Mersin'den Kıbrıs'a 120 çuval makarna, 50 çuval nohut, 52 çuval kuru fasulye, 67 çuval şeker, 250 çadır ve malzemesi gönderilmiştir²⁷. 22 Temmuz 1958 tarihinde de Hareket isimli gemiyle 500 çadır ve çadır malzemesi, 1.000 battaniye, 4 sandık ilaç, 4 sandık pansuman malzemesi, 18.000 adet kan plazması ve 100 ünitelik ilaç sevk edilmiştir²⁸. Yine Hareket gemisinin 24 Ağustos 1958 tarihli seferinde 50 ton buğday, 10 ton şeker, 10 ton nohut, 15 ton fasulye, 10 ton mercimek, 5 ton makarna, 5 ton pirinç, 250 adet çadır gönderilmiştir²⁹. Kıbrıs halkına yardım amacıyla Kızılay Mersin depolarına 50 ton buğday, 5 ton makarna, 5 ton pirinç, 15 ton fasulye, nohut, yeşil mercimek depolanmıştır³⁰.

Kızılay tarafından Kıbrıs Türklerine yardım olmak üzere Lefkoşe Türk Tüccarlar Derneği adına 27 Haziran, 29 Ağustos, 13 Eylül 1958 tarihlerinde Kıbrıs'a toplam 491.000 liralık karşılıksız yardım malzemesi gönderilmiştir³¹.

Kıbrıs Türklerine Milli Yardım Komitesi'nin çalışmalarına başlamasının ardından ülkenin dört bir yanından yardımlar gelmeye başlamıştır. Bu yardımlar çeşitli banka Kızılay cemiyetleri ve şahıslar tarafından yapılmıştır. Birkaç örnek vermek gerekirse Halk Bankası Genel Müdürlüğü 500 lira, Avanos Kızılay Cemiyeti 300 lira, İtimat Kolektif Şirketi 250 lira, Ahmet Kılıç 250 lira, Mevlüt Kurt 100 lira vb. Bu yardıma katılan gayrimüslim TC vatandaşları da vardır. Örneğin Aftim Pafellas 100 lira, Salamon Konti 50 lira vb³².

²⁶ **Milliyet**, 12 Ağustos 1958, sayfa 2.

²⁷ **Kızılay Genel Müdürlüğü Arşivi**, K: 4134. 1958 / 9-2. Kıbrıs Deprem Sel ve Kuraklık Yardımları Dosyası.

²⁸ **Kızılay Genel Müdürlüğü Arşivi**, K: 4134. 1958 / 9-2. Kıbrıs Deprem Sel ve Kuraklık Yardımları Dosyası.

²⁹ **Kızılay Genel Müdürlüğü Arşivi**, K: 4134. 1958 / 9-2. Kıbrıs Deprem Sel ve Kuraklık Yardımları Dosyası.

³⁰ **Kızılay Genel Müdürlüğü Arşivi**, K: 4134. 1958 / 9-2. Kıbrıs Deprem Sel ve Kuraklık Yardımları Dosyası.

³¹ **Kızılay Genel Müdürlüğü Arşivi**, K: 3542. 1950-1961 / 9-4. Kıbrıs Deprem Sel ve Kuraklık Yardımları Dosyası.

³² **Kızılay Genel Müdürlüğü Arşivi**, K: 4130. 1958/ 9-2B. Kıbrıs Yardımları Dosyası.

Türk folklorünün kalkındırılması maksadı ile kurulan "Türk Folklor Kulübü" de Kıbrıs Türklerine yardım kampanyasına katılmıştır. Folklor ekibi bu münasebetle bir yurt gezisine çıkmış, akademik mahiyette Kıbrıs toplantıları gerçekleştirmeye de karar vermiştir³³. Bu çerçevede ekip 2 Eylül 1958 salı günü saat 14.00'de Malatya'ya gelmiştir. Ekip üyeleri bir yandan makbuz karşılığı nakdi yardım toplamaya çalışırken bir yandan da hoparlör ve ses düzeni takılmış arabalar vasıtasıyla aynı gün akşam saat 21.00'den itibaren Malatyalılara renkli sinemada halk oyunları gösterilerinin yapılacağı duyurulmuştur³⁴. Bu gösteriden 825 lira hasılat elde edilmiştir³⁵. Yine Kızılay Mersin şubesi tarafından Milli Türk Talebe Birliği folklor ekibi aracılığıyla Hilal Sineması'nda yapılan etkinlikte 965 lira hasılat elde edilmiştir³⁶.

20 Ekim 1958 tarihine kadar Afyon'dan 675,50 lira, Konya'dan 127,50 lira, Adana'dan 905 lira, Tarsus'tan 1182,50 lira yardım toplanmıştır. Ayrıca İskenderun, Gaziantep, Eskişehir, Sivas'tan da yardım toplanmıştır. Yine çeşitli yerlerden 30.000 lira gelir elde edilmiştir³⁷.

3 Kasım 1958 tarihinde Hareket gemisiyle 500 çuval buğday, 118 çuval yulaf, 94 çuval arpa, 50 çuval burçak, 119 çuval makarna, 50 çuval fasulye, nohut ve 50 çuval da yem gönderilmiştir³⁸.

Bu arada Kıbrıs Türkleri Türkiye'den Türk bayrağı talebinde bulunmuşlardır. Bu talebi karşılamak amacıyla Milliyet gazetesi bayrak kampanyası başlatmıştır. Gazetenin topladığı bayrak miktarı dokuzuncu gününde 5.000'e ulaşmıştır. Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu, Türk Ocakları, Ankara Esnaf Dernekleri Birliği ve öğrenci cemiyetlerinin kampanyaları ise ayrıca devam etmiştir. Bütün bu kampanyalar neticesinde 10.000 bayrak toplamak hedeflenmiştir³⁹.

3. 1959-1961 Yılı Yardımları

30 Aralık 1959 gecesi yağın şiddetli yağmurlar neticesinde Lefkoşe ve civarında büyük tahribat olmuştur. Birçok köyde evler oturulamaz hale gel-

³³ **Milliyet**, 21 Ağustos 1958, sayfa 1.

³⁴ **Kızılay Genel Müdürlüğü Arşivi**, K: 4130. 1958/ 9-2B. Kıbrıs Yardımları Dosyası.

³⁵ **Kızılay Genel Müdürlüğü Arşivi**, K: 4130. 1958/ 9-2B. Kıbrıs Yardımları Dosyası.

³⁶ **Kızılay Genel Müdürlüğü Arşivi**, K: 4130. 1958/ 9-2B. Kıbrıs Yardımları Dosyası.

³⁷ **Kızılay Genel Müdürlüğü Arşivi**, K: 4130. 1958/ 9-2B. Kıbrıs Yardımları Dosyası.

³⁸ **Kızılay Genel Müdürlüğü Arşivi**, K: 4134. 1958 / 9-2. Kıbrıs Deprem Sel ve Kuraklık Yardımları Dosyası.

³⁹ **Milliyet**, 06 Nisan 1958, sayfa 5.

miştir. Her zaman olduğu gibi ilk yardıma koşan Türk halkı olmuştur. 1960 yılı Kasım ayında Tercüman gazetesi yardım kampanyası başlatmıştır. Bu gazetenin yardım kampanyalarında 134.528,88 lira toplanmıştır⁴⁰. Yine Kıbrıs Türk Milli Yardım Komitesi adına çeşitli bankalarda yardım hesapları açılmıştır. Osmanlı Bankası Galata şubesinde açılan hesapta 20.793,66 lira, Ziraat Bankası Bahçekapı şubesinde açılan hesapta 10.683,20, İş Bankası Yeni Camii şubesinde açılan hesapta 13.052,02 lira toplanmıştır⁴¹.

1961 yılında adada yaşanan kuraklık neticesinde zarar gören çiftçilere 1.000 ton buğday ve 500 ton arpa yardımında bulunulmuştur⁴². Ayrıca Kıbrıslı Türk çiftçilere 1 ton korunga ve 2 ton fiğ tohumu da hibe edilmiştir⁴³. Kıbrıs Cumhurbaşkanı Yardımcısı Dr. Fazıl Küçük, Türkiye tarafından verilecek 21 milyon liranın köylüye uzun vadeli kredi olarak verileceğini, köylünün kalkındırılacağını söylemiştir⁴⁴.

Bunlara ilaveten inşaat malzemesi olarak da 1961 yılı Mart ayı içerisinde de 250 ton çimento, 200 bin ton tuğla, 600 metre küp kereste gönderilmesine karar verilmiştir⁴⁵. Ayrıca Türkiye İş Bankası vasıtasıyla Türk Merkez Kooperatifi işçi ve çiftçisine kredi olarak 360 bin sterlin gönderilmiştir. Bu sene içinde 4 milyon 200 bin lira verilmiş olup bu miktar 7 milyon liraya yükseltilecektir⁴⁶.

Diğer taraftan Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti yardım işlerini düzenlemek üzere Kıbrıs'a teknik ataşeler göndermeyi planlamıştır. Tarım, bayındırlık ve diğer ilgili bakanlıklardan tayin edilecek olan bu ataşelerin hazırlayacakları raporlara göre yardımlar gönderilecektir⁴⁷.

4. 1963 Yılı Yardımları

1963 yılının ilk yardımı tarım ve hayvancılık ile ilgilidir. 10 Şubat 1963 tarihinde Kızılay ve devlet kurumları arasında yapılan bir toplantıda Türk

⁴⁰ **Kızılay Genel Müdürlüğü Arşivi**, K: 3452. 1950-1961 / 9-4. Kıbrıs Deprem Sel ve Kuraklık Yardımları Dosyası.

⁴¹ **Kızılay Genel Müdürlüğü Arşivi**, K: 3452. 1950-1961 / 9-4. Kıbrıs Deprem Sel ve Kuraklık Yardımları Dosyası.

⁴² **Kızılay Genel Müdürlüğü Arşivi**, K: 3452. 1950-1961 / 9-4. Kıbrıs Deprem Sel ve Kuraklık Yardımları Dosyası; *Milliyet*, 24 Şubat 1961, s. 1.

⁴³ **Kızılay Genel Müdürlüğü Arşivi**, K: 3452. 1950-1961 / 9-4. Kıbrıs Deprem Sel ve Kuraklık Yardımları Dosyası.

⁴⁴ **Milliyet**, 24 Şubat 1961, sayfa 1.

⁴⁵ **Milliyet**, 25 Şubat 1961, s. 1.

⁴⁶ **Milliyet**, 25 Şubat 1961, s. 1.

⁴⁷ **Milliyet**, 25 Şubat 1961, s. 1.

hayvan besleyicilerinin kuraklık nedeniyle içinde buldukları zor şartların giderilmesi meselesi ele alınmıştır. Toprak Mahsulleri Ofisi'nin 2.000 ton arpa, 2.000 ton çavdar tahsis etmesi, Antbirlik ve Çukobirlik'in 1.000 ton küspe yardımında bulunması önerilmiştir⁴⁸.

Akritis planı çerçevesinde 1963 yılı Noeli'nde Rumlar Kıbrıs'ta bir katliam başlatmışlardır. 21 Aralık günü başlayan ve birkaç gün devam eden olaylarda çok sayıda Türk öldürülmüş, binlerce Türk evlerinden yurtlarından ayrılmak zorunda kalmıştır⁴⁹. Bu katliamlar ertesi yıla taşmıştır. 1964 yılı Eylül ayında 2 yaşlı Türk silahla ateş edilmek suretiyle öldürülmüştür. Lefkoşa'ya bağlı Küçükköy dolaylarında bahçelerini sulayan Türklere Rumlar tarafından silahla ateş edilmiştir⁵⁰.

Bu gelişmeler üzerine Türkiye derhal Kıbrıs halkına yardım elini uzamıştır. 24 Aralık 1963 tarihinde Türk Hava Yolları uçağı ile 9.678,50 liralık malzeme, ilaç ve pansuman malzemesi satın alınmış yada Kızılay depolarından temin edilerek Kıbrıs'a sevk edilmiştir. Bu partide gönderilen malzemeler 50 şişe kan, 35 şişe plazma ve yeteri kadar kan verme takımıdır⁵¹. Yine Türk Hava Kuvvetleri'ne ait 3 uçakla 25 aralık 1963 tarihinde Kıbrıs'a yiyecek, giyecek, ilk yardım malzemeleri, çadır ve battaniyeler, 500 şişe kan ve ihtiyaç duyulan sağlık personeli gönderilmiştir⁵². 26 Aralık 1963 tarihinde de 47.313,62 liralık ilaç, pansuman malzemesi ve bir miktar giyecek ve battaniye Türk Hava Kuvvetleri'ne ait 3 uçakla sevk edilmiştir⁵³.

Yine 3 askeri uçakla Kıbrıs'a ilk yardım grubunda 500 kilo peynir, 1.011 kilo bulgur, 1.200 kilo pirinç, 1.485 kilo fasulye, 1.500 kilo nohut, 1.000 kilo yeşil mercimek, 210 kilo zeytin yağı, 306 kilo vita yağı, 1.500 kilo şeker, 1.000 kilo makarna ve 7.920 kilo un gönderilmiştir⁵⁴. 26 ve 30 Aralık

⁴⁸ Ticaret Bakanlığı Dış Ticaret Genel Sekreterliği tarafından Kızılay Genel Merkezi'ne gönderilen 20 Şubat 1973 tarih ve 893 sayılı yazı; **Kızılay Genel Müdürlüğü Arşivi**, K-5553, (K-3352) 1971/9-4 Kıbrıs Dosyası.

⁴⁹ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Ulvi Keser, "Kıbrıs'ta 21 Aralık 1968 Kanlı Noeli ve Kızılay", **ÇTTAD**, C XII, S 24, Bahar 2012, s. 255-304.

⁵⁰ **Milliyet**, 15 Eylül 1964, sayfa 7.

⁵¹ **Kızılay Genel Müdürlüğü Arşivi**, K: 4709 (622). 1964/9-4 Adnan Öztürk'ün Kıbrıs'a ait Nodları ve Emirleri Dosyası.

⁵² M. Said Terzioğlu, "Kıbrıs Türkleri ve Türkiye Kızılay Derneği", **Güvenlik Kuvvetleri Dergisi**, Lefkoşe, Sayı: 6, Kasım 1988, s. 20.

⁵³ **Kızılay Genel Müdürlüğü Arşivi**, K: 4709 (622). 1964/9-4 Adnan Öztürk'ün Kıbrıs'a ait Nodları ve Emirleri Dosyası.

⁵⁴ **Kızılay Genel Müdürlüğü Arşivi**, K: 4710, Z. 6183. 1964/9-4 Dışişleri Bakanlığında Alınan Mesajlar Dosyası.

1963 tarihlerinde Türk gençliğinin Kıbrıs için verdiği kanlar 250 ve 110 şişelik gruplar halinde Kıbrıs'a sevk edilmiştir⁵⁵. 30 Aralık 1963 tarihli üçüncü partide 110 şişe kan ve kan verme takımı, 636.313,82 liralık ilaç, cerrahi malzemesi ve 100 hastanın bir aylık gıdası gönderilmiştir⁵⁶. Bu arada Kıbrıs'ta 20 personeli ile beraber 100 yataklı bir sahra hastanesi oluşturulmuştur. Bu hastanenin günlük masrafı da 6.000 liranın üzerindedir⁵⁷. Hastane personeli belli aralıklarla yenileriyle değiştirilmiştir⁵⁸.

Diğer taraftan Kıbrıs Türk Cemaat Meclisi Başkanı Rauf Denктаş, Türkiye'nin Lefkoşe Büyükelçisi Mazhar Özkol'a müracaat ederek gıda yardımı yapılmasını istemiştir. Denктаş Türk toplumunun gıda maddeleri stokunun süratle tükenmekte olduğuna, sadece dört günlük un stoku kaldığına işaret etmiştir. Onun ifadesine göre Lefkoşe, Gönyeli, Fota, Hamitmandres, Kermiya, Lefke bölgesi ile mahsur kalmış diğer köylerin ihtiyaçları merkezden karşılanmaktadır. Rum tüccarlar Türklere gıda maddesi vermemektedir⁵⁹.

31 Aralık 1963 tarihinde Kıbrıs Türklerine yönelik yapılan yardım faaliyetleri kamuoyu ile paylaşılmıştır. Buna göre Kızılay'ın ilk yardımlarının tutarı 693.377 liradır. 400.000 lira tutarında 150 ton çeşitli gıda maddesi hazırlanmıştır. Her türlü irtibat kesilmiş olan Kıbrıs'a Türk ordusunun uçakları ile birincisi 26 Aralık 1963, ikincisi 30 Aralık 1963 ve üçüncüsü 31 Aralık 1963 tarihinde olmak üzere üç defa yardım gönderilmiştir⁶⁰.

Bu yardımlar üzerine Kıbrıs Türk Toplum Lideri Rauf Denктаş TRT radyolarına verdiği bir demeçte Kıbrıs Türklerinin adanın her kuşatma altında bulunduğuna işaret ederek *"Yapmış olduğunuz yardımlarınızla 40.000'e yakın Kıbrıs Türk'ü açlıktan kurtulmuş, sırtına alacak sıcak bir battaniye bulabilmiştir... Nüfusun %90'ı için normal hayat ve iş kapıları kapanmıştır. Herkes evini ve vatanını korumak için geceli gündüzlü nöbet beklemektedir... Çocuklar süt, hastalar doktor ve ilaç,*

⁵⁵ **Kızılay Genel Müdürlüğü Arşivi**, K: 4709 (6220). 1964/.9-4 Adnan Öztrak'ın Kıbrıs'a ait Nodları ve Emirleri Dosyası.

⁵⁶ **Kızılay Genel Müdürlüğü Arşivi**, K: 4709 (6220). 1964/.9-4 Adnan Öztrak'ın Kıbrıs'a ait Nodları ve Emirleri Dosyası.

⁵⁷ **Milliyet**, 03 Ocak 1964, s. 7.

⁵⁸ **Milliyet**, 17 Eylül 1964, s. 7.

⁵⁹ Rauf R. Denктаş, **Rauf Denктаş'ın Hatıraları**, C I, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1996, s. 8-9.

⁶⁰ **Milliyet**, 03.Ocak 1964, s. 7; **Kızılay Genel Müdürlüğü Arşivi**, Türkiye Kızılay Derneği Genel Sekreteri Faik Öztrak tarafından yapılan 1 Ocak 1964 tarihli açıklama.

yaralıları tam teçhizatlı bir hastane, şehit aileleri, göçmenler, işsizler devamlı surette iâşe ve bakım istemektedirler" diyerek minnettarlığını dile getirmiştir⁶¹.

5. 1964 Yılı Yardımları

5.1. Yardım Toplama Faaliyetleri

Kızılay Genel Merkezi tarafından Kıbrıs için bütün yurttaki geniş çerçeveli bir yardım kampanyası açılmıştır. İllerde valiler, ilçelerde de kaymakamların başkanlığında yardım komiteleri teşekkül etmiştir. Belediye Başkanları, Özel İdare Müdürleri, Kızılay Şube Başkanları ve meslek teşekkülleri bu komitelerde görev almışlardır. Yapılacak bağışları Kıbrıs'a yardım komiteleri adına Kızılay şubelerinin de kabul etmesi kararlaştırılmıştır⁶². Kızılay Genel Merkezi'nde yardımları organize etmek amacıyla ise bir Kıbrıs Bürosu kurulmuştur⁶³.

Aslında yardım komitelerinin kurulması çok başlılığı önleme amacını taşıyordu. Böylece yardımların bir elde toplanmasına çalışıldı. Örneğin İstanbul Valiliği yaptığı duyuruda bundan sonra bütün yardımların bu komite kanalıyla toplanacağını bildirdi⁶⁴.

Öte yandan yardım kampanyası için müracaat edilecek yerler ve hesap numaraları şu şekilde belirlendi: İstanbul'da Ziraat Bankası şubeleri hesap numarası: 28001, Cağaloğlu'ndaki Türkiye Milli Talebe Federasyonu ve Milli Türk Talebe Birliği Genel Merkezleri, 50 liradan az yardımlar için bütün Kızılay şubeleri. Ankara'da İş Bankası Yenişehir Şubesi hesap no: 1632, İş Bankası Merkez Şubesi hesap no: 5740, bütün Kızılay şubeleri, Türkiye Milli Talebe Federasyonu ve Milli Türk Talebe Birliği ikinci başkanlıkları⁶⁵. Bunlara ilaveten Hava Kuvvetleri Kumandanlığı Ankara'da Ziraat Bankası'nda 398/8331 numaralı yardım hesabı açmıştır. Yüksek Ticaret Öğretmen Okulu da 323/8321 numaralı yardım hesabını faaliyete geçirmiştir⁶⁶.

Bu arada toplumu etkileyebilecek unsurlardan da yararlanılmıştır. İlave kampanyaya dini bir vecibe özelliği kazandırılmaya da çalışılmıştır. Ör-

⁶¹ **Kızılay Genel Müdürlüğü Arşivi**, Rauf R. Denктаş tarafından 25 Mart 1964 tarihinde TRT'ye yapılan açıklama.

⁶² **Milliyet**, 02 Ocak 1964, s. 1, 7.

⁶³ **Milliyet**, 03 Ocak 1964, s. 7.

⁶⁴ **Milliyet**, 9 Ocak 1964, sayfa 7.

⁶⁵ **Milliyet**, 02 Ocak 1964, s. 7.

⁶⁶ **Milliyet**, 4 Ocak 1964, sayfa 7.

neğin Konya'da öğretmenler ve din adamları yardımı teşvik edecek konuşmalar yaparak halkı kampanyaya katılmaya çağırmışlardır⁶⁷.

Diğer taraftan öğrenci derneklerinin Kıbrıs'a yardım konusunda son derece aktif oldukları görülmüştür. Türkiye Milli Talebe Federasyonu ve Milli Türk Talebe Birliği 2 Ocak 1964 tarihinde bir bildiri yayınlarak "*bütün vatandaşları Kıbrıs'daki arkadaşlarımız için açtıkları yardım kampanyasına*" katılmaya davet etmişlerdir⁶⁸.

Bu iki öğrenci derneği Kıbrıs'ta Rumların saldırısına uğrayan Türkler için müşterek yardım kampanyası açmışlardır. Yardımlar Ziraat Bankası Bahçekapı şubesinde açılan hesaba yatırılacaktır. 50 liradan az yardımda bulunmak isteyen vatandaşlar doğrudan doğruya bu derneklerin Çağaloğlu'ndaki merkezlerine de müracaat edebileceklerdir. Banka kanalıyla yapılacak yardımlar Ziraat Bankasının bütün şubelerine yatırılacaktır⁶⁹.

Türkiye Milli Talebe Federasyonu ve Milli Türk Talebe Birliği kanalı ile toplanmış olan ve 8 Ocak günü Kızılay'a teslim edilen aynı yardım miktarı şu şekildedir: 250 kg makarna, 710 kutu çiftlik konservesi, 30 parça kadın elbiselik kumaş, 75 kg pirinç, muhtelif sayıda yün giyim eşyası⁷⁰.

Bu iki dernek dışında kampanyaya katılan çeşitli öğrenci kuruluşları da vardır. Örneğin Konya Yüksek Tahsil Genç Birliği'nin açtığı kampanyanın ilk gününde 15.000 lira para toplanmıştır⁷¹. Yine Ege Yüksek Öğrenim Gençliği'nin açtığı yardım kampanyasına iki günde 5304 lira bağışlanmıştır⁷².

Bununla birlikte Kıbrıs Türklerinin ağırlıklı olarak gıda maddelerine ihtiyacı vardı. Bu yüzden Kızılay Genel Sekreteri Adnan Öztrak bir açıklama yaparak yardımların daha çok gıda maddelerinden oluşmasını, basınının da kampanyayı bu şekilde yönlendirerek ülke geneline duyurmasını istemiştir⁷³.

O'nun ifadesine göre 3 Ocak 1964 tarihi itibarıyla yerlerini terk eden, sığınmacı durumuna düşen Türklerin sayısı 10.000'in üzerindedir. Ayrıca Kıbrıs Türkleri canlarını koruma derdine düştüklerinden dolayı üretim son derece azalmıştır. Birçoklarının işyerleri ile irtibatı kesilmiştir. Bu durum adadaki

⁶⁷ **Milliyet**, 7 Ocak 1964, sayfa 7.

⁶⁸ **Milliyet**, 03 Ocak 1964, s. 7.

⁶⁹ **Milliyet**, 02 Ocak 1964, s. 7.

⁷⁰ **Milliyet**, 09 Ocak 1964, sayfa 7.

⁷¹ **Milliyet**, 4 Ocak 1964, sayfa 7.

⁷² **Milliyet**, 6 Ocak 1964, sayfa 7.

⁷³ **Milliyet**, 03 Ocak 1964, s. 1.

Türkler için büyük bir iase sıkıntısı ortaya çıkarmıştır⁷⁴. Bu yüzden Kızılay yardım kampanyalarının neticesini beklemeden derhal faaliyete geçmiştir. Kurum ilk partide 10 tonu aşkın gıda maddesini süratli bir şekilde Kıbrıs'a gönderilmeyi planlamıştır⁷⁵. Bilahare bu miktarı 150 tona çıkarmıştır⁷⁶.

Bütün bu duyuru ve propagandalar kısa zamanda meyvesini vermiştir. Ülkenin pek çok şehir, kasaba ve köyünden yardımlar yağmaya başlamıştır. 9 Ocak 1964 tarihi itibarıyla yurt çapında yapılan bağışların miktarı 1 milyon liraya yaklaşmıştır⁷⁷.

Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği Yönetim Kurulu 4 Ocak 1964 günü toplanarak 500.000 lira yardım yapma kararı almıştır⁷⁸. Türk Ticaret Bankası Genel Müdürlüğü 20.000 lira ile kampanyaya katılmıştır⁷⁹. Başbakanlık 200.000 lira yardımda bulunmuştur.⁸⁰ Birinci Lig Futbol takımları da yardım kampanyasına katılmışlardır. Bu kulüpler 100.000 lira nakdi yardımda bulunmayı bütün maçların bir haftalık hasılatını bağışlayacaklarını ilan etmişlerdir⁸¹.

Bu yılın ilk günlerinde Besler Bisküvi Fabrikası Kıbrıs'a gönderilmek üzere 1.000 kilo bisküviyi Türkiye Milli Talebe Federasyonu'na teslim etmiştir⁸². Kadıköy Hal Komisyoncular Cemiyeti 1000 lira teberruda bulunmuştur. Vatan Konserve Fabrikası da yardım kampanyasına 2280 kutu konserve vererek katılmıştır⁸³.

İstanbul Kızılay il merkezine 8 Ocak günü yapılan nakdi ve aynı yardımlar ise şunlardır: Milli Reasürans'tan 15.000 lira, Teknik Okul İkinci Sınıf öğrencilerinden 175 lira, Mevhibe, Dr. Pertev ve Naciye Ata'dan 1.050 lira, maliye müfettişlerinden 300 lira, İsmail Tezkan'dan 50, İbrahim Mutlu'dan 50, Rasim Us'tan 100 ve muhtelif vatandaşlardan 45 lira, Pfizer İlaç Fabrikası'ndan 267 kutu ilaç, Değirmenciler Cemiyeti'nden 110 çuval un⁸⁴.

⁷⁴ **Milliyet**, 03 Ocak 1964, s. 7.

⁷⁵ **Milliyet**, 03 Ocak 1964, s. 7.

⁷⁶ **Milliyet**, 2 Ocak 1964, s. 7; **Milliyet**, 4 Ocak 1964, sayfa 7.

⁷⁷ **Milliyet**, 9 Ocak 1964, sayfa 7.

⁷⁸ **Milliyet**, 5 Ocak 1964, sayfa 1.

⁷⁹ **Milliyet**, 7 Ocak 1964, sayfa 7.

⁸⁰ **Milliyet**, 9 Ocak 1964, sayfa 1.

⁸¹ **Milliyet**, 14 Ocak 1964, sayfa 8.

⁸² **Milliyet**, 03 Ocak 1964, s. 1.

⁸³ **Milliyet**, 4 Ocak 1964, sayfa 7.

⁸⁴ **Milliyet**, 9 Ocak 1964, sayfa 7.

Ankara'da ise Kızılay Derneği, Ankara'da 19 Ocak tarihini Kıbrıs Günü olarak ilan etmiştir. Bu günde sabahtan akşama kadar gönüllü hanımlar, öğrenci teşekkülleri ve Yardımseverler Cemiyeti faaliyet göstermişlerdir. Öğleye kadar toplanan meblağ 100.000 liraya ulaşmıştır⁸⁵.

Azak Tiyatrosu yılbaşı gecesi hasılatı olan 500 Türk lirasını Kıbrıs Türklerine gönderilmek üzere Türkiye Milli Talebe Federasyonu'na teslim etmiştir⁸⁶. Teksas Pavyon'da çalışan sanatçılar bir gecelik kazançlarını Kıbrıs'a gönderilmek üzere Kızılay'a teslim etmişlerdir⁸⁷. Manisa'da sinemalar birer günlük hasılatlarını bağışlama sözü vermişlerdir⁸⁸. Muğla'da ise Vali Şeref Tüten'in başkanlığında toplanan yardım kurulu bir ay süre ile sinema biletlerinden 25 kuruş fazla ücret alınmasına karar vermiştir⁸⁹. İzmir'de de sinema sahipleri bir günlük sinema hasılatlarını bu kampanyaya vermeyi taahhüt etmişlerdir. İlaveten bundan sonraki günler için de bilet ücretlerine 25 kuruşluk yardım zammı yapmayı kararlaştırmışlardır⁹⁰.

Sivas'ta bir günde 1.036, Kangal'da 1.140, Urfa'da 40.000, Zile'de 50.00, Gölcük'te 7.000 lira toplanıp Kızılay'ın hesabına yatırılmıştır. Türkiye Çimento Sanayi personeli 2.176, İstanbul'da Kimya Sanayi İşverenler Sendikası 19.300 paket ilaç toplamıştır⁹¹. 11 Ocak 1964 tarihine kadar Adana'da 32 bin, Maraş'ta 10 bin lira bağış toplanmıştır. İzmir'de ise 5 günde 100 bin liradan fazla yardım yapılmıştır. Ayrıca 2000 taksi sahibi, bir günlük hasılatlarını kampanyaya vereceklerini ilan etmişlerdir. Yine İzmir'de memurlar Ocak ve Şubat maaşlarından %1 veya 2 oranında bir miktarı kampanyaya vereceklerini ifade etmişlerdir. Konya İl Genel Meclisi Özel İdaresi bütçesinden 20 bin lira bağış yapmıştır. Bunun dışında Konya'da 80 bin lira toplanmıştır. Malatya Sümerbank Pamuklu Mensucat Fabrikası'nın 3000 işçisi bir günlük ücretlerinin tutarı olan 45 bin lirayı bağışlamışlardır. Malatya'dan ayrıca halktan 15 bin lira toplanmıştır. Batman'da Yeni Batman gazetesi tarafından açılan yardım kampanyası ile işçi ve askeri birliklerden toplanan bağış miktarı 20 bin liradır. Sakarya'da lise öğrencileri 1500, Çatalköprü köylüleri 1000 lira bağışlamışlardır. Bu ilde memur ve halkın yardımı 50 bin

⁸⁵ **Milliyet**, 20 Ocak 1964, sayfa 7.

⁸⁶ **Milliyet**, 02 Ocak 1964, s. 7.

⁸⁷ **Milliyet**, 4 Ocak 1964, sayfa 7.

⁸⁸ **Milliyet**, 4 Ocak 1964, sayfa 7.

⁸⁹ **Milliyet**, 7 Ocak 1964, sayfa 7.

⁹⁰ **Milliyet**, 9 Ocak 1964, sayfa 7.

⁹¹ **Milliyet**, 4 Ocak 1964, sayfa 7.

liraya ulaşmıştır. Bandırma'da bir günde 5950 lira, Karadeniz Ereğlisi'nde 3 günde 11 bin lira, Çorlu'da bir haftada 10 bin lira, Uzunköprü'de üç günde 12.460 lira yardım toplanmıştır⁹².

Amasya'nın Taşova ilçesinde toplanan 1000 lira açılan hesaba yatırılmıştır⁹³. Öğretmen Okulları Genel Müdür Yardımcısı Şevki Altındağ, Kıbrıs'ta bir bankada bulunan 1.500 sterlinini bağışlamıştır⁹⁴. Ankara Valiliği tarafından teşkil olunan yardım komitesi merkeze bağlı Oğulbey, Horoz, Selametli, Vezirhan ve Cimşir köylerine giderek köylülerden 130 çuval buğday, 30 koyunu ile 2000 lira nakdi yardımı teslim almıştır⁹⁵.

Yardım kampanyası sırasında fedakarlık örneği niteliği taşıyan duygulandırıcı örnekler de yaşanmıştır. Örneğin 74 yaşındaki Türkistan göçmeni Nazlı nine de tek kıymetli eşyası olan yüzüğünü kampanyaya vermiştir⁹⁶.

Yapılan yardımlar içerisinde sağlık yardımı niteliği taşıyan kan bağışları da mevcuttur. Örneğin İzmir'de 350 şişe kan bağışı yapılmıştır. Kızılay Kan Merkezi hemşireleri muhtelif askeri birliklerin kan bağışını kabul etmişlerdir⁹⁷.

Dikkati çeken bir başka hususta yardım kampanyasına gayrimüslimlerin de katılmış olmasıdır. İstanbul Ermeni Patrikhanesi Başpiskoposluğu adına Başrahip Ohannes Çolakyan 2.000 lira yardımda bulunmuştur⁹⁸. Yine İstanbul'daki Ermeni vatandaşlar "*Leblebici Horhor*" opereti temsilinden elde ettikleri 50.000 lirayı Kıbrıs Türklerine gönderilmek üzere 3 Haziran günü Vali Niyazi Akı'ya teslim etmişlerdir. Ayrıca aralarında toplayacakları 10.000 lirayı da Türkiye'de öğrenim hayatını sürdüren Kıbrıslı öğrencilere burs olarak vereceklerini söylemişlerdir⁹⁹.

31 Aralık 1964 tarihine kadar Kıbrıs için kurum ve kuruluşlardan, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarından toplam 12.500 kalem olmak üzere 17.914.965,10 lira yardım toplanmıştır¹⁰⁰.

⁹² **Milliyet**, 12 Ocak 1964, sayfa 7.

⁹³ **Milliyet**, 6 Ocak 1964, sayfa 7.

⁹⁴ **Milliyet**, 9 Ocak 1964, sayfa 7.

⁹⁵ **Milliyet**, 6 Ocak 1964, sayfa 7.

⁹⁶ **Milliyet**, 4 Ocak 1964, sayfa 7.

⁹⁷ **Milliyet**, 6 Ocak 1964, sayfa 7.

⁹⁸ **Milliyet**, 9 Ocak 1964, sayfa 1.

⁹⁹ **Milliyet**, 04 Haziran 1964, sayfa 2.

¹⁰⁰ **Kızılay Genel Müdürlüğü Arşivi**, K: 4649. 1965.9-4/1.1964-1965 Yılı Kızılay Kıbrıs Raporları Dosyası.

5.2. Rumların Çıkardıkları Problemler

Öte yandan Rumlar Kıbrıs Türklerine her türlü güçlüğü yaşatmışlardır. İktisadi abluka uygulayarak onları zor durumda bırakmaya çalışmışlardır. Örneğin 24 Ağustos tarihinde İngiliz hava üssüne çalışmaya giden 100 Türk-ü götüren otobüsler, Rumlar tarafından geri çevrilmiştir.¹⁰¹ Bu arada Lefkoşa'daki Türk fırınları kafi gaz sevk edilmemesi sebebiyle çalışamayacak hale gelmiştir.¹⁰² İktisadi abluhanın uygulandığı yerlerden birisi de Baf ilçesinin Bozalan Köyü'dür. Kıbrıs Türklerinin bir sözcüsünün ifadesine göre bu köyün halkı açlıktan ölme tehlikesiyle karşı karşıya bırakılmıştır.¹⁰³ Ktima'da da Türkler arasında büyük bir yiyecek ve su sıkıntısı yaşanmıştır. Bu şehirde Türklere zaruri ihtiyaç maddeleri karne karşılığında dağıtılmıştır. Ayrıca Rumlar birçok Türk köyünün gazyağı ikmalini de kesmişlerdir¹⁰⁴.

Bununla birlikte Kıbrıs Rum yönetimi Kıbrıs Türklerine yardım yapılmasını engellemek amacıyla başta Erenköy olmak üzere Türk yerleşim bölgelerini abluka altına almıştır. Bütün bu gelişmeler Türkiye ve Kıbrıs Rum Hükümeti arasında siyasi gerginliğe yol açmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'nden bir yetkili 12 Eylül tarihli demecinde *"Gıda ve ihtiyaç maddeleri dolu gemi muhakkak adaya gidecektir. Buna kimse mani olamayacaktır. Mukabele görürse biz de mukabele edeceğiz"* demiştir.¹⁰⁵ Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin Türk alayına karşı bir sataşma, Türk toplumuna karşı bir imha hareketi olursa derhal müdahale edeceğini açıklamıştır¹⁰⁶.

Ancak, Rumlar yardım sevkine engel olmak istemişlerdir. Kıbrıs Rum Hükümeti İçişleri ve Savunma Bakanı Yorgacis, Türkiye'nin Erenköy'e yardım sevkini *"bir istila hareketi"* olarak kabul edeceklerini söylemiştir. O, yardımın, Rum Hükümeti'nin kontrol ettiği limanlardan, gümrük ödenmesi şartı ile yapılabileceğini bildirmiştir. Yorgacis, Türkiye'nin Kıbrıs Hükümeti'ni devre dışı bırakmasına razı olmayacaklarını, Türk mücahitlerinin elindeki Erenköy limanında gümrük ve kontrol dairesi olmadığı için gümrük işlemlerinin yapılamadığını, prosedürlerin yerine getirilemediğini belirtmiştir. Eren-

¹⁰¹ **Milliyet**, 25 Ağustos 1964, sayfa 7.

¹⁰² **Milliyet**, 25 Ağustos 1964, sayfa 7.

¹⁰³ **Milliyet**, 14 Eylül 1964, sayfa 1.

¹⁰⁴ **Milliyet**, 14 Eylül 1964, sayfa 7.

¹⁰⁵ **Milliyet**, 13 Eylül 1964, sayfa 1.

¹⁰⁶ **Milliyet**, 12 Eylül 1964, sayfa 7.

köy bölgesinde normal formalitelere riayet edilmesi, gümrük muamelelerinin yerine getirilmesi halinde yardıma engel olmayacaklarını da vurgulamıştır¹⁰⁷.

Makarios da Türkiye'nin ada hükümetinin iznini almadan Erenköy'e gıda ve ihtiyaç maddesi göndermesini kabul etmeyeceklerini, hiçbir keyfi harekete müsaade etmeyeceklerin, ısrar edilirse *"neticelerinin çok vahim olacağı"* tehdidinde bulunmuştur. Makarios, Türk iddialarını asılsız olduğunu, gerekirse Birleşmiş Milletler ve Kıvıllıç temsilcileri ile Türk Maslahatgüzaranın hazır bulunduğu bir heyetle Erenköy'ü ziyaret edip oradaki gıda durumunun gözden geçirilmesini talep etmiştir¹⁰⁸. Bu arada Türk basınında Makarios'un 18 Ağustos'ta Türklere karşı iktisadi ablukayı gevşeteceğine dair vermiş olduğu söze riayet etmemiştir¹⁰⁹.

Bu arada Makarios'un Erenköy Türklerine yardım yapacağına dair haberler duyuldu. Rumlar, Türkler yiyeceğin parasını ödeyemedikleri takdirde Kıvırs Rum Hükümeti'nin bu bedeli karşılayacağını ifade etmişlerdir. Bir Rum yetkili de *"Türkler Bizden şimdiye kadar yardım istemediler ki; isteselerdi ihtiyaçlarından fazlasını bile gönderirdik"* demiştir¹¹⁰.

Kıvırslı Türk liderler, Erenköy'deki Türklerin Türkiye'den yardım gelene kadar Makarios'un yiyecek gönderme teklifini reddeceklerini söylemişlerdir. Türk liderler *"Ne kadar aç kalırlarsa kalsınlar Türkler Rumların göndereceği yiyeceği yemezler"* demişlerdir¹¹¹. Gerçekten de 15 Eylül günü Makarios Erenköy'deki Türklere 9 ton gıda maddesi göndermiş; ancak, Erenköy Türkleri bu yiyecekleri kabul etmemişlerdir¹¹².

Diğer taraftan Türk Hükümeti bir an evvel Erenköy'e yardım gönderilmesinde ısrarlıydı. 4 Ağustos tarihinde toplanan ve Genelkurmay Başkanı Orgeneral Cevdet Sunay'ın da katıldığı Bakanlar Kurulu 6 aylık dönem içerisinde Kıvırs'a 40 milyon liralık yardım yapılmasını kararlaştırılmıştır¹¹³. Bakanlar Kurulu, 14 Eylül tarihinde yaptığı bir başka toplantıda da Birleşmiş Milletler Komutanlığından gerekli bilgi alınır alınmaz Türkiye'den sevkiyat yapma kararı almıştır. Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Sunay'ın da katıl-

¹⁰⁷ **Milliyet**, 12 Eylül 1964, sayfa 1,7.

¹⁰⁸ **Milliyet**, 12 Eylül 1964, sayfa 7.

¹⁰⁹ **Milliyet**, 25 Ağustos 1964, sayfa 7.

¹¹⁰ **Milliyet**, 14 Eylül 1964, sayfa 1.

¹¹¹ **Milliyet**, 16 Eylül 1964, sayfa 7.

¹¹² **Milliyet**, 17 Eylül 1964, s. 7.

¹¹³ **Milliyet**, 5 Ağustos 1964, sayfa 1,7.

dığı Bakanlar Kurulu toplantısından sonra Başbakan Yardımcısı Kemal Satır "*Kıbrıs'ta aç bırakılan soydaşlarımıza her ne şekilde olursa olsun gıda yardımı yapılacaktır*" demiştir. Kemal Satır gıda yardım maddelerinin Anamur'dan sevk edileceğini söylemiştir ¹¹⁴.

Türkiye'nin bu ısrarı ve baskıları, Yunanistan Hükümeti'nin de Erenköy'deki abluka ile alakadar olmasına yol açmıştır. Atina Erenköy çevresinde abluhanın kaldırıldığı hususunda Birleşmiş Milletler temsilcilerinden ve Kıbrıs Rum Hükümeti'nden teminat aldığını duyurmuştur. Yunan Dışişleri Bakanı Kostopulos, Türkiye'den durumun net olarak anlaşılabilmesi ve bir inceleme kurulunun teşkili için sevkiyat 3 gün sonra başlanması ricasında bulunmuştur ¹¹⁵.

Erenköy'deki durumun oluşturulacak bir heyet tarafından mahallinde tespit edilmesi teklifini Ankara Hükümeti de kabul etmiştir. Hatta, bu hususta Lefkoşa Maslahatgüzarına talimat verilmiştir. Ancak, en geç 14 Eylül Pazartesi gününe kadar işlemlerin tamamlanması şart koşulmuştur ¹¹⁶.

Erenköy krizini Türkiye uluslararası platforma taşıyınca Rumlar Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'na Güvenlik Konseyi toplantısı öncesinde 5 maddelik bir plan sunmuşlardır. Bu plan şöyledir:

1. İktisadi abluhanın tamamen kaldırılması ve Kıbrıs Türklerine gönderilen veya onlar tarafından alınan her türlü yiyecek maddesinin Türklerle meskun bölgelere intikalinin serbest bırakılması.

2. Kıbrıslı Türk liderlerin de aynı şekilde davranmaları şartıyla adadaki silahlı devriye birliklerinin ve karakolların kaldırılması için hazırlığa girişilmesi.

3. Evlerini terk etmiş ve yeni yerleşme yerleri arayan Kıbrıslı Türklere mali yardımda bulunulması ve yerlerinde kalanların güvenliklerinin teminat altına alınması.

4. İsyân sırasında işlenen suçlar nedeniyle tutuklama ve cezalandırmanın önüne geçilmesi. Genel af ilan edilmesi ¹¹⁷.

¹¹⁴ **Milliyet**, 15 Eylül 1964, sayfa 7.

¹¹⁵ **Milliyet**, 12 Eylül 1964, sayfa 7.

¹¹⁶ **Milliyet**, 12 Eylül 1964, sayfa 7.

¹¹⁷ **Milliyet**, 17 Eylül 1964, sayfa 1.

Kıbrıs Rum Hükümeti Dışişleri Bakanı Kipriyanu da Erenköy Türklerinin gıda sıkıntısı çektikleri yolundaki haberlerin gerçeği yansıtmadığını ifade etmiştir. O, Birleşmiş Milletler Teftiş Heyeti'nin gıda durumunu incelemek için Erenköy'e gönderilmesi sırasında Erenköy'deki Türklerin yiyecekleri sakladıkları ve mahrumiyet görüntüsü verebilmek için eskimiş elbiseler giydiklerini iddia etmiştir. Kipriyanu, Erenköy'ün nüfusunun 850 olmasına rağmen burada 1.400 kişinin bulunmasını ise Kıbrıs Hükümeti'ne karşı savaşmak üzere Türkiye'den gönderilmiş askerlerin varlığına bağlamıştır. O, Erenköy'deki Türklerin Birleşmiş Milletler tarafından köylerinin yakınına kadar boşaltılmış olan gıda maddelerini almayı reddettiklerini de söylemiştir. Kipriyanu, Türklerin açlığa mahkum edildikleri iddialarını "*İnsanı çileden çıkarır*" şeklinde vasıflandırmıştır¹¹⁸.

Türkiye'nin talepleri üzerine Kıbrıs'ta Birleşmiş Milletler Kumandanı General Thimayya, Türkiye Büyükelçiliği Maslahatgüzarı Faruk Şahinbaş, Milleterarası Kızılhaç temsilcisi Mr. Stalder, Kızılhaç'tan Mr. Jacquiert, Erenköy'deki İsveç Birliği Kumandanı Albay Wadel ile abluka işlerini takiple görevli Binbaşı Edwards ve diğer BMM subaylarından müteşekkil bir heyet Erenköy'e giderek mahallinde incelemelerde bulunmuştur¹¹⁹.

Bu inceleme sonunda Birleşmiş Milletler Komutanı Thimayya Erenköy'deki durumun fecaatini 12 Eylül Cumartesi günü basına yaptığı bir açıklama ile kamuoyu ile paylaşmıştır. Thimayya verdiği demeçte şu hususlara yer verilmiştir:

1. Erenköy'deki Türklerin durumu her geçen gün kötüleşmektedir. Şimdilik açlık söz konusu değildir. Ancak, şimdiki ikmal sistemi devam ederse durum daha da kötüye gidecektir.

2. Civardan gelenlerle nüfusu 1.400 kişiyi bulan Erenköy'de kişi başına düşen günlük kalori miktarı 1.260'dır. Oysa Rumların kontrolü altındaki bölgelerde bu miktar 2.400 kaloridir.

3. 600'den fazla mülteci Erenköy'de anormal şartlar altında yaşamaktadır. Özellikle mağazalarda yaşayanların sağlık durumu yaklaşan kış sebebi ile kötüye gidebilir. Hastalık tehlikesi de ortaya çıkabilir¹²⁰.

¹¹⁸ **Milliyet**, 17 Eylül 1964, sayfa 7.

¹¹⁹ **Milliyet**, 15 Eylül 1964, sayfa 7.

¹²⁰ **Milliyet**, 14 Eylül 1964, sayfa 7.

Erenköy'e Genel Thimayya ile birlikte giden Kıbrıs Büyükelçiliği Maslahatgüzarı Faruk Şahinbaş ise raporunda; General Thimayya'nın Türklerin feci durumunu gördüğünü, Erenköy'de bulunan 1.400'e yakın Türk'ün günde 3 ton yiyeceğe ihtiyacı bulunduğunu, 5 Ağustos tarihinden itibaren Erenköy'e 3 defa gıda maddesinin gittiğini, bu yiyecek maddelerinin miktarının sadece üç buçuk ton civarında olduğunu bildirmiştir. Ona göre halen Türklerin elinde 15 Eylül akşamına yetecek kadar yiyecek bulunmaktadır¹²¹.

Bu raporlar üzerine ilk defa yardımlar başlamıştır. Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği Erenköy'deki acil ihtiyacı karşılamak maksadıyla 13 Eylül Pazar günü 2 helikopter ve kamyonlarla gıda ve zaruri ihtiyaç maddeleri göndermiştir. Bununla birlikte Birleşmiş Milletler Türkiye tarafından doğrudan doğruya Erenköy'e sevkiyat yapılmamasını rica etmiştir¹²². Yardım malzemeleri Dikelya'daki İngiliz üssünde bulunan Birleşmiş Milletler ihtiyat stoklarından sevk edilmiştir¹²³. Lefkoşa Büyükelçiliğinin raporuna göre helikopterler ve kamyonlarla Erenköy'e ulaştırılan yardım malzemeleri, 2 ton gıda maddesi ile battaniye ve bir miktar giyim eşyasından ibarettir¹²⁴. Malzemeler arasında Finli askerlerin ve polislerin refakatinde Birleşmiş Milletler Danimarka Birliği'ne ait bir kamyonla nakledilen 200 battaniye, un, süt tozu ve şeker vardır.¹²⁵ Bilahare bu yardım miktarının 1.800 kilo olduğu öğrenilmiştir¹²⁶.

Bu arada Birleşmiş Milletlerin bir sözcüsü Türkiye'den yardım gelinceye kadar Barış Gücü'nün Erenköy'e kendi yiyecek stoklarından gıda maddeleri göndermeye devam edeceğini söylemiştir. Yardım teşkilatı CARE de Erenköy Türklerine gıda maddeleri ve battaniye göndermek üzere teşebbüse geçmiştir¹²⁷.

Diğer taraftan Kıbrıslı Türk liderler Birleşmiş Milletler tarafından acil olarak sağlanan gıda maddelerinin adadaki ekonomik ablukayı yumuşatmaya yetmediğini ve dünyanın Makarios'u ablukayı tamamıyla kaldırmaya zorlaması gerektiğini belirtmişlerdir. Türk liderleri adına yayınlanan bir tebliğde Kıbrıs'taki Türk köylerinin yüzde 40'ının durumunun Erenköy'den farklı

¹²¹ **Milliyet**, 14 Eylül 1964, sayfa 7.

¹²² **Milliyet**, 15 Eylül 1964, sayfa 7.

¹²³ **Milliyet**, 14 Eylül 1964, sayfa 1.

¹²⁴ **Milliyet**, 15 Eylül 1964, sayfa 7.

¹²⁵ **Milliyet**, 14 Eylül 1964, sayfa 1.

¹²⁶ **Milliyet**, 16 Eylül 1964, sayfa 7.

¹²⁷ **Milliyet**, 16 Eylül 1964, sayfa 7.

olmadığı, problemin Erenköy'le sınırlandırılmayacağı, geçici çareler aramak yerine bütün Türk topluluğunu saran iktisadi ablukanın yok edilmesi gerektiği üzerinde durulmuştur¹²⁸.

Öte yandan 20 Eylül tarihli gazeteler Makarios'un Kıbrıs'taki Birleşmiş Milletler Barış Gücü Komutanı'na gıda yardımının Magusa limanında tahliyesi ve iç kesimlere sevki hususunda gerekli kolaylığın gösterileceğine dair teminat verdiğini kamuoyu ile paylaştılar. Buna göre Makarios, Magusa'ya gelecek olan gıda yardımının en kısa zamanda kamyonlarla Erenköy'deki Türklere gönderileceğini bildirmiştir. Yardım Erenköy'e ulaşıncaya kadar buradaki Türklerin günlük gıda ihtiyaçları Birleşmiş Milletler tarafından temin edilecektir. Makarios ayrıca kendisinin de Türklere gıda yardımında bulunabileceğini ifade etmiştir¹²⁹.

Bu arada Eylül ayının ilk yarısında Magusa'dan Erenköy'e 6 ton yiyecek maddesi götürülmüştür. Yiyecekleri taşıyan kamyonlara Barış Kuvveti'ne bağlı İrlanda ve Finlandiyalı askerler refakat etmişlerdir¹³⁰. Türkiye'den Kıbrıs Türklarine gönderilen yiyecek ve ihtiyaç maddelerinin bir kısmı ise 19 Eylül günü 8 kamyonluk bir konvoy ile Erenköy'e varmıştır. Konvooya Rumlar tarafından herhangi bir müdahalede bulunulmamıştır¹³¹.

Diğer taraftan Makarios Türk cemaatine karşı bir aydan beri uygulanmakta olan iktisadi ablukayı kaldırmayı 14 Eylül günü kabul etmiştir. Makarios'un bu kararı Barış Gücü ve Kızılhaç yetkililerinin Erenköy Türklerinin feci durumunu tespit etmeleriyle bağlantılıdır¹³². Görüldüğü üzere Makarios, Birleşmiş Milletler Temsilcisi Galo Plaza ve Barış Gücü Komutanı General Thimayya'nın baskılarına daha fazla dayanamamıştır¹³³. Ancak, O, yardımın normal limanlar yolu ile yapılmasını istediğini de bildirmiştir¹³⁴. Makarios Türkiye'nin Magusa limanına gemi ile yiyecek ve yardım malzemesi göndermesine de razı olmuştur. Magusa'ya gelecek yardım gemisine her türlü imtiyazın tanınacağını ve Türkiye'den sevkiyat yapıncaya kadar 4-5 gün süre ile Erenköy Türklarine yiyecek göndereceğini de bildirmiştir¹³⁵.

¹²⁸ **Milliyet**, 15 Eylül 1964, sayfa 1, 7.

¹²⁹ **Milliyet**, 20 Eylül 1964, sayfa 7.

¹³⁰ **Milliyet**, 17 Eylül 1964, s. 7.

¹³¹ **Milliyet**, 20 Eylül 1964, sayfa 7.

¹³² **Milliyet**, 14 Eylül 1964, sayfa 1.

¹³³ **Milliyet**, 16 Eylül 1964, sayfa 1.

¹³⁴ **Milliyet**, 14 Eylül 1964, sayfa 1.

¹³⁵ **Milliyet**, 16 Eylül 1964, sayfa 1.

5.3. Gemilerle Yardımlar

Bu arada Kıbrıs Türklerine yapılacak yardımlarla ilgili olarak Adana ve Mersin'de gıda maddeleri konusunda çalışacak iki ayrı satın alma komisyonu oluşturulmuştur¹³⁶. Yardım kampanyası dahilinde elde edilen gelirle ilk etapta satın alınan peynir, bulgur, pirinç, fasulye, nohut, yeşil mercimek, zeytin yağı, vita yağı, şeker, makarna ve undan oluşan 17.632 kilo gıda malzemesi 4 Ocak 1964 günü 3 uçakla gönderilmiştir¹³⁷. 6 Ocak 1964 tarihinde ise uçakla 106.500,84 liralık toplam 17.827 kilo ilaç ve yiyecek yardımı yapılmıştır¹³⁸.

Diğer taraftan toplanan yardımların Kıbrıs'a nakli de sorun teşkil etmiştir. Başlangıçta yardımlar uçaklarla nakledilmişti. Ancak, bu sürdürülebilir bir durum değildi. Binlerce ton ağırlığındaki gıda ve diğer yardım malzemelerinin uçakla nakledilmesi o günün şartlarında mümkün değildi. Hem de bu yolla nakliye çok pahalıya mal oluyordu. Bu yüzden Dışişleri Bakanlığı, Kıbrıs'a deniz yolu ile malzemelerin gönderilmesinin önündeki engelleri bertaraf etmeye çalıştı. Sonunda Rumlar deniz yoluyla yardım malzemesi taşınmasına razı oldular.¹³⁹

Ancak, Kıbrıs'a yardım götüren gemilerin denizden muhriplerle, havadan da savaş uçaklarının korumasında sevk edilmesi kararlaştırılmıştır. Muhriplere yardım gemisi ile beraber Kıbrıs kara sularına kadar gitmesi ve burada beklemesi talimatı verilmiştir. Gemilerin herhangi bir müdahale olması halinde nöbette bekleyen muhripler ve uçaklar vasıtasıyla karşı konulacaktı¹⁴⁰.

Ocak ayı itibarıyla 350 bin liralık çeşitli gıda maddeleri Mersin Limanı'ndan Kıbrıs'a yollanmıştır¹⁴¹. 13 Ocak 1964 günü saat 15.00'te layter denilen iki küçük gemi ile Magusa Limanı'na ulaştırılması planlanmıştır. Magusa Limanı'nda yük boşaltma işleri tamamen Türklerin ellerinde olduğundan malzemelerin süratle boşaltılarak gerekli yerlere sevk edilmesi kararlaştırılmıştır. Bu hususta bütün hazırlıklar yapılmış, yardım malzemelerinin

¹³⁶ **Kızılay Genel Müdürlüğü Arşivi**, K: 4637. 1964. 9-4. Kıbrıs'a Giden Gıda ve Yardım Dosyası Yardımları Dosyası.

¹³⁷ **Kızılay Genel Müdürlüğü Arşivi**, K: 4637. 1964.9-4/1. Kıbrıs Gıda ve Malzeme Dosyası.

¹³⁸ **Kızılay Genel Müdürlüğü Arşivi**, K: 4710, Z. 6183. 1964/9-4 Dışişleri Bakanlığında Alınan Mesajlar Dosyası.

¹³⁹ **Milliyet**, 03 Ocak 1964, s. 7.

¹⁴⁰ **Milliyet**, 11 Eylül 1964, sayfa 1.

¹⁴¹ **Milliyet**, 12 Ocak 1964, sayfa 7.

Lefkoşa'ya nakli konusunda anlaşma yapılmaya çalışılmıştır¹⁴². Bu çerçevede Adana, Mersin, Gaziantep, ve İskenderun'dan temin edilen 147,50 ton gıda maddesiyle Kızılay genel merkezi tarafından gönderilen çeşitli yardım maddeleri, Konya'dan gelen 150 ton un Erdek ve Silivri isimli iki askeri gemiyle 12 Ocak 1964 tarihinde Mersin'den hareket ederek 13 Ocak günü Mağusa'ya ulaştırılmıştır¹⁴³.

Kızılay tarafından gönderilen ikinci tertip gıda ve ilaç yardımı ise 21 Ocak saat 15.00'te iki askeri çıkarma gemisi ile Magusa Limanı'na getirilmiştir. Deniz kuvvetlerine ait çıkarma gemilerinin limana girişi sırasında Magusa Kalesi'nin burçlarına çıkan Türkler tezahüratta bulunmuş, kalenin burçlarına Türk bayrakları asmışlardır¹⁴⁴. Aynı gün 100 şişe kan, kan alama ve kan verme takımıyla 582.117,69 liralık toplam 178 ton yiyecek, 2.303.500 kilo ilaç, 1.500 battaniye ve 20 çadır gönderilmiştir¹⁴⁵. Yine 26 Şubat 1964 tarihinde 27 Mayıs şilebi ile 1.218.616 kilo gıda, giyecek ve ilaç yardımı yapılmıştır¹⁴⁶.

Kızılay vasıtasıyla 30 Aralık 1963 - 29 Şubat 1964 döneminde gerek havallimanı gerekse limanlar vasıtasıyla yapılan toplam 8 parti yardım çerçevesinde son olarak Malazgirt gemisiyle gönderilecek olan ve Mersin Limanı'nda hazır bekleyen yardımlar da dahil olmak üzere 899.632 kilo un, 118.966 kilo makarna, 215.995 kilo pirinç, 156.981 kilo bulgur, 36.854 kilo nohut, 162.548 kilo kuru fasulye, 160.537 kilo mercimek, 158.766 kilo bakla, 1.699 kilo börülce, 218.700 kilo çeşitli çorbalık malzeme, 67.000 kilo çocuk maması, 332.500 kilo tarhana, 7.750 kilo pirinç unu, 23.500 kilo irmik, 457.000 kilo mısır, 314.000 kilo dövme, 100.000 muhtelif gıda maddeleri, 15.010 kilo patates, 152.465 kilo toz şeker, 1.160 kilo kesme şeker, 1.003 kilo zeytinyağı, 50.915 kilo kakao, 10.000 kilo soğan, 1.173 kilo incir, 2.000 kilo barbunya fasulye, 41.500 kilo tuz, 1.412 kilo zeytin, 1.000 kilo lokum, 82.000 kilo baklava, 8.000 kilo fıstık, 18.000 kilo pekmez, 18.000 kilo tahin, 15.000 kilo salça, 163.000 kilo beyaz darı, 3.571.5000 kilo bisküvi, 1.066.500 kilo kuru üzüm, 33.145.000 kilo tuzlu balık, 6 sandık pastırma, 3.708.500 kilo sucuk, 2 sandık sucuk,

¹⁴² *Milliyet*, 13 Ocak 1964, sayfa 7.

¹⁴³ *Kızılay Genel Müdürlüğü Arşivi*, K: 4637. 1964. 9-4. Kıbrıs'a Giden Gıda ve Yardım Dosyası Yardımları Dosyası.

¹⁴⁴ *Milliyet*, 22 Ocak 1964, sayfa 7.

¹⁴⁵ *Kızılay Genel Müdürlüğü Arşivi*, K: 4710, Z. 6183. 1964/9-4 Dışişleri Bakanlığında Alınan Mesajlar Dosyası.

¹⁴⁶ *Kızılay Genel Müdürlüğü Arşivi*, Said Arif Terzioğlu tarafından Cumhuriyet gazetesi için hazırlanan ve Kızılay Dergisi'nde de yayımlanan Şubat 1964 tarihli yazı.

17.000 kilo pamuk yağı, 135.000 kilo süt tozu, 10.011.000 kilo konserve, 1.290 kilo sana yağı, 10.000 kilo nişasta, 200.000.000 kilo hayvan yemi, 28.181.350 kilo sabun, 2.500.000 kilo toz sabun, 4.000 kilo tuvalet sabunu, 162 paket sigara, 300.000 kilo sagara ve muhtelif yardım malzemesi, 780.000 kilo tursil temizlik malzemesi, 800.000 kilo temizlik tozu, 30.000 kilo çamaşır sodası, 45.000 kilo pamuk, 21.500 kilo yün ipliği, 2.000.000 kilo hastane malzemesi, 5.100 adet battaniye, 50 nevresim, 50 yatak çarşafı, 50 kol bağı, 4 ilk yardım çantası, 2 pazı bant, 15 sedye, 20 mahrutu çadır ve ekipmanı, 200 boğman çadır, 337 frenk gömleği, 317 çift çocuk ayakkabısı, 317 çift erkek ayakkabısı, 125 çift eldiven, 97 takım erkek takım elbise, 154 kazak, 375 pardösü, 186 palto, 134 manto, 1.452 çift çorap, 367 kadın iç gömleği, 153 erkek iç gömleği, 354 atkı, 38 pantolon, 1 yelek, 1 el çantası, 49 ceket, 33 erkek iç çamaşırı, 218.500 metre kumaş, 6 balya kumaş, 304.45 metre basma, 8.964 metre kaput bezi, 80 havlu, 2.911 etere pazen, 1.012 metere keten, 400 metere çarşaflık bez, 36 entari, 7 etek, 4 tülbent, 1 yün şal, 210 metre entarilik kumaş, 1.072 metre gömlekklik kumaş, 1.014 metre dividin, 34 trençkot, 3 kanadiyen, 15 mont, 14 iç çamaşırın gönderilmiştir¹⁴⁷.

Öte yandan Ulaştırma Bakanlığı tarafından Kızılay'a tahsis edilen Malazgirt gemisi 13 ve 14 Nisan 1964 tarihinde Mağusa Limanı'na 827.054 kilo ve 1.837,39 liralık yardım malzemesi indirmiştir¹⁴⁸. Malazgirt adlı gemi 14 Nisan 1964 günü Mağusa Limanı'na toplam 325 ton un, 100 ton bakla, 50 ton mercimek, 25 ton nohut, 50 ton fasulye, 50 ton pirinç, 30 ton bulgur, 55 ton makarna, 50 ton şeker, 5 ton konserve sebze, 25 ton margarin, 3 ton salça, 10 ton zeytin, 3 ton bisküvi, 1 ton çay, 10 ton sabun, 2,5 ton pekmez, 2.000 battaniye, 200 çadır, 2.000 metre pazen, 3.000 metre basma, 5.000 metre kaput bezi, 3.467 metre kumaş, 2.000 çift ayakkabı, 16.983 kilo muhtelif ilaç, giyim eşyası ve gıda maddesi adaya götürülmüştür¹⁴⁹.

Nisan 1964 tarihine kadar yapılan yardımların maddi değeri 7.054.019,30 lirayı bulmuştur¹⁵⁰. 13 Temmuz günü ise Gençlik Şilebi ile saat 18.45'te 950 ton çeşitli gıda maddesi ile yünlü ve pamuklu mensucat Mersin

¹⁴⁷ **Kızılay Genel Müdürlüğü Arşivi**, K: 4637. 1964-1965.9-4/1 Kızılay Kıbrıs Gıda ve Malzeme Dosyası.

¹⁴⁸ **Kızılay Genel Müdürlüğü Arşivi**, K: 4649. 1964-1965.9-4/ Kızılay Kıbrıs Raporları Dosyası.

¹⁴⁹ **Kızılay Genel Müdürlüğü Arşivi**, K: 4637. 1964-1965.9-4/1 Kızılay Kıbrıs Gıda ve Malzeme Dosyası.

¹⁵⁰ **Kızılay Genel Müdürlüğü Arşivi**, Said Arif Terzioğlu tarafından Cumhuriyet gazetesi için hazırlanan ve Kızılay Dergisi'nde de yayımlanan Nisan 1964 tarihli yazı.

Limanı'ndan yola çıkarılmıştır. Şilep yükünü Magusa Limanı'na boşaltmıştır. Gönderilen yardım malzemeleri arasında 400 ton un, 100 ton mercimek, 100 ton nohut, 50 ton fasulye, 50 ton şeker, 50 ton makarna, 40 ton margarin, 13 ton konserve, 10 ton zeytinyağı, 10 ton zeytin, 14 bin metre de pazen, basma ve kaput bezi gibi çeşitli mensucat bulunmaktadır¹⁵¹.

Yine Kıbrıs'a yardım malzemesi götüren Kalkavanlar'a ait 400 tonluk Hasan Yörük motoru 16 Eylül saat 18.50'de Mersin Limanı'ndan ayrılmıştır. Geminin 17 Eylül saat 12.00 civarında Magusa Limanı'na varacağı tahmin edilmiştir. Kızılay Müfettişi Nuri Aydıngöz de motorla temsilci olarak Kıbrıs'a gitmiştir¹⁵². Motora bu defa savaş gemileri refakat etmemiştir. Herhangi bir ticari gemi gibi yolculuk yapmıştır¹⁵³. Bununla birlikte Türkiye güvenlik tedbirlerini tamamen elden bırakmamıştır. Mersin ve İskenderun limanlarında bulunan savaş gemileri alarm durumuna geçirilmiştir. Türkiye gemiye yapılacak en küçük bir müdahaleye şiddete karşılık verileceğini bildirmiştir¹⁵⁴. Bu sırada ihtiyaten Mersin Limanı'nda Emin adlı motor da yedek olarak bekletilmiştir¹⁵⁵.

Bu arada Hasan Yörük 600 bin liraya, mürettebatı da 100 bin liraya sigorta ettirilmiştir¹⁵⁶. Motorla Kıbrıs'a 267 ton çeşitli gıda maddesi, 200 çift ayakkabı, 500 battaniye, 500 takım elbise, 2.000 jilet gönderilmiştir¹⁵⁷. Gönderilen gıda maddelerinin içerisinde 15 ton makarna, 10 ton sabun, 20 ton şeker, 25 ton fasulye, 30 ton pamuk, 25 ton mercimek, 30 ton un, 30 ton vita yağı, 10 ton bulgur, 20 ton pirinç, 2 ton salça ve ayrıca 45 ton çeşitli gıda maddesi yer almaktadır¹⁵⁸.

Hiçbir engelleme ile karşılaşmadan yolculuk yapan gemi 17 Eylül günü saat 15.00'te Magusa Limanı'na varmıştır. Kıbrıs Rum makamları motorun limana girişinde herhangi bir zorluk çıkarmamışlardır. Gemideki yardım malzemelerinin boşaltılmasına Birleşmiş Milletler Barış Gücü Kumandanı Hintli General Kondendera Thimayya'nın nezaretinde saat 15.00'te başlanmıştır¹⁵⁹. Boşaltma sırasında Kıbrıslı Rum Polisler ve Barış Gücü'nün İrland

¹⁵¹ **Milliyet**, 14 Temmuz 1964, sayfa 7.

¹⁵² **Milliyet**, 17 Eylül 1964, s. 1, 7.

¹⁵³ **Milliyet**, 16 Eylül 1964, sayfa 1.

¹⁵⁴ **Milliyet**, 17 Eylül 1964, s. 7.

¹⁵⁵ **Milliyet**, 16 Eylül 1964, sayfa 1.

¹⁵⁶ **Milliyet**, 17 Eylül 1964, s. 7.

¹⁵⁷ **Milliyet**, 17 Eylül 1964, s. 7.

¹⁵⁸ **Milliyet**, 17 Eylül 1964, s. 7.

¹⁵⁹ **Milliyet**, 18 Eylül 1964, sayfa 1.

dalı askerleri de görev yapmıştır. İndirilen gıda maddeleri Kıbrıslı Rum polisler tarafından muayene edilmiştir¹⁶⁰. Hava karardıktan sonra boşaltma işi durdurularak ertesi güne bırakılmıştır. 18 Eylül günü boşaltma işlemi tamamlanmıştır¹⁶¹.

Hasan Yörük motoru, 18 Eylül günü Mersin Limanı'na geri dönmüştür. Limana indirilen malzemeler Türk bayraklarıyla donanmış kamyonlarla nakledilmiştir¹⁶². Rumlar yapılan anlaşma gereğince yardım malzemelerinden gümrük resmi almamışlardır. Gönderilen yiyecek maddeleri arasında yalnız patatesi içeri sokmayarak imha etmişlerdir. Bunun sebebi nebatî hastalıkların mevcudiyetidir. Ancak, Birleşmiş Milletler temsilcileri patatesi mahallinden temin ederek Erenköy'e sevk etmiştir¹⁶³.

Sonuç itibarıyla Kıbrıs'a 1964 yılında gönderilen yardım malzemeleri şunlardır: battaniye 18.011 adet, çadır 1.200 adet, kuru fasulye 366 ton, bulgur 260 ton, nohut 296 ton, mercimek 398 ton, margarin 221 ton, piriç 407 ton, zeytinyağı 39 ton, ilaç ve sıhhi malzeme 26 ton, kitap ve kırtasiye 6 ton, şeker 332 ton, un 1.687 ton, makarna 267 ton, salça 44 ton, konserve 48 ton, giyim eşyası 39 ton, ayakkabı 19 ton, bakla 275 ton, börülce 42 ton, sabun 74 ton, zeytin 29 ton, reçel 9 ton, bisküvi 13 ton, temizlik tozu 7 ton, patiska 4.000 metre, kaput bezi 29.000 metre, tuzlu balık 54 ton, palto 1.500 adet, çadır bezi 2.000 metre, gömleklik kumaş 17.000 metre, fanila 12.000 adet, çorap 12.000 çift, erkek çorabı 12.000 çift, patates 26 ton, sigara 21 ton, çay 3,5 ton, kahve 1 ton, kuru üzüm 1 ton, pekmez 2 ton, hayvan yemi 200 ton, mısır 500 kilo, şehriye 10 ton, çocuk maması 10 ton, soğan 8 ton, incir 2 ton, tuz 2 ton, DDT 2 ton, pazen 6.300 metere, basma, 900 metere, çorbalık 13 ton, sucuk 5 ton, margarin 58 ton, beyaz peynir 2 ton, kaşar peyniri 2 ton, sabun tozu 2 ton, eritilmiş yağ 1 ton, pastırma 500 kilo¹⁶⁴.

5.4. Hasta ve Yaralıların Kıbrıs'tan Türkiye'ye Getirilmesi

Bu arada Türkiye'nin Kıbrıs'a yaptığı yardımlar oraya yardım malzemesi nakledilmesi ile sınırlı değildir. Bunun dışında Kıbrıs'tan Türkiye'ye hasta ve yaralı getirerek de yardım yapılmıştır. Örneğin Ocak ayı içerisinde Kıbrıs-

¹⁶⁰ **Milliyet**, 20 Eylül 1964, sayfa 1.

¹⁶¹ **Milliyet**, 18 Eylül 1964, sayfa 1.

¹⁶² **Milliyet**, 21 Eylül 1964, sayfa 1, 7.

¹⁶³ **Milliyet**, 19 Eylül 1964, sayfa 1

¹⁶⁴ Ulvi Keser, **Kızılây Belgeleri Işığında Kıbrıs 1963-1974**, Ankara, 2010, s. 272-273.

'a çeşitli gıda ve yardım malzemesi götüren Şarköy ve Erdek gemileri dönüşte 16 kişilik bir kafiye beraberlerinde getirmişlerdir. Bu kafiye 12 yaralı ve hasta, 2 yetim, 2 de refakatçi bulunmaktadır¹⁶⁵. Bu kişiler Türkiye'de kaldıkları müddetçe masrafları Kızılay tarafından karşılanmıştır¹⁶⁶. Yine Kıbrıs'a gıda yardımı götüren ve 2 Haziran günü geri Mersin Limanı'na dönen Amasya Şilebi de 3'ü hasta olmak üzere 94 Kıbrıs Türkünü de beraberinde getirmiştir¹⁶⁷.

Diğer taraftan Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu yönetim kurulu, Kıbrıs'ta anasız babasız kalan Türk çocuklarının kurumun yurt içindeki yuvalarında yetiştirilmelerini kararlaştırmış ve ilgili makamlarla gerekli temaslarda bulunmuştur¹⁶⁸.

6. 1965 Yılı Yardımları

Bu yıl içerisinde Kıbrıs'a 1057 ton yardım malzemesi götüren Mehmet Kaptanoğlu motoru eşyalarını boşaltarak 18 Kasım 1965 günü geri dönmüştür. Kızılay Müfettişi Nuri Aydınöz bu hususta yaptığı açıklamada, motorun Barış Gücü kuvvetleri tarafından muhafaza altına alındığını ve bu şekilde boşaltma işine başlandığını söylemiştir. Onun ifadesine göre Kıbrıslı Rum polisler 4059 yağ tenekesini, ikişer üçer delik açmak suretiyle aramışlardır. Çuvallarda aynı şekilde delik deşik edilmiştir. Bu suretle gıda maddeleri harap olmuştur¹⁶⁹.

Kaptanoğlu gemisi geri dönüşte ise hasta olan 28 Kıbrıs Türkünü tedavi edilmeleri amacıyla beraberinde getirmiştir. Bu kişilerden Fazilet Mehmet, Hamide Mehmet, Fatma Ahmet, Veciha Hasan ağır hasta olduklarından Mersin Devlet Hastanesi'ne yatırılmışlardır. Öbür 24 hasta ise, Kızılay'ın kiraladığı otobüsle Ankara'ya hareket etmişlerdir¹⁷⁰.

İşçi sendikalarından Türk İş de Kıbrıs'a yardım eden kuruluşlar arasındadır. Sendika Kıbrıs'taki 5.000 kişilik işçi sendikasına yardım için döviz transferine müsaade edilmesini hükümetten istediğini kamu oyu ile paylaşmıştır¹⁷¹.

¹⁶⁵ **Milliyet**, 22 Ocak 1964, sayfa 7.

¹⁶⁶ **Milliyet**, 9 Ocak 1964, sayfa 7.

¹⁶⁷ **Milliyet**, 3 Haziran 1964, sayfa 7.

¹⁶⁸ **Milliyet**, 9 Ocak 1964, sayfa 7.

¹⁶⁹ **Milliyet**, 19 Kasım 1965, sayfa 3.

¹⁷⁰ **Milliyet**, 19 Kasım 1965, sayfa 3.

¹⁷¹ **Milliyet**, 28 Nisan 1965, sayfa 1.

Öte yandan yapılan faaliyetin aciliyeti nedeniyle Kıızılay ilk dönemde özellikle derhal sevk edilmesi gereken gıda maddeleri ve palto, battaniye gibi ihtiyaçlar için satın alma talimatı dışında bir yol izleyerek yönetim kuruluna 1.000.000 liraya kadar mübayaaya yetkisi vermiştir. Bunları piyasadan temin edilmiş ve adaya gönderilmiştir¹⁷².

22 Şubat 1965 itibarıyla Kıbrıs'a yapılan gıda yardımı sucuk, makarna, un, margarin, pirinç, şeker, kavurma, zeytin, konserve, salça, reçel, kakao, patates, bisküvi, sabun, bulgur, erik, hayvan yemi, pekmez, kuru üzüm gibi mutfak malzemeleri için 8.597.202 liradır. Gönderilen giyim eşyası, battaniye, çadır, kumaş ve ayakkabı ise 4.905.909 lira değerindedir¹⁷³.

23 Mayıs 1965 tarihinde Kıbrıs Türklerine gönderilen yardım malzemesi 50 ton pirinç, 50 ton bulgur, 70 ton kuru fasulye, 40 ton nohut, 46 ton mercimek, 7 ton reçel, 5 ton bisküvi, 10 ton sabun, 10.000 metre kaput bezi, 2.000 metre patiska, 10.000 metre pazen kumaş, 10.000 metre basma, 10.000 metre gazlı bez, 6.000 metre yünlü kumaş, 5.000 adet battaniye, 250 çift ayakkabı, 5.000 metre trençkotluk, 8.000 metre yünlü gömleklilik, 5.000 adet don, 1.500 adet palto, 10.000 adet pantolon, 2.000 ceket, 3.000 yüz havlusu, 11.000 çift iplik çorap, 9 ton salça, 3 ton çay, 60 ton şeker olmak üzere toplam 2.692.026,02 lira tutarındadır¹⁷⁴.

Kıbrıs'ta Kıızılay tarafından kurulan ilk yardım hastanesinde 1 Haziran-31 Temmuz 1965 döneminde 32.400 sterlin süt, 55.425 sterlin yoğurt, 137.580 sterlin meyve ve sebze, 225.050 sterlin et, 99.400 sterlin mazot, 15.980 sterlin benzin ve 980.825 sterlin muhtelif harcamalar olmak üzere toplam 1.546.660 sterlin harcama yapılmıştır¹⁷⁵.

1 Ağustos-31 Ekim 1965 döneminde ise 32.240 sterlin süt, 75.225 sterlin yoğurt, 238.373 sterlin meyve ve sebze, 288.600 sterlin et, 144.590 sterlin mazot, 20.310 sterlin benzin ve 1.044.965 sterlin muhtelif harcamalar olmak üzere toplam 1.843.303 sterlin harcama yapılmıştır¹⁷⁶.

¹⁷² Keser, **a.g.e.**, s. 270.

¹⁷³ Keser, **a.g.e.**, s. 267.

¹⁷⁴ **Kızılay Genel Müdürlüğü Arşivi**, K: 4840. 1966/9-4/ Kızılay Kıbrıs'a Yardım Dosyası.

¹⁷⁵ **Kızılay Genel Müdürlüğü Arşivi**, K: 4649. 1964-1965.9-4/ Kızılay Kıbrıs Raporları Dosyası.

¹⁷⁶ **Kızılay Genel Müdürlüğü Arşivi**, K: 4649. 1964-1965.9-4/ Kızılay Kıbrıs Raporları Dosyası.

13 Kasım 1965 tarihinde Mehmet Kaptanoğlu isimli gemi ile gönderilen yardım malzemeleri 9.229.096 lira değerindedir. Bu malzemeler şunlardır: 15.000 pantolon, 10.000 palto, 10.000 ceket, 40.000 metre yünlü gömleklilik kumaş, 5.000 metre ceketlik yün kumaş, 5.000 metre elbiselik yün kumaş, 4.000 metre elbiselik kumaş, 5.000 çift kadın ayakkabısı, 3.245 çift çocuk ayakkabısı, 16.755 muhtelif ayakkabı, 5.000 havlu, 29.200 yün fanila, 1.165 adet fanila, 1165 spor don, 5.000 çuval, 5.000 metre çuval, 50.000 metre kaput bezi, 5.000 metre brandalık bez, 40.000 metre basma, 40.000 metre ropluk keten, 5.000 metre azlık kumaş, 137.000 kilo bulgur, 125.000 kilo nohut, 137.000 kilo mercimek, 69.000 kilo margarin, 100.000 kilo fasulye, 14.000 kilo reçel, 14.000 kilo salça, 137.000 kilo pirinç, 27.000 kilo toz sabun, 27.000 kilo beyaz sabun, 200 ton pişmiş balık¹⁷⁷.

1 Kasım-31 Aralık 1965 döneminde ise 21.520 sterlin süt, 44.250 sterlin yoğurt, 116.115 sterlin meyve ve sebze, 159.050 sterlin et, 85.100 sterlin mazot, 10.760 sterlin benzin ve 587.940 sterlin muhtelif harcamalar olmak üzere toplam 1.024.735 sterlin harcama yapılmıştır¹⁷⁸.

Kıbrıs'a 1965 yılında gönderilen yardım malzemeleri şunlardır: battaniye 15.000 adet, kuru fasulye 170 ton, bulgur 187 ton, nohut 165 ton, mercimek 183 ton, margarin 119 ton, pirinç 187 ton, ilaç ve sıhhi malzeme 1,5 ton, kitap ve kırtasiye 8 ton, şeker 129 ton, salça 9 ton, giyim eşyası 25 ton, ayakkabı 500 kilo, sabun 10 ton, reçel 7 ton, bisküvi 5 ton, temizlik tozu 5,5 ton, patiska 2.000 metre, kaput bezi 10.000 metre, palto 1.500 adet, çadır bezi 8.000 metre, gömleklilik kumaş 8.000 metre, fanila 8.000 adet, çorap 11.000 çift, erkek kumaş 6.000 metre, çay 3 ton, pantolon 1.000 adet, ceket 2.000 adet, havlu 3.000 adet, don 5.000 adet, keten 5.000 metre, tülbent 10.000 metre, pazen 10.000 metre, basma 10.000 metre¹⁷⁹.

7. 1966 Yılı Yardımları

Diğer taraftan Kıbrıs'ta meydana gelen olaylar nedeniyle Türk göçmenler sorunu ortaya çıkmıştır. 25.000'e yakın kişi göçmen durumuna düşmüştür. En önemli göçmen merkezlerinden birisi Hamitköy'dür. Burada 2.000 göçmen toplanmıştır. KüçükKaymaklı'dan kaçanlar umumiyetle Hamitköy'de

¹⁷⁷ Keser, a.g.e., s. 205-206.

¹⁷⁸ Kızılay Genel Müdürlüğü Arşivi, K: 4649. 1964-1965.9-4/ Kızılay Kıbrıs Raporları Dosyası.

¹⁷⁹ Keser, a.g.e., s. 272-273.

yerleşmişlerdir. Göçmenler barınacak ev bulamadıkları için birkaç yıl çadırlarda barınmışlardır. Nihayet 1965-1966 kış döneminde kerpiç evlere kavuşmuşlardır. Ancak, bu kerpiç evler büyük zorluklar ve sıkıntılar içerisinde inşa edilmiştir. Makarios idaresi çimento, kereste, kiremit gibi lüzumlu inşaat malzemesi vermediği için göçmenler ve mücahitler ele ele vererek en ilkel şartlarda bu evleri inşa etmişlerdir¹⁸⁰. Kalabalık aileler 2 odaya sığmak zorunda kalmışlardır. Köyün elektriği de yoktur. Hamitköy'e gelen göçmenlerden hiçbiri Rum idaresinin çağrılarını uyararak evlerine dönmemiştir. Hepsinde güvensizlik ve korku hakimdir¹⁸¹.

Bu arada Rumların uyguladıkları metotlardan birisi de Türk köylerini ablukla altına almak olmuştur. Bu amaçla Lefkoşa ve Magusa'da yollara barajlar kurmuşlardır¹⁸². Yine Baf bölgesinde orman yangını çıkardıkları iddiasıyla 12 Türk köyü Rumlar tarafından ablukaya alınmıştır¹⁸³.

Öte yandan Lefkoşe Barajı'nın havaya uçurulmasıyla Türk köyleri susuz kalmıştır. Duruma Birleşmiş Milletler Barış Gücü müdahale etmiş, susuz kalan Lefke kasabasıyla Ambeluku köyünün boruları tamir edilmiştir¹⁸⁴.

1 Ocak-27 Mart 1966 döneminde ise 20.620 sterlin süt, 77.100 sterlin yoğurt, 157.635 sterlin meyve ve sebze, 271.125 sterlin et, 113.600 sterlin mazot, 19.210 sterlin benzin ve 120.990 sterlin muhtelif harcamalar olmak üzere toplam 780.280 sterlin harcama yapılmıştır¹⁸⁵.

23 Mayıs 1966 tarihinde sevk edilen yardım malzemeleri 1.575.775 kilogram ve 7.478.132 lira kıymetindedir. Yardım malzemeleri 205 ton pirinç, 205 ton fasulye, 104 ton bakla, 104 ton börülce, 104 ton nohut, 104 ton mercimek, 205 ton bulgur, 205 ton donmuş balık, 205 ton margarin, 40 ton süt tozu, 17 oksijen tüpü, 250 kiloluk teksir makinesi, 611 kilo ilaç ve sağlık malzemeleri, 173 çift bebek ayakkabısı, 1.250 battaniye, 1.250 metre çadır bezi, 7.500 metre gömleklik kumaş, 5.000 kışlık yünlü molin trelin kumaş, 462 metre yünlü kumaş, 3.504 metre çeşitli kumaş ve 2.551 metre keten kumaştır¹⁸⁶.

¹⁸⁰ **Milliyet**, 03 Ocak 1966, sayfa 1.

¹⁸¹ **Milliyet**, 03 Ocak 1966, sayfa 7.

¹⁸² **Milliyet**, 15 Haziran 1966, sayfa 1.

¹⁸³ **Milliyet**, 18 Eylül 1966, sayfa 1,7.

¹⁸⁴ **Milliyet**, 18 Eylül 1966, sayfa 1,7.

¹⁸⁵ **Kızılay Genel Müdürlüğü Arşivi**, K: 4649. 1964-1965.9-4/ Kızılay Kıbrıs Raporları Dosyası.

¹⁸⁶ **Kızılay Genel Müdürlüğü Arşivi**, Genel Kurmay.05,6113-3/66/ Uş.Hrk. N. Kemal Şilebi 25 Mayıs 1966.

Bu arada 28 Mart-15 Temmuz 1966 döneminde ise 21.560 sterlin süt, 59.250 sterlin yoğurt, 323.465 sterlin meyve ve sebze, 373.955 sterlin et, 127.800 sterlin mazot, 26.350 sterlin benzin ve 1.361.680 sterlin muhtelif harcamalar olmak üzere toplam 2.294.240 sterlin harcama yapılmıştır¹⁸⁷.

Bununla birlikte Kıbrıs' a gönderilen yardımların cinsi ve miktarı Kıbrıs Türk Cemaati tarafından iletilen talepler doğrultusunda gerçekleştiriliyordu. Örneğin 1996 yılı için Türk Cemaat Meclisi tarafından Türkiye'nin Lefkoşa Büyükelçiliği aracılığıyla Kızılay'dan talep ettiği gıda ve giyim maddeleri 820 ton pirinç, 820 ton fasulye, 415 ton bakla, 415 ton börülce, 415 ton nohut, 415 ton mercimek, 820 ton margarin, 620 ton donmuş et ve 200 ton donmuş balık, 160 ton süt tozu, 820 ton bulgur, 20.000 metre yünlü kumaş, 30.000 metre yünlü gömleklik kumaş, 20.000 adet yünlü fanila, 5.000 adet battaniye, 10.000 çift çocuk ayakkabısı, 5.000 metre çadır bezinden oluşmaktadır¹⁸⁸.

15 Aralık 1966 tarihinde gönderilen yardımın değeri 4.375.500 liradır. Bu yardımın parası yardım pullarından elde edilen gelirden karşılanmıştır¹⁸⁹. Böylece 1964 yılı içerisinde Kıbrıs'a yapılan yardımların toplam maddi değeri 22.750.000 liraya ulaşmıştır¹⁹⁰.

Diğer taraftan 1966 yılından itibaren Kızılay yardım kampanyaları neticesinde vatandaşların bağışladığı depolarda muazzam miktarda giyim eşyası toplanmaya başlamıştır. Aralık 1966 itibarıyla depolarda 800 çuval çeşitli giyim eşyası, 2.000 manto ve palto, 1.000 pardösü, 1.000 sandık ayakkabı, ayrıca Mersin deposunda da 810 sandık ayakkabı, gömlek ve battaniye bulunmaktadır¹⁹¹.

Bununla birlikte 1967 yılı içerisinde gazeteler ölü sayısının 23'ün çok üstünde olduğunu, Türk kadınlarının ırzına geçildiğini, yaşlı bir kadının yakıldığı, evlerin tahrip edildiğini, Türklere ait ev eşyası, yiyecek maddeleri, koyun sürüleri ve kümes hayvanlarının Rumlar tarafından götürüldüğünü yazmışlardır¹⁹². Kıbrıs Türk Cemaati lideri Denктаş ise basına verdiği demeçte bu şartlarda Enosis'in fiilen gerçekleşmiş olduğunu ifade etmiştir¹⁹³.

¹⁸⁷ **Kızılay Genel Müdürlüğü Arşivi**, K: 4649. 1964-1965.9-4/ Kızılay Kıbrıs Raporları Dosyası.

¹⁸⁸ Keser, **a.g.e.**, s. 274.

¹⁸⁹ **Kızılay Genel Müdürlüğü Arşivi**, K: 4646/9-4, 18. Parti Kıbrıs'a Yardım Dosyası.

¹⁹⁰ Keser, **a.g.e.**, s. 227.

¹⁹¹ Keser, **a.g.e.**, s. 275.

¹⁹² **Milliyet**, 18 Kasım 1967, sayfa 1.

¹⁹³ **Milliyet**, 14 Kasım 1967, sayfa 7.

8. 1968-1974 Yardımları

Gıda yardımı için 1.708.500 lira değerinde 750 ton yiyecek ihalesi yapılmıştır. Bunun 350 tonluk kısmı 958.625 lira değerinde battaniye, kumaş ve muhtelif giyim eşyasıyla birlikte 18 Ocak 1968 günü adaya sevk edilmiştir¹⁹⁴.

Diğer taraftan Kıbrıs Türklerinin konut sorununu çözümlemek için Dışişleri Bakanlığı 152 tane prefabrik ev için İmar İskan Bakanlığı ile anlaşmıştır. Prefabrik evler 2 oda, 1 salon, mutfak ve tuvaletten ibaret olarak planlanmıştır. Bu evlerin her birinin maliyeti 12.500 liradır. Evler 2 usta tarafından 12 gün içinde kurulabilecektir¹⁹⁵. 1969 yılından itibaren Türkiye'den prefabrik evler gelmeye başladığından 1970-1971 yıllarında Ortaköy göçmen köyü dışındaki diğer bölgelerde göçmen evlerinin hemen hepsi prefabrik olarak yapılmaya başlanmıştır¹⁹⁶.

Kıbrıs Türklerinin temel ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik sanayi tesislerinin genişletilmesi ve geliştirilmesi önem arz ediyordu. Bu sebeple Kıbrıs Türk Kooperatif Merkez Bankası yem tesisi, Harub Fabrikası ve Süthanenin ada çapında genişletilmesini sağlayacak tesislerin finansmanı için Kıbrıs Kalkınma Bankası'ndan 70.000 sterlin kredi istemiş, ancak Rumların kontrolündeki banka bu talebi reddedilmiştir. Bunun üzerine kredinin Türkiye İş Bankası'ndan temin edilmesi yoluna gidilmiştir¹⁹⁷.

5 Haziran 1969 günü Aldemir isimli motorla adaya sevk edilmiştir. Bu yardım 6 Mayıs 1969 günü Mağusa Limanı'nda tahliye edilmiştir. Bu partide 436.068 kilo ve 1.099.246 lira değerinde 4.815 çuval ve 75 sandıktan oluşmuştur. Bu yardım malzemesi 1.755 çuvalda 140 ton kırmızı mercimek, 629 çuvalda 50 ton bulgur, 805 çuvalda 79 ton nohut, 1.626 çuvalda 158 ton kuru fasulyeden oluşmaktadır. Bu partide ayrıca, 10.000 atlet, 10.000 de patiska don bulunmaktadır¹⁹⁸.

Kızılay 22 Aralık 1969 günü Limasol'da meydana gelen ve 147 Türk evinin de hasar görmesine neden olan tayfunla ilgili olarak da ilk etapta

¹⁹⁴ Keser, a.g.e., s. 279.

¹⁹⁵ *Milliyet*, 02 Şubat 1969, sayfa 3.

¹⁹⁶ **Kızılay Genel Merkezi Arşivi**, Kıbrıs Türk K Derneği Genel Başkanı Mehmet Eroğlu tarafından Kızılay Derneği Genel Başkanlığına Gönderilen 3 Mart 1969 tarih ve 96-440/69.K sayılı yazı.

¹⁹⁷ *Milliyet*, 05 Haziran 1969, sayfa 9.

¹⁹⁸ **Kızılay Genel Müdürlüğü Arşivi**, K: 5142. 1969/9-4/1 Kızılay Kıbrıs'a Yardım 20 Parti Dosyası.

2.000 sterlin karşılığı para yardımında bulunmuştur¹⁹⁹. Kıbrıs Türk Kültür Derneği 19 Mart 1969 Çarşamba günü Marmara Oteli salonlarında Kıbrıslı fakir ve yardıma muhtaç soydaşlar yararına bir gece tertiplemiştir²⁰⁰.

1974 yılında ise Kıbrıs'a yönelik olarak 100.000 kişiye yetecek 14.000.000 lira değerinde yardım yapılmıştır²⁰¹. Bu yardımların ilk partisi Birinci Askeri Harekat'tan hemen sonra yola çıkarılmıştır. Kızılay Genel Müdürü Recai Ergüder 21 Temmuz 1974 günü yaptığı açıklamada, cemaat ayırımı gözetmeksizin Kıbrıs'a yapılacak gıda yardımının ilk bölümünün Ankara'dan saat 16.30'da üç treyler ve bir kamyonluk konvoy halinde yola çıktığını bildirmiştir. Ergüder, ayrıca hiçbir çağrıda bulunulmamasına rağmen çeşitli kişiler ve kurumlar tarafından yapılan kan, gıda malzemesi ve ilaç yardımlarına teşekkür ettiklerini bildirmiştir²⁰²

Diğer taraftan Türkiye Kıbrıs'ta savaşın olumsuz etkilerini azaltabilmek için zarar gören narenciye bahçelerinin bakımı için de yardım etme kararı almıştır. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanı Korkut Özal, Kıbrıs'ın Omorfo, Lefke ve Magosa bölgelerinde bulunan 60.000 dönümlük naranciyeye bahçelerinin bakımı için her türlü teknik yardımın yapılacağını söylemiştir²⁰³.

9. Yardım Pulları

Kıbrıs halkına yardım organizasyonlarından bir tanesi de Kıbrıs'a yardım pulu çıkarılmasıdır. 7 Ocak 1964 tarihli bakanlar kurulu toplantısında yardım pulu çıkarılması kararlaştırılmıştır. Pulların basımı kararı ise 12 Eylül 1964 tarihlidir²⁰⁴. Kızılay Genel Başkan Vekili Mehmet Nomer 25 Eylül tarihli açıklamasında pulların satışının 1 Ekim 1964 tarihinde başlayacağını duyurmuştur²⁰⁵.

Bu arada Kıbrıs'a yardım pullarının satışı için basın da reklamlar yayınlamıştır. Bu reklamlarda "*Kıbrıslı Türklerin ayakta durabilmeleri, soydaşlarının yü-*

¹⁹⁹ Keser, **a.g.e.**, s. 279.

²⁰⁰ **Kızılay Genel Merkezi Arşivi**, Kıbrıs Türk K Derneği Genel Başkanı Mehmet Eroğlu tarafından Kızılay Derneği Genel Başkanlığına Gönderilen 3 Mart 1969 tarih ve 96-440/69.K sayılı yazı.

²⁰¹ Keser, **a.g.e.**, s. 279.

²⁰² **Milliyet**, 22 Temmuz 1974, s. 3.

²⁰³ **Milliyet**, 01 Eylül 1974, sayfa 5.

²⁰⁴ **Cumhuriyet Arşivi**, Tarih:12/9/1964 Sayı :3630 Dosya :76467 Fon Kodu :30..18.1.2 Yer No :180.55..15.

²⁰⁵ **Milliyet**, 26 Eylül 1964, sayfa 1; Keser, **a.g.e.**, s. 405.

rekten bağış ve yardımları ile" mümkün olabileceği vurgulanmıştır²⁰⁶. Bir başka reklamda *"Kıbrıs'ta karşılaşılan zorluklar sizin yardımınızla ve dayanışmanızla yenilecektir. Bunun en kestirme yolu Kıbrıs'a yardım pulu almaktır"* denilmiştir²⁰⁷. Kıbrıslı soydaşların haklı davalarında başarıya ulaşabilmeleri için onlara yardım olarak verilecek para karşılığında mutlaka pul alınması ve alınan pulun iptal edilmesi de özellikle vurgulanmıştır²⁰⁸. Bununla birlikte yetkililer de zaman zaman Kıbrıslı soydaşlara yardım maksadıyla bastırılan pulların satışına katkıda bulunulması uyarısında bulunmuşlardır²⁰⁹.

Diğer taraftan Kıbrıs'a yardım pulunun tedavülde kaldığı süre içerisinde diğer yardım derneklerinin pullarının satışına yasak getirilmiştir²¹⁰. Buna karşılık Türkiye Yeşilay Cemiyeti pullarının satışının devam etmesi talebinde bulununca bu cemiyetin pullarının satışının serbest olduğu duyurulmuştur²¹¹. 1966 yılı Ağustos ayına kadar Kıbrıs'a Yardım Pulları tedavülde kalmıştır. Kızılay Derneği Genel Başkanlığının 26 Ağustos 1966 tarihli talebi ile yardım pullarının bastırılması ve kullanılması hakkındaki Kararname yürürlükten kaldırılmıştır²¹².

Beş adet farklı Kıbrıs'a yardım pulu çıkarılmıştır. Bu pulların toplam adedi 120.000.000'dir. Türk lirası olarak tutarı ise 30.000.000 liradır. Bu pullardan 80.000.000 adet 10 kuruşluk, 26.000.000 adet 25 kuruşluk, 11.000.000 adet 50 kuruşluk, 4.500.000 adet 100 kuruşluk, 1.200.000 adet 250 kuruşluk, 500.000 adet 500 kuruşluk olacak şekilde basılmıştır²¹³.

10. Rumların Yardımları Engelleme Faaliyetleri

Türk halkının Kıbrıs'a yardım çabalarına karşın Rumlar her fırsatta yardımları engellemeye çalışmışlardır. Sıklıkla Rumların gelen yardım malzemelerinin boşaltılmasına müsaade etmedikleri oluyordu. Bu durumda bu yardım malzemeleri gemi ile Türkiye'ye geri gönderiliyordu. Öyle ki geri

²⁰⁶ **Milliyet**, 25 Kasım 1964, sayfa 2.

²⁰⁷ **Milliyet**, 29 Kasım 1964, sayfa 5.

²⁰⁸ **Milliyet**, 28 Kasım 1964, sayfa 6.

²⁰⁹ **Cumhuriyet Arşivi**, Tarih:11/12/1964 Sayı : Dosya : Fon Kodu :51..0.0.0 Yer No :4.35..17.

²¹⁰ **Milliyet**, 26 Eylül 1964, s. 7.

²¹¹ **Cumhuriyet Arşivi**, Tarih:31/12/1965 Sayı :5752 Dosya :769 Fon Kodu :30..18.1.2 Yer No :191.81..4.

²¹² **Cumhuriyet Arşivi**, Tarih :26/8/1966 Sayı : Dosya :P2 Fon Kodu :30..1.0.0 Yer No :128.831..4.

²¹³ Keser, **a.g.e.**, s.417; **Milliyet**, 26 Eylül 1964, s. 7..

gönderilen yardım maddeleri arasında makarna dahi bulunmaktaydı²¹⁴. Rumların bu uygulamalarında ticaret, gümrük ve kambiyo rejimlerindeki sorunlar etkiliydi. Örneğin, Kıbrıs Türk toplumunun un, bulgur ve buğday ithal etmesi yasaktı. Unla buğday ancak, Zahir Encümeni tarafından tedarik edilebilmekteydi²¹⁵.

En önemli sorunlardan bir tanesi de gönderilen yardım malzemelerinden gümrük alınması idi. Örneğin Kaptanoğlu şilebi ile 1965 yılı Kasım ayında Magusa Limanı'na getirilen 300 ton gıda ve yiyecek malzemesi boşaltılarak surlar içindeki Türk ambarlarına yerleştirilmiştir. Ancak, Rum gümrükçüler gıda ve yiyecek maddesinin gümrük verilmedikçe adaya girmesine müsaade etmeyeceklerini bildirmişlerdir²¹⁶. Bu yüzden Kıbrıs ile ortaklık anlaşması yapmaya hazırlanan Ortak Pazar'a bir momendum vererek Türk cemaatine yapılacak yardımlardan gümrük alınmamasını istemiştir²¹⁷.

Rumlar yardım malzemelerine el koymak için farklı yöntemler de uygulamışlardır. Ankara'ya tedavi amacıyla gelen hastaların ifadesine göre Kızılay yardımıyla gelen 4.500 çift ayakkabı ve 3.500 çift çoraba el koyan Rumlar, bunları bir süre sakladıktan sonra çalındı diye ilan etmişlerdir. Türkler bilahare kendileri için gönderilen bu ayakkabıları Rum askerlerinin ayaklarında görmüşlerdir²¹⁸. Kıbrıs'ta Kızılay müfettişi olarak görev yapan Hayrettin Vardar da Makarios Hükümeti'nin Türkiye tarafından gönderilen ayakkabı ve kazakları harp aracı olarak kabul edip dağıttırmadığını ifade etmiştir. Onun belirttiğine göre Makarios Hükümeti bazı gıdaları Türklere parasıyla dahi satturmamaktadır²¹⁹.

Diğer taraftan yardım malzemeleri Kıbrıs'taki limanlara çıkarılsa bile iç kesimlere naklinde de sorun çıkarmışlardır. Örneğin Eylül 1964'te Birleşmiş Milletlere bağlı Kanadalı askerlerin refakatinde Lefke'ye yiyecek götürmekte olan bir Türk kamyonunun şoförü Lefkoşa'da Akropol Oteli civarında polis üniforması giyen silahlı 2 Rum tarafından durdurulmuştur. Ahmet Mustafa adındaki şoför, Rum polisleri tarafından sorguya çekilmiş ve biraz sonra

²¹⁴ **Kızılay Genel Müdürlüğü Arşivi**, K: 4649. 1965.9-4/1.1964-1965 Yılı Kızılay Kıbrıs Raporları Dosyası.

²¹⁵ Keser, **a.g.e.**, s. 130-131.

²¹⁶ **Milliyet**, 17 Kasım 1965, sayfa 3.

²¹⁷ **Milliyet**, 25 Şubat 1972, sayfa 7.

²¹⁸ **Kızılay Genel Müdürlüğü Arşivi**, K: 4637. 1964.9-4/1. Kıbrıs Gıda ve Malzeme Dosyası.

²¹⁹ Keser, **a.g.e.**, s. 277.

ölümle tehdit edilerek geri çevrilmiştir. Böylelikle kamyonun götürdüğü yardımın Lefke'ye ulaştırılması önlenmiştir²²⁰.

Yine Rumların engellemeleri sonucu Mağusa Limanı'na çıkartılmayan ve 23 Ağustos 1965 tarihinde Suriye bandıralı Kusay isimli gemiyle Mersin'e iade edilen 66 çuval ve sandıktan oluşan 3.717 kilo ağırlığında ve 2.472 parça battaniye, ayakkabı ve muhtelif çeşitte giyim eşyalarından oluşan yardım malzemesi Mersin'e geri getirilmiştir²²¹. İlaveten 93 ceket ve pardüsü, 90 haki gömlek, 69 haki pantolon, 4 fanila, 5 palto, 288 battaniye ile 28 çift çizme ve ayakkabı ile 1857 çift ayakkabı Rumların engellemelerine takılmış Türkiye'ye geri getirilmiştir²²². Kıbrıs'a yardım götüreren Mehmet Kaptanoğlu gemisi de 18 Kasım 1965 günü Makarios yönetimi tarafından boşaltılmayan 307 ton giyim ve gıda maddesi ile Mersin Limanı'na dönmüştür demiştir²²³.

Nisan 1966 tarihi itibarıyla Rum makamları tarafından çeşitli sebeplerle adaya sokulmasına müsaade edilmediği için geri getirilen 220 palto, 7 havlu, 18 çocuk ayakkabısı, 2 çocuk çorabı, 1 gömleklilik kumaş, 72 pantolon, 755 erkek ayakkabısı, 36 kadın ayakkabısı, 138 erkek ceket, 12 takım erkek iç çamaşırı, 45 don, 1 sandık ve 45 balya kaput bezi, 14 patiska, 18 yün çorap, 1 battaniye, 73 metre pazen, 51 metre basma, 12 kilo sabun ve 10 kilo salça olmak üzere 108.017 kilo malzeme geri getirilmiştir²²⁴. Aynı şekilde 13 Kasım 1966 tarihinde Mehmet Kaptanoğlu gemisiyle Kıbrıs'a gönderilen yardım malzemeleri arasında 14 ton ekstre çay geri gönderilmiştir²²⁵.

Türk yetkililer zaman zaman bu husustaki şikayetlerini dile getirmişlerdir. Örneğin Kızılay'ın Kıbrıs temsilciliği görevini yapan Said Arif Terzioğlu, Makarios idaresinin Kızılay yardımlarının Kıbrıs'a gelmemesi için olanca gücüyle çalıştığını, gemilerin tahliyesinde Rum personelin büyük güçlükler çıkardığını ifade etmiştir²²⁶.

²²⁰ *Milliyet*, 14 Eylül 1964, sayfa 7.

²²¹ *Kızılay Genel Müdürlüğü Arşivi*, Kızılay Mersin Şubesi tarafından hazırlanan 13 Eylül 1965 tarihli teslim tutanağı.

²²² *Kızılay Genel Müdürlüğü Arşivi*, Kızılay Derneği Genel Müdürlüğü Tarafından Kızılay Yönetim Kurulu Başkanlığına Gönderilen 21 Ekim 1965 tarih ve 4680-2345 sayılı yazı.

²²³ *Milliyet*, 19 Kasım 1965, sayfa 3.

²²⁴ *Kızılay Genel Müdürlüğü Arşivi*, Kızılay Derneği Etimesgut Depo Müdürlüğü Tarafından Kızılay Genel Başkanlığına Gönderilen 6 Mayıs 1966 tarih ve 410/848 (19747) sayılı yazı.

²²⁵ *Kızılay Genel Müdürlüğü Arşivi*, Kızılay Derneği Ticaret Müdürü Z. Boyer imzasıyla Genel Müdürlüğüne Gönderilen 11 Ağustos 1966 tarih ve 3596 sayılı yazısı.

²²⁶ *Kızılay Genel Müdürlüğü Arşivi*, Said Arif Terzioğlu tarafından Cumhuriyet gazetesi için hazırlanan ve Kızılay Dergisi'nde de yayımlanan Nisan 1964 tarihli yazı.

11. Yolsuzluk ve Olumsuzluklar

Yardım organizasyonlarında sıklıkla karşılaşılan yolsuzluk ve olumsuzluk örnekleri Kıbrıs'a yardım faaliyetleri sırasında da yaşanmıştır. Kızılay tarafından 1966 yılında gönderilen ve bozuk olduğu anlaşılan balıklar konusunda incelemede bulunmak üzere müfettiş görevlendirilmiştir. Müfettiş tahkikatı sona erene kadar tedbiren Kızılay Genel Müdür Yardımcılarından Nihat Aşar'a, Genel Müdür Yardımcılarından Mehmet Kengel'e, Ticaret Şefi Ahmet Süer'e ve Etimesgut Depo Şefi Mustafa Berk'e işten el çekirilmiştir. Öte yandan, Yardım Müdürü Abdullah Erdem'in de başka konularda yolsuzluğu tespit edilerek Kızılay Genel Merkez Heyeti tarafından görevine son verilmiştir²²⁷. Yine Muayene Komisyonu üyelerinden Salim Baltu, Muzaffer Nanas ve Şafak Söken de işten el çektirilenler arasındadır²²⁸. Alınışında yolsuzluk yapıldığı iddia edilen gıda maddeleri için ödenen meblağ 6,5 milyon liradır²²⁹.

Bu arada bütün yardım faaliyetlerinde karşılaşıldığı gibi Kıbrıs'a yardım meselesinin de bazı kimseler tarafından istismar edildiği görüldü. Bu amaçla Kıbrıs Türk Kültür Derneği bir bildiri yayımlayarak halkı uyardı. Yetkililerin de tedbir almalarını istedi. Bazı kimselerin Kıbrıs adını kullanarak rozet, takvim ve makbuz mukabili para topladıkları uyarısında bulundu. Dernek vatandaşların uyanık davranarak teberru toplama yetkisi olmayanlara yardımda bulunmamalarını istedi. Yardımların Kızılay'a ya da Derneğin İş Bankası Yenicami Şubesi'ndeki 15434 sayılı hesabına yapılabileceğini bildirdi²³⁰.

SONUÇ

Uzun zamandan beri Kıbrıs Rumlarının amacı Enosis'i gerçekleştirmekti. Bu yüzden Kıbrıs Türk halkı her açıdan Rumlar tarafından baskı altına alındı. Türkler siyasi baskının yanında ekonomik sıkıntıları da ağır bir şekilde hissettiler. Bunun dışında Kıbrıs'ta deprem, sel gibi tabii afetler de gerçekleşti. Türk halkı bu anlarda daima Kıbrıs halkının yanında yer aldı.

Bahsi geçen dönemdeki yardımlardan ilki 1949 sel felaketi dolayısıyla gerçekleşmiştir. 1953 Kıbrıs depremi sırasında da önemli miktarda yardım

²²⁷ **Milliyet**, 07 Şubat 1968, sayfa 1.

²²⁸ **Milliyet**, 07 Ağustos 1968, sayfa 7.

²²⁹ **Milliyet**, 07 Ağustos 1968, sayfa 7.

²³⁰ **Milliyet**, 21 Kasım 1964, sayfa 2.

yapılmıştır. Yardım malzemeleri arasında çadırlar da bulunmaktadır. 10 Eylül 1953 tarihinde Baf yakınlarında meydana gelen depremde ise 40'ın üzerinde insan hayatını kaybetmiş, 4.000 civarındaki kişi ise evsiz kalmıştı. Depremzedelere Türkiye'den ciddi manada yardım yapılmıştı.

1963-1964 Kıbrıs olayları sırasında ise 364 Türk ve 174 Rum hayatını kaybetmiştir. 25 bin Türk ve çok sayıda Rum gayri menkullerini geride bırakarak göç etmek zorunda kalmışlardır. Bunun üzerine Türkiye'de Kıbrıslı Kardeşlerimize Yardım Tali Komitesi kurulmuştur. Bu komite halkı Kıbrıs'a yardım yapmaya teşvik etmiştir. Diğer taraftan hükümet, Kıbrıs'a Yardım Pulu da bastırılmıştır. Bu pulların satışından elde edilen gelir de Kıbrıs Türklerine ulaştırılmıştır.

Bu dönemde ayrıca Kıbrıs Türklerine Milli Yardım Komitesi oluşturulmuştur. Bu komitenin başkanlığına Kızılay Genel Müdürü ve Afyonkarahisar Milletvekili Rıza Çerçel getirilmiştir. Komite sadece nakdi yardım kabul edilecek, bağışlanan paralar Kızılay Genel Merkezi'nde açılacak bir hesapta toplanacaktı. Bu arada Türkiye'deki bir kısım gazeteler de yardım kampanyaları başlatmışlardır.

Bilindiği üzere Türkiye halkı için Kıbrıs "*Yavru Vatan*"dır. Böyle olunca Kıbrıs halkı her dara düştüğünde Türkiye'yi ve Türk halkını yanında bulmuştur. Ancak bu insani faaliyetin Rumlar tarafından engellenmeye çalışıldığı da görülmüştür. Rum yönetimi çeşitli bahaneler ileri sürerek bazı yardım malzemelerinin gemilerden indirilmesini engellemiştir.

KAYNAKÇA

1. Arşivler

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

Kızılay Genel Müdürlüğü Arşivi

2. Gazete, Dergi ve İnternet Kaynakları

Milliyet Gazetesi, 1957,1958,1961,1964, 1965, 1966, 1967, 1968, 1969, 1972, 1974 yılları sayıları.

www.havadiskibris.com

3. Kitap ve Makaleler

DENKTAŞ, Rauf R., **Rauf Denktaş'ın Hatıraları**, C I, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1996.

KESER, Ulvi, **Kızılay Belgeleri Işığında Kıbrıs 1963-1974**, Ankara, 2010.

KESER, Ulvi, "Kıbrıs'ta 21 Aralık 1968 Kanlı Noeli ve Kızılay", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C XII, S 24, Bahar 2012, s. 255-304.

KESER, Ulvi, "Kıbrıs Sorunu Bağlamında Türkiye'de 6/7 Eylül 1955 Olaylarına Kitlese Bir Bakış", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C XII, S 25, Güz 2012, s. 181-226.

TERZİOĞLU, M. Said, "Kıbrıs Türkleri ve Türkiye Kızılay Derneği", **Güvenlik Kuvvetleri Dergisi**, Lefkoşe, Sayı: 6, Kasım 1988.

JOHNSON MEKTUBU'NUN DAYANAĞI: 12 TEMMUZ 1947 TARİHLİ TÜRK-AMERİKAN YARDIM ANLAŞMASI

N. Selcen KORKMAZCAN*

Özet

ABD Başkanı Lyndon Johnson'ın Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı İsmet İnönü'ye yazdığı 5 Haziran 1964 tarihli mektup, Türk-Amerikan ilişkilerinde bir dönüm noktası olarak kabul edilmiştir. Türkiye'nin, Kıbrıs'ta yaşanan gelişmeler üzerine adaya askeri harekâta hazırlandığı bir dönemde, bunu engellemek için yazılan mektupta Başkan Johnson, Türkiye'nin ABD'den aldığı malzemeleri ABD'nin izni olmaksızın kullanamayacağını vurgulamıştır. Bu ifadesinin dayanağı da, 12 Temmuz 1947 tarihli Türk-Amerikan Yardım Anlaşması'nın ilgili maddesi olmuştur. Mektubun anlaşmaya atıfta bulunularak yazılan, yardımın “veriliş amacının dışında kullanılamayacağı” ve kullanılmasında “ABD'nin onayının alınması gerektiği” satırları anlaşmanın ve mektubun Türkiye'nin Kıbrıs'a harekât konusundaki kararında, doğal olarak Kıbrıs sorununun gelişimde ve Türk-Amerikan ilişkilerinde etkisini göstermektedir.

Bu çalışmada, bu etkileri anlayabilmek için, İkinci Dünya Savaşı sonrasında geliştirilen ve Türk-Amerikan ilişkilerine yeni bir boyut kazandıran Truman Doktrini sonrasında imzalanan Türk-Amerikan Yardım Anlaşması ve hazırlandığı ortam ele alınmıştır. Yardım Anlaşması imzalandığı süreçte Türkiye'deki dış politikada zafer algısının Johnson Mektubu sonrasında hüsran dönüşmüş olması, anlaşmanın eksik değerlendirmeler yapılarak kabul edilmiş olduğunu ve Türkiye'nin bağımsızlığı konusunda gerekli titizliğin ortaya konulmadığını göstermektedir.

* Dr., İstanbul Aydın Üniversitesi, selcenko@gmail.com

THE BASIS OF JOHNSON'S LETTER: TURKISH-AMERICAN AID AGREEMENT DATED 12 JULY 1947

Abstract

The letter dated on 5 June 1964, addressing the President of the Republic of Turkey, İsmet İnönü by the President of the United States of America, Lyndon Johnson is recognized to be a turning point in the Turkish-American relations. This letter, in which President Johnson emphasized that Turkey may not use the equipment given by the US without its authorization, was written with a view to prevent the military operation which Turkey was preparing to undertake in Cyprus, following the developments concerning the Island. In making that statement Johnson relied on the relevant Article of the Turkish-American Aid Agreement dated 12 July 1947. The expressions written on the letter with reference to the agreement that 'the aid may not be used for the other purposes than envisaged in the agreement' and that 'US authorization must be obtained' show that the letter and the agreement had an impact on Turkey's decision concerning the operation on Cyprus and necessarily on the development of the Cyprus issue and the Turkish-American relations.

This paper aims at clarifying this impact by way of examining the Turkish-American Aid Agreement signed after the Truman Doctrine, which gave a new dimension to the relations between Turkey and the USA, and the circumstances in which that agreement was prepared/signed. It is the conclusion of this paper that the fact that the sense of victory with respect to Turkey's foreign policy that dominated the period during which the Aid Agreement was signed had turned into a sense of frustration in the aftermath of the Johnson Letter indicates that this agreement had been accepted as a result of imperfect/deficient considerations, and that the required diligence concerning Turkey's independence had not been sufficiently displayed.

GİRİŞ

1939-1945 yılları arasında yaşanan İkinci Dünya Savaşı, dünya siyasi tarihi açısından olduğu kadar Türkiye için de bir kırılma noktası olarak değerlendirilmektedir. Türkiye'nin, İkinci Dünya Savaşı'nda amacı, savaş henüz başlamadan ilan edilmiş olan "zorunlu olmadıkça savaşa girmemek" kararının uygulanabilmesi olmuştur. Çatışmalardan uzak kalma hedefi, savaş başladıktan hemen sonra, 19 Ekim 1939'da, İngiltere ve Fransa ile imzalanan ittifakla, savaşa katılma yükümlülüğü üstlenilmesine karşın gerçekleştirilebilmiştir. Türkiye, İttifak Antlaşması'nda sıralanan ve pek çoğu gerçekleştiğinde savaşa katılma yükümlülüğü doğuran durumların yaşanmasına; savaşta tarafın belirlenmiş olmasına rağmen, karşı tarafın da kendisinin yanına çekme baskılarının eksik olmamasına; savaşın merkezi konumunda denilebilecek jeostratejik öneme sahip bir bölgede yer almasına ve büyük güçlerin değişkenlik gösterebilen çıkar çatışmalarının ortasında kalmasına rağmen savaşa fiilen katılmayarak kayıp yaşamamayı başarabilmiştir. İkinci Dünya Savaşı sırasında izlenen bu dikkatli ve ulusal çıkarları ön planda tutan yaklaşım savaşın sonuna gelindiğinde korunamamıştır.

İkinci Dünya Savaşı'na Almanya ile imzaladığı Saldırmazlık Antlaşması'na dayanarak Polonya paylaşımı ile başlayan Sovyetler Birliği, 1941'de Almanya'nın saldırısına uğradıktan sonra İngiltere'nin çabalarıyla, Müttefikler tarafında yer almıştır. Almanya'ya karşı güçlerini birleştirerek hareket eden Müttefik Devletler, 1943 yılından itibaren savaşın kaderinin kendi lehlerine sonuçlanacağı öngörüsüyle, savaşı hızlıca sonlandırmak ve savaş sonu düzenini kendi çıkarlarına uygun şekilde kurabilmek için sıkça bir araya gelmeye başlamışlardır. Ortak düşmanın yenilgisinin kesinleştiği 1945 yılında, Sovyetler Birliği ve Batılı müttefikleri arasında 1917'de ortaya çıkan ve geçici olarak üstü örtülmüş farklılık, Sovyetler Birliği'nin zaferde kendine atfettiği önemden, engellenemez şekilde su yüzüne çıkmıştır. Sovyetler Birliği, kazanılan zaferde en büyük payı kendisinin üstlenmiş olduğu düşüncesine dayanarak, savaş sonu düzeninde dostluğun devam edemeyeceğini gösteren taleplerde bulunduğu, yapay dostluğun sonuna geldiği anlaşılmıştır. Bu durumun ortaya çıkışında Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye karşı izlediği tehditkâr tutumun yeri büyük önem taşımıştır. Sovyetler Birliği, 1945 Mart'ında 20 yıllık dostluk antlaşmasının günün koşullarına uymaması sebebiyle feshedileceğini açıklamış, bu bilgilendirmenin yapıldığı görüşmeden üç ay sonraysa daha da ileri giderek Boğazlarda üs ve sınır bölgesinden toprak talebinde bulunmuştur. Türkiye'ye bildirilen talepler, daha sonra Sovyetler Birliği'nce

müttefikleriyle de paylaşılmış, Türkiye ilk etapta aradığı desteği bulamayarak yalnız başına direnmek zorunda kalmıştır.

Savaş sonuna gelindiğinde Doğu Avrupa’da kurulmaya başlanan Sovyet yanlısı hükümetlerin artış göstermeye başlaması, Avrupa’daki güçler dengesiyle yakından ilgilenen İngiltere’yi rahatsız etmiş, savaş sonunda kendi gücünün yetersiz olması sebebiyle Avrupa’nın geneliyle maddi ve manevi olarak ilgilenme görevini ABD’ye devretmeye çalışmıştır. ABD ise, kuruluşundan itibaren uyguladığı yalnızcılık politikası ile ve Avrupa’yla siyasi ilişkiyi asgari, ticari ilişkiyi azami düzeyde tutarak güçlü olmayı hedeflemiş, İkinci Dünya Savaşı’nın sonuna kadar Avrupa siyasetine hem uzak, hem de yabancı kalmıştır. ABD’nin bu durumdan uzaklaştığını ve Avrupa ile ilgileneceğini ifade eden açıklama 12 Mart 1947’de bizzat Başkan Harry Truman tarafından yapılmıştır. Truman Doktrini olarak anılan bu açıklamada Türkiye, Yunanistan ile birlikte adı zikredilen iki devletten biri olmuş, Soğuk Savaş’ın bir diğer süper gücü olan Sovyetler Birliği’nin tehdidi altındaki Türkiye, bu tarihten itibaren ABD’nin başlayan ilgisini korumak için çabalamıştır.

Truman Doktrini’nin İlanı

ABD Başkanı Harry Truman, 12 Mart 1947’de Amerikan Kongresi’nde yaptığı konuşmada adımı vermeden Sovyetler Birliği’nden ve bu ülkenin dünya için yarattığı tehditten söz etmiştir.¹ Truman’a göre, ABD’nin gelecekteki misyonu, “bağımsız devletlerin baskısız bir hayat sürebilmeleri için gereken şartları sağlamak”tır. Ayrıca, ABD, “kendi hayat tarzlarını diğer milletlere zorla kabul ettirmek isteyen devletlere karşı elinden gelenin en fazlasını yapmalı”dır. Bunun için de, Sovyetler Birliği’nin benimsediği ideoloji ile mücadeleye kararlı görünen Türkiye ve Yunanistan’a destek olmayı başlangıç noktası olarak belirlemiştir. Truman konuşmasında, Yunanistan ile ilgili bölümün ardından “bağımsız ve iktisaden sağlam bir devlet olarak yaşayabilmesi, hürriyet sever dünya milletleri için, Yunanistan’ın geleceğinden daha az önemli olmayan” Türkiye’nin durumuna değinmiştir. Türkiye’de, Yunanistan’da yaşanan felaketin yaşanmadığı, savaş sırasında ülkeye ABD ve İngiltere’nin malzeme yardımında bulunduğunu söyleyen Truman, Türkiye’nin yine de acil desteğe ihtiyacı olduğunu vurgulamıştır. “Ortadoğu’nun nizamının korunması için” Türkiye’nin “milli bütünlüğünün” şart olduğunu

¹ **The Turkish Aid Program**, United States Government Printing Office, Department of State Publication 3014, Washington, 1948, s. 12- 17.

belirten Başkan, İngiltere'nin maddi olanaksızlıkları yüzünden yardım etmeyi sürdüremeyeceğini kendilerine bildirdiğini söylemiştir. Milli bütünlüğünü koruyabilmek amacıyla gereken modernleşmeyi sağlamak için savaş yıllarından beri ABD ve İngiltere'nin yardımını arayan Türkiye'ye de ancak ABD'nin yardım edebileceği konusunda Kongre'yi ikna etmeye çalışmıştır.

Türkiye ve Yunanistan için öngörülen yardımların Kongre tarafından onaylanmasıyla ABD dış politikasının ana hedefi değişmiş; metin sonradan “doktrin” olarak anılmaya başlamıştır. Dünya barışını, dolayısıyla ABD'nin de konumunu tehlikeye düşürmemek için kongreden tam yetki isteyen Truman, konuşmasıyla Soğuk Savaş'ı resmen başlatmış, Sovyet yayılmacılığı karşısında ABD'nin tüm gücüyle savaşaacağını vurgulamıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde, komünizmin yayılmasına karşı kendine başat güç rolünü biçen ABD, Sovyetler Birliği'ni çevreleme politikasını başlatarak artık uluslararası düzenin eskisi gibi olamayacağını ortaya koymuştur.² ABD, kendisiyle birlikte dünya düzenini de değiştirirken, bu çevreleme politikasında Türkiye'ye önemli bir yer verilmiştir.

Doktrin'in ilanının ardından, Truman'ın talep ettiği yardımın yasalaşması beklenildiği kadar kolay olmamıştır. Bazı Kongre üyeleri, yardımın ABD tarafından yapılmasını Birleşmiş Milletler'in yok sayılması olarak değerlendirirken, bazıları da izlenmek istenen bu siyasette ABD'nin geleneksel “içine kapalı” politikasından uzaklaştığını, ülkenin Ortadoğu'da İngiltere'nin mirasçısı haline getirilmeye çalışıldığını öne sürmüşlerdir.³ Dışişleri Bakan Yardımcısı Dean Acheson, Senato ve Temsilciler Meclisi birleşik oturumunda yaptığı konuşmada Yunanistan ve Türkiye'nin stratejik önemini vurgulamış, barış için ABD'ye çok iş düştüğünü söyleyerek “Yunanistan ve Türkiye'de bağımsızlığın olmaması ve bu devletlerin hür kurumlarının yok edilmesi sadece iki devlet için değil, dünya için de korkunç olacaktır”⁴ diyerek tartışmaları sona erdirmek istemiştir. Acheson, Dışişleri Bakanı Marshall'a yazdığı mektupta, Başkanın teklifine karşı çıkılmadığı, bu denli zor bir karar

² George F. Kennan, **Memoirs, 1925-1950**, An Atlantic Monthly Press Book, Little Brown and Company, United States, 1967, s. 361, 363.

³ Çağrı Erhan, “ABD ve NATO'yla İlişkiler 1945-1960”, **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, C 1(1919-1980)**, Baskın Oran (ed.), 8. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 531.

⁴ **Aid to Greece and Turkey**, The Department of State Bulletin Supplement, Vol. XVI, No: 409 A, Near Eastern Series VII, Washington D.C., 2002, Dışişleri Bakan Vekili Dean Acheson'ın 4 Mayıs 1947'de Senato ve Temsilciler Meclisi Birleşik Oturumunda Yaptığı Konuşmanın Metni, s. 835-836.

alınırken duyulan ıstırabın akıldaki sorular nedeniyle tartışma yarattığını belirtmiştir. Bu soruları sıralarken de, ABD'nin neden bu yardımları üstlendiğinin, işin sonunun nereye varacağını, yönetimin bilinmesi gereken herşeyi ve tam maliyeti paylaşıp paylaşmadığını sorgulandığını vurgulamıştır. “Polonya’daki durumu kabullenirken, Yunanistan’da komünizmle mi savaşaçağız?”⁵ sorusunun gündeme gelmiş olması, verilen cevap mektupta belirtilmese de dikkat çekici gözükmektedir. Senatör Claude Pepper, ABD'nin dış politikasında yaptığı en büyük hata olarak nitelendirdiği yardım hakkında, “Birleşmiş Milletler Teşkilâtının nüfuz ve itibarına bir darbe teşkil etmekte, bizi Sovyetler Birliği ile mücadele vaziyetine sokmakta ve evvelce harbe müntehi olmuş bulunan [savaşla sonuçlanan] yollara sevk etmektedir” demiştir.⁶ Türkiye ile ilgili tartışılarsa daha çok; ülkede demokratik düzenin var olmadığı ve savaşa katılmamış bir devlet olarak 245 milyon dolarlık altın ve döviz stoklarına sahip bir Türkiye'nin yardıma muhtaç gözükmediği konularında çıkmıştır.⁷ Bu gibi tepkiler üzerine, Birleşmiş Milletler, ABD Başkanı ya da Türk ve Yunan hükümetleri yardımın kesilmesini isterlerse, bu doğrultuda karar alınacağı ve yardımın amacına uygun bir şekilde kullanılması konusunda sürekli bilgi alışverişinde bulunulacağı maddeleri de kanun tasarısına eklenmiştir. Kanun tasarısı hazırlanırken Türkiye, yardımın işleyişiyle ilgili ABD'nin Türkiye'deki etkinlikleri ve yetkinlikleri konusunda çekinmesini ileri sürmüştür. Yardımın işleyişiyle ilgili ABD'li yetkililere Türkiye'de hareket serbestisi verilmesini içeren metnin mevcut haliyle imzalanamayabileceği dahi ifade edilmiştir.⁸ ABD, bu durum karşısında, kanun tasarısındaki yardımı alan ülkelerde ABD etkinlikleriyle ilgili maddenin Türkiye'dense Yunanistan düşünülerek yazıldığını ifade etmiştir.⁹ Türkiye ikna edilmiş olmalıdır ki, kanun metninde de, anlaşma metninde de taslakta bulunan durum geçerli kılınmıştır. “Yunanistan ve Türkiye'ye Yapılacak Yardım Hak-

⁵ **Foreign Relations of the United States (FRUS), 1947, Vol. V., Near East and Africa**, U.S. Government Printing Office, Department of State Publication, Historical Office, Bureau of Public Affairs, Washington, 1972, Dean Acheson'un Moskova'daki Marshall'a Mektubu, 15 Mart 1947, s. 120.

⁶ **Ayn Tarihi**, Nisan 1947, s. 131.

⁷ Çağrı Erhan, a.g.m., s. 531.

⁸ **FRUS, 1947, Vol. V.**, a.g.y., ABD'nin Ankara Büyükelçisi Wilson'ın Ankara'daki Büyükelçiliğe Mektubu, 4 Nisan 1947, s. 138-139.

⁹ **FRUS, 1947, Vol. V.**, a.g.y., ABD Dışişleri Bakanı Yardımcısı Acheson'ın Ankara'daki Büyükelçiliğe Mektubu, 24 Mart 1947, s. 130.

kında Kanun”, yapılan düzenlemelerin ardından 22 Nisan 1947’de Senato’da kabul edilmiştir.¹⁰

Kanun tasarısının ABD Temsilciler Meclisi’nde oylanmasından önce, 5 Mayıs 1947’de gerçekleşen basın toplantısında, Türkiye’nin ABD için değerine de yer verilmiş, “Türkiye’nin coğrafi konumunun, Yunanistan’dan daha önemli olduğu kabul edilmelidir... Türkiye’nin stratejik olarak uluslararası barış ve güvenlikte sahip olduğu önem ve ABD’nin güvenliği arasında güçlü bir bağ vardır... Türkiye’nin, bağımsızlık ve bütünlüğü Yakın ve Ortadoğu’ya da umut verecektir”¹¹ denmiştir. Kanun tasarısı 9 Mayıs 1947’de, iptali için verilen teklif reddedilerek 107’ye karşı 287 oyla Temsilciler Meclisi’nde kabul edilmiştir. Kanun, “barışa doğru önemli bir ilerleme” sözleriyle 22 Mayıs 1947’de Başkan Truman tarafından imzalanarak yürürlüğe girmiştir. Türkiye ve Yunanistan’ın özgür yaşayabilmeleri için talep etmiş oldukları ve Birleşmiş Milletler’in, bu ülkelere ihtiyaçları olan yardımı gerçekleştirebilecek durumda olmayışı sebebiyle kabul edilen kanun, ABD Başkanı’na, Yunanistan ve Türkiye’ye mali yardımda bulunulması için tam yetki vermiştir. Kanunda öngörüldüğü şekilde, 20 Haziran 1947’de Yunanistan ile, 12 Temmuz 1947’de de Türkiye ile yardım anlaşması yapılmıştır.

Türk-Amerikan Yardım Anlaşmasının Hazırlanması

İngiltere’nin ABD’ye, Yunanistan ve Türkiye’ye yaptığı yardımları sürdüremeyeceğini belirttiği 24 Şubat 1947 tarihli notadan sonra ABD’de, yardımların ne şekilde yapılacağına dair komisyon oluşturulmuştur. Dışişleri, Harbiye ve Donanma Bakanlıklarının ortak girişimiyle oluşturulan komisyonun hazırladığı rapora göre, Yunanistan’a ağırlıklı olarak ekonomik, Türkiye’ye de askeri yardım yapılması önerilmiştir.¹² Yardımların ne şekilde yapılacağına belirlenmesi için en kısa sürede heyetlerin bu ülkelere giderek tetkiklere başlamasına karar verilmiştir. Türkiye, Truman’ın konuşmasının ardından çalışmaların sürdürüldüğü süreçte, ekonomik yardım için de talepte

¹⁰ **The Turkish Aid Program**, a.g.y., s. 18- 21.

¹¹ http://www.trumanlibrary.org/whistlestop/study_collections/doctrine/large/documents/index.php?pagenumber=4&documentid=55&documentdate=19470505&studycollectionid=TDdoctrine&groupid=, Henry S. Villard’ın 5 Mayıs 1947’de Dışişleri Bakanlığı Adına Yapıldığı Basın Açıklaması, (alıntı tarihi [a.t.] 16.10.2004)

¹² **FRUS, 1947, Vol. V.**, a.g.y., Yunanistan ve Türkiye’ye Yapılacak Yardım Konusunda Toplanan Komitenin 24 Şubat 1947 Tarihli İngiliz Notaları Hakkında Görüşlerini Bildiren Gizli Raporu, s. 48-50.

bulunmuşsa da, bu görüş kabul edilmemiştir.¹³ ABD Dışişleri Bakanı Marshall, Türkiye'ye gönderilecek heyetle ilgili olarak ABD'nin Ankara Büyükelçisi Edwin Wilson'a talimat göndererek, yardımın temel amacının "Türkiye'nin savunma gücünü olası Sovyet saldırısına karşı yeterli düzeye ulaştırmak" ve "Türkiye'nin genel refah düzeyini artırarak Sovyet-Komünist nüfuzuna yer açmamak" olduğunu hatırlatmış, tetkiklerin bu doğrultuda yapılmasını istemiştir.¹⁴

Truman'ın, Yardım Kanunu'nu onayladığı gün, 22 Mayıs 1947'de, General Lunsford Oliver başkanlığındaki heyet, Ankara'ya gelmiştir. Türk yetkilileriyle yapılan görüşmeler sonucunda, heyetin hazırladığı rapora göre yapılacak olan 100 milyon dolarlık yardımın, önceden kararlaştırıldığı gibi, Türk ordusunun modernizasyonu için gerekli olan işlerde kullanılmasına karar verilmiştir.¹⁵ General Oliver'ın, Türk ekonomisini düzeltmenin orduda insan gücünü azaltıp silahlı kuvvetleri modernleştirmekle mümkün olabileceği görüşüyle hazırladığı heyet raporu ve Dışişleri Bakanı Hasan Saka ile ABD Büyükelçisi Edwin Wilson'ın hükümetleri adına yazışmaları sonunda Türk-Amerikan Yardım Anlaşması, 12 Temmuz 1947 tarihinde Ankara'da imzalanmıştır. İmza töreninde Hasan Saka, "Bu vesika, esas kıymetinin ehemmiyetine, memleketimizin gelecekteki münasebetlerine daha etraflı bir gelişme vaadetmek ve aynı zamanda cihan sulhunun sağlanmasına ve muhafazasına hizmet etmek önemini de ilâve etmektedir" açıklaması yapmıştır. ABD'nin Ankara Büyükelçisi Edwin Wilson ise, anlaşmanın amacını "Türkiye'yi emniyet kuvvetlerini takviyeye muktedir kılmak ve aynı zamanda ekonomisindeki istikrarı muhafazaya devam ettirmek" şeklinde açıklamıştır. Bağımsızlık konusundaki titizliği vurgulayan Wilson, "her iki memleketin egemenlik ve bağımsızlığına itina ile saygı gösterilmesi prensibi bize rehberlik etmiştir. Bu prensip anlaşmanın bir cüzü mütemmimidir ve filhakika onun temelini teşkil etmektedir" demiştir.¹⁶ Wilson, anlaşma ile ilgili olarak ABD Dışişleri Bakanlığına gönderdiği telgrafta Türkiye'nin askeri kuvvetlerine harcanacak paranın ABD'nin "hayat sigortası primi" olarak değerlendirilme-

¹³ A.y., ABD Ankara Büyükelçisi Wilson'ın Dışişleri Bakanı Marshall'a Mektubu, 14 Mart 1947, s. 118.

¹⁴ A.y., ABD Dışişleri Bakanı Marshall'ın, Ankara'daki Büyükelçi Wilson'a Mektubu, 15 Mayıs 1947, s. 172-173.

¹⁵ A.y., ABD'nin Ankara'daki Büyükelçisi Wilson'ın Türkiye'ye Yapılacak Yardım Konusunda Hazırladığı Rapor, s. 259.

¹⁶ **Ayın Tarihi**, Temmuz 1947, "Türkiye - Birleşik Amerika arasındaki yardım anlaşmasının imza töreni".

si gerektiğini vurgulamıştır. Wilson, aynı paranın ABD silahlı kuvvetlerine harcanması durumunda, Sovyetler Birliği'nin saldırgan tutumunun aynı ölçüde azaltılmayacağına işaret etmiştir.¹⁷

12 Temmuz 1947 tarihli Türk-Amerikan Yardım Anlaşması'nın¹⁸ önsözünde, "Türkiye Hükümeti, Türkiye'nin hürriyetini ve bağımsızlığını korumak için ihtiyacı olan güvenlik kuvvetlerinin takviyesini temin ve aynı zamanda ekonomisinin istikrarını muhafazaya devam maksadıyla Birleşik Devletler Hükümeti'nin yardımını istediğinden", ABD Kongresi izin verdiğinden ve iki devlet dostluklarını kuvvetlendireceklerine inandıklarından hazırlandığı belirtilmiştir. Anlaşmaya göre, ABD Başkanı'nın 22 Mayıs 1947'de onayladığı yasa ve buna eklenebilecek yasalar gereği ABD'nin Türkiye'ye yardımda bulunması, Türkiye'nin de bu yardımları alması kararlaştırılmıştır. (Madde 1). Yardımın işleyişiyle ilgilenmesi için ABD Başkanı Türkiye'ye bir Misyon Şefi tayin edeceği; yardımın mali şartlarının iki hükümet arasında önceden tespit edileceği; ancak, yardımın kayıt ve şartlarının Türk Hükümeti yetkililerine danışan Misyon Şefi tarafından tespit edileceği; Misyon Şefi'nin, yardımın amacına ulaşabilmesi için Türk Hükümeti'ne gerekebilecek bilgi ve teknik desteği sağlayacağı belirtilmiştir. Türk Hükümeti'nin yardımı, tahsis edilmiş amaçlar uğruna kullanacağı, görevini serbestçe yapabilmesi için, yardımın işleyişi hakkında Misyon Şefi ve temsilcileriyle her türlü bilgiyi paylaşacağı ifade edilmiştir. (Madde 2). İki hükümet, karşılıklı olarak Türk ve ABD milletlerine, yardım konusunda tam bilgi sağlanması için işbirliği yapacaktır. İki ülkenin de güvenliği için tehdit oluşturmuyorsa, ABD basınının yardımın işleyişiyle ilgili tam bilgi edinip bunu kullanması sağlanacak ve Türk Hükümeti de yardımın amacı, kaynağı ve ilerleyişiyle ilgili düzenli kamusal açıklamalar yapacaktır. (Madde 3). Anlaşmaya göre, Türkiye'nin alacağı her türlü malzeme ve hizmetten eşit şekilde menfaate sahip olan her iki devlet, bunların emniyeti konusunda diğer hükümetin gerekli göreceği tedbirleri almakla yükümlüdür. Türk Hükümeti, ABD'nin onayı olmadan, alacağı malzemelerin mülkiyetini devredemeyecek ve verildikleri amaçlar dışında kullanılmasına izin vermeyecektir. (Madde 4). Türkiye, alacağı yardımları, başka bir devlet tarafından sağlanacak herhangi bir yardımın geri ödemesi şeklinde kullanamayacak (Madde 5), yardımlar; Türkiye, BM, ya da ABD gerekli bulursa kesilecektir. (Madde 6).

¹⁷ FRUS, 1947, Vol. V., a.g.y., ABD'nin Ankara Büyükelçisi Edwin C. Wilson'ın ABD Dışişleri Bakanlığı'na Gönderdiği Türkiye'ye Yardım Konulu Rapor, s. 259.

¹⁸ The Turkish Aid Program, a.g.e., s. 22-24.

Anlaşmanın, Türk-Amerikan ilişkilerini kuvvetlendirmeyi başardığı kesin olmakla birlikte, yardımları resmi olarak isteyenin Türkiye değil, İngiltere olması da önem taşımaktadır. Türkiye, 1946 yılında 500 milyon dolarlık Eximbank kredisi için ABD'ye başvurduğunda aldığı cevap, tutarın yüksek bulunduğu ve Türkiye'nin altın ve döviz stoklarının yüksek olduğu şeklinde olmuştur.¹⁹ İngiltere'ninse ortak çıkarları korumak için girişimi ABD'de karşılığını bulabilmiştir.

Türk-Amerikan Yardım Anlaşması, önsözünde açıkça ifade edildiği gibi genel anlaşma olması sebebiyle bundan sonra yapılacak olan birçok ikili anlaşmaya da temel oluşturmuştur. Anlaşma çerçevesinde Türkiye'de göreve başlayan "Amerikan Misyonu" ile Türk Hükümeti arasında pek çok anlaşma imzalanarak, çoğu, TBMM'nin onayına sunulmaksızın yürürlüğe girmiştir.²⁰ Türkiye'de Amerikan Misyonu'nun istihdamını sağlayan anlaşma ile, bu süreçten sonra Türkiye'de alınan pek çok kararda Misyon'un destek, onay ya da katkısı aranmıştır. Siyasal amaçlı askeri dış yardımlarda, yardım alan devletin belli davranışlarda bulunması beklendiğinde kendini böyle bir davranışta bulunma durumunda hissettiği²¹ düşünülürse, ABD'nin tam olarak hedefine ulaştığı, Türkiye'nin ise beklentileri karşıladığı kabul edilmelidir.

Yardım Anlaşmasının Kabulü ve Yankıları

Türk Hükümeti'nin "güvenlik kuvvetlerinin takviyesi ve ekonomik istikrarını korumaya devam etmek için" istemiş olduğu yardımı öngören anlaşma, 1 Eylül 1947 tarihinde TBMM'de konuşmacıların tam desteğiyle ve katılımcı 339 milletvekilinin oybirliğiyle onaylanarak yürürlüğe girmiştir.

TBMM'deki görüşmelerde ilk sözü alan Dışişleri Bakanı Hasan Saka, yardımın Türkiye'nin bağımsızlığına aykırı olduğu değerlendirmelerine cevaben "ne Türk Hükümetinin ne de Amerika Hükümetinin tarihinde herhangi bir mukavele, yardım yolu ile müstakil, bağımsız bir devletin bağımsızlığına aykırı bir teşebbüs gösterilebilir. Ne de Büyük Millet Meclisinin hükü-

¹⁹ **FRUS, 1946, Vol. VII., Near East and Africa**, Washington, U.S. Government Printing Office, 1969, ABD Dışişleri Bakanı Marshall'ın, Ankara'daki Büyükelçi Wilson'a Mektubu, 7 Mart 1946, s. 902.

²⁰ Çağrı Erhan, "ABD ve NATO'yla İlişkiler, 1960-1980", **Türk Dış Politikası, Kuruluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, C 1(1919-1980), a.g.e.**, s. 681.

²¹ Mehmet Gönlübol, **Uluslararası Politika, İlkeler- Kavramlar- Kurumlar**, 4. Baskı, Ankara, Atilla Kitabevi, 1993, s. 157, 158.

metleri tarafından Türkiye'nin herhangi bir memleketle olan haricî münasabatında ve yaptığı mukavelât ve akdettiği muahedelerde kendi bağımsızlığına dokunacak herhangi bir hükmü kabul ettiğine dair bir misal zikredebilir” demiştir. “Türkiye'nin bağımsızlık ve toprak bütünlüğünü korumak için yaptığı masraflar yüzünden ekonomik sıkıntılar yaşıyor” olması sebebiyle bu tür yardıma talip olduğunu belirtmiştir. Yardımın ABD tarafından “aleyhimize herhangi bir maksattan arı” olarak karşılanması gereği üzerinde durmuştur.

Cumhuriyet Halk Partisi Kocaeli Milletvekili Nihat Erim, ABD'nin dünyadaki rolü üzerinde durduğu konuşmasında, Milletler Cemiyeti'nin başarısızlığa uğramasının ABD'nin kuruluşta yer almaması, İkinci Dünya Savaşı'nın çıkmasının da ABD'nin Avrupa işlerine ilgisiz kalması sebebiyle olduğunu açıklamıştır. Nihat Erim, konuşmasında, “İkinci Cihan Harbinin sona ermek üzere bulunduğu aylardan beri memleketimiz, hakikaten tarihimiz boyunca ender rastlanan, bir tehlike ile karşı karşıya bulunmaktadır” diyerek mevcut şartlar altında ABD desteğinin zorunluluğunu vurgulamıştır. Erim, “bugün Türkiye'nin ve Türkiye ile beraber dünyanın maruz bulunduğu tehlike... ABD'nin yardımı olmadan önlenemez... Bu vesika... şu kadar milyon dolarla ifade edilen bir askeri malzeme yardımı şeklinde dar mütalaa edilmemek lazım” demiştir.

Seyhan Milletvekili Kasım Gülek, yapılan anlaşmanın “bütün dünyada demokrasi ve sulhu sağlamaştırıcı vesika” olduğu üzerinde durmuştur. Anlaşmanın “Türkiye'nin bağımsızlığına dokunur tarafı olmadığını ve olamayacağı” vurgulamış, Hasan Saka'nın belirttiği gibi, “bağımsızlığa zerre kadar dokunur tarafı olmadığını” ve “Türkiye'nin hiçbir zaman bağımsızlığından ödün verecek bir taahhüde girmeyeceğini” belirtmiştir. Anlaşmayı, barışı korumak için Türkiye'nin tüm gücüyle çabaladığı bir ortamda maddi güce sahip olan ABD'nin yardımı olarak nitelendirmiştir. Anlaşmada gizlilik bulunmadığı, dünya basınının yapılan yardımları takip edebileceğinin de işin samimiyetinden kaynaklandığını vurgulamıştır.²²

Görüşmelerde anlaşmanın içeriğiyle ilgili tek bir olumsuz eleştiri yapılmamış, aksine, anlaşmanın bağımsızlığa aykırı en ufak bir durum yaratabileceğinin düşünülmesinin yanlış olacağı vurgulanmıştır. En dikkat çekici olan, TBMM'de hemen her konuda karşı karşıya gelen iktidar ve muhalefet parti-

²² **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem VIII, C 6, Birleşim: 79, 1 Eylül 1947, Oturum:1, s. 553-556.

lerinin, anlaşma ve faydaları konusunda hemfikir olmaları ve anlaşmaya sonuna kadar sahip çıkarak, tek bir noktasına bile eleştiri yapmamalarıdır.

Demokrat Parti adına söz alan İstanbul Milletvekili Enis Akaygen, partisinin anlaşmayı tasvip ettiğini, bu konuda iktidar partisi ile ortak görüşe sahip olduklarını dile getirmiştir.²³

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, sürekli alkışlarla kesilen 1947 yılı TBMM açış konuşmasında Türk-Amerikan dostluğundan bahsederken, yardımların önemine de yer vererek, TBMM üyelerini kabul ettikleri anlaşma için kutlamıştır. İnönü şöyle demiştir: “ABD ile sıkı dostluk bağlarımız hergün daha fazla kuvvetleniyor. Türk milletinin, dünyanın bir köşesinde samimi ve inandırıcı bir barış unsuru olduğunu ve Türkiye’nin meşru müdafaa imkanlarının artmasıyla dünya sulhunun da sağlanacağını takdir eden Büyük Demokrasi-nin bize yardımda bulunmak kararını vermesi, sulh alanındaki eşsiz gayretlerinin yeni bir delilidir. Bu yardım antlaşmasını oybirliği ile kabul eden Yüksek Heyetiniz, bütün Türk Milleti’nin teşekkür duygularına tercüman olmuştur.”²⁴

Oylamada olduğu gibi, anlaşmanın yapıldığı süreçte ne siyasiler arasında, ne de basında konuyla ilgili eleştirel bir yaklaşım yer bulmamış, balsa da eleştiriler ciddiye alınmamış, eleştirenler “Komünist” olmakla itham edilmişlerdir. Fuat Köprülü, Kudret Gazetesi’nde bu doğrultudaki eleştirilere değinerek şöyle yazmıştır: “Mahiyetleri çok şüpheli birtakım mecmualarda, Amerikanın mali ve iktisadi bakımlardan bütün dünyayı nüfuzu altına alacak bir emperyalist siyaset takibettiği, Türkiye’ye yapılacak Amerikan yardımının istiklâlimizi sarsacağı, memleketi birtakım meçhul maceralara sürükleyeceği hakkında türlü türlü yazılar yazıldı... Türk milletinin yüksek siyasi anlayışı ve aklı selimi, bu meşum propagandaları daha ilk günden nefretle karşılamış, buna hiç bir kıymet vermemiştir...” Köprülü, bu satırların ardından, en genel söylemi tekrar ederek şunu yazmıştır: “Millî haysiyet ve istiklâl meselelerinde son derece hassas olan Türk milletinin ve Büyük Millet Meclisinin alkışlarla kabul ettiği bir anlaşmada, buna aykırı en küçük bir kayıt bulunmasına ise asla ihtimal yoktur.”²⁵

²³ A.g.y., s. 556.

²⁴ **İsmet İnönü’nün TBMM’deki Konuşmaları 1920-1973, C.II (1939-1960)**, “TBMM’nin 8. Dönem 2. Yasama Yılı Açış Konuşmaları, 1 Kasım 1947”, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara, 1993, s. 72

²⁵ **Ayın Tarihi**, Eylül 1947, Prof. Dr. Fuad Köprülü, “Bir Yabancı Radyoya Cevap”, Kudret Gazetesi

Duyulan kaygılar karşısında ABD desteğine sorgusuz sualsiz sahip çıktığını gösteren bir diğer gelişme, Türk-Amerikan Yardım Anlaşması'ndan önce imzalanan Yunan-Amerikan Anlaşması'nın kabulü sürecinde gerçekleşmiştir. Yunanistan'ın 20 Haziran 1947'de imzaladığı yardım anlaşmasının ardından Anadolu Ajansı haberinde “Yunan-Amerikan anlaşmasının bazı hükümleri oldukça ağırdır” eleştirisi getirilse de “bu hükümler, iyi tetkik edilirse, hiç bir suretle dahili işlere birer müdahale teşkil etmemektedir” ifadesi kullanılmıştır.²⁶ Anlaşmaya göre, Yunanistan aldığı yardımları ve tüm kazancını ekonomik kalkınmaya ayırmalıdır; Amerikan heyeti, yardımın ve Yunanistan'ın kendi gelirlerinin ülke kalkınmasına kullanılmasında her türlü desteği gösterecektir; Yunanistan'ın borçlarının ödenmesine para ve döviz ayrılmasında Amerika'nın onaması gerekmektedir; Yunanistan, yardımları ve kendi gelirini kullanırken belirlenen tedbirleri almazsa yardım kesilecektir.²⁷ Anadolu Ajansı'nın haberinde, bu maddeler sıralanırken yardımın, Türkiye'ye yapılan askeri yardımdan farklı olduğu hatırlatılarak, “memleketin iktisadî ve malî hayatının istisnasız bütün sahalarıyla doğrudan doğruya ilgili” olduğu ifade edilmiştir.²⁸ Yunanistan ile yapılan yardım anlaşmasının aksine, Türk-Amerikan Yardım Anlaşması, Türkiye'nin işlerine karşır şekilde düzenlemeler içermese de, “Public Law 75” adı altında kabul edilen Yunanistan ve Türkiye'ye Yapılacak Yardım Hakkında Kanun'da Yunan-Amerikan Anlaşması'nda olduğu gibi yardımların amacına uygun görülmemesi durumunda kesilebileceği, uygunluk durumunun da yine anlaşmalarda yazdığı gibi geniş bir serbestlikle izleneceği vurguları yer almıştır.²⁹ Bunun dışında, Türkiye, ilerleyen yıllarda, attığı adımlarla Yunan-Amerikan Anlaşması ile olan bu farkı ortadan kaldırmış, ABD'nin kabul edebileceği kararlar almaya gayret ederek ABD'nin mevcut ilgisini korumaya çalışmıştır. Türkiye, ABD'ye yakın olmak konusunda o kadar ileri gitmiştir ki, ilerleyen yıllarda yaşanan gelişmeler, siyasi, ekonomik ve askeri alanda ABD'ye bağımlılığı gözler önüne sermiştir. ABD Başkanı'nın danışmanları ve Dışişleri Bakanı tarafından 25 Ekim 1956'da hazırlanan raporda da belirtildiği gibi, Türkiye, yardımların alınmaya başlandığı 1947 yılından 9 yıl sonra, ABD'nin “dünyadaki en bağımlı müttefiki” haline gelmiştir.³⁰

²⁶ **Ayn Tarihi**, 25 Haziran 1947.

²⁷ **The Greek Aid Program**, United States Government Printing Office, Department of State Publication, Washington, 1947.

²⁸ **Ayn Tarihi**, 25 Haziran 1947.

²⁹ **The Turkish Aid Program, a.g.e.**, s. 18-21.

³⁰ **FRUS, 1955-1957**, Volume X, Foreign Aid and Economic Defense Policy, John P. Glennon (ed. in chief), Washington, United States Government Printing Office, 1989, Başkan Eisenhower'ın Karşılıklı Güvenlik Programı'nda Yurttaş Danışmanları ve Dışişleri Bakanı Arasında Yapılan 25 Ekim 1956 Tarihli Toplantı Sonunda Hazırlanan Rapor, s. 120.

Yardımlarla bağlantılı olsun olmasın, askeri, siyasi, sosyal, ekonomik, kültürel pek çok konuda ABD takip edilerek ABD'nin desteği korunmaya çalışılmıştır. ABD'ye duyulan yakınlık o kadar olağanlaşmış ve kıymetli bulunmuştur ki, 20 Eylül 1949 tarihinde gazetelerde yayınlanan demecinde Başbakan Yardımcısı Nihat Erim; “Dış bir felakete bulaşmazsak, memleketin geleceğinden umutluyum. Türkiye, yakın gelecekte küçük Amerika olacaktır”, ifadesini kullanmıştır. 1957'de de aynı ifade bu kez Cumhurbaşkanı Celal Bayar tarafından kullanılmış, akıllarda kalan da Bayar'ın; “Memleketimizde Amerika'nın gelişme merhalelerini takip ederek çalışıyoruz. 30 yıl sonra bu memleket 50 milyon nüfuslu küçük bir Amerika olacaktır”³¹ demeci olmuştur. ABD Dışişleri Bakanlığınca Milli Güvenlik Konseyi'ne sunulmak üzere Mart 1950'de hazırlanan raporda, Türkiye'nin demokrasi yolunda büyük adımlar atmış olmasında ve siyasi istikrara kavuşmasında ABD'nin sağladığı yardımların büyük etkileri olduğu üzerinde durulmuştur.³² ABD Milli Güvenlik Konseyi ve Planlama Komisyonu tarafından 23 Eylül 1953 tarihinde ABD'nin dış ülkelerdeki imajı hakkında hazırlanan rapora göre Türkiye'deki ABD yanlısı tutumun memnuniyet verici olduğu üzerinde durulmuştur. Raporda, ABD'ye karşı siyasi çevreler ve kamuoyunda hiçbir karşıt görüşün bulunmamasının özellikle Türkiye'ye yapılan yardımların sürdürüleceği ölçüde korunacağı düşünülüyor belirtilmiştir.³³

Yapılan tüm açıklamalarda ve anlaşma metninin girişinde Türkiye'nin bağımsızlığı için yardımların yapılacağı vurgulanmışsa da 1964 yılında ABD Başkanı Llyndon Johnson'ın Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı İsmet İnönü'ye yazdığı mektupla Türk iç ve dış politikasını etkileyen bir kararı değiştirmesi, anlaşma imzalanırken yeterli hassasiyetin gösterilmemiş olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Türk-Amerikan ilişkilerinde bir başka dönüm noktası olduğu kabul edilen ve siyasi literatüre “Johnson Mektubu” olarak geçen hadisede atfta bulunan mesele, bu anlaşmada geçen “askeri yardımın verilmiş amacı

³¹ Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, (Çev. Ahmet Fethi), Hil Yayınları, İstanbul, 1994, Cumhuriyet, 20 Eylül 1949 ve Zafer, 20 Ekim 1957'den, s. 63-64.

³² **FRUS, 1950, Vol. V, The Near East and Africa**, Frederick Aandahl, William Z. Slany (ed.), U.S. Government Printing Office, Department of State Publication, Washington, 1978, Dışişleri Bakan Yardımcısı Webb'in Milli Güvenlik Konseyi Genel Sekreteri Lay için 6 Mart 1950'de hazırladığı rapor, s. 1237.

³³ **FRUS, 1952-1954, Vol. I, General: Economic and Political Matters, Part 2**, U.S. Government Printing Office, Washington, Department of State Publication, William Z. Slany (ed.), 1983, Milli Güvenlik Konseyi'nin ABD'nin yurtdışındaki prestiji konusunda 23 Eylül 1953'te hazırladığı rapor, s. 1517-1518.

dışında kullanılmasında ABD'nin onayının alınması gerektiği” ve “yardımın verilmiş amacının dışında kullanılmayacağı” vurguları olmuştur. Lyndon Johnson, mektupta, “...12 Temmuz 1947 Antlaşması'nın 4. maddesinde belirtildiği gibi, askeri yardımın verilmiş maksatlarından gayri gayelerde kullanılması için, hükümetinizin Birleşik Devletler'in muvafakatini alması icap etmektedir... Birleşik Devletler'in muvafakat etmeyeceğini bütün samimiyetle ifade etmek isterim”³⁴ ifadesini kullanmıştır.

Bu durumun basındaki yansımaları mektubun yarattığı değişimi ortaya koymuştur. 6 Haziran 1964'te Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin'in mektup öncesine ait olduğu anlaşılan “Kıbrıs'a çıkarma yapmamız mukadder” sözü manşette yer bulurken,³⁵ aynı gün bir diğer gazetede mektubun içeriği yayınlanmadan, “Çıkartma Geri Kaldı, (Johnson, dün İnönü'ye özel bir mesaj göndererek istişare ricasında bulundu), İnönü Amerika'ya Davet Olundu” ifadeleriyle manşette taşınmıştır.³⁶ Anlaşıldığı gibi, Türkiye'nin Kıbrıs'a çıkarma yapma hazırlığı bir mektupla iptal edilmiştir. Siyasi çevrelerde olduğu kadar, kamuoyunda da oluşan Amerikan yanlısı tutum, Johnson Mektubu sonrasında sarsılmaya başlamıştır. Türkiye'nin garantör devlet konumunda olduğu Kıbrıs'ta, 12 Temmuz 1947 Türk-Amerikan Yardım Anlaşması'ndan itibaren yardım olarak alınan silahların kullanılmasına karşı çıkan ABD'nin, Türkiye'ye Sovyetler Birliği'nin olası saldırısı durumunda da Türkiye'yi desteklemeyeceği düşüncesi Amerikan aleyhtarlığının yayılmasına sebep olmuştur. Johnson Mektubu sonrasında başlayan ABD karşıtı tutumlar, mektubun tam metninin yayınlandığı 1966 yılı sonrasında artış göstermiştir.

SONUÇ

İkinci Dünya Savaşı sırasında, karşılaştığı tüm dış baskılara rağmen savaş dışı kalmayı başarabilmiş Türkiye, savaşın sonlandığı 1945 yılında başlayacağı sinyalleri verilen Soğuk Savaş'ta, güçlü komşusu Sovyetler Birliği'nden aldığı tehditler yüzünden, onun karşısında duran ABD'ye yaklaşmaya çalışmıştır. Bu ortamda, 1947 yılında ilan edilen Truman Doktrini, Türk siyasetleri tarafından can simidi olarak görülmüş ve bu tarihten sonra Türkiye, Sovyetler Birliği'ne karşı duruşuyla başlayan ABD desteğini sürdürebilmeyi

³⁴ Fahir Armaoğlu, **Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri (Açıklamalı)**, Ankara, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991, s. 268.

³⁵ **Tercüman Gazetesi**, 6 Haziran 1964.

³⁶ **Milliyet Gazetesi**, 6 Haziran 1964.

politikasının temelini almıştır. Türkiye’de, başta dış politikada alınan kararlar olmak üzere neredeyse tüm siyasi tercihler, ABD faktörü düşünülerek belirlenmiştir. İktidarlar ve sebepleri değişmiş olsa bile, siyasi ya da ekonomik yönden ABD desteğini alma çabaları sürdürülmüştür. ABD’ye duyulan ilgi ve bağlılık korunurken, zaman zaman ortaya çıkan anlaşmazlıklar, ekonomik yardımlar sürdürüldüğü müddetçe görmezden gelinmeye çalışılmıştır.

Truman Doktrini’nin sonucu olarak hazırlanan 12 Temmuz 1947 tarihli Türk-Amerikan Yardım Anlaşması ve sonrasında yapılan güncellemelerle ABD’den alınan askeri malzeme ve yardımlarla, Türk Silahlı Kuvvetleri, neredeyse sadece ABD ekipmanı ile donatılmış, yedek parça ve bakım ihtiyaçları dahi ABD’den karşılanarak Türk savunma sanayi geliştirilememiş, Türk ordusunun teçhizat bakımından ABD’ye bağımlı hale getirilmesi sağlanmıştır. Bunun da olumsuz sonuçları, uzun yıllar sonra ortaya çıkmıştır.

ABD yanlısı tutum, sol eğilimlere karşı tavizsiz politika geliştirmeyi hedeflerken, yıllarca bastırılmış Amerikan karşıtı görüş, bir süre sonra, yaşanan iç ve dış gelişmelerin de etkisiyle sesini yükseltmeye başlamıştır. 1968 yılından itibaren, sonu silahlı çatışmalara varacak boyutta olayların yaşanmasına sebep olmuştur. Komünizm karşıtlığının beraberinde getirdiği dini toleransın aşırıya kaçması, dini siyasetin içine sokarak laiklikten tavizler verilmesine sebep olmuştur. Bazı iş çevreleri, siyasiler ve basın da yönlendirmesiyle, subjektif bakış açısıyla, Türkiye’de Amerikan hayranı; ya da, bu duruma duyulan tepkiyle, karşıtı nesiller yetişmeye başlamıştır.

Yapılan her açıklamada öncelikle vurgulanmasına ve anlaşma metninde açıkça ifade edilmesine karşın, 12 Temmuz 1947 tarihli Türk-Amerikan Yardım Anlaşması hazırlanırken, tüm adımların Türkiye’nin bağımsızlığı için atılmamış olduğu, Sovyet tehdidinin yaşattığı endişeyle ulusal çıkarlar konusunda gerekli titizliğin gösterilmediği anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

Aid to Greece and Turkey, Washington D.C., The Department of State Bulletin Supplement, Vol. XVI, No: 409 A, Near Eastern Series VII, 2002.

ARMAOĞLU, Fahir, **Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri (Açıklamalı)**, Ankara, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991.

Ayın Tarihi, Nisan, Mayıs, Haziran, Temmuz, Eylül 1947.

ERHAN, Çağrı, “ABD ve NATO’yla İlişkiler 1945-1960”, **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, C. 1(1919-1980)**, Baskın Oran (ed.), 8. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003.

-----, “ABD ve NATO’yla İlişkiler 1960-1980”, **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, C. 1(1919-1980)**, Baskın Oran (ed.), 8. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003.

Foreign Relations of the United States, 1946, Vol. VII., Near East and Africa, Washington, U.S. Government Printing Office, 1969.

Foreign Relations of the United States, 1947, Vol. V., Near East and Africa, Washington, U.S. Government Printing Office, Department of State Publication, Historical Office, Bureau of Public Affairs, 1972.

Foreign Relations of the United States, 1950, Vol. V, The Near East and Africa, Frederick Aandahl, William Z. Slany (ed.), Washington, U.S. Government Printing Office, Department of State Publication, 1978.

Foreign Relations of the United States, 1955-1957, Volume X, Foreign Aid and Economic Defense Policy, John P. Glennon (ed. in chief), Washington, United States Government Printing Office, 1989.

Gazeteler: Ulus, Tercüman, Milliyet

GÖNLÜBOL, Mehmet, **Uluslararası Politika, İlkeler-Kavramlar-Kurumlar**, 4. Baskı, Ankara, Atilla Kitabevi, 1993.

İsmet İnönü'nün TBMM'deki Konuşmaları 1920-1973, C II (1939-1960), Ankara, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, 1993.

KENNAN, George F., **Memoirs, 1925-1950**, United States, An Atlantic Monthly Press Book, Little, Brown and Company, 1967.

SANDER, Oral, **Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964**, Ankara, AÜSBF Yayınları, 1979.

The Greek Aid Program, Washington, United States Government Printing Office, Department of State Publication, 1947.

The Turkish Aid Program, Washington, United States Government Printing Office, Department of State Publication 3014, 1948.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem VIII, C 6, Ankara, TBMM Basımevi, 1947.

http://www.trumanlibrary.org/whistlestop/study_collections/doctrine/large/documents/index.php?pagenumber=4&documentid=55&documentdate=19470505&studycollectionid=TDctrine&groupid=, Henry S. Villard'ın 5 Mayıs 1947'de Dışişleri Bakanlığı Adına Yaptığı Basın Açıklaması, (alıntı tarihi [a.t.] 16.10.2004)

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ (TBMM) CERİDE KAYITLARINDA “JOHNSON MEKTUBU” VE SONRASI

Turgay Bülent GÖKTÜRK*

Özet

Türkiye, Kıbrıs'ta 1963 yılı Aralık ayında meydana gelen “Kanlı Noel” sonrasında Türk toplumuna yönelik şiddet ve yıldırma saldırılarının artması üzerine, Rumların katliamlarını önlemek ve Türk toplumunun güvenliğini sağlamak amacıyla, 1960 Garanti Antlaşması'nın taraf devlet olarak kendisine vermiş olduğu hakları kullanarak, 7 Haziran 1964'te Kıbrıs'a askeri hareket yapmaya karar vermişti.

Amerika birkaç gün önce, bu çıkarmayı önlemek için diplomatik girişimde bulunmuştu. Fakat Türkiye'yi kararından caydıramayınca, ABD Başkanı Johnson 5 Haziran günü, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı İsmet İnönü'ye, diplomatik üsluba kesinlikle uymayan, çok ağır bir dille yazılmış bir mektup göndererek, müdahaleden vazgeçmesini istiyordu. Mektup, ABD'nin Ankara Büyükelçisi Raymond Hare tarafından İnönü'ye teslim ediliyor; mektubu okuyan İnönü, ABD Başkanı ile aynı görüşte olmadığını ancak, soruna barışçı bir çözüm bulunması amacıyla müzakereler yapılmasına olanak yaratmak için müdahalenin durdurulacağını belirtiyordu. Bu mektup, o zamana kadar bahar havası yaşayan Türk-Amerikan ilişkilerinde bir dönüm noktası oluyordu.

Bu çalışmada, Kıbrıs ve Türk tarihinde “*Johnson Mektubu*” olarak anılan olay ve sonrasının, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde nasıl ele alındığı, konuyla ilgili olarak Türk Hükümeti'nin ve diğer partilerin görüşleri ve sonrasında Türk hükümetlerinin bu olaydan çıkardığı derslerin neler olduğu, TBMM Arşivi'ndeki Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu tutanakları incelenerek ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: TBMM, Cumhuriyet Senatosu, Johnson Mektubu, Kıbrıs

* Dr., Doğu Akdeniz Üniversitesi Atatürk Araştırma ve Uygulama Merkezi, turgay.gokturk@emu.edu.tr

"JOHNSON LETTER" IN THE BOOK ENTRIES OF GRAND NATIONAL ASSEMBLY OF TURKEY (PARLIAMENT) AND BEYOND

Abstract

Turkey had decided to make a military operation after "Bloody Christmas" which occurred in Cyprus in December 1963. Violence and intimidation had been growing day by day to Turkish community and the attacks to the Turkish community were increased on June 7, 1964 in Cyprus. In order to ensure the safety of Turkish communities and to prevent the massacre of the Greeks, Turkey was decided to military operation.

A few days ago America had been decided to prevent operations to Cyprus, and they were contact to Turkey. However, they couldn't change to Turkey's decisions. Because of that operation, he change his mind and he wrote a letter which is normally not acceptable for diplomatic style and he was strictly wanted to renounce to interventions. The letter was delivered to Inonu by Raymond Hare who was United States Ambassador of Ankara. After that, Inonu was read the letter and he wasn't in the same direction with him, however he wanted a solution within peace for both community and he said that the intervention was stopped to create opportunities to conduct negotiations and finding a solution with peace. That letter was the turning point for Turkish-ABD relations which had been living spring weather up to that time.

In this study has tried to put forward an event which is called "Johnson Letter" in the Cyprus and Turkish history by examining the minutes in Archives of Parliament in the National Assembly and the Senate of the Republic.

Key Words: Parliament, the Senate of the Republic, Johnson Letter, Cyprus

GİRİŞ

Kıbrıs'ta 1963 yılı Aralık ayında Rumlar tarafından gerçekleştirilen Kanlı Noel ve sonrasındaki saldırılar, tüm girişimlere karşın engellenemiyordu. Adaya BM Barış Gücü'nün gelmesi de gelişmeleri olumlu yönde etkilememiş ve Rumlar, bu kez Türkleri kaçırmaya rehine alma yöntemi uygulamaya başlamışlardı. Bu yeni durumla ilgili olarak 22 Mayıs'ta Türk Hükümeti tarafından İngiltere ve Yunanistan'a birer nota verilerek dikkatleri çekiliyor¹, İnönü de rehinenin ölmüş olmasının büyük bir katliam olacağını açıklıyordu². 27 Mayıs tarihinde de Ankara tarafından Kıbrıs Hükümeti'ne bir nota verilerek³ Rumların savaş malzemesi ve silah almak için girişimlerde bulunması ve 18-50 yaş arasındaki bütün Kıbrıslı Rumların, yasadışı olarak kurulmuş olan Rum Milli Muhafız Ordusu (RMMO)'na zorunlu asker olarak kaydedilmesi konusunda bir yasa tasarısının Rum yasama organlarına sevk edilmiş olması protesto ediliyordu⁴. Ancak, bu protestolar ve diplomatik girişimler Rum tarafında etkili olmuyor ve Rumlar bildiklerini okumaya devam ediyorlardı. Nitekim Makarios, rehinenin öldürüldüğünü, katliamın sorumsuz Rumlar tarafından yapılmış olduğunu açıklıyordu⁵. Haziran başında zorunlu askerlik yasasının Rum bakanlardan oluşan Bakanlar Kurulu'ndan geçerek yasallaşması üzerine, zaten Türklerin evlerinden ve işyerlerinden alınıp öldürülmeleri, Türk yerleşim yerlerinin askeri ve ekonomik kuşatma altında tutulması gibi eylemlerin de tüm diplomatik girişimlere karşın sürdürülmesi ve Rumların BM personelinin gözü önünde silahlanmaya devam etmeleri karşısında bugüne kadar müttefiklerinin sadece uyarıcı nitelikte notalarla durumu geçıştirdiklerini değerlendiren Türkiye, 4 Haziran

¹ Nihat Erim, **Bildiğim ve Gördüğüm Ölçüler İçinde Kıbrıs**, Ajans-Türk Matbaacılık, Ankara, 1975, s. 297-298.

² **Milliyet**, 23 Mayıs 1964.

³ Türkiye tarafından, Rum Hükümeti'ne "Kıbrıs Hükümeti" unvanı altında nota verilmiş olmasını ve adı geçen nota hakkında kendilerine bilgi verilmemesini Dr. Küçük, Türkiye'nin Lefkoşa Büyükelçiliği'ne gönderdiği "*Bayrak Radyosu'nun bugünkü sabah bülteninde Makarios'a Anavatan Hükümeti namına bir nota tevdi ettiğiniz haberini hayretle işittim. Radyoya verilen haberin tarafımdan bilinmemesi ve Kıbrıs Türk Cemaati'nin mes'ul şahısları olan bizlerden saklanması ciddi acı ve üzüntü veren bir olaydır. İçinde bulunduğumuz bu en kritik günlerde bile Sefaret'in Cemaat idarecilerinden uzak durması bizi büyük zorluklara sokmakta ve müşkül durumlarda bırakmaktadır. Nitekim dün verilen notayı işiten ecebilere vaktinde cevap verememekle zmmen Sefaret'in Cemaat'tan ayrı bir siyaset takip ettiği zehabını ilgililere vermiş bulunmaktayız. Şahsım ve mesai arkadaşlarım namına bu hareketleri protesto eder ve tessürlerimizi bildiririz*" ifadelerini içeren mektupla protesto ediyordu. Rauf R. Denктаş, **İlk Altı Ay, Arşivden Belgeler ve Notlarla 1963-1964**, Lefkoşa, 1991, s. 108.

⁴ Erim, **a.g.e.**, s. 298; **Milliyet**, 29 Mayıs 1964.

⁵ "Makarios rehinenin öldürüldüğünü itiraf etti", **a.g.e.**, 30 Mayıs 1964.

1964 tarihinde Kıbrıs'a askeri müdahale kararı alıyordu⁶. Süreç içerisinde 1 Haziran'da sadece Kıbrıslı Rum üyelerden oluşan Bakanlar Kurulu'ndan geçen zorunlu askerlik yasası ve Milli Muhafız Ordusu kurulmasını öngören yasaları protesto eden İngiltere ve Türkiye'nin notaları, 3 Haziran'da Kıbrıs Hükümeti tarafından reddediliyor ve üstelik 4 Haziran'da Makarios'un başkanlığında toplanan Rum Bakanlar Kurulu 1961, 62, 63 doğumlu Kıbrıslı Rumları zorunlu askerlik görevi için silah altına almaya karar verdiğini açıklıyordu. Bunun üzerine Makarios'a bir mektup yazan Dr. Küçük, bu yapılanların Anayasa'ya aykırı olduğunu, bu kararları veto edeceğini belirtiyor ve Türk bakanların da katılımıyla ortak Bakanlar Kurulu'nun toplanmasını ve Anayasa'ya aykırı olarak alınan kararların yeniden gözden geçirilmesini öneriyor ve bunları basına da açıklıyordu. Dr. Küçük'ün mektubuna öfkelenen Makarios yaptığı açıklamada, Dr. Küçük'ün Aralık 1963'te ofisini terk ettiğini, artık Cumhurbaşkanı Yardımcısı olmadığını, "*Taksim hedefini terk ettiğini*" söylemeden bu göreve dönemeyeceğini belirtiyordu⁷. Küçük'ün önerilerinin Makarios tarafından reddedilişi, Ankara'da müdahale kararını pekiştiriyor ve 7 Haziran'da Kıbrıs'a asker çıkarılması kesinlik kazanıyordu⁸.

TÜRKİYE'NİN ASKERİ MÜDAHALE KARARINA AMERİKA'NIN TEPKİSİ

Ancak, Türkiye'nin bu kararı ile Amerika aynı düşüncede değildi ve Türkiye'yi bu karardan vazgeçirmek için yoğun bir diplomatik faaliyete girişiyordu. Bu maksatla ABD, Ankara Büyükelçisi Hare'nin Başbakan İnönü ile mutlaka görüşmesini ve ABD'nin Kıbrıs'a askeri bir müdahaleye karşı olduğunu bildirmesini, bu konuda mevcut tüm argümanların kullanılmasını istiyordu. Talimatı alan Büyükelçi, 4 Haziran akşamı Bakanlar Kurulu toplantısına girmek üzere olan İnönü'yle görüşmek için ısrarlı oluyor ve üç saatlik bir görüşme gerçekleştiriyorlardı⁹. Bakanlar Kurulu'nun toplantı halinde beklediği ve Erkin'in de katıldığı görüşmede İnönü, müdahalenin amacının Ada'nın bir bölümünün ele geçirilip sorunun çözümünün kolaylaştırılması olduğunu

⁶ Dışişleri Bakanı Feridun C. Erkin bu kararla ilgili olarak 5 Haziran 1964 tarihinde, "*Eğer Rumlar hareketlerine devam ederlerse, günün birinde Kıbrıs'a gitmemiz mukadderdir. Zannediyorlar ki, Anayasa'yı ihlale devam ederler, kaçırdıkları Türkleri gizli yerlere götürüp öldürürler, bunu biz lakaydı ile karşılayacağız. Böyle zannederlerse fevkalade yamurlar*" açıklamasında bulunuyordu. Abdulhaluk Mehmet Çay, **Kıbrıs'ta Kanlı Noel-1963**, Ankara, 1989'dan aktaran Süleyman Özmen, **Avrasya'nın Kırılma Noktası Kıbrıs**, İstanbul, 2005, s. 264.

⁷ **Cyprus Mail**, 4 Haziran 1964.

⁸ Özmen, **a.g.e.**, s. 267.

⁹ **Central Files** POL 23-8 CYP, ABD Ankara Büyükelçisi Hare'nin 5 Haziran 1964 tarihinde saat 01'de Washington'a gönderdiği telgraf.

belirtiyor ve düşüncesinde ısrar ediyordu. Sert şekilde geçen görüşme sonunda İnönü'ye Büyükelçi son bir uyarı yaparak, Başkan Johnson'un bu duyduklarından hayal kırıklığına uğrayacağını, çünkü burada müdahale yapılması veya yapılmaması şeklinde tek bir seçenekle baş başa bırakıldığı hatırlatmasında bulunuyor ve ABD'nin bu konuda karar vermesi için 24 saat zamana gereksinimi olduğunu söyleyerek bu zamana alıyordu¹⁰. Türkiye'nin müdahale kararını öğrenen İngilizler de yoğun diplomasi trafiğine dahil oluyorlardı. İngilizlerin görüşmelerdeki ana fikri, müdahalede bulunmadan önce Güvenlik Konseyi'ne başvurulmasının telkini yönündeydi. Bugüne kadar Ada'da Rumlar tarafından gerçekleştirilen her türlü oldu-bitilere kendi çıkarlarına ters düşmediği sürece göz yuman Amerika ve İngiltere, burada da Türklerin müdahalesine kendi çıkarlarına ters düşeceği için karşı çıkıyorlar ve sorunu Anglo-Amerikan çıkarları çerçevesinde Enosis'i dayatarak çözüme yolunu tercih ediyorlardı. Bunu öncelikle yumuşak diplomasiyle ikna yöntemi uygulayarak kabul ettirmeye çalışıyorlardı ki Türkiye'ye bu yöntemi bugüne kadar birçok kez uygulamışlar ve başarmışlardı. Bu yöntem karşı tarafın kararlılığını çözemese bu kez biraz daha sert diplomasi yolunu tercih ediyorlardı. İşte bu son olayda Türkiye, ABD Büyükelçisi'nin uyarıları ile müdahale kararından vazgeçmemiştir. Zaman da sınırlıydı. O zaman diğer yöntem uygulanmalıydı. Nitekim 5 Haziran günü ABD Başkanı Johnson, 37 gün önce barışa katkılarından dolayı hayranlık duyduğu ve kutlamak için madalyayla taltif ettiği Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı İsmet İnönü'ye, diplomatik üsluba kesinlikle uymayan, çok ağır bir dille yazılmış bir mektup göndererek, müdahaleden vazgeçmesini istiyordu. Mektup, ABD'nin Ankara Büyükelçisi Raymond Hare tarafından İnönü'ye teslim ediliyor; mektubu okuyan Başbakan, ABD Başkanı ile aynı görüşte olmadığını ancak, soruna barışçı bir çözüm bulunması maksadıyla müzakereler yapılmasına olanak yaratmak için müdahalenin durdurulacağını¹¹ ve mektubu da Bakanlar Kurulu'na aynı gece sunacağını belirtiyordu.

¹⁰ Dışişleri Bakanı'nın bu hareketin ABD'ye söylemeden yapılması önerisini kabul etmeyen ve önceden ABD'yi bilgilendiren İnönü'nün aslında gerçekte Kıbrıs'a bir müdahalede bulunmayı düşünmediği ve bunun Türk kamuoyu ve ordunun baskısı altında alınmış bir karar olduğu ve uygulamaya koymaktan kaçınmanın yollarını aradığı, nasıl olsa ABD'nin buna karşı çıkacağını düşündüğü şeklinde yorumlayanlar bulunmaktadır. Süha Bölükbaşı'na göre; "*İnönü için Johnson mektubu, müdahaleden vazgeçilmesi yönünde adeta bir cankurtaran simidi oldu ve Johnson'un mektubunu alınca müdahalede bulunmayı erteledi ve ABD Başkanı'na suçlayarak bu durumu müdahalede bulunma isteksizliğini örtbas etmek için iyi bir fırsat olarak ustaca kullandı*". Süha Bölükbaşı, **Turkish-American Relations and Cyprus**, University of Virginia, The Miller Centre, s. 75-76.

¹¹ **Milliyet**, "Çıkartma Geri Kaldı-İnönü Amerika'ya Davet Olundu", 6 Haziran 1964; Glen D. Camp, "Greek-Turkish Conflict over Cyprus", **Political Science Quarterly**, Vol.95, No.1, Spring 1980, s. 50.

Mektupta Johnson şu noktaları belirtiyordu¹²; Türkiye, Garanti Antlaşması'nı tam olarak işletmeden Ada'ya müdahale kararı almıştır. Türkiye henüz müdahale hakkını kullanamaz. Türkiye tarafından Kıbrıs'a yapılacak askeri bir müdahale, kendisini Sovyetler Birliği ile çatışma durumuna sokabilir. Türkiye, NATO'lu müttefiklerine danışmadan, onların onayını almadan böyle bir harekete giriştiğine göre, NATO'nun Türkiye'yi savunma yükümlülüğü olup olmadığını düşünmemiştir. Türkiye ile Amerika arasında mevcut 12 Temmuz 1947 tarihli Yardım Antlaşması'nın 4. maddesine göre, Türkiye Amerika'nın vermiş olduğu silahları Kıbrıs'a müdahalede kullanamaz. Çünkü bu silahlar Türkiye'ye savunma amacıyla verilmiştir. Ayrıntılı görüşmeler için Türkiye Başbakanı Washington'a giderse, Başkan Johnson bundan memnun olacaktır¹³. Başkan Johnson özetle, Kıbrıs'a bir askeri müdahaleyi Garanti Antlaşması'nın ihlali olarak algılıyor, Türkiye'nin NATO ve BM üyeliğini sorguluyor ve muhtemel bir Sovyet saldırısı karşısında Türkiye'ye karşı ittifak içindeki yükümlülüklerini yerine getirmeme ve ABD'nin Türkiye'ye yaptığı yardımları kesme tehdidinde bulunuyordu.

Başbakan İnönü, Johnson'un mektubuna 13 Haziran'da yanıt veriyordu¹⁴. Yumuşak bir üslupla yazılan mektupta, 1947 tarihli Yardım Antlaşması'na değinilmeden şu konulara yer veriliyordu¹⁵; Mektup yazılış tarzı ve içeriği bakımından Amerika'nın Türkiye gibi bir müttefiki için hayal kırıcı olmuştur. Bu son teşebbüs, 1963 sonundan beri Kıbrıs'a dördüncü askeri müdahale ihtiyacıdır ve Türkiye bu işin başından beri Amerika ile danışma halinde bulunmuştur. Kıbrıs Rum Hükümeti açıkça silahlanmaya başlamış, Anayasa dışı faaliyetlere girişmiş, Türklere karşı zulmünü artırmış ve bütün bunlar Yunanistan tarafından, kendisinin imzaladığı uluslararası antlaşmalara aykırı olduğu halde desteklenmiş, lakin Türkiye'nin bütün uyarmalarına karşın Amerika bir şey yapmamıştır. Birbirine karşı antlaşmalardan doğan zorunluluklarını, yükümlülüklerini istediği zaman reddeden devletlerarasında

¹² Özmen, **a.g.e.**, s. 268.

¹³ Johnson'un mektubu, o dönemde yayınlanmadı. 15 Haziran'daki gizli oturumda İnönü'nün cevabi mektubuyla birlikte, TBMM'de okundu. 13 Ocak 1966'da *Hürriyet* gazetesinde yayımlandı. Bunun üzerine dönemin hükümeti hem bu mektubu, hem de İnönü'nün cevabını ertesi gün basına dağıttı. İnönü'nün cevabı da 14 Ocak 1966'da *Cumhuriyet* gazetesinde yayımlandı. Johnson'un mektubu ile İnönü'nün cevabının tam metni için bkz. Erim, **a.g.e.**, s. 304-321; Ahmet C. Gazioğlu, **Kıbrıs'ta Soykırım Yılı 1964 ve Enosis'in Ayak Sesleri**, Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi (CYREP), Ankara, 2007, s. 274-283; **Dışişleri Belleteni**, Sayı 16, 31 Ocak 1966, s. 100-110; SBF Dış Münasebetler Enstitüsü, **Milletlerarası Münasebetler Türk Yılı**, 1966, Vol. VII, s. 139-141 (İngilizce Metin).

¹⁴ **Milliyet**, "Cevabi mesaj gönderildi", 14 Haziran 1964.

¹⁵ Özmen, **a.g.e.**, s. 269.

bir ittifaktan söz edilemez. NATO müttefiklerinden herhangi birine yapılacak saldırı, saldırgan tarafından doğal olarak daima haklı gösterilmeye çalışılacaktır. NATO'nun bünyesi saldırganın iddialarına kapılacak kadar zayıf ise, gerçekten tedaviye muhtaç demektir. Türkiye'nin anlayışına göre, NATO saldırıya uğrayan bir üyeye derhal yardımı zorunlu kılmaktadır. Üyelerin takdirine bırakılan konu, yardımın mahiyeti ve genişliğidir.

MECLİS'TEKİ GÖRÜŞMELER (HAZİRAN 1964)

ABD Başkanı'na verilen yanıtın sonra Başbakan İnönü, 15 Haziran'da Millet Meclisi'nde yapılan gizli oturumda Meclis'i son gelişmeler hakkında 2 saat 25 dakika bilgilendiriyor¹⁶, daha sonra da Hükümeti'nin Kıbrıs konusunda izlediği politikanın son safhasının ve bu safhada izlenecek istikametinin Meclis tarafından uygun görülüp görülmediğini belirlemek amacıyla güvenoyu talep ediyordu¹⁷.

Konuyla ilgili olarak 17 Haziran'da yapılan görüşmelerde muhalefet, İnönü iktidarını Londra Konferansı ve Güvenlik Konseyi'ndeki sonuçları ülke içinde zafer olarak göstermesini, Denктаş'ın Ada'ya girememesi karşısında etkin çözüm üretilememiş olmasını ve Johnson'un İnönü'ye yapmış olduğu davet kabul edilmiş olmasına karşın güvenoyu istemini eleştiriyordu. Johnson'un mektubu karşısında alınan tavrın, bugüne kadar uluslararası kamuoyunda Türkiye'nin herhangi bir müdahalede bulunamayacağı şeklindeki düşüncenin de tescili anlamına geldiği belirtilerek, Kıbrıs'ın geleceğinin Amerika'nın insafına terk edildiği ifade ediliyordu. Haksız ve kırıcı ithamların yarattığı olumsuz havanın Amerika tarafından tamir edilmeden Başbakan'ın Johnson'un telkinine uyarak Amerika'ya gitmesinin de iç kamuoyunun hissiyatına aykırı olacağının vurgulandığı görüşmelerde, hükümetin asıl hatayı Makarios Hükümeti'ni resmi hükümet olarak tanıyıp, çözümü o hükümetle görüşerek aramada ve Yunanistan'la ilişkilerde de gerekli önlemleri zamanında almamakla yaptığı vurgulanıyordu¹⁸.

Görüşmelerde ilk sözü alan ve Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) adına konuşan Cevad Odyakmaz, 15 Ocak 1964 tarihinde Kanlı Noel sonrasındaki gerginliğin görüşülmesi amacıyla Londra'da yapılan konferansı işaret ederek "*Hükümet Türk Milletine Londra'da Türkiye, İngiltere,*

¹⁶ **Milliyet**, "İnönü, dün güvenoyu istedi", 16 Haziran 1964.

¹⁷ **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, Dönem 1, Cilt 30, Toplantı 3, 105. Birleşim, 15-6-1964, s. 528.

¹⁸ **A.g.e.**, Dönem 1, Cilt 30, Toplantı 3, 107. Birleşim, 17-6-1964, s. 597-623.

Yunanistan ile Kıbrıslı Türk ve Rum cemaatlerinin katılacağı bir beşli konferansa gideceğini ilân ettiği halde orada Kıbrıslı Rum cemaatinden başka Makarios Hükümetinin de dâhil olduğu bir altılı konferans masasına oturmakta beis görmedi. Ama yine bunu beşli konferans olarak ifadede devam etti ve hâlâ da bu konferansın adı, beşli konferanstır. Sayın Dışişleri Bakanımız Londra Konferansı'nı terketmeye karar verdiği ve kararını Dünya efkârına açıkladığı halde ertesi günü Hükümetin talimatı ile konferansa iştirake mecbur bırakılmış ve bu suretle Türkiye'nin daha, başlangıçta yatkın bir politika güdeceği inancının tahassülüne bizzat Hükümet sebebiyet vermiştir” şeklindeki sözleriyle hükümeti eleştiriyordu. Kıbrıs Cumhurbaşkanı Yardımcısı Fazıl Küçük'ün Birleşmiş Milletler'deki Makarios'un temsilcisinin Kıbrıs Hükümetinin temsilcisi olmayacağı yolundaki açık beyanat, müracaat ve protestosuna rağmen hükümetin, Londra'da olduğu gibi, Birleşmiş Milletlerde de bu temsilcisinin karşısında rahatlıkla yer aldığını belirtiyor; Londra ve BM'lerdeki kararları zafer olarak ilan eden hükümetin, bu zaferlerin hezimet olduğunu ABD Başkanı'nın mektubu ile şimdi anladığını vurguluyordu. Hükümetin sürekli Kıbrıs'a çıkarma yapacağı yolundaki söylenti ve girişimlerinin vatandaşa huzursuzluk ve bedbinlik, iş hayatında endişe ve durgunluk, bazı çevrelerde moral bozukluğu ve üzüntü yarattığını; dışarıda ise gayri ciddi davranışlar olarak karşılandığını belirten Odyakmaz, hükümetin başarılı olduğunu iddia ettiği politikaya karşın hâlâ Kıbrıs'ta can, mal ve hukuk emniyetinin sağlanamadığını, Kıbrıs davasının değil dünya kamuoyuna, en yakın dost ve müttefiklere bile anlatılmadığını ve Kıbrıs Türk Cemaat Lideri'nin hâlâ öz vatanına sokulmayan bir vatan haini, asi konumunda bulunduğunu söylüyordu. Odyakmaz, “İşte bu bakımdan son defa diğer emsali gibi gayesine vâsıl olamayacağı önceden bilinen bir çıkarma teşebbüsü üzerinde Amerika Birleşik Devletleri Cumhurbaşkanı'ndan alınan ve münderecatını Sayın Başbakan'ın gizli oturumda açıklamasından çok evvel sahibi bir bakan olan bir gazetenin yayınından öğrendiğimiz mesaj ve bu mesaja verilen cevap ile gündemi ve mevzuu meçhul görüşme teklifinin kabulünden sonra Amerika'ya müteveccihen ana muhalefet partisinden verilecek bir müşavir ile hareket hazırlıkları yapılmakta iken Meclisin bir güvenoyu ile karşı karşıya bırakılması üzerine grubumuz, Sayın Başbakanın bu isteğinden vazgeçmesini teminen kendisine bir muhtıra tevdi eylemiştir” sözleriyle partisinin 16 Haziran 1963 tarihinde vermiş olduğu muhtıraya dikkat çekiyor ve parti olarak hükümete güvenoyu vermeyeceklerini belirterek sözlerini tamamlıyordu¹⁹.

Daha sonra Millet Partisi (MP) grubu adına Yozgat milletvekili İsmail Hakkı Akdoğan söz alıyordu. Konuşmasına; “Hükümet, müttefiklerimizin ve bil-

¹⁹ A.g.e., Dönem 1, Cilt 30, Toplantı 3, 107. Birleşim, 17-6-1964, s. 597-598.

hassa Amerika'nın durumunu daha başlangıçta sarıh olarak görememiş ve bu meseleyi Türkiye'nin kendi başına halletmek mecburiyetinde olduğunu kavrayamamıştır. Dost ve müttefiklerimizin bu mevzuda, kendilerine düşeni muayyen bir zaman içinde yapmaları halinde, Türkiye'nin kendisine düşeni yapacağını kesin olarak onlara bildirmemekle ve gereğini yapmamakla Hükümet, en büyük mesuliyeti yüklenmiştir. Meseleyi bir diploması çıkarı içinde çürütmek yolundan Hükümet uzak kalmalıydı. Nitekim, dünyayı aydınlatmak için bu yola gittik diyen Hükümet, bugün yalnızlığını Başbakanın ağzı ile bir yabancı dergide²⁰ ortaya koymuştur." sözleriyle başlayan Akdoğan, dost ve müttefiklere yapılacak uyarıların etkisiz kalması halinde Kıbrıs meselesini Türkiye'nin, müdahale hakkını kullanarak çözmesinin kaçınılmaz bir zorunluluk olduğunu belirtiyordu. Meydana gelen olayların, hükümetin şimdiye kadar yaptıkları uyarıları dikkate almadığını, hatta tuttuğu hatalı yolda ısrar ettiğini gösterdiğini ifade eden Akdoğan, "*Başkan Johnson'un mesajında ifadesini bulan Amerika'nın haksız ve hayal kırıcı ithamları karşısında gösterilen rücu ve zarf Türkiye'nin, haklarını korumak için Kıbrıs'a bir müdahalede bulunamayacağı yolunda öteden beri ileri sürülen zararlı, tehlikeli ve sakat bir kanaati adetâ, tescil etmiştir. Bunda yalnız haklarımız değil, millî haysiyetimizi de derin bir şekilde rahmedar olmuştur. Mütecavizlerin cüreti de aynı ölçüde, artmıştır. Hükümet, böylece son tutumu ile Kıbrıs mevzuundaki ağır mesuliyetlerini zirve noktasına çıkarmıştır. Türk umumi eskârı, hükümetin bu davranışları ile Kıbrıs meselesinin kaderini Amerika'nın insaf ve iradesine terk ettiği intibahın ıstırapı içindedir. Haksız ve hayal kırıcı ithamları ile yarattığı hava, Amerika tarafından tadil edilmeden ve müsaait, bir zemin hazırlanmadan Başvekîlin, Johnson'un telkinlerine uyararak Amerika'ya, gitmesini de umumi eskârın hissiyatına aykırı ve her bakımdan mahzurlu bulmaktayız. Kıbrıs mevzuunda Hükümetin bugüne kadar takibettiği hatalı gidişten rücu edeceğini gösteren hiçbir emare de mevcut değildir. Aksine aynı zayıf ve idarei maslahat politikasında ısrarla devam olunacağı anlaşılmaktadır. Hükümet güvenoyu istemekle geçmiş hatalı icraatının mesuliyetinden kurtulmak ve mahiyetini açıkça belirtmediği gelecekteki icraatı için de peşin bir tasvib almak gayesi peşindedir.*" ifadeleriyle eleştirilerine devam ediyor ve Kıbrıs meselesinin son gelişmelerinin Meclis'te müzakere edilmeden, eğilimler ortaya çıkmadan Amerika'ya gitme kararı alan ve hatta hareket tarihini de ilan eden Başbakan'ın, bunun akabinde Meclis'ten güvenoyu istemesinin de ciddi bir ihtiyaçtan daha çok bir takım iç politika düşünce ve endişeleri ile

²⁰ 15 Nisan'da Time Dergisi muhabirine verdiği ve Milliyet Gazetesi'nde yayımlanan açıklamasında İsmet İnönü, Batılı dostlarına sitemlerini dile getiriyor ve ağır bir üslup kullanıyordu. Müttefiklerinin NATO'nun dağılması için çalışmakta olan uzak devletlerle yarışıklarını, kendilerinin ise bozulmasın diye sabrettiklerini belirten İsmet İnönü, müttefiklerinin tutumlarını değiştirmesini istiyor ve tutumlarını değiştirmedikleri takdirde Batı ittifakının yıkılacağını vurguluyor ve "Yeni şartlarla yeni bir dünya kurulur, Türkiye de bu dünyada yerini bulur" sözleriyle Amerika ve İngiltere'yi uyarıyordu; **Milliyet**, "Batı İttifakı Yıkılır", 16 Nisan 1964.

hareket edildiği kanaatini uyandırdığını belirterek Millet Partisi'nin de hükümete güvenoyu vermeyeceğini açıklıyordu²¹.

Daha sonra şahsı adına söz alan CHP Adana milletvekili Kasım Gülek ise; *“Evvêlâ şunu ifade edeyim ki, ABD Cumhurbaşkanının Türkiye Başbakanına gönderdiği mesajın dili ve tonu hakikaten beni çok müteessir etmiştir. Ve ben bunu hiçbir suretle tasvib etmemekteyim. Milletler arası muhtelif meseleler dolayısıyla bir millet öteki millete bazı ahvalde ağır notalar da verir, verebilir. Ben bu şekilde bir mesajı müttefikimiz, dostumuz, kendisine vefa göstermiş, kendisine en ağır şartlar altında en yakınlığı göstermiş Türkiye'ye gönderilecek bir mesaj olarak görmüyorum ve teessürlerimi ve teessüflerimi huzurunuzda ifade etmeyi vazife biliyorum”* sözleriyle ABD Başkanı Johnson'un mektubundaki üslubuna katılmadığını belirtiyor ve Amerika'nın yardım olarak Türkiye'ye verdiği silâhların kullanılması konusunda söz etmeye hakkı olmadığını, Türkiye'nin savunma için verilmiş silahları, savunma için kullanmakta olduğunu, bunun dışında Türkiye'nin hiçbir yere tecavüzü düşünmediğini ve Kıbrıs konusunda Türkiye'nin atabileceği en ileri adımın ancak antlaşmaların korunması, barışın korunması olduğunu, bunun dışında *“ben falan antlaşma ile sana şöyle silâh verdim, bunları bu şartla kullanırsın, kullanamazsın”* tarzında bir söz edilemeyeceği kanaatinde olduğunu belirtiyordu. Tüm bunların yanında Türkiye'nin önemli milli konularından birisi, başta geleni olan Kıbrıs konusunda müttefik olan Amerika Cumhurbaşkanı'nın davetini kabul etmenin doğal ve zorunlu olduğunu, bu son derece önemli milli bir konuyu müttefik Amerika Cumhurbaşkanı ile konuşmaya gitmeden önce Türkiye Başbakanı'nın kuvvetli gitmesi zorunluluğunun bulunduğunu, bu kadar önemli bir konu konuşulurken Başbakanın ülkesi tarafından bu konu üzerinde desteklendiğini hissederek konuşması gerektiğini, bu bakımdan Meclis'in bu konuda Hükümete vereceği veya vermeyeceği güvenin son derece büyük önemi olduğunu belirtiyordu ve güvenoyu verildiği takdirde Başbakanın ABD'ye güçlü bir konumda gideceğinin altını çiziyordu²².

Meclis'teki oturumda Gülek'ten sonra Adalet Partisi Grubu adına Balıkesir Milletvekili Cihat Bilgehan söz alıyor ve Adalet Partisi'nin başlangıcından beri Kıbrıs konusunu her türlü parti çıkarları ve iç politika çekişmelerinin üstünde milli bir dava olarak değerlendirdiğini ve Kıbrıs'ta 20'nci yüzyıl uygarlığıyla bağdaşmayan ve insanlık adına utanç verici olayların meydana gelmesinden çok önce, Başpiskopos Makarios'un yürürlükteki antlaşmaları ve

²¹ **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, Dönem 1, Cilt 30, Toplantı 3, 105. Birleşim, 15-6-1964, s. 598-599.

²² **A.g.e.**, Dönem 1, Cilt 30, Toplantı 3, 107. Birleşim, 17-6-1964, s. 599-601.

Anayasa hükümlerini çiğneyen faaliyet ve çabalarının ilerde tamiri imkansız olaylara yol açacağını ve Yunanistan'ın gerçek niyetinin Megalo İdea ve Enosis'i gerçekleştirmek olduğunu birçok kez parti olarak Meclis kürsüsünden ifade ederek Hükümeti uyardıklarını, ancak Hükümetin zamanında ve yerinde antlaşmaların kendisine vermiş olduğu haklara dayanarak gereken önlemleri almadığını belirtiyordu. Bugün Kıbrıs'ta meydana gelen olayların endişelerinde ne derece haklı olduklarını gösterdiğini ve Hükümetin ancak şimdi onlarla aynı görüşe katıldığını ifade ediyordu. Bilgehan daha sonra konuyu İnönü'nün Amerika ziyareti ile güvenoyu isteğine getiriyor; "*Sayın Hükümet Başkanının sadece istişarelerde bulunmak üzere Amerika Birleşik Devletlerini ziyaret etmek üzere bulunduğu sırada böyle bir güvenoyu isteğinde bulunması zaruri midir? Bunun cevabına geçmeden Yüksek Meclisinizin daha önce program vesilesi ile itimadına mazhar olmuş olan Hükümetin durumu ve Sayın Hükümet Başkanının Amerika seyahati üzerinde durmakta fayda vardır. Eğer iktidarda bulunan Hükümet; Meclis ve onun ana kaynağı olan Millet çoğunluğuna dayanmıyorsa palyatif birtakım tedbirler ve hukukî dayanaklarla onu takviye etmek mümkün müdür? Elbette Hayır. Bir an için bunun iç politikada müessir olabileceği kabul edilse bile, bu hale dış âlemin samimiyetle inanması güçtür. Kaldı ki, bir antlaşma yapmak veya bir karar teklifi götürmek üzere değil, sadece bir istişare ve fikir teatisi için Amerika Birleşik Devletlerine ziyarette bulunacak olan Sayın Hükümet Başkam fil hal güvenoyundan çok daha geniş salâhiyetlerle mücehhezdir. Nitekim TBMM'nin 16.3.1964 tarihli kararı ile Hükümet gerektiği vakit antlaşmalar uyarınca Kıbrıs'a Türk Silâhlı Kuşvetlerinin gönderilmesi iznine sahiptir. Bu güvenoyundan çok daha kuvvetli bir durum yaratmaktadır. Halen Hükümetin bu yetkisi geri alınmadıktan başka o tarihten bu yana durumda bir değişiklik de olmamıştır. Diğer taraftan Sayın Hükümet Başkanı her türlü yetki ile mücehhez bulunduğu - haklı olarak - inanmış olduğu için son defa Yüksek Meclisin tasvibini aramaksızın res'en Sayın Başkan Johnson'a görüşmelerde bulunmak üzere ABD'yi ziyaret edeceğini bildirmiş, hattâ gününü de tâyin etmiştir. Gerçekten Sayın Hükümet Başkanının bu seyahati mücerret Kıbrıs konusunda iki devlet adamının karşılıklı olarak şahsan istişarelerde bulunmasından ibarettir. Esasen ABD'nin görüşü de kendisinin Kıbrıs konusundaki Antlaşmaların dışında olduğu mahiyetindedir. Hal böyle iken Hükümetin Amerika gezisi arefesinde bu fırsatı değerlendirmek, dış politikanın bir iç politika mevzuu yapılmasını istemek gibi bir arzu bütün iyi niyetlerimize rağmen gözden kaçmamaktadır.*" sözleriyle eleştirisini sürdürüyor ve konuşmasının sonunda AP'nin de güven oylamasında olumsuz oy kullanacağını belirtiyordu²³.

²³ A.g.e., Dönem 1, Cilt 30, Toplantı 3, 107. Birleşim, 17-6-1964, s. 601-604.

Yeni Türkiye Partisi (YTP) grubu adına kürsüye gelen Sakarya milletvekili Ekrem Alican konuşmasında özellikle hükümetin sorunu barışçıl yolla çözmeye girişimlerini başlangıçtan beri desteklediklerini, ancak şimdiki durumda kendi desteklerinin yeterli olmayacağını, bu nedenle hükümetin ana muhalefet partisi olan AP ile anlaşmasının uygun olacağını belirtiyordu²⁴.

CHP grubu adına Kocaeli Milletvekili Nihat Erim yaptığı konuşmada; *“Amerika Cumhurbaşkanı beni Amerika'ya davet etti, kabul ettim, daveti kabul etmeden evvel mesaja şu cevabı verdim. Şimdi benim 5 Mayıs'tan bu yana takibettiğim politika bu. Ve takibettiğim bu politikanın da tabii bir neticesi olarak önümüzdeki günlerde de takibedeceğim politikayı tasvibediyorsanız bunu oylarınızla belirtiniz ki, ben dışarıya bir yabancı Devlet Reisi ile müzakereye gideceğim, masanın başına oturduğum zaman kendimde o kuvveti bulayım. Arkadaşlar bir Başbakanı, bunu niçin yaptın diye kırmızı oylarla karşılamak değil, evvelâ bunu yaptığı için takdir etmek lâzımdır. Başbakan bunu yapmasa idi, bunu yapmadan Amerika'ya gitseydi, o zaman muhalefet partilerinin ve hepimizin eteğine yapışıp; nereye gidiyorsunuz, biz Devletin idaresini mültezime vermedik, sen her dakika Meclisin güvenini bulunduracaksın, beraber bulunduğunu hissedeceksin ve bunu her zaman dünyaya hissettireceksin, demek de bizim vazifemizdi”* sözleriyle muhalefeti iç politikaya yönelik eleştiriler yapmakla suçluyor ve Kıbrıs'a asker çıkarma konusunda gizli oturumda muhalefetin de oy birliğiyle hükümet kararını desteklediğini, ancak karar uygulanma aşamasındayken Amerika Başkanı'nın mektubu ile kararı durduklarını ve bunun da isabetli olduğunu değerlendirdiklerini belirtiyordu. Muhalefet bu kararı uygun görmüyorsa, 6. Filo'ya, ABD'ye ve müttefiklere karşı Kıbrıs'a asker göndermenin uygun olduğunu düşünüyorsa, kendilerine “görevden çekilin, biz gideceğiz” demeleri gerektiğini, dolayısıyla eleştirilerinde samimi olmadıklarını belirtiyordu²⁵.

Erim'in konuşmasına yanıt vermek üzere söz alan MP Yozgat Milletvekili İsmail Hakkı Akdoğan, Erim'in *“6. Filo'ya, ABD'ye karşı Kıbrıs'a çıkalım mı?”* sözünü eleştirerek bunu kendilerinin 5 Mayıs'ta söylediklerini, ancak hükümetin işine gelmediği için ciddiye almadığını, yapılması gereken işin daha önce de söyledikleri gibi, dost ve müttefiklere yapılacak uyarıların etkisiz kalması halinde, Kıbrıs konusunu Türkiye'nin müdahale hakkını kullanarak çözmeyen kaçınılmaz bir zorunluluk olduğunu belirtiyordu²⁶.

AP Aydın Milletvekili Reşat Özarda 10 Ocak 1963 tarihinde Meclis'te yapmış olduğu konuşmada; *“Kanuni yetkilerini kullanmayıp sadece Rum idarecilere*

²⁴ A.g.e., Dönem 1, Cilt 30, Toplantı 3, 107. Birleşim, 17-6-1964, s. 605-608.

²⁵ A.g.e., Dönem 1, Cilt 30, Toplantı 3, 107. Birleşim, 17-6-1964, s. 608-611.

²⁶ A.g.e., Dönem 1, Cilt 30, Toplantı 3, 107. Birleşim, 17-6-1964, s. 612-613.

tavsiye ve tekliflerde bulunmanın faydasızlığını henüz idrak edememiş bir hariciyenin bu memleketi götüreceği akabetten Allah Türk Milletini korusun” ifadelerini kullanarak hükümeti uyardıklarını, aynı uyarıları Ekim 1963’teki konuşmalarında tekrarladıklarını ve yakın zamanda patlak verecek olaylar nedeniyle nelerin meydana geleceğini, ilk hamlede Türklerin açlık tehlikesi ile baş başa kalacaklarını, Makarios’un Türk memurların ödenğini keseceğini ve daha bütün tehlikeleri üç ay evvelden belirtmiş olduklarını, bunlar karşısında alınması gereken önlemleri de sekiz madde halinde ifade ettiklerini, ancak bu uyarıların dikkate alınmadığını ve herkesin bildiği gibi 21 Aralık’taki Rum katliamının başladığını söylüyordu. Başbakan İnönü’nün bir konuşmasında; “Kıbrıs’ta Rumlar Türk kesimine taarruza başladıkları zaman 22 Aralık’tan itibaren bizim alayın orada kışlasında kalması bizim için tehlikeli bir hale geldi. Türkler Rumlarla mücadele ederek karşı karşıya vaziyet aldılar. Alaylar bunlara müdahale edemeyecek kadar uzakta idiler. 21 Aralık’ta silâh patladı, 22 Aralık’ta da biz alayın bulunduğu yeri terk edip Lefkoşa’nın kuzeyinde münasip bir yere gelmesini uygun bulduk. Emir verildi, gerektiği saatte alayımız kışlasından ayrıldı. Tam kuvvetiyle Lefkoşa’nın şimaline çıktı. Burada hem kendisini savunacak durumda idi, hem de Türklere yardım edebilecek durumda idi.” ifadelerini kullandığını, ancak bunda tarihi bir hata olduğunu, Türk Alayı’nın olayların başlangıcında değil, 25 Aralık’ta Türk uçaklarının Lefkoşa üzerinde uçmasının ardından verilen emirle Lefkoşa’nın kuzeyine intikal etmesinin sağlandığını ve ancak 26 Aralık günü saat 11.00’de yerini alabildiğini belirtiyordu. Özarda’ya göre, Başbakan İnönü’nün söylediği gibi olaylar başlar başlamaz emir verilip, alay yerinden çıkarılıp Lefkoşa’nın bir Türk semtine gelmiş olsaydı, ne Kumsal denilen mevkideki yüzlerce Türk evi tahrip edilir; ne de yüzlerce kadın, çoluk, çocuk öldürülür; ne alayımıza mensup doktor binbaşının eşi ve çocukları hunharca öldürülür; ne de altı bin nüfuslu Küçük Kaymaklı Rumlar tarafından tamamen tahrip ve yağma edilerek ateşe verilir. Özarda konuşmasında bu tarz olaylara ait örnekleri vererek hükümetin Kıbrıs politikasını eleştirmeyi sürdürüyor ve Kıbrıs konusunun çözümü için azınlıktaki bir partiye mensup hükümete güvenoyu vererek onu güçlü kılmak yerine, ulusal bir koalisyon kurularak güçlü bir yönetimin sağlanması gerektiği şeklinde bir öneri getiriyordu. Özarda sözlerini “Johnson’un son muhterasını çok ağır bulanlar vardır. Belki ağırdır. Fakat muhterem arkadaşlar, bir Başbakan durup dururken icabederse biz Batı anlaşmalarını yıkar, yepyeni bir dünya içinde yerimizi alırız, derse; o ağırlık kadar verilen notanın da ağır olması gayet tabiidir. Muhterem arkadaşlarım, biz politikamızın esaslarını çizelim. Amerika mı bize karşı gelecek. Topyekûn o zaman NATO’dan çekilmesini biliriz. Tarafsız bir memleket olarak yaşamasını da biliriz. Biz hiçbir zaman Amerika’nın, şunun veya bunun bize yapacağı yardımlarla minnet altında kalıp onun dümen suyunda gitmeye tenezzül edecek bir millet değiliz. Ama evvelâ kendi

politikamızı tesbit edelim, çizelim, hattı hareketimizi bütün açıklığı ile bütün dünyaya bildirelim. Ondan sonra dostumuz düşmanımız kimse ona göre yeni şartlar içinde yeni bir dış politikamızın esaslarını ve prensiplerini çizelim. Yoksa her geçen gün hâdiselerin arkasından bakarak hangi yola gideceğimizi bilmemezlik içerisinde, diğer devletlere inisiyatifini kaptırmak suretiyle arkadan gidersek; elbette bu gibi hâdiseler başımıza gelir, ilk günlerde, 25 Aralık tarihinde Kıbrıs'a müdahale etmek istediğimiz zaman, Amerika'ya müracaat ediyoruz. Ne diyor Amerika, 'Ben hâdisede taraf değilim, anlaşmaya dâhil değilim işinize müdahale etmem, ne isterseniz yapın' diyor. Peki o gün öyle diyen Amerika bugün niçin böyle diyor? Çünkü biz, illâ ki Amerika ne derse o olacak diye onun peşine takılır, her işte onun fikrini almaya kalkar, kendi hükümlerini kullanmakta acze düşersek, elbette Amerika bize böyle kafa tutmaya kalkar. Binaenaleyh arkadaşlar, arz ettiğim gibi her şeyden evvel millî birlik ve tesanüdü kurmadıktan sonra bu çeşit tedbirlerle ne Amerika'da ne de dünyanın hiçbir yerinde Türkiye lâyük olduğu mevkî bulamaz. Bunlar boş hayalden başka bir şey değildir.' şeklinde keskin ifadelerle tamamlıyordu²⁷.

CKMP grubu adına söz alan Uşak Milletvekili Ahmet Tahtakılıç, Kıbrıs sorununu Lozan'da ifadesini bulmuş Kıbrıs statüsünü kendi görüşlerine göre değiştirmek isteyen Yunanistan'ın yarattığını söylüyor ve "*Sayın Johnson, Amerika Birleşik Devletleri hakkı olarak, Küba Devleti'nde komünizm üssü haline gelebilecek bir hâdise olduğu zaman bütün kuvvetleriyle ayağa kalktı. Ben Yunanistan'ın dostluğunu bağrında yaşattığım, bayraklarını dalgalandırdığım Adayı komünizme karşı koruyan ben, Kıbrıs mevzuunda bayrağımız yanyana asılsın diyoruz, hayır diyen Yunanistan. Böyle dostluk, böyle NATO, böyle insanlık, böyle sulhseverliğe kim sahip olabilir, diye evvelâ Hariciye Vekilimizin Amerika Cumhurbaşkanı'na bu tarihî gerçeği çok iyi anlatması lâzımdır. Bunu anlatmamışız ki, Amerika Cumhurbaşkanı Johnson bize diyor ki: 'Bakan, Fransa ile Almanya aralarındaki tarihî kını hallettiler, bir dostluk kurdular. Siz de kurun' diyorlar. Biz de çoktan kurmuşuz, ama dost düşman olmuş. Onu halletsin Amerika, işte NATO, işte Birleşmiş Milletler, Amerika bu iki müessesede nüfus sahibidir, kuvvet sahibidir'* ifadeleriyle de eleştirisini sürdürüyordu²⁸.

AP İzmir Milletvekili Şinasi Osma ise yaptığı konuşmada ilginç bir konuya dikkat çekiyor ve askeri hareket hazırlıklarında azami gizliliğe riayet edildiği ve hareket mesafesinin 60 mil gibi çok kısa olduğu halde bu hareketi Amerika'nın nasıl öğrenmiş olduğunu soruyor, Türkiye'nin elinden kaçırdığı On İki Ada gibi, Kıbrıs'ın on üçüncü Yunan adası olması halinde gelecek nesillerin kendilerini yalnız eleştiri ve suçlamakla kalmayacaklarını, lanetle anacaklarını belirtiyordu²⁹.

²⁷ A.g.e., Dönem 1, Cilt 30, Toplantı 3, 107. Birleşim, 17-6-1964, s. 613-618.

²⁸ A.g.e., Dönem 1, Cilt 30, Toplantı 3, 107. Birleşim, 17-6-1964, s. 618-623.

²⁹ A.g.e., Dönem 1, Cilt 30, Toplantı 3, 107. Birleşim, 17-6-1964, s. 628-630.

Başbakan İnönü aynı gün kürsüye gelerek öncelikle Reşad Özarda'nın Türk Alayı'nın intikal tarihiyle ilgili eleştirisine yanıt veriyor ve tarihte bir hata olabileceğini, ancak önemli olan konunun tarih değil, alayın yer değiştirme nedeninin olduğunu vurguluyordu. İnönü, gelişen durum karşısında muhalefetin bir hükümet krizi yaratmak uğraşısı içinde olduğunu; ancak mevcut durum içerisinde kendisinin buna izin veremeyeceğini belirtiyor ve Kıbrıs'taki son gelişmeler üzerine müdahaleden başka çare göremediklerini, bunu gerçekleştirmek için hazırlık yaptıklarını; ancak karşılığında Amerika'nın çıkararak nota verdiğini, bu nedenle de müdahale girişiminin ertelendiğini ifade ederek, *“Elbette bu meseleyi görüşelim diye Sayın Amerika Başkanı davet ettiği vakit, o davete icabetlemek hem münasebellerimiz bakımından vazifedir mecburiyettir, hem takip ettiğimiz dâvanın selâmete çıkması için zarurî ve acil bir tedbirdir. Meseleyi teması kesip nasıl halledeceğiz? Onu niçin hareketimizin doğru olduğuna kanıyım, talebimizin haklı olduğuna kanıyım”* şeklindeki ifadeleriyle haklıklarını savunuyordu³⁰.

19 Haziran tarihinde yapılan güven oylamasında, hükümetin Kıbrıs konusundaki politikası, 2 çekimser ve 194 ret oyuna karşı 200 kabul oyuyla onaylanıyordu³¹.

İNÖNÜ'NÜN AMERİKA ZİYARETİ

İNÖNÜ Başkan Johnson'un kendisine tahsis ettiği özel uçakıyla, 21 Haziran'da Washington'a gidiyor ve giderken yaptığı açıklamada da *“mesele ne kadar çetin olursa olsun, hal şekli bulunabilir”* diyordu³².

Washington'daki Türk-Amerikan görüşmeleri 22-23 Haziran günleri yapıldı. Türk Hükümeti'nin bu görüşmelerdeki esas kabul ettiği ana fikir, Zürih ve Londra antlaşmaları ile Kıbrıs Türk Toplumuna tanınan hakların korunması ve bunu sağlamak için de, daha da sağlam güvenlik ve garanti tedbirlerinin elde edilmesiydi. Johnson, bir uzlaşmazlığı çözmek için gerekli her çaba gösterilmeden çatışmaya girişmenin akıllıca bir iş olmadığı hatırlatmasını yapıyor, Türk ve Yunan temsilcileri ile uzlaşma çabalarına yardımcı olmak ve Kıbrıs meselesinin nihai bir çözüme ulaştırılmasını sağlamak üzere, Amerika'nın eski Dışişleri bakanlarından Dean Acheson'u görevlendireceğini söylüyordu. İnönü ise bunları kabul etmekle birlikte Yunanlıları iyi tanıyan bir politikacı olarak, Yunanlıların yaklaşımları hakkında bazı uyarı-

³⁰ **A.g.e.**, Dönem 1, Cilt 30, Toplantı 3, 107. Birleşim, 17-6-1964, s. 630-634.

³¹ **A.g.e.**, Dönem 1, Cilt 31, Toplantı 3, 109. Birleşim, 19-6-1964, s. 56; **Milliyet**, “Hükümet güvenoyu aldı”, 20 Haziran 1964.

³² “Başbakan Amerika'da”, **a.g.e.**, 22 Haziran 1964.

larda bulunuyordu. Amerika’da Başkan Johnson’un İnönü ve Papandreu’yu buluşturma çabaları da Yunan Başbakanı’nın karşı çıkması nedeniyle gerçekleştirilemiyordu³³. Burada, Türkiye’nin Kıbrıs’tan çekilmesine karşılık, Ege’deki Yunan Adaları’ndan birisinin Türkiye’ye verilmesi de Amerikalılar tarafından gündeme getiriliyor, ancak Türk tarafı bu görüşe de itibar etmiyordu³⁴. Nitekim Acheson’un İnönü’ye, “*Sayın Başkan sizi memnun etmek için bir çare arayacağım. Ne istiyorsunuz?*” sorusuna, İnönü, “*Antlaşmalara saygı, Kıbrıslı Türklerin insanca yaşamaları*” cevabını veriyordu³⁵. New York’ta *Time* dergisi muhabirine açıklamada bulunan İnönü, “*Biz Türkler bağlandığımız ülkeye, inancımız yıkılıncaya kadar tam bir yakınlık içinde bulunuruz. Ama inancımız bir kere yıkılırsa, yeniden güvenimizi kazanmak kolay değildir... Bugün Amerika’ya da böyle inanmış bulunuyoruz. Ama Kıbrıs meselesindeki Birleşik Devletler tutumu bizi kaygı ve kuşkuya düşürdü. İnancımız büsbütün yıkılırsa yeniden kurmak herhalde kolay ve çabuk olmaz*” sözleriyle de Amerika’ya bundan sonraki ilişkiler için uyarıyordu³⁶. 23 Haziran’da yayımlanan ortak bildiriye, “*Bu görüşme, mevcut antlaşmaların halihazır bağlayıcı etkilerinden hareketle, mevcut güçlüklerin müzakere ve uzlaşma yoluyla yeniden ayarlanması ve düzeltilmesi konularını kapsamıştır*” cümlesine yer verilerek, “*mevcut antlaşmaların halihazır bağlayıcı etkileri*”ne yapılan gönderme, 1960 Kıbrıs Antlaşmalarının yürürlükte olduğunun bir kez daha vurgulanması bakımından önem arz etmektedir.

MECLİS’TEKİ GÖRÜŞMELER (EYLÜL 1964)

1 Eylül 1964 tarihinde AP Isparta Milletvekili Sadettin Bilgiç ve 14 arkadaş Millet Meclisi Başkanlığına bir önerge vererek Kıbrıs olaylarını son gelişmeleri ve Hükümetin yönettiği politika hakkında Millet Meclisi üyelerinin bilgilendirilmesi amacıyla Millet Meclisi’nin hemen toplantıya çağrılmasını teklif ediyorlardı³⁷. Kabul edilen önerge gereği toplanan Millet Meclisi’nin 3 Eylül 1964 tarihindeki oturumu, 8 Ağustos 1964 tarihinde Kıbrıs’ta şehit olan Plt. Yzb. Cengiz Topel ve diğer şehitler için üç dakikalık saygı duruşunda bulunulması amacıyla Ordu Milletvekili Ata Topaloğlu’nun önergesinin kabulü ve saygı duruşunun yapılması ile başlıyordu³⁸. Daha sonra Meclisi bilgilendirmek için kürsüye gelen Başbakan İsmet İnönü, öncelikle

³³ Gazioğlu, **a.g.e.**, 2007, s. 343-348.

³⁴ Erim, **a.g.e.**, s. 328.

³⁵ **A.g.e.**, s. 329.

³⁶ **A.g.e.**, s. 330-331.

³⁷ **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, Dönem 1, Cilt 32, Toplantı 3, 130. Birleşim, 3-9-1964, s. 272.

³⁸ **A.g.e.**, Dönem 1, Cilt 32, Toplantı 3, 130. Birleşim, 3-9-1964, s. 271.

Johnson mektubunun alınmasından sonraki süreci tüm ayrıntılarıyla aktarıyordu. İnönü konuşmasında, Amerika ziyareti sırasında en üst devlet kademesiyle görüşmeler yapıldığını, bu görüşmelerde Zürih ve Londra anlaşmalarının ürünü olan bütün muahedelerin ve Anayasa'nın yürürlükte olduğunun kabul ve ilan edildiğini, konunun ilgilileri olan Türkiye ve Yunanistan arasında ilişki kurulması için çareler düşünüldüğünü ve bu maksatla BM arabulucusunun katılımı ile Cenevre'de bir müzakerenin planlandığını, bu görüşmeye Türkiye adına Nihat Erim'in görevlendirildiğini anlatıyor ve Cenevre görüşmelerinin birinci bölümündeki Acheson'un ilk planının tartışma süreci hakkında bilgi aktarıyordu. Daha sonra Ağustos başındaki Kıbrıs'taki gelişmelerden söz ederek, Rum saldırıları karşısında Türk Toplumunun maruz bırakıldığı durumu açıklıyor, BM Barış Gücü'nün Rum saldırıları karşısındaki etkisizliği ve diplomatik girişimlerin sonuçsuzluğu nedeniyle Ada'ya yapılan hava hücumunun ayrıntıları hakkında bilgi veriyor, ateşkesin hangi koşullar altında kabul edildiğini ve akabinde Cenevre'deki ikinci tur görüşmelerde Acheson'un getirdiği yeni önerinin de açıklamasını yaparak, her iki taraf için bu önerinin kabul edilmemiş gerekçelerini anlatıyordu. Konuşmasında, Amerika'nın bu çalışmada, uzlaşmaya varılabilmesi için iyi niyetle çaba gösterdiğini, bu çabaların olumsuz sonuçlanmasının nedeninin, ABD'nin Kıbrıs'ın geleceği ve Yunan Hükümeti'nin politikası hakkında doğru teşhis koyamaması olduğunu belirterek, Kıbrıs yönetiminin ve Yunan politikasının uzun süre Amerika'yı yanıltabilmiş olmasının da bunda önemli bir rol oynadığını ilave ediyordu. Kıbrıs'taki sorunların patlama noktasına ulaştığı sekiz aydır politikalarının hedefinin, Kıbrıs'ta emniyet ve huzurun tesisi için tedbir aramak ve devamlı bir çözüm şekli bulmak olduğunu söyleyen İnönü, egemenlikleri altında askeri ve idari gereksinimlere yanıt verecek bir bölgenin ilhak olunmasını ve toplumun yaşama haklarına riayet edilmesini müzakere zemini yapmayı bu sebeple kabul ettiklerini, bunun sağlanması durumunda Yunanistan'ın Enosis isteğine karşı bir çeşit Türkiye'ye iltihak fikri ile bir anlaşma zemini bulunmuş olacağını, alınacak arazi parçasının da daimi ve ebedi karakterde olmasının mantuki ve zorunlu olduğunu, ancak bugünkü durumda Kıbrıs yönetiminin zorla emrivaki yapmak isteyerek Türk Toplumunu yaşama olanaklarından mahrum etmek istediğini, Yunanistan'ın da Kıbrıs'ın bu politikasını desteklediğini belirtiyordu. Gelineen durumda Yunanistan'ın çok büyük sorumluluğu olduğunu ve aldıkları bilgilere göre, resmi askeri kuvvetlerinden tam teçhizatlı en az 10 bin kişilik bir kuvvetini Ada'da bulundurduğunu, bunların Türk Toplumuna karşı kullanılacağını anlatan İnönü, bu durumun her an, her araç ile Kıbrıs'a askeri müdahale zorunluluğunu ortaya çıkarmakla kalmadığını, aynı zamanda en geç ilk

çatışma anından itibaren Yunanistan ile Türkiye arasında bir savaş çıkmasına doğru ilerlediğini vurguluyor, Yunanistan'ın gürültülü ve gösterişli askeri hazırlıklarını buna delil olarak gösteriyordu. Konuşmasının sonunda son günlerde büyük şehirlerde yapılan Kıbrıs ile ilgili gösteri ve mitinglerin çoğunun yasadışı olduğunu belirterek, bu gösterilerde hedef alınan Amerika, İngiltere, Sovyetler Birliği, Birleşik Arap Cumhuriyeti, Çekoslovakya hükümetlerine üzüntülerini bildiriyor, ayrıca bu gösterileri hükümetin düzenlediği iftirasının el altından yayıldığını ve bu yalanları kesin olarak reddettiğini ifade ediyordu³⁹.

JOHNSON MEKTUBUNUN TÜRK SİYASETİNE ETKİLERİ

ABD Başkanı Johnson'ın 5 Haziran günü Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı İsmet İnönü'ye yazdığı mektup, sadece Amerika-Türkiye ilişkilerinde değil, aynı zamanda Türk dış politikasının şekillenmesinde de dönüm noktası oluşturuyor, Türkiye'de bir Amerikan karşıtlığının başlangıcını yaratıyordu. Hayal kırıklığına uğrayan toplum, İstanbul ve Ankara'da iki büyük miting yaparak Amerika'nın tavrını kınıyordu⁴⁰. İnönü'nün Kıbrıs işlerindeki danışmanı Profesör Nihat Erim'in söylediği gibi; *"Denebilir ki, o zamana kadar dünyanın tek memleketi Türkiye idi ki, orada Amerikalılara 'Go Home' denmiyordu. Bu Johnson mektubundan sonra Türk kamuoyunda Amerika'ya güven çok sarsılmıştı ve ilk defa olarak Türkiye'de Amerika'ya karşı olumsuz bir kamuoyu meydana gelmeye başlamıştı. Bundan sonraki yıllarda bu daha da kuvvetlenmiştir"*⁴¹.

Mektup Türkiye açısından, 1947'den itibaren özellikle Türk tarafının yaklaşımları sayesinde sorunsuz olarak devam etmekte olan Türk-Amerikan ilişkilerinin daha gerçekçi bir çizgiye oturtulması gayretleri için de bir başlangıç noktasını oluşturuyor ve Türk siyasetinin belki de gözünü açmasına neden oluyor ve Türkiye Cumhuriyeti hükümetlerinin, dış politikanın yalnızca ABD ile ilişkilerden ibaret olmadığını, dünyada ve özellikle de bölgede başka ülkelerin de olduğunu anımsamalarına olanak sağlıyordu. Bu açıdan *"Johnson Mektubu"* Türk dış politikasında çok yönlülüğe geçişin başlangıcı oluyor, Türkiye mektuptan sonra özellikle komşusu SSCB, Ortadoğu ülkeleri ve diğer üçüncü dünya ülkeleri ile ekonomik ve siyasi ilişkileri arttırmanın yollarını aramaya başlıyordu⁴². 1963'e kadar Makarios yanlısı bir politika izleyen, O'nun Enosis amacını anladıktan sonra ise bu politikasını terk eden

³⁹ A.g.e., Dönem 1, Cilt 32, Toplantı 3, 130. Birleşim, 3-9-1964, s. 274-279.

⁴⁰ Gazioğlu, a.g.e., 2007, s. 320.

⁴¹ Erim, a.g.e., s. 303.

⁴² Burcu Bostanoğlu, **Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası**, Ankara, 1999, s. 448.

SSCB ile yakınlaşma yolları aranıyor, bunda da başarı elde edilerek SSCB'nin “*Ada'da iki toplumun var olduğunu*” ilan etmesinde kısmi bir etki sahibi olunuyordu⁴³. Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin, 30 Ekim-6 Kasım 1964 tarihlerinde Moskova'yı ziyaret ediyor⁴⁴, ziyaretin sonunda yayınlanan bildiri, “*Kıbrıs'ta iki toplumun bulunduğu, federasyon dahil her türlü çözüm alternatifinin tartışılması gerektiği ve Enosis'e karşı bulunduğu*”nun ifade edilmesiyle Türkiye'nin Kıbrıs görüşünün en önemli noktasının Sovyetler Birliği tarafından da desteklenmesi sağlanıyordu⁴⁵.

Mektupta, SSCB'nin saldırısı halinde NATO'nun Türkiye'nin yardımına gelmeyeceğinin iması, “*İttifaka gözü kapalı sadakat*” şeklindeki anlayışın sorgulanmasına neden oluyor, “*NATO'nun ve Türk dış politikasının sorgulanmaması*” geleneği ortadan kalkıyor, aynı zamanda ABD'nin de Türkiye'deki askeri varlığı sorgulanmaya başlıyor, Genelkurmay Başkanlığı o ana kadar ABD ile yapılan ikili antlaşmalar üzerinde genel bir çalışma başlatıyor ve karşılaştırma yapabilmek için tüm NATO ülkelerindeki askeri ataşelerinden, o ülkelerin ABD ile benzer antlaşmaları hangi koşullar altında yaptıklarının araştırılması isteniyordu. Bu araştırmalar ise bir süre sonra ABD tarafından öğreniliyor ve konu ABD makamlarında rahatsızlık yaratıyordu⁴⁶.

Mektuptan sonra sağlanan bir başka konu ise, askeri malzeme temininde tek ülkeye bağımlı kalmanın yarattığı sorunların fark edilmiş olmasıydı. Türkiye'de bir savunma sanayiinin kurulması, askeri malzeme temini açısından ABD dışındaki kaynakların da göz önünde bulundurulması eğilimleri mektuptan sonra başlıyor, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin amfibi hareket kapasitesine sahip olması için yoğun faaliyetlerde bulunuluyordu ve ABD kaynağından sağlanacak askeri malzemelerin nitelik ve niceliğinde de daha seçici olunmaya başlanılıyordu. Bugün Türk Silahlı Kuvvetleri'nin askeri malzeme kaynağı olarak çok çeşitli ülkelerle ilişki içinde olmasının ve her projede, yedek malzeme, cephane akışını garantiye alan maddeleri sözleşmelere dahil ettirmesinin, sürekli olarak projelerle ilgili teknoloji transferini de dikkate almasının önemli nedenlerinden birisini de, 1964'te yaratılan güvensizliğin oluşturduğu bir geçektir⁴⁷.

⁴³ A.g.e., s. 446.

⁴⁴ **Milliyet**, “Erkin Moskova'da Bekleniyor”, 30 Ekim 1964, s. 1.

⁴⁵ “Ruslar, Kıbrıs Anlaşmasını Kabul Etti”, **a.g.e.**, 6 Kasım 1964, s. 1.

⁴⁶ Haydar Tunçkanat, **İkili Anlaşmaların İçyüzü**, Ekim Yayınları, 1970, s. 237-238.

⁴⁷ Turgay Bülent Göktürk, **Türkiye'nin 1974 Öncesi Kıbrıs Politikası, Vizyonu ve Uygulamaları**, Güneş Yayıncılık, Gazimagusa, 2014, s. 257.

MECLİS'TEKİ GÖRÜŞMELER (TEMMUZ 1974)

1963-64 bunalımından sonra yaşanan 1967 krizinin Türk siyasetine öğretmesi gereken temel konu, uluslararası ilişkilerde kararlı olmanın, doğru çizilen çizgiden taviz vermeden gitmenin ülke çıkarlarının korunmasında ne kadar olumlu sonuçlar doğurduğunun görülmesidir. 1967'deki Kıbrıs krizinde bu kez Türk Hükümeti'nin kararlı duruşuyla, ilk defa Türkiye, istediği koşulları kabul ettiriyor ve geri adım atmıyordu. Yaşanan bu krizlerden sonra çıkarılan derslerle tespit edilen askeri ve siyasi eksiklikler tamamlanmaya çalışılıyor ve 1974 sürecine bu şekilde geliniyordu.

Barış Harekatı döneminin Başbakanı Bülent Ecevit'in 20 Temmuz 1974 tarihinde Meclis'teki gizli oturumda söylediği, *“Kıbrıs sorununun eğer bu kadar zararı yanında bir faydası olduysa, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin belli yönlerde çok iyi bir şekilde eğitilmesi zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır ve bu zorunluluk da gerçekten iyi değerlendirilmiştir”* sözlerinden bu derslerin çıkarıldığı anlaşılabilir⁴⁸. Askeri çıkarımın yanında siyasi çıkarımların da elde edildiğini, harekattan hemen önce, 19-20 Temmuz gecesi, Ecevit'le görüşmeye gelip ABD Dışişleri Bakanı Kissinger'in bir mesajını getiren ve o tarihten on yıl önce, Başkan Johnson'un İnönü'ye yaşattıklarını yinelemeye çalışan Sisco'ya, Ecevit'in verdiği yanıtta görebiliyoruz. Ecevit TBMM'deki gizli oturumda bu olayı şöyle anlatıyordu; *“12'de Sayın Büyükelçi, Sayın Kissinger'in mesajını getirince ‘tarih tekerrür ediyor’ dedim, yani 10 yıl önce de aynı şey oluyordu, bu binada, ben de tesadüf buradaydım; ‘tarih tekerrür eder’ derler. Doğrudur; ama tarihin tekerrür etmesi, hataların da ille tekerrür etmesini gerektirmemeli dedim. Aslında, 10 yıl önce ikimiz de bir hata yaptık dedim. Amerika da bir hata yaptı, Türkiye de bir hata yaptı. Sizin hatanız, çok haklı olduğumuz bir zamanda müdahale edecekken bizim elimizi, kolumuzu tutmanız oldu; bizim hatamız da, sizi dinlememiz oldu dedim ve bunun, bu karşılıklı hatalarımızın sonucu olarak Kıbrıs bu noktaya geldi, Türk-Yunan ilişkileri bu noktaya geldi... Siz, eski hatalarımızı tekrarlamaya devam etmek isteyebilirsiniz; ama bırakın da hiç değilse biz tekrarlamayalım dedim”*⁴⁹.

SONUÇ

Bu ifadelerin sonunda Türkiye, Kıbrıs'a müdahale ediyordu ve Batı için bu olay büyük sürpriz oluyordu. Şimdiye kadar çıkan anlaşmazlıklarda birçok kez müdahale edeceğini açıklayan Türkiye, kendisine yapılan telkinlerle

⁴⁸Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Gizli Oturum, Cilt 13/1, Toplantı 13, 3. Birleşim, 20-7-1974, s. 32.

⁴⁹A.g.e., Gizli Oturum, Cilt 13/1, Toplantı 13, 3. Birleşim, 20-7-1974, s. 28.

her defasında müdahale kararından dönüyor ve hatta yapılan görüşmeler sonunda taviz bile veriyordu. Ama bu kez kararlı politikayla Türkiye alışılmışın dışında hareket ediyor ve “Batı’yı şaşırtıyordu”⁵⁰.

Sonuç olarak, bir ülkenin dış politikasını oluştururken öncelikle, milli güç unsurları (askeri, ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi) kapsamındaki kendi olanak ve yetenekleri ile birlikte bu konuya etken olan dış güç merkezlerini de değerlendirerek kırmızı çizgilerini tespit etmesi ve bu noktada sadece ilerleyen süreç içerisindeki mevcut konjonktürdeki gelişmeler çerçevesinde esneme sağlaması, bunun dışında belirlediği dış politikadan, iç politik kaygılar da dahil olmak üzere taviz vermemesi esas olmalı ve ideoloji yoksunu olan veya durmadan ideoloji değiştirme eğiliminde bulunan toplumların, mahvolmaya mahkum oldukları unutulmamalıdır⁵¹.

KAYNAKLAR

ARŞİV KAYNAKLARI

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem 1, Cilt 30, Toplantı 3, 105.
Birleşim, 15-6-1964.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem 1, Cilt 30, Toplantı 3, 107.
Birleşim, 17-6-1964.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem 1, Cilt 30, Toplantı 3, 109.
Birleşim, 19-6-1964.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem 1, Cilt 32, Toplantı 3, 130.
Birleşim, 3-9-1964.

Central Files POL 23-8 CYP.

SÜRELİ YAYINLAR

Cyprus Mail

Dışişleri Belleteni

Milliyet

⁵⁰ Göktürk, **a.g.e.**, s. 286.

⁵¹ Göktürk, **a.g.e.**, s. 287.

KİTAPLAR

- BOSTANOĞLU, Burcu, **Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası**, Ankara, 1999.
- BÖLÜKBAŞI, Süha, **Turkish-American Relations and Cyprus**, University of Virginia, The Miller Centre.
- ÇAY, Abdulhaluk Mehmet, **Kıbrıs'ta Kanlı Noel-1963**, Ankara, 1989.
- DENKTAŞ, Rauf R., **İlk Altı Ay, Arşivden belgeler ve notlarla 1963-1964**, Lefkoşa, 1991.
- ERİM, Nihat, **Bildiğim ve Gördüğüm Ölçüler İçinde Kıbrıs**, Ajans-Türk Matbaacılık, Ankara, 1975.
- GAZİOĞLU, Ahmet C., **Kıbrıs'ta Soykırım Yılı 1964 ve Enosis'in Ayak Sesleri**, Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi (CYREP), Ankara, 2007.
- Glen D. Camp, **"Greek-Turkish Conflict Over Cyprus"**, Political Science Quarterly, Vol.95, No.1, Spring, 1980.
- GÖKTÜRK, Turgay Bülent, **Türkiye'nin 1974 Öncesi Kıbrıs Politikası, Vizyonu ve Uygulamaları**, Güneş Yayıncılık, Gazimagusa, 2014.
- ÖZMEN, Süleyman, **Avrasya'nın Kırılma Noktası Kıbrıs**, İstanbul, 2005.
- SBF Dış Münasebetler Enstitüsü, **Milletlerarası Münasebetler Türk Yılığ**, 1966.
- TUNÇKANAT, Haydar, **İkili Anlaşmaların İçyüzü**, Ekim Yayınları, 1970.

JOHNSON MEKTUBUNUN TÜRK SOLU ÜZERİNDE ETKİSİ

Sabit DUMAN*

Özet

Demokrat Parti döneminde başlayan Kıbrıs, Türkiye'nin önemli sorunlarından biri oldu. 1961'de Kıbrıs Cumhuriyeti kurulduktan sonra Rumlar yeni statükodan memnun kalmamışlardı. Bu nedenle Kıbrıs'ta Türklere karşı saldırılar yapmaya, adadaki siyasal yapının değişmesi için uluslararası arenada çaba göstermeye başladılar. Adada Türklere karşı artan saldırılara Türkiye tepki gösterirken gerektiğinde askeri müdahale yapabilecekti. İlişkilerin gerginleşmesi iki NATO üyesini karşı karşıya getirmişti. Soğuk savaşın devam ettiği bir dönemde NATO içindeki iki devletin savaşmasına izin verilmezdi.

Türkiye önemli bir milli mesele ile karşı karşıya kalması Türk solunun da bu konuda tavrı almasına neden oldu. 1960 askeri darbesinden sonra Türkiye İşçi Partisi kurulurken birçok sol içerikli gazete ve dergi yayınlanmaya başladı. YÖN dergisi yayınlanmaya başladıktan sonra dönemin en etkili dergilerinden biri idi. Bu dergide yayınlanan makalelerde Kıbrıs konusunda daha milliyetçi bir tutum sergilerken aynı zamanda ABD karşıtı bir tavır takınmaya başladı. Konuyu Batı'nın güvenilir bir müttefik konumunda olduğunu, onun en önemli temsilcisi olan ABD'yi düşman olarak nitelermeye başladı. Yön yayınlarında ayrıca ABD mallarına boykot çağrısını da yaptı. Bu dergide çıkan makalelere bakıldığında milliyetçi bir görüşün ağır bastığını, hükümetin politikasını destekler niteliğinde olduğu anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: YÖN, Mehmet Ali Aybar, ABD, İngiltere, Makarios, İsmet İnönü, Türkiye, Sosyalizm, Türkiye İşçi Partisi

* Prof. Dr., İnönü Üniversitesi Fen-Ed. Fak. Tarih Bölümü Öğretim Üyesi

THE IMPACT ON TURKISH LEFT OF JOHNSON'S LETTER

Abstract

At Democratic Party era Cyprus, Turkey was one of the major problems. After foundation Cyprus Republic The Greeks were dissatisfied with the new status quo. Therefore, to make attacks against Cyprus Turks began to make efforts in the international arena in order to change the political structure of the island. Thus Greeks began to attack against Cyprus's Turks. They began their efforts in the international arena in order to change the political structure of the island. Turkey could not remain indifferent to these attacks.

Turkey is faced with a major national issues have led to the Turkish Left's stance on this issue. After the 1960 military coup in Turkey Workers' Party was founded. Many left-content newspapers and magazines began to be published. YÖN was one of the most influential journals. In this magazine while exhibiting a more nationalist stance on the Cyprus issue but also an anti-US attitude began assumption. He noted that an unreliable ally of Western countries. The United States began to qualify as enemies. The articles in the magazine were in a nationalist tone.

Key Words: YÖN, Mehmet Ali Aybar, USA, England, İsmet İnönü, Makarios, Turkey, sosyalism, Turkish Labour Party

GİRİŞ

1960 askeri müdahalesiyle o zamana kadar siyaset sahnesinin dışında kalan akımlar Türk siyasal hayatında yer almaya başladı. 1960 askeri darbesinden sonra Türkiye’de sol yayınlarda büyük artış görüldü. Yeni anayasanın getirdiği olumlu hava siyasette etkisini göstererek yansiyarak Sosyalist eğilimli Türkiye İşçi Partisi’nin kurulmasına imkan verdi. Bu partinin kurulmasıyla birlikte Türkiye’nin izlediği dış politika eleştirilmeye, ülkedeki Amerikan üsleri ve varlığı sorgulanmaya başlandı. Türkiye, NATO’ya katıldıktan sonra genelde Batı ile paralel dış politika izlemeye başladı. 1960’lara gelindiğinde Türkiye Batı’nın sağlam müttefiklerinden biri olarak kabul ediliyordu. 1960 askeri darbesi dış politikada köklü bir değişiklik yapmadı, Türkiye Batı bloğunda yer alıp NATO’nun önemli bir ortağı pozisyonunu korudu.

Milli Mücadele döneminde Mustafa Kemal Paşa, Resmi Komünist Fırkasını kurdurtarak ülkedeki Bolşevik yanlısı faaliyetleri kontrol altına almaya çalıştı. O sırada Anadolu’ya giriş yapan Mustafa Suphi’nin öldürülmesi sol hareketin devletten bağımsız gelişmesini engelledi. Cumhuriyet kurulduktan sonra Türkiye’deki sol hareket uzun süre baskı altında tutularak Türk solunun önde gelen üyeleri de tutuklanarak hapishanelere gönderildi. Çok partili hayata geçildikten sonra da sola olan baskılar devam etti. Soğuk Savaş’ın bütün hızıyla devam ettiği bir dönemde Demokrat Parti sol yayınlara izin vermediği gibi komünist olarak bilinenler yakın takibe uğradı. 1960 askeri darbesi ile birlikte Türk solu rahat bir nefes aldı. Türk solu 27 Mayıs askeri darbesini destekledi, onu faşizme karşı ilerici bir müdahale olarak tanımladı¹. 20 Aralık 1961’de sol hareketin öncülüğünü yapan Yön dergisi yayına başladı. Yön’e göre dergi ve yazarları Kemalist idi². Yön, Kemalizmi tamamlanmamış bir devrim olarak nitelerken onun üst yapıyı dönüştürdüğünü, alt yapıyı dönüştüremediğini ileri sürdü. İsmail Soysal, Yunana ilk kurşun sıkan Hasan Tahsin’i sosyalist yaparken bağımsız Türkiye vurgusu yapmaktaydı. YÖN dergisi iktidara gelebilmek için aydınlar, askerler ve sol kesim arasında bir birlik oluşturma amacındaydı. TİP’in kurulması Türk solunda Kemalizme bakışta farklılığa yol açtı. Yön dergisinin Kıbrıs’a yaklaşımı Türk sol hareketine nasıl etkisi olacaktı? Hükümete tam destek mi verecek ya da karşısında mı olacaktı?

¹ Zeynep Karadeniz-İlhan Akdere, **Türkiye Solu’nun Eleştirel Tarihi**, C 1, İstanbul, 1994, s. 205.

² **Yön**, 20Aralık 1961, s. 1.

27 Mayıs'tan sonra kurulan hükümetler Kıbrıs sorunu ile karşı karşıya kaldı. Yeni kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı olan Makarios çok geçmeden anayasanın değiştirilmesi yönünde çaba göstermekteydi. Bunu gerçekleştiremeyince adada yaşayan Türklere Rum saldırıları artmaya başladı. Makarios'un desteklediği EOKA adlı örgüt Türklere karşı terör eylemlerine başlarken Kıbrıs bir iç savaş yaşıyordu. 24 Aralık 1963'te Kanlı Noel diye anılan olay Türk basınında büyük yankı yaptı. Rumlar bir ailenin evine baskın düzenleyerek evde bulunan kadın ve çocukları acımasızca öldürmüştü. Bu gelişmeler üzerine İnönü başkanlığında, Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay'ın da katıldığı toplantıda iki önemli karar alındı. Buna göre a) Türk jetleri ada üzerinde uyarı uçuşu yapacak, b) Garantör devletler olan İngiltere ve Yunanistan'a birer nota verilerek saldırıları durdurmak için ortak hareket edilmesi önerisi yapılmasına karar verildi. Ertesi sabahta Türk jetleri Kıbrıs'ta görülerek büyük gözdağı verildi. Bunun üzerine Makarios geri adım atarak Türklere karşı girişilen saldırıları durdurmuştu. Mevcut statü Türklerin can güvenliğini yeterince sağlamadığı için yeni önlemler alınması gündeme gelmişti. Türk kamuoyu ABD'nin Türkiye'den yana ağırlığını koyarak Kıbrıs sorununu çözmesini bekledi³.

Adada alınacak önlemleri belirlemek amacıyla 13 Ocak 1964 yılında Londra'da üç devletin Dışişleri bakanları bir araya geldi. Makarios Garanti Anlaşması'nın kaldırılmasından yana tavır alırken Türk temsilcisi Rauf Denktaş, İsviçre modeline göre tarafların kanton halinde yaşayacakları bir federal sistemi savundu. İngiltere sorununun BM'ye havale edilmesinden yana tavır aldı. Konferans bir sonuca ulaşmadan dağıldı. Bu gelişme üzerine iki NATO üyesi arasında bir askeri çatışma ihtimali belirdi. Yunan kuvvetleri alarm haline getirilirken, Türkiye'nin adaya bir müdahalesi söz konusu edilmekteydi. Ankara'daki ABD Büyükelçisi araya girerek barışçı bir çözümden yana olduklarını bildirmişlerdi. İnönü, J. Kennedy'nin cenaze töreni için gittiği Washington'da yeni Başkan Johnson ile görüşmüş, buradan olumlu izlenimle ayrılmasına rağmen ABD'nin tutumu güven duygusunu sarsmaya başlamıştı. İnönü döndükten sonra Türkiye garantör devlet olarak Yunanistan ile İngiltere'ye bir nota vererek adada tekrar başlayan şiddet olaylarını bitip asayiş ve güvenin sağlanmasını istemişti. Ancak bu etkili olmayınca hükümet, TBMM'den yetki almayı beklemeden adaya çıkartma yapma kararı almıştı. Askeri birlikler İskenderun'a sevk edilmiş ve 9 gemi eşliğinde adaya

³ George S. Haris, **Troubled Alliance**, Washington, 1972, s. 111.

doğru harekete geçmişti. Hareket gözdağı vermek amacını taşıdığından daha sonra geri dönmüştü. Ancak Türkiye ciddi olduğunu göstermek için 10 Mart'ta TBMM'de 4 çekimser oya karşılık 487 oyla gerektiğinde Kıbrıs'a çıkartma yetkisi aldı. Ayrıca Türk karasuları da 12 mile çıkartıldı.

ABD'nin araya girmesi üzerine adaya Türk müdahalesi önlendi. Bunun yerine adada güvenliğin sağlanması için NATO üyesi ülkelerin askerlerinden oluşturulacak 10 000 kişilik bir barış gücü planını savundu. İnönü, bunu istemeyerek de olsa kabul etti. 4 Mart'ta Güvenlik Konseyi BM bağlı barış gücü gönderme kararı aldı. Bu gelişmeler olurken Makarios tekrar saldırılara başlayınca 12 Mart'ta toplanan Bakanlar Kurulu saldırılar durmadığı takdirde Türkiye'nin tek başına harekete geçeceğini bildirdi. ABD ve İngiltere de durumdan haberdar edildi. 27 Mart'ta da BM'ye bağlı barış gücü adaya ayak bastı. Bu gelişmeler üzerine İnönü, adaya asker çıkartma planını erteledi. Ancak Meclis'ten de yurt dışına asker gönderme yetkisi alan bir karar aldırttı. (İnönü'nün de bulunduğu toplantı da 4 çekimser oya karşılık 487 oyla kabul edildi.) Diğer taraftan Cezayir'de toplanan Asya-Afrika Dayanışma Konseyi, Kıbrıs için kendi kaderini kendisi belirleme ilkesini desteklediğini açıkladı. Bu durum aynı zamanda Türkiye'nin 3. dünya ülkeleri içinde de yalnız bırakılması anlamına gelmekteydi⁴. Diğer taraftan Makarios amacını gerçekleştirmek için bütün çabayı göstermekteydi⁵. Makarios'un bu tutumu sonucunda Kıbrıs'ta olaylar tırmanarak Türklere saldırılar daha da arttı.

Bu arada Yunanistan'da Şubat'ta seçimler yapılmış, George Papandreu iktidara gelmişti⁶. Yunan kamuoyu ve öğrenciler Kıbrıs konusuna aşırı hassasiyet gösterirken ABD ve İngiltere'ye karşı protesto eylemleri olmaktaydı. Türkiye'de de Yunanistan'daki gibi benzer gelişmeler görülmekte olup Batı'ya karşı güvensizlik duyulmaya başlanmıştır. Cumhurbaşkanı Gürsel, Türk-Yunan dostluğu öldüğünü söyledi. Diğer yandan Cezayir'de toplanan Asya-Afrika Dayanışma Konseyi, Kıbrıs için self determination ilkesini isterken hiçbir Arap ülkesi Türkiye'yi desteklemedi. Türkiye Kıbrıs konusunda kendi-

⁴ Feroz Ahmad, **Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971**, Ankara, 1976, s. 273.

⁵ Foreign Relations of the United States, 1964-1968, Cyprus; Greece; Turkey. V. XVI, Telegram From the Department of State to the Embassy in Cyprus, March 28, 1964.

⁶ George Papandreu iktidara geçtikten dokuz gün sonra 25 Şubat 1964 tarihinde, Makarios'a Kıbrıs konusunda Yunan hükümetinin onunla dayanışma içinde olduğunu bildiren bir mesaj gönderdi. Andreas G. Papandreu, **Namlunun Ucundaki Demokrasi**, Ankara, Ekim 1988, s. 163.

sini iyice yalnız hissetti⁷. Nitekim İnönü'nün Nisan 1964 yılında Time dergisine verdiği demeç, 16 Nisan'da Milliyet gazetesinde yayınlandı. Bu demecinde NATO ittifakına ve ABD'nin önderliğine karşı duyduğu tereddüdü açıkça dile getirerek “Yeni şartlarda yeni bir dünya kurulur, Türkiye’de bu dünyada yerini bulur” sözleriyle ifade etmiştir. Nisan ayında Türk-Yunan ilişkileri kopma noktasına gelmişti. Bu durumda Yunan hükümeti adaya gizli olarak silah ve asker gönderdi⁸.

ABD olası bir Türk-Yunan savaşını önlemeye gayret etmekteydi⁹. İnönü, 5 Mayıs 1964’te TBMM’de yaptığı konuşmada “Müttefiklerimiz Kıbrıs konusu ile ilgili muamelelerinde vakit vakit kayıtsız ve tesirsiz kaldıkları intibahı yaratmışlardır”¹⁰. Yunan hükümeti de Kıbrıs konusunda kamuoyunun beklentilerine karşılık verme zorunluluğunu hissetmekteydi. ABD ve İngiltere, iki NATO üyesinin savaşa girmesini hiç istemiyordu. Ayrıca Rusya’da araya girip Kıbrıs Rumlarla ilişki kurmuştu. Bu da Soğuk Savaş döneminde ABD’nin istemediği bir durumdu. Makarios, Arap devletlerinin desteğini kazanma peşindeydi. Diğer yandan Makarios’un Sovyetlerden silah aldığı yolunda da haberler vardı. Makarios ayrıca İngilizlerin 7000 askerini fazla bulup bu sayının azaltulmasını istemekteydi. Türkiye’de Makarios’a basında büyük tepki duyuluyordu¹¹.

ABD iki NATO üyesinin savaşa girmesini istemiyordu. Sorunun barışçı yoldan çözülmesinden yanaydı¹². O daha çok Türklerin adaya askeri müdahale edip etmemesi ile ilgiliydi. Diğer yandan Türkler, adaya çıkarma yaptığı takdirde İngiltere ve ABD’nin müdahale edemeyeceğini tahmin ediyordu. Ancak İngiltere ve ABD, Türkiye’nin Kıbrıs’a bir çıkartma yapmasına kesinlikle karşı idi. Ancak adada Türklere saldırılara devam edilmesi, müttefiklerin bunu önlemek için bir şey yapmaması, ABD ile Türkiye arasında soğukluğun girmesine neden oluyordu¹³.

⁷ Duygu Sezer, **Kamu Oyu ve Dış Politika**, Ankara, 1972, s. 251.

⁸ A.G. Papandreu, **Namlunun Ucundaki Demokrasi**, s. 164.

⁹ ABD, konuya daha çok bölgede NATO’nun prestijini sarsıp, ittifakı zayıflatacağı ve Sovyetlerin etkinlik kazanmasına fırsat yaratacağını tahmin etmekte idi. ABD document, NLJ, 84-338, Nars date, 12.7. 84.

¹⁰ TBMMTT, C 30, s. 210.

¹¹ Yön dergisinin Makarios’a bakışı farklı oldu. Kıbrıs’taki Türklerin iktisadi sorunlarına çare bulunması sorunun daha önemli olduğu vurgulandı. **Yön**, 1962, S 9, ss. 10-11.

¹² **Foreign Relations of the United States, 1964-1968, Cyprus; Greece; Turkey**. V. XVI, s.

¹³ **Foreign Relations of the United States, 1964-1968, Cyprus; Greece; Turkey**, Ankara June 4, 1964, Ankara’dan Washington’a telgraf.

Türkiye'nin saldırılara çözüm bulması için Makarios'a yaptığı çağrının sonuçsuz kalması üzerine Türkiye adaya müdahale kararı aldı¹⁴. Ayrıca EOKAcı Grivas'ın adaya gizlice geri dönmesi adada yaşayan Türklerin can güvenliğini ciddi bir şekilde tehdit etti¹⁵. Dışişleri Bakanı Erkin'in Ankara'daki ABD elçisine Atina'nın bir şey yapmadığını yalnızca Enosis'ten yana olduğunu belirterek, Türkiye'nin müdahale konusunda kararlı olduğunu söyledi.. "İsmet Paşa, Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin'e diyor ki: 'Çağır Amerikan Büyükelçisi'ni, adaya çıkacağımızı söyle'. Erkin hayretler içinde kalıyor ve 'Aman paşam nasıl haber veririz. Hemen, yapmayın bu haltı, derler, müdahale edip durdururlar' cevabını veriyor. Paşa, 'Sen söyle, söyle' diye ısrar ediyor". Hükümet 6 Haziran 1964'te Kıbrıs'a çıkartma yapma kararını alırken İnönü'nü de çıkartma kararını ABD'ye bildirilmesini uygun gördü¹⁶. ABD'nin olumlu bir karşılık vermesini de İnönü beklemiyordu¹⁷. ABD bununla kalmayıp 6. Filo'ya bağlı birçok gemiyi Kıbrıs ile Türkiye arasına yerleştirerek bir sıcak çatışmayı önlemek istedi.

Arkasından ABD tekrar bir durum değerlendirmesine gitti. Papandreu, Enosis'ten başka bir çözüme razı değildi. Türkiye'nin Erkin tarafından önerilen federasyon önerisine de olumlu yaklaşmıyordu. Bir Türk müdahalesine de Kıbrıslı Rumların karşılık vereceğinin de beklendiği ABD tarafından tahmin edilmektedir. Daha sonra ABD Büyükelçisi Hare, 5 Haziran'da İnönü ile 3 saat süren bir görüşme yapmıştı. Burada ABD Elçisi, İnönü'yü müdahalede kararlı görüp ondan 24 saat müddet istemiştir. Bundan sonra da John-

¹⁴ Yunan hükümeti, Türklerin adaya çıkartma yapması beklentisinde olduğundan kuvvetlerini teyakkuz durumuna getirdi. Diğer yandan ABD'li yetkili Papandreu'ya ABD'nin Türk hareketini önlemek için birkaç kez araya girdiğini, artık müdahalede bulunmayacağını söyledi. A.G. Papandreu, **Namlunun Ucundaki Demokrasi**, s. 165.

¹⁵ ABD document, NLJ, 84-338, Nars date, 12.7. 84.

¹⁶ Cüneyt Arcayürek, **Yeni Demokrasi Yeni Arayışlar, 1960-1965**, Ankara, Aralık 1985, s. 247.

¹⁷ Haluk Şahin, 1987'de yayımladığı "Gece Gelen Mektup" eserde ABD Başkanı Lyndon B. Johnson'ın imzasını taşıyan ve 1964 yılında Kıbrıs'a çıkarma yapmaya giden Türk gemilerini geri döndüren mektubun gizli kalmış yönlerinde değinerek dönemin Başbakanı İsmet İnönü'nün diplomatik oyununun sonucu olduğu savunmaktadır. Olaylar ABD belgelerinde biraz daha farklı anlatılmaktadır. 4 Haziran'da Türkiye'nin ABD Büyükelçisi Turgut Menemencioğlu, Başkan Yardımcısı tarafından ofise çağrılıp Kıbrıs'a müdahale kararı alındığını ve bunun çok ciddi sonuçlar doğuracağını söylemiştir. Bunu da Ankara'ya çok ivedi bildirilmesini istenmiştir. Menemencioğlu, bu mesajın Ankara çabucak ulaştırmanın çok güç olduğunu belirtmiş ve ABD'nin Ankara Büyükelçisi Hare'ye haber verilip hükümete onun vasıtasıyla iletilmesini söylemiştir. Hare'nin hükümetle daha kolay temasa geçeceğini belirtmiştir. **Foreign Relations of the United States, 1964-1968, Cyprus; Greece; Turkey**, June 4, 1964, 51 nolu doküman.

son'un bilinen mektubu geldi. Türk basını Amerika'nın Türkiye'nin meşru bir hakkını kullanmasını engellediğinden dolayı hayal kırıklığına uğramıştır¹⁸. Yeni bir dış politikaya yönelmesi gereği sol kesim tarafından sıkça dile getirildi¹⁹. Bağımız dış politika izlenmesi, NATO'ya bağlı kalınmaması, ABD'ye olan güven sorgulandı²⁰.

ABD'li bir uzmana göre bu "diplomatik atom bombası" idi. Temelde Türkiye'yi adaya askeri müdahaleden uzak tutmaktı. Ancak bu iki ülke arasındaki ilişkilerde uzun sürecek bir yara açmasına neden oldu. Haluk Şahin, Türkiye-ABD ilişkilerinde dönüm noktası olan tehdit dolu mektupta, Kıbrıs'a çıkarma yapacak askeri gücün olmadığını düşünen ve iç politikada eleştirilen İnönü, savaş gemilerini Kıbrıs'a gönderirken bir yandan da ABD Büyükelçisi'ne haber verilmesini isteyerek bir çıkış yolu aradığını belirtmiştir. ABD'nin çıkarmaya engel olacağını bilen Başbakan İnönü, Johnson'ın mektubu ile rahatlayarak, iç politikadaki baskıdan kurtulduğu gibi Kıbrıs'ta Türkleri katleden Rumlara gözdağı vermiştir. Bunun yanı sıra İnönü bu mektubun metnini açıklamayarak Türk halkı arasında Amerikan aleyhtarlığına yol açabileceğini de görmüştür²¹. Diğer yandan ülke olarak Kıbrıs'a askeri müdahale yapılmasına kamuoyu hazırdı. İnönü de ciddi olarak Kıbrıs'a bir askeri müdahale yapılması taraftarıydı. Mektubun içeriği hakkında 13 Ocak 1966 tarihli Hürriyet gazetesinde yayınlanmasına kadar çeşitli rivayetler dolaşmıştır²².

¹⁸ Cihan Baban, "Açık Konuşmanın Zarureti", **Ulus**, 8 Haziran 1964; Cihad Baban, "Kıbrıs, Amerika ve Türkiye", **Ulus**, 7 Haziran 1964; Ecvet Güresin, "Pısırık Politika", **Cumhuriyet**, 7 Haziran 1964.

¹⁹ İlhan Selçuk, "Milli Şuur ve Dış Politika", **Cumhuriyet**, 25 Temmuz 1964.

²⁰ İlhan Selçuk, "Akkoyun, Karakoyun", **Cumhuriyet**, 28 Ağustos 1964; "Kolomb'un Yumurtası", **Cumhuriyet**, 31 Ağustos 1964.

²¹ Haluk Şahin, **Johnson Mektubu**, İstanbul, Mart 2002, s. 46.

²² Türkiye'nin o dönem çıkartma yapamayacağı çok açıktı. Ancak konu Türkiye'nin adaya bir müdahalesinden çok çıkabilecek bir Türk-Yunan savaşından korkulmuştur. Diğer taraftan bazı yazarlar konuyu adaya müdahale çerçevesinde ele almıştır. H. Şahin, Türkiye üzerine araştırmalar yapan Amerikalı tarihçi George S. Harris'in Türk-Amerikan ilişkilerini konu alan bir kitabından da alıntı yapıyor: "Amerikalıların, güneyde asker topladığını ve gemilere yüklediğini nasıl olsa öğreneceğini, o zaman Yunanistan'a ve Kıbrıslı Rumlara baskı yaparak gerilemelerini sağlayacağını umuyordu. Herhalde Washington'un kendisine 'Sadece barışçı yolları kullanın' türünden bir uyarı göndereceğini bekliyordu ki, böyle bir uyarı ordu içindeki Şahin'lere karşı kullanabileceği bir koz olacaktı..." Ancak Harris, diğer eserinde bu mektubun Türk-ABD ilişkilerine büyük zarar verdiğini de ifade etmektedir. Diğer bir yorumda Johnson'ın mektubu, büyük devlet adamı İsmet İnönü adeta tahrik etmiş, neredeyse zorla yazdırmış, böylece Türk ordusunun kendisini rizikoya atmasını önlemiştir. Kıbrıs önlerinde alınacak bir askeri yenilgi, sadece Kıbrıs'ın değil, Türkiye'nin de kaderini değiştirirdi. Yunanlılara, Rumlara yenilerek itibarını kaybetmiş bir ordu, Türkiye'nin atacağı her adımda bir faktör ve ayak bağı olurdu. Türkiye ile Yunanistan arasında arabuluculuk yapan Birleşmiş

Mektup, Türk-Amerikan ilişkilerindeki etkisiyle, Türk dış politikasının sınırlamaları konusunda açtığı yeni perspektiflerle Johnson mektubunun sonuçları bugün de devam etmektedir. Diploması tarihinde etkileri bu kadar derinlere giden bir ikinci belge bulmak gerçekten zordur. Bazı yargıların haksız ve yanlış olduğu da ortaya çıkıyor. Bunlardan bir tanesi, o zaman çok yaygın olan Amerika'nın, Yunanistan'ı Türkiye'ye tercih ettiği yolundaki iddiadır. Bunun nedeni Türk basınında ABD aleyhinde yazılara, yorumlara sıkça rastlanmaya başlanmasıdır. Aslında ABD arabulucu rolü üstlenirken sempati ibresinin Türkiye'ye daha yakın olduğu anlaşılmaktadır. Basında Johnson'un azılı bir Türk düşmanı olduğu çok yaygın olan kanaat idi. Ancak ABD belgelerinde Johnson'un çok açık bir şekilde Yunan Başbakanı'nı eleştirdiği görülmekte de olup ABD belgelerinde rastlanmaktadır.

ABD'nin 5 Haziran tarihinde Türk hükümetinden müdahale kararını ertelemesini istemesi Türk basınında şu nokta da tepkiler toplanmıştır. ABD, bu davranışı ile Kıbrıs sorununun çözümünü Türkiye aleyhine tıkamıştır. Ayrıca ABD, bu tutumuyla Türk dış politikasının iki temel ilkesini tartışmalı hale getirmiştir. Bunlardan ilki bağımsızlık konusudur. Bağımsızlık: Türkiye'nin dış politika kararında bağımsız olup olmadığı, özellikle ABD ile girilmiş olan ilişkilerin ülke bağımsızlığını zedeleyecek bir nitelik kazanıp kazanmadığıdır. Diğerisi ise güvenlik idi. Türkiye'nin milli güvenliğini sağlamak amacıyla katılmış olduğu ve dış politikasının temel bağlantısını oluşturan NATO'nun Türkiye'nin güvenliğini sağlamada yeterli ve hatta zararlı olup olmadığı tartışılmaya başlanmıştır²³. Bu tarihten sonra Türkiye'de ABD karşıtlığı giderek artmıştı. Yön dergisinde çıkan bir yazıda "Türkiye'nin talihsizliği dostlarının Enosisçi yani Türk çıkarlarına karşı, dost olmadıklarının ise Enosis aleyhtarı yani Türk çıkarlarına daha yakın bulunması olmuştur. Bu ters durumda Amerika'nın dümen suyuna giderek eninde sonunda Enosis'i kabullenmek zorunda kalmak yerine Türkiye, bu ters durumu düzeltmeli ve ondan yararlanmalıdır" ifadeleri Türkiye'nin içinde bulunduğu çelişkiyi or-

Milletler Temsilcisi Dean Acheson'un, "Amerika, Türkiye'nin antlaşmalardan doğan müdahale hakkını önlemekle büyük bir sorumluluk yüklenmiştir" sözlerine yer veren Şahin, mektubun, Türkiye'nin askeri olarak Kıbrıs'a müdahale edecek yeterliliğe ulaştığında, bir avantaja dönüştüğünü belirtmiştir. Cüneyt Arcayürek'in kitapta yayımlanan görüşlerinde, Türkiye'nin Johnson'un mektubundan çıkardığı başka bir dersi ise şöyle anlatıyor: "Türkiye kendi hayati çıkarlarını korurken, kullanacağı silahlar konusunda önemli bir ders çıkardı. Ne diyordu ABD Başkanı Johnson'un mektubu? 'Benim sana verdiğim silahlarla bunu yapamazsın' diyordu. O zaman anlaşıldı ki, silah açısından tek bir devlete bağımlı olmak iyi bir şey değil. Bu mektuptan sonra çıkarma gemileri yapılmaya başlandı."

²³ Duygu Sezer, **Kamuoyu ve Dış Politika**, Ankara, 1972, ss. 238-239.

taya koymaya çalışırken Sovyet Rusya ile yakınlaşmayı ima etmekte idi²⁴. Türkiye'nin Batı bloğundan ayrılıp bağımsız dış politikaya yönelmesi, Yön dergisinde sıkça dile getirildi.

Burada Johnson "Türkiye, Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye müdahale sonucunu doğuracak bir adım atacak olursa, öteki NATO üyelerinin Türkiye'ye yardım yükümlülükleri bulunup bulunmadığını henüz gözden geçir-mediklerini" söyleyerek bir Sovyet saldırısı karşısında Türkiye'yi bırakabileceklerini ima ederek tehdit etmişti. Johnson'un mektubu oldukça sert idi. Dengeyi sağlamak için Washington'daki Yunan elçisini çağırarak ABD'nin Yunanistan'ı olası bir savaştan koruduğunu gelecekte bu kadar şanslı olamayacağını belirtti. Kıbrıs konusunda Türkiye ile görüşmelere başlamalarını, bunu yapmadıkları takdirde Türkleri daha fazla engelleyemeyeceği yönünde uyardı. Panandreu yaşlı idi. Onun oğlu Andreas Papandreu anti-Amerikancı olduğundan babasının etkisinde kalarak ABD ile işbirliğine gitmeyi reddetti. Yunanistan, savaş istemediğinden Grivas'ı geri çağırdı²⁵.

Türkiye'nin sert tepkisi üzerine Johnson, İnönü'yü sorunları görüşmek için Washington'a davet etti. Türk basını buna olumlu bakmamişsa da İnönü daha ılımlı davranarak daveti kabul etti²⁶. 21 Haziran'da Johnson'un gönderdiği özel uçakla ABD'ye giden İnönü orada görkemli bir törenle karşılandı. Toplantılardan ise bir sonuç alınamadı. Dönüşte İngiltere'ye uğrayan İnönü, İngiliz Dışişleri Bakanı, kendisine, eğer Kıbrıs Yunanistan'a verilecek olursa Türkiye'nin buna karşılık ne isteyeceğini sordu. İnönü, bu soruya "siz kimin malını kime veriyorsunuz?" diye tepki gösterdi. Bu gelişmeler üzerine ABD ile İngiltere, Kıbrıs konusunda yeni bir plan hazırladı. Bu ABD Dışişleri Bakanı'nın hazırladığı Acheson Planı idi. Acheson Planı'na Türk basını şiddetle karşı çıkarak ABD'ye duyulan güvensizliği daha da artırdı. Buna göre Türkiye'ye adada bir üs verilecek ve Türklerin çoğunlukta olduğu bölgelerde özerk kantonlar oluşturulacaktı. İnönü buna olumlu yanıt vermesine karşılık Makarios reddetti. Bu ortamda Rumlar tekrar harekete geçti. Bunun

²⁴ "Kıbrıs Gerçeği", **Yön Dergisi**, 25 Ekim 1964, s. 8.

²⁵ T.W. Adams, "The American Concern in Cyprus", **The Annals of the American Academy of Political and Social Science**, 1972; 401, S 95, s. 102; İlhan Selçuk, Tarafsız ve bağımsız bir dış politika izlenmemesi gerektiğini savunmaktay idi. İlhan Selçuk, "Tarafsızlık ve Bağımsızlık", **Cumhuriyet**, 19 Haziran 1964.

²⁶ Cihad Baban, "Türk-Amerikan Dostluğu imtihan Geçiriyor", **Ulus**, 22 Haziran 1964; Ecvet Güresin, "Formüller", **Cumhuriyet**, 24 Haziran 1964.

üzerine Türk donanması 31 Temmuz'da manevralar yaparak yeni bir krizin çıkmakta olduğunu haberini bir bakıma verdi.

Rumlar Türklerin yaşadığı Erenköy bölgesine saldırınca Türk jetleri de orayı bombaladı. Bu saldırılara askeri güç kullanarak karşılık veren Türkiye aynı zamanda Johnson'a da bir cevap verirken diğer yandan Türkiye'nin müdahalesine kayıtsız kalamayız diyen Yunanistan'a da karşılık verilmiş oluyordu. 8-9 Ağustos'ta Türk jetlerinin Rumları bombalaması, Rum saldırılarını durdurduğu gibi yurtda da büyük sevine neden olmuştur²⁷. İnönü, Amerikan elçisine Kıbrıslı Türklerin çağrısına daha fazla sessiz kalamayacaklarını belirtti. Yunanistan, ABD'ye Türk askeri müdahalesi durmadığı takdirde Yunanistan'ın işe karışacağını belirtmiştir. Diğer taraftan Makarios Sovyetler ve Mısır'a başvurarak yardım talep etti. Bu arada Sovyetler Birliği, Kıbrıs'ın bağımsızlığını desteklemek için adaya yardım kararı Türk basınının olumsuz tepkisini çekti. Bu durum Türk-Yunan ilişkilerini germiş ve İnönü Eylül'de verdiği bir demeçte Türk-Yunan savaşının çıkma ihtimalinden bahsetmiştir. Kıbrıs'ın bağımsızlığını desteklemek amacı ile Sovyetler Birliği'nin açıkladığı Kıbrıs'a yardım kararı Türk basınında olumsuz tepkilerle karşılanmıştır. 15 Ağustos'ta Sovyetler Birliği, Kıbrıs'ın bağımsızlığını ve hürriyetini destekleyeceğini bildirerek Türkiye'yi emperyalist ülkelerden aldığı cesaretle, Kıbrıs'ın içişlerine karışmakla, istila teşebbüsüne geçmekle ve bağımsızlığına kast etmekle suçladı. Sovyetler bu durumda Kıbrıs meselesini NATO'yu zayıflatacak bir olay olarak görmüştür²⁸. Diğer taraftan da Makarios, Enosis'i arka plana iterek Türkiye'ye karşı bir bağımsızlık mücadelesi şekline döndürmeye çalışmıştır. Kıbrıs konusu bundan sonra uluslararası ilişkilerde bağımsızlık yanı ağır basmaya başlamıştır. Özellikle de üçüncü dünya ülkeleri sorunu bu şekilde görerek ve kendi bağımsızlık mücadelelerinde yakınlıklarını görmedikleri ve Batı yanlısı Türkiye'nin siyasetini adanın bağımsızlığına bir tehdit olarak algılamışlardır.

Ağustos'un sonuna doğru Cenevre'de Kıbrıs ile görüşmeler yarıda kesilince, Türkiye'de Amerika ve Yunanistan aleyhine gösteriler yapıldı. ABD,

²⁷ Türkiye'nin adaya müdahalesinin gerekçesi Birleşmiş Milletlerin güvenlik güçlerinin Kıbrıslı Rumların imha hareketleri durduramayacaklarını açıklamaları üzerine Türkiye, Garanti Antlaşması'nın hükümleri gereğince müdahale etti. **Dışişleri Bülteni**, S 2, Ekim 1964, s. 26.

²⁸ Ecvet Güresin, "Sovyet Yardımı", **Cumhuriyet**, 18 Ağustos 1964; Cihad Baban, "Slav Diplomasisi ve Batı Dünyası", **Ulus**, 19 Ağustos 1964.

çözümüne yanaşmayan Yunan hükümetine²⁹ çok sert çıktı. Ancak ABD'nin Yunanistan'a karşı çıkışının Türk basınında yer almaması, ABD'nin Yunan isteklerini yerine getiren bir devlet olarak algılanmasına yol açtı. Türk basını ABD'nin Enosis'e kaydığını düşünmeye başlayarak Kıbrıs'ı Yunanistan'a verdiğini sandı³⁰. Oysa Johnson'un mesajını Meclis'te okumak zorunda kalan Papandreu, muhalefet tarafından sert şekilde eleştirilerek yalan söylemekle itham edilmiştir. Yunan muhalefeti Kıbrıs'ta geri adım atıldığı için Papandreu'yu suçladı. Yunanistan'da gösterilerde “Dolarınla bizi satın alamazsın”, “Amerika bizim gururumuzla oynama” gibi pankartlar taşındı. Türkiye'de İzmir Fuarı'nda halk Amerikan standı dışında Rusya ve Mısır'ında stantlarına saldırdırda bulunuldu. Ankara'da da ABD aleyhine gösteriler yapıldı. İnönü'nün çağrısı üzerine toplanan Meclis oturumunda İnönü, “durumun Türk-Yunan savaşına doğru gittiğini, ABD'nin Kıbrıs sorununa yanlış teşhis koyduğunu” söyledi. 6 Eylül'de CHP ortak grup toplantısında İnönü, “Enosis'in ilanı savaş demektir” diyerek Türkiye'nin kararlılığını bir kez daha gösterdi.

TİP, 1964'teki programında Atatürk'ün görüşlerine yer vererek, “milletçe bizi mahvetmek isteyen emperyalizme karşı milletçe savaşmak” sözünü programına almıştı. Sol 1960'lardan sonra daha çok sosyal adalet, kalkınma gibi konulara ağırlık verirken 1964'ten sonra Batı karşıtı söyleme daha fazla ağırlık vermeye başladı. TİP, ekonomide de milli kurtuluş savaşı yapılmasını gerektiğini savunmakta idi³¹. 1965 seçimlerinde Batı'nın Türk karşıtı politikasının yansımaları iç politikaya da yansdı. Bu seçimlerde TİP 15 milletvekilliği kazanarak Türk solunun bu partide buluşmasına neden olmuştur. Sol daha önce Türkiye'deki sosyal adaletsizliğe, sendikalaşma gibi konulara ağırlık verirken Kıbrıs krizinden sonra ABD emperyalizmine vurgu arttı. NATO'ya üyelik sorgulanmaya başlarken bağımsız dış politika izlenmesi gerektiği sıkça vurgulandı. Johnson mektubu Türkiye ile ABD arasındaki ilişkileri güvensiz bir zemine oturttu. Türkiye, uzun süre Batı'nın yanında yer almasına rağmen Kıbrıs gibi haklı olduğu bir konuda Batı'dan destek görememesini büyük bir hayal kırıklığı yaratmıştır. Johnson mektubu o zamana kadar ABD'ye

²⁹ Washington'daki Yunan elçisine Başkan Johnson, Yunanistan'ı pıreye, ABD'yi de file benzetti. H. W. Brands, “America Enters the Cyprus Tangle”, *Middle Eastern Studies*, Vol. 23, No. 3 (Jul., 1987), pp. 358.

³⁰ İlhan Selçuk, “19 bin km sonunda”, *Cumhuriyet*, 4 Temmuz 1964.

³¹ Artun Ünsal, *Umuttan Yalnızlığa Türkiye İşçi Partisi (1961-1971)*, İstanbul, 2002, s. 119.

“go home” demeyen Türk halkı bu tarihten sonra tutumunu değiştirecektir. Dünyada artan bağımsızlık, yanlış hareketlerden de etkilenecek Türkiye’de ABD karşıtı bir hava oluşurken sol akımlar da güçlenmesine uygun bir atmosfer oluşmuştur. Diğer taraftan Türkiye’nin, Kıbrıs’a bir çıkarma yapma gücünden yoksun olduğu açığa çıkmıştır. Bundan sonra Türkiye, yeni bir krizde askeri müdahaleye gerek kaldığı takdirde benzer sıkıntı yaşamaması için bu eksikliği gidermeye çalışacaktır. Türkiye, bu olumsuz koşullara rağmen 7-8 Ağustos’ta adayı bombalayarak Johnson mektubunu da aynı zamanda cevaplamıştır. ABD’nin dümen suyundan gitmediğini bütün dünyaya göstermiştir. ABD, Türkiye’nin Kıbrıs’a müdahale etmesinden çok bir Türk-Yunan savaşı çıkacağından endişe etmiştir.

Türk solu ağırlıklı olarak iç politikaya yönelik siyaset izlerken bu tarihten sonra anti-emperyalist bir söyleme yöneldi. Türkiye’nin bağımsızlığına, bağımsız bir dış politika söylemi sol kesin şiarı oldu³². Yön dergisi 9 Temmuz 1965 tarihinde çıkan sayısı 119. Sayısı Cola’ya boykot çağrısı yaparken “zehirdir içmeyiniz” diyordu. Gösterilerde “Mustafa Kemal’in tokadını unutmama” pankatları taşındı. Amerikan karşıtlığı giderek artarken bir yıl sonra TİP, “Amerikalılara karşı pasif direnme” kampanyası başlattı³³. ABD karşıtlığı, ABD emperyalizmi daha çok vurgulanmaya başladı. Türk solu bağımsız bir dış politikayı savunduğu halde, Makarios tarafsız bir politikaya yönelmesini görmemezlikten geldi. Makarios’un Sovyet desteğini araması, bağlantısız ülkelere yanaşması Türk solunun savunduğu görüşlerle paralellik göstermekte idi. Türk solu neden Makarios’u desteklemedi? Kıbrıs konusunda hükümetin izlediği politikaya eleştirmekten çok ABD karşıtlığını ön planda tutması Türk solunun sıkı bir milliyetçi gelenekten etkilendiğini göstermektedir.

ABD karşıtlığı, emperyalizm sol yayınlarda daha çok vurgulanmaya başladı. Bunun arkasından gösterilerde “Yankee Go Home” sloganları duyulmaya başlandı. Türk soluna ait yayınlarda Türkiye’nin bir Amerikan sömürgesi olduğunu iddia edildi. Türk vatandaşlarının büyük bir bölümü bu yayınlar, gösteriler nedeni ile ABD’ye karşı kuşku duymaya başladı. Ancak bu olumsuz düşünceler Türk dış politikasına yansımada. Türkiye, NATO’dan ayrılması gibi konular tartışmaya açılmadı. TİP, Türkiye’nin NATO üyeliğini tartışmaya açtı, Türkiye’nin NATO’dan çıkmasını savundu. Türkiye ile NATO arasında bir çıkar birliğinin olmadığını vurguladı. Bağımsız dış poli-

³² Mihri Belli, **İnsanlar Tanıdım**, İstanbul, 2002, s. 544.

³³ Mehmet Ali Aybar, **TİP Tarihi**, C II, s. 81.

tika daha çok dillendirildi³⁴. Yön dergisi ise Kıbrıs konusunda Enosis'i kabul etmesi istenirken Batı'ya bağlılığın bedelini Johnson mektubuyla ödendiğini, sonuç olarak Enosis'i karşı yeterli direnç gösteremediğini ileri sürdü. Kıbrıs'ta yaşanan durumun NATO'ya girmenin bedeli şeklinde yorumlamıştır³⁵. ABD karşıtlığı sol kesimde 1964 yılından sonra daha fazla dile getirildi. 24 Aralık 1965'te Yön dergisi "NATO'nun İhaneti" başlığı ile yayımlandı. Burada NATO üyeliğinden ayrılma sorunu dile getirilmeye başlandı. NATO'ya üyeliğimiz Batı'nın çıkarları doğrultusunda olup, milli çıkarlara hizmet etmediği vurgulandı. Bu tarihlerde Meclis'te Kıbrıs üzerine görüşmeler yapılmaktaydı³⁶.

Türk solu ABD ile ilişkileri sorgulamakta dış yardımlara da olumsuz bakmaktadır. ABD güvenilmez bir devlet olarak görülürken bütün kirli oyunlarını ise CIA ise onun bütün kirli işlerini yapan bir örgüt gibi bakılmaktadır³⁷. Kıbrıs, Amerikan ve İngiliz emperyalizmini Ortadoğu'ya taşıyan bir sorun olarak değerlendirmelere de rastlanmaktadır. Amerikan emperyalizmine yönelik söylem Türk sol kesimlerince sıkça kullanılmaya başlandı. Kıbrıs yönelik Aybar'ın öne sürdüğü çözüm "bağımsız bağlantısız, üslerden arındırılmış iki toplumlu federal devlet" tezi idi³⁸. Atatürk dönemindeki dış politika ön plana çıkartılıyordu. Bu Doğan Avcioğlu'nun Kıbrıs konusundaki görüşleri ile de örtüşmekteydi. Yön dergisi dış yardımı Türkiye'nin sömürgeleşmesinde en önemli adımlardan biri olarak değerlendirdi³⁹. Mustafa Kemal ekonomik bağımsızlığı, devletçi yöntemle bağımlılığı aşmıştı. Kapitalist kalkınma yolunu yeni dönemde benimseyerek Türkiye'nin bağımlı hale geldiğini ileri sürdü. Bu politikanın sonucunda yer altı kaynakları Amerikan şirketlere verildiğini yazdı. Türk solu milliyetçi bir tonu bu tarihten sonra sıkça kullanmaya başlarken Mustafa Kemal'in emperyalizme karşı mücadele ettiği kuvvetle vurgulandı. Sol çevrelerde Mustafa Kemal Paşa emperyalizme karşı tarihin ilk milli savaşın önderi olarak kabul edilirken şimdilerde Amerikan üslerinin olduğu, dış borçların arttığını, barış gönüllüsü ajanların kol gezdiği

³⁴ İlhan Selçuk, "Bağımsızlık Gene Bağımsızlık", **Cumhuriyet**, 4 Eylül 1964; "Bağımsızlık Ülküsü", 26 Aralık 1964.

³⁵ "NATO'ya Girişimizin 15 inci Yılında NATO Uğruna Kıbrıs Elden Gidiyor", **Yön**, 1967, S 203, s. 4.

³⁶ **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, (1965-1966), C 2, ss. 28-45, ss. 153-180.

³⁷ **Ulus**, 21 Haziran 1966.

³⁸ M. Ali Aybar, **TİP Tarihi**, C I, s .236.

³⁹ Doğan Avcioğlu, "Türkiye'deki Amerikan Üsleri", **Yön**, 1965, S 142, s. 3.

bir ülkeye dönüştüğünü ileri sürüldü⁴⁰. Bunun yanı sıra Türkiye'deki Amerikan üsleri tartışılmaya başlandı.

1965-1980 yılları arasındaki Türk dış politikası, genellikle ABD'ye karşı olunan ve bağımsızlığı yeni kazanmış olan ülkelerle ilişkilerin geliştirildiği, diğer taraftan ise Sovyetler ile münasebetlerin zirve yaptığı bir dönem oldu. Johnson mektubu sonrası, Türkiye'de ABD karşıtı görüş ve eylemlerin arttığı bir ortamda Amerikan askeri personeli ile ilgili birçok problemler basına yansımaya başladı. Bunun sonucunda özellikle 1968'de sayısı 24.000 olan Amerikan askeri 1970'de 16.000'a indirildi.⁴¹ Diğer taraftan Türkiye, NATO kapsamında oluşturulan çok taraflı nükleer deniz gücüne katılmaktan vazgeçti.⁴² İç politika malzemesi olan ABD sorunu, 1965 genel seçimlerinden başarılı bir şekilde ayrılan İşçi Partisi'nin ABD ve NATO karşıtlığı üzerinden dillendirilen dış politika görüşleri, önemli sürecin göstergesi haline geldi. Barış gönüllülerinin, CIA için bilgi topladığı yönünde gazetelerde yorumlar çıktı⁴³. Türk sol kesimi ABD'nin Türkiye'deki eylemlerini Vietnam'a benzetirken, Adalet Partisi'ni Amerikan isteklerini yerine getirmekle suçladı. Çetin Altan, Adalet Partisi'ne verilen her oy ABD'ye hizmet olacağını ileri sürdü⁴⁴. Yön Dergisi CIA'nin her yerde olduğunu kapağına taşıdı⁴⁵. Bu nedenle "Türkiye Vietnam olmayacak" sloganını Amerikan karşıtı gösterilerde kullandı. Ant dergisi, CIA ajanlarının listesini yayınladı. Özellikle 1965-1971 yılları arasında Batı bloğu karşıtlığı üzerinden, başta üniversiteler olmak üzere muhtelif birçok şehirde gösteriler artarken TİP Genelbaşkanı Mehmet Ali Aybar, bütün yabancı güçlerin etkisini karşı koymaya çağırırken, 1966 yılında Amerikalılara karşı pasif direniş önerdi. Aybar, Amerikan varlığının Türkiye'yi terk etmesini istedi. Artan ABD karşıtlığı nedeni ile iktidara gelen Adalet Partisi, ABD ile ikili ilişkileri yeniden gözden geçirme kararı aldı. ABD ise Soğuk Savaş döneminden itibaren Türkiye yönelik askeri ve ekonomik yardımları rafa kaldırdığını açıkladı. Bu durum iki ülke arasında sorunsal silsilesinin yeniden gözden geçirilmesi fikrini ön plana çıkardı. 1969 Ocak ayında Amerikan Elçisi Kommer'in ODTÜ'ye geldiğinde arabası yakıldı.

⁴⁰ M. A. Aybar, **TİP Tarihi**, C II, ss. 124-125.

⁴¹ Edi: Baskın Oran, **Türk Dış Politikası**, s. 693.

⁴² Ali Balcı, **Türk Dış Politikası, İlkeler, Aktörler, Uygulamalar**, Etkileşim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 118.

⁴³ **Ant**, 2 Mayıs 1967.

⁴⁴ **Akşam**, 6 Eylül 1965.

⁴⁵ "Amerikan İstihbarat Teşkilatının Marifetleri", **Yön**, 19 Şubat 1965; "CIA'nın yetkisindeki Türkiye ve Ortadoğu", **Yön**, 6 Ağustos 1965; **Yön**, "Siyasi Notlar: C.A.I. Marifetleri", **Yön**, 15 Ekim 1965.

Sovyetlerle Türkiye arasında Stalin'in ölümü ile başlayan normalleşme süreci, Türkiye'nin ABD'ye yönelik nötr politikası iki ülke arasında ilişkilerin gelişmesine yardımcı olmuştur. İlk olarak Sovyet Dışişleri'nden Podgorni' nin 1965'te Türkiye'yi ziyaret etmesi, diğer taraftan 9-16 Ağustos 1965'te Başbakan Suat Hayri Ürgüplü'nün Moskova ziyareti, iki ülke arasında ilişkilerin ılımlı sürecinin başladığının kanıtıydı.⁴⁶ Görüşmelerde Sovyetlerin Kıbrıs konusunda Türkiye'yi destekleme konusu ve ekonomik yardımların başlatılması kararı alındı. Bu görüşmelerden sonra Sovyetlerin desteğiyle İskenderun Demir Çelik, İzmir Aliğa Rafinerisi, Seydişehir Alüminyum gibi tesislerin yapımına başlandı. Ayrıca 1967 Eylül'ünde Başbakan Demirel'in Moskova ziyareti, Türkiye dış politikasında ABD yerine, Sovyetlerin yer aldığı göstergesi olarak yorumlandı.⁴⁷ Ancak bu durum Türkiye'nin Batı bloğundan ayrılmasını gerektirmiyordu.

Türk solu, Sovyetler Birliği ile ilişkilerin geliştirilmesini savunurken Makarios'un izlediği politikayı görmemezlikten geldi. Türk solu, Türkiye'nin ABD'nin bir sömürgesi olduğu ileri sürdü. ABD'nin izlediği politikayı anlamaktan çok onu suçlayıcı tarzda yorumlara yöneldi. ABD, iki NATO üyesi devletin savaşması halinde ittifakın güney kanadının zayıflayacağı endişesini taşıdığından her iki ülkeye eşit mesafede durmaktaydı. Türk solu, ABD politikasını anlamaktan uzak durup yalnızca Kıbrıs'ta NATO'nun bir üsse sahip olması yolunda çabaladığını ileri sürdü. Bu öngörü gerçekleşmedi. Zaten İngiltere'nin orada bir askeri üssü vardı.

Türk Solu, Mustafa Kemal Paşa'nın Kurtuluş Savaşı sırasındaki Türk-Sovyet ilişkisi referans gösterdi. Hükümete de Sovyetlere yanaşması yönünde bir politika izlemesi gerektiğini ima eden yazılar Yön dergisinde yayımlandı. Kıbrıs krizi nedeni ile Türkiye tek yanlı bir dış politika izlemekten uzaklaştı. Türkiye, katı Batı yanlısı bir politikadan uzaklaştığının işaretini Sovyetlere yaklaşarak verdi. Bu ilişkinin boyutunun Sovyetler açısından olumlu tarafı ise; öncelikle bir NATO ülkesi olan Türkiye'nin yönünü kuzeye çevirmesi, ABD'ye karşı alınmış önemli bir kazançtı. Diğer taraftan Türkiye, hem Ortadoğu hem de Avrupa'ya uzanan bir köprü vazifesi konumunda olması, Sovyetlerin dış politikası açısından önemliydi. Türkiye ile ilişkiler normalleşmişti. Sovyetler her ne kadar rejim ihracını durdurduklarını belirtse de, bu

⁴⁶ Galia Golan, **Soviet Policies In The Middle East**, Cambridge University Press, Cambridge, 1990, s. 250.

⁴⁷ Golan, **Soviet Policies In The Middle East**, s. 250-251.

amaçlarını sürdürmek istediklerinin emareleri bulunuyordu. Türkiye'nin Komünizm tehlikesi korkusu bir nebze azaldığını, en azından Sovyetlerin Türk sol kesimine destek vermeyeceklerinden emin oldu. Türkiye'de Amerikan karşıtı güçlü bir atmosfer oluştu. Amerikan karşıtlığı Türk akademisyenlere de sıçradı. Ankara'da 38 öğretim üyesi yayınladıkları ortak bildiriye ABD'nin Kıbrıs ve Vietnam politikalarını değiştirmesi istenirken, Türkiye'nin bağımsızlığı için savaşıyan ulusların karşısında değil, tamamen yanında yer alan bir dış politika izlemesi istendi⁴⁸.

Sonuç olarak Johnson mektubu Türkiye'de Batı karşıtlığı - anti-Amerikancılığı yaygınlaştırırken Yön dergisi etrafında toplanan yazarlar hükümetin izlediği politikayı sert şekilde eleştirdiler. Mustafa Kemal'i referans alarak bağımsız bir dış politikaya yönelmesi gerektiğini, 3. Dünya ülkeleri saflarında yer almasını savundu⁴⁹. Türk solu daha çok sosyal adalet, sendikacılık, işçi hakları, toprak reformu, Türkiye'nin düzeni gibi konulara ağırlık verirken; Kıbrıs meselesinden sonra dış politikayla da yakından ilgilenmeye başladı. Kıbrıs krizinin getirdiği ortam içerisinde milliyetçi söylemleri de kullanmaktan çekinmedi. Bu süreci Yön dergisinde izlemek mümkündür. Kıbrıs'a çıkarma yapılmasının ABD tarafından engellenmesi sol kesimde milliyetçi duyguları artırmıştır. 6. Filo'nun Türkiye'yi ziyaret etmesi protestolarla karşılanmış, karaya ayak basan askerler sol eğilimli üniversiteli öğrenciler tarafından denize atılmıştır.

KAYNAKÇA

ADAMS, T.W., "The American Concern in Cyprus", **The Annals of the American Academy of Political and Social Science**, 1972.

AHMAD, Feroz, **Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971**, Ankara, 1976.

Akşam, 6 Eylül 1965.

Ant, 2 Mayıs 1967.

ARCAYÜREK, Cüneyt, **Yeni Demokrasi Yeni Arayışlar, 1960-1965**, Ankara, Aralık 1985.

⁴⁸ **Cumhuriyet**, 29 Kasım 1965.

⁴⁹ Mehmet Ali Aybar, **TİP Tarihi 3**, BDS yayınları, s. 88.

AVCIOĞLU, Doğan, “Türkiye’deki Amerikan Üsleri”, **Yön**, 1965.

AYBAR, Mehmet Ali, **TİP Tarihi**, C II.

—————, **TİP Tarihi**, C I.

—————, **TİP Tarihi III**.

BABAN, Cihat, “Açık Konuşmanın Zarureti”, **Ulus**, 8 Haziran 1964.

—————, “Kıbrıs, Amerika ve Türkiye”, **Ulus**, 7 Haziran 1964.

—————, “Türk-Amerikan Dostluğu İmtihan Geçiriyor”, **Ulus**, 22 Haziran 1964.

—————, “Slav Diplomasisi ve Batı Dünyası”, **Ulus**, 19 Ağustos 1964.

BALCI, Ali, **Türk Dış Politikası, İlkeler, Aktörler, Uygulamalar**, Etkileşim Yayınları, İstanbul, 2013.

BRANDS, H. W., “America Enters the Cyprus Tangle”, **Middle Eastern Studies**, Vol. 23, No. 3 (Jul., 1987).

BELLİ, Mihri, **İnsanlar Tanıdım**, İstanbul, 2002.

Cumhuriyet, 29 Kasım 1965.

Dışişleri Belleteni, Ekim 1964, S 2.

Foregin Relations of the United States, 1964-1968, Cyprus; Greece; Turkey. V.

GOLAN, Galia, **Soviet Policies In The Middle East**, Cambridge University Press, Cambridge, 1990.

GÜRESİN, Ecvet, “Pısrık Politika”, **Cumhuriyet**, 7 Haziran 1964.

—————, “Formüller”, **Cumhuriyet**, 24 Haziran 1964.

—————, “Sovyet Yardımı”, **Cumhuriyet**, 18 Ağustos 1964.

HARRIS, George S., **Troubled Alliance**, Washington, 1972.

KARADENİZ, Zeynep - İlhan Akdere, **Türkiye Solu’nun Eleştirel Tarihi**, İstanbul, 1994, C I.

PAPANDREU, Andreas G., **Namlunun Ucundaki Demokrasi**, Ankara, Ekim 1988.

SELÇUK, İlhan, “Milli Şuur ve Dış Politika”, **Cumhuriyet**, 25 Temmuz 1964.

—————, “Akkoyun, Karakoyun”, **Cumhuriyet**, 28 Ağustos 1964.

—————, “Kolomb’un Yumurtası”, **Cumhuriyet**, 31 Ağustos 1964.

—————, “Tarafsızlık ve Bağımsızlık”, **Cumhuriyet**, 19 Haziran 1964.

—————, “19 bin km Sonunda”, **Cumhuriyet**, 4 Temmuz 1964.

—————, “Bağımsızlık Gene Bağımsızlık”, **Cumhuriyet**, 4 Eylül 1964.

—————, “Bağımsızlık Ülküsü”, **Cumhuriyet**, 26 Aralık 1964.

SEZER, Duygu, **Kamu Oyu ve Dış Politika**, Ankara, 1972.

ŞAHİN, Haluk, **Johnson Mektubu**, İstanbul, Mart 2002.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, (1965-1966), C 2.

Ulus, 21 Haziran 1966.

ÜNSAL, Artun, **Umuttan Yalnızlığa Türkiye İşçi Partisi (1961-1971)**, İstanbul, 2002.

Yön, 20 Aralık 1961.

Yön, S 9, 1962.

Yön Dergisi, “Kıbrıs Gerçeği”, 25 Ekim 1964.

“NATO’ya Girişimizin 15 inci Yılında NATO Uğruna Kıbrıs Elden Gidiyor”, **Yön**, 1967.

“Amerikan İstihbarat Teşkilatının Marifetleri”, **Yön**, 19 Şubat 1965.

“CİA’nın yetkisindeki Türkiye ve Ortadoğu”, **Yön**, 6 Ağustos 1965.

Yön, “Siyası Notlar: C.A.I. Marifetleri”, 15 Ekim 1965.

KANLI NOEL'DEN JOHNSON MEKTUBU'NA AMERİKAN BELGELERİNDE KIBRIS SORUNU

Ulvi KESER* - Gökhan AK**

Özet

Her ne kadar 16 Ağustos 1960 tarihinde Kıbrıs Cumhuriyeti kurulmuş olsa da bu uzun soluklu olmaz ve Rumlar tarafından Akritas Planı adı verilen adadaki bütün Türkleri ortadan kaldırmaya yönelik plan devreye sokulur, ardından 21 Aralık 1963 günü Kıbrıs tarihine Kanlı Noel olarak geçen kanlı saldırılar başlar. Bu süreç fiili olarak Kıbrıs Cumhuriyeti'nin de sonu olur. Rum saldırıları adanın dört bir yanında devam ederken 1964 yılıyla birlikte saldırılar bugün Erenköy olarak adlandırılan ve 9 Türk köyünü kapsayan bölgede yoğunlaşır. Haziran 1964 tarihine gelindiğinde Türkiye'nin meşru haklarını kullanarak adaya müdahale hazırlıklarına başlaması ise Türk-Amerikan ilişkilerini iyiden iyiye gerecek ve ardından Johnson Mektubu adı verilen ve ABD Başkanı Lyndon Baiden Johnson tarafından kaleme alınan diplomatik üslubun dışında kabul edilen bir mektupla da doruğa çıkar. Bu bilimsel çalışma kapsamında Amerikan resmi belgeleri vasıtasıyla ABD'nin özellikle 1963-1964 sürecinde Kıbrıs adasını ve Kıbrıs sorununu nasıl algıladıkları ve kendilerine nasıl bir rol biçtikleri konusu irdelenecektir. Çalışmanın tamamlanması aşamasında ağırlıklı olarak Amerikan belgelerinden istifade edilecek, ayrıca İngiliz ve Türk arşiv belgelerinden de gerekli hallerde istifade edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Johnson Mektubu, Kıbrıs, Erenköy, TMT, Kanlı Noel, Akritas Planı

* Prof. Dr., Girne Amerikan Üniversitesi İşletme ve Ekonomi Fakültesi Dekanı, Girne Amerikan Üniversitesi Kıbrıs Araştırmaları Merkezi (GAÜ-KAM) Müdürü. ulvi.keser@gmail.com

** Dr., Hacettepe Üniversitesi

CYPRUS ISSUE IN AMERICAN DOCUMENTS FROM THE BLOODY CHRISTMAS TO JOHNSON LETTER

Abstract

Despite the fact that Republic of Cyprus has been established in 16th August 1960, it doesn't last long, and Greek Cypriots start activating a plan named Akritas Plan so as to butcher all the Turkish Cypriots, and the bloody assaults named Bloody Christmas start in 21st December 1963, ending the Republic of Cyprus. Greek Cypriot assault continue all over the island, and is intensified upon the area named Erenköy. The fact that Turkey starts preparing a military operation on Cyprus so as to defend the rights of Turkish Cypriots after June 1964 weakens Turkish-American relations, and comes upon the summit with a letter written by American President Lyndon Baiden Johnson, as known Johnson Letter. This scientific study will focus on 1963-1964 period making mostly use of the American archives and the documents as well as the Turkish ones.

Key Words: Johnson Letter, Cyprus, Erenköy, TMT, Bloody Christmas, Akritas Plan

GİRİŞ

Doğu Akdeniz’de jeopolitik önemine bağlı olarak Avrupa, Asya ve Afrika kıtaları arasında kilit noktadadır. Coğrafi, fiziki, kültürel, folklorik değerler göz önüne alınınca ada Anadolu’nun bir parçasıdır;¹ ancak 1950 yılında Kıbrıs tekrar öne çıkar ve önce İngilizlere karşı başlayan EOKA tedhişi 1 Nisan 1955 sonrasında Türklere de yönelir ve ada yaşanmaz bir hale gelir. Olup bitenleri henüz kavrayamayan İngilizler ise ne yapacaklarını bilmez bir durumdadırlar. Ancak Türk tarafında bu faaliyetlerle ilgili kıpırdanmalar da başlamıştır.² Yunanistan’ın büyük desteğiyle 1955 yılı ortalarında kuruluşunu tamamlayan EOKA³ (Ethniki Organosis Kibriyon Agoniston)⁴ tedhiş örgütünün siyasi lideri Makarios, askeri lideri ise Yunanistan iç savaşı sırasında “X” kod adıyla bir yeraltı örgütü kuran ve İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra örgütü aşırı uçta partileştiren George Grivas’tır. Zaman içinde Kıbrıs Rum toplumunun ileri gelenleri de bu olup bitenleri eleştirmek yerine susmayı ve daha sonra da desteklemeyi tercih ederler. Çünkü aynı günlerde bu sözde halk hareketinin liderlerinin EOKA saldırılarını desteklemeyen ve İngiliz yanlısı hareket eden Rumları da katledeceği ortaya çıkar.⁵ Öte yandan Amerikalıların aldıkları istihbarat bilgisinde bu olaylar sırasında EOKA mensuplarının “muhtemelen” adadaki askeri tesislere saldırmayacakları, sabotajda bulunmayacakları, buna karşılık adadaki bazı komünist unsurların İngiltere’nin NATO içindeki müttefikleri arasındaki itibarını hırpalamak amacıyla İngiliz üslerine saldırmabilecekleri belirtilmektedir.⁶ EOKA olayları karşısında Kıbrıslı Türkler de tamamen nefsi müdafaaya yönelik olarak Karaçete, Volkan, 9 Eylül, Türk Mukavemet Teşkilatı gibi organizasyonların içine geçerek kendilerini savunmaya çalışırlar.⁷ Bununla birlikte adadaki İngiliz idaresi ise

¹ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA) 030.01.64.394.7

² TMT Lefkoşa Kovanbeyi Nevzat Uzunoglu ile 13 Temmuz 2003 tarihinde Girne’de yapılan görüşme.

³ Amerikan Merkezi Haber Alma Teşkilatı CIA (Central Intelligence Agency) tarafından hazırlanan istihbarat raporlarında EOKA’dan ve EOKA’nın şiddet eylemlerinden “ulusalcı/Nationalist” olarak bahsedilmektedir. CIA Archive, Nationalist Violence on Cyprus File, Current Intelligence Weekly Review, Copy No.192, SC No. 02037/56, 16 Ağustos 1956 tarihli rapor.

⁴ Charles Foley, **Guerrilla Warfare and EOKA Struggle; General Grivas**, Longman Yay., Londra, 1964, s. 109.

⁵ CIA Archive, Nationalist Violence on Cyprus File, Current Intelligence Weekly Review, Copy No.133, SC No. 02037/55, 14 Nisan 1955 tarihli rapor.

⁶ CIA Archive, Nationalist Violence on Cyprus File, Current Intelligence Weekly Review, Copy No.133, SC No. 02037/55, 14 Nisan 1955 tarihli rapor.

⁷ Ulvi Keser, **1955-1963 Kıbrıs’ta Yeraltı Faaliyetleri ve Türk Mukavemet Teşkilatı**, IQ Yay., İstanbul, 2007, s. 249.

her şeyin güvenlik güçlerinin kontrolü altında bulunduğunu ve önünde sonunda EOKA yeraltı örgütünü ortadan kaldıracaklarını belirtmektedirler.⁸ Kıbrıs'taki kargaşa ortamı Zürih ve Londra anlaşmalarına kadar devam eder ve Kıbrıs Cumhuriyeti ile ilgili görüşmeler sonrasında Kıbrıslı Rumlar ve Kıbrıslı Türkler arasında Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'nin garantörlüğünde Kıbrıs Cumhuriyeti tesis edilir. Londra ve Zürih'te görüşülen ve 19 Şubat 1959 günü kabul edilip imzalanan⁹ ve Kıbrıs Cumhuriyeti'nin yapısını ortaya koyan anlaşma Kıbrıs'ta %60'ı Rumlardan, geriye kalanı da Türklerden oluşacak 2000 kişilik bir ordu öngörmektedir. Varılan anlaşmanın belki de en önemli maddesi garantör devlet sıfatıyla Türkiye'ye gerektiğinde adaya tek tarafı olarak müdahale hakkını sağlayan dördüncü maddesidir. Kurulacak üçlü karargâh içerisinde 950 Yunan ve 650 Türk askerî personeli görev yapacak ve bu güç tesis edilecek 2000 kişilik Kıbrıs ordusunu yetiştirmekle sorumlu olacaktır.

Öte yandan bütün hayatı çelişkilerle dolu olarak geçen ve EOKA'nın elinde adeta bir oyuncak olan Makarios¹⁰ 2 Mart 1961 günü EOKA'cı Fotis Pittas'ın Frenaros köyünde dikilen büstünün açılışında EOKA'cılarının eserini tamamlamak için birlik beraberlik içinde olmaları gerektiğini ve onların kanlarıyla temelini attıkları binayı tamamlamak işine devam etmeleri gerektiğini belirtir. Diğer taraftan EOKA'nın eli kanlı liderlerinden Nikos Sampson'un kurduğu OPEK (Kıbrıs Rumlarını Koruma Teşkilatı) 1961 Nisan'ında Başkan Promitheus imzasıyla yayımladığı bir bildiriyle hem Kıbrıslı Türklerle ve Türkiye'ye hem de Kıbrıslı Rumlara gözdağı vermeğe çalışır. 1960–1963 döneminde Londra ve Zürih anlaşmalarının isabetsiz ve kendi iradesinin dışında imzalandığını tekrarlayıp duran Makarios, Enosis hedefine ulaşabilmek için Kıbrıs Cumhuriyeti'ni atlama tahtası olarak görür. EOKA'nın bütün ileri gelenleri kilit noktalarda görevlere getirilir ve gizli silahlanmaya da hız verilir. Makarios bunun için bu dönemde bütün gücünü Anayasa'nın ve özellikle Türklerle ilgili olan 13. maddenin değiştirilmesi yönünde yoğunlaştırır. Oluşturulan Kıbrıs Cumhuriyeti'ni yıkmaya ve daha sonra ortaya çıkacak Akritas Planı ile adadaki bütün Türkleri katletmeye yönelik Rumlar oluşturulan Cumhuriyetin korunmasına da müsaade etmezler.

Türlere verilen hakların ortadan kaldırılması ve bu hakların Rumlara verilmesi veya Rumlar lehine değiştirilmesi Türk toplumunu adada azınlık

⁸ CIA Archive, Nationalist Violence on Cyprus File, Current Intelligence Weekly Review, Copy No.17, OCI No. 5253/57, 17 Ekim 1957 tarihli rapor.

⁹ BCA. 030.01.38.227.17

¹⁰ **Halkın Sesi**, 23 Eylül 1958.

haline getireceğinden Makarios, İngilizlerden aldığı olumlu sinyallerle planını uygulamaya koyar. Bu konuda faaliyette bulunan sadece Makarios da değildir. Rum tarafının bütün ileri gelenleri ellerine geçen her fırsatta tahrik edici davranışlar ve konuşmalarla Enosis fikrini sıcak tutma gayreti içine girer. Ayrıca İngiltere'nin adada Akrotiri ve Dikelia askerî üslerini açmasını müteakip Yunanistan, Türkiye ve İngiltere'nin garantör ülke olarak geri planda kalmaları, kâğıt üzerinde nüfus olarak Türklere daha olan Rumların Türklere nasıl olsa kolayca alt edebiliriz düşüncesine kapılmalarına sebep olur ve Makarios, Yunanistan ve Kıbrıslı Rumların Enosis hayalleri bir kere daha kabarr. Makarios'un planı Rum okullarından Rumların kontrolündeki Kıbrıs Radyosu'na kadar bütün imkânların zorlanmasıyla devam eder. Kıbrıslı Türklere karşı gösterilen bu kin ve nefret duygusu sıradan Rumlar için de geçerlidir. Bu dönemde bütün resmi törenlerde Yunan millî marşı çalınır, Lefkoşa'daki Başkanlık Sarayı ile Cumhurbaşkanı Makarios'un makam aracı da Yunan bayrağı asılır. 16 Ağustos 1960 tarihinden itibaren yayın yapan Kıbrıs Radyosu da 'tahrik kumkuması, Türklük düşmanı, öfke makinesi'¹¹ olarak faaliyette bulunmakta ve Kıbrıslı Türklerin tepkisini çekmektedir. 1960-1963 yılları arasındaki 3 yıl içinde Londra ve Zürih anlaşmalarının isabetsiz ve kendi iradesinin dışında imzalandığını tekrarlayıp duran Makarios, Enosis hedefine ulaşabilmek için Kıbrıs Cumhuriyeti'ni atlama tahtası olarak görür. EOKA'nın bütün ileri gelenleri kilit noktalarda görevlere getirilir ve gizli silahlanmaya da hız verilir. Makarios bunun için bu dönemde bütün gücünü Anayasa'nın ve özellikle Türklere ilgili olan 13. maddenin değiştirilmesi yönünde yoğunlaştırır. Rum cemaatinin bütün ileri gelenleri ellerine geçen her fırsatta tahrik edici davranışlar ve konuşmalarla Enosis fikrini sıcak tutma gayreti içine girerler. Ayrıca İngiltere'nin adada Akrotiri ve Dikelia askerî üslerini açmasını müteakip Yunanistan, İngiltere ve Türkiye'den oluşan garantör devletlerden birisi olarak kendisini geri plana çekmesi, kâğıt üzerinde nüfus olarak Türklere daha fazla olan Rumların Türklere nasıl olsa kolayca alt edebiliriz düşüncesine kapılmalarına sebep olur ve Makarios, Yunanistan ve Kıbrıslı Rumların Enosis hayalleri bir kere daha kabarr.

EOKA kâğıt üzerinde dağıtılmış gibi görünse de Kıbrıs Rum gizli ordusunun el altından kadrolarını tamamlayıp eğitim ve teşkilatlanması 1961'de başlar ve EOKA'ya ait teslim edilmeyen, ayrıca silah depolarından alınan

¹¹ Nacak, 14 Haziran 1961.

silahlarla Trodos Dağları'nda faaliyetler devam eder. 1963 Aralık ayına gelindiğinde bu kadroda çok sayıda eğitilmiş ve silahlı Rum vardır. Böylece Rumlar meseleyi silahla halledebilmek için harekete geçerler. 1959 Zürich ve Londra anlaşmalarından sonra Atina'da yayımlanmaya başlayan ve Atina'dan Kıbrıs'ta bulunan EOKA mensuplarına gönderilen "Agonitis/Mücadeleci" isimli gizli Rum gazetesiyle ilk defa ortaya çıkan ve 21 Nisan 1966'da Grivas yanlısı yayın yapan Patris gazetesinin ana hatlarıyla yayımlandığı ve EOKA liderlerinden Polikarpos Yorgacis'den Cumhurbaşkanı Makarios'a, Nikos Sampson'dan Glafkos Klerides'e kadar birçok kişinin kanlı eylemlerinden sorumlu olduğu "Akritis Planı" uygulamaya konulur.

21 ARALIK 1963 RUM SALDIRILARI VE KANLI NOEL DÖNEMİ

Kıbrıs'ta Rumların Türklere yönelik faaliyete geçecekleri konusunda İngilizlerin de bilgisinin bulunması sonucunda İngiltere İçişleri Bakanlığı da harekete geçer. Konuyla ilgili olarak İngiltere, adada bulunan yöneticilerini uyarır. Buna göre adada ortaya çıkan hareketlilikle ilgili olarak TMT karargâhı, bölge komutanlıklarına direktif vererek Rumlar tarafından Türklerin haklarına yönelik meydana gelebilecek herhangi bir harekete derhal karşı konulmasını emretmiştir.¹² İngilizler bu arada TMT mensuplarının cesaretleri sayesinde herhangi bir duruma karşı koyabilecekleri ancak gerekirse Kıbrıs Türk Alayı'ndan da destek görebilecekleri, hatta bu konuda Türkiye'den de yardım sağlayacakları konusundadır.¹³ İngiltere İçişleri Bakanlığı, Mayıs 1963 tarihinde muhtemel bir çatışmayla ilgili olarak adada bulunan TMT üst kademesiyle bölge komutanları, Kıbrıs Türk toplumu liderleri, ayrıca Kıbrıs Türk Alayı'nda görevli subaylarla TC Lefkoşa Büyükelçiliği görevlilerinden oluşan bir liste hazırlar.¹⁴ İngilizler muhtemelen TMT'nin Rum saldırılarına karşı alarm durumuna geçirildiğini tahmin etmekle beraber bu konuda ellerinde pek fazla bilgi olmadığından da yakınır. İngilizler istedikleri türden bilgilere sahip olabilmek için TMT karargâhına veya bölge karargâhlarına sızmak gerektiğinin bilincindedirler ancak "çok sıkı, son derece sadık ve disiplinli" bir örgüt olarak nitelendirdikleri TMT içine sızmak pek de kolay değildir.¹⁵ Durum böyle olunca İngiliz idaresinin bir endişesi de bunun

¹² FO.371/168967-XC14311

¹³ FO.371/168967-XC14311

¹⁴ FO.371/168967-XC14311

¹⁵ FO.371/168967-XC14311

Türklerin bir taktik planlaması olduğu ve Rumları böylece korkutacakları şeklindedir. İngilizlere göre Türkler her daim bıçakları törpülemişler ve savaşa hazır durumdadırlar. İngilizlere göre her ne kadar Rumlar da EOKA mensuplarını alarına geçirmiş olsalar da yapılacak en iyi davranış Rum tarafını herhangi bir tek taraflı harekettten kaçınmalarını sağlamaktır. Ancak bu konuda Kıbrıslı Rumlar planlarını çok daha önceden hazırlamışlardır.¹⁶ Türk bölgesine geçmeye çalışan ve Kıbrıslı Türkleri taciz etmeye yönelik girişimlerde bulunan EOKA'cılarının hareketleri TMT tarafından yakından takip edilmektedir.¹⁷ TMT'nin verdiği hürriyet mücadelesinde başarılı olmasının sırrı mütevazı, ortada görünmekten hoşlanmayan, yaptığı görevle ilgili olarak uluorta konuşup kendisini, ailesini ve Kıbrıs Türk toplumunu tehlikeye atmayan, kendisine verilen görevi layıkıyla yerine getirip sessizce yeni görevler verilmesini bekleyen bu insanlarda gizlidir. Bununla beraber istihbarata karşı koyma kapsamında yanlış yapanlar veya yanlış yaptığını bilemeyenler de teşkilatın gizliliğini koruma bağlamında kontrol altında tutulurlar ve bu kişiler teşkilat dışına çıkartılarak, aktif görevden alınarak, ikaz edilmek suretiyle ve farkına varamadığı yanlışlıkları göstermek suretiyle ikaz edilerek EOKA'ya ve İngiliz idaresine bilgi akışının önüne geçilir. Daha sonra Eskişehir Sancaktarlığı'na yapılan müracaatla söz konusu kişiyle ilgili olarak meydana gelecek olaylar ve bu kişinin herhangi bir şüpheli hareketi karşısında aynı yerde görevli 1834 numaralı arının bilgi vermeye devam edeceği duyurulur.¹⁸ TMT mensuplarının teşkilatı bir şekilde kendi şahsi çıkarları için kullanmaları veya teşkilata zarar verecek kişisel davranışlarının içerisinde girmelerinin her şeyden önce TMT için büyük bir tehlike ve kötü bir imaj olacağına bilincindeki komuta kademesi yanlış hareketler içerisinde girenleri takibe alır ve onları uyarır.¹⁹ Türkleri toptan yok etmek için İçişleri Bakanı Yorgacis tarafından silahlandırılan eski EOKA'cılarının Türklere acımasız davranışlarda bulunması, daha sonra da yollara barikatlar kurarak Türk motosikletlileri durdurmaları ve dayak ve küfürle kimliklerini göstermelerini istemeleriyle 21 Aralık 1963 Cuma günü tansiyon iyice yükselir.²⁰ Rumların ve EOKA'nın bütün baskı, tehdit ve olumsuz davranışlarına karşılık TMT'nin özellikle komuta kademesinde görev yapanların sağduyulu ve soğukkanlı girişimleriyle sivil Rumların zarar görmesinin de önüne geçilir. Ne acıdır ki özellikle Aralık 1963 tarihinde Kıbrıslı Türklerin sağduyulu yakla-

¹⁶ **Zafer**, 24 Şubat 1967.

¹⁷ KTMA, TMT Arşivi. Dosya. No. 1188/37 ve 298/007

¹⁸ KTMA, TMT Arşivi. Dosya. No. 1188/37 ve 298/007

¹⁹ KTMA, TMT Arşivi. Dosya. No. 1188/37 ve 298/007

²⁰ BCA.030.01.64.394.29

şımları ve TMT'nin sivil Rumları korumaya yönelik girişimleri aynı karşılığı Rumlardan görmeyecektir;²¹

“Sancaktarlığa”

Tunçbilek, 9 Aralık 1963

Köyümüzün Kumsal bölgesi diye bilinen Mehmet Akif Caddesi üzerinde Bay Muvaffak Necdet'e ait yeni inşaatın kalıp işleri maalesef bir Rum'a verilmiştir. Bunu bahane eden ve kalıpcılık sanatı ile iştigal eden birkaç arım bana şikâyet ederek bu işin doğru olmadığını söylemekte ve Rum'un tahtalarını yakacaklarından bahsetmektedirler. Ben de yapacakları bu işin doğru olmadığını ve hiçbir zaman böyle bir şeye tevessül etmemelerini kendilerine tebliğ etmiş bulunmaktayım. İleride herhangi bir hadise zuhurunda arıların isimleri yanımda mahfuzdur.”

Tahtakale mahallesinde Girne'den Lefkoşa'daki evlerine dönen iki arabadaki 6 erkek ve dört kadından Zeki Halil ve Cemaliye Emirali, Rum polislerin kırmızı ışıkta kendilerini durdurup evlerinden sadece birkaç yüz metre uzakta üzerlerine makineli tüfeklerle ateş açmalarıyla hayatlarını kaybeder. Bu dönemde sadece Rum polislerinde silah vardır ve Türk polislere silah verilmemiştir. EOKA'cılarının başında ise Yunanistan'da darbe girişiminde bulunan General Kizikis vardır ve NATO silahlarıyla teçhizatlanmış Rumlara emir komuta etmektedir. Savunma Bakanı Yorgacis, Makarios'un şahsi doktoru Vassos Lyssarides ve Nikos Sampson'un idaresindeki EOKA'cılar Akritas Planı'nı uygulamaya geçer. Bu arada Kızılbaş bölgesine hareket eden tim görevlileri Ortaköy deresine yakın bir yerinde bir Rum'un mukavemeti ile karşılaşılır ve ilk Türk kurşunu ile yaralanan Rum bölgedeki diğer Rumlara bilgi veremediği yaralı olarak teslim alınır.²²

KUMSAL KATLİAMI

23 Aralık günü de Rumların saldırıları bütün şiddetiyle devam eder ve aynı gün “insan hafızasının dahi kabul edemeyeceği tecavüzler”²³ yanında dünyada eşine az rastlanacak türden bir vahşet yaşanır. Kumsal bölgesinin ölü bölge olarak düşünülerek savunmasız bırakılması üzerine, uzun zamandır bu bölgede Türklerle yaşayan ve Türkleştiği zannedilen Avrağami isimli

²¹ KTMA, TMT Arşivi. Dosya. No. 1188/37 ve 298/007

²² BCA.030.01.64.394.29.

²³ KGMA. K-4643, 1964/9-4/Kıbrıs Dış Bağışlar

Ermeni asıllı bir Rumun bu bölgede Türk direnişini olmadığını Rumlara haber vermesiyle Rum katliamları da derhal başlar. Terezepulos kod isimli bir Yunan subayının komutasındaki 150'den fazla Rum bu bölgede bulunan Severis Un Fabrikası'ndaki Rumların ateş desteğiyle Kumsal bölgesine gelirler ve Lefkoşa'nın Kumsal semtinde İrfan Bey Sokak, 2 numarada oturmakta olan Kıbrıs Türk Alay Komutanlığı doktoru Tabip Binbaşı Nihat İlhan'ın 37 yaşındaki eşi Mürüvvet İlhan, çocukları 6 yaşındaki Murat, 5 yaşındaki Kutsi ve henüz 10 aylık olan Hakan saklandıkları banyo küvetinde Rumlar tarafından katledilirler.²⁴ Tarihe "Kumsal Katliamı" olarak geçen bu olayın gerçekleştiği ev daha sonra söz konusu evin sahibi olan Hasan Yusuf Kudum tarafından "Barbarlık Müzesi" haline getirilir. Öte yandan yıllar sonra bu katliamı Türk askerlerinin yaptığı ve Rumlara karşı bir tahrik unsuru olarak kullanılmak istendiği şeklinde bazı iddialar Nikos Sampson ve KKTC'de yaşayan bazı gruplar tarafından iddia edilir²⁵

"...Bunu söyleyen, yani Rum söylese neler yaptığını, Rum söyler bunu Türk'e mal etmek için ama bunu Rum'dan alıp da içimize yaymak isteyen birkaç kişi var. Tabii tutarsız bir şeydir. Kumsal bir bölge içerisinde bir ev değil, bir yöredir. Kumsal bölgesi içerisinde gelip de katliamı yapanların kimler olduğunu bilen ve hatta bunlara karşı av tüfeğiyle savaşan insanlar vardır. Onun için bu iddia tutar bir şey değildir. Mesela mahkeme mukayyeti Hasan Bey vardı. Hasan Bey gelenlerin sakallı, sakalları uzamış Rumlar olduğunu, komando kılığında Yunanlar olduğunu, bunların etrafında Rumlar olduğunu gören ve bunlara karşı savaşan bir insandır. Dolayısıyla bu tutmayan bir yalandır..."

Öte yandan aynı eve yapılan Rum saldırısında ağır yaralanarak Türkiye'ye getirilen Ayşe Halil, Nevber Ali ve kızı Işın İbrahim'le ilgili olarak Ankara'da derhal ilk müdahale yapılır ve yaralılar hastaneye kaldırılırlar. Söz konusu yaralıları merak edenler arasında Avustralya'nın Victoria bölgesinde yaşamakta olan Ayşe Halil ve Nevber Ali'nin kardeşleri Nevzat Mustafa da bulunmaktadır ve konuyla ilgili olarak Kızılay Genel Merkezine bir mektup göndererek "Pek sayın bayan veya bay! Bir Kıbrıslı olup 7 seneden beri Avustralya'da bulunmaktayız. Kıbrıs'ta çıkan son karışıklıklar yüzünden

²⁴ Tabip Binbaşı (Emekli Tuğgeneral) Nihat İlhan ile 13 Aralık 2007 tarihinde Ankara'da yapılan görüşme.

²⁵ KKTC Kurucu Cumhurbaşkanı merhum Rauf R. Denktaş ile 8 Temmuz 2003 tarihinde Lefkoşa'da yapılan görüşme.

Ayşe Halil İbrahim ve küçük bir kız çocuğunun gene Nevber Ali Cafer ismindeki kız kardeşlerimin yaralı olarak Ankara'ya kaldırıldıklarını haber aldık. İyileştiler mi? Hâlâ daha oradalar mı hiç bilmiyoruz ve çok merak ediyoruz. Eğer hâlâ daha Ankara'daysalar onlardan bize bir haber veyahut adreslerini göndermek mümkün değil mi acaba? Çok rica ediyoruz bizden bunu esirgemeyiniz, adreslerini bize bildirin veyahut iyi veya kötü bir haber. Ayşe Halil İbrahim 24 yaşlarında, Nevber Ali Cafer 36 yaşlarında. Saygılarımla.”²⁶ der. Konuyla ilgili olarak verilen cevapta ise “Kız kardeşiniz Ayşe Halil, Nevber Ali ve Işın İbrahim haberdar edilmiş, kendileri halen Ankara'da bulduklarından size mektup yazmaları hususunda ayrıca ilgili memurumuza talimat verilmiştir. Adı geçen akrabalarınız tedavi edilmiş olup halen sıhhi durumları gayet iyidir.”²⁷ denilir.

1964 YILI VE AMERİKAN BELGELERİNDE KIBRIS

Akritis Planı'nı yürürlüğe koyan ve aktif harekete tüm ada sahinde geçen Kıbrıslı Rumlar adadaki Türk nüfusu ortadan kaldırmak için seferber olurken²⁸ Türkiye de Kıbrıslı Türklere yardım etmek amacıyla hazırlıklara başlamıştır. Bu anlamda adaya ilk yardım ekibi Kızılay tarafından gönderilir. Bu dönemde 500 kapasiteli Kızılay ilk yardım hastanesi halen TC Lefkoşa Büyükelçiliği'nin bulunduğu yerde geçici çadırlarda hizmet vermeye başlar.²⁹ Takip eden günlerde eski tütün fabrikasının düzenlenmesiyle de Lefkoşa Türk Genel Hastanesi ortaya çıkar. Kızılay, 21 Aralık 1963'te Rum saldırılarının tekrar başlamasıyla beraber 6 gemilik yardım malzemesini de Türk Cemaat Meclisi aracılığıyla ihtiyaç sahiplerine dağıtılması için Kıbrıs'a gönderir. Bu yardım malzemelerinden önce adaya sevk edilenler ise 24 Aralık 1963 tarihinde, yani Kanlı Noel olarak adlandırılan günden hemen bir gün sonra Türk Hava Yolları uçakları ile 96.980 liralık malzeme, gıda yardımı, ilaç, pansuman malzemesi sevk edilir. Adadaki İngiliz makamlarının da onay vermesi sonrasında gönderilen bu ilk yardım paketinde 50 şişe kan ile 35 şişe plazma ve yeteri sayıda kan verme donanımı da bulunmaktadır.³⁰ Kıbrıs'ta yaşananlarla ilgili olarak tepki gösterenler sadece Türkiye ve Kıbrıslı Türkler

²⁶ KGMA. K. 4634, D.1964-65, 9/4

²⁷ KGMA. K. 4634, D.1964-65, 9/4

²⁸ BCA.030.01.64.394.29.

²⁹ KGMA. K-4637.1964.9-4 Kıbrıs

³⁰ KGMA. K-4637.1964.9-4 Kıbrıs

değildir. Türkiye’de bu konuya en büyük tepki ise Kore gazilerinden gelmiş ve gaziler kendilerine BM tarafından verilen madalyalarını iade etmişlerdir.³¹

Kıbrıs adasında tedhiş eylemleri devam ederken Amerikalılar ise olup bitenleri kaygıyla takip etmektedirler ve durumu son derece karanlık olarak değerlendirmekte, Rumlarla Türklerin adada artık bir araya gelemeyecek kadar ayrı kutuplar oluşturduklarını, Kıbrıslı Türklerin saldırılar nedeniyle çok daha gergin olduklarını değerlendirmektedirler.³² Bu arada gündeme gelen bir konu ise adaya yönelik ciddi tedbirler alınması ve NATO ülkelerinden oluşacak çok uluslu bir BM Barış Gücü’nün Kıbrıs’a gönderilmesidir.³³ Amerikalılara göre Yunan hükümeti de böyle bir NATO gücünü desteklemektedir. Konuyla ilgili olarak NATO çerçevesinde de bazı tartışmalar yaşanmakta ve Amerikalılar böyle bir gücün Türkler ve Yunanlar üzerinde de sorunu çözmeye yönünde ciddi bir baskı oluşturacağı düşüncesindedirler. Öte yandan Washington DC-Londra-Atina-Ankara arasında tam anlamıyla mekik diplomasisi yürütülmektedir. Olup bitenlerden rahatsız olan İngiltere de sorunun “uluslararasılaştırılmasından”³⁴ yanadır ve adaya NATO veya BM çerçevesinde bir askeri gücün gönderilmesi önerisini bir kere daha tartışır. NATO ve BM askeri gücü arasında bir tercih yapılması halinde İngilizler tercihlerinin bir NATO gücünden yana olacağını da belirtirler. Öte yandan ABD’nin yer almayacağı böyle bir güce Rusya ve Yugoslavya’nın katılma yönünde son derece istekli olması ise NATO dışında kalan, ayrıca BM’de Bağlantısızlar ve Üçüncü Dünya Ülkeleri olarak adlandırılan ülkelere yakın duran Rusya, Çin ve Çekoslovakya gibi ülkelere özellikle silah yardımı alan Makarios’un tutumu göz önüne alınınca ciddi kaygı yaratmaktadır. İngiltere’yi bu noktada kaygılandıran bir başka nokta ise Kıbrıs Türkleri yanında Kıbrıs Türklerinde de tarihi süreçte İngiltere’ye yönelik gelişen nefret olgusudur ve İngiltere bir an evvel sorunun çözülerek bu yükten kurtulma telaşındadır.³⁵ Bu arada asıl kaygı ise ABD’nin oluşturulacak çok uluslu güce askeri personel verme konusunda son derece gönülsüz olması ve İngiltere’nin

³¹ Ulvi Keser, “Kıbrıs’ta Türk-Yunan Fırtınası (1940–1950–1960–1970)”, Boğaziçi Yay., İstanbul, 2006, s. 296.

³² 24 Ocak 1964 tarihinde ABD’nin İngiltere Büyükelçisi tarafından Washington DC’ye gönderilen şifre telgraf. Department of State, Secretary’s Memoranda of Conversation: Lot 65 D 330. Secret.

³³ Adı geçen arşiv belgesi.

³⁴ 25 Ocak 1964 tarihinde ABD Başkanı Lyndon B. Johnson ile ABD Dışişleri Bakanı arasında gerçekleşen telefon görüşmesi. Johnson Library, Recordings and Transcripts, Tape F64.07, Side B, PNO 4.

³⁵ Adı geçen arşiv belgesi.

adada gittikçe kötüleşen durumu düzeltebilmek amacıyla yardım ve desteğine ihtiyacı olduğunu belirtmesine rağmen böyle bir gücü desteklemekle birlikte geri planda kalmayı tercih edeceğini açıklamıştır.³⁶ NATO üyesi olmayan Kıbrıs Cumhuriyeti'ne böyle bir çok uluslu gücün gönderilmesi fikri yavaş yavaş etkisini kaybederken İngiltere ve ABD ise oluşabilecek en kötü senaryolar üzerine kafa yormaktadır ve karşılıklarına iki NATO üyesi olarak Yunanistan ile Türkiye'nin savaşa girmesi gibi durumlar da çıkmaktadır.³⁷ Amerikalılara göre Londra'da Türkiye, Yunanistan ve İngiltere arasında garantör devletler olarak yapılan görüşmeler sonuçsuz kalmış ve Türkiye'de "zayıf bir hükümete" başkanlık eden İsmet İnönü ise silahlı kuvvetleri kontrol etmede zorlanmaktadır.³⁸ Yunanistan'da ise nisbeten daha güçlü bir hükümet varmış gibi görünse de orada da askeri bir darbe ihtimali son derece yüksektir. ABD Başkanı Lyndon B. Johnson'ın Amerikan Senatosu'nda yapacağı konuşuyla ilgili konuşma öncesinde Kıbrıs'la ilgili Amerikan stratejisi de yavaş yavaş belli olur;³⁹

"1- ABD 1.200 kişilik bir özel görev kuvveti ile Kıbrıs'taki askeri güce destek verecektir.

2- Bu askeri gücün belkemiğini İngiltere oluşturacaktır.

3- Diğer 2 (Yunanistan ve Türkiye) NATO ülkesi de ABD yardımı kadar bir askeri güçle katkıda bulunacaklardır.

4- Bu askeri güç gerçek anlamda bir askeri güce ihtiyaç duyuluncaya kadar adaya gönderilmeyecektir. İngiltere'nin adaya sevk etmeyi planladığı 10.000 kişilik bir gücün yeterli olup olmadığı ise bilinmemektedir.

5- Bu askeri gücün Kıbrıs'taki görev tanımını son derece itinayla belirlenecek ve bu güce İngiltere komuta edecektir."

Türkiye bu dönemde adada katliamların devam etmesi nedeniyle son derece kaygılıdır. Öte yandan Yunanistan'da askeri çevreler ise hükümetin

³⁶ 25 Ocak 1964 tarihinde ABD Dışişleri Bakanlığı tarafından hazırlanıp Başkan Lyndon B. Johnson'a verilen rapor. Johnson Library, National Security File, Files of McGeorge Bundy, Miscellaneous Meetings, Top Secret.

³⁷ 25 Ocak 1964 tarihinde ABD Dışişleri Bakanlığı tarafından hazırlanıp Başkan Lyndon B. Johnson'a verilen rapor. Johnson Library, National Security File, Files of McGeorge Bundy, Miscellaneous Meetings, Top Secret.

³⁸ Adı geçen arşiv belgesi.

³⁹ Adı geçen arşiv belgesi.

askerlerle diyaloga girmemesi ve Türk askerinin muhtemel bir askeri harekatta Kıbrıs'ta çok daha şanslı olacağı düşüncesi nedeniyle kaygılı bir bekleyiş içerisindeyler.⁴⁰ Bu arada ABD ile İngiltere arasında yapılan görüşmeler sonrasında adaya NATO ülkelerinden müşterek bir askeri gücün gönderilmesi kararı da çıkar.⁴¹ Türkiye'nin böyle bir askeri güce yönelik kaygı ve çekincelerinin olması ise ABD tarafından pek de anlaşılan bir husus değildir. ABD yönetimi NATO üyesi olmayan bir ülkeye yönelik bir NATO operasyonu ile ilgili tereddütleri ortadan kaldırmak amacıyla Kıbrıs hükümeti yanında Türkiye ve Yunanistan'la da bir irtibat merkezi kurma hazırlığındadır. Bu noktada Yunanistan ise "bölgesel entegrasyon" ve "Kıbrıs Cumhuriyeti'nin özgürlüğü" üzerinde durmaktadır.⁴² Bununla birlikte ABD açısındansa Makarios ve birlikte çalıştığı Rum bakanları diplomatik temayüllerin dışına çıkmış bir durumdadırlar.⁴³ Bu noktada ABD Türkiye'nin güneyinde ve özellikle Doğu Akdeniz'de bulunan NATO güçlerini geçici olarak bölgeden uzaklaştırmayı, bunun yapılamaması halinde Türkiye ile Yunanistan arasında sıcak çatışmaları engellemek amacıyla yeterli sayı ve güçte çok uluslu bir gücü adaya sevk etmeyi ve Türklerin muhtemel bir askeri hareketini engellemek ve bölgede barış ve güvenliği sağlamak amacıyla devriye dolaşmak üzere Amerikan 6. Filo'sunu görevlendirmeyi de planlamaktadır. Bu dönemde Amerikalılar, Kıbrıslı Rum liderler Tasos Papadopoulos ve Glafkos Clerides'i ise fanatik olarak niteleyip Kıbrıs'ta yaşananlar ve uluslararası müdahalenin gündeme gelmesinin ardından son derece korkup dehşete kapıldığına inandıkları Makarios'un adada hâlâ söz sahibi olup olmadığını da araştırmaktadırlar.⁴⁴ Makarios'un bu önerileri kabul etmeyeceği ve bir NATO gücü yerine Rusların ve Bağlantısızlar grubundaki ülkelerle bazı Afrika ve Asya ülkelerinin de dahil olacağı bir Sovyet Bloku konusunda dayatacağı

⁴⁰ 30 Ocak 1964 tarihinde ABD Dışişleri Bakanlığı tarafından hazırlanıp Başkan Lyndon B. Johnson'a verilen rapor. Johnson Library, National Security File, Files of McGeorge Bundy, Miscellaneous Meetings, Top Secret.

⁴¹ 8 Şubat 1964 tarihinde ABD Dışişleri Bakanlığı tarafından Türkiye'deki ABD Büyükelçiliğine gönderilen şifre telgraf. Department of State, Central Files, POL 23-8 Cyprus. Secret.

⁴² ABD Atina Büyükelçiliği tarafından Dışişleri Bakanlığına gönderilen 10 Şubat 1964 tarihli yazı. Department of State, Central Files, POL 23-8 Cyprus. Secret.

⁴³ 13 Şubat 1964 tarihinde ABD Dışişleri Bakanlığı tarafından Türkiye'deki ABD Büyükelçiliğine gönderilen şifre telgraf. Department of State, Central Files, POL 23-8 Cyprus. Secret.

⁴⁴ 13 Şubat 1964 tarihinde ABD Dışişleri Bakanlığı tarafından hazırlanıp Başkan Lyndon B. Johnson'a verilen rapor. Johnson Library, National Security File, Files of McGeorge Bundy, Miscellaneous Meetings, Top Secret.

yönündeki kaygılar da ABD'yi rahatsız eden unsurlar arasındadır. ABD adada olup bitenleri yakından takip ederken Lefkoş Büyükelçisi ise bir yandan Makarios, öte yandan adadaki askeri yetkililerle toplantı üstüne toplantı yapmakta ve Kıbrıs'ta son derece kırılgan bir havanın hüküm sürdüğü, adanın her an fiili olarak ikiye ayrılacağı ve düşünülenden çok daha kötü şeyleri meydana geleceği yönünde bilgiler vermektedir. Amerikalılara göre adada 1959 Londra ve Zürih antlaşmalarına bağlı olarak garantör devletlerin adaya müdahale hakkının bulunması muhtemel bir Türk-Yunan savaşı anlamına geleceğinden bu durumu ortaya koymak suretiyle tarafları Kıbrıs'ta kalıcı barışı sağlamaya yönelik adım atmaya zorlamak da düşünülen taktikler arasındadır. Daha sonraki günlerde Makarios NATO dışında İngiltere'nin öncülüğünde kurulacak ve İsveç gibi ülkelerin de destek vereceği çok uluslu bir güce sıcak baktığını açıklar.⁴⁵ Bütün bunların dışında ABD ise hâlâ bazı sorulra cevap aramaktadır;⁴⁶

“1- Rusya'nın adaya müdahale etmesi ihtimali karşısında ABD nasıl bir tepki gösterecektir?

2- BM'nin bu konuyla ilgili kararına Türkiye nasıl bir tepki verecektir?

3- ABD silah yerine sabır ve itidal tavsiye edecek olursa geçici de olsa barış ve istikrarı korumak amacıyla diğer taraflar bunu nasıl algılayacaktır?

4- ABD NATO çerçevesinde mevcut ve hazır durumdaki Türk askeri gücünü serbest bırakacak mıdır?

5- Kıbrıs'ta çatışmalar devam ederse İngiltere ne yapacaktır?

6- Böyle bir durumda İngiltere Türkiye'yle birlikte müdahaleye hazır mıdır?”

Öte yandan Yunan devlet adamı Andreas Papandreu ise yaşanan çatışmalar sonrasında adada Rumların nezdinde Makarios'un prestij ve saygınlığı sürekli olarak azalırken Georges Grivas'ınki de bir o kadar artmaktadır ve

⁴⁵ Beyaz Saray'da 12-14 Şubat 1964 tarihinde gerçekleştirilen ve İngiltere Başbakanı'nın da katıldığı toplantı tutanağı. Department of State, Presidential Memoranda of Conversation: Lot 66 D 149.

⁴⁶ 14 Şubat 1964 tarihinde ABD Dışişleri Bakanlığı tarafından Türkiye'deki ABD Büyükelçiliğine gönderilen şifre telgraf. Department of State, Central Files, POL 23-8 Cyprus. Secret.

Grivas'ın olaylara yapıcı müdahale etme zamanı da çoktan gelmiştir.⁴⁷ Oysa aynı Georges Grivas hemen ardından komuta ettiği askeri güçle Erenköy bölgesine saldırarak, yapıcı yaklaşımdan ziyade bölgedeki 9 Türk köyünü aylarca kuşatma altında tutacak ve bu durum 1967 yılına kadar devam edecektir. Bu noktada Andreas Papandreu ilk görüşmelerinde İsmet İnönü'ye Türkiye ile Yunanistan arasında bir savaş ihtimalini düşünmenin bile delilik olduğunu anlatacağını, böyle bir şeye Türklerin devam etmesi halinde ise Yunanların da aynı şekilde cevap vereceğini de belirtir. Makarios ise adada kendisine sadık olduğuna inandığı yaklaşık 5.000 kişilik silahlı gücüyle gövde gösterisi yapma kaygısı peşindedir.⁴⁸ Amerikalılara göre durum ne olursa olsun Makarios adada çok uluslu bir güç istememektedir ve İngiliz askeri gücünün adadan çekilmesinin ardından çeşitli şekillerde taktikler geliştirerek adaya asker göndermesi muhtemel olan ülkeleri bu kararlarından vazgeçirecek ve çok güvendiği Sovyet desteği ve yardımlarıyla Türkiye baskısı olmadan Kıbrıs Türklerini istediği gibi yönetecek ve yönlendirecektir. Aynı günlerde Papadopoulos tarafından eski EOKA mensuplarına yönelik olarak 24 Şubat 1964 günü yapılan bir konuşmada sadece Sovyet yardımlarına güvendikleri ve BM yardımlarını istemedikleri de ortaya konulur. Amerikalılar bu maksatla tarafları bir toplantıda bir araya getirmek ve Makarios'u çok tehlikeli bir kumar oynadığına ikna ederek vazgeçmesini sağlamak, Makarios'u adaya sevk edilecek çok uluslu güç konusunda ikna etmek ve Türkiye'nin tek başına adaya yapacağı bir askeri müdahale yerine garantör devletler olarak Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'nin gerekirse müşterek bir askeri operasyon yapmasıyla ilgili şartları konuşmak üzere bir planlama yapılır.

Öte yandan adada 1950'li yıllarda sadece Rumların katıldığı gibi bir self determinasyon oylamasına gitmenin tam anlamıyla Makarios'un zaferi, Kıbrıslı Türklerin de yeniden azınlık statüsünü kabul etmeleri anlamı taşıdığı da Amerikalıların tartıştığı konular arasındadır. ABD kaynaklarına göre 21 Aralık 1963 günü başlayan Rum saldırılarının ardından 6.000 civarında Kıbrıslı Rum ile 45-50.000 civarında Kıbrıslı Türk evsiz kalmış durumdadır. Bu insanların acilen evlerine dönebilmeleri için tedbir alınması beklenirken so-

⁴⁷ 21 Şubat 1964 tarihinde ABD Dışişleri Bakanlığı tarafından Türkiye'deki ABD Büyükelçiliğine gönderilen şifre telgraf. Department of State, Central Files, POL 23-8 Cyprus. Secret.

⁴⁸ 24 Şubat 1964 tarihinde ABD Dışişleri Bakanlığı tarafından Türkiye, Yunanistan ve Kıbrıs'taki ABD Büyükelçiliklerine gönderilen şifre telgraf. Department of State, Central Files, POL 23-8 Cyprus. Secret.

runun çözülememesi halinde evlerinden atılan Türklerin sayısının 80.000'e kadar çıkacağı da belirtilir.⁴⁹ Türklere yönelik Rum saldırıları şiddetini artırırken dünya kamuoyu da sadece izlemekle yetinmekte ve neredeyse hiçbir şey yapmamaktadır. Amerikalılar adanın 1950'li yıllardaki "Taksim" planına göre ikiye bölünmesini istememekle birlikte sorunun "Gordiyon'un Dügümü" haline geldiğini ve bunu ancak İskender'in kılıncının çözebileceğini de düşünmektedirler.⁵⁰ ABD'nin bu noktada adada kalıcı çözüm, barış ve güvenlik için önerileri ise nüfus oranına bağlı olarak temsiliyet ve herkese eşit oy hakkı, Finlandiya'da olduğu üzere azınlıklara yönelik yeterli güvenlik ve garantiler, Kıbrıs'ın Enosis veya Porto Riko pozisyonunda Yunanistan'a bağlanması ve dış ilişkiler ile savunma alanında Yunanistan'a asgari söz hakkı verilerek diğer bütün hususların Kıbrıslılara bırakılması gibi Kıbrıslı Türkler ve Türkiye tarafından kabul edilemeyecek şartlardır.⁵¹ Adanın Yunanlaştırılması sonrasında Türkiye'nin adaya yönelik askeri müdahale ihtimalinin azalması, İzmir'de bulunan NATO karargahının örneğin Kıbrıs adasındaki Dikelya'ya taşınması ve İngiltere'nin NATO çıkarları doğrultusunda oluşacak "egemen Yunan" topraklarında üsler açılmasına müsaade etmesi de tartışılan hususlar arasındadır. ABD ise şartlar ne olursa olsun Doğu Akdeniz ve Kıbrıs'ın Sovyetler ile ABD ve Batı arasında hep kritik bir noktada olacağını da belirtmektedir. ABD'nin Enosis veya başka türlü adayı Yunanlaştırmasıyla ilgili olarak bunun ne tür avantajlar yaratacağı hususundaki öngörülerini de tartışılmaya açık türdendir;⁵²

"1- Kıbrıs'ı böylece Batı'ya bağlamak suretiyle Türkiye, İngiltere ve Yunanistan'ın güvenlik kaygılarını ortadan kaldırmak

2- Adada gelişmekte olan komünizm tehdidini azaltmak

3- Kıbrıslıların (sözde) tarafsız dış politika manevralarına son vermek

4- Yunan siyasetindeki rahatsızlıklara bir son vermek ve Sovyetlerin Yunanistan'a yönelik bu yarayı kaşınmasını önlemek

⁴⁹ 23 Mart 1964 tarihinde Kıbrıs'taki ABD Büyükelçiliği tarafından ABD Dışişleri Bakanlığına gönderilen şifre telgraf. Department of State, Central Files, POL 23-8 Cyprus. Secret.

⁵⁰ 7 Nisan 1964 tarihinde Kıbrıs'taki ABD Büyükelçiliği tarafından ABD Dışişleri Bakanlığına gönderilen şifre telgraf. Department of State, Central Files, POL 23-8 Cyprus. Secret.

⁵¹ Adı geçen arşiv belgesi.

⁵² Adı geçen arşiv belgesi.

5- Tamamen Enosis karşıtı olan Sovyetlerin bölgedeki stratejilerine set çekmek”

Bu arada Atina’da üç gün boyunca devam eden Yunanistan-Makarios görüşmeleri sonrasında 13 Nisan 1964 günü Yunanistan Başbakanı Papandreu, Yunan politikasının ana hatlarını 10 madde halinde kamuoyuna açıklar;⁵³

“1- Yunanistan’ın dış siyaseti, barış siyasetidir.

2- Yunanistan Kıbrıs halkının (yani Rumların) haklı mücadelesinde kendilerine tam beraberlik vaat eder.

3- Londra ve Zürih anlaşmalarının tatbik imkanı olmadığını hadiseler ispatlamıştır. Kıbrıs’ı bugünkü çıkmaza bu anlaşmalar sokmuştur. Bu sebeple Kıbrıs’a yeni bir siyasi şekil bulmak zarureti vardır.

4- Makarios tarafından İttifak Anlaşması’nın feshi, mevcut hakiki vaziyetin şekli bir ifadesi mahiyetindedir. Esasen bu anlaşma yürümez hale gelmiştir.

5- Kıbrıs’taki milletlerarası barış kuvvetine itimadımız vardır. Bu kuvvetin görevi adada barış ve güvenliğin sağlanmasına yardımcı olmaktır.

6- Kıbrıs’taki arabulucunun görevi muvaffak olmamış olan eski siyasi şekil yerine yeni bir siyasi şekil aramaktır.

7- Bu şekil mutlaka demokratik olmalı ve muassır prensiplere uymalıdır. Ada halkının %18’ini teşkil eden Türk azınlığa, kahir ekseriyeti teşkil eden Rumlarla aynı hakları bahşetmek demokratik değildir. Adayı ekseriyet idare eder. Türklerin azınlık hakları da Birleşmiş Milletlerce garanti edilir.

8- Kıbrıs devleti tam manasıyla müstakil olmalıdır. İstiklal mefhumu, self-determinasyon hakkını da ihtiva eder.

9- Arabulucu bir çözüm yolu bulmakta başarısızlığa uğrarsa Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’na gidilecektir.

⁵³ BCA.030.01.71.453.10.

10- Yunan hükümeti komşu Türkiye ile dostluğunu devam ettirmek hususunda fevkalade bir arzu beslemektedir. Çünkü pek yüksek müşterek menfaatlerimiz vardır. Bu menfaatleri nazara alarak Yunan hükümeti tahriklerden daima kaçınmıştır. Fakat Türkiye'nin son zamanlarda Yunanlar aleyhinde aldığı bazı tedbirler derin üzüntümüzü mucip olmuştur.”

Bütün bunlar yaşanırken adada silahlı Rum milislerin Birleşmiş Milletler Barış Gücü'nü sınamak maksatlı saldırıları da devam etmektedir.⁵⁴ Amerikalılara göre bu saldırıların başarılı olması halinde ikinci adım atılmakta ve sistemli saldırılar söz konusu olmaktadır. Oysa adada saldırıya uğrayan BM Barış Gücü değil, Kıbrıslı Türklerdir ve Kıbrıslı Türkler şiddetli ve çılgınca karşı saldırılara ve dolayısıyla bütün adayı kaplayacak bir iç savaşa neden olacak şekilde toplumsal olarak çöküşün bir önceki aşamasındadırlar.⁵⁵ 1964 Mart ayından itibaren adada görev yapmakta olan BM Barış Gücü'nün başarısız olması veya toplumda itibar kaybetmesinin daha sonraki süreçte farklı yerlerde görevlendirilecek aynı misyonların da itibar kaybı olacağı düşüncesi ABD yanında İngiltere'yi de düşündürmektedir. Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahale konusunda hazırlıklara giriştiği haberleri üzerine Yunan hükümeti de 1 Mayıs 1964 günü bir açıklamada bulunur;⁵⁶

“Yunan hükümetinin ilgili istihbarat mahfillerine bu ana kadar gelen gizli haberlere göre, uzun zamandan beri Türkiye hükümetince tasarlanmakta olan Kıbrıs'a çıkarma ameliyesi için önümüzdeki Paskalya Yortusu günleri kararlaştırılmıştır. Güvenlik Konseyi kuvvetlerinin Kıbrıs'ta barışı iade için faaliyette bulunduğu bu sırada böyle bir teşebbüs her ne kadar izanla kabili telif değilse de Yunan hükümeti her ihtimale karşı aşağıdaki hususları Yunan efkarı umumiyesine duyurmak ister;

Yunan silahlı kuvvetleri her türlü ihtimali karşılamak üzere hazır ve tedbirlidir. Esasen hükümet programında da politikamız sarih olarak belirtilmiştir. Barış taraftarıyız. Fakat taarruz halinde müdafaada bulunacağız.”

⁵⁴ 28 Nisan 1964 tarihinde ABD Dışişleri Bakanlığı tarafından BM Güvenlik Konseyi'ne gönderilen şifre telgraf. Department of State, Central Files, POL 23-8 Cyprus. Secret.

⁵⁵ ABD bu durumu Alman söylence (mitoloji) dünyasında şeytanla mücadele ettikten sonra yok olan tanrılara gönderme yaparak “Gotterdammerung” olarak nitelendirmektedir. Adı geçen arşiv belgesi.

⁵⁶ BCA.030.01.71.453.10.

Türkiye ile Yunanistan arasında ortaya çıkan gergin ortam sonrasında Atina Radyosu aynı konuyla ilgili olarak 2 Mayıs 1964 günü haber bültenlerinde yeni bir haber geçer;⁵⁷

“Yunan hükümetinin dün gece geç vakit istihbar ettiğine göre Türkiye, Türk-Yunan münasebetlerinin ve bu münasebetlerde halen hüküm sürmekte olan gerginliğin görüşülmesi için NATO konseyini olağanüstü toplantıya davet etmiştir. Yunan hükümeti, Türkiye'nin bu müracaatını öğrenir öğrenmez derhal NATO nezdindeki daimi delege Ksanthopulos Palamas'a gerekli talimatı göndermiştir. Bu talimatta, Kıbrıs ihtilafının özünün NATO konseyinde müzakeresine Yunanistan'ın asla müsaade etmeyeceği, gerekirse veto hakkını kullanacağı belirtilmiştir. Çünkü bu mesele halen Birleşmiş Milletler teşkilatına mal edilmiş bulunmaktadır. Türk-Yunan münasebetlerinde hüküm sürmekte olan gerginlikle ilgili muhtemel ithamları ise Yunanistan rahatlıkla cevaplandırıcak durumdadır. Zira bu gerginliği intaç eden teşebbüsler daima Türkiye'den gelmiştir. 1930 anlaşmasının feshi, Patrikhane hakkında alınan tedbirler, bazı yurtdışı etme kararları ve vize anlaşmasının yürürlükten tek taraflı olarak kaldırılması gibi.”

Aynı konuyla ilgili olarak Lahey'de yapılan toplantıları değerlendiren Yunanistan Dışişleri Bakanı Kostopulos, konuyla ilgili açıklamalarda bulunur ve her şeyin istedikleri gibi gittiğini belirtir;⁵⁸

“Kıbrıs konusundaki Yunan görüşü hakim olmaktadır. Daha ilk gününde NATO konseyinin Kıbrıs konusunda yetkili olmadığı, bu meseleye Birleşmiş Milletler teşkilatının el atmış bulunduğu fikri delegeler arasında hakim bulunuyordu. Konseyde ayrıca iki hususun Türkiye Dışişleri Bakanı tarafından tasrihini sağladık. Türk Dışişleri Bakanı resmen tasrih etmiştir ki:

1- Patrikhane hiçbir tehlikeye maruz değildir.

2- Türkiye'nin 6 saatte Kıbrıs'ı işgal edeceği yolundaki resmî Türk beyanlarını ileri sürdüğümüzde Türk Dışişleri Bakanı şu cevabı vermek zorunda kaldı: ‘Kıbrıs Türklerine

⁵⁷ A.g.a.

⁵⁸ BCA.030.01.72.454.3.

fevkalade bir tecavüz vuku bulmadıkça Türkiye, Kıbrıs'a çıkarma yapmayacaktır.”

Yunan hükümet sözcüsü de basın mensuplarına yaptığı açıklamada milli meselelerinin 2 olduğunu, bunların birincisinin Kıbrıs Rumlarını esaretten kurtarmak, ikincisinin de İstanbul Rumlarını himaye etmek olduğunu belirtir.⁵⁹ Türkiye’de askeri hazırlıkların hız kazandığı bir dönemde ABD ise Ankara’daki büyükelçisine acil ve stratejik bir görev vererek elindeki bütün taşları oynamak şartıyla ABD’nin askeri bir harekate karşı olduğunu belirtmek üzere İsmet İnönü ile görüşmesini, gerekirse İsmet İnönü’yü Bakanlar Kurulu toplantısından çıkarmasını ister.⁶⁰ ABD Büyükelçisi kendisinden istendiği üzere hükümet üyeleri beklerken İsmet İnönü ile 3 saat süren bir görüşme yapar ve İnönü’nün kararlılığını kendi gözleriyle görür. Büyükelçiye göre İnönü’nün tek istediği adada Kıbrıslı Türklerin yaşayabilecekleri bir alanda sorunu halledilebilir oranlara getirmek amacıyla düzenlenecek bir hareketin gayesini ABD’nin iyi kavramasıdır. Hemen ardından yakın tarihe Johnson Mektubu olarak geçecek olan Lyndon Baiden Johnson imzalı ve diplomatik yazım kuralları ve diplomatik nezaketten bir hayli uzak, tehdit dolu mektup İsmet İnönü’ye takdim edilir.⁶¹

Bir gün sonrasında ise ABD, Kıbrıs’ta Yunanistan tarafından idare edilmekte olan veya Kıbrıslı Türklerin azınlıkta olduğu Rumların kontrolündeki bir devlet yapısını tartışmaya başlar ve bunun nüfus çoğunluğunu elinde bulunduran Rumlar göz önüne alındığında çoğunluk tarafından kabul edilebilir olduğunu, başta BM Güvenlik Konseyi olmak üzere çeşitli platformlarda komünizm tehlikesi karşısında çözüm savunucusu olarak kendilerini ortaya atacağını, Kıbrıslı Türkler ve Türkiye açısından adanın NATO şemsiyesi altına girmesi nedeniyle en iyi garantinin sağlanacağını, Türk-Yunan ilişkilerini geliştireceğini ve kurulacak hükümetin Kıbrıslı Türkleri de her alanda ikna edebileceğini ileri sürer.⁶² Johnson Mektubu’nun İsmet İnönü’ye verilmesinden 4 gün sonra ise Atina’da Yunan hükümeti son derece gergin saatler geçirmektedir ve adaya muhtemel bir Türk müdahalesi Yunanlıları ciddi

⁵⁹ BCA.030.01.72.454.3.

⁶⁰ 4 Haziran 1964 tarihinde ABD Dışişleri Bakanlığı tarafından Ankara’daki ABD Büyükelçiliğine gönderilen şifre telgraf. Department of State, Central Files, POL 23-8 Cyprus. Secret.

⁶¹ BCA.030.01.72.454.3.

⁶² 4 Haziran 1964 tarihinde ABD Dışişleri Bakanlığı tarafından Ankara’daki ABD Büyükelçiliğine gönderilen şifre telgraf. Department of State, Central Files, POL 23-8 Cyprus. Secret.

anlamda endişelendirmektedir.⁶³ Hemen ardından bizzat ABD Dışışleri Bakanı, Türkiye'nin ardından 10-11 Haziran 1964 tarihinde Yunanistan'a bir ziyaret gerçekleştirir. ABD Dışışleri Bakanı buralarda yaptığı gözlemleri ışığında Yunanların ilk defa olarak bu kadar korkmuş olduklarını, muhtemel bir Türk-Yunan savaşının Yunanistan'da gerginliğe neden olduğunu ve bu durumun adadaki komünizm tehlikesinin yaygınlaşmasına neden olacağını, Yunan hükümetinin artık Makarios'tan bıkip usandıklarını, daha birkaç ay önce Kıbrıs sorununun Makarios olmadan düşünölemeyeceğini savunan Yunanlarda bu kadar kısa sürede bu kadar keskin değışikliklerin şaşkırtıcı olduğunu, Yunan hükümetinin sorunun çözümü için adaya güçlü bir Amerikan müdahalesi beklediklerini belirtir.⁶⁴

Adada Rum saldırıları artarak devam ederken 16 Ağustos 1960 tarihinde kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti ile birlikte Atina'ya çağrılan Georges Grivas ise eski EOKA mensuplarıyla silahlı adamlarını Kıbrıslı Türklere karşı örgütlemek üzere 17 Haziran 1964 günü bir kere daha adaya gelir. Rumların özellikle Erenköy bölgesine yönelik kuşatma ve saldırı hareketlerinin başlamasının ardından 8 Ağustos 1964 tarihinde Türk Hava Kuvvetleri de Erenköy bölgesinde bir uyarı uçuşu gerçekleştirir. Yunan askerî gücü takviyeli Rum birliklerinin topyekün Erenköy bölgesinde saldırıya geçmesi sonrasında Kıbrıs'ta tansiyonun iyice yükselmesiyle beraber Türkiye'de Kıbrıs'tan gelen raporlar daha dikkatli ve ayrıntılı olarak izlemeye alınır;⁶⁵

"Kıbrıs'ta 11 Ağustos'tan Sonraki Durum

1- 11 Ağustos günü saat 23.00'da Lefkoşa'nın kuzeybatısındaki Kambili Türk köyünü Rumlar muhasara etti. Saat 23.30'da ateş başladı ve saat 00.45'te Rum ateş i durdu. Durum Birleşmiş Milletler Komutanı General Thimayya'ya bildirildi. Kambili köyü etrafında Rumların eğitim kampı vardır.

2- 11 Ağustos günü Baf'ın Poli köyünde Rumlar Türklere ateş açtı. İsveçliler olay yerine gitti ve ateşkes anlaşmasını temin etti.

3- 12 Ağustos gecesi Limasol'da Türk ile Rum çarşısının birleştiği yerdeki Hilmi Ahmet Rasim'e ait kumaş mağazası saat 10.00'da tamamen yandı.

⁶³ 9 Haziran 1964 tarihinde ABD Atina Büyükelçisi tarafından ABD Dışışleri Bakanlığına gönderilen şifre telgraf. Department of State, Central Files, POL 23-8 Cyprus. Secret.

⁶⁴ Adı geçen arşiv belgesi.

⁶⁵ BCA.030.01.38.208.9.

4- Erenköy'e, Baf'a, Poli'ye yiyecek gönderilmesi için 12 Ağustos 1964 günü Birleşmiş Milletlere müracaat edilmiş fakat BM tarafından müspet bir imkan sağlanamamıştır. BM Müşaviri Flores, Türkleri daima aldattı ve aldatıyor. BM hala acz içinde. Hiçbir faydalı tedbir alamıyor. 'Korktuğum için yapamıyorum.' diyor fakat bunu resmî raporunda bildirmiyor. Rumlar BM'i silahla daima tehdit ediyorlar. Gerekince BM askerlerinin sırtına, arkasına silahlarını dayamaktan çekinmiyorlar.

5- Bilhassa Baf ve Poli'de yiyecek durumu çok kritiktir. Yiyecek namına bir şey kalmamıştır.

6- Lefkoşa'da benzin, mazot ve gaz yağı çok azaldı. Yabancı akaryakıt şirketleri Rumlardan korktukları için Türk semtine akaryakıt vermiyorlar.

7- Baf'ta muhasara devam ediyor. Baf merkezinde yiyecek ve fırınlarda akaryakıt bitti. İsveçlilerin bildirdiğine göre Baf köylerine yiyecek gitmesine Rumlar müsaade etmiyor. Türk köylüsü köyünden dışarıya çıkamıyor. Bu sebeple Baf köylerindeki Türklerin vaziyeti fecidir.

8- Poli'de durum: Poli'den BM kuvvetleri çekildikten sonra durum çok kötü bir hal almıştır. Türklerin etrafındaki Rum çemberi daralıyor, Baf ile irtibatı kesiliyor. 11 Ağustos günü bir Türk kamyonuyla Poli Türk kesimine yiyecek götürürken Poli'nin giriş kısmında Rum mevzilerinden açılan ateşle şehit edildi. Türkler çok sıkışık durumda. Birleşmiş Milletleri, Poli'ye gitmeleri için zorlamamıza rağmen bir netice alamadık. Bu durum karşısında Türklerin Poli'den başka köylere göç etmeleri muhtemeldir.

9- Bir Rum albayı, İngilizlerin Lefkoşa havaalanındaki kumandanına giderek İngiliz havaalanının boşaltılmasını istemiştir. Ancak İngiliz kumandanı bunun Makarios tarafından İngiliz hükümetinden istemesini söylemiştir. İngilizler havaalanındaki kuvvetlerini takviye etmişlerdir.

10- Son günlerde Rumların Lakadamy'a ve Timbo havaalanlarındaki askerî faaliyetleri artmıştır.

11- Karpas yarımadasındaki Yeşilköy Türk köyündeki Kanadalı askerler kamplarını terk edince bu köyle Rumlar her gece

gelişi güzel ateş etmeye başlamıştır. Kadın ve kızları telefonla tehdit etmeye başladılar. Bu köydeki mücahitler daha evvelden Avtepe Türk köyüne silahlarını kaçırdıkları için köydeki kadın ve kızlar da Avtepe köyüne peyderpey göç etmeye başladı.

12- General Thimayya ve Yorgacis, 13 Ağustos sabahı Dillirga bölgesine gittiler. Burada ilk ateşin hangi taraftan başladığını tespit etmeye çalışacaklar.

13- 13 Ağustos günü saat 00.30'da Prastiyo Rum köyünden Gaziveran Türk köyüne ateş açıldı. Durum İsveçlilere bildirildi.

14- BM kuvvetlerinin Poli'den ayrılmasıyla muhasara altına alınan Türkler hiçbir yere çıkamadıklarından zindan hayatı yaşamaktadırlar. İsveçliler, Poli'de karakol kuramayacaklarını söylemektedirler. 13 Ağustos günü Lefke'nin Gaziveran köyünden Rıfat Hasan kamyonuyla Lefkoşa'ya sebze götürürken Lefkoşa'da Rumlar tarafından durdurulmuş ve Lefkoşa'ya girmesine müsaade edilmeyerek köye geri gönderilmiştir. Kıbrıs'ta ateşkes yapılmıştır fakat bu hiçbir şeyi değiştirmemiştir. Rumlar münferit hareketlerle Türkleri öldürmeye ve yaralamaya devam ederken iktisadi ablukayı daha da şiddetlendirmişlerdir. Birleşmiş Milletlerin hiçbir rolü kalmamıştır, çünkü hiçbir müessir tedbir alamamaktadırlar. Lefkoşa'ya da hiçbir yiyecek maddesi sokulmamaktadır. Bu durumda Lefkoşa da yakında Baf'ın durumuna düşecektir.

15- Bugün Baf'tan alınan habere göre Rumlar, Baf'ta muhasaraya kararlı imiş. Erenköy savaşlarındaki büyük kayıplarının intikamını almak için hazırlanıyorlarmış. Türk uçaklarının taarruzlarını önlemek için Güvenlik Konseyi'ne müracaat ettiklerini, Güvenlik Konseyi'ni oyalayarak zaman kazandıklarını ve zamanı gelince ada çapında bir harekate girişerek Türkiye'nin müdahalesine imkan kalmadan işi halledeceklerini söylemektedirler.

16- 12 Ağustos 1964 günü BM eskortu ile Mağusa'dan Karpaz Türk köylerine gönderilen Kızılay yiyecek maddeleri Boğaz'da eskort durdurularak yiyecek maddeleri yenmeyecek bir hale getirildikten sonra geri çevrilmiştir. Mağusa'nın surlar dışında kalan Türk semtinden Rumlar, Ahmet Arif ve Mustafa Beyaz'ı kaçıarak dövdükten sonra serbest bırakmışlardır. 13 Ağustos günü saat

16.30'da Lefkoşa'nın Baf Kapısı'nda Rumlar ucuna susturucu takılmış silahlarla Türk mevzilerine ateş etmiştir."

Kıbrıs'ta gerginlik artarken bir yandan da çözüm çabaları söz konusudur ve ABD tarafından Türkiye'nin bu konuda "Türkiye'nin ulusal haysiyeti ve şerefi, Türkiye'nin fiziki güvenliği ve Kıbrıslı Türklerin refahı ve güvenliği"⁶⁶ konuları başlıca endişelerdir. Atina-Ankara hattında yürütülen mekik diplomasisi sırasında Amerikalıların karşılaştıkları kaygılar ise adada kalıcı barışın sağlanması, Makarios'un muhtemel tahrikleri sonrasında ortaya çıkacak yeni olumsuzluklar ve muhtemmel komünist faaliyetlerdir. Öte yandan Erenköy bölgesinde gerçekleştirilen hava hareketi sonrasında Yunanistan Genelkurmay Başkanlığı da harekete geçer ve Türkiye'ye karşı misilleme ve protesto hareketlerinin içine girer. Bu konuda atılan adımlardan birisi de İzmir'deki NATO karargâhında görevli Yunan askerî personelinin geri çekilmesidir. 17 Ağustos 1964 günü gazetecilere açıklamalarda bulunan başta Dışişleri Bakanı Stavros Kostopulos olmak üzere Yunan yetkililer Kıbrıs'a karşı taahhütlerini yerine getirmek amacıyla NATO emrine tahsis edilen Kara, Deniz ve Hava kuvvetlerini geri çekmeye karar verdiklerini⁶⁷ ve Türkiye'deki NATO karargâhını Selanik'e nakledeceklerini NATO Genel Sekreteri ve General Lemnitzer'e de bildirdiklerini açıklarlar;⁶⁸

"Bugün saat 17.15'te makama gelen NATO kumandanı Kor-general Mikadis aşağıdaki hususları Valiliğe bildirmek istemiş ve demiştir ki;

'1- Bundan bir hafta evvel gazetelerde okuduğunuzu tahmin ettiğim bir haber dünden beri tahakkuk etmiş bulunmaktadır. 17 Ağustos 1964 Pazartesi günü saat 16.30-17.00 arasında makama gelen ve maiyetimde çalışan bir Yunan Binbaşısı Atina'dan almış oldukları emir gereğince 6. ATAF ve Kara kısmındaki NATO askerî ve sivil personelinin Yunanistan'a gideceklerini söylemiş ve hemen ilk katile olarak Cumaovası'nda C-47 tipi Yunan uçağı ile 17 kişinin Yunanistan'a gideceğini haber vermiştir.

⁶⁶ ABD Dışişleri Bakanlığı tarafından hazırlanan 23 Haziran 1963 tarihli ve Kıbrıs konulu rapor. Department of State, Central Files, POL 23-8 Cyprus. Secret.

⁶⁷ BCA.030.01.72.454.3.

⁶⁸ İzmir Valisi Vedat Dalokay imzasıyla 18 Ağustos 1964 günü saat 18.15'te İçişleri Bakanlığına gönderilen mesaj. BCA.030.01.72.454.4.

2- Bu haberi alır almaz ben hemen karargâhtaki en kıdemli Türk subayı Albay Gümüş'e durumu anlattım. O da keyfiyetten Genelkurmay'ı ve Ankara'daki NATO merkezini haberdar etti. Tahmin ediyorum Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay bu haberi İnönü'ye bildirmiş ve Bakanlar Kurulu'nda bu hususlar görüşülmüştür. Ben ayrıca keyfiyeti NATO Başkumandanı Limnitzer'e de arz ettim. Bu çekilişin Yunan Genelkurmay'ının emriyle mi yoksa NATO'nun emriyle mi olduğunu bilmediğim için ben de bir NATO emri vermedim. Buna rağmen dün akşam yukarıda zikri geçen 17 kişilik NATO'ya mensup Yunan subay ve astsubay hiçbir güçlüğü maruz kalmadan saat 20.10'da İzmir'den ayrılmışlardır.

3- Mütebaki NATO personelini almak üzere şu anda bir Yunan gemisinin limana yanaşmak üzere olduğunu öğrenmiş bulunuyorum. Bu gemiye karacı, havacı ve NATO'da görevli Yunan sivil personelin bineceklerini tahmin ediyorum. Bu personelin gemiye binmesi ve eşyalarının yükletilmesi sırasında herhangi bir müessif hadise vuku bulmaması için Garnizon Komutanı Amiral Denizmen'den rica ettiğim gibi sizden de gerekli emniyet tedbirlerinin alınmasını istirham ediyorum.

4- Yunanların bu ayrılış kararı üzerine NATO karargâhımızın ne duruma gireceğini şu anda katiyetle bilmemekle beraber fazla bir değişiklik olacağını da tahmin etmiyorum. Benim şahsen en çok üzüldüğüm taraf Rusya'nın 600 seneden beri yapamadığını Makarios'un Yunan hükümetine yaptırmış olmasıdır. Yine şahsi kanaatime göre Yunanların bu şekilde NATO'dan ayrılışlarının en mühim sebeplerinden birisi Sayın Orgeneral Cevdet Sunay'ın Paris dönüşünde İstanbul gazetelerinde verdiği beyanatta Türklerin Kıbrıs üzerinde yaptıkları hava hücumlarının Lemnitze tarafından tasvip edildiğini açıklamasıdır. Öyle zannediyorum ki Yunan subay, astsubay ve diğer personelini çekmek suretiyle İzmir'deki gibi Selanik emelinin de bu çekilişte mühim rol oynadığıdır. Aynı zamanda en büyük tehlike bu kararla Yunanistan ve Kıbrıs'ın komünist bloka kaymış olmasıdır. İki kardeş arasında doğacak bir kavganın üçüncü kardeş Amerika tarafından araya girilmek suretiyle ayırt edilmesi çok acı ve müşküldür.' şeklindeki beyanatını bitirmiş ve 'Başkaca mütemmim bir malumat alırsam onu da

derhal makamınıza bildireceğim.’ diyerek saat 17.35’te vilayet makamından ayrılmıştır.

5- Geri kalan Yunan NATO mensuplarını almak üzere bugün saat 15.00’te gelmesi beklenen gemi henüz bu saate kadar gelmemiştir. Herhangi müessif bir hadiseye meydan verilmemesi için Garnizon Kumandanlığı ile temas olunarak gerekli emniyet tedbirlerinin alınmış bulunduğunu ve müteakip alınacak malumat ve olayların zamanında bildirileceğini saygı ile arz ederim.”

SONUÇ

Türkiye, Yunanistan ve İngiltere’nin garantörlüğü altında 16 Ağustos 1960 tarihinde kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti başta Makarios ve dönemin İçişleri Bakanı Polikarpos Yorgacis olmak üzere Rumların bunu Enosis yolunda bir atlama tahtası olarak görmeleri sonucunda uzun soluklu olmaz ve Kıbrıs tarihine Kanlı Noel olarak geçen 21 Aralık 1963 tarihli saldırılar başlar. Bu tarihten itibaren ada fiilen ikiye bölünmüş durumdadır ve Kıbrıs Türkleri terk ettikleri köyleri yerine daha güvenli bölgelerde oluşturulan çadır kentlerde yaşamaya başlamışlardır. Türkiye’nin yardım ve destekleriyle ayakta durmaya çalışan Kıbrıs Türkleri Rum baskıları, ambargo, tecrit ve göçmen hayatıyla mücadele ederken Türkiye de adaya yönelik her türlü alternatifi masaya yatırmış ve gerekirse askeri müdahaleyi de planlamıştır. Bu sürecin içerisinde dönemin ABD Başkanı Lyndon B. Johnson tarafından İsmet İnönü’ye gönderilen mektup ise Türk-Amerikan ilişkilerini uzun yıllar derinden sarsacak türden bir üsluba sahiptir. 5 Haziran 1964’ün ardından Türkiye’nin bir kere daha meşru müdafaa ve garantörlük haklarını kullanarak 20 Temmuz 1974 tarihinde adaya müdahale etmesi de ABD tepkisiyle karşılaşmış, önce afyon ve haşhaş ekimi bahanesi ve hemen ardından Kıbrıs’ta NATO ve askeri yardım çerçevesinde verilen silahların kullanıldığı ileri sürülerek Türkiye’ye yönelik ağır ambargolar uygulanmıştır. Bu sürecin sonu ise bugün büyük bir ihracat kalemi oluşturan Türk Savunma Sanayii’nin ortaya çıkmasıdır.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Kızılay Genel Müdürlüğü Arşivi (KGMA)

Kıbrıs Türk Milli Arşivi (KTMA)

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

İngiltere Foreign Office (FO) Arşivi

Amerikan Merkezi Haber Alma Teşkilatı (CIA) Arşivi

Amerikan Dışişleri Bakanlığı Arşivi

Yazılı Kaynaklar

FOLEY, Charles, **Guerrilla Warfare and EOKA Struggle; General Grivas** , Longman Yay., Londra, 1964.

KESER, Ulvi, **Kıbrıs'ta Türk-Yunan Fırtınası (1940–1950–1960–1970)**, Boğaziçi Yay., İstanbul, 2006.

KESER, Ulvi, **Kıbrıs'ta Yeraltı Faaliyetleri ve Türk Mukavemet Teşkilatı**, IQ Yay., İstanbul, Ocak 2007.

Sözlü Tarih Çalışması

TMT Lefkoşa Sancağı Kovanbeyi merhum Nevzat Uzunoglu ile Girne'de 13 Temmuz 2003 tarihinde yapılan görüşme

KKTC Kurucu Cumhurbaşkanı merhum Rauf R. Denktaş ile 8 Temmuz 2003 tarihinde yapılan görüşme

Tbp. Bnb. (Emekli Tuğgeneral Nihat İlhan ile 13 Aralık 2007 tarihinde yapılan görüşme

Sürelî Yayınlar

Halkın Sesi

Nacak

Zafer

Hürriyet

**YUNANİSTAN'IN KIBRIS SORUNU İLE İLGİLİ OLARAK
BİRLEŞMİŞ MİLLETLER GENEL SEKRETERLİĞİ'NE
GÖNDERDİĞİ 1958 TARİHLİ İKİ RAPOR: PROF. ALEJANDRO
ALVAREZ VE PROF. MAURICE BOURQUIN'İN RAPORLARI**

M. Akif ERDOĞRU*

Özet

Bu bildiri, 1958'de Yunanistan'ın BM Daimi temsilcisi Palamas'ın BM Genel Sekreterliğine gönderdiği iki rapor üzerinde duruluyor. Bu raporların konusu, Kıbrıs'ta tek bir self-determinasyonun yapılması ve Türkiye'nin *'Kıbrıs'ta Türk halkı vardır ve bunlar çok miktarda toprağa sahiptir'* tezine dayalı görüşün çürütülmesidir. Ancak, Yunanistan'ın bu teşebbüsü, BM Genel Kurulunca kabul edilmemiştir. Bu durum, Türk ve Britanya Hariciyesi'nin bir başarısı olarak görülmüştür. Bu bildiri, bu konular tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs, Türkiye, Yunanistan, Self-determinasyon, BM, Palamas, Alejandro Alvarez, Maurice Bourquin.

* Prof. Dr., Ege Üniversitesi, Tarih Bölümü, İzmir, aerdogru@gmail.com.

**TWO REPORTS DATED 1958 SENT BY GREECE TO THE
SECRETARY GENERAL OF THE UNITED NATIONS: THE
REPORTS OF PROF. ALEJANDRO AND PROF. MAURICE
BOURQUIN**

Abstract

My paper is based mainly on the two reports which were sent by Palamas, permanent represent of Greece to the United Nations in 1958, to the United Nations. While one of reports was prepared by Prof. Alejandro Alvarez, the other was prepared by Prof. Maurice Bourquin in Paris. Original language of them was in French. A copy of them is kept at the National Archief, Den Haag, Lahey, Holland. In these reports, Greece suggests that unitary self-determination will be voted in Cyprus, including Moslem Cypriots, among Cypriots. Turkey ignores Greece's thesis. Turkey proposes in his anti-thesis that there is a Turkish Cypriot identity in the island and they have a number of measure properties in the island. Dual self-determination will be voted by only Turkish ballot in the island. In final result, the United Nations rejected Greece's offer. This situation will be seen by Turkey and Britan governments a diplomatic succescs. In my paper, self determination issue in the contex of Cyprus conflict between Turkey and Greece will be discusssed shortly in the framework of two reports submitted to the United Nations by Greece government in 1958.

Key Words: Cyprus, Turkey, Greece, Self-determinasion, the United Nations, Palamas, Alejandro Alvarez, Maurice Bourquin.

GİRİŞ

1950'li yıllarda Türkiye ile Yunanistan arasındaki Kıbrıs Sorunu ile ilgili olarak, tarafların üzerinde anlaşmadığı önemli konularından biri *self-determinasyon* (halkların kendi kaderini kendilerinin tayin etme hakkı) sorunu-uydu.¹ Elimizde Yunanistan'ın BM Daimî Temsilcisi Christian X. Palamas'ın 26 Kasım 1958 tarihinde BM Genel Sekreterliğine gönderdiği, *Yunanistan Başbakanlığı İnfomasyon Dairesi Yabancı Basın Bölümü* tarafından hazırlanmış iki rapor bulunuyor.² Bunlar Prof. Alejandro Alvarez³ ile Prof. Maurice Bourquin⁴ tarafından hazırlanmış olup, Yunanistan'ın Kıbrıs ile ilgili görüşlerini destekleyen ve BM Genel Kurul üyelerine dağıtılması için gönderilmiş olan İngilizce raporlardır. Raporlar daktilo ile yazılmıştır ve teksir edilmişlerdir.

Bourquin'in raporunun başlığı '*Kıbrıs Halkının Self Determinasyon Hakkıyla İlgili Görüş*' başlığını taşır. Alvarez'in raporunun başlığı ise '*Kıbrıs Adasının Vatandaşı İle ilgili Türkiye ve Yunanistan Arasındaki Anlaşmazlık, Alvarez'in Görüşü*' başlığını taşıyor. Her iki rapor birleştirilerek tek bir rapor halinde, BM Genel Sekreterliğine sunulmuştur. Raporların orijinal dilinin Fransızca olduğu anlaşıyor.

Bourquin raporunu, 3 Eylül 1958'de Cenova'da yazmıştır. Kendisi için *Brüksel ve Cenova Üniversiteleri Uluslararası Hukuk Ord. Profesörü, Uluslararası Hukuk Enstitüsü Üyesi, Uyuşmazlık Mahkemesi Daimi Hakimi* sıfatlarını kullanır. Alvarez ise, raporunu 27 Haziran 1958'de Paris'te yazmıştır. Hemen belirtmeliyim ki, her iki rapor da Yunan görüşü lehindedir ve Yunan propagandası amacıyla yazdırılmıştır. Aslında, her iki raporda ileri sürülen görüşler ve dayanaklar hemen hemen aynıdır.

Adada tek bir self-determinasyon yapılması için birçok kez BM'ye başvuran Yunanistan, adada mukim nüfus çoğunluğun 'genel isteği-

¹ Self-determinasyonun mantığı, tarihçesi ve Kıbrıs ile bağlantısı üzerine bkz. John Reddaway, **Burdened With Cyprus, The British Connection**, Nicosia, 1986, s. 81-89. Türkiye açısından yorumlar için bkz., Turgut Özakman, **Çılgın Türkler, Kıbrıs**, Ankara, 2012, 9. Baskı, s. 113.

² National Archief, Ministerie van Buitenlandse Zaken Ambassade en Griekenland 1955-1974, Archiefbloknr: Z99, Inv. Nr.: 164, Den Haag, Lahey, Hollanda.

³ Alejandro Alvarez (öl. 1960), Paris'te Louis Renault'un öğrencisi olan Şili kökenli uluslararası hukuk profesörüdür. Uluslararası Adalet Mahkemesi hakimi, Amerikan Uluslararası Hukuk Enstitüsü'nün kurucusudur.

⁴ Maurice Bourquin, Belçikalı hukuk profesörüdür (1884-1961). Brüksel ve Cenova üniversitesinde çalışmış ünlü hukukçularından biridir.

ne/rızasına/tercihine' göre Kıbrıs halkının kendi kaderini tayin etme hakkının bulunduğunu, BM'in 1. maddesine dayanarak, bunun çoğunluğun yasal hakkı olduğunu, 1950'li yılların başından beri talep etmiştir. Yunanistan'ın bu talebi, BM tarafından iki kez reddedilmiştir. Nihayet, Yunanistan temsilcisi Palamas, '*Self-determinasyon*' başlığı altında değil; ama bir taktik değişikliği yaparak, '*Kıbrıs Sorunu*' adı altında, yine Kıbrıs'ta 'tek bir self-determinasyonun yapılmasına yönelik' son bir hamle yapmıştır ki; bu raporlar, Palamas'ın bu son çabasıyla ilgilidir. 1954 yılından beri, Kıbrıs sorunu, BM Genel Kurulu'nun gündemine alınmıştır. Ancak, İngiltere ve Türkiye'nin karşı çıkmasıyla, Yunanistan'ın bu talebi, BM Genel Kurulu tarafından kabul edilmemiştir. Son oylamada üçte iki çoğunluğu, sadece beş oy eksikliğiyle kaybeden Yunanistan, bir muhtıra yayımlayarak; İngiltere tarafından adaya 'özerklik/self-government' verilmesi önerisinin BM ilkelerine ters düştüğünü ve bu önerinin adanın % 80'ini oluşturan Rum halkı tarafından reddedildiğini belirtmiştir.⁵

Bourçin'in raporunda ileri sürdüğü görüşler özet olarak şöyledir: Yunanistan, Kıbrıs halkının self determinasyon hakkını kullanmasını istemektedir. Çoğunluk prensibi bunu gerektirir. Türkiye ise adayı bölmek istemektedir. Türklere Rumlarla aynı siyasî bağımsızlığı vermek istemektedir. Etnik ve din temelli bir kimlik tanımlaması, Kıbrıs'ta iki farklı halk olduğunu göstermez. Yani, Kıbrıs'ın ana sakinleri, Rum kökenli Hristiyanlar ile Türk kökenli Müslümanlardır. Bunlar, Rum ve Türk halklarını oluştururlar. Bunların, Yunanistan ve Türkiye ile bağları da vardır. Fakat; bu ikisi farklı halklar değildir. Her ikisi de '*Kıbrıs halkını*' meydana getirir. Örneğin, İsviçre'de üç farklı kökenden ve kültürden Fransız, Alman ve İtalyanlar yaşamaktadır, ama tek bir '*İsviçre halkı*' vardır. Buna göre de adadaki 'Türk halkı, Kıbrıs halkından ayrı değildir' diyerek Türkiye'nin 'Kıbrıs'ta Rumlardan farklı bir Türk halkı' olduğu şeklindeki görüşü kabul etmemektedir. Türkiye'nin 'ırk, dil, din ve tarihi gelenekleri' esas sayarak, milliyetçilik prensibine göre adada bir tanımlama yaptığını; bu tanımlamanın eski bir yaklaşım olduğunu ileri sürer. Eğer Türkiye'nin yaptığı bu tanımlama kabul edilirse, adada mevcut Ermeni ve Marunilere de ayrı siyasî haklar verilmelidir.

Türkiye'nin ileri sürdüğü 'Türklerin adada çok miktarda toprağa sahip olduğu; bu sebeple, onlara siyasî haklar verilmesi gerektiği' şeklindeki görüşü

⁵ Ahmet C. Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs III (1951-1959), Enosis Karşı Taksim ve Eşit Egemenlik**, Ankara, 1998, s. 441-442.

de kabul etmez. Ona göre, çok miktarda toprağa sahip olmak, egemenlik kurmak için yasal bir dayanak değildir. Bunun Ortaçağlardan kalma bir mantık olduğunu söyler.

Eleştirdiği en önemli nokta, 'halk ve halklar=people, peoples' kelimele-
rine Türkiye'nin BM'de tanımlanan anlam dışında, keyfi olarak, farklı bir
anlam yüklediği yönündedir. Bilindiği gibi, Türkiye, Kıbrıs'ta Rumlardan
farklı, ayrı bir '*Kıbrıs Türk halkı*' olduğunu ve bunların kendilerinin self deter-
minasyon hakkına sahip olduklarını ileri sürmüştür. Bourquin, BM Sözleş-
mesi'nde geçen 'peoples' kelimesine bu anlamın yüklenmeyeceği görüşünde-
dir ki, bu durumda, Türkiye adada 'ikili self determinasyon veya Türklere
ayrı bir self-determinasyon' yapamaz. Self determinasyonun esas mantığı
'nüfus çoğunluğun isteğine/rızasına/tercihine' dayalı tek bir self determinas-
yon yapmasıdır.

Alvarez'in görüşlerine gelince; Prof. Alvarez, Bourquin'e göre daha ay-
rıntılı bir rapor hazırlamıştır. O da, Türkiye'nin 'ikili (dual) self determinas-
yon' uygulaması talebinin hukukî olmadığını savunur. Ona göre bu tez, hem
self-determinasyonun mantığına hem de BM'nin mevcut uygulamalarına
aykırıdır. Adada oturan herkesin plebisite katılma hakkı vardır. Türklerin de
bu plebisite katılma hakları inkar edilemez. Ayrı ayrı self-determinasyon
yapılmamalıdır. Burada adadaki tüm etnik unsurların katılımı esastır. Kaldı
ki, Türklerin genel nüfus içindeki oranı % 18 gibi küçük bir orana tekabül
eder.⁶ Aksi halde, ayrı ayrı self determinasyon adayı taksime götürür. Türki-
ye'nin ileri sürdüğü 'adada Rumlardan farklı bir Türk halkı olduğu ve bunla-
rın azınlık olmadığı' görüşünü eleştirir. Alvarez'e göre, azınlık veya çoğunluk
olmak önemli değildir; BM açısından tüm bunlar 'adada oturan kişilerdir
(inhabitants) ve bunlar Kıbrıs halkını' meydana getirirler. Kaldı ki, Müslü-
manların azınlık olduğu da bir gerçektir. Rumlar ise 'büyük çoğunluğu' oluş-
turur. Maruniler ve Ermeniler de adada mevcuttur, ayrı bir kimlik ve azınlı-
ktır. Müslümanlar da böyledir. Self-determinasyon yapılırken, azınlık veya
halka bakılmaz. Adadaki 'tüm nüfusa' bakılır. Türkiye'nin 'haklar ve nüfuslar'
kelimelerine keyfi anlamlar yüklediğini öne sürer. BM, Batı Afrika'da
Togoland'da yaptığı self determinasyonda 'azınlık ve halk' demeden 'sınırlar
içindeki tüm nüfusu' dikkate almıştır. Her etnik grup için ayrı ayrı self de-
terminasyon önerisi BM'ce kabul edilmemiştir. Togoland'ın dört ayrı bölge-

⁶ Britanya'nın nüfus sayımı esas alınmıştır.

ye bölünmesi ve her bir bölgede de ayrı ayrı self determinasyon yapılarak, bunların sonuçlarının ayrıca değerlendirilmesi önerisi, BM’ce reddedilmiştir.

Alvarez, Türklerin adada mal-mülk sahibi olmasının önemli olmadığını, önemli olanın ‘Kıbrıs halkının isteği’ olduğunu ifade eder. Ona göre, halk/people kelimesi, tekil olarak, ‘Kıbrıs halkını’ ifade eder. Adada oturan tüm kişiler, haklar bakımından eşit olmalıdır. Çok miktarda emlakta sahip olduğu gerekçesiyle Türklere özel haklar verilemez. Zira; Rumlar sayıca çok kalabalıktır. Yine ona göre, bu emlak, egemen güç tarafından istimlak edilebilir. Alvarez, Yunanistan’ın tezinin çürütülemez olduğu görüşündedir. Zira, tüm ada halkının isteği, tek bir referandum yapılması ve kendi geleceklerini bu şekilde belirleme hakları olduğu yönündedir. Bu durumda, ada bölünmeyecektir. Ayrıca, adada belirli bölgelerde yoğun bir şekilde oturan etnik grupların da, bu tek self-determinasyonu bozamayacağı ifade eder.

Bu kısa özetten sonra, bu raporlar hakkında şöyle bir değerlendirme yapabiliriz: her iki uluslararası hukuk profesörünün de objektif olduklarını söylemek mümkün görünmüyor. Özellikle Şili kökenli Fransız hukukçu Prof. Alvarez, Yunan hayranlığını açıkça belli etmektedir. Raporunun sonunda ‘antik Yunan, antik Roma felsefecileri ve devlet adamlarının Batı uygarlığının mimarı olduklarının unutulmaması gerektiği’, ‘1939 sonrası oluşan ‘Yeni Düzen ve Yeni Uygarlık’ta Yunanistan’ın inisiyatif alarak yerini alması gerektiği ve Modern Yunan dehasının Yeni Düzen’e nüfuz ederek, Yunanistan’ın insanlık tarihinde en büyük olacağı’ ifadeleri, onun açıkça Yunan taraftarı veya en azından sempaticanı olduğunu gösterir. Ayrıca, tüm dünyanın ‘Kıbrıs’ın Yunanistan’a verilmesi gerektiği’ şeklindeki ‘Dünya Görüşü’ olduğuna dair ifadesi de asılsız ve temelsizdir.

Her iki uluslararası hukuk profesörü, Kıbrıs Türklerini tanımlamada, bilerek veya bilmeyerek, sıkıntı çekiyorlar. Kıbrıs Türklerini, kimi yerlerde ‘Kıbrıs’ın Türk Müslümanları, Müslüman Kıbrıslılar, Müslüman İncancı Sahip Olanlar, Türkler, Kıbrıs’ın Türk Müslüman Grubu, Kıbrıs Türk Azınlığı, Kıbrıs’ın Türk Müslüman Unsurları’ gibi farklı kelimelerle tanımlama yollarına giderek, Türk kimliğiyle ilgili kavramları çarpıtıyorlar. Halbuki, Kıbrıs Rumları için, Rum veya Yunan Kökenli (Grek) Hristiyanlar olarak yazıyorlar. Özellikle Alvarez, hukuk kavramlarını, her ne kadar BM’nin tanımlarına göre değerlendirdiğini ifade etse de, bana göre, adayı ‘Ortaçağ Katolik metinlerindeki Doğu’nun Müslümanları ile ilgili önyargılı tanımlamalara göre’ yorumluyor. Bunun yanı sıra, her iki uluslararası hukuk profesörünün de sadece BM metinleri açısından olaya bakarak, kısacası dar bir çerçeveden Kıbrıs sorununu değer-

lendirerek; 'Türkiye'nin güvenliği, *enosis*, Türkiye'nin tarihî hakları (Batı Trakya Türkleri, İstanbul Rumları, Fener Patrikhanesi), On İki Adalar, EOKA terörizmi ve İngiltere'nin diplomatik etkisi' açısından soruna geniş bir perspektiften bakmadıkları fark ediliyor.

Netice olarak, bu raporların BM üyeleri arasında ne derecede etkili olduğunu bilmek zordur. Ancak, bu raporların Hollanda'nın Atina Büyükelçiliği'nde birer suretlerinin bulunması, bu raporların diplomatik çevrelere ulaşmasının bir göstergesi sayılabilir. Yunanistan'ın bu oylamayı sadece beş oyla yitirdiği göz önüne alınırsa, bu raporların etkili olmuş olduğu rahatlıkla söylenebilir. Bir propaganda yöntemi olarak, Kıbrıs sorunu ile ilgili olarak tezi ni desteklemek amacıyla, Yunanistan'ın Avrupa üniversitelerindeki uluslararası hukuk hocalarından zaman zaman görüşler aldığı ve bu görüşleri diplomatik çevrelerde yaymaya çalıştığı biliniyor. Aynı yöntemi Türkiye'nin de izlediğini biliyoruz. Zamanın Türkiye Dışişleri Bakanı Fatih Şükrü Zorlu, Prof. Ch. Crozat⁷ ve Eagleton'dan görüşler almış; bu hocalar Türkiye lehindeki görüşlerini uluslararası toplantılarda ifade etmişlerdir. Türkiye Dışişleri'nin Yunanistan'ın yaydığı bu raporlara karşı ne yaptığını bilmek, en azından karşı raporlar yazdırıp yazdırmadığını öğrenmek, Türkiye Dışişleri Arşivi araştırmalara kapalı olduğu için şimdilik bilinmiyor. Bu raporlara, zamanımızdan bakıldığı zaman, yani tek bir self determinasyon yapılmadığına göre, bu raporların uzun vadede Yunanistan'a büyük bir başarı sağlamadığı açıktır. Zira, BM'de Yunan tezi kabul görmemiş ve Yunanistan-Türkiye-İngiltere ve ABD ilişkileri farklı bir sürece girmiştir. Ne Yunanistan'ın tezi (adanın yerli nüfusun tek self-determinasyon ile kararını vermesi ve Yunanistan ile entegrasyon, *enosis*), ne de Türkiye'nin karşıt tezi (çift self determinasyon; toprağa dayalı tez, *Aland Adalarında*⁸, nüfusun çoğunluğu İsveçli olmasına rağmen, *Cemiyet-i Akvâm* kararıyla, bu adaların Finlandiya'ya verilmesi ve *taksim*) kabul edilmiştir. Bunların yerine yeni bir sentez olarak, 'özerklik' önerilecektir. Ancak bu öneri, daha önce de belirttiğimiz gibi, Yunanistan ve Kıbrıs Rumları tarafından kabul edilmeyecektir.

⁷ Gazioğlu, **a.g.e.**, s. 96. Ch. Croat, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinde amme hukuku üzerine dersler vermiş bir profesördür. Onun bir kitabı, **Amme Hukuku Dersleri**, Orhan Arsal'ın Türkçe'ye çevirisiyle, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi yayınları arasında 1938 yılında basılmıştır. Bu kitabın G. Recai tarafından yapılan başka bir çevirisi de İstanbul'da basılmıştır.

⁸ Baluk denizindeki Aland Adalar grubu, şimdi, Finlandiya'ya ait Fin adalarından biridir.

KAYNAKÇA

Ahmet C. Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs III (1951-1959), Enosise Karşı Taksim ve Eşit Egemenlik**, Ankara, 1998, s. 441-442.

John Reddaway, **Burdened With Cyprus, The British Connection**, Nicosia, 1986, s. 81-89.

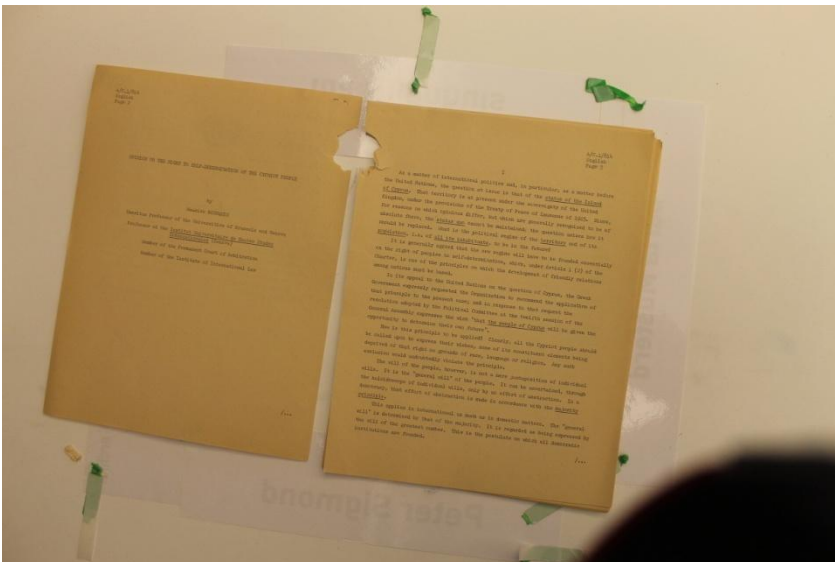
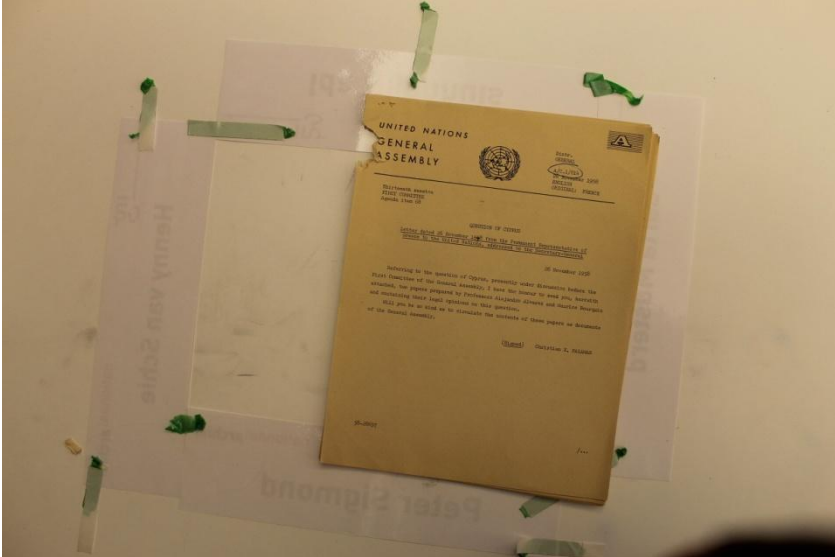
National Archief, **Ministerie van Buitenlandse Zaken Ambassade en Griekenland 1955-1974**, Archiefbloknr: Z99, Inv. Nr.: 164, Den Haag, Lahey, Hollanda.

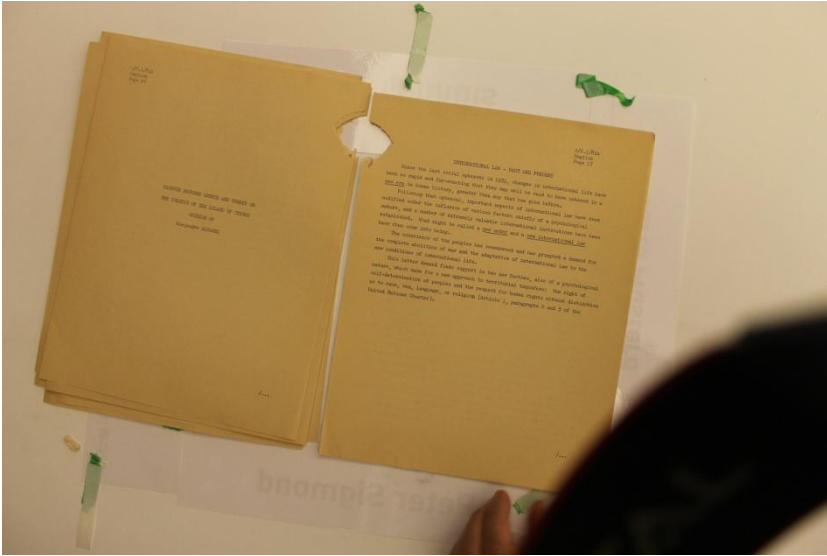
Turgut Özakman, **Çılgın Türkler, Kıbrıs**, Ankara, 2012, 9. baskı, s. 113.

YUNANİSTAN'IN KIBRIS SORUNU İLE İLGİLİ OLARAK BİRLEŞMİŞ
MİLLETLER GENEL SEKRETERLİĞİ'NE GÖNDERDİĞİ 1958 TARİHLİ İKİ
RAPOR: PROF. ALEJANDRO ALVAREZ VE MARICE BOURQUIN'İN RAPORLARI

299

EKLER: Palamas'ın BM Genel Sekreterliği'ne hitaben Yazısı ve Rapor-
ların Başlıkları

KIBRIS CUMHURİYETİ'NİN KURULMASI VE MAKARİOS'UN TÜRKİYE ZİYARETİ 22-26 KASIM 1962

Resul BABAOĞLU*

Özet

Bu çalışmada, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra yaşanan istikrarsızlığın çözümünün, anayasanın bazı maddelerinin değiştirilmesiyle mümkün olacağını düşünen Makarios'un girişimleri ele alınmıştır. Anayasa-da reform yapma amacına destek bulmak için dünya ülkelerinin desteğini arayan Makarios, bu çabalarına Ankara'nın tepkisini ölçmek ve zemin yoklamak için Türkiye'ye ziyaret düzenlemiştir. Türkiye'de şiddetli protestolarla karşılaşan Makarios ayrıca Türk devlet adamlarının Kıbrıs'taki statükonun korunması konusundaki hassasiyetini görmüştür.

Makarios'un Türkiye'ye gerçekleştirdiği ziyarette umduğunu bulamamasından sonra Kıbrıs'taki gergin ortam büsbütün artarak çatışmalı durumun yeniden ortaya çıkmasına yol açmıştır. Makarios'un bu ziyareti ayrıca; Türkiye Cumhuriyeti'nin önceki yıllarda öne sürdüğü "taksim" politikasından vazgeçip Bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti'nin varlığını devam ettirmesi yönündeki tercihini ortaya koyması bakımından da önem taşımaktadır.

* Okutman, Siirt Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi, babaogluresul@hotmail.com

ESTABLISHMENT OF THE REPUBLIC OF CYPRUS AND MAKARIOS' VISIT TO TURKEY (NOVEMBER 22-26, 1962)

Abstract

In this study, the attempts of Makarios, who thought that the instability after the foundation of Republic of Cyprus could be solved by revising some items of the Constitution, are considered. Makarios seeking the support of the countries of the world in order to find support for the aim to reform the constitution, he held visits to Turkey to measure the response of Ankara.

Makarios felt disappointment with the visit to Turkey. Afterwards tense environment in Cyprus increased and it has led to the re-emergence of the conflict. Makarios' visit also has great importance in terms of Turkey's giving up the policy of "taksim" put forward by the Republic of Turkey in previous years and revealing her preference for the independent Republic of Cyprus to exist.

GİRİŞ

Soğuk Savaş döneminde Türk dış politikasının gündeminde Kıbrıs meselesi en başta gelen konular arasındaydı. Kıbrıs meselesi, II. Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'nin komşusu Yunanistan ile kurduğu ikili ilişkilerin seyri belirlediği kadar, Batı ittifakına yönelmeye başladığı bir dönemde ortaya çıkmasıyla da oldukça ciddi bir dış politika gündemi yaratmıştır. Esas itibarıyla Türkiye, Kıbrıs konusunda 1955 yılından itibaren sesini duyurmaya başladıysa da konu ile ilgili Yunanistan ve Kıbrıslı Rumlar çok daha önceden çeşitli faaliyetlere girişmişlerdir. Kıbrıs'ta var olan İngiliz yönetimini sona erdirmek, adadaki Rumlara self determinasyon hakkının verilmesi ve nihayet Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanması gibi isteklerle ortaya çıkan Rum mücadelesi ilk olarak 1931'de İngiliz yönetimine karşı çıkarılan bir isyanla ciddiyetini ortaya koymuştur.¹

İngiltere, Orta Doğu'daki çıkarları için vazgeçilmez bir önem atfettiği Kıbrıs'taki askeri ve siyasi varlığını sonlandırmayı olabildiğince uzun bir zaman sonraya erteleme düşüncesini hayata geçirmek için Rum isteklerini olumsuz yanıtlamıştır. II. Dünya Savaşı'nın bitmesinin ardından uluslararası alanda sömürgecilik karşıtı hareketlerin canlanmaya başlaması ve İngiltere'de 1945 yılında İşçi Partisi'nin seçimleri kazanarak iktidara gelmesi Yunanistan'ın ve Kıbrıs'taki Rumların doğru bir zamanlamayla işe başladıklarını göstermiştir. Öte yandan, 1947 yılında Ege'de Türk karasularının yanı sıra bulunan On İki Ada, İtalyanlardan alınıp Yunanistan'a verilmişti. Bu sırada Sovyet tehdidiyle yüz yüze olan Türkiye'nin yaşanan gelişmelere ses çıkaramaması, Yunanistan'ı Kıbrıs konusunda benzer bir ortam bulabileceği yönünde umutlandırmıştır.² Ancak takip eden dönemde yaşanan olaylar Türkiye'nin Kıbrıs meselesine dâhil olmasını gerektirmiştir.

Bu dönemde Yunanistan'ın Kıbrıs'ı ilhak etmeye (*enosis*) dönük açıktan söylemleri daha çok adadaki sol kesimi temsil eden AKEL partisi yetkilileri tarafından dillendirilmiştir. 1946 yılından itibaren de, Kıbrıs Kilisesi'nin de konuya ilişkin olarak ağırlığını koymaya başladığı görülmüştür. Adadaki Rumlar arasındaki *ensosis* çabalarında inisiyatifi ele almaya çalışan kilise, Kitium Piskoposu Michael Mouskos (daha sonra Kıbrıs Cumhuriyeti Cum-

¹ Hikmet Bil, **Kıbrıs Olayı ve İçyüzü**, İtimat Kitabevi, İstanbul, 1976, s. 58.

² Erol Manisalı, **Dünden Bugüne Kıbrıs**, Gündoğan Yayınları, İstanbul, 2003, s. 29.

hurbaşkanı olacak olan III. Makarios**) başkanlığında toplanan Patrikhane Konseyi'nin kararı ile 15 Ocak 1950 tarihinde, adanın (Rum) halkının enosis isteyip istemediğinin saptanmasına yönelik bir plebisit düzenlenmiştir. Sonuçta oylamaya katılanların %96'sının enosis istediği açıklanmış ve ardından bu amaca yönelik çabalar yoğunlaştırılmıştır.³ İngiltere Başbakanı Clement Attlee'nin 1948 yılında Kıbrıslı Rumlara önerdiği ve liberal bir anayasal plan dâhilinde sınırlı özerkliği içeren önerisinin reddedilmesiyle⁴, Kıbrıs'ta Rumların hedefledikleri koşullarda İngiliz idaresine yer olmadığı ortaya çıkmıştır.

Makarios'un adadaki Rumların enosis düşüncesi etrafında bağlılıklarının artmasına yönelik olan çabalarının yanında, 19 Kasım 1952'de Yunanistan'da Kıbrıs konusuna duyarlı bir politikacı olan Papagos'un iktidara gelmesi konu ile alakalı Rum isteklerin canlanmasına yol açmıştır. Bunun yanında, İngiltere Dışişleri Bakanı Eden'in geçirdiği bir hastalıktan dolayı dinlenmek için Yunanistan'a gelmesi, Papagos'a düşüncelerini kabul ettirme fırsatını vermiştir. Eden ve Papagos arasında yapılan iki gayriresmî görüşme sonucunda İngiltere'nin konuya olumsuz yaklaştığının ortaya çıkması üzerine Yunanistan'ın enosis taleplerinin kolayca hayata geçirilemeyeceği anlaşılmıştır.⁵

Yunanistan'ın ve Kıbrıslı Rumların enosis politikasına karşı İngiltere'nin sert bir tutum sergilemesi iki şekilde yorumlanabilir: adada komünizmin hızla yayılması ve Rumlar arasındaki milliyetçi akımı konsolide etmesi, bölgede Sovyet tehlikesini doğuracağından, Kıbrıs'ta böyle bir gelişmeye yol açacak gelişmeler önlenmeliydi. Keza, Makarios'un 1952 yılında Bandung Konferansı'nda enosisi hayata geçirmek için Bağlantısızlar grubunun desteğine başvurması, NATO açısından büyük bir tehlikenin sinyallerini vermiştir. Öte

** Kıbrıs sorununun ortaya çıkmasında önemli bir rol oynayan Makarios'un biyografisine dönemin basın organlarında sıkça yer vermeye başlanmıştır. 1913 yılında Kıbrıs'ta doğan Makarios, Atina Üniversitesi'nde teoloji eğitimi aldıktan sonra, 1946 yılında ABD'de Boston Üniversitesi'nde sosyoloji ve teoloji eğitimi gördüğü sırada Dünya Kiliseler Konseyi ile ilişki içinde olmuş ve henüz öğrenciyken 1948'de Kition Piskoposu olarak seçilmiştir. Kıbrıs'ta 1950 plebisitinin planlayıcısı olan Makarios, adada Rum Başpiskoposu seçildikten sonra Mısır, Suriye ve Britanya gezilerinde Kıbrıs konusundaki düşüncelerini yayma olanağını bulmuş, 1952'deki Bandung Konferansı'na katılarak Asya ülkelerinin self determinasyon konusunda desteğini sağlamıştır. **The Observer**, 28 Ağustos 1955.

³ Faruk Sönmezoğlu, **II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze Türk Dış Politikası**, Der Yayınları, İstanbul, 2006, s. 136.

⁴ Brendan O'malley-Ivan Craig, **The Cyprus Conspiracy, America Espionage and the Turkish Invasion**, I.B. Tauris, London&New York, 2001, s. 9.

⁵ Melek Fırat, "1945-60 Yunanistan ile İlişkiler", Baskın Oran (ed.), **Türk Dış politikası, Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, C I, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 598.

yandan, Süveyş Kanalı'ndaki askeri varlığı giderek güçleşen İngiltere için Kıbrıs, Orta Doğu'nun adeta bir anahtarı olarak görülüyordu.⁶ 28 Temmuz 1954 tarihinde İngiliz Koloniler Bakan Yardımcısı Henry Hopkinson'un Avam Kamarası'nda yaptığı açıklama Yunanistan için bardağı taşıran son damla oldu. Hapkinson'un demecinin Yunanistan'da ve Kıbrıslı Rumlar arasında yarattığı tepki üzerine, 16 Ağustos 1954'te BM Genel Sekreterliğine başvuran Papagos, sorunun uluslararası bir boyut kazanmasına yol açtı.⁷ BM nezdinde başlatılan girişimlerle o dönemde hâkim olan anti-kolonyalizm sayesinde İngiltere'yi köşeye sıkıştırmayı hedefleyen Makarios ve Yunanistan, ABD'nin hiç ummadıkları tavrıyla karşılaşmışlardır. Kıbrıs'ın BM düzeyinde tartışmaya açılmasını NATO'nun bölgedeki stratejilerine ters olduğunu düşünen ABD bu konuda statükoyu savunmuştur.⁸ Sonuç olarak BM Genel Kurulu şimdilik Kıbrıs sorununa ilişkin bir karar almayı uygun bulmadığını açıklayarak Yunanistan'ın başvurusunu gündemine almayı reddetti.

Birleşmiş Milletlerin aldığı olumsuz kararın ardından Kıbrıs'ta EOKA'nın kurulması ve İngiliz yönetimine karşı silahlı eylemlere başvurulması, soruna farklı boyutlar kazandırmıştır. Bu tür eylemler sonucunda adada yaşayan Türklerin de olumsuz etkilenmelerine bağlı olarak Türkiye'de basın ve kamuoyu yoluyla başlatılan kampanyaların etkisiyle Demokrat Parti yöneticileri harekete geçmişlerdir. Adada şiddet eylemlerinin tırmanması üzerine DP hükümeti Kıbrıs konusunda etkili politikalar üretmek için Fatin Rüştü Zorlu'nun başkanlığında bir komisyon kurdu. Daha sonra İngiltere Dışişleri Bakanı Anthony Eden'in 29 Ağustos 1955 tarihinde Londra'da toplanması planlanan üçlü konferans için gönderdiği davete olumlu cevap vermesiyle Türk hükümeti Kıbrıs meselesinde taraf olduğunu ortaya koymuştur.⁹ Londra'daki görüşmeler devam ederken 6/7 Eylül Olayları olarak bilinen ve İstanbul'da yaşayan Rum vatandaşların ev ve işyerlerine saldırı ve yağma eylemlerinin başlamasıyla Konferans sonuçsuz bir şekilde dağılmıştır.

Bu tarihten sonra Kıbrıs'ta gün geçtikçe gerilen atmosfer, İngiltere ve ABD'yi soruna bütün tarafları uzlaştırmaya dönük bir çözüm arayışına itmiştir. 1947-1958 döneminde, bu amacı gerçekleştirmek için çeşitli formüller

⁶ Michalis Stavrou Michael, **Resolving the Cyprus Conflict, Negotiating History**, Plgrave&Macmillan, New York, 2009, p. 19-21.

⁷ Firat, a.g.m., s. 598.

⁸ Robert Holland, **Britain and the Revolt in Cyprus, 1954-1959**, Clarendon, Pres London, 2002, p. 41.

⁹ Erol Mütercimler-Mim Kemal Öke, **Düşler ve Entrikalar, Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası**, Alfa Kitap, İstanbul, 2004, s. 324.

geliştirilmiştir. Lord Winster Planı (1947), Jackson Planı (1948), I. Mac Millan Planı (1955), Harding Planı (1955), Rad Cliffe Planı (1956), II. Mac Millan Planı (1958), Spaak Planı (1958) bunlar arasındaydı.¹⁰

Londra - Zürih Antlaşmaları ve Kıbrıs Anayasasının İlan Edilmesi

Kıbrıs'ta iki toplum arasında yaşanan gerilim, Türk-Yunan ilişkilerine yansıyor ve bu durum doğrudan NATO'nun güneydoğu kanadında bir zafiyet olarak değerlendiriliyordu. Bu durumun daha ileri boyutlara varmasının önlenmesi amacıyla ABD ve İngiltere'nin girişimleriyle Menderes ve Karamanlis hükümetleri Kıbrıs'ta bağımsızlık formülü üzerinde uzlaştılar. 1959 yılının Ocak ayı boyunca, Türk ve Yunan diplomatlar arasında bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasının ayrıntılarıyla ilişkili görüşmeler yapıldı. Kıbrıs meselesinde taraflar arasında görülen yumuşamanın en temel nedeni başta ABD olmak üzere Batı ittifakının diğer üyelerinin Karamanlis ve Menderes hükümetleri üzerindeki baskısıydı. Bu yöndeki hazırlıklar tamamlandıktan sonra Menderes, Karamanlis, Zorlu ve Averof Zürih'te bir araya geldiler. 11 Şubat'ta yayınlanan ortak bildiriye çözüm için genel bir plan üzerinde uzlaşıldığı duyurulduktan sonra Menderes ve Karamanlis şu belgeleri imzaladılar: a) Zürih'te imzalanan belgelerin içerik ve anlamını açıklayan, uygulamanın kolaylaştırılması için tanımlara yer veren bir Centilmenlik Antlaşması, b) Bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti'nin yasal çerçevesini ortaya koyan 27 madde ve bir ekten oluşan Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Temel Yapısına İlişkin Antlaşma, c) Kıbrıs Cumhuriyeti, Türkiye ve Yunanistan arasında bir İttifak Antlaşması. Bunların dışında Kıbrıs Cumhuriyeti, İngiltere, Türkiye ve Yunanistan arasında imzalanacak Garanti Antlaşması parafe edilmiştir.¹¹

Bu gelişmelerden sonra her iki başbakan ülkelerine dönerken, her iki ülkenin Dışişleri Bakanları da İngiliz mevkidaşları Selwyn Lloyd'a gerekli bilgileri vermek üzere Londra'ya gittiler. İngiltere Dışişleri Bakanı ile yapılan görüşmeden sonra ikinci bir Londra Konferansı düzenlenmesi konusunda uzlaşıldı. Bu konferansa Türkiye, İngiltere ve Yunanistan'ın yanı sıra, Kıbrıs'ta yaşayan Türk ve Rum toplum liderlerinin de katılması kararlaştırıldı.¹²

¹⁰ Manisalı, **a.g.e.**, s. 32.

¹¹ Fırat, **a.g.m.**, s. 608.

¹² BCA Fon No: 30.18.12.152.15.8

19 Şubat'ta Londra'da toplanan Konferans'ta İngiltere, Türkiye ve Yunanistan hükümet başkanlarının üzerinde uzlaştıkları metinleri Kıbrıs Türk ve Rum¹³ liderlerine de kabul ettirdikten sonra antlaşmanın metinleri imzalanmış ve 23 Şubat 1959 tarihinde Londra, Atina, Ankara ve Lefkoşe'de yayınlanmıştır.¹⁴

İngiltere'nin adadan çekilmesi ve egemenlik hakkının bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti'ne devredilmesiyle enosis ve taksim gibi görüşlerin bir kenara itildiği anlamına gelen bu gelişmeler sonrasında antlaşmaya uygun bir anayasa oluşturmak için hazırlıklara girilmiştir. Yaklaşık 14 aylık bir zamanda hazırlanan ve 199 madde iki antlaşma ve iki ek protokolden oluşan anayasa 6 Nisan 1960'ta taraflarca imzalandıktan sonra 15/16 Ağustos gecesi Kıbrıs Cumhuriyeti resmen ilan edilmiştir.¹⁵

Geniş ölçüde Zürih'te imzalanan antlaşmaya dayanan Kıbrıs anayasası, eşit iki kurucu toplum esasına uygun maddeler içeriyordu. Türk ve Rum toplumlarının nüfusları nispetinde temsil hakkına sahip oldukları 6 Nisan 1960 tarihli anayasanın bir sonraki bölümde incelenecek olan eleştirilen yönlerinin dışında şu teknik özelliklere sahipti:

a) Kıbrıs Devleti, başkanlık rejimi ile idare edilen bir cumhuriyet olacaktır. Cumhuriyetin Başkanı Rum ve Başbakan Yardımcısı Türk olacaktır.

b) Cumhuriyetin icra yetkisi, Rum Başkan ve Türk Başbakan Yardımcısı'na aittir. Bu amaçla 7 Rum ve 3 Türk'ten oluşacak bir Bakanlar Konseyi olacaktır.

¹³ Londra Konferansı'nda antlaşma metinlerinin imzalanması sırasında bir konuşma yapan Makarios, her iki toplum arasında geçmişte yaşanan kötü tecrübelerin unutulacağı, karşılıklı iyi niyet ve hoşgörü sayesinde adada barış ortamının sağlanacağını ifade etmiş olmasına rağmen (BCA Fon No: 030. 01. 38. 227. 17.) söz konusu antlaşmanın imzalanmasına taraftar olmadığı başka kaynaklarda yer almıştır. Londra'ya gelen Makarios antlaşmayı imzalamayı iki gün erteleyince Yunan Kraliçesi Frederica kendisini telefonla aramış ve antlaşmayı onaylaması için ikna etmiştir. William Mallinson, **Cyprus, A Modern History**, I.B. Tauris, London, 2005, p. 33. Kıbrıs'ta çatışmalı durumun yeniden başladığı dönemde yaptığı bir açıklamada Makarios, Zürih Antlaşması'nı şartların zorlamasıyla imzaladığını açıklamıştır. Thomas Ehrlich, **International Crisis and the Role of Cyprus, 1958-1967**, Oxford University Press, 1974, p. 50. Başka bir kaynağa göre; Yunanistan Başbakanı Karamanlis, Londra'da Makarios'a antlaşmayı imzalamazsa Yunanistan'ın aradan çekileceğini ve Türkiye ile baş başa kalacağı şeklinde tehdit etmiştir. Nihat Erim, **Bildiğim ve Gördüğüm Ölçüler İçinde Kıbrıs**, Ajans Türk Matbaacılık Sanayi, Ankara, 1975, s. 59.

¹⁴ Hüseyin Bağcı, **Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar**, Metu Press, Ankara, 2001, s. 127.

¹⁵ Artuç, **a.g.e.**, s. 45.

- c) Temsilciler Meclisi %70 Rum ve %30 Türk olarak seçilecektir.
- d) Her iki toplumun kuracağı cemaat meclisleri; din, eğitim, kültür ve kişisel statü ile ilgili konularla ilgilenecektir.
- e) Kıbrıs Cumhuriyeti'nin resmi dilleri Türkçe ve Rumca olacaktır.
- f) Devlet işlerinin yürütülmesi %70 Rum ve %30 Türk kamu görevlileri aracılığıyla olacaktır. Türk ve Rum toplumlarının katılımıyla kurulması öngörülen devletin ordusu, %60 Rum ve %40 Türk olmak üzere 2000 kişiden oluşacaktır.
- g) Ayrıca %70 Rum ve %30'u Türk olmak üzere 2000 kişiden oluşan bir polis ve jandarma gücü kurulacaktır.
- h) Kıbrıs Cumhuriyeti'nin beş büyük kasabasında (Lefkoşa, Mağusa, Larnaka, Limasol, Baf) Türk toplumuna ayrı belediyeler kurma hakkı tanınacaktır.
- i) Bir tarafsız başkan ve Türk- Rum toplumlarından birer üye ile oluşturulan Yüksek Anayasa Mahkemesi anayasanın uygulanması ile ilgili davalara bakacaktır.¹⁶

Bu bağlamda, toplumlara anavatanlarından sınırsız yardım talep etme hakkı tanınmıştır. Garantörlük antlaşmasından doğan bu hak, gerektiği zamanlarda statükonun ve anayasal yönetimin korunması amacıyla taraf ülkelere adaya müdahil olma yetkisi ile ilgili bir durumdu.¹⁷ Sonuç itibarıyla bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla İngiltere konuyu sömürge meselesi olmaktan çıkararak bölgesel bir krizi çözümü noktasına getirmiş ve adadaki askeri varlığının devamını güvenceye almıştır.

Kıbrıs Anayasasına Yöneltilen Eleştiriler ve Devletin Çatırdaması

1960 Kıbrıs Anayasası adadaki çatışmalı durumu bir süreliğine durdurmayı sağladıysa da, ilan edildiği tarihten günümüze değin çeşitli yönleriyle eleştirilmiştir. Her şeyden önce bir kurucu meclis tarafından değil, anayasa uzmanları, diplomatlar ve danışmanlardan oluşan karma bir komisyon tarafından hazırlanan bu anayasa bir güçler dengesi amacını sağlamayı amaçlı-

¹⁶ BCA Fon No: 030. 01. 38. 227. 17.

¹⁷ Süleyman Koç, **Dünden Bugüne Kıbrıs Sorunu ve Stratejik Yaklaşımlar**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 245.

yordu. Esasında, bu anayasayla bir devlet kurulmuş, ancak bir ulus ya da millet oluşturulamamıştır. İkili toplum yapısını temel alan Kıbrıs Anayasası, yasama, yürütme ve yargı gibi alanlarda etnik yapıyı gözeterek yönetsel istikrarın sağlanmasını amaçlamıştır. Buna karşın, ortak vatandaşlık paydasında birleşemeyen Rum ve Türk toplumlarının üyeleri Kıbrıslılık bilincini geliştiremedikleri için adadaki istikrar uzun sürmemiştir.¹⁸

Kıbrıs Anayasası'nın bir hayli uzun olması (199 madde) ve ele alınan konularda derinlemesine hükümler içermesiyle devlet organlarının inisiyatif alanlarını oldukça daraltmıştır.¹⁹ Bu durumun, adada var olan her iki toplumun sahip oldukları anayasal hakların korunması endişesine dönük olduğu söylenebilse de, kısa bir süre sonra devlet işlerinde bir tıkanmayı doğurduğu bilinen bir gerçektir.

Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası'nda Yüksek Anayasa Mahkemesine tanınan yetkiler dikkate alındığında, mahkemenin, hukuka uygunluk denetimi yapan bir kuruluş olmaktan çok Kıbrıs Devleti Anayasası'yla iki cemaat arasında kurulmak istenen hassas dengenin adeta tek koruyucusu olmak gibi bir fonksiyonu vardı. Dolayısıyla politik niteliği ağır basan Yüksek Anayasa Mahkemesi, Kıbrıs Cumhuriyeti'nde korunmak istenen siyasi istikrarın bir aracı olarak düşünülmüştür.²⁰

Öte yandan, Kıbrıs'ta yaşayan Türk ve Rum toplumlarının farklı nüfus miktarlarına sahip olmaları, ancak anayasanın çoğunluk-azınlık esasına göre değil; eşit iki toplum temelinde bir düzen amaçlaması ilerleyen zamanlarda Rumların tepkisine yol açmıştır. Bu tepkilere göre; nüfusun yüzde 18'ini oluşturan Türklerin Temsilciler Meclisi'ne üyelik ve kamu görevlerine dâhil olma gibi alanlarda %30, askeri birliklerde ise %40 oranında temsil edilmeleleri haksız bir durum teşkil ediyordu.²¹ Ancak yukarıda da belirtildiği gibi, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurucu antlaşmalarına dayanan anayasada asıl hedeflenen şey; Kıbrıs'ta yaşayan toplumlar arasında eşitlik ve güven ilkesinin sağlanmasıydı. Bir başka görüşe göre; anayasanın ikili toplum yapısına yaptı-

¹⁸ Deniz Sonalp, **Cyprus Conflict: Noncompliance with the 1960 Constitution and Treties, Political Disagreements**, Master Thesis, University of Maastricht, 2008-2009, p. 12.

¹⁹ T. W. Adams, "The First Republic of Cyprus: A Review of a Unworkable Constitution", **The Western Political Quarterly**, Vol. 19, No. 3 (Sep., 1966), pp. 475-490.

²⁰ Murat Sarıca-Erdoğan Teziç-Özer Eskiuyurt, **Kıbrıs Sorunu**, Fakülter Matbaası, İstanbul, 1975, s. 36.

²¹ O'Malley-Craig, **a.g.e.**, s. 87; Mallinson, **a.g.e.**, s. 34.

ğı vurgu ve her iki toplumun güç olanaklarının artırılmasına yönelik hükümleri güvensizlik, şüphe ve istikrarsızlığa yol açarak ilerleyen dönemlerde yaşanacak olan çatışmalara zemin hazırlamıştır.²²

Kıbrıs Anayasası'nın hayata geçirilebilmesi için her şeyden önce Türk ve Rum toplumlar arasında tam bir güven ve işbirliğine ihtiyaç vardı; ancak iki toplum arasında uzun yıllar süren mücadele bunu olanaksız kılmıştır. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurucu anlaşmalarının garantör devletlere ada üzerinde çeşitli haklar vermesi de bu devleti sınırlı egemen bir ülke konumuna getirmiştir. Bunun yanı sıra, Kıbrıs Anayasası'na bakıldığında devletin federal ya da konfederal olarak tanımlanmasının bir hayli güç olduğu görülmektedir.²³ Devlet kurumlarında coğrafi yetki dağılımının bulunmaması ve anayasal planda tek bir devletin varlığı böyle bir tanımlamayı imkânsız kılmaktadır. Ayrıca, anayasada temel hak ve hürriyetlerin yer alması, Kıbrıs Cumhuriyeti'ni otoriter devlet tipinden uzaklaştırmaktadır.²⁴ Bu yönüyle Kıbrıs Cumhuriyeti *sui generis* bir görünüm arz etmektedir. Bunun yanında, anayasanın değiştirilmesi de güç koşullara bağlanmıştır. Bu metin, klasik anayasa ders kitaplarındaki deyimle, sert bir anayasa örneği oluşturmaktadır. O derece ki, anayasaya ekli bulunan Ek III'te tek tek belirtilen maddeler veya madde fıkraların "hiçbir surette gerek değiştirme, gerek ilave veya gerekse kaldırma suretiyle tadil edilemeyeceği" anayasanın 182. maddesinin 1. fıkrasında açıkça belirtiliyor. Bunun dışındaki maddeler Türk ve Rum cemaatlerine mensup temsilcilerin ayrı ayrı üçte iki çoğunluğunun oylarıyla mümkün.²⁵ Anayasanın hiçbir surette değiştirilemeyecek olan maddeleri 11 Şubat 1959 tarihli hükümlerdir. Dolayısıyla bu durum, Kıbrıs Anayasası'nın bir iç hukuk belgesi olmaktan çok uluslararası antlaşma metni olarak algılanmasına yol açmaktadır. Anayasanın maddelerinin çok uzun, kimi zaman belirsiz cümlelerden oluşması da eleştirilen noktalardır.²⁶

Kıbrıs Anayasası'nın yukarıda ifade edilen aksak yönleri, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin ilanından kısa bir süre sonra iki toplum arasında derin çatlaklar oluşmasına yol açmıştır. Ancak burada hemen belirtmeliyiz ki Londra ve Zürih Antlaşmaları'nda *enosis* ve *taksim* görüşlerinin yasaklanmasına rağmen,

²² Michael, *a.g.e.*, s. 26.

²³ David Hannay, *Cyprus, The Search for a Solution*, I.B. Tauris, London&New York, 2005, p. 4.

²⁴ Sarıca-Teziç-Eskiyurt, *a.g.e.*, s. 20.

²⁵ *A.g.e.*, s. 18.

²⁶ Ehrlich, *a.g.e.*, s. 38.

Makarios'un adada tam anlamıyla Rum idaresi kurma yönündeki arzularının kaybolmadığı anlaşılmıştır. Nitekim Makarios, 1 Nisan 1960 tarihinde EOKA'nın harekâtına başlamasının 5. yıl dönümünde yaptığı bir konuşmada kısaca EOKA'nın "efsanevi ve şerefli" mücadelesini övmüş ve hürriyet savaşının devam etmesi gerektiğini ifade etmiştir. Aynı şekilde, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin ikinci yıl dönümünü kutlamak için 15 Ağustos 1962'de Kykko Manastırı'nda yapılan bir törende Makarios: "Rum Kıbrıslılar, EOKA'cılar tarafından boşaltılmış bulunan istiklal mücadelesine devam etmeli ve onların başladıkları işi tamamlamalıdır." sözleriyle, Kıbrıs Cumhuriyeti'ni *enosis* için bir aşama olarak gördüğünü ortaya koymuştur.²⁷

Buna paralel olarak Kıbrıs'ta açılan Yunan Büyükelçiliği de, Kıbrıs Rumları içinde enosisçi fanatik kesimlerin örgütlenmesi, Yunanistan'a gönderilip onurlandırılması, enosisçi Rum basınına maddi ve manevi destek sağlanması suretiyle Rum toplumu enosis yönünde fanatik hale getirmek için yoğun bir çaba göstermiştir. 10 Ekim 1962 tarihinde Yunan Prensesi Irini adaya geldiğinde, karşılama töreninde bir konuşma yapan Makarios; "Kıbrıs tarihi boyunca Yunan ruhu içinde hareket etmiştir. Kıbrıs ilhamını bu ruhtan almış, ideallerini ona göre şekillendirmiştir." sözlerini vurgulayarak Kıbrıs Cumhuriyeti'ne bakışını ortaya koymuştur.²⁸

Kıbrıs Anayasası'nın anayasa uzmanları tarafından uygun bulunmayan yönlerinin yanında, anayasanın Türk toplumuna verdiği çeşitli haklar ve güvencelerin Rum lider Makarios'ta yarattığı rahatsızlık çok geçmeden somut sonuçlar doğurmuştur. 1963 yılının son aylarında şiddet olaylarının başlamasına kadar geçen sürede Kıbrıs Anayasası'nın uygulanamamasından doğan istikrarsızlıklar Türk ve Rum toplumları arasında gerilimlere yol açmıştır. Örneğin 1961 Şubat ayında Türk Toplum Meclisi Başkanı Rauf Denktaş, kamu görevlilerinin %30'unun Türk olması gerektiği, ancak bunun uygulanmadığı yönündeki şikâyetlerini Anayasa Mahkemesi'ne taşımış ve mahkeme tarafından haklı bulunmuştur. Öte yandan anayasaya göre Rum toplumunun üyelerinden seçilen başsavcının konuyu, Rumların bakış açısıyla

²⁷ H. Fikret Alasya, "Kıbrıs Cumhuriyetinin Kurulmasından Sonra Makarios'un Hareket Hattı", Cevat Gürsoy (vd.), **Kıbrıs ve Türkler**, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1964, s. 113. Öte yandan Makarios'un bu tür söylemleri adada iki toplum arasında güven bunalımına yol açmıştır. Makarios'un bu konuşmasına tepki Türk basınında şu manşetle tepki görmüştür: "Cumhurbaşkanı Cumhuriyete karşı! Varmak istediği hedef cumhuriyet değildi. EOKA'cıların eserini tamamlamak ve nihai amaca varmak için mücadeleye devam edecek!" **Akın**, 16 Ağustos 1962.

²⁸ Koç, **a.g.e.**, s. 43.

değerlendirdiği ve genel temsil ilkesini çiğnediği yönünde suçlanması, iki toplum arasında siyasi krize yol açmıştır.²⁹

Kıbrıs Anayasası'nın Türk toplumuna beş büyük kasabada belediye açma yetkisi vermesi de tartışma konusu olmuştur. Makarios, bu belediyelerin açılmasının adayı *taksim* aşamasına götüreceği gerekçesiyle bağımsız Türk belediyelerinin açılması için gereken kanunu çıkartmadı ve 31 Aralık 1962 tarihinde belediyeler kanununun uzatılması teklifini, çoğunluğu Rumlarca oluşturulmuş olan Temsilciler Meclisi reddetti. Ardından 25 Ocak 1963 günü Türk belediyelerin elektriği kesildi ve inşaat ruhsatı verme yetkisinin bulunmadığı ilan edildi.³⁰

Anayasa uygulanmasında ortaya çıkan diğer bir sorun da, Kıbrıs ordusu ile ilgiliydi. Makarios, birleşik bir ordudan yana olduğunu, anayasanın bölünmüş bir ordu sistemini öngören maddelerinin hayata geçirilemeyeceğini açıklayınca Cumhurbaşkanı Yardımcısı Dr. Fazıl Küçük, buna karşı çıkarak yapılan yasal düzenlemeyi veto etmiştir.³¹

1961 yılında Kıbrıs'ta Türk ve Rum toplumlarının eğitim giderlerini karşılanması konusunda yaşanan anlaşmazlık yerini anayasal tıkanmaya bırakmıştır. Anayasaya göre devletin toplum meclislerine eğitim giderleri için tahsis edeceği %82'ye %12 oranındaki bütçe Türk toplumu için yetersiz kalınca Rauf Denктаş ve mevkidaşı Glafkos Clerides arasında yapılan ikili bir anlaşmayla her iki toplumun bütün eğitim giderlerinin merkezi hükümet tarafından karşılanmasına karar verildi. Ancak iki cemaat meclisi başkanı arasında, Temsilciler Meclisi'nde vergi konularının karara bağlanmasında her iki tarafın çoğunluğunun aranmaması şeklinde varılan uzlaşmanın Rum temsilciler tarafından anayasaya geçirilmek istenmesi Türklerin tepkisini çekmiştir. Temsilciler Meclisi'nde Rum tarafının yasalaştırmaya çalıştığı yeni vergi yasası, belediyeler konusundaki istekleri karşılanmadığı gerekçesiyle Türk üyeler tarafından reddedilmiştir.³²

²⁹ Adams, a.g.m., s. 485.

³⁰ H. Fikret Alasya, **Tarihte Kıbrıs**, Kıbrıs Türk Kültür Derneği Genel Merkezi, Lefkoşa, 1988, s. 216.

³¹ Adams, a.g.m., s. 486.

³² Clement Dodd, **The History and Politics of the Cyprus Conflict**, Palgrave Macmillan, New York, 2010, p. 43. Yeni vergi kanununun Temsilciler Meclisi'nde Türk üyelerin olumsuz oylarıyla yasalaşamaması üzerine Makarios: "Anayasa, Türklere veto yetkisini ayrımcılığa uğradıklarında haklarını korumaları için verilmiştir. Bu yetkiyi ilgisiz konularda imtiyaz elde etmek için değil!" şeklinde değerlendirmiştir. **The Observer**, Apr 2 1961. Buna karşılık Temsilciler Meclisi Asbaşkan Vekili Halit Ali Rıza, basına verdiği demeçte Makarios'u adayı bir Rum devleti haline getirmeye çalışmakla suçlamıştır. **Akın**, 5 Temmuz 1962.

Cumhurbaşkanı Makarios, anayasayı tadil etme amacına destek bulmak 1961'den itibaren yurtdışı gezilerine çıkmıştır. Kıbrıs Cumhuriyeti İngiliz Uluslar Topluluğu'na girdikten sonra birliğin Başbakanlar düzeyindeki toplantısına katılmak için 1961 Mart'ında Londra'ya giden Makarios bu geziden sonra Mısır'da Nasır ile görüşmüş, ardından Eylül ayında Bağlantısızlar grubunun Belgrad'taki toplantısına katılmıştır. Mart 1962'de ABD Devlet Başkanı Keneddy ile görüşen Makarios bu gezilerine Cumhurbaşkanı Yardımcısı Dr. Küçük'ü dâhil etmemiştir.³³ Makarios'un anayasayı tadil ve self determinasyon gibi konularda Sovyetler Birliği'nden destek görmesi ABD'yi endişelendirmiştir. Keneddy ile yaptığı görüşmelerde adadaki komünist faaliyetlerle mücadele edilmesi yönünde telkinler alan Makarios, bu konuyu ABD ile pazarlık haline getirerek durumdan faydalanmayı bilmiştir.³⁴ ABD gezisi sırasında kongre üyeleri, Dışişleri Bakanlığı yetkilileri ve Dünya Bankası Başkanı'yla da birer görüşme yapan Makarios anayasanın tadili ile ilgili niyeti için zemin yoklamıştır.³⁵

Makarios'un Ankara'ya Gelişi

Kıbrıs'ta anayasanın değiştirilmesi ve iki toplumlu devlet yapısının yeniden yorumlanması yönündeki istekleri için destek bulmak amacıyla dünya ülkelerine ziyaret düzenleyen Makarios'un Atina'dan sonraki durağı Ankara olmuştur. Türkiye'ye düzenleyeceği seyahat öncesinde basında çıkan birtakım haberlerden anlaşıldığına göre Kıbrıs'ta son zamanlarda yaşanan gerilimler Türk kamuoyunda Makarios'a karşı şiddetli tepkiler oluşturmuştu. Rum basınında yer alan bazı haberlere göre iki toplum arasında meydana gelen gayri dostane atmosfer, planlanan bu gezinin suya düşmesi tehlikesini doğurmuştur.³⁶ Ancak basında yer alan bu haberlere rağmen Makarios, 4 gün sürecek olan Türkiye gezisini 22 Kasım 1962 tarihinde gerçekleştirmiş-

³³ O'Malley-Craig, **a.g.e.**, s. 89.

³⁴ O'Malley-Craig, **a.g.e.**, s. 90

³⁵ **New York Times**, June 6 1962.

³⁶ **Bozkurt**, 13 Kasım 1962. Buna ek olarak Türkiye Dışişleri Bakanlığı Enformasyon Dairesi Genel Müdürü

Bülent Kestelli, Makarios'un Türkiye'ye yapacağı ziyaretiyle ilgili olarak konuşurken Türkiye'nin Kıbrıs'ta bulundurduğu askerlerini geri çekmeye niyeti olmadığını söylemiştir. Bülent Kestelli, devamla, Kıbrıs'a gönderilen Türk askeri birliğinin Zürih ve Londra antlaşmalarına uygun olarak adada üslendirildiklerini bildirmiştir. **Bozkurt**, 14 Kasım 1962. Türkiye'nin Kıbrıs'taki statükoyu korumakta kararlı olduğunu ortaya koyan bu açıklamanın bilinçli bir amaçla yapıldığı söylenebilir.

tir.³⁷ Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in kendisine tahsis ettiği uçakla Ankara'ya hareket etmeden önce Makarios basına şu demeci vermiştir:

*“Türkiye Cumhurbaşkanı Sayın Gürsel'in, bana, yeni Türkiye'yi ve bilhassa Ankara'ya görmek fırsatını kazandıracak olan nazik davetlerine müteşekkirim. Bu ziyaretin, iki memleket arasında mevcut dostane münasebetleri takviye edeceğine şüphe yoktur. Şahsi temasların, memleketlerimiz arasındaki iyi münasebetler ve işbirliğine yardım edeceğine kaniyim.”*³⁸

Makarios' un içinde bulunduğu uçak 22 Kasım günü Ankara Esenboğa Havalimanı'na inmiş ve Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, Başbakan İsmet İnönü, Bakanlar Kurulu ve Senato üyelerinin de bulunduğu geniş bir resmi heyet tarafından karşılanmıştır. Kıbrıs Cumhurbaşkanı'nın Türk topraklarına ayak basması münasebetiyle kendisi 21 top atımı ile selamlanmıştır. Ardından Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel mevkidaşını şu sözlerle karşılamıştır:

Sayın Başkan

*Memleketimiz topraklarına ayak bastığımız şu anda sizi selamlamakla bahtiyarım. Dostluk hisleriyle bağlı bulunduğumuz genç Kıbrıs Devletinin siz mümtaz Cumhurbaşkanı'nın memleketimizi ziyaretinden büyük memnunluk duyuyoruz. Ziyaretinizin memleketlerimiz arasında mevcut bağlardan mühlhem işbirliğinin daha çok gelişmesine yardım edeceğinize inanıyoruz. İdareniz altında Kıbrıslıların kardeşlik bağları içinde her gün daha yüksek bir refah ve saadet seviyesine ulaşmak yolunda sarf ettikleri gayretleri yakın bir ilgi ve samimi başarı dilekleri ile izlemekteyiz. Ziyaretinizden duyduğumuz memnuniyeti tekrar ederken memleketimize hoş geldiniz derim.*³⁹

³⁷ Kıbrıs Cumhurbaşkanı Makarios'a Dışişleri Bakanı Kiprianu, Siyasi Daire Başkanı Patroklos Stavru, Protokol Şefi J. Palagias, Şef Muavini Hüseyin Musa, Basın Yayın Müdürü Necati Sağer ve Cumhurbaşkanlığı Yaveri Yüzbaşı A. Poullitsas refakat etmişlerdir. **Cumhurbaşkanlığı Cemal Gürsel Arşivi**, Yer No. 4/3-34, Fihrist No. 3076; **Milliyet**, 21 Kasım 1962. Basında yer alan bir haberde bu gezinin Makarios'un Ankara'ya yapacağı ilk gezi olduğu bilgisi yer almıştır. **New York Times**, Now. 22 1962.

³⁸ Makarios'un Türkiye ziyaretinin zamanlaması konusunda çeşitli kaynaklarda, bu ziyaretin Küba füze bunalımının Türk-ABD ilişkilerini zedelediği, Kennedy suikastı ile ABD'nin iç sorunlarla uğraştığı, Yunanistan'da ılımlı Karamanlis hükümeti yerine Kıbrıs konusunda enosis düşüncesini savunan Yorgo Papandreu hükümetinin kurulması ve son olarak Türkiye'de de ikinci koalisyon hükümetinin kurulduğu nispeten istikrarsız bir döneme denk gelmesi, tarihin özellikle seçildiği izlenimini uyandırmıştır. Melek Fırat, “Kıbrıs Sorunu ve İnönü”, <http://www.ismetinonu.org.tr/index.php/27-mayis-ihtilali-ve-sonrasi/kibris-sorunu-ve-inonu> (ERT 12.11.2014); Artuç, **a.g.e.**, s. 57; Abdülhaluk Çay, **Kıbrıs'ta Kanlı Noel – 1963**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1989, s.51.

³⁹ **Cumhurbaşkanlığı Cemal Gürsel Arşivi**, Yer No. 4/3-34, Fihrist No.3278.

Gürsel'in bu cümlelerine Makarios; “*Memleketinizi ziyaret etmem hususunda nazik davetiniz beni son derece memnun etmiştir. Bana bu ziyaret fırsatını ve nazik hoşamedî sözlerinizi minnetle karşıladığımı ifade etmek isterim.*” ifadeleriyle karşılık vermiştir.⁴⁰

Takdimî takiben tören kıtasının karşısına yerleştirilmiş olan platforma gelen iki devlet başkanı çalınan Türk Milli Marşı'nı dinlemişlerdir. (Kıbrıs Cumhuriyeti'nin henüz bir milli marşı olmadığından merasimde yalnız İstiklal Marşı çalınmıştır.)⁴¹

Havaalanında devlet başkanlarının karşılıklı iyi niyetlerini ortaya koydukları konuşmalarını yapmalarından sonra Çubuk Yolu, Yıldırım, Beyazıt Meydanı, Çankırı Caddesi, Ulus Meydanı ve Atatürk Bulvarı istikametinde⁴² şehre doğru hareket eden araç konvoyu Esenboğa'dan Ulus'a kadar kaldırımlarda biriken büyük çoğunluğu öğrencilerden oluşan gruplar tarafından karşılanmış ve “*Londra ve Zürich Antlaşmalarına Riayet Et*” pankartı açılmıştır. Başkanın arabası zorlukla halkı yarmaya çalışırken orada biriken öğrenci topluluğu; “*Yuh*”, “*Ne yüze geliyorsun*” diye bağırılmışlardır.⁴³ Bu arada “*Yuh*” seslerinin Makarios'a duyurulmaması için polis otomobillerinin siren düdüklerini devamlı olarak çaldıkları dikkatî çekmiştir. Sıhhiye'den itibaren polis kılavuz arabaları hızlarını arttırmış, düdüklerini sürekli bir şekilde çalarak normalin çok üstünde bir hızla yola devam etmişler ve yola taşan halkı adeta yararak Hariciye Köşkü'ne doğru ilerlemişlerdir.⁴⁴

⁴⁰ **Cumhurbaşkanlığı Cemal Gürsel Arşivi**, Yer No. 4/3-34, Fihrist No. 3278-2.

⁴¹ Feroz Ahmad - Bedia Turgay Ahmad, **Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi, 1945-1971**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1976, s. 255.

⁴² **Cumhurbaşkanlığı Cemal Gürsel Arşivi**, Yer No. 4/3-34, Fihrist No. 3076, s. 7.

⁴³ **Cumhuriyet**, 23 Kasım 1962. Makarios'a yönelik düzenlenen protesto gösterileri ABD basınında da yer almıştır. “Makarios Yuhalandı.” Şeklinde çıkan haberde Milli Türk Talebe Birliği üyesi yaklaşık 1000 öğrencinin araç konvoyunun önünü keserek Makarios'a anayasayı uygulaması yönünde slogan attıkları ayrıca Makarios' un Anıtkabir ziyareti için geniş güvenlik önlemleri alındığına yer verilmiştir. **New York Times**, Now. 23 1962.

⁴⁴ **A.g.g.**, 23 Kasım 1962. Makarios'un Ankara ziyaretine Kıbrıs basınında da geniş yer ayrılmıştır. Hükümeti tutan Mahi gazetesi Ankara'daki protestoları “Türk Talebelerinin Barbarca Nümayişleri” başlığı altında vermiştir. İngilizce olarak yayımlanan sağcı Cyprus Mail gazetesi “Makarios İçin Muhtelî Karşılama-Ankaralı Talebeler Yuhalandı”. Sağcı müstakil Elefteria gazetesi ise: “Makarios için Ankara'da yapılan sıcak ve samimi karşılama töreni talebeler tarafından gölgelendi. Talebeler, Makarios ve Gürsel'i taşıyan otomobile yumruklarını gösterdiler.” şeklinde haber yapmıştır. **Milliyet**, 24 Kasım 1962. Makarios'a Ankara'ya gelişinden rahatsız olan geniş grupların protestolardan farklı olarak Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde okuyan Kıbrıslı Türkler yayımladıkları bildiriye: bu ziyaretin iki devlet ve iki cemaat arasında bir dönüm noktası olacağına inanıldığı, Kıbrıs'taki askıda kalmış meselelerin hallinin umulduğu belirtilerek şu ifadelerle yer verilmiştir: “Zürih ve Londra Ant-

Saat 17’de Anıtkabri ziyaret eden Makarios, bir çelenk koymuş ve saygı duruşunda bulunmuştur. Makarios, özel deftere sadece: “Kıbrıslı Makarios” yazarak imzasını atmış ve Anıtkabir’den ayrılmıştır.⁴⁵ Saat 18’de de misafir Cumhurbaşkanı, Hariciye Köşkü’nde Ankara’da akredite bulunan yabancı misyon şeflerini kabul etmiştir. Saat 20.30’da Başkan Gürsel ve eşi, Başpiskopos Makarios şerefine Çankaya’da bir akşam yemeği vermişlerdir. Yemekte Başbakan İnönü, Bakanlar Kurulu üyeleri, Senato ve Millet Meclisi Başkanları, Kuvvet Komutanları hazır bulunmuşlardır.⁴⁶ Verilen resmi yemekte, “Kıbrıs’ın Türk milletinin gönlünde hususi bir yerinin” olduğunu⁴⁷ ifade eden Cumhurbaşkanı Gürsel’in ardından bir konuşma yapan Makarios, iyi niyet dileklerinden sonra; “Kıbrıs halkı, Rum ve Türkler, şimdi ahenk içinde birlikte yaşamakta ve memleketlerinin kalkınması için çalışmaktadırlar. Yabancı idaresinden hürriyete kavuşturulan memleketleri, istikbalde gayet ümitli olarak terakki yolunda sebatla ilerlemektedir.”⁴⁸ ifadeleriyle birleştirici ve umut verici cümleler kurmuştur.

Ertesi gün, Çankaya Köşkü’nde Devlet Başkanları seviyesinde yapılan toplantıda Londra Antlaşması ve Kıbrıs Anayasası ile adadaki Türklere verilmiş olan bir kısım hakların yerine getirilip getirilmediği hususu konuşulan konular arasında olmuştur. Öte yandan Kıbrıs’ta komünist faaliyetlere karşı alınacak önlemler üzerinde de durulmuştur.⁴⁹ Aynı gün Başbakan İsmet İnönü ve eşi tarafından Cumhurbaşkanı Makarios şerefine Yeni Orduevi’nde

laşmalarının bizlere tanıdığı hakların barışçı yollarla sağlanabileceğine inanıyoruz. Bu hakların ihlali ve tanınmasında gecikme bir huzursuzluk yaratmaktan ileri gidemeyecektir. Bu mesut fırsattan Cumhurbaşkanının faydalanacağına inanıyoruz. Hala halledilemeyen bu meselelerin karşılıklı hüsnüniyetle yapılacak müzakerelerden başka yollarla halledilebileceğine inanmıyoruz. Bu türlü düşünenler hüsrana uğrayacaklardır.” **Dünya**, 24 Kasım 1962. Kıbrıs Rum basınında Ankara’da yapılan gösterilerin yer alış biçimini Dünya gazetesinde eleştiren bir haber yorumunda şu ifadeler yer verilmiştir: “Bu gösterileri düşmanlık vesilesi yaparak aleyhimize ağır yayınlarda bulunan Rum gazetelerinin, daha anlayışlı ve daha soğukkanlı davranmalarını isterdik. Ne yazık ki umduğumuz olmamıştır. İlk günü üzüntüye kapılan Makarios duygularını yenememiş, Anıtkabir’de deftere (Kıbrıslı Makarios) diye imza atma acayıplığını göstermiştir. Makarios bu davranışıyla iki defa hatalıdır: din adamı olarak, devlet adamı olarak... Hala ruhani kılıkla karışımıza çıkan Makarios’un din adamı olarak hoşgörür olması, kin duygusundan uzak kalması gerekirdi. Politika adamı ve hele bir devlet başkanı sıfatıyla daha anlayışlı ve daha soğukkanlı olmalı, bu gösterilerin nedenini anlamaya çalışmalıydı.” **Dünya**, 25 Kasım 1962.

⁴⁵ **Dünya**, 23 Kasım 1962.

⁴⁶ **Cumhuriyet**, 24 Kasım 1962.

⁴⁷ **Cumhurbaşkanlığı Cemal Gürsel Arşivi**, Yer No. 4/3-34, Fihrist No. 3279.

⁴⁸ **Cumhurbaşkanlığı Cemal Gürsel Arşivi**, Yer No. 4/3-34, Fihrist No. 3279-5.

⁴⁹ **Akşam**, 24 Kasım 1962.

geniş katılımlı bir öğle yemeği verilmiştir.⁵⁰ Çankaya'daki toplantıdan sonra Makarios, otomobille Mithatpaşa Caddesi'ni takiben orduevine gelmiştir. Makarios burada otomobilinden inerken kalabalık bir halk kütlesi aleyhte tezahürat yapmıştır. Yaklaşık iki saat süren öğle yemeğinin ardından Makarios yemeğe geldiğinde olduğu gibi Hariciye Köşkü'ne tekrar arka yoldan yürümüştür.⁵¹ Resmi programa göre otomobille Radyo İzotop Laboratuvarı'na gitmekte olan Makarios ilgililere ani ve çok üzgün bir eda ile yorulduğunu bildirmiş ve programın bu kısmı iptal edilerek laboratuvara gidilmemiştir.⁵²

26 Kasım'da Cumhuriyet Senatosu Başkanı Suat Hayri Ürgüplü'nün davetlisi olarak Kıbrıs bayrağı taşıyan resmi plakalı araçla Nevşehir'e gelen Makarios, Koçhisar'da aleyhte tezahüratlarla karşılanmıştır. Ürgüp'e vardığında ise burada kendisini sessiz bir kalabalık karşılamış Makarios da gülümseyerek el sallamıştır.⁵³

Kıbrıs Cumhurbaşkanı Makarios başkanlığındaki Kıbrıs heyeti ile Türk devlet adamları arasında yapılan son görüşmelerde ağırlıklı olarak Zürih ve Londra antlaşmaları gündeme gelmiştir.⁵⁴ Görüşme sonucunda Makarios; Zürih ve Londra antlaşmalarında esasları tespit edilmiş olan Kıbrıs anayasasının -ki bu anayasanın Türk halkı lehine olan bazı hükümlerinin uygulanmaması anlaşmazlık konusudur.- tam uygulanıp uygulanmayacağını soran gazetecilere “şüphesiz” cevabını vermiştir.⁵⁵ Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin de görüşme sonrasında, Londra ve Zürih antlaşmalarıyla Kıbrıs Cum-

⁵⁰ BCA Fon No: 30.1.00.26.151.2

⁵¹ Makarios, Orduevi'ndeki yemekten ayrıldıktan sonra Kıbrıs Türk heyeti, Başbakan İsmet İnönü'ye takdim edilmiştir. Kıbrıslı Türkler, Makarios'un bu şekilde karşılanması konusunda Başbakan'a ne düşündüğünü sormuşlardır. Bunun üzerine İnönü: “Venizelos Türkiye'ye geldiğinde soğuk karşılanmasından ötürü sitemde bulunmuştu. Ben de kendisine (gelebileniz ne nimet) şeklinde cevap vermiştim. Bu ziyaretten sonra dostluğumuz daha kuvvetlenmiştir. **Cumhuriyet**, 24 Kasım 1962.

⁵² **Dünya**, 24 Kasım 1962.

⁵³ **Akşam**, 26 Kasım 1962. Suat Hayri Ürgüplü, 1974 yılında devlet televizyonunda katıldığı “*Bir Konu Bir Konuk*” adlı programda Makarios'un Türkiye ziyareti süresince kendisine yöneltilen olumsuz gösterilere fazlasıyla içerlediğini ifade etmiştir. Ürgüplü, Kapadokya gezisinde Makarios'a Kıbrıs meselesiyle ilgili düşüncelerini sorduğunu, bu konuda yaptıkları mülakatın sonucunda Makarios'un Kıbrıs'ta iki toplumlu bir siyasi yapıya asla taraftar olmayacağı sonucuna vardığını aktarmıştır. TRT, SAS, 1974-0101-1-506-00-1.

⁵⁴ Dış basında da yer alan bazı haberlerde; bu gezinin Türk yetkililere, Kıbrıslı Türklerin Kıbrıs Cumhuriyeti'nin ilan edildiği günden bu yana duydukları kırılganlıklar ile ilgili Makarios'tan önemli sözler duyma fırsatını verecektir. **The Guardian**, Now. 23 1962.

⁵⁵ **Dünya**, 25 Kasım 1962.

huriyeti'nin tam anlamıyla bağımsız bir cumhuriyet haline gelmediğini ve adada yaşayan Türklerin anayasal haklarının korunması gerektiğini ifade etmiştir.⁵⁶

Makarios, dört gün süren Ankara ziyaretinin ardından 26 Kasım'da Kıbrıs'a dönmüştür.⁵⁷ Esenboğa Havalimanı'nda Makarios'u uğurlayan Cumhurbaşkanı Gürsel Başpiskoposa hitaben: "Kıbrıslılara selam götürün. Ufak hadiseleri büyütmesinler." diyerek yaşanan protesto eylemlerinin unutulması gerektiğini vurgulamıştır.⁵⁸ Aynı gün Kıbrıs'a gelen Makarios, Rum gazetecilerin soruları üzerine Türkiye'de kendisini protesto eden öğrencileri tenkit ederek yaşananlara tepki göstermiştir.⁵⁹

Makarios'un Türkiye'ye yaptığı resmi ziyarette, anayasa değişikliği konusu gündeme geldiğinde İsmet İnönü ve Feridun Cemal Erkin'in şiddetli uyarıları sonrasında Makarios, bu yönde bir amacının bulunmadığını ifade etmiştir.⁶⁰

Makarios'un Ankara temaslarının en önemli sonucu Kıbrıs Cumhuriyeti'nde Londra ve Zürih antlaşmalarına aykırı düşecek bir düzenlemeye Türkiye'nin hiçbir şekilde izin vermeyeceğinin ortaya çıkmasıdır. Bu ziyaretinden sonra Makarios, Kıbrıs'ta şiddet eylemlerinin turmandırılması suretiyle anayasanın tadil edilmesi ve kuruluş antlaşmalarının gözden geçirilmesi isteklerini uluslararası platformlara taşımaya amaçlayacaktır.

1964 Krizine Giden Süreç

Makarios, 1963 Ağustos'unda anayasada değişiklik yapılması gerektiğini kamuoyuna ilan ettiğinde Türk liderler anayasal haklarını korumakta kararlı olduklarını duyurdular. Makarios'un bu değişikliklerle amaçladığı şey, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kuruluş felsefesini iki toplumlu, ortaklığa dayanan yapıdan üniter ve çoğunluğa dayanan sisteme doğru değiştirmektir.⁶¹ Bunun için Kıbrıs'a döndükten sonra ilk iş olarak, anayasada var olan bağımsız belediyeler maddesine aykırı olarak 31 Aralık 1962 tarihinde Temsilciler Meclisi'nde

⁵⁶ **New York Times**, Now 25 1962.

⁵⁷ **Bozkurt**, 26 Kasım 1962.

⁵⁸ **Cumhuriyet**, 27 Kasım 1962.

⁵⁹ **Cumhuriyet**, 28 Kasım 1962.

⁶⁰ Salahi R. Sonyel, **Cyprus The Destruction of a Republic, British Documents 1960-65**, The Eothen Press, Cambridgeshire 1997, p. 30.

⁶¹ Adel Safty, **The Cyprus Question: Diplomacy and the International Law**, Bloomington IN, 2011, p. 84.

Rum oylarının çoğunluğuyla bir kanun çıkarıldı. Daha sonra, resmi dairelere bir tamim gönderilerek vergilerin belediyelere değil; Saha İnkışaf Komisyonlarına ödenmesi istenmiştir.⁶² Başta Fazıl Küçük olmak üzere Türk cemaati üyelerinin tepkisini çeken bu gelişmeler, adada yaşanacak olan olayların bir işareti gibiydi. Türkler tarafından Yüksek Anayasa Mahkemesi'ne taşınan bu dava görüldüğünde, Alman Prof. Dr. E. Forthoff başkanlığında toplanan mahkeme, Temsilciler Meclisi'nin 21 Aralık 1962 tarihli kararının anayasaya aykırı olduğuna ve bağımsız belediyelerin kanununun çıkmamış olması hasebiyle mevcut Türk belediyelerinin kanunsuz olduğuna ve ilgili kanunun çıkarılması gerektiğine karar verdi. (25 Nisan 1963)⁶³ Bu karardan sonra Anayasa Mahkemesi üzerindeki baskılarını artıran Rumlar, mahkeme başkanının sekreteri C. Heinze'yi tehdit ederek Kıbrıs'tan uzaklaştırmışlardır. Bunun üzerine mahkeme başkanı Prof. Forsthoff da görevinden istifa etmiştir.⁶⁴

Makarios, anayasada reform yapılması konusunda Türkiye'den kesin ret cevabı almasına karşın ABD ve İngiliz diplomatlar konu ile ilgili ılımlı bir yaklaşım sergilemişlerdir.

Türkiye'nin Kıbrıs Anayasası'nın temelinde olan antlaşmalara uyulması konusunda ısrar etmesine rağmen Makarios, anayasanın on üç noktada değiştirilmesi gerektiğine ilişkin görüşlerini 30 Kasım 1963'te açıkladı.⁶⁵ “*Toplumlararası Anlaşmazlığın Belirli Sebeplerini Ortadan Kaldırmak ve Devletin Düzenli İşlemesini Kolaylaştırmak İçin Önerilen Tedbirler*” başlığını taşıyan bu değişiklik önerileri esasında Türk topluluğunun haklarının ve bunları teminat altına alan hükümlerin değiştirilmesini öngörüyordu.⁶⁶ Bunların kabulü Türk cemaatini ortak bir ce-

⁶² **Halkın Sesi**, 15 Şubat 1963.

⁶³ Alasya, **Tarihte Kıbrıs**, s. 217.

⁶⁴ **A.g.e.**, s. 217.

⁶⁵ Denktaş'a göre Makarios, 1965 seçimlerinden önce anayasada hedeflediği tadilleri yapmak zorundaydı. Aksi takdirde Londra ve Zürih antlaşmalarını zorla imzaladığını bir daha söyleyemeyebilirdi. Bu nedenle 1964 yılı Makarios için kritik bir yıldır. Erdoğan Şentürk-Ali Satan, **Tanımların Diliyle Kıbrıs**, Tarihçi Kitabevi, İstanbul, 2012, s. 152.

⁶⁶ Makarios'un önerdiği değişiklikler başka birçok kaynaktan yer aldığı şekliyle içeriktedir: 1- Ordunun miktarı Anayasa'ya göre değil özel bir yasaya göre düzenlenmelidir. 2- Cumhurbaşkanı ve yardımcısının veto hakkı kaldırılmalıdır. 3- Adalet mekanizması tek elde birleştirilmelidir. 4- Polis, jandarma teşkilatları birleştirilmelidir. 5- Memurlar nüfus oranlarına göre toplumlar arasında dağılmalıdır 6- Amme hizmeti komisyonlarında onda üç oranı (yedi Rum üye, üç Türk üye) oranı beşte bir olmalıdır 7- Rumların ve Türklerin ayrı ayrı kurdukları belediyeler birleştirilmelidir. 8- Rum Cemaat Meclisi lağvedilmeli ve sadece Türk Cemaat Meclisi bırakılmalıdır 9- Temsilciler Meclisi Başkan ve Yardımcısı bütün milletvekilleri tarafından seçilmelidir. Ahmet Gülen, “İnönü Hükümetlerinin Kıbrıs Politikası”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S 50, Güz 2012, s. 389-428.

maatten çoğunluğun takdirine tâbi bir azınlık statüsüne sokacaktı. Bu nedenle Türkiye, 6 Aralık 1963'te bu önerilerin kabul edilemez olduğunu belirten bir bildiri yayınladı.⁶⁷ Ardından 9-14 Ocak 1963 tarihleri arasında Millet Meclisi'nde iktidar ve muhalefet partileri bu konuda benzer görüşler ileri sürerek Türkiye'nin tutumunun değişmediği mesajını vermişlerdir.⁶⁸

İngiltere'nin Kıbrıs'taki Yüksek Komiseri Sir Arthur Clark, iki toplum arasında kesin bir uzlaşmanın sağlanması için anayasada yapılacak olan bazı değişikliklerin Londra ve Zürih antlaşmalarını zedelemeyeceğini düşünürken, İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi Sir Dennis Allen ise Ankara'nın Garanti Antlaşması'nın hayata geçirilmesi durumunda bir kriz yaratabileceği uyarısını yapmıştır.⁶⁹ Makarios'un anayasa değişikliği önerilerinin Türkiye tarafından reddedilmesi üzerine, Kıbrıs'ta gerginlik arttı. 24 Aralık 1963 günü öğleye kadar 24 Türk öldürüldü. Kırk Türk yaralandı. Bunun üzerine, 25 Aralık 1963 tarihinde Türk jetleri ada üzerinde alçak uçuş gerçekleştirdi. Makarios, 1963 yılında eski EOKA şeflerinin yönetiminde kurduğu Rum Milli Muhafız Ordusu'nun asker sayısını artırarak adadaki Türklere yönelik saldırıları tırmandırmıştır. Bu dönemde devreye sokulan Akritas Planı* ile Kıbrıs anayasasının değiştirilmesi ve adada Rum idaresinin kurulması amaçlanmıştır.

Yaşanan gerginlikler üzerine Kıbrıs'taki Türk alayı Lefkoşe'nin Türk kesimine girdi. Kaşıklıkların devam etmesi üzerine ilk ve son defa üç garantör devlet birlikte hareket ederek İngiliz Generali Young'un komutasında adada duruma müdahale etmeye hazır bir barış gücü kurdular. Bu gelişmelerden sonra Makarios, Türkiye'nin Kıbrıs'ın iç işlerine müdahale ettiği gerekçesiyle BM Güvenlik Konseyi'ne başvurarak konuyu yeniden uluslararası bir boyuta taşımıştır.⁷⁰ Bu arada Kıbrıs Rumlarının BM'deki temsilcisi Zenon Rossides Güvenlik Konseyi'nde konu ile alakalı bir oturum düzenlenmesi istediğinde bulunmuştur. 28 Aralık'ta başlayan görüşmelerde Türkiye'nin adaya müdahalede

⁶⁷ Altan Aktaş, **1964 ve 1967 Kıbrıs Krizleri Sırasında ABD'nin Kıbrıs Politikaları**, Ankara Üniversitesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2009, s. 56.

⁶⁸ Bkz. **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, D.I, C.10, 09.01.1963- C.11, 14.01.1963.

⁶⁹ Dodd, **a.g.e.**, s. 48.

* Akritas Planı; Rum İçişleri Bakanı Polycarpos Georgadjis tarafından şekillendirilen bu plan Kıbrıs'taki anayasal düzenin işlemez durumda olduğunu uluslararası kamuoyuna kabul ettirmek ve Garanti-İttifak Antlaşmalarının iptalini sağladıktan sonra enosis düşüncesini hayata geçirmek. Planın bir diğer özelliği adadaki Türk engelini dış müdahaleye zaman vermeden bir-iki gün içinde saf dışı bırakmaktır. Farid Mirbagheri, **Historical Dictionary of Cyprus**, The Scarecrow Press Inc., Lanham Maryland, Toronto, Plymouth 2010, p. 8.

⁷⁰ Sarıca-Teziç-Eskiyurt, **a.g.e.**, s. 55.

bulunacağı endişesini dile getiren Rum temsilci BM'nin acil önlem almasını istemiştir. Sonuç olarak BM'nin adaya barış gücü göndermesi kararında Makarios, Küçük ve İngiltere temsilcisi arasında uzlaşmaya varılmıştır.⁷¹

Kıbrıs'ta düzeni sağlamak için geçici tedbirler alınırken devamlı tedbirleri kararlaştıracak bir konferansın Londra'da toplanması İngiltere tarafından telkin olunmuş ve kabul edilmiştir. 15 Ocak 1964 tarihinde toplanan konferansta Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin, adada Türklerin anayasal haklarının korunması için ek önlemler alınması gerektiğini savunurken Makarios değişiklikler üzerinde ısrar etmiştir. Kıbrıs'ta güvenliğin sağlanması için teklif edilen NATO askeri gücüne karşı çıkan Makarios çözüm olarak BM'yi göstermiştir.⁷²

BM Güvenlik Konseyi'nde yapılan görüşmelerde Türk ve Rum toplumlar arasında uzlaşmanın sağlanamayacağı anlaşılınca 27 Şubat 1967 tarihinde alınan bir kararla adaya 5000 askerden oluşan bir barış gücü gönderilmesine karar verildi. Hindistanlı General Gyani komutasındaki barış gücü 4 Mart 1964 tarihinde adaya gelerek statükonun korunması amacıyla göreve başladı.⁷³ BM barış gücünün adaya gelmesine rağmen Rumların Türk yerleşimlerine yönelik saldırıları durmadı. Ağustos ayına gelindiğinde Türklerin yoğun olarak yaşadıkları Erenköy bölgesine Rum saldırıları başladı. Barış gücü askerlerinin olaya müdahale etmeyerek aradan çekilmeleri sonucunda bazı köyler Türkler tarafından boşaltıldı.⁷⁴ Bu arada saldırıların devam etmesi üzerine Türkler 70 köyü daha boşaltmak zorunda kaldılar. Erenköy'de abluka altına alınan Kıbrıslı Türklerin hayatlarından ciddi şekilde endişe edilmeye başlanınca BM ve NATO'ya da başvuran Ankara hükümetinin kararıyla 7 Ağustos'ta Türk jetleri ada üzerinde ihtar uçuşu yaptılar. Bir sonuç alınamaması, yani Grivas komutasındaki Ulusal Muhafız Birliği'nin ablukayı kaldırmaması ve çatışmaların sürmesi üzerine, 8-9 Ağustos'ta Türk jetleri bu birliği bombalamaya başladı. 64 Türk jetinin müdahalesi sonucunda 33 Kıbrıslı Rum ölmüştü, yaralı sayısı 230'du. Konunun BM'ye intikali ve Makarios'un Güvenlik Konseyi'nin ateşkes çağrısına olumlu yanıt vermesi üzerine Türkiye de ateşkes çağrısına uymuştur.⁷⁵

⁷¹ Sonyel, *Cyprus, The Destruction of a Republic*, s. 58.

⁷² *Olaylarla Türk Dış Politikası 1919-1995*, Mehmet Gönübol (vd.), Siyasal Kitabevi, Ankara 1999, s. 381.

⁷³ Alasya, *The Republic of Cyprus*, s. 13.

⁷⁴ *A.g.e.*, s. 15.

⁷⁵ Fırat, "1945-60 Yunanistan ile İlişkiler", s. 729.

Bu gelişmelerden sonra Kıbrıs meselesinde, Londra ve Cenevre’de toplanacak olan konferanslarda cumhuriyetin devamlılığı ile ilgili bir sonuç alınamayınca yeni bir aşamaya geçilmiş ve adada fiili bir taksim uygulanmıştır. Kıbrıs’ta 1963 yılında anayasa krizi ile başlayan süreç Türkiye’nin 1974 müdahalesine kadar iki toplum arasında zaman zaman çatışmaların yaşandığı istikrarsız bir seyir izlemiştir.

SONUÇ

Yunanistan, Kıbrıs’ı ilhak etmek amacıyla başlattığı uluslararası platformlardaki girişimler bir sonuç vermeyince adadaki İngiliz yönetimini zor duruma sokmak amacıyla şiddet eylemlerini turandırmıştır. Kıbrıs’ta yaşayan Türklerin bu şiddet sarmalından doğrudan etkilenmeleri nedeniyle soruna ister istemez dâhil olan Türkiye Cumhuriyeti meselenin çözüme kavuşturulmasında etkin bir aktör rolü oynamıştır. 1955 yılında toplanan Londra Konferansı sonuçsuz bir şekilde dağılınca, ortaya çıkan çözümsüzlük durumu EOKA’nın başlattığı şiddet eylemleri ile Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişkilerin gerilmesine yol açmıştır. NATO’nun Güneydoğu Avrupa kanadının zafiyete uğraması tehlikesi anlamına da gelen bu durum ABD’nin ve diğer batılı ülkelerin girişimleriyle 1959 yılında Londra ve Zürih antlaşmalarıyla Kıbrıs’ın bağımsız bir cumhuriyet olarak tanınması şeklinde çözüme kavuşturulmuştur.

Adada yaşayan iki toplum arasındaki hassas dengenin korunması esasını gözeterek 199 maddelik bir anayasanın kabul edilmesinden sonra bu anayasanın uygulanabilirliği konusunda tartışmalar yaşanmıştır. Esasında bu anayasanın uygulanabilmesinde zımni bir şart olan iki toplum arasındaki iyi niyet ve dostluk gibi duyguların var olmaması, anayasal tıkanmanın en önde gelen sebepleriydi. Geçmişte yaşanan acı olayların yarattığı güvensizlik ortamından kaynaklanan bu eksiklik giderek belirgin bir hal alarak her iki toplumun anayasayı bir varlık garantisi olarak düşünmelerine yol açmıştır.

Makarios’un, adada yaşanan gergin atmosferin nedeni olarak gördüğü anayasanın bazı maddelerinin değiştirilmesi gerektiği görüşünü dünya ülkeleriyle paylaşma ve destek bulma ümidiyle başlattığı gezilerin Atina’dan sonraki durağı Türkiye olmuştur. Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel’in daveti üzerine gerçekleşen bu ziyaret Türkiye açısından düşünüldüğünde; Garanti Antlaşması’ndan vazgeçilmeyeceği ve Kıbrıs Anayasası’nda yapılması öngörülen ve

bir süreden beri basında da yer alan değişikliklere Türkiye'nin hiçbir şekilde olumlu bakmayacağı mesajı açık bir şekilde verilmiştir.

Öte yandan, Makarios'un Ankara'ya gerçekleştirdiği ve dört gün süren ziyaret boyunca kendisine yönelik başlatılan protestolar, Türk kamuoyunun Kıbrıs konusundaki hassasiyetini ortaya koymuştur. Kıbrıs Anayasası'nın gerektirdiği ve daha önce de söz edilen müşterek güven esasının o dönemdeki eksikliğinin belki de en açık göstergesi olan Ankara'daki bu protestolar, 1964 krizine giden süreçte Kıbrıs Cumhuriyeti'nin karşı karşıya olduğu tehlikeyi de göstermiştir.

Ankara ziyaretinde anayasayı uygulayacağı sözünü veren Makarios, 30 Kasım 1963'te anayasanın değişmesi gereken on üç ilkesini yayınlamış ve bağımsız belediyeler ile ilgili Yüksek Anayasa Mahkemesi'nin kararlarına uymayacağını duyurmuştur. 1963 noelinde Türklere yönelik başlatılan saldırılar Türkiye Cumhuriyeti'ni harekete geçirmiş ve saldırıların artmasından sonra Türk Silahlı Kuvvetleri, 1964 yılında adadaki çatışmalara doğrudan hava müdahalesinde bulunmuştur.

KAYNAKÇA

Resmi Belgeler

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

BCA Fon No: 030. 01. 38. 227. 17

BCA Fon No: 30.1.00.26.151.2

BCA Fon No: 30.18.12.152.15.8

Cumhurbaşkanlığı Cemal Gürsel Arşivi

Yer No. 4/3-34, Fihrist No. 3076

Yer No. 4/3-34, Fihrist No.3278

Yer No. 4/3-34, Fihrist No. 3278-2

Yer No. 4/3-34, Fihrist No. 3279

Yer No. 4/3-34, Fihrist No. 3279-5

TRT Arşiv Dairesi Başkanlığı, Sayısal Arşiv Sistemi

1974-0101-1-506-00-1

1800-0121-3-7948-01-2

1800-0121-3-7949-01-2

1962-0121-3-7957-01-2

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, D.I, C.10, 09.01.1963- C.11,
14.01.1963.

Gazeteler

Akn

Akşam

Bozkurt

Cumhuriyet

Dünya

Halkın Sesi

Milliyet

New York Times

The Guardian

The Observer

Kitap ve Makaleler

ADAMS, T. W., “The First Republic of Cyprus: A Review of a Unworkable Constitution”, **The Western Political Quarterly**, Vol. 19, No. 3 (Sep. 1966), pp. 475-490.

AHMAD- Feroz Bedia Turgay Ahmad, **Türkiye’de Çok Partili politikanın Açıklamalı Kronolojisi, 1945-1971**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1976.

AKTAŞ, Altan, **1964 ve 1967 Kıbrıs Krizleri Sırasında ABD’nin Kıbrıs Politikaları**, Ankara Üniversitesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2009.

ALASYA, H. Fikret, “Kıbrıs Cumhuriyetinin Kurulmasından Sonra Makarios’un Hareket Hattı”, Cevat Gürsoy (vd.), **Kıbrıs ve Türkler, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü**, Ankara, 1964.

- _____, **Tarihte Kıbrıs**, Kıbrıs Türk Kültür Derneği Genel Merkezi, Lefkoşa, 1988.
- BAĞCI, Hüseyin, **Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar**, Metu Press, Ankara, 2001.
- BİL, Hikmet, **Kıbrıs Olayı ve İçyüzü**, İtimat Kitabevi, İstanbul, 1976.
- ÇAY, Abdülhaluk, **Kıbrıs'ta Kanlı Noel – 1963**, Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1989.
- DAVİD, Hannay, **Cyprus, The Search for a Solution**, I.B. Tauris, London&New York, 2005.
- DODD, Clement, **The History and Politics of the Cyprus Conflict**, Palgrave Macmillan, NewYork, 2010.
- EHRlich, Thomas, **International Crisis and the Role of Cyprus, 1958-1967**, Oxford University Press, 1974.
- ERİM, Nihat, **Bildiğim ve Gördüğüm Ölçüler İçinde Kıbrıs**, Ajans Türk Matbaacılık Sanayi, Ankara, 1975.
- FIRAT, Melek, “1945-60 Yunanistan ile İlişkiler”, Baskın Oran (ed.), **Türk Dış politikası, Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, C I, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.
- _____, “Kıbrıs Sorunu ve İnönü”, <http://www.ismetinonu.org.tr/index.php/27-mayis-ihtilali-ve-sonrasi/kibris-sorunu-ve-inonu> (ET 12.11.2014).
- GÜLEN, Ahmet, “İnönü Hükümetlerinin Kıbrıs Politikası”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S 50, Güz 2012, s. 389-428.
- HOLLAND, Robert Holland, **Britain and the Revolt in Cyprus, 1954-1959**, Clarendon, Pres London, 2002.
- KOÇ, Süleyman, **Dünden Bugüne Kıbrıs Sorunu ve Stratejik Yaklaşımlar**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2005.
- MALLINSON, William, **Cyprus, A Modern History**, I.B. Tauris, London, 2005.
- MANİSALI, Erol, **Dünden Bugüne Kıbrıs**, Gündoğan Yayınları, İstanbul, 2003.
- MICHAEL, Michalis Stavrou, **Resolving the Cyprus Conflict, Negotiating History**, Plgrave&Macmillan, New York, 2009.

- MİRBAGHERİ, Farid Mirbagheri, **Historical Dictionary of Cyprus**, The Scarecrow Press Inc., Lanham Maryland, Toronto, Plymouth 2010.
- MÜTERCİMLER, Erol - Mim Kemal Öke, **Düşler ve Entrikalar, Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası**, Alfa Kitap, İstanbul, 2004.
- O'MALLEY, Brendan O'malley - Ivan Craig, **The Cyprus Conspiracy, America Espionage and the Turkish Invasion**, I.B. Tauris, London&New York, 2001.
- Olaylarla Türk Dış Politikası 1919-1995**, Mehmet Gönlübol (vd.), Siyasal Kitabevi, Ankara, 1999.
- SAFTY, Adel, **The Cyprus Question: Diplomacy and the International Law**, Bloomington IN, 2011.
- SARICA, Murat Erdoğan, Teziç - Özer Eskiuyurt, **Kıbrıs Sorunu**, Fakülter Matbaası, İstanbul, 1975.
- ŞENTÜRK, Erdoğan - Ali Satan, **Tanıkların Diliyle Kıbrıs**, Tarihçi Kitabevi, İstanbul, 2012.
- SONALP, Deniz Sonalp, **Cyprus Conflict: Noncompliance with the 1960 Constitution and Treties, Political Disagreements**, Master Thesis, University of Maastricht, 2008-2009.
- SÖNMEZOĞLU, Faruk, **II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze Türk Dış Politikası**, Der Yayınları, İstanbul, 2006.
- SONYEL, Salahi R., **Cyprus The Destruction of a Republic, British Documents 1960-65**, The Eothen Press, Cambridgeshire, 1997.

EKLER

Ek I.*

Ek II.*

* **Akşam**, 23 Kasım 1962.

* Ankara Esenboğa Havalimanı'nda Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel ve Başbakan İsmet İnönü'nün katılımıyla düzenlenen resmi karşılama töreni. TRT, SAS, 1962-0121-3-7957-01-2.

Ek III.***Ek IV.***

* Makarios'un Anıtkabir ziyareti ve çelenk töreni. TRT, SAS, 1800-0121-3-7949-01-2.

* Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, Başbakan İsmet İnönü ve Kıbrıs Cumhurbaşkanı Makarios. Çankaya Köşkü'nde basın açıklaması sırasında çekilen bir görüntü. TRT, SAS, 1800-0121-3-7948-01-2.

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ (ABD)'NİN KIBRIS POLİTİKASININ MÜTTEFİKLİK İLİŞKİLERİ BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ (1964-1980)

Dinçer BAYER*

Özet

1964-1974 yılları arasında Kıbrıs'ta iki toplum arasındaki çekişme ve huzursuzluklar artmış, muhtelif girişimlere rağmen iki toplum arasında barış ortamı kalıcı olarak tesis edilememiştir. Kıbrıs'ta 15 Temmuz 1974 tarihinde Yunanistan destekli bir darbe yapılarak, Yunanistan yanlısı bir yönetim işbaşına getirilmiştir. Türkiye, bu durumda Kıbrıs Antlaşması'nın kendisine verdiği garantörlük yetkisini kullanarak, diğer garantör ülkeler nezdinde istişarelere başlamış ve bu gayretlerin sonuç vermemesi üzerine ilki 20 Temmuz 1974 tarihinde ve ikincisi 14 Ağustos 1974 tarihinde olmak üzere Kıbrıs'a askeri müdahalede bulunarak, adanın kuzeyinde önemli bir kesimi işgal etmiştir. Bu durum üzerine, Yunanistan; NATO'nun gelişmelere sessiz kaldığını bahane ederek, 15 Ağustos 1974 tarihinde NATO'nun askeri kanadından çekilmiştir. ABD, Türkiye'nin Kıbrıs'tan geri çekilmesini ve Yunanistan'ın NATO'nun askeri kanadına geri dönmesini sağlamak üzere 1975 yılı başından itibaren Türkiye'ye silah ambargosu uygulamıştır. Ancak, silah ambargosunun zaman içerisinde ABD çıkarlarına aykırı işlemesi dolayısıyla, ABD; 26 Mart 1976'dan itibaren Türkiye'ye uyguladığı silah ambargosunu kaldırmıştır. Bu arada ABD, Türkiye üzerindeki baskıları arttırmış ve 12 Eylül 1980 askeri müdahalesinin yarattığı ortamda, Türkiye'ye Rogers Anlaşması olarak adlandırılan bir anlaşmayı kabul ettirmiş ve Yunanistan'ın NATO'nun askeri kanadına geri dönüşünü sağlamıştır. Bu çalışmada, 1974 öncesi ve sonrası ABD'nin Kıbrıs'la ilgili gelişmelere yaklaşımının ortaklık ve müttefiklik için gerekli dayanışma kapsamında değerlendirmesini yapmak hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: NATO'nun Askeri Kanadı, Ambargo, Askeri Müdahale.

* Dr., Piri Reis Üniversitesi, dbayer@pirireis.edu.tr

**EVALUATION OF THE UNITED STATES POLICY ON
CYPRUS ISSUES IN CONTEXT OF THE ALLIANCE
RELATIONSHIP (1964-1980)**

Abstract

Between the years of 1964-1974, strife and unrest between Turkish and Greek communities in Cyprus have increased, despite various attempts, peace between the two communities could not be established permanently. A Greece-backed coup was staged and a pro-Greece government was brought into power in Cyprus on 15 July 1974. In this case, Turkey, using the authority taken from the guarantorship of the Cyprus Treaty started consultation with other guarantor countries. Upon the negative results of consultation attempts, then Turkey executed military interventions in Cyprus first 20 July 1974 and the second on 14 August 1974 and occupied a significant sector in the north of the Island. Given that situation, Greece; withdrawn her forces from NATO's military wing by putting the blame on NATO as remained silent through the developments in Cyprus on August 15, 1974. USA imposed an arms embargo on Turkey in the beginning of 1975 in order to force Turkey to withdraw her forces from Cyprus and attract Greece to return to the military wing of NATO. However, the arms embargo has started to function as contrary to the interests of the United States and then USA lifted the embargo on 26 March 1976. Meanwhile, the US pressures on Turkey have increased and Turkey was forced to accept an agreement known as Rogers Agreement in context created by the 12 September 1980 military intervention. By this agreement, USA achieved returning of Greece to the military wing of NATO. In this study, it is aimed to assess the United States approaches to the developments in Cyprus pre- and post-1974 periods, in terms of partnership and solidarity concept of alliance.

Key Words: NATO's Military Wing, Embargo, Military Intervention.

GİRİŞ

Kıbrıs'ta 19 Şubat 1959 Londra Antlaşması ile kurulan statü hem Yunanistan'ı ve hem de Kıbrıs Rum Toplumunu tatmin etmemiş, Rum tarafınının 1963 yılı Aralık ayında başlayan ve durumu Rumların lehine çevirmeye yönelik aktif faaliyetleri ile Kıbrıs bir kriz alanı olmaya başlamıştır (Warner, 2009: 129).

İki toplum arasında ortaya çıkan değişik boyutlardaki rahatsızlıklar, Türkiye'nin özellikle diğer garantör ülkeler İngiltere ve Yunanistan nezdindeki diplomatik girişimleri, Birleşmiş Milletler (BM)'in 4 Mart 1964 tarihinden itibaren Kıbrıs'ta bir barış gücü konuşlandırması ve ayrıca Soğuk Savaş'ın baş aktörleri olan Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nin ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nin ilgisi ve soruna taraf olan ülkeler nezdindeki etkisi nedeniyle, 1974 yılına kadar bir savaş ortamına dönüşmeden ancak genellikle bir kriz ortamında süregelmiştir.

Kıbrıs'ta 1974 Temmuz ayında Yunanistan destekli bir darbe yapılarak, Yunanistan ve Enosis yanlısı bir yönetimin işbaşına getirilmesi üzerine, Türkiye Kıbrıs'a silahlı bir müdahalede bulunarak, adanın kuzeyinde önemli bir bölgeyi işgal etmiştir.

Türkiye'nin Kıbrıs'taki bu hareketi Türkiye ve Yunanistan'ı savaşıma noktasına getirmiş, ancak Yunanistan'ın göze alamaması nedeniyle savaş çıkmamış, iki ülke arasında Kıbrıs'tan kaynaklanan kriz uzun yıllar devam etmiştir.

Kıbrıs'ta 1974 öncesi ve sonrasında ortaya çıkan gelişmelere; ABD, hem Türkiye'nin ve Yunanistan'ın müttefiki olarak, hem de NATO'nun yönlendirici gücü olarak sessiz kalmamış, zaman zaman yönlendirici politikalar uygulayarak Türkiye ve Yunanistan arasındaki krizlere müdahil olmuştur.

1.1. Amaç:

Bu çalışmanın amacı, Kıbrıs'la ilişkili olarak Türkiye ile Yunanistan arasında 1964-1980 yılları arasında ortaya çıkan sorunlardaki ABD tutum ve davranışlarını müttefiklik ilişkileri bağlamında incelemektir.

1.2. Kapsam:

ABD, Türkiye ve Yunanistan'ın her üçünün de NATO üyesi olması dolayısıyla; müttefiklik ilişkilerinin gerektirdiği prensipler, NATO müttefiklik

prensiplerinden alınmıştır. NATO prensipleri, NATO Karargahı tarafından yayımlanmış olan “NATO Elkitabı (NATO Handbook)” da yer almaktadır (NATO Diplomacy Division, 2006: 20).

NATO, her üye ülkenin kendi egemenliğini muhafaza ettiği bir hükümetler arası örgüttür. Tüm NATO kararları, her bir üye ülkenin mutabakatına dayalı olarak müştereken alınmaktadır. Milli temsilcilikler, NATO kararlarının, kendi milli menfaatleri ile uyumlu olmasını gözeterek görev yapmaktadırlar.

Politik danışma mekanizması, Avrupa-Atlantik sahası dâhilinde vuku bulmakta olan olaylar ile sınırlı değildir. Her bir ülke, kendisi için güvenlik sorunu olarak gördüğü herhangi bir konuyu NATO danışma makamları veya NATO ülkeleri ile uygun danışma mekanizmalarını kullanarak tartışabilmekte ve NATO gündemine alabilmektedir.

Belirtilen bu bilgiler ışığında, NATO kapsamındaki müttefiklik ilişkilerinin, ülkelerin içişlerine müdahil olmadan müttefiklerin milli menfaatlerine saygı ve dayanışma kapsamında olması, müttefikler arasında ortaya çıkan sorunlarda tam bir tarafsızlık anlayışı ile danışma ve mutabakat kapsamında sürdürülmesi gerektiği değerlendirilmektedir.

1.3. Kavramsal Çerçeve:

Çalışmada, toplanan verilerin özgün kavramlarının kullanılması ve yeni bir kavram geliştirilmemesi ön kabul olarak benimsenmiştir. Bununla beraber, yapılan çalışmada kast edilenin okuyucu tarafından daha doğru olarak anlaşılmasına yönelik olarak, önem taşıdığı değerlendirilen kavramlar aşağıda açıklanmıştır.

Enosis Tezi: Yunanca “birleşme” anlamındaki enosis sözcüğü, Kıbrıs’ın Yunanistan’a bağlanmasını amaçlayan niyet ve düşünce yerine kullanılmıştır (Krebs, 1999: 18). Enosis tezi, Kıbrıs’la ilgili devletlerarası görüşmelerde, Yunanistan’ın; Kıbrıs’ı ilhak etmeyi amaçlayan resmi tezidir.

Taksim Tezi: Yunanistan’ın, 1954 yılından itibaren Kıbrıs’ı ilhak etmek istemesinden dolayı ortaya çıkan krize çözüm bulmak üzere yapılan devletlerarası görüşmelerde; Türkiye’nin kullandığı tezdur. 1956 yılından sonra ve 1960 yılında Kıbrıs Cumhuriyeti’nin kuruluşuna kadar Türkiye’nin resmi tezi olan ve Yunanistan’ın enosis faaliyetlerine karşı Kıbrıs Adası’nın Türkiye ile Yunanistan arasında taksim edilmesini savunan görüştür (Öymen, 2002: 431).

Silah Ambargosu: Türk Dil Kurumu Bilim ve Sanat Terimleri Ana Sözlüğü'ne göre, ambargo; askerî, siyasî ve iktisadî nedenlerle belirli malların iç veya dış ticarete serbestçe alım, satım ve taşınmasını engellemek için alınan önlem anlamında kullanılmaktadır. Bu çalışmada geçen silah ambargosu terimi, askeri araç ve gereçlerin yabancı bir ülkeye gitmesinin engellenmesi anlamında kullanılmıştır. Silah ambargosu, uluslararası ilişkilerde güvenlik riski taşıyan ülkeler üzerinde uygulanan ve siyasî yaptırımları destekleyen teknik bir yaptırımdır.

Soğuk Savaş: Soğuk Savaş, 5 Mart 1946'da ABD Başkanı Winston Churchill'in Avrupa'yı ayıran bir demir perdenin indiğini ilan etmesiyle başlamış ve 9 Kasım 1989'da Avrupa'da bu ayrımının kalktığını sembolize eden Berlin Duvarı'nın yıkılması ile sona ermiştir (Kolasi, 2013: 153). Soğuk Savaş'ın en belirgin özelliği, liberal ideolojiyle yönetilen devletlerin oluşturduğu Batı İttifakı ile sosyalist ideolojiyle yönetilen Doğu İttifakı arasında geçen ideolojik mücadeledir.

Milli Menfaat: Bir devletin, kendi güvenliği ve ulusun refahı için elde etmesi gerekli olan nitelik ve niceliklerdir. Ulus devletin milli menfaatinin kaynağını, devletin varoluş nedeni oluşturur ve menfaatin ne olduğu; devletlerin anayasalarının başlangıcında ve genel ilkelerin açıklandığı bölümde belirtilir. Milli menfaatler, hükümetlere milli hedeflerin saptanmasında yol gösterici olmaktadır. Milli hedefler, elde edildikleri takdirde milli menfaatlerin gerçekleştirilmesini sağlamalıdır. Bundan dolayı, milli menfaatler, milli hedeflerin üzerindedir ve milli politikaları yönlendirici bir özellik taşımaktadır (Bayat, 1986: 22).

NATO'nun Güneydoğu Kanadı: NATO planlamalarında, doğrudan Varşova Paktı tehdidinde maruz kalma ihtimali olan coğrafi bölgelere kanat (Flank) adı verilmiştir. Türkiye ve Yunanistan'ın, Soğuk Savaş döneminde; Varşova Paktı ülkeleri ile coğrafi sınırı olması nedeniyle, buldukları bölgeler itibarı ile bu ülkelerin işgal ettikleri coğrafi bölgeye, NATO'nun Güneydoğu Kanadı adı verilmiştir. NATO planlamalarında, potansiyel düşmanın ilerlemesinin durdurulması amacıyla; öncelikle kanatların güçlendirilmesi ve kanatların süratli şekilde takviye edilmesi bir ön kabul olarak benimsenmiştir.

1.4. Kuramsal Çerçeve:

II. Dünya Savaşı sonrasında, ABD'de gelişmiş olan problemleri bilimsel yöntemle çözme inancı, uluslararası ilişkiler kuramlarının gelişiminde de önemli bir rol oynamış ve realizm, ABD'nin küresel bir güç olarak yeni rolünü destek-

lemek için ihtiyaç duyulan gerekçeyi sağlamıştır (Kolasi, 2013: 155). Realizm, 1960'lı yıllardan sonra gelenekselcilik ve davranışsalcılık tartışmaları içerisinde neo-realizme, başka bir ifade ile bilimsel realizme dönüşerek, uluslararası ilişkilerde pozitivist bilim anlayışını egemen kılmıştır (Emeklier, 2011: 140).

Morgenthau, 1943 yılında yayımladığı “Politics Among Nations The Struggle of Power and Peace” adlı kitabında, realizmin çerçevesini çizmiş ve ulusal çıkar ile ulusal güç kavramlarını merkeze oturtmuştur. Ulusal menfaatlerini elde etmeye yönelik devletler, sürekli olarak komşularından ve kendi ilgi alanına giren devletlerden daha üstün bir ulusal gücü elde etmeye ve idame etmeye gayret etmekte ve bu gücü, gerektiğinde ulusal menfaatini elde etmek üzere kullanmaktan sakınmamaktadırlar (Morgenthau, 1970: 3-18).

1970'lerde hem Batı Bloğu, hem de Doğu Bloğu sarsıntılı bir dönemden geçerken, üçüncü dünya ülkelerinin bağımsızlıklarını kazanmaya başlamaları, Batı Bloğu'nda ABD'nin rolünün ve realizmin varsayımlarının sorgulanmasına yol açmıştır (Kolasi, 2013: 158). Bu şartlarda ortaya çıkan, yöntem ve uluslararası sistemin işleyişi bakımından klasik realizmden ayrılan neo-realizm, uluslararası iş birliği hipotezleri açısından klasik realizm ile tamamen örtüşmektedir. Neo-realist akımda, uluslararası gerilim ortamında herhangi bir devlet ne kadar güçlü ise, diğer devletler de aynı oranda güç elde etmeye çalışmakta ve güç dengesini sağlamak üzere, içeride askeri gücünü artırırken, dış ilişkilerinde iş birliği ve ittifak ilişkilerine yönelmektedirler. Ortak tehdide karşı, düşmana karşı ya da yayılmacı hedeflere karşı iş birliği yapılması, hem realizm ve hem de neo-realizm tarafından kabul edilen bir yaklaşımdır (Akgül, 2004: 15).

Çalışmanın tarihi arka planının dayandığı 1964-1980 döneminde; ABD'nin dış politikasını realist ve müteakiben neo-realist kurama göre yürütmüş olduğu değerlendirilmiştir.

2. 1964-1980 YILLARI ARASINDA KIBRIS'TAN DOLAYI ORTAYA ÇIKAN TÜRK-YUNAN SORUNLARINA ABD YAKLAŞIMININ ARKA PLANI:

2.1. 1964 Kıbrıs Krizi, Johnson Mektubu:

Kıbrıs'ta 21 Aralık 1963 tarihinde iki toplum arasında başlayan ve Kanlı Noel olarak adlandırılan kısmi çatışmalarda¹, Türk Toplumunu üzerinde Rum-

¹ Çatışmalar, Kıbrıs Rum Toplumunun Kıbrıs Türk Toplumuna yönelik saldırıları şeklinde cereyan etmiş, Kıbrıs'ta görevli bir askeri doktorun eşi ve 2 çocuğu ile birlikte evinin

ların yoğun şiddet hareketleri olmuştur. Bunun üzerine Türkiye, İngiltere ve Yunanistan'a birer nota göndererek, İngiliz ve Yunan birliklerinin Türk birlikleri ile beraber çatışan tarafların arasına girmelerini önermiş ve çatışmaların önlenememesi durumunda Türkiye'nin tek taraflı olarak müdahale edeceğini iletmiştir. İngiltere'nin daveti ile 15 Ocak 1964'te Londra'da toplanan konferans sonucunda, Türkiye, Yunanistan ve İngiltere tarafından İngiliz bir subayın komutasında 10.000 kişilik bir NATO gücünün adada güvenlik ve düzeni sağlaması kabul edilmiştir (Fırat, 2001: 725).

ABD'de, bu NATO gücüne 1200 kişilik bir birlikle katkıda bulunmayı önermiş, ancak; Kıbrıs Cumhurbaşkanı Makarios bağlantısız bir dış politika izlemeye kararlı olduğundan, ABD Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı George Ball, NATO gücünün adada konuşlandırılmasına yönelik öneriyi Makarios'a kabul ettirememiştir (Stearns, 1992: 78). Ball, arabuluculuk görüşmeleri sonunda Rum tarafının makul olmayan tutumu nedeniyle ilerleme sağlanamadığını ifade etmiştir (Slengesol, 2000: 98).

NATO Genel Sekreteri Dirk Stigger'in NATO adına arabuluculuk yapma girişimleri de, Kuzey Atlantik Konseyi'nde mutabakat sağlanamadığından başarısızlıkla sonuçlanmıştır² (Kay, 1998: 52).

BM Güvenlik Konseyi'nde 4 Mart 1964'te kabul edilen 186 sayılı karar gereğince, Kıbrıs'ta 6500 kişiden oluşan bir BM Barış Gücü teşkil edilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti hükümeti ise 16 Mart 1964'te TBMM'den gerektiğinde Kıbrıs'a askeri müdahalede bulunma yetkisi almıştır (Fırat, 2001: 725).

Kıbrıs'ta Türk Toplumuna yönelik şiddet olaylarının devam etmesi ve başta ABD olmak üzere NATO müttefiklerinin olaylara bir türlü müdahil olmaması üzerine, Türkiye Başbakanı İsmet İnönü Time Dergisi'ne bir mülakat vermiş, mülakat 16 Nisan 1964 tarihli Milliyet Gazetesi'nde manşetten yayımlanmıştır. İnönü; "...müttefikler tutumlarını değiştirmedikleri takdirde Batı ittifakının yıkılacağı" söylemiş, bu takdirde "yeni şartlarla yeni bir dünya kurulur" diyerek, "Türkiye'nin bu yeni dünyada kendine yer bulacağını" ifade etmiştir. İnönü, ABD'nin "sesini yükselterek" Yunanistan'ın ve Rumların hukuka ve insanlığa aykırı olduğu kadar, NATO ittifakına da aykırı olan tutumlarını takbih etme-

banyosunda katledilmesi üzerine turmanan olayların önlenmesi için, Türkiye diplomatik araştırmalara girmiştir (Değer, 2010: 27).

² Türkiye'nin taleplerine rağmen, NATO'nun Kıbrıs için bir barış kuvveti teşkil etmesi Kıbrıs Cumhurbaşkanı Makarios'un karşı çıkması nedeniyle ve NATO'nun arabuluculuğu da Yunanistan'ın karşı çıkması nedeniyle mümkün olmamıştır.

sini istemiş ve “...*ittifak içinde mesuliyeti olan Amerika'nın önderliğine inanıyordum, bunun cezasını görüyorum demektir.*” demiştir.³

Türkiye, 4 Haziran 1964 tarihinde Kıbrıs'a müdahale edebileceğini ABD'nin Ankara Büyükelçisi vasıtasıyla ABD'ye bildirdiğinde, ABD'den şiddetli bir tepki görmüştür. ABD, Başkan Johnson'ın Türkiye Başbakan'ı İsmet İnönü'ye gönderdiği mektupla, Türkiye'yi Kıbrıs'a müdahale etmemesi yönünde tehdit etmiştir (Değer, 2010. 30).

Johnson, Türk toplumunun uğradığı haksızlığı görmezden gelir bir tutum içerisinde olmuş ve 1964 yılı sonunda yapılacak olan başkanlık seçimlerinde üç milyon örgütlü Rum kökenli Amerikan vatandaşının oylarını yitirmemek için Kıbrıs'ta hareketsiz kalmayı yeğlemiştir (Erhan, 2001: 685).

ABD Başkanı Johnson, mektubunda diplomatik tarzda olmayan bir üslup kullanarak, “*Türklerin Kıbrıs'a bir müdahalesi durumunda, Sovyetler Birliği'nin bir müdahalesi ile karşılaşılırsa, NATO ülkelerinin Türkiye'yi savunma yükümlülüğü altına girmeyebilecekleri*” tarzında bir uyarı yapmıştır. Bu mektup üzerine Türkler derin bir şekilde incinmiş ve ABD'nin kendi düşündükleri kadar güvenilir bir müttefik olmadığını değerlendirerek, NATO ve ABD ile ve bu arada Sovyetler Birliği ile olan ilişkilerini tekrar gözden geçirmeye karar vermişlerdir (Kalaitzaki, 2005: 113).

Başkan Johnson, Türkiye'ye olan NATO taahhütlerini tartışmaya açarken, Türkiye'ye sağlanan Amerikan silahlarının Kıbrıs'ta kullanılmayacağını belirterek Türkiye'ye bir gözdağı vermeyi de amaçlamıştır. ABD Dışişleri Müsteşarı George Ball, bu mektubu “*Şimdiye kadar gördüğü en incitici diplomatik nota*” olarak nitelmiştir. Johnson'ın mektubu, Türkiye'nin dış politikasında bir dönüm noktası olmuştur (Warner, 2009: 131).

ABD Başkanı Johnson'ın 5 Haziran 1964 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı İnönü'ye yollanan mektubu, uzun süre Türk kamuoyundan gizlenmiş ve ancak 13 Ocak 1966 tarihli Hürriyet gazetesi ile kamuoyuna duyurulmuştur. Muhtıra niteliğindeki mektup, ancak bu tarihten sonra kamuoyunda tartışılmaya başlanmıştır (Erhan, 2001: 686).

İnönü, 13 Haziran 1964 tarihinde Türkiye'nin ABD'nin tutumundan duyduğu rahatsızlığı ve Türk tarafının haklılığını yansıtacak şekilde kaleme

³ Detaylar için bkz. http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/VUS_x2F_V20cHSHdsin8zqB8nA_x3D_x3D_, 16 Nisan 1964, (Erişim zamanı: 15 Eylül 2014).

alınmış bir cevabi mektubu, ABD Büyükelçisi Hare vasıtasıyla Washington'a yollamıştır. Bu mektup da Türk kamuoyundan gizlenmiş ve 14 Ocak 1966 tarihli Milliyet gazetesinde yayımlanarak kamuoyuna duyurulmuştur (Erhan, 2001: 688).

Johnson, Türkiye Başbakanı İnönü'yu ve Yunanistan Başbakanı Papandreu'yu Kıbrıs konusunu görüşmek üzere Washington'a davet etmiştir. 22 Haziran 1964 tarihinde Washington'da İnönü ve Johnson bir araya gelmiş, Papandreu Washington'a gittiği halde önerilen üçlü görüşmeye ve İnönü ile baş başa görüşmeye katılmamıştır. Yunan tarafı, Kıbrıs sorununa BM kararları ile çözüm aradığından bu görüşmelerden kaçınmıştır. Türkiye, görüşmelerde ABD'ye, Yunanistan'ın artık geçersiz hale geldiğini ileri sürdüğü Zürih ve Londra antlaşmalarının geçerliliğini kabul ettirmiş ve başarılı olmasa da NATO içi ikili görüşmeler yolunun denenmesini sağlamıştır (Fırat, 2001: 727).

6-7 Eylül 1955 olaylarında Türkiye'deki Rum azınlık mağdur durumda iken, ABD'nin iki müttefiki arasında tarafsız kalmasına benzer şekilde, 1964'te Kıbrıs'ta Türkler kıyıma uğrarken, ABD Başkanı Johnson'ın sadece Türk tarafına reaksiyon göstermesi, ABD'nin dış ilişkilerdeki yanlış kararlarına bir örnek olarak gösterilmektedir (Stearns, 1992: 23).

Johnson'ın İnönü'ye mektubu, Dulles'in 6-7 Eylül olaylarını müteakip Türkiye ve Yunanistan hükümetlerine yazdığı mektuptan daha sert olmuş, Dulles'in mektubu her iki ülkeyi de hedef almışken, Johnson'ın mektubu sadece Türkiye'yi hedef almıştır. ABD yönetiminin, NATO'nun menfaatleri için Ankara ve Atina arasındaki sorunlara gerçeklerden kopuk yaklaşımı; her iki ülkeyi de NATO'ya daha fazla yakınlaştırmamış, aksine uzaklaştırmıştır (Stearns, 1992: 32).

Kissinger'ın (1999: 201), Johnson'ın mektubuna yorumu şu olmuştur.

Johnson'un mektubundaki lisan, daha önce hiçbir NATO müttefikine karşı kullanılmamıştı ve daha sonra kullanılmayacaktı. Zira NATO; üyelerini muhtemel bir saldırganın kurbanı olacakları için değil, ABD dâhil bütün müttefiklerin güvenlik çıkarları gerektirdiği için korumaktadır. Bu, özellikle coğrafi açıdan vazgeçilmez bir mevkide bulunan Türkiye gibi ülkeler için geçerlidir. Johnson'un mektubu, NATO garantisini stratejik bir gereklilik olmaktan çıkartıp, Amerika'nın arzu ve hedeflerinin bir vasıtası haline getirmiştir.

Oran (2001: 675) ise; Türkiye'de, Kıbrıs'a yapılacak çıkarmaya ABD'nin Yunanistan'ın lehine taraf tutarak engel olduğu yönünde bir algı oluştuğunu,

gerçekte Türkiye'nin 1964 yılında Kıbrıs'a çıkarma yapmak için maddi olanaklarının (çıkarma gemileri ve amfibi birlikleri) yeterli olmadığını ileri sürmektedir.

Ahmad'a (2008: 169) göre, 1963-1964 krizi esnasında, Türkiye kamuoyunda, Washington'un Atina'nın yanında görünmesi nedeniyle, Amerika'ya karşı büyük bir tepki oluşmuş, 12 Mart 1971 tarihindeki askeri müdahaleye kadar Türkiye'de aralıklarla süren birçok Amerikan karşıtı gösteriler yapılmıştır. Sadece toplumsal alanda değil, kamusal alanda da bir kısım çıkarsamalar yapılmış, örneğin Genelkurmay sadece ulusal çıkarlar için kullanılmak üzere NATO'dan bağımsız bir tümen kurmuştur. Türk çıkarma filosunun ilk çıkarma gemileri, bu olaydan sonra milli olanaklarla inşa edilerek, Türk Silahlı Kuvvetleri denizaşırı hareket yapabilir duruma getirilmiştir.

Türkiye'nin Kıbrıs'a ilişkin dış politikası, Amerika tarafından Johnson mektubu vasıtasıyla sınırlandırılmıştır. NATO'nun ise, Kuzey Atlantik Konseyi'nin en az on özel toplantısında Yunanistan ve Türkiye'ye olan ABD baskısını takviye etmenin dışında bağımsız bir rolü olmamıştır (Kay, 1998: 53). Türkiye, ABD'ye ve bununla ilişkili olarak NATO'ya kendi dış politikasına adil olmayan sınırlamalar koyduğu için önemli seviyede gücenmiştir.

Erhan'a (2001: 689-691) göre, Johnson'ın mektubu, NATO'nun güvenirliliğinin ve NATO karşıtı görüşlerin kamuoyunda tartışılmasına neden olmuş, mektup Türk dış politikasında çok yönlülüğe geçiş sürecini başlatmıştır. Türkiye, ABD'nin uluslararası alandaki girişimlerini gözü kapalı desteklemeyi bir kenara bırakmış, Türk kamuoyunda ABD'ye ve bu ülkenin Türkiye'deki askeri varlığına karşı çıkan akımlar güç kazanmış, Türkiye bir yandan silah satın aldığı ülkelerin sayısını artırırken, yerli silah sanayisinin geliştirilmesine de önem vermeye başlamıştır. Böylece, Johnson'ın mektubu, Türkiye'nin NATO'ya girdiği 1952 yılından sonra sürdürdüğü ittifak ilişkilerine dayalı politikasını gözden geçirmesine ve daha milli bir dış politika izlemesinin yolunu açmıştır.

Ahmad (2007: 522) ise, Johnson'un mektubunun, savunulduğunun aksine nihai olarak Türk dış politikasında çok fazla etki yaratmadığını ileri sürmektedir. Etkilerin ve buna dayalı olarak tepkilerin çok fazla olduğu yargısı abartılıdır. Ahmad'a göre, terslenen İnönü bile Türk rejiminin üzerine oturduğu temelleri sorgulamak anlamına geleceğinden, NATO ittifakını sorgulamamıştır. Büyük partilerden herhangi birinin hükümetinde, Amerika bağlantısına zarar vermeyi düşünmek diye bir sorun asla olmamıştır.

Değerlendirmeler ne kadar farklı olursa olsun, ABD; Türkiye'nin Kıbrıs'a muhtemel müdahalesinin, Sovyetler Birliği'nin Kıbrıs olaylarına ilgisini çekeceğini ve bu durumda NATO ve ABD ile Sovyetler Birliği arasındaki muhtemel bir tırmanmaya neden olacağını değerlendirmiştir. Böylece, ABD; kendi ulusal menfaatini gözeterek, NATO Antlaşması'nın gerektirdiği dayanışmanın aksine, Türkiye'yi kısıtlama yoluna gitmiştir. ABD, kendi menfaatini sağlamakta sadece Türkiye'yi hedef almış, iç politik kaygılarla Kıbrıs'taki olayların asıl müsebbibi olan Yunanistan ve Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Rum yöneticilerini muhatap almamıştır. Bu olay, ABD'nin; ulusal çıkarlarına NATO Antlaşması taahhütlerinden daha fazla değer verdiğini ve ayrıca ABD'nin iç politik kaygılarının dahi müttefiklik prensiplerini önceliğini göstermiştir.

Diğer yandan, bu olay; Türkiye'de ABD ile ilişkilerin sorgulanmasına yol açmış ve NATO'ya girildikten sonra askıya alınmış olan milli savunma sanayisinin yeniden geliştirilmesi yönünde ilk hamleleri başlatmış olması itibarı ile de farklı anlamda bir önem taşımıştır.

2.2. 1974 Kıbrıs Harekâtı Öncesi Gelişmelerin Değerlendirilmesi:

Kıbrıs'taki 1963-1964 krizini gidermeye yönelik olarak, 9 Temmuz 1964'te, BM arabulucusu Tuomioja'nın nezaretinde ve eski ABD Dışişleri Bakanı Dean Acheson'un arabuluculuğunda, İngiltere, Yunanistan ve Türkiye Cenevre görüşmelerine başlamıştır. Bu görüşmeler esnasında, 14 Temmuz'da Acheson bir çözüm planı sunmuştur. Dean Acheson tarafından hazırlanan bu plan, Yunanlılara enosis, Türklere taksim gibi sunulmuş, bu sayede Kıbrıs'ın NATO'nun etki alanına sokulması planlanmıştır. ABD, sorunu NATO bünyesinde çözebileceğini sanmış, ancak Makarios faktörünü hesaba katmadığından girişim başarısız kalmıştır (Kalaitzaki, 2005: 116).

Türkiye Acheson planını görüşme zemini olarak kabul ederken, Yunanistan bu planı reddetmiş ve 1959 anlaşmaları temelinde görüşmelere başlanması önerisine geri dönmüştür (Fırat, 2001: 729). Yunanistan, Kıbrıs'ın tamamını istediğinden, Acheson planını müzakereye dahi yanaşmamıştır.

Kasım 1967'de, enosis yanlısı Rumlar 2 Türk köyüne saldırarak şiddet uygulamışlar, Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahale etme ihtimali tekrar gündeme gelmiştir. Olaylar üzerine ABD, önceki Savunma Bakanı Yardımcısı Cyrus

Vance'ı, Türkiye, Yunanistan ve Kıbrıs Cumhuriyeti nezdinde arabuluculuk yapmak üzere görevlendirmiştir (Kay, 1998: 53).

NATO'nun arabuluculuğu ile tansiyon düşürülmüş, ancak Yunanistan'ın Kıbrıs ile ilgili sorunları uluslararası arenaya taşımak istemesi nedeniyle, Vance'in arabuluculuk girişimlerinden somut bir sonuç alınmamıştır (Slengesol, 2000: 99).

Makarios'un Kıbrıs'ın bağlantısız olmasına yönelik politikası, Yunanistan'da iktidarda olan askeri cuntayı rahatsız etmiştir. Makarios'a Ocak 1970 ve Şubat 1972 aylarında cunta destekli olarak yapılan iki suikast girişimi CIA tarafından önlenmiştir (Slengesol, 2000: 100).

Warner'a (2009: 132) göre, 4 Temmuz 1971'de Dışişleri Müsteşarı John Irwin, diplomatlarına bir telgraf göndererek, iki taraflı taksim (enosis ve taksim) Amerikan menfaatlerine uygun olmadığı konusunda kesin bir görüş olduğu bildirilmiştir. Bu kararda, Kıbrıs'a bir Sovyet ilgisinin engellenmesi hedeflenmiş ve ABD'nin tarafsızlığının korunması gerektiği hususları gözetilmiştir.

ABD, 1974 yılına kadar alçak bir silüet sergileyerek, bütün gelişmelerin dışında kalmayı yeğlemiştir. Kissinger, ABD'nin Kıbrıs olaylarına müdahil olması halinde, Yunanistan ve Türkiye'nin tepkisini çekeceklerini ve ayrıca Kıbrıs'ı ve Sovyetler Birliği'ni de kızdıracaklarını değerlendirmiştir.

ABD yönetimi, Şubat 1974'te Atina Büyükelçisi Tasca vasıtası ile cunta idaresinin başı Ioannides'i "*Kıbrıs'ta mevcut hükümeti devirmeye ve Yunanistan yanlısı bir hükümeti iş başına getirmeye yönelik hareketlerden uzak durmaları*" konusunda uyarmıştır (Slengesol, 2000: 101).

Yunanistan'ın Kıbrıs idaresini devirmeye yönelik girişimlerine ilişkin belirliler üzerine, Sovyetler Birliği, Mart 1974'te cunta yönetimini "*Kıbrıs'a müdahale*" etmemesi yönünde uyarılmış, ayrıca ABD, İngiltere ve Türkiye'yi "*Kıbrıs'ın bağımsızlığı ve bağlantısızlığı konusuna verdikleri önem*" ile ilgili olarak bilgilendirmiştir.

ABD yönetimi ise Yunanistan'ın Kıbrıs'a müdahaleye hazırlandığı yönündeki istihbarat raporlarına ve belirtilere sessiz kalmış, somut olarak bir işlem yapmamıştır.⁴ Kissinger anılarında, Nixon yönetiminin bu esnada

4 ABD'nin Atina Büyükelçisi Tasca, ABD yönetiminin mesajlarını Atina'daki cunta yönetimine (General Ioannides) iletmede zafiyet göstermiştir. Dışişleri Bakanlığı Tasca'yı görev-

Watergate Skandalı, Suriye-İsrail barış müzakereleri ve Moskova'daki Soğuk Savaş zirvesi ile meşgul olduğundan, daha az öncelik verdikleri Kıbrıs'ta ki olaylara ilgi gösteremediğini ifade etmiştir (Kissinger, 1999. 194).

Amerikalıların Yunan hükümeti ile Makarios arasında artan gerginliği takip ettikleri ve Ioannides'in Makarios'a karşı harekete geçeceğinin değerlendirildiği görülmüştür (Warner, 2009: 134). Buna rağmen, ABD yönetiminin, Yunanistan hükümeti üzerinde, Kıbrıs'ta böyle bir maceraya girmesini önlemek için yeteri kadar baskı uygulamadığı ortaya çıkmıştır. Ancak, ABD'li resmi makamların yaptıkları incelemede, ABD'nin Atina Büyükelçisi'nin olayları ve Yunan hükümetinin muhtemel hareketlerini doğru değerlendiremediği sonucuna varılmıştır.⁵

Darbeciler, Yunanistan hükümetinin açık destek ve göz yumması ile yaptıkları darbe sonucunda, Makarios'un yerine Nikos Sampson'u getirmişlerdir (Warner, 2009: 134).

ABD yönetiminin Yunan cuntası ile ilişkileri, ABD Dışişleri Bakanlığının erken uyarı sistemini, Kıbrıs'taki 15 Temmuz 1974 darbesine ilişkin olarak sabote etmiştir. 1973 ve 1974'te Yunan cuntasının popülerliği zayıflarken, ABD'nin Atina'ya sağladığı destek, lüzumsuz ve Amerikan menfaatlerine zarar verici özellikte olmuştur (Slengesol, 2000:128).

Türkiye, Yunanistan'ı muhatap almaksızın, İngiltere ile istişarelere başlayarak, Garantörlük Antlaşması'nın kendisine verdiği yetkiyi kullanarak statüyü kendi lehine çevirmeye gayret etmiştir.

ABD, başlangıçta, ortaya çıkan krizin bir Türk-Yunan çatışmasına sürüklenmesinden veya Sovyetler Birliği'nin müdahalesi ile uluslararası bir

den almak istediğinde, ABD Başkanı Nixon, Tasca'nın görevden alınmasına karşı çıkmıştır. Bunun nedeninin, Nixon'ın seçim kampanyasında kullanmak üzere Yunan asıllı Amerikalı işadamı Thomas Pappas'dan 1 milyon USD alması ve Pappas'ın "Cunta'nın bir sözcüsü gibi görev yapan Tasca'nın görevde kalmasını" istemesi olduğu değerlendirilmektedir (Slengesol, 2000: 109).

5 ABD Başkanı ile Thomas Pappas adlı Yunan asıllı iş adamı arasında, ABD'nin Atina Büyükelçisi hakkında Mart 1973'te yapılmış olan bir telefon görüşmesine ait kayıtlar, 30 Ekim 1997 tarihli Washington Post gazetesinde yayımlanmıştır. Görüşmede, Pappas, ABD Başkanı'ndan Atina Büyükelçisi'nin göreve devam etmesi konusunda istekte bulunmaktadır [Warner (2000: 135) tarafından, 30 Ekim 1997 tarihli Washington Post gazetesinin A19 numaralı sayfasındaki haber ilgi yapılarak aktarılmaktadır]. Bu görüşme, ABD yönetiminin, Yunanistan ile ilgili olarak ABD'deki Rum lobisi ile ne oranda ilişkili olduğunu göstermesi açısından ilgi çekicidir.

sorun haline getirilmesinden kaçınma kararı alarak, statüyü muhafaza etmeyi hedeflemişlerdir. ABD'nin politikasında ana amaç, Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesini, Sovyet müdahalesini ve Türk-Yunan çatışmasını önlemek olarak belirlenmiştir (Slengesol, 2000: 114).

20 Temmuz 1974'te, Türkiye'nin Kıbrıs harekâtı başladığında, ABD'de karar vericiler, Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesinin hukuka uygun olduğunu değerlendirmişlerdir. Dışişleri Bakanı Kissinger, Türklere kuvvetli bir reaksiyon gösterilmesini kabul etmemiş, sessiz kalmayı yeğlemiştir (Slengesol, 2000: 120). ABD; Türkiye'nin müdahalesinin statüye geri dönüşü sağlamaya ve Yunanistan'ın müdahalesini önlemeye imkan verecek çabuk bir ateşkesle sonlandırılmasını arzulamıştır.

Kissinger, Sisco'ya, *“Müzakerelerde Türklere karşı acımasız olmasını ve Yunanistan'la bir savaş çıkması durumunda, Türkiye'ye yapılan tüm askeri yardımı keseceklerini söylemesi”* talimatını vermiştir. Kissinger, 21 Temmuz 1974'te Türkiye Başbakanı Ecevit ile bir telefon görüşmesi yapmış ve Ecevit'e *“Ateşkes olmaz ve Türkiye ile Yunanistan arasında bir savaş çıkarsa, Trakya'daki tüm nükleer silahları sökeceklerini”* bildirmiştir (Warner, 2009: 138).

Bu gelişmeler, ABD'nin Türkiye'ye karşı pazarlık aracı olarak, ABD askeri yardımı ile bölgede konuşlandırılmış olan nükleer silahların geri çekilmesi kozlarını kullanmaya özel bir önem verdiğini göstermektedir.

Türkiye'nin Kıbrıs çıkarmasını müteakip 20 Temmuz 1974 tarihinde, ABD arabulucusu Sisco, Yunan generallere, Türkiye'nin askeri yönden Yunanistan'dan daha güçlü olduğunu belirterek, Yunanlıları askeri müdahale ve mukabeleden uzak durmaları konusunda uyarılmış, herhangi bir Türk-Yunan çatışması halinde Yunanistan'a ABD askeri yardımının kesileceği yönünde tehdit etmiştir (Slengesol, 2000: 117). Yunan generaller, daha sonraki 2 gün durumu kendi aralarında müzakere etmişler, Türkiye ile çatışmayı göze alamamışlar ve sonuçta Yunanistan hükümeti 22 Temmuz 1974 günü Sisco'ya ateşkes istediğini iletmiştir.

22 Temmuz 1974 tarihinde 14 00 (GMT) itibarı ile Kıbrıs'ta BM gözetiminde ateşkes ilan edilmiştir. Müteakiben, 25-30 Temmuz 1974 tarihleri arasında 1. Cenevre Görüşmeleri ve 8-13 Ağustos 1974 tarihleri arasında 2. Cenevre Görüşmeleri, Türkiye, Yunanistan, İngiltere, ABD, Kıbrıs Türk Toplumunu ve Kıbrıs Rum Toplumunu temsilcilerinin katılımı ile yapılmıştır.

Görüşmelerde, Kıbrıs'taki durumun normalleştirilmesine yönelik olarak bir uyuşma ve anlaşma sağlanamamıştır.

Kıbrıs'taki ateşkesi müteakip, 23 Temmuz 1974 tarihinde Yunanistan'daki cunta hükümeti, kendini fesh ederek yönetimi sivillere devretmiş ve 1955-1963 yıllarında Yunanistan Başbakanlığı yapmış olan ve Paris'te sürgünde bulunan Constantinos Karamanlis'i hükümetin başına geçmek üzere davet etmiştir (Slengesol, 2000: 117). Kıbrıs'ta da Nikos Sampson, yerini Makarios'un da uygun görmesi ile Glavkos Klerides'e devretmiştir.

Cenevre'de 2. Barış Görüşmeleri devam ederken, ABD'de 9 Ağustos 1974 tarihinde Başkan Nixon'un yerine, başkanlık koltuğuna Gerald Ford geçmiştir. Dışişleri Bakanı Kissinger, 10 Ağustos 1974 tarihinde Başkan Ford'u bilgilendirirken, “İngilizler şimdi Yunanları destekliyor ve aptalca bir şekilde Türkleri askeri harekâtla tehdit ediyorlar, bir taraftaki İngiliz ve Yunanlar ile diğer taraftaki Türkler arasında yer almıyoruz” diyerek ABD'nin tarafsız kalması gerektiğini belirtmiştir (Warner, 2009: 140).

Kissinger, 2. harekâttan 1 gün önce, 13 Ağustos 1974 sabahı, Başkan Ford ile yaptığı toplantıda, Türkiye'ye yapılan askeri yardımın kesilmesine karşı olduğunu açıklarken, “Biz tabi ki Yunanistan ile Türkiye arasında bir savaş istemeyiz. Ancak savaş olursa, Türkiye bizim için daha önemlidir ve onlar bir Kaddafi çıkarabilecek politik yapıya sahipler. Türklerin Kıbrıs'ın 1/3'üne sahip olmalarını gerektiren bir Amerikan gereksesi yoktur” demiştir (Warner, 2009: 141).

Kissinger, Türkiye'ye Yunanistan'a nazaran daha büyük bir stratejik önem atfetmiştir. ABD, 1947'den itibaren Türkiye'ye, Yunanistan'dan daha fazla stratejik önem vermiş, Kıbrıs krizlerinde de bu husus ispatlanmıştır. Türkiye, Sovyetler Birliği'nin güneye inmesini önleyebilecek coğrafi bir mevkide yer almasının yanı sıra, topraklarındaki ABD/NATO üsleri ve 26 elektronik istasyon ile ABD'ye Sovyet uzay ve füze faaliyetlerini izleme ve birliklerini konuşlandırma olanağı sunmaktaydı (Kissinger, 1999: 225). Türkiye'nin sağladığı alternatifi olmayan müthiş stratejik faydanın yanında, Yunanistan sadece elde edilmesinde fayda görülen avantajları ile değer taşımaktaydı (Rizas, 2008: 55).

Atina'daki rejimin çaresiz durumundan ve ABD'nin 1964 ve 1967 krizlerindeki akılcı olmayan müdahalesinden ders alan Türkiye, Kıbrıs'ta hedeflediklerine ulaşmak için süratli hareket etmesi gerektiğinin farkında olmuştur (Slengesol, 2000: 127). Türkiye, Cenevre görüşmelerinin tıkanması üzerine

ve Kıbrıs'taki durumu kendi lehine çevirebilmek amacıyla, 14 Ağustos 1974'te Kıbrıs'ta 2. harekâta başlamıştır. Türkiye'nin adanın 1/3'ünü kontrol etmesi, ABD'nin görünürde dezavantajına değildi. Bu yüzden ABD, 2. harekâta, İngilizlerin aksine sessiz kalmıştır.

Geoffrey Warner (2009: 147)'e göre, Kissinger'in ana hedefi, Yunan-Türk savaşını ve Doğu Akdeniz'de NATO'nun çökmesini önlemek olmuştur ve bu başarılıdır. Eğer ABD, Ağustos 1974'te Türklerin üzerine daha kararlı gitseydi, bu durum ABD üslerinin ve istihbarat tesislerinin ebediyen kapatılması sonucunu getirebilirdi.

Yukarıda belirtilen gelişmeler ve görüşler dikkate alındığında, Kıbrıs'ta ortaya çıkan krizin tamamen Yunanistan'da yönetimde bulunan cuntanın enosis tutkusundan kaynaklandığı ve Türkiye'nin anlaşmalardan kaynaklanan haklarını kullanarak durumu kendi lehine çevirebildiği değerlendirilmektedir. ABD; cunta ile ilişkilerine kendi menfaatlerinin karşılanması esası üzerinden yaklaşmış, cuntanın Kıbrıs'taki gizli faaliyetlerini gözardı etmiştir.

ABD, Türkiye'nin 20 Temmuz 1974 tarihindeki askeri harekâtı üzerine, SSCB'nin Kıbrıs'a müdahil olmasını önlemeyi öncelikli hedef olarak belirlemiş ve sorunu NATO ilişkilerinin dışında tutmaya gayret etmiştir. ABD yönetimi; stratejik öneminden ve haklılığından dolayı Türkiye'ye karşı başlangıçta bir tepki göstermemiş, ancak daha sonra iç politik sebeplerle Kıbrıs olaylarında Türkiye'ye karşı bir tutum almıştır. ABD'nin Kıbrıs ve Türkiye politikasında ABD'de yaşayan Rum azınlık etkili olmuş, ABD'nin dış politikası, iç politik kaygılara feda edilmiştir.

2.3. Türkiye'nin 1974 Kıbrıs Harekâtına Tepkiler:

2.3.1. Yunanistan'ın NATO'nun Askeri Kanadından Çekilmesi:

14 Ağustos 1974'te Türk kuvvetlerinin Kıbrıs'ta işgal ettiği alanları genişletme harekâtına başlaması üzerine, Yunanistan; ABD ve NATO'yu tepkisizlikle suçlayarak 15 Ağustos 1974'te Yunanistan'ın NATO'nun askeri kanadından çekildiğini açıklamıştır (Fırat 2001: 750).

Yunan Silahlı Kuvvetleri, Türk Silahlı Kuvvetleri ile kıyaslandığında kara, deniz ve hava silah ve araçları açısından zayıf olduğundan, Yunanlar, Ege'de uğrayabilecekleri bir kaybı göze alamamışlar ve Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesine karşı bir askeri müdahalede bulunamamışlardır (Rizas, 2008: 53).

Yunanistan, bu dönemde hem NATO'da ve hem de ikili ilişkiler bazında hiperaktif bir tutum izleyerek, Türkiye karşılığını üst seviyelerde sergilemiştir. Örneğin, Yunanistan Dışişleri Bakanı Bitsios, 13 Nisan 1975 tarihinde, ABD'nin Atina Büyükelçisi'ne, Karamanlis'in ABD Başkanı'nın Türkiye hakkında söylemiş olduğu eski ve güvenilir müttefik (old and faithful ally) nitelemesinden rahatsızlık duyduğunu, bunun ABD'nin tarafsızlık imajını zedelediğini, Yunanistan'ın da sadık ve güvenilir bir müttefik (loyal and faithful ally) olduğunu belirtmiştir. ABD büyükelçisi, Yunanların bu tutumundan rahatsızlık duymuş ve merkeze, "*Yunanları hoşnut etmek çok zor. Eğer biz Yunanlarla aynı düşünmüyorsak, onlara göre Yunan karşıtız*" (anti Greek) yorumunu göndermiştir (AMEMBASSY ATHENS, 1975: 2).

ABD Atina Büyükelçiliği'nin değerlendirmesine göre, Yunanistan, bu dönemde Türkiye ile herhangi bir çatışma durumunda ve ABD'nin de herhangi bir yükümlülük sağlamamış olması nedeniyle, Türkiye'ye karşı yalnız kalacağından endişe duymuştur (AMEMBASSY ATHENS, 1975b: 2).

DPC'nin 19 Eylül 1975 tarihindeki toplantısında, NATO Genel Sekreteri Luns, Yunanistan'ın sadece NATO'nun askeri kanadından ayrılma niyetini beyan ettiğini, Yunanistan'ın tekrar geri döneceğini ümit ettiğini belirtmiştir (USMISSION NATO, 1975: 1-4). ABD ve NATO, Yunanistan'ı tekrar kazanmak üzere gayret etmiştir.

Yunanistan hükümeti, 1975 yılı sonbaharında, NATO'nun askeri kanadından çekilmelerinin, Kıbrıs konusunda ABD'nin Türkiye'ye baskı yapması konusunda pazarlık güçlerini azalttığını fark ederek, Yunanistan'ın NATO'nun askeri kanadına dönüşü yönünde tutumlarını değiştirmiştir. Yunanistan ABD'nin istediği noktaya gelerek, NATO'ya geri dönüş planları yapmaya başlamıştır. Bu durumdan sonra, ABD için asıl konu, Yunanistan'ın geri dönüşünü Türkiye'ye kabul ettirmek üzerine odaklanmıştır. ABD, Yunanistan'ın NATO'nun askeri kanadına geri dönmesine yönelik olarak Türkiye nezdindeki faaliyetlerini arttırmışlardır.

Washington'da, 14 Ekim 1975 tarihinde, Yunanistan'ın Washington Büyükelçisi Alexandridis, ABD Dışişleri Müsteşarı Sisco'ya, "*Briksel'deki ABD temsilcisinin, Yunanistan'ın NATO temsilcisi Theodoropoulos'a, Yunanistan'ın NATO'da yarattığı belirsizlikte, Türkiye'nin dikkatli ve sorumlu tutumunu takdirle karşılıyoruz' ifadesini kullanmış olmasının, ABD'nin Türkiye lehine tavır aldığını gösterdiğini*" belirtmiştir. Sisco, Yunan Büyükelçisi'ne cevaben, "*Briksel'deki ABD temsilcisinin beyanının gerçek durumu yansıttığını, Yunanistan'ın NATO'daki durumunun Güney-*

doğu Kanadı'nda komuta kontrol ile muhabere imkanları yönünden NATO'ya sorun oluşturduğunu" söylemiştir (U.S. Secretary of State, 1975: 1-3). Yunanistan, bu dönemde ABD nezdinde, Türkiye'ye karşı aktif bir politika yürütmüş ve önceki menfaatlerini elde etmek üzere yoğun faaliyetlerde bulunmuştur.

Durum bu olmasına rağmen, Yunanistan'ın NATO'nun askeri kanadından ayrıldığı dönemde, Ege Denizi'nin komuta kontrol yetkileri konusu Türkiye'nin istediği türde bir çözüme bağlanamamıştır. ABD; Türkiye'nin taleplerini dikkate almamış, kendi güvenlik kaygılarına dayalı olarak, gayretlerini Yunanistan'ın NATO'ya geri dönüşünü sağlamaya yöneltmiştir.

Yunanistan bu dönemde de NATO bünyesinde temsil edilmiş, ABD; Yunanistan'ı tekrar NATO'nun askeri kanadına almak üzere Türkiye üzerindeki baskıyı artırmıştır. Türkiye, bu belirsizlik döneminde, NATO bünyesinde milli menfaatleri ile ilişkili herhangi bir kazanım elde edememiştir.

2.3.2. Yunanistan'ın NATO'nun Askeri Kanadına Geri Dönüşü, Rogers Anlaşması, Bu Anlaşmanın Etkileri ve Sonuçları:

Yunanistan, 1977 Haziran ayında NATO'ya başvurarak ittifakın askeri kanadı ile tekrar bağ kurmak istemiş ve bunun için gösterdiği gerekçe de Türk tehlikesi olmuştur (Önder, 2008: 28).

Türkiye, 1977 yılından sonra da 1980 askeri darbesine kadar, Yunanistan'ın NATO'nun askeri kanadına geri dönmesine veto koymuştur. Yunanistan'ın askeri kanada geri dönmesinin, Ege'nin komuta kontrol sorumluluğunun Türkiye ile Yunanistan arasında eşit şekilde yeniden düzenlenmesine bağlı olduğunu savunmuştur. Yunanistan ise, yüzlerce Yunan adasının güvenliğinden Türkiye'nin sorumlu tutulamayacağı savı ile, NATO'nun komuta kontrol sorumluluğunun Türkiye ile paylaşılmasına karşı çıkmıştır. (Krebs, 1999: 365).

Amerika Dışişleri Bakanı Yardımcısı M. Nimmetz, Türkiye ile ABD arasındaki savunma ve ekonomik iş birliği müzakerelerine katılmak için Ocak 1980'de Ankara'ya gelmiştir. Yapılan müzakerelerde, Türkiye Başbakanı Demirel; Yunanistan'ın NATO'nun askeri kanadına geri dönmesi konusunu reddetmiştir (Ahmad, 2007: 554).

19 Şubat 1980 tarihindeki MGK toplantısında, Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kenan Evren, Türkiye'nin 1974'te koyduğu ve Ege Denizi'nde hava sahasını sınırlayan Mor Hat'tın (714 sayılı NOTAM ile ilan edilen coğ-

rafi hat) tek tarafı olarak kaldırıldığını Demirel'e bildirmiştir. Bu konu, Dışişleri Bakanlığı ile koordine edilmemiş⁶ ve bu ödün hiçbir karşılık alınmadan Atina'ya verilmiştir. Ahmad'a (2007:554) göre; Türkiye'nin generalleri, NATO'nun doğu kanadını güçlendirmek için Amerika'nın çıkarlarına uygun hareket etmiştir.

ABD ile Türkiye arasında yeni bir Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması (SEİA), 29 Mart 1980'de imzalanmıştır.⁷ 5 yıllık bu anlaşma, yıllık olarak yenilenebilir bir özellik taşımıştır. Anlaşmada savunma iş birliğinin kapsamı, NATO Antlaşması'ndan doğan yükümlülükler ile sınırlı tutulmuştur.

Türkiye'deki 12 Eylül 1980 darbesinin ardından, 17 Ekim 1980'de Ankara'ya gelen NATO Başkomutanı Amerikalı Orgeneral Rogers, Evren'e 6 ay içinde Yunanistan'da seçimler olacağını ve sosyalistlerin işbaşına gelmesi durumunda, bu ülkenin bir müttefik olarak tamamen kaybedebileceğini söylemiştir. Yunanistan'ın tavrının belirsizliği konusunda Evren'in dile getirdiği kuşkuyla karşılık, General Rogers "asker sözüyle" Türkiye'nin haklarının verileceğini belirtmiştir. Sonuçta Evren'i ikna eden Rogers, Brüksel'e döndüğünde, NATO yetkilileri 20 Ekim 1980'de acilen NATO Savunma Planlama Konseyi'ni toplamış ve Yunanistan'ın NATO'nun askeri kanadına dönüşünü onaylamışlardır (Uzgel, 2001: 41).

Orgeneral Rogers tarafından sunulan ve Askeri Komite'de onaylanmış olan SHAPE belgesi Türk tarafınca iyi incelenmemiştir. Bu belgede, Yunanistan ile Türkiye arasında yapılmış olan ucu açık görüşmelerin (open ended discussions) tutanaklarına referans yapılmıştır. Bu tutanaklar incelenmiş olsaydı, Yunanistan'ın Ege'de iddia ettiği haklarından hiçbir taviz vermediği, aksine o iddiaları teyid etmiş olduğu açıkça görülebilirdi. Asıl belgenin içinde bu tutanaklara referans yapıldığı ve dipnot olarak da o tutanakların referansı verildiği için; Yunanistan, sonraki dönemlerde Türkiye'nin taleplerini reddetme hakkını kendinde görebilmiştir. Orgeneral Rogers, konuyla ilgili Genelkurmay perso-

⁶ Bu konunun Dışişleri Bakanlığı ile koordine edilmediği başka kaynaklardan teyid edilememiştir. Ancak, 12 Eylül askeri müdahalesinden önce, Türkiye'de sivil yönetimin iktidarda olduğu bir dönemde, böyle bir konunun Dışişleri ile koordine edilmemiş olmasının normal olmadığı değerlendirilmektedir.

⁷ SEİA, 18 Kasım 1980'de Bakanlar Kurulu Kararı ile onaylanmış ve 1 Şubat 1981'de 17238 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Detaylar için bkz. <http://www.resmigazete.gov.tr/default.aspx>, (Erişim zamanı: 14 Eylül 2014).

nelinin, belki de askeri hiyerarşinin olumsuz yönüne dayalı ilgisizliğinden de yararlanarak, Orgeneral Kenan Evren'i bir şekilde ikna etmiştir.

1980'de NATO Başkomutanı Orgeneral Bernard W.Rogers'ın, Ankara ve Atina'da Yunanlıların NATO'nun askeri kanadına dönüşü için müzakere ettiği ve Türklerle mutabık kaldığı hususlar yürürlüğe sokulmamıştır (Stearns, 1992: 68).

Rogers Planı ile Yunanistan askeri kanada geri dönünce, Yunanların tekrar İzmir'e dönmesi düşünülmemiştir, Larissa'da ayrı bir Yunan NATO komutanlığı ve ona bağlı bir taktik hava kuvveti kurulması planlanmıştır (Stearns, 1992: 70). Böylece ABD, iki ülke arasında denge kuracak şekilde Türkiye'de ve Yunanistan'da kara unsuru ağırlıklı birer NATO Komutanlığı ile onlara bağlı birer taktik hava kuvveti (Türkiye'de 6th ATAF ve Yunanistan'da 7th ATAF) oluşturmayı planlamıştır. Böylece ABD, Türkiye ve Yunanistan'ın birlikte çalışılabilirliğini minimum seviyeye indirerek, iki ülke arasındaki sorunların minimize edilebileceğini düşünmüştür.

Türkiye, Rogers Anlaşması gereğince, Yunanistan'da, Larissa'da bir taktik hava kuvveti tesis edilmesini müteakip, komuta-kontrol sorumluluklarının İzmir ve Larissa Komutanlıkları arasında bölüştürülmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Türk yorumu General Rogers tarafından da desteklenmiş, ancak Ege'deki komuta kontrol sorunu Türkiye'nin istediği gibi bir çözüme kavuşturulamamıştır (Stearns, 1992: 71).

Yunanistan'daki askeri karargâhların NATO statüsünde çalışmaları, Rogers Planı konusundaki uyuşmazlık nedeniyle 1999 yılına kadar gerçekleşmemiştir.⁸

Türkiye, Yunanistan'ın NATO'nun askeri kanadına geri dönüşündeki vetosunu kaldırma yönünde bir taahhütte bulunurken, sadece General Rogers'ın NATO Komuta kontrol sorunlarının çözüleceğine yönelik "asker sözüyle" yetinmiştir. Anlaşmaya kefil olan Orgeneral Rogers ise, Yunan hükümeti içinde kendisine bu konuda bir muhatap bile bulamamıştır.

Uzgel'e (2001: 43) göre, ABD; Türkiye'deki 12 Eylül 1980 müdahalesi yüzünden uluslararası alanda yalnız kalmış olan askeri yönetimin destek ara-

⁸ Larissa'daki karargah 4 Ekim 1999 tarihinde NATO statüsünde faaliyete başlamıştır. Detaylar için bkz. <http://www.greekembassy.org/embassy/content/en/Article.aspx?office=5&folder=268&article=2627>, (Erişim zamanı: 14 Eylül 2014).

diği, yani en zayıf olduğu bir anda girişimlerini yoğunlaştırarak istediğini elde etmiştir.

Türkiye, Orgeneral Rogers'ın sözüne güvenerek, Yunanistan'ın NATO'nun askeri yapısına geri dönüşüne izin vermiş ve böylece Yunanistan'a karşı elinde bulundurduğu tek kozu kaybetmiştir (Fırat, 2001: 105).

Stearns'a (1992: 71) göre; NATO için komuta kontrol hatlarının ne zaman tesis edildiği değil, nerede tesis edildiği önemlidir. Bundan dolayı, Yunanistan'da herhangi bir NATO komutanlığının tesisinin öncesinde, bu komutanlığın komuta kontrol sınırlarının belirlenmesi gereklidir. ABD, Ege komuta kontrol sorununun çözümü konusunda Türkiye'ye karşı samimi davranmamıştır.

1974'ten sonra Yunanistan'ın NATO'nun Askeri kanadına dönüşünde; Türkiye ve Yunanistan'a önce aralarındaki sorunları çözmeleri konusunda bir fırsat ve yaptırım uygulansaydı, bu her iki tarafında menfaatine olurdu. Bu olanak kullanılmamıştır. ABD, Sovyet tehdidine karşı Yunanistan'ı kaybetmek istememiştir (Stearns, 1992: 76). Ancak, Yunanistan'ın NATO menfaatine kaybedilmemesi, Türkiye'nin aleyhine olmuştur.

Türkiye, Yunanistan'ın NATO'nun askeri kanadına geri dönmesinde, 12 Eylül 1980 askeri darbesinin de araya girmesinden dolayı tutarlı bir politika izleyemediğinden öngördüğü kazanımları elde edememiştir.

ABD, Yunanistan'ın kaybedilmemesi ve Sovyetler Birliği karşısında zafiyete düşülmemesi için NATO'nun menfaatine, Türkiye üzerinde baskı oluşturmuş ve bunda da kendi açısından başarılı olmuştur.

ABD, kendi menfaatlerinin elde edilmesinde, Yunanistan'ın kaygılarını dikkate alırken, Türkiye'nin milli menfaatlerine yönelik taleplerini gözardı etmiştir.

2.3.3. Türkiye'ye Uygulanan ABD Silah Ambargosu ve Ambargonun Etkileri:

Türkiye'nin 1974 Kıbrıs Harekâtı'ndan sonra, ABD Kongresi Türkiye'ye silah ambargosu konulması konusunu görüşürken, ABD yönetimi ambargoya karşı çıkmıştır (Erhan, 2001: 705). Başkan Ford, Kongre'nin ve Temsilciler Meclisi'nin aldığı ambargo kararlarını 2 defa veto etmiştir.

Bu arada, Kıbrıs'ta Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından ABD menşeli silahların kullanılmış olmasının, ABD yasalarına ve anlaşmalara uygunluğunun incelenmesi maksadıyla; ABD Kongresi'nin kütüphanesi tarafından bir araştırma yapılmıştır. Araştırmada, Türkiye'nin Kıbrıs'a yaptığı müdahalelerin anlaşmalardan kaynaklanan ve garantörlüğün gerektirdiği meşru bir harekât olduğu göz ardı edilmiştir. Bu araştırma, ABD Kongresi'ndeki Yunan lobisi destekçilerinin elini güçlendirmiştir. ABD Senatosu'nda, 17 Aralık 1974 tarihinde ve Temsilciler Meclisi'nde 18 Aralık 1974 tarihinde, "ABD'nin 5 Şubat 1975'e kadar Türkiye'ye silah ambargosu başlatmasına" yönelik kararlar alınmış, Başkan Ford 30 Aralık 1974'te bu kararları onaylayarak yasalaştırmıştır. ABD tarafından, Türkiye'ye silah satışı 5 Şubat 1975'te durdurulmuş ve verilmesi öngörülen 200 milyon dolarlık yardım da askıya alınmıştır (Erhan 2001: 706).

Kissinger'in deyiimi ile "*Türkiye, ABD için vazgeçilmez bir müttefiktir. ABD, Türkiye'deki 26 tesisten Sovyetlerin füze ve nükleer silah denemelerini gözletliyordu. NATO'nun tarihinde böyle bir olay görülmemiştir. Bu karar, hem NATO'nun hem de ABD'nin menfaatlerine aykırı idi*" (Kissinger, 1999: 192).

Stearns'a (1992: 167) göre; Yunanistan'a 1964 ve 1967 müdahalelerinden dolayı herhangi bir yaptırım uygulanmamışken, ABD tarafından Türkiye'ye 1974'teki Kıbrıs müdahalesinden sonra yaptırım uygulanması adil değildir. Kıbrıs'ta 15 Temmuz 1974 darbesini yapan Yunanistan yerine, uluslararası hukuktan kaynaklanan garantörlük hakkını kullanan Türkiye muhatap alınmıştır. Müteakip dönemde de Batı'nın Kıbrıs olaylarına bakışı yine bu mantık çerçevesinde biçimlenmiş ve Kıbrıs sorununun çözümlenememesinden dolayı, Türkiye işgalci ülke tanımlaması ile devamlı suçlanmıştır.

Washington'da, Beyaz Saray Oval Ofis'te 7 Ocak 1975 tarihinde, Başkan Ford, Dışişleri Bakanı Kissinger ve Ankara, Atina ve Lefkoşa'da görevli olan ABD büyükelçilerinin katılımı ile bir durum değerlendirme toplantısı yapılmıştır. Toplantı tutanaklarına göre, toplantıda ABD'nin Ankara Büyükelçisi Macomber, "*Türkiye'nin ABD'ye olumlu yaklaştığını, ancak Türkiye'ye yardım kesilirse, ABD'nin Türkiye'deki etkisinin sıfır seviyesine ineceğini, Türkiye'nin güçlü ordusu ile ve boğazlar dolayısıyla, gerçekten ABD için önemli bir varlık olduğunu*" belirtmiştir (The White House, 1975: 2-3).⁹ Buna rağmen, Rum lobisinin etkisi ile

⁹ Detaylar için bkz. <http://www.fordlibrarymuseum.gov/library/guides/findingaid/MemorandaofConversations.asp#Box8>, (Erişim zamanı: 13 Eylül 2014).

ambargo uygulanmış ve ABD'nin Türkiye üzerindeki stratejik menfaatleri göz ardı edilmiş veya Türkiye'nin herhangi bir şekilde ikna edilebileceği değerlendirilmiştir.

ABD yönetimi, NATO'nun Güneydoğu Kanadı'nın ambargodan en az durumda etkilenmesini sağlamak üzere, özellikle Almanya ve Fransa'nın öncelikli olarak Türkiye'ye olmak üzere, Türkiye ve Yunanistan'a askeri yardımda bulunmasına yönelik olarak girişimlerde bulunmuştur. Almanya'nın Türkiye'ye yapacağı yardımlar koordine edilmiştir (U.S. Secretary of State, 1975b: 2).

Yunanistan NATO'nun askeri yapısından ayrılmışken, Türkiye'ye de silah ambargosu uygulanması, Türkiye'nin muhtemel tepkilerinden ve NATO'nun Güneydoğu Kanadı'nın zayıflama ihtimalinden dolayı ABD yönetimini tedirgin etmiştir. Bundan dolayı, ABD yönetimi, Helsinki'de Batı Avrupa liderlerine, “*Türkiye'ye silah yardımı yapılması, Türkiye'yi NATO'da tutmak üzere her türlü gayretin gösterilmesi, Viyana'da yapılacak Kıbrıs görüşmelerini destekleyerek Kıbrıs müzakerelerinin uluslararası hale gelmesinin önlenmesi ve Yunanistan'ın NATO'nun askeri kanadına tekrar dönmesi için cesaretlendirilmesi*” gibi öneriler yapmıştır (U.S. Secretary of State, 1975c: 1-2).

Türkiye, başlangıçta ABD yönetiminin ambargonun kaldırılmasına yönelik taahhütlerinin de etkisinde kalarak uyumlu bir tutum göstermiştir. Türkiye Başbakanı Demirel, “*Ege'de Yunanistan'ın bir kısım adayı silahlandırdığını, buna rağmen Yunanistan'la çatışmayacaklarını ümit ettiğini belirterek, ABD'nin silah ambargosunu kaldırması halinde; Türkiye'nin, ABD ile dostluk ilişkilerine zarar vermek istemediğini söylemiş ve uyumlu bir müttefik ilişkisi sürdürmeye devam edecekleri*” mesajını vermiştir. (AMEMBASSY ANKARA 1975: 1)

Ambargonun devam etmesi ve ABD'nin taahhütlerine uymaması üzerine, Türkiye 25 Temmuz 1975'te ABD ile Türkiye arasındaki “Ortak Savunma ve İşbirliği Anlaşmasını” tek taraflı olarak feshederek, Türkiye'deki Amerikan üslerinin faaliyetlerini durdurmuştur. Faaliyeti durdurulan bütün tesisler Türk Silahlı Kuvvetleri'nin tam denetim ve gözetimine devredilmiştir (Erhan, 2001: 707).

Washington'da, 29 Temmuz 1976 tarihinde ABD Başkanı Ford ile Türkiye'de bir önceki hükümetin başbakanı olan Ecevit arasında bir görüşme yapılmıştır. Görüşme tutanaklarına göre, Ecevit, Türkiye Başbakanı Demirel'in NATO'dan ayrılma ile ilgili ve ambargonun sonuçlarına yönelik sert

beyanlarına katılmadığını, Türkiye'nin NATO'dan ayrılması için şartların oluşmadığını ifade etmiştir. Görüşmede, Başkan Ford ve Kissinger'da, Türkiye ile yapılmış olan savunma işbirliği anlaşmasının yürürlüğe girmesi için ellerinden ne gelirse yapacaklarını belirtmişlerdir (The White House, 1976: 2-3).

ABD, Türkiye'ye silah ambargosu uygularken, Yunanistan'a A-7 bombardıman uçakları transfer ederek, Yunanistan'ın savaşma kabiliyetinin artırılmasında bir mahzur görmemiştir. Bu durum, Türkiye'yi gücendirmiştir. Bunun üzerine, Türkiye Başbakan Yardımcısı Erbakan, "*Amerikan ambargosu devam eder ve ABD'nin tavrı değişmez ise, Türkiye dünya kuvvet dengesini değiştirebilir, Sovyetler Birliği'nde dahil olmak üzere diğer kaynaklardan silah alabilir*" demiştir (AMEMBASSY ANKARA, 1975b: 2).

Bu arada, Türkiye; Yunanistan'ın NATO'nun askeri kanadına dönmesine yönelik çalışmaları engelleyici bir tutum ve politika uygulamış, İran'daki Humeyni rejimine hoşgörü ile yaklaşarak, NATO'nun Hızlı Müdahale Kuvveti'nin (Rapid Deployment Force) kendi topraklarında konuşlanmasına ve hava sahasında U-2 casus uçaklarının uçuşlarına izin vermemiştir (Isyar, 2005: 27). Türkiye, 1979 yılında, Kıbrıs'ta üslü U-2 uçaklarının, Sovyetler Birliği'nden izin alınmadan hava sahasını kullanmasına da izin vermemiştir (Stearns, 1992: 46).

ABD silah ambargosu, sadece Türkiye'nin aleyhine değil, Türkiye'nin karşı yaptırımları ile hem NATO'nun ve hem de ABD'nin aleyhine işlemeye devam etmiştir. ABD ambargosunun Türk Silahlı Kuvvetleri üzerinde yaratabileceği zafiyeti ortadan kaldırmak üzere, Türkiye milli savaş sanayisini geliştirmek üzere gerekli tedbirleri almış, Yunanistan ambargodan arzu ettiği faydayı sağlayamamış ve Yunan Silahlı Kuvvetleri, Türk Silahlı Kuvvetleri'ne nazaran durumunda ve göreceli savaş mukayesesinde bir ilerleme sağlayamamıştır. ABD, Türkiye'ye uyguladığı silah ambargosu ile bir kez daha Türkiye nezdinde güvenilirliğini ve prestijini zafiyete uğratmıştır.

2.3.4. Türkiye'ye Silah Ambargosunun Kaldırılması ve ABD Askeri Yardımları İçin 7/10 Oranı Uygulanması:

Türkiye'nin Amerikan Üslerini kapatması kararı, ABD tarafından ABD ve NATO menfaatlerine aykırı bir durum olarak değerlendirilmiş ve ABD, Türkiye ile yeni bir Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması (SEİA),

(Defense and Economic Cooperation Agreement-DECA) imzalayarak üs ve tesislerini güvenceye kavuşturmak istemiştir.

26 Mart 1976'da yeni bir SEİA, iki ülkenin Dışışleri bakanları tarafından Washington'da imzalanmıştır. Ancak, ABD Kongresi Ocak 1977'de anlaşmayı onaylamayı reddetmiş ve bu SEİA yürürlüğe girmeden ortadan kalkmıştır (Erhan 2001: 709).

1976 yılında, Yunanistan ile ABD arasında yapılan SEİA müzakereleri esnasında Karamanlis, Türkiye ve Yunanistan'ın 1947'den bu yana aldığı ABD askeri yardımlarının toplamını oranlatmış, bulduğu 7/10 oranına dayalı olarak ABD'nin Yunanistan'a 700 milyon dolar yardım yapması gerektiğini ileri sürmüştür. ABD tarafının da kabul etmesi ile Yunanistan'a yapılacak askeri yardımın Türkiye'ye yapılacak yardımın %70'i kadar olması esası, oran belirtilmeden, ancak miktar belirtilerek 1977 ABD-Yunanistan SEİA anlaşmasında kesinleşmiştir. Yunanistan ve Türkiye'ye müteakip dönemlerde de yapılacak askeri yardımlarda söz konusu olan 7/10 oranı, gayri resmi olarak benimsenmiş ve Ege dengesi deyimi içerisinde ifadesini bulmuştur.¹⁰ (Stearns, 1992: 42).

Başkan Ford, Yunanistan'ın, Türkiye ve Yunanistan'a gerçekleştirilecek yardımların 7/10 esasına göre yapılması dayatmasını kabul etmiş, 1977 Temmuz'unda Yunanistan'la bir SEİA yapılmasını sağlamış, fakat bu anlaşma da Türkiye'yle yapılan anlaşma gibi Kongre tarafından reddedilmiştir (Erhan 2001: 709).

ABD Kongresi, 4 Ağustos 1977'de onayladığı bir yasayla 1978 mali yılı için Türkiye'ye 173 milyon dolar "dış askeri satış" (FMS) yapılmasına izin vermiş, yardımın hibe bölümünü oluşturan ve Türkiye için büyük önem taşıyan "askeri yardım programı" (MAP) üzerindeki ambargo ise kaldırılmamıştır. Aynı yasada yer alan bir hükümlerle "Yunanistan ve Türkiye'de dâhil olmak üzere bölge ülkeleri arasında mevcut askeri güç dengesinin korunmasının gözetileceği" vurgulanmış, böylece Yunanistan'ın talebi yasada belirli bir oran belirtilmese de karşılanmıştır (Erhan 2001: 709).

¹⁰ ABD Yönetimi Türkiye'ye 4 yıl için 1 Milyar Dolar yardım yapmayı planladığını Kongre'ye 26 Mayıs 1976 tarihinde, Yunanistan'a 4 yıl için 700 milyon Dolar yardım yapmayı planladığını Kongre'ye 15 Nisan 1976 tarihinde bildirmiş, ancak Kongre bu teklifleri onaylamadığından, bu yardımlar yapılmamıştır. Bu planlamanın müteakip yardım planlamalarında iki ülke arasındaki güç dengesi için bir referans olduğu değerlendirilmiştir (Lapson, 1985: CRS-4).

ABD yönetimi, 12 Eylül 1978'de ambargonun tamamen kaldırılmasını sağlamıştır. Öymen'e (2002: 219) göre, ABD Başkan Yardımcısı Dick Cheney, 1999 yılında yayımlanan bir kitapta yer alan makalesinde, ABD'nin 1975'teki silah ambargosu ile ilgili olarak şunları demiştir.

Türkiye de, Yunanistan'da NATO müttefikimizdi. Bu ülkelere karşı resmi anlaşmalardan kaynaklanan taahhütlerimiz vardı. Ama biz yaptırımları Yunanistan'a değil, Türkiye'ye uyguladık. Niçin? Kıbrıs'ta olup bitenlerden sonra makul olarak yapılması gereken bu olduğu için değil. ABD'nin genel dış politikası bunu icap ettirdiği için de değil. Çünkü, ülkemizdeki Yunan asıllı Amerikalıların lobisi, Türk asıllı Amerikalıların lobisinden çok daha büyük ve etkiliydi. Bunu yapmamızın esas sebebi buydu.

Türkiye'ye uygulanan silah ambargosunun kaldırılmasına yönelik kongre kararı, "Kıbrıs sorununun adil ve kalıcı bir çözüme kavuşturulmasının ABD dış politikasının merkezi bir hedefi olarak kalacağını" vurgulayarak, "Türkiye ve Yunanistan'a yapılacak güvenlik yardımlarının, bölge ülkeleri arasındaki mevcut askeri güç dengesini muhafaza edecek seviyede yapılacak şekilde düzenlenmesini" bağlayıcı bir şekilde belirtmiştir. Mevcut güç dengesi (present balance) ifadesi, soyut bir ifade olup, Türkiye ve Yunanistan'ın coğrafi, demografik ve askeri güçleri dikkate alındığında belirsiz bir tanım olmaktadır. Ayrıca, mevcut güç dengesinin muhafaza edilmesi ifadesi, iki ülke arasında bir çatışma potansiyelini de göstermektedir. Bundan dolayı, böyle bir kongre kararı, Yunanistan'ın o dönemde Türkiye tarafından tehdit edildiğine yönelik iddialarını destekler bir özellik taşımıştır (Laipson, 1985: CRS-3).

Ambargonun kalkması, ABD için; Türkiye'nin gereksinimlerinin karşılanması kaygısından ziyade, NATO'nun Sovyetlere karşı zayıflaması kaygısından kaynaklanmıştır.

Ambargonun kalkmasını müteakip, ABD Kongresi, Yunanistan ve Türkiye'ye kabaca eşit bir askeri yardıma onay vermiştir. 1978 yılında 7/10 oranı üzerinde herhangi bir tartışma olmamış, Türkiye'ye yapılan yardım borç statüsünde iken, Yunanistan'a yapılan yardımın 35 milyon dolarlık kısmının hibe statüsünde olması dikkat çekmiştir (Laipson, 1985: CRS-3).

ABD yönetimi, 1978'den sonra her iki ülkeye yapılacak yardımları 7/10 oranına göre düzenlemiş veya Kongre, Türkiye'nin yardımını azaltarak veya Yunanistan'ın yardımını artırarak 7/10 oranını genellikle tutturmuştur. Türkiye, bu oranı hiçbir zaman kabul etmemiştir (Stearns, 1992: 42).

Askeri yardım, NATO taahhütleri karşılığında ülkeler arasındaki bir dayanışma zorunluluğudur ve yardımın iki ülkenin NATO ile ilişkili ihtiyaçlarının karşılanmasına yetecek kadar yapılması gereklidir. ABD ve NATO, Türkiye ve Yunanistan'ı birbirlerine karşı değil, dıştaki bir tehdide karşı NATO menfaatine uygun şekilde donatmaktadır. Türkiye, 1947'den beri Amerikan askeri ve ekonomik yardımı alan ve ABD tarafından bölgenin güvenliği için pilot ülke görevi verilen bir ülkedir. Yardımların, eğitilmiş askerlik, güçlü tümenler, harekât tesisleri ve muhtemel hedeflere göre konuşlandırılmış modern silahlara sahip olma amacı gözetilerek verilmesi gerekirken, Türkiye bu standartlar yönünden değerlendirilmemiştir. Yunanistan'ın stratejik mevkiisi Türkiye ile kıyaslanamaz durumda olmasına rağmen, Ege'de stratejik denge sağlamak adına Türkiye'ye yapılması gereken yardımın azaltılması veya Yunanistan'a yapılacak yardımın arttırılmasından dolayı Yunanistan avantaj sağlamıştır (Stearns, 1992: 49).

Türkiye'ye uygulanan ABD ambargosunun 12 Eylül 1978 tarihinde kaldırılması Türkiye'de memnunlukla karşılanmakla birlikte, 7/10 oranının kabul edilemez olduğu dile getirilmiştir (Erhan 2001: 710). Türkler, ABD'nin Yunanistan ve Türkiye'ye askeri satışları 7/10 politikasına dayandırmasını, Yunanlar tarafından iddia edilen "Yunanistan'a yönelik Türk tehdidinin" Amerikalılar tarafından kabul edilmesi olarak yorumlamışlardır. Gerçekte, bu dengenin gözetilmesi Yunanlar tarafından talep edilmiş, ABD'nin bu dengeyi gözetmesi ise Türkler tarafından, bölgeye yönelik ABD politikalarının tarafsız olmadığı ve ABD'nin Yunanistan'ın tarafını tuttuğu şeklinde algılanmıştır (Oğuzlu, 2004: 463).

Ambargo sonrası, 1980 yılında, Türkiye'nin NATO görevlerine yönelik olarak silahlı kuvvetlerinin modernizasyonu için, 5 yıl süreyle 3-4 milyar dolar askeri yardıma ihtiyacı olduğu ABD yönetimi tarafından belirlenmiştir. Ancak, ABD tarafından Türkiye'ye yapılan askeri yardım miktarlarına bakıldığında, Türkiye'ye bu miktarın yarısından azının verilmiş olduğu görülmektedir (Stearns, 1992: 167). ABD'nin, NATO'nun Güneydoğu Kanadı'nın zayıflamaması maksadıyla; Türkiye'ye yapmayı planladığı askeri yardım, Yunanistan'ın itirazları nedeniyle azaltılmıştır. Bu durum, ABD'nin sosyopolitik etkilerle, zaman zaman realist politikalardan ayrıldığıнын bir göstergesi olmuştur.

1977-1980 yılları arasında Türkiye ve Yunanistan'a ABD tarafından yapılan askeri yardımlar ve oranları Tablo 1'de yer almaktadır (Laipson, 1985: CRS-19).

Tablo 1: Türkiye ve Yunanistan'a 1977-1980 Yıllarında Yapılan ABD Yardımları (milyon \$)

Yıllar	Ülkeler		Oran
	Yunanistan	Türkiye	
1977	156,0	125,2	7/5.6
1978	175,0	176,6	7/7
1979	172,3	180,3	7/7.3
1980	147,6	208,3	7/9.8

Tablo 1: Karşılaştırma Tablosu

ABD açısından önemli olan, Yunanistan Silahlı Kuvvetleri'nin ya da Türk Silahlı Kuvvetleri'nin zayıflamasını önlemek değil, NATO'nun Güney Kanadı'nın zayıflamasını önlemektir. ABD tarafından, NATO ile Varşova Paktı arasında yapılan göreceli kuvvet mukayesesinde, Güney Kanadı'nda Sovyetler Birliği'nin çok üstün durumda olduğu görülerek, Türkiye'nin süratle takviye edilmesi gerektiği değerlendirilmiştir (Staff Report, 1980: 17-18). Ancak, ABD; NATO'nun Güneydoğu Kanadı'nı güçlendirme hedefi yerine, iki müttefiki arasında muhtemel bir çatışmayı önlemek için Ege'de iki ülke silahlı kuvvetleri arasında bir denge sağlama hedefini seçmiştir.

Ege'de böyle bir dengenin sağlanması Türkiye'nin değil, Yunanistan'ın bir talebidir. Yunanistan bu talebi, Türkiye'den bir tehdit algıladığından dolayı yapmıştır. Yunanistan'ın bu talebi ABD tarafından kabul edilmiş ve 7/10 oranı uzun süre uygulanmıştır. Bu uygulama ABD'nin, Türkiye'nin Yunanistan'ı tehdit ettiğini zımni olarak kabul ettiğini ve NATO menfaatleri açısından rasyonel davranmadığını göstermektedir.

3. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME:

ABD; 1963 yılından itibaren 1974 yılına kadar Kıbrıs'ta Rum tarafının girişimleri ile ortaya çıkan sorunlarda Türkiye'nin Kıbrıs'a muhtemel müdahalesinin, Sovyetler Birliği'nin Kıbrıs olaylarına ilgisini çekeceğini ve bu du-

rumun NATO ile Sovyetler Birliği arasındaki muhtemel bir tırmanmaya neden olacağını değerlendirmiştir. ABD; Johnson mektubu ile kendi ulusal menfaatini gözeterek, NATO Antlaşması'nın gerektirdiği dayanışmanın aksine, Türkiye'yi kısıtlama yoluna gitmiştir. ABD, kendi menfaatini sağlamakta sadece Türkiye'yi hedef almış, iç politik kaygularla Kıbrıs'taki olayların asıl müsebbibi olan Yunanistan ve Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Rum yöneticilerini muhatap almamıştır. ABD; ulusal çıkarlarına NATO Antlaşması taahhütlerinden daha fazla değer vermiş ve ABD yönetiminin iç politik kaygıları müttefiklik prensiplerini öncelemiştir. Diğer yandan; bu gelişmeler, Türkiye'de NATO'ya girildikten sonra askıya alınmış olan milli savunma sanayisinin yeniden geliştirilmesi yönünde ilk hamleleri başlatmış olması itibarı ile de farklı anlamda bir önem taşımıştır.

1974 yılında Kıbrıs'ta ortaya çıkan kriz, Yunanistan'da yönetimde bulunan cuntanın enosis tutkusundan kaynaklanmış, Türkiye ise anlaşmalardan kaynaklanan haklarını kullanarak Kıbrıs'a askeri müdahalede bulunmuş ve durumu kendi lehine çevirebilmiştir. ABD, 1974 yılındaki Kıbrıs olaylarında, SSCB'nin Kıbrıs'a müdahil olmasını önlemeyi öncelikli olarak hedeflemiş ve başlangıçta Türkiye'nin müdahalesini engelleyici bir tutum içerisine girmemiştir. ABD yönetimi; stratejik öneminden ve haklılığından dolayı Türkiye'ye karşı başlangıçta bir tepki göstermemiş, ancak daha sonra iç politik kaygularla ve Yunanistan'ın Soğuk Savaş ortamında Batı ittifakında tutulabilmesi düşüncesi ile Kıbrıs olaylarında Türkiye'ye karşı bir tutum almıştır.

Yunanistan; NATO'nun Türkiye'nin Kıbrıs hareketini önlememiş olmasını gerekçe göstererek Ağustos 1974'te NATO'nun askeri kanadından ayrılmıştır. Bu durum üzerine ABD; Yunanistan'ı tekrar NATO'nun askeri kanadına almak üzere Türkiye üzerindeki baskıyı artırmıştır. Türkiye, Yunanistan'ın NATO'nun askeri kanadına geri dönmesinde, 12 Eylül 1980 askeri darbesinin de araya girmesinden dolayı tutarlı bir politika izleyemediğinden öngördüğü kazanımları elde edememiştir.

Türkiye'nin Kıbrıs Harekâtı'nda anlaşmalar hilafına ABD silahlarını kullandığı gerekçe gösterilerek ABD tarafından 1975 yılı başında Türkiye'ye bir silah ambargosu uygulanmıştır. ABD silah ambargosu, sadece Türkiye'nin aleyhine değil, Türkiye'nin karşı yaptırımları ile hem NATO'nun ve hem de ABD'nin aleyhine işlemiştir. ABD, NATO'nun Güney Kanada'nın zayıflamasını önlemek kaygısıyla, Yunanistan'ın da NATO'nun askeri kanadından çekilmiş olduğu bu dönemde, Türkiye'ye uyguladığı silah ambargo-

sundan 2 yıl içerisinde vazgeçerek, 1977 yılında ambargoyu kaldırmıştır. Bu arada, ABD ambargosunun Türk Silahlı Kuvvetleri üzerinde yaratabileceği zafiyeti ortadan kaldırmak üzere, Türkiye milli savaş sanayisini geliştirmek üzere gerekli tedbirleri almış, Yunanistan ambargodan arzu ettiği faydayı sağlayamamış ve Yunan Silahlı Kuvvetleri, Türk Silahlı Kuvvetleri'ne nazaran durumunda ve göreceli savaş mukayesesinde bir ilerleme sağlayamamıştır. ABD, Türkiye'ye uyguladığı silah ambargosu ile bir kez daha Türkiye nezdinde güvenirliliğini ve prestijini zafiyete uğratmıştır.

ABD; silah ambargosunu kaldırdıktan sonra, NATO'nun Güneydoğu Kanadını güçlendirme hedefi yerine, iki müttefiki arasında muhtemel bir çatışmayı önlemek için Ege'de iki ülke silahlı kuvvetleri arasında bir denge sağlama hedefi seçmiş ve Yunanistan lehine, Türkiye'ye yaptığı askeri yardımı kısıtlamıştır. Türkiye ve Yunanistan silahlı kuvvetleri arasında bir denge sağlanması, Türkiye'nin değil, Yunanistan'ın bir talebidir. Yunanistan'ın bu talebi ABD tarafından kabul edilmiş, Yunanistan ve Türkiye'ye yapılan ABD yardımlarının 7/10 oranına dayandırılması uzun süre uygulanmıştır. Bu durum, SSCB kuvvetlerine karşı Türk kuvvetlerinin takviye edilmesini önlemiş ve bundan dolayı NATO'nun Güneydoğu Kanadının SSCB'ne nazaran zayıf kalması riskini ortaya çıkarmıştır. Türkiye'ye yapılan ABD askeri yardımının uzun yıllar kısıtlanması; ABD'nin, Türkiye'nin Yunanistan'ı tehdit ettiğini zımni olarak kabul ettiğini ve ABD'nin NATO menfaatleri ve müttefiklik prensipleri açısından rasyonel davranmadığını göstermiştir.

KAYNAKÇA

- AHMAD, F. (2007). *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*. İstanbul, Hil Yayınları.
- AHMAD, F. (2008). *Modern Türkiye'nin Oluşumu*. İstanbul, Kaynak Yayınları.
- AKGÜL, A. S. (2004). Uluslararası İlişkiler Teorileri Işığında Avrupa Bütünleşmesi. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, 1-32.
- AMEMBASSY ANKARA. (1975). Message to the U.S. Secretary of State. 220430 Z APR 75, E.O. 11652: N/A. <http://aad.archives.gov/aad/series-list.jsp?cat=WR43>, Erişim zamanı. 23 Mayıs 2013.

- AMEMBASSY ANKARA. (1975b). Message to the U.S. Secretary of State. 251115 Z AUG 75, E.O. 11652: N/A. <http://aad.archives.gov/aad/series-list.jsp?cat=WR43>, Erişim zamanı. 23 Mayıs 2013.
- AMEMBASSY ATHENS. (1975). Message to the Secretary of State. 131125 Z APR 75, E.O. 11652: GDS. <http://aad.archives.gov/aad/series-list.jsp?cat=WR43>, Erişim zamanı. 23 Mayıs 2013.
- AMEMBASSY ATHENS. (1975b). Message to the Secretary of State. 251548 Z APR 75, E.O. 11652: GDS. <http://aad.archives.gov/aad/series-list.jsp?cat=WR43>, Erişim zamanı. 23 Mayıs 2013.
- DEĞER, M. E. (2010). Emperyalizmin Tuzaklarındaki Ülke: Oltadaki Balık Türkiye. Ankara, Kilit yayınları.
- EMEKLİER, B. (2011). Uluslararası İlişkiler Disiplininde Epistemolojik Paradigma Tartışmaları: Postpozitivist Kuramlar. Bilge Strateji Dergisi, Cilt 2, Sayı 4, 139-184.
- ERHAN, Ç., & Oran, B. (Ed.) (2001b). ABD ve NATO'yla İlişkiler (1960-1980). Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt 1 (1919-1980), İstanbul, İletişim Yayınları, 681-715.
- FIRAT, M., & Oran, B. (Ed.) (2001c). Yunanistan'la İlişkiler (1960-1980). Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt 1 (1919-1980), İstanbul, İletişim Yayınları, 716-768.
- ISYAR, Ö. G. (2005). An Analysis of Turkish-American Relations from 1945 to 2004: Initiatives and Reactions in Turkish Foreign Relations. Alternatives, Volume 4, Number 3, 21-52.
- KALAITZAKI, T. (2005). US Mediation in Greek-Turkish Disputes Since 1954. Mediterranean Quarterly, Duke University Press, 106-124.
- KAY, S. (1998). NATO and The Future of European Security. Maryland/USA, Rowman And Littlefield Publishers.
- KISSINGER, H. (1999). Years of Renewal. New York, Tauchstone.
- KREBS, R. R. (1999). Perverse institutionalism: NATO and the Greco-Turkish conflict. International Organization, 53(02), 343-377.

- KIESLING, J. B. (2007). *Diplomacy Lessons: Realism for an Unloved Superpower*. Washington D.C., Potomac Boks.
- KOLASI, K. (2013). Soğuk Savaş'ın Barışçıl Olarak Sona Ermesi ve Uluslararası İlişkiler Teorileri. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 68, No 2, 149-175.
- KUMAR, R. (1999). *Research Methodology*. London, Sage Publications Ltd.
- LAIPSON, E. (1985). A Congressional Tradition: 7/10 Ratio in Military Aid to Greece and Turkey. CRS Report, JX 1435, U.S. Middle East, Report No. 85-79, Revised April 10, 1985.
- LEFFLER, M. P. (1985). Strategy, Diplomacy, and the Cold War: The United States, Turkey, and NATO, 1945-1952. *The Journal of American History*, 71(4), 807-825.
- MORGENTHAU, H. (1970). *Uluslararası Politika*. Ankara, Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları, 1970.
- NATO Public Diplomacy Division. (2012). Press Release. 13th April 2012, COMMUNIQUE PR/CP(2012)047. Financial and Economic Data Relating to NATO Defence. www.nato.int. Erişim zamanı. 19 Haziran 2012.
- NATO Public Diplomacy Division. (2006). *NATO Handbook*. Brussels, Belgium, NATO Headquarters.
- OĞUZLU, H. T. (2004). The Promise of NATO in The Construction of Cooperative Turkish-Greek Relations. *The Review of International Affairs*, Vol 3, No 3, Taylor & Francis Ltd., 458-478.
- ORAN, B. (Ed.) (2001). *Batı Bloku Ekseninde Türkiye-1. Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt 1 (1919-1980), İstanbul, İletişim Yayınları, 479-498.
- ÖNDER, A. (2008). *Türk Yunan İlişkileri (Kıta Sahaneliği Meselesi)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ÖYMEN, Ö. (2002). *Silahsız Savaş, Bir Mücadele Sanatı Olarak Diplomasi*. İstanbul, Remzi Kitabevi.

- RİZAS, S. (2008). Atlanticism and Europeanism in Greek Foreign and Security Policy in the 1970's. Southeasth European and Black Sea Studies, Vol.8, No.1, Taylor & Francis Ltd., 51-66.
- SLENGESOL, I. A. (2000). A Bad Show? The United States and The 1974 Crisis. Mediterranean Quarterly, EBSCO publishing, 96-129.
- Staff Report to the Committee on Foreign Relations United States Senate. (1980). Turkey, Greece and NATO: The Strained Alliance. Washington, US Government Printing Office.
- STEARNS, M. (1992). Entangled allies: US policy toward Greece, Turkey, and Cyprus. New York / USA, Council on Foreign Relations.
- TEZCAN, Y. (1994). Türk-Yunan İlişkilerinin Dünü, Bugünü, Yarını. Harp Akademileri Komutanlığı Yayını. İstanbul, Harp Akademileri Basımevi.
- The White House. (1975). Memorandum of Conversation. Ford, Kissinger, Sisco, Ambassadors, 7 January 1975. National Archives and Record Administration
<http://www.fordlibrarymuseum.gov/library/guides/findingaid/MemorandaofConversations.asp#Box8>, Erişim zamanı. 23 Mayıs 2013.
- The White House. (1976). Memorandum of Conversation. Ford, Kissinger, Ecevit, Esenbel, Işık, 29 July 1976. National Archives and Record Administration,
<http://www.fordlibrarymuseum.gov/library/guides/findingaid/MemorandaofConversations.asp#Box8>, Erişim zamanı. 23 Mayıs 2013.
- U.S. Secretary of State. (1975). Message to the American Embassies of Athens, Ankara and NATO. 142345 Z OCT 75, E.O. 11652: GDS. <http://aad.archives.gov/aad/series-list.jsp?cat=WR43>, Erişim zamanı. 23 Mayıs 2013.
- U.S. Secretary of State. (1975b). Message to the American Embassy of Bonn. 251402 Z Mar 75, E.O. 11652: GDS. <http://aad.archives.gov/aad/series-list.jsp?cat=WR43>, Erişim zamanı. 23 Mayıs 2013.
- U.S. Secretary of State. (1975c). Message to the CSCE U.S. Delegation. 282229 Z Jul 75, E.O. 11652: GDS. <http://aad.archives.gov/aad/series-list.jsp?cat=WR43>, Erişim zamanı. 23 Mayıs 2013.

- U.S. Secretary of State. (1976). Message to the American Embassies. 210217 Z JUL 76, E.O. 11652: GDS. <http://aad.archives.gov/aad/series-list.jsp?cat=WR43>, Erişim zamanı. 23 Mayıs 2013.
- USLU, N. (1997). The Cooperation amid Problems: Turkish-American Relations in The 1980's. The Turkish Yearbook, Vol.27, 13-30.
- USMISSION NATO. (1975). Message to the Secretary of State. 201410 Z SEP 75, E.O. 11652: GDS. <http://aad.archives.gov/aad/series-list.jsp?cat=WR43>, Erişim zamanı. 23 Mayıs 2013.
- USMISSION USUN NY. (1976). Message to the Secretary of State. 140312 AUG 76, E.O. 11652: N/A. <http://aad.archives.gov/aad/series-list.jsp?cat=WR43>, Erişim zamanı. 23 Mayıs 2013.
- WARNER, W. (2009). The United States and the Cyprus Crisis of 1974. International Affairs, 85:1, Blackwell Publishing Ltd., 129-143.

ANILARA YANSIYAN YÖNLERİYLE KIBRIS BARIŞ HAREKÂTI

Koray ÜSTÜN*

Özet

Kişinin yaşadıkları, gördükleri ve işittiklerini, üzerinden belli bir zaman geçtikten sonra hatırlaması ve bu hatırladıklarını kendi bakış açısına göre kaleme alması ile ortaya çıkan edebî bir türü anı denir. Bu türde kaleme alınmış eserlerde kişinin bütün bir hayatı aktarıldığı gibi, belli bir döneme ait herhangi bir olay ve gözlemlerle sınırlı metinler de kaleme alınabilir. Modern anlamda ilk örneklerini Tanzimat'tan sonra gördüğümüz anı türünün Türk edebiyatındaki seyrine bakıldığında her iki yolun da seçildiği görülmektedir.

Belli bir döneme ait olay ve gözlemlerin aktarıldığı anılar arasında 20. yüzyıl Türk tarihinin I. Dünya Savaşı, Kurtuluş Savaşı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması, II. Dünya Savaşı gibi önemli olaylarına tanıklık edenlerin eserleri dikkat çekmektedir. Anılarda aktarılan bu önemli olaylardan biri de Kıbrıs Barış Harekâtı'dır. 20 Temmuz 1974'te Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Kıbrıs'ta başlattığı ve 14 Ağustos'ta Türk birliklerinin başkent Lefkoşa'ya girmesi ile neticelenen bu harekâta hem askerî hem de diplomatik açıdan pek çok adım atılmıştır. Bu sürece tanıklık eden başta Rauf Denktaş olmak üzere Ercüment Yavuzalp, Ertuğrul Üçler, Salih Şahin, Muzaffer Sever, Hüseyin Mümtaz, Turgut Tülemen gibi isimler o günlere dair tanık oldukları ya da duydukları anıları kitaplaştırmışlardır.

Bu bildirinin amacı ismi geçen yazarların anılarını bütüncül bir bakış açısı ile değerlendirmek, anı türünün tarih ile ilişkisini irdelemek, Kıbrıs Barış Harekâtı'nın anı türünde kaleme alınan eserlerde tarihî, coğrafi, siyasi ve askerî açılardan nasıl ele alındığını tespit etmektir. Bu amaç doğrultusunda harekâtın askerî sürecine tanıklık eden Ertuğrul Üçler'in *Kıbrıs Çıkartması*; diplomatik yönüne değinen Ercüment Yavuzalp'in *Kıbrıs Yangınında Büyükelçilik* ve siyasi yönünü yansıtan Rauf Denktaş'ın *Kıbrıs: Elli Yılın Hikayesi* adlı eserleri incelenecektir.

* Araştırma Görevlisi, Hacettepe Üniversitesi, korayustun@hacettepe.edu.tr

MEMORIES IN CYPRUS PEACE OPERATION

Abstract

Memories, where the people, sees and remembers a time when after the events they hear and remember this is a kind of literary writing emerged according to their own perspective. All of life can be written in the works or in any event for a particular period and limited observations can be written texts. The first modern example is after the Tanzimat period.

Moment by the Turks in the 20th century history, First World War, Turkish War of Independence, the establishment of the Republic of Turkey and II. Great War draws attention to important events, such as the works of those who testify. Another important event is written in the memories of Cyprus Peace Operation. July 20, 1974, the Turkish Armed Forces began in Cyprus on 14 August that resulted in the entry of Turkish troops in the capital Lefkoşa and military operations as well as many steps have been taken from the diplomatic point of view. Rauf Denktaş, Ercüment Yavuzalp, Ertuğrul Üçler, Salih Şahin, Muzaffer Sever, Hüseyin Mümtaz, Turgut Tülemen wrote in the memories of those days.

This paper aims of evaluate the memories of the authors and to examine the relationship between the moment of history. Describing the process of military operations for this purpose *Kıbrıs Çıkartması*, and describing the diplomatic direction *Kıbrıs Yangınında Büyükelçilik* and describing the political direction *Kıbrıs: Elli Yılın Hikayesi* will be examined.

GİRİŞ

Kişinin yaşadığı, duyduğu ya da tanık olduğu bir olay ya da durumu üzerinden belli bir süre geçtikten sonra anımsaması ve bu anımsamaları kendi bakış açısından geçirmesinin ardından yazdığı edebî metinlere anı (hatıra) denilmektedir. Anı, geçmişte yaşanan olaylara dayanması bakımından tarihe; bireysel yaşantıları aktarması bakımından günce ve otobiyografiye yaklaşıp da içerik, yazılış amacı ve üslup farkları ile bu türlerden ayrılır.

Yaşanan ve gözlemlenen gerçeği aktarma iddiası taşıyan bu türde geçmişe ait anların aktarılmasında yaşanabilecek unutkanlıkları göz önünde bulundurarak ihtiyatlı davranmak gerekir. Yazılış amaçları, kurgu planı, anlatıcının tutumu ve benimsenin dil ve üslup bakımından birbirlerinden ayrılan anılar içerik bakımından da sınıflandırılabilir. Kimi anılarda siyasi, tarihi ve toplumsal yön ağır basarken kimi anılarda kültür, sanat ve edebiyata dair içerik daha baskındır. Bu tarz anıların tümünde yazarın dahil olduğu dönem ve grubun da yaşanmışlıkları aktarılırken bunların dışında sadece yazarın öz yaşantısını içeren anlatıcı merkezli anılar da bulunmaktadır.

Türk yazınının ilk ürünü olan *Köktürk Yazıtları*, içeriği bakımından aynı zamanda anı türünün de ilk örneği kabul edilmektedir. Babür Şah'ın *Babürnâme*, Seyyid Muradî Reis'in *Gazavat-ı Hayrettin*, Macuncuzade Mustafa Efendi'nin *Sergüzeşt-i Esir-i Malta* ve Tameşvarlı Osman Ağa'nın Hatıraları bu türün dikkati çeken örnekleridir. Batı medeniyeti çevresinde gelişen edebiyat algısı ile birlikte anı yazarlığı farklı bir yöne doğru ilerlemiştir. Fransız "memories" geleneği etrafında teşekkül etmeye başlayan anı türünün bu bağlamdaki örnekleri arasında Keçecizade İzzet Molla'nın *Mihnetkeşan*, Ahmet Mithat Efendi'nin *Menfa*, Ziya Paşa'nın *Defter-i A'mâl*, Muallim Naci'nin *Medrese Hatıraları* ve Ömer'in *Çocukluğu*, Samipaşazade Sezai'nin *Londra Hatıraları*, Ali Kemal'in *Ömrüm* ve Ahmet Rasim'in *Gecelerim*, *Eşkal-i Zaman* ve *Muharrir-Şair-Edib* adlı eserleri sayılabilir.

Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatında anı yazma geleneğine ait çerçevenin daha da netleştiğini söylemek mümkündür. Batı edebiyatını takip eden ve bu gelenekle yetişen aydınlar, Balkan Harbi'nden itibaren toplumun başından geçen tüm acılara tanık olmuşlar ve bazı yazarlar bu tanıklıkları kitaplaştırdığı anıları ile ölümsüzleştirmişlerdir. Bu bağlamda akla ilk gelen eser Mustafa Kemal Atatürk tarafından kaleme alınan *Nutuk*'tur. Eserde Osmanlı'nın dağılışından inkılaplar dönemine kadarki süreç birinci ağızdan aktarılmıştır. Kazım Karabekir'in *İstiklal Harbimiz*, Rauf Orbay'ın *Cehennem Değirme-*

ni, Celal Bayar'ın *Ben de Yazdım* adlı eserleri asker-siyasetçi kimliklerin perspektifinden dönemi aktaran eserlerdir. Halide Edip Adivar'ın *Türk'ün Ateşle İmtihanı* ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Vatan Yolunda* adlı eserlerinde ise aynı dönem bir sanatkârın objektifinden geçerek aktarılmıştır.

Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı ve Milli Mücadele yıllarına tanıklık edenlerin anılarında bu dönemleri aktardığı gibi 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı'nda görev alanlar, o yıllarda bölgede bulunanlar ve dönemin siyasetini takip edenler de anılarında bu süreci anlatmışlardır.

Anı Türünde Kıbrıs Barış Harekâtı

Magosa kalesinin fethiyle tamamen Türk hakimiyetine giren Kıbrıs'ta, 1878 yılında İngiliz idaresine geçici olarak terk edilmesi ile birlikte günümüze dek süren bir kaos dönemi başlamıştır. 12 Temmuz 1878'de Amiral Lord John Hay ile Osmanlı Valisi Sami Paşa'nın da hazır buldukları tören sonunda adanın fiili idaresi İngiltere'ye devredilmiş, Sir Gaynet Wolseley, "yüksek komiser" unvanı ile adanın yönetimini devralmıştır. Bu tarihten itibaren Kraliyet Hükümeti, adada çıkarılacak kanunların teftişine başlamış, ilk Kavanin Meclisi'ndeki yedi üyenin dördü İngilizlerden seçilmiş; sonraki seçimlerde ise toplam on sekiz üyenin dokuzu Rum, altısı İngiliz ve sadece üçü Türklerden seçilmiştir. (Çay, 1988: 17-18) Bu durum bölgedeki Türklerin gücünü zayıflatmıştır.

I. Dünya Savaşı'nda Osmanlıların Almanların yanında savaşa girmesinin ardından İngilizler bu durumu fırsat bilerek 5 Kasım 1914'te Osmanlı'ya resmen savaş ilan etmiş ve Kıbrıs'ı bu sebebe dayanarak ilhak etmişlerdir. Bu işgalin ardından Kıbrıs'taki Türkler, Osmanlı tabiiyetinden ayrılarak İngiliz tebasından sayılmaya başlanmıştır. (Çay, 1989: 20) 1914 ilhaki ile beliren bu yeni durum karşısında İngiliz sömürgesi olmak istemeyen sekiz bin Türk, anavatana göç etmişlerdir.

O yıllarda Anadolu, Yunan işgaline uğramış ve Milli Mücadele başlamıştır. Bu durum karşısında Kıbrıs'ta da yardım kampanyaları başlatılmıştır.

İngiliz idaresinin Rum yanlısı olması, Rumların "Enosis" arzularını daha da perçinlemiş; bu durum karşısında Kıbrıs Türkleri de örgütlenmeye başlamışlardır. Ancak bu örgütlenmeler uzun süre İngilizler tarafından durdurulmuştur. (Çay, 1989: 22) Lozan Anlaşması'nda Kıbrıs'ın İngiliz hakimiyetine geçmesinin Türkler tarafından kabulü ile de Kıbrıs Adası'nın Türkiye bağları tamamen kesilmiştir.

Rumların Enosis hayallerini gerçekleştirmek maksadıyla gerek ada içinde gerekse uluslararası platformlarda seslerini yükseltmeleri üzerine Kıbrıs Türkleri de Milli Cephe Partisi, Kıbrıs Adası Türk Azınlığı Kurumu, Kıbrıs Milli Türk Halk Partisi, Kıbrıs Türk Kurumları Birliği, Kıbrıs Türk Kurumları Federasyonu gibi kuruluşlarla birliklerini kuvvetlendirmek istemişlerdir.

Adadaki bu iç çekişme, hem Türkiye'ye hem de Yunanistan'a da sirayet etmiş; İstanbul, Ankara, Atina gibi merkezlerde Kıbrıs için mitingler düzenlenmeye başlanmıştır. O yıllarda Kıbrıs'taki Rumlar, EOAK çatısı altında zararlı faaliyetlerini sürdürmektedir. Bu olumsuz durumun sona ermesi için zaman zaman Türkiye, Yunanistan ve ABD ile resmi temaslarda bulunmuşlarsa da bir çözüme ulaşamamış; EOAK'nin faaliyetlerinin hız kesmeden devam etmesi, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin de bir anlamda sonunu getirmiştir. 1963'teki büyük saldırının devamı gelmiş, Makarios'un diktaörlüğü süresince bölge Türkleri katliama uğramıştır. 70'li yıllarda iç karışıklıklar yaşayan Rumlara müdahale edilmiş ve bir darbe gerçekleşmiştir. Bu darbe Kıbrıs Türk kesiminde de büyük bir telaş yaratmış; Türk lideri Rauf Denктаş, Bayrak Radyosu'ndan yayımladığı mesajında darbenin Rumlar arasında bir iç mesele olduğunu ve Türkleri ilgilendirmediği ifade etmesinin ardından Türkiye'nin müdahalesinin kaçınılmaz olduğunu ifade etmiştir. (Çay, 1989: 96) Denктаş'ın bu talebi karşılık görmüş ve 20 Temmuz 1974 Cumartesi günü Türkiye'nin müdahalesi başlamıştır. Bu mücadelenin başarı ile sonuçlanmasının ardan 15 Kasım 1983'te KKTC resmen ilan edilmiştir.

Kısaca özetlemeye çalıştığımız Kıbrıs'ın son yüz elli yıllık süreç içerisinde pek çok iç karışıklığın yaşandığını görülmektedir. Bu dönemin bütün gerçekliğini resmî kayıtlardan, dönemin süreli yayınlarından görmek mümkün olduğu gibi dönemi aktaran anılar da devrin aydınlatılmasında dikkate değerdir.

Anılarında Kıbrıs'ın yakın dönemine yer veren pek çok isim bulunmaktadır. Bu isimler arasında en dikkate değer isim Rauf Denктаş'tır. Denктаş, detaylı ve hacimli anılarını on ciltte toplamıştır. Bir devletin oluşumunu ayrıntılı ve doğrudan aktaran Denктаş'ın bu bağlamda değerlendirilebilecek diğer eserleri ise *Karkot Deresi* ve *Kıbrıs: Elli Yılın Hikâyesi*'dir. Anılarında Kıbrıs Barış Harekâtı'na yer veren diğer isimler ve eserleri şöyle sıralanabilir: Salih Şahin (*1974 Kıbrıs Gazisi Olmak*), İ. Neşet Ekiz (*Bir Ada, Bir Dava, Bir Savaş*), Haluk Üstügen (*1'nci Komando Taburu 1974 Kıbrıs Beşparmak Dağlarında Yarma Harekâtı*), Ercüment Yavuzalp (*Kıbrıs Yangınında Büyükelçilik*), Ertuğrul Üçler

(*Kıbrıs Çıkartması*), Muzaffer Sever (20 Temmuz 1974 *Kıbrıs-Bitmeyen Gece*), Mesut Günsev (20 Temmuz 1974 *Şafak Vakti*), İzzettin Çopur (1974 *Kıbrıs Barış Harekâtı ve Anılar*).

Bu eserler de harekâtın hem askeri, hem siyasi, hem de insanî yönlerine ilişkin pek çok anekdot bulunmaktadır. Bu bildiride zaman sınırından ötürü Rauf Denктаş'ın *Kıbrıs: Elli Yılın Hikâyesi*, Ertuğrul Üçler'in *Kıbrıs Çıkartması* ve Ercüment Yavuzalp'in *Kıbrıs Yangınında Büyükelçilik* adlı anıları incelenecek; harekâtın askeri, siyasi ve diplomatik açıdan nasıl bir süreç geçirdiği anıların ışığında sunulacaktır.

Denктаş'ın Anılarında Kıbrıs Barış Hârekatı

Kıbrıs Türk mücadelesinin simge ismi Rauf Denктаş, bizzat yaşadığı ve tanık olduğu anıları on cilt halinde yayımlamış, ardından bu anıları *Kıbrıs: Elli Yılın Hikâyesi* adlı kitabında güncelleyerek yeniden yayımlatmıştır. Çocukluğundan başlayarak kitabın yayımlanış yılı olan 2008'e kadarki süreci anlatan Denктаş, kitabının *Darbe ve Barış Harekâtı* adlı onuncu kısmında, Kıbrıs Türklerinin Türkiye'den gelen müdahale ile yaşadıkları gurur ve mutluluğu anlatmaktadır. Heyecanlı ve akıcı bir üslupla kaleme alınan bu anıların, Kıbrıs meselesinin başlangıcından itibaren birinci dereceden tanığı olan biri tarafından kaleme alınmış olması dikkate değerdir.

Kısa cümlelerle akıcı bir anlatımı yakalayan Denктаş, harekâtı anlattığı bölümü 15 Temmuz 1974 günü ile başlatır. Kıbrıs'ta darbe yapılmış; Rum tarafından silah sesleri gelmekte, Rum radyosunda marşlar çalmaya başlamıştır. Rum tarafında gerçekleşen darbenin ardından atılacak adımlara ilişkin planlar yapan Denктаş, sorunun en az hasarla atlatılması için birtakım hamlelere girişmiştir. Denктаş, bu anıları şöyle anlatır:

“Beklenen oldu, hem de beklediğimizden ötesinde! Darbe? Büyük bir olay! Altından nasıl kalkacaklar.

Acele koordinasyon... İltica etmek isteyen Rumlar olabilir... Ne yapacağız? Bizim görevimiz ateşi kendi halkımıza yandırmamak... İltica edenleri kovalıyorlar nedeni ile bizi de bu işe bulaştırabilirler... Dolayısı ile kimseye kapımızı açmayacağız. Ben halka bir çağrı yaparak “Bu Rumlar arasında bir olaydır sakın karışmayınız” diyeceğim... Ecevit'e mesaj: Enosis için son atım atılmıştır. Müdahaleden başka çare yoktur. (Denктаş, 2008: 447)”

Yukarıdaki parçadan da görüldüğü üzere Denктаş, bu davanın heyecanını kalemine de yansıtmıştır. Bu hareketli dönemin günü gününe anlatıldığı eser zaman zaman anıdan günceye doğru kaymaktadır. Anılarda darbenin ardından yaşanan ve kısa kısa aktarılan olaylar şunlardır: Makarios'un ölüm haberlerinin yayılması ve ardından bu haberin yalanlanması, mahsur kalan Türklerin korumalı bölgeye geçişleri, Rum radyosunun darbenin sevinçle karşılandığı haberinin gerçeği yansıtmayışı, Nikos Sampson'un kabine kurma girişimi.

Bu dönemde Ecevit'in Denктаş'a yolladığı mesaj dikkat çekicidir. Hatırlanacağı üzere Denктаş, Ecevit'e müdahale çağrısında bulunmuştu. Ecevit'ten yanıt bu günlerde gelmiştir. "Sayın Denктаş endişe etmesin. Hükümet konjektürü hazırlıyor." (Denктаş, 2008: 450) Denктаş'a göre Türkiye'nin müdahalesi kaçınılmazdır. O, Ecevit'in mesajının ardından bu konuya ilişkin düşüncelerini şöyle aktarmıştır:

"Rüyamda Atatürk'ün sözü: "Konjektür önemlidir. Konjektüre dikkat et Denктаş" dememiş miydi? Gelecekler muhakkak gelecekler... Gelmezlerse her şeyi kaybederiz. Bu iş biter tıpkı Girit gibi!... Büyükelçilikten Bayraktarlığa, Bayraktarlıktan Büyükelçiliğe, tekrar Bakanlar Kurulu'na gidiyorum!" (Denктаş, 2008: 450)

Türkiye'nin Londra'daki temasları da Denктаş'ın anılarında yer bulmuştur. Denктаş, yapılacak hamlelerin geciktüğünü düşünmektedir. Amerika'nın her şeyi normalleştirdiği fikrini uluslararası platformda yaymasının tehlikeyi günden güne artırdığı inancında olan Denктаş, Kıbrıs'ta yaşanan gerçekleri dünyaya duyurabilmek için yabancı gazetecilere sık sık beyanatlar vermektedir.

Denктаş, sabırsızlıkla beklediği müdahale haberini 19 Temmuz günü Büyükelçi Asaf İmhan'dan almıştır. Bu anlar şu duygusal satırlarla anlatılmaktadır:

"Evet, yarın saat sabah beşte geliyorlar... Başımın uğuldadığını fark ettim. Sarılarak ağlaştık... Geliyorlardı. Kurtulacaktık artık... Kurtulacaktık... Barış olacaktı... Makarios'un kanlı oyunu son bulacaktı. Yılların hasreti dinecekti... Kurtulacaktık." (Denктаş 2008: 454)

Hazırlıklara başlayan Denктаş, 20 Temmuz sabahı Bayrak Radyosu'ndan bir konuşma yapmış, bu konuşmada Kıbrıs Türklerine, yaşadıkları sıkıntuların sonuna gelindiğini bildirmiş ve Türk askerinin müdahalesi esnasında dikkat edilmesi gereken hususlar konusunda direktifler vermiştir.¹

¹ Radyodan okunan metnin tamamı kitapta yer almaktadır. Harekât günü Bayrak Radyosu'ndan okunan metnin tamamı için bkz. Denктаş 2008: 457-458.

Anılarında Rum tarafının Türklere karşı birleşerek ortak bir cephe oluşturduklarına değinilmiştir. Denктаş, gerçekleşen harekâtın sonucunda Nikos Sampson, Makarios yanlısı olduğu için hapsedtiği dört bin Rum'u silahlandırarak onlara Türklere karşı saldırı emri verdiğini aktarmış, ortak düşmana karşı birleşme düşüncesinin harekâtı daha da kanlı bir noktaya götürdüğünü yazmıştır. Denктаş'a göre tarih, Mehmetçik'in kanları ile yeniden yazılacaktır.

Harekâtın Kıbrıs Türkleri üzerindeki etkisi de yer verilen konulardandır. Kıbrıs Türkleri müdahale ile birlikte artık başı dik yürümekte, gözlerinde sevinç, göğüslerinde gurur taşımaktadır. Herkes Denктаş'tan bir görev istemektedir. Anavatan'ın yavru vatana sırt dönmediğinin anlaşıldığı o günlerde ada Türklerinin psikolojileri şöyle anlatılmaktadır:

“Herkes bana da bir görev veriniz diye önümüzü kesiyordu... Ölse de gam yemeyiz artık diyordu herkes. Geldiler ya! Her Türk'ün içinde Rum'un yıllarca sınırlardan çalıp dinlettiği ve bizimle alay ettiği “bekledim de gelmedin” şarkısının uyandırdığı öfke ve acı vardı. Gelmişlerdi işte! (Denктаş 2008: 461)”

Harekâtın bütün sıcaklığıyla devam ettiği o günlerde şehit haberleri de gelmeye başlamıştır. Denктаş, “aydınlığa çıkmak için ne güneşler sönecek” diyerek bu duruma üzüntüsünü bildirir. Bu havada Rumların propaganda maksatlı Türklerin adaya çıkamadan püskürtüldüğü yalanı da kulaktan kulağına yayılmaya başlamıştır. Bu dedikodu, Kıbrıs Türkü askerlerde bile birtakım soru işaretleri doğurmuştur. Denктаş duruma müdahale ederek olayın ashını Yeşilhat'ta çarpışan oğlunun aracılığıyla askerlere bildirir.

Bu sıkıntılı günlerin ardından Kıbrıs Türklerinin zulüm altındaki günleri geride kalmışsa da siyasi ve diplomatik düğümlerle uğraşıldığı bir dönem başlamıştır. Denктаş'ın anıları, bu düğümler, problemlerin çözümlenmesi için atılan uzlaşmacı adımlar, uluslararası güçlerin Kıbrıs meselesine bakışı vb. konularla devam etmektedir.

Bir Diplomatın Kıbrıs Anıları: Kıbrıs Yangınında Büyükelçilik

Bildiri kapsamında incelenecek bir diğer anı, Kıbrıs Büyükelçiliği görevinde bulunan Ercüment Yavuzalp'in *Kıbrıs Yangınında Büyükelçilik* adlı eseridir. Paris'teki görevinden alınarak Kıbrıs'a atandığı 1967 Şubatından 1970 Kasımına kadarki yaklaşık dört yıl boyunca yaşayıp tanık olduğu olayları anlatan Yavuzalp'in, Kıbrıs'a ulaştığındaki ilk izlenimleri ile başlayan anılar,

Kıbrıs meselesinin çözümüne ilişkin önerilerle noktalanmıştır. Siyasi bakımdan Kıbrıs'ın gerek Türk gerek Rum tarafının önemli aktörlerini tanıyan ve bu kişilerin Kıbrıs meselesindeki rollerine değinen büyükelçi, kriz anlarında diplomasinin rolünü vurgulayarak sorunları diplomatik boyutları ile aktarmıştır. Yazarın kitabında yer verdiği anılarında öne çıkan konu başlıkları şöyle sıralanabilir:

- Kıbrıs meselesinde diplomasinin rolü ve bu bağlamda atılan diplomatik adımlar
- Kıbrıs meselesinde aktif rol oynayan idareci, asker ve elçilerin görev ve konumları
- Kıbrıs meselesinin çözümünde garantör devlet olarak Türkiye'nin rolü
- Kıbrıs Türklerinin yaşadığı sıkıntılar
- Mukavemet Teşkilatı, Barış Gücü gibi kurum ve örgütlerin Kıbrıs'taki rolü

Bildirinin süresi kapsamında yukarıdaki konu başlıklarına ilişkin birkaç anekdotan bahsetmek mümkündür. 1966 yılındaki genel durumdan bahsederek anılarına başlayan Yavuzalp, Kıbrıs'a atanmasının ardından ilk izlenimlerini aktarır. İlk resmi temas Dr. Fazıl Küçük'le yapan Yavuzalp'i Fazıl Küçük, nazik ve saygılı bir biçimde karşılamış ve Rum zulmünün yarattığı sıkıntılar hakkında bilgiler vermiştir. Yavuzalp, Küçük'ün kendisine bahsettiği sıkıntıları anılarında şöyle aktarır:

“Cumhurbaşkanı yardımcısı, davanın yürütülmesinde, geçmişte yapıldığı kanaatinde olduğu bazı hatalara da değindi. Bunlardan iki tanesi özellikle dikkatimi çekti. Birincisi, olaylardan hemen önce, Makarios'un yaptığı anayasa değişikliği teklifleriyle ilgiliydi. Küçük, Rumların, Londra ve Zürih Anlaşmalarına göre yapılmış olan anayasadan memnun olmadıklarını, bunu değiştirmek için silahlı harekâta hazırlandıklarını, yaptıkları anayasa değişikliği teklifinin de esasında, Türk tarafını uzlaşmaz olarak göstermek için siyasi zemin hazırlığına yönelik olduğunu; önerileri kabul edilse bile, Rum hedeflerinin değişmeyeceğini bildiğini söyledi. (...) İkinci eleştirisi, Girne yolunun Barış Gücü himayesinde haftada iki defa Rum konvoyuna açılmasıyla ilgiliydi. (Yavuzalp, 1993: 20)”

Yavuzalp'in anılarında Fazıl Küçük'ün Cemaat Meclisi ile ilişkilerine de yer verilmiştir. Küçük ile Denктаş taraftarı Cemaat Meclisi'nin arasındaki gerilimin Kıbrıs Türklerinin iç işlerinde sıkıntılı bir durum ortaya koyduğunu ve bu durumun ortadan kaldırılması gerektiğine inancını belirtir:

“Adada Dr. Fazıl Küçük’le çekişen en belli başlı grup Cemaat Meclisiydi. Bunları bazı mücahit komutanları destekliyordu. Mücahit komutanlarının Cemaat Meclisini desteklemeleri daha çok, Cemaat Meclisi Başkanı Denктаş’a olan bağlılıklarından, bir ölçüde de Küçük’ün güçlenmesi halinde toplum içinde olaylar sırasında kazandıkları gücü kaybetmek endişesinden kaynaklanıyordu. (Yavuzalp, 1993: 22)”

Yavuzalp, bölgedeki bütün yabancı diplomatlarla da temaslarını sürdürdüğünü anlatır. Bu bağlamda pek çok diplomatın ismini anıların arasında görmek mümkündür. ABD Büyükelçisi Toby Belcher, Rum lideri Makarios, Rum Meclis Başkanı Glafkos Klerides, İngiliz Temsilcisi Sir Norman Costar Sovyetler Birliği Büyükelçisi Ermoshin, Birleşmiş Milletler Barış Gücü temsilcisi Ossorio Tafall, Barış Gücü Komutanı General Martola, Barış Gücü Kurmay Başkanı Tuğgeneral Harbottle gibi isimler anılarda değinilen isimlerden bazılarıdır. Yazar mesleği dolayısıyla uluslararası platformda davayı doğru aktarabilmek ve bütün dünyanın gözlerini diktiği Kıbrıs’ta Türkiye’yi en düzgün şekilde temsil edebilmek için pek çok görüşmede bulunmuştur.

Yavuzalp, bu yıllarda Kıbrıs Türklerinin uğradığı zulümleri ve bu olayların ardından yaşanan diplomatik süreci anlatır. Tatlısu (Marı) Türk köyüne yapılan Rum saldırısı bunlardan biridir. Tatlısu köyü, stratejik bakımdan önemli bir bölgedir. Larnaka’dan Limasol’a giden yol üzerindeki bu köyün savunması Mücahitler tarafından gerçekleştirilmekte, köyün bir tepe üzerine konumlanması da bölgeyi kuş bakışı görebilme olanağı sağlamaktadır. Benzer bir stratejik nokta da Geçitkale köyüdür. Bu nedenle bu köylere yapılan saldırılar, sıradan bir saldırı olarak düşünülmemektedir. Yavuzalp’in bir diplomat gözüyle bu saldırıya yorumu şöyledir:

“Rumların, Tatlısu’ya karşı başlattıkları bu saldırı sadece bu köy açısından değil, daha geniş çerçevede bir önem arz ediyordu. Burada alacakları başarılı bir sonuç, zincirleme saldırıların başlangıcını teşkil edecek ve hükümetimizin Adadaki mevcut statükonun değiştirilmesini kabul etmeyeceğimiz yolundaki çeşitli resmi beyanlarını da havada bırakmış olacaktı. (Yavuzalp, 1993: 41)”

Anılarda yer alan en dikkat çekici olaylardan biri de Denктаş’ın Kıbrıs’a gizli olarak girmeye çalışırken yakalanmasıdır. Dört yıl boyunca Kıbrıs’tan sürülen Denктаş bu sürede Ankara’da bulunmuş, bu sürede Kıbrıs’a dönmek için attığı adımlar sonuçsuz kalmıştır. Bu durum karşısında adaya kaçak yollardan girme teşebbüsünde bulunan Denктаş, yanlış bir sahilden çıkış yapmış ve yakalanmıştır. Durumdan haberdar olan Yavuzalp, Denктаş’ın kötü muamelelere maruz kalmaması için çeşitli temaslarda bulunmuş, Barış Gücü

Komutanı Tuğgeneral Harbottle ile görüşmüştür. Konuya ilişkin bir diğer girişim Dr. Fazıl Küçük'ten gelmiş; Küçük, Barış Gücü komutanı Martola'ya davet ederek Türk toplumunun bir liderinin tutuklanmış olmasından duyduğu infialli vurgulamıştır. Denктаş'ın savunulması için bir kriz masası kurulmuş; Ali Dâna avukat olarak tutulmuştur. Dâna, Denктаş ile görüşebilmiş; moralinin ve sağlığının yerinde olduğunu yetkililere bildirmiştir. Denктаş, girişimlerin neticesinde tutuklandıktan on üç gün sonra Türkiye'ye iade edilmiştir.

Anılardan aktaracağımız son anekdot ise Cyrus Vance Misiyonu'na Yavuzalp'in ilişkin yazdıklarıdır. Rumların Geçitkale ve Boğaziçi köylerine saldırılarının ardından Türklere zulmetmeye ve mevcut statüyü değiştirme amaçlı eylemlerine devam etmelerinin Türkiye ile Yunanistan arasında büyük bir gerilim yaratacağını fark eden Amerika Birleşik Devletleri devreye girmiş; Cyrus Vance'ı probleme ilişkin çözüm önerileri için görevlendirmiştir. Vance üç ülke arasında mekik dokumuş ve sonunda birtakım çözüm önerileri teklif etmiştir. Bu taslağın esasını Yunanistan'ın beş yüz asker çekmesi ve Türkiye'nin askeri müdahaleden vazgeçmesi oluşturmaktadır. Türkler tarafından istenen revizyon ve eklemeler kabul edilmiştir. Yavuzalp, diplomat kimliği ile bu durumun kritiğini şöyle yapmıştır:

“Genel bir sonuç muhasebesi yapılacak olursa, Geçitkale ve Boğaziçi krizinde en fazla kaybeden tarafın Yunanistan olduğunu söylemek mümkündür. 1963 Noel olaylarından bu yana Adada oluşturdukları askeri yapı çökertilmiştir. Adadaki güçlerini, genel sekreter çağrısı yöntemiyle perdelendirilmiş olsa dahi, bir ulti-matom sonunda, hem de süratle, çekmek zorunda kalmışlardır. Boyun eğmek zorunda kaldıkları ulti-matom da Türkiye'den gelmiştir. Bu kuvvetlerin çekilmesinin askeri açıdan, ileride Adaya bir askeri müdahalenin söz konusu olması halinde, Türkiye lehine ve dolayısıyla Yunanistan aleyhine bir durum yarattığı da açıktır. Nihayet, böyle önemli askeri mevcudiyetin son bulmuş olması, Yunanistan'ın Makarios üzerindeki kontrol imkânlarını daha da sınırlı hale sokmuştur. Nitekim Makarios, Yunan kuvvetleri gittikten sonra, daha bağımsız bir görüntü vermeye başlamış, uluslararası planda, NATO üyesi büyük bir ülkenin tehdidinde maruz küçük bir bağlantısız ülke iddialarını daha inandırıcı bir şekilde yapabilmek imkanlarına kavuşmuştur.” (Yavuzalp, 1993: 110)

Kıbrıs geçici Türk yönetiminin kurulması, Kıbrıs Türklerinin kendi içlerindeki kutuplaşma ve yönetim sorunu, Dr. Fazıl Küçük, Şemsi Kasım, Mücahit Teşkilatı gibi kişi ve kuruluşların bu dönemdeki rolleri, yaşanan bazı gerginliklerin ardından gerçekleşen ilk meclis seçimleri, bu seçimlerde Denk-

taş'ın etkisi, Kıbrıs Türk Kuvvetleri alayında yapılan olağan değişimlerin Rumlar tarafından engellenme girişimleri ve Kıbrıs'taki Türk ve Rum liderler anılarda bahsedilen diğer konulardır.

Bir Albayın Anılarında Kıbrıs: *Kıbrıs Çıkartması*

1973 yılında Mersin'deki Harp Filosu'na komutan olarak atanan Ertuğrul Üçler'in Kıbrıs harekâtının deniz cephesinde yaşadıklarını ve tank olduklarını anlattığı *Kıbrıs Çıkartması (35. Yılında Kıbrıs Deniz Çıkartmasının İç Yüzü)* isimli kitap, harekâtın askeri arka planına dair detaylı bilgiler aktarması bakımından dikkate değerdir. Yazar, önsözde harekâtın deniz cephesini açıklayan ifadelerin herhangi bir resmî dokümana dayanmadığı, sadece o tarihte Deniz Çıkarma Birlikleri Komutanlığı'nın Kurmay Başkanı iken çıkarma planlayıcısı ve uygulayıcısı olarak görevli ve sorumlu olduğu olayların anılardan oluştuğunu ifade etmektedir. Üçler'in bu ifadelerle resmi rütbelerinden sıyrılarak anı yazarı kimliği edindiğini belirtmesine rağmen, kitapta Kıbrıs meselesine ilişkin tarihi ve siyasi arka planın verilerek belgeye yaklaşıldığı görülmektedir.

Osmanlı'nın Kıbrıs'ı fethinden başlanarak Kıbrıs'ın Akdeniz'deki stratejik rolü ve ticarî öneminin vurgulandığı; İngiltere'nin emperyalist görüşü ve amaçları ifade edildiği ve Kıbrıs'ın İngiltere'ye ilhakının tarihsel bir üslupla anlatıldığı birinci bölümde Üçler, yer yer yorumlara yer vererek İngiltere'nin Kıbrıs'taki durumunu, İngilizlerin Rumları kayırmalarını, 1931'de yaşanan İngilizlere karşı Rum isyanını ve 1955 Londra Konferansı'nı anlatmıştır. 6-7 Eylül olayları, EOKA ve TMT'nin faaliyetleri, günden güne artan Rum saldırıları, 1964'te Türkiye'nin müdahale kararı ve bu karara ABD'nin tepkisi, Rum milli muhafızları ile Kıbrıs Mücahitleri arasında yaşanan çatışmalar, bu bölümdeki vurgulanan konulardır. Yazar, bu bölümde Kıbrıs'ta günümüze kadar yaşanan olayları da aktarmış, özet bir Kıbrıs siyasi tarihi belgeseli sunmuştur.

İkinci bölüm de ilk bölüm gibi 20. yüzyılda Kıbrıs'ta yaşanan bazı olaylar sunulmuştur. Değişmeyen Rum siyasetinin Kıbrıs'ta ortaya çıkardığı gerilim, Aralık 1963'te gerçekleşen Kanlı Noel baskını, Türkiye'nin diplomatik girişimleri, Ecevit'in Londra'ya giderek ortak müdahale teklifi gibi harekâtın tarihî, sosyal ve siyasal arka planı aktarılmıştır.

Üçüncü bölümde Kıbrıs'ın tarihçesi kronolojik olarak sıralanmıştır.

Dördüncü bölümden itibaren anılara geçilmiş, altıncı bölümün sonunda Taner Baltok'un *Bir Asker, Bir Diplomat* kitabında yer alan oramiral Güven Erkaya ile yapılan röportaja yer verilmiştir. Kitabın sonunda iki ek bölüm bulunmaktadır. EK-1 başlığı altında Kıbrıs Harekâtı dışındaki anılara yer verilirken EK-2'de Barış Harekâtı'nda şehit olanların isimleri sıralanmıştır.

Yazarın Kıbrıs'a yapılan çıkartmaya ilişkin anılarının yer aldığı Dördüncü Bölüm, 1973'te gerçekleşen Deniz Kuvvetleri Komutanlığı atamaları ile başlar. Yazarın anılarında değindiği konular şöyle sıralanabilir:

- Mersin'deki yaşam şartlarının olumsuzluğu
- Kıbrıs Barış Harekâtı'nın deniz cephesinin kurulma aşamaları
- Çıkartma planının hazırlanması
- Çıkartma planının başarıyla uygulanması
- Harekâtın uluslararası yansımaları
- Harekât esnasında Kıbrıs halkının durumu

Üçler, çıkartmanın planını hazırlayan ve planı uygulayan kişidir. Bu nedenle anılarda aktarılan çıkartmaya ilişkin bilgilerin tamamının ilk elden çıktığı söylenebilir. Kitapta, deniz harekâtının tüm planı ayrıntılı olarak verilmiştir.

Üçler'in Brüksel'deki toplantıda iken gizli bir şifre ile hızlıca Mersin'e çağırılması ile hazırlık aşamasının hız kazandığı anlaşılmaktadır. Üçler, Mersin'e geldiğinde her yer zifiri karanlıktır. Dikkat çeken bu durumu yazar şöyle anlatır:

“Karargâhta karartma uygulamışlardı. Her yer zifiri karanlıktı. Çıkarma Birlikler Komutanlığı'nın çevresindeki Adana yolu ile deniz arasında çok büyük boş düz arazide çıkarma araçlarına bindirilecek Kara Kuvvetleri Komutanlığı erleri intizamla çömelmiş bekliyordardı. Her yer asker doluydu. Çıkarma birlikleri Karargâh'ı önündeki çiçeklik bahçede, zifiri karanlıkta yol üstünde yan yana birçok tümsekler görüyordum. Ne olduklarını anlayamadım. Karargâh'a varmak için yürümeye başlayınca “üstüme basıyorsun” gibi bağırışmalar başladı. Meğer bahçede gördüğüm tümsekler Kıbrıs'a çıkarma için gelen Kara Birlikleri'nin subayları imiş. Battaniyeye sarılıp toprağın üzerine erleri gibi yatıyorlarmış. Bütün birlikler inanılmaz bir feragat ve özveri içindeydiler.” (Üçler 2014: 57)”

Aktarılan parçadan da anlaşılacağı üzere askeri birliklerin bütün kademeleri büyük bir fedakârlık ve özveri içerisinde çıkarmaya hazırlardır. Hare-

kâtn büyük bir fedakârlıkla gerçekleştiğinin bir diğer kanıtı da Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Harekât Başkanı Tümamiral Nejat Serim'in rahatsızlığına rağmen görevinin başında bulunmasıdır.

Üçler yapılacak müşterek harekâtın ana hatlarını Genelkurmay'dan gelen direktifler ışığında açıkladıktan sonra çıkarmanın en önemli konusu olan çıkarma plajının seçimi konusuna değinir. Bu konu kitapta üzerinde en çok durulan meseledir. Yazar, çıkarma plajının belirlenmesi aşamasında Kara Kuvvetleri'nden Çakmak Amfibi Özel Görev Kuvveti Komutanı Tuğgeneral Süleyman Tuncer, 50'nci Piyade Alay Komutanı Kurmay Albay İbrahim Karaoğlanoğlu, Çıkarma Birlikleri Komutanlığından Tuğamiral Emin Göksan, Çıkarma Gemileri Komodoru Deniz Kurmay Albay Ahmet Özön ve Deniz Piyade Alay Komutanı Deniz Güverte Yarbay Neşet İkiz'in davet edildiğini aktarmıştır. Aynı birimdeki komutanı Emin Göksan'ın toplantıya katılmayarak tüm yetkiyi Ertuğrul Üçler'e bırakması dikkati çeken bir durumdur. Üçler, bu durumun nedenini anlamakta zorlandığını aktarmıştır.

Yapılan toplantının neticesinde çıkarma plajı olarak Levent Plajı seçilmiştir. Hangi plajdan çıkarma yapılacağıın üst düzey bir gizlilikle korunması kararı alınmıştır. Ancak ilerleyen sayfalarda çıkarma esnasında bu plajda Amerika, İngiliz ve Rus gemilerinin bulunması bu bilginin sızdığını göstermektedir. Bu nedenle Üçler, bu bilginin hiçbir yere bildirilmediğini ısrarla vurgular. Bu kısım anılarda kalın ve altı çizili olarak yer almaktadır:

“Gizliliği azami riayet edilmesine karar vermiştik. Çıkarma plajı seçim tutanağı bir zarfa konarak mühürlendi. Seçilen çıkarma planının yeri ne Ankara'ya bildirildi, ne de çıkarmaya katılan gemi ve birlik komutanlarına bildirildi. Çıkarma plajını yalnızca seçim toplantısına katılanlar biliyordu. Ayrıca üst makamlarımızdan da seçilen plajın yeri hakkında bizden hiçbir bilgi talep edilmedi. Plajın yeri hiçbir elektronik cihazdan herhangi bir yere bildirilmedi. Bu plajın seçimi hakkında bazı yayınlarda yazılanların hiçbirisi gerçek değildir. (Üçler 2014: 75)”

Harekât öncesi sivil destekler de anılarda vurgulanmıştır. Bu desteklerden biri dondurmacı Halil Usta'dan gelmiştir. Mersin'deki Dondurmacı Halil, Üçler ile iletişime geçmiş; sıcağın bunalmış askere Allah rızası için limonata, şerbet ve soğuk su dağıtmak istemiştir. Yabancı hiç kimsenin sokulmadığı birliklere Dondurmacı Halil Usta girebilmiş ve büyük bir özveri ile sıcağın bunalan askerlere yardım etmiştir.

Harekâta halkın desteği gösteren bir diğer durum da, çıkarma sonrasında askerlere gönderilen yardımlardır. Çeşitli illerden askerlere kuru ve yaş çeşitli yiyecekler gönderilmiş, bu yardımların olduğu sandıkları taşıyan kamyonlar Çıkarma Birlikleri Komutanlığı'nın önünde sıra olmuştur. Askeri sevkîyatın yanı sıra bu yardımlar da Kıbrıs'a ulaştırılmıştır.

Anılarda yer verilen olayların en çarpıcılarından biri çıkarmanın ilk aşamasında görevli erlerin Diyanet İşleri Başkanı Lütfü Doğan ile görüşmeleridir. Lütfü Doğan, Vali Bayram Turan Çetin ile birlikte çıkarma gemisine gelerek askerlerle görüşmek istediğini söylemiş, ancak bu habersiz geliş rütbeliler tarafından çıkarmayı geciktireceği düşüncesi ile reddedilmiştir. Bu duruma Üçler müdahale ederek bu görüşmenin askere çok faydası olacağını belirtmiş ve Lütfü Doğan'ın askerlere hitap etmesine imkân sağlamıştır. Bu konuşmanın ardından güçsüz ve yorgun duran asker, büyük bir manevi güç kazanmıştır.

Harekâtın başlangıcından neticelenmesine kadarki süreç adım adım anılarda işlenmiştir. Çıkarma plajı olarak mayınsız fakat kıta sahanlığı bakımından dar olması nedeniyle riskli bir plajın seçilmesi ve bütün sorumluluğun Üçler'de olması, onu düşündürmektedir. Üçler, çıkarmanın başarısızlıkla sonuçlanması durumunda intihar etmeyi düşünür. Divan-ı Harp'te yargılanmaktansa intiharı yeğleyen Üçler, beylik silahını yanına almış; böyle bir durumda ailesine ulaştırılmak üzere bir mektup kaleme almıştır. Bu mektubun ailesine erkenden postalanması aileye büyük bir üzüntü yaşatmıştır.

Harekâtın planlanandan geç gerçekleşmesi ve büyük bir gizlilikle yürütülen bu çıkarmanın planlanan saatte gerçekleşeceği düşüncesi ile TRT ve Bayrak Radyosu'nun yayınlarda çıkarmanın haberini vermesi anılarda aktarılan bir diğer olaydır. 06.10'da Başbakan Bülent Ecevit'in harekâtın nedenlerini açıklayan mesajı yayımlanmaya başlamıştır. Bütün çıkarma gemileri o esnada çıkarma plajına üç saatlik mesafededir. Radyo bu haberiyle Türk halkına bir başarı haberi vermektedir. Sonradan Kıbrıs ve Türkiye arasındaki saat farkından dolayı böyle bir hatanın yapıldığı ortaya çıkmıştır.

Kıbrıs Barış Harekâtı'nın deniz cephesinde verilen ilk şehit, sivil elektrikçi Ahmet Ersoy'dur. Ersoy, çıkarma aracının kapak onarımını yapmak için gemide iken Kıbrıs'ı görme isteği ile makine dairesinin üst kapağını açarak yarı beline kadar dışarı çıktığı esnada limandan gelen mermi ile vurulmuştur.

Üçler'in devam eden anılarında yer verdiği diğer konular, Hava Kuvvetleri ile irtibata geçilmesi ve koordinatların Üçler tarafından verilmesi; Çıkarma sonrasında gerçekleşen Destek Harekâtı, Kuzey Kıbrıs'ta kalan esirler ve Üçler'in terfi edilmesinin önünü kesen iftirallerdir.

SONUÇ

Tarihe tanıklık eden önemli şahısların anıları tarihin önemli kaynaklarından. Çünkü kapalı kapılar ardında gerçekleşen ve belgelendirilemeyen pek çok anekdot bu anılarla birinci elden okura sunulmaktadır. Yakın tarihimizin en önemli olaylarından olan Kıbrıs Barış Harekâtı'nın öncesi ve sonrasında gerçekleşen olayların aktarıldığı pek çok anı kaleme alınmıştır. Bu anıların sahipleri dönemin kilit isimleri olup yazdıkları ile döneme farklı bir ışık tutmaktadırlar.

Bu bildiriye farklı sahalarda uzmanlaşmış ve öne çıkmış olan harekâtın önemli isimlerinin kaleme aldığı anılar incelenmiştir. Ele alınan ilk eser Rauf Denктаş'a aittir. Denктаş'ın *Kıbrıs Elli Yılın Hikâyesi* adlı anı kitabı, bir siyasi liderin gözünden Kıbrıs'ta yaşananları aktarması bakımından diğerlerinden ayrılır. Kıbrıs siyasetinin zirve ismi olan Denктаş, çocukluğundan 2008'e kadarki süreçte yaşadığı olayları ve bu olaylar karşısında hissettiklerine yer verdiği kitabında, Kıbrıs'taki siyasi dengeleri, Rumların Türklere karşı tavırları, Kıbrıs Türklerinin çözüm olarak Türkiye'nin müdahalesini görmesini aktarmıştır. Denктаş özellikle Türkiye'nin müdahalesi üzerinde dikkatle durmuş ve bu müdahalenin kaçınılmaz olduğunu savunmuştur. Günün gününe kaleme alınmış izlenimi veren bu eser anı olarak adlandırılmış olsa da güncelce yaklaşmaktadır. Eser, 1974'te yaşananların Kıbrıs meselesinde başrolde olan bir siyasetçinin perspektifinden sunulması bakımından hayli önemlidir.

Bildiri kapsamında ele alınan diğer anı kitabı, Ertuğrul Üçler'e ait olan *Kıbrıs Çıkarması*'dir. Kıbrıs Barış Harekâtı'nın deniz cephesinde gerçekleşen tüm hamlelerin aktarıldığı eser, sadece Kıbrıs Harekâtı için değil aynı zamanda Türk denizciliği bakımından da pek çok önemli anekdotları içerir. Çıkarma öncesi yapılan planlar, toplantılar; alınan kararlar ve nihayet gerçekleştirilen çıkarmaya dair pek çok anıya yer verilmiştir. Üçler askeri kimliğinin getirdiği sorumlulukla ve tarihe çıkarmanın detaylarını bırakmak amacıyla savaş gemilerinin teknik özelliklerinden, çıkarma esnasındaki sıralanışlarına kadar pek çok detay bilgiyi sunmuştur. Eser bu noktada belgeyele yaklaş-

sa da Üçler'in ailesine dair bilgilere yer vermesi, mesleğinde yükselmesi konusunda önünün kesilmesi gibi bireysel meseleleri de aktarması yazarın titiz ve detaycı bir anı yazarı olduğunu göstermektedir.

İncelenen son kitap ise *Kıbrıs Yangınında Büyükelçilik*'tir. Ercüment Yavuzalp'in harekâttan önce dört yıl boyunca görevli olduğu Kıbrıs'ta tanık olduklarını kaleme aldığı eser, bir diplomatın gözünden Kıbrıs meselesinin arka planını aktarması bakımından önemlidir. Eserde Kıbrıs'ta yaşanan Türk-Rum çekişmesinin gerek uluslararası platformdaki yansımaları, gerekse ada içindeki doğurduğu gerilimler, diplomatik nedenleri ve sonuçları ile yer almıştır.

Sonuç olarak, yakın tarihimizin en önemli olaylarından olan Kıbrıs Barış Harekâtı, hem Türkiye'de hem de Kıbrıs'ta topluma mâl olmuştur. Öncesi ve sonrasıyla harekâttan etkilenen ve harekâtı yönlendiren pek çok asker, siyasetçi, diplomatın yaşamını doğrudan yönlendiren bu harekâtı yaşayanlar bu günleri unutulmaz kılmak için anılarını kaleme almıştır. Bu anılarda, yazarın mesleği ve üslubu ile paralel olarak farklı terminolojiler kullanılmış, konulara farklı açılardan bakılmıştır. Türü ve içeriği göz önünde bulundurulduğunda kaleme alınan eserlerin, hem edebiyatı hem de tarihi zenginleştirdiği muhakkaktır.

KAYNAKÇA

- ÇAY, Abdulhaluk, **Kıbrıs'ta Kanlı Noel-1963**, TKAE, Ankara, 1989.
- ÇOPUR, İzzettin, **1974 Kıbrıs Barış Harekâtı ve Anılar**, KASTAŞ, İstanbul, 2014.
- DENKTAŞ, Rauf, **Rauf Denktaş'ın Hatıraları 1-7**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 2000.
- DENKTAŞ, Rauf R., **Kıbrıs Elli Yılın Hikâyesi**, Akdeniz Haber Ajansı Yayınları, İstanbul, 2008.
- GÜRÇAN, Ali İhsan, **Kıbrıs Barış Harekâtı ve Ötesi**, KASTAŞ, İstanbul, 2013.
- İSMAİL, Sabahattin, **Kıbrıs Barış Harekâtı'nın Nedenleri-Gelişimi-Sonuçları**, Akdeniz Haber Ajansı Yayınları, İstanbul, 1988.

SEVER, Muzaffer, **20 Temmuz 1974 Kıbrıs - Bitmeyen Gece**, KASTAŞ, İstanbul, 2010.

ŞAHİN, Salih, **1974 Kıbrıs Gazisi Olmak**, Kutup Yıldızı Yay., İstanbul, 2007.

ÜÇLER, Ertuğrul, **Kıbrıs Çıkartması (35. Yılında Kıbrıs Deniz Çıkartmasının İç Yüzü)**, YeniYüzyıl, İstanbul, 2014.

ÜSTÜGEN, Haluk, **1'nci Komando Taburu 1974 Kıbrıs**, KASTAŞ, İstanbul, 2014.

YAVUZALP, Ercüment, **Kıbrıs Yangınında Büyükelçilik**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1993.

DİPLOMAT, BÜYÜKELÇİ MAHMUT DİKERDEM'İN GÖZÜYLE KIBRIS MESELESİ

Fatih TUĞLUOĞLU *

Özet

Mahmut Dikerdem, 1939 yılından itibaren Dışişleri Bakanlığında göreve başlamış, bakanlıkta ve dış temsilciliklerde bulunmuş bir diplomattır. Bakanlığın merkez teşkilatında ve dış görevler nedeniyle bulunduğu ülkelerde görev yaparken Türkiye Cumhuriyeti'nin karşı karşıya kaldığı dış politika sorunlarına yakından şahitlik etmiş ve bu sorunların çözümü için birtakım öneriler geliştirmiştir. Bu amaçla kitaplar yazmış, röportajlar vermiş ve sivil toplum kuruluşlarında görev almıştır. Kıbrıs Sorunu da Dikerdem'in kitaplarında yer alan konulardandır. Biz bu çalışma ile Kıbrıs sorunun ortaya çıktığı ve Türkiye'yi meşgul ettiği günlerden itibaren mesele ile ilgilenen, bu kapsamda Türk Hariciyesinin politikalarının belirlenmesinde görev alan, ilerleyen yıllarda da bir diplomat ve aydın olarak konuyla ilgili bir fikir beyan eden Mahmut Dikerdem'in görüşlerini aktarmayı amaçlamaktayız. Mahmut Dikerdem'in Kıbrıs sorununun çözümüne ilişkin önerileri üzerinden Türkiye'nin Kıbrıs politikasının niteliğini, dönemselliğini değerlendirmeyi ve Dikerdem'in adanın geleceğine ilişkin görüşlerini ortaya koymayı düşünmekteyiz.

* Yrd.Doç.Dr., Aksaray Üniversitesi Tarih Bölümü, f.tugluoglu@gmail.com

DIPLOMAT, AMBASSADOR MAHMUT DİKERDEM EYE OF THE CYPRUS ISSUE

Abstract

Mahmud Dikerdem, from 1939 he began his career in the State Department is a diplomat had been in Ministry and Foreign Missions. Because of the central organization of the Ministry and external tasks faced while serving in countries where the Republic of Turkey on foreign policy issues closely witnessing and has developed a number of recommendations for the solution of this problem. To this end, he wrote books, gave interviews and was involved in civil society organizations. The Cyprus problem is also one of the topics covered in the book Dikerdem. We are interested in the issue since the days of the onset of the Cyprus problem with these studies and Turkey occupies, in this context involved in the determination of the Turkish from the very policy, we intend idea stating Mahmud Dikerdem the views of the transfer on the issue as a diplomat and intellectuals in the coming years. Mahmud Dikerdem Turkey over the Cyprus issue recommendations regarding the solution of the Cyprus policy of the nature, seasonality, we believe the assessment and put forward their views on the future of the island Dikerdem.

GİRİŞ

Mahmut Dikerdem 1916 yılında doğmuş, 1935 yılında Galatasaray Lisesi'ni 1938 yılında İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni bitirmişti. 1939 yılında Dışişleri Bakanlığında göreve başlamış ve vazifeli olarak bulunduğu 1942 yılında Cenevre'de devletler hukuku doktorasını tamamlamıştı. Mahmut Dikerdem, büyükelçi olduğu 1957 yılına kadar bakanlıkta ve dış temsilciliklerde çeşitli görevler almış, büyükelçi sıfatıyla ise 1957-1972 yılları arasında, Ürdün, İran, Gana ve Hindistan'da görevlerinde bulunmuştur. 1976 yılında Dışişleri Bakanlığı Merkez Yüksek Danışmanlığı görevindeyken emekli olmuştur¹. Mahmut Dikerdem, gerek bakanlığın merkez teşkilatında gerekse dış görevler nedeniyle bulunduğu ülkelerde görev yaparken Türkiye Cumhuriyeti'nin maruz kaldığı dış politika sorunlarına yakından şahitlik etmiş ve bu sorunların çözümü için birtakım öneriler geliştirmiştir. Bu amaçla kitaplar yazmış, röportajlar vermiş ve sivil toplum kuruluşlarında görev almıştır. Mahmut Dikerdem, meslek hayatının başındayken başladığı yazarlık çalışmalarını ölümüne kadar sürdürmüştür. Akşam gazetesinde M.D. rumuzuyla haftalık dış politika yazıları yazmış, Yaprak Dergisi'nde M.Fırtınalı adıyla edebiyat-sanat yazıları yayınlanmıştı (1948-1950). 1960'tan sonra Mehmet Bora, Mahmud Ferhad adlarıyla Yön, Öncü, Forum gazete ve dergilerine yazı vermiş, 1976'dan başlayarak Politika, Milliyet, Cumhuriyet gazetelerinde güncel dış sorunlara ilişkin yazıları çıkmıştı. Emekli olduktan sonra Barış Derneği Genel Başkanlığı yapan Mahmut Dikerdem, 12 Eylül Darbesi'nin ardından Barış Derneği davasında yargılandı. Yargılandığı Barış Derneği davasında yaptığı savunmanın kitaplaştırılmış hali olan *Barış Savunmaları* adlı kitabından başka meslek hayatı ve hatıralarını ele aldığı *Orta-doğu'da Devrim Yılları* (1977), *Üçüncü Dünyadan* (1977) ve *Hariciye Çarkı* (1989) adlı üç kitabı bulunmaktadır.

Mahmut Dikerdem, 3 Ekim 1993 tarihinde İstanbul'da vefat etmiştir.

Çalışmamızın amacı yakın dönem tarihinin en önemli dış politika sorunlarından olan Kıbrıs meselesini, sorunun Türkiye gündemine geldiği 1950'lerden itibaren takip eden, çözümü için oluşturulan organizasyonlarda, toplantılarda bulunan tecrübeli bir diplomat olan Mahmut Dikerdem'in bakış açısı ve yorumlarıyla anlatmaktır. Bu amaçla ilgili diplomatın eserle-

¹ Levend Yılmaz, **Barışın Büyükelçisi Mahmut Dikerdem**, İstanbul Bileşim Yayınevi, 2004, s. 7-19. Mahmut Dikerdem'in ayrıntılı hayat hikâyesi tarafından hazırlanmış, vefatına kadar tüm faaliyeti kitapta yer almaktadır.

rinden yararlanacağımız gibi, onunla yapılmış röportaj, hazırlanmış hatıra kitaplardan da istifade edeceğiz.

1- 1950'lerde Kıbrıs Sorunu

Mahmut Dikerdem, Kıbrıs sorunu ile ilgili olarak ilk anısının 1950 yılında CHP'nin henüz iktidarda olduğu günlere ait olduğunu anlatmaktadır. Meclisin oturumu açıldığında CHP mebuslarından Cevdet Kerim İncedayı, gündem dışı söz alarak elinde iki küçük şişe ile kürsüye çıkmış ve içinde sonradan (Kıbrıs toprağı ve Kıbrıs Türkünün kanı) olduğu anlaşılan şişelerle bir konuşma yapmıştı. İncedayı konuşmasında aşağı yukarı Kıbrıs'ın Yunanlıların eline geçmek üzere olduğunu anlatmış, soydaşlarımızın feryat etiklerini ve onların kendi hallerine bırakılmamalarını rica etmişti. Ancak CHP'li mebusun arkasından kürsüye çıkan zamanın Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak ise yaptığı konuşmada; “Kıbrıs Adası, Lozan Antlaşması ile İngiltere'ye devredilmiştir. Ada üzerinde egemenlik hakkı İngiltere'ye aittir. İngiliz hükümetinin hakkından feragat edeceğine dair bir işaret yoktur. Şu halde ciddi bir neden yokken telaşa düşmenin anlamsız...” olduğu söylemişti². Demokrat Parti iktidarının Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü de Kıbrıs konusunda önceki Dışişleri Bakanı'na benzer fikirlere sahipti. Köprülü Avrupa'da yaptığı bir gezinin dönüşünde Atina'ya uğramış, havaalanında Yunan gazetecilerinin sorularına karşılık “Türkiye ile Yunanistan arasında Kıbrıs diye bir mesele yoktur” cevabını vermişti.

İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen dönemde İngiltere İmparatorluğu'nun sömürgelerinin tasfiye edildiği gözlenmiş, uzak bölgelerdeki topraklarının bağımsızlıkları gündeme gelmiş, Kıbrıs Rumları da bağımsız bir Kıbrıs için harekete geçmişlerdi. İlk başta Kıbrıslı Türkler ise İngiltere'den henüz umutlarını kesmemişler veya İngiltere'nin adayı bırakacaklarına ihtimal vermemişlerdi. Ancak zamanla Kıbrıs Türkleri, İngilizlerin adadan er geç çekileceklerini ve Rumların asıl amacının Yunanistan ile birleşmek olduğu anlaşılınca, gözler anavatana, tüm umutlar Türkiye'ye çevrilmişti³. Mahmut Dikerdem, 1955 yılı itibarıyla Türkiye'nin Kıbrıs ile ciddi olarak ilgilenmeye başladığını söylemekte ve o günlerde sorunun şu şekilde görüldüğünü ifade etmektedir. Kıbrıs Rumları, İngiliz sömürge idaresine savaş açmışlardı. Yunan Hüküme-

² Mahmut Dikerdem, **Ortadoğu'da Devrim Yılları, Bir Büyükelçinin Anıları**, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1977, s. 121-122.

³ Dikerdem, **a.g.e.**, s. 123.

ti, Kıbrıs'taki mücadelenin Enosis ile sonuçlanacağını düşünmekte, el altından Rumlara destek olmakla beraber açıkça müdahaleden kaçınmakta ve hele Türkiye'yi işin içine karıştırmamaya özen göstermemekteydi. Kıbrıs'ta yaşayan 100 bine yakın Müslüman Türk, adanın Yunanistan ile birleşmesine razı olmamakta, Kıbrıs'ın yüzde 60'ını kapsayan topraklarının ve haklarının Türk hükümetince korunmasını ve Rumlara karşı savunulmasını istemekteydi. Kıbrıs Türkleri, bu amaçla temsilcileri vasıtasıyla Ankara'ya ulaşmaya çalışmaktaydı. Faiz Kaymak, Fazıl Küçük ve diğerleri ile Ankara'da toplantılar yapılmakta, Kıbrıs Türklerinin amaçları öğrenilmeye ve yeni bir politika belirlenmeye çalışılmaktaydı. O sırada 1954 seçimlerinde milletvekili olarak seçilen ve hemen akabinde Devlet Bakanı olarak kabineye giren Fatih Rüştü Zorlu, Başbakan Menderes tarafından Kıbrıs meselesini tüm yönleriyle ele almaya memur edilmişti. Dikerdem'e göre bu karar çok isabetli idi, çünkü Kıbrıs meselesinin o günkü durumunu Fatih Rüştü Zorlu gibi dış politika sorunlarını kavrayış yeteneği yüksek, çabuk karar veren bir diplomata ihtiyaç vardı⁴.

Mahmut Dikerdem, Kıbrıs sorununun Türk Hariciyesi'nin gündemine ilk geldiği günlerde bakanlıkta kurulan Ortadoğu ve Kıbrıs Dairesi'nde görev almış ve Dışişleri Bakanı Fatih Rüştü Zorlu ile çalışma imkânı elde etmiştir. Zorlu'nun teşebbüsü ile kurulan Kıbrıs Komisyonu, Türkiye'nin o zamana kadar gündeminde olmayan Kıbrıs Adası ve Kıbrıs Türkleri konusunda politikasını belirlemek için yol göstermeyi amaçlamıştı. Kıbrıs Komisyonu, Zorlu'nun başkanlığında Genelkurmay İkinci Başkanı Orgeneral Rüştü Erdelhan, Dışişleri Genel Sekreteri Muharrem Nuri Birgi, Atina Büyükelçisi Settar İlksel, Dışişleri müdürlerinden Orhan Eralp ve Mahmut Dikerdem'den kurulmuştu. Komisyon çalışmalarını iki ilkeyi hayata geçirmek için sürdürecekti. İki temel ilke şu şekilde tespit edilmişti⁵:

- 1) Kıbrıs üzerinde en az Yunanistan kadar hak sahibi olduğumuzu belgeleriyle kanıtlamak ve dünya kamuoyuna duyurmak.
- 2) Dava çözülmüncüye kadar Kıbrıs Türklerine gerekli her türlü yardımda bulunarak baskıya dayanma güçlerini artırmak.

Komisyonun hazırladığı ve adanın coğrafi, askeri, mali ve tarihi açılarından Türkiye'nin tezlerini anlatan "Beyaz Kitap" İngilizce ve Fransızcaya

⁴ Dikerdem, **a.g.e.**, s. 124-125.

⁵ Dikerdem, **a.g.e.**, s. 125.

çevrilerek dış temsilciliklerimize dağıtılmıştı. Bu komisyonun hazırladığı ve Türkiye'nin Kıbrıs konusundaki düşünceleri, yıllarca Dışişleri Bakanlığı tarafından Kıbrıs konusunda kullanılmıştı⁶.

Tam o günlerde İngiltere hükümetinin Doğu Akdeniz'in güvenliğini ilgilendiren sorunların görüşülmesi için Türkiye ve Yunanistan'ın katılacağı bir üçlü konferans düzenlemeye hazırlandığı anlaşılmıştı. Türkiye böyle bir konferansa davet edilmekle, Kıbrıs meselesinde söz sahibi olduğunu ve taraf olma hakkı elde ettiğini göstermiş olmaktaydı⁷. Konferans 29 Ağustos 1955 tarihinde Londra'da Lancaster House toplanacaktı. Daveti yapan İngiltere Dışişleri Bakanı Harold Mc Millan'dı. Mahmut Dikerdem, 1955 yılına kadar Kıbrıs konusunda Türkiye'nin üçüncü bir ülke olarak görüldüğünü, ancak 1955 yılında İngiltere'nin Londra Lancaster House'de düzenlendiği ve Türkiye ile Yunanistan'ın ilk kez Kıbrıs ilgili olarak masaya oturduğunu ifade ettiği konferansa katılmanın bile Türkiye için bir kazanım olduğunu iddia etmektedir. Türkiye konferansa katılmak için hazırlanırken, kamuoyu da Kıbrıs meselesini ulusal bir dava olarak benimsemiş, yurdun her köşesinde miting yapılması için Ankara'ya talepler gelmekteydi. Fakat Dikerdem'e göre Zorlu miting taleplerini geri çevirmekte, bu tür teşebbüslerin Türkiye'nin tezine ve ciddiliğine gölge düşüreceğini düşünmekteydi⁸.

Mahmut Dikerdem 1955 Londra Konferansı'nda Türkiye'nin pozisyonunu şu şekilde izah etmişti; bir tarafta yıllardır elinde sömürge olarak Kıbrıs'ı bulunduran İngiltere yeni şartlara göre bu durumu yeniden düzenlemek istemekte, diğer tarafta ise sömürge yönetimine karşı ayaklanmış Rum halkını savunan ve bu nedenle dünyanın sempatisini kazanmış olan Yunanistan vardı. Böyle bir ortamda dünya, Kıbrıs meselesine Türkiye'nin müdahalesini anlamamakta ve Türkiye'yi otuz yıl önce Lozan Antlaşması'yla vazgeçtiğimiz birtakım hakların peşinden koşuyormuş gibi gördüğünü ifade etmekteydi. Dikerdem, Londra'ya giden Türk heyetinin zor bir görev üstlendiğini Türkiye'nin meselenin tarafı olduğunu öncelikle Yunanistan'a kabul ettirmeye çalıştığını söylemekteydi. Zorlu, konferansta yaptığı konuşmada; Türkiye'nin Lozan'da Kıbrıs üzerindeki egemenlik hakkından ancak adanın İngiltere'ye devri şartıyla vazgeçtiğini, eğer İngiltere adayı tahliye edecekse Kıbrıs'ın eski sahibine döneceğini söylemişti. Dikerdem'e göre Türkiye'nin orta-

⁶ Yılmaz, **a.g.e.**, s. 90.

⁷ Dikerdem, **a.g.e.**, s. 126.

⁸ Dikerdem **a.g.e.**, s. 127.

ya attığı bu tez Yunan Hükümeti'ni şaşırtmış, telaşa düşürmüş ve direnmele-
rine karşın Türkiye ile Kıbrıs meselesini tartışmayı kabul etmek zorunda
kalmıştı. Konferansa katılan her üç ülkenin görüşleri birbirinden uzak ve
bağlantısızdı. Bu nedenle konferansın sonuç alınmadan dağılması beklen-
mekteydi. Dikerdem bu durum karşısında Kıbrıs sorununun beş yıllık bir süre
için Moratorium ile dondurulmasını önerilmesinin Türk heyeti tarafından
düşünüldüğünü iddia etmektedir. Moratorium ile her üç hükümet, Kıbrıs
meselesini beş yıl boyunca uluslararası antlaşmazlık konusu yapmaktan vaz-
geçmeyi kabul edecek ve bu süre zarfında da adanın statüsünde herhangi bir
değişiklik yapılmayacaktı. Fakat teklif sadece öneri olarak kalmış, Zorlu'nun
bu düşüncesi Menderes Hükümeti tarafından dahi kabul edilmemişti. Böyle-
ce sorunun Birleşmiş Milletler'e gitmesinin önü açılmıştı⁹. Dikerdem, bu
günlerde İstanbul'da yaşanan 6-7 Eylül 1955 olaylarının Londra Konferan-
sı'nda elde edilen başarının kazanımlarını azalttığını, dünya basınının Türki-
ye'nin kendi vatandaşlarının güvenliğini sağlamaktan aciz iken, Kıbrıs ada-
sında başka bir devletin hâkimiyetinde yaşayan Türklerin sorununa müdaha-
le etmesini eleştirdiğini söylemekteydi. 6-7 Eylül olayları ile dünya kamuoyu-
nun Türkiye aleyhine dönmesinin ardından Türkiye ve Yunanistan arasın-
dan ilk diplomatik savaş 1958 yılı Ağustos ayında BM Genel Kurulu'nda
gerçekleşmişti. Yunanlılar, Kıbrıs halkına kendi geleceklerini tayin hakkı
verilmesini istiyorlardı. Nitekim başta ABD olmak üzere Batılı devletlerin
tümü Yunan karar tasarısını destekleyeceklerini açıklamışlar, Türkiye ise
sadece yalnız Ortadoğu devletlerinden Ürdün, İran ve Pakistan'ın desteğini
almıştı. Dikerdem'e göre Fatih Rüştü Zorlu, BM Genel Kurulu'nda müzake-
reler ve kulis çalışmaları ile Yunanistan'ın karar tasarısının kabul edilmesini
engellemiş ve hiç kimsenin beklemediği bir başarı kazanmıştı. Bu sonuç Kıb-
rıs meselesinin kaderini değiştirmiş, Yunanistan'ı Türkiye ile baş başa müza-
kere etmeye zorlamıştı¹⁰.

2- 1960'larda Kıbrıs Sorunu

Bilindiği gibi iki buçuk yıl süren Türk-Yunan görüşmeleri Zürih ve
Londra antlaşmaları ile sonuçlanmış, bu antlaşmalar ile Türkiye'nin Kıbrıs
üzerinde en az Yunanistan kadar hakkı olduğunu dünyaya kabul, BM'ye
tescil ettirmiş olmaktadır. Dikerdem, o döneme kadar İngiliz sömürgesi olan
bir toprak üzerinde yaşayan Türk topluluğunun azınlık statüsünden kurtula-

⁹ Dikerdem, **a.g.e.**, s. 130-131.

¹⁰ Dikerdem, **a.g.e.**, s. 140.

rak çoğunluktaki Rumlarla eşit haklara sahip “Kıbrıs vatandaşı” haline getirildiğini ve yeni Kıbrıs devletinin yönetiminde birinci derecede söz ve hak sahibi olduğunu iddia etmekteydi. Ayrıca Kıbrıs Türklerinin hakları İngiltere’nin de katıldığı üçlü bir garanti ile teminat altına alınmış ve bu teminat Türkiye tarafından tek yanlı olarak da kullanılabilmekteydi. Dikerdem Kıbrıs meselesinin, Zürih ve Londra antlaşmaları ile çözülmeyip Yunanlıların istediği gibi BM anayasasında yer alan self determinasyon ilkesinin uygulanmasına bağlanması halinde, Kıbrıs Türklerinin 1960 Kıbrıs Anayasası ile elde ettikleri haklarının büyük çoğunluğuna sahip olamayacaklarını sadece azınlık haklarıyla yetineceklerini iddia etmekteydi¹¹.

Dikerdem, Rumların 1960’ta Türkiye, Yunanistan ve İngiltere’nin anlaşmasıyla kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti’ni sahiplenmediğini, yeni devleti geçici bir aşama ve Enosis’e giden süreçte bir merhale olarak kabul ettiğini düşünmekte ve Rumların Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası’nı değiştirmek için 1960’tan hemen sonra harekete geçtiklerini düşünmektedir. Kıbrıs Rumları, anayasanın ülke gerçeklerine uygun olmadığı ve anayasa ile devletin yönetilemeyeceğini iddia ederek, Türk topluluğunun 1960 antlaşmalarıyla elde ettiği hakların aşırı olduğunu söylemeye başlamışlardı. Bu amaçla Makarios, Ankara’yı ziyaret etmiş, mevcut durumun değişmesi konusunda Türk hükümetini ikna etmeye çalışmıştır¹². Ankara’dan istediği cevabı alamayan Makarios adaya döndükten sonra Kıbrıs tarihine “Kanlı Noel” olarak geçen olaylar başlamış, Rumlar adadaki Türkleri şiddet ile sindirmeye, anayasanın kendilerine tanıdığı haklardan vazgeçirmeye çalışmışlardı. Bu süreçte Kıbrıs Rumlarının, Kıbrıs Türklerinin yönetim ile ilgili kazanımlarını zayıflatarak adayı Yunanistan’a bağlamak için hayata geçirmeye çalıştıkları Akritas Planı uygulanma konulmuş ve adada kanlı olaylar başlamıştır¹³. Mahmut Dikerdem, Osmanlı döneminde yüzyıllar boyunca beraber yaşayan Rumlar ile Müslümanların arasına İngilizlerin nifak soktuklarını düşünmekteydi. 1878-1960 arasında her iki tarafta birbirine güvenemez hale geldiğini, 1960’tan başlayarak her iki tarafın, bu güvensizlik duygusu ile kurdukları devlete yardımcı olmadıklarını iddia eden Dikerdem’e göre Türkler vergi

¹¹ Dikerdem, *a.g.e.*, s. 140.

¹² Mehmet Gönlübol, *Olaylarla Türk Dış Politikası*, C I, 1919-1973, SBF Yayınları, Ankara, 1982, s. 387-388.

¹³ Kamuran Gürün, *Dış İlişkiler ve Türk Politikası (1939’dan Günümüze Kadar)* SBF Yayınları, Ankara, 1982, s. 397-398.

vermemiş, belediyelerde elektrik faturaları ödenmemiştir. Türk toplumu kendini yeni cumhuriyetle bütünleşmiş hissetmiyordu¹⁴.

Adada meydana gelen kanlı olaylar başlayınca Türkiye'nin önleme imkânı bulunmakta ve Garanti Antlaşması Türkiye'ye adaya müdahale etme hakkı vermektedir. Lakin Türkiye bu hakkı kullanmaktan çekinmiş ve büyük bir fırsatın harcandığı anlaşılmıştır. Türk hükümeti müdahale hakkını kullanmayınca sorunu BM'ye taşıyarak oradan bir çözüm aramaya çalışmıştır. Dikerdem'e göre bu teşebbüsler 1960 antlaşmalarının kıymetini azaltmakta ve Rumlara cesaret vermektedir. Türk hükümeti Kıbrıs sorunu dünyaya anlatmak ve destek toplamak için BM'de diğer uluslararası örgütlerde Rumları ve Makarios'u şikâyet etmektedir. Ancak bu durum Makarios'un Türkiye'nin Kıbrıs Cumhuriyeti'nin iç işlerine karışmak suçlamasına neden olmaktadır. Dışişleri bürokratları uluslararası örgütlerde Rum diplomatlarla söz düellosu yapmaktaydı. Dışişlerimiz bir yandan diplomaside Rumlarla muhatap olmakta diğer yandan da NATO'nun ve Avrupa Konseyi'nin kapısını çalmaya ve Asya ve Afrika'nın ülkelerine iyi niyet elçileri yollayarak onların desteğini almaya çalışmaktaydı¹⁵. Mahmut Dikerdem, Hariciye Çarkı isimli kitabında büyükelçi olarak gönderildiği Gana'da Kıbrıs konusunda Makarios'a yakın duran Devlet Başkanı Nkrumah'ı ikna etmekle çalıştığını anlatmaktadır¹⁶.

Kanlı Noel olayından sonra Türk Silahlı Kuvvetleri'ne mensup uçaklarının ada üzerinde yaptıkları uyarı uçuşları sonucunda adada belli bir sükûnet ortamı sağlanmış olsa da Rumlar, Akritas Planı uyarınca adaya asker ve silah göndermeye devam etmişlerdi. Bu süreçte Birleşmiş Milletler adaya barış gücü göndermiş ancak, kanlı olaylar engellenememiştir. Bunun üzerine Türkiye Haziran 1964'te adaya müdahale kararı almış, ancak ABD Başkanı Johnson'un uyarısı ile müdahaleden vazgeçmiştir¹⁷.

1965 yılı sonbaharında Türkiye yeni bir iktidar ile tanışmıştır. Süleyman Demirel'in Başbakan olduğu hükümette Dışişleri Bakanlığına ise İhsan Sabri Çağlayangil getirilmiştir. Yeni hükümet, Kıbrıs konusuna yeni bir yön vermek ihtiyacını duymuş ve bir durum değerlendirilmesi yaparak yeni politika belir-

¹⁴ Zeynep Güler, "Dışişleri Ortadoğu Dairesi Eski Başkanı Mahmut Dikerdem, Ada'yı Anlatıyor: Çözüme Varmada En Büyük Zorluk, Adadaki Türk Yönetimi", **Görüş Dergisi**, Temmuz 1988, **Mahmut Dikerdem Eserler**, İstanbul Yazılama Yayınevi, 2013, s. 234.

¹⁵ Dikerdem, **a.g.e.**, s. 146.

¹⁶ Mahmut Dikerdem, **Hariciye Çarkı**, İstanbul Cem Yayınevi, 1989, s. 169.

¹⁷ Gürün, **a.g.e.**, s. 410.

lenmek amacıyla Ankara'da 1966 Ocak ayında bir toplantı düzenlenmişti. Toplantıya önemli merkezlerde görev yapan büyükelçiler de davet edilmişti. Mahmut Dikerdem de katıldığı bu toplantıda çözüm önerilerini açıklamıştı. Ona göre Kıbrıs Türk toplumunun liderleri BM aracılığı altında Rum toplumu ile baş başa müzakere ederek yabancı üslerden arınmış tam bağımsız Kıbrıs Devleti içinde Türk ve Rumların karşılıklı hak ve menfaatlerinin yeni bir anayasa ile saptanması sonucuna ulaşmaya çalışmalıydı.¹⁸ Dikerdem, Türk hükümetinin de Kıbrıslı Türkler için bu düzeni desteklemesini istemekteydi. Böylece Rum lider Makarios'un görüşmelerde Türkler için kabul edilemez şartlar ileri sürmesi durumunda tek amacının Enosis olduğunun anlaşılacağını eğer Makarios'un bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti'ni yaşatmak arzusu var ise adada yaşayan herkese adil yaklaşmak zorunda olduğunu düşünmekteydi¹⁹.

3- 1970'lerde Kıbrıs Sorunu

1970 yılına giden süreçte Kıbrıs Türk ve Rum liderleri arasında müzakere yoluyla görüşmelere başlanılmıştı. Hatta bu görüşmelere Türkiye ve Yunanistan temsilcilerinin yanı sıra BM gözlemcisi de katılmaktaydı. Ne var ki tarafların temel görüşleri birbiriyle bağdaşmayacak kadar uzak olduğundan sonuç alınması çok zor görünmekteydi. Süreç 1974 yılı Temmuz ayında Nikos Sampson darbesine kadar sonuçsuz görüşmelerle sürmüştü²⁰. 1974 yaşanan olaylar Kıbrıs sorununa yeni boyutlar kazandırmıştı. Darbe sırasında işbaşında bulunan Ecevit hükümeti Kıbrıs'ta yaratılmak istenen fiili durumu göğüslemeye karar verip on bir yıldır bir türlü kullanılmayan "müdahale hakkını" uygulamaya geçince Kıbrıs sorunu nitelik değiştirmişti. Mahmut Dikerdem'e göre 1974 Temmuz'unda girişilen birinci barış harekâtı hiçbir kuşkuyla yer vermeyecek kadar meşru idi; çünkü Londra antlaşmalarının açık hükümlerine dayanmaktaydı. Türkiye Garanti Antlaşması'nın verdiği hakkı kullanarak Kıbrıs'ta bozulan anayasal düzenin geri getirilmesi ve Rum yönetimince çiğnenmiş antlaşmaların yeniden yürürlüğe konulmasını sağlamayı üstlenmişti. Bu sadece bir hak değil aynı zamanda Türkiye'nin adadaki soydaşlarına karşı bir yükümlük idi. Barış harekâtına kadar Türkiye adadaki Türklere her türlü desteği vermiş ama Kıbrıs henüz yavru vatan olmamıştı. Oysa Cenevre Konferansı'nın kesilmesi ile birlikte 10 Ağustos'ta

¹⁸ Dikerdem, **a.g.e.**, s. 157.

¹⁹ Dikerdem, **a.g.e.**, s. 157.

²⁰ Dikerdem, **a.g.e.**, s. 158.

başlatılan ikinci barış operasyonu Kıbrıs'ı hukuki değilse bile fiilen Türkiye'nin bir parçası haline getirmiş olmuştur²¹.

Dikerdem'e göre; ikinci barış harekâtının yarattığı durum Türkiye'yi Kıbrıs davasında savunduğu ilkelerden daha öteye, adayı ikiye bölen sınırlar çizmek aşamasına kadar götürmüştü²². Türkiye'nin barış harekâtından hemen sonra gerçekleştirdiği askeri eylemin meşru siyasal hedeflerini derhal açıklaması, uluslararası adalet ve hakkaniyet kurallarına uygun bir çözüme ulaşmak için ne gibi önerilerde sahip olduğunu dünya kamuoyuna duyurması gerektiğini düşünen Mahmut Dikerdem, mevcut hükümetin bir tarafının Kıbrıs'ı fethetmek isterken diğer kanadının ise yeni bir koalisyon hükümeti oluşturmak için meseleyi kullanma niyetinde olduğunu düşünmektedir. Türkiye'de hükümetin sorunu askeri yöntem ile çözdüğünü düşündüğünü ve adada kurulması için mücadele ettiği cumhuriyetin ve birleşik Kıbrıs'ın sürmesi konusunda herhangi bir teşebbüste bulunmadığına inanmaktadır. Bu süreçte Türkiye'nin uzun süre hükümet bunalımlarıyla meşgul olması Kıbrıs'ta inisiyatifin yeniden Makarios'un eline geçmesine zemin hazırlamıştı. Dikerdem'e göre Makarios'un zayıf tarafı, bir yandan adanın bağımsızlığı ve toprak bütünlüğünü savunurken diğer taraftan da İngiliz üslerine karşı çıkmaması ve el altından ABD'ye yeni üsler vermeyi vaad etmesiydi. Bu ikiyüzlü siyaseti dünya kamuoyunda mahkûm ettirmek için Türkiye ve Kıbrıs Türk yönetiminin tüm yabancı üslerden bağımsız devlet formülüne sarılmaları gerekli olduğunu düşünmektedir²³.

4- Kıbrıs'ın Geleceği

Barış harekâtından sonra Kıbrıs sorununda ortaya çıkan sıkıntının adadaki Türk yönetiminin, Türkiye'den beledikleri ile hükümetlerin bu davada öteden beri savunduğu politikalar arasındaki uyumsuzluktan ileri geldiğini düşünen Mahmut Dikerdem, Rauf Denktaş'ın Enosis'i kesinlikle önlemenin güvencesi olarak Kıbrıslı Türklerin sahip oldukları topraklar üzerinde ege men ve Rumlardan tamamen bağımsız bir devleti kurulmasını Türkiye'den istediğine inanmaktadır. Dikerdem, Denktaş'ın Rum tarafının federal devlet statüsü ve mülteciler konusunda birçok güçlük çıkaracağını hesaba kattığını, Türkiye'nin bunca fedakârlığı göze aldıktan sonra er geç bağımsız Kıbrıs

²¹ Zeynep Güler, "Kıbrıs İçin Tek Çıkar Yol - Kıbrıs Çıkmazı", **Cumhuriyet Gazetesi**, 15 Ocak 1976, **Mahmut Dikerdem Eserler**, İstanbul Yazılama Yayınevi, 2013, s. 130.

²² Dikerdem, **Hariciye...**, s. 200.

²³ Güler, **Kıbrıs İçin Tek Çıkar Yol...**, s. 132.

Türk Devleti'nin kurulmasını desteklemek zorunda kalacağına inandığını düşünmektedir. Dikerdem'e göre Denктаş iki bölgeyi federasyon talebinde bulunmakta, bunun dışındaki seçenekleri göz ardı etmekte, toplumlar arası görüşmelerden bir sonuç beklememekte, tek güvence olarak Kıbrıs'taki Türk askeri varlığını görmekte, tüm yabancı üslerden arınmış bağımsız bir devlet formülünden ise hiç söz etmemektedir. Dikerdem'e göre bu formülü içermeyen bir çözüm tarafsız dünyanın gözünde geçerli olmayacaktır²⁴.

Mahmut Dikerdem, Rauf Denктаş'ın Rumlarda Enosis düşüncesi yaşadığı sürece adanın taksimi savunmaktan başka çare olmadığını düşünmekte ancak bu durumun Türkiye'nin güvenlik ve çıkarlarına aykırı olduğuna inanmaktadır. Adanın taksiminin, Türk-Yunan sınırlarını Kıbrıs'a taşımak anlamına geleceğini iddia eden Dikerdem, bu durumun Türkiye'ye yeni bir yük getirdiğini söylemektedir²⁵.

Dikerdem, Kıbrıs'ın geleceğinin ancak birleşik bir cumhuriyet ile mümkün olacağını düşünmektedir. Kıbrıs Cumhuriyeti; BM, Avrupa Konseyi, İnsan Hakları Komisyonu'nda üye, egemen bir devlet olmalıydı. Bunu böylece kabul edip tüm yabancı üslerden, askerlerden arındırılmış ve bir süre BM denetim ve güvencesi altında işleyecek gerçek bir federatif devlet sisteminin kurulması ve bunun kurulmasına çaba gösterilmesi gerekmektedir. Geçmişini unutarak ileriye bakmak her iki kesim için de en iyi yol gibi görünmekteydi. Dikerdem, bu yolun belki uzun ve sıkıntılı olacağını ancak Türkiye'nin ve Kıbrıs Türklerinin haklı isteklerini dünya kamuoyuna kabul ettirmenin başka bir yolu olmadığını inanmaktadır. Kıbrıs Türklerinin insan haklarını korumak en başta Türkiye'nin görevidir. Dikerdem'e göre bunu gerçekleştirmenin tek yolunun mutlaka Türkiye'nin Kıbrıs'ta askeri varlığının bulunması ve ya askerini çektikten sonra bile adadaki Türklerin her çağrısında Türkiye'nin asker yollaması olmadığını düşünmektedir.²⁶

SONUÇ

Çalışmamız 20. yüzyılda Kıbrıs sorununun Türkiye'yi meşgul ettiği günlerden itibaren mesele ile ilgilenen, bu kapsamda Türk Hariciyesi'nin politikalarının belirlenmesinde görev alan, ilerleyen yıllarda da bir diplomat ve

²⁴ Güler, Kıbrıs İçin Tek Çıkar Yol., s. 134.

²⁵ Güler, Kıbrıs İçin Tek Çıkar Yol., s. 134.

²⁶ Güler, Çözüme Varmada En Büyük Zorluk..., s. 237.

aydın olarak konuyla ilgili bir fikir beyan eden Mahmut Dikerdem'in görüşlerini aktarmayı amaçlamaktadır. Mahmut Dikerdem'in Kıbrıs sorununun ilişkin görüşleri üzerinden Türkiye'nin Kıbrıs politikasının niteliğini, dönemsellikini değerlendirmeyi ve adanın geleceğine ilişkin görüşleri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Mahmut Dikerdem, Demokrat Parti döneminde yapılan Zürih ve Londra antlaşmaları ile Türkiye'nin Kıbrıs üzerinde Türklerin hamisi sıfatıyla söz ve hak sahibi olduğunu, İngiliz sömürgesi olan bir toprak üzerinde yaşayan Türk topluluğunu azınlık statüsünden kurtararak çoğunluktaki Rumlarla eşit haklara sahip "Kıbrıs vatandaşı" haline getirildiğini düşünmektedir. Bu kazanımlar ile Türklerin bir devletin (Kıbrıs Cumhuriyeti) kurucusu pozisyonu elde ettiklerini, Türkiye'nin ise Doğu Akdeniz'de bir dost ülke kazandığına inanmaktadır.

Mahmut Dikerdem, Rumların geçici bir süreç olarak gördükleri 1960-1962 döneminden sonra, kurdukları devleti yıkmak için çalıştıklarını düşünmektedir. Fakat Türkiye'nin de bu süreçte yeterince etkili olamadığını inanmakta, garantör olmasına karşın, Kıbrıs'ta yaşanan cinayetler üzerine adaya müdahale etmekten çekindiğini ve Türkiye'nin uluslararası alanda insiyatifi kaybettiğini iddia etmektedir.

1974 yılında yapılan ve son derece meşru olan Barış Harekâtı'nın ardından yapılması gerekenlerin yapılmadığı, Türkiye'nin haklı iken haksız konuma düştüğüne inanan Dikerdem, Denктаş'ın takip ettiği siyasetin Türkiye'nin uluslararası alandaki manevra imkânını azalttığını ve bu nedenle birçok konuda önüne Kıbrıs meselesinin engel olarak çıkarıldığını iddia etmektedir.

Görüldüğü gibi Mahmut Dikerdem, Türkiye'nin 1974'te gerçekleştirdiği birinci barış harekâtının ardından Kıbrıs'ta takip ettiği siyaseti eleştirmektedir. Rauf Denктаş'ın Türkiye'yi yanlış yönlendirdiğini ve Türkiye'nin kurulması için mücadele ettiği Kıbrıs Cumhuriyeti'ni yaşatmak için çaba sarf etmediğini düşünmektedir.

Adanın geleceği konusunda ise Mahmut Dikerdem'in önerisi, ada halklarının birlikte yaşamaya ikna edilerek, BM'nin uzun süreli denetimi altında birleşik ve bağlantısız bir devlet olarak yaşamaları şeklindedir.

KAYNAKÇA

- DİKERDEM, Mahmut, **Hariciye Çarkı**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1989.
- _____, **Ortadoğu'da Devrim Yılları, Bir Büyükelçinin Anıları**, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1977.
- GÖNLÜBOL, Mehmet, **Olaylarla Türk Dış Politikası**, C I, 1919-1973, SBF Yayınları, Ankara, 1982.
- GÜLER, Zeynep, “Dışişleri Ortadoğu Dairesi Eski Başkanı Mahmut Dikerdem, Ada’yı Anlatıyor: Çözüme Varmada En Büyük Zorluk, Adadaki Türk Yönetimi”, **Görüş Dergisi**, Temmuz 1988, **Mahmut Dikerdem Eserler**, İstanbul Yazılama Yayınevi, 2013.
- _____, “Kıbrıs İçin Tek Çıkar Yol- Kıbrıs Çıkmazı”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 15 Ocak 1976, **Mahmut Dikerdem Eserler**, İstanbul Yazılama Yayınevi, 2013.
- GÜRÜN, Kamuran, **Dış İlişkiler ve Türk Politikası(1939’dan Günümüze Kadar)**, Ankara, SBF Yayınları 1982.
- YILMAZ, Levend, **Barışın Büyükelçisi Mahmut Dikerdem**, İstanbul Bileşim Yayınevi, 2004.

KIBRIS BARIŞ HAREKÂTI'NIN MEŞRUIYETİ VE ULUSLARARASI HUKUK AÇISINDAN BİR DEĞERLENDİRMESİ

Bülent ŞENER *

Özet

1960'ta kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bağımsız varlığına son vermek ve adanın Yunanistan'a ilhakını sağlamak amacıyla Atina'da yönetimde olan "Albaylar Cuntası" tarafından yönlendirilen ve Kıbrıs'taki "Rum Milli Muhafız Kuvvetleri" tarafından gerçekleştirilen 15 Temmuz 1974 hükümet darbesiyle Archbishop Makarios'un devrilmesi üzerine, Türkiye "garantör devlet" olma hakkını kullanarak Kıbrıs'ın bağımsızlığını, toprak bütünlüğünü ve Türk toplumunun can ve mal güvenliğini korumak ve adaya barış getirmek için harekete geçmek zorunda kalmıştır. Türkiye'nin, 20 Temmuz 1974'te Kıbrıs'a askeri bir müdahale bulunarak gerçekleştirmiş olduğu Kıbrıs Barış Harekâtı'nın ilk safhası uluslararası hukuk ve meşruiyet açısından herhangi bir tartışma yaratmazken, Cenevre Barış Görüşmeleri'nin başarısız olması üzerine BM Güvenlik Konseyi'nin ateşkes kararına rağmen Türkiye'nin 14 Ağustos 1974'te başlattığı ikinci harekât ve bunun sonucunda adanın fiilen ikiye bölünmesi karşısında, Kıbrıs Barış Harekâtı'nın bütünü uluslararası toplum açısından meşruiyetini yitirerek uluslararası hukuka aykırı görülmeye başlanmış ve Türkiye "işgalci" kabul edilmiştir. Bu çalışmada, Kıbrıs Barış Harekâtı'nın siyasi ve askeri nedenleri üzerinde durularak, harekâtın meşruiyeti ve uluslararası hukuka uygunluğu konusundaki lehte ve aleyhteki görüşler, 1959 Zürih ve Londra Antlaşmaları, BM Güvenlik Konseyi kararları ve Cenevre Protokolü çerçevesinde ele alınıp tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs Barış Harekâtı, Londra ve Zürih Antlaşmaları, Cenevre Protokolü, Uluslararası hukuk

* Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü/Trabzon, bulentsener@yahoo.com

LEGITIMACY OF CYPRUS PEACE OPERATION AND ASSESSMENT FROM THE PERSPECTIVE OF INTERNATIONAL LAW

Abstract

After Archbishop Makarios was overthrown with a coup d'état on 15 July 1974 by the “Greek National Guard Forces” in Cyprus that were manipulated by the “Colonels’ Junta”, which formed the government in Athens in order to end the independent existence of the Republic of Cyprus in 1960 and to ensure the annexation of the island to Greece, Turkey used its right to be a “guarantor state” and was compelled to take action in order to protect the independence, territorial integrity of Cyprus and to bring peace to the island. The first stage of Cyprus Peace Action, which was performed by Turkey through a military intervention in Cyprus on 20 July 1974, did not lead to any discussions in terms of international law and legitimacy, but after the failure of Geneva Peace Talks, despite the cease fire decision adopted by UN Security Council, the second military intervention by Turkey on 14 August 1974 and the physical division of the island into two parts as a result, caused Cyprus Peace Operation to lose its legitimacy from the perspective of the international community as a whole and to be deemed as breaching international law and Turkey was regarded as an “occupying state”. This study explains the political and military reasons of Cyprus Peace Operation, while the arguments in favor and against the operation’s legitimacy and compliance with international law will be discussed within the framework of 1959 Zurich and London Conventions, UN Security Council decisions and Geneva Protocol.

Key Words: Cyprus Peace Operation, London and Zurich Conventions, Geneva Protocol, International law

GİRİŞ

Kıbrıs Sorunu, uluslararası bir uyuşmazlık olarak, 1955 yılından bu yana Türk dış politikasının ana konularından birini oluşturmaktadır. Türkiye'nin Kıbrıs Sorunu'na taraf olmasının temel nedenleri; adanın geçmişte Türk hâkimiyetinde olması, adanın hem Türkiye'nin Akdeniz kıyılarına yakınlığı nedeniyle jeopolitik/jeostratejik açıdan¹ hem de Lozan Barış Andlaşması'yla kurulan Türk-Yunan dengesi açısından önem arz etmesi, adada önemli büyüklükte bir Türk cemaatinin yaşamakta olması ve bu cemaate karşı zaman zaman girişilen baskı ve şiddet içeren eylemlerin varlığı olarak özetlenebilir.

1960 yılında kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti'nde 15 Temmuz 1974'te gerçekleşen “Nicos Sampson Darbesi” sonucunda adadaki anayasal düzenin ortadan kalkması üzerine, Türkiye ilgili uluslararası antlaşmalardan kaynaklanan “garantör devlet” olma hakkını kullanarak Kıbrıs'ın bağımsızlığını, toprak bütünlüğünü ve Türk toplumunun can ve mal güvenliğini korumak ve adaya barış getirmek için harekete geçmek zorunda kalmıştır. Bu çerçevede Türkiye'nin 20-22 Temmuz 1974 ve 14-16 Ağustos 1974 tarihleri arasında iki safhada gerçekleştirmiş olduğu Kıbrıs Barış Harekâtı, o günden bugüne ortaya çıkardığı politik, sosyal, askeri ve hukuki sorunlar nedeniyle ulusal ve uluslararası platformlarda tartışılmaya ve eleştirilmeye devam etmektedir.

Bu çalışmada, Kıbrıs Barış Harekâtı'nın siyasi ve askeri nedenleri üzerinde durularak, harekâtın meşruiyeti ve uluslararası hukuka uygunluğu konusundaki lehte ve aleyhteki görüşler aşağıdaki belgeler temelinde ele alınacaktır:

i) 1959 Zürih ve Londra Antlaşmaları temelinde Kıbrıs Cumhuriyeti'ni kuran “1960 Lefkoşa Antlaşmaları”yla en son şeklini alan “İttifak Anlaşması” ve “Garanti Antlaşması”,

ii) Kıbrıs Barış Harekâtı sırasında ve hemen sonrasında alınan bazı kararlar: Birleşmiş Milletler (BM) Güvenlik Konseyi'nin almış olduğu 353

¹ Kıbrıs, Akdeniz'in —Sicilya ve Sardunya adalarından sonra— üçüncü büyük (Doğu Akdeniz'in ise en büyük) adasıdır. Adanın, Mısır'ın kuzeyi (300 km), Lübnan'ın batısı (90 km), Türkiye'nin güneyi (60 km) ve Yunanistan'ın güneydoğusu (360 km) arasındaki konumlanışı, ona eski zamanlardan bu yana jeopolitik/jeostratejik bir değer yüklemektedir. Adanın üç kıta arasındaki konumlanışının yarattığı bu avantajlı pozisyon, Doğu Akdeniz'de güçlü olma çabası içerisindeki güçler açısından önem arz etmektedir. Kıbrıs'ın jeopolitik/jeostratejik önemi konusunda bkz. Osman Metin Öztürk, **Stratejik Açıdan Doğu Akdeniz ve Kıbrıs**, Altınkure Yayınları, Ankara, 2003.

(1974), 360 (1974) ve 365 (1974) sayılı kararlar, BM Genel Kurulu'nun 3212 (1974) sayılı kararı, 30 Temmuz 1974 tarihli Cenevre Protokolü.

Yukarıda zikredilen bu belgelerin ışığında “Kıbrıs Barış Harekâtının uluslararası hukuka uygun olup olmadığı iki düzlemde ele alınarak (“Birinci Kıbrıs Harekâtı” ve “İkinci Kıbrıs Harekâtı”, “Kıbrıs Barış Harekâtı'nın bütünü”), harekâtın meşruiyeti konusunda bir değerlendirme yapılacaktır.

“Sui Generis” Bir Devletin Doğuşu: 1959 Zürih ve Londra Antlaşmaları ve Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Kuruluşu (1960)

Kıbrıs Sorunu'nun ortaya çıkışı, 1878'de İngiltere'nin Kıbrıs adasının yönetimini üstlenmesinden itibaren her fırsatta “enosis”² taleplerini dile getiren Kıbrıslı Rumların bu doğrultudaki çabalarının II. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında yoğunlaşmasıyla yakından ilgilidir. Bu çerçevede, 1941-1954 yılları arasında, Yunanistan'ın da desteklediği Rum talepleri karşısında ara çözümlerle durumu idare eden İngiltere; bu dönemden sonra Ortadoğu'daki dengeleri de göz önüne alarak, iç politikada giderek başına dert olan ve kendisini yıpratın bu sorun karşısında politika değişikliğine gitmek zorunda kalmıştır. Bunun sonucunda 29 Ağustos 1955'te İngiltere'nin talebiyle toplanan Londra Konferansı'nda Türkiye ve Yunanistan'la sorunu görüşen İngiltere, Kıbrıs için hazırlanacak yeni anayasayla Kıbrıs'ın kendi kendini yönetme aşamasına geçebileceğini ilan ederek self-determinasyon ilkesinin Kıbrıs'a uygulanmasını kabul etmiştir ve böylece Kıbrıs sorunu uluslararasılaşmıştır. Bu çerçevede İngiltere hükümeti 1956-1958 yılları arasında sorunun çözümü için çeşitli planlar ortaya koymuş³, ancak bir netice elde edememiştir. Toplumlararası çatışmaların hızla artması ve buna bağlı olarak Türkiye-Yunanistan ilişkilerinin gerginleşmesinin Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'nün (NATO) güneydoğu kanadında yarattığı/yaratacağı çatlak karşısında Amerika Birleşik Devletleri (ABD) devreye girerek sorunun çözümü için ağır-

² Yunanca'da “birleşme” anlamına gelen “Enosis” kavramı, Helen uygarlığının geliştiği ve yayıldığı her yerin Yunanistan'a ilhak edilmesi yönündeki düşüncüyü ifade etmektedir. Yunan dış politikasındaki Pan-Helenik ideallerin “Megali İdea” (Büyük Düşünce) gibi bir uzantısı olan “Enosis” fikri, özellikle XIX. yüzyıl sonlarından itibaren (Girit'in Yunanistan'a ilhakıyla birlikte) gündeme gelmiştir. Kavram bugün daha çok Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakını öngören politikayı andırmak için kullanılmaktadır.

³ Aslında İngiltere 1947'den itibaren temelde birbirine benzeyen ve adaya çeşitli düzeylerde muhtariyet öngören çeşitli planlar ortaya koymuştur. Söz konusu planlar şunlardır: Lord Winster Planı (1947), Jackson Planı (1948), 1. Macmillan Planı (1955), 1. Harding Planı (1955), 2. Harding Planı (1956), Radcliffe Planı (1956), Foot Planı (1957), 2. Macmillan Planı (1958) ve Spark Planı (1958).

lığını ortaya koymuştur.⁴ Bu bağlamda, Washington'un "bağımsız" bir Kıbrıs devletinin kurulması için Ankara ve Atina nezdinde başlattığı girişimler sonucu gerçekleştirilen Zürih Zirvesi (6-11 Şubat 1959)⁵ ve Londra Konferansı (17-19 Şubat 1959)⁶ sonucunda ortaya çıkan Zürih ve Londra Antlaşmaları'nda kabul edilen belgeler 16 Ağustos 1960 tarihinde, tüm taraflarca ("Lefkoşa Antlaşmaları" adı altında) imzalanarak, bu esaslar çerçevesinde hazırlanan Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası'yla "bağımsız" ve "egemen"⁷ Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulduğu ilan edilmiştir.⁸

Söz konusu belgelerin çalışmamız açısından önemli olanları şunlardır: "Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Kuruluşuna İlişkin Temel Antlaşma", "Garanti Antlaşması" ve "İttifak Antlaşması". Bu antlaşmaların Türkiye'nin 1963-1964 ve 1967 Kıbrıs krizlerinde takındığı tutumlar ve 1974'te gerçekleştirdiği Kıbrıs

⁴ ABD'nin resmi dökümanlarında Kıbrıs Sorunu'nun ele alınışı ve ABD'nin sorunun çözümünde devreye girişi konusunda bkz. Alexander Kitroeff, "Documents: Cyprus, 1950-1954; The Prelude to the Crisis, Part I: 1950". **Journal of the Hellenic Diaspora**, Vol. 15, No: 1-2 (Spring-Summer 1988), pp. 71-102; Alexander Kitroeff, "Documents: Cyprus, 1950-1954; The Prelude to the Crisis, Part II: The View of the United States", **Journal of the Hellenic Diaspora**, Vol. 15, No: 3-4 (Fall-Winter 1988), pp. 19-36.

⁵ Kıbrıs Sorunu'nun çözümüne ilişkin olarak Türkiye ile Yunanistan arasında "Zürih Antlaşmaları" olarak anılan şu belgeler imzalanmıştır: 1) Zürih'te imzalanan belgelerin içerik ve anlamını açıklayan "Centilmenlik Antlaşması", 2) Bir yıl içinde kurulacak olan bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti'nin anayasal çerçevesini ortaya koyan "Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Temel Yapısına İlişkin Antlaşma", 3) Kıbrıs Cumhuriyeti, Türkiye ve Yunanistan arasında imzalanacak olan "İttifak Antlaşması"nın parafe edilen metni, 4) Kıbrıs Cumhuriyeti, Türkiye ve Yunanistan arasında imzalanacak olan "Garanti Antlaşması"nın parafe edilen metni.

⁶ Zürih Zirvesi (6-11 Şubat 1959) sonucunda imzalanan belgelerin geçerlilik kazanabilmesi için Kıbrıs'taki iki toplumun temsilcileri tarafından da imzalanması gerektiği için bu amaçla toplanan Londra Konferansı sonucunda, Türkiye ve Yunanistan başbakanları (Anthony Eden, Adnan Menderes, Konstantin Karamanlis) ile Kıbrıs Rum toplumu temsilcisi Archbishop Makarios ve Kıbrıs Türk toplumu temsilcisi Fazıl Küçük tarafından imzalanan "Londra Antlaşmaları" şu belgelerden oluşmaktaydı: 1) Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Kuruluşuna İlişkin Temel Antlaşma, 2) İngiltere, Türkiye, Yunanistan ve Kıbrıs Cumhuriyeti arasında imzalanan "Garanti Antlaşması", 3) Türkiye, Yunanistan ve Kıbrıs Cumhuriyeti arasında imzalanan "İttifak Antlaşması", 4) İngiltere hükümetinin 17 Şubat 1959 tarihli bildirisini, 5) Türkiye ve Yunanistan dışişleri bakanlarının (F. Rüştü Zorlu ve T. Evangelos Averof) 17 Şubat 1959 tarihli bildirisini kabul ettiklerine ilişkin bildirisini, 6) Makarios'un ve Küçük'ün Londra'da imzalanan belgeleri kabul ettiklerine dair bildirisini, 7) Kıbrıs Anayasası ve ilgili belgelerin yürürlüğe konması için alınacak geçici önlemlerle ilgili sözleşme.

⁷ Kıbrıs Cumhuriyeti'nin sahip olduğu "bağımsızlık" ve "egemenlik" öğeleri mutlak değildir. Bu öğeler, 1959 Antlaşmaları çerçevesinde ancak "kısıtlı" bir anlam ifade ediyordu.

⁸ "Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası"yla, Kıbrıs Türk toplumu bu anayasal düzenin kurucu ortaklarından biri olarak kabul edilirken, devletin yönetiminde de nüfus ağırlığının biraz daha ötesinde haklar elde etmiştir. Ne var ki, bu ortaklık ve haklar Makarios'un uygulamalarıyla kağıt üstünde kalmıştır.

Barış Harekâtı'nın dayanakları açısından önemleri büyüktür. Bu bağlamda, söz konusu antlaşmaların konumuz açısından önemli maddeleri şöyledir:

a) “Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Kuruluşuna İlişkin Temel Antlaşma”⁹

“Madde 181

Kıbrıs Cumhuriyeti, Türkiye, Yunanistan ve İngiltere arasında imzalanacak olan, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını, ülke bütünlüğünü ve anayasasını güvence altına alan Garanti Antlaşması ile Kıbrıs Cumhuriyeti, Türkiye, Yunanistan ve İngiltere arasında imzalanacak olan İttifak Antlaşması anayasa hükmündedir.

Madde 182

Zürih Antlaşması'ndaki temel hükümler hiçbir biçimde değiştirilemez.

Madde 185

Kıbrıs Cumhuriyeti hiçbir şekilde başka bir devlet veya yapı ile bütünlüşemez ya da ayrılıkçı bağımsızlığını ilan edemez.”

b) “Garanti Antlaşması”¹⁰

“Madde 1

Kıbrıs Cumhuriyeti kendi bağımsızlığının, ülke bütünlüğünün ve güvenliğinin sürdürülmesini ve aynı zamanda anayasasına saygıyı güven altına almayı üstlenir.

Kıbrıs Cumhuriyeti, ayrıca, tümüyle veya bir bölümüyle herhangi bir devlet ile hiçbir şekilde siyasi veya ekonomik bütünlüşmeye girmeyeceğini taahhüt eder. Kıbrıs Cumhuriyeti, bu maksatla, adanın gerek birleşmesini, gerekse taksimini doğrudan doğruya veya dolaylı olarak gerçekleştirmeye yardımcı ve teşvik edici tüm hareketleri yasaklar.

Madde 2

Yunanistan, İngiltere ve Türkiye, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin 1'inci maddede tespit edilen taahhütlerini kaydederek, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını, ülke bütünlüğünü ve güvenliğini ve anayasanın temel maddeleri ile tesis edilmiş durumu tanırlar ve garanti ederler.

Yunanistan, İngiltere ve Türkiye, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin diğer herhangi bir devlet ile gerek birleşmesini gerekse adanın taksimini doğrudan doğruya veya dolaylı teşvik etmek geyisi güden bütün faaliyetleri kendi yetki ve ilgileri oranında önlemeyi üstlenirler.

⁹ “Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Kuruluşuna İlişkin Temel Antlaşma”nın (Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası) metni için bkz. Murat Sarıca, Erdoğan Teziç, Özer Eskiyyurt, **Kıbrıs Sorunu**, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, İstanbul, 1975, s. 279-384.

¹⁰ “Garanti Antlaşması”nın metni için bkz. Sarıca vd., **Kıbrıs Sorunu**, s. 385-386.

Madde 3

Kıbrıs Cumhuriyeti, Yunanistan ve Türkiye, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin tesisi zamanında Birleşik Krallığın [İngiltere] hükümlerinde kalan bölgelerin bütünlüğüne riayet etmeyi ve bugün Lefkoşa'da imzalanan Kıbrıs Cumhuriyeti'nin tesisine dair andlaşmaya uygun olarak Kıbrıs Cumhuriyeti tarafından kendisine tannacak olan hakların Birleşik Krallık tarafından kullanılmasını ve onlardan istifade edilmesini garanti etmeyi taahhüt ederler.

Madde 4

İşbu Andlaşma hükümlerinin ihlali halinde Yunanistan, İngiltere ve Türkiye bu hükümlere riayeti sağlamak için gerekli girişimlerin yapılması ve tedbirlerin alınması amacıyla aralarında istişarede bulunmayı vaad ederler. Garanti veren üç devletten her biri, müştereken veya istişare ederek hareket etmek mümkün olmadığında, işbu andlaşmanın tesis ettiği durumu münhasıran yeniden tesis etmek gayesi ile hareket etmek hakkını mahfuz tutar.”

c) “İttifak Antlaşması”¹¹

“Madde 1

Kıbrıs Cumhuriyeti, Yunanistan ve Türkiye müşterek müdafaaları için işbirliği yapacaklar ve bu Andlaşma ile bu müdafaanın ortaya çıkardığı meseleler hakkında birbirleri ile istişare etmeyi taahhüt ederler.

Madde 2

Yüksek Âkit Taraflar Kıbrıs Cumhuriyeti'nin istiklâl ve ülke bütünlüğüne karşı doğrudan doğruya veya dolayısı ile tevcih edilen herhangi taarruz veya tecavüzlere karşı koymayı taahhüt ederler.

(...)”

“1959 Londra ve Zürih Antlaşmaları” çerçevesinde hazırlanan “Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası”yla 1960 yılında kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti; bağımsız, egemen ve üniter bir yapıda “başkanlık rejimi”yle yönetilecek bir devlet olarak düşünülmüştü. Ancak, tasarlanan bu devlet modeli daha başlangıcından itibaren bazı yapısal ve hukuksal zayıflıklara sahipti. Öncelikle, “Kıbrıs Cumhuriyeti” temelinde sorunun çözümünde, Kıbrıs’taki iki toplumdaki çok Türkiye ve Yunanistan’ın istekleri, devletin işleyişinden çok NATO içi ittifak ilişkilerinin işleyişi dikkate alınmıştı. İkinci olarak, kurucu antlaşmalarında, söz konusu devletin bağımsız, egemen ve üniter yapıda olacağı belirtilirken; gerçekte bu yapı, anayasasını değiştirme hakkı olmayan

¹¹ “İttifak Antlaşması”nın metni için bkz. Sarıca vd., **Kıbrıs Sorunu**, s. 387-390.

ve böyle bir durumda dışarıdan müdahaleye uğrayacak olan, adanın bir bölümünde İngiliz egemenliğine cevaz veren, toprağa dayalı olmasa da işlevsel bir federasyon görünümünde olan ne bağımsız, ne egemen, ne de üniter bir yapıya denk düşmekteydi. Dolayısıyla, Kıbrıs Cumhuriyeti devlet olarak “sui generis” (kendine özgü) bir yapıda, yetkisi kısıtlı bir devlettir. Üçüncü olarak, iki toplumun liderlerinin (dolayısıyla iki toplumun da) gerçekte benimsemediği, dışarıdan zorla kabul ettirilmiş antlaşmalarla oluşturulan bu sistem, toplumlararası farklılığı o denli vurguluyordu ki, ortak “Kıbrıslılık” bilincine dayalı bir toplumun kurulmasını olanaksız kılmaktaydı. Tüm bu zorluklara, Yunanistan ve Türkiye’nin Kıbrıs Cumhuriyeti’ni bir bütün olarak görmek yerine, Kıbrıs Türk ve Kıbrıs Rum toplumlarını ayrı birimler olarak kabul etme ve ona göre politika saptama eğilimleri de eklenince, kurulan bu devletin uzun ömürlü olma ihtimalinin zayıflığı kendiliğinden ortaya çıkmış oluyordu.¹²

“Kriz”lerden “Savaş”a Kıbrıs Cumhuriyeti (1960-1974)

Bu olumsuz nitelikteki unsurlar üzerine bina edilen Kıbrıs Cumhuriyeti, toplumlararası çatışmaları önleyecek bir işleve de sahip olmadığından, kuruca halklar arasındaki görüş ayrılıkları 1960-1974 yılları arasında ivme kazanarak silahlı şiddet eylemlerine dönüşmüştür. Bu durumun ortaya çıkmasında Kıbrıs Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Archbishop Makarios’un, anayasal statüyü işletirken bu statüyü “enosis”e ulaşmak için yetersiz, ancak bir ön adım olarak görmesinin ve bu doğrultuda eylemler ortaya koymasının payı büyüktür. Nitekim, Makarios, daha kurulacak olan cumhuriyetle ilgili çalışmalar devam ederken, 1 Nisan 1960’ta şöyle demektedir: “...*Bu neticeler muhakkak ki tam değil, fakat hali hazır realite bizim peşinde koştuğumuz emellerin yolunu tamamiyle kapamış değildir. Londra ve Zürich Antlaşmaları’yla ümit ve emellerimiz tam olarak gerçekleşmiş değildir. Sulh yoluyla kampanyamıza devam etmek için bir tabya ve başlangıç noktası elde edildi. Bu tabya ve başlangıç noktasından zafer elde etmek üzere mücadelemize devam edeceğiz.*”¹³

1960-1974 yılları arası dönemde, Makarios anayasal statüyü işletirken bu düşüncenin etkisi altında hareket ederek, Kıbrıs Türk toplumunun anayasal hak ve statülerinin ihlali anlamına gelen anayasa değişikliği taleplerini gündeme

¹² Melek Firat, “Yunanistan’la İlişkiler (1945-1960)”, **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, C I (1919-1980), 12. bs., Baskın Oran (Edt.), İletişim Yayınları, İstanbul, s. 612-613.

¹³ Fazıl Küçük, **Kıbrıs Türk Davası ve Kıbrıs’ta Rum Vahşeti**, Devlet Basımevi, Lefkoşa, 2002, s. 14.

getirmiş ve bunu da bir dizi anlaşmazlığı gerekçe göstererek haklı kılmaya çalışmıştır. Devlet içindeki bu uyuşmazlık doğal olarak iki topluma da yansıyor, iki tarafta da “enosis”i ve “taksim”i savunan kesimlerin giderek güç kazanmasına yol açmıştır. Diğer taraftan, kaynağı belli olmayan ama iki tarafın da birbirini suçladığı terör eylemlerinin baş göstermesiyle de toplumlararası gerilim giderek tırmanmaya başlamıştır¹⁴ ve bir süre sonra da Kıbrıs’ta Türk toplumuna yönelik şiddet hareketleri başlamıştır. Sonradan ortaya çıkan belgelerden de anlaşıldığı üzere bu şiddet eylemleri Kıbrıs’taki Türk toplumunu yok etmeye yönelik planlı ve örgütlü bir girişimdir.¹⁵ “Akritas Planı”¹⁶ olarak adlandırılan bu plan, Kıbrıs’a self-determinasyon (kendi kaderini tayin) hakkının tanınması ve “enosis”in gerçekleştirilmesi amacıyla içeride ve dışarıda uygulanacak yöntemleri içeriyordu. Diğer bir deyişle, plan, “1959 Zürih ve Londra Antlaşmaları”yla kurulan statünün “de facto” olarak ortadan kaldırılmasını ve Kıbrıs Türklerinin “azınlık” statüsüne indirgenmesini hedefliyordu. Bunun için, bir taraftan, uluslararası alanda Kıbrıs sorununun çözülmediği ve yeniden gözden geçirilmesi gerektiği kanısı yaratılmaya ve yayılmaya çalışılırken; diğer taraftan, “enosis”in önündeki en büyük engel olarak görülen Kıbrıslı Türklere anayasal değişiklikleri kabul ettirmek amacıyla askeri nitelikte şiddet eylemleri uygulanacaktı. Ancak, bu yapılırken dış müdahalelere de fırsat vermeyecek ölçüler içinde ve hızlı hareket edilecek; çatışmaların yayılıp büyümesi halinde ise “enosis” derhal ilan edilecekti.¹⁷

¹⁴ Firat, “Yunanistan’la İlişkiler (1960-1980)”, **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, C I (1919-1980), 12. bs., Baskın Oran (Edt.), İletişim Yayınları, İstanbul, s. 722.

¹⁵ Fuat Aksu, **Türk Dış Politikasında Zorlayıcı Diplomasi**, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 2008, s. 84. Melek Firat’a göre ise, 1963 olaylarının, Kıbrıslı Türklerin ve Türkiye’nin ileri sürdüğü gibi, “Akritas Planı”nın uygulanmaya konması sonucunda çıkıp çıkmadığı tartışmalıdır. Firat’a göre, bu planın henüz ortaya çıkmadığı Aralık 1963’te dahi Kıbrıs Türk liderliğinin Rumların böyle bir planından kuşkulandıkları ve çatışmaları bu çerçevede algıladıkları bilinmektedir. Bu nedenle, 1963’te başlayan toplumlararası çatışmaların, karşılıklı güvensizlik sonucunda iki toplumun “şahinleri”nin etkinlik kazanmalarına yol açması ve olayların kısa bir süre içinde yatıştırılması yerine uluslararası bir bunalıma dönüştürülebilmesi anlaşılabilir olmaktadır. Bkz. Firat, “Yunanistan’la İlişkiler (1960-1980)”, s. 724.

¹⁶ 1963 yılı olaylarından üç yıl sonra, Kıbrıs’ta Rumca yayınlanan “Patris” gazetesinin 21 Nisan 1966 tarihli sayısında bazı bölümleri gizlenerek yayınlanan “Akritas Planı”, EOKA’nın Lefkoşa bölge sorumlusu İçişleri Bakanı Polikarpos Yorgacis’in kod adıyla anılan ve onun önderliğinde hazırlanan bir plandır. Planın hazırlanmasında Çalışma ve Sosyal İşler Bakanı Tasos Papadopoulos’un, Temsilciler Meclisi Başkanı Glafcos Clerides’in ve Kıbrıs’taki Yunan subayları da görev almışlardır. Planın uygulanmasının sorumluluğu da Yorgacis, Papadopoulos ve Clerides’e aitti.

¹⁷ “Akritas Planı”, Türkiye’nin talebi üzerine BM Genel Kurulu’na ve Güvenlik Konseyi’ne dağıtılmak üzere, BM tarafından A/33/115 S12722 sayılı ve 30 Mayıs 1978 tarihli bir belge olarak yayımlanmıştır. Belge ve daha geniş bilgi için bkz. “General Assembly Thirty-third

Bu esaslar dahilinde hazırlanmış olan “Akritas Planı”nın Rumlar tarafından uygulanmaya çalışılması sonucunda 1963-1964 Kıbrıs Krizi ve 1967 Kıbrıs Krizi patlak vermiştir. Böylelikle adada iki toplum arasında ortaya çıkan gerginlikler ve çatışmalar, yoğunlukları farklı da olsa aralıklarla adada 11 yıl sürecek olan şiddet sarmalının da başlangıcını teşkil etmiştir. Söz konusu krizler sonunda toplumlar arasında başlamış olan “sessiz ateşkes”le birlikte adada gerilim ve şiddet görece azalmış olmakla birlikte, adadaki anayasal düzen ve fiili durum Kıbrıs Türkleri aleyhine giderek bozulmuştur. Bu çerçevede, denebilir ki 14 yıllık Kıbrıs Cumhuriyeti’nin tarihi aslında Kıbrıs Türklerinin Rum baskıları, ekonomik ambargo ve ablukalar altında gündelik yaşamlarını idame ettirmeye çalıştığı, “enclave” bölgelerde güvenlik endişeleriyle yüz yüze kaldığı gerilim ve şiddet dolu bir dönemin tarihidir aslında. Haziran 1968’de başlayan ve Kıbrıs’a yeni bir düzen getirme amacı taşıyan toplumlararası görüşmeler, altı yıl devam etmesine rağmen, 1974 yılına gelindiğinde en küçük bir mesafe alınamamış, tam anlaşmaya varıldı denilen dönemlerde bile görüşmelerden somut bir sonuç çıkmamış ve iki taraf için de amaç “zaman kazanma”ya dönüşmüştür.¹⁸ Çünkü, Kıbrıs Rum tarafının gayesi, Kıbrıs Türklerine 1960 tarihli Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası’ndaki hakları dahi vermemek ve Kıbrıs Türk toplumunu bir azınlık statüsü içinde tutmak olmuştur ki, böyle bir gayenin ilerisi de şüphesiz “enosis” idi. Buna karşılık, Kıbrıs Türk toplumu ve Türkiye ise, geçmiş tecrübelerin ışığında (1963-1964 ve 1967 Kıbrıs Krizleri), Kıbrıs’taki Türk varlığının korunabilmesini, ancak 1960 Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası’ndakinden daha fazla haklar ve yetkilerde görmekteydiler. Bu politika, başlangıçtan itibaren federal bir sistem olarak öngörülmüştü. Diğer bir deyişle, Kıbrıs devletinin, Türk ve Rum olmak üzere iki ayrı federe devlete dayanması, Kıbrıs Türk toplumu için en sağlam teminat olarak düşünülmekteydi. Ne var ki, takvimler 20 Temmuz 1974’ü gösterdiğinde, adanın kaderinde trajik bir kırılmayı temsil edecek olan “Kıbrıs Barış Harekâtı” başlamış olacaktır.

Makarios’a Karşı Gerçekleştirilen Nicos Sampson Darbesi ve Türkiye’nin Tepkisi

Yunanistan’da 1967’de “Albaylar Cuntası”nın yönetime el koymasıyla birlikte, Kıbrıs Rum toplumu içinde sürtüşmeler yaşanmaya ve Kıbrıs Cum-

session Item 28 of the preliminary list Question of Cyprus”, A/33/115 S12722, 30 May 1978, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N78/127/66/PDF/N7812766.pdf?OpenElement>, (Erişim tarihi: 1 Kasım 2014); “The ‘Akritas Plan’ and The ‘Ikones’ Disclosures of 1980”, <http://www.mfa.gov.tr/akritas-plan.en.mfa>, (Erişim tarihi: 1 Kasım 2014); Rauf R. Denктаş, **Kıbrıs Girit Olmasın**, 3. bs., Remzi Kitabevi, İstanbul, Aralık 2004, s. 157-175.

¹⁸ Fırat, “Yunanistan’la İlişkiler (1960-1980)”, s. 738.

huriyeti Cumhurbaşkanı Makarios'un da Atina'yla arası açılmaya başlamıştır. Toplumlararası görüşmelerin uzaması, "enosis"i gerçekleştirme hedefini taşıyan ve bu sayede Yunan halkının desteğini kazanmak isteyen "Albaylar Cuntası"nı kızdırmaktaydı. Oysa ki Makarios, "enosis"i uzun vadeli bir mücadele taktiğiyle gerçekleştirme politikasını sürdürmeye devam etmekteydi. Nitekim Makarios, 18 Ekim 1970 tarihinde muhabir Albert Coerant'a verdiği bir beyanatta, "*Ben daima Yunanistan ile birleşme taraftarı oldum. Böyle olmakla beraber, bunun bugün için gerçekleşmesinin fazlasıyla güç olduğunu idrak etmiş bulunmaktayım*"¹⁹ demektedir. Buna karşın, "Albaylar Cuntası", Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakının zamanının geldiğini düşünmekte ve Makarios'u bu ilhak için bir engel olarak görmekteydiler. Bu sebeple Atina, adadaki Yunan subayları vasıtasıyla, Makarios aleyhine birtakım faaliyetlere girişerek²⁰, onu iktidardan düşürmeye karar vermiş ve sertlik taraftarı Kıbrıs Rumlarını Makarios'a karşı kıskırtmıştır.²¹ Öte yandan, Makarios'un bu yıllarda izlemekte olduğu dış politika ABD'nin de hoşuna gitmemekteydi. Zira, "Bağlantısız Ülkeler" ile Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) desteğiyle adadaki İngiliz üslerine ve ABD'nin de zaman zaman bu üslerden yararlanmasına karşı sesini yükselten Makarios'un, adayı Doğu Akdeniz'de önemli bir üs olarak gören ABD'nin sempatisini toplaması beklenemezdi.²² Dolayısıyla, ABD açısından da, Makarios'un denetimindeki bir Kıbrıs bölgede NATO çıkarlarına yönelik bir tehlike yaratıyordu ve Makarios'un bertaraf edildiği bir "taksim", bu durumda ideal bir çözüm olarak görünüyordu. Bunun anlamı şuy-

¹⁹ Pierre Oberling, **Bellapais'e Giden Yol: Kıbrıs Türklerinin Kuzey Kıbrıs'a Göçü**, Mehmet Erdoğan (Çev.), Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1987, s. 119.

²⁰ "Albaylar Cuntası", 1971 yılının Eylül ayında, Albay Georgios Grivas'ı tekrar Kıbrıs'a göndererek "enosis" mücadelesini daha fazla körüklemek için EOKA-B adı verilen yeni bir silahlı örgüt kurdurtmuştur. EOKA-B'nin militan ihtiyacı, Yunan subaylarının yönettiği "Rum Ulusal Muhafız Kuvvetleri"nden karşılanırken; 1972 yılında "Albaylar Cuntası", "enosis" taraftarı olmayan ve "Albaylar Cuntası"nın politikasını desteklemeyen kişilerin kabineden azledilmesini isteyen bir notu Makarios'a göndermiştir. Makarios, içişlerine müdahale etmek anlamına gelen bu isteğe şiddetle karşı çıkmıştır. EOKA-B tarafından 1973 yılı Aralık ayında bir Kıbrıslı Rum çoban öldürüldüğünde, Makarios ilk defa Albay Grivas'ı "adi bir cani ve kana susamış" bir kişi olarak halka ilan etmiştir. Olay sonrasında, Albay Grivas, saklandığı yerde 24 Ocak 1974'te ani bir şekilde kalpten ölüncü, Makarios bundan cesaret alarak 25 Nisan 1974'te EOKA-B örgütünü yasadışı ilan etmiştir. Makarios, 4 Mayıs 1974'te de, gayri yasal bir şekilde silaha sahip olanların bunları teslim etmelerini, aksi taktirde haklarında yasal işlem yapılacağını ilan etmiş ve şüpheli görülen 200 kadar EOKA-B üyesini tutuklatmıştır. Bkz. Oberling, **Bellapais'e Giden Yol: Kıbrıs Türklerinin Kuzey Kıbrıs'a Göçü**, s. 119-120.

²¹ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, C I-II, 11. bs., Alkım Yayınevi, İstanbul, t. y., s. 802.

²² Faruk Sönmezoğlu, **II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze Türk Dış Politikası**, Der Yayınevi, İstanbul, 2006, s. 244.

du: Makarios'a karşı girişilecek ve Türkiye ile Yunanistan'ı karşı karşıya getirmeyecek bir hareket ABD tarafından olumlu karşılanacaktı.²³

Makarios'un artık devrilme zamanının geldiğine kanaat getiren ve bunun için şartların uygun olduğunu düşünen "Albaylar Cuntası"nın hazırlattığı "Apollon Harekât Planı" çerçevesinde hazırlıklar tamamlandı, Makarios'a karşı Yunan hükümet darbesi "Başkanlık Harekâtı" kodu altında, 15 Temmuz 1974 Pazartesi günü sabahı uygulamaya konmuştur.²⁴ 16 Temmuz 1974 Salı günü öğleden sonra "Rum Milli Muhafız Kuvvetleri" Bafı ele geçirdikleri zaman, Makarios BM'ye sığınmış ve helikopterle Akrotiri'deki İngiliz üssüne kaçmıştır.²⁵

15 Temmuz 1974 günü bir yurt gezisinde olan ve öğleden sonra 16:45'te Ankara'ya dönen Başbakan Bülent Ecevit önce Genelkurmay Başkanlığı'na geçerek konuyla ilgili olarak komutanlarla bir toplantı yapmıştır. Toplantıda görüşlerini, "*Bu darbe, Yunan Cuntası tarafından düzenlenmiş ve ileride açıkça 'enosis'i hedef alan bir harekettir. Durum son derece ciddidir ve hafife alındığı takdirde Türkiye bundan çok zararlı çıkar. Enerjik hareket etmekten başka çıkar yolumuz yoktur. Ben Türk ordusunun yeteneklerine inanıyorum. Derhal gerekli hazırlıklara başlamamız, hem de vakit kaybetmeden yürütmemiz şarttır*"²⁶ şeklinde ifade eden Başbakan Ecevit, daha sonra Bakanlar Kurulu'nu toplamış ve toplantı sonrasında dünya kamuoyuna Türkiye'nin görüşünü açıklamıştır. Başbakan Ecevit, "*Bu bir Yunan müdahalesidir. Adadaki anayasal düzen yıkılmış, gayri meşru bir askeri yönetim kurulmuştur. Türkiye bunu antlaşmaların ve garantilerin ihlali saymaktadır*" açıklamasını yapmıştır.²⁷ Başbakan Ecevit'e göre, Kıbrıs'ın bağımsızlığı için hazırlanmış olan "Garanti Antlaşması"nın 4. maddesinin işletilmesi ve Sampson düzeninin değiştirilmesi için, adada bir Türk askeri mevcudiyetinin bulundurulması gerekmektedir. Böylece, hem Türkiye'nin hem de Kıbrıs Türklerinin güvenliğini korunabilecekti. Bu nedenle adaya askeri bir müdahale için hazırlıkların başlatılması gerekiyordu. Bu arada da diğer garantör ülke İngiltere'yle de temas edilip, diplomatik yollar da işletilecekti. İngiltere'den sonuç alınmazsa

²³ Melek Fırat, "Yunanistan'la İlişkiler (1960-1980)", s. 739.

²⁴ Erol Mütercimler, **Kıbrıs Barış Harekâtı'nın Bilinmeyen Yönleri, Satılık Ada Kıbrıs**, 5. bs., Alfa Yayınları, İstanbul, 2007, s. 188.

²⁵ Oberling, **Bellapais'e Giden Yol: Kıbrıs Türklerinin Kuzey Kıbrıs'a Göçü**, s. 128.

²⁶ Mehmet Ali Birand, **30 Sıcak Gün**, 14. bs., Milliyet Yayınları, İstanbul, Mart 1990, s. 34.

²⁷ Mütercimler, **Kıbrıs Barış Harekâtı'nın Bilinmeyen Yönleri, Satılık Ada Kıbrıs**, s. 201.

Türkiye “garantörlük hakkını” fiilen kullanabilmek için hazırlıklarımızı tamamlamış olarak harekâta başlayacaktı.²⁸

Nicos Sampson Darbesi’ne Karşı Uluslararası Tepkiler ve Başbakan Bülent Ecevit’in Londra Temasları

16 Temmuz 1974 gününe gelindiğinde, “Sampson Darbesi” karşısında uluslararası kamuoyundaki tutumlar netleşmeye başlamıştır. Bu çerçevede, SSCB Hükümeti Türkiye’ye bir nota verip, “*İsyan dış kuvvetlerce hazırlanmıştır. Sovyet Hükümeti isyancılarla mücadele edenlerin yanındadır*” şeklinde açıklama yaparken, Bulgaristan ve Yugoslavya, Yunanistan sınırına kuvvet yığmaya başlamıştır.²⁹ Diğer taraftan ABD’nin tutumunda hiçbir kesin belirti hâlâ oluşmamıştır. Olayı Kıbrıs’ın bir iç işi olarak gören ABD açısından en önemli şey, SSCB’yi bu olaydan uzak tutmak ve Batı Bloğu ve NATO içinde Türkiye ile Yunanistan arasında vuku bulacak bir askeri çatışmayı önleyebilmektir. Bununla birlikte, öteden beri Makarios’un “Bağlantısız Ülkeler”e ve özellikle de SSCB’ye olan yakınlığından hoşlanmayan ABD açısından sorun, Makarios’a bağlı kuvvetlerin Sampson kuvvetlerine karşı direncinin bir iç savaşa yol açıp açamayacağı, Sampson’un adada yeni bir rejim tesis edip edemeyeceği ve Türkiye’nin adaya müdahalesinin önlenmesi noktalarında düğümleniyordu. Bu düşünce, özellikle ABD Dışişleri Bakanı Henry Kissinger’in konuyla ilgili olarak yaptığı toplantılarda net bir şekilde ortaya çıkmıştır.³⁰ Dolayısıyla ABD’de hâkim olan düşünce, Sampson kuvvetlerinin adayı bir iç savaşa sürüklemeden başarılı olup Sampson’un yeni rejimi tesis etmesiydi. Bunun dolayı ABD yönetimi bir “bekle ve gör” politikası izlemekteydi. ABD’nin bu “bekle ve gör” politikası Başbakan Ecevit’in dikkatini hemen çekmiştir. Çok vakit geçirildiği taktirde gelişmeler Türkiye’nin aleyhine dönebilir ve ABD adada kurulacak olan Sampson Hükümeti’ni tanıyabilirdi. Başbakan Ecevit’in önünde 20 Temmuz 1974 Cumartesi gününe kadar

²⁸ Birand, **30 Sıcak Gün**, s. 41.

²⁹ Birand, **30 Sıcak Gün**, s. 49.

³⁰ Bu toplantılarda geçen diyalogların metinleri için bkz. “Minutes of Meeting of the Washington Special Actions Group, July 15, 1974”, **Foreign Relations of the United States, 1969-1976 (Greece; Cyprus; Turkey, 1973-1976)**, Vol. XXX, United States Government Printing Office, Washington, 2007, pp. 276-281; “Minutes of Meeting of the Washington Special Actions Group, July 16, 1974”, **Foreign Relations of the United States, 1969-1976 (Greece; Cyprus; Turkey, 1973-1976)**, pp. 288-294; “Minutes of Meeting of the Washington Special Actions Group, July 17, 1974”, **Foreign Relations of the United States, 1969-1976 (Greece; Cyprus; Turkey, 1973-1976)**, pp. 304-308. (Not: Diyaloglardaki bazı kısımlar “çok gizli” niteliğinden dolayı yayınlanmamıştır.)

bir hazırlık devresi vardı. Bu devre içinde hem dünyaya gerçek niyetini göstermemesi, hem de tüm diplomatik olanakları denemesi gerekmekteydi. Kabinenin bazı üyeleri varsayımları gözden geçirirken, Başbakan Ecevit, Sampson rejiminin, ne BM ne de NATO baskısı ile oradan uzaklaştırılmayacağına kesinlikle inanmıştı. Hareket etmekte oluşacak bir gecikme, gereksiz bir vakit kaybı Akdeniz’de bir Yunan mevcudiyetine göz yummak, tarihi ve tamiri imkansız bir hatayla sonuçlanabilirdi. Bütün bu değerlendirmeler ışığında, Başbakan Ecevit temel stratejisi iki aşama içeriyordu: i) İngiltere’ye “Garanti Antlaşması” mekanizmasını işletme çağrısı yapmak, ii) İlgili temasları yürütmek, gerekirse Londra’ya gitmek ve “Türkiye’nin tüm yolları denediğini” göstermek. Bu çerçevede, Bakanlar Kurulu toplantısı sonunda, derhal İngiltere’ye müracaat edilmesi kararlaştırılmış ve İngiltere’ye 24 saat içinde cevap verilmesi isteğiyle “Garanti Antlaşması’nın işletilmesi için derhal görüşmeler yapılması”nı talep eden bir nota verilmiştir.³¹

Bakanlar Kurulu’nda alınan karar uyarınca Türkiye’nin İngiltere’ye vermiş olduğu ve 24 saat içinde konuyu görüşmek istediğini belirten notasına İngiltere’den olumlu yanıt gelince, Başbakan Bülent Ecevit ve beraberindeki Türk heyeti, 17 Temmuz günü saat 15:30’da Londra’ya hareket etmiştir. Başbakan Ecevit, “Garanti Antlaşması” uyarınca “garantör devlet”lerden biri olan İngiltere’ye, adaya birlikte müdahale etmeyi ve bunun için adadaki İngiliz üslerinin Türkiye tarafından kullanılmasına müsaade edilmesini teklif etmeyi planlamaktaydı. Şüphesiz Başbakan Ecevit, Londra’ya giderken, bu taleplere İngiltere’nin olumlu bir cevap vereceği hesap ve beklentisi içinde olmadığı gibi, İngiltere’nin Türkiye’nin yapacağı bir müdahaleyi de önlemek için çaba harcayacağını da bilinci içerisindeydi. Türkiye için amaç, sonunda nasıl olsa tek başına yapacağı müdahaleden önce, Türkiye’ye itiraz noktasında ileride kimsenin elinde bir bahane kalmamasını sağlamaktı.³² Bu çerçevede Başbakan Ecevit’in Londra’da İngiltere Başbakanı Harold Wilson ile İngiltere Dışişleri Bakanı James Callaghan’la birlikte gerçekleştirdiği görüşmelerde, İngiltere’nin ne Türkiye’yle beraber bir müdahalede bulunmaya ne de üslerini kullandırmaya niyetinin olmadığı anlaşılmıştır ve 19 Temmuz 1974 Cuma günü saat 02:00 civarında Türkiye’ye dönen Başbakan Ecevit, Genelkurmay Başkanlığı’na geçerek son hazırlıklar konusunda kuvvet komutanlarıyla görüştüğünden sonra Bakanlar Kurulu’nu toplayarak Kıbrıs’a müdahale

³¹ Birand, **30 Sıcak Gün**, s. 53.

³² Ercüment Yavuzalp, **Liderlerimiz ve Dış Politika**, Bilgi Yayınevi, Ankara, Eylül 1996, s. 162.

kararını kurul üyelerine açıklamıştır.³³ Saatler 20 Temmuz 1974 Cumartesi sabahında 05:05 gösterirken, ilk jet uçağının havalanmasıyla birlikte Kıbrıs Barış Harekâtı'nın³⁴ ilk safhası başlamış oluyordu.

Harekatın başladığı bilgisi 05:45'te Dışişleri Bakanlığına çağrılan Yunanistan Büyükelçisi Dimitris Kosmadopoulos'a Dışişleri Bakanı Turan Güneş tarafından şu sözlerle ifade edilmiştir: *“Türk hükümetinin, Garantörlük Antlaşması'nın 4. paragrafı 2. fıkrasını yürürlüğe sokmaya karar verdiğini belirtmek isterim. Türk hükümetinin bu kararı bütünüyle anlaşma maddeleri çerçevesinde olup, Kıbrıs'taki durumu anlaşmalar gereğinde yeniden düzeltmeyi öngörmektedir. Türk birlikleri, adada bulunan güçler ateş açmadıkça silah kullanmayacaktır. ...Türk hükümetinin bu kararı Yunanistan ile savaşma amacı taşımamaktadır. Bilakis bu karardan sonra Yunanistan ile anlaşma ortamı yaratılacağına ümit etmektedir. Türk hükümeti, NATO üyesi Türkiye ile Yunanistan arasında iyi ilişkiler kurulması gerektiğine inandığım tekrarlamak istemektedir.”*³⁵

Saat 06:10'da ise Başbakan Ecevit basın-yayın organlarına harekatın başladığına ilişkin şu açıklamayı yapmıştır: *“Türk Silahlı Kuvvetlerinin Kıbrıs'a indirme ve çıkarma harekatı başlamış bulunuyor. Allah milletimize, bütün Kıbrıslılara ve insanlığa hayırlı etsin. Bu şekilde insanlığa ve barışa büyük hizmette bulunmuş olacağımıza inanıyoruz. Öyle umarım ki, kuvvetlerimize ateş açılmaz ve kanlı bir çatışma olmaz. Biz aslında savaş için değil, barış için, yalnız Türklere değil, Rumlara da barışı getirmek için adaya gidiyoruz. Bu karara ancak tüm politik ve diplomatik yolları denedikten sonra mecbur kalarak vardık. Bütün dost ülkelere, bu arada son zamanlarda yakın istişarelerde bulunduğumuz dost ve müttefiklerimiz Birleşik Amerika'ya ve İngiltere'ye meselenin müdahalesiz halledilebilmesi, diplomatik yollardan halledilebilmesi için gösterdikleri iyi niyetli çabalar için şükranlarımı belirtmeyi borç bilirim. Eğer bu çabalar sonuç vermediyse, elbette sorumlusu, bu iyi niyetli gayretleri gösteren devletler değildir. Tekrar bu hareketin insanlığa, milletimize ve tüm Kıbrıslılara hayırlı olmasını dilerim. Allah'ın milletimizi ve bütün insanlığı felaketlerden korumasını dilerim.”*³⁶

³³ Birand, **30 Sıcak Gün**, s. 105.

³⁴ Harekâta “Kıbrıs Barış Harekâtı” ismini Başbakan Bülent Ecevit, 19 Temmuz 1974 Cuma günü kuvvet komutanlarıyla yaptığı son görüşme sırasında vermiştir. Başbakan Ecevit'in insancıl ve şair yönünden beslenen bu isim, o zamana kadar hiçbir silahlı harekâta “barış” adı verilmediği düşünüldüğünde, savaşın sert yüzünü örterek zorunlu olarak girilen bu müdahaleye yumuşak bir görüntü vermek açısından önemliydi. Bkz. İbrahim Artuç, **Kıbrıs'ta Savaş ve Barış**, Kastaş Yayınları, İstanbul, Eylül 1989, s. 144.

³⁵ Mütercimler, **Kıbrıs Barış Harekâtı'nın Bilinmeyen Yönleri, Satılık Ada Kıbrıs**, s. 253.

³⁶ Mütercimler, **Kıbrıs Barış Harekâtı'nın Bilinmeyen Yönleri, Satılık Ada Kıbrıs**, s. 264.

Birinci Kıbrıs Harekâtı (20–22 Temmuz 1974) ve BM Güvenlik Konseyi'nin 353 (1974) Sayılı Kararı

Kıbrıs Barış Harekâtı, 20 Temmuz 1974 Cumartesi sabah saatlerinde havadan indirme ve denizden çıkartmayla başlamış ve yoğun çatışmalarla 3 gün sürecek olan ilk safhası (I. Kıbrıs Harekâtı) başarıyla icra edilmiştir. Birinci harekât sonrasında Türk ordusu Girne-Lefkoşa-Gönyeli üçgeninde tutunabilmekle beraber askeri açıdan bazı olumsuzluklar varlığını sürdürmekteydi. Türk ordusu mevcut durumu itibariyle adanın ancak %7'sine yerleşebilmişti. Diğer bir deyişle, yaklaşık 40.000 kişilik bir askeri kuvvet bütün askeri teçhizatıyla birlikte 348 km²'lik dar bir alana yığılmıştır ki, böylesine büyük bir kuvvetin herhangi bir askeri saldırı karşısında bu dar alanda hareket yeteneği son derece sınırlıydı. (Bkz. Harita 1) Nitekim bu husus, Cenevre'deki görüşmelerden bir sonuç elde etme çabaları sürerken Türk siyasi ve askeri karar alıcılarını sürekli endişelendirmiş ve bu endişe ikinci harekâtın başlayacağı 14 Ağustos 1974 tarihine kadar devam etmiştir. Diğer taraftan, adadaki Türk nüfusunun yaklaşık %65'inin coğrafi dağılım olarak hâlâ Rumların denetimi altındaki bölgelerde yaşıyor olması da Türkiye'yi endişeye sevk etmekteydi.

Kıbrıs'ta çatışmaların sürdüğü 20 Temmuz 1974 gecesi BM Güvenlik Konseyi de toplanarak taraflara ateşkes çağrısında bulunan 353 (1974) sayılı kararını almıştır. Söz konusu karar şöyledi:

“Güvenlik Konseyi,

Kıbrıs'taki son gelişmelerle ilgili olarak Genel Sekreterin 1779. toplantıda sunduğu raporu dikkate alarak, Kıbrıs 6. Başkani'nin ve Kıbrıs, Türkiye, Yunanistan ve diğer üye ülkelerin temsilcilerinin demeçlerini de dikkate alarak, adadaki son gelişmelerle ilgili olarak yaptığı bugünkü toplantısında, şiddete başvurulması ve hala kan dökülmesini derin bir üzüntüyle karşılayarak,

Uluslararası barış ve güvenlik için ciddi bir tehdide yol açan ve bütün Doğu Akdeniz bölgesinde fevkalade infilaka müsait bir durum yaratan bu durumdan ciddi endişe duyarak,

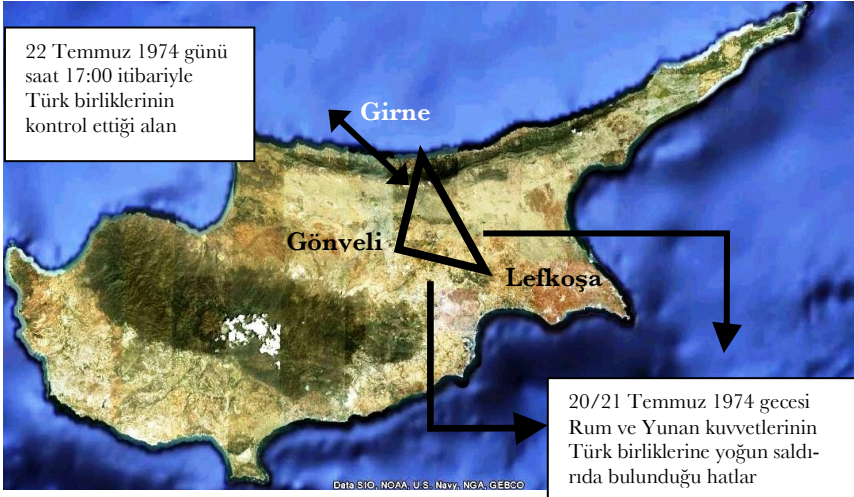
Uluslararası andlaşmalarla kuruluş ve garanti altına alınmış Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Anayasa düzeninin yeniden iadesi gereğinin de aynı ölçüde üzerinde durarak,

4 Mart 1964 tarih ve 186 sayılı (1984) Güvenlik Konseyi kararı ile aynı konuda Güvenlik Konseyi'nce daha sonra alınan kararları hatırlatarak,

Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın 24. maddesi uyarınca uluslararası barış ve güvenliğin sürdürülmesindeki başlıca sorumluluğunu müdrük olarak,

1) Bütün ülkeleri Kıbrıs'ın egemenlik, bağımsızlık ve toprak bütünlüğüne saygı göstermeye çağırır,

- 2) *Hâlihazırda çatışmaya taraf olan bütün ilgileri, ilk tedbir olarak, bütün çatışmaları durdurmaya çağırır ve durumu daha da vahimleştirecek herhangi bir hareketten kaçınmalarını ve azami dikkatle hareket etmelerini ister,*
- 3) *Kıbrıs Cumhuriyeti'ne birinci icra paragrafına aykırı olarak yapılan yabancı askeri müdahaleye derhal son verilmesini talep eder.*
- 4) *Kıbrıs Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Başpiskopos Makarios'un 2 Temmuz 1974 tarihli mektubunda talep ettikleri de dahil olmak üzere, uluslararası antlaşmaların verdiği izinle Kıbrıs'ta bulunanlar dışında Kıbrıs Cumhuriyeti'ndeki bütün yabancı askeri personelin gecikmeksizin geri çekilmesini talep eder.*
- 5) *Bölgede barışın ve Kıbrıs'ta anayasal hükümetin yeniden teessüsü için gecikmeksizin müzakerelere girişmelere ve Genel Sekretere bilgi vermeleri için Yunanistan'a, Türkiye'ye ve Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığı'na [İngiltere] çağrıda bulunur.*
- 6) *Görevin yerine getirilebilmesi için bütün tarafları Birleşmiş Milletler Barış Gücü'yle işbirliğine çağırır.*
- 7) *Durumu sürekli olarak izlemeyi kararlaştırır ve en kısa zamanda barışçı şartların iadesini temin maksadıyla diğer tedbirlerin alınması için uygun göreceği tarzın rapor vermesini Genel Sekreter'den ister.*³⁷

Harita 1: 20–22 Temmuz 1974 Tarihlerinde Kıbrıs Barış Harekâtı'na İlişkin Askeri Durum

³⁷ Bkz. **Yearbook of the United Nations**, Vol. 28, Office of Public Information UN, New York, 1974, p. 291; Sarıca vd., **Kıbrıs Sorunu**, s. 195-196.

Gerek ABD'nin Türkiye ve Yunanistan nezdindeki girişimleri, gerekse Kıbrıs'taki "çıkartma"nın askeri durumu dolayısıyla, Türkiye, BM Güvenlik Konseyi'nin 353 (1974) sayılı kararını kabul ederek, 22 Temmuz 1974 günü saat 17:00'den itibaren bu karara uymaya başlamıştır.

Türkiye'nin BM'nin ateşkes çağrısını kabul etmesi ve askeri harekâtı genişletmemesi kararı uzun süre kamuoyunda tartışılmıştır. Özellikle hükümetin Milli Selâmet Partisi (MSP) kanadı, Kıbrıs müdahalesini bir iç politika malzemesi olarak kullanmak isteğiyle uç noktada demeçlerle kamuoyunu etkilemek çabası içerisine girmiştir.³⁸ Oysa fiili durum askeri açıdan çok da olumlu değildi. Her şeyden önce Yunanistan'la savaş olasılığını göz önünde tutan Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK), askeri kuvvetlerini bölmek zorunda kalmıştı. Kıbrıs'a çıkan kuvvetler de yeteri kadar ilerleyememiş ve dar bir alana sıkışmıştı. Tüm bunlara, ateşkesin sağlanması için yapılan uluslararası baskılar da eklenince, Yunanistan'da "Albaylar Cuntası"nın hükümeti Konstantinos Karamanlis'e devretmiş olmalarını da (Kıbrıs'ta da Sampson'un yerini Glafcos Clerides almıştır) olumlu bir gelişme olarak değerlendiren Türkiye, çıkartma harekâtı sonucunda elde ettiği bölgeyi siyasi ve diplomatik yollarla genişletebileceğini düşünerek ateşkes çağrısını kabul etmiştir.³⁹ İşte bu düşünceler ve şartlar içerisinde Türkiye 25-30 Temmuz 1974 tarihlerinde gerçekleştirilecek olan I. Cenevre Konferansı'na katılma kararı almıştır.

I. Cenevre Konferansı (25-30 Temmuz 1974), Cenevre Deklarasyonu/Protokolü, II. Cenevre Konferansı (8-14 Ağustos 1974)

25-30 Temmuz 1974 tarihleri arasında toplanan I. Cenevre Konferansı'na Türkiye, Dışişleri Bakanı Turan Güneş başkanlığında asker ve sivillerden oluşan bir heyetle katılırken; Yunanistan heyetinin başkanlığında Dışişleri Bakanı Yeorgios Mavros bulunmaktaydı. Diğer taraftan konferansa İngiltere de Dışişleri Bakanı James Callaghan başkanlığındaki bir heyetle katılırken, BM, ABD ve SSCB de konferansa gözlemci göndererek gelişmeleri izlemişlerdir.

Türk heyeti konferansa şu önerilerle gelmişti: 1) Hem ateşkes, hem de Kıbrıs'ta yeni düzenin kurulması konusunda karar alınmalıdır, 2) Federasyon tezine uygun bağlayıcı bir karar elde edilmelidir, 3) Kıbrıslı Türklerin güvenliği yine Türklerden oluşacak bir polis gücü tarafından güvence altına alın-

³⁸ Bu konuda bkz. Yavuzalp, **Liderlerimiz ve Dış Politika**, s. 170-171.

³⁹ Fırat, "Yunanistan'la İlişkiler (1960-1980)", s. 743-744.

malıdır, 4) Türk askerlerinin geri dönüşü için kesin hiçbir tarih metne girmemelidir, 5) Türk birliklerinin etrafını çevirecek olan tampon bölge 10 km olmalı ve etrafında BM'nin hiçbir askeri kordonu bulunmamalıdır, 6) Rauf Denктаş cumhurbaşkanı yardımcılığı görevine derhal başlamalıdır, 7) Türk ve Rum cemaatlerinin de katılacağı bir Kıbrıs Konferansı bir hafta içinde toplanmalıdır.⁴⁰ Buna karşılık Yunan heyeti ise konferansa şu önerilerle gelmişti: 1) Cenevre'de sadece BM'nin ateşkes kararı yani ateşkesin nasıl uygulanacağı görüşülmeli, anayasal konular kesinlikle ele alınmamalıdır, 2) Türk birlikleri derhal ve toptan adadan çıkmalıdır, 3) Anayasa ve Kıbrıs'taki yeni düzene ait hiçbir konu ele alınmayacağı gibi, bir hafta sonraki konferansa da atıfta bulunulmamalıdır.⁴¹ Oldukça çetin müzakerelere sahne olan konferansın sonunda⁴² İngiltere'nin de arabuluculuğuyla 30 Temmuz 1974 tarihinde bir uzlaşmaya varılabildiği ve Cenevre Protokolü (Cenevre Deklarasyonu) imzalanmıştır.

Cenevre Protokolü'nün 1. maddesine göre “...Bakanlar, 16 Ağustos 1960'ta Lefkoşa'da imzalanan milletlerarası antlaşmaları ve BM Güvenlik Konseyi'nin 353 (1974) sayılı kararını dikkate alarak, Kıbrıs'taki durumu makul bir süre zarfında yeniden tanzim edecek ve ayarlayacak tedbirlerin acil olarak devamlı olacak şekilde harekete geçirilmesinin önemini kabul etmişlerdir. Bununla beraber, ilk önce bazı acil tedbirlere ihtiyaç olduğunda mutabık kalmışlardır.” Protokolün 2. ve 3. maddeleri, tarafların toprak genişletmemeleri hususunu ve Kıbrıs'ta alınacak acil önlemleri düzenlemekteydi. Bu çerçevede, 2. maddede 30 Temmuz 1974 günü saat 24:00 itibariyle taraflar Kıbrıs'ta kontrolleri altında tuttıkları bölgeleri genişletmemeleri gerektiğini beyan ederlerken, kuvvetlerini de her türlü saldırıdan ve düşmanca faaliyetlerden kaçınmaya davet etmişlerdir. 3. maddede ise derhal yürürlüğe konulması gereken dört önlem kabul edilmiştir. Bu çerçevede, 3/1. maddeye göre “...Türk Silahlı Kuvvetlerince işgal edilen bölgenin bittiği yerden itibaren” BM Barış Gücü bir güvenlik bölgesi oluşturacak; 3/2. maddeye göre “Yunan ve Kıbrıs Rum Kuvvetlerince işgal edilen bütün Kıbrıs Türk bölgeleri derhal tahliye edilecektir. Bu bölgeler, BM Barış Gücü tarafından korunmaya devam edecek ...Türk Silahlı Kuvvetleri'nin kontrolü dışında kalan diğer Türk bölgeleri bir BM Barış Gücü güvenlik birliği tarafından korunmaya devam olunacak”; 3/3. maddeye göre Türklerin ve Rumların birlikte yaşadığı köylerdeki güvenlik hizmetleri BM Barış Gücü tarafından yürütülecek; 3/4. maddeye göre çatışmalar sırasında tutuklanan

⁴⁰ Fırat, “Yunanistan'la İlişkiler (1960-1980)”, s. 744.

⁴¹ Fırat, “Yunanistan'la İlişkiler (1960-1980)”, s. 744.

⁴² Konferansın seyri konusunda daha geniş bilgi için bkz. Yavuzalp, **Liderlerimiz ve Dış Politika**, s. 172-180; Birand, **30 Sıcak Gün**, s. 275-358.

askeri personel ve siviller ya mümkün olan en kısa sürede mübadele edilecekler ya da Milletlerarası Kızılhaç Komitesi'nin denetimi altında serbest bırakılacaklardır. Protokolün 4. ve 5. maddeleri ise Kıbrıs'ın gelecekteki statüsüne ilişkindi. Bu çerçevede 4. maddede Türk askerlerinin adadan uygun zamanda kademeli olarak geri çekilmesi için adil ve sürekli bir çözüm sağlanması ve adada barış, güvenlik ve karşılıklı güvenin tesis edilmesi ön koşulu getirilirken; 5. maddeye göre Türkiye, Yunanistan ve İngiltere dışişleri bakanları “...müzakerelerin aşağıdaki hususları gerçekleştirmek amacıyla mümkün olan en az gecikmeyle devamını kararlaştırmışlardır: a) Bölgedeki barışın iadesi, b) Kıbrıs'ta anayasal hükümetin yeniden tesisi. Bu amaçla müzakerelerin 8 Ağustos 1974'te Cenevre'de devamı üzerinde anlaşmışlardır. Bakanlar, aynı zamanda, Anayasaya ilişkin görüşmelere Kıbrıs Türk ve Kıbrıs Rum toplumu temsilcilerinin de erken bir safhada katılmaları üzerinde mutabık kalmışlardır. Görülecek anayasal sorunlar arasında 1960 Anayasası'nun cumhurbaşkanı yardımcısına tanıdığı görevleri taahhüt etmesi suretiyle anayasal meşruiyete derhal dönülmesi yer alacaktır. Bakanlar, Kıbrıs Cumhuriyeti'nde fülüyatta Türk ve Rum olmak üzere iki muhtar idarenin mevcut bulunduğunu not etmişlerdir...”⁴³

Netice itibarıyla I. Cenevre Konferansı'nda verilen mücadele ve konferans sonunda imzalanan Cenevre Protokolü, Türk diplomasisi açısından büyük bir başarıdır. Türkiye, isteklerinin hemen hemen tamamını Protokol'e koydururken, Kıbrıs'a yapmış olduğu askeri müdahalenin de yasal ve meşru olduğunu doğrulamış ve Kıbrıs Türk toplumunun adadaki varlığının ve özerkliğinin adadaki Rumlarla aynı statüde olduğunu kabul ettirebilmiştir. Böylelikle ikinci konferansa giderken önemli avantajları elde tutabilmiştir.

8-14 Ağustos 1974 tarihleri arasında gerçekleştirilen II. Cenevre Konferansı gergin bir havada başlamıştır. Zira, Cenevre Protokolü'ne rağmen, Rum ve Yunan kuvvetleri, Türk bölgeleri etrafındaki kuşatmayı kaldırmadıkları gibi, ateşkese de riayet etmemişler ve çarpışmalar yine devam etmiştir.⁴⁴ Türk heyeti, bu durumu konferansın başında dile getirerek, birinci konferansın kararlarının yerine getirilmesi gerektiğini ileri sürerken; Yunan heyeti de, Türk birliklerinin ateşkese riayet etmediğini ve birinci konferansın bitiminden bu yana ilerlemeye devam ettiklerini ileri sürmüştür. Diğer taraftan, konferans sırasında gerek Yunanistan Dışişleri Bakanı Mavros gerekse konferansa daha sonra katılan Kıbrıs Rum tarafı lideri Clerides⁴⁵, bir hayli uzlaş-

⁴³ Cenevre Protokolü'nün metni için bkz. **Keesing's Contemporary Archives**, 1974, p. 26709; Sarıca vd., **Kıbrıs Sorunu**, s. 202-204.

⁴⁴ Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 805.

⁴⁵ Konferansın “Kıbrıs'ta anayasal hükümetin yeniden tesisi” konusunun ele alınacağı gün Rumların uzlaşmaz tutumlarının bir başka örneğini gösteren ve bu yüzden müzakereleri bir gün

maz bir tutum sergilemişlerdir. Mavros ve Clerides'in bu tutumlarında, ödün verilmemesi için Makarios'un perde arkasından yaptığı baskıların yanında, *"Türkler yapabileceklerinin azamisini yaptılar, bundan ötesine gitmeye ne kendileri cesaret edebilir, ne de büyük devletler buna müsaade eder"* şeklindeki düşüncenin de kuşkusuz etkisi vardı.⁴⁶

Konferansın ilerleyen günlerinde, müzakerelerde yaşanan süreçler, konferanstan hiçbir sonuç çıkmayacağı kanaatinin Türk heyetinde güçlenmesine neden olmuştur. Türk tarafı adadaki yeni düzen için önce "coğrafi esasa dayalı federatif sistem"i teklif etmiştir. Buna karşılık Yunan heyeti, yeni bir anayasal düzeni oluşturmanın yerinin bu konferans olmadığını söyleyerek, 1960 düzeninin ötesine gitmeyen teklifler getirerek, 1963'te anayasayı kendi lehlerine değiştirmek amacıyla yaptıkları teklifleri yaşama geçirmek için görüşmelerin bu yönde sürmesine çaba göstermişlerdir. Yunan heyetinin bu tutumu Türkiye için sürpriz değildi. Bu ihtimal göz önünde tutularak gerekli hazırlıklar zaten yapılmış ve bu çerçevede birinci harekât sırasında adaya ağır silah, tank ve zırhlı araçlarla birlikte 40.000'e yakın bir askeri kuvvet yığılmıştı. Bununla beraber, birinci öncelik, konferansta sorunun görüşmeler yoluyla çözülmesine verilmiş, ancak bu yapılırken karşı tarafın "ipe un serme" ve "zaman kazanma" taktiklerine karşı Türk heyeti kısa sürede olumlu veya olumsuz bir sonuç alınmasını sağlayacak şekilde hareket etmeyi müzakere stratejisinin temeli olarak belirlemiştir.⁴⁷

Tarafların görüşlerini uzlaştırmanın son derece zor olduğu konferansta 13 Ağustos 1974 gününe gelindiğinde İngiltere Dışişleri Bakanı James Callaghan, Türk heyetinin bir gece önce kendisine sunduğu "kantonal sistem" önerisini masaya getirmiştir. Buna göre, Kıbrıs Cumhuriyeti içinde 6 kantonlu (1 ana kanton ile Lefke, Poli, Baf, Larnaka ve Karpaz'da yer alacak 5 kanton) özerk bir Kıbrıs Türk bölgesi oluşturulacak, bunların toplam yü-

geciktirecek olan bir olay yaşanmıştır. Yunanlılar ve Rumlar konferans masasında Clerides'in önüne "Kıbrıs Cumhurbaşkanı", Rauf Denктаş'ın önüne de "Kıbrıs Türk Temsilcisi" tabelasının konulmasını istemişlerdir. Ayrıntı gibi gözüken bu olay, aslında 1950'lerden bu yana yaşanan "Kıbrıs Sorunu"nun tam da özünü ve temel ihtilafını teşkil etmektedir. Bu davranışlarıyla Rumlar kendilerini "devlet", Türkleri ise "azınlık" olarak gördüklerini göstermiş oluyorlardı ki, bu durum Cenevre Protokolü'ndeki "Kıbrıs'ta iki muhtar idarenin mevcut bulunduğu" hükmünün de içeriğini boşaltmaktaydı. Türk heyeti tarafından şiddetle reddedilen bu Rum tutumu, İngiltere Dışişleri Bakanı Callaghan'ın çabalarıyla ancak bir gün sonra aşılabilmektedir. Bulunan formül, Clerides'in Yunan heyetinin yanında, Denктаş'ın da Türk heyetinin yanında tabelasız oturmaları olmuştur. Müzakerelerin seyri konusunda daha geniş bilgi için bkz. Yavuzalp, **Liderlerimiz ve Dış Politika**, s. 180-188.

⁴⁶ Yavuzalp, **Liderlerimiz ve Dış Politika**, s. 181-182.

⁴⁷ Yavuzalp, **Liderlerimiz ve Dış Politika**, s. 183-184.

zölçümü ada topraklarının %34'ünü kapsayacaktı. Bu kantonlar Türk idaresince yönetilecekler ve çözüme ilişkin bildirinim imzalanmasında sonra 48 saat içinde Yunan ve Kıbrıs Rum silahlı kuvvetleri ve polis gücü özerk Kıbrıs Türk bölgesinin ana kantonunu terk edeceklerdi.⁴⁸ Bu öneri karşısında, Mavros ve Clerides, Atina ve Lefkoşa'da danışmalarda bulunmak üzere konferansa 36 saat ara verilmesini istemişlerdir. Türk heyeti ve kuşkusuz Başbakan Ecevit, 36 saat isteminin temelinde büyük bir propaganda ve konferansı uzatma niyetinin yattığını biliyorlardı. Ancak, Rumlar yıllarca dünyaya “36 saat istedik vermediler” diyerek çok etkili bir propaganda yapabiliyorlardı. Böyle bir manevranın mutlaka cevaplandırılması gerekmektedir.⁴⁹ Bu arada ABD Dışişleri Bakanı Kissinger de devreye girerek Başbakan Ecevit'le yaptığı telefon görüşmesinde, Türk heyetinin “kantonal sistem” tezinin orijinal haliyle Yunan heyeti ve Rumlar tarafından kabul edilmesinin güç olduğunu anlatarak yepyeni bir öneride⁵⁰ bulunmuş ve karşı tarafı ikna edebilmek için süre istemiştir. Başbakan Ecevit'ten, bu öneriyi kabul ettirdiği taktirde ve askerden arındırılmış bölgenin derhal boşaltılması şartıyla Türkiye'nin 36 saat bekleyeceği cevabını alan Kissinger bütün gün boyu bu öneriyi kabul ettirmek için çabalarını sürdürmüştü de, İngiltere Dışişleri Bakanı Callaghan'ın tarafsız kalmayı yeğlemesi ve Türkiye'ye baskı yapılarak ikinci harekate girişmesini engelleme yolunu seçmesi sonucunda, bir sonuca ulaşmamıştır.⁵¹

13 Ağustos 1974 akşamı saat 19:00'da Türk heyeti, 14 Ağustos 1974 günü saat 02:00'de hiçbir sonuç alınmadan dağılacak konferansın son toplantısına girerken, Yunan heyeti ve Rumlar konferansa 36 saat ara verilmesi istemlerini sürdürmekteydiler. Türk heyeti Cenevre'ye gelmeden önce, konferansın sonuç alınmadan dağılacağı belli olması durumunu önceden hesaplayan Başbakan Ecevit ve Dışişleri Bakanı Turan Güneş, böyle bir durumda ikinci harekâtın başlayacağı günün Güneş'e gizli bir şekilde bildirilmesi için kendi aralarında bir parola kararlaştırmışlardı. Parola, Dışişleri Bakanı Güneş'in kızına (Ayşe Güneş [Ayata]) atfen söylenecek olan “*Ayşe tatile çıktı/çıkısın/çıkıyor*” idi. Böylelikle, Dışişleri Bakanı Güneş, Ankara'dan ikinci harekâtın başlayacağına dair bilgiyi son toplantıya girmeden önce

⁴⁸ Fırat, “Yunanistan'la İlişkiler (1960-1980)”, s. 747.

⁴⁹ Birand, **30 Sıcak Gün**, s. 456.

⁵⁰ Kissinger'in bu yeni önerisine göre, i) Yunan heyeti “kantonal” veya “iki bölge” önerilerden birini prensip olarak kabul ettiklerini açıklayacaklar, ii) Aynı anda Türk Silahlı Kuvvetleri'nin elinde bulundurduğu bölgenin etrafında bir tampon bölgenin oluşturulacak, iii) Rumlar ve Yunanlılar, adanın %17-18'ini kapsayan bölgedeki askerlerini hemen çekecekler ve idaresini Kıbrıslı Türklere bırakacaklar ve müzakereler süresince buralara asker sokulmayacaktı.

⁵¹ Birand, **30 Sıcak Gün**, s. 456-457.

Türk heyetiyle paylaşmış ve heyetkilerden konuşmalarını konferansın 14 Ağustos 1974 günü saat 02:00'de dağılacak şekilde ayarlamalarını istemiştir.⁵² Böylelikle, Rumların ve Yunan heyetinin 36 saat ara verilmesi isteklerini sürdürdükleri⁵³ II. Cenevre Konferansı'nın bu son toplantısı saat 02:20'de hiçbir sonuç alamadan dağılırken, saat 05:30 civarlarında Kıbrıs Barış Harekâtı'nın ikinci safhası başlamış oluyordu.

Kıbrıs Barış Harekâtı'nın İkinci Safhası (14-16 Ağustos 1974) ve Uluslararası Tepkiler

Kıbrıs Barış Harekâtı'nın 14 Ağustos 1974 sabahı başlayan ikinci safhasında Türk birlikleri hava kuvvetlerinin desteğinde doğuda Magusa'ya, batıda Lefke'ye doğru iki koldan harekete geçmişlerdir.⁵⁴ Böylelikle, Türk birlikleri 22 Temmuz 1974 gününden bu yana sıkışmış oldukları ve askeri açıdan büyük risk taşıyan 348 km²'lik üçgen şeklindeki dar alandan kurtularak, hızla Rum direnişini kırmaya başlamışlardır. Türk birlikleri ikinci harekate başladıktan hemen sonra, saat 06:30'da, Türk hükümeti bir bildiri yayınlayarak ikinci hareketin nedenleri ve amaçlarını açıklamıştır. Söz konusu bildiri şöyleydi:

“Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bağımsız varlığına son vermek ve adanın Yunanistan'a ilhakını sağlamak amacıyla Atina'dan yönetilen ve Kıbrıs'taki Yunanlı subaylar tarafından gerçekleştirilen 15 Temmuz 1974 hükümet darbesi üzerine, Türkiye garantör bir devlet olması hakkını kullanarak Kıbrıs'ın bağımsızlığını, toprak bütünlüğünü ve Türk toplumunun ve mal güvenliğini korumak ve adaya barış getirmek için harekete geçmek zorunda kalmıştır.

Ancak Türkiye'nin bu hareketi sayesinde ki, Kıbrıs'ın bağımsızlığının korunması mümkün olabilmıştır.

Bunun ardından Türkiye, Güvenlik Konseyi'nin 353 sayılı kararına uygun olarak adada bir anayasal düzenin, huzur ve barışın kurulabilmesi için kendisine düşen görevi yerine getirmek üzere elinden geleni yapmıştır. Fakat, Cenevre'de bu amaçla ilgili taraflar arasında mutabık kalınarak yayınlanmış deklarasyon ile gerçekleştirilmesi kararlaştırılmış bulunan hususlardan hiçbirine diğer taraflar uymamıştır. Bu yetmiyor muş gibi, nezaret altına alınıyor kisvesi ile silahsız ve savunmasız insanlar, medeni

⁵² Konferansın son toplantısının ayrıntıları için bkz. Birand, **30 Sıcak Gün**, s. 460-481.

⁵³ Toplantı sırasında, Rumların ve Yunan heyetinin bu süre isteklerine arka çıkan İngiltere Dışişleri Bakanı Callaghan, Türk heyetinin red cevabı karşısında “Bugün Kıbrıs ordunuzun esiridir, ancak yarın ordunuz Kıbrıs'ın esiri olacaktır!” sözlerini sarfetmiştir.

⁵⁴ Mütercimler, **Kıbrıs Barış Harekâtı'nın Bilinmeyen Yönleri, Satılık Ada Kıbrıs**, s. 468.

vicdanları isyana sevk eden şartlar içerisinde tutsak veya rehine şeklinde tutulmaya devam edilmiştir.

Adadaki Türk toplumunun, insanlık haysiyetini çığnemeye kalkışan ve büyük bir çoğunluğunun hayatını ve özvarlığını en ciddi bir tehdit altında tutan bu duruma tahammül kalmamıştır. Ve bir an önce bu koşullardan kurtarılmasını garantör devlet olan Türkiye'den beklemektedir.

Öte yandan İkinci Cenevre Konferansı'nda görülmüştür ki, Kıbrıs Devleti, hala bir Yunan adası olarak telakki edilmek istenmektedir. Bu nedenle, Kıbrıs Devleti'nin bağımsızlığının 15 Temmuz darbesine kadar devam etmesinde en güçlü ve en önemli unsuru teşkil etmiş olan, Türk toplumunun Rum toplumunca ezilip tahakküm altında tutulmasına son derece eşit hak ve olanaklara ve hakkı olan güvenliğe kavuşturulmasına engel olunmak istendiği bir kere daha anlaşılmış ve Yunanistan'ın bu maksatla çeşitli oyalayıcı taktiklere başvurmaktan geri kalmadığı müşahade edilmiştir.

Yunanistan, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 353 sayılı kararıyla garantör devletlere verilen görevleri yerine getirmemiştir. Yunanistan, 30 Temmuz 1974 tarihli Cenevre Deklarasyonu'yla kabul ettiği, altına imza attığı yükümlülüklerden hiçbirine uymamıştır. Yunanistan, 8 Ağustos'ta toplanan, İkinci Cenevre Konferansı'nda da altı gün süre ile ciddi müzakerelerden kaçınmış ve hatta sorunları görüşmeye bile yanaşmayan uzlaşmaz bir tutum içinde bulunmuştur.

Bu koşullar karşısında bugüne kadar Türkiye tarafından büyük bir iyi niyet ve sabırla sürdürülen barışçı girişimlerin hiçbir olumlu sonuca varamayacağı açıkça ortaya çıkmıştır.

Türkiye, diğer ilgili ülkelerle mutabık kalınacak bir hal çaresi bulmak hususundaki gayretlerinin Yunanlılar ve Rumlarca ısrarla engellenmesi dolayısıyla, Kıbrıs Devleti'nin varlığının, bağımsızlığının ve toprak bütünlüğünün bir daha hiçbir şekilde tehdit edilemeyeceğini ve Türk toplumunun haklarının ve güvenliğinin korunacağı bir hukuk düzeninin kurulmasını tek başına sağlamak yoluna başvurmak zorunda kalmıştır.

Türk toplumu, adada, kendisine bir imtiyaz istememektedir. Fakat kendisinin, esir ve ya hakları kısılmış bir azınlık muamelesine tabi tutulmasına da razı değildir. Bütün istediği, hak, vecibe ve sorumluluklar bakımından adadaki Rumlarla eşit olanaklara sahip olabilmektir.

Türkiye birçok kez açıklandığı üzere, adanın silahlandırılması gibi bir amaç gütmektedir. Türkiye'nin Kıbrıs'a ilişkin bir toprak talebi de yoktur.

Ancak, Türkiye garantör devlet sıfatı ve yetkileriyle Kıbrıs'ın bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü, Türk toplumunun hak ve yararlarını korumayı kendisine görev bilmektedir ve bundan sonra da bilecektir.

Bu hareket Yunanistan'a karşı değildir.

Bu hareket Kıbrıs Rum toplumuna da karşı değildir.

*Bu hareket Kıbrıs'ın bağımsızlığını güvence altına almaya, Kıbrıs'ta Türk ve Rum toplumlarına barış ve sükûn sağlamaya ve bölgede sürekli bir barışın yerleşmesine yöneliktir.*⁵⁵

İkinci harekâtın başlamasından yaklaşık 6,5 saat sonra, Türk savaş uçaklarının başlattığı ve zırhlı birliklerin desteğindeki piyade ve komandoların geliştirdikleri harekâtın hızla ilerlediği, Rumlarla kanlı çarpışmaların yapıldığı saatlerde Başbakan Bülent Ecevit, düzenlediği basın toplantısında hem birinci harekâtın, hem de ondan sonraki gelişmelerin değerlendirmesini yaparak, ikinci harekâtın yapıldığı nedenlerini açıklamıştır. Başbakan Ecevit'in dikkat çektiği noktalar şöyleydi:

"Cenevre Konferansı'ndan bir sonuç alınamayacağını, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nce bu konferansta çizilen amaçların Yunan hükümeti ve Kıbrıs Rum yönetimi tarafından engellendiği ve engelleneceği anlaşılmıştır ve bu sabah Türk Silahlı Kuvvetleri Kıbrıs'ta kendilerine düşen görevi yerine getirmeye başlamıştır.

Yunanlılar ve Rumlar, bugüne kadar, Kıbrıs Devleti'nin anayasal statüsü konusunda ciddi bir görüşmeye yanaşmamışlardır. Hatta Güvenlik Konseyi kararının açık hükmüne rağmen, konferansın bu konuda yetkisiz olduğu iddiası ile çalışmalarını uzun süre aksatmışlardır.

30 Temmuz'da imzalanıp yayınlanan Cenevre Deklarasyonu'nun kendilerine yüklediği görevlerden hiçbirisini yerine getirmemişlerdir.

Deklarasyon'un açık hükümlerini, devletlerarası hukuk kuralları ve insan haklarını göz göre göre çiğneyerek, güçlerinin yettiği yerde, silahsız ve savunmasız Türk topluluklarına esir ve rehin muamelesi yapmayı sürdürmüşlerdir. Günler geçtikten ve Cenevre Konferansı'nın ikinci aşaması başladıktan sonra, bir ara, Türklerin köylerine, mahallelerine, evlerine dönmelerinin sağlanacağını, buraların Rum Milli Muhafızlarınca boşaltılacağına söz verdikleri halde, birkaç yerdeki sınırlı uygulamadan sonra, dün, bu yükümlülüklerini ve sözlerini yerine getirmeyeceklerini ve rehin olarak tuttukları Türkleri serbest bırakmayacaklarını, her türlü insanlık kuralına meydan okurcasına dünya-yı ilan etmişlerdir.

Gene Cenevre Deklarasyonu'nun açık hükmüne rağmen, Yunan hükümeti, dün yayınladığı bildiriye, garantör devlet yetkisiyle adada bulundurulmuş Türk Silahlı Kuvvetleri'ni 'işgal' kuvveti gibi göstermiş ve bu kuvvetlerin tahliyesini, atılması gereken ilk

⁵⁵ **Milliyet**, 15 Ağustos 1974, s. 4.

adam olarak ileri sürülmüştür. Gayri meşru durumları ve bir oldu-bitti ile Kıbrıs'ı Yunanistan'a ilhak etme amaçları bütün dünyaca bilinen Yunan birliklerini ve subaylarını ise ancak ondan sonra çekebileceğini bildirmiştir. Bu da, Yunan hükümetinin kendi imzasını taşıyan Cenevre Deklarasyonu'nu tanımama kastinin bir başka kanıtıdır.

Gerek Yunan hükümeti gerek Kıbrıs Rum hükümeti, Cenevre Konferansı'nı ve bu konferansta alınan kararları geçersiz kalmak için her çabayı göstermişlerdir.

Oyalama taktikleriyle zaman kazanmak ve Kıbrıs'ta alışık oldukları düzeni, daha doğrusu düzensizliği sürdürmek, yaratılan gayri meşru duruma garantör devlet olarak müdahale eden Türkiye'yi etkisiz bırakmak için ellerinden geleni yapmışlardır.

Cenevre Deklarasyonu bir bütündür. Bu bütünün içinde yer alan ateşkes hükmü, kesin bir sorumluluk olan güvenlik bölgesi ile ilgili Türk isteği kabul edilmediği halde, büyük ölçüde yerine getirilmiştir, fakat adada güvenlik sağlayabilmenin temel koşulu olan bazı hükümlere uymamakta Yunan hükümeti ve Kıbrıs Rum yönetimi inat etmişlerdir.

Bu durum da, garantör devlet olarak Türkiye'nin ateşkese uyma yükümlülüğünü ortadan kaldırmaktadır.

Kararları tek taraflı olarak çiğnenen, çalışması kasti olarak engellenen bir konferansı sürdürür götürmenin yarardan çok zarar getirdiğini gören Türkiye, garantör devlet niteliği ile üstlenmiş olduğu yetki ve görevleri, gerek Kıbrıs Devleti'nin bağımsızlığı, gerek Kıbrıs Türk halkının hakları ve güvenliği konusunda taşıdığı sorumluluğu tek başına yerine getirme zorunluluğu duymaktadır.

20 Temmuz 1974 günü, Türkiye'nin garantör devlet olarak ve garantörlükten aldığı yetkinin sınırları içinde kalmaya özen göstererek giriştiği harekât ne kadar haklı ve hukuki idiyse, bugünkü davramışı da o kadar haklıdır ve hukukidir.

Çünkü 20 Temmuz'daki Türk harekâtını haklı ve hukuki kılan bütün etkenler bugün de fazlasıyla devam etmektedir.

20 Temmuz 1974 Türk harekâtını ne kadar meşru idiyse, onun zorunlu devamı olan şimdiki Türk harekâtı da o kadar meşrudur.

Türk Silahlı Kuvvetleri, Kıbrıs'ın sorunlarına müzakere yoluyla çözüm aranabilmesi için durdurmuş bulunduğu harekâtını, bu arayışlardan sonuç alınamayacağı belli olunca, şimdi bıraktığı yerden sürdürmektedir.

Bu harekâtın amacı Kıbrıs'ı istila değildir. Kıbrıs'ı kurtarmaktır. Bağımsızlığını korumaktır.

Bu harekât amacı Kıbrıs Devleti'ni yıkmak değildir. Yıkılan Kıbrıs Devleti'ni daha sağlam temeller üzerinde yeniden kurmaya yardımcı olmak ve toprak bütünlüğünü gerçek güvenceye kavuşturmaktır.

Bu harekât amaçlarına ulaştığında, Kıbrıs'ın Türk halkıyla birlikte Rum halkı da güvenliğe ve sürekli barışa kavuşmuş olacaktır.

Bu harekât Yunanistan'a karşı değildir. Rum toplumuna karşı değildir. Amacımız adada kuracağımız dengeyi gene Yunanistan'la, Rumlara eşit şartlar altında işbirliği yaparak beraberce sürdürmek, güçlendirmektir.

*Allah, Türk Silahlı Kuvvetleri'ni bu barışçı ve insanca harekâtında başarılı kalsın.*⁵⁶

İkinci harekâtın askeri bakımdan yapılma zorunluluğu ise Kıbrıs Barış Harekâtı'nda görev yapmış olan emekli Orgeneral Suat Aktulga tarafından şöyle ifade edilmektedir: “Siyasi ve insani nedenlerin dışında askeri bakımdan da ikinci harekâtın başlaması kaçınılmaz gerekliliktir. Çünkü köprübaşı⁵⁷ sahasında o kadar yoğun bir yığılma olmuştu ki, Rumların her ağır silah atışı hemen hemen bir vastayı yok edebirdi.⁵⁸ Bu nedenle yapılan barış görüşmelerinde siyasi yetkililer harekât kararı vermeye bir yerde de zorlanıyordu.”⁵⁹

İşte bu siyasi, hukuki ve askeri gerekçelerle 14 Ağustos 1974 gününden itibaren başlatılan ikinci harekât, 16 Ağustos 1974 günü akşamı saat 19:00'dan itibaren Türkiye'nin, BM Güvenlik Konseyi'nin aynı günlü 360 (1974) sayılı kararına⁶⁰ uyarak ateşkesi kabul etmesiyle sona ermiştir. Harekâtın sonunda Türk Silahlı Kuvvetleri, Magusa-Lefkoşa-Lefke-Kokkina (Erenköy) çizgisine (Yeşil Hat/Atilla Hattı) ulaşarak adanın %38'ini ele geçirmiş bulunmaktaydılar.⁶¹ (Bkz. Harita 2)

Ne var ki, birinci harekâtın aksine, ikinci harekât dünya kamuoyunda Türkiye'nin aleyhine bir havanın doğmasına neden olmuştur. Bu çerçevede, birinci harekât, Türkiye'nin “Garanti Antlaşması” çerçevesinde yasal ve meşru bir girişimi olarak telakki edilirken; ikinci harekât, bir toprak iktisabı ve “işgal” olarak telakki edilmiştir. İkinci harekât sonrasındaki günlerde Türkiye'ye karşı en sert tepkiler Yunanistan, ABD, SSCB ve BM'den gelmiştir.

⁵⁶ Mütercimler, **Kıbrıs Barış Harekâtı'nın Bilinmeyen Yönleri, Satılık Ada Kıbrıs**, s. 479-481.

⁵⁷ Askeri bir terim olan “köprübaşı” kavramı, bir engelin (doğal ya da yapay); düşmana ait kenarında, elde tutulan ya da ele geçirilmesi gereken bir arazi bölgesini ifade eder.

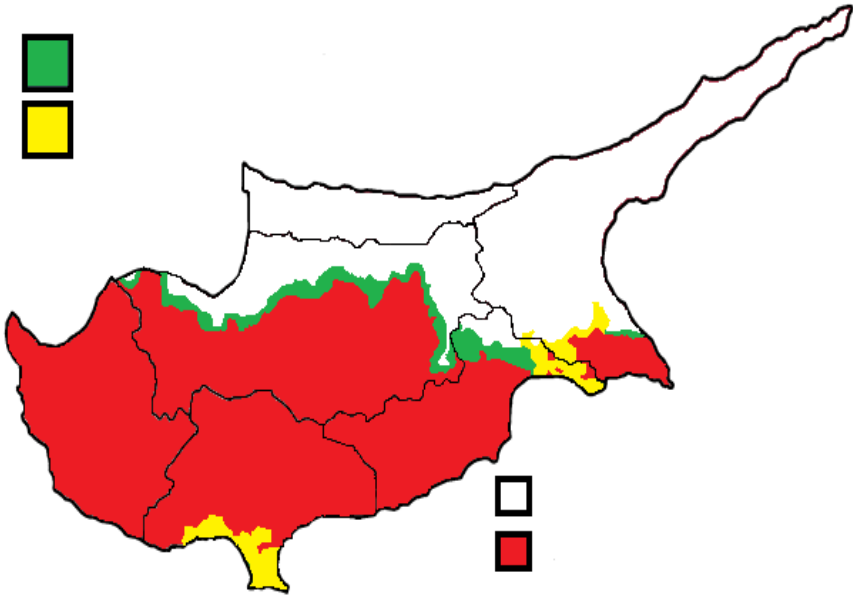
⁵⁸ Erol Mütercimler'e göre, birinci harekât sonrası yığınak yapılan cep (üçgen alan/Girne-Lefkoşa-Gönyeli) o derece küçüktü ki, Rumlar tarafından atılabilecek bir merminin ya bir askere ya bir araca, ya da bir topa isabet etme olasılığı çok yüksekti. Mütercimler, o günleri yaşayanların atılacak bir merminin kesinlikle boşa gitmeyeceğini söylediklerini belirtmektedir.

⁵⁹ Mütercimler, **Kıbrıs Barış Harekâtı'nın Bilinmeyen Yönleri, Satılık Ada Kıbrıs**, s. 482.

⁶⁰ BM Güvenlik Konseyi'nin 360 (1974) sayılı kararının metni için bkz. **Yearbook of the United Nations**, 1974, p. 293; Sarıca vd., **Kıbrıs Sorunu**, s. 209.

⁶¹ Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 806.

Yunanistan, ikinci harekâtın başladığı 14 Ağustos 1974 günü NATO'nun askeri kanadından çekilmiştir. Yunanistan'ın NATO'nun askeri kanadından çekilmesi, SSCB'nin, gerek Türkiye'ye karşı tutumunda gerekse Kıbrıs politikalarında önemli bir değişiklik meydana getirmiştir. Yunanistan'ın NATO'nun askeri kanadından çekilmesini memnurlukla karşılayan Sovyetler'in Yunanistan'la ilişkileri gelişme istikametine girerken; Türkiye'yle ilişkileri soğukluk devresine girmeye başlamıştır. Sovyetler'in bu şekildeki tutumlarında rol oynayan faktör, Türkiye'nin adanın üçte birinden fazlasını ele geçirmesi ve adanın bir bakıma fiilen “taksim” edilmesi idi. Halbuki, Sovyetler adada iki ayrı milli toplumun varlığını kabul etmekle beraber, Kıbrıs'ın taksimine daima karşı çıkmıştı. Zira, Sovyetler'e göre “taksim” demek, Kıbrıs'ın bir NATO üssü haline gelmesi demektir. Halbuki Makarios gibi birisinin liderliğindeki bağımsız ve bağlantısız bir Kıbrıs, adanın NATO üssü haline gelmesini önlemektedir.⁶²

Harita 2: 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı'ndan Sonra Kıbrıs'taki Askeri ve Siyasi Durum⁶³

⁶² Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 807.

⁶³ Bu harita şu web sitesinden uyarlanmıştır: “Map of Cyprus (Map Administrative Districts)”, <http://www.worldofmaps.net/en/europe/map-cyprus/map-administrative-districts.htm>, (Erişim tarihi: 1 Kasım 2014)

* Erenköy (Kokkina), “de jure” olarak Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Lefkoşa Bölgesi'nde ve “de facto” olarak ise Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin (KKTC) Güzelyurt ilçesinde Dillirga

Bu düşünceyle hareket eden SSCB, 23 Ağustos 1974'te bir deklarasyon yayımlayarak Kıbrıs Sorunu'nun İngiltere, Türkiye ve Yunanistan arasında bir mesele olmaktan çıkarılarak uluslararası platformda ele alınmasını isterken; deklarasyonunda şu noktalara dikkat çekmiştir: i) BM Güvenlik Konseyi'nin 353 (1974) sayılı kararı gereğince, yabancı kuvvetler Kıbrıs Cumhuriyeti'nden derhal çekilmelidir, ii) Kıbrıs'a verilen garantilerin işlemez olduğu görüldüğünden, "Garanti Antlaşması" artık geçerli değildir. Dolayısıyla, İngiltere, Türkiye ve Yunanistan'ın da bundan sonra artık müdahale hakları yoktur, iii) Kıbrıs Sorunu bütün dünyayı alakadar eden bir durum kazandığı için, bütün siyasi eğilimleri temsil eden bir forumda ele alınması gerekmektedir. Bu forum, BM Güvenlik Konseyi'nin 15 üyesi ile Türkiye, Yunanistan ve bazı bağlantısız devletlerden meydana gelmelidir. SSCB'nin bu deklarasyonla ortaya koyduğu bu teklif ABD tarafından yararı olmayan bir teklif olarak görülürken, Türkiye de 27 Ağustos 1974 günü SSCB'ye verdiği notada bu teklifi reddetmiştir. Türkiye red cevabında, Kıbrıs Sorunu'nu kalabalık ortamlarda ele alınmasının işi uzatmaktan başka bir işe yaramayacağını, bilhassa BM Güvenlik Konseyi'nin daimi üyelerinin başka devletlerin politika ve statüleri hakkında karar vermeye kalkmalarının devletlerin bağımsızlığı açısından tehlikeler yaratacağını, Türkiye'nin hem BM Güvenlik Konseyi'nin 353 (1974) sayılı kararına ve hem de 30 Temmuz 1974 tarihli Cenevre Deklarasyonu'na bağlı bulunduğunu, adada barış ve güvenliğin sağlanmasının Türk kuvvetlerinin sayısının azalmasını kolaylaştıracağını ve Türkiye'nin "uygun zamanlarda" ve "kademeli şekilde" kuvvetlerini azaltmaya gideceğini belirtmiştir.⁶⁴

yöresinde yer alan bir kasabadır. Erenköy ile KKTC toprakları arasında bir kara bağlantısı bulunmamaktadır ve Birleşmiş Milletler Barış Gücü (UNFICYP) kuvvetleriyle çevrilidir. Diğer bir deyişle, Erenköy, 1964 Kıbrıs Krizi'nden bu yana bir eksklav halinde bir bölge olup, 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı sonrasında da bu durumunu devam ettirmektedir. Erenköy'de sivil halk yaşamakla birlikte Türk askerleri bulunmamaktadır.

** Maraş (Varosia) bölgesi, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'ndeki (GKRY) Famagusta bölgesinde (Magusa) bulunan ve bir zamanlar Akdeniz'in ve Kıbrıs'ın en ünlü turizm merkeziydi. Maraş, 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı'nın ikinci safhasında 14 Ağustos 1974'te Türk birlikleri tarafından ele geçirilmesine rağmen, yapılan anlaşmalar sonrasında yerleşim ve iskâna kapatılmıştır. UNFICYP tarafından denetlenen ve Kıbrıs'ı ikiye ayıran "Yeşil Hat" tampon bölgesinin sınırlarına dahil olan Maraş bölgesinde bugün BM'ye ait bir adet bina ile bunun 400 m ilerisinde TSK'ya orduevi olarak tahsis edilen 6 adet bina ve bir kız öğrenci yurdu dışında, diğer alanlarda içeriye giriş ve çıkış kesinlikle yasaktır. Nisan 2004'te referanduma sunulan ve Kıbrıs Rumları'nca reddedilen Annan Planı eğer Kıbrıs Rum tarafınca da kabul edilmiş olsaydı Maraş bölgesi Erenköy'le birlikte 104 gün içerisinde Rum tarafının denetimine bırakılmış olacaktır.

⁶⁴ Armaoğlu, 20. **Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 807-808.

Türkiye'nin çabalarına rağmen SSCB'nin Kıbrıs konusundaki yeni görüşleri BM Genel Kurulu'na sirayet etmiş ve Genel Kurul 1 Kasım 1974 tarihinde 3212 sayılı kararını almıştır. Söz konusu kararında Genel Kurul, bütün devletleri Kıbrıs'a müdahaleden kaçınmaya çağırırken, Kıbrıs Cumhuriyeti'ndeki bütün yabancı kuvvetlerin süratle geri çekilmesini, Kuzey Kıbrıs'tan güneye kaçmış olan bütün Rum mültecilerin yerlerine geri dönmeleri için gerekli acil tedbirlerin alınmasını isteyerek, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin anayasal düzeninin Kıbrıs Rum ve Kıbrıs Türk toplumlarının bir meselesi olduğunu belirterek, bu toplumların eşit şartlar altında yapacakları görüşmelerle, tarafları serbestçe ve karşılıklı olarak kabul edecekleri bir siyasi çözüm bulmaya davet etmiştir.⁶⁵ BM Güvenlik Konseyi de 13 Aralık 1974 tarihinde aldığı 365 (1974) sayılı kararla Genel Kurul'un bu kararını desteklemiştir.⁶⁶

SSCB'nin tutumu ve BM'nin almış olduğu bu kararlar Türkiye açısından olumsuz nitelikte olmasına karşın, Türkiye için asıl önemli tepki ABD cephesinden gelmiştir. "Johnson Mektubu"ndan sonra Türkiye-ABD ilişkilerinde ortaya çıkan bozulma, Kıbrıs Barış Harekâtı sonrasında ikinci kez ve daha olumsuz etkilerde bulunacak bir şekilde ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede, esasen 1 Temmuz 1974'te Türkiye'nin "haşhaş ekim yasağı"nu kaldırmasıyla birlikte Türk-Amerikan ilişkilerinde bozulmanın ilk sinyalleri ortaya çıkarırken, Kıbrıs Barış Harekâtı sonrasında ABD Kongresi (17 Aralık 1974'te Senato'nun ve 18 Aralık 1974'te Temsilciler Meclisi'nin kabul ettiği kanunla) 5 Şubat 1975'ten itibaren Türkiye'ye silah ambargosu uygulanmasına karar vermiştir. Bu karar, Kıbrıs Sorunu'nu uzun süre Türk-Amerikan ilişkilerinin ağırlık merkezi yaparken, diğer taraftan NATO içinde yer alan bir müttefiki de ABD cezalandırmış oluyordu. Bu silah ambargosuna Türkiye'nin ilk tepkisi 13 Şubat 1975'te Kıbrıs Türk Federe Devleti'nin kuruluşu olurken; Türkiye'nin diğer bir tepkisi de, 17 Haziran 1975 günü ABD'ye verdiği notada Türkiye'deki 20 kadar Amerikan üssünün statüsü konusunda müzakereye girilmediği takdirde yeni bir durum doğacağını belirtmesi olmuştur. Türkiye'nin en çarpıcı tepkisi ise, 25 Temmuz 1975'te ABD'ye vermiş olduğu notayla, 3 Temmuz 1969 tarihli "Türk-Amerikan Savunma İşbirliği Anlaşması"ni 26 Temmuz 1975 tarihinden itibaren feshettiğini açıklamış olmasıdır.⁶⁷

⁶⁵ BM Genel Kurulu'nun 3212 (1974) sayılı kararının metni için bkz. **Yearbook of the United Nations**, 1974, p. 295.

⁶⁶ BM Güvenlik Konseyi'nin 365 (1974) sayılı kararının metni için bkz. **Yearbook of the United Nations**, 1974, p. 296.

⁶⁷ Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 810-812. 1974-1979 yılları arasında silah ambargosu, Türk – Amerikan ilişkileri ve Kıbrıs konusunda ortaya çıkan olay ve gelişmeler için ayrıca bkz. Mehmet Ali Birand, **Diyet**, 7. bs., Milliyet Yayınları, İstanbul, Mayıs 1990.

Kıbrıs Barış Harekâtı'nın Uluslararası Hukuk Açısından Meşruiyeti

Türkiye'nin, 20 Temmuz 1974'te Kıbrıs'a müdahale ederek gerçekleştirmiş olduğu Kıbrıs Barış Harekâtı'nın (20–22 Temmuz 1974 Birinci Kıbrıs Harekâtı ve 14–16 Ağustos 1974 İkinci Kıbrıs Harekâtı) uluslararası hukuk açısından değerlendirmesini iki boyutta ele almak gerekir:

i) 1959 Zürih ve Londra Antlaşmaları temelinde Kıbrıs Cumhuriyeti'ni kuran “1960 Lefkoşa Antlaşmaları”yla en son şeklini alan “İttifak Anlaşması” ve “Garanti Antlaşması”,

ii) Kıbrıs Barış Harekâtı sırasında ve hemen sonrasında alınan bazı kararlar: BM Güvenlik Konseyi'nin almış olduğu 353 (1974), 360 (1974) ve 365 (1974) sayılı kararlar, BM Genel Kurulu'nun 3212 (1974) sayılı kararı, 30 Temmuz 1974 tarihli Cenevre Protokolü.

“İttifak Anlaşması”, Kıbrıs Cumhuriyeti, Türkiye, Yunanistan arasında imzalanan ve “Garanti Antlaşması”ni tamamlayıcı nitelikte bir anlaşma olarak, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bağımsızlık ve toprak bütünlüğünü korumaya yönelik kolektif bir işbirliğini öngörmektedir. Bu haliyle “savunma” nitelikli bir anlaşma olarak “İttifak Anlaşması”, BM Andlaşması'nın hem “meşru müdafaayla ilgili 51. maddesinin hem de bölgesel savunma örgütleriyle ilgili 53. maddesinin özelliklerini taşımaktadır.⁶⁸ Bu çerçevede, Anlaşma'ya taraf üç devlet, savunma konusunda işbirliğiyle yükümlüken; Türkiye ve Yunanistan, Kıbrıs'ın bağımsızlık ve ülke bütünlüğüne karşı yöneltilen saldırılara, karşı koymakla yükümlüdür. Bu yükümlülük, gereken ölçü ve biçimde harekete geçmeyi ifade etmektedir.⁶⁹ Diğer bir deyişle, “İttifak Anlaşması”, Kıbrıs lehine olarak, onun bağımsızlığının veya toprak bütünlüğünün doğrudan veya dolaylı olarak saldırıya uğramasına karşı akit taraflara yükümlülük getirmektedir ki, bu durum, Anlaşma'nın “karşılıklılık” esasına istinat etmemesi sonucunu doğurmaktadır.⁷⁰ “İttifak Anlaşması”nın en önemli özelliği ise Anlaşma'nın, ittifak üyesi üç devlet dışındaki devletlerden gelecek saldırılara karşı, harekete geçme imkanı sağlamasıdır. Diğer bir deyişle, ittifaka üye devletlerden gelecek bir saldırı karşısında, bu anlaşma hükümleri uygulan-

⁶⁸ A. Füsün Arsava, “Kıbrıs Sorununun Uluslararası Hukuk Açısından Değerlendirmesi”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C 51, Sayı: 1 (Ocak 1996), s. 47.

⁶⁹ Sevin Toluner, *Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Milletlerarası Hukuk*, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1977, s. 75.

⁷⁰ Arsava, “Kıbrıs Sorununun Uluslararası Hukuk Açısından Değerlendirmesi”, s. 47.

maz. Böyle bir durumda uygulama alanı bulacak anlaşma ise “Garanti Antlaşması”dır.⁷¹

İngiltere, Türkiye, Yunanistan ve Kıbrıs Cumhuriyeti arasında imzalanan “Garanti Antlaşması”, “1960 Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası”nın temel maddelerinin uluslararası niteliğinin teyid edildiği; tarafların, bu Anayasa’ya göre kurulmuş olan devletin bağımsızlığını, ülke bütünlüğünü ve güvenliğini sağlamayı ortak çıkarları açısından uygun buldukları bir anlaşma olarak, Kıbrıs Sorunu’na getirilen çözümün, en önemli unsurudur.⁷² “Garanti Antlaşması”yla taraflar, ortak çıkarları için, Kıbrıs Cumhuriyeti’ne bağlı sürekli bir statü belirleyerek bu statüye uyulması hakkını saklı tutmuşlardır. Bu yapı, üçüncü kişi konumundaki bütün devletleri bağlar ve bu özel statüye itiraz etmeden taniyan her devlete karşı ileri sürülebilir.⁷³ Bu çerçevede, “Garanti Antlaşması”nın 1. maddesi’nin, Kıbrıs Cumhuriyeti’ne iki ayrı yükümlülük yüklediği söylenebilir: i) Kıbrıs Cumhuriyeti, bağımsızlığının, ülke bütünlüğünün ve ülke güvenliğinin korunmasını sağlamakla ve kendi Anayasası’na saygı göstermekle mükelleftir, ii) Bu mükelleflüğün doğal sonucu olarak, Kıbrıs Cumhuriyeti, herhangi bir devletle, kısmen veya tamamen herhangi bir siyasi veya iktisadi birliğe katılmama yükümlülüğünü üstlenmiştir. Bu yükümlülük sebebiyle de Kıbrıs Cumhuriyeti, adanın bir başka ülkeyle birleştirilmesinin veya “taksim”inin teşvik edilmesine yönelik, doğrudan ya da dolaylı bütün faaliyetlerin yasaklanmasının sağlanması yükümlülüğünü taşımaktadır. Dolayısıyla, “Garanti Antlaşması”nın bu hükmü çerçevesinde, Kıbrıs Cumhuriyeti, birleşmeyi veya “taksim”i isteme ve teklif etme hakkını kaybetmiştir.⁷⁴ “Garanti Antlaşması”nın 2. maddesinde ise, 1. maddede öngörülen bu yükümlülükler, üç garantör devlete de (İngiltere, Türkiye, Yunanistan) yüklenmiştir. Bu çerçevede, üç garantör devlet, Kıbrıs’taki anayasal düzeni tanıyıp garanti ederlerken, Kıbrıs Cumhuriyeti’nin herhangi bir devletle birleşmesine veya adanın “taksimi”ni doğrudan veya dolaylı bir biçimde teşvik etmeye yönelik her türlü faaliyete yasak getirmek zorundadırlar. Bir anlamda, üç devletin de kendi tezlerinden vazgeçmelerinin somutlaşmış hali olan bu yükümlülükler, Kıbrıs Cumhuriyeti’nin 1. maddede üstlenmiş olduğu yükümlülüklerin tam karşılığını oluşturmaktadır. Bu üç garantör devlet, bu yükümlülükleri hem birbirlerine karşı hem de Kıbrıs Cumhuriyeti’ne karşı

⁷¹ Toluner, **Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Milletlerarası Hukuk**, s. 77.

⁷² Toluner, **Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Milletlerarası Hukuk**, s. 78.

⁷³ Toluner, **Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Milletlerarası Hukuk**, s. 89.

⁷⁴ Kudret Özersay, **Kıbrıs Sorunu: Hukuksal Bir İnceleme**, ASAM Yayınları, Ankara, 2002, s. 18.

yüklenmişlerdir. Aynı şekilde, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin de üstlendiği yükümlülükler, sadece üç garantör devlete karşı değil, ayrı ayrı her birine karşı da üstlenilmiş yükümlülüklerdir.⁷⁵ Bu çerçevede, üç garantör devletle birlikte Kıbrıs Cumhuriyeti'nin taraf olduğu "Garanti Antlaşması"nın bu hükümleri, uluslararası uzlaşmanın sonucu olarak, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını, ülkesel bütünlüğünü, güvenliğini ve "1960 Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası"nın temel hükümlerini garanti altına almışlardır.⁷⁶

"Garanti Antlaşması"nın 3. maddesinde Türkiye, Yunanistan ve Kıbrıs Cumhuriyeti, "Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Kurulmasına Dair Anlaşma" çerçevesinde İngiltere'nin egemenliğine bırakılan bölgelerin statusüne ilişkin düzeni ve bu düzenin İngiltere lehine sağladığı hakların İngiltere tarafından kullanılmasını garanti ederlerken; Antlaşma'nın 4. maddesi (ki Kıbrıs Barış Harekâtı'nın dayandığı hukuksal temel açısından en önemli madde budur), Antlaşma hükümlerinin ihlali durumunda İngiltere, Türkiye ve Yunanistan'ın ne şekilde hareket edeceğini ve sahip olduğu hakları göstermektedir. Bu çerçevede kademeli olarak düzenlenmiş hareket tarzına göre, üç garantör devlet öncelikle anlaşma hükümlerine uyulması amacıyla, gereken teşebbüs ve tedbirlere ilişkin olarak birbirleriyle istişare etmek yükümlülüğü altındadır. Bu istişare sonucunda, müştereken harekete geçmek mümkün değilse, garantör devletlerden her birinin, Antlaşma ile yaratılmış olan düzeni yeniden tesis etmek amacıyla harekete geçmek hakkı saklıdır. Dolayısıyla müştereken harekete geçilemediği takdirde, garantör devletlerin her birinin tek başına harekete geçme hakkı, üç garantör devletin bu konuda görüş birliğine varmış olmaları şartına bağlı değildir. Yani, gereken teşebbüs ve tedbirlere ilişkin olarak birbirleriyle istişare etmek yükümlülüğünü yerine getirdikten sonra garantör devletlerden her biri kendi değerlendirmesi ve iradesi gereğince harekete geçme hakkına sahiptir.⁷⁷ Ancak burada hemen belirtmek gerekir ki, bu harekete geçme hakkı, anlaşmayla yaratılan düzenin yeniden kurulmasıyla sınırlıdır. Diğer bir deyişle, taraf devletler aksi yönde bir karar almadıkça, anlaşmayla yaratılmış olan düzenin dışında yeni bir ilişki biçiminin (yeni bir düzenin) ortaya çıkarılması, "Garanti Antlaşması"nın 4. maddesinin ihlali anlamına gelecektir.⁷⁸ Öte yandan, "Garanti Antlaşması"nda, garantör devletlere tanınan "harekete geçme hakkı"nın hangi kapsamda ve ne anlamda olacağına dair bir hükmün bulunmaması düşündürücüdür. "Harekete geçme

⁷⁵ Toluner, **Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Milletlerarası Hukuk**, s. 90.

⁷⁶ Arsava, "Kıbrıs Sorununun Uluslararası Hukuk Açısından Değerlendirmesi", s. 43-44.

⁷⁷ Toluner, **Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Milletlerarası Hukuk**, s. 92.

⁷⁸ Özersay, **Kıbrıs Sorunu: Hukuksal Bir İnceleme**, s. 20.

hakkı”nın kullanım amacı belirtilmekle birlikte (anlaşma kapsamında anayasal düzeni yeniden tesis etmek), bu hakkın kullanımındaki sınırlar belirtilmemiştir. Bundan dolayı, “Garanti Antlaşması”nın 4. maddesindeki bu “harekete geçme hakkı”nı, 1969 tarihli “Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi”nin antlaşmaların yorumuna ilişkin 31. maddesi çerçevesinde değerlendirmek gerekir. Söz konusu sözleşmenin 31. maddesine göre antlaşmalar, konu ve amacına uygun olarak “iyi niyetle” yorumlanır. Bu çerçevede, “Garanti Antlaşması”yla yaratılan düzeni yeniden kurmak amacıyla garantör devlet ya da devletler tarafından gerçekleştirilen her türlü hareket meşrudur, hukuka uygundur. Harekete geçmenin gerekliliğine veya hareketin türüne, üç garantör devlet birlikte karar verebileceği gibi, her garantör devlet tek başına da karar verebilir. Kararı bir tek devletin alması durumunda, karar, diğer devletler tarafından tartışılabilir bile hukuka uygunluğunu yitirmez.⁷⁹

Değerlendirme ve Sonuç

Kıbrıs Barış Harekâtı’nın amacı, Kıbrıs Cumhuriyeti’nin varlığına ve tüm Kıbrıs halkının haklarına yönelik tehlikeyi bertaraf etmek; Kıbrıs’ın bağımsızlığını, toprak bütünlüğünü, güvenliğini ve Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası’nın temel maddeleriyle ihdas edilen düzeni yeniden kurmaktır. Ne var ki, askeri harekât hedefine eriştiği halde, bunu izlemesi gereken politik ve hukuki süreç ve sonuç gerçekleştirilememiştir.⁸⁰

Bütün bu gerçekliklerin ışığında, “Kıbrıs Barış Harekâtı’nın uluslararası hukuka uygun olup olmadığını iki düzlemde ele almak doğru olacaktır:

- i) “Birinci Kıbrıs Harekâtı” ve “İkinci Kıbrıs Harekâtı”,
- ii) “Kıbrıs Barış Harekâtı’nın bütünü.

“Birinci Kıbrıs Harekâtı”: Yukarıda ele almış olduğumuz “Garanti Antlaşması”nın 4. maddesine dayanarak Türkiye’nin “Kıbrıs Barış Harekâtı” çerçevesinde Kıbrıs’ta 20–22 Temmuz 1974 tarihleri arasında gerçekleştirmiş olduğu “Birinci Kıbrıs Harekâtı” uluslararası hukuka uygundur ve meşrudur. Türkiye, “Garanti Antlaşması”nın 4. maddesinin kendisine tanıdığı tek başına “harekete geçme hakkını” kullanmadan önce, müştereken harekete geçmek konusunda İngiltere nezdinde gerekli girişimlerde bulunmuş ancak bir sonuç alamamıştır. Diğer taraftan, bu konuda Yunanistan nezdinde giri-

⁷⁹ Toluner, **Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Milletlerarası Hukuk**, s. 94.

⁸⁰ İhsan Gürkan, “Kıbrıs Barış Harekâtı’nda Siyasal İradenin Oluşumu ve Askeri Uygulama”, **Türk Dış Politikasının Analizi**, Faruk Sönmezoğlu (Der.), Der Yayınları, İstanbul, 1994, s. 140.

şimde bulunmayı yine “Garanti Antlaşması” kapsamında gerekli görmemiştir. Çünkü, Kıbrıs’ta 15 Temmuz 1974’te yapılan darbe, 1960’lardan bu yana adada anlaşmalara aykırı olarak bulunan Yunan subayları ve “Rum Milli Muhafız Kuvvetleri” tarafından gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla, Yunanistan’ın “Garanti Antlaşması”na sadık kalarak, Kıbrıs Cumhuriyeti’nin anayasal düzenini garanti ettiği söylenemez. İşte bu nedenlerden ve zaruretlerden dolayı, Türkiye, “Garanti Antlaşması”nın 4. maddesindeki “harekete geçme hakkı”nı, adada bozulan anayasal düzeni yeniden tesis etmek ve bu çerçevede Kıbrıs Türk toplumunun varlığına yönelmiş tehlikeyi bertaraf edebilmek maksadıyla kullanmıştır. Türkiye yegâne amacının bu olduğunu, 22 Temmuz 1974 günü BM Güvenlik Konseyi’nin 353 (1974) sayılı ateşkes kararına riayet ederek de göstermiştir. Türkiye, bu ateşkes kararına riayet etmekle, aynı zamanda adaya çıkarmış olduğu kuvvetlerinin bulunduğu durum göz önüne alındığında, askeri açıdan da büyük bir risk almayı göze almıştır. Bu durum bile, Türkiye’nin, sonuç elde etme umudu olduğu sürece diplomasiden ve hukuktan yana olduğunu ortaya koymaktadır. Keza, öteden beri soruna barışçıl yollardan çözüm bulma gayretinde olan Türkiye, “Garanti Antlaşması”nın kendisine verdiği “harekete geçme hakkı”nın kullanımındaki sınırlar Antlaşma’da belirtilmemiş olmasına rağmen, iyi niyette hareket ederek, bu hakkın kullanımını suistimal etmemiştir. Netice itibarıyla, “Birinci Kıbrıs Harekâtı’nın amacı ve icrası uluslararası hukuka ve ilgili anlaşmalara uygundur, meşrudur.

“İkinci Kıbrıs Harekâtı”: Çalışmamızda ele aldığımız gibi, BM Güvenlik Konseyi’nin 353 (1974) sayılı kararını tarafların kabul etmesiyle 22 Temmuz 1974’te taraflar arasında ateşkes süreci hukuken başlamış olmakla birlikte, fiili olarak tarafların bu ateşkesi ihlal eden yer yer küçük çaplı çatışmaları olmuştur belirli zaman dilimlerinde. Buna rağmen, Türkiye, BM Güvenlik Konseyi’nin 353 (1974) sayılı kararına uygun olarak, adadaki anayasal düzenin tesisi ve barış ve güvenliğin sağlanması amacıyla I. Cenevre Konferansı’na katılmış ve konferans sonunda imzalanan 30 Temmuz 1974 tarihli Cenevre Protokolü’yle, soruna barışçı yollardan çözüm bulabilme umudunu korumuş, en azından bu seçeneği göz ardı etmemiştir. Cenevre Protokolü’nün 1. maddesine göre, taraflar “...16 Ağustos 1960’ta Lefkoşa’da imzalanan milletlerarası antlaşmaları ve BM Güvenlik Konseyi’nin 353 (1974) sayılı kararını dikkate alarak, Kıbrıs’taki durumu makul bir süre zarfında yeniden tanzim edecek ve ayarlayacak tedbirlerin acil olarak devamlı olacak şekilde harekete geçirilmesinin önemini kabul etmişlerdir. Bununla beraber, ilk önce bazı acil tedbirlere ihtiyaç olduğunda mutabık kalmışlardır.” Protokolün 2. ve 3. maddeleri ise, tarafların toprak genişletmemeleri hususunu ve (ayrıntısını daha önce belirttiğimiz gibi) Kıbrıs’ta alınacak acil önlemleri düzenlemektedir. Ne var ki, proto-

kolde öngörülen bu önlemlerin büyük bir kısmı yerine getirilmemiştir. Özellikle, adada yaşayan Kıbrıs Türklerinin güvenliklerini sağlayabilmenin temel koşulu olan bazı önlemlerin (BM Barış Gücü'nün taraflar arasına yerleştirilmesi önlemi, "Rum Milli Muhafız Kuvvetleri"nin Türk köylerini boşaltması önlemi, esirlere ilişkin önlemler) yerine getirilmemiş olması, Yunan hükümetinin ve Kıbrıs Rumlarının da bundan istifade etmesi, Türkiye'nin adaya müdahale etme gerekçelerinin devam etmesi anlamına gelmektedir. Türkiye, bu durumu gerek II. Cenevre Konferansı öncesinde, gerek bu konferans sırasında, gerekse ikinci harekâta başladığında her vesileyle üstüne basa basa dile getirmiş, ancak başarılı olamamıştır. Bu durumun devam etmekte oluşu, garantör devlet olarak Türkiye'nin ateşkese uyma yükümlülüğünü ortadan kaldırdığı söylenebilir. Türkiye'yi endişeye sevk eden bir başka durum ise, adaya çıkan Türk kuvvetlerinin yerleşim pozisyonunun ve elinde tuttuğu alanın derinliğinin dar olması nedeniyle askeri açıdan içinde bulunduğu olumsuz durumdu. İşte bütün bu siyasi, hukuki ve askeri gerekçelerle 14 Ağustos 1974 günü "İkinci Kıbrıs Harekâtı" başlamış ve 16 Ağustos 1974 günü Türk birlikleri ileri harekâtlarını durdurmuşlardır. Türkiye, bu yeni ateşkes durumunu da yine BM Güvenlik Konseyi'nin 360 (1974) sayılı yeni kararına uyarak almıştır. Bütün bu siyasi, hukuki ve askeri gerekçelere rağmen, Türkiye'nin "İkinci Kıbrıs Harekâtı", BM Güvenlik Konseyi'nin 353 (1974) sayılı kararını ihlal etmiş olması nedeniyle, uluslararası hukuka uygunluk açısından sorunludur. Her ne kadar, harekâtın, "Rum Milli Muhafız Kuvvetleri"nce çevrilmiş ve yaşamları tehlike altında olan Kıbrıs Türklerini kurtarmak yönünden "insancıl amaçlarla gerçekleştirilmiş" bir yönü varsa da, BM düzleminde bu durum onu meşru kılmaya yetmemektedir.

Öte yandan, BM Güvenlik Konseyi'nin uluslararası barış ve güvenliğin korunması yönünden uluslararası sistemdeki birincil fakat etkinliği tartışılan bu konumunun, insan yaşamı açısından "aciliyetin" ve "zorunluluğun" söz konusu olduğu durumlarda nelere mal olduğu 1990'larda yaşanan Bosna-Hersek Krizi ve Savaşı'yla da sabittir. Dolayısıyla, bir bütün olarak "Kıbrıs Barış Harekâtı", Kıbrıs'ta anayasal düzeni yeniden tesis etme noktasında hedefine ulaşamamışsa da, Kıbrıs Türklerinin Aralık 1963-Ağustos 1974 döneminde 11 yıl süresince dünyanın gözleri önünde yaşamak zorunda kaldıkları şiddet sarmalını sonlandırmak noktasında görece "meşru" bir değere sahiptir. Bugün itibarıyla, adada 40 yıldır süren "Barışçı Çözumsuzlük" şiddet sarmalına evrilmediği sürece, fiili garantilerin kağıt üstünde kaldığı ya da bu konuda tereddütlerin var olduğu —Annan Planı gibi— "Garantisiz Hukuki Çözüm(ler)"den herhalde daha iyidir.

KAYNAKLAR

- “General Assembly Thirty-third session Item 28 of the preliminary list Question of Cyprus”, A/33/115 S12722, 30 May 1978, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N78/127/66/PDF/N7812766.pdf?OpenElement>, (Erişim tarihi: 1 Kasım 2014).
- “Map of Cyprus (Map Administrative Districts)”, <http://www.worldofmaps.net/en/europe/map-cyprus/map-administrative-districts.htm>, (Erişim tarihi: 1 Kasım 2014).
- “Minutes of Meeting of the Washington Special Actions Group, July 15, 1974”, **Foreign Relations of the United States, 1969–1976 (Greece; Cyprus; Turkey, 1973-1976)**, Vol. XXX, United States Government Printing Office, Washington, 2007, pp. 276-281.
- “Minutes of Meeting of the Washington Special Actions Group, July 16, 1974”, **Foreign Relations of the United States, 1969–1976 (Greece; Cyprus; Turkey, 1973-1976)**, Vol. XXX, United States Government Printing Office, Washington, 2007, pp. 288-294.
- “Minutes of Meeting of the Washington Special Actions Group, July 17, 1974”, **Foreign Relations of the United States, 1969–1976 (Greece; Cyprus; Turkey, 1973-1976)**, Vol. XXX, United States Government Printing Office, Washington, 2007, pp. 304-308.
- “The ‘Akritas Plan’ and The ‘Ikones’ Disclosures of 1980”, <http://www.mfa.gov.tr/akritas-plan.en.mfa>, (Erişim tarihi: 1 Kasım 2014).
- AKSU, Fuat, **Türk Dış Politikasında Zorlayıcı Diplomasi**, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 2008.
- ARMAOĞLU, Fahir, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, C I-II, 11. bs., Alkım Yayınevi, İstanbul, t. y.
- ARSAVA, A. Fusun, “Kıbrıs Sorununun Uluslararası Hukuk Açısından Değerlendirmesi”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C 51, Sayı: 1 (Ocak 1996), s. 43-51.
- ARTUÇ, İbrahim, **Kıbrıs'ta Savaş ve Barış**, Kastaş Yayınları, İstanbul, Eylül 1989.
- BİRAND, Mehmet Ali, **30 Sıcak Gün**, 14. bs., Milliyet Yayınları, İstanbul, Mart 1990.

BİRAND, Mehmet Ali, **Diyyet**, 7. bs., Milliyet Yayınları, İstanbul, Mayıs 1990.

DENKTAŞ, Rauf R., **Kıbrıs Girit Olmasın**, 3. bs., Remzi Kitabevi, İstanbul, Aralık 2004.

FIRAT, Melek, “Yunanistan’la İlişkiler (1945-1960)”, **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, C I (1919-1980), 12. bs., Baskın Oran (Edt.), İletişim Yayınları, İstanbul, s. 576-614.

FIRAT, Melek, “Yunanistan’la İlişkiler (1960-1980)”, **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, C I (1919-1980), 12. bs., Baskın Oran (Edt.), İletişim Yayınları, İstanbul, s. 716-767.

GÜRKAN, İhsan, “Kıbrıs Barış Harekâtı’nda Siyasal İradenin Oluşumu ve Askeri Uygulama”, **Türk Dış Politikasının Analizi**, Faruk Sönmezoglu (Der.), Der Yayınları, İstanbul, 1994, s. 133-141.

Keesing’s Contemporary Archives, 1974.

KITROEFF, Alexander, “Documents: Cyprus, 1950-1954; The Prelude to the Crisis, Part I: 1950”, **Journal of the Hellenic Diaspora**, Vol. 15, No: 1-2 (Spring-Summer 1988), pp. 71-102.

KITROEFF, Alexander, “Documents: Cyprus, 1950-1954; The Prelude to the Crisis, Part II: The View of the United States”, **Journal of the Hellenic Diaspora**, Vol. 15, No: 3-4 (Fall-Winter 1988), pp. 19-36.

KÜÇÜK, Fazıl, **Kıbrıs Türk Davası ve Kıbrıs’ta Rum Vahşeti**, Devlet Basımevi, Lefkoşa, 2002.

Milliyet, 15 Ağustos 1974.

MÜTERCİMLER, Erol, **Kıbrıs Barış Harekâtı’nın Bilinmeyen Yönleri, Satılık Ada Kıbrıs**, 5. bs., Alfa Yayınları, İstanbul, 2007.

OBERLING, Pierre, **Bellapais’e Giden Yol: Kıbrıs Türklerinin Kuzey Kıbrıs’a Göçü**, Mehmet Erdoğan (Çev.), Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1987.

ÖZERSAY, Kudret, **Kıbrıs Sorunu: Hukuksal Bir İnceleme**, ASAM Yayınları, Ankara, 2002.

- ÖZTÜRK, Osman Metin Öztürk, **Stratejik Açıdan Doğu Akdeniz ve Kıbrıs**, Altinküre Yayınları, Ankara, 2003.
- SARICA, Murat, TEZİÇ, Erdoğan ve ESKİYURT, Özer, **Kıbrıs Sorunu**, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, İstanbul, 1975.
- SÖNMEZOĞLU, Faruk, **II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze Türk Dış Politikası**, Der Yayınevi, İstanbul, 2006.
- TOLUNER, Sevin, **Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Milletlerarası Hukuk**, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1977.
- YAVUZALP, Ercüment, **Liderlerimiz ve Dış Politika**, Bilgi Yayınevi, Ankara, Eylül 1996.
- Yearbook of the United Nations**, Vol. 28, Office of Public Information UN, New York, 1974.

KIBRIS UYUŞMAZLIĞININ NİTELİĞİ VE ÇÖZÜMÜNDE UYGULANACAK HUKUK

Sadi ÇAYCI*

Özet

Kıbrıs'ın milletlerarası ve Anayasal düzeni ile ilgili 1960 hukuki çerçevesinin, adanın uluslararası sınırları, adadaki Britanya Egemen Üslerinin hukuki statüsü ve garantör devletlerin konumlarına ve stratejik çıkarlarına ilişkin hükümleri hariç, büyük ölçüde uygulanabilirliği kalmamıştır.

Öte yandan, ne Türkiye ne de KKTC, AB üyesi değillerdir ve bu nedenle de, Kıbrıs uyuşmazlığının çözümünde -bir şekilde- AB hukukuna atıf yapılması yanlıştır. AB hukukuna ilişkin olarak ortaya çıkabilecek sorunların sebebi ve sorumlusu Türkiye veya Kıbrıs Türk Toplumunu değil, bu durumdaki bir oluşumu tam üye olarak kabul eden AB'nin kendisine aittir.

Şu halde Kıbrıs uyuşmazlığı ancak, uygulanabilir olduğu ölçüde, adaya ilişkin özel anlaşmalar, ayrıca da, milletlerarası hukukun genel kavram, kural ve yöntemlerine göre çözümlenebilecektir.

Kıbrıs uyuşmazlığının, öncelikle Türk ve Rum toplumlarının onayı olmaksızın, Türkiye'nin meşru stratejik çıkar ve beklentilerine, Kıbrıs Türk halkının adadaki varlığına yeterli ve etkin bir güvence sağlanmadan çözümlenebilmesi mümkün olmayacaktır.

Kıbrıs uyuşmazlığı yeni bir hukuki çerçeveyi gerektirmektedir. Hukuki bir uyuşmazlık değil, siyasi bir uyuşmazlıktır. Böyle bir uyuşmazlığın, yargısal yöntemlerle çözümü mümkün olmayacaktır.

Bu uyuşmazlığa siyasi bir çözüm bulunmasına yönelik çabalar, geçmişte de, günümüzde de, umut verici olmamıştır. İki toplum arasındaki güvensizlik duygusu, sonuçta Türk toplumunun -adeta- Rum toplumunun insafına terk edilmesini gerektirecek herhangi bir çözüm şekli, elbette Türk toplumu veya Türkiye tarafından kabul görmeyecektir.

* Prof. Dr., Başkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi, sadicayci@gmail.com.

QUALIFICATION OF THE CYPRUS DISPUTE AND APPLICABLE LAW FOR A SETTLEMENT

Abstract

With the exception of the provisions related to international boundaries of the island, legal status of Sovereign British Basis and statuses and strategic interests of the guarantor States, majority of the provisions of the 1960 legal framework relevant to the status and Constitutional order of Cyprus had become non-applicable.

On the other hand, neither Turkey, nor TRNC are members of the EU and consequently, making any references to the EU law, in the settlement process of the Cyprus dispute is irrelevant. Any such problem relevant to the EU law is not attributable to Turkey or Turkish-Cypriot Community. It is the responsibility of the EU itself, which has accepted such an entity as a full member.

It follows that, Cyprus dispute can only be settled in accordance with special agreements -to the extend applicable- related to the island, and, in accordance with the general concepts, norms and procedures of the public international law.

Settlement of the Cyprus dispute will not be possible unless approved both by the Turkish and Greek Cypriot communities, and also without due consideration of legitimate strategic interests and expectations of Turkey, as well as, without establishing an effective and sufficient guarantee as to the survival of the Turkish Cypriot people on the island.

Cyprus dispute is a political dispute, not a legal dispute. It will require establishment of a new legal framework.

GİRİŞ

Kıbrıs uyuşmazlığının geçmişi, 1974 yılında icra edilen Türk askeri müdahalesiyle başlar. 1960'da Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasından da öncesine dayanır. Konuya Türkiye-Yunanistan ilişkileri çerçevesinden bakmak, daha da geçerli bir bakış açısı sağlayabilir. Gerçekten, siyasi tarih incelendiğinde, Yunanistan'ın, bağımsızlığını kazanmasından itibaren-Batı'nın da desteği ile- Türkiye aleyhine gerçekleştirme fırsatını bulduğu toprak kazanımları, Türkiye'nin de bu girişimleri engelleme-önleme gayretleri, güncel Kıbrıs uyuşmazlığının da özünü oluşturur. İşte bu genel siyasi ve tarihi çerçevede Yunanistan; Batı Trakya, Ege adaları ve Girit örneklerinde elde ettiği başarılarını, bu defa Kıbrıs adasının ilhaki ile sürdürmek istemiş, ancak bu girişimi 1974'teki Türkiye'nin Garanti Andlaşması'na dayalı askeri müdahalesi nedeniyle başarısız kalmıştır. Yunanistan'ın şimdiki stratejisi, ilk aşamada adayı üniter bir Rum devletine dönüştürmek, Türkiye'yi -olabildiğince- devre dışı bırakmak, yayılmacı politikalarını orta ve uzun vadede sürdürmek olarak özetlenebilir. 31 Mart 2004 tarihli, Kıbrıs'ta kapsamlı bir çözümü öngören Annan Planı'nın Kıbrıslı Rumlar tarafından reddi ve o tarihten bu yana Yunan-Rum tarafınca izlenen politikalar, başka türlü -iyi niyetli- yoruma yer bırakmayacak kadar açıktır. Bu süreçte hem Birleşmiş Milletler (fili Rum Hükümetini adanın tek yasal temsilcisi kabul ederek), hem de Avrupa Birliği (1960 Andlaşmalarına aykırı olarak Kıbrıs Rum Yönetimini üyeliğe kabul ederek) -deyim yerinde ise- Yunan-Rum tarafının suç ortağı olarak, bu uyuşmazlığın bugüne kadar çözümlenememiş olmasına neden olmuşlardır.

Çözümü güç bir sorunun konusu olan, üstelik hukuki statüsü bu konuya özel 1959 ve 1960 tarihli Zürih, Londra ve Lefkoşa andlaşmalarıyla düzenlenmiş bulunan adanın bütününe temsilen, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin (GKRY), "Kıbrıs Cumhuriyeti" adı altında Avrupa Birliği'ne (AB) katılmasının sağlanması, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ne (KKTC) verilen sözlerin yerine getirilmemesi, üstelik, bu nedenle ortaya çıkan tüm olumsuzlukların sorumluluğunun da Türk tarafına yüklenmesi, Batı'nın Türkiye ve Türkler karşısındaki geleneksel, peşin hükümlere dayalı konum ve siyasetlerinin değişmediğini göstermektedir. Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhaki halinde elde edilebilecek kazanımların çok büyük bir bölümü, Yunanistan ve GKRY'nin AB'ye üye olması yoluyla önemli bir ölçüde gerçekleştirilmiş bulunduğu göre, fiili durum açısından Rum tarafının Kıbrıs uyuşmazlığının ivedilikle çözümünü arzu etmesini gerektiren bir neden ve gerekçenin kalmadığı da kolaylıkla görülebilir.

Bu çalışmanın amacı, Kıbrıs uyuşmazlığının çözümü bağlamında, “uygulanması gereken hukuk” açısından mevcut durumun bir resmini çıkarmaya çalışmak ve sorunun geleceği hakkında bir öngöründe bulunmaktır. Bu nedenle, öncelikle, uygulanabilirliklerinin değerlendirilebilmesi amacıyla, *yürürlükte olduğu söylenen* Kıbrıs’a özel anlaşmaların hükümleri özetlenecektir.

GARANTİ ANDLAŞMASI

11 Şubat 1959 tarihinde Zürih’te imzalanan Garanti Andlaşması’nın tarafları, bir tarafta Kıbrıs Cumhuriyeti, diğer tarafta ise Yunanistan, İngiltere ve Türkiye’dir. Andlaşmanın 1. maddesine göre, “Kıbrıs Cumhuriyeti, kendi bağımsızlığını, toprak bütünlüğünü ve güvenliğini devam ettirmeyi ve anayasaya saygıyı güven altına almayı; ayrıca, “tümüyle veya bir bölümüyle herhangi bir devlet ile hiçbir şekilde siyasi veya ekonomik bütünlüşmeye girmeyeceğini; bu maksatla, adanın gerek birleşmesini, gerekse taksimini doğuracak” doğrudan veya dolaylı tüm hareketleri yasaklamayı yükümlenmiştir.

2. madde, benzeri konularda, garantör devletler olarak diğer tarafları (Yunanistan, Türkiye, İngiltere) yükümlülük altına sokmaktadır.

3. madde, bu andlaşma hükümlerinin ihlali halinde, garantör devletlere, “bu hükümlere saygıyı sağlamak için gerekli girişimlerin yapılması ve önlemlerin alınması amacıyla aralarında danışmalarda bulunma”, garantör devletlerden biri, “birlikte veya birbirlerine danışarak -işbirliği halinde- hareket etmek olanağı bulunmadığı takdirde, bu antlaşmanın oluşturduğu durumu” yeniden oluşturmak gayesi ile hareket etmek hakkı konularında yetkiler ve seçenekler sağlamaktadır.

İTTİFAK ANDLAŞMASI

Kıbrıs Cumhuriyeti, Yunanistan ve Türkiye arasında 11 Şubat 1959’da Zürih’te imzalanan İttifak Andlaşması’nın 1. ve 2. maddeleri, taraflar arasında, Kıbrıs Cumhuriyeti’nin korunmasına yönelik olarak ortak savunma alanında özel bir işbirliği ve danışma, bir saldırının gerçekleşmesi halinde ise savunma mekanizması öngörmektedir.

Andlaşmanın 3. maddesi ile, bu maksada yönelik olarak üçlü bir karar-gah kurulmaktadır. Bu karargah, Yunanistan ve Türkiye tarafından sağlanacak belli mevcutlu birliklerce desteklenecektir. Yönetime ilişkin temel hususlar da Andlaşma’da belirtilmiştir.

Andlaşmaya Ek I No.lu Protokol, bu kuvvetlerin statüsüne ilişkin ayrıntıları da içermektedir. EK-1 içeriğine göre, vetoya tabi savunma meseleleri

şunlardır: Silahlı kuvvet oluşumu ve sayısı ile bunlara ait tahsisat; kadro atamaları ve terfiler; savaş malzemesi ve her türlü patlayıcı maddelerin ithali; Müttefik memleketlere üs veya diğer kolaylıklar sağlanması. Vetoya tabi güvenlik meseleleri ise şunlardır: Kadro atama ve terfileri; kuvvetlerin dağılımı ve konuşlandığı bölgeler; istisna önlemler ve sıkıyönetim; polis yasaları. Bütün istisnai önlem ve kararlar vetoya tabi olacak, ancak, polis ve jandarmanın normal faaliyeti ile ilgili olanların vetoya tabi olmayacaktır.)

EK II No.lu Protokol, en yüksek düzeydeki siyasi organ olmak üzere, tarafların Dışişleri bakanlarından oluşan, oybirliğiyle karar verebilecek bir Komite kurulmasını öngörmektedir. Üçlü Karargah da bu Komite'ye karşı sorumlu olacaktır.

KIBRIS CUMHURİYETİ'NİN KURULUŞUNA İLİŞKİN TEMEL ANDLAŞMA

Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Kuruluşuna İlişkin Temel Andlaşma, Kıbrıs Cumhuriyeti bağlamında adadaki ülkesel egemenlik, Birleşik Krallık Egemen Askeri Üsleri (Akrotiri – Dikelya) ve Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Anayasa düzeninin temel çerçevesine ilişkin hükümleri kapsamaktadır. Andlaşmanın 10. maddesi, andlaşma hükümlerinin yorumlanmasından kaynaklanabilecek sorunların ve uyuşmazlıkların öncelikle askeri makamlar arasında müzakere yoluyla çözümlenmesini öngörmektedir. Böylece bir çözüm mümkün olamaz ise, durum diplomatik müzakerelere konu olacaktır.

KIBRIS CUMHURİYETİ'NİN TEMEL YAPISINA İLİŞKİN ANDLAŞMA

Kıbrıs Cumhuriyeti'nin temel yapısı, 11 Şubat 1959 tarihinde Zürih'te imzalanan özel Andlaşma ile düzenlenmiştir. Andlaşmanın 1. maddesine göre, Kıbrıs Devleti, “Cumhurbaşkanlığı rejimine dayanan bir Cumhuriyet olacaktır.

2. madde hükmüne göre, “Cumhurbaşkanı Rum ve Cumhurbaşkanı Yardımcısı Türk olacak ve genel oy verme yöntemiyle, adadaki Rum ve Türk toplumları tarafından ayrı ayrı seçileceklerdir. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin resmi dilleri Rumca ve Türkçe olacaktır. Yasama ve idari belgeler ve dokümanlar iki resmi dilde yazılacak ve yayınlanarak ilan edilecektir.”

3. madde hükmüne göre, “Kıbrıs Cumhuriyeti'nin, Cumhurbaşkanı ve Cumhurbaşkanı Yardımcısı tarafından birlikte seçilecek tarafsız bir desen ve renkte, kendine özgü bayrağı” olacaktır. “Yetkililer ve Toplumlar, bayram-

larda Kıbrıs bayrağı yanında Rum ve Türk bayraklarını da aynı zamanda çekme hakkına sahiptir. Rum ve Türk Topluları, Yunan ve Türk milli bayramlarını kutlama hakkına sahip olacaktır.”

5. madde hükmüne göre, “Yürütme erki, Cumhurbaşkanı ve Cumhurbaşkanı Yardımcısında toplanacaktır. Bu maksatla, 7 Rum ve 3 Türkten oluşan bir Bakanlar Konseyi (Kurulu) oluşturulacaktır.”

6. madde hükmüne göre, “Yasama erki, genel seçim hakkına uygun olarak, 5 yıl için % 70 Rum ve % 30 Türk oranında Türk ve Rum Toplulukları tarafından ayrı ayrı seçilecek olan Temsilciler Meclisi’ne verilecektir. Bu oran, istatistik değerlendirmeden ayrı olarak saptanmıştır.... Anayasa, temel maddeleri hariç, Temsilciler Meclisi’nin Rum ve Türk Üyelerinin ayrı ayrı üçte iki çoğunluğu ile değiştirilebilir.”

Madde 8 hükmüne göre, “Cumhurbaşkanı ve Cumhurbaşkanı Yardımcısının, Türkiye ve Yunanistan’ın birlikte katıldığı ittifaklara ve uluslararası kurumlara Kıbrıs Cumhuriyeti’nin de katılması dışında, EK- 1’de belirtilen savunma, güvenlik konuları ve dış işleriyle ilgili herhangi bir yasa veya karara karşı, ayrı ayrı veya birlikte kullanılmak üzere nihai veto hakları olacaktır.”

Madde 10 hükmüne göre, “Her toplum, kendisi tarafından saptanacak sayıda temsilciden oluşan bir Cemaat Meclisine sahip olacaktır. Cemaat Meclisleri, toplum gereksinimlerini ve denetimi kendilerine ait bulunan kurum ve cemiyetlerin gereksinimlerini karşılamak için, kendi toplum bireylerini vergilendirme hakkına sahip olacaktır. Cemaat Meclisleri dini, eğitim, kültürel ve öğretim ile kişi haklarına yönelik bütün hususlarda yetkili olacaktır. Cemaat Meclisleri, kendi toplumunun refahını arttırmak amacıyla kurulan tesisler, hayır ve spor işleri ve cemiyetleri, üretim ve tüketim kooperatifleri veya kredi kuruluşları gibi münhasıran topluma özgü yararlar sağlayıcı kurumlara ilişkin işler hakkında da yetkili olacaktır. (Tabii ki, işbu fıkranın içerdiği hükümler, halk arzu ettiği taktirde, karma ve ortak kuruluşların kurulmasına engel olacak şekilde yorumlanmayacaktır.)”

Madde 11 hükmüne göre, “Kamu hizmetleri, % 70 Rumlardan ve % 30 Türklere olacaktır. Tabii ki, bu dağılım, yönetimin bütün kademelerinin derecelerinde, ancak mümkün olduğu oranda uygulanacaktır. İki toplumdaki birinin yüzde yüze yakın bir çoğunluğunun bulunduğu bölge ve mahallerde, merkezi yönetime karşı sorumlu yöresel yönetim organları, münhasıran bu topluma mensup memurlardan olacaktır.”

Madde 16 hükmüne göre, “Cumhurbaşkanı ve Cumhurbaşkanı Yardımcısı tarafından birlikte atanacak iki Rum ve bir Türk ve bir tarafsızdan oluşan

bir Yüksek Mahkeme kurulacaktır. Tarafsız Yargıç, Mahkemeye başkanlık edecek ve iki oya sahip olacaktır. Bu mahkeme, yargının en yüksek organını oluşturacaktır (hakimlerin tayini, terfileri vs. görevini de görecektir.)”

Madde 21 hükmüne göre, “Kıbrıs Cumhuriyeti, Yunanistan, İngiltere ve Türkiye arasında yeni Kıbrıs Devleti’nin bağımsızlığını, toprak bütünlüğünü ve anayasasını garanti edecek bir antlaşma yapacaktır. Kıbrıs Cumhuriyeti, Yunanistan ve Türkiye arasında bir de askeri ittifak antlaşması yapılacaktır. Bu iki antlaşma, anayasa hükmünde olacaktır (bu sonuncu fıkra anayasaya, temel maddelerden biri olarak geçirilecektir.)”

Madde 22 hükmüne göre, “Kıbrıs’ın herhangi bir devlet ile tamamen veya kısmen birleşmesinin veya ayrılıkçı bir bağımsızlığın (Kıbrıs’ın iki ayrı devlet olarak taksimnin) önlenmesi kabul edilecektir.”

Madde 27 hükmüne göre, yukarıda belirtilen bütün hususlar, Kıbrıs Anayasası’nın temel maddeleri sayılacaktır.

KIBRIS SORUNUNUN ÜZERİNDE ANLAŞMAYA VARILAN NİHAİ ÇÖZÜMÜNÜN TEMELİNİ AÇIKLAYICI MUHTIRA

Kıbrıs Sorununun Üzerinde Anlaşmaya Varılan Nihai Çözümünün Temelini Açıklayıcı Muhtıra, 19 Şubat 1959 tarihinde Londra’da imzalanmıştır. Bu Muhtıra ile, Birleşik Krallık Başbakanı, Yunanistan Başbakanı ve Türkiye Başbakanı, Kıbrıs Rum ve Türk toplumlarının temsilcileri, bu muhtıraya eklenen belgeleri Kıbrıs sorununun nihai hal şekli için üzerinde anlaşmaya varılmış bir temel olarak kabul ettiklerini bildirmişler; bu muhtıraya eklenen ve muhtırada sıralanan belgeleri, Kıbrıs sorununun nihai çözümü için uzlaşmış bir temel olarak onaylamışlardır.

KIBRIS CUMHURİYETİ’NİN KURULUŞ BELGELERİ: BİR DEĞERLENDİRME

Kıbrıs’a özel, yukarıda özetlenen andlaşmaların hazırlık süreci incelendiğinde, sorunun çözümüne yönelik müzakerelerde hazır bulunan *Kıbrıs Rum ve Kıbrıs Türk rejimlerinin*, milletlerarası hukuk açısından, kendi geleceğini belirleme hakkı dahil, eşit statüye ve haklara sahip bulunduğu anlaşılmaktadır. *Kıbrıslı Rumlar ve Kıbrıslı Türkler* gerek müzakere sürecinde, gerek yeni oluşturulacak hukuki çerçevede, hangi adla anılırsa anılınsınlar (toplumlar, halklar, kurucu taraflar, rejimler...), milletlerarası hukukta belirtilen şekilde sahip oldukları -eşit- siyasi ve hukuki statüleri değişmeyecektir. Kıbrıs Cumhuriyeti’ni kuran tüm andlaşmalar, Britanya, Yunanistan; Kıbrıs Cumhuriyeti adı

na da, ayrı ayrı, “*Kıbrıs Rum toplumu*” ve “*Kıbrıs Türk toplumu*” temsilcileri tarafından imzalanmıştır. (Leigh, 1990).

Güncel - fiili durumdaki eşitlik, Kıbrıs Rum ve Türk taraflarının, on yıllardır BM Genel Sekreterliğinin aracılığında sürdürdüğü çözüme yönelik müzakerelerdeki sıfatlarından da anlaşılabilir: *Toplum temsilciliği*. Bu statü, Kıbrıs Cumhuriyeti kurulurken de böyleydi, bugün de böyledir. Bu sıfatın dayanağı ise, ilgili halkların kendi geleceğini belirleme hakkıdır.

UYGULAMA:

Zaman içinde toplumların -dikkatle kararlaştırılmış- eşit statüsünü bozan, Türk tarafının eylemleri değil, daha 30 Kasım 1963 tarihinde, Kıbrıs Devlet Başkanı Makarios’un, garantör devletlere Anayasa’da -altısı değiştirilemeyecek temel hükümlere ilişkin- 13 önemli değişiklik yapılmasını önermesi olmuştur. Bu yaklaşım ve takip eden uygulamalar, *fiilen*, taraflar arasındaki eşit ve güvençeli statüyü, Rum çoğunluğa üstünlük sağlayacak şekilde bozmuştur. Adadaki kargaşa ve silahlı şiddet ortamı, bu adımdan sonra yaygınlaşmıştır.

Kıbrıs Cumhuriyeti yönetimindeki Kıbrıslı Türkler, bu ve benzeri koşullarda ya görevlerinden çekilmiş veya buna zorlanmışlardır. Kısa süre sonra, Kıbrıslı Rumlar, bu Anayasa değişikliğini *kendi başlarına* gerçekleştirmişlerdir. Kıbrıslı Türklerle, ancak yeni Anayasa düzenini kabul ettikleri takdirde kamusal görevlere dönebilecekleri bildirilmiştir. (Leigh, 1990).

Bu şartlar altında, doğal olarak, zamanla Kıbrıslı Türklerin de kendi yönetimleri şekillenmeye başlamıştır. Önce geçici bir yönetim, sonra federe devlet modeli örgütlenme, en sonunda da yeni, ayrı ve bağımsız bir Türk Devleti ortaya çıkmıştır.

Bugün GKRY ne derecede 1960 hukuki çerçevesine uygun sayılabilirse, KKTC de o kadar 1960 hukuki çerçevesine uygundur. Adanın çözüm bekleyen fiili durumu karşısında, Rum ve Türk toplumları eşit ve aynı durumdadırlar. Aralarındaki fark, siyasi ve tarihi nedenlerle, Batı’nın ağırlığını Rum tarafından yana koymasından kaynaklanan, hukuki dayanağı olmayan bir siyaset anlayışından kaynaklanmaktadır.

GKRY’NİN AB’YE KATILMASI

Kıbrıs uyuşmazlığı, GKRY’nin AB’ye tam üye olarak kabulü ile, daha da karmaşık bir siyasi – hukuki ortama dönüşmüş görünmektedir. Bu konu incelenirken, genel milletlerarası hukukun, Kıbrıs’a özel hukuki çerçevenin ve son olarak da -Güney Rum Yönetimi açısından- AB hukukunun ve gerek-

lerinin dikkate alınması gerekecektir. Buradaki ince nokta, AB hukukunun, GKRY veya Yunanistan açısından söz konusu olabilecek bağlayıcılığının, Kıbrıs adasının genel-temel statüsü veya KKTC/Türkiye bakımından bağlayıcı olmadığı, eğer bu yüzden birtakım sorunlar ortaya çıkarsa, bunun sorumluluğunun da Türk tarafına değil, AB'nin kendisi başta olmak üzere, Yunan-Rum tarafına ait olduğunun ve bütün bunların *faturasının* Türk tarafına yüklenemeyeceğinin unutulmamasıdır.

KKTC

Bir devletin varlığını kabul için milletlerarası hukukta öngörülen başlıca unsurlar; sürekli bir nüfus, tanımlanabilir bir ülke, etkin bir hükümet ve özellikle diğer devletlerle ilişkiler bakımından karar verme sürecinde yabancı bir denetimden bağımsız olmak şeklinde ifade edilebilir. İşte bu açıdan, Kuzey Kıbrıs Türk Yönetimi de Güney'deki *füli* karşıtı kadar, *fülen* belli bir devlet olma özelliğine sahiptir. Böyle bir oluşumun devlet olarak *tanınıp tanınmaması* ise, tümüyle siyasi takdir konusu, ek bir işlemdir.

GKRY'nin, “Kıbrıs Cumhuriyeti” adı altında, konuya ilişkin özel anlaşma hükümlerine aykırı olarak AB'ye alınmasında bir sakınca görülmediği halde, KKTC'nin bir devlet olarak tanınmasının bu anlaşmalara aykırı olacağı savunulması, açıklanması-anlaşılması güç bir çelişkidir. *Milletlerarası hukuk*, BM Güvenlik Konseyi veya BM Genel Kurulu veya AB eliyle, siyasetin ve diplomasinin ince çıkar hesaplarına kurban edilmemeli, sağduyunun ve gerçekliklerin gerektirdiği politikalar esas alınabilmelidir. (Karşılaştırmamız: Arslan-Güven, 2007:6-7).

SİLAHLI ÇATIŞMA HUKUKU

Kıbrıs'ta konuşlu Türk Silahlı Kuvvetleri'nin hukuki statüsünün, milletlerarası hukuk bakımından değerlendirilmesinde yarar vardır. Ancak bunun için silahlı güç kullanılmasına ilişkin milletlerarası hukuk kurallarının iyi bilinmesi ve anlaşılması gereklidir. Örneğin Yunan-Rum tarafı ve onları destekleyenler, Kuzey Kıbrıs'ın halen Türkiye'nin -yasadışı- işgali altında olduğu görüşündedirler. (Örnek: RULAC, 2012; Antoniou, 2014:36).

İstila (“invasion”) ve işgal (“occupation”) birer *silahlı çatışma hukuku* kavramıdır. Hangi hukuki neden ve gerekçe ile olursa olsun, bir devletin silahlı kuvvetlerinin bir başka devletin ülkesine girmesi, *istila* olarak nitelendirilir. Bu kuvvet, girdiği yabancı ülkenin tamamında veya bir bölümünde, tam ve etkin bir denetimi sağlayabilmiş ise, bu durum da *işgal* olarak nitelendirilir.

Silahlı çatışma hukuku, silahlı güce başvurmanın neden ve gerekçesinin meşruluğu sorunu (“jus ad bellum” – savaşa karar verme hukuku) ile ilgilenmez. Örneğin, 2003 yılında ABD Silahlı Kuvvetleri, Irak Devleti’nin ülkesini bütünüyle *işgal* etmiştir. Bu hareket, BM Güvenlik Konseyi’nin bir yetkilendirmesine dayansaydı bile, Irak ülkesindeki hukuki statü yine *işgal* olarak nitelendirilecekti. Uygulamada, diplomatik – siyasi nedenlerle, “işgal” yerine, hukuki açıdan yanlış olarak, “istila” teriminin kullanılmakta olması, bu hukuki gerçeği değiştirmemektedir. Çatışmanın, uyuşmazlığın kendisinin esasının değerlendirilmesi, nitelendirilmesi, çözümü, silahlı çatışma hukukunun amacı, kapsamı ve işlevinin dışında olan konulardır.

Silahlı çatışma hukuku, milletlerarası uyuşmazlıkların çözümünü amaçlayan bir hukuk alanı değildir. Silahlı bir çatışmanın, hiç olmazsa, insanlığın asgari gereklerine uygun olacak şekilde planlanmasını ve icrasını sağlamayı hedefler. Tümüyle insani neden ve gerekçelere dayanır. Silahlı güç kullanma ister meşru, ister hukuk-dışı bir nedene dayalı olsun, silahlı bir çatışmanın yönetimi, silahlı bir çatışmanın mağdurlarının korunması ile ilgili kuralları (“jus in bello” – savaştaki hukuk) ele alır.

Kıbrıs özelinde bu konu incelenirken, önce madalyonun öteki yüzünün hatırlatılmasında yarar vardır: Bir bütün olarak Kıbrıs Cumhuriyeti’nin yönetimi, 1963 ve sonrası devrede, Rum tarafınca ve Anayasa düzeni, bunun da dayanağı olan milletlerarası hukuki çerçeve ağır biçimde ihlal edilerek askıya alınmış ve *füli bir durum* zaten yaratılmıştır. Milletlerarası toplumun bu gerçeği görmezlikten gelmesini anlayabilmek güçtür. (Özet bilgi için bakınız: Kemal, 2013; Bora, 2013:31).

Bu yöndeki gelişmeler, olayların 1974 Temmuz ayında ulaştığı nokta, Türkiye’ye, andlaşmaya dayalı askeri müdahaleden başka bir seçenek bırakmamıştır. (Karşı görüş için, bakınız: Kareklas, 2011:passim). Bu noktadan, 1983 Kasımında KKTC’nin ilanına kadar olan devreyi, Kıbrıs Türk halkının kendi geleceğini belirleme yolunda verdiği kararın olgunlaşması süreci olarak değerlendirmek uygun olur. Adadaki Türk askeri varlığının hukuki dayanağının yeni bir ortak savunma andlaşması yerine 1960 hukuki çerçevesine dayandırılmasına devam edilmesini ise, Türk tarafının hâlâ, 1960’ta kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti’nin hukuki statüsünü başlangıç noktası olarak alma *sağduyusu* ile açıklamak mümkündür. Dolayısıyla, KKTC’nin kurulmasından sonraki devre bağlamında, artık bir istila veya işgalden değil, yeni bir devlet oluşumunun ortaya çıkmış olmasından söz etmek daha doğrudur. Daha önce de ifade ettiğim gibi, bugünkü *Kıbrıs Cumhuriyeti* ne kadar 1960’ta kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti ile ilgili ve uyumlu ise, 1983’te kurulan *KKTC* de

o hukuki çerçeve ile o kadar ilgili ve uyumludur (Karşılaştırmız: Rossides, 1991).

KIBRIS UYUŞMAZLIĞININ NİTELİĞİ

Bu çelişik görüntü bugünkü Kıbrıs uyuşmazlığının esasını oluşturur ve eğer bu konuda taraflar ortak akıl ve sağduyunun gerekleri yönünde bir fikir birliğine varamazlar ise, önümüzdeki dönemde milletlerarası toplum, Kıbrıs uyuşmazlığının aslında 1974'teki Türk askeri müdahalesi ile -çoktan- çözümlenmiş olduğunu kabul durumunda kalabilecektir.

Kıbrıs uyuşmazlığın özü, Rum tarafının adayı bütünüyle bir Rum adasına dönüştürmek arzusu ve girişimlerine, adadaki Türk varlığını siyasi eşitlik ve etkin güvence temelinde sürdürmek isteyen Türkiye'nin izin vermemesidir. Gerçekten, Rumların adadaki Türk varlığına bakış açısı ve layık gördüğü muamele, adadaki Türk varlığının, Rum tarafının iyi niyetine ve insafına bırakılamayacağını gösteren çok sayıdaki örneklerle doludur. (Karşılaştırmız: Rumpf, 2006:19 vd.).

1959 - 1960 HUKUKİ ÇERÇEVESİNİN UYGULANABİLİRLİĞİ

İlginç olan nokta, *tüm ilgili tarafların*, 1959-1960 hukuki çerçevesinin *yürürlükte olduğunu* kabul etmesi, buna karşılık, bu hukuki çerçevenin *fiilen uygulama kabiliyetinin kalmamış olması* ve tarafların bu konuda da fikir birliğinde olmalarından dolayıdır ki, yeni bir hukuki çerçeve arayışının on yıllardır sürmekte bulunmasıdır.

Şu halde, *andlaşmalar hukuku* açısından, gerek bir andlaşmanın uygulanmasını olanaksız hale gelmesi, gerekse ortam ve koşulların esaslı derecede değişmiş olması (*rebus sic stantibus*), yahut, bir andlaşma hükümlerinin esaslı ihlali (*material breach*) nedenleriyle, 1959-1960 hukuki çerçevesinin, *Kıbrıs'ın milletlerarası sınırları veya Birleşik Krallık Egemen Üslerinin hukuki statüsü gibi özel konular hariç*, sorgulanmasında yarar vardır. (Brownlie, 2008:620; Shaw, 2003:851. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin 1963'te sona erdiği, ancak, 1959-1960 hukuki çerçevesinin halen de yürürlükte olduğu konusunda ayrıntılı bir inceleme ve değerlendirme için bakınız: Özersay, 2002:passim).

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Görünen odur ki, tarafların gerçek amaçları ve beklentilerinin bağdaştırılamaz olması nedeniyle, bugünkü fiili durum, bir zaman sonra, kendiliğinden, hukuki duruma dönüşecektir. (Karşılaştırmız: Uluçevik, 2013).

KAYNAKLAR

- Anastasios Antoniou, “The Cyprus Conflict In the Context of International Law As A Discipline Of Crisis”, Working Papers on Public International Law, 2014, 53 sayfa.
- Christian Rumpf, “The Legal Status of Cyprus: Basis and Spheres of Conflict”, conference paper, 2006, 34 sayfa.
- Erhan Bora, “Cyprus in International Law”, **Ankara Bar Review**, 2013/1, sayfa 27-57.
- Eugene T. Rossides, “Cyprus And The Rule Of Law”, **Syracuse Journal of International Law and Commerce** (Syracuse University College of Law), Volume 17, Spring 1991, Number 1.
- Ian Brownlie, **Principles Of Public International Law**, seventh edition, Oxford University Press, 2008, li-784 sayfa.
- İsmail Kemal, “Kıbrıs Sorunu: 1963’ten 2013’e”, AB haber.com, 16 Aralık 2013.
- Kaya Arslan-Halil Güven, “International Law in Cyprus Problem”, 38. International Congress of Asian and North African Studies, 10-15 Eylül 2007, Ankara, 10 sayfa.
- Kudret Özersay, **Kıbrıs Sorunu: Hukuksal Bir İnceleme**, 2. Baskı, ASAM, Ankara, 2002, xvii-424 sayfa.
- Lakovos Kareklas, “International Law And Diplomacy On The Turkish Military Intervention Of Cyprus”, Working Papers on Public International Law, 2014, 27 sayfa.
- Malcolm N. Shaw, **International Law**, fifth edition, Cambridge University Press, 2003, cxlv-1288 sayfa.
- Monroe Leigh, “The Legal Status in International Law of the Turkish Cypriot and the Greek Cypriot Communities in Cyprus”, 20 Temmuz 1990, 7 sayfa, özel arşiv.
- RULAC (Rule of Law in Armed Conflicts Project), “Cyprus – Applicable Law”, 2012, <http://www.geneva-academy.ch/RULAC>
- Tugay Uluçevik, “Adadaki Gerçekler Temelinde Çözüm”, **Milliyet**, 19 Ocak 2013.

KUZEY KIBRIS'TA SANAYİLEŞME DENEMESİ: KIBRIS TÜRK SANAYİ İŞLETMELERİ HOLDİNG LTD ŞİRKETİ (1975-1998)

Fatma TÜRKÖĞLU *

Özet

Kıbrıslı Türkler 1974 senesine kadar sanayi ve teknikten uzak yoksul bir hayat sürdürdüler. Ancak bu süreçte bile milli bir iktisat fikri ve Türkiye'nin de buna katkı sunması hep gündemlerinde oldu. Müteşebbisler bulunmadığı için de karma ekonomik model benimsendi. Kıbrıs Türk Sanayi İşletmeleri Holding LTD Şirketi 1974 senesinde Kuzey Kıbrıs'ın ekonomik gelişmesine katkı sağlamak amacıyla ve karma ekonomi politikaları çerçevesinde Türkiye'nin de teşvik ve katkılarıyla kurulmaya başlanmış bir Kamu İktisadi Teşebbüsü (KİT) idi. Şirket kurulduğunda Kıbrıslı Türk mühendis ve teknisyenleri çok tecrübesizdiler. Bu nedenle üretimde de sorunlar yaşandı fakat bunların üstesinden gelmeyi başardılar. Zaten sanayi üretimi kendini Kıbrıslı Rumlara kanıtlamanın bir yolu gibi görüldü ve milliyetçi söylemlerle pekiştirildi. Şirketin yapısından kaynaklı çözülemeyen sorunlar da mevcuttu; ama en büyük eksiklik pazardı. 1980'li yıllar ile birlikte pek çok pazar, 1990'larda ise Türkiye pazarı tamamen kapandı. Yine de şirket 1980li yıllar haricinde kendi kendine yeten bir kurum oldu. Öte yandan liberal ekonomiye geçişle Türkiye'de ve Kuzey Kıbrıs'ta KİT'lerin özelleştirilmesi gündeme geldiğinde Sanayi Holding de adım adım özelleştirildi. Şirket yıllarca ülke ekonomisine katkıda bulunduktan sonra 1998 senesinde tamamıyla tasfiye edildi. Ülke ekonomisine en büyük katkısı ise tecrübeli mühendis ve teknisyenler yetiştirmek oldu.

* Orta Doğu Teknik Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları programı yüksek lisans öğrencisi, ANKARA

**THE INDUSTRIALIZATION ATTEMPTS IN NORTHERN
CYPRUS: CYPRUS TURKISH INDUSTRIAL ENTERPRISES
HOLDING LTD. COMPANY (1975-1998)**

Abstract

Up until 1974 most Turkish Cypriots had low economic status, with very little industrial or technical capacity. The idea of forming a national economy with the support of Turkey was very popular at the time. Lack of capital led the Turkish Cypriots to embrace a mixed economic system. Within the framework of a mixed economy, the Cyprus Turkish Industrial Enterprises Holding Ltd Company was established as a Public Enterprise (PE) with incentives and financial contributions from Turkey with the aim of establishing independent economic system in Northern Cyprus. When the company was first established, problems arose in the production process, mostly due to the inexperience of Turkish Cypriot engineers and technicians, who gradually increased in number later. In fact, the industrial production was seen as a way of proving their independence from the Greek Cypriots and national rhetoric was used to reinforce this idea. The biggest challenge they faced was the absence of a market. By the 1980s most of the markets were shut-off and by the 1990s exports to Turkey halted as well. However, except for the 1980s the company was mostly self-sufficient. With the transition to a liberal market economy in Turkey and Northern Cyprus, privatization hit the Cyprus Turkish Industrial Enterprises Holding Ltd just like the other PE's and step by step the company was privatized. After contributing to the national economy for so long, the company was completely closed down in 1998. The most important contribution of this PE to the national economy was its well-trained and experienced engineers and technicians

GİRİŞ

Kıbrıs Türk Sanayi Holding İşletmeleri LTD Şirketi Kıbrıs Türk Federe Devleti (KTFD)'nin devletçi ekonomi politikaları paralelinde kurduğu sekiz Kamu İktisadi Teşebbüsü (KİT)'nden biri idi. Şirketin sermayesi başlangıçta 100,000,000 TL idi ve Türkiye'deki KİT'ler tarafından sağlanmıştı. İlerleyen yıllarda gerekikçe sermaye artırımına gidildi ve önce 250 milyon, sonra 800 milyona arttırıldı. Türkiye'deki çeşitli KİT'ler, Kıbrıs Türk Cemaat Meclisi Konsolide Fonu¹ ile şirketin hisselerine ortaklar. Şirket 1998'te tamamen tasfiye edildiğinde Petro-Kimya Anonim Ortaklığı (PETKİM) dışındaki tüm ortaklar özelleştirilme kapsamına alınmıştı. Şirket tasfiye edildiğinde sermayesi 25 milyar TL idi² fakat Türk lirasının hızlı bir şekilde değer kaybettiği de göz önünde bulundurulmalıdır.

Sanayi Holding bugün Kıbrıslı Türklerin büyük çoğunluğu tarafından gururlanmanın veya kendini yetersiz hissetmenin bir simgesi haline getirildi demek yanlış olmaz. Hakkında belgesel çekilen, kitap derlenen ve TV programında tartışılan bir konudur. BARAKA Kültür Merkezi tarafından çekilen Sanayi Holding adlı belgeselin temel tezi Kıbrıslı Türklerin bir zamanlar ürettiğinin ve tembel olmadığını kanıtı olarak Sanayi Holding'in uzun yıllar ülke ekonomisine katkıda bulunduğu ve Kıbrıslı Türklere yettiğidir.³ Halil Erdim'in derlediği "Sanayi Holding: Ekonomik Savaşın Önderi" adlı kitap ise Sanayi Holding çalışanlarının her birinin şirketteki anılarını anlattığı ve fikirlerini belirttiği bir derlemedir. Buna rağmen kitapta Sanayi Holding'in ne derece değerli bir kuruluş olduğu ve kalkınmak için savaş verdiği belirtilir.⁴ Hepsi şirketin eski çalışanları olan İsmet Üstüner, Ergün Vudalı ve Mehmet Ünal'ın konuk olduğu "Söz Sizde" adlı TV programında da şirketin nasıl kurulduğu, öneminin ne olduğu ve neden tasfiye edildiği üzerinde durulurken şirkete büyük önem atfedilmektedir.⁵ Peki, Sanayi Holding'e bu önemin atfedilmesinin nedeni nedir? Aslında bunu anlamak için son yüzyılın Kıbrıs tarihine de göz atmak gerekir. Bu nedenle bu çalışma önce Kıbrıs

¹Hissedarlar ve hisse oranları için bkz. Tablo 1.

²Kıbrıs Türk Sanayi İşletmeleri Holding LTD.ŞTİ.(K.T.S.İ.H. LTD. ŞTİ.)'ye ait 28 Nisan 1997 tarihli rapor.

³BARAKA Kültür Merkezi Film Atölyesi, Sanayi Holding, 2014.

⁴Halil İ. Erdim, **Ekonomik Savaşın Önderi Sanayi Holding**, yazarın kendi yayını, Ocak 2014.

⁵İsmet Üstüner. "VTS 01 1." Youtube. Ekim 2, 2914. (Erişim: Ekim 7, 2014. <https://www.youtube.com/watch?v=cBL4HNXpKBM>).

Sanayi tarihi hakkında kısa bir bilgi sunacaktır. Daha sonra tarihten gelen bilincin Sanayi Holding’de nasıl şekillendiğini inceleyecek ve şirketin kuruluşunu anlatacaktır. Ayrıca özelleştirilme sürecini ele alırken toplumda yaygın olan tezlere de cevaplar arayacaktır. Elbette kesin bir neden tespit etmek bu çalışmayı aşar, fakat şirketin ekonomisinin kötüye gidip gitmediği, eğer iç sorunlarından ötürü özelleştirildiyse bu sorunların ne olduğu ve devlet politikasının şirketi sürdürmeyi amaçlayıp amaçlamadığı tartışılacaktır. Fakat bu değerlendirmeleri daha sağlıklı yapabilmek için KİT’lerin nasıl şirketler olduklarını bilmek gerekir. KİT’ler sermayesi ve mülkiyeti devlete ait, makro ekonomik politikalara hizmet etmek, istihdam yaratmak, gelir dağılımını dengelemek gibi amaçları da hedef edinen ve kâr amacı güden yani kamu hizmeti sunmayan kurumlardır. Dolayısıyla çoğunlukla düşülen bir hata KİT’leri özel sektörle kârlılık, verimlilik kıstaslarında kıyaslayarak KİT’lerin verimsiz olduklarına hükmetmektir. Oysa KİT’lerin sağladığı fayda hesaplanırken sosyal refaha katkılarının da göz önünde bulundurulması gerekir.⁶ Elbette bu KİT’ler tarafından üretilen mal ve hizmetlerin maliyetinin altında satılabileceği manasına gelmez. Çünkü böyle bir durumda ya iç veya dış borçlanmaya gidilmek zorunda kalınacaktır ya da zararı vergi mükellefleri omuzlayacaktır.⁷

Yine de teoride öngörülen sosyal refah kimi zaman siyasi baskılardan ötürü sağlanamayabilir. Bunun yerine oy artırmak için aşırı istihdama gidilmesi, yolsuzlukların yaşanması, KİT’lerin yöneticilerinin özel sektörde olduğu gibi hatalarının bedelini ödemek zorunda kalmaması gibi nedenlerden KİT’ler amaçlarından sapabilirler. Böylelikle KİT’lerin kuruluş aşamasında hedeflenen faydalarının KİT’ler özelleştirilirken de hedeflenmesi gibi çelişkili durumlarla karşılaşılır.⁸

Bu çalışmada Sanayi Holding ele alınırken belirtilen bilgiler ışığında sosyal refaha ve ülke ekonomisine kattıkları da “kâr” olarak değerlendirilerek var olduğu süre içerisinde Kuzey Kıbrıs’a neler kattığı tartışılacaktır. Bununla birlikte şirketin kârda olması kârın miktarından bağımsız olarak ekonomik durumunun yeterince iyi olduğu şeklinde değerlendirilecektir.

⁶P. Feyzioğlu Akkoyuncu, **Kamu İktisadi Teşebbüsleri ve Özelleştirme**, Beta Basım Yayın Dağıtım A.Ş., İstanbul, s. 11,12.

⁷A.g.e., s. 15, 16 .

⁸A.g.e., s. 15, 15.

Sanayi Holding Öncesi Kıbrıs Sanayisine Tarihsel Bir Bakış: Kıbrıslı Türklerin Milli İktisat Projesi

Osmanlı İmparatorluğu hâkimiyeti altında Kıbrıs adasındaki Müslümanlar, tüm imparatorluk coğrafyasında olduğu gibi Millet-i Hâkime durumundaydı ve sahip oldukları çeşitli imtiyazlardan ötürü devlet kurumlarında memuriyet, tarım ve çiftçilik gibi mesleklerle meşguldüler. Tüccarların çoğu gayrimüslimdi. Adanın Britanya İmparatorluğu hâkimiyetine geçmesiyle adadaki hâkim Müslüman milletin zenginliklerini yitirerek yoksullaşması ve gerilemesi aynı zamana denk geldi. Söz konusu durumun nedenlerini tartışmak bu bildiriye aşar. Ancak şu bir gerçek ki Kıbrıslı Rumlar ticaretle uğraştıklarından dolayı kapitalizme geçiş aşamasında sermaye biriktirirken, yoğunluklu olarak tarımla uğraşan Kıbrıslı Türkler,⁹ toprak ağalığının kurumsallaşmış bir şekli olan Evkaf patronajının baskısı altında bulunmaları, gerekse de tefeciler tarafından mülksüzleştirilmesi nedeniyle zaman içerisinde mülksüz işçiye dönüşmüşlerdi. Sebebi her ne olursa olsun Kıbrıs Adası'nda dengeler Türklerin aleyhine değişirken bir yandan da milliyetçilik akımları yükselmeye başlamıştı. Bu nedenle 20. yüzyılın başından sonuna Kıbrıslı Türkler ile Kıbrıslı Rumlar arasındaki politik ve iktisadi durumu, milliyetçilik akımlarını göz önünde bulundurmadan ve Sanayi Holding deneyimini de geçmişteki milli iktisat yaratma çabalarını anlamadan değerlendirmek sağlıklı olmaz.

Osmanlı Devleti'nin tarım politikalarına önem verdiği ve kalifiye veya vasıfsız işçi sıkıntısı yaşadığı bir dönemde,¹⁰ 1893'te Kıbrıslı Türklerdeki ilk milli iktisat fikri ortaya çıktı. 24 Nisan 1893 tarihli Kıbrıs gazetesinde sanayileşmeye yönelik adımları devletten beklemeyip halkın teşebbüste bulunması gerektiği vurgulandı.¹¹ İzleyen yıllarda farklı gazeteler gerilemenin sebeplerine ve bundan kurtulmanın yollarına dair tartışmalar içerdi. Henüz 25 Haziran 1921'de *Ankebut Gazetesi*'ndeki bir makalenin başlığı "İktisat Cephesinde" idi. Makalede Rumların Müslümanlara adeta iktisadi savaş ilan ettiğinden bahsediliyor, yoksullaşmaktan duyulan kaygı dile getiriliyordu. Örneğin "Bu acı hakikatler milletimizin itilası için sinemizde avuttuğumuz duygularımızı bir kat daha teşcî etmeli ve iktisat cephesinde düşmana karşı bütün kuvvetlerimizle çalışmağa bizi sevk ve teşvik eylemelidir" sözleriyle makalenin yazarı

⁹Salih Egemen, **Kıbrıslı Türkler Arasında Siyasal Liderlik**, Ateş Matbaacılık Ltd., Lefkoşa, 2006, s. 102-106.

¹⁰Kadir Yıldırım, **Osmanlı'da İşçiler**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 33, 34.

¹¹Ahmet An, **Kıbrıs Türk Toplumunun Gerikalmışlığı (1892-1962)**, ŞADİ Kültür ve Sanat Yayınları, Girne, 2006, s. 2.

henüz 1921 yılında ekonomik kalkınmayı milli bir savaş olarak tanımlamaktaydı.¹² Gerilemenin nedeni pek çok yazar tarafından Kıbrıslı Türklerin iktisadi faaliyetlerine yoruldu. Kimi zaman memuriyete verilen aşırı önem, kimi zaman kumar, içki ve kahvede harcanan zaman sorun olarak görülüyordu. Bir yandan seçilen meslekler eleştirilirken bir yandan da okuyanlara ve sermaye sahiplerine tavsiyelerde bulunuluyordu. İrfan Hüseyin'in 8 Temmuz 1948 tarihli *Türk Sözü Gazetesi*'ndeki "İktisadi Davalarımız" başlıklı makaledeki görüşleri Sanayi Holding tecrübesinde yaşanacak bir sorun için uyarı niteliğindedi.

"... Esefle görüyoruz ki gerek Türkiye veya İngiltere'ye giden yavrularımız ya Tıbbiye ya da Hukuk fakültelerine yerleştirilmektedirler. Yakında öyle bir hale geleceğiz ki doktor veya avukatlarımız bile geçi-nemeyecek... Farz edelim ki yarın aramızdan kabadayı çıkar da KEO'ya rekabet edecek bir müzkirat fabrikası açmak için bir şirket kur-sa, teknik müdürü Rumlar'dan mı arayacağız?"¹³

Ayrıca sahip olunan sermayenin ticaret veya sanayide değerlendirile-memesi gerek milliyetçi basında gerekse *Emekçi Gazetesi*¹⁴ gibi solcu basında sorun olarak görülüp sermaye sahipleri paralarını fabrika kurmak veya tica-rete atılmak için kullanmaya teşvik edilmişti. Örneğin Rıza Burçak'ın 16 Ocak 1946 tarihli *Söz Gazetesi*'nde "Geriliğimizin Sebepleri II: Memur Zihni-yeti" adlı makalesinde devlet dairelerinden uzaklaşarak ticarete atılmak gerektiği telkin ediliyordu.¹⁵ 11 Haziran 1947 tarihli *Hür Söz Gazetesi*'nde ise H. Timur Azmioğlu "Kıbrıs'ta Türk İktisadiyatı, San'at ve Ticaret Durumu" başlıklı makalesinde aynı konuyu işleyerek memuriyet kapılarının Türklere kapandığından söz ederek gençlere "gençliğinizi çarşıda geçirin" çağrısında bulunmuştu.¹⁶ 13 Haziran'da aynı yazının üçüncü kısmında ise "Ey Türk, doğumun, neslin ve tarihin büyük ve şanlıdır; onun hatıraları benliğimizin birer yıldız ve güneşidir. Fakat hatıradan histen yüksek bir şey vardır, o da sanat, ticaret ve ziraattır"¹⁷ sözleriyle sadece milliyetçi hislerini dile getirme-yip aynı zamanda kalkınmayı hatıra ve hislerin de üstünde tutarak hem kal-

¹²A.g.e., s. 35.

¹³A.g.e., s. 141.

¹⁴Ahmet An, **Kıbrıslı Türklere Sınıf Sendikacılığından Etnik Sendikacılığa Geçiş ve İşçi Mücadeleleri**, Birleşik Kıbrıs Gazetesi Yamları, Lefkoşa, 2005 adlı derleme kitapta solcu yayınlara dair ayrıntılı bilgi bulunabilir.

¹⁵An, **Kıbrıs Türk Toplumunun Gerikalmışlığı (1892-1962)**, s. 104-105.

¹⁶A.g.e., s. 127.

¹⁷A.g.e., s. 132.

kınmanın önemini vurguluyor hem de milliyetçilik ile kalkınma arasında doğrudan bir bağı dile getiriyordu. Milli iktisadın “millici” yanı da 1950’lerde çatışmaların da başlaması ve iki toplum arasındaki mücadelenin en üst seviyesine ulaşmasıyla kendini daha da belli etmeye başladı. Bu yıllarda özellikle Türkiyeli sermayenin de Kıbrıs’a yatırımlarda bulunması, Kıbrıs’taki Türk milliyetçilerinin en büyük arzularından biri haline geldi.¹⁸ 1958 senesinde Rumlardan bağımsız bir iktisat kurmak isteğiyle “Türk’ten Türk’e” kampanyası uygulanmaya başlanmıştı.¹⁹ Böylelikle Kıbrıs Cumhuriyeti’ne doğru ilerlerken milli iktisat fikri doruk noktasına ulaştı. 3 Haziran 1960’ta Kıbrıs Türk Kurumları Federasyonu’nun *Bozkurt Gazetesi*’nde yayınlanan ilanı bunun belki de en iyi örneği idi.

“Türküm. Türklüğüm ile övünürüm. Türk işçisini korumak için Türk mamulâtını arar, bulurum. Türk çarşısını, Türk imalatçısını, Türk tüccarını desteklemeği vazife bilirim.

Türk çarşısında, Türklerin imal ettiği veya ithal edip satdığı neler vardır, sorar öğrenirim.

Türk makarnasını, Türk sabununu, Türk bahçesinin sebze ve meyvesini, Türk ayakkabılarını,

Türk ayakkabı boyalarını, Türk kutu yiyeceklerini, Türk yağlarını, Türk sigara ve kibritlerini ,

Türk serinletici ve esrikletici²⁰ içkilerini, Türk piskotlarını,²¹ Türk piliçlerini, Türk peynirlerini, Türk demircisini, Türk makinistini, Türk temsilcisini, Türk işçi ve ustasını, Türk dondurmalarını, Türk plajlarını, Türk eğlence yerlerini ziyaret eder, korur ve desteklerim.”²²

1960 öncesinde milli iktisat emeliyle sadece propaganda ve Türk’ten Türk’e kampanyaları yürütülmemiş aynı zamanda birtakım adımlar da atılmıştı. Bu çerçevede Necati Özkan’ın girişimlerinin ardından daha ziyade kooperatifçiliğe dayanan bir kalkınma planının benimsendiğini söylemek mümkündür. Bu bağlamda önemli örnekler Kıbrıs Türk Kooperatif Sütçülük Şirketi, Kıbrıs Türk Kundura Şirketi, Kıbrıs Türk Patates Satış Kooperatifi Ltd.

¹⁸An, **Kıbrıs Türk Toplumunun Gerikalmışlığı (1892-1962)**, s. 166-183-193.

¹⁹Aytuğ P. Plümer, **Kıbrıs Ekonomi Tarihi Sarsıntılı Bir Devrin Anatomisi (1960-1974)**, Rüstem Kitabevi, Lefkoşa, 2008, s. 9.

²⁰Esrikletici: Rahatlatan ve enerji veren

²¹Piskot: bisküvi

²²An, **Kıbrıs Türk Toplumunun Gerikalmışlığı (1892-1962)**, s. 246.

Şirketi, Güneş Makarna Fabrikası, Toros Trikotaj ve İç Çamaşın Şirketi gibi şirketlerdi.²³ Bu sınırlı fabrika ve kooperatiflerle yürütülen “Türk’ten Türk’e” kampanyasının da Rumlardan satın alınan ürünlerin Türk aracılar vasıtasıyla Türklere satılmasından ibaret kalıyordu²⁴. Yani aslında ithalat üzerinden zenginleşen bir burjuvazi yaratılıyordu denebilir. Bununla birlikte Kıbrıs’ın genelinde gelişmiş bir endüstriden bahsetmek mümkün değildi. 1961 yılında 4 ve altında işçi istihdam eden atölyelerin sayısı tüm işyerlerinin % 90’ı kadardı.²⁵ Türklerin sanayideki payı ise çok azdı.²⁶

1963 yılında çatışmaların başlaması ise Kıbrıslı Türkleri çok olumsuz etkiledi. Bu dönemde Kıbrıslı Türkler sınırlı alanlarda ambargolarla yaşamaya başladılar. Çeşitli ürünlerin Türk bölgelerini girişi ya tamamen yasaklandı ya da kısıtlandı.²⁷ Bu zaman zarfında Kıbrıslı Türklerin iktisadi bir atılımında bulunması mümkün değildi ve hatta Birleşmiş Milletler (BM)’den ve Türkiye’den gelen yardımlar ile hayatlarını devam ettirmeye çalışıyorlardı. 1974’e kadar bu durumda çok büyük bir değişiklik olmasa da Kıbrıslı Türklerin milli iktisat projesi çerçevesindeki atımları devam ettirilmeye çalışıldı. Bu çerçevede sermayedarı bulunmayan Kıbrıslı Türklerin kalkınabilmesi için en uygun modelin karma ekonomik model olması gerektiğine karar verildi.²⁸

1974 Ağustos ayından sonraki süreçte ise Kıbrıslı Türkler, Kıbrıs Adası’nın kuzeyine göçerek yerleştiler ve Kıbrıs Türk Federe Devleti’nin (KTFD) de ilanıyla Kıbrıs’taki Türk milliyetçilerinin Türkiye ile kalkınma hayallerini pratiğe dökmeleri için ellerine fırsat geçmiş oldu. Fakat sanayileşme ve ticaretle kalkınma hayalleri aynı oranda gerçekleşemedi. 1978 yılına gelindiğinde Kuzey Kıbrıs’ta beş kişinin altında işçi istihdam eden 1154 tane tesis mevcuttu. Beş ve üstü çalışan istihdam eden işyerleri ise 287 taneydi. Bunların 200 tanesi devlete aitti ve 96 tanesi de kamuya devredilirken 47 tanesi de özel sektöre kiralandı. Sayılardan anlaşılacağı gibi tüm tesisler çalıştırılmadı.²⁹

²³ Aytuğ P. Plümer, **Kıbrıs Ekonomi Tarihi Sarsıntılı Bir Devrin Anatomisi (1960-1974)**, Rüstem Kitabevi, Lefkoşa, 2008, s. 12.

²⁴Egemen, **Kıbrıslı Türkler Arasında Siyasal Liderlik**, s. 173.

²⁵**Tarihsel Gelişimi İçinde Kıbrıs’ta Sosyoekonomik Yapı**, Özgürlük Yayınları, Mart 1987, s. 77.

²⁶Plümer, **Kıbrıs Ekonomi Tarihi Sarsıntılı Bir Devrin Anatomisi (1960-1974)**, 2008, s. 106.

²⁷**A.g.e.**, s. 40-43.

²⁸Plümer, **Kıbrıs Ekonomi Tarihi Sarsıntılı Bir Devrin Anatomisi (1960-1974)**, s. 123.

²⁹KTFD Başbakanlık Devlet Planlama Örgütü, **1. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1978-1982)**, Lefkoşa, Nisan 1978, s. 120.

Kuzey Kıbrıs'ta fabrika üretimi en üst seviyedeyken bile tarım ürünlerinin ihracatı başı çekti ve imalat sanayinin gerek Gayri Safi Milli Hasıla(GSMH)da gerekse de ihracattaki payı düşük bir düzeyde kaldı. Hatta imalat sanayinin ihracattaki payı tüm diğer sektörler arasında en düşük düzeydeydi.³⁰ 1976-1977 yıllarındaki ithalat-ihracat dengesi, dolayısıyla ithalatın oldukça lehine idi. KTFD -1,057 zararda idi.³¹ İthalatta ilk sırayı tüketim malları alırken bunu hammadde izledi.³² Aslında bedelsiz ithalat ile bir yandan ithalat teşvik edilmiş oldu. Ticaretin ekonomideki payı ise sürekli arttı. 1978'de Ertan Kasımoğlu'nun Kıbrıs Türk Sanayi İşletmeleri Holding Genel Müdürü olan Yücel Dolmacı ile yaptığı mülakatında sanayiye yönelik kredi bulamadıklarından ve ticaret kredisi kullandıklarından bahsediyordu.³³ Bunlar ister istemez KTFD'nin daha en başından ticareti önemseydiğini düşündüren şeylerdir. *Kıbrıs'ta Ulusal Sorun* başlıklı kitabında Nazım Beratlı Devlet Planlama Örgütü (DPÖ)'nün 1990 yılına ait istatistiklerinden elde ettiği bilgilere dayanarak Kuzey Kıbrıs'ta kapitalistleşme sürecine yeni giren İtalyan şehir devletlerindeki gibi komprador bir burjuvazi yaratmak amacıyla iç pazarda harcanabilecek miktarın üzerinde bir ithalatın gerçekleştirildiğini ve ithal edilen malların da aracılık edilerek üçüncü ülkelere satıldığını yazmıştır.³⁴ Beratlı'nın bahsettiği politika, 1980'den itibaren benimsenen bir politikaydı ve bu yolla birçok Kıbrıslı Türk zenginleşti.

Sanayi Holding Şirketi'nin Kuruluşu: Karşılaşılan Sorunlar, Üretilen Çözümler ve Reklamlar

Sanayi Holding'in kuruluşuna giden süreç 1974'te Kıbrıslı Türkler'in adanın kuzey tarafına göç etmesi ile başlar. Kıbrıslı Türkler adanın kuzeyine göç ettikleri bölgelerde daha önce Rumlara ait olan pek çok ev, bahçe, arazi ve fabrikayı da ele geçirmiş oldular. Ele geçirilen gayrimenkulleri ve diğer çeşitli eşyaları milliyetçi Kıbrıslı Türkler temkinli davranarak "buluntu" diye adlandırırken, kendini daha solda tanımlayan Kıbrıslı Türkler de "ganimet" olarak adlandırır. Adına ne denirse densin Kuzey Kıbrıs'ta daha önce Rumlara ait olan evler, arsalar ve bahçeler çeşitli yöntemlerle kişilerin özel mülki-

³⁰A.g.e., s. 8.

³¹A.g.e., s. 13.

³²A.g.e., s. 14.

³³Ertan Kasımoğlu, "Sanayi Holding Nedir? Ne deşildir?", **Halkın Sesi**, Lefkoşa, 24 Temmuz 1978.

³⁴Nazım Beratlı, **Kıbrıs'ta Ulusal Sorun**, Khora Yayınevi, Lefkoşa, 1991, s. 98-99.

yetine bırakıldı. Fakat fabrikaların özelleştirilmesi söz konusu olmadı ki bunun nedenlerine daha sonraki paragraflarda değinilecektir.

Kıbrıslı Türklerin adanın kuzeyine yerleştirilmesinden sonra Lefkoşa'da 23, Mağusa'da 16 ve Güzelyurt'ta 1 toplamda 40 tesis tek bir şirket çatısı altında toplandı ve çalıştırıldı. Ancak ele geçirilen ve şirkete devredilen toplam tesis sayısı 60 idi. Kamulaştırılan fabrikalar *Bordo*, *Gökkuşuğu*, *Ece* veya *Harika* gibi Türkçe isimler verilerek millileştirildiler. Fabrikalar metal, tekstil, kimya, gıda, plastik ve taş toprak olmak üzere çok çeşitli sanayi kollarına ayrıldı. Aslında her ne kadar kendilerinden fabrika olarak bahsedilse de çoğu küçük çaplı atölyelerdi. Yine de birkaç tanesi hariç fabrika olarak adlandırılan tesisler küçük aile atölyeleri idi. En büyük fabrikalar Mağusa'daki metal, plastik ve un fabrikalarıydı. Sanayi Holding Şirketi'nin çalışanlarının aktardığına göre bu fabrikalar o dönemin modern tesisleriydi. Hatta kullanılan teknolojinin o dönemde Türkiye'de de bilinmediği mühendislerce sürekli dile getirilir.³⁵ Fakat buna rağmen şirketin kurucusu Hilmi Refik³⁶ ve Mehmet Ünal'ın³⁷ aktardıklarına göre fabrikalar 1975'te ilk kamulaştırıldıkları zaman savaştan ötürü harap durumdaydılar; tadilat ve tamirat gerekiyordu. Bu nedenle Şirket, kuruluşunun ardında ilk üç yılını makinelerin tamirine ve tadilata harcamıştı.³⁸

Öte yandan şirketin ilk yıllarında bir başka büyük sorun da tesisleri çalıştırmaktı. Çünkü Kıbrıslı Türk mühendis ve işçilerinin daha önce herhangi bir sanayileşme tecrübesi yoktu ve makineleri nasıl çalıştıracaklarını veya çıkan sorunlarla nasıl başa çıkacaklarını bilmiyorlardı. Şirkette çalışacak teknik eleman veya mühendis bulmak kolay değildi. Aslında Kıbrıslı Türkler arasında mühendislik fakültesi mezunları az değildi, fakat içlerinden az sayıda kişinin iş tecrübesi vardı. Dolayısıyla iş tecrübesi olmayan mühendisler de fabrika müdürlüğü gibi pozisyondan işe başlayabiliyordu. Teknisyen bulmak ise daha zordu. Öyle ki 1977 yılına gelindiğinde bile gazeteler Sanayi Holding'in ihtiyacı olan teknisyen kadrosu için verdiği eleman talebi ilanlarıyla doluydu. 1977 yılının Ocak ayında aralarında tornacı ve frezeci vb teknik elemanların da

³⁵Ata Dayanç, Halil Erdim., **Ekonomik, Savaşın Önderi Sanayi Holding**, Derleyen Halil Erdim, Yazarın Kendi Yayımı, Lefkoşa 2014, s. 75, 134.

³⁶Sözlü tarih çalışması

³⁷İsmet Üstüner, "VTS 01 1." **Youtube**. Ekim 2, 2014. (Erişim: Ekim 7, 2014 <https://www.youtube.com/watch?v=cBL4HNXpKBM>).

³⁸K.T.S.İ.H. LTD. ŞTİ., **1975 Faaliyet Raporu**, Lefkoşa, 1976, s. 32.

bulunduğu kadrolar açıldı³⁹ ama 1978 yılında bile şirket tornacı ve frezeci aramaya devam etti; çünkü yeterli başvuru olmamıştı.⁴⁰ Bu nedenle teknik eleman eksikliği sorunuyla baş etmek için Türkiye'den usta ve uzmanlar Kıbrıs'a getirildi. Fakat bu yöntemin sürdürülebilirliği sorun oldu. Orhan Galatalı'ya göre sorun mesken sağlanamamasıydı.⁴¹ Dolayısıyla 1978'de bile 25 kişilik teknik eleman (zanaatkâr) açığı vardı. Bir yandan da işçi eksikliğini gidermek için Kıbrıslı Türk mühendis, memur, zanaatkâr ve ustaları eğitiliyordu. 1976'da 29, 1977'de de 23 işçi mesleki eğitim için Türkiye'ye gönderildi.⁴² 1978'de de pek çok mühendis ve işçinin mesleki eğitim için Türkiye'ye gönderilmesi planlanıyordu.⁴³ İlerleyen yıllarda da sayısı azalsa da Türkiye'ye eğitime gönderilenler olmuştu. Üçüncü bir yöntem de gerekli mesleki eğitimi Kıbrıs'ta vermektir. Bu amaçla Kuzey Kıbrıs'taki endüstri meslek liseleri ile bağlantı kuruldu. 10 kişi işçi lojmanlarının da içerisinde bulunduğu ve işçi köyü olan Haspolat'ta 1976 senesinde kurulan Lefkoşa Endüstriyel Eğitim Merkezi'nde eğitime gönderildi. Aynı zamanda meslek lisesi mezunlarına yüksek eğitimde burs sağlandı ve meslek lisesi mezunlarının Sanayi Holding'te çalışması bekleniyordu. Ama bu yöntem de tam olarak etkili olamıyordu. Çünkü yeni mezunların işe başlamadan önce zorunlu askerlik görevini yerine getirmeleri gerekiyordu ve bazıları da lisans eğitimine devam ediyordu. 1975'te işe yeni alınıp üç ay çalıştıktan sonra zorunlu askerlik dolayısıyla işten ayrılanlar oldu. Üstelik askerlik süresi uzundu ve mezunların meslekten uzaklaşmasına neden oluyordu. O dönemde genel müdür olan Yücel Dolmacı'nın aktardığına göre bu çerçevede askerlik süresinin kısaltılması veya Sanayi Holding'de çalışmanın askerlikten sayılması için müracaatta bulunuldu.⁴⁴ Esasında şirkette çalışan herkesçe en çok üzerinde durulan konu fabrikalardaki öğrenme süreciydi. Sanayi Holding üçüncü Genel Müdürü Dolmacı fabrikalarda "İşbaşı Teknik Eğitim" verildiğini belirtiyordu.⁴⁵ Eğitim Şefliği 1975'te kuruldu ve aynı yıl Türkiye'den Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu'ndan uzmanlar

³⁹"Münhal", **Halkın Sesi**, Lefkoşa, 7 Ocak 1977.

⁴⁰Erten Kasımoğlu, "Sanayi Holding Nedir? Ne Değildir?", **Halkın Sesi**, Lefkoşa, 28 Temmuz 1978.

⁴¹Orhan Galatalı, "MOR-SAN", **Sanayi Holding Aylık Bülteni**, Lefkoşa, Mayıs 1976, Sayı 1, s. 3.

⁴²K.T.S.İ.H. LTD. ŞTİ., **1976 Faaliyet Raporu**, Lefkoşa, 1977, s. 31.

⁴³K.T.S.H.İ. LTD. ŞTİ., Üretim Planlama Departmanı, **1978 Üretim Planı**, Lefkoşa, 1978.

⁴⁴Erten Kasımoğlu, "Sanayi Holding Nedir? Ne değildir?", **Halkın Sesi**, Lefkoşa, 28 Temmuz 1978.

⁴⁵**A.g.e.**

gelip Sanayi Holding'in fabrika şefleri ile Ticaret ve Muhasebe Müdürlüğündeki memurları muhasebe konusunda eğittiler. Aynı şekilde Türkiye'deki Sümerbank'tan da muhasebe uzmanları eğitim çalışmaları için Kuzey Kıbrıs'a getirildi. Ayrıca Konya Horozlu Un Fabrikası'ndan gelen uzmanlar da Ece Un ve Bisküvi Fabrikası'nda eğitim verdiler.⁴⁶ Bu nedenle Sanayi Holding işçileri ve mühendisler arasında fabrikaların her şeyden önce okul olduğu kanaati çok yaygındı.⁴⁷ Ancak her zaman eğitim vermek mümkün olamamış, bazen de işçiler ve mühendisler işi kendi başlarına öğrenmek zorunda kalmıştı; çünkü bazı sektörlerde kimsenin tecrübesi ve bilgisi yoktu.⁴⁸ Bu tip öğrenme süreci hammadde israfına yol açıyordu. Örneğin kumaş boyama fabrikası şefinin anlattığına göre kendisi deneyler için küçük çaplı bir laboratuvar oluşturmuştu. Fakat küçük kumaş parçalarında gerçekleştirilen deneylerde elde edilen renkler daha geniş kumaşlarda farklılaşıyordu. Geniş kumaş parçaları ile de deneyler yaptılar. Bir süre sonra bu yöntemin hammadde israfına yol açtığı düşünüldüğünden fabrika müdürü üniversiteden arkadaşı olan meslektaşlarından kitap ve katalog vb. talebinde bulunarak sorunu çözebildi. Bazı fabrikalarda ise makinelerin ne ürettiği bile anlaşılamadı. Ham madde ve yarı mamullerin ne olduğu anlaşılmadıklarından dolayı ürün diye satıldığı oldu.⁴⁹ Tüm sorun giderme yöntemlerine karşın teknik eleman eksikliği ve üretim sorunu geç bir tarihte çözülebildi. Bunu da az sayıdaki tecrübeli mühendislerin çoğu zaman teknisyenlerin işini de üstlenmesinden anlamak mümkündür.⁵⁰

Eleman eksikliğini tamamlamak için uğraşıldığı dönemde bir başka sorunla karşılaşmıştı ki bu da ham madde ve likidite sorunuydu. Şirketin ilk yıllarında depolar ham madde, mamul veya yarı mamuller ile doluydu. Sonuçta bir örnek vermek gerekirse Ece Bisküvi Fabrikası'nda Rumlardan kalan Rumca yazılı ambalajlar vardı ve tasarruf etmek amacıyla bu ambalajlar uzun süre kullanıldılar.⁵¹ Sözlü tarihle edinilen bilgiye göre metal boru fabrikasının ambarları ağzına kadar mamul doluydu ve gerçekleştirilen ilk ihracat

⁴⁶K.T.S.İ.H. LTD. ŞTİ., **1976 Faaliyet Raporu**, Lefkoşa, 1977, s. 23.

⁴⁷Halil Erdim, **Ekonomik Savaşın Önderi Sanayi Holding**, Derleyen Halil Erdim, s. 122, 131.

⁴⁸Hasan Basri, **Ekonomik Savaşın Önderi Sanayi Holding**, Derleyen Halil Erdim, s. 170.

⁴⁹Ata Dayanç, **Ekonomik Savaşın Önderi Sanayi Holding**, Derleyen Halil Erdim, s. 75.

⁵⁰Sözlü tarih çalışması

⁵¹Erten Kasımoğlu, "Sanayi Holding Nedir? Ne Değildir?", **Halkın Sesi**, Lefkoşa, 30 Temmuz 1978.

da metal boruların satılması ile gerçekleşmişti. Her şeye rağmen sadece tecrübe ve bilgi eksikliği değil; alet edevat, makine, ham madde ve yedek parça eksikliği de önemli sorunlar arasındaydı. Çünkü kullanılan ham madde ve satılan mamuller doğal olarak zaman içinde tükenmişti. Adanın her tarafından gerekli malzemeler toplanıp onarılıp kullanılarak alet edevat sorunu çözülmeye çalışılmıştı. Yine de yedek parça ve ham maddelerin eksikliği hayati bir sorundu. Öyle ki milyonluk bir fabrikanın 5-10 liralık bir yedek parçanın eksikliğinden ötürü çalıştıramadığı da oluyordu.⁵² Bazen bir fabrikanın ihtiyacı olan ham madde başka bir fabrikanın üretimiyle tedarik edilebiliyordu. Mesela metal boruları galvanizlemek için bu yola başvuruldu.⁵³ Yedek parçaların çoğu ise Türkiye ve Kıbrıs'tan sağlanamadığı için üçüncü ülkelerden tedarik edilmeleri gerekiyordu. Bu da döviz ve likidite ihtiyacı doğuruyordu ama 1970'li yıllarda Kuzey Kıbrıs'ta döviz darboğazı mevcuttu. Örneğin 25 Mayıs 1979 tarihli *Halkın Sesi Gazetesi*'nde "Sanayi Holding Hammadde Sıkıntısı Çekmeye Başladı" başlıklı haberde finansman sorunu vurgulanıyordu.

Olumsuzluklara rağmen daha 1975'te NARPARK narenciye paketleme tesislerinin üretimine hazırdı ve Türkiye bu tesislerden sipariş vermişti ve ihracat gerçekleştirildi. Ancak ilk yıllarda ihracatın önünde hem yasal hem de iletişim ve ulaşımdaki sorunlardan kaynaklı sıkıntılar vardı.⁵⁴ Yasal sorunlar genellikle ihracatı yavaşlatan bürokratik engellerdi. İletişimden kaynaklı sorunlar teleks ve telefonlarla ilgiliydi. Örneğin telefon konuşmaları kesintili olabiliyordu veya uzun süre telefon hatlarında sorun olabiliyordu. Ulaşım sorunu ise daha ziyade deniz ulaşımıyla ilgiliydi. Avrupa'dan Mağusa Limanı'na doğrudan yük taşıyan gemilerin sayısı yeterli değildi. Ayrıca Türkiye üzerinden taşıma gerçekleştirildiğinde Mersin Limanı'ndaki işlemler mevzuattan ötürü çok yavaş ilerliyordu. Mersin Limanı'ndan Mağusa'ya yeterli sayıda feribotun olmaması da ham madde ve malzeme ithalatında dolayısıyla üretimde kesintilere yol açıyordu.⁵⁵ Tüm sorunlara rağmen 1976'da Libya'ya ihracat gerçekleştirildi.⁵⁶ 1977'de satışlar 1976'ya göre % 121, 1975'e göre %

⁵²Orhan Galatalı, "MOR-SAN", **Sanayi Holding Aylık Bülteni**, Lefkoşa, Mayıs 1976, Sayı 1, s. 3.

⁵³"Galvanizli Çelik Boru İhracatına Başladık", **Sanayi Holding Aylık Bülteni**, Lefkoşa, Ekim 1976, Sayı 6, s. 4.

⁵⁴K.T.S.İ.H. LTD. ŞTİ., **1975 Faaliyet Raporu**, Lefkoşa, 1976, s. 17.

⁵⁵Altay Gürsan, "Genel Kurul Toplantımız Başarılı Geçti", **Sanayi Holding Aylık Bülteni**, Lefkoşa, Sayı 2, s. 5.

⁵⁶K.T.S.İ.H. LTD. ŞTİ., **1976 Faaliyet Raporu**, Lefkoşa, 1977, s. 25.

573 artış gösterdi. Libya'ya ihracat politik nedenlerden ötürü biterken, Irak'a ihracat başladı.⁵⁷ Yine de sürekli ve sorunsuz ihracatlar gerçekleştirilemedi.

Bu yıllarda Sanayi Holding'in önemi sadece gerçekleştirdiği üretimin veya ihracatın miktarında aranmamalıdır. Daha dikkat çekici olan üretimin kalitesi ve hedefidir. Örneğin çiftçiler için gerekli tarım aletleri Sanayi Holding'e bağlı Teksan Fabrikası'nda üretilirken, çiftçilerle birlikte ürünler sınıyor; çiftçiler ve köylülerin istekleri doğrultusunda şekillendiriliyordu.⁵⁸ İkinci bir örnek ise *Süper Isın Soba* olabilir. Fabrika müdürünün aktardığına göre *Süper Isın* olarak isimlendirilen soba fabrikada bulunan soba modelinin Kıbrıslı Türk mühendis ve teknisyenleri tarafından geliştirilmiş şekliydi.

Çeşitli mal üretimi gerçekleştiren Sanayi Holding'in genişlemesi 1980 yılına kadar sürdü. Özel teşebbüs eksikliğinden dolayı Sanayi Holding'e bağlı çalışan fabrika sayısı ilk yıllarda seneden seneye artış gösterdi. 1975'te 32, 1976'da 42, 1977'de ise 51 fabrika Sanayi Holding kontrolündeydi. 1978'de henüz tüm fabrikalar üretime başlamamıştı. 3 fabrika ilk denemesini 1978'de yapacaktı.⁵⁹ 1976'da yeni işletilecek makineler ve fabrikaların teknik yapı olarak değiştirilmesi (modifye edilmesi) için gereken sermaye, çalışır durumda olanların sağladığından fazlaydı. Dolayısıyla 1976 ve 1977 yıllarına ait bütçede açık vardı. 1975 yılının kârlı geçtiği gözlenirse de bu sadece bir yanılsamaydı, çünkü Hilmi Refik'in de belirttiği gibi "her şey buluntuydu". Her şey, ham maddeden satışa hazır mamule kadar her şeyi kapsıyordu. Öyle ki Maliye Bakanlığı ambarları çeşitli mallarla doluydu ve bunlar halka satılıyordu. Bu arada Kıbrıslı Türklere yardım gönderiliyordu. Örneğin un yardımının hemen sona ermemesi Ece Un Fabrikası'nın üretime geçmesini ilk anda engelledi.⁶⁰

Tüm bu zarar ve olumsuzluklara rağmen, Türkiye'den gelerek Hilmi Refik'ten sonra genel müdür olan emekli Albay Orhan Alıçlı dönemindeki reklam kampanyaları durumun çok olumlu bir resmini çizdi ve bu anlamda da incelenmeye değerdir.

⁵⁷K.T.S.İ.H. LTD. ŞTİ., **1977 Faaliyet Raporu**, Lefkoşa, 1978, s. 12.

⁵⁸Mehmet Osmanoğlu, **Ekonomik Savaşın Önderi Sanayi Holding**, Derleyen Halil Erdim, s. 222.

⁵⁹K.T.S.H.İ. LTD. ŞTİ., Üretim Planlama Departmanı, **1978 Üretim Planı**, 1978 yılı için hazırlanan bütçe planıdır.

⁶⁰Hami Erdem, "Ece Un Fabrikası", **Sanayi Holding Aylık Bülteni**, Lefkoşa, Haziran 1976, Sayı 2, s. 3.

Gerek çeşitli gazetelere yollanan reklamlar ve gerekse *Halkın Sesi* Matbaası'nda ve daha sonra da Sanayi Holding'in kendi matbaasında basılan Sanayi Holding Aylık Bültenleri ile Sanayi Holding'in KTFD için anlam ve önemi milliyetçi bir söylemle birleştirildi. Öyle ki ileriye giderek bu söylemleri 1960'lı ve 1970'li yıllarda Türkiye'deki milli kalkınma tartışmaları ve Kıbrıslı Türklerin yüzyılın başından beri dile getirdikleri "milli iktisat" hedefleri ile birlikte Türkiye'deki 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi'ne kadar dönemin ruhunu yansıtan bir kesit olarak değerlendirmek de yanlış olmaz. En çok kullanılan reklam sloganlarına bakılırsa "Sanayi Holding: Ekonomik savaşta lider, toplum kalkınmasında önder" veya "öz malın, öz emeğin" gibi milli kalkınma ve yerellik vurgusu ön plandaydı. Buna çoğu zaman "Yüz milyon liralık Türk sermayesiyle Türk mühendisi, Türk teknisyeni, Türk emekçisi el ele verdi..." gibi Türklük vurgusu da eşlik etti.⁶¹ Tabii kalite vurgusu da önemlidir. Sanayi Holding ürünleri hep "daha parlak, daha temiz, daha hızlı, daha kullanışlı..." idi. O yıllarda kalite ile kalkınma arasında bir bağ kuruldu ve bu milliyetçi söylemlerde en güçlü ifadesini buldu. NARPARK'ın tanıtımından aşağıda yer alan bir paragraf buna örnek teşkil eder;

"Yıllarca Kıbrıs Türküne Hür Yaşama, ondan da öte Kıbrıs Türk işçisi, mühendisi ve teknik elemanına dünya uluslarına karşı -teknikte, bilimde ve sanayide biz de varız. Biz de yaparız!..- demek hakkını vermeyen Rum toplumuna ilk ve en büyük şamarı Sanayi Holding ve onun güçlü mühendisi, işçisi, teknik elemanı el ele, omuz omuza vererek vurmuştur."⁶²

Her örnekte bu kadar açık olmasa da "Kıbrıs Türkünün" üretimde ve teknikte var olduğu pek çok örnekte vurgulandı ve fabrikalar üzerinden aslından bir anlamda milli hisler okşandı. Örneğin Alüminyum Anodlama Fabrikası önce övüldü ve daha sonra şu ifadeler yer aldı; "Yukarıdaki tüm bu özellikleri taşıyan yurdumuzdaki bu fabrika, Sanayi Holding bünyesinde tamamen Kıbrıs Türk işçisi ve teknik elemanınca işletilen Alüminyum Anodlama Fabrikasıdır."⁶³

⁶¹"Kıbrıs'ın En Güçlü Kuruluşu", **Sanayi Holding Aylık Bülteni**, Lefkoşa, Ağustos 1976, Sayı 4, s. 3.

⁶²"Gururluyuz ve Güçlüyüz, NARPARK Anadolu'da", **Sanayi Holding Aylık Bülteni**, Lefkoşa, Aralık 1976, Sayı 8, s. 4.

⁶³"Alüminyum Anodlama Fabrikamız", **Sanayi Holding Aylık Bülteni**, Lefkoşa, Kasım 1976, Sayı 7, s. 4.

Kıbrıs Türklerini üretimdeki varlığını öven ve teşvik eden cümlelere bir de Orhan Alıçlı'nın Sanayi Holding Bülteni'nin 8. sayısındaki yeni yıl mesajında vurguladığı gibi devletin vereceği ekonomik savaşa Holdinglilerin katkı koyması “Kutsal Barış Harekâtı ile kazandığımız özgürlük günlerimizde daha rahat, daha mutlu yaşamak istiyorsak Devletimizin şu günlerde verdiği ekonomik savaşa biz Holdingliler olarak elimizdeki tüm çabaları sonuna dek kullanarak katkıda bulunmak zorundayız...” cümleleriyle vurgulanıyordu.⁶⁴

Alıçlı, başka bir yazıda ise ekonomik savaşa katkının ne şekilde yapılacağı şöyle açıklanıyordu;

“Holdingimizin temel prensiplerinden birinin içinde yaşadığı cemiyetin bir ekonomik tekno-ekonomik ilkelerini tüm olarak benimseyip bu ilkeleri oluşturan idari sistemi o cemiyetle beraber götürmeye çalıştığı ana istikameti daima göz önünde tutacağımızı ve karma ekonomik düzen içinde her kuruluşla ahenk ve koordine içinde olacağımızı ifade etmiştik..”⁶⁵

Ama dikkat çekici olan KTFD başkanı Rauf Raif Denктаş'ın şirketi ziyaretinde yürütülen propagandaların“...veyahut da bize bakmakta olan dünyaya Federe Devleti iktisaden çökmektedir. Batmaktadır. Çünkü hiçbir kuruluşu hiçbir müesseseyi çalıştıracak bilgide ehliyetinde, bilirkişileri, elemanları, insanları yoktur intibası verirsek herhalde kendi kendimize yararlı olmayız...” açıklamasında olduğu gibi pragmatik yararından bahsetmesidir.⁶⁶

Ancak şirket ekonomisi propagandaların öngördüğü yönde ilerlemedi ve 1980'ler ile birlikte gerilemeye başladı. Finansman sorunu 1980'den itibaren kronikleşen bir yola girdi ve 1984'te “çok tehlikeli boyutlara” ulaştı.⁶⁷ 1984'te şirket dramatik bir düşüş yaşayacaktı, bu nedenle 1975-1980 arasındaki yılları şirketin kuruluş yılları olarak adlandırmak doğru olur. Bu dönemde yeni fabrikalar üretime hazırlanırken, bir kısım fabrika da özelleştirilmeye başlandı. Çalışanlar eğitimlerle mesleğe alıştırılıyordu; fakat bir süre sonra buna gerek kalmamaya başladığından eğitime gönderilen veya eğitim için çağrılan

⁶⁴“Genel Müdürümüz Orhan Alıçlı tüm holding mensuplarının yeni yılını bir mesajla kutladı.”, **Sanayi Holding Aylık Bülteni**, Aralık 1976, Sayı 8, s. 1.

⁶⁵“Üçüncü Yıla Girerken”, **Sanayi Holding Aylık Bülteni**, Lefkoşa, Şubat 1977, Sayı 10, s. 3.

⁶⁶“Devlet Başkanımız Sayın Rauf Raif Denктаş Bizlerle”, **Sanayi Holding Aylık Bülteni**, Lefkoşa, Ocak 1977, Sayı 9, s. 7.

⁶⁷K.T.S.İ.H. LTD.ŞTİ., **1985 Faaliyet Raporu**, Lefkoşa, 1986, s. 14.

personel sayısı azaldı. Üretim için gerekli finansman, ham madde ve yedek parça eksikliğinin yarattığı sorunlara rağmen fabrikalar düşük kapasiteyle de olsa çalıştırıldılar ve ulaşımdaki sorunlara rağmen ihracat gerçekleştirdiler. Fakat ileride açıklanacak nedenlerden dolayı şirket hiçbir zaman sağlam bir temele oturmadı ve bu nedenle hiçbir zaman kuruluşunu tamamlamadı. Sonuçta özelleştirme kararı ile birlikte şirketin sonunu hazırlayan süreç başladı.

Şirketin Tasfiyesi: Yapısal Sorunlar ve Başından Sonuna Özelleştirme Süreci

Sanayi Holding'de politik, yapısal ve çözülmesi imkânsız sorunlar mevcuttu ve bunların şirketin özelleştirilme sürecine katkısı olmadıysa da şirketin çalışmalarını olumsuz yönde etkiledikleri ve özelleştirmenin taraftar toplamasına sebep oldukları söylenebilir. Bu politik nedenler daha ziyade şirket yönetiminden kaynaklıydı veya Kuzey Kıbrıs'taki patronaj ilişkilerinin şirkete yansmasıyla ortaya çıkıyordu. Ancak özelleştirme sürecinin ekonomik boyutunu ele almadan önce yönetimden kaynaklı sorunları incelemek faydalı olacaktır.

Yönetimden kaynaklı sorun merkeziyetçi yapılanmayla ilgiliydi ki pek çok şirket çalışanı merkezi sistemden kaynaklı sorunları vurgulamaktadır. Merkeziyetçi yönetimin tek etkisi kişilerin seçimleri üstüne değildi. Örneğin fikir belirtmenin cezalandırılmasından yani despotizmden bahseden çalışanlar olduğu gibi⁶⁸ kararların merkezden alınmasının çoğu zaman sorun yarattığını vurgulayanlar da vardır. Bir fabrika müdürünün verdiği bir örnekten de yola çıkarak teknik malzeme alımlarının dahi tek merkezden gerçekleştirilmek durumunda olduğu görülüyor.⁶⁹ Bu da konunun uzmanı kişilerin fikirlerine başvurulmadığını gösterir ki bu da istenen kalitede mal ithal edilememesine veya fiyat dengesinin tutturulamamasına yol açmıştı. Öte yandan çalışanlardan biri de mamullerin satış fiyatlarının da merkezden belirlendiğini ve bunun aylar aldığını; bu nedenle ürünlerin mevsimsiz piyasaya

⁶⁸Aykan Sahir, **Ekonomik Savaşın Önderi Sanayi Holding**, Derleyen Halil Erdim, s. 83. Aykan Sahir 1977 yılında yönetimi şirketin adının holding olmasının doğru olmayacağı konusunda ikaz edince ihtar cezası aldıklarını belirtti.

⁶⁹İsmet Üstüner ile mülakat, olayın yaşandığı dönemde fabrika müdürü idi. Teknik malzeme alımlarının tek merkezden alınmasının yarattığı sorunlardan dolayı fabrikaya gereken malzemeleri kendisinin veya ustabaşının almaya başladığından bahsetti. Bunu ilk gerçekleştiren fabrika müdürü olduğunu belirtti.

sürüldüğünü belirtiyor.⁷⁰ Merkezden alınan kararlar bazı fabrikalardaki üretimi kötü etkiliyordu ve hatta Özmen Konfeksiyon ve Şilte Fabrikası muhasebe sistemi hakkındaki bir raporda sağlıklı bir yönetim için fabrikanın özerk olması ve satış fiyatlarının ve hangi malların satılacağına fabrika tarafından belirlenmesi önerilmişti.⁷¹ Ayrıca pek çok fabrikanın bir merkezden yönetilmesi kâr eden veya zarar eden fabrikaların bir çatı altında toplanması anlamına geliyordu. Bu da zarar eden fabrikaların ve genel merkezin gider yükünün de kâr edenlerce omuzlanacağı anlamına geliyordu. Çoğaltılabilecek bu örnekler şirketteki merkezîyetçi yönetimin ilk yıllardan son yıllara kadar üretim ve pazarlama üzerinde olumsuz etkileri olduğunu göstermeye yeter.

Sanayi Holding’de yaşanan bu sorunlar bir yana en belirgin sorun pek çok KİT’de olduğu gibi patronaj sisteminin şirket üzerindeki etkileriydi. Başlangıçta asker yöneticilerin varlığından ötürü şirkette kendini çok hissettirmeyen Kuzey Kıbrıs’taki patronaj ilişkileri, 1980’den sonra özellikle genel müdürlerin KKTC Cumhurbaşkanı ve eski KTFD Devleti Başkanı Rauf Raif Denktaş’ın veya o yıllarda kendisine alternatif bir güç odağı olarak beliren Derviş Eroğlu’nun şirkete tanıdıkları kişileri yerleştirmesiyle belirginleşmeye başladı.⁷² Bir çalışanın da ifade ettiği gibi “bir zaman geldi genel müdürlük parti merkezine dönmüştü.”⁷³ Yine Yılper İşçioğlu imzalı bir raporda Kurtuluş Sünger ve Plastik Fabrikası’nda yaşanan fakat genele yayılabilecek sorunlardan bahsedilirken işçi sayısının yetersiz, memur sayısının ise fazla olduğu belirtiliyordu. Bunun da patron-adam ilişkileri içerisinde gerçekleşen atamalardan ortaya çıkan bir durum olduğu tahmin edilebilir.⁷⁴ O dönem fabrikada müdür ya da işçi olarak çalışanlar daha sonra anılarında çalışma temposunun yoğunluğundan bahsetse de en büyük sorun olarak patronajın üretimi olumsuz etkilemesi olarak görüyorlardı.⁷⁵ Bununla birlikte patronaj sistemi, genel merkez yönetiminde yığılmaya yol açmıştı.⁷⁶ Çünkü tanıdık ve

⁷⁰Adnan Özdemir, **Ekonomik Savaşın Önderi Sanayi Holding**, Derleyen Halil Erdim, s. 70.

⁷¹K.T.S.İ.H. LTD. ŞTİ.’ye ait rapor Tuğrul Ağcataş ve Yılmaz Yiğit tarafından hazırlanmıştı.

⁷²Sözlü tarih çalışması

⁷³Mustafa Esatoğlu, **Ekonomik Savaşın Önderi Sanayi Holding**, Derleyen Halil Erdim, s. 254.

⁷⁴K.T.S.İ.H. LTD.’ye ait belge tarihsizdir fakat 1983 sonrasında olduğu tahmin edilebilir.

⁷⁵Sözlü tarih çalışması

⁷⁶Halil Erdim, **Ekonomik Savaşın Önderi Sanayi Holding**, Derleyen Halil Erdim, s. 129-143-164.

partililer ile oy kazandıracak kişilere iş sağlamak Kuzey Kıbrıs'ta çok yaygın bir pratikti ve halen de bu sistem devam etmektedir. Dolayısıyla patronaj ilişkileri ile şirket yönetiminde ve şirket fabrikalarında ihtiyaç fazlası yapılan istihdam, üretimden sağlanan kârın erimesine neden oldu.

Diğer yandan patronajın en olumsuz etkilerinden biri de şirkette en örgütlü sendika olan Dev-İş'in sendikacılık faaliyetleri üzerinde oldu.⁷⁷ Çünkü bu aynı zamanda politik bir baskı demekti, işte bu nedenle Toplumcu Kurtuluş Partisi (TKP)'nden⁷⁸ veya Cumhuriyetçi Türk Partisi (CTP)'nden⁷⁹ oldukları için işten çıkarıldıklarına inanan çok sayıda çalışan mevcuttu. Hatta CTP mitinglerine katılmanın mümkün olmadığını⁸⁰ ve CTP'nin yayın organı sayılabilecek *Yeni Düzen Gazetesi* okudukları için baskıya maruz kaldıklarını belirten çok sayıda çalışan vardı.⁸¹ Bir işçi partililerin çalışmakla mükellef olmasından yakınırken müdürler de kendilerine işçiler arasında ayrımcılık yapmaları için merkezden baskılar yapıldığından bahsediyordu. Disiplin Kurullarında görev almış bir çalışan ise atık maddelerden kendileri için bir şeyler üreten ve aynı suçtan Disiplin Kurulu'na sevk edilen iki işçiden partili olanın aklandığını, muhalefet taraftarı olanın suçlu bulunduğunu anlatıyordu.⁸² Tüm bu anlatılanlar şirket içi politik ayrımcılığın özellikle 1980'lerde arttığını ve çalışma hayatını olumsuz yönde etkilediğini gösteriyordu.

Yine de özelleştirme tartışmalarını bu gibi şirket içi nedenlerle açıklamaya çalışmak çok yerinde bir neden sonuç ilişkisi olmaz; çünkü şirketin özelleştirilmesinin esas nedeni ideolojiktir. Bunu görebilmenin en iyi yolu tarihsel süreci ekonomik boyutlarıyla incelemektir. Şöyle ki yaygın kanının aksine Sanayi Holding'in özelleştirilmesine 1975 yılında başlandı. Kıbrıslı Türklerin verdiği isimle Alp Çikolata Fabrikası 1975'te ilk özelleştirilen fabrikalardan biriydi.⁸³ Pek çok ayakkabı, tekstil, metal ve inşaat sektörüyle ilgili fabrika da bireylere veya tüzel kişiliklere kiralanmak istendiyse de zamanın şartlarında

⁷⁷1977'de şirketle toplu sözleşme imzalayan Dev-İş'in 1980'lerde gücü zayıflatıldı ve Türk-Sen'e bağlı sendikalar ile toplu sözleşmeler imzalandı.

⁷⁸Selim Şelşık, **Ekonomik Savaşın Önderi Sanayi Holding**, Derleyen Halil Erdim, s. 293.

⁷⁹Uzun yıllar ülkedeki en güçlü parti Ulusal Birlik Partisi idi. CTP ve TKP muhalefet-teydiler.

⁸⁰Hüseyin Latif, **Ekonomik Savaşın Önderi Sanayi Holding**, Derleyen Halil Erdim, s. 185.

⁸¹Sözlü tarih çalışması

⁸²Sözlü tarih çalışması

⁸³Tarih tahminidir, fakat 1976'dan erken olamaz.

alıcı bulması mümkün olmadı. Sadece 4 fabrika Londra'dan gelen müteşebbislere, işçilere ve eski İngiliz üssü personeline kiralandı. *Halkın Sesi Gazetesi* bir haberinde fabrikaların “halka” devredileceğinden bahsetmişti, fakat içeriğinden anlaşıldığı kadarıyla bu özelleştirmenin bir şekliydi.⁸⁴ 1977'den evvel 6 fabrika/atölye kiralandıysa da adlandırılmamış özelleştirme çabaları başarılı olamadı. Başarısızlığın en temel nedeni, fabrikaları işletecek yeterli sermayenin olmamasıydı ama buna rağmen uzunca bir süre özelleştirilmeye gidilmedi. Bu durumda büyük ölçüde Türkiye'de KİT'lere önem veren Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)'nin iktidarda olmasının da etkisi vardı. Çünkü CHP iktidarda olduğu müddetçe Türkiye Cumhuriyeti'nin ekonomi politikalarının KTFD'ne yansması kaçınılmazdı. CHP Kayseri Senatörü Ziya Müezzinoğlu'nun KİT'lerin verimsiz çalışmasının erken varılan bir yargı olduğunu, KİT'lerin Kıbrıs'ın özel şartları göz önünde bulundurularak hazırlanmış gerçekçi bir model olduğunu ve iyi çalıştırıldıkları takdirde bölgenin sosyal ve ekonomik yapısına büyük katkıları olacağını dile getirmesi CHP'nin KTFD'de devletçi iktisat modelini desteklediğinin göstergesiydi.⁸⁵ Fakat bu konuşma aynı zamanda KİT modelinin “Kıbrıs'ın özel şartlarından” ötürü seçildiğinin de göstergesiydi. Ancak Müezzinoğlu şirket özelleştirilirken özelleştirme politikalarına olan desteğini belirtecek ve yeni koşullarda KİT'lerin tasfiyesini savunacaktı.⁸⁶ Özetle denebilir ki KTFD'de KİT'leri kurmak ve yaşatmak KTFD'nin yegâne amacı değildi.

İlk yıllarda başarılı olamayan “özelleştirmeler” şirketin ekonomik durumunun kötüye gittiği zamanlara denk geldi. 1980'ler ile birlikte şirket gerilemeye başladı. Düşüşün başlangıcı Türkiye'ye gerçekleştirilen ihracatta sorunlardan dolayı en önemli pazarlardan birinin kısmen kapanmasıyla başladı. Türkiye'ye ihracatta kota ve katma değer uygulanıyordu.⁸⁷ İç piyasaya ise fiyat, kalite ve ambalaj yönünden üstün mallar ithal edilmeye başlanmıştı. Serbest piyasa ile entegrasyonun ardından Sanayi Holding'in rekabet ettiği firma sayısı içte ve dışta artıyordu.⁸⁸ Bir KİT olmasından ötürü ise işçi maliyetleri özel sektörden çok daha fazlaydı ve özel sektörle rekabette zorlanıyordu.⁸⁹ Buna ek olarak KTFD'nin 1980 ithalat ihracat kararnameşi doğrultu-

⁸⁴“4 fabrika halka devredilecek”, *Halkın Sesi*, Lefkoşa, 15 Ağustos 1976.

⁸⁵“KİT'ler en uygun modeldir.”, *Halkın Sesi*, Lefkoşa, 22 Ocak 1977.

⁸⁶“KİTler Ömrünü Tamamladı.”, *Yenidüzen*, Lefkoşa, 22 Şubat 1997, s. 13.

⁸⁷K.T.S.H.İ. LTD. ŞTİ, **1980 Faaliyet Raporu**, Lefkoşa, s. 9.

⁸⁸K.T.S.H.İ. LTD. ŞTİ, **1981 Faaliyet Raporu**, Lefkoşa, 1982, s. 9.

⁸⁹K.T.S.H.İ. LTD. ŞTİ, **1982 Faaliyet Raporu**, Lefkoşa, 1983, s. 6.

sunda şirketin döviz karşılığında ham madde ve yedek parça ithalatı döviz tahsisi dışında bırakıldı. Yani döviz karşılığında kredili ithalat durduruldu ve bu da üretimi olumsuz etkiledi.⁹⁰ Öte yandan hemen hemen her yılın faaliyet raporunda eskiyen makinelerin yenilenmesi gerektiği yazılıyor, fakat yapılmıyordu. Üretilen mallar gitgide zamanın gerisinde kalıyordu. Bu da üretilen malların satışını zorlaştırdı. Yani üretim çeşitli nedenlerle eski kalitesini kaybetmeye başlamıştı. Politik sebeplerle kronikleşen finansman sıkıntısı bir kısır döngü yarattı. 1980 yılında sıkıntıyı gidermek için sermaye artırımına gidilseye de bankalardan şirkete ödeme yapılamadı.⁹¹ Bu kötü gidişatı şirketin bastığı raporların kâğıt kalitesine bakarak anlamak bile mümkündü. 1980'e kadar kuşe kâğıda basılan raporlar, bu tarihten itibaren saman kâğıdına basılmaya başlandı.

Düşüşün yaşanmaya başlandığı 1980'li yılların başında şirkette örgütlü sendika Devrimci İşçi Sendikaları Federasyonu (Dev-İş)'in kendi yayın organı "Dev-İş'in Sesi'nde" KİT'lerin özelleştirilme sebeplerine dair fikirleri de yer almaktaydı. Dev-İş, KİT'lerin özelleştirilmesini iktisat politikalarına bağlamaktaydı. Dev-İş geçen sürede burjuvazinin güçlenmesinden ötürü ve Türkiye'de neoliberal ekonominin kabul görmesinin ardından pratiklerinin Kuzey Kıbrıs'a da getirileceği ve KİT'ler zarar etmemelerine ve özel sektörün gerilemesine rağmen kasıtlı olarak bütçede birer yük gibi gösterildiklerini ifade etmekteydi.⁹² Aslında serbest piyasanın KİT'leri bitirdiği doğrudur ama Sanayi Holding örneğinde bu 1990'lara kadar kâr eden kuruluşların girişimcilere devredilmesi şeklinde ilerlemeyecekti.

Serbest piyasa ile entegrasyonun şirketi özellikle iktisaden son derece olumsuz etkilediğini söylemek mümkündür. Çünkü 1980'lerin başında girilen krizden çıkılmamış 1985 yılına gelindiğinde şirkete bağlı fabrika sayısı 27'ye kadar düşürülmüştü.⁹³ Özellikle 1984 ve 1985'te şirket zarara girmişti. Aslında bu çok düşündürücü bir zarardı; çünkü 1980 sonrası Türkiye'deki firmalara fason üretim gerçekleştirilen yıllardı. Şirketin büyük zararlara uğramaması gerekiyordu. Oysa 1985'te ihracata yönelik üretilen konfeksiyon, plastik ve metal boru mamullerinin maliyetinin altında satıldığı tespit edildi.⁹⁴ 1986 ve 1987 yılları ise şirketinin tasfiyesinin en büyük adımının atılacağı dönem-

⁹⁰K.T.S.H.İ. LTD. ŞTİ, **1980 Faaliyet Raporu**, Lefkoşa, 1981, s. 1.

⁹¹K.T.S.H.İ. LTD. ŞTİ, **1981 Faaliyet Raporu**, Lefkoşa, 1982, s. 3.

⁹²"KİTler Sorunu Çözümlemelidir.", **Dev-iş'in Sesi**, Lefkoşa, 24 Şubat 1982, s. 2.

⁹³K.T.S.H.İ. LTD. ŞTİ, **1985 Faaliyet Raporu**, Lefkoşa, 1986, s. 4, 5.

⁹⁴Murakıpların K.T.S.H.İ. LTD. Hissedarlarına Raporu, 1985.

di. Bundan sonra çalışan sayısı 300'lere kadar inecekti. 1990'lara gelindiğinde şirket küçüldü ve toplamda 14 ana fabrikadan ibaret kaldı.

Buna karşın 1990'lı yıllar Sanayi Holding için bir altın çağ gibiydi. 1990'dan sonra neredeyse hiçbir yıl zararla kapatmıyor ve her yıl kârını arttırıyordu. Fakat şirket çalışan sayısını azalttığından ötürü İhtiyat Sandığı'ndan çalışanlarının kıdem tazminatlarını ödemek için borçlanmıştı. Kooperatif Merkez Bankası dâhil pek çok kuruma kredi borçları mevcuttu. 1992 yılında tüm borçlarını tamamen kapattı.⁹⁵ 1994 yılında ise İhtiyat Sandığı'nda işleyen faiz borcu tamamen kapatıldı.⁹⁶ Tüm bu olumlu gelişmelere rağmen Sanayi Holding hiçbir sene Türkiye'ye mal ihraç edemedi ve şirket yönetimi bunu makinelerinin eskiliğinden dolayı kaliteli üretim yapılamamasına bağladı. 1994 yılına gelindiğinde halen 1995 bütçesinden makinelerin bakım onarımı için belli bir miktar ayrılması öngörülüyordu.⁹⁷ 1995'te şirkete ait DO-RE-Mİ fabrikasına bir adet selobant makinesi alındı. Yine aynı yıl içerisinde şirkete bağlı fabrikalar olan Plasbag'taki baskı makinesi, Karls Mayer marka file çuval makinesi ve Cyprotube'deki hidrolik pres satışa çıkarılmaya uygun bulundu.⁹⁸ Böylece bir yandan şirket yaşatılmaya çalışılırken tasfiye girişimleri de başlatılmıştı.

Şirketin tasfiyesine giden bu yıllarda her şeye rağmen zarar eden bir tablo olduğu söylenemez. Pek çok borç kapatılmıştı ve şirket belini doğrultmaya başlamış izlenimi veriyordu. Her ne kadar Türkiye piyasasına ihracat gerçekleştiremese de az miktarda dövizli ihracat sağlıyor ve iç piyasada ithal edilen ürünlere rağmen alıcı bulabiliyordu. Sadece 1996 yılında şirket zarara uğradı.⁹⁹ Bu zararın şirketin tasfiyesine başlanmış olmasıyla ilgili olduğunu söylemek yanlış olmaz. Bilindiği gibi zaten makinelerin satışına başlanmıştı. 31 Nisan 1997 yılında toplanan şirketin genel kuruluna yönetim kurulu tarafından sunulan rapora göre şirket 1991 yılından 1995'e kadar geçen sürede toplamda 38 milyar 300 milyon Türk Lirası kâr etti. 1996 yılında zarara geçmesi şirketin özelleştirilmesinin gündeme gelmesiyle işçi verimliliğinin düşmesi ve şirketin birlikte çalıştığı firmalar ve bankalar nezdinde güvensizlik oluşması dolayısıyla gerçekleşti.¹⁰⁰

⁹⁵K.T.S.H.İ. LTD. ŞTİ, **1992 Faaliyet Raporu**, Lefkoşa, 1993. Bkz. Sunuş.

⁹⁶K.T.S.H.İ. LTD. ŞTİ, **1994 Faaliyet Raporu**, Lefkoşa, 1995. Bkz. Sunuş.

⁹⁷K.T.S.H.İ. LTD. ŞTİ, **1994 Faaliyet Raporu**, Lefkoşa, 1995. Bkz. Sunuş .

⁹⁸K.T.S.İ.H. LTD. ŞTİ.'ye ait 27 Nisan 1995 tarihli 3 adet belge.

⁹⁹K.T.S.İ.H. LTD.'ye ait 28 Nisan 1997 tarihli muhasebe kaydı.

¹⁰⁰"Sanayi Holding'in Genel Kurulu Yapıldı.", **Yenidüzen**, Lefkoşa, 1 Mayıs 1997.

Şirketin tasfiyesi bir kâr zarar sorunu değil; pek çok KİT'in özelleştirilmesinde olduğu gibi ideolojik bir hamleydi. Devlet politikası Beratlı'nın belirttiği gibi ticaret ile zenginleşen bir burjuvazi yaratmayı öngörüyordu. Ayrıca Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC)'ne Türkiyeli yatırımcıları teşvik politikası 1950'lerden başladığı yerden hızla devam ediyordu. Aslında milliyetçi yöneticilerce Türkiye ile KKTC arasında bir fark yoktu; bağ vardı.¹⁰¹ Bu da Türkiye'de benimsenen ekonomi politikalarının şartsız benimsenmesini doğurdu. Bununla birlikte Türkiye'deki KİT'ler özelleştirilmeye başlanmıştı ve Sanayi Holding zaten başlangıçta Türkiye'deki KİT'lerin sermayesiyle kurulmuştu. Bu da Sanayi Holding ile Türkiye'deki KİT politikalarının paralellliğini gösteriyordu. Tabii Sanayi Holding'in ortağı olan KİT'ler ortaklıktan çekilmişlerdi. T.C.M. Konsolide Fonu'ndan (% 51 hisse) başka İhtiyat Sandığı Dairesi (%29) ve Sosyal Sigortalar Kurumu (%20) şirketin ortaklarıydı.

Netice itibari ile 1997 yılında şirketi özelleştirmek için Tasfiye Kurulu oluşturuldu. Bu kurul fabrika ve demirbaşları ayrı ayrı ihaleye çıkaracaktı. Öncelik şirket çalışanlarına tanınarak 1998 yılına kadar fabrikaların özelleştirilmesi tamamlandı. Kimi makinelerin, örneğin Türteks'tekiler, çağın gerisinde kalması taban fiyatlarının altında satılmalarına neden oldu.¹⁰² Kurtuluş Sünger ve Ada Elektrod fabrika binalarının Doğu Akdeniz Üniversitesi (DAÜ)'ne devredileceği yönünde karar alındı, fakat Kurtuluş Sünger Fabrikası ihaleye çıkarıldı.¹⁰³ Kimi makine ve demirbaşlar Türkiye'den alıcı buldu. İkas Köpük Fabrikası Yakın Doğu Üniversitesi tarafından satın alınarak makineleri yenilendikten sonra işletilmeye devam etti.¹⁰⁴ Zaten 1998 yılında 3 fabrika sipariş üzerine çalışmaya devam etti.¹⁰⁵ Çalışanlardan bu fabrikalarda daha düşük ücretlerle çalışmaya devam edenler olduğu gibi kendi işini kuranlar veya devlet memuriyetine geçenler oldu.

SONUÇ

Ekonomik bir savaş verme gâilesi yüzyılın başından itibaren Kıbrıslı Türk milliyetçilerinin dile getirdiği bir konuydu. Milli iktisat, milliyetçi ideo-

¹⁰¹“Eroğlu: Tek Ümidimiz Türkiyeli Yatırımcılar”, **Yenidüzen**, Lefkoşa, 13 Mart 1997, s. 5.

¹⁰²Tasfiye kurulu belgeleri, Seval Bayramoğlu'nun arşivinden.

¹⁰³“11 Fabrika Satışa Çıkarıldı.”, **Yenidüzen**, Lefkoşa, 27 Ocak 1998, s. 5.

¹⁰⁴Sözlü tarih çalışması

¹⁰⁵“Sanayi Holding İhaleye Çıkarılıyor.”, **Yenidüzen**, Lefkoşa, 13 Ocak 1998, s. 5.

lojilerinin ayrılmaz bir parçasıydı. 1950'lerde bu hedefe Türkiye'nin de katkılarına duyulan gereksinimin dillendirilmesi eklendi ve 1974 Harekâtı'yla bu fikrin ete kemiğe bürünebilmesi için ortam oluştu. Sanayi Holding'in milliyetçiler tarafından "ekonomik savaşın lideri" olarak işlevselleştirmenin altyapısını oluşturan da bu tarihtir. Fakat KİT'lerin ve özellikle Sanayi Holding'in kuruluşunu açıklamak için bu ideolojik mirasın varlığı yeterli değildir. Sermayedarların yokluğu, Maliye ambarlarında satılan mamuller dolayısıyla ilk yıllarda ticaretin zor oluşu ve CHP'nin o dönemde KİT modelini Kuzey Kıbrıs'ın kalkındırılması için uygun bulması Kuzey Kıbrıs'taki fabrikaların bir KİT çatısı altında toplanmasına neden oldu.

Başlangıçta üretimle ilgili sorunlar yaşandıysa da bu sorunların çoğunluğu çözülebildi ve nitelikli üretim yapılabilirdi. Fakat üretim nicelik olarak hep düşük kaldı. Fabrikalar tam kapasite çalıştırılmadılar ve 3 vardiya çalışanlar bile kapasitesinin altında üretim yapıyordu. Bunun temel nedeni ise pazarlama sorunuydu. İlk yıllarda iç pazara ihracat zordu. 24 Ocak kararlarının ardından ise Türkiye'ye ihracat zorlaştı, hatta ilerleyen yıllarda imkânsızlaştı. Bunu hem Kuzey Kıbrıs'taki devlet politikalarına hem de Dev-İş'in de vurguladığı 24 Ocak kararlarına bağlamak mümkündür. Zaten Sanayi Holding'in hisselerine sahip olan ve kuruluşunda büyük katkıları bulunan Türkiye'deki KİT'ler verimsiz ve hantal görülerek birer birer özelleştirilmişlerdi. Ancak Sanayi Holding örneğinde de görüleceği gibi çoğu zaman KİT'ler zarara girmedikleri halde verimsiz bulundular.

Her şeye rağmen Sanayi Holding, Kuzey Kıbrıs'a üretim yaptığı dönem boyunca yeterli olmasa da dövizli ihracat gerçekleştirerek, iç piyasaya kaliteli ürünler sunarak ve binlerce kişiye istihdam yaratarak fayda sağladı. Kalıcı bir faydası ise bir zamanlar Kıbrıslı Türklerin eksikliğini yaşadığı vasıflı elemanların ve tecrübeli mühendislerin yetiştirilmesiydi. Ne yazık ki sanayi üretimi Sanayi Holding'in tasfiyesinden sonra çok azaldı ve yetişen elemanlar değerlendirilemedi. Ancak Kuzey Kıbrıs'taki üniversiteler ve kısıtlı sayıdaki fabrikalar Sanayi Holding'te yetişen elemanların birikiminden yararlanarak geçmişteki emekleri bir nebze olsun değerlendirmiş oldu.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri:

KTFD Başbakanlık Devlet Planlama Örgütü, **1. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1978-1982)**, Lefkoşa, Nisan 1978.

K.T.S.İ.H. LTD. ŞTİ., **1975 Faaliyet Raporu**, Lefkoşa, 1976.

K.T.S.İ.H. LTD. ŞTİ., **1976 Faaliyet Raporu**, Lefkoşa, 1977.

K.T.S.İ.H. LTD. ŞTİ., **1977 Faaliyet Raporu**, Lefkoşa, 1978.

K.T.S.İ.H. LTD. ŞTİ., **1981 Faaliyet Raporu**, Lefkoşa, 1982.

K.T.S.İ.H. LTD. ŞTİ., **1982 Faaliyet Raporu**, Lefkoşa, 1983.

K.T.S.İ.H. LTD. ŞTİ., **1992 Faaliyet Raporu**, Lefkoşa, 1993.

K.T.S.İ.H. LTD. ŞTİ., **1994 Faaliyet Raporu**, Lefkoşa, 1995.

K.T.S.İ.H. LTD. ŞTİ., **1985 Faaliyet Raporu**, Lefkoşa, 1986.

K.T.S.İ.H. LTD. ŞTİ., Üretim Planlama Departmanı, **1978 Üretim Planı**, Lefkoşa, 1978.

Gazeteler:

Devrimci İşçi Sendikaları Federasyonu, Dev-İş'in Sesi, Lefkoşa.

Halkın Sesi, Halkın Sesi Matbaası, Lefkoşa.

Sanayi Holding Aylık Bülteni, Sanayi Holding Matbaası, Lefkoşa.

Yenidüzen, Yenidüzen Matbaası, Lefkoşa.

Basılı Yayınlar:

AN, Ahmet, **Kıbrıs Türk Toplumunun Gerikalmışlığı (1892-1962)**, ŞADİ Kültür ve Sanat Yayınları, Girne, 2006.

AKKOYUNCU, P. Feyzioğlu, **Kamu İktisadi Teşebbüsleri ve Özelleştirme**, Beta Basım Yayın Dağıtım A.Ş., İstanbul, 2011.

BARAKA Kültür Merkezi Film Atölyesi, **Sanayi Holding**, 2014.

BERATLI, Nazım. **Kıbrıs'ta Ulusal Sorun**, Khora Yayınevi, Lefkoşa, 1991.

- DAYANÇ, A. Erdim, H., Sahir, A. Osmanoğlu, M..., **Ekonomik Savaşın Önderi Sanayi Holding**, 1. baskı, Yazarın Kendi Yayını, Lefkoşa, 2014.
- EGEMEN, Salih, **Kıbrıslı Türkler Arasında Siyasal Liderlik**, Ateş Matbaacılık Ltd., Lefkoşa, 2006.
- Halkın Sesi**, Halkın Sesi Matbaası, Lefkoşa.
- PLÜMER, Aytuğ P., **Kıbrıs Ekonomi Tarihi Sarsıntılı Bir Devrin Anatomisi (1960-1974)**, Rüstem Kitabevi, Lefkoşa, 2008.
- Tarihsel Gelişimi İçinde Kıbrıs'ta Sosyoekonomik Yapı**, Özgürlük Yayınları, Mart 1987.
- ÜSTÜNER, İsmet. "VTS 01 1.", **Youtube**. Ekim 2, 2014. (Erişim Ekim 7, 2014) <https://www.youtube.com/watch?v=cBL4HNXpKBM>
- YILDIRIM, Kadir, **Osmanlı'da İşçiler**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.

KUZEY KIBRIS TÜRK CUMHURİYETİ'NİN ULUSLARARASI TİCARETİNİ ARTIRMAK İÇİN KAYNAKLARIN VERİMLİ KULLANIMI VE EKONOMİK GENİŞLEMENİN ÖNEMİ

Meltem KESKİN KÖYLÜ *

Özet

Kıbrıs doğal güzelliğini yanısıra jeopolitik ve stratejik önemi nedeniyle tarih boyunca Akdeniz'de egemenlik kurmayı hedefleyen devletlerin gözdesi olmuştur. Ancak Türkiye'nin Kıbrıs ile olan ilişkisini sadece stratejik boyutuyla açıklamaya çalışmak yanılıdır. İki halk arasında yüzyıllardan beri süre gelen tarihi, kültürel ve ekonomik bağlarla birbirine kenetlidir. Kurulmasıyla birlikte uluslararası platformlarda ve toplantılarda tanınmayan yeni cumhuriyet, KKTC, savaş sonrası dönemde ekonomik izalasyonlardaki karşı karşıya kalarak bu alandada mücadelesini hâlâ hazırda sürdürmektedir. Kuzey Kıbrıs ada ekonomisinin getirdiği kısıtlamalar ile birlikte ekonomik problemlerin etkilerini derinden yaşamaktadır. Ekonomik sorunların getirdiği çıkmazlar ile KKTC'nin ekonomik performansı Türkiye'ye bağımlı kalmıştır. KKTC'nin ekonomisinin dayandığı temel sektörler tarım, hayvancılık, turizm ve eğitim oluştururken son yıllarda küçük ve orta ölçekli sanayileşme kayda değer ölçüde genişleme göstermiştir. KKTC'nin sahip olduğu bakir doğası ve tarihi eserleri dünyaya pazarlama konusunda sıkıntıları, adaya ve/veya ada içi ulaşım dezavantajında ileriki yıllar içinde avantaja çevirebilecek projeler üretmek için adanın Güney'inde hızlı yapılaşmaya karşı doğasını pazarlayarak Kuzey ile Güney'i arasında oluşan gelir uçurumunun hızla kapanması da bir o kadar mümkündür. Tarım ve hayvancılık sektöründe dünya talep gören trendler ve standartlar gözetilerek organik tarım ve hayvancılıkla henüz kimyasallarla kirlenmemiş olan adanın, tarım sektöründe ekonomik atılım yapabilmesi mümkündür. Küçük ada ekonomik kısıtlamaları yarımının büyük ekonomilere evrilmesini sağlayacak avantajlara dönüşmesi rüya değildir.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Ticaret, Ekonomi, KOBİ, Turizm, Tarım ve Hayvancılık Sektörü

* Yrd. Doç. Dr., Aksaray Üniversitesi; ŞUTİYO Uluslararası Ticaret ve Lojistik Yönetimi Bölümü, meltemkeskin@aksaray.edu.tr

THE IMPORTANCE OF USING RESOURCES EFFICIENTLY AND ECONOMIC GROWTH FOR INCREASING TURKISH REPUBLIC OF NORTH CYPRUS' INTERNATIONAL TRADE

Abstract

Because of its natural beauty and geopolitical & strategic importance, Cyprus has been the precious of the nations that want to establish domination over Mediterranean. However, trying to explain the relationship between Turkey and Cyprus with only strategic perspectives is a misconception. Two populace are connected with centuries long historical, cultural and financial ties.

This new republic, TRNC who is not recognized in universal platforms and meetings since its establishment, carries its struggle against financial isolation after the war. Northern Cyprus is highly affected by the financial problems arise from island economy restrictions. These problems make the financial performance of TRNC dependent to Turkey.

While agriculture, husbandry, tourism and education form the backbone of TRNC economy, small and medium enterprises (SMEs) show notable advances in recent years.

It is possible to reduce the income gap rapidly by yielding projects about reducing the marketing issues of TRNC's unspoiled nature and historical artifacts in contrast to increasing urbanization and/or removing the disadvantage of transportation within the island.

Also, it seems plausible for the island that is not yet spoiled by chemicals to gain a thrust in agricultural economy by respecting universal tendencies and standards in organic farming and husbandry.

Transforming little island economy restrictions to advantages for evolving into a future large-scale economy is not a dream.

Key Words: International Trade, Economic, Small and Medium-Sized Enterprises (SMEs), Tourism, Agriculture and Livestock Sector.

GİRİŞ

Hiçbir ülke yoktur ki kendi kaynaklarıyla kendine yetebilsin. Dünyada hangi ülke olursa olsun mal ve hizmet ticareti yapmak durumundadır. Teknolojide, haberleşme ve ulaşımda baş döndürücü gelişmelerle, dünya ticaretinin artması ile küresel ekonomide derin dönüşümler yaşanmasına sebep olmuştur. Bu durum sadece küreselleşmeyi temellendirmeyip bunun yanı sıra ticari organizasyonların ve ekonomik yapılarında, özelliklerin ve boyutların da değişimini birlikte getirmiştir.

Küreselleşme ile sermaye akışlarının hız kazandığı günümüz ekonomilerinde uluslararası ticaretin hacmi artarak, ticaretin kabuk değiştirmesine neden olmuştur.

Ülkelerin üretim yetersizlikleri, mal ve hizmet çeşitlendirme kısıtlılıkları, doğal kaynakların yetersizliği, ürün maliyetleri farklılıkları, ülkeler arası fiyat düzeylerinde çeşitlilik, yetersiz üretim, ticari mal kalitesi ve hatta ülkenin gelişmişlik düzeyleri bile ülkeler arasında farklılık göstermesi dış ticareti etkileyen unsurları arasında yerini alır. Doğru stratejiler kullanarak uluslararası ticarete başarı ulaşılabilir.

KKTC'nin ekonomik bağlamda güçlü ve zayıf yönlerini, ulusal ve uluslararası ticarete başarılı olmaları ve rekabet sürecinde ne gibi kaynakları kullanabileceği, rekabetle ilgili sorunları ve rekabet edebilmek için izlenecek stratejilerin belirlenmesi önemlidir.

KKTC hakkındaki algı ve bilgi eksikliği dezavantajını ülke için çok büyük bir fırsat dönüştürmekte olasıdır. Bu dönüşümü 'Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Markası' ile birlikte gelecektir. Marka gibi bir hedef ile küresel rekabette silinemeyecek izler bırakarak yola devam etmek mümkündür. İngiliz marka uzmanı Bill Coegrave, Türkiye'nin fırsatını turizmle yakalayacağı (hurriyet.com.tr, 2005) düşüncesini dile getirmiştir. KKTC'nin dünyada oluşan algısını değiştirmek ve markalaşmak için garantili alanlardan biri de turizmdir. Ülke, eko (kuş gözlemciliği, flora ve fauna) turizmi başta olmak üzere su altı dalış, golf, bisiklet gibi sporlarla birlikte arkeoloji, agro (tarımsal/çiftlik) ve konferans turizmleri için de hazinedir. KKTC ağır global rekabetin çetin şartlarında evrensel düşünen, ancak yerel içtenliği ve farklılıkları ile çeşitlik yaratıp bu çeşitliliği bilgiyle donatarak marka üstünlüğü sağlayabilir. Turizm sektöründe başarılı marka stratejilerini geliştirmek ve bu konu

üzerinde inovatif Kıbrıslı gençlerle birlikte yaratıcı fikirleri yeni bir anlayışla birleştirerek eski köye yeni adetler getirerek ideallere ulaşılır.

Mustafa Kemal ATATÜRK'ün son yıllarında bir yabancı basın mensubu röportajında ulu öndere; "Paşam, o kadar imkansızlık ve kısıtlara rağmen nasıl başardınız?" sorusunu yönetiyor. Cevabı daima hafızalarımızdadır. "Hayal ettim, hayalimin önündeki manileri tespit ettim. Manileri kaldırdığımda hayalim kendiliğinden gerçekleşti." Şimdi sıra KKTC'de.

1. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Literatür incelemesinde KKTC'nin sosyo-ekonomik yapısını değişik açılardan inceleyen çalışmaların yanı sıra marka yaratma stratejileri yine KKTC turizmi konulu çalışmalara rastlanmıştır.

İzmen ve Candemir tarafından hazırlanan *Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Ekonomisi: Sorunlar ve Çözüm Önerileri* başlıklı TÜSİAD raporu; KKTC ekonomisinin yapısı ve sorunlarını ortaya koyarken; Kuzey Kıbrıs'ta ham madde yetersizliği, taşıma maliyetlerinin yüksekliği gibi nedenlerle ithalat oranlarının yüksekliği ve sonuç olarak da KKTC'nin dış ticaret açığı verdiğini vurgulamıştır (İzmen ve Candemir, 1998:37).

Küçük ada ekonomisi araştırmaları yapılırken ülke büyüklüklerinin ekonomi ile ilişkilerini ve sonuçlarını ortaya koyan "Ülke Büyüklüklerinin Ekonomik Sonuçları" adlı konferansın 1957 yılında Uluslararası Ekonomi Örgütü'ü tarafından düzenlendiği görülmektedir. Ada ekonomisi kısıtlılıklarına Duna, (2014) KKTC İŞAD Kıbrıs Ekonomisi ve Yatırım Olanakları seminerinde yaptığı, "Ticaret Akımlarında Olası Gelişmeler" başlıklı konuşmasında: Kapalı bir ekonomik düzende KKTC'nin rekabet gücünü gösterememektedir. Bu durum sadece ekonomik ambargolarla açıklanamaz. Kuzey Kıbrıs ada ekonomisinin sahip olduğu dezavantajları yoğun hissetmiştir (Duna, 2014:2) demiştir.

Kıbrıs adasının tarihi boyunca çeşitli medeniyetlerin hâkimiyetinde yaşamıştır. Bu dönemlerle ilgili pek çok ekonomik ve sosyal çalışmalar yapılmış; ancak bu araştırma ile günümüz Kıbrıs Türk Cumhuriyeti incelenmiştir. Bu doğrultuda KKTC Devlet Planlama Örgütü verilerinden yararlanılmıştır. Ekonomik ve sosyal veriler KKTC DPÖ web sitesinden sağlanmıştır (<http://www.devplan.org/e.t>. 2014).

Dış ticaretin nedenini; Adam Smith (1776), ilk kez bilimsel olarak açıklamıştır. Smith'e göre bir ülke hangi malları diğerlerinden daha ucuza üretiyorsa o mallarda uzmanlaşmalı ve bunları ihraç ederek, pahalıya ürettiklerini yurt dışından ithal etmelidir. Böylece uluslararası iş bölümünden tüm ülkeler yararlanırken dünya refahı artacak faktör olarak değerlendirilmiştir (Seyitoğlu, 1980:16-17; Saraç, 2010:57).

Çağdaş uluslararası ticaret, klasik anlamda dış ticarettten farklıdır. Geleneksel teoriler, ülkelerarası ticareti, ülkelerin farklılıklardan yarar elde etmesi biçiminde algılamak artık uluslararası ticaret, teknoloji yarışındaki liderlik unsurlarını yansıtmaktadır. Uluslararası uzmanlaşmayı belirleyen güçlerin başında teknoloji gelmektedir (Hüseyinova, 2006:4). Uluslararası ticaret gücünü; yenilik, verimlilik-kârlılık, etkinlik, maliyet-fiyat, organizasyon-yönetim, finansal performans, pazarlama, bilim ve teknoloji kullanma oranı gibi unsurlar belirler. Uluslararası ticaretin performansında artış sağlayan başlıca pay teknolojik yeniliklerdir. Küresel rekabette yalnızca maliyeti düşürmek yeterli olmamaktadır. Uluslararası ticarete avantaj sağlamak için farklılık ve/veya yenilik yaratmak gerekmektedir. Çalıpınar ve Baç (2007)'de gıda ve içecek sektörü üzerine faaliyet gösteren KOBİ'lerle yaptıkları çalışmada ihracatın yenilik sayısını %95 güven aralığında etkilediği gözlemlenmiştir (Çalıpınar ve Baç, 2007:454).

Dünya tek pazar haline dönüşmüştür (Balay, 2004:63). Marka ise bu pazarın en önemli faktörlerden biridir. Ünlü yazar Stephan King marka için şöyle der: "Bir ürün bir fabrikasyondan çıkmış bir şeydir, bir marka ise müşteriler tarafından alınan bir şey. Ürün rakiplerin kopyasıdır, marka ise biriktir. Bir ürün çabuk demode olur marka ise ebedidir"(Elitok, 2003:2; Açık-göz, 2009:21). Göğüş (2005) Hürriyet gazetesinde yayınlanan yazısında İngiliz marka uzmanı Bill Colegrave'in "Markalaşmanın iki yolu var; ya ülke markalaşır, ya da ülkenin içinden çıkan markalar ülkeyi peşinden sürükler" sözlerine köşesinde yer vermiştir.

Türkiye'de ülke markası yaratma amacıyla TURQUALITY® Projesi 2004 yılında Ekonomi Bakanlığı bünyesinde faaliyete geçti. Dünyada ilk kez uygulanan devlet destekli markalaşma programına Türkiye'nin uluslararası pazarda, kendi markalarıyla ayakta durabilen global bir oyuncu olması amacıyla oluşturulan bir destek platformudur (<http://www.turquality.com/> e.t.2014). Bu platformun çalışmaları pek çok ülkeye örnek olabilecek örnekler içermektedir.

Kıbrıs tıpkı Türkiye gibi batıya ve doğuya en yakın noktadadır. Bu jeolojik konumlanma cazibe merkezi olarak farklı medeniyetlerin hüküm sürmesine neden olmuştur. Neolitik Çağ'dan bu yana adada insan yaşadığı tahmin edilmektedir. Bu da yaklaşık M.Ö. 10.000'li yıllara denk gelmektedir. O yıllardan günümüze gelinceye kadar adanın jeostrejik önemi nedeniyle sırasıyla Asur Krallığı, Mısırlılar, Persler, Roma ve Bizans İmparatorluğu, Lüzinyan Hanedanlığı, Venedikler, Osmanlı İmparatorluğu, İngiliz Kolonileri yaşamışlardır (<http://northcyprustur.ru/tr> e.t.2014). Bu çeşitlilik ülkenin tarihi zenginliğini de oluşturmuştur. Turizm Kuzey Kıbrıs'ın ülke marka değeri olma konusunda en önemli hazinesidir.

Mevcut çalışmada Kuzey Kıbrıs ekonomik kısıtları ve bu kısıtları bertaraf edecek çözüm önerileri de tartışılmaktadır.

2. KKTC'NİN ULUSLARARASI TİCARETİ

KKTC 3.555 km²lik coğrafi alanı, 2011 nüfus sayımlarına göre 286.257 nüfusu ve 4.303,38 (2012) milyon dolar milli geliri ile tipik ada ekonomisi özelliklerini taşımaktadır. Yine Türkiye ile yakın ekonomik ilişkileri nedeniyle Türk ekonomik etkilerini derinden hissetmektedir.

2013 yılı verilerine göre 1.699.426.431 dolarlık ithalata karşılık, 120.681.239 dolarlık ihracat yapan KKTC'nin 1.578.745.192 dolarlık ticaret açığı bulunmaktadır. İhracatın ithalatı karşılama oranı 2002 yılında yaklaşık %15 iken bunu takip eden dört yılda devamlı düşüş göstermiş; 2003 yılında %10'a, 2006 yılında yaklaşık %5'e düşmüştür. Bu dönemden itibaren oran %4-6 aralığında seyretmiştir ve 2010 yılında da yaklaşık %6 olarak gerçekleşmiştir. 2011-2013 yıllarında ise yaklaşık bu oran %7.5 civarında seyretmiştir. 2013 yılı ihracatının en fazla yapıldığı ülke Türkiye, İslam ülkelerine ise ikinci sırayı alırken sıralamayı Avrupa Birliği ülkeleri olarak devam etmektedir. Ülkeye ithal edilen en önemli kalem yakıttır. Yine 2013 yılı itibarıyla 182.67 milyon dolarlık yakıt ithalatı yapılmıştır. Bu rakam 2010 yılında 146.75 milyon dolarken 2011 yılında 190.01 milyon dolara çıkmış, 2012 yılında 192.70 milyon dolara yükselmiş, 2013 yılındaysa gerilemiştir (KKTC Ekonomi ve Enerji Bakanlığı Ticaret Dairesi. Dış Ticaret İthalat ve İhracat İstatistikleri, 2010:11-16).

KKTC ihraç ürünlerine baktığımızda ilk sırayı süt ve süt ürünleri alırken narenciye ikinci sıradaki yerini korumaktadır. Aşağıdaki tabloda yıllara göre ihracata konu olan malları görmekteyiz.

Tablo 2.1'e göre 2013 yılında süt ürünleri 40.895.163 dolarla ülke ihracatında birinci sırada yer alırken narenciye 23.944.775 dolarla takip etmektedir. Aşağıda ihracatın mallara göre dağılımı bulunmaktadır.

Tablo 2.1. KKTC Yıllara Göre İhraç Ürünleri (ABD Doları)

Mal Adı	2010	2011	2012	2013
1. Konfeksiyon	4.022.957	3.724.569	3.234.043	3.590.022
2. Narenciye	27.166.238	31.422.038	26.291.067	23.944.775
3. Süt Ürünleri	25.826.381	26.915.239	29.723.244	40.895.163
4. Narenciye Konsantre	3.007.110	2.906.639	4.438.135	4.334.761
5. Hurdalar	6.477.316	14.303.827	9.599.719	6.858.919
6. İlaçlar	1.573.599	1.307.848	116.018	4.034
7. Deriler	461.562	1.022.688	1.173.687	1.092.319
8. Rakı	7.669.936	10.404.480	10.564.444	13.320.769
9. Alçı Taşı	1.889.140	2.803.425	2.993.207	2.965.467
10. Piliç Eti	2.457.759	5.019.970	5.961.989	6.306.17
Mal Ara Toplamı	80.551.998	99.830.723	94.095.553	103.313.046
11. Diğerleri	10.121.850	15.305.957	17.267.801	13.175.673
12. Güney Kıbrıs'a Yapılan İhracat	5.746.061	4.759.406	4.903.774	4.192.520
Toplam İhracat	96.419.909	119.896.086	116.267.128	120.681.239

Kaynak: (KKTC Başbakan Yardımcılığı Ekonomi Turizm Kültür ve Spor Bakanlığı Ticaret Dairesi İstatistik-Araştırma Şubesi Dış Ticaret İthalat ve İhracat İstatistikleri 2013:18).

Tablo 2.2. KKTC Yıllara Göre Dış Ticaret Dengesi (ABD Doları)

	2010	2011	2012	2013
İthalat	1.604.180.665	1.699.927.963	1.705.260.464	1.699.426.431
İhracat	96.419.909	119.896.086	116.267.128	120.681.239
Ticaret Açığı	1.507.760.756	1.580.031.877	1.588.993.336	1.578.745.192

Kaynak: (KKTC Başbakan Yardımcılığı Ekonomi Turizm Kültür ve Spor Bakanlığı Ticaret Dairesi İstatistik-Araştırma Şubesi Dış Ticaret İthalat ve İhracat İstatistikleri 2013:15).

2010-2013 dış ticaret verileri incelendiğinde, ihracatın ithalatı karşılama oranının artırılması yönünde ciddi dış ticaret politikalarına ihtiyaç duyulduğu Tablo 1.2.'de açıkça görülmektedir. Bu rakamlar doğrultusunda ihracat teşvik projelendirilmesinin hayata geçirilmesi ekonomik büyümeyi destekleyecek ve yeni iş olanaklarının doğmasına imkân verecektir.

Uluslararası ticarette başarı için sihirli politikalara sahip olmaya veya yeni ekonomik gelişme metodlarını yaratmaya ihtiyaç yoktur. Ülke kaynaklarını doğru kullanmak, çalışmak ve lüks yaşam standartlarından feragat etmeyi göze alabilmek yeterli olacaktır (Çivi, Erol, 2008:113). Bu görüşten yola çıkarak KKTC'nin uluslararası ticaret rekabeti açısından üstünlüklerini ve zayıflıkları belirleyecek olursak şu sonuçlara ulaşabileceğimiz varsayılmaktadır.

Tablo 2.3. KKTC Uluslararası Ticarete Üstünlük ve Zayıflıkları

ÜSTÜNLÜKLER	ZAYIFLIKLAR
Tarımsal kaynakların zenginliği	Ekonomik ambargolar
Organik tarıma elverişli koşullar	Küçük ada ekonomisi
Turizm açısından yeterli kaynaklar	Ar-Ge yetersizlikler
KOBİ'lerin üretim paylarının yüksekliği	Çok uluslu şirketlerin yetersizliği
Özel sektörün ada gelişmesinde aktifliği	Teknoloji yatırımlarının kısıtlılığı
Turizmin ülke ekonomisine katkısı	KOBİ'lerin ihracata katılma oranı düşüklüğü
Genel eğitim düzeyinin yüksekliği	Meslek okulları sayısının yetersizliği
Devletin ekonomik alanlarda destekleri	Sermaye piyasalarının gelişmemesi
Enerjik yenilikçi genç nüfus	
Üniversite özel sektör işbirliği	

Tablo 2.3.'de uluslararası ticarete üstün yanları ve zayıflıkları gözetilerek üstünlükleri fırsata dönüştürerek girişimcilerin faaliyetleri KKTC ekonomisine katkı vermeye devam edecektir.

3. TURİZMİN EKONOMİYE KATKILARI

Turizm, ekonomide kalkınmanın sembollerinden biridir. Ülkelerin kalkınmasına büyük destek veren turizm, üzerinde stratejiler geliştirilen sektörler arasındaki yerini almaktadır. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ekonomisi turizm sektörüne bağımlıdır. Bu bağımlılığın ekonomik verimini artırmak önemlidir. Kıbrıs Devlet Planlama Örgütü verileri incelendiğinde turizm sektörü Gayri Safi Milli Hasıla'ya olan etkisi kamu hizmetleri sektöründen sonra ikinci sırada artarak devam etmektedir. Yine dış ticaret açığının finansmanında turizm sektörünün katkısının büyük olduğu verilerde gözlenmektedir. KKTC ekonomisinde turizm sektörünün potansiyeli önemlidir. Bu potansiyelin etkin kullanılması ve değerlendirilerek stratejiler takip edilmelidir. Ülkede konaklayan turist sayıları uyuşuklara ve yıllara göre KKTC Turizm Planlama Dairesi tarafından kamuoyuna Tablo3.1.'de olduğu gibi sunulmaktadır. Bu verilerden de anlaşılacağı gibi KKTC turizm açısından cazibe merkezi olma durumunu yaklaşık sabit olarak korumakla beraber sayıların daha da yukarılara çıkarılması ülke ithalat ihracat dengesi açısından önemlidir.

Tablo 3.1. Uyuşuklarına Göre Turizistik Konaklama Durumu

UYRUK	2013	% Pay	2014	% Pay	DEĞİŞİM %
TC	311.805	64	338.602	67	8,6
ALMANYA	29.357	6	14.674	3	-50,0
İNGİLTERE	38.125	8	40.610	8	6,5
DİĞER YABANCI	74.675	16	80.941	16	8,4
TOPLAM	453.962	94	474.827	94	4,6
KKTC	30.214	6	32.968	6	9,1
GENEL TOPLAM	484.176		507.795		4,9

Kaynak: KKTC Turizm Planlama Dairesi (<http://www.tpd.gov.ct.tr/e.t.2014>)

KKTC turizm avantajlarını sıralamakla bitmeyecek kadar fazladır. Özellikle Karpaz bölgesinde caretta caretta, yabani eşekler, kuşlar ve deniz canlıları founa zenginliği örneklerinden birkaç tanesidir. Adanın florası da dikkat çekicidir. Dünyada başka hiçbir yerde bulunmayan 19 bitki çeşidi ve 45 orkide türü (Dallaryan, 2006:110) adada bulunur. Kapalı Maraş bölgesinde gözleri kamaştıran ihtişamı, sizlere gülümseyen nesli tükenme tehlikesi ile karşı karşıya kalmış mucize kum zambakları da adanın mucizelerindedir.

Yine adanın avantajlarından bahsederken bakir doğal güzellikler, tarihi doku, pek çok medeniyete ev sahibi olması, kültürel renklilik, talih oyunlarının cazibe merkezi olması, eğlence sektörünün dünyadaki örnekleri ile kıyaslandığında ucuz oluşunun yanı sıra adada bulunan dalış okulları uluslararası geçerliliği olan dalış sertifikaları vermeleri, dağ yürüyüşleri (trekking) ve güvenlik unsuru çeşitliliği ile özellikle özel ilgi turizmi katılımcıları için cazibe unsurudur (Dallaryan, 2006:108-113). Ada ekoturizm ile sosyal ve kültürel faaliyetleri içine alan geniş alanlarda birçok aktiviteyi barındıran etkinliklere de ev sahibi olma potansiyelini de içinde barındırmaktadır.

Son dönemlerde agro (çiftlik) turizm popülaritesini artırmıştır. KKTC’i agro, agro eko turizmler içinde uygun koşulları özellikle Güzelyurt bölgesinde mevcuttur. Bu bölgelerin korunarak doğasının bozulmadan saklanmaya devamı önemlidir.

Almanların “Peygamber kendi ülkesinde değil yurtdışında tanındıktan sonra kabul görür” özdeyişinden yola çıkarak KKTC’de turizm için koşullarımızın yeterli olması yetmez. Değerlerin markalaştırılarak dünyada lanse edilmesi de gerekir. Değerin lanse edilmesinde farklılık yaratılması zorunludur. Bhutan örneği inceleyecek olursak; Bhutan Nepal’de araç, yapı, otel, endüstri girmemiş küçük bir krallıktır. Kral ülkeye sadece 2000 civarı turist kabul ediyor. Listeye girmeyi başaranlar ise günlük en az 500 USD’lık maliyete kabul ederek ülkeyi ziyaret ediyorlar.

Kıbrıs ise Akdeniz’in göz bebeğidir. Güney bölgesinde aşırı yapılanmaya karşın KKTC bakir doğasını korumaya devam ettiği sürece ziyaretçiler adayı kalplerine gömerek ayrılmaya devam edeceklerdir.

3. KKTC ve MARKALAŞMA

William Shakespeare’in Othello Trajedisi’nin yaşandığı, medeniyetlerin keşiştiği ve cennetten bir dokunuş diyerek ifade bulan bu topraklar adına bir değil yüzlerce marka yaratmak mümkündür. Rekabete farklılıklar değer ya-

ratır. Farklılığı yaratırken tüm toplumun ortak hareket etmesi, aynı mesajı vermesi ortak değer yaratmak için önemli unsurdur. KKTC markasını yıldızlaştırmak ve yıldızları parlatmak için öncülere her zaman ihtiyaç vardır. Marka olduğunuzda ise tüketici sizi güven ve kalite standardı olarak görmeye başlar.

İngiliz marka uzmanı Bill Colegrave “Markalaşmanın iki yolu var; ya ülke markalaşır, ya da ülkenin içinden çıkan markalar ülkeyi peşinden sürükler” (www.hurriyet.com.tr 2005, e.t. 2014) demiştir. KKTC'nin bir değil pek çok alanda markalaşması mümkündür. Yaratılan tüm markalar bir şemsiye altında toplanarak ülke değerini artırıcı ve tetikleyici unsur olacaktır.

Turizm sektöründe başarılı bir marka stratejisi geliştirebilmek için çalışma grubu ile yol haritasını çıkarırken amaçları belirlemek, bütçe hazırlamak, kişi ve kuruluşlarla eşgüdüm sağlamak gerekmektedir. Pazar araştırması esnasında ise hedef turist analizi, pazarın eğilimleri, SWOT ve benchmarking analizi yanı sıra turist profili, harcama alışkanlıkları ve motivasyonları tespit edilmelidir. Markalaşma stratejisini sürdürürken; stratejik hedefleri ve tasarımcı belirlemek başarıya ulaştıran unsurlardır (www.turizm gazetesi.com/articles, 2012, e.t.2014).

4. ÖNERİLER

“KKTC yatırım politikasının temel amacı, ekonomik kalkınmayı hızlandırmak, ekonominin rekabet gücünü yükseltmek, potansiyel kaynakları harekete geçirmek, özel teşebbüsün ekonomideki etkinliğini artırmak ve yabancı sermayeyi ülkede yatırıma yapmaya özendirmektir” (DPÖ, 2009:3). DPÖ yatırım politikasına devam etmesi engellere rağmen önemlidir.

KKTC İhracat stratejilerinde, ihracatı desteklemeye artan oranlarda kaynak sağlamalıdır. Tarım ürünlerinde katma değeri yüksek olan, markalı ve son tüketiciye yönelik Ar-Ge'yle geliştirilmiş ürünlere ağırlık verilerek daha fazla destek sağlanmalıdır. Bunun yanı sıra ürünlerde eko etiketleri kullanmak değer yaratacaktır.

KKTC ihracatçı sektörlerin ürünlerinin alışveriş zincirlerinde tanıtımı yapılması tanınırlığı artırıp marka oluşumuna da katkı sağlayacaktır. İhracatta konu olan tüm ürünler elektronik ortamda ulaşımı sağlanabilirliği talebi artırıcı bir unsurdur.

İhracat da, yeni pazarlara açılma politikaları ülke bağımlıkları azaltacağından uzun vadede faydalıdır. Tüm bunlar olurken yenilikçi fikirler pazarlama süreçlerini desteklemeye devam etmelidir. Bu sürecin tamamında ise iş sağlığı ve güvenliği gözetilmesi gereken ilk unsur olarak yerini alması gerekliliği değerlendirilmektedir.

KOBİ'ler ihracat ve uluslararası rekabetçilik konularında, eğitimlere devam etmelidirler. Bu sorumluluğu Kobigem üstlenerek özveriyle çalışmalarını sürdürdükleri tespit edilmiştir. KOBİ'lere Ar-Ge çalışmaları için proje destekleri artırılarak daha da yaygınlaşmalıdır. Bu durum özel sektördeki tüm iş kolları için geçerlidir. Yenilikçi ürün fikirleri destek bulabilmelidir.

KKTC için KOBİ esnaf lokantaları kültürün zenginliklerinden olduğu gastronomiye verdikleri katkılarda göz ardı edilmemelidir.

Pek çok medeniyetin izlerini taşıyan kültürlerin harman olduğu Kıbrıs turizminin ekonomiye katkıları önemlidir. Yılın tümüne yayılan turizm faaliyetleri değere değer katar. Bununla birlikte turizmde yeni pazar araştırmaları yapılarak, turizmde alternatifleri çoğaltmak (agro turizm gibi) her şekilde KKTC için olasıdır.

Marka olmanın kalite standardını artırıcı özelliği kullanıcıya güven verir ve parasının tam karşılığını alacağı tatminini yaşar. KKTC destinasyon markası yaratma çabaları önemlidir. Bu tür marka yaratmak sadece turizmcilerin değil tüm KKTC'li halkın sorumluluğundadır. Marka yaratmak stratejik çalışma ürünüdür. Kısa vadede yabancı firmalardan gelişme potansiyeli olan markalar alınıp dağıtım kanallarına direk ulaşım imkânı sağlanabilir. İşadamı Atilla Aksoy (2012) yaptığı konuşmada “ülke markalarında algı borsa gibi çalışır. 'neredesiniz' in değil 'nereye gidiyorsunuz'un cevabı değerinizi, öneminizi belirler” demiştir. Yaratılan tüm markalar, dünyada algı endekslerinin hazırlanıp takip edilmesi gerekliliğini de birlikte getirir.

Kamu kuruluşları dış bağımlık gerektiren alanlarında Ar-Ge destek projeleri geliştirmeleri gerekmektedir. Yine ticari ürüne dönüşebilecek yenilikçi fikirleri, tasarımları patentleme ve pazar arzına destek sağlaması gerekmektedir.

KKTC'li girişimciler önümüzdeki on yıl içerisinde yaşadıkları tüm zorluklardan muazzam deneyimlerle çıkarak edindikleri tecrübeleri ile ülkeyi batılı şirketlerin örnek aldıkları pozisyonlara getirecekleri inancını taşıyorum. Artık Kıbrıs'ta farklı bir rüzgar esiyor.

SONUÇ

Bu çalışma ile KKTC'nin ekonomik bağlamda güçlü ve zayıf yönlerini, ulusal ve uluslararası ticarete başarılı olmaları ve rekabet sürecinde ne gibi kaynakları kullanabileceği, rekabetle ilgili sorunları ve rekabet edebilmek için izlenecek stratejilerin belirlenmesi hedeflenmiştir. Ekonomik kısıtlılıkları ve uluslararası ticarete yaşanan olumsuzlukları KKTC'nin fırsata dönüştürmesi sağlanabilir.

KOBİ'lerin uluslararası ticarete dolayısıyla ekonomiye katkıları büyüktür. KOBİ'lerin öneminin artması ile KOBİ'lere sadece finansal boyutta değil eğitim, proje üretme uygulama ve standardizasyon konularında da geliştirilmesine katkıda bulunmak amacıyla KOBİGEM (Küçük ve Orta Boy İşletmeleri Geliştirme Merkezi) 2010 yılından bu yana Kuzey Kıbrıs'ta hizmet vermeye devam etmektedir.

Doğa turizmi ve/veya agro turizm, dünyada turizmin en hızla büyüyen alt sektörüdür. Bu konuyu gözden kaçırmadan KKTC bu sektörde marka oluşturarak turizm bölgelerinin pazarlanması ve sektörel faaliyetlerin gelişimini özel sektörle birlikte kamu koordineli olarak oluşumları hayata geçirebilir. Bu bağlamda tanıtım için pek çok ülkede temsilcilikler açılarak dünya seyahat acenteleri ile yapılacak iş birlikleri sayesinde turizmin daha da atılım yapması muhtemeldir.

Dünyada da organik üretimin sektörün henüz emekleme devresinde olması ve barındırdığı potansiyel ile KKTC'nin de yatırım ve uluslararası ticareti için ciddi fırsatlar sunmaktadır. Kuzey Kıbrıs'ın bakir topraklarında yapılacak bu tarım türü ile söz sahibi olunması muhtemeldir.

Uluslararası ticari başarıya ulaşmak, bilinen markalara sahip olmaktan geçmektedir. Dünya küçüldü hizmetler, ürünler birbirlerine benzemeye başladı. Rekabette ayrıştıran farklılıktır, Kuzey Kıbrıs kendi farklılığını ön plana alarak markasını yaratacaktır. Bu marka ülkenin gücü olacaktır. Bu yaratım sürecinde TURQUALITY® platformu deneyimlerini Kuzey Kıbrıslı meslektaşlarıyla paylaşacaktır. Artık bundan sonra marka Kuzey Kıbrıs'ın açılmaz kalesi olacaktır.

Ya büyük markaların arkasında saklı kalarak onların peşinden gideceğiz ya da kendi hayatımızın dümenini elimize alarak okyanuslara açılacağız.

KAYNAKLAR

- AÇIKGÖZ, D. (2009). Küresel Marka Yaratma ve Türkiye Uygulamaları. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Uluslararası İşletmecilik Programı Yüksek Lisans Tezi. İzmir.
- AKÇALI, E. (2004). Avrupa Birliği'nin Kıbrıs Politikası. KALAYCI, İ. (Ed). Kıbrıs ve Geleceği: Ekonomi-Politik Bir Tartışma. Nobel Yayın Dağıtım. Ankara. ss. 149-160.
- AP, J. ve WONG, K. K. F. (2001). Case Study on Tour Guiding: Professionalism, Issues and Problems, *Tourism Management*, Volume 22, s. 551.
- Avrupa Birliği'nin Rekabet Politikası ve Türkiye'nin Uyumu (2002). İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları. İstanbul.
- AYTÜRE, S. (2014). AB'nin Kırsal Turizm Anlayışı Çerçevesinde Milas/Kıyıkışlacık (Iasos)'ın Kırsal Turizm Potansiyeli. *International Journal of Social and Economic Sciences* 4(1):70-74.
- BALDACCHINO, G. (2002). A Taste of Small Island Success: A Case From Prince Edward Island. *Journal of Small Business Management*, July, C.40. S.3, ss. 254-289.
- CHAUDHRY, S. ve CRICK, D. (1998). Export Information Providers: Are They Meeting the Needs of SMEs. *Marketing Intelligence and Planning*. C.16.S.3, ss. 141-149.
- ÇALIPINAR, H. ve BAÇ, U. (2007). Kobi'lerde İnovasyon Yapmayı Etkileyen Faktörler ve Bir Alan Arastırması, *Ege Akademik Bakış*. 7.2. s. 445- 458
- ÇİVİ, E. ve EROL, E. (2008). Ulusal Rekabet Gücünü Arttırma Yolları: Literatür Arastırması. *Yönetim ve Ekonomi Yıl:2008 Cilt:15 Sayı:1*. Manisa.
- DALLARYAN, S. (2006). Turizm'de Kriz Yönetimi ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde Kriz Yönetiminin Ülke Turizminin Gelişimine Etkileri. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Doktora Tezi.
- DAYIOĞLU, M. (2002). KKTC Turizm Sektörüne Eleştirel Bir Bakış. TÜREL, O. (Ed.), *Akdeniz'de Bir Ada: KKTC'nin Varoluş Öyküsü*. İmge Kitabevi Yayınları. Ankara, ss. 200-249.
- DESSLER, G. (2001). *Management: Leading People in the 21st. Century*. Prentice-Hall, Upper Saddle River, New Jersey. USA.

- Devlet Planlama Örgütü. (2010). Ekonomik ve Sosyal Göstergeler. Lefkoşa.
- Devlet Planlama Örgütü. (2008). 2008 Yılı Programı. Lefkoşa
- DUNA, C. (2014). TÜSİAD - KKTC İşad Kıbrıs Ekonomisi ve Yatırım Olanakları Semineri'nde yaptığı, "Ticaret Akımlarında Olası Gelişmeler" başlıklı konuşma. İstanbul.
- EBERT, R. J. ve GRIFFIN, R.W. (2000). Business Essentials; Prentice-Hall, . Upper Saddle River. New Jersey. USA.
- GÖĞÜŞ, Z. (2005). Türkiye nasıl marka olur? Hürriyet Gazetesi (<http://www.hurriyet.com.tr/e.t.2014>).
- GÜNÇAVDI, Ö. ve KÜÇÜKÇİFTÇİ, S. (2005). KKTC Ekonomisinde Büyümenin Kaynakları ve İstihdam İmkanları. İTÜ Ekonomik ve Sosyal Araştırma Merkezi Araştırma Raporu 2005/3. İstanbul.
- HANSSON, J. (2001). Implementation of Total Quality Management in Small Organizations: A Case Study in Sweden: Total Quality Management, December, C.12. S.7/8, ss. 988-994.
- HÜSEYİNOVA, K. (2006). Uluslararası Ticarete Kültürel Farklılıklar ve Etkileri. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Uluslararası İşletmecilik Bilim Dalı. İstanbul.
- İZMEN, Ü. ve CANDEMİR, B. (1998). Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Ekonomisi: Sorunları ve Çözüm Önerileri. Yayın No. TÜSİAD-T/98-7/232. İstanbul.
- KILIÇ, Y. (2000). Rekabet Politikası Açısından Birleşme ve Devralmalar. DPT Uzmanlık Tezi.
- KKTC Sanayi Odası Tüzüğü. (2001).
- KKTC Başbakan Yardımcılığı Ekonomi Turizm Kültür ve Spor Bakanlığı Ticaret Dairesi İstatistik-Araştırma Şubesi, (2013). Dış Ticaret İthalat ve İhracat İstatistikleri. Ticaret Dairesi İstatistik-Araştırma Şubesi Yayını. Lefkoşa.
- KÜÇÜKER, C. (2000). Küçük Ada Ekonomilerinde Büyüme ve Makroekonomik Politikalar. H.Ü.İ.İ.B.F. DERGİSİ 18,2. ss. 327-346.
- ÖZGENER, Ş. (2000). Küresel Rekabet Ortamında Küçük ve Orta Boy İşletmelerin Yeniden Yapılanması. Dış Ticaret Dergisi, Nisan. S.12, ss. 45-73.
- READ, R. (2004). The Implications of Increasing Globalization and Regionalism for the Economic Growth of Small Island States. World Development, 32, 2. ss. 365-378.

- REDDING, S. ve VENABLES, A.J. (2002). The Economics of Isolation and Distance. WTO Seminar, Geneva.
- SARAÇ, E. (2010). Uluslararası Ticaret ve İstihdam. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı Çalışma Ekonomisi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.
- SEYİDOĞLU, H. (2004). KKTC Ekonomisi: Bazı Görüş, Eleştiri ve Öneriler. İ. KALAYCI (Ed), Kıbrıs ve Geleceği: Ekonomi-Politik Bir Tartışma. Nobel Yayın Dağıtım. Ankara. ss. 223-229.
- SEYİDOĞLU, H. (1980). Uluslararası İktisat-Teori, Politika ve Uygulama. Turhan Kitabevi Yayınları, Çağ Matbaası, Ankara.
- TÜREL, O. (2002). Akdeniz’de Bir Ada: KKTC Ekonomisinin Dünyü Bugünü ve Yarını: Makro Ekonomik Bir Perspektif. Ankara İmge Kitabevi Yayını. Sayfa; 53-78.
- ÜNLÜCAN, D. (2004). Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerde Rekabet Stratejileri: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nde Faaliyet Gösteren Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin Avrupa Birliği’ne Uyum Sürecinde İzleyebilecekleri Rekabet Stratejilerinin Geliştirilmesi Üzerine Bir Araştırma. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Doktora Tezi. Adana.

İNTERNET ERİŞİMLERİ

- Devlet İstatistik Enstitüsü, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık: <http://www.tuik.gov.tr/>
- Ekonomi Kıbrıs: <http://ekonomikibris.com/ekonomi/> e.t. 2014.
- KKTC Devlet Planlama Örgütü: <http://www.devplan.org/> e.t. 2014.
- KKTC Küçük Orta Boy İşletmeleri Geliştirme Merkezi: <http://kobigem.gov.ct.tr/> e.t. 2014.
- KKTC Ticaret Dairesi: <http://www.ticaret.gov.ct.tr/> e.t. 2014.
- KKTC Ticaret Odası: <http://www.ktto.net/> e.t. 2014.
- KKTC Turizm Tanıtma ve Pazarlama Dairesi: <http://www.turizmtanitma.gov.ct.tr/> e.t. 2014.
- Kıbrıs Türk İşadamları Derneği (İŞAD): <http://www.kkctisad.org/> e.t. 2014.
- TURQUALITY® Projesi: <http://www.turquality.com/> e.t. 2014.

ADA ÜLKELERİNDE TURİZM TALEBİ: KUZEY KIBRIS TÜRK CUMHURİYETİ ÖRNEĞİ

Ceyhun Can ÖZCAN*

Özet

Turizm sektörünün önemi her geçen gün daha da artmaktadır. Ülkeler bu sektörün ekonomik faydalarından yararlanmak için politikalar geliştirmekte ve daha fazla turistin ülkelerine gelmesi için çaba sarf etmektedirler. Bu noktada turizm talebini belirleyen faktörlerin belirlenmesi hem özel sektör hem de kamu sektöründeki politika yapıcılar açısından önem arz etmektedir.

Bu çalışmanın amacı Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin (KKTC) turizm talebini etkileyen faktörlerin neler olduğunu belirlemek ve elde edilen bulgular ışığında kesişen ve ayrışan noktalar dikkate alınarak politika önerilerinde bulunmaktır.

Elde edilen veri seti zaman serisi tahmincileri kullanılarak; gelir, fiyat ilişkisi, arz kapasitesi, döviz kuru değişkenlerinin turizm talebi üzerinde etkili olup olmadıkları MS-VAR analizi yardımıyla belirlenmiştir. Kurulan model çerçevesinde elde edilen sonuçlar daralma dönemlerinde GSMH'nin turizm talebi üzerinde istatistiksel ve teorik olarak anlamlı olduğunu; genişleme dönemlerinde ise enflasyon, döviz kuru GSMH'nin anlamlı parametreler olduğunu ortaya koymaktadır. Arz kapasitesinin ise hem daralma hem de genişleme dönemlerinde turizm talebi açısından anlamsız olduğu sonucuna varılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: KKTC Turizm Talebi, Turizm Sektörü, MS-VAR Analizi, Turizm Talebinin Belirleyicileri, KKTC.

* Yrd. Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi Turizm Fakültesi Turizm İşletmeciliği Bölümü, ceyhuncan5@hotmail.com

GİRİŞ

Turizm faaliyetleri dünya ekonomisinde giderek artan oranlı bir gelişim göstermektedir. Birinci Dünya Savaşı'na kadar lüks bir ihtiyaç olarak kabul edilen turizm, 1960'lı yıllarda kültürel bir hareket olarak kendini göstermeye başlamış, günümüzde ise zorunlu ihtiyaçlar arasına dahil edilmeye başlanmıştır. Artık turizm dünyada hızla gelişen ve bacasız sanayi olarak adlandırılan bir sektördür. Özellikle yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren ülke ekonomilerinin karşılaştığı dar boğazların aşılmasında adeta bir çıkış noktası haline gelmiştir (Kar vd., 2004: 88).

Uluslararası turizm talebinin yönüne bakılırsa talebin yönünün gelişmiş ülkelere az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere; Amerika'dan Avrupa'ya; Kuzey-Batı Avrupa'dan Akdeniz havzasına; Orta Avrupa'dan Asya Pasifik bölgesine; endüstrileşmiş bölgelerden deniz kıyılarına ve kırsal bölgelere; son olarak da büyük kara parçalarından “ada” ülkelerine doğru rota değiştirdiği görülmektedir.

Dünya Turizm Örgütü verilerine göre 2013 yılında küresel seyahat eğilimlerinde yüzde 5'lik bir artış yaşanmış ve seyahat eden turist sayısı 1 milyar 087 milyon kişiye ulaşmıştır. Seyahat harcamalarının yaklaşık yüzde 7'lik bir artışla 950 milyar Euro'ya ulaşması beklenmektedir. 2013 yılında devam eden küresel ekonomik krize rağmen turizm sektörü 2012 yılında olduğu gibi 2013 yılında da büyümeye devam etmiştir. Turizm sektörü dünyada 220 milyonu aşkın kişiye istihdam sağlaması ve yılda yaklaşık 6 trilyon \$ harcamayla en büyük sektörlerden biridir. Sektör ülke ekonomilerine doğrudan gelir sağlaması yanında yaklaşık 50 yan sektörü de etkilemekte, GSYİH ve ödemeler dengesine önemli katkılar sağlamaktadır.

Dünya turizm örgütünün araştırmalarına göre her bir turistin, gittiği ülkeye yaklaşık 1.000 \$ civarında döviz bıraktığı tahmin edilmektedir. Ayrıca gidilen bölgelere göre bu rakam 1.500 \$'a kadar çıkabilmektedir. Bir ülkeyi ziyaret eden her bir turist o ülkede 11 farklı iş alanına direkt ekonomik katkı sağlamaktadır. 2013 yılında 1 milyar civarındaki turist sayısının ise 2030 yılında 1,8 milyara ulaşması öngörülmektedir. 2030 yılına kadar turizm sektöründe gelişmekte olan ülkelerin, gelişmiş ülkelere göre iki kat daha hızlı büyüyeceği tahmin edilmektedir. Ayrıca, 2030 yılına kadar kültür turizminin, uluslararası turizmden daha fazla büyüme kaydedeceği tahmin edilmektedir (UNWTO, 2013; Özcan, 2014).

2013 yılında turizm sektörünün KKTC GSYH'na katkısı 680 milyon TL'ye ulaşmıştır. Ekonomik Programın uygulanmasından önce 2009 yılında 282 milyon büyüklüğe sahip olan sektör dört yılda yüzde 52 oranında büyümüştür. 2012 yılında yüzde 13 oranında büyüyen sektör 2013 yılında yüzde 6 oranında büyümüştür. Böylece 2009 yılında sektörün GSYH'dan aldığı pay yüzde 5,2 iken bu oran 2013 yılında yüzde 8,7'ye yükselmiştir.

Turizm sektörü KKTC için karşılaştırmalı üstünlüğe sahip ilk sırada yer alan sektörlerden biri olup karşılaştırmalı üstünlüğünün ve ileride doğacak fırsatların değerlendirilebilmesi amacıyla 1995-2008 yılları arasında muhtelif turizm master plan ve envanter çalışmaları yapılmış, büyük otellerin yanı sıra ev pansiyonculuğu, özel ilgi turizmi, eko turizm gibi turizmde çeşitlilik üzerine bir yapı kurulması planlanmıştır. Yabancı ve yerli yatırımcıların turizm sektörüne yönelmesi için 1987 yılında "Turizm Endüstrisi Teşvik Yasası" ve 2000 yılında da Genel Teşvik Yasası yürürlüğe konulmuştur. Ülkenin muhtelif değerleri ve doğal güzellikleri de dikkate alınarak turizm çeşitlendirilmesi konusunda master planlar çerçevesinde projelere destekler sağlanmıştır.

Ancak makro anlamda dünyada turizm piyasalarında bir hareketlenme meydana gelmiştir. KKTC turizm sektörü hâlâ gerek siyasi gerek ekonomik gerekçelerle sektörden istenilen verimliliği sağlayamamıştır. Bu anlamda çalışmanın amacı KKTC turizm talebinin belirleyicilerinin neler olduğunu tespit etmek elde edilen bulgular sonucunda politika önerilerinde bulunmaktır.

2. ADA EKONOMİLERİ VE TURİZM

Ada ekonomileri üzerine yapılan araştırmalarda genellikle küçük ada ekonomilerinin ekonomik durumları ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Uluslararası Para Fonu (IMF) tarafından yapılan tanımlamaya göre, nüfusu 1 milyonun altında olan ülkeler, küçük ülke olarak kabul edilmektedir (FIAS, 2002; Çoban ve Gerçeker, 2012). Diğer taraftan nüfusu 1.5 milyonun altında olan ülkeler, küçük ada ülkeleri olarak dikkate alınmaktadır. (Hampton ve Christensen, 2007: 999).

Ada ekonomileri ile ilgili literatür, daha çok ekonomik büyüme-turizm arasında ilişkiyi araştıran tek ülke örneklemini üzerinde yoğunlaşmaktadır (Aslan, 2008; Bahar, 2006; Çoban ve Özcan, 2013; Kırbas-Kasman ve Kasman, 2004); Katurcioğlu ve Öztürk, 2000; Zortuk, 2009; Kim vd., 2006; Lashkarizadeh vd., 2012; Narayan ve Prasad, 2003; Oh, 2005; Kreishan, 2010; Srinivasan vd., 2012). Son zamanlarda ise çalışmaların tek bir ülke

örnekleminden ziyade çoklu ülke örneklerine yoğunlaştığı; panel veri analizi yöntemlerine yöneldiği görülmektedir (Eugenio-Martin vd., 2004; Cortes Jimenes, 2006; Garin-Munoz ve Montero-Martin, 2007; Narayan vd., 2013; Bonham vd., 2013). Özellikle turizm sektöründe meydana gelen gelişmeler araştırmacıların ilgi odağı haline gelmektedir. Turizmle ilgili oldukça geniş bir ampirik literatür bulunmaktadır.

Turizmin özellikle gelişmekte olan ülke ekonomileri üzerindeki olumlu etkileri, bu sektörün ekonomik yönünü daha da ön plana çıkarmaktadır. Turizmin olumlu ekonomik etkileri; ödemeler dengesine etkisi, gelir etkisi, yurtiçinde ithalat etkisi, işgücü çarpanı etkisi, ihracat ve gelir dağılımını düzenleyici etkisi, istihdam artışı ve yeni iş olanakları yaratması, ekonomik gelişme ve döviz geliri yaratması, küçük ölçekli işletmelerin geliştirilmesi, hayat standardının ve kalitesinin yükseltilmesi şeklinde sıralanabilir (Kar vd., 2004: 89; Kızılgöl ve Erbaykal, 2008: 353; Çoban ve Gerçeker, 2012).

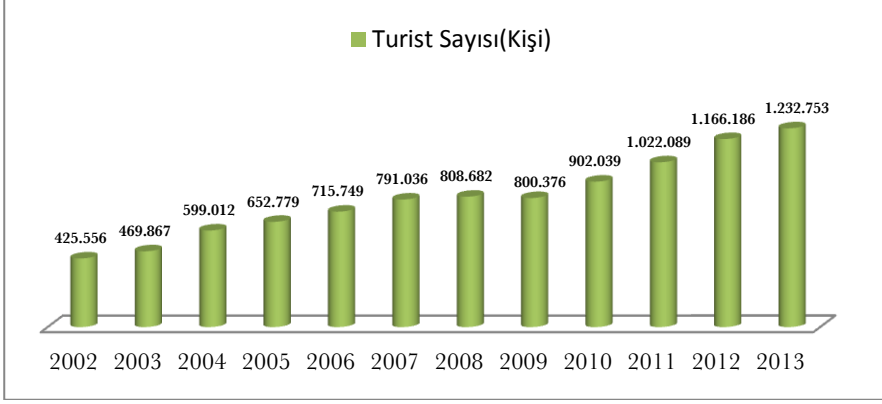
Bu bağlamda turizm sektörü, birçok adanın ekonomisini harekete geçiren bir motor olarak kabul edilmekte olup, genellikle GSYİH'nin %20–50'sini, Kanarya Adaları'nın en büyüğü olan Tenerife'de %60'ını; bazı Karaiip ülkelerinde ise %75'ini; Bali Adaları'nda %80'ini açıklamaktadır (Hampton ve Christensen, 2007: 998). Turizm endüstrisinin ada ekonomileri içinde bu kadar önemli bir paya sahip olması turizm talebini hem özel sektör hem de politika yapımcılar açısından oldukça önemli hale getirmektedir.

KKTC'DE TURİZM

Ülkenin jeopolitik ve coğrafi konumu, ülke turizmini olumlu yönde etkilemektedir. Adanın coğrafi potansiyeli, temiz kıyılara ve doğal kumsallara sahip olması yanında şans oyunları ile birlikte özelliklerle sanat, tarih, arkeoloji, kültür değerleri gibi faktörlerle ülke turist çekmektedir. Ancak çeşitli sebeplerden dolayı ülke turizmi istenilen düzeyde değildir (Mor ve Çitci, 2006).

KKTC'de turist sayısı ve turizm gelirleri analiz edildiğinde (bkz. Tablo 1) turist sayısının, turizm gelirlerinin ve turistik arz kapasitesinin 2002 yılından bu yana sürekli bir artış içerisinde olduğu görülmektedir. Turizm arz kapasitesini gösteren oda sayısının %17,8 oranında artışı görülmektedir. Benzer şekilde turizm gelirlerinin 2000-2010 yılları arasında %204,6 artış gösterdiği görülmektedir. Turist sayısı açısından ise 2000-2013 yılları arasında %284,7 artış meydana geldiği gözlenmektedir.

Grafik 1: Toplam Turist Sayısı

Yukarıda özetlenen ve Grafik 1’de meydana gelen bu artış oranlarının temelinde turizm alanlarının geliştirilmesi ve yabancı yatırımcıların KKTC’de yatırım yapması için Bafra Turizm Bölgesi oluşturulmuş, büyük kapasiteli tesislerin kurulması amaçlanmıştır. 2002-2003 yılında TC-KKTC arasında imzalanan protokol çerçevesinde, Türkiye Kalkınma Bankası aracılığı ile yatırımlar için yaklaşık 114 milyon kredi kullanılarak 3.500 yatak hizmete sunulmuştur (YHB, 2013).

Yatak sayısının acilen artırılması gerektiğinden 2013 yılında yarım kalmış tesislerin kredilendirilerek tamamlanması, mevcut tesislerin hizmet kalitesinin artırılması ve modernize edilmesi amacıyla faiz destekli kredi programı hayata geçirilmiştir. 2013 yılı sonuna kadar 26 tesise faiz destekli kredi sağlanmış olmasına rağmen bu destekler henüz sonuca yansımamıştır (YHB, 2013).

Tablo1: KKTC’de Turizm Sektörü Göstergeleri

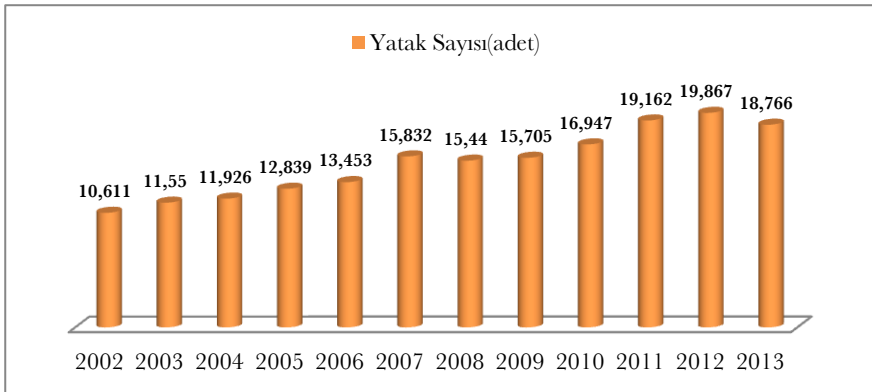
Yıllar	Oda Sayısı	Gelen Turist Sayısı	Net Turizm Geliri (Milyon Dolar)
2000	10520	432.953	198,3
2001	10798	365.097	93,7
2002	10916	425.556	114,1
2003	11858	469.867	178,8

2004	12222	599.012	288,3
2005	13145	652.779	328,8
2006	13755	715.749	303,2
2007	16180	791.036	381,0
2008	15784	808.682	383,7
2009	16177	800.376	390,7
2010	17358	902.390	405,8
2011	19162	1.022.089	459,4*
2012	19867	1.166.186	571,9*
2013	18766	1.232.753	616,1*

Kaynak: KKTC DPÖ, turizm istatistiklerinden derlenmiştir. *: Tahmin

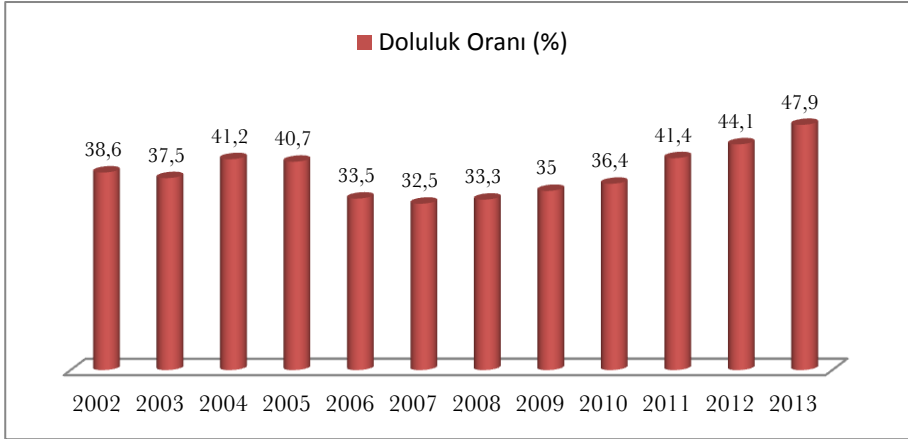
KKTC hükümeti turizm arz kapasitesinin (yatak sayısının) acilen artırılması gerektiğini 2013 yılında yarım kalmış üst yapı hizmetlerinin kredilendirilerek tamamlanması, mevcut tesislerin hizmet kalitesinin artırılması ve modernize edilmesi amacıyla faiz destekli kredi programını uygulamaya koymuştur. 2013 yılı sonuna kadar 26 tesise faiz destekli kredi sağlanarak bunların toplam arz kapasitesi üzerinde sonuç yaratması beklenmektedir (YHB, 2013).

Grafik 2: KKTC Toplam Yatak Sayısı

2012 yılında turizm potansiyelinin geliştirilmesi amacıyla Çukurova Kalkınma Ajansı ile birlikte kısmi hibe destek programı uygulanmış, 2013 yılında da programa devam edilmiştir. Bu program ile turizme dönük tesislerin hizmet kalitesinin ve çeşitliliğinin artırılması, turizm potansiyelini harekete geçirecek destekleyici faaliyetlerin geliştirilmesine fon sağlanmıştır. Projeye 2013 yılında da devam edilmiş olup, yaklaşık 25 tesis bu kaynaklardan yararlanmıştır. 2012 yılında 19.867 olan yatak kapasitesi 2013 yılında 18.766'ya düşmüştür. Bu azalışın temelinde iyi işletilemeyen ve kalite açısından yeterli olmayan tesislerin devre dışı kalması yatmaktadır.

Grafik 3: Doluluk oranı (%)

Grafik 3'e bakıldığında KKTC'de yıllık doluluk oranlarının; gazinolu standardı yüksek pazarlanabilir tesislerde %75'lere ulaşmasına rağmen; standardı düşük ve küçük işletmelerde %35-45 arasında kalmaktadır. 2013 yılında ise bunların ortalamalarının %47,9 olarak gerçekleştiği görülmektedir. 2013 yılında doluluk oranındaki artışın (%4), KKTC ve T.C. kökenli turistlerde konaklama oranının düşmesine rağmen Charter seferlerindeki %18 artıştan kaynaklandığı düşünülmektedir.

3. LİTERATÜR TARAMASI

Literatür taramasına ilişkin sonuçlar, çalışmanın yazarı, çalışmada kullanılan yöntem ve elde edilen ulusal ve uluslararası literatür şeklinde **Tablo 2** ve **Tablo 3**'te özetlenmiştir.

Tablo 2: Ulusal Literatür			
<i>Yazar</i>	<i>Metod</i>	<i>Ülke</i>	<i>Sonuç</i>
Arslantürk ve Atan (2012)	VAR, Granger Nedensellik	Türkiye	Turizm gelirleri ile ekonomik büyüme arasında nedensellik ilişkisi olup, turizm gelirleri ekonomik büyüme üzerinde etkilidir.
Aslan (2008)	Granger Nedensellik, Eşbütünleşme	Türkiye	Turizmin ekonomik büyümeyi teşvik etmesi hipotezi desteklenmiştir.
Bahar (2006)	VAR, Granger Nedensellik	Türkiye	Turizm gelirleri büyüme üzerinde etkilidir.
Çetintaş ve Bektaş (2008)	ARDL, GrangerNedensellik, Eşbütünleşme	Türkiye	Turizm, ekonomik büyümenin önemli bir kaynağı olup, söz konusu etki uzun dönemde mevcuttur.
Çoban ve Özcan (2013)	Eşbütünleşme, VECM	Türkiye	Turizm gelirleri büyüme üzerinde etkilidir. Turizm geliri ve ekonomik büyüme arasında çift yönlü (tersinir) bir nedenselliğin olduğu görülmektedir.
Gündüz ve Hatemi (2005)	ARCH	Türkiye	Turist sayısı ve döviz kuru büyüme üzerinde etkilidir.
Hepaktan ve Çınar (2010)	Nedensellik	Türkiye	Turizm sektörü ödemeler bilançosunu ve istihdamı olumlu etkilemektedir. Türkiye'nin büyümesi üzerinde doğrudan bir etkisi olmamakla birlikte dolaylı olarak büyümeyi etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.
Işık (2010)	Granger Nedensellik, Eşbütünleşme	Türkiye	Kısa dönemde yabancı ziyaretçi harcamalarının turizm gelirleri üzerinde etkisi bulunmaktadır. Uzun dönemde ise söz konusu etki çift taraflıdır.
Katırcıoğlu (2009)	ARDL Modeli	Türkiye	Turist sayısı ve döviz kuru büyüme üzerinde etkilidir.
Kırbaş-Kasman ve Kasman (2004)	Granger Nedensellik	Türkiye	Turizmden ekonomik büyümeye tek yönlü bir nedensellik bulunduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Kızılgöl (2006)	Granger Nedensellik, Eşbütünleşme	Türkiye	İhracat, turizm gelirleri ve ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir ilişki mevcuttur.
Kızılgöl ve Erbayraklar (2008)	Granger Nedensellik	Türkiye	Ekonomik büyümeden turizm gelirlerine doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi ortaya çıkmıştır.
Kutlar ve Sarıkaya (2012)	ARIMA, VAR, Eşbütünleşme	Türkiye	Uzun dönemde turizm gelirleri ile GSMH, gelen turist sayısı ve yurtdışına giden Türk vatandaşı turist sayısı arasında ilişki mevcuttur.
Ongan ve Demiröz (2005)	Granger Nedensellik	Türkiye	Ekonomik büyüme ve turizm gelirleri arasında hem uzun hem de kısa dönemde iki yönlü bir nedensellik olduğunu bulmuşlardır.
Özdemir ve Öksüzler (2006)	Eşbütünleşme, VECM	Türkiye	Hem kısa hem de uzun dönemde turizmden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir ilişki tespit edilmiştir.
Yavuz (2006)	Granger Nedensellik	Türkiye	Turizm gelirleri büyüme arasında ilişki yoktur.
Katircioğlu ve Öztürk (2000)	Regresyon ve Granger nedensellik testi	KKTC	Turizm sektörü verileri ekonomi üzerinde pozitif bir etkiye sahiptir. Turizm geliri ekonomik büyümenin nedeni olduğu sonucuna varılmıştır.
Uysal vd., (2004),	Regresyon ve Granger nedensellik testi	Türkiye	Turizm gelirlerinin ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.
Değer (2006)	EKK ve Eş bütünleşme	Türkiye	Mal ihracatı Türkiye'nin ekonomik büyümesi üzerinde anlamlı etkilere sahipken, turizm gelirlerinin ekonomik büyüme üzerinde anlamlı etkileri bulunmamaktadır
Zortuk (2009)	VECM, Granger nedensellik,	Türkiye	Turist sayısından, reel GSYİH'ya doğru olmak üzere tek yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmaktadır.

Tablo 3: Uluslararası Literatür

<i>Yazar</i>	<i>Metod</i>	<i>Ülke</i>	<i>Sonuç</i>
Balaguer ve Jorda (2002)	Var, Granger Nedensellik	İspanya	Döviz kuru ve turizm gelirleri ile büyüme arasında karşılıklı bir ilişki mevcuttur.
Brida vd., (2008)	Var, Granger Nedensellik	Meksika	Turizm harcamaları ve reel döviz kuru ile reel GSYİH arasında ilişki mevcuttur.
Chen ve Chiou-Wei (2009)	Var, Granger Nedensellik	Tayvan ve Güney Kore	Tayvan'da ve Güney Kore'de turizmin ekonomik büyümeye yol açtığı tezi desteklenmiştir.
Dritsakis (2004)	Var, Granger Nedensellik	Yunanistan	Uluslararası turizm geliri ve reel efektif döviz kuru ile reel büyüme arasında ilişki vardır.
Durbarry (2004)	Granger Nedensellik	Mauritius	Turizm gelirleri ile büyüme arasında ilişki vardır.
Khalil vd., (2007)	Granger Nedensellik	Pakistan	Turizm gelirleri ile büyüme arasında güçlü bir ilişki vardır.
Kim vd., (2006)	Var, Granger Nedensellik	Tayvan	Turist sayısı ile GSYH arasında ilişki mevcuttur.
Lashkarizadeh vd., (2012)	VAR, Granger Nedensellik	İran	Turizm gelirleri ile büyüme arasında uzun dönemde çift taraflı bir ilişki vardır. Her iki değişken de birbirini etkiler.
Mervar ve Payne, (2007)	ARDL	Hırvatistan	Hırvatistan turizmine olan talepte döviz kurunun etkisi zayıf bulunmuştur.
Narayan ve Prasad (2003)	Granger Nedensellik	Fiji	Turizm gelirleri ile büyüme arasında ilişki vardır.
Oh (2005)	Var, Granger Nedensellik	Kore	Turizmin ekonomik büyümeye neden olduğu hipotezi reddedilmiştir.
Samimi vd., (2011)	VAR, Granger Nedensellik	Gelişmekte olan ülkeler	Turizm gelirleri ile büyüme arasında uzun dönemde çift taraflı bir ilişki vardır. Her iki değişken de birbirini etkiler.

Srinivasan vd., (2012)	ARDL	Sri Lanka	Turizm gelirlerinin ekonomik büyüme üzerinde hem kısa hem uzun dönemde pozitif etkisi vardır.
Eugenio-Martin vd., (2004)	Panel veri analizi	Latin Amerika	Turizm sektörünün orta ve düşük gelirli ülkelerin ekonomik büyümesine sağladığı katkının gelişmiş ülkelere nispeten daha fazla olduğunu ortaya konulmaktadır.
Cortes Jimenes (2006)	Panel veri analizi	İspanya ve İtalya	Hem uluslararası turizm hem de yurt içi turizm, bölgesel ekonomik büyüme üzerinde önemli ve pozitif etkiler bırakmaktadır.
Kreishan (2010)	EKK ve Eş bütünleşme	Ürdün	Uzun dönemde turizm ve ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişki bulunduğu tespit edilmiştir.
Garin- Munoz ve Montero-martin (2007)	Panel veri analizi GMM-DİFF.	Balearik Adaları	Turizm talebi ekonomik gelişmeden ve destinasyondaki fiyat koşullarında pozitif etkilenmektedir.
Garin- Munoz (2006)	Panel veri analizi GMM-DİFF.	Kanarya Adaları	Turizm talebi iki ülke arasındaki fiyat ilişkisinden, ulaşım maliyetlerinden ve lüks malların fiyatlarından pozitif şekilde etkilenmektedir.
Narayan vd., (2013)	Panel veri analizi	6 Pasifik ada ülkesi	Ziyaretçi sayısı güçlü bir şekilde ihracattan ve para arzından etkilenmekte; GSYH ve döviz kurundan görece olarak daha az etkilenmektedir.
Bonham vd., (2013)	Panel veri analizi, FMOLS	Hawaii adası	Turizm talebi, gezi maliyetleri ve kişisel gelirden önemli derecede etkilenmektedir.

4. VERİSETİ ve YÖNTEM

Bu çalışmada kullanılan veri seti KTTTC Devlet Planlama Örgütü (DPÖ) veri tabanından elde edilmiştir (DPÖ, 2014). 1977-2013 dönemine ait yıllık serilerin kullanıldığı analizlerde:

(TS) = *Turist sayısını*,

$(GSMH)$ = *Gayri Safi Milli Hâsılayı(Cari fiyatlarla TL)*,

(DK) = *Döviz kurunu(1 ABD\$ = TL)*,

(AK) = *Arz kapasitesini*,

(ENF) = *Enflasyon oranını(%)*,

temsilen kullanılmıştır. Tüm seriler de çok büyük rakamsal değerlere sahip olmaları nedeniyle öncelikli olarak logaritmaları alınmıştır. Analizlerde E-Views 8.0 ve Oximetrics 3.0 versiyonundaki ekonometrik paket programlarından yararlanılmıştır.

Yukarıdaki değişkenlerden elde edilen ekonometrik modelin logaritmik formu aşağıda ki gibidir:

$$\ln TS_t = \alpha_0 + \alpha_1 \ln ENF_t + \alpha_2 \ln GSMH_t + \alpha_3 \ln DK_t + \alpha_4 AK_t + \varepsilon_t \quad (1)$$

4.1. Augmented (Genişletilmiş) Dickey-Fuller (1981, ADF) Birim Kök Testi

Geleneksel Dickey-Fuller (DF) testleri sadece birinci dereceden bir AR (autoregressive) sürecini temel alarak süreci yürütürler (Dickey ve Fuller, 1981:1057-1072). Teste p gecikme uzunluğu olmak üzere AR(p) modeli için; boş hipotezinde ARIMA(p,1,0) otoregresif eşbütünleşik hareketli ortalama (autoregressive integrated moving average) sürecine karşılık alternatif hipotezde durağan ARIMA(p+1,0,0) süreci test edilir (Cheung ve Lai, 1995:277). Ancak hata teriminin beyaz gürültü özelliği gösterebilmesi diğer bir ifadeyle y_t serisinin önemli gecikmelerinden birisi unutulursa hata teriminde otokorelasyona neden olunur ve modele daha yüksek dereceden AR kökü eklemek gerekebilir. DF testinde 1. dereceden otokorelasyon süreci alındığı için hata teriminin (ε_t) beyaz gürültü özelliği gösterebilmesi amacıyla daha yüksek seviyede otokorelasyon sürecine sahip modellerin alınması gerekir (Sever ve Demir, 2007:54).

$$\Delta y_t = \gamma y_{t-1} + \sum_{i=2}^p \beta_i \Delta y_{t-i+1} + \varepsilon_t \quad \varepsilon_t \sim \text{WN}(0, \sigma^2)$$

(2)

$$\Delta y_t = c + \gamma y_{t-1} + \sum_{i=2}^p \beta_i \Delta y_{t-i+1} + \varepsilon_t \quad \varepsilon_t \sim \text{WN}(0, \sigma^2)$$

(3)

$$\Delta y_t = c + \gamma y_{t-1} + \delta_2 t + \sum_{i=2}^p \beta_i \Delta y_{t-i+1} + \varepsilon_t \quad \varepsilon_t \sim \text{WN}(0, \sigma^2)$$

(4)

2'deki regresyon sabit terimsiz ve trend değişkeninin olmadığı modeli, 3'teki regresyon sadece sabit terimin dahil edildiği modeli, 4'teki regresyon sabit terim ve trend değişkeninin dahil edilen modeli ifade etmektedir. Test süreci γ değişkeninin birden küçük olup olmaması üzerine kuruludur. Birim kök testi sonucunda boşhipotezin reddi diğer bir ifadeyle alternatif hipotezin kabul edilmesi y_t serisinin birim kök taşımadığı ve durağan olduğu sonucuna ulaştırır. Serinin düzey değerinde durağan olması $I(0)$, birinci farkında durağan olması $I(1)$ ile ifade edilmektedir. Dickey-Fuller (1979) ADF testinin limit dağılımlarını türetmiş ancak MacKinnon (1991,1996) sonlu örneklemeler için kritik değerleri elde etmiştir.

4.2. Rejim Değişim Modeli

Rejim değişim modelleri, rejimin zaman içinde değişim şekline göre ikiye ayrılmaktadırlar. İlk olarak rejim değişim modelinde rejimler (regime, state) gözlemlenebilen bir değişkene bağlı olarak değişmektedir. Eşik otoregresif (Threshold Autoregressive) ve yumuşak geçiş otoregresif (Smooth Transition Autoregressive (STAR)) modelleri bu alanda değerlendirilmektedir. İkinci tür rejim değişim modelinde rejimler gözlenemezler ve gözlenemeyen rassal bir değişken tarafından belirlenmektedir. Markov değişim (switching) modeli bu kapsamda ele alınmaktadır. Markov değişim modellerinde; zamanın herhangi bir noktasında hangi rejimin etkili olduğu kesin olarak bilinmemektedir. Ancak zamanın her bir anında her bir rejime ait gözlenme olasılığı bulunabilmektedir. Markov rejim değişim modelleri (Markov switching

autoregressive, MSVAR) konjonktür dalgalarını analiz etmek amacıyla Hamilton (1989,1990,1994,1996,2005), Kim ve Nelson (1998), Krolzing (1997,1998,2000,2001) tarafından ele alınmıştır. Hamilton (1989, 2005) 2 rejimli MSA AR(p) modelini;

$$y_t = \begin{cases} \phi_{1,0} + \phi_{1,1}y_{t-1} + \dots + \phi_{1,p}y_{t-p} + \varepsilon_t & \text{eğer } (s_t = 1) \\ \phi_{2,0} + \phi_{2,1}y_{t-1} + \dots + \phi_{2,p}y_{t-p} + \varepsilon_t & \text{eğer } (s_t = 2) \end{cases} \quad (5)$$

$$y_t = \phi_{0,st} + \phi_{1,st}y_{t-1} + \dots + \phi_{p,st}y_{t-p} + \varepsilon_t \quad (6)$$

şeklinde kurmuştur. İfadede yer alan $\phi_{1,j}$ ve $\phi_{2,j}$ her bir rejime ait otoregresif gecikme parametrelerini, s_t her bir rejimin aldığı değeri, p modelin otoregresif derecesini $\varepsilon_{it} \square iid(0, \sigma_i^2)$ ve $\sigma_i^2 < \infty$ göstermektedir (Mohd ve Zaidi, 2006:57, Fallahi ve Rodriguez, 2007:5). Rejimler, Markov rejim değişim modelini sağlayan gözlenemeyen rejim değişkeni tarafından belirlenir. Rejim, önceki değerine ve dönüşüm olasılıklarına bağlı olarak değişiklik göstermekte olup (Chang ve Hu, 2009:1256-1257);

$$\Pr(S_t = j | S_{t-1} = i) = P_{ij} \geq 0 \quad (7)$$

şeklinde yazılabilir. Burada $i, j = 1, 2, \dots, k$, k farklı olası rejimi, $P_{i,j}$ de rejim i 'den rejim j 'ye geçiş olasılığını göstermekte olup;

$$\sum_{j=1}^k \Pr(S_t = j | S_{t-1} = i) = 1 \quad (8)$$

şeklinindedir. Rejim değişkeninin rejimler arasındaki geçişi Markov modeliyle kontrol edilmektedir. Bu model aşağıdaki gibi ifade edilmektedir;

$$P[a < y_t \leq b | y_1, y_2, \dots, y_{t-1}] = P[a < y_t \leq b | y_{t-1}] \quad (9)$$

Eğer bir değişken Markov modelinden çıkmışsa, bütün hesaplamamız gereken gelecek dönem rejim içinde verilecek olan şimdiki dönem ve dönüşüm olasılığıdır (Hamilton, 1994:679; Owen,2004:9);

$$P = \begin{pmatrix} P_{11} & \dots & P_{1k} \\ \vdots & \ddots & \vdots \\ P_{k1} & \dots & P_{kk} \end{pmatrix} \quad (10)$$

Örneğin t zamanında her rejimin olasılığı vektör $\pi_t = (P_1, P_2, \dots, P_k)$ tarafından belirlenirse, sonra $t + 1$ zamanında her rejimin olasılığı $\pi_{t+1} = P' \pi_t$ tarafından belirlenir. Durağan Markov rejim değişim modeli için, $\pi = P' \pi$ gibi ergodic olasılık vektörü mevcuttur. Ergodic olasılık vektörü, her rejimin koşulsuz olasılığı olarak işlem görebilmektedir.

M-boyutlu zaman serisi vektörü $y_t = (y_{1t}, \dots, y_{mt})'$, $s_t \in \{1, \dots, k\}$ üzerinde koşullu olarak tanımlanmaktadır (Hamilton, 1998);

$$P(y_t | Y_{t-1}, X_t, s_t) = \begin{cases} f(y_t | Y_{t-1}, X_t, \theta_1) & \text{eğer } s_t = 1 \\ f(y_t | Y_{t-1}, X_t, \theta_m) & \text{eğer } s_t = k \end{cases} \quad (11)$$

Rejim değişkeni s_t ve θ_m parametre vektörü rejim k 'de gösterilmekte, $P(y_t | Y_{t-1}, X_t, s_t)$ içsel değişkenlerin olasılık yoğunluk fonksiyonunun vektörünü temsil etmekte, $y_t = (y_{1t}, \dots, y_{mt})'$ fonksiyonu, $Y_{t-1} = \{y_{t-i}\}$ işleminin öncesine koşullu olduğu, $X_t = \{x_{t-i}\}$ 'de dışsal değişkenleri ifade etmektedir (Owen, 2004:7). Modelin her rejimde doğrusal olduğu varsayılmıştır. ($s_t = k$). Konuyu dağıtmamak adına Otoregresif modellere ve gelişme modeli olarak beyaz gürültü modelini ele alırsak $\varepsilon_{it} \square iid(0, \sigma_i^2)$;

$$y_t = n_k + a_{k1}y_{t-1} + \dots + a_{kp}y_{t-p} + \varepsilon_t \quad (12)$$

Yukarıdaki gibi ilerleyen modeller zaman serilerinin rejim kaymalarını müteakip bir yumuşak geçişini belirtmektedir. Aksine, zaman serilerinde koşullu modelde ortalama kaydığı zaman ilk ve son olarak bir sıçrayış gerçekleşmektedir (Ferrara, 2003:374-376);

$$y_t - m(s_t) = A_1(s_t)(y_{t-1} - m(s_{t-1})) + \dots + A_p(s_t)(y_{t-p} - m(s_{t-p})) + u_t \quad (13)$$

Eğer y_t 'nin stokastik modeli, gözlenemeyen rejim s_t üzerinde koşullu olarak tanımlandıysa, veri üreten mekanizmanın tam tanımı, rejimi oluşturan stokastik modelin açıkça belirtilmesini ister (Bildirci ve Bozoklu, 2007: 5-6);

$$\Pr(s_t | Y_{t-1}, S_{t-1}, X_t, \rho) \quad (14)$$

Bu ifadede rejim değişkeninin, $S_{t-1} = \{s_{t-j}\}_{j=1}^{\infty}$, geçmiş gözlenemez fakat gözlemlerden bulunabilir ve r vektörü rejim oluşturan modelin parametrelerini içermektedir. Modeller, rejim oluşturan stokastik model varsayımlarına göre birbirinden ayrılmaktadır. Ergodik Markov zinciri tarafından türetilen gözlenemeyen rejim değişkeni, dönüşüm olasılıklarıyla açıklanmakta ve $\sum p_{ij} = 1$ ve $\forall i, j \in \{1, \dots, k\}$ (Fallahi ve Rodriguez, 2007:7-8);

$$p_{ij} = \Pr(s_{t+1} = j | s_t = i) \quad (15)$$

5. AMPİRİK BULGULAR

Yöntem kısmında ifade edildiği üzere analizlerde kullanılan serilerin durağanlığını test etmede Dickey ve Fuller tarafından geliştirilmiş olan ADF testinden yararlanılmıştır (Dickey ve Fuller,1981). Test sonuçları Tablo 4 yardımıyla özetlenmiştir.

Tablo 4: ADF Birim Kök Test Sonuçları

Değişkenler		ADF t istatistiği (Düzye)		ADF – t istatistiği (Birinci Fark)	
		Trendsiz	Trendli	Trendsiz	Trendli
LTS		0.199872	-2.583614	-4.990567	-4.963250
LGSMH		3.340958	2.438464	-1.648511	-2.604939
LDK		-1.314587	-1.410121	-5.614489	-5.780190
LAK		-0.101240	-2.523969	-4.755713	-4.598294
LENF		-1.063022	-2.523235	-9.486824	-9.560875
Anlamlılık Düzeyi	% 1	-3.626784	-4.234972	-3.632900	-4.243644
	% 5	-2.945842	-3.540328	-2.948404	-3.544284
	% 10	-2.611531	-3.202445	-2.612874	-3.204699

ADF testinde gecikme uzunluklarının belirlenmesinde Akaike bilgi kriteri (AIC) kullanılmıştır. ADF testinde Kritik Değerler, Mackinnon'dan (1991) alınan %5 kritik değerleri göstermektedir. L, logaritmayı temsil etmektedir.

Tablo 4'te MS-VAR modeli için SC, LR, FPE ve HQ kriterleri 2 gecikme uzunluğunu vermektedir. Optimal gecikme seviyesi için dört kriterin de 1 gecikmeye işaret etmesi nedeniyle analizde gecikme seviyesinin 2 olmasına karar verilmiştir. Ayrıca bu gecikme uzunluğunda kurulan modelin otokorelasyon ve değişen varyans içermediği LM ve White testi kullanılarak saptanmıştır.

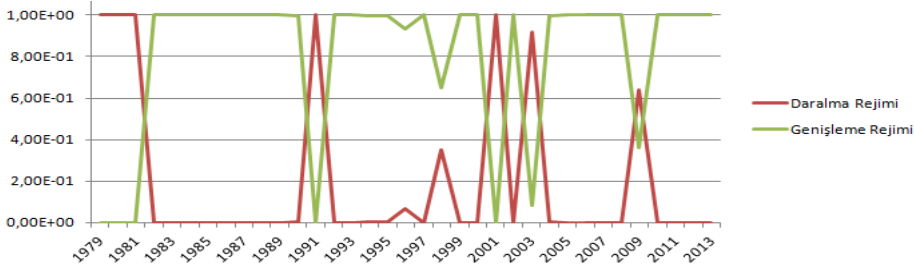
Değişkenlere MS-VAR yöntemi uygulanmadan önce birim kök sorunundan arındırılması gerekmektedir. Bu amaçla Dickey-Fuller tarafından geliştirilen birim kök testi uygulanmıştır. Test sonuçlarına göre; değişkenler düzey değerlerinde birim kök taşıdığı, bu yüzden birinci farklarını alarak analize devam edilmesi gerektiği görülmüştür.

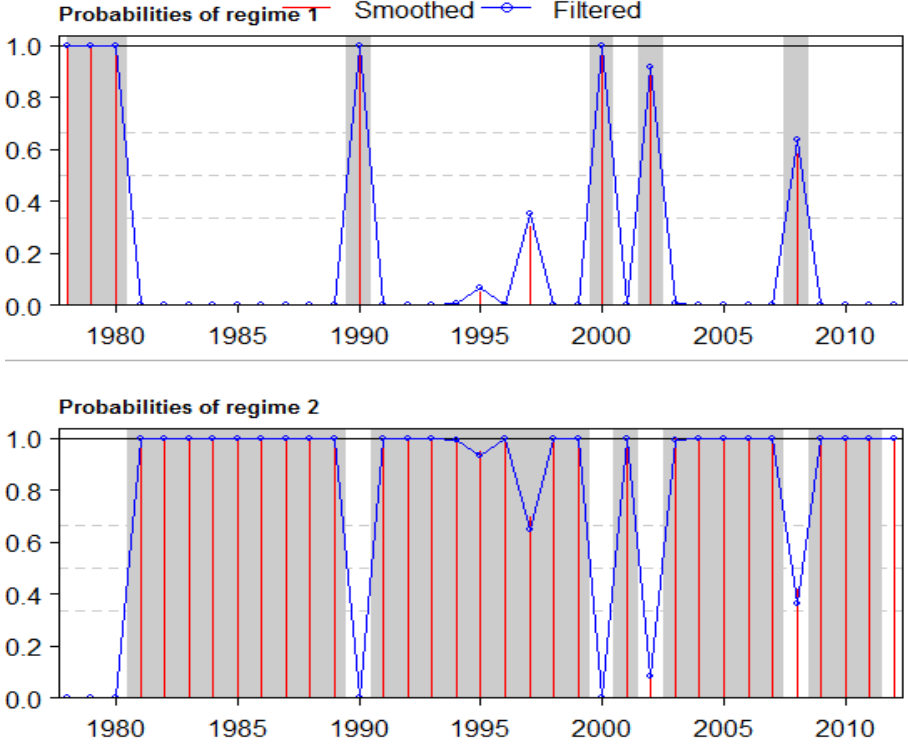
Tablo 5: Rejim Geçiş Olasılıkları Matrisi

	Daralma Rejimi	Genişleme Rejimi
Daralma Rejimi	0.3432606	0.6567394
Genişleme Rejimi	0.1720337	0.8279663

Geçiş olasılıkları matrisine göre genişleme rejiminin uzunluğu 5.812813 çeyrek (1,453203 yıl), daralma rejiminin uzunluğu ise yaklaşık olarak 1.522674 çeyrek (0.3806685 yıl) sürmektedir. Yine geçiş olasılıkları matrisine göre resesyondan (durgunluk) çıkış hızı 0.7283097 yıl ve resesyona giriş hızı ise 0.3019447 yıldır.

Grafik 4: Daralma ve Genişleme Rejimleri

Grafik 5: Daralma ve Genişleme Rejimleri Olasılıkları

KKTC'ye gelen turist sayıları da turizm sektörünün genişleme ve daralma rejimlerinde farklı değişkenlerden etkilenmiştir. Ele alınan değişkenlerin farklı rejimlerde KKTC'ye gelen turist sayısını nasıl etkilediği etki-tepki fonksiyonları aracılığı ile incelenmiştir. Tablo 6 ve Tablo 7'de görüldüğü üzere turist sayısının enflasyon, döviz kuru, arz kapasitesi ve GSMH değişkenlerine vermiş oldukları tepki her iki dönemde de farklılık göstermektedir.

Tablo 6'ya göre daralma rejiminde enflasyonda yaşanan % 1'lik bir pozitif şoka turist sayısının vermiş olduğu tepki pozitifdir. Tepki istatistikî olarak anlamlı olup dört dönem boyunca devam etmektedir. Bununla birlikte tepkinin yönü iktisadi olarak anlamsızdır.

Döviz kurunda yaşanan % 1'lik pozitif şok durumunda turist sayısı ilk dönem negatif, ikinci dönem pozitif tepki vererek anlamsızlaşmaktadır. Bu sonuç daralma döneminde döviz kurlarının turist sayısında anlamlı bir etkisinin olmadığını göstermektedir. Elde edilen sonuç Mervar ve Payne (2007) çalışmalarından elde ettikleri bulgular ile benzerlik göstermektedir.

Bu rejimde arz kapasitesinde yaşanan % 1'lik pozitif şoka turist sayısının ilk dönem vermiş olduğu tepki pozitif, ikinci dönemde ise negatiftir. Bu sonuç daralma döneminde arz kapasitesinde ki bir değişikliğin turist sayısında anlamlı bir etkisinin olmadığını göstermektedir. GSMH'de yaşanan % 1'lik pozitif şokun turist sayısındaki etkisi pozitifdir. Bu etkileşim üç dönem boyunca sürmekte ve daha sonra anlamsızlaşmaktadır. Bununla birlikte turist sayısı değişkeninin vermiş olduğu tepki oldukça küçüktür.

Tablo 6: Daralma Rejimi Etki Tepki Sonuçları

TS'daki %1 lik pozitif şoka değişkenlerine tepkisi						ENF'deki %1 lik pozitif şoka değişkenlerine tepkisi					
	TS	ENF	DK	AK	GSMH		TS	ENF	DK	AK	GSMH
1	0.017	-1.110	-0.048	0.465	0.010	1	0.158	0.413	0.133	-0.434	-2.380
2	0.122	1.760	0.050	0.364	0.548	2	0.055	0.908	1.352	0.006	-5.040
3	1.980	0.152	0.127	0.028	1.456	3	0.122	2.310	-0.498	1.345	-2.100
4	-1.130	0.125	1.030	-2.020	0.328	4	0.107	0.630	1.120	1.230	-1.630
5	1.220	-1.630	0.450	-3.250	-2.058	5	-0.728	0.587	1.370	2.130	1.740
6	0.785	0.589	-0.278	-4.380	-2.630	6	-1.590	1.360	2.150	-1.840	2.340
7	0.652	0.622	-1.280	3.150	-1.780	7	-1.340	0.629	-1.760	-1.300	0.907
8	-0.674	0.769	0.943	1.970	2.360	8	5.140	-0.750	-1.870	-3.220	-3.280
9	-0.352	4.110	1.640	2.570	1.340	9	3.510	-1.360	-0.590	1.540	-2.050
10	-0.854	0.382	1.640	-1.320	4.280	10	3.010	-1.710	0.500	2.450	-1.160
DK'deki %1 lik pozitif şoka değişkenlerine tepkisi						AK'daki %1 lik pozitif şoka değişkenlerine tepkisi					
	TS	ENF	DK	AK	GSMH		TS	ENF	DK	AK	GSMH
1	-0.077	1.050	0.368	-0.261	2.380	1	0.265	-0.268	-0.331	22	0.532
2	0.301	-1.560	0.648	-0.205	-3.060	2	-0.441	1.410	0.440	40	1.940
3	0.696	-2.460	1.090	-0.050	-1.230	3	0.090	2.750	-0.600	40	0.943
4	0.113	-1.280	0.729	1.180	-0.536	4	-0.755	-0.561	-0.295	10	-1.020

Tablo 7: Genişleme Rejimi Etki Tepki Sonuçları

TS'deki %1 lik şoka değiş- kenlerin tepkisi						ENF'deki % 1 lik şoka diğer değiş- kenlerin tepkisi					
					GSM						GSMH
	TS	ENF	DK	AK	H		TS	ENF	DK	AK	GSMH
1	0.254	0.062	-0.334	-0.259	-0.081	1	-0.776	1.070	0.157	1.650	-0.304
2	0.488	-0.181	0.193	2.660	-0.081	2	-0.488	0.181	0.193	2.660	-0.081
3	-0.338	0.451	-0.523	0.086	0.296	3	-0.338	0.451	-0.523	0.086	0.296
4	0.312	0.146	-1.170	-1.410	0.183	4	0.312	0.146	-1.170	-1.410	0.183
5	-2.320	-1.120	1.440	-1.030	-0.479	5	-2.320	-1.120	1.440	-1.030	-0.479
6	3.320	1.540	1.050	-9.030	-0.262	6	1.680	1.610	-1.350	-4.060	3.210
7	1.080	2.080	-2.890	-2.260	2.180	7	1.490	-5.510	-1.410	-0.988	9.990
8	0.147	-3.740	-0.722	2.390	-0.661	8	-5.700	-2.770	1.390	6.050	-1.030
9	-2.350	-0.791	1.460	7.820	-9.810	9	-5.060	4.330	4.620	1.140	-3.810
10	-0.671	0.712	0.707	8.560	1.360	10	1.410	4.610	-9.430	-1.180	5.730
DK'deki % 1lik şoka diğer değiş- kenlerin tepkisi						AK'deki % 1 lik şoka diğer değiş- kenlerin tepkisi					
					GSM						GSMH
	TS	ENF	DK	AK	H		TS	ENF	DK	AK	GSMH
1	0.512	-0.097	0.167	1.210	-0.159	1	-0.514	0.132	-0.480	1.110	0.130
2	1.720	-0.512	0.244	2.800	-0.177	2	0.163	-0.257	0.410	1.100	0.273
3	1.190	0.840	-0.386	2.620	0.398	3	0.307	0.385	-0.486	-2.780	0.323
4	-0.449	0.829	-3.020	-6.420	0.624	4	0.190	-0.317	0.592	-1.400	-0.207
5	-5.090	-2.730	2.660	5.330	-1.350	5	0.749	-0.358	2.220	2.770	-0.232
6	1.184	2.190	3.150	-7.940	-0.592	6	2.360	0.880	-2.190	-1.320	0.274
7	2.280	7.140	-9.070	-5.080	4.710	7	-8.440	-1.980	0.237	2.370	-0.006
8	3.350	-8.710	-1.780	-1.230	1.540	8	-4.290	-3.310	2.440	1.195	-3.720
9	-4.350	-1.460	2.680	1.130	-2.070	9	-5.310	2.318	-3.250	1.940	0.637
10	-1.090	0.983	2.910	1.690	-6.210	10	2.370	0.090	-1.250	-1.863	2.360

**GSMH'deki % 1'lik şoka diğer de-
ğişkenlerin tepkisi**

	TS	ENF	DK	AK	GSM H
1	2.220	0.633	-1.105	-0.651	0.049
2	-0.967	-4.503	0.656	1.380	2.910
3	0.274	2.189	0.435	4.020	1.410
4	2.535	0.397	-2.216	-0.529	0.858
5	-3.418	-2.208	0.563	0.532	-0.746
6	-0.854	-1.546	0.536	1.584	-2.950
7	0.296	0.259	-0.242	-0.796	3.150
8	1.487	0.481	-1.860	-0.963	1.040
9	-3.954	-1.377	0.716	1.268	-1.280
10	-0.456	-1.439	0.687	1.697	-3.300

Genişleme rejimi bulgularına göre (Tablo 7) enflasyon değişkeninin modele olan katkısı Garin-Munoz ve Montero-Martin (2007) Baleric adaları örnekleme çalışmalarından elde ettikleri bulgularla örtüşmektedir. Enflasyonda yaşanan % 1'lik bir pozitif şoka turist sayısının vermiş olduğu tepki negatif olup üç dönem boyunca sürmektedir. Tepki istatistiki ve iktisadi olarak anlamlı olup nispeten küçüktür. Yine döviz kurunda yaşanan % 1'lik bir pozitif şoka turist sayısı pozitif tepki vermektedir (Narayan vd., 2013). Üç dönem süren tepki iktisadi ve istatistiki olarak anlamlı olup ilk dönem daha düşük takip eden iki dönem ise daha yüksek tepki göstermektedir.

Bu rejimde arz kapasitesinde yaşanan % 1'lik pozitif şoka turist sayısının vermiş olduğu tepki ilk dönem negatif, ikinci dönem ise pozitif olup anlamsızlaşmaktadır. Bu sonuç arz kapasitesi değişkeninin genişleme döneminde de turist sayısı üzerinde anlamlı etkisinin olmadığını göstermektedir. GSMH'de yaşanan % 1'lik pozitif şokun turist sayısı üzerindeki etkisinin ilk dönem pozitif ikinci dönem ise negatif olduğu görülmektedir. Bu sonuca göre genişleme döneminde, daralma döneminin aksine, turist sayısı üzerinde anlamlı bir etkisi yoktur.

SONUÇ

Farklı rejimlerde (daralma ve genişleme) KKTC'ye gelen turist sayısını nasıl etkilediği konusu etki-tepki fonksiyonları aracılığı ile test edilmiştir. Çalışma 1977-2103 yıllarına ait veriler kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre değişkenlerin-enflasyon, döviz kuru, arz kapasitesi ve GSMH-turizm talebine (turist sayısına), vermiş olduğu tepki her iki dönemde de farklılık göstermektedir.

Daralma rejiminden elde edilen sonuçlara bakıldığında GSMH değişkeninin istatistik ve teorik olarak anlamlı olduğu sonucuna varılmaktadır. Diğer değişkenlerin model de anlamsız olduğu sonucuna varılmaktadır.

Genişleme rejiminde ise enflasyon, döviz kuru ve GSMH değişkenlerinin anlamlı olduğu görülmektedir.

Hem genişleme hem de daralma dönemlerinde arz kapasitesinde meydana gelişmelerin KKTC turizm talebine anlamlı bir katkı sağlamadığı sonucuna varılmaktadır.

Daralma dönemlerinde teorik olarak da beklendiği gibi turizm talebinin canlanmasında turizm talebini etkileyen önemli parametreler arasında yer alan fiyat ilişkisinin (ENF), döviz kurunun (DK) ve arz kapasitesinin (AK) hiçbir şekilde turizme olumlu katkı sağlamadığı sonucuna varılmaktadır.

Son olarak sonraki araştırmalar için yol gösterici olması açısından iki öneri sunulabilir: İlk olarak, bu çalışma sadece KKTC turizm talebinin makro belirleyicilerinden bazıları üzerine yoğunlaşmıştır. Bunun dışında bazı makro değişkenlerde modele dahil edilerek araştırmanın kapsamı değiştirilebilir. Literatür taraması kısmı bu anlamda yol gösterici niteliktedir. İkinci olarak, çalışmada sadece talebin belirleyicileri ampirik olarak test edilmiş olup gelecekle ilgili bir projeksiyona yer verilmemiştir. Bu noktada bulgular ışığında bir talep tahmini yapılabilir.

KAYNAKLAR

- ARSLANTÜRK, Y. ve ATAN, S. (2012). “Dynamic Relation Between Economic Growth, Foreign Exchange And Tourism Incomes: An Econometric Perspective on Turkey”, *Journal of Business, Economics and Finance*, 1(1), 30-37.
- ASLAN, Alper (2008). Türkiye’de Ekonomik Büyüme ve Turizm İlişkisi Üzerine Ekonometrik Analiz. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 24(1), 1 – 11.
- BAHAR, O. (2006). “Turizm Sektörünün Türkiye’nin Ekonomik Büyümesi Üzerindeki Etkisi: VAR Analizi Yaklaşımı”, *Celal Bayar Üniversitesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 13(2), 137-150.
- BİLDİRİCİ, M., & BOZOKLU, Ü. (2007). Bireysel Beklentiler ve Çoklu Ekonomik Denge: Markov Geçiş Modeli. 8. Türkiye Ekonometri Ve İstatistik Kongresi, İnönü Üniversitesi: 1-10.
- BONHAM, C. S., FULEKY, P. and ZHAO, Q., (2013). Estimating Demand Elasticities in Non-Stationary Panels: The Case of Hawai’i’s Tourism Industry, The Economic Research Organization, at the University of Hawai Working Paper No. 2013-2.
- CHANG, T., & HU, J-L. (2009). Incorporating A Leading Indicator Into The Trading Rule Through The Markov-Switching Vector Autoregression Model. *Applied Economics Letters*, 16 (12): 1255 - 1259.
- ÇETİNTAŞ, H. ve BEKTAŞ, Ç. (2008). “Türkiye’de Turizm ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Kısa ve Uzun Dönemli İlişkiler”, *Anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi*, 19(1), 1-8.
- ÇOBAN, O., ÖZCAN, C. C. (2013). Türkiye’de Turizm Gelirleri-Ekonomik Büyüme İlişkisi: Nedensellik Analizi (1963-2010). *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 8(1), 243-261.
- ÇOBAN, O. ve GERÇEKER, M., (2012). Küçük Ada Ekonomilerinde Turizm Gelirleri-Ekonomik Büyüme İlişkisi: KKTC Örneği, 13. Uluslararası Ekonometri, Yöneylem Araştırması ve İstatistik Konferansı, Gazimağusa/KKTC.

- DEĞER, M. Kemal (2006). Turizme ve İhracata Dayalı Büyüme: 1980-2005 Türkiye Deneyimi. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 20 (2), 67 - 86.
- DICKEY, D., & FULLER, W. (1979). Distribution of the Estimators for Autoregressive Time Series With a Unit Root. *Journal of the American Statistical Association*, 74: 427- 431.
- DICKEY, D., & FULLER, W. (1981). Likelihood Ratio Statistics for Autoregressive Time Series With a Unit Root. *Econometrica*, 49: 1057-1072.
- DPÖ (Devlet Planlama Örgütü); (2014). Ekonomik ve Sosyal Göstergeler 2010, Lefkoşa:DPÖ İzleme ve Koordinasyon Dairesi.
- EUGENIO-MARTIN, J.L. MORALIS, N.M. ve SCARPA, R. (2004). Tourism and Economic Growth in Latin American Countries: A Panel Data Approach. *Nota Di Lavoro* 26, 1-28.
- FALLAHI, F., & RODRIGUEZ, G. (2007). Using Markov-Switching Models to Identify the Link Between Unemployment and Criminality. University of Ottawa, Faculty of Social Sciences, Working Paper:#0701e: 1-53.
- FIAS (Financial Investment Advisory Service) (2002). Providing Advice on FDI in Small Island Economies: the Need for a Differentiated Approach?, FIAS/PREM Seminars.
- GARIN-MUNOZ, T. (2007). German Demand for Tourism in Spain. *Tourism Management* 28, 12–22.
- GARIN-MUNOZ, T. ve Montero-Martín, L. F. (2007). Tourism in the Balearic Islands: A Dynamic Model for International Demand using Panel Data. *Tourism Management*, 28, 1224-1235.
- GÜNDÜZ, L. ve HATEMI, A. (2005). “Is the Tourism-led Growth Hypothesis Valid for Turkey”, *Applied Economics*, 12 (8), 499-504.
- HAMILTON, J. D. (1989). A New Approach to the Economic Analysis of Nonstationary Time Series and the Business Cycle. *Econometrica*, 57: 357-84.
- HAMILTON, J. D. (1990). Analysis of Time Series Subject to Regime Changes. *Journal of Econometrics*, 45: 39-70.

- HAMILTON, J. D. (1994). *Time Series Analysis*, Chapter 22, Princeton University Press: Princeton, New Jersey.
- HAMILTON, J.D. (1996). Specification Testing in Markov-Switching Time-Series Models. *Journal of Econometrics*, 70(1): 127-157.
- HAMPTON, Mark P. ve CHRISTENSEN, John (2007). Competing Industries In Islands A New Tourism Approach, *Annals of Tourism Research*, 34 (4), 998–1020.
- HEPAKTAN, E. ve ÇINAR, S. (2010). “Turizm Sektörünün Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri”, *Celal Bayar Üniversitesi S.B.E. Dergisi*, 8(2), 135-154.
- IŞIK, C. (2010). “Türkiye’de Yabancı Ziyaretçi Harcaması ve Turizm Gelirleri İlişkisi: Bir Eş-bütünleşme Analizi (1970-2008)”, *Sosyo-ekonomi*, Temmuz-Aralık, 2, 115-128.
- KAR, M., ZORKİRİŞÇİ, E. ve YILDIRIM, M. (2004). Turizmin Ekonomiye Katkısı Üzerine Ampirik Bir Değerlendirme. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, (8), 87 – 112.
- KATIRCIOĞLU, S., (2009). “Tourism, Trade and Growth: The Case of Cyprus,” *Applied Economics*, Taylor and Francis Journals, 41(21), 2741-2750.
- KHALIL Samina, Mehmood Khan Kakar, and Waliullah, (2007). “Role of Tourism in Economic Growth: Empirical Evidence from Pakistan Economy”, *The Pakistan Development Review*, Vol. 46(4), Part II, 985-995.
- Kıbrıs Türk Ticaret Odası (2011). Turizm İstatistikleri. <http://www.ktto.net/turkce/ekonomi.html> , Erişim Tarihi: 10.02.2012.
- KIRBAŞ-KASMAN, S. ve Kasman A. (2004). “Turizm Gelirleri ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Eş-Bütünleşme ve Nedensellik İlişkisi”, *İktisat İşletme ve Finans Dergisi*, 19 (7), 122-131.
- KIZILGÖL, Ö. (2006). “Türkiye’de İhracata ve Turizme Dayalı Büyüme Hipotezinin Analizi: Eşbütünleşme ve Nedensellik İlişkisi”, *İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi Akademik Bakış Dergisi*, 10, Eylül, 1-19.
- KIZILGÖL, Ö. ve ERBAYKAL, E. (2008). Türkiye’de Turizm Gelirleri ile

Ekonomik Büyüme İlişkisi: Bir Nedensellik Analizi. Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi, 13(2), 351 – 360.

- KIM, C-J., ve NELSON, G. (1998). State-Space Models with Regime-Switching: Classical and Gibbs -Sampling Approaches with Applications. MIT Press.
- KIM, H. J., CHEN, M.H. ve JANG, S.S. (2006). “Tourism Expansion and Economic Development: The Case of Taiwan”, Tourism Management, 27, 925-933.
- KREISHAN, Fuad M.M. (2010). Tourism ve Economic Growth: The Case of Jordan. European Journal of Social Sciences, 15(2), 229 – 234.
- KROLZIG, H-M. (1988). Impulse-Response Analysis in Markov Switching Vector Autoregressive Models. Economics Department, University Of Kent College. Canterbury City 7np, Çevrimiçi: <http://Www.Economics.Ox.Ac.Uk/Research/Hendry/Krolzig/1998>.
- KROLZIG, H-M. (1997). Markov Switching Vector Autoregressions. Modelling, Statistical Inference and Application to Business Cycle Analysis. Berlin: Springer
- KROLZIG, H-M. (1998). Econometric Modelling of Markov-Switching Vector Autoregressions Using Msvar For Ox. Oxford University Press.
- KROLZIG, H-M. (2000). Predicting Markov-Switching Vector Autoregressive Processes. Oxford University Working Paper no. 2000w31.
- KROLZIG, H-M. (2001). Estimation, Structural Analysis and Forecasting of Regime- Switching Model With Msvar For Ox. Oxford University Press.
- KUTLAR, A. ve SARIKAYA, M. (2012). “Türkiye’ye 1964-2007 Döneminde Gelen Turist Sayısı ile İlgili Ekonometrik Bir Çalışma”, Sakarya İktisat Dergisi, 1(1), 1-22.
- LASHKARIZADEH, M., KESHMIR, Z., GASHTI, H. P., SHAHRIVAR, R. B. (2012). “Evaluation of the Relationship between Tourism Industry and Economic Growth in Iran”, Asian Journal of Business and Management Sciences, 1(9), 88-97.
- MACKINNON, J. (1996). Numerical Distribution Functions For Unit Root

- and Cointegration Tests. *Journal of Applied Econometrics*, 11: 601-618.
- MERVAR, A. ve PAYNE, J. (2007). "Analysis of Foreign Tourism Demand for Croatian Destinations: Long-Run Elasticity Estimates", *Tourism Economics*, 13, 407-420.
- MOHD, T.I. & ZAIDI, I. (2006). Modelling Exchange Rates Using Regime Switching Models. *Sains Malaysiana*, 35 (2): 55-62.
- MOR, A. ve ÇITÇI, M. D. (2006). Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde Ekonomik Etkinlikler, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 16, Sayı: 1, 33-61.
- NARAYAN, P. K. ve PRASAD, B.C. (2003). "Does Tourism Granger Causes Economic Growth in Fiji?" *Empirical Economic Letters*, 2 (5), 199-208.
- NARAYAN, P. K. SHARMA, S. S. and BANNIGIDADMATH, D., 2013, Does tourism predict macroeconomic performance in Pacific Island countries? *Economic Modelling*, 33, 780–786.
- OH, C. (2005). "The Contribution of Tourism Development to Economic Growth in the Korean Economy", *Tourism Management*, 26 (11), 39-44.
- ONGAN S. ve DEMİRÖZ, D. M. (2005). "The Contribution of Tourism to the Long-Run Turkish Economic Growth", *Ekonomicky Casopis*, 53(9), 880-894.
- OWEN, S. (2004). A Markov Switching Model for UK Acquisition Levels. University of New South Wales, School of Banking and Finance, Working Paper, 2004-1: 1-24.
- ÖZCAN, C.C. (2013). Turizm Talebini Etkileyen Ekonomik Faktörlerin Ekonometrik Analizi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Konya.
- ÖZDEMİR, A. R. ve ÖKSÜZLER, O. (2006). "Türkiye'de Turizm Bir Ekonomik Büyüme Politikası Aracı Olabilir mi? Bir Granger Neden-sellik Analizi", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(16), 107-126.

- SAMİMİ, A. J., SADEGHI, S. ve SADEGHI, S. (2011). “Tourism and Economic Growth in Developing Countries: P-VAR Approach”, Middle-East Journal of Scientific Research, 10(1), 28-32.
- SEETANAH, B. (2011). Assessing The Dynamic Economic Impact Of Tourism For Island Economies. Annals of Tourism Research, 38, 291 – 308.
- SRİNIVASAN, P., SANTHOSH, P.K. ve GANESH, L. (2012). “Tourism and Economic Growth in Sri Lanka: An ARDL Bounds Testing Approach”, The Romanian Economic Journal, Year: 15, No: 45, September, 211-226.
- UNWTO, (2012). Tourism Highlights. 2012 Edition, 1-16.
- UNWTO, (United Nation World Tourism Organization) (2013). Tourism Highlights.
[http://dtxtq4w60xqpw.cloudfront.net/sites/all/files/pdf/unwto_highlights13_en_lr_0.pdf] (Erişim 15 Ağustos 2013).
- UYSAL, D. ERDOĞAN, S. ve MUCUK, M. (2004). Türkiye’de Turizm Gelirleri İle Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki (1992 – 2003). SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 4(8), 163 – 170.
- Yavuz, N. Ç. (2006). “Türkiye’de Turizm Gelirlerinin Ekonomik Büyümeye Etkisinin Testi: Yapısal Kırılma ve Nedensellik Analizi”, Doğu Üniversitesi Dergisi, 7 (2), 162-171.
- YHB (Yardım Heyeti Başkanlığı), (2013). KKTC Ekonomi Durum Raporu, Türkiye Cumhuriyeti Lefkoşa Büyükelçiliği Yardım Heyeti Başkanlığı, LEFKOŞA.
- ZORTUK, M. (2009). Economic Impact of Tourism on Turkey’s Economy: Evidence from Cointegration Tests. International Research Journal of Finance ve Economics, 25, 231 – 239.

ERMENİCE BASININ IŞIĞINDA KIBRIS'IN ERMENİ DİASPORASI'NIN VE ERMENİSTAN'IN DEVLET POLİTİKASINDA “KIBRIS SORUNU”

Gaffar ÇAKMAKLI MEHDIYEV *

Özet

Kıbrıs, 1571 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetimine girene kadar, yüzyıllarca çeşitli etnik topluluk ve kültürün etkisiyle yoğrulmuştur. Kıbrıs'ta 6. yüzyıldan beri Ermeni, 8. yüzyıldan beri de Maronit topluluklarının adanın etnik yapısında yer aldığı bilinmektedir. Esas unsur ise Yunanlılar olmuş, 1571'den sonra Türk nüfusu ikinci olarak adada yaşamaktadır. Bugün sayıları 3500 dolayında olan Kıbrıs Ermenileri, etnik kimliklerini korumak için yoğun bir çaba göstermekle kalmayıp, Kıbrıs'ın siyasi platformunda aktif yer almaktadırlar. Ermeni nüfusta bir azalma yaşanmaktadır. Yeni nesillere Ermenicenin ana dil olarak öğretilmesi ve Ermeni geleneğine bağlı olarak yetiştirilmesinde Kıbrıs'taki Ermeni Kilisesi etkili olmaktadır. Bu da bir gerçektir ki, Ermeni-Yunan siyasi ve askeri ittifakı KKTC izolasyonuna ve adada Türk varlığının ve onun eşit şartlarla bir federasyon kurma çabalarının dünya birliği tarafından kabullenmesine engellerden biridir. Tarihin ayrı ayrı dönemlerinde Kıbrıs Rumları ile Ermenilerin, Türklere karşı işbirliği olmuştur. Bu faaliyetler sözde “Ermeni soykırım”ı meselesinde yoğun olarak birleşiyor. Tesadüfi değildir ki, Kıbrıs Rum Kesimi sözde “Ermeni soykırım”ı kabul eden ikinci devlet (1982) olmuştur.

Ermenistan Cumhuriyeti'nin Kıbrıs politikasını bilmek ve somut neticelere varmak açısından bu devletle Kıbrıs Rum Kesimi arasında gelişen ilişkileri araştırmanın faydalı olacağı kanaatindeyiz. Ermenice basın yeterince malzeme veriyor. İki ülke arasında siyasi, dini, kültürel ve diğer alanlarda sergilenen gizli ve açık politikanın amaçları Türkiye ve KKTC aleyhinde

* Doç.Dr., Azerbaycan Ermeni Araştırmaları MerkeziBaşkanı, Erciyes Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Ermeni dili ve Edebiyatı bölümü Ö.Ü.

olduğunu, daima izlediğimiz çağdaş Ermeni basın yayın kuruluşlarının araştırma çalışmalarından ve Ermenice basından da görmek mümkün. Bunlardan yola çıkarak söylemek mümkün ki, Ermeni ve Rumlar birbirine hem siyasi, hem ekonomik, hem ideolojik destek vermektedirler. Sözde “Ermeni soykırımı”nın 100. yılı arifesinde daha etkin politika sergilemektedirler.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs Rum Kesimi, Ermenistan, Ermeni diasporası, Marios Karoyan, KKTC , “Ermeni soykırımı”

THE ARMENIAN DIASPORA OF CYPRUS IN THE ARMENIAN MEDIA AND THE PROBLEM OF CYPRUS IN THE STATE POLICY OF ARMENIA

Abstract

Until Cyprus became of the provinces under the Ottoman rule, it had been inhabited for centuries by various ethnic communities and cultures. It is known that Armenians and Maronites have been living in Cyprus since the 6th and 8th ages respectively, while the Greeks have been the major population. However, since 1571 Turks became the second largest ethnicity in the island. Today, consisting of approximately 3.500 people, the Armenian population of Cyprus not only strives for preservation of its ethnic identity, but also plays an important role in the political platform of Cyprus. There is a visible decrease in the quantity of the Armenian minority in the island. Education of new generation Armenians is largely realized by the Armenian Church in Cyprus. The Church is especially active in the sphere of the Armenian language and traditions.

It is an absolute reality that the Armenian-Greek political and military alliance is one of the factors preventing the abolishment of the isolation of the Turkish Republic of North Cyprus and one of the challenges in front of the global acceptance of the attempts for realization of federation in the island. In different periods of history, Greeks of Cyprus and Armenians conducted partnership and cooperation activities against the Turks, which have been intensified in regard to the so-called “Armenian Genocide”. Not incidentally, the Greek Republic of South Cyprus is the second country which recognized the so-called “Armenian Genocide”.

From the viewpoint of acknowledgement of the Cyprus policy of Armenia and for making tangible conclusions, we are convinced that the study of the developing relations between Armenia and the Greek Republic of South Cyprus would be very useful. In this regard, even only the study of the Armenian Media is sufficient for collecting serious information. Study of the modern Armenian Media and Research Institutes enables us to conclude that targets of the open and confidential policy demonstrated between the two countries in the spheres of policy, religion and culture can be identified as against Turkey and the TRNC. Taking into consideration all these, it is absolutely possible to assume that Armenians and Greeks support each other politically, economically and ideologically and demonstrate attempts to conduct a more effective policy on the eve of the 100th anniversary of the so-called "Armenian Genocide".

Key Words: Greek Republic of South Cyprus, Armenia, the Armenian Diaspora, Marios Karoyan, the Turkish Republic of North Cyprus, the so-called "Armenian Genocide".

GİRİŞ

Tarihin ayrı ayrı dönemlerinde Kıbrıs Rumları ile Ermenilerin Türklere karşı işbirliği olmuştur. Bu faaliyetler sözde “Ermeni soykırım”ı meselesinde yoğun olarak birleşiyor. Tesadüfi değildir ki, Kıbrıs Rum kesimi sözde “Ermeni soykırım”ını kabul eden ikinci devlet (1982) olmuştur. Kıbrıs’ın Türkiye politikasına Ermeniler oldukça etkilidirler. Ermeni Diasporası’nın ve Ermenistan Cumhuriyeti’nin “Kıbrıs Sorunu”na yaklaşımını üç yönden araştırmak gerekiyor:

1. Ermenistan-Kıbrıs Rum Kesimi arasında ilişkiler. Kıbrıs Ermenilerinin Kıbrıs sorununa yaklaşımı.
2. Sözde “Ermeni soykırımı”nın 100. yılına hazırlık sürecinde Kıbrıs Rum Kesimi’nin Ermenistan’a desteği.
3. Kıbrıs’ın izolasyonuna Ermenistan Devleti’nin ve Ermeni Diasporası’nın katkıları.

Kıbrıs, 1571 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetimine girene kadar, yüzyıllarca çeşitli etnik topluluk ve kültürün etkisiyle yoğrulmuştur. Kıbrıs'ta 6. yüzyıldan beri Ermeni, 8. yüzyıldan beri de Maronit topluluklarının adanın etnik yapısında yer aldığı bilinmektedir. Esas unsur ise Yunanlılar olmuş, 1571'den sonra Türk nüfusu ikinci olarak adada yaşamaktadır. Bugün sayıları 3500 dolayında olan Kıbrıs Ermenileri, etnik kimliklerini korumak için yoğun bir çaba göstermekte kalmayıp, Kıbrıs’ın siyasi platformunda aktif yer almaktalar. Ermeni Diasporası 1963 ve 1974'deki olaylardan etkilenmiş olup, asimilasyon korkusu nedeni ile ülke dışında iş ve eğitim olanakları aramaktadırlar. Ermeni nüfusta bir azalma yaşanmaktadır. Bazı kayıtlarda Ermeni nüfusun 2700 olduğu bildiriliyor. Yeni nesillere Ermenicenin ana dil olarak öğretilmesi ve Ermeni geleneğine bağlı olarak yetiştirilmesinde Kıbrıs'taki Ermeni Kilisesi etkili olmaktadır. Ermenice okullar faaliyettedir. Ermeni okulları özellikle Lefkoşa, Larnaka ve Limasol'da bulunur ve bu şehirlerdeki Ermeni kiliselerinin etkin himayesi altındadır.

Lefkoşa'da çok sayıda özel okul vardır, bunlar arasında Melkonyan Educational Institution en bilinenleri arasındadır. Okul, Armenian General Benevolent Union (AGBU) adındaki kuruluşa aittir. Melkonyan okulu uluslararası kuruluşlara üye olduğundan Ermeni öğrenciler, dünya üzerindeki büyük kültürel ve bilimsel etkinliklere katılabilmekteydi. Fakat malî ve finansal zorluklar nedeniyle tam faaliyet gösteremiyor. Kıbrıs Ermenileri ana dilleri yanında, Rumca, Türkçe ve İngilizceyi çok iyi konuşmaktadırlar. Kuzey

Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin (KKTC) başkenti Lefkoşa'da bulunan Ermeni Kilisesi'nde 50 yıl aradan sonra toplu ayin yapılması düşüncesi de kilisenin faaliyeti idi. (6)

Ermenilerle Kıbrıs Rumları arasında ilişkilerin uzun bir tarihi vardır. Ortaçağ'da ve 19. yüzyılın sonlarında Ermeni toplumu, Kıbrıs adasına ve Akdeniz'deki diğer adalara zaman zaman ise Osmanlı İmparatorluğu'nun Güneydoğu Avrupa'daki topraklarına kadar ilerleyerek geniş bir coğrafyaya yayıldı. Osmanlı İmparatorluğu'nda olaylar çıkarıp Avrupa devletlerinin müdahalesi ile bağımsız bir Ermenistan yolunda yürümek amacıyla kurulan Ermeni ihtilâl cemiyetlerinin bir kolu 1888 yılından önce Kıbrıs'ta kurulmuş bulunuyordu. 14 Şubat 1888 tarihli bir belgeye göre "Avrupa'nın bazı mahalleriyle Mısır ve Kıbrıs'ta" kurulan Ermeni komite şubeleri tarafından yapılan zararlı yayınlar hem Avrupa'da hem de Ermeniler arasında kötü tesirler yaratmakta idi. Kıbrıs'ta açılan şube 1886 yılında Cenevre'de kurulan Hınçak Partisi'nin şubesi olmalıdır. 1907 ve 1908 yıllarına ait bazı belgelerde ise bu şubenin Hınçak Partisi'ne ait olduğu açıkça belirtilmektedir. 4 Haziran 1896 tarihinde İçişleri Bakanı, Sadrazamlığa yazdığı bir yazıda "Kıbrıs'ın Tuzla iskelesinde bir Ermeni komitesi kurularak "Troşak" namı altında bulunan bu komitenin Adana ve Halep'teki Ermenilerle gizlice haberleştiğinin ortaya çıktığını, gizli evrakın "vapur kahvecileri" ile gönderildiğini ifade ediyordu. Kıbrıs'a gönderilen ve orada araştırma ve incelemelerde bulunan bir hafiye de Ermeni komite liderleri arasındaki haberleşmede 'Fransız ve İngiliz vapurlarının kahvecilerinin' etkin rol oynadığını rapor etmektedir. Kıbrıs'taki Ermeni komitesinin şubesi birçok faaliyeti yanında merkeze maddî yardım da sağlıyordu. 12 Mayıs 1897 tarihinde Larnaka'dan yazılan bir mektupta şimdi "üç yüz franklık üç adet banka kamesi" göndermekte oldukları, daha önce de "yüz doksan altı İngiliz ve bir Osmanlı lirası" göndermiş oldukları ifade ediliyordu. Özellikle Fransızların himayesi altında Kıbrıslı Ermeniler, Türklere karşı askeri birlikler oluşturarak Çukurova'da savaşa katılmışlardır. Ermeniler artık Rumların yanında Türklere karşı yer alıp ve adadan Türklere çıkarılması için Rumlara yardım ediyorlardı. Ayrıca Limasol Bölgesi'ndeki Armenohori köyünde büyük bir Ermeni nüfusu vardır. Günümüzde Kıbrıs'taki Ermenilerin çoğunluğu, 1915-23 dönemlerinde gelenlerdir. Lefkoşa'daki Orta Çağ'a özgü geleneksel Ermeni yapıları 1974 tarihinden itibaren terk edildi. Beşparmak Dağları'nda bulunan Surp Magar Manastırı, Kıbrıs Harekâtı sırasında terk edildi.

Devlet olarak, Kıbrıs Cumhuriyeti ve Ermenistan arasında üst düzey ilişkiler vardır. Devlet başkanları seviyesinde gerçekleştirilen seferler zamanı bütün alanlarda ilişkiler anlaşmalarla hayata geçiriliyor. Kıbrıs Cumhuriyeti,

Ermeni Tehciri'ni 29 Nisan 1982 tarihinde soykırım olarak tanıyarak, dünyada bu yalana destek veren 2. ülke oldu. Sözde Ermeni soykırımını Kıbrıs Rum Kesimi 3 kez kabul etmiştir. Kıbrıs Harekatı'ndan hemen sonra 1975'te, 1982'de, 1990'da ise bu konu yeniden gündeme getirilerek onun uygulanması için yasalar çıkarılmaya çalışıldı. Yunanistan'dan sonra "Ermeni soykırımı"nın yalan olduğunu iddia etmenin suç olduğu ile ilgili yasa kabul etmek sırası Güney Kıbrıs'a devredilme ihtimali daha çoktur.

Ermenistan ve Güney Kıbrıs arasında diplomatik ilişkiler 1991 tarihinden itibaren vardır. Seferler ve üst düzey temaslar devam etmektedir. Kıbrıs'a devlet başkanı düzeyinde ziyaretler her yıl gerçekleştiriliyor.

Güney Kıbrıs ve Ermenistan arasında geçmişten gelen "bir dostluk" olarak nitelendiriliyor. Özellikle, iki tarafın da Türkiye'ye karşı herhangi bir sonuca bağlanmamış tarihi tezlerinin (Sözde "Ermeni Soykırımı" ve Kıbrıs Sorunu) var olması bu noktada dikkat çekmektedir. 1974 yılında Kıbrıs'ın ikiye ayrılması ile geçmişten gelen bu dostluk daha da pekişmiştir. Bu tarihten sonra iki tarafın bir ortak rakibe karşı mücadele etme noktasında daha ılımlı ve dostça bir siyaset izlediği gözlemlenmiştir. Bunlar Ermeni basınına da yansımıştır. (12)

Son dönemde imzalanan ortak protokoller de GKRY-Ermenistan ilişkilerini bir üst seviyeye taşımıştır. Bu protokollere en güncel örnek ise 19 Ocak 2011 tarihinde Ermenistan Cumhurbaşkanı Serj Sarkisyan'ın Güney Kıbrıs ziyaretinde imzalanan ortak deklarasyon ve karşılıklı mutabakat zaptıdır. Bu ziyarette 2011-2012 dönemini kapsayan ortak faaliyet programıyla ilgili bir karşılıklı anlayış manifestosu yapılmıştır. Amaçlar arasında genel olarak ticari ve ekonomik ilişkilerin sıklaştırılması ve Rum işadamlarının Ermenistan'da yatırım yapmasının önünün açılması bulunmaktadır. Turizm ve sağlık alanlarında da anlaşmalar yapılmıştır. Daha sonra Ermenistan'ın Dışişleri Bakanı Edvard Nalbandyan'ın seferleri ve onun Rum mevkitaşlarının Erivan ziyaretlerinde bu ilişkiler daha da artmıştır. Güney Kıbrıs Meclisi'nin Başkanı Marios Karoyan'ın bu ilişkilerde çok emeği vardır. 2008'de 46 yaşında Kıbrıs Rumlarının ikinci konumuna gelmesi Ermenistan'da da ona umutları arttırıyordu ve Ermenilerin onun etkisi ile ideolojik görevleri kolayca yerine getirmek işlemleri burada yürüyordu. Ermeni davaları parlamentoda mutlaka bir sonuç vermeliydi, orası da ellerinde olacaktı. Bundan iyi ne olabilirdi? Adadan Türklerin kovularak burada tek milletin egemenliğini sağlamak isteyen Başkan Makarios, Marios Karoyan için de ulusal lider sayılıyordu. O bugün aşırı Türk düşmanı Makarios'un temelini koyduğu partinin

başında olmakla onun görüşlerini devam ettiriyor. Ermeni televizyonu olan Şant'a verdiği bir demeçte Kıbrıs'ın Türkler tarafından işgal edildiğini açık dille anlatıyor ve diyor ki: "Kuzey'de bizim dostlarımız var ve onlar zamanı geldiğinde Türklerin işgalci olduğunu yüksek sesle söyleyecekler".

M. Karoyan'ın bu politik yaklaşımı Ermenistan Cumhuriyeti'nin Kıbrıs politikasının oluşturulmasında önemli yer alıyor. Ermenistan'dan üst düzeyde Kıbrıs'a gerçekleşen ziyaretler de Karoyan'ın onayıyla. Ermenistan Ulusal TV'nin bir yorumunda Kuzey Kıbrıs'ta faaliyet gösteren Sol Parti lideri Recep Levent'e dayanarak Ermeni soykırımını KKTC'nin de kabulle-neceğine inandığını belirtiyor. Kıbrıslı Türklerin adadan çıkarılmasının bir gün gerçekleşeceğine inanan Ermeniler güç birliği ile burada tek hakim devletin Rumlara ait olduğunu savunuyorlar, yabancı ülkelerin devletlerine baskılar yapmak için ellerinde olan olanaklardan yararlanabiliyorlar. Adanın sahibi Rumlardır ve burada yaşayan diğer halklar bunu kabullenmelidir.

Son yıllarda yapılan Rum-Ermeni anlaşmaları ve görüşmeler sadece ekonomik ve sosyal alanlar ile sınırlı kalmamıştır. Bunu basın ve Ermenistan'da yayınlanan analitik makalelerde de görmek mümkündür. Bunlarda belli oluyor ki, her iki tarafın katkıları ile Türkiye'ye karşı olan tezler gündeme gelmiş ve karşılıklı destekler verilmiştir. Önce Serj Sarkisyan Türkiye'nin AB ile olan müzakere sürecine atıfta bulunmuş, buna karşılık Dimitrias Hristofyas'tan Dağlık Karabağ konusunda destek almıştır. (3) Bu noktada, GKRY'nin sözde "Ermeni soykırımı" iddialarını kabul etmiş ve 2008 yılında Ermeni asıllı Meclis Başkanı Marios Garoyan'ın da desteği ile 24 Nisan sözde "soykırım" günü olarak ilan edilmiştir. (4) Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin sözde Ermeni soykırımına verdiği destek bu olaylarla da sınırlı kalmamıştır. 25 Kasım 2006 tarihinde Larnaka'da açılan sözde "Ermeni soykırımı" anıtı da bu ikili iyi niyet gösterilerinin bir sonucudur. Anıt, sözde soykırımdan kaçıp Kıbrıs'a gelen Ermeni göçmenler anısına yapılmıştır. Bu anıtın açılışında Ermeni toplumu temsilcisi Vartkes Mathyan, Ermeni Diasporası'nın ilk olarak Kıbrıs'tan başladığını ve tehcir edilenlerin 1920'de Kıbrıs'a deniz yoluyla ulaştığını iddia etmiştir.

Güney Kıbrıs Rum Yönetimi-Ermenistan ilişkilerinin, özellikle de Türkiye'ye karşı olan tarihi tezlerin ortak savunulması konusunda, gelecekte daha ileri bir noktaya ulaşması ve yeni anlaşmalarla pekiştirilmesi beklenen gelişmelerdir. Ermenilerle Rumlardaki bu bağ da Rum elit tabakası ile Ermeni eliti tarafından maksathal olarak kurulmuştur. Ermeni yazar Artak Şakaryan'a göre 1965 öncesi bütün olayların merkezinde yalnızca Rum eliti durmuyordu, Enosis düşüncesi yalnız Rumlardaki görüşleri değildi. Araştırmalar gösteriyor ki,

bu işi, yani Enosis'i gerçekleştirmek işinde Ermeni parmağı da olmuştur. Bugün Ermenistan'da yayımlanan 'Yerkir Media' TV'nin bir programında bu açıkça söyleniliyor. EOKA terör örgütünün saldırıları zamanı Gazi Mağusa'da bir Ermeni militanının dedikleri şudur: "Rum dostların buraya geleceklerini bana haber vermiştiler. Benim görevim Türklere ait mekanları ve evlerin yerini göstermek idi. Bu vazifemi seve seve yaptım. Türklere burada da ağalık etmesine biz Ermeniler imkan vermemeliyiz." (6) Türklere yapılan Kanlı Noel, Cengiz Topel'e yapılanlar, basılan Türk köyleri ve başka kanlı olayların merkezinde Ermenilerin de durması kuşkusuz bir gerçek. Ermeniler bunlardan basında ifüharla bahsediyorlar. 1920'lerde ve ondan daha öncelerde de böyle olmuştu. TV programlarında Ermeni-Rum ilişkilerinden bahis edilirken Boğaztepe'de Ermeni Lejyonu'nun kurulması ve onun kanlı faaliyetlerinden seve seve konuşuluyor. Bundan onlarca yıl sonra Kıbrıs'ta Türklere karşı saldırılarla paralel olarak Ermeni Diasporası'nı aktif şekilde devreye girmesi, Ermeni ve Rum terör örgütlerinin birlikte tırmanışa geçmesi de onun göstergesidir ki; onlar hep bir cephede olmuşlar. 1963'te Kıbrıs'ta Türklere yönelik katliamlar ve 1965'te sözde "Ermeni Soykırımı" ile ilgili gösterilerin patlak vermesi, Diaspora Ermeni kuruluşlarının, Kıbrıs'taki Ermeniler de dahil aktif bir hale gelmesi tesadüfi değildi. Rum desteğinde Ermeni, Ermeni desteğinde Rumlar öne sürülürken birbirilerin üzerinde siyasi rant elde edilmeye başlandı. Ermeniler bunun farkında olmuşlar ve devleti olmayan mağdur bir millet görünümü vermekle Rumlardan destek almak istemişlerdi. Bugün açık söylenmelidir ki, 1974'te Türkiye'nin adaya askeri harekatı zamanı da derhal Rumların yanında yer almışlardır. Ermenilerden ölenler olmuş ve onlar zaman zaman anılmaktadır. Rumlar da bunu unutmuyorlar. Bu tavır bazı Ermeni ideologları tarafından eleştirilse de, Ermeni toplumunda "Ermenilerin başka yolu yoktu" fikri daha üstün argüman olarak kaydediliyor. "Onlar Rumların yanında yer almalı idiler ve bu da böyle oldu. Çünkü Türklere bizi 1915'te kestiler". 1974 sonrası oluşturulan bazı Ermeni terör örgütlerinin barındığı yer de Kıbrıs ve Yunanistan olmuştur. ASALA'nın da en rahat ettiği yer Kıbrıs olmuştur.(7)

Rumlarla Ermenilerin son yıllarda daha sık sık görüşmelerde bulunması tedricen işbirliğine dönüştürülmüştü. Onlar birbirine finansal destekten tut; askeri, eğitim ve kamplarda hazırlıklara kadar her şeyi birlikte yapmaya başladılar. Amaç ise Türkiye'yi zayıflatmak, ona darbeler vurmaktır. Aslına baktarsak, bu iki unsurun arasında ittifak için her iki tarafta uygun zemin uzun yıllar boyunca formalaşmıştı. Onlar Türkiye'ye doğal düşman sıfatı ile bakıyorlardı. Elleri kullanılması zor olmayan "Ermeni soykırımı" denilen ideolojik bir araç da vardı. Ermeni Türkolog Ruben Melkonyan kendisinin bir çalışmasında bu işbirliğinden bahsederken bu mücadelede kullanılan ve

kullanan unsurun kim olduğunu araştırmaya çalışıyor. Kullanılan unsur, acaba kimdir? Kanaati budur ki, Ermenilerdir. Kaybeden de Ermeniler olmuştur. Diyor ki; onların malı-mülkü, Makaravank dedikleri Kutsal Kilise Kuzey'de kalmıştır, yarın Rumlarla Türkler barışırsa onların kaybettikleri geri dönmeyecek. Melkonyan'a göre bu olaylardan önceleri Ermenilerin keyfi yerinde idi ve Lefkoşa'nın en iyi yerlerinde yaşıyorlardı, ekonomik durumları her zaman iyiydi. Ama Kuzey'i terk etmeli idiler. Neden? Soruyor, ama Melkonyan unuttu ki, Ermenilerin KKTC'ye ait yerlerden ona göre gitmeli idiler ki, onlar bu düşmanlığı Rumlardan daha önce başlatmışlardı. Enosis'i başlatma sıralarında Kilikya Katolik Kilisesi'ne bağlı Ermeni Antilyas Kilisesi Makarios'la anlaşmıştı ki, Ermeni Diasporası dünyanın dört bir yanında Türklere karşı kampanyada ön safta yer alacaklar, 1965'te Yunanistan ve Kıbrıs Rumları da buna karşılık BMT Güvenlik Konseyi'ne Batı Ermenistan'ın Ermenilere verilmesi meselesini gündeme taşımışlardı. 1967'den başlayarak her yıl adada 24 Nisan günü, Doğu Anadolu'da "Batı Ermenistan Bağımsız Cumhuriyeti"nin kurulması ile ilgili taleplerini seslendirmişlerdi. Ermeni iş adamı Gevorg Zartanyan'ın başkanlığında Ermeni gençler 1970'te Larnaka'da Yabancı Öğrenciler Kampı'nı kurarak burada Ermeni gençlerinden terörist yetiştirmeye başlamışlardı. Onlar Türk diplomatlarına yönelik silahlı saldırılara katılıyorlardı. Ermeni militanlarla birlikte bu kampta Rumlar da eğitiliyordu. Bu yolla da Ermeniler, Rumları da yanlarına alıyorlardı. 1973'te kurulduğu açıklanan ASALA ve JCAS (Ermeni Soykırımı İçin Adalet Komandoları) 1980'lerin ortasına kadar Türk diplomatlarına yönelik silahlı eylemlerinde kamp olarak Güney Kıbrıs'ı seçiyorlardı. Ermenistan'da bütün bunlar kahramanlık destanları olarak yorumlanıyor. Ermeni basını terör örgütü olarak tanımlanan EOKA'yı kendilerine örnek kabul ediyor. EOKA'nın kuruluşunun 60. yılı günlerinde Kıbrıslı dostlara armağan da vereceklerini kendilerine vazife olduğunu beyan ediyorlar. Çok büyük ihtimal ki, bu armağan yeni bir terör eylemi olacak. Çünkü teröristlerin birbirine armağanı yalnızca bu olabilir. Böyle armağan pazarlığı defalarca olmuştur. 2011'de 60. yaş kutlanan EOKA'nın devamçıları kimlerdir? Elbette ASALA ve diğer Ermeni terör örgütleri... (4)

Bu bir gerçek ki, günümüzdeki Ermeni teröründen faydalanmak isteyen devletlerden birisi de Yunanistan olmuştur. Özellikle, Türkiye'nin 1974 Kıbrıs Barış Harekatı'ndan sonra iyice ortaya çıkan Türk-Yunan ihtilâfi sonucu Yunanistan ve Kıbrıs'ın Rum Kesimi, ASALA'ya destek vermeye başlamıştır. Bu terör teşkilatı elemanlarının Kıbrıs'ın Rum Kesimi'nde de eğitildikleri haberleri basında sık sık yer almış, özellikle, Ermenilerin "Soykırım Günü" ilân ettikleri 24 Nisan günlerinde her yıl Yunanistan ve Kıbrıs Rum

Kesimi'nde Türkiye aleyhine salon toplantıları ve mitingler düzenlenmiştir. Bu toplantılara Yunan ve Rum yöneticiler de katılarak, Türkiye aleyhine sözler sarf etmişler; Türk hükümeti, Atina'ya bunları kınayan ve protesto eden notalar vermiştir. (8)

Yunan Hükümeti, 1979'da Atina'da Yeni İzmir Meydanı'na "Ermeni İntikamı Anıtı" dikilmesine izin vermiştir. Türkiye'ye yönelik Ermeni terörü, 1974 Kıbrıs Barış Harekatı'ndan sonra tırmanışa geçmiştir. Bu dönemde Yunanistan ile Ermeni terör örgütleri ve bölücü terör örgütlerinin birbirlerine kol kanat germeleri dikkat çekicidir.

1974 Askeri Harekatı'ndan sonra Kıbrıs'ta Ermenilere ait terör eylemlerine hazırlık kampları açık şekilde faaliyet göstermeye başladı. *Voskanapat* Araştırma Merkezi'nin Başkanı Levon Melik-Şahnazaryan yazısında itiraf ediyor ki; bu hadiseden sonra Ermeniler karara geldiler ki, terörist eylemlerine hız versinler, dünyaya duyursunlar ki, onlar Batı Ermenistan'da Ermeniler katliama maruz kalmışlar ve bu halk kendi komşuları olan Yunanlıları da kesmeye devam ediyor, Kürtler için de aynı katliamlar yapılmıştır. Novosti-Armeniya (Rusya-Ria Novosti'ye bağlı) Haber Ajansı'na konuşan Ermeni asıllı Rus uzman Rusya Bilimler Akademisi'ne bağlı Kafkasya Enstitüsü Etnoloji Bölüm Başkanı Sergey Harutyunov, Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin normalleşmesinin artık kaçınılmaz bir realite haline geldiğini söyleyerek Dağlık Karabağ sorununu, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin durumuna benzetiyor: "Tam 35 yıldır tanınmayan ve sadece Türkiye tarafından tanınan Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti faaliyet gösteriyor. Eğer Kuzey Kıbrıs sorunu çözülürse, o zaman bu anlaşma Karabağ sorununun çözüm modeline de katkı sağlayabilir. Dağlık Karabağ Azerbaycan'a bağlı gözükse de, yönetim yapısı ve Ermenistan'ın desteği önem arz ediyor." (7) Buradaki olasılıklar ise şunlar: Ya sorunun bütün yönlerinde çetin pazarlıkların ele alınacağı çok taraflı bir uluslararası konferans çağrısı yapılacak veya alternatif düzenlemelerin görüşülmesi önerilecek. Mesela, Kıbrıslı Türklerin doğrudan ticareti ile Maraş'ın iade edilmesi ve Türkiye'nin AB müzakere başlıklarının açılmasının kombine edileceği paket gibi... Böyle bir durumda Türk tarafının pakete, Ercan Havalimanı'nın uluslararası uçuşlara açılmasını da eklemek isteyeceği açıktır. Yukarıda anlatılan her iki versiyon da Kıbrıs Rum tarafını tatmin etmiyor. Kıbrıs'ı 2006'da ziyarete gelen eski Ermeni Başkan R. Koçaryan da Karabağ sorununu Kıbrıs sorununa benzetmiş ve meslektaşı D. Kristofyas'la görüşmesinde demişti ki; Kıbrıs sorunu bu haliyle Karabağ'a benziyor ve bu durumun böyle kalması bizi tahmin ediyor. Gerçekten de Ermeniler Kıbrıs sorununun çözümüne yaklaşımda Karabağ'ı göz önüne alıyorlar. Ermenistan ve Kıbrıs ilişkileri siyaseti başkanlar seviyesinde demek oluyor ki üst düzeydedir. Onların dilinden de bunlar vurgu-

lanmaktadır. 'Haylur'a röportajında D. Hristofyas şunları söylemişti: 1920. yıllardan Kıbrıs'ta yaşayan Ermeni Cemaati bizi birbirimize birleştiren bir unsur. Biz Kıbrıs'a gelen ilk Ermenilerin anısına burada bir anıt da diktik. İlk Ermenilerin-Aram ve Bedros Kalacyanların Kıbrıs'a katkısı oldukça büyüktür. Biz kader dostuyuz. Bizim düşmanımız da aynıdır. Kıbrıs'ın AB'ye girmesine en çok sevinen biliyorum ki, Ermeniler olmuştur. Ermenistan bilmeli ki, Kıbrıs Avrupa Birliği'nde onun elçisidir' (15) Ermenistan Cumhurbaşkanı Serj Sarkisyan Kıbrıs'a gideceğinden (2013 Şubat) bir süre önce BMT Genel Sekreteri Ban Ki-mun'un raporu Ermeni basınında tartışılıyordu, Şant TV'nin yorumcusu Artyom Yerkanyan diyordu ki; Kıbrıs sorununun bu konjonktürde ve iki bölgeyi iki kesimli federasyon modelinde çözülemeyeceği saptaması yapılacak. Bu aşırı bir tespittir ve benimsenmesi halinde Genel Sekreter'in Kıbrıs'taki iyi niyet misyon bürosunun kapanmasını, Kıbrıs sorununun çözümünün çok da yakın olmayacağı kesin olan gelecek bir tarihe havale edilmesi muhtemeldir. Sorumluluklarını yerine getirmesi halinde Kıbrıs'ın Türkiye'ye AB'ye giriş yolunda destek verebilecekleri Ermenistan Dışişleri Bakanını, Şavarş Koçaryan'ı kızdırıyor: "Ancak, Ankara'nın da Kuzey Kıbrıs sorunu çözülmeden AB'ye girmesinin mümkün olamayacağını görmesi gerekir." ifadelerini kullanıyor. Sanki o, Kıbrıs Rumlarının avukatlığını üstlenmiştir. "Gibrahayer" (Kıbrıs Ermenileri) haftalık internet haber portalı, özellikle Ermenistan yönetiminin attığı adımları dikkate alarak, Ermenilerin 2009 yılını zevkle hatırlamayacaklarını belirtti. (Zürih'te Ermenistan'la Türkiye arasında imzalanan normalleşme ile ilgili protokoller) "Türkiye'yle bizim birçok sorumuz var: "Ermeni soykırımı", toprak meseleleri, tazminat. Ancak bu meseleler sadece Ermenistan'la alakalı değil, aynı zamanda tüm Ermenilere yani, aynı zamanda Diaspora'ya da ait" diye yazan *Gibrahayer* Diaspora'nın Ermenistan yönetimi halk tarafından seçildiği için, Diaspora'nın Ermenistan'ın iç işlerine karışmadığını kaydetti. (9) Gibrahayer 'Fakat iktidar Ermeni-Türk protokollerini imzalayarak ulusa yönelik manevi yükümlülüklerini dikkate almadı. Fakat, Ermeniler ve Ermenistan Hükümeti'nin, Türkiye'nin kibir ve aşırı milliyetçiliği sayesinde kurtulma olasılığı var. Onun (Türkiye'nin) protokolleri onaylamama olasılığı var.' diye yazmakta. 1915 soykırımına ilişkin Türkiye'den talepleri konusunda Ermenileri kimin temsil edebileceğini belirlemek gerekiyor: Ermenistan Cumhuriyeti mi, hukuksal bir kişiliği olmayan Ermeni Diasporası mı, yoksa Ermenistan ve diasporada bulunan soykırımın kurbanlarının torunları mı? Bunların bir hissesi Kıbrıslı Ermenilerdir ve onların aktif şekilde talepler seslendirmesi çok doğal ve inandırıcı gözüküyor. Diasporadaki diğer Ermeni toplumu temsilcileri de bu adımı atmak zorundalar. 2015'te Türkiye'yi köşeye sıkıştırarak bi şeyler almak mümkündür. Mağdurlar Osmanlı Ermenileriydi, yani Ermenice konuşan, yazan, Ermeni okulları, kültürü, kiliseleri, manastırları, evleri ve binaları olan insanlardı... Ermenistan 1915'te

işlenen suçun mağdurlarına etnik, dini, dilsel ve kültürel etkin bir bağla bağlıdır. Üstelik soykırım kurbanlarının mirasçılarının pek çoğu Ermeni vatandaşıdır. Dolayısıyla Uluslararası Hukuk Komisyonu taslağının 42 ve 48. maddelerine göre Ermenistan dava ehliyeti için gerekli niteliklere sahiptir. Bunlar onlar tarafından başlatılabilir, yani Ermenistan devleti tarafından. Yunanistan ve Güney Kıbrıs ona destek vermeye hazır. Ermeni basını bundan emindir. Söylemek mümkün ki, Ermeniler ve Güney Kıbrıs Rumları birbirine hem siyasi, hem ekonomik, hem ideolojik destek vermekteler.

KAYNAKLAR

Şant TV, 16.09.2008.

GÜLER, Ali, **Dünden Bugüne Yunan-Rum Terörü**, Ocak Yayınları, Ankara, 1999.

Sant TV, Horizon programı, 30.12.2009.

Yerkir Media TV, 23.07.2010.

Azg Gazetesi Uqq, 08.11.2008 Limasolda Norek okulu açıldı(Լիմասոլիում բացվել է «Նարեկ» դպրոցը,

<http://www.cypusarmenians.com/index.htm> (դիտված է 29.10.08):

USArmenia Tv, 8.02.2010.

Çorrort işhanutyun Gazetesi, 9.10.2013.

Azg, 13.08.2009.

Ermenistan Ulusal TV, 6.07.2014.

<http://www.hayem.org/> (դիտված է 29.10.08):

Martirosyan Manvel Ermeni -Türk İlişkilerine Bir Bakış Noravank A M, 14 Mart 2012.

Azat Artsakh Gazetesi, 4 Nisan 2014.

Yerkir (Dünya) Gazetesi, “Kıbrıs Bir Devlet Olacak” (19 Haziran 2008 sayı).

1998 – 2014 Առավոտ – Լուրեր Հայաստանից

<http://www.hayem.org>.

16.Армянской Советской Социалистической Республики "Об осуждении геноцида армян 1915 года в Османской Турции", Ведомости Верховного Совета Армянской ССР, 1988, 30 ноября, № 22, с. 312 Ermeni Diasporası Հայ սփյուռք հանրագիտարան, Ե., 2003թ., էջ 343-344:

KIBRIS'TA ENERJİ POLİTİKALARI VE İNGİLTERE “İLGİSİ”

Uğur ÖZGÖKER¹

Hüseyin ÇELİK²

Özet

1878 yılından günümüze kadar devam eden süreçte İngiltere Kıbrıs ile ilgisini hiçbir zaman kesmemiş, her platformda ada üzerinde söz sahibi olduğunu göstermiştir. Zaten İngiltere Kralı Asker Yürekli Richard, Kudüs seferine giderken Kıbrıs adasını ele geçirip burada kendisine bağlı bir yönetim kurmasından itibaren Büyük Britanya'nın ada ile duygusal bağı başlamıştır. Fiili olarak adada yüzde 2,76'lık toprak üzerinde iki üssü bulunan İngiltere böylece hem kendi güvenlik stratejilerini sürdürmekte hem de Akdeniz ve Ortadoğu politikalarını geliştirmekte; bunun doğal sonucu olarak bu bölgede ticari, ekonomik, stratejik ve askeri ağırlığını muhafaza etmektedir.

Kıbrıs'ın doğusunda keşfedilen doğal gaz rezervleri, Kıbrıs meselesini tekrar dünya gündeminin üst sıralarına taşımıştır. Rum Yönetimi doğalgazı bütün Kıbrıslılar ile paylaşabileceklerini açıklamış ve ardından Batı'nın baskısıyla Kıbrıs müzakereleri hız kazanmıştır. Bu süreçte ABD ve AB'nin tavırları olduğu kadar Kıbrıs Cumhuriyeti Kurucu Anlaşması'nın da etkisi olduğu açıktır. Bunlar yaşanırken İngiltere'nin tavrı merak konusudur.

İngiltere hem Batı'nın etkin aktörlerinden hem de Kıbrıs'ta hak ve menfaatleri olan garantör devlettir. 1960 Anayasası ve Londra, Zürih anlaşmalarına göre “Egemen Üs Bölgesi” statüsündeki İngiliz üsleri İngiltere'nin adadaki varlığını meşrulaştırma ve hukukileştirmektedir. İngiltere, “Egemen Üs Bölgesi” statüsündeki İngiliz üsleri sayesinde burada karasuları bölgesinin

¹ Doç.Dr., İstanbul Arel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler (İngilizce) Bölümü, ugurozgoker@arel.edu.tr

² Doç.Dr., İstanbul Arel Üniversitesi İletişim Fakültesi, Radyo, Televizyon ve Sinema Bölümü, huseyincelik@arel.edu.tr

olduğunu ilan etmiştir. İngiltere'nin bu bölgede "Kıta Sahahlığı" ardından Münhasır Ekonomik Bölgesi de ilan edeceği dikkate alınmalıdır. Zira bu üsler bir tür "Bağımsız Devlet" konumundadır.

Güney Kıbrıs idaresi, Münhasır Ekonomik Bölge ilan etmiş ve İsrail, Mısır ve Lübnan gibi ülkelerle ve çeşitli ülkelerle anlaşmalar yapmıştır. Bu çabaları Türkiye dikkatle izlemektedir. Bu çalışmada Güney Kıbrıs enerji politikaları kısaca gözden geçirilecek ve İngiltere'nin Kıbrıs ilgisi bu politikalar çerçevesinde incelenecektir. Bu çalışmada İngiltere'nin ada üzerindeki varlığını askeri alandan ekonomik alana taşması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs, İngiltere, Enerji Politikaları, Doğu Akdeniz Doğalgaz

ENERGY POLICIES IN CYPRUS AND UK “INTEREST”

Abstract

From 1878 to the present day UK has never lost interest towards Cyprus and proved his power on the island on every occasion. Since The King Richard with Lion Heart invaded island during the first crusade, emotional ties has been established between the island and UK. Having 2 military bases in Cyprus, nearly 3 per cent of the island belong to the UK. Therefore UK maintains economic, commercial, strategic and military benefits at Middle East and Mediterranean area.

Because of the newly found natural gas reserves at the eastern costs of the island, Cyprus once again become an important issue of the world political agenda. South Cyprus (so called Cyprus Republic) declared that they can share the natural gas with all Cypriot people (i.e. with Turkish Cypriot) then diplomatic negotiations between the two communities in Cyprus has accelerated by the EU and USA political pressure on South Cyprus. Besides western countries political attitudes Establishment Treaty dated 16th August 1960 has been effective at this stage as well. In addition UK position along must be clarified.

UK, being one of the leading states of the West, is also a guarantor state on the island and has benefits and legal rights on Cyprus. British military bases are Sovereign Base Areas are internationally legal according to Cyprus Constitutional Law dated 1960 and London and Zurich Agreements. UK holding sovereign base areas declared territorial sea in Cyprus i.e. Eastern Mediterranean basin. Since these military bases are almost like an independent state, in the future UK can declare exclusive economic zone around Cyprus island. Because these bases are in the position of an independent state.

South Cyprus had already declared Exclusive Economic Zone and has signed agreements with some countries such as Israel, Egypt and Lebanon. Turkey is very sensitive on this international issue. We will examine South Cyprus Energy Policies and UK interest on Cyprus with these policies framework in this paper. We would like to prove UK presence based on from military aspects turned into economic aspect in Cyprus.

Key Words: Cyprus, UK, Energy Policies, Eastern Mediterranean Natural Gas

GİRİŞ

İngiltere geçen yüzyıldan beri Kıbrıs ile ilgisini kesmemiş, her platformda ada üzerinde söz sahibi olduğunu göstermiştir. Kıbrıs adası üzerinde İngiltere'nin iki üssü bulunmakta ve bu üsler ada yüzölçümünün yüzde 2,76'sına denk gelmektedir. İngiltere bu şekilde hem kendi güvenlik stratejilerini sürdürmekte hem de Akdeniz ve Ortadoğu politikalarını geliştirmekte; bunun doğal sonucu olarak bu bölgede ticari, ekonomik, stratejik ve askeri ağırlığını muhafaza etmektedir.

Kıbrıs'ın doğusunda keşfedilen doğal gaz rezervleri Kıbrıs meselesini tekrar dünya gündeminin üst sıralarına taşımıştır. Rum Yönetimi doğal gazı bütün Kıbrıslılar ile paylaşabileceklerini açıklamış ve ardından Batı'nın baskısıyla Kıbrıs müzakereleri hız kazanmıştır. Bu süreçte ABD ve AB'nin tavırları olduğu kadar Kıbrıs Cumhuriyeti kurucu anlaşmasının da etkisi olduğu açıktır. Bunlar yaşanırken garantör üç devletten birisi olan İngiltere'nin tavrı merak konusudur.

1960 Anayasası ve Londra, Zürih anlaşmalarına göre “Egemen Üs Bölgesi” statüsündeki İngiliz üsleri İngiltere'nin adadaki varlığını meşrulaştırma ve hukukileştirmektedir. İngiltere, “Egemen Üs Bölgesi” statüsündeki İngiliz üsleri sayesinde burada karasuları bölgesinin olduğunu ilan etmiştir. İngiltere'nin bu bölgede “Kıta Sahaneliği” ardından Münhasır Ekonomik Bölgesi de ilan edeceği dikkate alınmalıdır. Zira bu üsler bir tür “Bağımsız Devlet” konumundadır.

Kıbrıs adasının doğusunda Münhasır Ekonomik Bölge ilan eden ve çeşitli ülkelerle anlaşmalar yapan Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin bu çabaları Türkiye'de de dikkatle izlenmektedir. Bu nedenle bu politikaların irdelenmesi gerekmektedir. Bu bildiriye Kıbrıs Rum Yönetiminin enerji politikaları kısaca gözden geçirilecek ve İngiltere'nin Kıbrıs ilgisi bu politikalar çerçevesinde ele alınacaktır. İngiltere'nin ada üzerindeki varlığını askeri alandan ekonomik alana taşıdığı görülmektedir. İngiltere'nin yıllar sonra karasuları ilanı ile adadaki “bağımsız devlet” olgusunu canlandırabileceği akla gelmektedir. Bu kapsamda İngiltere'nin Kıbrıs politikalarını ekonomik açıdan değiştirmeye başladığı varsayımından hareketle yeni oluşturulmaya çalışılan politikaların garantör devletlere yansımalarının sonuçları üzerinde durulacaktır. Bu amaçla araştırmada nitel bir araştırma dizaynı kullanılmıştır. Bu konudaki kaynaklar taranarak İngiltere'nin ada ile ilgisi konusu ele alınacak ve bu ilginin ekonomik alana taşınması konusu tartışılacaktır.

KIBRIS SORUNUNA KISACA BAKIŞ

Kıbrıs adası 1878 yılında yapılan Berlin Konferansı'na, yani 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'nin sonuna kadar üç yüz yılı aşkın bir zaman Osmanlı idaresinde kalmıştır. İngilizlerin Kıbrıs'la ile ilgilenmesi on dokuzuncu yüzyıla dek uzanmaktadır. Berlin Anlaşması'yla ada İngiltere'ye geçti ve adada Osmanlı hâkimiyeti şekilden ibaret kaldı. 1878 yılında yapılan Osmanlı-Rus Harbi'nde Osmanlı'yı destekleyen İngiltere ile Osmanlı Devleti arasında Berlin Anlaşması yapıldı. Anlaşmaya göre Kıbrıs halkından toplanan dokuz yüz bin altın civarında yıllık vergi Osmanlı'ya verilecekti (Aydemir, 1999:197-198). Bu durum Birinci Dünya Harbi'ne dek sürdü. 1914 yılında İngiltere, Kıbrıs'ı resmen ilhak etti. Türkiye Lozan Anlaşması'nın yirminci maddesine göre bu ilhakı tanıdı. 1925 yılına kadar ada, İngiliz Yüksek Komiserleri tarafından idare edildi. Fakat bu tarihten sonra ada, İngiliz Sömürge Nizamnamesi kapsamına alındı (Aydemir, 1999:201).

1931 yılında Kıbrıs Rumları, İngiliz idaresine karşı isyan ettiler ve Yunanistan'a bağlanmak istediler. İngiltere bu isyanı bastırdı. İngiltere 1943 yılına dek ada halkına karşı sert tedbirler aldı. Bu günlerden itibaren İngiltere koyduğu kurallar ve aldığı vergilerle kendini iyice hissettirmeye başlamıştı. Kıbrıs halkı özellikle Rumlar İngiliz hâkimiyetini istemediler. Onlar Yunanistan ile birleşmeyi arzuluyorlardı. Osmanlı hâkimiyetinde yüzyıllarca kalan Kıbrıs Rum halkına Osmanlı yönetimi karışmamıştı. İngilizler ise Rumların ana dillerini konuşmalarını ve kilise vergisini yasakladılar. Kıbrıs halkını etnik, dini ve mezhep olarak ayırdılar. Bunun üzerine Rumlar kendi aralarında plesibit (halk oylaması) yaptılar. 1953 yılında Ada Valisi'ne Yunanistan'a bağlanma ile ilgili plesibit sonucunu içeren bir müracaatta bulundular. Vali bu talebi reddetti. Ardından mahalli seçimler yapıldı. Rumların ardından Türkler de örgütlenmeye başladı. Rum halkı İngilizlerin adadan çekilmesini ve derhal Yunanistan'a bağlanılmasını istiyordu. Türkler ise ikiye ayrılmıştı. Dr. Fazıl Küçük'ün önderliğinde bir grup, İngilizler ile meşru yollardan mücadele edilmesini savunuyordu. Diğer grup ise daha uzlaşmacı ve yumuşak usullerle amaca varmayı hedefliyordu (Aydemir, 1999:203).

Kıbrıs Rum Baş Piskoposu Makaryos, Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanmasını hedefleyen çalışmalar yapıyordu. Bu amaçla Albay Grivas'ı Yunanistan'dan çağırdı ve bir tedhiş örgütü olarak EOKA'yı (Kıbrıslı Savaşçıların Milli Organizasyonu) kurdurdu. 1955 yılında bu örgüt İngilizlere ve Türklerle saldırılar yaptı. Bu tarihlerde Hürriyet başyazarı ve sahibi Sedat Simavi, Kıbrıs ile ilgili yazılar yazmaya başladı ve Türk kamuoyu Kıbrıs ile ilgilenmeye başladı.

1955 yılında İngiltere kendi meselesi olarak düşündüğü şeyleri uluslararası platforma taşımama prensibinden vazgeçerek Yunanistan ve Türkiye'yi meseleyi görüşmek üzere Londra'ya davet etti. Toplantıda bir karar alınmadı. Makaryos'un itirazı üzerine İngilizler Makaryos'u tutukladılar ve Hint Okyanusu'nda bir adaya sürgüne gönderdiler. Türkiye adanın taksim edilmesinden yanaydı. 1957 yılının Ocak ayında taksim için gösteri yapan Türklere İngilizler ateş açtı ve yedi Türk hayatını kaybetti. Bunun üzerine Türkiye'de gösteriler yapıldı. 1958 yılında toplam kırk üç Türk'ün ölmesi üzerine Türkiye, İngiltere'ye nota verdi ve eğer İngiltere acz gösterir ise Türkiye'nin adaya müdahale edeceğini bildirdi. Aynı yıl içerisinde Makaryos sürgünden kurtulmuş ve Atina'ya yerleşmişti. Dr. Fazıl Küçük bağımsızlık fikrini reddetti. Fakat Türkiye adada Türk askeri bulundurma şartıyla adanın bağımsızlığını kabul etti. 11 Şubat 1959 tarihinde Zürih'te Kıbrıs Cumhuriyeti konusunda anlaşmaya varıldı ve taraflar 19 Şubat tarihinde Londra'da anlaşmayı imzaladılar. 1960 yılında kurulan Cumhuriyet idaresi 1974 yılına dek devam etti.

1974'ten sonra Kıbrıs fiili olarak ikiye ayrıldı. Adanın hukuki ve siyasal yapısı ile ilgili henüz bir anlaşmaya varılamadı. Yıllarca süren görüşmeler ve planlar meyvesini veremedi. Bu bildirinin yapıldığı Aralık 2014'te yani kırk yıldır Kıbrıs sorunu çözülememiş durumdadır.

KIBRIS VE İNGİLİZ ÜSLERİ³

³ Harita: <http://www.konsensushaber.com/dunya/rum-meclisi-ingiliz-usleri-kapatilsin.html>

Kıbrıs'taki İngiliz üsleri yani Akrotiri ve Dikelya doğal ve sabit bir uçak gemisi konumundadır. İngilizlerin Ortadoğu'daki petrol çıkarlarının korunması için önemli bir güçtür. Soğuk Savaş yıllarında bu üsler Sovyetler Birliği'ne karşı güneydoğu kanadını güçlendirmeye yönelik olarak kullanılmıştır. 2004 yılında İngiltere, Annan Planı kapsamında 117 kilometrekarelik tarımsal alanı yeni oluşturulacak devlete bırakmayı önermiş; ancak bu öneri planla birlikte reddedilmiştir. Yine bu planda İngilizlerin varlığını koruyan hükümler yer aldı. Bu hükümlerde şu husus ortaya çıkmaktadır: Adadaki egemen İngiliz üslerinin varlığı ve yasal statüsü Kıbrıs anlaşmalarının ayrılmaz bir parçasıdır. Aslında üslerin varlığı bir normal durum olarak dünyaya dikte ettirilmektedir. Buna karşılık Türkiye'nin adadaki varlığı "kuzeydeki askeri işgal" olarak adlandırılmaktadır. İngiltere üslerin elinden gideceği endişesiyle garantörlük anlaşmasının değişmesini istememektedir. Kuruluş anlaşmasının EK-A Kısım-3'te "Kıbrıs'ta yeni devletin İngiliz üslerine bitişik sular (karasuları) üzerinde egemenlik iddiasında bulunmayacağını ve karasuların İngiltere tarafından tayin edilecek uygun niteliklere haiz bir kişi tarafından hazırlanacak raporla belirleneceğini" yazmaktadır. Ayrıca protokolün yorumlanması ve uygulanması ilgili uyuşmazlıkların uluslararası mahkeme ve üçüncü taraflara taşınmayacağını taahhüt altına alınmıştır.

2013 yılından önce Rum Yönetimi, doğal gazın Türklerle paylaşımı konusunda isteksizdi. Fakat bu tavır birdenbire değişmiş ve doğal gazı bütün Kıbrıslılar ile paylaşabileceklerini açıklamışlardır. Bu değişimde ABD ve AB'nin tavırları olduğu kadar Kıbrıs Cumhuriyeti Kurucu Anlaşması'nın da etkisi olduğu anlaşılmaktadır. Doğu Akdeniz'de keşfedilen doğal gaz rezervlerinin paylaşımı ve dağıtımı konusunda Batı'nın söz sahibi olmak istemesi ile 2012'de askıya alınan Kıbrıs Müzakereleri tekrar başlamıştır. Gazın emniyetli bir şekilde Avrupa'ya taşınması için Batı, Kıbrıs sorununun acil olarak çözülmesini istemektedir. Bunlar yaşanırken İngiltere'nin tavrı merak konusudur.

Akrotiri İngiliz Üs Bölgesi⁴

İngiltere hem Batı'nın etkin aktörlerinden hem de Kıbrıs'ta hak ve menfaatleri olan garantör devlettir. 1960 Anayasası ve Londra, Zürih anlaşmalarına göre "Egemen Üs Bölgesi" statüsündeki İngiliz üsleri İngiltere'nin adadaki varlığını meşrulaştırma ve hukukileştirmektedir. İngiltere, "Egemen Üs Bölgesi" statüsündeki İngiliz üsleri sayesinde burada karasuları bölgesinin olduğunu ilan etmiştir. İngiltere'nin bu bölgede "Kıta Sahaneliği" ardından Münhasır Ekonomik Bölgesi de ilan edeceği dikkate alınmalıdır. Zira bu üsler bir tür "Bağımsız Devlet" konumundadır.

İngiliz Parlamenter Sir Alan Meale Türklerin Kıbrıs'tan gitmesini istemesine yönelik açıklamaları, İngiltere'nin Türklerle ilgili politikalarında bir değişikliğe gittiğine dair işaretlerdir. Meale, Kıbrıs'ın AB içerisinde ikinci petrol ve doğal gaz üreticisi olma yolunda ilerlediğini ve Avrupa toplumunun bu kaynağı hiç kimsenin kendilerinden alınmasına izin vermeyeceğini söylemiştir. Meale'in söyledikleri uç söylemler olarak değerlendirilebilir, fakat İngiltere'nin Kıbrıs politikasının revize ettiğinin de göstergeleri olabilir. Sir Alan Meale şunları eklemiştir: "Yapmamız gereken Türkiye'nin Kıbrıs'tan gitmesini istemektir. Bizim işimiz sormak değil, bizim işimiz talep etmektir"⁵.

Kıbrıs'taki iki SBA (Egemen Üs Bölgeleri) alanları olan Akrotiri ve Dhekelia üsleri Kıbrıs Cumhuriyeti tarafından Kuruluş Anlaşması'ndaki Madde 1'de belirtilmiştir. Bunlar adanın 98.1 mil karesini kapsamaktadır. Eğer Annan Planı kabul edilmiş olsaydı, Britanya hükümeti her iki bölge alanından 49.7 mil kareyi feragat etmesi gerekirdi. Bu karar Kuruluş Anlaşması'na ek bir protokol olarak Annan III eki, Lahika C (Appendice II)'de belirtilmiştir. Protokol gereği feragat edilmiş alanlar belgede tarif edilmiştir. Lahika C, Madde 10'un yeni maddesi olan Madde 3'te "...Birleşik Krallığın belirttiği takip eden günlerde diğer bölgelerin anayasal gerekliliklerini ve kapsamını tamamlamaları gerektiği..." protokolün hayata geçirilmesi için vurgulanmıştır. SBA'ların uluslararası statüsü gereği, Kıbrıs'ın arada kalan bölgelerde kıta sahanlığı iddia edemeyeceği şekilde daraltılmıştır (Pottier, 2009:40). Bu şekilde üslerin potansiyel ekonomik yönü saklı tutulmaya çalışılmıştır. Bu nedenle Annan III protokolünün 5. maddesinde şu belirtilmiştir:

"Kuruluş Anlaşması'nın Lahika A'sının 3. Bölümünde şununla değiştirilmiştir:"

⁴ <http://www.fergusmurraysculpture.com/cyprus/coast-10-pages/vii-akrotiri-peninsula/>

⁵ http://www.cypriotfederation.org.uk/index.php?option=com_seyret&Itemid=0&task=videodirectlink&id=23

“Bölüm 3: Kıbrıs bu anlaşmanın ek protokolünde tarif edilen hatlarla anılan sularda kıta sahanlığı iddia edemez”. Kuruluş Anlaşması'nın Bölüm 3'ünde tanzim edildiği haliyle sınırlanan Kıbrıs ve egemenlik esasına dayalı alanlar arasındaki kıta sahanlığı, Birleşik Krallık hükümetinin tayin edeceği yeterli derecede kalifiye bir kişi tarafından rapor edilmelidir. Bu kişi bu işe protokolün hayata geçirilmesinden en geç bir ay sonra başlamalı ve dokuz ay içerisinde bitirilmelidir. Tayin edilmiş bu kişi kendisini destekleyecek yardımcı teknik danışmanları görevlendirebilir. Görevi tamamlandığında muhatabı olan Birleşik Krallık ve Kıbrıs otoritelerine işin tamamlandığına dair bilgi vermekle yükümlüdür. Dördüncü Annan Planı'ndaki, paragraf 2'de, “Birleşik Krallık ve Birleşik Kıbrıs Cumhuriyeti'ni hükümeti” tarafından atanan iki kişinin hazırladığı rapor doğrultusunda tanzim edilmiştir. Beşinci Annan Planı'nda Birleştirilmiş Kıbrıs Cumhuriyeti hükümetinin katılımı ve tayin edeceği ikinci kişi devre dışı bırakılmıştır. Böylece burada Üçüncü Annan Planı konumuna geri dönmüştür” (Pottier, 2009:40).

Belgenin ikinci maddesinin katılımıyla karşılaştırdığımızda (Annan Planı 3'ten 5'e kadar):

“Birleşik Krallığın tayin edeceği yeterli derecede kalifiye bir kişinin çalışmaları doğrultusunda Akrotiri ve Dikelya Egemen Üs Bölgeleri arasındaki kara sınırları açıkça ve etkin bir şekilde çizilmelidir. Bu kişi bu işe protokolün hayata geçirilmesinden en geç bir ay sonra başlamalı ve dokuz ay içerisinde bitirilmelidir. Tayin edilmiş bu kişi kendisini destekleyecek yardımcı teknik danışmanları görevlendirebilir” (Pottier, 2009:40).

Üçüncü Annan Planı'nın yayınlanmasıyla beraber, uzun vadede yerleşim planına karşı çıkmayı benimseyen Rum tarafının ağzına çalınmış bir baldır. Rum/Kıbrıslıların büyük çoğunluğuyla, Egemen Üs Bölgeleri'ne dair itirazları devam etmektedir (Pottier, 2009:41). Bu şekilde Kıbrıs Cumhuriyeti'ne verilecek üs toprakları Kıbrıs halkını bir parça rahatlatmayı amaçlamıştır. Fakat İngiltere'nin Kıbrıs'tan tamamen çekilmemesi ve Annan Planı ile varlığını pekiştirmesi hedefi İngiltere'nin ileride daha fazlasını elde etmeyi amaçladığını aklı getirmektedir.

ULUSLARARASI ENERJİ POLİTİKALARI KAPSAMINDA KIBRIS VE İNGİLTERE

Teknolojik gelişmelerle birlikte su altında daha derin mesafede petrol ve doğal gaz aramaları mümkün hale gelmiştir. 2009 yılında İsrail'de ABD şir-

keti Noble Enerji ve İsrail firması Delek ortaklığında Tamar bölgesinde yapılan aramalarda rezervler keşfedilmiştir. 2011 yılında ise Güney Kıbrıs açıklarındaki Afrodit bölgesinde doğal gaz yatakları bulunmuştur. Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY), 2 Nisan 2004 yılında resmi olarak münhasır ekonomik bölge ilan etmiştir.

Münhasır ekonomik bölge; bir kıyı devletinin karasularını esas çizgisinden başlayarak 200 mile kadar varan ve karasuları dışında kalan su tabakası ile deniz yatağı ve onun toprak altında bu kıyı devletine münhasır ekonomik haklar ve yetkiler tanınan deniz alanıdır (Pazarıcı, 2009:282-Pazarıcı, 199:408). Kıyı devleti münhasır ekonomik bölge üzerindeki ekonomik hakları iki türlüdür. Birincisi 200 mile kadar varan gerek deniz yatağında ve toprak altında, gerekse su alanında kıyı devletinin doğal kaynaklar üzerinde münhasır olarak sahip olduğu haklara ilişkindir. İkincisi ekonomik nitelikte haklar ise bu deniz alanının işletilmesiyle ilgili öteki hakları içermektedir (Pazarıcı, 2009:282-Pazarıcı, 199:409-411). Kıyı devleti bu haklar dışında egemenlik yetkileri de bulunmaktadır. Kıyı devleti bu yetkiler çerçevesinde her türlü araç ve gerecin bu alana yerleştirilmesi ve kullanılması, bilimsel araştırma yapma, çevre korunması ve düzenlenmesi faaliyetlerinde bulunabilir (Pazarıcı, 2009:283). Münhasır Ekonomik Bölge’de devletler, söz konusu sözleşme uyarınca haklarını kullanırken ve yükümlülüklerini yerine getirirken, sahildevletinin haklarını ve yükümlülüklerini gerektiği şekilde göz önünde bulunduracaklar ve sahildevletinin söz konusu sözleşme ve diğer uluslararası hukuk kuralları uyarınca kabul ettiği kanun ve kurallara riayet edeceklerdir (Ece, 2014:1).

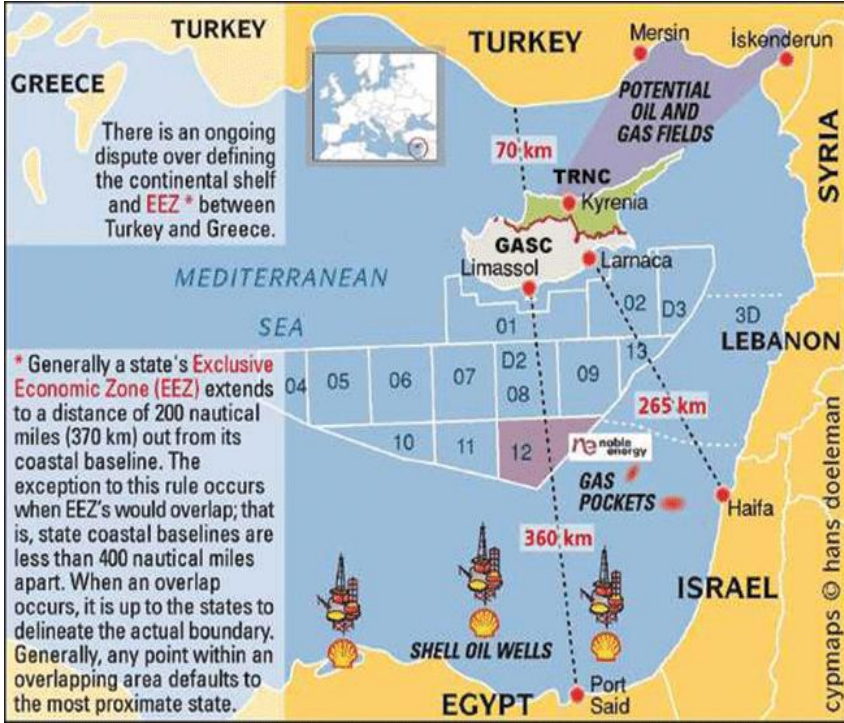
Türkiye karasularının genişliği, adalar konusu vb. gibi Ege sorunları nedenlerinden dolayı 1982 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi (BMDHS) United Nations Convention on the Law of the Sea (UNCLOS)’ne taraf olmamıştır. Bunun yanı sıra Türkiye buna istinaden 5 Aralık 1986 tarihinde Bakanlar Kurulu Kararnamesi ile Karadeniz’de 200 millik münhasır ekonomik bölge ilan etmiştir (Pazarıcı, 2009:284-Pazarıcı, 199:411). Türkiye Ege ve Akdeniz’de münhasır ekonomik bölge ilan etmemiştir.

Doğu Akdeniz’in fiziki yapısı itibariyle dar olması ve bu bölgedeki ülkelerin sınırlarının çakışmasının sorun olması nedeniyle bu bölgedeki devletler tüm sahildevletlerle antlaşmadan ziyade Münhasır Ekonomik Bölge tek taraflı olarak ilan etme ve ikili antlaşmalar yapmayı tercih etmektedir (Ece, 2014:2).

GKRY, 17 Şubat 2003 tarihinde Mısır'la Doğu Akdeniz'deki deniz sahalarının paylaşımıyla ilgili münhasır ekonomik bölge sınırlandırmasını öngören bir antlaşma imzalamış ve 2004 yılında bu antlaşmayı Birleşmiş Milletlere onaylatmıştır. GKRY ayrıca, 17 Ocak 2007'de Lübnan ile ortay hat ilkesini esas alarak münhasır ekonomik bölgenin sınırlandırılmasına ilişkin bir antlaşmayı imzalamıştır. GKRY söz konusu antlaşma imzalandıktan sonra 26 Ocak 2007'de Kıbrıs Adası'nın güneyinde, Mısır ve Lübnan ile çizdiği sınırların içerisinde 13 adet petrol arama ruhsat sahası ilan etmiş ve bu sahaları ihaleye açmış olup, petrol rezervlerinin araştırılması konusunda uluslararası petrol şirketlerini ilan edilen bu sahalara davet ederek işletilmesini istemiştir. GKRY'nin ilan ettiği 13 adet ruhsat sahasının toplam yüzölçümü 70.000 km²'dir (Ece, 2014:3). Ardından GKRY, 17 Aralık 2010 tarihinde Lefkoşa'da İsrail ile ortay hat esasına göre münhasır ekonomik bölge sınırlandırma antlaşması imzalanmıştır (Ece, 2014:3).

Türkiye, Suriye, Lübnan, İsrail ve Mısır toprakları ile bitişik Doğu Akdeniz havzasında petrol ve doğal gaz yataklarının keşfedildiği görülmektedir. Kıbrıs ve İsrail açıklarında bulunan doğal gaz rezervleri, Avrupa Birliği'nin Rusya'ya bağımlılığını azaltacağı düşünülmektedir. Bölgedeki hidrokarbon potansiyeli dev ülkelerin bu bölgeye odaklanmalarına neden olmuştur. Çünkü Türkiye bir enerji terminali (energy hub) olmak üzere bu bölgenin çok yakınında bulunmaktadır. Türkiye'nin doğal gazı taşımak üzere köprü konumunda olması bu bölgedeki durumunu güçlendirmektedir. Türkiye bulunan yataklar üzerine kendisi de arama faaliyetlerini başlatmıştır. Bölgenin siyasi açıdan istikrarsız yapısı bu ekonomik potansiyelin değerlendirilmesini engelleyecek veya yavaşlatacak niteliktedir. Bu nedenle ABD ve İngiltere bir an önce kendilerinin çıkarı doğrultusunda sorunların çözülmesini istemektedirler. Kıbrıs görüşmeleri bu istek doğrultusunda başlatılmıştır. AB'nin Rusya'ya enerji bağımlılığını azaltacak nitelikte olan bu havza ile Türkiye'de ilgilenmektedir. Bu doğrultuda KKTC ile "Kıta Sahaneliğini Sınırlandırma Anlaşması" imzalanmıştır. Ardından TPAO'na petrol ve doğal gaz arama izni verilmiş ve Koca Piri Reis gemisi ile arama çalışmaları başlatılmıştır. Bu çalışmaları Güney Kıbrıs'ın ilan ettiği Münhasır Ekonomik Bölge'de (MEB) bulunan 2, 3, 9 numaralı parsellere denk gelecek şekilde NAVTEX seyrüsefer duyurusu ile ilan etmesinin ardından, Rum hükümeti Ekim 2014 başlarında görüşmelerden çekilmiştir. Türkiye GKRY'nin tek başına bütün Kıbrıs adına antlaşma yapma yetkisi olmadığını, kıta sahanlığı/münhasır ekonomik bölge sınırlandırma anlaşmalarının KKTC ve Türkiye açısından geçersiz

olduğunu söz konusu hamleleri uluslararası hukuka aykırı girişimler olarak gördüğünü ilan etmiştir (Ece, 2014:3).

Kıbrıs Münhasır Ekonomik Bölgesi Parselleri⁶

Kıbrıs adasında söz sahibi beşinci ülke olan İngiltere'nin bu gelişmelerle yakından ilgilenmektedir. İngiltere'nin Akrotiri ve Dikelya üs bölgelerinde karasuları ilan etmesi suretiyle kıyı devletin üstünlük çıkarlarına üstünlük tanınmış olmaktadır. Çünkü devlet, iç sularda, kara ülkesinde haiz olduğu bütün yetkileri, aynı sınırlamalara tabi olarak kullanabilir (Toluner, 1989:109). Savaş gemilerinin seyri, tatbikatlar, ticari gemilerin seyri ve limanlardan istifade etmesi gibi karasuları egemenliğinden doğan avantajlar bulunmaktadır. Devletin karasularını ilan ettikten ve bu bölgeden istifade etmesinden sonra kıta sahanlığı konusu gündeme gelmektedir. Kıta sahanlığı tanımı 1958 yılında şu şekilde yapılmıştır: “(a) Kıta sahanlığının kıyıya bitişik fakat karasuları bölgesi dışındaki 200 metre derinliğe kadar veya bu sınırın

⁶ Harita: <http://www.scanews.com.tr/article/COLUMNISTS/JALENUR/139430/?highlight=cyprus&match=>

ötesinde bulunup da üzerindeki sular derinliğinin oradaki doğal kaynakların işletilmesine olanak verdiği noktaya kadar uzanan, su altı alanlarının deniz yatağını ve toprak altını (b) adaların kıyılarına bitişik aynı su altı alanlarının deniz yatağı ve toprak altını” kapsamaktadır. Bu tanımlamalardan yola çıkarak ilgili ülkenin bu kıta sahanlığı bölgesinde doğal kaynaklarını işleme hakkı olduğu görülmektedir. İngiltere'nin üsler bölgesinde karasularını ilan ettikten sonra uygun bir zamanda kıta sahanlığı konusunu getireceği veya doğal gaz bölgelerinden ekonomik olarak istifade edeceği değerlendirilmektedir. Çünkü kıyı devletinin bu bölge üzerindeki hakları, teknolojik bakımdan işletebilme olanağı belirdikten sonra kendiliğinden doğmaktadır (Toluner, 1989:198 - Pazarıcı, 2009:277).

İngiltere siyasi ve askeri çıkarlarına uygun olarak sürdürdüğü Kıbrıs ile ilgisi ekonomik alana taşınmaktadır. Yıllar boyu adaya hâkim olan İngiltere, 1960 yılından sonra çıkarlarını anlaşmalara taşımış ve adadaki üsleriyle bunu perçinlemiştir. Kıbrıs Cumhuriyeti dışındaki oluşumlar İngiltere'nin çıkarlarıyla uyuşmamaktadır. İngiltere'nin ada ile ilgisini ekonomik alana taşımasıyla birlikte bu ihtiyacı daha çok artacağı değerlendirilmektedir. İngiltere'nin açıklamaları ve davranışları bunu destekler mahiyettedir. Örneğin 30 Ekim 2014 tarihinde yayınlanan KKTC Dışişleri Bakanlığı Enformasyon Dairesi bültenine göre Brüksel'de 23-24 Ekim tarihinde yapılan AB Zirvesi'nde David Cameron “Kıbrıs sorunu çözülmeden Kıbrıs'ın MEB'i olur mu?” dediği ve Rum yönetiminin Doğu Akdeniz'de tek yanlı ilan ettiği “Münhasır Ekonomik Bölge”ye itiraz ettiği ifade edilmiştir⁷.

Yine aynı zirvede Fileleftheros gazetesi “Londra ve Ankara El Ele... Cameron AB Önünde Kıbrıs Cumhuriyeti'nin MEB'ine İtiraz Etti” başlığıyla yansıttığı Brüksel çıkışlı haberinde İngiltere'nin, Güney Kıbrıs'ı Doğu Akdeniz'deki hidrokarbon yataklarını işletmeye yönelik her türlü faaliyetini askıya almaya zorlamak istediğini yazdığı belirtilmiştir⁸.

Zirvede Cameron'a Almanya Başbakanı Angela Merkel'in cevap verdiği ve “bütün devletlerin MEB'i varsa Kıbrıs'ın neden olmasın?” dediği iddia edilmiştir⁹.

⁷ <http://www.arcaajans.com/haber/guncel/cameron-apos-dan-rumlarin-sozde-munhasir-ekonomik-bolgesine-reaksion/480564/>

⁸ <http://www.arcaajans.com/haber/guncel/cameron-apos-dan-rumlarin-sozde-munhasir-ekonomik-bolgesine-reaksion/480564/>

⁹ <http://www.arcaajans.com/haber/guncel/cameron-apos-dan-rumlarin-sozde-munhasir-ekonomik-bolgesine-reaksion/480564/>

Yine aynı zirvede Londra ve Ankara (ve de Washington) hidrokarbon yataklarının Kıbrıs sorunu çözülmeden işletilmemesi gerektiğini düşündüğü ifade edilmiştir. Bu ülkelerin Avrupalı muhataplarına her fırsatta yatakların, adadaki iki toplum tarafından, iki oluşturucu devlet ve ‘yeni ortaklık’ mantığında işletilmesi gereken doğal zenginlik olduğu vurgulanmıştır¹⁰.

Üstelik kendi MEB’ini ilan eden Güney Kıbrıs’ın kendisine ait deniz alanını kontrol etmek için sahip olduğu radar sisteminin (Radyo Frekans Teşhis-radio frequency identification) sözde “Münhasır Ekonomik Bölge” nin yarısını görmediği belirtilmiştir. Politis Gazetesi’nin “MEB’in Yarısı Kör” başlıklı haberinde, Güney Kıbrıs’ın kıyı radar sistemine sahip olmak amacıyla içeriğinde gerek bakımı gerekse geliştirilmesinin de bulunduğu, İsrail “ELTA IAI” şirketi ile Rum polisi arasında 2003 yılında sözleşme imzalandığını belirtmiştir. Gazete radarlara ilişkin sözleşme içerisinde yer alan radar sisteminin geliştirilmesine ilişkin maddenin, sözleşmenin imzalanmasından bu yana beş yıl geçmesine rağmen uygulanmadığını yazmıştır¹¹. Rumların İsrail ile ortak projelere girişmeleri, MEB konusunda da İsrail’in Rumlara desteğini sürdürmesi dikkat çekmektedir. On bir yılı aşkın süredir radar cihazlarını temin edememesi bu desteği kontrollü olarak sürdürdüğü anlamına gelmektedir¹².

8 Ekim 2014 tarihinde Kıbrıs Haber Ajansı’nın Kıbrıs’taki son gelişmelerle ilgili bir değerlendirme yapması istenen Britanya Dışişleri Bakanlığı’nın sözcüsü, “Kıbrıs Cumhuriyeti’nin egemenlik haklarından doğan Münhasır Ekonomik Bölgesi’nde mineral kaynaklar araştırmasını tanıyoruz ve bu kaynakların Kıbrıs’taki tüm toplumların faydası için araştırılması gerektiği yönündeki görüşümüzün aynı kaldığını ifade ederiz” demiştir¹³. Burada İngiltere’nin MEB konusundaki tutumu bölgenin Kıbrıs Cumhuriyeti’ne ait olduğu yönündedir. Çünkü eğer Rumlara ait bir MEB, İngiltere’nin çıkarlarına uygun değildir. Zira Kıbrıs Cumhuriyeti’nin varlığı anlaşmalarla taahhüt edilmiş İngiltere’nin çıkarlarını devam ettirmekte, üstelik bu çıkarların gelişiminin de önünü açmaktadır.

¹⁰ <http://www.arcaajans.com/haber/guncel/cameron-apos-dan-rumlarin-sozde-munhasir-ekonomik-bolgesine-reaksion/480564/>

¹¹ <http://www.gundemkibris.com/guney-kibrisin-sozde-munhasir-ekonomik-bolgesinin-yarisi-kor-95847h.htm>

¹² <http://www.gundemkibris.com/guney-kibrisin-sozde-munhasir-ekonomik-bolgesinin-yarisi-kor-95847h.htm>

¹³ <http://www.abhaber.com/ingiltereden-rumlara-destek/>

SONUÇ

Kıbrıs Rum Yönetimi halen 1960'ta ilan edilen Kıbrıs Cumhuriyeti'nin yetkilerini tek elde toplamakta ve bunu kullanmaktadır. Kıbrıs adası etrafında bulunan doğal gaz ve petrol yatakları uluslararası ilginin bu bölgeye odaklanmasına neden olmuştur. İsrail, Mısır ve büyük petrol şirketleriyle yapılan anlaşmalar, Kıbrıs Cumhuriyeti adına yapılmakta ve dünyaya ilan edilmektedir. Bu nedenle Türk tarafı da otomatik olarak anlaşmanın tarafı olmaktadır. Eğer Rum tarafı, Türk tarafı gibi bağımsızlığını ilan etmiş olsa idi anlaşmadan doğan imkânları kendi kullanacak ve Türk tarafına bir şeyler bırakmayacaktı.

İngiltere MEB'nin Kıbrıs Cumhuriyeti'ne ait olduğunda ısrar etmekle garantörlüğünden doğan haklarını devam etmesini arzu etmektedir. "Bağımsız Devlet" konumunda olan İngiltere üsleri sayesinde bu bölgedeki enerji potansiyelini kendisi de değerlendirmek istemektedir. Üs bölgeleri açıklarında karasuları ilan etmesi ve kıta sahanlığı konusunun gündeme gelmesi beklenmektedir. İngiltere'nin bunun ardından Münhasır Ekonomik Bölgesi de ilan edeceği dikkate alınmalıdır. Ayrıca İngiliz şirketlerinin bölge doğal gaz yataklarında söz sahibi olmaya başlaması İngiltere'nin bu bölgeyle ilgilendiğini göstermektedir. İngiltere'nin ada üzerindeki varlığını askeri alandan ekonomik alana taşıdığı da gözden kaçmamaktadır.

İngiltere'nin Annan Planı'yla kendi üslerini olduğu kadar adadaki varlığını ve de karasularını güvence altına almak istemesi kendi hükümranlık alanını kalıcı olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Sonuç olarak İngiliz Uluslar Topluluğu'nun bir üyesi olarak konumlandırılan Akrotiri ve Dikelya üsleri ile İngiltere'nin Kıbrıs adasının petrol ve doğal gaz potansiyelini kendi çıkarları doğrultusunda kullanacağı ve bu doğrultuda enerji politikaları üreteceği değerlendirilmektedir.

KIBRIS GÖRÜŞMELERİ ve PLANLARI 1947-2004

Kıbrıs adasına hakim olmayı amaçlayan mücadeleler günümüzde hâlâ devam etmektedir. İngiltere'nin adaya «bağımsızlık verme» düşüncesinden sonra çok sayıda plan, görüşme ve müzakere yapılmıştır. Bunlar "Kıbrıs Vaka"sının ne kadar uzun süreden beri tartışıldığının kanıtı niteliğindedir. 1947 yılında hazırlanan Lord Winster Planı'ndan Annan Planı'nın oylanmasına kadar geçen süreç aşağıda özetlenmiştir:

1. Lord Winster Planı 1947
2. Jackson (Anayasa) Planı 7 Mayıs 1949
3. Kıbrıs Sorununun Birleşmiş Milletler'e Taşınması 10 Ağustos 1953
4. Londra Konferansı; I. Macmillan Planı 30 Haziran 1955
5. Kıbrıs Sorununun BM Genel Kurulunda Görüşülmesi 23 Eylül 1955
6. I ve II Harding Planları 8 Ekim 1955
7. Radcliffe Planı - Anayasa Taslağı 13 Temmuz 1956
8. Hugh Foot Muhtariyet Anayasa Tasarısı 7 Aralık 1957
9. Macmillan Planı 19 Haziran 1958
10. Spaak Planı 24 Eylül 1958
11. Zürih ve Londra Andlaşmaları 10 Şubat 1959 ve 19 Şubat 1959
12. 1960 Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası, İttifak Andlaşması, Garanti Andlaşması 1 Nisan 1960
13. Akritas Planı; Kanlı Noel 21 Aralık 1963
14. Londra Konferansı 15 Ocak 1964
15. NATO Girişimi "Lemnitzer Planı" 28 Ocak 1964
16. U-Hant Formülü BM Barış Gücünün Kurulması 4 Mart 1964
17. Johnson Mektubu 5 Haziran 1964
17. Cenevre Konferansı; I. Acheson Planı 15 Temmuz 1964
18. II. Acheson Planı 15 Ağustos 1964
19. Galo Plaza Planı 26 Mart 1965
20. Cyrus Vance Girişimi 30 Kasım 1967
21. 1968-1974 Toplumlararası Görüşmeler
22. Toplumlararası Görüşmelerin Sona Ermesi 2 Nisan 1974
- 23 Temmuz 1974; Barış Harekatı
24. I. Cenevre Konferansı 25 Temmuz 1974
25. II. Cenevre Konferansı 8 Ağustos 1974
26. İkili Görüşmeler ve İnsancıl Konuların Çözülmesi 25 Ağustos 1974
27. Kıbrıs Türk Federe Devleti 13 Şubat 1975

28. Viyana Müzakereleri; Nüfus Mübadelesi; Kayıplar Sorunu 28 Nisan 1975
29. 1977 Doruk-Dört İlke Anlaşması (High Level Agreements) 27 Ocak 1977
30. Amerikan Planı 12 Şubat 1977
31. 1979 Doruk Anlaşması 18-19 Mayıs 1979
32. Toplumlararası Görüşmelerin Başlaması 15 Haziran 1979
33. ABD Plan Girişimi 22 Haziran 1979
34. Türkiye'deki Siyasi Gelişmeler; 12 Eylül 1980
35. Waldheim Önerileri 15 Eylül 1980 - 14 Nisan 1983
36. BM Genel Sekreterinin Yeni Girişimi, "Cuellar'ın Sondajları" 17 Ağustos 1983
37. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin İlanı 15 Kasım 1983
38. İyiniyet Önerileri: 2 Ocak 1984 - 3 Mart 1988; (Ocak 1985 - 29 Mart 1986 BM Belgelerinin Kıbrıslı Türkler Tarafından Kabulü ve Kıbrıslı Rumlar Tarafından Reddi)
39. Perez de Cuellar Belgeleri 10 Eylül 1984
40. 29 Mart 1986 tarihli "Çerçeve Anlaşma Taslağı" (Draft Framework Agreement)
41. 3 Mart 1988; İyiniyet Önerileri
42. BM Gözetiminde Toplumlararası Görüşmeler 8 Haziran 1988
43. GKRY'nin Avrupa Birliği'ne Tam Üyelik Başvurusu 3 Temmuz 1990
44. KKTC ve Türkiye Cumhurbaşkanı'nın Girişimleri 29 Mayıs 1991
45. Gali Fikirler Dizisi; Gali Haritası ve Çözüm Planı (Set of Ideas) 3 Nisan 1992
46. Güven Yaratıcı Önlemler Paketi 18 Haziran 1993
47. Rumların AB'ye Tam Üyelik Başvurusunun Kabul Edilmesi 30 Haziran 1993
48. Güven Artırıcı Önlemler Paketi Üzerine Yazışma ve Görüşmeler Aralık 1993 - Ocak 1994
49. AB Korfuz Zirvesi, AB AD Kararı ve Vize Uygulaması 5 Temmuz 1994

50. Güven Artırıcı Önlemler Paketi Üzerine Görüşmeler 20 Ocak 1995
51. 1995-1997 Kıbrıs Görüşmeleri
52. Yüzyüze Görüşmeler 11 Mart 1997
53. Kıbrıs Türk Tarafının Konfederasyon Önerisi 31 Ağustos 1998
54. Annan Planı'na Giden Yol - Dolaylı Görüşmelerin Başlaması; AB Helsinki Zirvesi; AB'nin Kıbrıs Sorununa Taraf Olması. 3-14 Aralık 1999
55. BM Genel Sekreteri Kofi Annan'ın 12 Eylül 2000 Tarihli Demeci
56. Kesilen Görüşmelerin Devamı İçin Yapılan Girişimler; Çözumsuzlüğü Teşvik Eden Gelişmeler 28 Ağustos 2001
57. Mektup Teatisi-Yüzyüze görüşmeler 8 Aralık 2001
58. Görüşme Süreci ve Karen Fogg Skandalı 7 Şubat 2002
59. BM Genel Sekreteri Kofi Annan'ın Ada'yı Ziyareti 29 Temmuz 2002
60. Ad Hoc Komitelerin Oluşturulması 3-4 Ekim 2002
61. 1. Annan Planı 3 Kasım 2002
62. 2. Annan Planı 10 Aralık 2002
63. Kopenhag Zirvesi 12-13 Aralık 2002
64. 3. Annan Planı 28 Şubat 2003
65. Lahey Zirvesi 10 Mart 2003
66. Güven Artırıcı Öneriler 2 Nisan 2003
67. Türk Tarafının Yeni Önerileri 11 Temmuz 2003
68. AB Brüksel Zirvesi 16 Ekim 2003
69. BM Genel Sekreteri Gözetiminde Tarafların Newyork Görüşmesi; Türk Tarafının Üç Aşamalı Müzakere Planı 5 Şubat 2004
70. Birinci Aşama Müzakere Süreci; Annan Planı Çerçevesinde Kıbrıs İkili Müzakereleri (19 Şubat - 22 Mart 2004)
71. İkinci Aşama Müzakere Süreci; Annan Planı Dörtlü Görüşmeleri 24 Mart 2004
72. Annan Müzakere Sürecinin Son Aşaması; IV. ve V. Kez Revize Edilmiş Annan Planı 29 Mart 2004-31 Mart 2004
73. Referandum 24 Nisan 2004

KAYNAKÇA

- AYDOĞDU, Ahmet (2005) **Kıbrıs Sorunu Çözüm Arayışları**, Asil Yayın: Ankara.
- DENKTAŞ, Rauf R. (2008) **Kıbrıs Elli Yılın Hikayesi**, Akdeniz Haber Ajansı Yayınları: İstanbul.
- ECE, Jale Nur (2014) **Energy Wars in the Eastern Mediterranean, Sea News, October-2014**, <http://www.seanews.com.tr/article/COLUMNISTS/JALENUR/139430/?highlight=cyprus&match=>
- İNANÇ, Gül (2007) **Büyükelçiler Anlatıyor: Türk Diplomasisinde Kıbrıs (1970-1991)**, İş Bankası Yayınları: İstanbul.
- KURAN, Selami (2011) **Uluslararası Hukuk Temel Metinler**, Ankara: Turhan.
- PAZARCI, Hüseyin, (1999) **Uluslararası Hukuk Dersleri**, Ankara: Turhan.
- PAZARCI, Hüseyin, (2009) **Uluslararası Hukuk**, Ankara: Turhan.
- POTTIER, Tim (2009) "A Comparative Analyses of the Five Versions of the Annan Plan", **Reunifying Cyprus The Annan Plan and Beyond**, Edited by Andrekos Varnava and Hubert Faustmann I.B.Tauris & Co Ltd, London.
- TAMÇELİK, Sayalp (1997) **Avrupa Birliği Güney Kıbrıs Rum Yönetimi Münasebetlerinin Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ne İktisadi, Siyasi ve Hukuki Tesirleri**, Nil Yayınları: İzmir.
- TOLUNER, Sevin (1989), **Milletlerarası Hukuk Dersleri**, Beta: İstanbul.

GKRY’NİN AVRUPA ENERJİ PİYASASININ MERKEZİNE OTURMA HAYALİNİN ÇÖKÜŞÜ*

Turgut TURHAN**

1. GKRY’nin doğalgaz stratejisinin temeli¹ Avrupa enerji piyasasının merkezine oturmak olarak belirlenmiştir. Bu bağlamda GKRY’nin amacı, bulunacak olan doğalgazın, potansiyel olarak en önemli alıcısı olan Avrupa ülkelerine satılması suretiyle, Kıbrıs Cumhuriyeti’ni AB için vazgeçilmez bir ülke olmasını ve şimdiye kadar “yanlarında esen” Avrupa rüzgarının, doğalgazla beraber “arkalarından esmesini” sağlamak olmuştur. GKRY yöneticilerinin kendi ifadeleriyle, doğalgazı başta Avrupa ülkeleri olmak üzere dünyanın dört bir yanına pazarlayarak ekonomik bakımdan güçlü bir ülke konumuna gelecek olan Kıbrıs Cumhuriyeti, bu sayede Türkiye’nin bölgede kazandığı stratejik gücü erozyona uğratacak, yine Türkiye’nin bir enerji köprüsü ülke olarak kazandığı önemi ters yüz edecek, ileriye dönük tüm enerji projelerini sona erdirecek ve Kıbrıs görüşmelerinde de bırakan müzakeret etmeyi, Türk tarafına çözümün şartlarını dikte ettirecek bir ülke olacaktır. Hatta Rumlar, doğalgazı masadan kalkan taraf olmamak, tam tersine Türk tarafını masadan kaldıracak ve oyun bozan taraf olmasını sağlayacak bir baskı aracı olarak kullanmayı düşündüklerini de ihsas etmişlerdir. Sonuçta GKRY’ni idare edenler, doğalgaz macerasına atılırlarken, Doğu Akdeniz’de yeniden kurulmakta olan jeopolitik ve jeostratejik dengeler içinde “oyun kurucu ülke” konumuna geleceklerinden emindiler.

2. GKRY’nin gerçekleştirme amacıyla yola çıktığı bu temel stratejinin hayata geçirilebilmesi ise, adanın güneyinde bir doğalgaz sıvılaştırma tesisinin inşa edilmesini şart kılıyordu. Bu tesisin kurulması, GKRY’nin Avrupa enerji piyasasının merkezine oturmasının “olmazsa olmaz” şartıydı. GKRY,

* Metin konuşma formatında kaleme alınmıştır.

** Prof.Dr., DAÜ Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi

kuracağı bu sıvılaştırma tesisi ile, hem kendi yaptıracağı sondaj çalışmaları sonunda bulacağından emin olduğu doğalgazı, hem de İsrail'in bulduğu doğalgazı söz konusu tesise pompalayarak sıvılaştıracak ve sıvılaştırdığı bu gazı LNG tankerleri veya Girit üzerinden Yunanistan'a dönecek olan boru hatlarıyla Yunanistan'a pompalayarak Avrupa enerji piyasasını kontrol altına alacaktı. Bu tesisin inşa edilmesinin maliyeti 10 milyon dolardan fazlaydı. Ama GKRY, bulunacak doğalgazın çok fazla miktarda olacağından emin olduğu için, bu maliyetten korkmuyor ve başta doğalgaz sondaj çalışmalarını yapacak olan şirketler olmak üzere, birçok yabancı şirketin bu inşaatın finansmanını sağlayacağından emin gözükiyordu. Nitekim Rum Ticaret Bakanı Silikiotis, Troyka'ya gönderdiği raporda rezervlerinin 60 trilyon ayak küp olduğunu bunun da 300-500 milyar Euro olduğunu gönül rahatlığı ile bildiriyor ve Troyka'nın endişeye kapılmamasını, alacakları krediyi rahatlıkla geri ödeyebileceklerini bildiriyordu. Üstelik yine aynı bakan, ödemelerine de 2017'de, yani öyle fazla vakit geçmeden başlayabileceklerini Troyka'ya müjdeliyordu.

3. GKRY idarecilerinin bu kadar rahat ve kendinden emin olmalarının nedeni bulacakları doğalgaz rezervlerinin miktarının çok yüksek olacağından emin olmalarıydı. Öyle ya, İsrail 2009'da Dalit adı verilen sahada 14 milyar metreküp, yine 2009'da Tamar olarak anılan sahada 237 milyar metreküp ve 2010'da Leviathan olarak anılan sahada 453 milyar metreküp doğalgaz rezervi bulmuştu. Üstelik anılan bu sahaların hepsi, GKRY'nin tek taraflı olarak ilan ettiği 13 adet parselden Afrodite adı verilen parselde çok yakın olan sahalardı. Aralarındaki mesafe 30-40 mili geçmiyordu. Madem ki İsrail bu alanlarda doğalgaz bulmuş ve son 10 yıl içinde denizlerde aranan en büyük rezerve sahip olma şerefine nail olmuştu, bu doğalgaz kuşkusuz ki 12. parselde de vardı. Yani, ABD Geological Survey'in araştırmalarına göre, koskoca Levant Baseninde 122 trilyon ayak küp doğalgaz rezervi olduğu açıklandığına göre, her ne kadar bu miktarın 45 milyarı bulunmuşsa da, kalan 67 milyon ayak küpten hatırı sayılır bir miktar da kuşkusuz Rumların payına düşerdi! Üstelik 12. parselde GKRY adına doğalgaz arayacak olan şirket, İsrail'in anılan bu parsellerinde doğalgaz bulan ABD kökenli Noble Energy şirketi idi. İsrail için araştırmalar yaparak milyarlarca metreküp doğalgaz rezervi bulan bu şirket, parayı verince kuşkusuz ki, Rumlar için de yüksek doğalgaz rezervleri bulabilecekti.

4. Rumları kendilerinden bu kadar emin bir psikoloji içine sokan en önemli faktör ise, özellikle bölgede sondaj faaliyetlerine başlayarak dolarlarına dolar katmak isteyen dev enerji şirketlerinin Rumların beklentilerini arttıracak tahminleri ile, bu tahminlere dayanılarak yapılan ve tabii ki müthiş abartılmış rakamlarla son bulan hesaplamalar bulunmaları oldu. Örneğin 12. parseli bir an önce kapmak isteyen Noble Energy, daha işe başlamadan, bölgede 60 trilyon ayak küp doğalgaz rezervi olduğunu tahmin ettiklerini ve bunun da 300 milyon dolar demek olduğunu açıkladı. Zaten bu açıklamayı duyan Silikiotis hiç vakit kaybetmeden, “Güney Kıbrıs’ın artık büyük uluslararası petrol ve doğalgaz alanına dahil olduğunu ve bölgesel enerji merkezi haline geldiğini” gururla dünyaya duyurdu. Bu açıklamalara dayanarak konuşan Avrupalı parlamenterler bile, örneğin Alman Hür Demokrat Parti grubu üyesi Frank Schaffer, Rumlara kredi vermek üzere müzakereler yürüten Troyka’dan, “GKRY nin 600 milyar Euro’luk bir doğalgaz gelinine sahip olacağını ve bu miktarın alacakları krediye teminat olarak gösterilmesini” isteyecek kadar ileri gitti! Ama işin ilginç tarafı, ileri giden sadece bazı politikacılar değildi. Rumlar da artık iyice muazzam doğalgaz rezervleri bulacaklarına kendi kendilerini öylesine inandırdılar ki, daha ortada hiçbir şey yokken, olmayan doğalgaza dayanarak tahvil çıkarmak ve bu yolla piyasadana para toplayarak ekonomik krizden bir nebze olsun kurtulmaya bile teşebbüs ettiler.

5. Nihayet unutmamak gerekir ki, GKRY idarecilerinin doğalgaz konusunda bu kadar emin ve bu kadar abartılı konuşmalarına yol açan diğer bir önemli neden de, doğalgaz konusunu bir iç politika malzemesi olarak kullanmak istemeleriydi. Bilindiği gibi Güney Kıbrıs halkı, son başkanlık seçimlerinin arkasından gelen ağır bir ekonomik kriz ve 2011’de Evangelos Florakis deniz üssünde, ülkenin elektrik şebekesini bile çökerten büyük bir patlama yaşamıştı. Yaşanan bu olaylarla beraber, toplumun Rum liderliğine olan güveni son derece sarsılmıştı. Nitekim Rum halkı, başta doğalgaz olmak üzere artık hükümet temsilcisinden ve basında yer alan haberlerden kötü bir şey duymak istemediklerini açıkça ifade etmiştir. İşte bu nedenle, Rum hükümetleri toplumun olumlu etkileyecek olan gelişmeleri ön plana çıkarmayı bir iç politik taktik olarak benimsemişlerdir. Doğalgaz zenginliğinden kazanılacak olan maddi imkanları, topluma ballandıra ballandıra anlatmak, bu taktiğin mükemmel bir örneği olarak karşımız çıkmıştır. Sonuçta doğalgaz Rum toplumunun son yıllarda yaşadığı sarsıntıyı atlatmasına yarayan bir psikolojik tedavi aracı haline dönüşmüştür.

6. Bir ekonomistin 12. parseli hiç anmadan yapmış olduğu hesap ise aynen şöyleydi: Bölgedeki doğalgazın miktarı 1 trilyon metreküpten fazladır. Çıkış bedelinin yaklaşık 40 dolar olduğu düşünülürken, satış fiyatının da ortalama 100 doların üzerinde olduğu kabul edilirse, 1 trilyon metreküp doğalgaz 100 trilyon dolarlık bir rezerv demektir ki, bu rezervle, başta mülkiyet olmak üzere Kıbrıs sorununun bir çırpıda çözülmesi işten bile değildir! Görüyorsunuz ekonomist arkadaşımız verilen abartılı rakamlardan nasıl etkilenmiş... 12. parselden değil, ama tüm bölgedeki hidrokarbon zenginliklerinden hareketle Kıbrıs sorununu bir çırpıda çözüverdi! Oysa ki, aynı günlerde bir doğalgaz ekonomi politikasından anlayan uzmanlar bakın ne diyorlardı: “Bulunduğu iddia edilen doğalgazın miktarı henüz kesin olarak belli olmadığı gibi, bu gazın fiyatının da ne olacağına belirlenmesi, söz konusu gazın alıcılara ulaşabilme süreçleri ile çok yakından ilgili bir konudur. Doğalgaz fiyatları petrol gibi belirli referans endekslerine bakılarak belirlenmemekte ve her yatağın içinde bulunduğu koşullar fiyatlara etki edebilmektedir. Bu noktada, henüz boyutları bile belli olamayan Kıbrıs doğalgazının alıcılara nasıl taşınabileceği alternatifleri hesaplanmadan gazın ekonomik değerine ilişkin söz söyleyebilmek için henüz çok erkendir”. Uzun lafın kısıtı bu satırların yazarı hem Rumlara hem de Türk kesiminde yüksekte ahkam kesenlere “uçmayın”, “dereyi görmeden paçaları sıvamayın” diyor ve üstelik çok yakında Rumların başına gelebilecek ciddi bir tehlikeyi, yani gazın özellikle başta AB ülkeleri olmak üzere tüketicilere hangi yolla taşınarak arz edileceği sorununa dikkat çekiyordu.

7. Bu arada, böyle aklı başında insanların sadece Türkler arasında değil, zafer sarhoşluğu içinde olan Rumlar arasında da çıkıyordu. Örneğin Rumlar hidrokarbon sorunu için bir “Akil Adamlar Danışma Grubu” kurmuşlardı. Bu grubun içinde yer alan ve 10 yıl BP’de, 25 yıl da Shell’de çalışan Mike Hacitofis, “bölgede büyük rezervler keşfedilse bile, piyasanın büyüklüğünün doğalgazın ihracatı konusunda gerçek bir rekabet ortamı oluşmasını engellediğini, ihracat seçeneklerinin kısıtlı olduğunu ve henüz birçok bilinmeyen parametrenin mevcut olduğunu ve bu nedenle, çok yönlü ve ayrıntılı incele yapmadan terminal inşası konusunda acele edilmemesinin daha doğru olacağını” dile getirmiştir. Bir Kıbrıslı Rum politikacı da, aynı şekilde, “Ortalıkta çok fazla rakam dolaştığını, ancak dürüst olmak gerekirse gazın miktarının ve olası değerinin ne kadar olduğunu kimsenin bilmediğini” dile getiriyor ve karar vermek için acele edilmemesi gerektiğini tavsiye ediyordu.

8. Deyim yerindeyse, “ortada fol yok, yumurta yokken” Rumlar yaratılan bu abartılmış havanın da etkisiyle, kendilerini Avrupa enerji piyasasının merkezine oturtacak olan sıvılaştırma tesisinin kurulması stratejisine iyice sarıldılar. Üstelik bu abartılmış tahminler, Rumların hesap hataları yapmalarına da yol açtı. Nitekim kurmayı düşündükleri sıvılaştırma tesisini “3 tren” üzerinden hesapladılar ve tesisi inşa etmeye talip olan şirketlerle yaptıkları ön görüşmeleri de bu miktar üzerinden yaptılar. Doğalgaz mühendislerinin söylediğine göre her bir trenin inşası için 5 trilyon metre küp (ayak küp) gaz ihtiyacı vardır. Yani Rumlar tüm hesaplarını ve pazarlıklarını 15 trilyon metre küpe (ayak kübe) göre yaptılar. Ama bu konuda Rumların da fazla günahını almamak lazım. Zira başta Noble Energy ve Fransız Technics şirketleri olmak üzere birçok şirket, en az 10 milyon dolara inşa edilebileceği ifade edilen bu terminalin inşası için GKRY ile ön görüşmeler yapmışlar ve hatta inşaatın finansmanına önemli ölçüde katkıda bulunabileceklerine dair sözler vermişler, iyi niyet mektupları imzalamışlardı. Bu şirketler pastadan pay almak için öylesine iştahlıydılar ki, sondajı yapacak olan Noble Energy şirketi, Mart 2012’de, Afrodit parselini Vasiliko’ya bağlayacak olan boru hattının güzergahının tayin edilmesi için, kiraladığı İtalyan bandıralı “Odin Finder” isimli gemiyle, derinlik ve deniz zemini çalışmalarını bile yaptırmaya başlamıştı. Hatta GKRY, Odin Finder, sadece adanın güneyinde döşenecek olan boru hattının jeofizik yapısını değil, boru hattının Yunanistan’a bağlanması büyük projesi çerçevesinde, Kıbrıs ile Girit adası arasındaki deniz dibi hakkında da çalışmalara başlayacağını dünyaya duyuruyordu.

9. Rumlar açısından her şey çok iyi gidiyordu. Önce Moskova’ya, daha sonra defalarca Brüksel’e gidip geldikten sonra AB Troykası istenilen 17.5 milyar Euro’luk krediyi vererek mali destek sağlamış ve Rumlar içinde düşükleri ekonomik bunalımı kısmen olsun atlattmışlardı. Kuşkusuz ki, bu mali desteğin sağlanmasında, AB üyesi olmak kadar, uluslararası kamuoyunda yaratılan, “Rumlar çok büyük doğalgaz kaynakları buldular” şeklinde yaratılan hava da önemli bir rol oynamıştır. Uluslararası toplum, çıkan haberlere paralel olarak Rumların bulacakları doğalgazın çok büyük miktarlarda olacağına o kadar inanmıştır ki, Rumlara 17.5 milyar Euro vermek için kılı kırk yaran, Rumları bin bir defa Brüksel’e ayaklarına çağırarak AB, Rumların 2015’te doğalgazdan elektrik üreterek iç tüketimde kullanmaya başlayacaklarını ifade etmeleri üzerine AB Yatırım Bankası üzerinden 130 milyar Euro’luk krediyi derhal onaylamışlardır.

10. 2010 yılı Rumlar açısından kader yılı oldu. Zira 2008 Gazze hareketi, 2009 “One Minute” krizi ve nihayet 2010’da yaşanan Mavi Marmara olaylarıyla birlikte kopan Türkiye-İsrail ilişkileri sonunda, birbirleriyle tarihleri boyunca resmi bir ziyaret bile yapmamış olan GKRY ile İsrail, Türkiye karşıtlığı ortak paydasında ve doğalgaz ekseninde bir araya gelerek Aralık 2010’da bir MEB anlaşması imzaladılar. Kendi ifadeleriyle, 2010 kadar birbirlerine selam bile vermemiş olan bu iki devlet, artık “stratejik ortak”lar! Bundan böyle, İsrail ve İsrail’in doğalgazı da Rumların AB enerji piyasasının merkezine oturmasına hizmet edecekti. Yine kendi ifadeleriyle, İsrail bir umut olmuştu. Rum Dışişleri Bakanı Markuli neredeyse her ay Tel Aviv’e gider oldu. Rum kilisesi lideri Başpiskopos Hrisostomos bile olaya gülererek, “olur mu böyle şey!” derken, GKRY İsrail ile birtakım teknik yardım ve işbirliği, kurtarma, güvenlik gibi alanlarda iş birliği antlaşmaları imzalamaya bile başlamıştı. Taraflar doğalgaz ekseninde birbirlerini çok sevmişlerdi. Dedim ya, Rumlar için işler o kadar iyi gidiyordu ki, Noble Energy çalışmalarına artık Houston’daki merkezini de dahil etmişti. Vasiliko’da kurulacak olan sıvılaştırma terminalinin ve daha sonra inşası düşünülen Kıbrıs-Girit ve Girit Yunanistan boru hatlarının tüm teknik planları artık Houston’dan geliyordu. Şirket genel müdür yardımcısı Terry Gerhard bu yıl içinde Lefkoşa ile Tel Aviv arasında mekik dokuyor, ilgili bakanlıklara sunum yapıyor ve hükümetlerle görüşüyordu.

11. Rum basınının ifadesiyle “bir paskalya şenliği” havasında doğalgaz bulma macerasına atılan Rumlar, 2011 Ekiminde, adanın güneyinde ilan etmiş oldukları parsellerden en umutlu oldukları 12. parselde, Noble Energy vasıtasıyla sondaja başladılar. Aralık 2011’de, 5861 metre sondaj derinliğine ulaşan şirket, bölgede bulmayı umdukları doğalgaz miktarının 5 ilâ 8 trilyon ayak küp olduğunu açıkladı. Aralık sonlarına gelindiğinde Rumlar bayram ediyor, gazeteler “çifte noel kutuluyoruz!” diye manşetler atıyorlardı. GKRY Ticaret Bakanı Praksula Andoniadu, “7 triyon ayak küp ortalamasıyla, 5 ilâ 8 triyon ayak küp arasındaki bu miktar, 2000 yılından bu yana dünya çapında keşfedilen en büyük 4. doğalgaz yatağıdır ve şu ana kadar dünyada keşfedilen en iyi 100 yataktan birisidir, bu yatak Kıbrıs’ın 210 yıllık ihtiyacını karşılayacaktır” diyor ve “üstelik, bu yatak, bölgede bulunan 14 yataktan bir tanesidir ve toplam rezervin sadece % 10’udur” diyerek güneydeki halkı tam bir doğalgaz sarhoşluğuna boğuyordu! Houston Üniversitesi ekonomi profesörlerinden Rum ekonomist İkonomidis, bu miktardan kazanılacak olan

paranın 450 milyar dolar olduğunu sevinerek ifade ediyordu. Kıbrıs Politeknik Dekanı Prof. Panos Papaanastasiu ise, bu kazancı “doğrudan kazanç” olarak daha alçak gönüllü bir biçimde 18 milyar dolar olarak hesaplıyordu. Üstelik Rumlara göre, bu miktar sadece 12. parselde bulunan doğalgazdı. Bir de petrol olayı vardı! Nitekim Noble Energy, açıkladığı doğalgaz yatağının altında da 3 milyar 700 milyon varil petrol yatağı bulunduğunu da açıklayarak, Rumları tam bir sevince boğuyordu. Bir yabancı diplomat, Rumların içinde bulunduğu psikozu, “Kıbrıs büyükelçisi gözünde dolar işaretleleriyle dolaşüyor” diyerek ifade etmişti!

12. Üstelik Rumlar bulduklarına inandıkları bu zenginliği Kıbrıs Türkleriyle paylaşmaya da pek niyetli gözüküyorlardı. Türkiye, 2003 yılında GKRY ile Mısır arasında imzalanan MEB antlaşmasına vermiş olduğu cevabı, Doğu Akdeniz’de sadece kendi haklarını değil, Kıbrıs Türklerinin haklarını da koruyacağını açıkça dünyaya ilan etmişti. Bu kararlılığını, Rumların daha sonra yaptığı tüm uluslararası hukuka aykırı eylem ve işlemlerde de tekrarladı ve gereğinde sert gücünü gösterebileceğini özellikle 2007 yılında bölgede yaptığı askeri tatbikatla gösterdi. Daha sonra da 12. parselde Piri Reis araştırma gemisini göndermekle niyetinde ne kadar ciddi olduğunu ortaya koydu. Türkiye’nin bu kararlılığı hem GKRY idaresini hem de uluslararası camiayı ciddi anlamda düşündürmeye başladı. Nitekim bu nedenle hem Rumlar hem de uluslararası aktörler “adanın güneyinde bulunan doğalgaz sadece Rumların değil, aynı zamanda Türklerindir de... Tabii ki Türkler de bu zenginlikten paylarına düşeni alacaklardır” söylemini bol bol tekrarlamağa başladılar. Ama görüldüğü gibi GKRY, Türklerin haklarının ancak çözümden sonra verileceğini açıkça dile getiriyordu. Bu ifadenin iki anlamı vardı: Bunlardan birincisi; Rumların doğalgaz arama ve çıkarma sürecine Kıbrıslı Türkleri dahil etmeyip, bu süreci tek yanlı olarak sürdürecekleri idi. İkincisi ise; Rumların, bulacakları doğalgazı, daha işin başındayken düşündükleri gibi, kapsamlı bir çözüm antlaşmasının yapılmasında bir baskı unsuru olarak kullanacakları ve antlaşmayı Türk tarafına dikte ettirmek amacıyla olduklarıydı. Nitekim dönemin Ticaret Bakanı Praxoula Antoniadu, “Kıbrıslı Türkler de Kıbrıs’ın vatandaşlarıdır ve bu nedenle yeniden birleştirilmiş Kıbrıs’ın sahip olduğu bütün doğal kaynakların nimetlerinden yararlanacaklardır” demek suretiyle, Kıbrıslı Türklerin, ancak adanın yeniden birleşmesi halinde bu nimetlerden yararlanabileceklerini açıkça dile getiriyor ve daha şimdiden birleşme şartını bir baskı aracı olarak kullanıyordu.

13. Üstelik, bu ifadelere rağmen, Rumların söylediklerinde ne kadar samimi oldukları da tartışma götürürdü. Nitekim, amacı “dünyadaki çatışmaları önlemeye yardımcı olmak” şeklinde özetlenebilecek olan meşhur “Milletlerarası Kriz Grubu”, daha önce el atmış olduğu Makedonya, Saraybosna, Kosova, Ermenistan ve Azerbaycan sorunları gibi Kıbrıs sorununa da el atmış ve bu nedenle, bulunacak olan doğalgazın Kıbrıs’ta çözümü ateşleyebilecek olan bir kıvılcım olup, olamayacağını raporlarında tartışmıştır. Kriz grubunun bu amaçla Kıbrıs’ta Rum politikacılarla yapmış olduğu mülakatlar sırasında sorulan sorulara verilen cevaplar, GKRY yetkililerinin “çözümünden sonra” söylemlerinde pek de samimi olmadıkları izlenimi yaratmaktadır. Örneğin bir bürokrat şunu söylüyordu: “Ticaret bakanımız Türkler çözümünden sonra doğalgaz gelirlerinden faydalanacak dedi, ona, Ticaret ve Türkiye Bakanı adını taktılar. Bir başka politikacı ise durumu, “gaz mavidir, dolayısıyla tabii ki Rumlarındır!” diye özetliyordu! Daha fanatikler de vardı... Örneğin bir politikacı, “Türkleri cezalandırabileceğimiz bir şey çıktı... Kuzeyde geri alamadığımız mülklerimiz karşısında sahip olduğumuz bir şey..” Tabii ki bu sözler bir toplumun genel görüşünü yansıtmazdı ama, bir politikacının daha gerçekçi olarak ifade ettiği gibi, “Doğalgaz gelirlerinin Türklerle paylaşacağız denmesinden pek memnun değiliz. Kıbrıslı Rumlar gazın Türklerle beraber idare edilmesini kabul etmezler. Zira gaz gelirleri, avro krizi ile boğuşan bizler için ekonomik bir kazanç kapısı olacaktır”... Görüldüğü gibi, toplumda oluşan genel yaklaşım doğalgazın idaresi ve paylaşımı konusunda Rumların Türklere pek de iyi gözlerle bakmadığı yolundadır.

14. GKRY yetkilileri, inandıkları veya inandırıldıkları bu müthiş rakamlardan sonra, doğal olarak ilan etmiş oldukları diğer parsellerde de sondaj çalışmalarının başlaması yoluna gittiler. Öyle ya, adanın güneyi 40’tan fazla aynı büyüklükte yataklarla doluydu! 12’de bulunan sadece % 10’uydu! Zaten doğalgaz piyasasında öylesine bir zenginlik pompalanmıştı ki, bütün dev enerji şirketlerinin gözü Kıbrıs’ın güneyindeki sulardaydı. Bu ortamdan faydalanmak isteyen GKRY hiç vakit kaybetmeden Şubat 2012’de 2. tur milletlerarası ihaleyi açma çalışmalarını başlattı. Artık var güçleriyle doğalgaz terminalinin kurulmasına doğru yelken açmışlardı.

15. Önemle belirtmek gerekir ki, GKRY’nin 2. tur ihaleyi açtığı günlerde tek bir korkusu vardı: Bunlardan birincisi, Türkiye’nin de hem kendi MEB’deki hakları, hem de tek taraflı hareket eden GKRY karşısında Kıbrıs Türklerinin haklarını korumaya kararlı olmasıydı. Bu konuda Türkiye sert gücünü göstermekten kaçınmayacakmış gibi gözüküyordu. Türkiye bu karar-

lılığını 2004'te Mısır ile GKRY arasında yapılan MEB anlaşmasına karşı verdiği notada ortaya koymuş ve ondan sonra GKRY'nin yaptığı her uluslararası deniz hukukuna aykırı işlemde tekrarlamıştı. Rumlar, Türk deniz ve hava kuvvetlerinin Limasol ve Larnaka'dan çıplak gözle izlenen ve gerçek mermilerin kullanıldığı tatbikatı unutamıyorlardı. Demek ki, tüm parsellerdeki sondaj çalışmalarının güvenliği sağlanmalıydı. Rumların yaşadıkları ikinci büyük korku ise, Türkiye ile İsrail arasındaki ilişkilerin düzelmesi ve bu bağlamda pamuk ipliğine bağlı olan ve “dünyanın gördüğü en komik stratejik ortaklık” olarak anılan GKRY ile İsrail arasındaki ilişkilerin bozulmasıydı. Bu son olasılıkta ortada kalacaklarını ve Vasiliko'da kurmayı hayal ettikleri sıvılaştırma terminalini kuramayacaklarını çok iyi biliyorlardı. Bu nedenle, bir an önce diğer parsellerde de doğalgaz bulup, İsrail'le bir taşıma anlaşması yapmayı peşindeydiler. Ama dikkat ederseniz bu aşamada Rumların 12 ve diğer parsellerde yeterli doğalgaz rezervi bulamama, bulunsa bile doğalgazın Kıbrıs üzerinden değil de, Türkiye üzerinden piyasaya arz edilmesi veya Türkiye ile İsrail arasındaki ilişkilerin günün birinde düzelmesi halinde başlarına neler gelebileceğine ilişkin bir korkuları yoktu. Bu nedenle Dışişleri Bakanı Markulli, 2012 yılının başlarında büyük bir özgüvenle, “buldukları doğalgazın bölgede dengeleri değiştirdiğini ve bugüne kadar gücü tekelinde bulunduran Türkiye'nin bu gücünün kırıldığını” söylüyordu. Diğer bir ifadeyle Markulli, kısaca “amaçlarına ulaştıklarını” dile getiriyordu. Oysa gelişmeler buna fırsat vermeyecekti....

16. Kanımca, Rumlar, tek korkuları olan güvenlik korkusunu, 2. ihaleyle beraber çok başarılı bir şekilde aştılar. Bu korkunun aşılmasında devrin bakanı Solon Kasinis'in çok önemli katkıları olduğunu söylemek gerekir. Zira Hristofyas'ın Ticaret Bakanı Kasinis daha Rumlar doğalgaz stratejilerini geliştirirken, sürece muhakkak ABD'nin dahil edilmesi gerektiğini önemle dile getirmişti. Nitekim GKRY, 12 parseli ABD kökenli Noble Energy'ye vermekle, zaten bunu sağlamışlar ve daha baştan Türkiye'nin olası bir askeri müdahalesinin önüne set çekmişlerdi. Şimdi sıra bu seti kuvvetlendirmede idi. Noble Energy, 12. parseldeki hisselerinin % 30'unu İsrail şirketi Delek'e devredince zaten yapılmış olan MEB antlaşması nedeniyle dolaylı olarak işin içine girmiş olan İsrail, şimdi doğrudan sürece dahil oluyordu. Artık 12 parseldeki sondaj çalışmaları İsrail donanmasının uzaktan kontrolü ve İsrail insansız uzay araçlarının gölgesinde yürüyecekti. Rumların 2. ihalede izledikleri strateji ise, parsellerdeki arama ruhsatlarını AB üyesi ülkelerin enerji şirketleri olan veya onların ortak oldukları konsorsiyumlara vermek şeklinde

idi. Böylelikle Rumlar, şimdiye kadar yanlarında olan ve Rumların Kıbrıs Türklerini hesaba bile katmaksızın yaptıkları bütün işlemleri “egemendirler, yaparlar” anlayışı içinde olan AB’nin rüzgarını artık arkalarına almış olacaktı. Nitekim açılan ihale sonunda, 2, 3 ve 9. parseller İtalyan ENIKOGAS ortaklığına, 10 ve 11. parseller ise Fransız TOTAL şirketine verilerek sondaj çalışmalarının, Rumların ifadesiyle “zırha bürünmesi” sağlanmış ve çalışmaların mutlak güvenliği sağlanmış oldu. Öyle ya, Türkiye bir parselde ABD ve İsrail şirketlerinin, diğer bir parselde İtalyan şirketinin, diğer bir parselde ise Fransız şirketinin çalıştığı bir alana askeri hareket düzenleyecek değildi ya!

17. Durum GKRY açısından bu kadar iyi giderken, Rumların hayallerini suya düşürecek ilk önemli neden 2012’de ortaya çıktı: Konuyla ilgilenen ve hesap yapmayı bilen tüm kurumlar, ulaşılacak olan doğalgaz rezervlerinin miktarı ne olursa olsun, Kıbrıs üzerinden değil, Leviathan’dan Türkiye’ye dönecek olan boru hatları marifetiyle Avrupa ülkelerine pazarlanmasının daha ekonomik ve daha mantıklı olacağını ileri sürüyorlar ve konuyu tartışmaya açıyorlardı. Açıktır ki, böyle bir tartışmanın başlaması ve sonunda İsrail ve GKRY doğalgazının Kıbrıs üzerinden değil de Türkiye üzerinden taşınmasına karar verilmesi ihtimalinin doğması dahi Rumlar için büyük bir tehlikeydi. Eğer bu tartışma devam eder ve Vasiliko’da kurulması hayal edilen sıvılaştırma tesisinin kurulmasından vazgeçilirse, Rumların bütün stratejisi çökmüş olacaktı. Zira Rumların devre dışı bırakmak için var güçleriyle uğraştıkları Türkiye, bırakın devreden dışı kalmayı, daha çok devreye girmiş olacak ve doğalgazı nakleden ülke olarak tüm kontrolü eline alacaktı. Rumlar için bu bir yıkımdı ve derhal böyle bir sonucun ortaya çıkmasını önlemek için çalışmalara başladılar.

18. Belirtmek gerekir ki, Rumların bu tartışmaya yönelik çalışmaları başarılı olmamıştır ve bu tartışma hâlâ sürmektedir. Şöyle ki; GKRY idarecileri bu tartışmayı önlemek ve Vasiliko’da kurulacak olan tesisi vazgeçilmek kılmak için ilk önce İsrail ile bir taşıma anlaşması yapma peşine düşmüşler ve bu yönde çok fazla gayret sarf etmişlerdir. Ancak İsrail, GKRY ile böyle bir taşıma anlaşması imzalamaya hiçbir zaman yanaşmamış ve GKRY’ni deyim yerindeyse bugüne kadar başarıyla oyalamıştır. İsrail’in neden böyle bir oyalama stratejisi güttüğü ise birbirine bağlı farklı nedenlerle açıklanabilir. İsrail’i bu stratejiye yönelten en önemli neden, bölgede düzen ve güvenlik isteyen ABD’nin, İsrail ile Türkiye’nin küs kalmasının mümkün olmayacağını İsrail’li yetkililerce çok iyi bilinmesiydi. Nitekim İsrail, hem ABD Başkanı Oba-

ma hem de kendi isteğiyle, Mavi Marmara olayının hemen ardından Türk yetkililer ile barış için görüşmeye başlamıştı. Diğer bir ifadeyle İsraili yetkililer günün birinde Türkiye ile diplomatik ilişkilerinin düzeleceğini ve dolayısıyla GKRY ile stratejik ortaklıklarının, son bulmasa bile temelden sarsılacağını çok iyi biliyorlardı. Nitekim bilindiği gibi, ABD Dışişleri Bakanı Kerry'nin neredeyse başkanlık ettiği bu görüşmeler sonuçta, Başkan Obama'nın İsrail ziyareti sırasında Netanyahu'nun dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ı arayarak özür dilemiş ve iki ülke arasındaki ilişki bir normalleşme sürecine girmişti. Ancak belirtmek gerekir ki, Doğu Akdeniz'deki tüm hidrokarbon yataklarını kontrol altında tutmak isteyen İsrail'in gerçekleştirdiği yeni Gazze operasyonu artık iki ülke arasında onarılması çok güç yaralar açtı.

19. Öte yandan, İsrail'in bu tartışmayı derhal GKRY lehine sonuçlandırmamasının diğer önemli bir nedeni de sondaj çalışmalarının halen devam ediyor olmasıydı. Gerçekten sondaj çalışmaları halen devam ediyordu ve daha bir dolu bilinmeyen vardı. Bu şartlar altında Vasiliko'da inşa edilecek olan sıvılaştırma terminali için 10 milyon dolarlık bir yatırıma girişmek pek akıllıca değildi. Her ne kadar Noble Energy şirketi pastadan pay kapmak için bazı rakamlar açıklıyorsa da, İsraili yetkililer olağanüstü tedbirli davranıyor ve hem kendi şirketleri olan Delek ve Avner'i zarara sokmamak; hem de doğrudan doğruya kendi hazinelerinden gereksiz para çıkmasını önlemek için Noble Energy ile kıyasıya pazarlık ediyorlardı. Pazarlığın uzamasının nedeni ise açıktı: İsrail, Noble Energy'nin teyit sondajını yaparak elde edeceği doğalgaz miktarının açık ve net bir biçimde ortaya çıkmasını ve elde edilecek olan bu miktarla sıvılaştırma tesisi kurmanın ekonomik açıdan sürdürülebilir olup, olmadığını görmek istiyordu.

20. Tabii ki İsrail'in bu tartışmalara GKRY lehine son noktayı koymasının diğer bazı nedenleri daha vardı. Bir kere görünen köy kılavuz istemezdi. Rumların istediği sıvılaştırma tesisinin maliyeti 10 milyon dolar veya aşkın bir rakamdı. Oysa ki, on Türk şirketi İsrail hükümetine 160 km'lik bu hattı 2.5 milyon dolara inşa etmeyi teklif etmişler ve bunlardan Turcas, Zorlu Grubu'nun projeleri İsraili yetkililer tarafından ön plana çıkarılmış ve bırakalım Tel Aviv'i, bu projelerin teknik detayları İstanbul'da bile taraflar arasında görüşülmüştür. Yapılan bütün bu görüşmelerden Türk hükümetinin de haberdar olduğunu ve İsrail'in Türkiye'den özür dilemesinde özel sektörün bu görüşmelere bağlı olarak iki hükümet üzerinde yarattığı baskıyı da belirtmek gerekir. Bu maliyet hesabı yanında, Orta Doğu'yu enerji kaynakla-

rından hareketle yeniden şekillendirmek isteyen ABD'nin de Türkiye üzerinden taşıma yapılmasını desteklemesi İsrail'i etkilemiştir. Zira ABD, Rum ve İsrail gazının Türkiye üzerinden yapılmasının gerçekleşmesi halinde Kıbrıs sorununun çözüleceğini ve Yunanistan/Türkiye/Birleşik Kıbrıs üçlüsünün ön plana çıkararak bölgede Rusya/İran/Suriye üçlüsünün doğalgazı kontrol etmesini engellemek istiyordu. Nitekim, ABD Dışişleri Bakanı Kerry, bütün bu gelişmeler sonunda paniğe kapılarak ABD'yi bu görüşünden vazgeçirmek için Washington'a giden GKRY heyetinde yer alan Rum Dışişleri Bakanı Lakrotopis'e, "dikkat edin...bu kafayla giderseniz elinizdekileri de kaybedeceksiniz!" sözü boşa değildi. Tabii ki böyle bir çözüm, GKRY ile istenmediği bir evlilik yapmış olan İsrail'e de GKRY'den kurtularak hem ABD'ye bağlı kaldığını gösterme, hem ezeli düşmanları olan İran ve Suriye'nin doğalgazdan uzak kalmasını sağlama ve bölgede her zaman ihtiyacı olduğu Türkiye'ye yakınlaşma fırsatı sağlayacağı için de tercih ediliyordu. Son olarak AB'nin de taşımının Türkiye üzerinden yapılmasının doğru olacağı yönündeki görüşü benimsemesi, Rumları iyice çökertti. Aslında AB'nin bu tutumu yeni değildi. Zira AB, bu görüşünü Troyka'nın GKRY'ne vereceği kredinin şartlarını görüşürken iletmış ve AB Enerji Komiseri Oftinger, "hayali projelerden vazgeçin, gazın Türkiye üzerinden Avrupa'ya ulaştırılması en ekonomik ve en güvenli yoldur" demişti. Açık ki AB, bu tercihinde ısrarcı olurken, Avrupa'ya gelecek olan gazın maliyetinin düşük olmasını ve böylelikle Rus gazına ciddi bir alternatif olabilmesini düşünüyordu. Tabii bu arada, doğalgazın Kıbrıs'tan Girit'e ve Girit'ten de Yunanistan'a döşenecek boru hattı ile taşınması projesinin hiçbir şekilde kabul görmediğini ve bu nedenle üzerinde ciddi bir tartışmanın yapılmadığı söylemeye herhalde gerek yoktur.

21. Önemle belirtmek gerekir ki, bir Avrupalı diplomatın da çok isabetli olarak dile getirdiği gibi, doğalgazın taşınması konusunda Rumların aldığı bu ciddi yara, Rumların sürecin başında yaşadıkları coşkunun yerini daha sakin ve daha temkini bir politikaya bırakmasına yol açmıştır. Diğer bir ifadeyle gazın taşınması problemi etrafında yapılan tartışmalar ve milletlerarası aktörlerin bu konudaki tutumu, Rumların, sürecin başında hayal ettikleri gibi, Avrupa enerji piyasasının merkezine oturma hayallerinin pek de kolay gerçekleşmeyeceğini ortaya koyan ilk önemli neden olmuş ve deyim yerindeyse, Rumların özledikleri pozisyona kavuşmalarını daha 2012'lerde engellemiştir. Ancak yine önemle belirtmek gerekir ki, bu aşamada, ortaya çıkan krizi idare edebilecek verilere sahip olmayan Rumlar, Vasiliko'da sıvılaştırma tesisi kurma stratejisinden vazgeçmemişler ve ortaya çıkan bu tartışmaya kadar

karada bir sıvılaştırma tesisi kurmayı stratejilerinin odak noktası haline getiren Rumlar, bu tartışmalarla beraber, denizde (FLNG) kurup, sıvılaştıracakları doğalgazı tankerlerle dünyaya arz etmeyi de politikalarına dahil sarılmışlardır.

22. Rumların, karada (LNG) veya denizde (FLNG) kurulacak olan tesisleriyle doğalgazın taşınmasını savunmayı gündeme getirdikleri bu günlerde, hemen hemen tüm uluslararası aktörlerin doğalgazın bölgeden Türkiye'ye inşa edilecek olan boru hattı aracılığıyla taşınması olasılığının yanında yer alması ise, doğal olarak "adada bir an önce çözüm" sloganının ön plana çıkması sonucunu doğurmuştur. 2012'den bu yana yoğun bir biçimde yaşanmakta "doğalgaz çözümü getiriyor!" sloganıyla birlikte, önce ada halkına, daha sonra da başta ilgili aktörler olmak üzere tüm dünya kamuoyuna bir "çözüm ümidi" yoğun bir şekilde pompalanmıştır. Bu slogan altında beklenen, başta ABD ve BM'nin baskısı ve AB ile İsrail'in de desteğiyle Türk tarafı ile Rum ve Yunan taraflarının Kıbrıs sorunu konusunda bir an önce kapsamlı çözüme ulaşarak bölgeden Türkiye'ye dönecek olan boru hattının inşasının önünü açmaktı. Tabii ki sloganın asıl sponsoru ABD idi. Zira, yeni bir etken olarak doğalgazdan hareketle Ortadoğu'yu yeniden şekillendirmek isteyen ABD, Kıbrıs'ta gerçekleştireceği bir çözümle Türkiye/İsrail/Yunanistan ve Birleşik Kıbrıs'ı birbirine bağlayarak, bölgede Rusya/Suriye ve İran'ın, hatta Mısır'ın bölgenin doğalgazını kontrol etmesini önlemek istiyordu. Türkiye ile İsrail arasındaki boru hattı her halükarda GKRY'nin MEB'den geçmek durumunda olduğuna göre, öncelikle Kıbrıs sorunu konusunda kapsamlı bir çözüme varılmalıydı ki, GKRY kendi MEB'den geçecek olan boru hattına evet desin! Nitekim, bu hattı sonuna kadar destekleyen ABD, aşağıda da değineceğim gibi, 2013'te bir dünya enerji haritası yayınlamıştı ve bu haritada esas hat olarak Kıbrıs'ın güney doğusundan Türkiye'ye doğru döşenmiş olan boru hattı gözüküyordu.

23. Belirtmek gerekir ki, neredeyse 40 yıldır süren görüşmelere rağmen bir türlü çözülemeyen Kıbrıs sorununun doğalgaz sayesinde çözülmesi sloganı tüm tarafların kulağına hoş gelmişti. Bu sloganla birlikte ilk önce ABD'nin adaya olan ilgisi arttı ve adaya neredeyse her ay bir ABD üst düzey yetkilisi gelip gitmeye başladı. Tabii adaya gelenler bir veya iki gün içinde de adadan Atina ve Ankara'ya gidiyorlardı. BM de artık çözüme inanmıştı. BM özel temsilcisi Downer, "doğalgaz, yakında yapacağımız düğünün çeyizi olacaktır! Öyle ki, bölgeden Türkiye'ye dönecek olan boru hattına "barış boru hattı" ismi bile takılmıştı. İşin en ilginç tarafı, Kilise'nin bile böyle bir

çözümüne onay vermesiydi. Türkiye aleyhtarlığı ile tanınan Rum ruhani lideri Başpiskopos Hrisostomos bile, “eğer memleketimin ve toplumumun refahı gazın Türkiye üzerinden pazarlanmasını gerektiriyorsa niye olmasın?!” diyordu. Ama esas şaşırtıcı açıklama Anastasiadis’ten geldi. Zira Anastasiadis, “Türklerle yapılacak bir antlaşma sadece doğalgazın taşınmasını değil, Kıbrıs sorununu da çözebilir” demek suretiyle, yapılan bunca tartışma ve GKRY’nin kaybettiği bunca irtifaya rağmen, Rum tarafının hâlâ çözüm antlaşmasını satır satır Türk tarafına dikte ettirmeye niyetli olduğunu ortaya koyuyordu.

24. Aslında bu yolun işleyebilmesi de çok bilinmeyenli bir denklemin çözülmesine bağlıdır: Önce İsrail ile Filistin arasındaki sorun çözülecek, daha sonra buna bağlı olarak Türkiye ile İsrail’in arası normalleşecek! Bunlar olduktan sonra Rumlar çok miktarda doğalgaz bulacaklar ve bu gazı, İsrail gazı ile birlikte, bölgeden Türkiye’ye dönecek olan ve kendi MEB’den geçecek olan boru hattı üzerinden gönderecekler. Tabii ki bunun olabilmesi için Türkiye, Yunanistan, GKRY ve hatta İngiltere yan yana gelip önce Kıbrıs sorununun çözümü konusunda anlaşacaklar! Açıktır ki, bu çok bilinmeyenli denklemin çözülmesi birbirine bağlı ön denklemlerin çözülmesine bağlıdır ve hiç de kolay değildir. Hayal edilen ve Kıbrıslıların beynine kazınmaya çalışılan bu çözüm yolunun ne kadar zor olduğunu görmek için Türkiye’deki iktidarın Ortadoğu ve Filistin meselesine nasıl baktığı ile Netanyahu’nun Dışişleri Bakanı Liberman’ın Türkiye’ye nasıl baktığını düşünmek bile yeterlidir.

25. Sondaj çalışmalarının tüm hızıyla devam ettiği bir sırada ortaya çıkan ve GKRY’nin “merkez ülke olma” hayallerine ilk darbeyi vuran bu tartışmanın başarıyla atlatılabilmesi, açıktır ki, 12. parselde çok fazla miktarda doğalgaz bulunmasına bağlıdır. Eğer 12. parselde Rumların ilk başlarda söyledikleri ve inandıkları miktarda doğalgaz rezervi bulunursa olay çözümlenecek ve tartışmalar sona erecektir. Zira söylenen ve umulan miktarda doğalgazın bulunup da varlığının kanıtlanması halinde, güneyde inşa edilmesi düşünülen sıvılaştırma tesisinin inşası için gerekli finansman sağlanacak, tesisi inşa edilecek ve 5 tren hesabı üzerinden işletmeye açılarak kâr edebilecek bir şekilde çalıştırılacak ve devamlılık gösterebilecektir. Bu halde kuşkusuz ki İsrail de doğalgazının ihraç edeceği miktarının bir kısmını söz konusu santrale verebilecektir. Kaldı ki, eğer Rumlar böyle zengin bir kaynak bulurlarsa, söz konusu santral kurmanın yanında bulunduğu gazın bir kısmını Kıbrıs sorununun çözümü şartına bağlı olarak Türkiye’ye dönecek boru hattı üzerinden

Avrupa'ya ulaştırılması projesine de katılabilecekti. Yani istedikleri gibi, çözümlü Türk tarafına dikte ettirebileceklerdi. Kuşkusuz ki, bu konuda İsrail'in tutumu da önemliydi. Ama İsrail her zamanki gibi derinden gidiyor ve ikili oynuyordu. O dönemde İsrail'in söylediği "biz hem boru hattı döşenmesini, hem de 12. parselde yeterli doğalgaz miktarına ulaşılamaması halinde GKRY'ne belli bir miktar doğalgaz vermek istiyoruz" şeklinde idi. Kuşkusuz ki, İsrail'in güttüğü bu savaştaklama ve idare etme stratejisinin altında yatan temel neden, ABD'nin kontrolü altında yürütülen "Türkiye ile barışma" görüşmeleri idi. Bu nedenle İsrail rengini belli etmiyor ve bu görüşmelerin sonucunu bekliyordu.

26. ABD, İsrail ve Türkiye dışişleri arasında prensip olarak gizli olarak yürütülen "barışma görüşmeleri" ise 2013 yılının Mart ayında meyvesini verdi ve bu ay içine ABD Başkanı Obama'nın İsrail'i ziyareti sırasında Başbakan Netanyahu o zamanlar başbakan olan R.T. Erdoğan'ı telefonla arayarak "beklenen özrü" diledi. İsrail'in bu özrünün GKRY'ne nasıl bir darbe indirdiğini söylemeye herhalde gerek yoktur. Düşünebiliyor musunuz, stratejik ortak olarak ilan edilen, Rumlarla Türkiye düşmanlığı ortak paydasında yan yana gelen, onlarla MEB antlaşması imzalayan, yine GKRY ile teknik yardım, denizde kurtarma gibi çeşitli alt antlaşmalar imzalayan, en önemlisi Rumların kurmak için can attıkları Vasiliko santralının inşasına kısmen de olsa finansal kaynak sağlamaya söz veren İsrail, Türkiye'den özür dileyerek diplomatik ilişkilerini normalleştirme yoluna giriyordu! Deyim yerindeyse, bundan daha büyük bir "duvara toslama" olabilir miydi? Tabii GKRY idarecileri derhal Tel Aviv yollarını arşınlamaya başladılar. Ama İsraililer ayrıydılar. "Türkiye ile ilişkimizi normalleştirme yoluna girdik, ama siz de stratejik ortağımızsınız" diyorlar ve kurulacak olan sıvılaştırma tesisine destek verdiklerini, ayrıca her yıl belli bir miktar doğalgazı da bu tesise pompalama niyetinde olduklarını ifade ediyorlardı. Ama Rumlar tatmin olmuyorlar ve bir antlaşma ile durumlarını sağlama alma peşinde koşuyorlardı.

27. Önce Vasiliko'da kurulması şart olan sıvılaştırma tesisinin tartışılmaya açılması ve böyle bir tesisin kurulması yerine doğalgazın Türkiye'ye döşenecek bir boru hattıyla taşınması görüşünün benimsenmesi, sonra da İsrail'in özür dileyerek Türkiye ile ilişkilerini normalleştirme yoluna sokması, GKRY'nin Avrupa enerji piyasasının merkezine oturma hayalini haddinden fazla sarsmıştı. Ama Rumların bu hayalini temelden çökerten gelişme esas itibarıyla daha sonra ortaya çıktı. Bu da, Rumların baştan, beri akıllarına bile getirmek veya düşünmek bile istemedikleri en tehlikeli gelişmeydi: Özellikle

12. parselde ve tabii diğer parsellerde yeterli doğalgaz bulamamak! Ve işte bu gelişme de 2013 yılının sonlarına doğru ortaya çıktı ve 2014 yılında kesinleşti. Belirtmek gerekir ki, bugün yaşanan “masadan kalkma” krizinin altında yatan neden de budur.

28. Aslında, 12. parselde var olduğu iddia edilen doğalgaz rezervlerinin miktarı konusundaki kuşku, daha 2012 yılında dile getirilmeye başlanmış ama bir yandan Rumların coşku çılgınları, diğer yandan da Noble Energy'nin yaptığı aksine açıklamalar nedeniyle pek dikkate alınmamıştı. Üstelik, 12. parselde bulunan doğalgaz miktarının söylendiği gibi 7 trilyon ayak küp falan olmadığı, sondaj çalışmalarını yürüten Noble Energy şirketinin sözleşme yaptığı ve doğalgaz piyasasında çok önemsenen bir “uluslararası rezerv değerlendirme” kuruluşu olan “Netherlands Sewell & Associated Ltd” adlı şirketti. Söz konusu şirket, 12. parseldeki doğalgazın öyle iddia edildiği gibi 7 trilyon olmadığını, en fazla 5.1 trilyon ayak küp olabileceğini Mart 2012’de açıkladı. Tabii bu açıklama Rumları şok etti ve 12. parsele ortak olan İsrail şirketi Delek’in hisselerinin borsada düşmesine yol açtı. Bunun üzerine Noble devereye girerek bu sonuçların kesin olmadığını ve kesin sonuçların 2014’te açıklanacağını söyleyerek gerçeğin su üstüne çıkmasını önledi. Bu açıklama, Noble’dan hesap soran dönemin Ticaret Bakanı Andoniaou’yu da rahatlattı.

29. 2012’de atlatılan bu krizden sonra, Noble Energy şirketi Eylül 2013’te teyit sondajı çalışmalarının tamamlandığını, elde edilen sonuçların Noble’ın Texas’ta değerlendirilmekte olduğunu ve kesin sonuçların en geç Ekim ayı içinde açıklanacağını dünya kamuoyuna ilan etti. Sonuçlar merakla beklenirken, Rum halkı da gelebilecek olumsuz haberlere kulaklarını kapatmıştı. Ancak Ekim’de yapılan açıklamalar hiç de iyi değildi. Zira 12. parselde bulunan doğalgaz miktarı, Vasiliko’da kurulması düşünülen terminalin sürdürülebilirliğini sağlamaya yeterli değildi. Umulan 7 ila 8 trilyon ayak küp iken, daha sonra 5.2 trilyon ayak küpe düşen miktardan bile az olup, sadece 4.1 trilyon ayak küptü. Bırakalım 5 treni, 1 tren için bile 5.5 trilyon ayak küp gerektiğine göre bu sonuç tam anlamıyla bir yıkım demektir. Rum yetkililer açıkça hayal kırıklığına uğradıklarını, ama kötümser olmadıklarını, 12. parselin diğer noktalarında ve 9, 10 ve 11. parsellerde aramalara devam edeceklerini, terminalin kurulmasının ise stratejik hedef olamaya devam edeceğini açıklıyorlardı. Üstelik Rumlar bu verilere rağmen öylesine inatçıydılar ki, Ekim 2014 içinde hâlâ Yunanistan üzerinden naklin olabileceğinde ısrar ediyorlardı. Ama Noble Energy şirketinin Doğu Akdeniz’in operasyonlarının

dan sorumlu olan başkan yardımcısı Keith Eliot, Aralık 2013'te, kendisini, Anastasiadis ile bir araya gelip, "Afrodit sonuçlarının moral bozucu olduğu, bulunan miktarın Vasiliko terminalinin kurulmasına yeterli olmadığı, Rum hükümetinin bu konuda nihai karar alması gerektiği" konularını konuşmaya mecbur hissediyordu. Nitekim, Leviathan sahasının ortaklarından Delek, Tel Aviv borsasına Leviathan'daki rezerv hakkında bilgi verirken mecburen Afrodit hakkında da gerçekçi rakamları açıklayınca durum bütün çıplaklığı ile ortaya çıktı. Tabii yapılan bu açıklamayla beraber, Delek ve Avner ikilisinin hisse senetlerinin değeri de Tel Aviv borsasında tabanı gördü ve Noble Energy de ciddi anlamda ekonomik sıkıntılar yaşamaya başladı. Bu arada Noble Energy'nin miktar düşüklüğünü açıklarken, Netherlands Sewel & Associated INC. şirketinin 2012'de verdiği rapora dayandığını da söyleyelim! Suçlu da bulunmuştu: Yatağın içinde bulunduğu kum tabakası! Zira yapılan açıklamalara göre, kum tabakası ile çevrili bulunan yataklarda yapılan tahminlerin miktarı, % 79'dan % 95'e kadar artabiliyordu ve yanılma da bundan doğmuştu!

30. Bu gelişmelere gözlerini kapayan ve kendilerini kandırmaya devam GKRY idarecileri, Mart ortalarında "hidrokarbon denetiminin ellerinde olduğunu, ne söylenirse söylenin terminal inşasının stratejik hedef olmaya devam ettiğini, Noble, ENI ve Total'in programlarında hiçbir şeyin değişmediğini, elde edilen sismografik verilerin olumlu olduğunu, 2014 ve 2015'te büyük rakamlara ulaşacaklarını" söylüyorlar ve Mart 2014'ün sonlarına doğru Lefkoşa'da toplanan "Kıbrıs'ın Yeni Avrupa Enerji Stratejisine Katkısı" konulu sempozyumda, "12. parselde varlığı teyit edilen doğalgaz, Doğu Akdeniz'de beklenen yeni keşiflerle birlikte yakın zamanda ülkemizin enerji bilançosuna dahil olacak, Kıbrıs AB'nin enerji ihtiyaçlarını karşılayacak bir merkez haline gelecek ve bu gaz vatanın ferah ve kalkınmasına da yardımcı olacak" demek suretiyle hâlâ etrafına umut dağıtıyorlardı. Başkan Anastasiadis de, Nisan ayı içinde, Alman şirketlerinin terminal inşasının finansmanı ile ilgilendiklerini, Türklerin çözüme katkıda bulunmadıkça bu zenginliklerden pay alamayacağını yineliyordu. Oysa ki, aynı günlerde, ODTÜ Petrol ve Doğalgaz Bölümü öğretim üyelerinden Prof. Salih Saner, 12. parselde bulunan gazın, dünya rezervlerinin sadece % 0.7'si olduğunu, bu kadar şişirilen miktarın, AB üyesi ülkelerin 4.5 aylık ihtiyacını karşılayabileceğini ve değerinin 35 ila 40 milyar dolar edebileceğini (ki, daha önceki hesaplarında 60 milyar olabileceğini söylemişti) açıklıyordu. Yine aynı bölümde çalışan araştırmacı Dr. Hayriye Kahveci ise, umulan doğalgaz mikta-

rının 5.2 trilyon ayak küp olduğunu, ancak bulunanın 4.1 trilyon ayak küp olduğunu, bulunan bu miktarın Vasliko'da sıvılaştırma terminalinin kurulması için yeterli olmadığını, 5 tren üzerinden projelendirilen bu tesisin devamlılığını ve kârlılığını ise hiçbir zaman sağlayamayacağını, bu koşullar altında GKRY'nin tek beklentisinin diğer parsellerde yapılacak olan sondajların sonuçlarına bağlı olduğunu, ayrıca GKRY'nin İsrail'in doğalgazına muhtaç olduğunu açık bir şekilde ifade ediyordu. Kaldı ki, Ekim ayında yapılan son teyit sondajları ile birlikte, bu miktar 4.1 trilyon ayak küpten 3.5 trilyon ayak küpe düştü. Bu rezervin ise 6 yıl içinde tükeneceği aynı şirketlerin uzmanlarınca dile getirildi.

31. Kaldı ki, yapılan hesaplara göre, doğalgazdan büyük bir zenginlik elde edecekleri hayalini kuran Rumların bu miktardan kazanacağı para da çok büyük bir para değil. Ata Atun bu parayı hesaplamış: 3.5 trilyon ayak küp 100 milyar metre küp eder. Dünya spot doğalgaz piyasasında bin metre küp doğalgazın fiyatı 330 dolar. Mevsime, arz ve talebe göre bu miktar artabilmekte veya düşebilmekte. Ama verilen bu ortalama rakam dikkate alınır sa, Rumları 12. parselden elde edebilecekleri para sadece 33 milyar dolar... Yani 300 ile 500 milyon dolarlık beklenti 33 milyar dolara kadar düştü! Üstelik bu rakama Noble Energy nin alacağı para dahil değil! Tabii ki Noble Energy de bir para alacak ve söylendiğine göre, bu miktar az değil... Noble Energy'nin % 90 alacağı söyleniyor! Ama insanın inanası gelmiyor... Tabii somut sözleşmeyi görmeden bir şey söylemek doğru değil. Ama % 40 veya % 60 olsa ne olacak? Bu oranlar kabul edilse bile GKRY'nin eline geçecek olan miktar 14 milyar doları geçmez. Üstelik bu da sadece 6 yıl sürecek. Oysa ki, GKRY'nin borcu 55 milyar dolar!

32. Ortaya çıkan bu gerçek rakamlarla beraber GKRY idarecileri de yelkenleri suya indirmeye başlamışlardı. Nitekim Lakrotopis, elde edilen sonuçların hayal kırıklığı yarattığını, zira 12. parselden çıkacak olan doğalgaz miktarının 5.5 triyon ayak küpün altında olacağını, ancak bunun bir paniğe yol açmaması gerektiğini, zira 12. parselde başka yataklar da bulunduğunu, ENI/KOGAS ve TOTAL'in 2014 ve 2015 yıllarında 9, 10 ve 11. parsellerde sondajlara başlayacaklarını, hatta bunlar için daha şimdiden sismik araştırmaları yapmak için Norveç'ten iki gemi kiralandığını açıklıyor ve "umudumuz var, zamana ihtiyacımız var, acele etmeyin!" diyordu. Aynı şekilde Anastasiadis de ENI-KOGAS'ın 9 parselde yürüttüğü çalışmalardan umutlu olduklarını, ama şu gün itibarıyla terminal kurabilecek doğalgaz sahip olmadıklarını, gelecek yıl da 2 ve 3'te arama yapacaklarını ve sabır edilmesi gerek-

tiğini açıklıyordu. Anlaşılan Avrupa enerji piyasasının merkezine oturma hayali bir başka bahara kalmıştı. Şimdi yapılması gereken eş zamanlı olarak bir yandan Yunanistan'ın MEB'nin Kıbrıs'a doğru çekilerek GKRY ile Yunanistan arasındaki MEB birleştirmek (zaten Mısır'la birleşik!), diğer yandan da İsrail ile anlaşarak doğalgazın Mısır üzerinden pazarlanmasını sağlayarak Türkiye'yi devre dışı bırakmak. Şu anda GKRY'nin izlediği strateji de bu!

SONUÇ

GKRY, Doğu Akdeniz'de yürüttüğü doğalgaz arama ve çıkarma çalışmalarına “Avrupa enerji piyasasının merkezine oturma” hayali ile başlamıştır. Kendilerinin de ifade ettiği gibi, 2007 yılında kurdukları bu hayalin altında yatan temel neden ise, bulacaklarına inandıkları muazzam doğalgaz kaynakları sayesinde ekonomik olarak çok güçlü hale gelmek ve bu Türk tarafı karşısında mutlak bir üstünlük sağlamak olmuştur. Bu hayalin gerçekleşmesi ise, adanın güneyinde bir sıvılaştırma tesisinin mutlaka kurulması gereğine bağlanmış ve bu santralin kurulması vazgeçilemez bir strateji olarak benimsenmiştir. Ancak 2012 yılından bu yana yoğunlaşarak yaşanan gelişmeler GKRY'nin bu hayalinin çökmesine yol açmıştır. Kuşkusuz ki, Rumların hayallerinin çökmesine yol açan en önemli neden, çok bel bağladıkları ve 7-8 trilyon ayak küp olduğunu dünyaya ilan ettikleri doğalgaz rezervinin sadece 4.1 trilyon ayak küp olarak gerçekleşmesidir. Zira umulan doğalgaz rezervinin böylesine düşük çıkması, kurulması için en az 5 trilyon ayak küp doğalgaza ve devamlılığının sağlanması için de daha fazla doğalgaza ihtiyaç gösteren sıvılaştırma tesisinin kurulması bugün için imkansız hale getirmiştir. Aslında, doğalgaz ve petrol mühendisleri, daha işin başında Rumların böylesine bir hayal kurmalarının pek doğru olmadığını da ifade etmektedirler. Zira mühendislere göre, bölgede bulunan kaynaklar her ne kadar bölge devletlerini belli bir zaman dilimi için ekonomik rahatlığa kavuşturacak bir öneme sahiptirler de, “oyunan enerji oyununu değiştirecek (game changer)” veya bölgeyi yeniden şekillendirecek kadar önemli olmayıp, dünya rezervlerinin sadece % 0.1'ini oluşturmaktadırlar. Doğalgaz mühendislerine göre, bu miktar “okyanusta bir damladır!” Unutmamak gerekir ki, bölgede Rumların hayal ettikleri gibi, “oyunu kendi lehine değiştirebilecek” olan en önemli rezervler 33.8 trilyon metre küple İran doğalgazıdır ve bu bağlamda Rusya'ya rakip olabilecek tek ülke de İran'dır. Nitekim ilk başlarda Kıbrıs doğalgazının başına üşüşen ve GKRY'ne mali yardımda bulunabilmek için “doğalgazın önce idaresini, elde edemeyince de gelirlerini” isteyen AB de, “artuk

Kıbrıs doğalgazı konusunda proaktif bir strateji izlemediklerini, zira bulunan miktarın AB üyesi ülkelerin sadece 45 günlük ihtiyacına” karşılık olduğunu açıklamıştır. Bu bağlamda Kıbrıs enerji alanında oyun kurucu bir ülke konumuna gelmemiş olup, enerji alanında hâlâ dışa bağımlıdır ve ancak potansiyel rezervlere sahip bir ülke olarak anılabilir.

GKRY’nin uğradığı bu hayal kırıklığının, pek fazla dile getirilmese de, adada özlenen bir çözümü doğalgaza bağlayan uluslararası aktörleri ve Kıbrıslıları da hayal kırıklığına uğrattığını söylemek pek yanlış olmayacaktır. Bilindiği gibi, GKRY’nin bulacağından emin olduğu, fakat henüz bulamadığı zengin doğalgaz rezervleri, son yıllarda, ABD, BM ve AB ve konuyla ilgilenen tüm diğer aktörler tarafından tek başına bir çözüm parametresi olarak görülmüş ve adayı birleştirebilecek yeni bir ümit olarak tüm ada halkına adeta pompalanmıştır. Bu ümidin ortaya çıkmasının temel nedeni de, bulunacak olan doğalgazın, İsrail doğalgazı ile birlikte Türkiye üzerinden Avrupa’ya taşınmasının en mantıklı ve en ekonomik yol olarak kabul edilmesi olmuştur. Doğalgazın bu yolla taşınması halinde, rezervlerin bulunduğu deniz alanlarından Türkiye’ye doğru inşa edilmesi olası bir boru hattının GKRY’nin münhasır ekonomik bölgesinden geçmesinin kaçınılmaz olduğunu düşünen tüm aktörler, böyle bir halde GKRY’nin izni gerektiğinden ve GKRY’nin de bu izni vermesi için Kıbrıs sorununun çözümünü şart koşacağı açık olduğundan doğalgazı tek başına “sorun çözücü” bir parametre olarak görmüşlerdir. Ancak gelinen noktada, ortada taşınmaya değer bir doğalgaz rezervi bulunmadığından, çok yerinde ve ekonomik olan bu öneri de işlemez hale gelmiştir. Kaldı ki, bu önerinin işleminin, sadece bulunacak olan doğalgaz miktarına bağlı olmadığını, bunun yanında Türkiye-İsrail ilişkilerinin de düzelmesini gerektirdiğini unutmamak gerekir. Bu nedenle, adada ulaşılacak istenen çözüme, en azından şu günlerde, tek başına doğalgazdan hareketle ulaşabilmek biraz hayalcilik olacaktır. Unutmamak gerekir ki, Güney Kıbrıs’ın bölge coğrafyasındaki önemi, bundan böyle sahip olduğu doğalgaz rezervleriyle değil, ancak ve ancak kendi münhasır ekonomik bölgesinden bir boru hattı geçmesi halinde, buna “evet!” diyebilecek bir konumda olmasından kaynaklanacaktır.

Son olarak şunu da belirtmek gerekir ki, Anastasiadis’in Ekim ayının başında görüşme masasından kalkmasının temel nedeni de doğalgaz macerasında hayal kırıklığına uğramasıdır. Diğer bir ifadeyle, Türkiye karşısında elini kuvvetlendirecek kadar zengin doğalgaz kaynakları bulamayan ve kendisini hâlâ güçsüz gören Anastasiadis, görüşmeler esasa ilişkin konulara gel-

diğinde doğalgaz ve egemenlik kartını kullanarak masadan kaçmaktan başka bir çare bulamamıştır. “Türkiye egemenliğimize müdahale ediyor!” gerekçeyle yaptığı bu manevra ise, açık bir biçimde, “doğalgaz kartını kötüye kullanmaktır”. Oysa ki Türkiye, açık bir biçimde ifade ettiği gibi GKRY'nin egemenliğine hiçbir şekilde müdahale etmemektedir. Adanın güneyinde kalan deniz alanlarında bir egemenlik talebi yoktur. Türkiye'nin müdahale ettiği, bir ortaklık devleti olarak kurulmuş olan, Yunan-Rum ikilisi tarafından darmadağın edilen ve yeniden bir ortaklık devleti kurmak üzere görüşmeler yapılan GKRY nin, bu egemenliği, Kıbrıs Türklerini dikkate almaksızın tek tarafı olarak kullanmakta ısrar etmesidir. Bir zamanlar 12. parselde sismik araştırmalar yapan Piri Reis gemisine her nedense “egemenliğimizi ihlal ediyor!” demeyen GKRY, 2014'te, görüşmelere al-ver aşamasına gelince egemenliğini hatırlamış ve masadan kalkmıştır! Şurası iyi bilinmelidir ki, eğer GKRY ilk başlarda hayal ettiği doğalgazı bulmuş olsaydı, bu günlerde görüşme masasında Türk tarafına, yine kendilerinin ifade ettiği gibi, kapsamlı çözüm antlaşmasının hükümlerini dikte ettirmeye çalışıyor olacaktı.

RUSYA TARİH BİLİMCİLİĞİNDE “KIBRIS PROBLEMİ”NİN ARAŞTIRILMA DERECEŚİ

Yegana GEZALOVA *

Özet

Rusya tarih biliminde Kıbrıs sorunu çok geniş araştırılan sorunlardandır ve hatta Rusya’da “Kıbrıs bilimcilik” (Kıbrısşünaslık) olarak isimlendirilen bir alan da ortaya çıkmıştır. Bu alanın teşekkülü Sovyetler dönemine denk gelmektedir. Söz konusu dönemde Kıbrıs tarihi ile ilgili yazılan tüm eserlerde ideolojik ağırlık çok güçlüdür. Bir taraftan Marksist metodolojinin etkisi, diğer taraftan Rusya’nın dış politikasına uygunlaşma talebi bu eserleri sınırlandırmıştır.

1950-60’lı yıllarda Rus tarihçiler Kıbrıs problemini İngiltere’nin dış politikasının bir parçası olarak araştırmışlar ki, bu da doğaldır. A.N.Krasilni-kov’un; Y.A.Tarabrin’in; V.G.Truhanovski’nin; O.E.Tuganova’nın eserlerinde İngiltere’nin dış politika tarihi araştırılırken, bu ülkenin Kıbrıs’taki siyaseti de araştırılmış, adanın tüm problemleri İngiliz sömürgeciliği ile ilişkilendirilmiştir. “Kıbrıs Sorunu”nun keskinleşmesi nedeniyle 1960’lı yıllardan itibaren Rus tarih bilimciliğinde Kıbrıs’ın tarihi daha ciddi şekilde ve müstakil bir problem olarak da araştırılmaya başlanır. Bunlar arasında S.M.Leonidov’un; Y.G.Bronin’in; J.Sızdkova’nın; V.A.Şahbazov’un; V.A.Şmarov’un; L.N.Anisimov’un; O.B.Şparo’nun kitaplarını zikredebiliriz. Bu eserlerin tamamı Sovyet ideolojisine ve Rusya dış politikasına tam uygun olan eserlerdir.

SSCB’nin dağılmasından sonra Rus tarihçileri Kıbrıs’ın Rum kesiminin politik ve ekonomik gelişimi ile ilgili sorunları araştırmaya üstünlük veriyor, KKTC’nin tarihinin ise tarihçilerin dikkatinin dışında kaldığı söylenebilir. O.N.Bredihin’in, B.T.Biktimirov’un eserleri bu açıdan zikredilebilir. Bu eserlerde Kıbrıs sorununun tarihi kökleri şu veya bu ölçüde objektif olarak araştırılrsa da, 1960’lı yıllardan sonraki tarihi yine de ideolojik etkilerden kurtulamamıştır.

Anahtar Kelimeler: Araştırma, Rus tarihçileri, eserler, metodoloji

* Doç.Dr., Bakü Üniversitesi, ygezalova@gmail.com

THE CYPRUS PROBLEM IN RUSSIAN HISTORIOGRAPHY

Abstract

The report will address on the study of the Cyprus problem in Russian historiography.

In Russian historiography of the Cyprus problem is one of the most extensively studied problems. In the 1950's and 60's Russian historians have studied the Cyprus problem in the context of British foreign policy. Beginning in 1970, this issue was the subject of separate studies. But after the collapse of the Soviet Union, Russian historians examine only the history of Southern Cyprus and the history of Northern Cyprus is almost not studied.

Among the well-known authors involved history of the Cyprus problem, it can be noted A.Krasilnikov, Y.Tarabrin, V.Truhanovskiy, S.Leonidov and others. Recently there were fundamental works O.Bredihin, V.Biktimirov. The works of these authors are devoted to problems of economic development Cyprus. Nevertheless, these studies also traced subjective moments.

Key Words: Research, Russian historians, the works, the methodology

GİRİŞ

Rusya tarih biliminde Kıbrıs sorunu çok geniş araştırılan sorunlardandır ve hatta Rusya’da “Kıbrıs bilimcilik” (Kıbrısşünaslık) olarak isimlendirilen bir alan da ortaya çıkmıştır. Bu alanın teşekkülü Sovyetler dönemine denk gelmektedir.

Söz konusu dönemde Kıbrıs tarihi ile ilgili yazılan tüm eserlerde ideolojik ağırlık çok güçlüdür. Bir taraftan Marksist metodolojinin etkisi, diğer taraftan Rusya’nın dış politikasına uygunlaşma talebi bu eserleri sınırlandırmıştır.

1950-60’lı yıllarda Rus tarihçiler Kıbrıs problemini İngiltere’nin dış politikasının bir parçası olarak araştırmışlar ki, bu da doğaldır. Bu araştırmacılar arasında Y.A.Tarabrin, V.G.Truhanovski, O.E.Tuganova özellikle kaydedilebilir. Bu tarihçilerin eserlerinde adanın tüm problemleri İngiliz sömürgeciliği ile ilişkilendirilmiştir.

1970’li yıllardan itibaren Rus tarih bilimciliğinde Kıbrıs’ın tarihi müstakil bir problem olarak araştırılmaya başlanır. Bunlar arasında S.M.Leonidov, Y.G.Bronin, J.Sızdıkova, V.A.Şahbazov, V.A.Şmarov, L.N.Anisimov, O.B.Şparo isimli tarihçilerin kitapları Sovyet ideolojisine ve Rusya dış politikasına tam uygun olan eserlerdir.

SSCB’nin dağılmasından sonra Rusya tarih bilimciliğinde Kıbrıs’ın daha fazla çağdaş tarihi sorunlarına dikkat yetirilmeye başlanır. Rus tarihçileri Kıbrıs’ın Rum kesiminin politik ve ekonomik gelişimi ile ilgili sorunları araştırmaya üstünlük verdiği, KKTC’nin tarihinin ise tarihçilerin dikkatinin dışında kaldığı söylenebilir. Mesele şurasındadır ki, düne kadar Sovyet tarihçisi olan Rus araştırmacılar için metodolojik ve ideolojik değerleri değiştirmek çok zordur; buna ilaveten Rusya’nın dış politikasının çıkarlarına uygun eserlerin yazılması talep edildiğinden, Kıbrıs çatışmasının objektif şekilde araştırılması Rusya tarih bilimciliğinde imkansız görünmektedir.

Bununla birlikte son yıllarda Kıbrıs sorunu ile ilgili çok sayıda ilginç eserlerle karşılaşmak mümkündür: O.N.Bredihin’in ve B.T.Biktimirov’un eserleri bu açıdan zikredilebilir. Bu eserlerde Kıbrıs sorununun tarihi kökleri şu veya bu ölçüde objektif olarak araştırılsa da, 1970’li yıllardan sonraki tarihi yine de Rusya dış politikasının taleplerine uygunlaştırdığından, ideolojik etkilerden kurtulamamıştır.

1. 1950 ve 1960'lı Yıllarında Kıbrıs Tarihinin Araştırılmasına Dair

Kıbrıs konusu Rusya tarihşünaslığında tam şekilde 1950'lerin ikinci yarısından itibaren araştırılmaya başlanmıştır. İşte bu dönemde ortaya çıkan araştırmalar problemin teorik yönlerini de kapsamış, uluslararası ilişkilerle bağlantılı olarak incelenmiştir. Gerçi, bu yıllarda araştırmaların büyük çoğunluğunda Kıbrıs meselesi şu veya diğer yazarın olaya kişisel bakışı çok güçlüdür.

Somut tarih ve tarihi-siyasi araştırmalara gelince, Kıbrıs sorunu bu yönde de geniş şekilde kapsamaktadır, ama bu yıllarda henüz Kıbrıs ilmi denen bir alan ortaya çıkmamıştır. Bu dönemde yazılan en karakteristik eserler A.N.Krasilnikov, Y.A.Tarabrin, V.G.Truhanovski gibi tarihçilerin eserleridir. Onların da eserleri genelde İngiltere'nin dış politika konsepti dahilinde Kıbrıs konusunu inceler. Doğaldır ki, bu yıllarda yayınlanan eserler çok güçlü ideolojik etkiye maruz kalmıştır ve tarihçilerin Kıbrıs sorununu objektif incelemesine engel olmuştur, daha doğrusu, tarihçilerin araştırma yöntemlerini sınırlamıştır. Bununla birlikte, adı geçen yazarların eserleri Kıbrıs sorununun ve toplam 1950 ve 1960'lı yılların uluslararası ilişkileri tarihinin birçok konularına açıklık getirebilmiştir. Örneğin, A.N.Krasilnikov'un eseri, hiç şüphesiz, Sovyet tarih bilimi için ciddi bir çalışmaydı ve Kıbrıs sorunu üzerine çok sayıda belgelerin analizi açısından önemli sayılmalıdır.¹

Y.A.Tarabrin'in eseri İngiltere'nin Kıbrıs politikasını incelemekle, adanın siyasi tarihinde sömürgeciliğin ağır sonuçlarını ortaya çıkarabilmiştir.²

V.G.Truhanovski'nin eserlerinde II. Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası durum, Büyük Britanya'nın Kıbrıs politikasının özelliği, İngiliz hakim dairelerinde Kıbrıs'ın talebi ile ilgili planlar incelenmiştir.³

Bu yıllarda yazılan eserler içerisinde Kıbrıs konusunda büyük devletlerin arasındaki ilişkileri inceleyen araştırmalar da vardır. Özellikle Kıbrıs konusunda İngiltere-ABD ilişkileri İ.M.Lemin'in, O.E.Tuganova'nın eserlerinde

¹ **Красильников А.Н.** *Внешняя политика Англии и лейбористская партия (1951-1964)*. Москва: Наука, 1968

² **Тарабрин Е.А.** *Стратегия и тактика неокolonизма Англии*. Москва: Наука, 1969

³ **Трухановский В.Г.** *Внешняя политика Англии после второй мировой войны: краткий очерк*. Москва: Госполитиздат, 1957; **Трухановский В.Г.** *Новейшая история Англии*. Москва: 1958

incelenir.⁴ Bu eserlerin karakteristik özelliği şu ki, bu yazarlar Kıbrıs meselesini incelerken İngiltere'yi ABD'nin bölgedeki küçük ortağı olarak tanıtıyorlar ve İngiltere'nin Kıbrıs politikasını Ortadoğu politikasının kontekstinde inceliyorlar.

1950 ve 1960'lı yıllarda Sovyetler Birliği'nde yayınlanan ortak yazarlı eserler de dikkati çekiyor. Onların arasında "İkinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Uluslararası İlişkiler" ve "İkinci Dünya Savaşı'ndan Sonra İngiltere'nin Ekonomisi ve Politikası" adlı eserler dikkati özellikle çekiyor.⁵ Bu eserlerde İngiltere'nin tarihi ve ekonomisi incelenir, Kıbrıs'taki İngiliz egemenliğinin sona ermesinin nedenleri araştırılır. Yine bu tip eserler içerisinde "Britanya İmparatorluğu'nun Çöküşü" adlı ortak yazarlı kitabı gösterilebiliriz.⁶

Görüldüğü gibi, 1950 ve 1960'lı yıllarda Sovyet tarihçileri tarafından yazılmış eserlerin büyük bir kısmında Kıbrıs meselesi, İngiltere'nin dış politikası ve uluslararası ilişkiler kontekstinde incelenmiştir.

Bununla birlikte, Rusya tarihçilerinin eserlerinin bir kısmı somut şekilde Kıbrıs'ın tarihine ayrılmıştır. S.M.Leonidov'un "Kıbrıs'ın Bağımsızlık Uğrunda Mücadelesi" adlı eserini özel olarak gösterebiliriz ki, bu kitap somut olarak Kıbrıs'taki milliyetçi harekete ayrılmıştır. Kitabın yazarı, İngilizlerin 1878 yılında Kıbrıs'ı işgal etmesinden başlayarak 1960'larda Kıbrıs Cumhuriyeti'nde yaşanan olaylara kadar olan büyük bir tur kapsamında Kıbrıs'ın tarihini inceliyor.⁷

Ayrıca G.A.Anatolyev'in "Kıbrıs Sorunu" kitabını,⁸ T.K.Kislitsina'nın "Kıbrıs'ta Ulusal Özgürlük Hareketi" adlı makalesini,⁹ V.İ.Kovalyov'un "Kıbrıs Sorunu ve NATO" adlı makalesini ve yine onun "Kıbrıs Sorunu ve Birleşmiş Milletler" adlı doktora tezini,¹⁰ A.Nikolas'ın "Kıbrıs Sorunu 1960-

⁴ **Лемин И.М.** *Англо-американские противоречия после второй мировой войны.* Москва: 1955; **İbid.** *Обострение кризиса Британской империи после второй мировой войны.* Москва: Наука, 1951; **Туганова О.Э.** *Политика США и Англии на Ближнем и Среднем Востоке.* Москва: 1960

⁵ *Международные отношения после второй мировой войны.* Т. 1 (1945-1949 гг.). М., 1962; т. 2 (1950-1955 гг.). М., 1963; т. 3 (1956-1964 гг.). Москва: 1965

⁶ *Распад Британской империи.* Москва: 1964

⁷ **Леонидов С.М.** *Кипр в борьбе за независимость.* Москва: Изд-во ИМО, 1963

⁸ **Анатольев Г.А.** *Проблема Кипра.* Москва: Знание, 1959

⁹ **Кислицына Т.К.** *Национально-освободительное движение на Кипре: Обзор работ английских буржуазных историков // Вопросы истории, 1966, № 3, с. 179-185*

¹⁰ **Ковалев В.И.** *Проблема Кипра и НАТО // Дипломатическая академия МИД СССР: Научные труды. Вып. 3. Москва: 1978, с. 71-102; İbid. Проблема Кипра и*

1975’li Yılların Uluslararası İlişkilerinde” adlı doktora tezini,¹¹ V.A.Şahbazov’un “Türkiye’nin Politikasında Kıbrıs Meselesi (1960-1975 Yılları)” adlı doktora tezini, yine onun “1945-1960’lı Yıllarda Yunan-Türk İlişkilerinde Kıbrıs Meselesi”¹² ve L.Türina’nın “Kıbrıs Sorunu” isimli makalelerini zikredebiliriz.¹³

2. Kıbrıs Sorununun Sinyalleri ve Rusya Tarih Biliminde Soruna İlginin Artması

Rusya tarih biliminde Kıbrıs sorununa ilginin artması 1970’li yılların ortaları – 1980’lere rastlar. Bu da ilk olarak, 1974 yılı olayları ile ilgili olmuştur. Marksist tarihçiler yaşanan olayları, özellikle adaya Türk Silahlı Kuvvetleri’nin yerleştirilmesini ve Yunanistan’ın NATO’dan çıkmasını kapitalist dünyadaki ziddiyetlerle bağlıyorlardı. Bu yıllarda Kıbrıs tarihi ile ilgili yazılan eserler arasında Y.G.Bronin, B.M.Potshveriya, V.A.Şmarov gibi tarihçilerin kitapları yaygındır.

Y.G.Bronin “Akdeniz Bölgesinde Emperyalist Devletlerin Politikası”,¹⁴ B.M.Potshveriya “Türkiye’nin İkinci Dünya Savaşı Sonrası Dış Politikası” ve “XX. Yüzyılın 60-80’li Yıllarında Türkiye’nin Dış Politikası”,¹⁵ V.A.Şmarov “Doğu Akdeniz’de Emperyalizmin Politikasının Özellikleri” adlı eserlerinde¹⁶ Kıbrıs adasını NATO’nun stratejik platsdarmı olarak sunuyor, bu askeri örgütün Doğu Akdeniz’deki etkinliğini izlemekle Kıbrıs olaylarını da doğrudan onun politikasına bağlıyorlardı.

Организация Объединенных Наций (1954— 1977). Автореф. дис. канд. ист. наук. Москва: 1978

¹¹ **Николас А.** *Кипрская проблема в международных отношениях в 1960-1975 гг.* Автореф. дис. канд. ист. наук. Киев, 1979

¹² **Шахбазов В.А.** *Проблема Кипра в Греко-турецких отношениях в 1945-1960 гг.* // Вопросы истории и политэкономии. Сб. ст. научных работников и аспирантов. Орджоникидзе, 1974, с. 173-194; **Ibid.** *Кипрский вопрос в политике Турции (1960-1975 гг.)*. Автореф. дис. канд. ист. наук. Москва: 1977

¹³ **Тюрина И.** *Кипрский узел // Мировая экономика и международные отношения.* 1973, № 12, с. 92-94

¹⁴ **Бронин Я.Г.** *Политика империалистических держав в районе Средиземного моря.* Москва: Наука, 1984

¹⁵ **Пощверия Б.М.** *Внешняя политика Турции после второй мировой войны.* Москва: Наука, 1976; **Ibid.** *Внешняя политика Турции в 60-х - начале 80-х гг. XX века.* Москва: Наука, 1986

¹⁶ **Шмаров В.А.** *Кипр в средиземноморской политике НАТО.* Москва: Наука, 1982; **Ibid.** *Особенности политики империализма в Восточном Средиземноморье.* Москва: Наука, 1986

S.M.Leonidov'un incelediği sorunu izleyen ve bu sorunsalı sürdüren L.N.Anisimov 1980'lerin ortalarında yaptığı araştırmalarında Kıbrıs'ın tarihini diğer devletlerin dış politikası kontekstinde değil, bağımsız problem olarak inceliyor. "Kıbrıs Sorunu. Tarihi ve Uluslararası Hukuki Yn" adlı eserinde L.N.Anisimov, Kıbrıs'ın içindeki olayları ve topluluklar arasındaki gelişkileri tetkik etmiştir.¹⁷ Yazara göre, adada yaşanan anlaşmazlık Türk ve Yunan toplulukları arasındaki çelişkilerle ilgili değil, burada Yunanistan'ın ve Türkiye'nin konumlarının çarpışması ile ilgilidir.

V.A.şmarov'un araştırmalarında ise Kıbrıs olayları daha çok NATO'nun politikası kontekstinde incelenmiştir. 1986 yılında yazmış olduğu "Kıbrıs NATO'nun Akdeniz Politikasında" adlı eserinde V.A.şmarov Rus, Yunan, İngilizce olan belgelere dayanarak Kıbrıs'ın NATO politikasında yerini tespit etmiştir; fakat ne yazık ki, Sovyet dış politikasının ideolojik etkisinden çıkmamıştır.¹⁸

1970'li yıllarda yazılan eserler içerisinde O.B.şparo'nun eserini vurgulamak gerekir; şöyle ki, bu eser uzun süre Kıbrıs tarihiyle ilgilenenler için el kitabı olmuştur. O.B.şparo'nun "Kıbrıs'ın İngiltere Tarafından İstilasası" adlı kitabında adada İngiliz sömürgeciliğinin sonuçları analiz edilmiştir. Aynı zamanda İngiltere, Fransa, Türkiye, Yunanistan ve ne kadar şaşırtıcı olsa da, Rusya'nın bile Kıbrıs'taki ilgi alanı incelenmiştir.¹⁹

3. Modern Rusya Tarih Biliminde Kıbrıs Probleminin Araştırılma Derecesi

Modern aşamada Rusya tarihşünaslığında Kıbrıs problematıkası geniş yaygınlaşmamış; bu da öncelikle, sorunun araştırılması için gerekli olan metodolojik ynlerin kriz geçirmesi ile bağlıdır. Öyle ki, uzun süre Marksist metodolojisi ile tarihi olayları analiz eden Rusya tarihçileri, dondurulmuş durumda olan Kıbrıs sorununun başlıca nedenlerini bulmakta zorlanıyorlar. Sovyet döneminde yayınlanan kitaplarda bu sorunun kökleri daha çok İngiliz sömürgeciliği ile anlatılmıştır; fakat sınıfsal mücadeleyi dominant sayan Marksist yaklaşımla modern dönemdeki kavgaları anlatmak mümkün değildir.

1990'larda "Kıbrısşünaslık" alanı Rusya'da asıl kriz geçirmiştir dersek, yanılmayız. Öyle ki, geçen yüzyılın son yıllarında Kıbrıs tarihi gerçek anlam-

¹⁷ **Анисимов Л.Н.** *Проблема Кипра. Исторический и международноправовой аспект.* Москва: Международные отношения, 1986

¹⁸ şmarov, *A.g.e.*

¹⁹ **řпаро О.Б.** *Захват Кипра Англией.* Москва: Наука, 1974

da tarihçilerin dikkatinden uzak kalmıştı. Tesadüfi değil ki, o yıllarda Kıbrıs hakkında sadece sorak kitapları yayınlanıyordu ki, bu da daha fazla Rusya'dan olan işadamlarının ve turistlerin Kıbrıs'a alınması amacı taşıyordu. Kıbrıs'ın somut tarihi üzerine eserler ise başlıca olarak adanın eski tarihine veya Haçlı dönemine ithaf ediliyordu.

Durum sadece 2004 yılında Kıbrıs'ın Yunan toplumunun Avrupa Birliği'ne üye olması ile değişmeye başladı: Rusya bilimsel kamuoyu, hemen bu olaya tepki gösterdi ve Kıbrıs'ın siyasi, sosyal ve ekonomik hayatı ile ilgili makaleler, daha sonra tezler ve kitaplar yazıldı.

Şu anda Kıbrıs sorunu Rusya tarihşünaslığında yine de incelenmektedir. Modern Rusya tarihçiliği Kıbrıs sorunu ile ilgili konumunda bazı değişiklikler de yapmıştır: şimdi sorunun tüm faktörlerine aynı seviyede dikkat ayrılır ve olaylara eski Sovyetler Birliği'nin ideolojisinin etkisi artık yok durumdadır. Bu açıdan O.N.Bredihin, T.K. Batdıyev, B.T.Biktimirov gibi yazarları kaydedebiliriz. Örneğin, O.N.Bredihin "Kıbrıs Sorunu Uluslararası İlişkiler Sisteminde" adlı makalesinde ve "Kıbrıs Sorunu: Genезisi Ve Gelişiminin Temel Aşamaları" adlı doktora tezinde problemi Doğu Akdeniz bölgesinin genel tarihi ve modern uluslararası ilişkiler çerçevesinde incelemiştir.²⁰

Aynı pozisyon T.K.Batdıyev'in "Kıbrıs'ta Birleşik Milletler Kuvvetlerinin Hukuki Statüsü" adlı makalesine ve B.T.Biktimirov'un "1945-1965 Yıllarında İngiltere'nin Politikasında Kıbrıs Sorunu" isimli tezlerine de aittir. Gerçi bu son telif 1960'ların olaylarının tahlilinde Sovyet biliminin etkisinden kaçamaz değildir.

İlginç olan nokta şudur ki, Sovyet tarihşünaslığında Kıbrıs olaylarının incelenmesi sırasında adanın sadece Rum toplumunun tutumu esas alınmış; Türk toplumunun çıkarları, isteği, mücadelesi tamamen unutulmuştur. Modern aşamada Rusya tarihşünaslığında zayıf da olsa, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin tarihine de yer ayrılır. Bu açıdan aslen Azerbaycanlı olan F.Hacıyev'in "De-facto Bağımsızlık: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti" adlı kitabı dikkat çekiyor. Eserde Kıbrıs tarihi XIX. yüzyıldan itibaren incelenir, sorunun kökleri açığa çıkarılır, adanın Türk ve Rum topluluklarının sosyo-ekonomik yaşamı analiz edilir ve nihayet, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti-

²⁰ Бредихин О.Н. *Кипрский конфликт в системе международных отношений // Мировая экономика международные отношения*, 2003, № 4, с. 54-62; *İbid. Кипрский конфликт: генезис и основные этапы развития*. Автореф. дис. канд. ист. наук. Москва: Международные отношения, 2006

ti'nin kurulması ve gelişme tarihi incelenir.²¹ Ama bu kitapta da Rusya tarihçilerinin konumu görülür.

Modern Rusya tarihşünaslığında yaşanan metodolojik değişiklikler genellikle etnik ve ulusal çatışmaların tarihine farklı pozisyonun oluşmasına yol açmıştır ve bu, konfliktolojiye üzere yazılan eserlerde de etkisini gösteriyor. Bu açıdan A.R.Aklayev, N.V.Grişina, A.V.Dmitriyev, O.A.Kolobov, A.V.Levaşova, M.M.Lebedeva, D.M.Feldman gibi tarihçilerin eserlerinde modern dünyadaki sorunların, özellikle Kıbrıs sorununun sadece tarihsel değil, etno-politik durumları, psikolojisi ve çözümünü teknolojisi de araştırılmaktadır.²²

SONUÇ

Kıbrıs sorunu, karakter itibariyle bölgesel çatışma sayılır; ona göre de Türkiye ve Avrupa tarihşünaslığında bu sorun daha geniş incelenmiştir, neinki Rusya tarihşünaslığında. Gerçi Rusya tarih biliminde Kıbrıs sorunu üzerine eserler pek sayıdadır, biz sadece o eserleri gözden geçirdik ki, bu eserlerde Rusya tarihçileri *volens nolens* - yani “kendi” çıkarları olan taraf olarak hareket ederler. Bu, bize Kıbrıs sorununda diğer devletlerin, özellikle Rusya'nın rolünü ortaya çıkarmak için çok gerekli olabilir.

Genel olarak Kıbrıs tarihi, tam olarak Kıbrıs sorununun tarihi karmaşık ve çok yönlü olduğu için, onun araştırılması da aynı derecede çeşitli konumludur ve uygulanması önem arz etmektedir. Sorunun incelenmesi sosyal-insani idrak için önemli olup küreselleşen dünyanın çelişkili şeklini objektif sunmaya hizmet etmelidir.

Kıbrıs konusunu güncel kılan başlıca unsurlardan biri - onun sadece adanın tarihi için değil, genel olarak Akdeniz bölgesinin tarihi için önemi ile

²¹ **Гаджиев Ф.** *Независимость де-факто: Турецкая Республика Северного Кипра.* Москва: Международные отношения, 2008

²² **Аклаев А.Р.** *Этнополитическая конфликтология: Анализ и менеджмент.* Москва: Знание, 2005; **Гришина Н.В.** *Психология конфликта.* СПб., 2000; **Дмитриев А.В., Кудрявцев В.Н.** *Введение в общую теорию конфликтов.* Изд. 2-е. Москва: Международные отношения, 1998; **Колобов О.А.** *Геополитика. Дипломатия. Конфликтология. Избранные труды.* Нижний Новгород, Наука, 2008; **Левашова А.В.** *Конфликты в современном мире.* Москва: Международные отношения, 2001; **Лебедева М.М.** *Политическое урегулирование конфликтов: подходы, решения, технологии.* Москва: Международные отношения, 1999; **Фельдман Д.М.** *Конфликты в мировой политике.* Москва: Международные отношения, 1997

ilgilidir. Bugün Ortadoğu bölgesinin çok siyasileştiği, burada yaşayan halkların ekonomik ve kültürel gelişimi için her türlü ortamın olduğu; fakat askeri ve etnik çatışma yaratma girişimlerinin ara vermediği bir dönemde Kıbrıs'ın tarihinin objektif bir şekilde kamuoyuna iletilmesine büyük ihtiyaç vardır. Kuşkusuz, bu faktör bile eserlerin yazarının karşısına büyük sorumluluk da koyuyor: Kıbrıs tarihinin araştırmacı tarihi gerçekliği nesnel şekilde yazmakla beraber, bölgede ikamet eden her halkın aynı derecede kültürel gelişim tarihini hem bilimsel kamuoyunun hem de geniş bir okuyucu kitlesinin dikkatine sunmalı, herhangi bir etnik temelli çatışma yaratabilecek görüşlerden uzak kalmalı, siyasi tarihi anlatırken çok dikkatli olmalıdır. Bu, milliyetinden asılı olmayarak tüm tarihçilerin sorumluluğuna aittir.

КАУНАКÇA

Аклаев А.Р. *Этнополитическая конфликтология: Анализ и менеджмент.* Москва: Знание, 2005

Анатольев Г.А. *Проблема Кипра.* Москва: Знание, 1959

Анисимов Л.Н. *Проблема Кипра. Исторический и международноправовой аспект.* Москва: Международные отношения, 1986

Батдиев Т.К. *Правовой статус вооруженных сил ООН на Кипре // Московский журнал международного права.* 1995, № 3, с. 113-120

Белов Г.А. *Политология.* Москва: Международные отношения, 1999

Биктимиров Б.Т. *Кипрская проблема в политике Великобритании в 1945-1965 годы. Историко-политический анализ.* Москва: Международные отношения, 2009

Браун А. *Консерваторы у власти в 1951-1960 гг.* Москва: Прогресс, 1964

Бредихин О.Н. *Кипрский конфликт в системе международных отношений // Мировая экономика международные отношения,* 2003, № 4, с. 54-62

Бредихин О.Н. *Кипрский конфликт: генезис и основные этапы развития.* Автореф. дис. канд. ист. наук. Москва: Международные отношения, 2006

Бронин Я.Г. *Политика империалистических держав в районе Средиземного моря.* Москва: Наука, 1984

- Виноградов К.Б.** *Очерки английской историографии нового и новейшего времени.* 2-е изд. Ленинград: Изд-во ЛГУ, 1975
- Гаджиев Ф.** *Независимость де-факто: Турецкая Республика Северного Кипра.* Москва: Международные отношения, 2008
- Гришина Н.В.** *Психология конфликта.* СПб., 2000
- Данилов В.И.** *Политическая борьба в Турции: 50-е начало 80-х гг. XX в.: (Политические партии и армия).* Москва: Наука, 1985
- Датт П.** *Кризис Британии и Британской империи.* Москва: Международные отношения, 1959
- Дмитриев А.В., Кудрявцев В.Н.** *Введение в общую теорию конфликтов.* Изд. 2-е. Москва: Международные отношения, 1998
- История средних веков.** Под ред. С.П.Карпова. Москва: МГУ, 2001, т.1.
- Кипр:** Спр. / Ин-т востоковедения РАН. Москва: Международные отношения, 1969
- Кипр:** Спр. / Ин-т востоковедения РАН. (М.П.Победина, Р.П.Корниенко, Е.А. Уразова). Москва: Международные отношения, 1986
- Республика Кипр:** Спр. / Ин-т востоковедения РАН (И.И. Иванова и др.). 3-е изд. Москва: Международные отношения, 1992
- Кислицына Т.К.** *Национально-освободительное движение на Кипре: Обзор работ английских буржуазных историков // Вопросы истории, 1966, № 3, с. 179-185*
- Ковалев В.И.** *Проблема Кипра и НАТО // Дипломатическая академия МИД СССР: Научные труды. Вып. 3. Москва: 1978, с. 71-102*
- Ковалев В.Н.** *Проблема Кипра и Организация Объединенных Наций (1954-1977).* Автореф. дис. канд. ист. наук. Москва: Международные отношения, 1978
- Колобов О.А.** *Геополитика. Дипломатия. Конфликтология. Избранные труды.* Нижний Новгород, Наука, 2008
- Левашова А.В.** *Конфликты в современном мире.* Москва: Международные отношения, 2001
- Красильников А.Н.** *Внешняя политика Англии и лейбористская партия (1951- 1964).* Москва: Наука, 1968
- Кредер А.А.** *Курс лекций по новейшей истории стран Европы и Америки.* Москва: Международные отношения, 2004

- Лебедев А.** *Очерки британской внешней политики. (60-80-е годы).* Москва: Международные отношения, 1988
- Лебедева М.М.** *Политическое урегулирование конфликтов: подходы, решения, технологии.* Москва: Международные отношения, 1999
- Лемин И.М.** *Англо-американские противоречия после второй мировой войны.* Москва: Международные отношения, 1955
- Лемин И.М.** *Обострение кризиса Британской империи после второй мировой войны.* Москва: Наука, 1951
- Леонидов С.М.** *Кипр в борьбе за независимость.* Москва: Изд-во ИМО, 1963
- Международные отношения после второй мировой войны. Т. 1 (1945-1949 гг.). Москва: Международные отношения, 1962; т. 2 (1950-1955 гг.). Москва: Международные отношения, 1963; т. 3 (1956-1964 гг.). Москва: Международные отношения, 1965
- Мировая политика и международные отношения на пороге нового тысячелетия. Москва: Международные отношения, 2000
- Николаас А.** *Кипрская проблема в международных отношениях в 1960-1975 гг.* Автореф. дис. канд. ист.наук. Киев: Наука, 1979
- Поцхверия Б.М.** *Внешняя политика Турции после второй мировой войны.* Москва: Наука, 1976
- Поцхверия Б.М.** *Внешняя политика Турции в 60-х - начале 80-х гг. XX века.* Москва: Наука, 1986
- Примаков Е.М.** *Восток после краха колониальной системы.* Москва: Наука, 1982
- Поздняков Э.А.** *Внешинополитическая деятельность и межгосударственные отношения.* Москва: Москва: Международные отношения, 1986
- Распад Британской империи. Москва: Международные отношения, 1964
- Остапенко Г.С.** *Британский парламент и империя в XX веке // Демократия в Западной Европе в XX веке.* Москва: Международные отношения, 1996
- Стрежнева М.В.** *Англия и современные региональные конфликты в «третьем мире».* Москва: Международные отношения, 1989
- Сыздыкова Ж.** *Особенности региональной политики Турции.* Москва: Международные отношения, 1999

- Тарабрин Е.А.** *Стратегия и тактика неокOLONиализма Англии.* Москва: Наука, 1969
- Трухановский В.Г.** *Внешняя политика Англии после второй мировой войны: краткий очерк.* Москва: Госполитиздат, 1957
- Трухановский В.Г.** *Новейшая история Англии.* Москва: Международные отношения, 1958
- Туганова О.Э.** *Политика США и Англии на Ближнем и Среднем Востоке.* Москва: Международные отношения, 1960
- Тюрина И.** *Кипрский узел // Мировая экономика и международные отношения.* 1973, № 12, с. 92-94
- Уразова Е.И.** *Кипр.* Москва: Мысль, 1966
- Фельдман Д.М.** *Конфликты в мировой политике.* Москва: Международные отношения, 1997
- Фельдман Д.М.** *Конфликты в современном мире.* Москва: Международные отношения, 2001
- Шахбазов В.А.** *Проблема Кипра в Греко-турецких отношениях в 1945-1960 гг. // Вопросы истории и политэкономии. Сб. ст. научных работников и аспирантов.* Орджоникидзе, 1974, с. 173-194
- Шахбазов В.А.** *Кипрский вопрос в политике Турции (1960-1975 гг.).* Афтореф. дис. канд. ист. наук. Москва: Международные отношения, 1977
- Шмаров В.А.** *Кипр в средиземноморской политике НАТО.* Москва: Наука, 1982
- Шмаров В.А.** *Особенности политики империализма в Восточном Средиземноморье.* Москва: Наука, 1986
- Шпаро О.Б.** *Захват Кипра Англией.* Москва: Наука, 1974

TÜRK-SOVYET İLİŞKİLERİ BAĞLAMINDA KIBRIS SORUNU (1961-1965)

Ahmet GÜLEN *

Özet

Türkiye'nin 1960'lı yılların başında karşılaştığı en önemli dış politika sorunları arasında Kıbrıs başı çekmiştir. 27 Mayıs sonrasında İsmet İnönü'nün Başbakanlığında kurulan koalisyon hükümetleri Kıbrıs Türklerine karşı yönelen şiddet eylemlerine karşı çözüm üretmeye çabalamışlardır. Kıbrıs'a müdahale hakkı bulunan üç garantör devletten birisi olan Türkiye, “Kanlı Noel” olaylarıyla başlayan süreçte soydaşlarının hukukunu hem uluslararası platformlarda savunmaya çabalamış, hem de zaman zaman askeri müdahale seçeneklerini gündemine almıştır. Adadaki Türkleri “eşit vatandaş” statüsünden “azınlık” statüsüne dönüştürmeyi amaçlayan ve “Enosis” için çabalayan Rumların en önemli destekçisi Sovyet Rusya olmuştur. Kıbrıs'ın NATO egemenliğinden çıkmasını hedefleyen Sovyet Rusya, çözüm arayışlarını “içişlerine müdahale” olarak kabul etmiş ve Türkiye'yi zaman zaman uyarılmıştır. Türkiye, Kıbrıs krizi sırasında ABD'den beklediği desteği bulamamıştır. Kıbrıs'a yapılması planlanan bir harekât öncesinde Başkan Johnson'dan İnönü'ye gönderilen mektupta olası bir Sovyet saldırısına karşı NATO'dan destek alamayacağı bildirilmiştir. ABD'nin tutumuna karşı yeni seçenekler arayan Türkiye, önce Kıbrıs politikasını “Federasyon” tezine dönüştürmüş ve ardından Sovyet Rusya ile ilişkileri canlandırmak için harekete geçmiştir. İki ülke arasında yapılan karşılıklı ziyaretlerin sonucunda Sovyet Rusya, Türkiye'nin Kıbrıs tezini desteklediğini ilan etmiştir. Böylece Türkiye, hem Kıbrıs sorununda kendisi için tehdit oluşturabilecek Sovyet Rusya ile uzlaşmayı başarmış hem de Batı dünyasına alternatif seçeneklerin olabileceğini de göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs Sorunu, Türk-Sovyet İlişkileri, Johnson Mektubu, Kanlı Noel, Federasyon Tezi.

* İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Doktora Bölümü Öğrencisi, ahmet_gulen@hotmail.com

TURKISH-SOVIET RELATIONS IN THE CONTEXT OF THE CYPRUS PROBLEM (1961-1965)

Abstract

Cyprus was the most important among all the foreign policy issues Turkey has faced at the beginning of 1960s. After 27 of May, Coalition governments that were led by prime minister Ismet Inonu have attempted to generate solutions against violence directed against the Turkish Cypriots. Turkey, who was one of the three guarantor states who are entitled to intervene in Cyprus, strive to defend and protect the rights of it's kin with beginning and during the events of "Bloody Christmas" in international platforms and has taken options to bring military interventions occasionally on the agenda. Soviet Russia has become the most important supporter of Greeks who wanted the change the status of Turkish Cypriots in the island from "equal citizen" to "minority" and establish "Enosis". Soviet Russia which targeted Cyprus exit from NATO domination has accepted "searching for solutions" as "interference in internal affairs" and warned Turkey from time to time. Turkey could not find the support expected from the US during the Cyprus crisis. In a letter sent from President Johnson to İnönü before a planned operation, he was unable to get support against a possible Soviet attack from NATO. Seeking new options against the US position, Turkey first transformed the Cyprus policy thesis into "Federation" and then took action to stimulate relations with Soviet Russia. As the result of reciprocal visits between the two countries, Soviet Russia has declared support for Turkey's Cyprus thesis. Thus, Turkey has managed to compromise with the Soviet Union which could pose a threat on Cyprus issue to himself and also indicated to the Western world that there may be alternative options as well.

Key Words: Cyprus Problem, Turkish-Soviet Relations, Johnson's Letter, The Bloody Christmas, The Federation Thesis.

GİRİŞ

II. Dünya Savaşı'nın ardından dünya düzeni “iki kutuplu bir sisteme” dönüşmüştür. Yeni düzenin liderleri konumunda bulunan Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) etrafında diğer devletler sıralanmıştır.¹ Bu sistemin dünya siyasetinde hakim olduğu yıllar “Soğuk Savaş” yılları olarak da adlandırılmıştır. Türkiye'nin Soğuk Savaş yıllarında ortaya çıkan ve sonraki dönemde de etkisini sürdüren en önemli dış politika konusu Kıbrıs Sorunu olmuştur. Lozan Barış Antlaşması'yla İngiltere'ye bırakılan adada Rumların, Yunanistan'la birleşme hedefine yönelik “Enosis” talepleri özellikle 1950'li yıllarda Türklere karşı şiddet eylemlerine dönüşmüştür.²

Türkiye'nin II. Dünya Savaşı'ndan sonra Kıbrıs'a bakışını Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak, ülkede “Kıbrıs meselesi” diye bir mesele olmadığını, adanın halen İngiltere'nin yönetiminde olduğunu ve bu bölgeden ayrılma niyetinde olmadığını söyleyerek özetlemiştir.³ Yunanistan'ın Kıbrıs ile ilgili izlediği “ilhak” siyaseti Türkiye'nin de yeni arayışlara yönelmesini zorunlu kılmıştır. 16 Ağustos 1954 tarihinde Kıbrıs ilk kez Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulu'nda görüşülmüş ve böylece uluslararası bir platforma taşınmıştır.⁴

1950'lerin ortalarında daha belirgin bir halde şekillenen Türkiye'nin Kıbrıs siyaseti “taksim” tezine dayanmıştır. Bu siyaset adanın Türkiye ve Yunanistan arasında paylaşımını öngörmüştür.⁵ Kıbrıs sorununa nihai bir çözüm bulunması amacıyla İngiltere, Türkiye ve Yunanistan arasında yürütülen müzakereler sonucunda 1959 yılında Londra ve Zürih Antlaşmaları yapılmış ve bu antlaşmaların temelinde hazırlanan Garanti ve İttifak Antlaşmaları 16 Ağustos 1960 tarihinde imzalanarak Kıbrıs Cumhuriyeti kurul-

¹ Ed. Baskın Oran, **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt I: 1919-1980**, İletişim Yayınları, İstanbul, 14. bs., 2009, s. 481.

² **Kuzey Kıbrıs**, NESA Basın Yayın Organizasyon ve Tic. A.Ş., İstanbul, 2001, ss. 91-92. 1956 yılının Mayıs ayında Lefkoşa'da toplumlara ilk bölünmeler gözlenirken, saldırılar sonucu aynı yılın Haziran ayının sonunda Türklere sivil ve polis olmak üzere toplamda 8 ölü ve 39 yaralı vermişlerdi.

³ İsmail Soysal, **Soğuk Savaş Dönemi ve Türkiye Olaylar Kronolojisi (1945-1975)**, İsis Yayıncılık, İstanbul, 1997, ss. 88-89.

⁴ Hüseyin Bağcı, **Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar**, ODTÜ Yayıncılık, Ankara, 3. bs., 2007, s. 106.

⁵ Sina Akşin, **Kısa Türkiye Tarihi**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 5. bs., 2008, s. 252.

muştur.⁶ Bu antlaşmalar sonucunda “garantör devletler” olarak Türkiye, İngiltere ve Yunanistan, adada anayasal düzeni korumak için gerektiği zaman müdahale etme hakkı kazanmışlardır.⁷ Bu hak sonraki dönemde Kıbrıs konusundaki gelişmelerde temel unsurlardan birisi olmuştur.

I. BÖLÜM

I.I. Türkiye, Sovyetler Birliği ve Kıbrıs Sorunu

Milli Mücadele yıllarından itibaren Sovyet Rusya ile iyi ilişkiler içerisinde bulunan Türkiye, Mustafa Kemal Atatürk döneminde bu ülkeyle dostluk çizgisinde bir politika izlemeye devam etmiştir. İki ülke arasında “karşılıklı güvene ve eşit iyi komşuluk prensibine”⁸ dayanan ilişkiler 1939 yılına kadar hemen hemen pürüzsüz bir şekilde sürmüştü. II. Dünya Savaşı’ndan sonra oluşan yeni düzen içinde SSCB, Ortadoğu ve Akdeniz’e doğru açılma siyaseti izlemeyi amaçlamıştı. Ancak İngiltere’nin Kıbrıs’a egemen oluşu bu siyaseti olumsuz etkileyecek önemli bir faktördü. Dolayısıyla İngiltere’nin adadan uzaklaştırılması SSCB’nin amacına ulaşması için temel şart olacaktı.⁹ Çünkü Sovyet Rusya Kıbrıs konusundaki siyasetini öncelikle İngiltere’nin Ortadoğu’da ve Akdeniz’deki etkinliğini zaafa düşürecek her harekete destek vermek şeklinde belirlemişti.¹⁰ Bu desteğin en önemli unsuru da Kıbrıs’ta 14 Nisan 1941 tarihinde kurulan komünist partisi AKEL¹¹ (Emekçi Halkın İlerici Partisi) olmuştur. AKEL, adada Kilise ile birlikte uzun süre “Enosis” taleplerinin öncülüğünü yapmıştır.¹²

⁶ H. Fikret Alasya, **Tarihte Kıbrıs**, Kıbrıs Türk Kültür Derneği Genel Merkezi, Ankara, 1988, s. 195.

⁷ Der. Faruk Sönmezoğlu, **Uluslararası İlişkiler Sözlüğü**, Der Yayınları, İstanbul, 2. bs., 1996, s. 266.

⁸ Aptülahat Akşin, **Atatürk’ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991, s. 74.

⁹ Fahir Armaoğlu, **Kıbrıs Meselesi 1954-1959 Türk Hükümeti ve Kamuoyunun Davranışları (Karşılaştırmalı İnceleme)**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1963, s. 5.

¹⁰ Faruk Sönmezoğlu, **II. Dünya Savaşı’ndan Günümüze Türk Dış Politikası**, Der Yayınları, İstanbul, 2006, s. 129.

¹¹ AKEL’in açılımı: Anorthotikon Koma tu Ergazomenou Lau. Ed. Oran, **a.g.e.**, s. 595.

¹² Aslında AKEL kuruluncaya kadar Kıbrıs’ta Enosis’i savunan en önemli kurum Kilise olmuştu. AKEL, siyasi alanda rakibi olan Kilise’nin Enosis’i sloganına bir anlamda ortak olarak siyasi alanda varlığını sürdürmüştür. Şükrü S. Gürel, **Kıbrıs Tarihi (1878-1960) Kolonyalizm, Ulusçuluk ve Uluslararası Politika 2**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1985, s. 16.

Kıbrıs'ın Yunanistan'la birleşmesi de İngiltere'nin bölgedeki varlığını sona erdireceği için SSCB'nin Ortadoğu ve Akdeniz siyasetini de kolaylaştıracaktı. Sovyet Rusya, aynı zamanda adanın iç politikadaki istikrarsızlığının korunması yöntemiyle ABD¹³, İngiliz, Yunan ve Türk liderlikleri arasında bölünmelere yol açmayı amaçlamıştır. Ne var ki savaştan sonra eski gücünden uzaklaşan İngilizler için Kıbrıs, Ortadoğu ve Akdeniz'de vazgeçilmez bir bölgeydi. 1948 yılında Doğu Akdeniz'de Kıbrıs haricindeki bölgelerden çekilmek zorunda kalan İngiltere, adada yer alacak askeri güçle petrol çıkarılarını muhafaza etmek istemişti.¹⁴ Nitekim SSCB'nin bu dönemde "Enosis" yanlısı politikaları desteklemesinde "adada güçlü bir İngiliz varlığı yerine daha zayıf durumda olan Yunan varlığını tercih ediş" de etkindir.¹⁵ Dolayısıyla Kıbrıslı Rumların adayı Yunanistan'a bağlamak için faaliyetleri savaş sonrasında -Sovyetler'in de desteğiyle- artmışsa da bölgenin çıkarları bakımından önemini bilen İngilizler bu talepleri kabul etmemiştir.¹⁶

II. BÖLÜM

II.I. Kanlı Noel Olayları Karşısında SSCB'nin Tutumu

Türkiye'de 27 Mayıs 1960 yılında meydana gelen askeri müdahale sonucunda Kıbrıs sorununun, o dönem için, çözüme kavuşturulmasında önemli hizmetleri bulunan Demokrat Parti (DP) iktidardan uzaklaştırılmıştır.¹⁷ Bir yılı aşkın bir süre devam eden ara rejim dönemi sonunda 15 Ekim 1961 günü yapılan genel seçimlerde hiçbir parti çoğunluğu sağlayamamış ve hükümeti kurmakla görevlendirilen Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Genel Başkanı İsmet İnönü, Adalet Partisi (AP) ile 20 Kasım 1961 günü bir koalisyon kabinesi teşkil etmiştir.¹⁸ Yaklaşık altı ay işbaşında kalan I. Koalisyon Hükü-

¹³ ABD'nin II. Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemin başlangıcında Kıbrıs konusunda genel olarak dengelerin korunmasına dikkat ettiği ve SSCB'nin bölgedeki nüfuzunu önlemeyi amaçladığı görülmüştür. Örneğin ABD, İngiltere'nin Mısır'da bulunan askeri varlığını Kıbrıs'a nakledecek buradaki varlığını koruma çabalarına destek vermiştir. Sönmezoğlu, **a.g.e.**, s. 67.

¹⁴ **Kuzey Kıbrıs, a.g.e.**, ss. 64-65.

¹⁵ Sönmezoğlu, **a.g.e.** s. 130.

¹⁶ Sina Akşin, **Kısa 20. Yüzyıl Tarihi**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2014, s. 415.

¹⁷ Soysal, **a.g.e.**, s. 270.

¹⁸ Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, **Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1976, ss. 239-241. 27 Mayıs'tan sonraki yeni dönemde Türkiye-SSCB ilişkilerinin geleceği hakkında Rusya Devlet Başkanı Nikita Khrushchev ile Başbakan İsmet İnönü arasındaki yazışmalar önemlidir. Khrushchev, İnönü'ye hükümeti kurmasından dolayı çektiği kutlama telgrafında, "...Sovyet-Türk dostluğu ve

meti'nden sonra 1962 yılı Temmuz ayında bu defa yine İsmet İnönü'nün Başbakanlığında II. Koalisyon Hükümeti kurulmuştur.¹⁹

II. Koalisyon Hükümeti döneminde Kıbrıs Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Başpiskopos Makarios'un 1962 yılının Kasım ayında Türkiye'ye resmi ziyarette bulunmuştur. Rum liderin ziyaretteki asıl amacı Türkleri dışlayarak baştan beri şikayetçi olduğu Kıbrıs Anayasası'nı tek taraflı olarak değiştirmekti. Ancak Makarios, bu isteğini Başbakan İnönü'ye onaylatmadan Türkiye'den ayrılmıştır.²⁰ Ziyaretten bir yıl sonra 30 Kasım 1963 tarihinde Makarios, 13 maddeden oluşan anayasada talep ettiği değişiklikleri ilan etmiştir.²¹ Bu taleplerin kabul edilmesi halinde Kıbrıs'ta iki toplumun eşitliğine dayanan düzenin yerine azınlık haklarının saklı tutulduğu bir üniter devlet yapısı oluşturulacaktı.²² Bu değişiklikler garantör devletlere bildirilmiş; ancak

işbirliğinin iyi zamanları zatalinizce gayet iyi bilinmektedir. Başbakanlık ettiğiniz hükümetin memleketlerimiz arasındaki münasebetlerin gelişmesi için mevcut inkarlardan faydalanacağı ümidini izhar etmek isterim" demiştir. Mehmet Gönübol-Cem Sar, **Olaylarla Türk Dış Politikası Cilt I (1919-1973)**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 5. bs., 1982, s. 437. İsmet İnönü ise yanıtında, "...Türk-Sovyet dostluk ve işbirliğinin iyi zamanlarını ve bütün devirlerini pek iyi hatırlarım. Cumhuriyet Hükümeti, her zaman olduğu gibi, karşılıklı saygıya müstenit olarak, Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında iyi komşuluk münasebetlerinin bulunmasını... temenni etmektedir..." ifadesini kullanmıştır. İlhan Turan, **İsmet İnönü Konuşma, Demeç, Makale ve Söyleşileri 1961-1965**, TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara, 2004, s. 5. İnönü, bu sözleriyle II. Dünya Savaşı yıllarındaki Sovyet taleplerini de nazikçe muhatabına hatırlatmıştır. Ancak Khrushchev döneminde büyük ölçüde Kıbrıs bunalımının etkisiyle Türk-Sovyet ilişkilerinde düzelmeye olmuştur.

¹⁹ CHP ile Yeni Türkiye Partisi (YTP) ve Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) arasında kurulan koalisyon kabinesine bağımsızlar da destek vermişti. Yeni hükümet TBMM'den 7 Temmuz 1962 günü güvenoyu almıştır. Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, **a.g.e.**, ss. 249-250.

²⁰ Makarios, Ankara'da Kıbrıs Anayasası'nın genel anlamda Türklere tanıdığı haklardan şikayet etmiş ve bunların değiştirilmesini yani ortadan kaldırılmasını istemiştir. O, ayrıca yapılacak değişikliklerde Türk tarafının değil, kendilerinin etkin rol oynamasını da amaçlıyordu. Ahmet Gülen, **İnönü Hükümetleri'nin Kıbrıs Politikası (1961-1965)** (İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2011, s. 26.

²¹ Makarios'un değişiklik taleplerinden en önemlisine göre ülkenin tek meclisli yasama organı Kıbrıs Temsilciler Meclisi kararlarında Türklerin veto hakkı kaldırılmalıydı. Pierre Oberling, **Kıbrıs Faciası**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1990, s. 7. Eğer bu hak kaldırılırsa Rumlar, herhangi bir engelle karşılaşmadan diledikleri tasarıları Meclis'ten geçirebileceklerdi.

²² Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin (KKTC) ilk Cumhurbaşkanı Rauf Denktaş, Makarios ve diğer Rum liderlerinin adadaki Türklere bakış açısının "Elenlerin Kıbrıs'ında yaşayan Türk azınlığı" olduğunu söylemiştir. Rauf R. Denktaş, **Kıbrıs Girit Olmasın**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2. bs., 2004, s. 13.

Türkiye'nin yanıtı bir kez daha olumsuz olmuştur.²³ Bunun üzerine Rumlar değişiklikleri bir "oldu-bitti" halinde Kıbrıs Türklerine kabul ettirmeyi hedeflemişlerdir. Nitekim Kıbrıs Türklerine yönelen şiddet eylemleri²⁴, 21 Aralık 1963²⁵ günü başlamış ve kısa zamanda geniş çaplı bir tedhiş hareketine dönüşmüştür. 31 Aralık tarihine kadar devam eden şiddet olaylarında 99 Kıbrıs Türkü öldürülmüş, 470'i de yaralanmıştır. Olaylar sırasında 154 Türk de kaybolmuştur.²⁶

Türkiye'de Rumların şiddet eylemlerine karşı Başbakan İnönü'nün başkanlığında bir toplantı yapılmış ve Türk jetlerinin Kıbrıs üzerinde bir ihtar uçuşu yapmalarına karar verilmiştir.²⁷ Aslında o tarihte Kıbrıs'a doğrudan askeri harekât yapılmasını önleyen faktörler arasında SSCB'nin Makarios'un siyasetine destek vermesinin de rolü olmuştur. Sovyetler temel olarak Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesinin "taksim"e yol açacağını düşünüyordu. Eğer Türkiye, Kıbrıs'ın bir bölümünü de olsa kontrol altına alırsa ada bir NATO üssü haline gelebilirdi.²⁸ Oysa bağımsız Kıbrıs olgusu Türk-Yunan çatışmasını sürdürerek NATO ittifakında sarsıntılara yol açacaktı. Bağımsızlığı temin edecek tek kişi de Makarios olduğuna göre onun desteklenmesi şarttı. 28 Aralık 1963 günü SSCB Büyükelçisi Germosin, Makarios'u ziyaretinde "ülkesinin Kıbrıs'ın içişlerine müdahaleye her şekilde olursa olsun karşı çıkacağını" bildirmiştir.²⁹ Kuşkusuz bu dönemdeki Sovyet desteği, Makarios'un

²³ Ed. Oran, **a.g.e.**, s. 723.

²⁴ Türklere karşı düzenlenen Rum saldırıları "Akritas Planı" doğrultusunda hazırlanmıştır. Plan, ilk kez 21 Nisan 1966 tarihinde Patris gazetesinde yayımlanmıştır. Akritas Planı'nın tam metni ve değerlendirmeler için bkz. Sabahattin İsmail, **150 Soruda Kıbrıs Sorunu**, Kastaş Yayınevi, İstanbul, 1998, ss. 72-86.

²⁵ Başbakan İnönü, II. Koalisyon Hükümeti'nin istifasını 2 Aralık 1963 tarihinde vermişti. Dolayısıyla olayların başladığı dönemde Türkiye'de bir hükümet bunalımı yaşanıyordu. Fikret Alasya, **Kıbrıs ve Rum-Yunan Emelleri**, K.K.T.C. Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, 1992, s. 62.

²⁶ Melek M. Fırat, **1960-1971 Arası Türk Dış Politikası ve Kıbrıs Sorunu**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1997, s. 125.

²⁷ Söz konusu toplantıda ayrıca diğer garantör devletlerin, yani Yunanistan ve İngiltere'nin de birer notayla uyarılması ve şiddetin durdurulması için ortak hareket çağrısı yapılmıştı. Eğer bu ortak hareket olmazsa Türkiye, tek başına harekete geçecekti. Şerafettin Turan, **İsmet İnönü, Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği**, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000, s. 417.

²⁸ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1980**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1983, s. 828.

²⁹ Gülen, **a.g.t.**, s. 78. Söz konusu görüşme dönemin basınına da yansımıştır. Hürriyet'in haberine göre Sovyet Büyükelçisi Makarios'a Türkiye'nin Kıbrıs'ın içişlerine müdahale ettiğine dair şikayetin BM Güvenlik Konseyi'nde görüşülmesi sırasında Rumları destekleyeceklerini açıklamıştır. **Hürriyet**, 2 Ocak 1964, Yıl: 16, Sayı: 5630, s. 7.

politikalarını uzun süre “daha rahat” bir şekilde sürdürmesinde çok önemli ve etkili bir faktör olmuştur.³⁰

“Kanlı Noel olayları” hakkında Rus basınının yorumu için Pravda’da çıkan bir yazıya değinmek gerekmektedir. Gazetenin 28 Aralık 1963 tarihli sayısında Makarios’un tezleriyle³¹ paralel bir şekilde bunalmı temelde 1959 Antlaşmaları’na bağlayan bir değerlendirme yazısı çıkmıştır. Gazeteye göre bu antlaşmalar, “emperyalist NATO’nun yöneticileri tarafından Kıbrıslılara empoze edilmiştir ve bunlar birer siyasi saatli bomba” niteliğinde metinlerdir.³² Ayrıca aynı haberde 1959 Antlaşmaları hakkında yapılan yorumda, bu metinlerin “Kıbrıslı Türkler ve Rumlar arasında yapay bir bölünme yarattığı”³³ da öne sürülmüştür.

SSCB hükümetinin Türkiye’nin 25 Aralık 1963 günü yaptığı ihtar uçuşuna tepkisi genel anlamda “ılımlı” bir notayla karşılanmıştır. Kıbrıs olayları konusunda ilk anda harekete geçmeyen SSCB, Makarios’la temaslarından sonra verdiği bu “ılımlı” notada Türkiye’nin tavrını protesto etmiştir. Ayrıca Rum lider 1964 yılı Ocak ayında yaptığı açıklamada adanın bağımsızlığı için savaşıacaklarını açıklamış ve bu savaşta yalnız olmadıklarına da ilan ederek bir kez daha Sovyet desteğini isim vermeden de olsa anmıştır.³⁴ Bu arada

³⁰ Makarios’un şiddet siyasetinin arkasındaki Sovyet desteği New York Herald Tribune gazetesinde şöyle ifade edilmiştir: “...antlaşmalar, Kıbrıs’ın bağımsızlığının temelidir ve cumhuriyetin mevcudiyetinin devam etmesi için yegâne güvenlik unsurudur. Makarios ve yardımcıları Birleşmiş Milletlerde ve bu teşkilatın Güvenlik Konseyi’nde Sovyetler Birliği’nin desteğini sağlayarak istedikleri şekilde hareket edeceklerini sanmamalıdır...” Rauf R. Denktaş, **Rauf Denktaş’ın Hatıraları 1964-1974 I. Cilt (1964)**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1996, s. 8. Bu arada Kıbrıs Rum Kesimi’nin eski cumhurbaşkanı Glafkos Klerides, Soğuk Savaş yıllarında Makarios’un Sovyet siyasasını şu sözlerle izah etmiştir: “...Makarios kendi çapında bazı oyunlar oynuyordu. Çünkü İngilizlerin ve Amerikalıların Türklerin görüşlerine sıcak baktıklarını görüyordu. Bu sebepten ötürü yaklaşabileceği başka güçlerin de [SSCB] olduğunu göstermek istiyordu. Ancak Kıbrıs’ı Doğu Bloku’na sürüklemek gibi bir niyeti asla yoktu.” Niyazi Kızılyürek, **Glafkos Klerides Tarihten Güncelliğe Bir Kıbrıs Yolculuğu**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2.bs., 2007, ss. 129-130.

³¹ Kıbrıs Cumhurbaşkanı Makarios’un Londra ve Zürih Antlaşmaları konusunda görüşleri birçok yerde yayımlanmıştır. Örneğin 31 Temmuz 1963 günü basına yansıyan haberlere göre Makarios, Kakopetriya köyünde Ayyanikola Kilisesi’ndeki konuşmasında antlaşmaların gayeyi teşkil etmediğini açıklamış ve bu antlaşmaların olumsuz yönlerinden kurtulmak için çalışacaklarını söylemiştir. **Ulus**, 31 Temmuz 1963, Sayı: 14.329, s. 7.

³² Sönmezoğlu, **a.g.e.**, s. 131.

³³ Ed. Oran, **a.g.e.**, s. 730.

³⁴ Aysel İ. Aziz, “1964 Yılında Kıbrıs Buhramı ve Sovyetler Birliği”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Eylül 1969, Cilt: XXIV, No: 3, Sevinç Matbaası, Ankara, 1969, s. 170.

Türkiye’de uzun süren bir hükümet bunalımından sonra CHP ve Bağımsızlardan oluşan bir kabine kurulmuştur. 4 Ocak 1964 günü İnönü’nün başbakanlığındaki III. Koalisyon Hükümeti TBMM’de güvenoyu almıştır.³⁵

II.II. Londra Konferansı Karşısında SSCB

Kıbrıs’ta Rum saldırılarıyla başlayan ve kısa zamanda genişleyen olaylara çözüm bulmak amacıyla 15 Ocak 1964 günü Londra’da bir konferans toplanmıştır.³⁶ Konferans sırasında tarafların tezleri arasında farklılıklar bulunsa bile 24 Ocak günü yapılan oturumda Kıbrıs’ta barış ve güvenliği tesis edecek NATO üyesi ülkelerin kuvvetlerinden oluşacak bir barış gücünün kurulması gündeme getirilmiştir.³⁷ Toplumlararası çatışmaları durdurma amacıyla yapılan bu konferansa SSCB’nin tepkisi farklı olmuştur. TASS Haber Ajansı tarafından açıklanan 10 sayfalık resmi bildirimde özetle Kıbrıs’ın işlerine hangi nedenle olursa olsun müdahale edilmesine karşı çıkılmış ve BM Güvenlik Konseyi’nin adanın bağımsızlığının korunması için önlem alması istenmiştir. SSCB bildirisinde Kıbrıs’a bir NATO gücü gönderilmesi fikrinden vazgeçilmesi de istenmiş ve Kıbrıs’ın işlerine müdahale hakkını savunan ülkelere sağduyu çağrısı yapılmıştır.³⁸ Ayrıca Sovyet Hükümeti’ne göre Londra Konferansı “Adanın bağımsızlık ve hürriyetine karşı bir komplo dur.”³⁹ Londra Konferansı’nın son günlerinde gazetelerde yer alan bir haber, Makarios’un ve Rumların Sovyet desteğine ne denli güvendiklerini göstermesi bakımından ilginçtir. Rum basınından alıntılanan haberlere göre Makarios, “Kıbrıs ile Türkiye Cumhuriyeti arasında her türlü bağlantının

³⁵ Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, **a.g.e.**, s. 270.

³⁶ Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1980**, s. 786. İngiltere’nin teklifi üzerine toplanan ve Ocak 1964’ün sonuna dek süren konferansa Türkiye, İngiltere, Yunanistan’ın yanı sıra Rum ve Türk toplumu temsilcileri de katılmıştır. Londra Konferansı’nın önemli özelliklerinden birisi de İngiltere’nin ABD’yi Kıbrıs sorununa dahil edişidir. Ancak bu hamle aynı zamanda SSCB’nin de Kıbrıs konusuna müdahalesine zemin hazırlamıştır. Aziz, **a.g.m.**, s. 173.

³⁷ Gülen, **a.g.t.**, s. 84. İngiltere’nin bu teklifi Makarios, tarafından kesin bir dille reddedilmiştir. Ona göre böyle bir gücün oluşturulması Kıbrıs’ı hem ABD ve hem de NATO nüfuzuna sokacaktı.

³⁸ SSCB’nin yayımladığı bildirimlerin dışında eski Sovyet Dışişleri Bakanı Andrey Gromiko da anılarında şu görüşleri dile getirmiştir: “...NATO’nun önde gelen ülkeleri Kıbrıs’ın bağımsızlığına saygı gösterseydi, Yunan ve Türk toplumları uzun zaman önce ortak bir dil bulmuş olurlardı...” Andrey Gromiko, **Anılarım**, Yazılama Yayınevi, İstanbul, 2008, s. 297.

³⁹ **Cumhuriyet**, 31 Ocak 1964, Yıl: 40, Sayı: 14.189, ss. 1-7. Sovyet bildirisinde de upkı Makarios gibi Kıbrıs’a gönderilecek bir NATO Barış Gücü’ne karşı çıkılması iki ülke arasındaki siyasi işbirliğine önemli bir işaret sayılabilir.

kesilmesi” ve “Rusya’dan adaya her türlü yardım ve desteğin sağlanması”nı kabul etmiştir.⁴⁰

SSCB Başbakanı Nikita Khrushchev, NATO ülkelerinin Kıbrıs’a bir askeri güç göndermesine karşı çıkararak 7 Şubat 1964 tarihinde Yunanistan, Türkiye, ABD, Fransa ve İngiltere’ye bir nota vermiştir. Notada “Akdeniz’deki duruma kayıtsız kalamayacaklarını” vurgulayan Khrushchev, Kıbrıslıların kendi sorunlarını kendilerinin çözmelerini istemiş ve Batılı ülkeleri toprak bütünlüğünü yalnızca büyük ve kıymetli devletlere tanınmış bir hak olarak değerlendirmekle suçlamıştır.⁴¹ Khrushchev’in gönderdiği notanın muhataplarından birinin ABD oluşu SSCB’nin bu ülkeyi Kıbrıs sorununda taraflardan birisi olarak kabul etmesi bakımından önemlidir. Dolayısıyla Sovyet Hükümeti her ne sebeple olursa olsun Akdeniz’de ABD’nin söz sahibi olacağı bir oluşuma, yani bir NATO askeri gücüne karşı çıkmıştır.

SSCB’den gelen notaya Başbakan İsmet İnönü, Khrushchev’e gönderdiği bir mesajla yanıt vermiştir. İnönü mesajında, Kıbrıslı Rumların 29 Aralık tarihinde yapılan ateşkese rağmen saldırılarını sürdürdüklerini belirtmiş, masum ve savunmasız insanlara yönelen sistemli imha hareketleri karşısında Sovyetler’in suskunluğuna anlam veremediklerini bildirmiştir. İnönü, Türkiye’nin uluslararası antlaşmalara bağlılığını tekrar vurgulayarak sorunların çözümünde her zaman olduğu gibi barışçı yollardan ayrılmayacakları mesajını da vermiştir.⁴² Ayrıca Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin, TBMM’de yaptığı açıklamada, SSCB’nin Kıbrıs konusundaki tutumunu eleştirerek, “...Kıbrıs dâvamızın Sovyet dış siyasetinin rutinleşmiş NATO aleyhtarı propaganda faaliyetlerinde hammadde olarak kullanılmasından sarfinazar edilmesini beklemek hakkımızdır...”⁴³ demiştir. Erkin’in vurguladığı bu sözlere göre Türk hükümetinin Sovyetler’in Rum yanlısı tutumunu daha çok bu ülkenin NATO karşıtlığına bağladığı söylenebilir. Bu arada 1964 yılı Şubat ayında Makarios ile SSCB arasında bir Sivil Havacılık Anlaşması imzalanmıştır.⁴⁴ Bu antlaşma o dönemde Rumlar’ın Sovyetlerle işbirliğine dair bir başka kanıtı oluşturmuştur.

⁴⁰ **Milliyet Gazete Arşivi**, <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/>, 29 Ocak 1964, ss. 1-7.

⁴¹ Aziz, a.g.m., ss. 173-174.

⁴² İlhan Turan, **a.g.e.**, ss. 516-517. Sovyet notası Yunanistan’da memnunlukla karşılanmıştır. Notayla ilgili bir açıklama yapan Dışişleri Bakanı Palamas, Rusya gibi büyük bir devletin Kıbrıs davasına hak vermesini olumlu bir unsur saydıklarını açıklamıştır. Aziz, a.g.m., s. 176.

⁴³ **TBMM Tutanak Dergisi**, Cilt: 27, B: 60, O: 3, 23.02.1964, s. 584.

⁴⁴ Alasya, **a.g.e.**, s. 71.

II.III. 4 Mart 1964 Tarihli BM Kararı

Kıbrıs sorunuyla ilgili yapılan bütün girişimlere rağmen adadaki Türklere yönelik Rum saldırıları henüz önlenememiŐti. Türkiye, dünya kamuoyuna olayların etkin tedbirlerle durdurulmaması halinde müdahale hakkını kullanacağını bildirmiş, buna karşılık Yunanistan da Türk müdahasına karşı çıkacağını açıklamıştı.⁴⁵ Bu gelişmeler üzerine İngiltere, 15 Şubat 1964 tarihinde Kıbrıs olaylarıyla ilgili olarak BM Güvenlik Konseyi'ne başvurmuştur. Başvuru üzerine toplanan Konsey⁴⁶ 4 Mart 1964 günü tüm üye devletlere uluslararası barış tehdit edecek eylemlerden kaçınma çağrısı yapmış ve Kıbrıs'ta bir BM Barış Gücü kurulmasına karar vermiştir.⁴⁷ BM'den çıkan bu karardan sonra da olayların devam etmesi üzerine Türkiye, ABD ve İngiltere'ye birer nota vererek adadaki Türklerin emniyeti için Kıbrıs'a müdahale edilebileceğini bildirmiştir. Kıbrıs'ta giderek tırmanan gerginlik sonucu SSCB Başbakanı Khrushchev'den Başbakan İnönü'ye yeni bir mesaj gelmiştir. Sovyet lider mesajında Kıbrıs sorununda "barışçı çözüm" yollarının aranmasını istemiştir.⁴⁸ İnönü Hükümeti, ayrıca 16 Mart 1964 tarihinde TBMM'den gerektiği anda Kıbrıs'a müdahale edebilme yetkisini de almıştır.⁴⁹

II.IV. Türkiye'de Batı İttifakı'nın Sorgulanışı ve SSCB'nin Yeni Tutumu

BM Barış Gücü'nün Kıbrıs'a yerleşmesinden sonra da Rumların Türklere yönelik saldırıları devam etmiştir.⁵⁰ 1964 yılının Nisan ayında Makarios,

⁴⁵ Sevin Toluner, **Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Milletlerarası Hukuk**, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1977, s. 111.

⁴⁶ BM Güvenlik Konseyi'nde SSCB adına görüş bildiren daimi temsilci Federenko olmuştur. Sovyetlere göre Batılı ülkeler Kıbrıs ile ilgili taleplerini Güvenlik Konseyi'ne zorla kabul ettirmeye çalışıyorlardı. Ayrıca Batılı güçler, toplumlararası çatışmaları da Kıbrıs'ın içişlerine karışmak için bir bahane olarak kullanıyorlardı. SSCB, BM'ye adanın güvenliği için dış müdahalelerin önlenmesi çağrısı da yapmıştır. Gülen, **a.g.t.**, s. 105. Bunların dışında Sovyet delegasyonu, Çekoslovakya ile birlikte, Konsey'de Kıbrıs Türk Cemaati Başkanı Rauf Denktaş'ın konuşma yapmasına engel olmaya da çabalamış; ancak başarılı olamamıştır. Denktaş, **a.g.e.**, s. 133. Güvenlik Konseyi toplantısında bulunan Nihat Erim de Rusya'nın Kıbrıs Rumlarının "koruyucusu" olduğunu ifade etmiştir. Nihat Erim, **Günlükler 1925-1979 II. Cilt**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005, s. 762.

⁴⁷ Kudret Özersay, **Kıbrıs Sorunu Hukuksal Bir İnceleme**, Avrasya Stratejik ve Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 2. bs., 2002, s. 75. Kıbrıs'a yerleştirilecek Barış Gücü'nün adaya gelişi 14 Mart'ta başlamış ve 27 Mart tarihinde de tamamlanmıştır. Ed. Oran, **a.g.e.**, s. 725.

⁴⁸ **Hürriyet**, 15 Mart 1964, Yıl: 16, Sayı: 5701, s. 3.

⁴⁹ Murat Sarıca/Erdoğan Teziç/Özer Eskiuyurt, **Kıbrıs Sorunu**, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1975, s. 63.

⁵⁰ 1964 yılının Nisan ayında Erenköy, Lefkoşa ve Boğaz bölgelerinde meydana gelen saldırılar sonucunda çok sayıda Türk göçmen duruma gelmişti. İsmail, **a.g.e.**, s. 89. Bu dö-

Türkiye'ye "İttifak ve Garanti Antlaşmaları'nı tek taraflı olarak feshettiğini" bildirmişti.⁵¹ Başbakan İsmet İnönü, Rum saldırganlığının Batılı devletler tarafından önlenememesi üzerine Time dergisine ilk defa Amerika'yı eleştiren bir demeç vermiştir. İnönü demecinde özetle, İngiltere ve ABD'nin Kıbrıs olaylarına seyirci kaldıklarını belirtmiş ve ünlü, "...Müttefiklerimiz ittifakın [NATO] dağılması için çalışmakta olan uzak devletlerle yarış etmektedirler. Bu ittifak bozulmasın diye sonuna kadar sabrediyoruz. Müttefiklerimiz bu ittifakı dağıtmak gayretlerinde muvaffak olurlarsa yeni şartlarda yeni bir dünya kurulur..."⁵² sözünü söylemiştir. İnönü'nün demecinde kullanılan "NATO'nun dağılmasına çalışan uzak devletler" tabirinden kasıt kuşkusuz SSCB'dir. Bu dönemde İnönü, Batı ve Doğu Blokları'nın liderleri ABD ve SSCB'nin NATO'yu dağıtma yarışında "adeta birlikte hareket ettikleri" kanaatinde olmuştur.

Başbakan İnönü'nün ABD'ye yönelik eleştirileri kamuoyunda "Türkiye'nin dış politikasında yeni arayışların içinde olup olmadığı" tartışmalarına yol açmıştır.⁵³ Tartışmalar karşısında basına kısa bir açıklama yapan İnönü, "sözlerim şikayet ifade etmektedir"⁵⁴ demekle yetinmiştir. Mayıs ayında TBMM'de Kıbrıs konusunda uzun bir konuşma yapan İnönü, SSCB'nin

nemdeki Rum saldırılarına birkaç örnek vermek gerekirse, 2 Nisan 1964 günü Bafta 180 Türk'ün dükkânı yakılmıştır. 11 Nisan 1964 tarihinde Lefkoşa'da bir Türk polisi öldürülmüş, 6 Türk kaçırılmıştır. 13 Nisan ve 14 Nisan günlerinde de Boğaz bölgesine Rum saldırısıyla birlikte yoğun ateş açılmıştır. Denктаş, **a.g.e.**, ss. 243-254-255.

⁵¹ Sarıca/Teziç/Eskişiyurt, **a.g.e.**, s. 64. Türk Hükümeti, Makarios'un "fesih" kararının hukuksal geçerliliği olmadığını bildirmiş ve Başbakan İsmet İnönü, Rum lidere gönderdiği mesajda, "uluslararası antlaşmaların ancak bu antlaşmalarda belirtilen usullerle değişebileceğini" hatırlatmıştır. Gülen, **a.g.t.**, s. 124.

⁵² Başbakan İnönü'nün Time dergisi ile mülakatı ilk defa Milliyet gazetesinde yayımlanmıştır. **Milliyet Gazete Arşivi**, <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/> 16 Nisan 1964, ss. 1-7. Ayrıca İlhan Turan, **a.g.e.**, ss. 557-558. İnönü'yle adeta özdeşleşen bu sözlerin devamında genelde "Türkiye de bu dünyada yerini bulur" ifadesi de kullanılmaktadır. Ancak Milliyet'te çıkan mülakat metninde bu ifadeler yoktur. Yalnızca gazetenin baş sayfasındaki manşette "YENİ ŞARTLARLA YENİ BİR DÜNYA KURULUR TÜRKİYE'DE BU DÜNYADA YERİNİ BULUR" sözleri yer almıştır. **Milliyet**, s. 1. Dönemin diğer önemli gazeteleri haberi bir gün sonra sütunlarında özet halinde vermişlerdir.

⁵³ İnönü'nün Time'da çıkan demeci üzerine TBMM'de parti temsilcileri görüşlerini açıklamışlardır. AP Konya Milletvekili Faruk Sükan, Başbakan'ın tutumunu eleştirdikten sonra Türkiye'nin bir siyaset değişikliğine gitmesinin ülkeyi büyük zararlara sürükleyeceğini söylemiştir. CKMP Konya Milletvekili İrfan Baran ise İnönü'nün sözlerini Türk dış politikasını temelden değiştirme eğilimi olarak gördüklerini söylemiş ve dış politikanın "tek parti, tek şef" anlayışına göre yürütülmek istendiğini açıklamıştır. **TBMM Tutanak Dergisi**, Cilt: 30, B: 97, O: 1, 05.05.1964, ss. 231-245.

⁵⁴ İlhan Turan, **a.g.e.**, s. 558.

tutumundan da söz etmiştir. Sovyetler'in Kıbrıs konusunu NATO davası olarak aldığını ve bundan dolayı da adanın bağımsızlığının devamını istediğini açıklayan İnönü, bu ülkeyle iyi komşuluk ilişkilerinin gelişiminde Kıbrıs sorununun bir ölçü olacağını vurgulamıştır.⁵⁵ Buna göre Türkiye'nin SSCB ile iyi münasebetler kurmasında temel şart bu ülkenin Rumların Kıbrıs siyasetine verdikleri desteği geri çekmelerine bağlı olacaktır.

1964 yılının bahar aylarında SSCB'nin Kıbrıs konusunda daha "esnek" bir tutum sergilemeye başladığı da gözlenmiştir. Türk Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin'in 1964 yılı Martında SSCB'ye yapacağı ziyaret bu ülkenin "Kanlı Noel olayları"ndan beri takındığı tutum nedeniyle ertelenmişti.⁵⁶ Kuşkusuz bu erteleme Türk-Sovyet yakınlaşmasının da gecikmesine neden olmuştur. Nitekim SSCB Başbakanı Khrushchev, Makarios'un fesih kararı üzerine ona gönderdiği mesajda, "Enosis" ve "taksim" politikalarının karşısında olduklarını ilan etmiştir. Ayrıca Kıbrıs'ın tarafsızlığına kesinlikle zarar gelmemesi gerektiği de bildirilmiştir.⁵⁷ Her ne kadar SSCB'den "Enosis" karşıtı mesajlar gelmeye başlamışsa da iki tarafın da eski siyasetlerinin kalıntıları olarak değerlendirilebilecek tutumları da devam etmiştir. Örneğin SSCB Başbakanı Khrushchev, Makarios'a destek olarak yorumlanabilecek bir mesajında, "Kıbrıs'ın toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığını koruma yolunda"⁵⁸ başarılar dilerken, Türk Dışişleri Bakanı Erkin aynı günlerde gazetecilere SSCB'nin Makarios'a verdiği desteğin Kıbrıslı Türklere yönelen şiddette önemli bir rolü bulunduğunu söylemiştir.⁵⁹

II.V. Türk-Sovyet Yakınlaşmasında Temel Faktör: Johnson Mektubu

Kıbrıslı Rumlar'ın adadaki Türkler üzerine yönelen şiddet hareketleri devam ederken⁶⁰, Makarios'un "gerginlik" politikasının bir başka girişi de

⁵⁵ İlhan Turan, **a.g.e.**, s. 564.

⁵⁶ Sönmezoğlu, **II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze Türk Dış Politikası**, s. 133.

⁵⁷ Sarıca/Teziç/Eskiyurt, **a.g.e.**, s. 64. Khrushchev, Kıbrıs'ın bağımsızlığına yönelebilecek bir saldırıya karşı her türlü yardımı yapacaklarını da bildirmiştir.

⁵⁸ Aziz, **a.g.m.**, s. 188.

⁵⁹ **Tercüman**, 30 Nisan 1964, Yıl: 3, Sayı: 908, s. 7.

⁶⁰ Mayıs ayının son günlerinde Küçük Kaymaklı bölgesinde Türk evleri yakılmıştır. Ayrıca bazı Türkler, Rumlar tarafından kaçırılırken bazıları da tutuklanarak Omorfo'da bulunan Rum Polis Merkezi'ne götürülmüşlerdir. Denktaş, **a.g.e.**, s. 310. Rumlar tarafından kaçırılan Türkler konusunda gazetelere çeşitli rakamlar da yansımıştır. Dışişleri Bakanlığına gelen bilgilere göre toplamda 244 Türk kaçırılırken, bu rakamın 94'ü BM Barış Gücü'nün adaya

“zorunlu askerlik yasası”nın kabul edilmesi olmuştur.⁶¹ Nitekim Türkiye bu gelişmeler üzerine Kıbrıs’a bir askeri müdahalede bulunmaya karar vermiştir.⁶² Ancak ABD Başkanı Lyndon B. Johnson’dan Başbakan İnönü’ye gönderilen mektup üzerine askeri müdahale yapılamamıştır.⁶³ Söz konusu mektup Türk-Sovyet ilişkilerinde yakınlaşmayı da başlatacaktır. Başkan Johnson’un “diplomatik nezaketten” uzak bir lisanla yazılan mektubunda Türkiye’ye verilen önemli mesajlar arasında, “Kıbrıs’a yapılacak bir müdahale neticesinde SSCB’nin Türkiye’ye saldırmaması durumunda NATO müttefiklerinin yardım edemeyeceği”⁶⁴ iması da yer almıştır. Bu mektup Türkiye’nin yıllardır içinde bulunduğu ittifaklar sisteminin yani NATO’nun, teminatlarının “güvenilirliğini ve inanılabilirliğini” da sarsmıştır.⁶⁵ Nitekim Başbakan İnönü’nün Johnson’a gönderdiği yanıt mektubunda da ABD’ye yönelik eleştirilerin yanı sıra NATO konusundaki kuşku ve yansıtıcı ifadeler de yer almıştır. İnönü, Başkan Johnson’un mektubunun, “NATO konusunda bazı sorunlara yol açtığını” belirtmiş ve “NATO mektuptaki gibi işleyecekse tedaviye muhtaç demektir”⁶⁶ ifadesini kullanmıştır.⁶⁷

gelişenden sonra kaçırılanları belirtmektedir. Kaçırılan Türklerin akıbeti konusunda da belirsizlikler bulunmaktadır. **Hürriyet**, 24 Mayıs 1964, Yıl: 17, Sayı: 5768, s. 1.

⁶¹ Türkiye’yi askeri müdahale girişimine sevk eden olaylar kısaca şöyle olmuştur: 1 Haziran 1964 günü Kıbrıs Temsilciler Meclisi “zorunlu askerlik yasası”nı onaylamıştır. Türk hükümeti, bu kararı Makarios’a gönderdiği notayla protesto ederken, Rumlar tarafından satın alınan 2 helikopter ve 3 askeri uçak Kıbrıs’a gelmiştir. Nitekim hükümet, Bakanlar Kurulu’nda adaya askeri müdahalede bulunma kararı almıştır. **Cumhuriyet**, 7 Haziran 1964, Yıl: 41, Sayı: 14312, ss. 1-7.

⁶² Sarıca/Teziç/Eskiyurt, **a.g.e.**, s. 72. Türk müdahalesi İskenderun’a yerleştirilmiş askeri güçler tarafından yapılacaktı. Buradaki askeri kuvvetler, Kıbrıs’a çıkacaklar ve kıyı bölgelerini kontrol altına alarak Rumlarla yürütülecek görüşmelerde üstünlük sağlayacaklardı. Gülen, **a.g.t.**, s. 148.

⁶³ 5 Haziran 1964 tarihinde Başbakan İnönü’ye ulaşan mektubun içeriği Türk kamuoyuna 1966 yılının Ocak ayında açıklanmıştır. Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, **a.g.e.**, ss. 276-305.

⁶⁴ Oral Sander, **Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1979, s. 233.

⁶⁵ Serhat Güvenç, **NATO’da 60 Yıl Türkiye’nin Transatlantik Güvenliğe Katkıları**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2013, s. 26.

⁶⁶ Gülen, **a.g.t.**, s. 160.

⁶⁷ Başbakan İsmet İnönü, ABD Başkanı Johnson’un daveti üzerine bu ülkeye resmi bir ziyarette bulunmuştur. Ziyaretin sonunda yayımlanan ortak bildiride Zürih ve Londra Antlaşmalarının halen geçerli olduğu ve Kıbrıs sorununa çözüm arayışında bu antlaşmaların temel teşkil edeceği konusunda mutabakata varılmıştır. **Dışişleri Belleteni**, Temmuz 1964, ss. 16-17. SSCB, Başkan Johnson’un Türk ve Yunan taraflarını ABD’ye davetine tepki göstermiştir. Bu ülkeye göre sorunun çözümü BM’de aranmalı ve Kıbrıs’ın tam bağımsızlığı göz önüne alınarak çalışmalar yapılmalıydı. Aziz, **a.g.m.**, s. 189. İnönü’nün ABD’de bulunduğu

Türkiye'nin Kıbrıs sorununda ABD'nin net bir biçimde ortaya koyduğu tavırdan sonra yeni arayışlara yöneldiği görülmüştür. Başbakan İsmet İnönü, Bakanlar Kurulu'na Batı'nın Türkiye'yi NATO içinde SSCB'ye "en düşman ülke" olarak değerlendirdiğini; ancak bunun yanlış olduğunu anlatmış ve "Sovyetlerle ilişkileri iyileştirme zamanının geldiğini"⁶⁸ açıklamıştı. Türkiye'nin yanı sıra SSCB'den de iyi ilişkilerin yeniden kurulması yönünde istek vardı. Bu doğrultuda İnönü'nün ABD'den dönüşü sonrasında Dışişleri Bakanını Erkin'in Moskova'ya ziyareti kararlaştırılmıştır.⁶⁹ Kuşkusuz Türkiye'nin Batı'ya karşı alternatif arayışında Kıbrıs gibi karmaşık bir sorunun çözümünde ABD'nin dışında kalan diğer "Süper Güç" SSCB'nin desteğini kazanma isteği de önemli bir rol oynamıştır.

III. BÖLÜM

III.I. Türkiye'nin Ağustos Harekâtı ve SSCB'nin Tutumu

Kıbrıs'ta Rumların saldırganlığıyla başlayan toplumlararası gerginliklere çözüm bulmak amacıyla Temmuz ve Ağustos aylarında Cenevre'de iki ayrı konferans toplanmıştır.⁷⁰ ABD Başkanı'nı temsilen Dean Acheson'un katıldığı toplantılarda taraflara iki farklı plan sunulmuştur.⁷¹ Cenevre'de müzakere-

sırada Yunanistan Başbakanı Papandreu da Washington'daydı. Papandreu, Amerikalıların Türk Hava Kuvvetleri'nin Yunan topraklarını vurabilecekleri uyarısına karşın, "...size, Türkiye'nin çok daha güçlü hava kuvvetleri olan bir başka ülkeyle komşu olduğunu hatırlatmak isterim. Eğer Türkler saldıracak olursa bu hava kuvvetlerinin de çatışmaya katılması bir olasılıktan ibaret kalmayacaktır." yanıtını vermiştir. Yunan Başbakanı'nın isim vermeden de olsa Sovyet desteğini kastettiği açıktır. Bu diyalog SSCB'nin Yunan ve Rum liderliğiyle işbirliği içinde olduğunu gösteren önemli bir kanıttır. Andreas Papandreu, **Namlunun Ucundaki Demokrasi**, Üçüncü Dünya Yayınları, İstanbul, 1977, s. 175.

⁶⁸ Hakkı Uyar, **Topraktan Parlamenteoya Muammer Erten**, Boyut Yayınları, İstanbul, 2010, s. 165.

⁶⁹ Metin Toker, **Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları 1944 1973 İnönü'nün Son Başbakanlığı 1961-1965**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2. bs., 1992, s. 217. İsmet İnönü'nün yakınlarından Metin Toker, dönemin Sovyet Büyükelçisi Rijov'un ülkesinin Stalin döneminde bozulan ilişkileri yeniden tesis etmek istediğini anlattığını da yazmıştır.

⁷⁰ Cenevre'de yapılacak toplantıda Türkiye'yi temsil eden Nihat Erim, Ankara'da görüştüğü Sovyet Büyükelçisi Rijov'un kendisine "Enosis"e karşı olduklarını söylediğini yazmıştır. Erim, **a.g.e.**, s. 775. Rijov'un temasları SSCB'nin Türkiye'yi tekrar kazanma çabalarına önemli bir örnek teşkil etmektedir.

⁷¹ 15 Temmuz 1964 tarihinde ABD'nin taraflara sunduğu I. Acheson Planı'nda özetle Karpas'ta ada yüzölçümünün %5'lik bir bölümü "Enosis"i kabul etmesi halinde üs olarak Türkiye'ye verilecekti. Ayrıca Kıbrıs 6 yerel yönetime ayrılacak ve iki bölge Türk denetiminde olacaktı. Meis Adası da Türkiye'ye bırakılacaktı. İsmail, **a.g.e.**, s. 105. I. Acheson Planı, Rumlar tarafından reddedilmiştir. 20 Ağustos 1964 günü Türkiye'ye sunulan II. Acheson

lere devam edilirken, 1964 yılı Ağustos ayında Mansura ve Erenköy bölgesine yönelik Rum saldırıları görüşmelerin kesilmesine neden olmuştur.⁷² Rumların hedefinde yer alan Erenköy bölgesinden Mansura'ya dek uzanan üç kilometrelik kıyı şeridi “Kıbrıs Türklerinin Türkiye'ye açılan tek kapısı” olarak görülüyordu.⁷³ İnönü hükümeti, Türklere yönelen Rum tehdidini ortadan kaldırmak amacıyla 8/9 Ağustos tarihlerinde bölgeye hava harekâtı düzenlenmesine karar vermiştir.⁷⁴ Böylece Türkiye'nin “Kanlı Noel” olayları sonrasında Kıbrıs'a ilk ciddi müdahalesi gerçekleşirken, Makarios baştan beri politikalarına destek veren SSCB'den askeri yardım istemişse de umduğunu bulamamıştır.⁷⁵ Türkiye'nin mevcut antlaşmalara dayanarak Kıbrıs'a yaptığı meşru müdahale sonucunda Makarios, bölgedeki ablukanın kaldırılacağını ve BM'nin ateşkes çağrısına uyacağını bildirmek zorunda kalmıştır.⁷⁶

Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesi üzerine SSCB Başbakanı Khrushchev, Türk hükümetine bir nota vererek çarpışmaların durdurulmasını istemiştir. Notada, uluslararası sorunlarda silah kullanımının uygun olmadığı vurgulanmış ve bu tutumun savaş tehlikesini arttıracığı belirtilmiştir. Ayrıca Kıbrıslılara kendi sorunlarını çözme imkanı verilmesi istenen nota metninde Türkiye, BM üyesi olan Kıbrıs Cumhuriyeti'ne askeri tecavüzde bulunmakla itham edilmiştir.⁷⁷ Başbakan İsmet İnönü, Khrushchev'in notasına verdiği yanıtta Türkiye'nin baştan beri Kıbrıs bunalımının hukuk anlayışı içinde ve müzakere yoluyla çözümünden yana olduğunu belirtmiştir. İnönü, Kıbrıs Türkleri'ne 20. yüzyılın dünyasında inanılması zor zulümlerin yapıldığına da değinerek, Rumların her türlü çağrıya rağmen tutumlarından vazgeçmediklerini de anlatmıştır. Türkiye'nin mevcut antlaşmalara dayanarak bölgeye sınırlı bir harekât yaptığını açıklayan İnönü, Khrushchev'i “Rum liderliğini

Planı'nda temel olarak Komikebir'in iki mil batısından geçen bir kuzey-doğu çizgisinin doğusunun 50 yılına Türkiye'ye kiralanması, Kıbrıs'ta “Enosis”in gerçekleşmesinden sonra Türk haklarının ABD'nin garantörlüğüne verilmesi gibi hususlar yer almıştır. Türkiye, II. Acheson Planı'nı kabul etmeyeceğini açıklamıştır. Gülen, **a.g.t.**, ss. 191-192.

⁷² **Hürriyet**, 8 Ağustos 1964, Yıl: 17, Sayı: 5844, s. 1.

⁷³ Arslan Mengüç, **Anılarda Erenköy Bir Direnişin Anılarıyla Romanı**, Ankara Ticaret Odası Yayınları, Ankara, 2. bs., 2006, s. 62.

⁷⁴ Türk jetleri 7 Ağustos günü Kıbrıs üzerinde bir uyarı uçuşu yaptıktan sonra 8 ve 9 Ağustos 1964 tarihlerinde Erenköy'deki askeri hedefleri bombalamıştır. Soysal, **a.g.e.**, s. 292.

⁷⁵ **Hürriyet**, 10 Ağustos 1964, Yıl: 17, Sayı: 5846, s. 1.

⁷⁶ Fırat, **a.g.e.**, s. 139.

⁷⁷ **Ulus**, 11 Ağustos 1964, Sayı: 14697, s. 7. Türkiye'nin düzenlediği hava harekâtından sonra dönemin SSCB Lefkoşa Büyükelçisi de “Kanlı Noel” olaylarının başlangıcından bu yana ilk defa Türk Topluluğu lideri Fazıl Küçük ile bir görüşme yapmıştır. Sönmezoglu, **II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze Türk Dış Politikası**, s. 132.

dünya barışının korunması ve uluslararası hukuki, insani ve ahlâki ilkelere uyması için nüfuzunu kullanmaya” da davet etmiştir.⁷⁸

III.II. Taksim Tezi’nden Federasyon Tezi’ne Geçiş

Türkiye, 1964 yılının sonbahar aylarında Kıbrıs politikasını yeniden gözden geçirmiştir. Özellikle ABD’nin tutumundan sonra Başbakan İnönü’nün SSCB’yi dışlayarak bir çözüme ulaşmanın zor olduğunu anlaması da yeni politikanın oluşumunda önemli bir etken olmuştur.⁷⁹ 11 Aralık tarihinde yapılacak BM Genel Kurulu öncesinde Dışişleri Bakanlığında yürütülen çalışmalar sonucunda Türkiye’nin Kıbrıs konusunda yeni tezinin “Bağımsız Kıbrıs” olacağı açıklanmıştır.⁸⁰ Yeni tez temel olarak adada iki toplum arasında “eşitlik prensibine” dayanacak bir düzeni amaçlamıştır. Buna göre “Türk topluluğunun teminatı ve adanın bağımsızlığı ancak kurulacak bir federasyonla sağlanabilecektir. Federasyon toplulukların coğrafi birlik ve idari muhtariyet şeklinde adada yer almaları halinde devamlı teminat olabilecektir.”⁸¹ Türkiye’nin Kıbrıs sorununda benimsediği “Federatif idare altında bağımsız Kıbrıs” tezi artık BM’de de savunulacaktır. Dışişleri ayrıca Kıbrıs Türk Cemaati’nin yeni teze itiraz etmediğini de açıklamıştır.⁸²

III.III. Erkin’in Moskova Ziyareti ve Kıbrıs Sorunu’na Etkileri

Türkiye, “Soğuk Savaş” yıllarında en önemli dış politika konularından birisini teşkil eden Kıbrıs sorununda Batılı müttefiklerinden yeterli desteği göremeyince yeni arayışlara girmiştir. Ayrıca SSCB’yle Kıbrıs konusunda yaşanacak mücadelelerin daha fazla ABD baskısına yol açacağı anlaşılmıştı. Türkiye, Sovyetlerle uzlaşarak bu tehditten kurtulmayı amaçlamıştır.⁸³ Batı ittifakına karşı en önemli koz olarak görülen SSCB’yle ilişkilerin resmi olarak iyileşmesi Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin’in 30 Ekim 1964 günü Moskova’ya yaptığı resmi ziyaretle gerçekleşmiştir.⁸⁴ SSCB’de meydana gelen

⁷⁸ İnönü’nün Khrushchev’e verdiği yanıtın tam metni için bkz. İlhan Turan, **a.g.e.**, ss. 647-650.

⁷⁹ Fırat, **a.g.e.**, s. 164. Toker’e göre İnönü, ABD ziyareti sırasında SSCB’yi “Kıbrıs konusunda nötrale etme politikasına” karar vermişti. Toker, **a.g.e.**, s. 211.

⁸⁰ Gülen, **a.g.t.**, s. 211.

⁸¹ **Cumhuriyet**, 25 Ekim 1964, Yıl: 41, Sayı: 14.452, s. 7.

⁸² **Milliyet**, 5 Kasım 1964, Yıl: 15, Sayı: 6087, s. 1.

⁸³ William Hale, **Türk Dış Politikası 1774-2000**, Mozaik Yayınları, İstanbul, 2003, s. 156.

⁸⁴ Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, **a.g.e.**, s. 281.

iktidar değişikliğine rağmen⁸⁵ ertelenmeyen ziyarete, ilk kez bir Türk Dışişleri Bakanı 25 yıl aradan sonra Moskova'ya geliyordu, dış basında da önem verilmiştir.⁸⁶ Ziyaret sonunda yayımlanan tebliğin Kıbrıs'la ilgili bölümünde özetle, “iki tarafın Kıbrıs'ın bağımsızlığı ve toprak bütünlüğü esasına uyulması ve adada iki cemaatin varlığını tanıma esası üzerine barış içinde yaşamalarını temin edecek yöntemlerden yana oldukları” açıklanmıştır.⁸⁷ Ortak bildiride açıkça SSCB'nin “Enosis” politikalarını reddettiği ve 1959 Antlaşmaları'na temel teşkil eden adada iki toplumun eşit haklara dayalı varlığını kabul ettiği ortaya konmuştur.⁸⁸ Kuşkusuz bu değişiklikte Türkiye'nin çok yönlü politika arayışlarının yanı sıra SSCB'de meydana gelen iktidar değişikliğinin ve Türkiye gibi stratejik öneme sahip bir ülkeyle ilişkileri yeniden kurma isteğinin de önemli rolü olmuştur. Artık Sovyetler'in Kıbrıs politikasında ön planda yer alan Makarios değil, Ankara olacaktı. SSCB'nin siyaseti açıkça “Enosis” yanlısı tutumdan “Federasyon” yanlısı tutuma dönüşürken,⁸⁹ Türkiye de başta ABD olmak üzere Batı ittifakına Türk dış politikasında alternatiflerin bulunabileceğini göstermeyi başarmıştır.

III.IV. SSCB'nin Yeni Kıbrıs Siyaseti İlan Ediliyor

İki ülke arasındaki yakınlaşmanın ikinci önemli aşaması, SSCB Yüksek Şurası Başkanlık Divanı üyesi Nikolay Podgorny başkanlığındaki Sovyet Parlamento Kurulu'nun 4-13 Ocak 1965 tarihleri arasında Ankara'ya yaptığı ziyaret olmuştur.⁹⁰ Podgorny, TBMM'de gündem dışı yaptığı konuşmada ülkesinin Kıbrıs meselesine bakışını izah etmiştir. Kıbrıs'ın toprak bütünlüğüne ve egemenliğine saygı istediklerini söyleyen Podgorny, iki cemaatin

⁸⁵ SSCB'de 15 Ekim 1964 günü iktidarda bir değişiklik olmuş ve Başbakan ve Komünist Partisi Birinci Sekreteri Khrushchev, sağlık nedenlerinden dolayı görevlerinden alınmıştır. Birinci Sekreterliğe Leonid Brejnev, Başbakanlığa da Alexei Kosigin getirilmiştir. **Milliyet**, 16 Ekim 1964, Yıl: 15, Sayı: 6067, s. 1. SSCB'deki iktidar değişikliği Sovyetler'in Türk tezine yaklaşmasında temel faktörlerden birisi olmuştur.

⁸⁶ Fransız gazetesi Le Monde, Türkiye'de “tarafsızlık” tartışmalarının yoğunlaştığı bir dönemde yapılacak ziyaretin öneminden söz etmiştir. Gazeteye göre Türk basını yakın döneme kadar tamamen NATO yanlısıyken, artık Türkiye'nin batı ittifakından ayrılmasını olanaksız görmemektedir. Aynı habere göre Kıbrıs sorunu Türk-Sovyet münasebetlerinin ancak bir safhasını teşkil etmektedir. Türkiye'nin temel amacı Atatürk'ün tarafsızlık politikasına dönmek olacaktır. **Milliyet**, 24 Ekim 1964, Yıl: 15, Sayı: 6075, ss. 1-7.

⁸⁷ **Dışişleri Belleteni**, Ekim-Aralık 1964, Sayı: 3, s. 19.

⁸⁸ Fırat, **a.g.e.**, s. 166.

⁸⁹ Ed. Oran, **a.g.e.**, s. 731.

⁹⁰ Soysal, **a.g.e.**, s. 295.

varlığını tanıma esasına dayanan barışçı çözümlerden yana olduklarını da açıklamıştır.⁹¹

Sovyet heyetinin Türkiye'den ayrılmasından sonra 15 Ocak 1965 tarihinde hükümetin yayın organı İzvestiya'ya bir demeç veren Dışişleri Bakanı Andrey Gromiko, Kıbrıs meselesinde Türklerin tezi olan federasyonu desteklediklerini açıklamıştır.⁹² Böylece Türkiye, uluslararası alanda Kıbrıs gibi önemli bir meselede SSCB'yi en azından kendi tezine yaklaştırmakla önemli bir başarı elde etmiştir.⁹³ Başbakan İsmet İnönü, Gromiko'nun beyanatını "memnunkla" karşılamaş ve demeci "Kıbrıs davasının halli yolunda atılan en önemli bir adım olarak"⁹⁴ tanımlamıştır.

III.V. Türk-Sovyet Yakınlaşmasına Karşı Tepkiler

Türkiye'nin "Johnson Mektubu" sonrasında "çok yönlü dış politika" arayışları ve Kıbrıs sorununda SSCB ile sağladığı uzlaşma içeride ve dışarıda geniş yankı uyandırmıştır. Ulus'ta "Kanlı Noel'den beri devam eden süreçte Başbakan İnönü'nün dış politikadaki kararlılığından söz edilmiş ve bir yıllık süreç içinde gerçekçi politikalarla Türkiye'nin karşısında olan SSCB'nin artık taraf değiştirdiği vurgulanmıştır.⁹⁵ Basında yer alan bir başka yorumda Sovyetler'in tutum değişikliğinin ana nedeni, Türkiye'nin jeopolitik değerinin Yunanistan ve Kıbrıs'ın jeopolitik değerinden daha fazla oluşuna bağlanmıştır.⁹⁶

⁹¹ **Ulus**, 6 Ocak 1965, Sayı: 14.845, s. 7. Podgorny, TBMM'deki konuşmasında bir yandan da SSCB'nin bunalımın başından beri savunduğu "Kıbrıs'a hiçbir yabancı devletin askeri müdahalesi olmadan" sorunun çözülmesini istediklerini de açıklamıştır. Ona göre Kıbrıs'a müdahale hem Rumlara ve hem de Türklere yeni felaketler getirebilir. **Forum**, 15 Ocak 1965, Sayı: 259, s. 14.

⁹² Ed. Oran, **a.g.e.**, s. 776. Türk basınında İzvestiya'dan alınan benzer bir yorum daha yer almıştır. Gromiko, bu beyanatında Kıbrıs konusunun dünyadaki önemini koruduğundan söz ederek adadaki halkın dilediği idari şekli seçmekte serbest bırakılması gerektiğine değinmiştir. Sovyet siyasetçiye göre Kıbrıs'ta iki cemaatin iki ayrı eyaletten kurulmuş tek ve bağımsız Federal bir Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulması da mümkündür. **Tercüman**, 22 Ocak 1965, Sayı: 1174, ss. 1-7.

⁹³ Nitekim Türkiye'nin SSCB'nin Kıbrıs Rumlara olan desteğini etkisizleştirmesinin "Makarios'un etrafındaki çemberi daralttığı" da ifade edilmiştir. Hrisostomos Perikleus, **Tarihsel Süreçten Kıbrıs Referandumuna**, Galeri Kültür Yayınları, Lefkoşa, 2011, s. 145.

⁹⁴ **Hürriyet**, 23 Ocak 1965, Yıl: 18, Sayı: 6012, s. 7.

⁹⁵ Faik Suad, "...Ve Bizimkiler!", **Ulus**, 25 Ocak 1965, Sayı: 14.864, s. 3.

⁹⁶ Kayhan Sağlamer, "Rusya Neden Türk Tezine Meyletti?", **Cumhuriyet**, 26 Ocak 1965, Yıl: 42, Sayı: 14.544, s. 3.

Türkiye’de sol kesim, SSCB’nin Kıbrıs siyasetindeki değişimi daha farklı bir perspektiften değerlendirmiştir. Kıbrıs konusunda Sovyetler’in tutumunun oldukça kapsamlı bir analizinin yapıldığı bir yorumda bu ülkenin en baştan beri 1959 Antlaşmaları’na karşı olduğu, adayı bir NATO üssü haline getiren antlaşmaları bir anda makbul sayamayacakları ve Türkiye’nin hatırı için görüşlerini değiştiremeyecekleri öne sürülmüştür. Bu ülkenin kabul ettiği prensiple “Federasyon” yolunun açıldığı; ancak ifadelerin Sovyetlerin bu teze mutlaka destek vereceği anlamına gelmeyeceği de belirtilmiştir.⁹⁷ SSCB’nin Gromiko’nun beyanatıyla resmiyet kazanan görüşünün Türkiye’ye “manevra imkânı” kazandırdığı ve “Enosis’e karşı çıkan Türk tezine BM’de güç kattığı” şeklinde yorumlanmıştır.⁹⁸ Dönemin muhalif basınıysa SSCB’yle girişilen temasları tatmin edici bulmamıştır. Erkin’in Moskova ziyaretiyle ilgili yapılan bir yorumda ortak bildiri eleştirilmiş ve metnin “belirsiz ve her anlama gelebilecek” formüllere bağlı olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca SSCB’nin “federatif” bir sistemi benimsediği iddialarının somut verilere dayanmadığı da öne sürülmüştür.⁹⁹

SSCB’nin Kıbrıs politikasında Türk tezini benimsemesi yurt dışında da geniş yankı uyandırmıştır. Yunanistan’da yapılan yorumlarda Sovyetler’in “Federasyon” tezine yaklaşmasıyla birlikte “Enosis’e ulaşmanın zorlaştığına dikkat çekilmiştir.¹⁰⁰ Yunan Başbakanı Yorgo Papandreu’nun yakınlaşmaya dair ilk tepkisi, “dış politikalarını başka ülkelerin belirlemediği” ve Kıbrıs için “kendi geleceğini tayin hakkını ve kayıtsız şartsız bağımsızlığı” savundukları şeklinde olmuştur.¹⁰¹ Makarios, federatif çözümün müzakere dahi edilemeyeceğini söyledikten sonra SSCB’nin “Enosis”i müsait karşılamadığını açıklamak zorunda kalmıştır.¹⁰² Nitekim Yunanlı ve Rum yetkililer, Sovyetlerin benimsediği tutumu genel olarak “soğukkanlı” bir tutumla karşılarken, “Enosis” siyasetinin artık bu ülke tarafından desteklenmediğini de fark etmişlerdir.¹⁰³ Kıbrıs Türklerine göre de SSCB’nin “Kıbrıs sorununu realist, sulhçu ve hakiki veçhe-

⁹⁷ İbrahim Çamlı, “Dış Politika Felsefeye Dayanmalı”, **Yön**, 20 Kasım 1964, Sayı: 86, s. 3.

⁹⁸ **Forum**, 1 Şubat 1965, Sayı: 260, s. 5.

⁹⁹ Şükrü Baban, “Ortak Bildiri Diploması Edebiyatına Uygun”, **Tercüman**, 8 Kasım 1964, Sayı: 1098, ss. 2-4.

¹⁰⁰ **Hürriyet**, 23 Ocak 1965, Yıl: 18, Sayı: 6012, s. 1.

¹⁰¹ **Hürriyet**, 24 Ocak 1965, Yıl: 18, Sayı: 6013, s. 9.

¹⁰² **Hürriyet**, 23 Ocak 1965, Yıl: 18, Sayı: 6012, s. 7.

¹⁰³1965 yılı Ocak ayında Yunan Başbakanı Papandreu, SSCB’nin Atina Büyükelçisi Koyukin ile bir görüşme yapmıştır. Sovyet Elçi, Kıbrıs’ın Yunanistan’a ilhakına kesinlikle karşı olduklarını yinelemiş, iki ayrı cemaatin varlığını esas alan bir Kıbrıs devletinin destekleneceğini söylemiştir. **Hürriyet**, 28 Ocak 1965, Yıl: 18, 6017, s. 9.

siyle” ortaya koyması “dava” açısından önemli bir kazanımdır.¹⁰⁴ İngiltere’de yapılan yorumlarda da Türkiye’nin SSCB’ye ve tarafsızlara yakınlaşma siyaseti izleyeceği ve bunun da “Kemalist” dış politikaya dönüş sayılacağı öne sürülmüştür.¹⁰⁵ Türkiye’nin SSCB ile yakınlaşması Batı Almanya’da da yankı bulmuştur. Kıbrıs sorununda Yunanistan’ın “açıkta” kaldığı belirtilen yorumlarda Türkiye’nin Makarios’a “fazla meyleden” Khrushchev’in ayrılışını “ustaca” kullandığı vurgulanmıştır.¹⁰⁶

ABD’li yetkililer ise Kıbrıs sorunu nedeniyle Türkiye’nin alternatif arayışlarını “dikkatle” izlemişlerdir. Amerikan yöneticileri öncelikle Kıbrıs konusunda “daha titiz” davranmaya ve Türklerin NATO’dan uzaklaşmasını önlemeye gayret etmişlerdir. Türk liderlerle temaslarında da dış politikada yeni yönelimlerin Batı’yla ilişkileri zayıflatmayacağına garantisini almaya çabalamışlardır.¹⁰⁷

Türkiye’de Başbakan İnönü tarafından kurulan III. Koalisyon Hükümeti, Kıbrıs sorununda SSCB’nin desteğine sağlamasına rağmen oldukça yıpranmıştır.¹⁰⁸ İnönü’nün “son Başbakanlığı” olarak da görülebilecek bu kabine 1965 bütçesinin 13 Şubat tarihinde TBMM’de 225 kırmızı oy alması üzerine görevden çekilmek zorunda kalmıştır.¹⁰⁹

SONUÇ

1960 yılında iki cemaatin varlığına dayalı olarak kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti, kısa zaman içerisinde Cumhurbaşkanı Makarios’un anayasada talep ettiği değişikliklerle büyük bir sarsıntı geçirmiştir. Kıbrıs Türklerini azınlık statüsüne dönüştürmeyi amaçlayan Makarios’un talepleri Türkiye tarafından reddedilmiş ve Kıbrıs’ta statükonun asla değiştirilemeyeceği kararlılıkla vurgulanmıştır. Rumlar, Ankara’nın tutumu karşısında anayasal değişiklikleri ve asıl amaçları olan “Enosis”i gerçekleştirmek için Türklere karşı şiddet hare-

¹⁰⁴ Yeşim Örek, **Belgelerle Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nin Gerçekleri Osman Örek’in Kişisel Arşivinden**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2010, s. 116.

¹⁰⁵ **Hürriyet**, 22 Ocak 1965, Yıl: 18, Sayı: 6011, s. 7.

¹⁰⁶ **Ulus**, 27 Ocak 1965, Sayı: 14.866, s. 7.

¹⁰⁷ Nasuh Uslu, **Türk-Amerikan İlişkilerinde Kıbrıs**, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara, 2000, ss. 149-150.

¹⁰⁸ Türkiye’deki iç siyasi gelişmelerin hükümeti yıpratmasının yanı sıra ABD, 1964 yılı Ağustos ayından itibaren Türkiye’de İnönü’nün yerini alabilecek bir başbakan arayışına girmiştir. Nitekim o dönemde Ankara’ya gelen Amerikalı General Porter’in amacı Kıbrıs konusunda İnönü’den daha esnek davranabilecek bir başbakan aramaktır. Tokar, **a.g.e.** s. 211.

¹⁰⁹ Gülen, **a.g.t.**, s. 220.

ketlerine yönelmişlerdir. Bu doğrultuda 21 Aralık 1963 tarihinde başlayan “Kanlı Noel” olaylarıyla adada asayiş ortadan kalkmış ve Kıbrıs Türklerine yönelik sistemli bir “saldırı hareketi” başlamıştır. Khrushchev yönetimindeki SSCB, kriz döneminde Kıbrıs’ın NATO’nun kontrolünden çıkmasını sağlayacak güç olarak gördüğü Rumları desteklemiştir. Sovyetler, uzun süre Türkiye’nin garantör devlet sıfatıyla adaya yapabileceği olası bir harekâtı Kıbrıs’ın içişlerine müdahale olarak kabul edeceğini de ilan etmiştir. Bu tutum Türkiye’nin adaya asker çıkarmasına engel olan en önemli faktörlerden birisi olarak da değerlendirilebilir.

Kıbrıs krizine karşı politika üretmeye çabalayan dönemin Başbakanı İsmet İnönü, özellikle ABD’den beklediği desteği görememiştir. ABD, Kıbrıs olaylarının bir Türk-Yunan savaşına dönüşmesi halinde NATO’nun zaafa uğrayacağı düşüncesiyle Türkiye’nin müdahale girişimlerini önlemiştir. Dolayısıyla İnönü, 1964 yılının Nisan ayından itibaren bu ülkeye yönelik eleştirel mesajlar vermeye başlamıştır. İnönü, demeçlerinde ittifaklar sisteminin ortadan kalkması halinde alternatifler bulunabileceğini açıktan ilan etmiştir. Türklere yönelik Rum saldırganlığının devam etmesi üzerine Haziran 1964’te ilk kez ciddi bir biçimde askeri seçeneği gündemine alan Türkiye, ABD Başkanı Johnson’un gönderdiği mektupla bu girişimden vazgeçmek zorunda kalmıştır. Bir bakıma ABD tarafından verilen bir “ültime” niteliği taşıyan mektupta İnönü’ye Kıbrıs’a Türk müdahalesi halinde olası bir Sovyet saldırısı halinde NATO’nun yardım etmeyebileceği bildirilmiştir. Bu mesaj, bir bakıma Türkiye’nin II. Dünya Savaşı sonrasında büyük umutlarla bağlandığı Batı ittifakı tarafından terk edilmesi anlamına da geliyordu.

Johnson Mektubu, Türk dış politikasında bazı değişikliklere gitmenin bir zorunluluk olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bu doğrultuda İnönü, Türkiye’ye yönelecek bir Sovyet saldırısı anında NATO’nun devreye girmeyebileceğinin bildirilmesi üzerine bu ülkeyle ilişkileri düzeltmek için çaba harcamıştır. Sovyetler’de meydana gelen iktidar değişikliği de İnönü’nün hedefine ulaşmasında önemli bir etken olmuştur. İnönü’nün yeni politikası üç temel amaca dayanmıştır. Birincisi; Türkiye’nin Kıbrıs politikasında yeni bir dayanak noktası oluşturmak. İkincisi; Kıbrıs sorunu nedeniyle SSCB’den gelebilecek muhtemel bir tehdidi bertaraf etmek. Üçüncüsü; bu ülkeyle uzun zamandır askıya alınan ilişkilerin yeniden başlatılmasıyla Batı ittifakına alternatifsiz olmadığını göstermek. Dolayısıyla Türkiye, önce Kıbrıs konusundaki temel siyasetini “taksim” tezinden “federasyon” tezine dönüştürmüş ve ardından Dışişleri Bakanı Erkin’in 1964 yılı Ekim ayında yaptığı Moskova ziyaretiyle

yeni tezi SSCB'ye de kabul ettirmiştir. SSCB, Türkiye'yi stratejik konum bakımından hem Yunanistan ve hem de Kıbrıs'tan daha öncelikli olduğu düşüncesiyle bu ülkeyle yakınlaşma siyasetini tercih etmiştir. Ayrıca stratejik konumunun öneminden dolayı Batı ittifakından uzaklaşıp Sovyetler'e yanaşan bir Türkiye, bölgedeki dengelerin de değişmesine neden olacaktı. Bu bakımdan Kıbrıs sorunu "Soğuk Savaş" yıllarında Türkiye ile SSCB arasındaki ilk ciddi yakınlaşmanın da temel nedeni olmuş, iki ülke arasında yıllardır süren "mesafeli tutum" yerini doğrudan ilişkiler dönemine bırakmıştır.

KAYNAKÇA

I. Resmi Yayınlar:

TBMM Tutanak Dergisi

Dışişleri Belleteni

II. Kitaplar:

BEDİA, Turgay Ahmad, ve Feroz, **Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1976.

AKŞİN, Aptülahat, **Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991.

AKŞİN, Sina, **Kısa Türkiye Tarihi**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 5. bs., 2008.

AKŞİN, Sina, **Kısa 20. Yüzyıl Tarihi**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2014.

ALASYA, H. Fikret, **Tarihte Kıbrıs**, Kıbrıs Türk Kültür Derneği Genel Merkezi, Ankara, 1988.

ALASYA, Fikret, **Kıbrıs ve Rum-Yunan Emelleri**, K.K.T.C. Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, 1992.

ARMAOĞLU, Fahir, **Kıbrıs Meselesi 1954-1959 Türk Hükümeti ve Kamuoyunun Davranışları (Karşılaştırmalı İnceleme)**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1963.

ARMAOĞLU, Fahir, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1980**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1983.

- BAĞCI, Hüseyin, **Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar**, ODTÜ Yayıncılık, Ankara, 3. bs., 2007.
- DENKTAŞ, R. Rauf, **Kıbrıs Girit Olmasın**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2. bs., 2004.
- DENKTAŞ, R. Rauf, **Rauf Denktaş'ın Hatıraları 1964-1974 I. Cilt (1964)**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1996.
- ERİM, Nihat, **Günlükler 1925-1979 II. Cilt**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005.
- FIRAT, M. Melek, **1960-1971 Arası Türk Dış Politikası ve Kıbrıs Sorunu**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1997.
- GÖNLÜBOL, Mehmet - SAR, Cem, **Olaylarla Türk Dış Politikası Cilt I (1919-1973)**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 5. bs., 1982.
- GROMİKO, Andrey, **Anılarım**, Yazılama Yayınevi, İstanbul, 2008.
- GÜREL, Şükrü S., **Kıbrıs Tarihi (1878-1960) Kolonyalizm, Ulusçuluk ve Uluslararası Politika 2**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1985.
- GÜVENÇ, Serhat, **NATO'da 60 Yıl Türkiye'nin Transatlantik Güvenliğe Katkıları**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2013.
- HALE, William, **Türk Dış Politikası 1774-2000**, Mozaik Yayınları, İstanbul, 2003.
- İSMAİL, Sabahattin, **150 Soruda Kıbrıs Sorunu**, Kastaş Yayınevi, İstanbul, 1998.
- KIZILYÜREK, Niyazi, **Glaftos Klerides Tarihten Güncelliğe Bir Kıbrıs Yolculuğu**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2. bs., 2007.
- Kuzey Kıbrıs**, NESA Basın Yayın Organizasyon ve Tic. A.Ş., İstanbul, 2001.
- MENGÜÇ, Arslan, **Anılarda Erenköy Bir Direnişin Anılarla Romanı**, Ankara Ticaret Odası Yayınları, Ankara, 2006.
- OBERLING, Pierre, **Kıbrıs Faciası**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1990.

- ORAN, Baskın, Ed: **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt I: 1919-1980**, İletişim Yayınları, İstanbul, 14. bs., 2009.
- ÖREK, Yeşim, **Belgelerle Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin Gerçekleri Osman Örek'in Kişisel Arşivinden**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2010.
- ÖZERSAY, Kudret, **Kıbrıs Sorunu Hukuksal Bir İnceleme**, Avrasya Stratejik ve Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 2. bs., 2002.
- PAPANDREU, Andreas, **Namlunun Ucundaki Demokrasi**, Üçüncü Dünya Yayınları, İstanbul, 1977.
- PERİKLEUS, Hrisostomos, **Tarihsel Süreçten Kıbrıs Referandumuna**, Galeri Kültür Yayınları, Lefkoşa, 2011.
- SANDER, Oral, **Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1979.
- SARICA, Murat / TEZİÇ, Erdoğan / ESKİYURT, Özer, **Kıbrıs Sorunu**, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1975.
- SOYSAL, İsmail, **Soğuk Savaş Dönemi ve Türkiye Olaylar Kronolojisi (1945-1975)**, İsis Yayıncılık, İstanbul, 1997.
- SÖNMEZOĞLU, Faruk, **II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze Türk Dış Politikası**, Der Yayınları, İstanbul, 2006.
- SÖNMEZOĞLU, Faruk, Der.: **Uluslararası İlişkiler Sözlüğü**, Der Yayınları, İstanbul, 2. bs., 1996.
- TOKER, Metin, **Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları 1944 1973 İnönü'nün Son Başbakanlığı 1961-1965**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2. bs., 1992.
- TOLUNER, Sevin, **Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Milletlerarası Hukuk**, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1977.
- TURAN, İlhan, **İsmet İnönü Konuşma, Demeç, Makale ve Söyleşileri 1961-1965**, TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara, 2004.
- TURAN, Şerafettin, **İsmet İnönü, Yaşamı, Dönemi, ve Kişiliği**, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000.
- USLU, Nasuh, **Türk-Amerikan İlişkilerinde Kıbrıs**, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara, 2000.

UYAR, Hakkı, **Topraktan Parlamenteoya Muammer Erten**, Boyut Yayınları, İstanbul, 2010.

III. Gazeteler:

Cumhuriyet

Hürriyet

Milliyet

Ulus

Tercüman

IV. Dergiler:

Aysel İ. Aziz, “1964 Yılında Kıbrıs Buhranı ve Sovyetler Birliği”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Eylül 1969, Cilt: XXIV, No: 3, Ankara, Sevinç Matbaası, 1969.

Forum

Yön

V. Tezler:

GÜLEN, Ahmet, **İnönü Hükümetleri'nin Kıbrıs Politikası (1961-1965)** (İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2011.

VI. Elektronik Kaynaklar:

<http://gazetearsivi.milliyet.com.tr>

SOVYETLER BİRLİĞİ DIŞ POLİTİKASINDA KIBRIS SORUNU (1960-1991)

Hayat ŞAMIYEVA *

Özet

Kıbrıs 1878 yılında Sultan Abdulhamid döneminde Birleşik Krallık'a "teslim" edilmiş ve 80 yıl boyunca sömürge olarak yönetilmiştir. XX. yüzyılın başlarından itibaren Kıbrıs'ta Milli Mücadele Harekâtı büyümeye başladı ve İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yeni bir safhaya girdi. 1960 yılında Kıbrıs bağımsızlık kazanmış olsa da 1963'te Rumlar ve Türkler arasında ilk silahlı çatışma vukubuldu. Bundan sonra Kıbrıs problemi, Sovyetler Birliği'nin dış siyasetinde önemli bir yer aldı ve Moskova'nın Kıbrıs sorununa ilişkin kesin tutumu dünya siyasetini etkiledi. Mart 1964'te Birleşmiş Milletler Barış Gücü'nün adaya konumlandırılmasıyla bu sorun farklı bir boyuta taşınmış oldu ve böylece Kıbrıs sorunu dünya siyasetinin, ayrıca SB'nin dış politikasının önemli bir yönünü teşkil etti. SB'nin, Kıbrıs'ın egemenliğinin ve özgürlüğünün korunması yolunda verdiği mücadele sadece adada değil, Kıbrıs'taki çatışmaların asıl ocağı olan Yunanistan'da da siyasal olayların gelişmesini etkiledi.

Tebliğimizde, Sovyetler döneminde yayınlanan gazeteler, dergiler ve Rusya tarihçilerinin eserleri üzerinden SB'nin Kıbrıs sorununa ilişkin politikasına ışık tutulmuştur. Özellikle eski SB'nin Kıbrıs sorunu ile ilgili dış politikasının yönleri açıklanmış ve araştırılmıştır. SB başta olmak üzere dünya kamuoyunda Kıbrıs konusundaki müzakerelere ve durumun çözümü için yürütülen eylemlere dikkat çekilmiştir. Bu bağlamda bildirimizde yukarıda çizilen çerçevede Kıbrıs meselesinin SB'nin dış politikasındaki yerinin ve rolünün incelenmesi amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs, Sovyetler Birliği, NATO, Türkler, Rumlar

* Doç.Dr., Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi A. Bakıhanov adına Tarih Enstitüsü "Azerbaycan'ın Orta Çağ Tarihi" Bölümü, hayatsemi@rambler.ru

THE ISSUE OF CYPRUS IN THE FOREIGN POLICY OF THE SOVIET UNION (1960-1991 Years)

Abstract

Cyprus was annexed by England in 1878 during the reign of Sultan Ahmad and for 80 years was ruled as a colony of England. Beginning from the early XXth century the national liberation movement began to be expanded in Cyprus and after World War II the movement stepped to a new stage. Despite in 1960, Cyprus gained its independence, in 1963 first armed conflicts occurred between the Greeks and Turks. After that, the problem of Cyprus took an important place in the foreign policy of the USSR and Moscow's decisive position on the Cyprus issue has affected world politics. In March 1964, with the entering of the UN Security Council forces to the island the problem stepped to a different stage and thus the problem of Cyprus became one of the main aspects of world policy, in particular, of the foreign policy of the USSR. The Soviet Union's struggle for the protection of independence and sovereignty of Cyprus had an impact not only on the development of political events in the island, but also on the hot bed of the conflict in Greece. In the article basing on the newspapers, journals and reference works of Russian historians in the Soviet period was elucidated the Soviet Union's foreign policy on the problem of Cyprus.

In particular, the trends of the former Soviet Union's policy related to the problem of Cyprus was illuminated and researched. It was drawn attention to the discussions and ways for the solution of the problem in world politics, the Soviet Union being on the head.

For this purpose, within the afore-stated framework in the article was made attempt to define the place and role of the Soviet Union in the Cyprus issue.

Key Words: Cyprus, Soviet Union, NATO, Turks, the Greek

GİRİŞ

Yaklaşık 300 yıl boyunca Osmanlı toprağı olan Kıbrıs, 1878 yılında Sultan Abdülhamid döneminde Birleşik Krallık'a "teslim" edildi ve 80 yıl boyunca sömürge olarak yönetildi. XX. yüzyılın başlarından itibaren Kıbrıs'ta Milli Mücadele Harekatı yeşermeye başladı ve İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yeni bir aşamaya geçildi.

Kıbrıs sorunu karakter itibariyle "bölgesel çatışma" olarak kabul edilmektedir. Bu çatışmanın ortaya çıkışı, gelişimi ve sonuçlarını izlemek için mutlaka tarih bilimine başvurmak gerekir. Türkiye ve Batı tarihçiliğinde bu sorun geniş bir şekilde araştırılmıştır. Rus tarihçiliğinde ise Kıbrıs sorunu yalnız "volens nolens", yani, "çıkarları olan taraf" düzleminde araştırılmıştır. Buna rağmen Rus tarihçilerinin eserleri bize Kıbrıs sorunuyla ilgili olarak Sovyetler Birliği'nin tavrını ortaya koyma konusunda yardımcı olmaktadır.

Rus tarihçiliğinde Kıbrıs sorununa olan ilginin keskin bir şekilde artması, 1970'li yılların ortaları 1980'li yıllara denk gelmektedir. Bu da ilk olarak 80'li yılların olayları ile bağlantılıdır. Marksist tarihçiler yaşanan olayları, özellikle adaya Türk askerlerinin yerleştirilmesi ve Yunanistan'ın NATO'dan çıkmasını kapitalist dünyadaki çatışmanın keskinleşmesi ile ilişkilendiriyorlardı. Söz konusu yıllarda Kıbrıs sorunu ile ilgili olarak kaleme alınmış eserler arasında Y. G. Bronin, O. N. Bredihin, V. İ. Kovalyov, V. A. Şahbazov ve V. A. Şmarov gibi tarihçilerin eserleri yer almaktadır. V. A. Şmarov'un "NATO'nun Akdeniz Politikasında Kıbrıs" eseri, Kıbrıs adasını NATO'nun stratejik üssü olarak takdim etmekte, bu askeri örgütün Doğu Akdeniz'deki faaliyetini izlemekle Kıbrıs olaylarını da direkt söz konusu örgütün politikası ile ilişkilendirmektedir. V. A. Şmarov'un araştırmalarında Kıbrıs olayları daha çok NATO politikası bağlamında araştırılrsa da, 1986 yılında kaleme aldığı "NATO'nun Akdeniz Politikasında Kıbrıs" eserinde Rus, Yunan ve İngilizce belgelere dayanarak, Kıbrıs'ın NATO politikasında yerini belirlemekle birlikte, Sovyetler Birliği'nin tutumunu da açık bir şekilde ortaya koymuştur. Fakat Sovyet dış politikasının etkisinden kurtulamamıştır. Sovyetler Birliği'nin dış politikası temelinde ise sosyalist devletlerin birliği sayesinde dünya emperyalist politikayı ortadan kaldırma çabası yatmaktaydı.

Sovyetler Birliği döneminde yayınlanan kitapların ekseriyetinde Kıbrıs sorununun kökeni daha çok İngiliz sömürgeciliğine dayandırıldığından, sınıfsal mücadeleyi dominant kabul eden Marksist yaklaşım ile çağdaş dönemdeki çatışmaları açıklamak mümkün değildir. 1990'lı yıllarda ise Kıbrıs Bilimcilik

artık Rusya'da gerçek anlamda kriz geçirmekteydi. Durum yalnız 2004 yılında Kıbrıs Rum Kesimi'nin Avrupa Birliği'ne tam üye olması ile değişti. Rus bilim çevreleri bu olaylara anında tepki verdi. Artık olaylara Sovyetlerin bakış açısıyla (Y.Q.Bronin, V.İ.Kovalyov, V.A.Şahbazov) bakılmamaktaydı. Örneğin O. H. Bredihin "Kıbrıs Çatışması Uluslararası Çatışmalar Sisteminde" başlıklı makalesinde sorunu, Doğu Akdeniz bölgesinin genel tarihi ve uluslararası ilişkiler sistemi çerçevesinde araştırmıştır. Fakat söz konusu eserin asıl önemi, Sovyetler Birliği'nin Kıbrıs sorununa yaklaşımının bazı nüanslarını ortaya koymasındadır. İlginç tarafı şudur ki, Sovyetler Birliği'nin dış politikasında önemli yere sahip olan Kıbrıs sorununun çözümü sırasında adada yalnız Rum Kesimi'nin çıkarları dikkate alınmış, Türk Kesimi'nin çıkarları, istekleri ve mücadelesi tamamen göz ardı edilmiştir.

1958 yılının Eylül ayında Kıbrıs Rum Kesimi lideri Makarios'un "BM'nin Garantisi Altında Bağımsız Kıbrıs" formülünü ortaya atması ve bu önerinin gittikçe uluslararası arenada kabul görmeye başlaması sonucunda ikinci "Macmillan Planı" rafa kaldırıldı¹ ve taraflar 1959 yılında Zürih-Londra Antlaşması'ndan kaynaklanan şartlara meylettiler. Zürih Antlaşması, "Kuruluş, İttifak ve Garanti" Antlaşmasından oluşmaktaydı. İngiltere'nin imzalamadığı bu antlaşma, hukuki geçerliliğe sahip değildi ve bu yüzden de adada İngiltere'nin hükümranlığı devam etmekteydi.

Kıbrıs sorununun ortaya çıktığı ilk günden itibaren Akdeniz'in sıcak sularına inme niyetinde olan Sovyetler Birliği, bu çatışmadan yararlanmaya çalıştı. İlk olarak Kıbrıs sorunuyla ilgili uluslararası bir konferansın düzenlenmesi teklifi ileri sürüldü. Kıbrıs olayları NATO üyesi olan Türkiye ile Yunanistan arasında ilişkileri kötüleştirdi. Sovyetler, Türkiye ile Yunanistan arasında mevcut olan diğer problemleri de büyütürerek Türk-Yunan çatışmasını keskinleştirme niyetindeydiler. Mevcut durumdan yararlanarak, Türkiye'yi NATO'dan ayırıp tarafsız ülkeye dönüştürmeye veya Türkiye ile ittifak kurmaya çalışmaktaydı.² Fakat iktidarda hangi siyasi partinin olmasından veya siyasi ortamdan asılı olmayarak Türkiye'nin NATO'dan ayrılma ve Sovyetlerle ittifak kurma niyeti yoktu. Sonuçta Sovyetler Birliği'nin Türkiye'yi Batı bloğundan ayırma, NATO'yu zayıflatmaya yönelik politikası sonuçsuz kaldı. Sovyetler Birliği'nin bu niyeti sonunda iflas etti. Fakat Sovyetler ne yolla olursa olsun Akde-

¹ Faruk Sönmezoğlu, **Türkiye-Yunanistan İlişkileri ve Büyük Güçler. Kıbrıs, Ege ve Diğer Sorunlar**, Der Yayınları, İstanbul, 2000, s. 25.

² Musa Gasımlı, **SSRİ-Türkiye Münasibetleri (1960-1979)**, Bakü, Adiloğlu, 2007, C 1, s. 561.

niz’de nüfuzunun zayıflamasını neinki kabul etmek, tam tersi daim artıma çalışıyor, mevcut durumu muhafaza edebilmek için tüm mümkün metot ve araçlardan yararlanıyordu. Bu araçlardan biri de Kıbrıs sorunu idi. Kıbrıs sorununu ateşlemekle SSCB yönetimi, Türk-Yunan çatışmasını keskinleştirerek niyetini gerçekleştirmeye çalışıyordu. Sovyetler Birliği, Akdeniz’deki dayanmasını güçlendirmekle burayı bir “Sovyet Gölü” haline getirme azmindeydi. Sovyetler, Akdeniz’de güçlenmekle Avrupa’nın güneyinde, Afrika’nın kuzeyinde, Yakın ve Ortadoğu bölgesinde nüfuz kazanmaya, sıcak denizlere giden yolları denetim altında tutmaya çalışıyordu.

Kıbrıs 1960 yılında bağımsızlığını kazandı. Lakin İngiliz emperyalizmi dünyanın birçok yerinde olduğu gibi Kıbrıs’ta da askeri-stratejik ve ekonomik konumunu muhafaza etmeye çalışıyordu. Kıbrıs’ın statüsü ile ilgili 1959 yılında Zürih’te Türkiye ile Yunanistan arasında ve Londra’da İngiltere-Türkiye-Yunanistan arasında imzalanmış antlaşmalara göre adada İngiliz askeri üsleri kalmaya devam etmiş, Yunanistan ve Türkiye’ye sınırlı sayıda asker bulundurma hakkı tanınmıştır. Tüm eksikliklerine rağmen Zürih-Londra Antlaşmalarının imzalanması, Kıbrıs halkının ve Milli Mücadele Harekatı’nın büyük zaferiydi. Bağımsız cumhuriyetin kurulması, bu küçük ada-devletin demokratik sosyal gelişimi açısından önemli bir fırsattı.

Bağımsızlığının ilk yılında-1960’ta referandum sonucu Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası kabul edildi. Cumhuriyetin mevcut olduğu yıllarda Türkler için Anayasa’da öngörülen haklar Rumlar tarafından ihlal edilmekteydi. 1960-1963 yıllarında Türk liderler ve Kıbrıs’ın Türk kesimi ise Anayasa’ya ve Anayasa’nın temelini oluşturan antlaşmaların ruhuna sadık kalmışlardır.

1963 yılında Rumlar ve Türkler arasında ilk silahlı çatışma vuku buldu. Bu tarihten sonra Kıbrıs sorunu Sovyetler Birliği’nin dış politikasında önemli bir yere sahip oldu ve Moskova’nın söz konusu soruna ilişkin tavizsiz tutumu dünya politikasını etkiledi. 25 Ocak 1964’te İngiltere Başbakanı Home, 30 Ocak’ta ABD Başkanı Johnson, Kıbrıs’a NATO’nun 10 binlik askeri gücünün yerleştirilmesi talebinde bulundular. 30 Ocak 1964 tarihli beyanatında Sovyetler Birliği, NATO ülkelerinin planını “ifşa etti” ve kendilerini ciddi şekilde uyardı.³ Mart 1964’te Birleşmiş Milletler Barış Gücü’nün adaya konuşlandırılmasıyla bu sorun farklı bir boyuta taşınmış oldu ve böylece Kıbrıs sorunu dünya siyasetinin, ayrıca SB’nin dış politikasının önemli yönünü oluşturdu. 1960’ta kabul edilen Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası, Rum ve Türk

³ Kipr (Malumat Kitapçığı), Moskova, Nauka 1969, s. 142.

kesimleri arasına nifak sokmak için dahili ve harici irticaya birtakım ciddi deliller vermiş oldu.

Kıbrıs adasındaki Türk ve Rum toplumları arasında devam eden çatışmalar, NATO'nun güney kanadının zayıflamasına neden olmakta ve bu sırada bölgede Sovyetler Birliği'nin güçlenmesine imkan yaratmaktaydı.

60'lı yıllarda NATO dahilindeki düşünce farklılığı, Sovyetler Birliği'nin dış politikasında Kıbrıs sorunuyla ilgili tutumu ciddileştirdi. Sovyetler Birliği Türkiye'nin Kıbrıs sorununu adada yaşayan iki toplum arasında görüşmeler yoluyla çözme teklifini kabul etti ve enosis'e karşı çıktı. Sovyetlerin böyle bir tavır takınması boşuna değildi. 70'li yılların sonlarında uluslararası durum keskinleşti. İki zıt sistem ülkeleri, özellikle ABD ve SSCB arasında ilişkiler tedricen soğudu. Bu devletler dünyanın nüfuz alanlarına göre paylaşırılması uğrunda yeniden amansız diplomatik-siyasi mücadeleye başladılar.

18 Haziran 1970 yılında Kıbrıs'ta "Kıbrıs Geçici Türk Yönetimi Meclisi" faaliyete başladı. Meclis İç Tüzüğü'nün 1. maddesine göre "16 Ağustos 1960 yılı Anayasası'nın tüm maddeleri yaşama geçirilemediğinden, Türk bölgelerinde yaşayan Türkler, Geçici Türk Yönetimine bağlanmaktaydı"⁴

21 Nisan 1971 yılında "Geçici" sıfatı kaldırılan ve 1 Ekim 1974 tarihine kadar "Kıbrıs Türk Yönetimi Meclisi" adıyla yaşamını devam ettiren parlamento, 1974 yılı hareketinin doğurmuş olduğu yeni ortamda "Otonom Kıbrıs Türk Yönetimi Meclisi" olarak faaliyetini sürdürdü. 13 Şubat 1975 yılında "Kıbrıs Türk Federe Devleti" ilan edildi. Olayların bu şekilde gelişmesi, Rumların da birtakım tavizler vermesiyle sonuçlandı. Rumlarla Türkler arasında 28 Nisan-3 Mayıs, 5-7 Haziran ve 31 Temmuz-5 Ağustos 1975 tarihlerinde Viyana'da yapılan görüşmeler sonucunda Güney Kıbrıs'taki Türklerin kuzeye, Kuzey Kıbrıs'taki Rumların da güneye nakledilmesi konusunda anlaşmaya varıldı ve 8-10 Eylül tarihleri arasında mübadele gerçekleştirildi. Böylece ada iki milletten oluşan iki devlete ayrıldı.

Kıbrıs'ta devam eden iç siyasi kriz 1974 yazında zirveye ulaştı. 15 Temmuz'da "EOKA" örgütünün liderliğinde ayaklanma başladı. Ayaklanmaların asıl vurucu gücü 12 binlik "Milli Muhafız Ordusu", Rum subayların emri ile Nikoziya'da başkanlık sarayını top ateşine tuttu ve önemli mıntıkaları işgal etti. Yasal hükümet devrildi ve yeni hükümet kuruldu. Nikos

⁴ Subhan Tahibh, "Müasir Dünya Siyasetinde Kipr Problemi" http://azr.baybak.com/il_2007_say_1555.azr

Samson başkanlık koltuğuna oturtuldu. Ülkenin yasal devlet başkanı Makarios, Kıbrıs'ı terketmek zorunda kaldı. Bu olaylar Yunanistan'la Türkiye'yi savaşın eşiğine getirdi. 20 Temmuz tarihinde Türkiye Kıbrıs'ın kuzey-doğusundaki Kireniye limanına ve ülkenin başkenti Nikoziya çevresine gemilerden ve uçaklardan 6 binlik askeri birlik çıkardı. Türk askerlerinin yürüttüğü başarılı operasyon sonucunda Rumların şiddetine son verildi, adanın yaklaşık % 37'si, enosisi (Kıbrıs'ın Yunanistan'la birleştirilmesi) hedefleyen EOKA terör örgütünün korsan birliklerinden temizlendi. Türkiye, daha önce 1959 yılının Şubat ayında Birleşik Krallık ve Yunanistan'la birlikte imzaladığı Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bağımsızlığı ve bütünlüğü ile ilgili anlaşmaya uygun olarak harekete geçmişti. Başbakan Bülent Ecevit, "Ayşe tatile çıksın" parolası ile Türk ordusuna adada barış hareketına başlama emrini vermişti.⁵

Barış Harekatı'nın manevi, uluslararası ve ciddi sonuçları oldu:

1. Manevi açıdan Anavatan Türkiye, Yavruvatan'da yaşayan Türkleri koruma görevini üstlendi.
2. NATO ülkeleri ve ABD, Yunanistan'ı cezalandırarak haddini bildirdiler.
3. Ciddi sonuç ise Kıbrıs'a müdahale, adadaki Türkleri soykırımdan kurtarmadan ibaret oldu. Kıbrıs sorununda Sovyetler Birliği'nin NATO blokuna dahil ülkeler arasında yaşanan ihtilafları derinleştirme arzusu da Batı dünyasının direnişi ile karşılaştı. Türkiye'nin olaylara etkin müdahalesi sonucunda Rum askeri cuntası adada etnik temizleme politikasını gerçekleştiremedi.

Türkiye Başbakanı Bülent Ecevit, hükümetinin bu önlemini "Türkiye Kıbrıs sorununun barış yoluyla çözülmesi için gösterilen çabaların sonuç vermediğine kanaat getirdikten sonra böyle bir adım atmak zorunda kalmıştır" şeklinde temellendirmekteydi.⁶ Adaya çıkarılmış Türk Silahlı Birlikleri ile "Rum Milli Muhafız Ordusu" ve adadaki Yunan birlikleri arasında son derece ciddi savaşlar vuku bulmuştu. Yunanistan'da genel, Türkiye'de ise kısmi seferberlik ilan edildi. Askeri operasyonların ikinci gününde isyancıların asıl dayanak noktası Nikoziya şehri ile Kireniya limanı arasındaki önemli strate-

⁵ Gasımlı, SSRİ-Türkiye Münasibetleri (1960-1979), C 1, s. 384.

⁶ "Kıprde Ateşin Dayandırılmasına Dair", **Kommunist Gazetesi**, Yıl 1974, 23 Temmuz, Sayı 171 (15691).

jik yol Türk askerlerinin denetimine geçmişti. 22 Temmuz'da BM Güvenlik Konseyi'nde taraflardan askeri operasyona derhal son vermelerini talep eden 353 sayılı Karar kabul edildi. Güvenlik Konseyi'nin bu kararında Sovyetler Birliği'nin kesin ve açık tutumunun önemli etkisi oldu. Güvenlik Konseyi, tüm devletleri Kıbrıs'ın egemenliğine ve toprak bütünlüğüne saygı göstermeye, askeri operasyonlara katılan taraflara birinci adım olarak ateşkes ilan etmeye, durumu keskinleştiren hareketlere yol vermemeye çağırıldı.⁷

22 Temmuz'da Kıbrıs'ta askeri operasyonlar durduruldu. Yunanistan'da A. Andruçopulos'un liderlik ettiği askeri cunta hükümeti, ülke içinde krize sebep olduğundan ve uluslararası arenada yalnızlaştığından istifa etmek zorunda kaldı. İktidara K. Karamanlis'in liderliğinde sivil hükümet geldi. Aynı gün Kıbrıs'ın sözde Cumhurbaşkanı Samson saraydan uzaklaştırıldı. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin geçici Cumhurbaşkanı ülke parlamentosunun Temsilciler Meclisi'nin Başkanı G. Klerides oldu.⁸ BM Güvenlik Konseyi'nin 353 sayılı kararının uygulanmasına ara verildi. 25 Temmuz'da Cenevre'de Yunanistan, Türkiye ve Büyük Britanya Dışişleri bakanlarının görüşmesi gerçekleşti, lakin hiçbir sonuç alınamadı. Ateşkes antlaşması bozuldu. Yabancı ordu birlikleri adadan çıkarılmadı.⁹ Böyle bir durumda Sovyet hükümeti BM Güvenlik Konseyi'nin acil olarak toplanmasını talep etti. Güvenlik Konseyi toplantısı 28-29 Temmuz'da gerçekleşti. Toplantıda Sovyet hükümetinin bildirisi okundu. Bildiride, Yunan askerleri ve uşakları sayesinde, BM üyesi Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bağımsızlığı ve egemenliğinin tehlikeye düştüğü kaydedilmekteydi.

Temmuz olaylarından sonra Akdeniz'deki Sovyet Donanması alarm durumuna getirildi. Sovyetler Birliği ayaklanmanın başından itibaren, cuntanın Kıbrıs'ın işlerine karışmasını kötüledi ve Kıbrıs'ın yasal hükümetini savundu. Sovyet hükümetinin tutumu SİTA'nın (Sovyetler Birliği Telegraf Ajansı) 16 Temmuz tarihli bildirisine yansdı.

Bildiride Yunan askerleri tarafından başlatılan ayaklanmanın devam ettiği, BM üyesi egemen devletin işlerine dışarıdan müdahale edildiği ve BM tüzüğüne ihlal edildiği kaydedilmekteydi. Yunan hükümetinin, adada yaşanan olaylardaki rolünü sakladığı vurgulanmaktaydı. Darbenin NATO çevreleri tarafından planlandığı, yabancı müdahalenin durumu keskinleştirdiği

⁷ Gasımlı, SSRİ-Türkiye Münasibetleri (1960-1979), C 1, s. 386.

⁸ Gasımlı, SSRİ-Türkiye Münasibetleri (1960-1979), C 1, s. 387.

⁹ Gasımlı, SSRİ-Türkiye Münasibetleri (1960-1979), C 1, s. 387.

kaydedilmekteydi. Sovyet Devleti, Kıbrıs halkının sözünü söyleyeceğinden umutluydu.¹⁰

18, 21 ve 28 Temmuz'da Sovyet hükümeti, Kıbrıs'taki durumla ilgili bildiri yayınladı.¹¹ Sovyetler Birliği Kıbrıs'ta Yunan askerlerinin ve NATO'nun bazı çevrelerinin egemen Kıbrıs Cumhuriyeti'ne karşı planlarını ifşa etme çizgisini öne çıkardı. Sovyetler Birliği, Kıbrıs'ın iç işlerine yapılan dış müdahaleye son verilmesi, tüm yabancı askerlerin Kıbrıs topraklarından çıkarılmasını talep etmekteydi. 21 Temmuz tarihinde Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkezi Komitesinin Genel Sekreteri L. İ. Brejnev, Plonya Seyminin muhteşem kurul-tayında yaptığı konuşmasında, son Kıbrıs olayların Yunanistan askeri rejimi-nin açık bir şekilde tecavüzü sonucunda yaşandığını kaydetti. Sovyetler Birliği, söz konusu kanlı olayların sorumlusu olarak "Kıbrıs'ın bağımsızlığını ortadan kaldırmaya çalışan NATO'nun bazı çevrelerini görmekteydi. Aynı günlerde L. İ. Brejnev şunları da kaydemekteydi: "Sovyetler Birliği, diğer sosyalist ülkeler, tüm barışsever devletler Kıbrıs'ın iç işlerine yapılan yabancı askeri müdahaleye son verilmesini ve Yunan tecavüzüne karşı mevcut egemen cumhuriyet yapısı-nın tekrar ayağa kaldırılmasını kesin olarak talep etmektedir."¹² Aynı şekilde Sovyet temsilciler heyeti üyesi Güvenlik Konseyi'nin aldığı kararın, Kıbrıs krizinin ta başından Sovyetler Birliği'nin ileri sürdüğü iki temel talebe - Kıbrıs'ın yasal hükümetini koruma ve hükümetin işlerine yapılan askeri müdahaleyi durdurma talebine- uygun olduğunu kaydetmiştir.¹³ Sovyetler Birliği'nin Kıbrıs'ın egemenliğinin ve bağımsızlığının muhafazası yolunda ver-diği mücadele sadece adada değil, Kıbrıs'taki çatışmaların asıl ocağı olan Yu-nanistan'da da siyasal olayların gelişimini etkiledi. Önce isyancıların seçmiş oldukları "cumhurbaşkanı" Samson, kısa süre sonra ise oyuncak hükümet istifa etti. Cumhurbaşkanı görevine geçici olarak Kıbrıs Parlamentosu Başkanı Klerides getirildi.

22 Ağustos'ta Sovyet hükümeti yeniden bir bildiri yayınladı. Bildiride Kıbrıs'ta durumun gergin olarak kaldığı, Kıbrıs Cumhuriyeti'ni bağımsız ve

¹⁰ "Vneşnyaya Politika Sovetskogo Soyuzu i Mejdunarodnie Otnoşeniya", **Sbornik Dokumentov 1974 god**, Moskva, Mejdunarodniye Otnoşeniya, 1975, dok. № 45, s. 120-121.

¹¹ "Zayavlenie Sovetskogo Pravitelstva", **Pravda Gazetesi**, 1974, 19 Temmuz, Sayı 200 (20439); 22 Temmuz, Sayı 203 (20442); 29 Temmuz, Sayı 210 (20449).

¹² "Sovet Hükümetinin Beyanatu", **Kommunist Gazetesi**, Bakü, Yıl 1974, 22 Temmuz, Sayı 170 (15690)

¹³ "Tehlüksizlik Şurasının İclası", **Kommunist Gazetesi**, Bakü, Yıl 1974, 22 Temmuz, Sayı 170 (15690).

egemen devlet gibi ortadan kaldırma ve burayı Akdeniz'in doğusunda bir NATO üssüne çevirme konusunda çabaların devam ettiği vurgulanmaktaydı.¹⁴

Sovyet hükümetine göre Kıbrıs'ın bağımsızlığı, egemenliği ve toprak bütünlüğünü muhafaza etmeye yönelik, Kıbrıslı Rumların ve Kıbrıslı Türklerin çıkarlarını gözetken kararlar alınmalıydı. Bu yıllarda Sovyetler Birliği birkaç kez Kıbrıs sorunu ile ilgili uluslararası bir konferansın düzenlenmesi teklifinde bulundu.

25-30 Temmuz'da Kıbrıs'ta garantör devletler -İngiltere, Türkiye ve Yunanistan- arasında yapılan görüşmeler sonucunda Kıbrıs sorunuyla ilgili "Cenevre Deklarasyonu" yayınlandı. Deklarasyonda genel ve belirsiz ifadelerle, "Kıbrıs Cumhuriyeti topraklarında birbiriyle çatışan silahlı güçlerin, silahlarıyla birlikte zamanla ve aşamalı olarak azaltılacağı", Kıbrıs'ın devlet yapısında uygun değişikliklerde bulunması meselesini tartışmak için Kıbrıslı Rum ve Türk temsilcilerinin Cenevre görüşmesinin ikinci aşamasına davet edileceği kaydedilmekteydi. "İzvestiya" gazetesinde şunlar yazılmaktaydı: "... Cenevre Deklarasyonu, aslında Kıbrıs'ın devlet çıkarına değil, NATO'nun çıkarlarına hizmet etmektedir."¹⁵ NATO Genel Sekreteri Josef Luns, "Kıbrıs krizi ve bununla alakadar olarak NATO'nun güney ayaklarını oluşturan iki müttefikimiz -Yunanistan ve Türkiye- arasındaki ilişkilerin savaş haddine ulaşması, Birliğin (NATO'nun) karargahında çok büyük endişe ve rahatsızlığa neden olmaktadır" itirafında bulunmaktaydı.¹⁶ Çünkü NATO ülkeleri, ekonomileri ve özellikle askeri sanayileri için son derece önemli olan petrol, demir, boksit, bakır vs. gibi faydalı hammaddeyi dört uzak bölgeden -İran Körfezi, Güney Afrika, Avusturalya ve Güney Amerika'dan- temin etmekteydi. Kıbrıs, Hint Okyanusu, Avusturalya ve İran Körfezi'ni Avrupa ve ABD'yle birleştiren en kısa deniz yolunun üzerinde bulunan son derece stratejik bir mıntıka idi. Bu adanın askeri ve deniz açısından önemi ölçülemeyecek derecede büyüktü.

Sovyetler Birliği, L. İ. Brejnev döneminde Türkiye'nin de ciddi millî çıkarlarının bulunduğu Akdeniz bölgesinde nüfuzunu yaymaya çalışıyordu. Türkiye ile ilişkiler zamanla soğuduğundan Yunanistan'la yakınlaşan SSCB,

¹⁴ "Vneşnyaya Politika Sovetskogo Soyuzu i Mejdunarodnie Otnoşeniya", **Sbornik Dokumentov**, №53, s. 134-136.

¹⁵ "Polojenie na Kipre", **İzvestiya Gazetesi**, Yıl 1974, 7 Ağustos, Sayı 183, (17721)

¹⁶ "Çernaya Pena", **Nedelya Gazetesi**, Yıl 1974, 29 Temmuz-4 Ağustos, Sayı 31 (751)

Kıbrıs sorununda yeniden keskin tavır takınmaya başladı. Kıbrıs'a dair uluslararası konferansın düzenlenmesi teklifini yeniden seslendirdi. Sovyetler Birliği Akdeniz'de güçlenmek için çabalarını artırdı. Bu amaca ulaşmanın yollarından biri ise Sovyetler Birliği Komünist Partisi kanalıyla Kıbrıs Komünist Partisi AKEL'e yardımların yapılmasıydı. Yardımlar ise genel olarak mali, teşkilatı, tebligatı ve partinin güvenliği alanlarını kapsamaktaydı.¹⁷

1978 yılında Sovyetler Birliği adadaki iki kesim arasında eşit haklara sahip görüşmeler yerine uluslararası bir konferans düzenleme teklifini yeniden ileri sürdü. Bununla Sovyetler yeniden Kıbrıs sorununu istismar etmeye, Türkiye ile Yunanistan arasında çatışmayı derinleştirmekle NATO dahilinde soğukluk yaratmaya, bu örgütü zayıflatmaya; sonuçta Akdeniz'in doğusunda nüfuzunu artırmaya ve elverişli stratejik noktalar ve deniz yolları üzerinde denetimi sağlamaya çalışıyordu.¹⁸

1977 yılında Makarios'un vefatıyla Demokrat Parti lideri Spiros Kiprianu, Kıbrıs Rum Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı seçildi. Kıbrıs Türk Federe Devleti ve Türkiye, Kiprianu'nun yalnız Kıbrıs'ın Rum kesimini temsil edebileceğini bildirdi ve cumhurbaşkanlığını tanımadı. Lakin Rumlar ve Yunanistan bu durumla barışma niyetinde değildi. Onlar bu sorunun BM'de tartışılmasını sağlayabildiler. BM ise 13 Mayıs 1983 yılında Kıbrıs Türk Federe Devleti'nin lağvedilmesi konusunda karar aldı. Bu olaydan sonra Kıbrıs'ın Türk halkı 20 Mayıs'ta Devlet Başkanı Rauf Denктаş'a ek yetkiler tanıyarak kendisinden cumhuriyetin ilan edilmesini talep etti ve Kasım ayının 15'inde Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) ilan edildi. Fakat 17 Kasım'da BM Güvenlik Konseyi'nin 541 sayılı Kararı ile Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin kuruluşuna ihtiyaç bulunmadığı bildirildi ve Türklere bu karardan vazgeçmeleri teklifinde bulunuldu. Lakin BM'nin bu kararı ne Türkiye ne de KKTC tarafından kabul edildi. Türkiye Cumhuriyeti, KKTC'yi resmen tanıdı ve 1984 yılında karşılıklı sefirler kabul edildi. 12 Mart 1985 yılında KKTC Parlamentosu'nda Anayasa taslağı görüşüldükten sonra 5 Mayıs'ta referandum sonucunda Anayasa kabul edildi. 9 Haziran'da Cumhurbaşkanı seçiminde Rauf Denктаş, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin ilk Cumhurbaşkanı seçildi.¹⁹

¹⁷ Musa Gasımlı, **SSRİ-Türkiye Münasibetleri (Türkiyede 1960-cı il çevrilişinden SSRİ-nin dağılmasınadək)**, C 2, 1979-1991, Bakü, Adiloğlu, 2009, s. 244.

¹⁸ Gasımlı, SSRİ-Türkiye Münasibetleri (1960-1979), C 1, s. 489.

¹⁹ Subhan Talıblı, "Müasir Dünya Siyasetinde Kipr Problemi" http://azr.baybak.com/il_2007_say_1555.azr

KKTC'nin kuruluşundan sonra görüşmelere devam edildi. 1977 yılında Denктаş-Makareos ve 1979 yılında Denктаş-Klerides arasında imzalanmış antlaşmalara göre Rumlar ilk defa olarak federal devletin kuruluşunu kabul etmişlerdi. Sonraki görüşmelerin de bu prensipler üzerinde devam ettirilmesi gerekiyordu. Lakin sonraki görüşmeler yeniden Rumların uzlaşmaz tutumu sebebiyle sonuç vermemekteydi. Şöyle ki, 17 Ocak 1985 ve 29 Mart 1986 yılında BM Genel Sekreteri'nin hazırladığı "Kıbrıs Sorunlarıyla İlgili Anlaşma Protokolü", Kıbrıs Türkleri tarafından kabul edilse de, Rumlar tarafından reddedildi. 22 Mayıs 1987 yılında Avrupa Birliği ile Kıbrıs arasında 18 ay süren görüşmelerden sonra Gümrük Birliği konusunda antlaşma imzalandı. 1988 yılı Ocak ayında ise bu antlaşmanın adanın tamamına şamil edilmesine karar verildi.

Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliğine başvurusundan kısa süre sonra Sovyetler Birliği ABD hükümetine Kıbrıs sorununu çözmek amacıyla uluslararası bir konferansın düzenlenmesi teklifini götürdü. Kremlin aynı teklifi Batı Avrupa ülkelerine ve diğer devletlere de gönderdi. Ashında Sovyet hükümeti bu teklifin arkasında hangi amaçları gütmekteydi? Türkiye'nin Ermeni teröristleri tarafından vurulmasının devam ettiği, Bulgaristan'da Türklerle karşı ayrımcılığın şiddetlendiği, Yunanistan ile Ege sorununun olduğu bir zamanda M. S. Gorbaçov hükümetinin hareketi Ankara'ya baskı, sıkıştırma, zor durumda bırakma, Akdeniz'de stratejik konumlara sahip olma amacına yönelikti. Şüphesiz Sovyetlerin teklifi Kıbrıs sorununun çözülmesi arzusundan kaynaklanmamaktaydı. Söz konusu teklif Türkiye tarafından reddedildi.

Sovyetler Birliği ise Akdeniz'e inme çabalarına son vermedi. Türkiye ile ilişkilerinin seviyesine uygun olarak teklifini incelikle değiştirmekteydi. 1987 yılının Haziran ayında Sovyet yönetiminin daveti ile Sovyetler Birliği'ne seferde bulunan Kıbrıs Cumhuriyeti Parlamentosu Temsilciler Meclisi'nin Başkanı V. Lissaridis'e şunlar söylendi: "... Kıbrıs sorununun gerçek anlamda adaletli, genel ve hayati kabiliyetli çözüme kavuşmasına Sovyetler Birliği'nin yaklaşımı BM'nin ilgili kararları ve adadaki iki topluluğun yasal haklarının dikkate alınmasına dayanmaktadır."²⁰

1990 yılında New York'ta yapılan görüşmeler de sonuç vermedi. Aynı yıl Kıbrıs'ın Rum tarafı, Avrupa Birliği üyeliği için başvuruda bulundu. 1991

²⁰ "Krepit Uzi Drujbi", **İzvestiya Gazetesi**, Yıl 1987, 18 Haziran, Sayı 169, (21976)

yılından itibaren ise Türkiye Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın, görüşmelerin dört taraf -KKTC, Türkiye, Kıbrıs Rum Kesimi ve Yunanistan- arasında yapılması teklifi BM tarafından kabul edildi.

Sovyetler Birliği'nin Kıbrıs sorununun ortaya çıktığı günden itibaren bu mesele ile ilgilenmesinin birçok yönleri ve sebepleri vardı:

1. Kıbrıs sorunu, SB'nin sırf stratejik çıkarlarıyla bağlantılı idi. Adanın Yunanistan tarafından birleştirilmesi Akdeniz bölgesinin NATO'nun denetimine geçmesi demektir. Yaratılacak böyle bir durum hem SSCB'nin hem de Türkiye'nin çıkarlarına terstir. Akdeniz SSCB ile ABD arasında Soğuk Savaş alanına dönüşmüştü.
2. SSCB, Kıbrıs sorunundan yararlanarak Yunanistan ve Türkiye arasındaki çatışmayı derinleştirip NATO dahilinde parçalanma yaratmaya, kurumu zayıflatmaya çalışmaktaydı.
3. SSCB, Akdeniz'in sıcak sularına inme niyetindeydi. Bu yüzden Sovyetler Türkiye ile Yunanistan arasında mevcut olan diğer sorunları da şişirerek Türk-Yunan çatışmasını şiddetlendirme, bundan yararlanarak Türkiye'yi NATO'dan ayırıp tarafsız ülkeye dönüştürme veya bu ülkeyle ittifak kurma niyetindeydi.
4. Sovyetler Birliği bu tür siyaseti barış uğrunda mücadele ve emperyalizme cevap verme sloganları altında yürütmekteydi. Oysaki dünya liderliği uğrunda mücadelede Amerikanlar Sovyetlere nispette daha iyi durumda idiler.
5. 70'li yılların sonu 80'li yılların başlarından itibaren insan hakları meselesi ABD ile SSCB arasında keskin düşünce farklılığı yaratmıştı. Bu sorunla ilgili yürütülen görüşmeler tıkanmış, gergin ideolojik mücadele yeniden kızışmıştı. Beyaz Saray, Kremlin'i ülkede insan haklarını kaba bir şekilde ihlal etmekle suçluyordu.
6. Sovyetlerin bu davranışı geniş stratejik niyetleri barındırmakla birlikte, petrole olan ihtiyaçlarını karşılama çabaları ile bağlantılı idi. Sovyetler Birliği, petrol temini için Yakın ve Ortadoğu'nun zengin enerji kaynakları üzerinde denetimi elde etmeye çalışıyordu.

1990 yılında Sovyetler Birliği yıkıldı. Lakin günümüzde Sovyetler Birliği'nin halefi Rusya, söz konusu küresel sorunla ilgili olarak selefının çizmiş olduğu yolda ilerlemektedir.

KAYNAKÇA

- BREDIHIN, O. H., “Kıprskiy Konflikt v Sisteme Mejdunarodnikh Otnoşeniı”, **Mirovaya Ekonomika Mejdunarodnie Otnoşeniya**, Yıl 2003, Sayı 4, s. 54-62.
- BRONIN, Ya, G., **Politika İmperialistiçeskikh Derjaf v Rayone Sredizemnego Morya**, M., Nauka, 1984, s. 224.
- GASIMLI, Musa, **SSRİ-Türkiye Münasibetleri (1960-1979)**, Bakü, Adiloğlu, 2007, I. Cilt, s. 560.
- GASIMLI, Musa, **SSRİ-Türkiye Münasibetleri (Türkiyede 1960-cı il çevrilişinden SSRİ-nin dağılmasına dek)**, II. Cilt, 1979-1991, Bakü, Adiloğlu, 2009, s. 400.
- KOVALYEV, V.İ., “Problema Kıpra i NATO”, **Diplomatiçeskaya Akademiya MİD SSSR: Nauçniye Trudı**, Bıp. 3. M., 1978, s. 71-102.
- SÖNMEZOĞLU, Faruk, **Türkiye-Yunanistan İlişkileri ve Büyük Güçler. Kıbrıs, Ege ve Diğer Sorunlar**, Der Yayınları, İstanbul, 2000, s. 359.
- ŞAHBAZOV, V. A., **Kıprskiy Vopros v Politike Turçii (1960-1975 gg)**, Aftoref. Dis. Kand. İst. Nauk, M., 1977.
- ŞMAROV, V. A., **Kıpr v Sredizemnomorskoy Politike NATO**, M., Nauka, 1982, s. 248.
- TALIBLI, Subhan, “Müasir Dünya Siyasetinde Kıpr Problemi” http://azr.baybak.com/il_2007_say_1555.azr
- Kıpr (Malumat Kitapçası)**, Moskova, Nauka 1969, s. 142.
- “Çernaya Pena”, **Nedelya qazetesi**, Yıl 1974, 29 Temmuz-4 Ağustos, Sayı 31 (751)
- “Kıprde Ateşin Dayandırılmasına Dair”, **Kommunist Gazetesi**, Yıl 1974, 23 Eylül, Sayı 171 (15691)
- “Krepit Uzı Drujbrı”, **İzvestiya Gazetesi**, Yıl 1987, 18 Haziran, Sayı 169, (21976)

- “Polojenie na Kipre”, **İzvestiya Gazetesi**, Yıl 1974, 7 Ağustos, Sayı 183, (17721)
- “Sovet Hökümetinin Beyanatu”, **Kommunist Gazetesi**, Bakü, Yıl 1974, 22 Temmuz, Sayı 170 (15690)
- “Tehlükesizlik Şurasının İclası”, **Kommunist Gazetesi**, Bakü, Yıl 1974, 22 Temmuz, Sayı 170 (15690)
- “Vneşnyaya Politika Sovetskogo Soyuzu i Mejdunarodnie Otnoşeniya”, **Sbornik Dokumentov 1974 god.** Moskva, Mejdunarodniye Otnoşeniya, 1975, Dok № 53.
- “Vneşnyaya Politika Sovetskogo Soyuzu i Mejdunarodnie Otnoşeniya”, **Sbornik Dokumentov 1974 god.** Moskva, Mejdunarodniye Otnoşeniya, 1975, dok. № 45.
- “Zayavlenie Sovetskogo Pravitelstva”, **Pravda Gazetesi**, Yıl 1974, 19 Temmuz, Sayı 200 (20439); 22 Temmuz, Sayı 203 (20442); 29 Temmuz, Sayı 210 (20449)

ANNAN PLANI'NDAN GÜNÜMÜZE UZANAN MÜZAKERE SÜRECİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Rafet AKGÜNAY *

Özet

Bu çalışmada, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin 1963 yılında çökmesinden sonra 1968 yılında başlayan ve günümüze kadar kesintilerle süregelen Kıbrıs Türk ve Kıbrıs Rum tarafları arasındaki görüşmelerin içinde bulunduğu aşama incelenmektedir. Çalışma, Kıbrıs sorununun çözümünde en fazla barışa yaklaştığı izlenimi uyandıran Annan Planı'nın, 2004 Nisan ayında Kıbrıs Rum toplumu tarafından reddinden sonra, tarafların izlediği yaklaşımları değerlendirek, geleceğe yönelik beklentilere ışık tutmayı amaçlamaktadır.

Çalışmanın konusunu oluşturan dönemde Kıbrıs bağlamındaki denklemde ortaya çıkan en önemli gelişme Kıbrıs Rumlarının “Kıbrıs Cumhuriyeti” kimliğiyle Avrupa Birliği'ne üye olmasıdır. Bu gelişme, Rum tarafına Kıbrıs Türkleri ve hatta AB ile katılım müzakerelerine başlayan Türkiye karşısında, görünürde, bir üstünlük sağlamıştır. Ancak, Annan Planı'na ret oyu çıkması, gerektiği kadar olmasa da, uluslararası aktörlerin, Rum tarafına yönelik bakışlarını olumsuz etkilemiştir. Bu durumun Kıbrıs Türklerinin beklentilerini karşılamaktan uzak olduğu vurgulanmalıdır. Buna karşın, 2004 ertesinde masada ısrarla oturmaya devam eden tarafın genelde Kıbrıs Türkleri olduğu gözden kaçmamaktadır. Rumlar ise, kendilerine muhatap olarak Türkiye'yi görmektedir. Bu da, iki tarafın eşitliğine dayalı federal çözümün nasıl gerçekleştirileceğine ilişkin soruları da akla getirmektedir.

Çalışmada, 2004 sonrasında müzakerelerin yeniden başlaması çabaları anımsatıldıktan sonra, Talat – Papadopoulos, Talat – Hristofyas, Eroğlu – Hristofyas ve Eroğlu – Anastasiades arasındaki görüşmeler üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs, Müzakereler, Annan Planı Talat, Eroğlu, Papadopoulos, Hristofyas, Anastasiades

* Büyükelçi(E), Dr.,ODTÜ Kuzey Kıbrıs Kampüsü(METUNCC)

ASSEMENT OF THE NEGOTIATION PROCESS: FROM THE ANNAN PLAN TO PRESENT

Abstract

This research addresses the current phase of the talks between the Turkish (TC) and Greek Cypriots (GC), which started in 1968 following the collapse of the Republic of Cyprus (1963). The purpose is to examine the parties' approaches to the talks since the rejection of the Annan Plan by the Greek Cypriots in April 2004 and to shed light to future expectations.

The most important development during this period was the accession of the GC to the European Union (EU) as the "Republic of Cyprus", which apparently gave the GC an advantageous position not only vis-à-vis the TC but also in EU's accession negotiations with Turkey. Rejection of the Annan Plan had negatively affected the views of the international actors towards the Greek side, albeit in a limited way and far from meeting the expectations of the TC. Since 2004, TC persistently remained at the table while the GC, insisted that Turkey was their counterpart instead of focusing on a federal solution based on the equality of the parties.

The paper examines the developments after the rejection of the Annan Plan and the talks between the leaders since then.

Key Words: Cyprus, Talks, Annan Plan, Talat, Eroğlu, Papadopoulos, Hristofyas, Anastasiades

GİRİŞ

1960 yılında kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti'nin çökmesinden sonra sorunun halli amacıyla başlayan toplumlararası görüşmeler, 1968 yılında bu yana çeşitli aşamalardan geçmiştir; ancak bu aşamaların hiçbiri başarıyla sonuçlandırılmamıştır.

Bu süreçte, Türkiye'nin 1960 Garanti Antlaşması uyarınca gerçekleştirdiği 1974 Kıbrıs müdahalesi en önemli dönüm noktasıdır. Adada yaşayan ve Cumhuriyetin kurucu ortağı olan Kıbrıs Türklerinin azınlık durumuna düşürülmesi çabalarını fiilen engellemiş olan söz konusu müdahale, sorunun çözümü müzakerelerinde Türk ve Rum toplumlarını eşit düzeye çıkartmıştır. Nitekim, 1979 Denктаş-Klerides toplantısında da teyit edilen 1977 Denктаş – Makarios Doruk Anlaşması ile hâlâ süregelen çözüm arayışlarının çerçevesi, “Bağımsız, bağlantısız, iki topluma dayalı Federal bir Cumhuriyet” şeklinde çizilmiştir. Dolayısıyla, 1974 Harekâtı ile 1983'te KKTC'nin ilanı sürecinde nasıl önemliyse, 1977 Doruk Anlaşması da nihai çözüm bakımından o denli değerlidir.¹

Kuşkusuz, 1974 sonrasında bugünkü toprağa dayalı federal yapının temelini oluşturan nüfus mübadelesi gibi bazı gelişmeler ile her biri yeni ve değişik unsurları gündeme taşıyan değişik fikir, öneri ve planlar da göz ardı edilmemelidir. Ancak kanaatımızca, 2004 Annan Planı sorunun masa başında çözümüne en çok yaklaşıldığı izlenimi yaratan bir gelişme olmuştur. Ancak, adanın iki tarafında ayrı ayrı halkoyuna sunulan Plan, Kıbrıs Türk halkının %65'i tarafınca kabul edilirken, Rum tarafı %76 gibi bir çoğunlukla Plana karşı çıkmıştır. Kıbrıs Rum Lideri Tassos Papadopoulos'un halkına yönelik çağrılarına uygun düşen bu sonuç, başta BM Genel Sekreteri Kofi Annan olmak üzere, birçok çevrede kaçırılan yeni bir fırsat şeklinde nitelendirilmiştir.²

Müzakerelerin sürdürülmesi konusunda, 2004 Annan Planı'nın reddi etesinde başlayan çabalar ana hatlarıyla beş dönem halinde ele alınabilir:

¹ Detaylı bilgi için bkz: “Birleşmiş Milletler Çözüm Planının Tam Metnini Açıkıyoruz”, KKTC Dışişleri ve Savunma Bakanlığı Arşivi, Dosya: BM Çözüm Plânları, Tarih: 1992; Ayla Gürel-Kudret Özersay, Kıbrıs'ta Mülkiyet ve Siyaset: Kıbrıs'taki İki Toplumun ‘İki-bölgelilik’ ve ‘İnsan Hakları’ Temelindeki Çatışması, PRIO (International Peace Research Institute) Raporu 3/2006 - T, Oslo, 2006.

² Annan Planı öncesi gerçekleştirilen görüşmeler için bkz: Soyalp Tamçelik, “Kıbrıs'ta BM Tarafından Gerçekleştirilen Toplumlararası Görüşmelerin Safhaları ve Analitik Özellikleri”, *Turkish Studies*, Volume 8/5, Spring 2013, pp. 733-778.

1. Annan Planı ertesi müzakereleri yeniden başlatma çabaları,
2. Mehmet Ali Talat'ın KKTC Cumhurbaşkanı seçilmesi ve Tassos Papadopoulos'un masaya dönmesi,
3. Dimitris Hristofyas'ın Kıbrıs Rum liderliğine seçilmesi sonrası başlayan görüşmeler,
4. Cumhurbaşkanı Derviş Eroğlu'nun iş başına gelmesi ve Anastasiades'in seçilmesine kadar geçen dönem,
5. Anastasiades dönemi.

1. Annan Planı Ertesi Müzakereleri Yeniden Başlatma Çabaları

Annan Planı'nın reddi, böyle bir sonuç beklemeyen uluslararası toplumda şok etkisi yaratmıştır. Nitekim, Kıbrıs'ın Avrupa Birliği'ne alınmasına büyük destek veren Avrupa Birliği Genişlemeden Sorumlu Üyesi Günther Verheughen, Kıbrıs Rumlarını kendisini aldatmakla suçlamıştır.³ Aynı şekilde, BM Genel Sekreteri Kofi Annan da, 28 Mayıs 2004 tarihinde BM Güvenlik Konseyi'ne sunduğu raporda, çözümsüzlüğün sorumlusu olarak Rum tarafını işaretleyerek, "Eğer (Rum tarafı) Kıbrıs sorununu iki toplumlu, iki bölgeli federasyon esasında çözmek istiyorsa bunu kanıtlamalıdır." ifadelerini kullanmıştır. Annan, söz konusu raporunda, mevcut çıkmaz sürdüğü müddetçe, (BM Genel Sekreteri'nin) iyi niyet çabalarına yeniden başlamasının görünür bir esası yoktur." (UN Documents, S437, 28 May 2004) görüşünü dile getirmiştir.

Papadopoulos, Rumların 1 Mayıs tarihinde AB'ye girmesinin ertesinde dikkatini toplumlararası görüşmelere çevirmekten ziyade, AB konularına odaklanmayı yeğlemiş ve AB'nin Türkiye ile görüşmelere başlama tarihi vermesini veto etmemeyi bir dizi koşula bağlayan bir yaklaşım izlemiştir. Konu o aşamada aşılmış olsa da, Rumlar, böylece, Türkiye'nin AB üyeliğini Kıbrıs sorununun çözümüyle ilintilendiren bir yaklaşım sergileyeceklerini ortaya koymuşlardır.

2004 sonrası görüşmelerin yeniden başlamasına yönelik ilk temaslar, 2005 yılında Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'nin Siyasi İşlerden Sorumlu Yardımcısı Kieran Prendergast'ın bölge ziyareti sırasında yapılmıştır. Prendergast'ın ziyareti adada kalıcı barışa Türklerin daha fazla gereksinimi

³ <https://euobserver.com/enlargement/15270>, (Erişim tarihi: 25 Ocak 2015)

olacağını vurgulayagelen Cumhuriyetçi Türk Partisi Genel Başkanı Mehmet Ali Talat'ın 17 Nisan 2005 tarihinde Cumhurbaşkanı seçilmesinin ardından gerçekleşmiş; ancak, Annan Planı'nın değiştirilmemesi halinde masaya oturmayacağını birçok kez açıklayan ve yeni görüşmeler için yeterli hazırlıklar gerektiğini savunan Papadopoulos engelini aşmak mümkün olamamıştır. Bu arada, Temmuz ayı sonunda Türkiye ile AB arasında 1963 Ankara Anlaşması'nı tüm AB üyelerini kapsayacak şekilde genişleten Uyum Protokolü imzalanmıştır.⁴

Ankara'nın imzanın GKRY'nin tanınması anlamına gelmeyeceğine ilişkin beyanına karşı AB tarafı da görüşlerini kayda geçirmiştir.⁵

Türkiye ile AB arasındaki bu gerginliğin akabinde, mevcut tıkanıklığın aşılabilmesi için 2006 başında Türkiye Dışişleri Bakanı tarafından kamuoyuna on maddelik bir eylem planı açıklanmıştır.⁶ Özet olarak, KKTC'ye yönelik izolasyonların kaldırılması karşılığında, Türkiye'nin de GKRY'ye uyguladığı sınırlamaları eşzamanlı olarak sonlandıracağı belirtilen planda, Kıbrıs sorununun çözümü için Mayıs veya Haziran ayında BM çerçevesinde Türkiye, Yunanistan, Kıbrıs Türk ve Kıbrıs Rum taraflarının katılacağı bir konferans önerilmiştir. ABD, İngiltere, İtalya, Avustralya dahil bazı ülkeler ile AB ve İKÖ tarafından desteklenen girişim üzerine Rum tarafı da kendi önerilerini gündeme getirerek, Maraş'ın iade edilmesini, Mağusa Limanı'nın AB gözetiminde iki toplumun ortak kullanımına açılmasını istemiştir. Rumlar, Ercan'a uluslararası uçuşların başlamasına ise, konunun egemenlik haklarının kullanımını ilgilendirdiği ve Kuzey'e yönelik kitle turizmini arttıracığı gerekçesiyle karşı çıkmışlardır.⁷

2. Mehmet Ali Talat'ın KKTC Cumhurbaşkanı Seçilmesi ve Tassos Papadopoulos'un Masaya Dönmesi

Bu ortam içerisinde, 2004 sonrası görüşmelere başlanılabilmesi için 8 Temmuz 2006'da BM Genel Sekreter Yardımcısı İbrahim Gambari aracılı-

⁴ Metin için bkz: <http://www.mfa.gov.tr/data/AB/ekprotokolmetni.pdf> , (Erişim tarihi: 25 Ocak 2015)

⁵ Bkz: http://eu-un.europa.eu/articles/en/article_5045_en.htm , (Erişim tarihi: 25 Ocak 2015)

⁶ Metin için bkz: http://www.mfa.gov.tr/kibris-konusunda-turkiye_nin-yeni-acilimi_tr.mfa (Erişim tarihi: 25 Ocak 2015)

⁷ Hubert Faustmann-Erol Kaymak, "Cyprus-Political Data Yearbook", **European Journal of Political Research**, Vol. 46, No: 7-8, December 2007, pp. 916-928.

ğıyla bir araya gelen taraflar, “İlkeler Dizisi” ve “İki Liderin Kararı” başlıklı iki ayrı kağıt kabul etmişler ve ay sonunda sorunun özüne ilişkin görüşlerini içeren kağıt teati etmişlerdir. Liderler, Teknik Komitelerin ve Çalışma Gruplarının oluşturulması hakkında irade beyan etmiş olsalar da, taşınmaz mallar, doğrudan ticaret tüzüğü'nün uygulanması gibi konularda Rum tarafının esneklik göstermemesi ile komitelerin oluşumu ve gündem belirlenmesi hususlarında yakınlaşma sağlanamaması üzerine 8 Temmuz süreci adeta kadük kalmıştır. Türk tarafı müzakerelerde Annan Planı'nı esas alınması gerektiğini savunurken, Rumlar, müzakerelerin ilgili BM kararları, uluslararası hukuk ve AB topluluk hukuku (*acquis communautaire*) çerçevesinde yürütülmesinde ısrarlı davranmıştır. Liderlerin bir yıldan fazla bir süre sonra yaptıkları toplantıda, KKTC Cumhurbaşkanı'nın anlaşma için takvim belirlenmesi önerisi, muhatabının “keyfi mühletlerin” kabul edilemeyeceği gerekçesiyle reddedilmiştir.⁸

Rumlar bu arada, dikkatlerini AB'ye yönelterek Türkiye ile AB arasında sürdürülmekte olan müzakerelerde sekiz faslın açılmasını veto etmiştir. Bu bağlamda, AB Genel İşler ve Dış İlişkiler Konseyi 11 Aralık 2006 tarihinde aldığı kararla Türkiye'nin Ankara Anlaşması'nı 2004 yılında üye olan GKRY dahil tüm yeni ülkelere uygulaması gerektiği, bu çerçevede, Türkiye'nin liman ve havalimanlarını GKRY'ye açmasının beklendiği vurgulanmış ve bu olana kadar gümrük birliği ile ilişkilendirilen sekiz faslın açılmamasına ve hiçbir faslın da geçici olarak kapatılmamasına karar vermiştir. Başka bir ifadeyle, Türkiye'nin müzakere süreci siyasi engellemelerle engellenmiştir.⁹

Öte yandan, Rumlar, AB'nin KKTC'ye yönelik kabul ettiği Doğrudan Ticaret Tüzüğü ile Mali Yardım Tüzüğü'nün birbirlerinden ayrılmasını da sağlamışlardır.¹⁰

3. Dimitris Hristofyas'ın Kıbrıs Rum Liderliğine Seçilmesi Sonrası Başlayan Görüşmeler

Güney Kıbrıs'ta AKEL Lideri Demetris Hristofyas, Şubat 2008'de “Kıbrıs Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı”na seçilmiştir. Böylece iki tarafta da

⁸ Carol Migdalovitz, “Cyprus: Status of U.N. Negotiations and Related Issues”, **Congressional Research Service Report**, Washington D.C., 20 July 2007, p. 12-13.

⁹ Kararın metni için bkz: http://europa.eu/rapid/press-release PRES-06-352_en.htm?locale=en, (Erişim tarihi: 25 Ocak 2015)

¹⁰ Avrupa Parlamentosu Hukuk İşleri Komitesi'nin bu konudaki kararı için bkz: http://www.polcms.europarl.europa.eu/cmsdata/upload/9b935635-ec29-4250-b0a0-16780503f579/att_20101014ATT87110-2160643740754428741.pdf, (Erişim tarihi: 25 Ocak 2015)

benzer siyasi görüşe sahip liderlerin aynı zamanda iş başına geçmeleri, özlü müzakerelere başlanılabilmesi ve bir anlaşmaya ulaşılabilmesi bakımından umut yaratmıştır.

Nitekim, Talat ve Hristofyas Kıbrıs Rum seçimlerinin hemen ertesinde bir araya gelmişlerdir. İlk toplantıda, Rum liderin gündeme getirdiği iki aşamalı bir süreç yaklaşımı kabul görmüştür. Buna göre kurulacak çalışma grupları ve teknik komitelerin tarafların özlü konulardaki tutumlarını belirlemele-ri, günlük konularda kararlar almaları ve güven artırıcı önlemler gündeme getirmeleri, iki liderin üç ay sonra bir araya gelerek kaydedilen ilerlemeleri gözden geçirmeleri kararlaştırılmıştır. Bu doğrultuda, çalışma grupları, “Yönetim ve Güç Paylaşımı”, “AB”, “Güvenlik ve Garantiler”, “Toprak”, “Mülkiyet” ve “Ekonomik İşler” konularında; teknik komiteler ise, “Suç ve Suça İlişkin Konular”, “Ekonomik ve Ticari Konular”, “Kültürel Miras”, “Kriz Yönetimi”, “İnsani Konular”, “Sağlık” ve “Çevre” başlıkları altında oluşturulmuştur.¹¹ Çalışma gruplarının aksine, teknik komitelerde kaydedilen bazı ilerlemelere karşın, tarafların tutumlarında özde önemli değişiklikler olmadığı kısa dönemde ortaya çıkmıştır. Christofias, 1977 ve 1979 Yüksek Düzeyli Anlaşmaları ile ilgili BM Güvenlik Konseyi Kararlarını, Talat ise, “bakir doğum” kavramını da içeren Annan Planı’nı müzakerelerin temelinde oturtmak istemişlerdir. Görüşmelerin bu yeni döneminin çerçevesi, 23 Mayıs 2008 tarihli Hristofyas-Talat toplantısı sonunda yayımlanan Ortak Açıklama ile çizilmiştir. Buna göre, iki lider siyasi eşitliğe dayalı iki bölgeyi, iki toplumlu federasyona bağlılıklarını yineleyerek, ortaklığın, eşit statüdeki Türk ve Rum kurucu devletlerinden oluşan, tek uluslararası kimlikli, federal bir hükümet kurulması hedefi üzerinde anlaşmaya varılmıştır.¹² Liderlerin, 1 Temmuz 2008 tarihli toplantısından sonra ise, ayrıntuları kapsamlı görüşmelerde belirlenmek kaydıyla, tek egemenlik ve tek vatandaşlık kavramları üzerinde mutabakata vardıkları ve anlaşma imzalandığı takdirde iki tarafta halk oylamasına sunulacağı açıklanmıştır.¹³

Talat-Hristofyas görüşmeleri iki dönem halinde, Nisan 2010’da yapılan KKTC Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin hemen öncesine kadar sürmüştür.

¹¹ E. Kaymak-H. Faustmann, “Cyprus-Political Data Yearbook”, **European Journal of Political Research**, Vol. 48, No: 7-8, 2009, pp. 927-940.

¹² Ortak açıklama metni için bkz: <http://www.kktcb.org/upload/pdf/69290.pdf> , (Erişim tarihi: 25 Ocak 2015)

¹³ Açıklama metni için bkz: <http://www.kktcb.org/upload/pdf/69290.pdf>, (Erişim tarihi: 25 Ocak 2015)

Bu dönem içerisinde “Yönetim ve Yetki Paylaşımı” ile “Mülkiyet” konuları ele alınmış, “Ekonomik İşler” başlığı da gündeme gelmiştir. Türk tarafının 2010 Ocak ayında “çapraz oylama” ve “dönüşümlü başkanlık” önerilerini de içeren “Yönetim ve Yetki Paylaşımı” konusunda hazırladığı bir paket, Rum siyasi partileri tarafından reddedilmiştir. Bununla birlikte, Cumhurbaşkanlığı seçimini kaybederek görevi Dr. Derviş Eroğlu’na devreden Mehmet Ali Talat’ın dönemi içerisinde “Yönetim ve Güç Paylaşımı”, “AB” ve “Ekonomik İşler” konularında sınırlı da olsa ilerlemeler kaydedilmiş ve 31 adet ortak belge üretilmiştir. Bununla birlikte, nihai çözüme gidecek yolu açmak mümkün olamamıştır. İkinci Cumhurbaşkanı Talat, kamu önünde, bu durumun Rum iç siyasetinden kaynaklandığını ve muhatabının varılan mutabakatları hayata geçirme konusunda son adımı atmakta güçlüklerle karşılaştığını itiraf ettiğini dile getirmektedir.

4. Cumhurbaşkanı Derviş Eroğlu’nun İş Başına Gelmesi ve Anastasiades’in Seçilmesine Kadar Geçen Dönem

Talat-Hristofyas arasındaki son buluşmadan yaklaşık yirmi gün sonra, 18 Nisan 2010 tarihinde yapılan KKTC Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin galibi, daha ilk turdan Dr. Derviş Eroğlu olmuştur. Aksine endişelere karşın yeni Cumhurbaşkanı görevi devir aldığı 23 Nisan tarihinde BM Genel Sekreteri’ne bir mektup göndererek, kapsamlı çözüm hedefine ve Birleşmiş Milletler parametrelerine bağlılığını yinelemiş ve müzakereleri kaldığı yerden devam ettirmeye kararlı olduğunu vurgulamıştır.¹⁴

Nitekim, Eroğlu-Hristofyas seçimlerin hemen ardından 25 Mayıs 2010 akşamı bir araya gelmişlerdir. Bu arada, BM Genel Sekreteri Kıbrıs İyi Niyet Misyonu’nun Kasım 2009-Nisan 2010 dönemine ilişkin raporunda ciddi ilerlemelere değinerek, 2010 sonuna kadar sonuca ulaşılacağı öngörüsünde bulunmuştur.¹⁵ BMGS’nin Özel Danışmanı Downer ise, Türk tarafının görüşmelerin 2010 sonuna kadar tamamlanması hususunu açıkça belirttiğini ancak Rumların bu konuda net beyanlarda bulunmadıkları gibi, vade konusunda daha az hevesli olduklarını basına açıklamıştır.

Eroğlu’nun iş başına gelmesinden sonra, Rum liderliğinin görüşmeler konusunda eskiye oranla daha yavaş hareket ettikleri ve sonucu geciktirecek bir

¹⁴ Mektup metni için bkz: <http://www.kktcb.org/upload/pdf/57131.doc>, (Erişim tarihi: 25 Ocak 2015)

¹⁵ Report of the Secretary-General on his mission of good offices in Cyprus, UN Documents, S 238, 11 May 2010.

yaklaşım izlemeye başladıkları görülmüştür. Sonuçta, BMGS Ban tarafından gündeme getirilen üçlü toplantılar dahi zamanında gerçekleşememiş ve çözümün 2010 sonuna kadar bulunabileceği beklentileri gerçekleşmemiştir.

Bununla birlikte, Türk tarafının açılımları Eroğlu'nun iş başına gelmesinden sonra da sürmüştür. Mülkiyet dahil çeşitli konularda ortaya kapsamlı öneriler konulmuş, bunlar BMGS'nin 24 Kasım 2010 tarihli raporunda övgüyle karşılanmıştır.¹⁶ Aynı tutum, 26 Ocak 2011'de Cenevre'de gerçekleştirilen üçlü toplantıda da sergilenmiş ve sürecin önünü açmak için, Rum tarafına "Pratik Plan" başlıklı bir yol haritası sunulmuştur. Genel Sekreter, bu kez, 4 Mart 2011 tarihli raporunda müzakerelerin "sonsuz dek süremeyeceğini" vurgulayarak, yeterli ilerleme sağlandığı takdirde çok taraflı toplantı düzenleyeceğini bildirmiştir.¹⁷ Ne var ki, 2011 yılı içindeki yoğunlaştırılmış müzakerelere karşın böyle bir toplantının düzenlenmesine olanak tanıyacak ilerleme kaydedilememiştir.

Her şeye rağmen, Ban Ki Moon, iki lider üzerinde zaman baskısı oluşturmak üzere doruk toplantıları düzenleme fikrine bir süre daha devam etmiş ve 2012 başında da tarafları Greentree'de bir araya getirmiştir. Uygulanan yeni yöntemin de sonuçsuz kalması üzerine, BM, iki tarafın temsilcileri arasındaki "yararsız" doğrudan görüşmeler yerine, ilerleme kaydedildiği takdirde tarafların bir araya getirileceğini ve GKRY'nin AB Başkanlığı Dönemi öncesi uluslararası bir toplantı düzenlenmeyeceğini duyurmuştur. Bu bağlamda 2012 yılında, teknik komiteler dışındaki görüşmelere filen askıya alınmıştır.

Türkiye'nin görüşmelerin GKRY'nin Dönem Başkanlığına kadar sonuçlanmaması halinde "B Planını" yürürlüğe koyacağına ilişkin resmi açıklamalarını niteliği de, merak uyandırmakla birlikte, ne olduğu anlamamıştır.

2013, bu kez Kıbrıs Rum Kesimi'nde gerçekleştirilen Cumhurbaşkanlığı seçilmeleriyle başlamıştır. Seçimlerden, 2004 yılındaki referandum öncesinde Annan Planı'na destek verdiği için yoğun eleştiriyi karşılayan DİSİ Lideri Anastasiades galip çıkmıştır. Geçmişte, mevcut BM parametrelerinin dışında, gevşek bir federasyon önerisini gündeme getiren, çözüm için masada Türkiye, Yunanistan ve AB'nin de hazır bulunmasının gereğini vurgulayan

¹⁶ Report of the Secretary-General on his mission of good offices in Cyprus, UN Document, S 603, 24 November 2010.

¹⁷ Assessment report of the Secretary-General on the status of the negotiations in Cyprus, UN Document, S 112, 4 March 2011.

Anastasiades, daha seçim kampanyası sırasında olumsuz mesajlar vermeye başlamış ve Downer tarafından hazırlanan “Yakınlaşmalar Kağıdı”nı kabul etmediğini Kıbrıs Rum tarafınca sunulan önerileri dahi geri çekeceğini belirtmiştir.¹⁸ Seçimlerden sonra bu politikaların uygulamaya konulduğu göze çarpmaktadır.

Bu bağlamda, Eroğlu’nun aksine, kendinden önce varılan mutabakatlara ve çözüme bağlılığını Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri’ne duyurma gereksinimi duymayan yeni Rum Lideri, mevcut ekonomik zorluklarını bahane ederek masadan uzunca bir süre uzak durmayı başarmıştır. Anastasiades, görüşmelere başlamak için ortak bir açıklama metni hazırlanmasını şart koşmuştur. Türk tarafına göre, görüşmelerin teknik olarak kaldıkları yerden devam etmesi öngörüldüğüne göre, böyle bir açıklamaya gerek bulunmuyordu. Ancak, çözüm için bu yaklaşıma karşı çıkılmamış ve zamanın Türkiye Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu’nun da bizzat müdahil olduğu bir süreç içerisinde karşı tarafı tatmin edecek birden fazla yazım önerisi hazırlanarak sunulmuştur. Ortak açıklama metni, nihayet, 11 Şubat 2014 tarihinde sonuçlandırılmıştır.¹⁹ Görüşmeler böylece, seçimlerden neredeyse bir yıl sonra, bu tarihten sonra başlayabilmiştir. Yeni dönemde, müzakereler sırasında herhangi bir konuda olumlu bir gelişme kaydedildiğine ilişkin henüz bir bilgi yoktur. Tek ilginç gelişmeyi, Türk ve Rum müzakerecilerin 27 Şubat 2014’te karşılıklı olarak Ankara ve Atina ziyaretleri oluşturmuştur. Bu ziyaretlerin sonuç verdiğine ilişkin ortada bir emare olmadığı gibi, söz konusu ziyaretler konusu bir daha gündeme gelmemiştir.

Müzakereler, Rum tarafının çeşitli nedenlerle “masadan kalkma” tehditleri altında yürütülmeye çalışılmaktadır. Son olarak, TPAO’nun KKTC adına Kıbrıs’ın güneyinde yapmaya başladığı çalışmalar üzerine, Rum tarafı Türkiye’yi muhatap alan bazı talepler karşılanana kadar görüşmeleri kesmiştir.

SONUÇ

Zamanın Kıbrıs Rum Lideri Tassos Papadapoulos, Planın reddinden sonra BM Genel Sekreteri tarafından yayınlanan 28 Mayıs 2004 tarihli raporuna cevaben gönderdiği ve 9 Haziran 2004’te BM Belgesi olarak yayınlattığı

¹⁸ Söz konusu metin için bkz: <http://gnora.com/en-GB/Library/2013/47969>, (Erişim tarihi: 25 Ocak 2015)

¹⁹ Ortak Açıklama metni için bkz: <http://www.kktcb.org/upload/pdf/11subat.pdf>, (Erişim tarihi: 25 Ocak 2015)

mektupta²⁰, Annan Planı'na itirazlarını sıralamıştır. Buna göre, Rum tarafının duyarlılık gösterdikleri konuların KKTC'ye 1974 sonrası gelen Türk vatandaşları, Türk Silahlı Kuvvetlerinin adadan tamamen çekilmesi ve Garanti Anlaşması'nın ortadan kaldırılması ilk zikredilen konu başlıklarıdır. Mektupta, Annan Planı eleştirilirken, görüşmelere yeterli zamanın tanınması ve sonuçlandırılmaları için yapay vadelerin konulması gibi unsurlar da sayılmıştır. Söz konusu mektupta vurgulanan diğer unsurlar arasında, iki bölge ve iki toplumlu federasyona bağlılık vurgulanmakla beraber, bölücü iki kesimlilik yaklaşımlarına karşı çıkılarak geri dönüş ve taşınmazların iadesi konularına değinilmekte, Türkiye ve Kıbrıslı Türklerin stratejik ekonomik kazanımlar sağlayacağı düzenlemelere dikkat çekilmekte ve güvenlik düzenlemeleri Türk Silahlı Kuvvetlerinin Kıbrıs'taki varlığı ile müdahale kavramına bağlanmaktadır. Stratejik ekonomik kazanımlardan muradın, kıta sahanlığı, münhasır ekonomik bölgenin sınırlandırılması, sivil havacılık düzenlemeleri, toprak, yerleşikler gibi unsurlar olduğu anlaşılmaktadır. Papadopoulos, ayrıca, izolasyonların kaldırılmasının KKTC'nin durumunun yükseltilmesi anlamına geleceği, böylece tanınma yolunda mesafe alınacağı, limanlarla Ercan Havaalanı'nın açılmasının adanın bölünmüşlüğü kalıcı hale getireceği öne sürmektedir. Mektubun içeriğinden esas muhatap olarak alındığı anlaşılan Türkiye'nin AB üyeliği ile Kıbrıs sorunu arasında ilişki kurulduğu görülmektedir.

Özü itibariyle bakıldığında, uzlaşmazlıkla suçlanan Papadopoulos'un mektubunda yer alan unsurların aslında Kıbrıs Rumlarının değışmez politikası olduğu görülmektedir. 2004 sonrasında iş başına gelen Rum liderlerinin "önemli ilerlemeler kaydedildiği" öne sürülen konularda dahi Haziran 2004 tarihli mektubun sınırları içinde kaldıkları göze çarpmaktadır. KKTC Cumhurbaşkanı ise, son on yılda gerçekleştirilen görüşmelerde, masadan kalkmayarak ve tek egemenlik gibi bazı konularda aşırı olarak nitelendirebilecek tavizler vererek muhataplarını anlaşmaya zorlamışlardır. Ancak, bu çabalar şu ana kadar sonuçsuz kalmıştır. Son olarak da Anastasiades, daha önce Piri Reis gemisinin görevinin bir benzerini ifa etmekte olan Barbaros Hayreddin

²⁰ Bkz:

[http://www.moi.gov.cy/moi/pio/pio.nsf/All/E570E4948868A105C2256EAE003CAAE0?](http://www.moi.gov.cy/moi/pio/pio.nsf/All/E570E4948868A105C2256EAE003CAAE0?OpenDocument)
[OpenDocument](#) (Erişim tarihi: 25 Ocak 2015)

Paşa'nın çalışmalarını bahane ederek masadan kalkmıştır. Bu aşamada dikkate alınması gereken bazı noktalar bulunmaktadır:

Öncelikle, Kıbrıs Rumlarının muhatabı Türkiye değil, Kıbrıs Türk Toplumudur. O nedenle, Türkiye yetkililerinin kamuoyu önünde gereksiz beyanlardan, ortaya planlar atmaktan kaçınmaları gerekmektedir. Aksi takdirde, Kıbrıs Türklerinin müzakerelerdeki durumu zayıflayacak ve sorunun çözümü doğrudan Türkiye'den beklenecektir. O nedenle, eskiden olduğu gibi Ankara ile Lefkoşa arasında çok sıkı eşgüdümün sürdürülmeyle birlikte uygulamanın KKTC'ye bırakılmasında yarar görülmektedir. Böylece, Ankara'nın gelebilecek baskıları savma kapasitesi de artacaktır.

Bu bağlamda, dikkat edilmesi gereken diğer bir husus, gerekli eşgüdüm sağlanmadan ve bir plana oturtulmadan yapılan açıklamaların şu ana kadar sağlanan kazanımları zora sokabileceğidir. Örneğin, KKTC'nin Türkiye tarafından ilhak edilebileceği veya Lefkoşa'nın Avrupa'daki son bölünmüş başkent olduğu gibi hassas unsurların siyasi düzeyde dile getirilmesi; her ne amaçla olursa olsun, parametrelerde değişikliklere yol açabilecek, Annan Planı benzeri dayatmalarla karşı karşıya kalmamız sonucu doğurabilecek ifadelerin özensizce kullanılması veya sonu gelmeyen uyarı/tehditlerde bulunulması müzakerecilerin elini zayıflatacaktır.

Stratejik ortamda meydana gelen gelişmeler, konunun bir an önce çözümünü zorunlu kılmaktadır. GKRY'deki ekonomik kriz, doğal gaz ve su gibi yeni etmenlerden yararlanılarak federal bir çözüme önümüzdeki dönemde ulaşılamazsa, Kıbrıs'ın geleceğine ilişkin değişik çözüm modelleri üzerinde görüş oluşturulmaya başlanmasının zamanının geldiği düşünülmektedir. Özellikle, Güney Kıbrıs'ın yaklaşımları ortadayken, acaba yeni bir yaklaşım belirleme zamanı gelmiş midir? Acaba, içinde bulunulan aşamada kalıp dışı yöntem arayışları gerekmekte midir?

2013 yılı Mart ayında ODTÜ-KKK Akdeniz Araştırmaları Grubu, KKTC'deki ilgili siyasi, akademik, basın ve STK temsilcilerinin katılımıyla "Kıbrıs Sorununa İlişkin Vizyon Çalışması" düzenleyerek, çeşitli paydaşların konu hakkındaki görüşlerini belirlemeye çalışmıştır. Bu bağlamda, 'Kalıp Dışı Görüşler' konusu da sorulardan birini oluşturmuştur. Alınan yanıtlarda göze çarpan en önemli unsur, güven artırıcı önlemlere (GAÖ) katılımcılar tarafından öncelik verilmesidir. Katılımcılardan bazılarının, müzakerelerin seyrinden ayrı olarak GAÖ sürecinin devamını istedikleri, sosyal boyut dahil, sivil toplum kuruluşlarının temalarında yarar gördükleri anlaşılmıştır.

Anastasiades'in seçim sürecinde gerçekleştirilen söz konusu çalışmaya katılanlar, görüşmelere başlamadan bir süre konulmasını, konulan süre sonunda ne yapılacağından önceden belirlenmesini ve bunun baştan açıklanmasının yararlı olacağını savunmuşlardır. Her hâlükârda, verilecek sürenin sonunda ne yapılacağı konusunun ve bu alanda atılması gereken adımların, tüm partilerin katılımıyla Cumhuriyet Meclisi'nde kurulacak bir komisyonda ele alınması görüşü de ortaya atılmıştır. Belirli bir süre sonunda sorunun çözümü doğrultusunda gelişme kaydedilemediği takdirde, "ayrılmanın" ve bunun maliyetinin gündeme getirilebileceği de savunulmuştur.

Bu arada, son yıllarda bölgede ve dünyada istikrarsızlığın giderek arttığı bir ortamda Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği ve diğer uluslararası aktörlerin başlıcaları, Annan Planı ertesinde adada daha sağlıklı bir yaklaşımın hâkim olması beklentisi içine girmişlerdir. Söz konusu beklenti, Doğu Akdeniz'de Kıbrıs civarında zengin doğal gaz yatakları bulunduğu umuduyla pekişmiştir. Ancak, şu ana kadarki gelişmeler doğal gazın çözüme değil yeni istikrarsızlıklara yol açabileceği endişesini yaratmıştır. Sonuçta, uluslararası düzlemde iki devletli çözüm fikrinin dillendirilmekte olduğu bir aşamaya ulaşılmıştır.

Bir süredir değişik uluslararası çevrelerde dile getirilmeye başlanan "iki devletli çözüm" modelinin bir tabu olmaktan çıkartılarak, en azından akademik düzeyde ciddi tartışılmaya başlanılmasının zamanının geldiği değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

"Birleşmiş Milletler Çözüm Planının Tam Metnini Açıkıyoruz", KKTC Dışişleri ve Savunma Bakanlığı Arşivi, Dosya: BM Çözüm Plânları, Tarih: 1992.

Assessment Report of The Secretary-General on The Status of The Negotiations in Cyprus, UN Document, S 112, 4 March 2011.

FAUSTMANN, H. - KAYMAK, Erol (2007), "Cyprus – Political Data Yearbook", **European Journal of Political Research**, Vol. 46, No: 7-8, pp. 916-928.

GÜREL, Ayla - ÖZERSAY, Kudret (2006), Kıbrıs'ta Mülkiyet ve Siyaset: Kıbrıs'taki İki Toplumun 'İki-Bölgelilik' ve 'İnsan Hakları' Temelindeki Çatışması, PRIO (International Peace Research Institute) Raporu 3/2006 - T, Oslo.

KAYMAK, Erol - FAUSTMANN, H. (2007), "Cyprus- Political Data Yearbook", **European Journal of Political Research**, Vol. 48, No: 7-8, 2009, pp. 927-940.

MIGDALOVITZ, Carol (2007), Cyprus: Status of U.N. Negotiations and Related Issues, Congressional Research Service Report, Washington D.C., p. 12-13.

Report of the Secretary-General on his mission of good offices in Cyprus, UN Documents, S 238, 11 May 2010.

Report of the Secretary-General on his Mission of Good Offices in Cyprus, UN Document, S 603, 24 November 2010.

TAMÇELİK, Soyalp (2013), "Kıbrıs'ta BM Tarafından Gerçekleştirilen Toplumlararası Görüşmelerin Safhaları ve Analitik Özellikleri", **Turkish Studies**, Volume 8/5, pp. 733-778.

http://europa.eu/rapid/press-release_PRES-06-352_en.htm?locale=en

http://eu-un.europa.eu/articles/en/article_5045_en.htm

<http://gnora.com/en-GB/Library/2013/47969>

<http://www.kktcb.org/upload/pdf/11subat.pdf>

<http://www.kktcb.org/upload/pdf/57131.doc>

<http://www.kktcb.org/upload/pdf/69290.pdf>

<http://www.mfa.gov.tr/data/AB/ekprotokolmetni.pdf>

<http://www.mfa.gov.tr/kibris-konusunda-turkiye-nin-yeni-acilimi-.tr.mfa>

<http://www.moi.gov.cy/moi/pio/pio.nsf/All/E570E4948868A105C2256EAE003CAA0?OpenDocument>

http://www.polcms.europarl.europa.eu/cmsdata/upload/9b935635-ec29-4250-b0a0-16780503f579/att_20101014ATT87110-2160643740754428741.pdf

<https://euobserver.com/enlargement/15270>

GÜNEY KIBRIS RUM YÖNETİMİ'NİN AB ÜYELİK SÜRECİ VE KIBRIS SORUNUNDA ÇÖZÜMSÜZLÜK MODELİ*

İsmail KÖSE**

Özet

Kıbrıs sorunu 1990 yılına kadar Türkiye, KKTC, Yunanistan, GKRY arasında devam eden, dönem dönem süper güç rekabetine konu olan bölgesel bir sorundu. 1990 yılında Rum tarafı AB'ye üyelik için başvuruda bulundu. Böylece sorun, dış aktörlerin etkin olarak katıldığı, uluslararası bir problem haline geldi.

Kıbrıs'ta uzun süre çözümsüzlük çözüm kabul edilmiştir ve bu yaklaşım uzun süre çözümün önündeki en büyük engellerden bir tanesi olagelmıştır. İki toplum liderlerinin görüşmelerinden ve çözüme yönelik çabalarından bir sonuç elde edilememesinde çözümsüzlük modelinin yadsınamaz etkisi vardır. 2000'li yılların başından itibaren AB'nin GKRY'yi tam üyeliğe kabul etmek yönünde göstermiş olduğu kararlılık Rum liderlerin çözüme yönelik girişimleri sabote etmesine neden olmuştur. GKRY ve Yunanistan'da Kıbrıs tarihi ile ilgili yazılan tüm kitap ve metinlerde, tüm olaylardan Türkler ve yabancılar sorumlu gösterilmekte, Yunan-Rum tarafı haksızlığa uğramış izlenimi verilmektedir. Böylece çözüm karşıtı bir kamuoyu algısı sürekli diri tutulmaktadır.

İki toplumlu son çözüm şansı olan Annan Planı'nın 2004 yılı Nisan ayında GKRY Toplumunu tarafından reddedilmesi Rum halkının çözümsüzlük modelini yeni bir dış politika yaklaşımı olarak belirlemesi şeklinde yorumlanabilir.

Anahtar Kelimeler: KKTC, GKRY, BM, AB, Türkiye, İngiltere, Yunanistan

* Bu Bildiri, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, **Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi**'nde yayınlanan "Kıbrıs; Ulusal Dava, Uluslararası Çıkmaz 1975-2004" adlı makaleden yararlanılarak hazırlanmıştır. Bilgi için bkz. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, **Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi**, C 16, S 1, Konya, 2013, s. 37-112.

** Yrd.Doç.Dr., Erciyes Üniversitesi İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi; ismailkosetr@hotmail.com; ismailkosetr@erciyes.edu.tr.

GREEK CYPRIOT ADMINISTRATION OF SOUTHERN CYPRUS AND DEADLOCK MODEL IN CYPRUS QUESTION

Abstract

Cyprus question was a regional problem between Turkey, TRNC, Greece and GCASC which sometimes super powers intervening. In 1990 GCASC alone applied to EU for full membership. Thus, the question became an international problem which foreign actors intervening actively.

In Cyprus question deadlock has been accepted as a kind of solution for long period and this approach is one of the sources of insolubleness. Deadlock model has an undeniable effect on unfruitful solution efforts of both societies. After the beginning of 2000's EU's decisiveness to accept GCASC as a full member encouraged GCASC leaders to sabotage any kind of attempt addressing a solution. In GCASC and Greece all books and texts written on Cyprus Question condemn Turks and foreigners for all kind of problems. Therefore, they keep public opinion which opposing solution alive.

The so called last chance for solution was Annan Plan and its rejection by GCASC people show that Southern Society has accepted deadlock as a new model of solution.

Key Words: TRNC, GCASC, UN, EU, Turkey, England, Greece

GİRİŞ

Türkiye Cumhuriyeti kurulduğunda Kıbrıs terkedilmek zorunda kalınan vatan toprakları arasındaydı. Çünkü I. Dünya Savaşı'ndan sonra başlatılan Kurtuluş Savaşı'nın harekât alanını belirleyen Misak-ı Milli sınırları içerisinde Kıbrıs yer almamıştı. Kurtuluş Savaşı'nın verildiği ve genç Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurulduğu bu dönemde, Cumhuriyet'in kurucularının geniş vatan coğrafyasının elden çıkan parçalarını yeniden bir araya toplamak gibi bir siyaset takip etmeye ne imkânları ne de güçleri vardı. Osmanlı İmparatorluğu'nun yerini alan genç Türkiye Cumhuriyeti yaklaşık 15 milyon nüfusa sahip küçük bir devlettir.¹ Yeni devletin ilk amacı elinde kalan vatan coğrafyasını yeniden organize etmek, her alanda geri kalmışlıktan kurtulmak ve güçlü hale gelmektir. Bu nedenle, Lozan Barış Konferansı'nda Kıbrıs'taki İngiliz işgali kabul edilmiş, Lozan sonrasında Cumhuriyet'in kurucuları toplum hayatında köklü değişiklikler yapan devrim ve kalkınma hamlelerini hayata geçirmeye çalışmışlardır.

Dönemin şartları göz önüne alındığında; yeniden yapılanma, kalkınma ve Batılılaşma projelerinin hayata geçirilebilmesi için yurt içinde olduğu kadar uluslararası alanda da barış ortamına ihtiyaç duyulduğu görülür.² Amaçlanan hızlı kalkınmanın başarıya ulaşması, yeni devletin yaşayabilmesi ve elde edilen kazanımların devam ettirilebilmesi için uluslararası alanda tüm devletlerle iyi ilişkiler içinde olmak dönemin şartları tarafından dayatılmıştır. Bu dönemde Kıbrıs, İngilizlerin yönetimi altındaydı; fakat Rum Enosis taraftarları da illegal örgütlenme çalışmalarını başlatmışlardı.

1974 Barış Harekâtı sonrasında Türkiye'nin Kıbrıs politikasını ve Kıbrıs Türk Toplumunun yaşamını derinden etkileyen en önemli birinci hadise ise 1983 yılında Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin ilan edilmesidir.³ İkinci önemli hadise Helsinki Zirvesi sonrasında 2003 yılına kadar yaşanan gelişmelerdir. Diğer ifadeyle, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin tüm Ada'yı temsilen Avrupa Birliği üyeliğine giden önlenemez süreç ve sonrasında daha da zorlaşacak olan diploması girişimleri ile Türk Toplumunun dünyadan tamamen izole edilmesi tehlikesidir.

¹ Mehmet Gönlübol, Cem Sar, **Olaylarla Türk Dış Politikası 1919-1939**, 9. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1996, s. 59; Salahi Sonyel, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika**, II. Baskı, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2003, s. 326-327.

² Gönlübol, Sar, **a.g.e.**, s. 60.

³ Tozun Bahçeli, "Searching for a Cyprus Settlement: Considering Options for Creating a Federation, a Confederation, or Two Independent States", **Publius**, S 30, No: 1, The State of American Federalism, 1999-2000 (Kış, 2000), s. 207.

1974 yılından sonra yapılan sayısız görüşme ve iki toplumu uzlaştırma çabalarından sonuç alınamamıştı. Böylece 2003 yılında gelinen noktada çözüm ya da çözümsüzlüğün kum saati her iki durumda da Rum tarafının lehine işlemekteydi. Bu çalışmada 1999 yılında Helsinki’de Türkiye’ye tam üyelik için adaylık statüsü tanındıktan sonraki gelişmeler ayrıntılı olarak incelenmiştir. Çünkü 2001 yılı ile 2003 yılı arasındaki dönemde zaman Kıbrıs’ta Türk tarafının aleyhine önceki dönemlerden daha hızlı akmaya başlamıştır.

Çalışmada; Kıbrıs sorunu iki ana başlık altında ele alınacaktır. İlk kısımda Helsinki Zirvesi’nde Türkiye’ye tam üyelik için adaylık statüsü verilmesi ve 2001 yılına kadar geçen süreçteki gelişmeler, Rumların tam üyelik yolunda ilerlemesi ve bu esnadaki çözüm arayışları, ikinci kısımda ise, Kıbrıs sorununda 2001 yılı sonrasında, 2002 ve 2003 yıllarındaki gelişmeler, Annan Planı, 2003’ten sonra gelinen son durum, dolaysız görüşmeler ve uluslararası aktörlerin soruna müdahil olması ile Rumların AB’ye tam üyelik süreci irdelenecektir.

1999 Yılı Helsinki Zirvesi’nde Türkiye’ye Tam Üyelik İçin Adaylık Statüsü Verilmesi

İngiltere, Türkiye ile Yunanistan arasında sırasıyla 11 Şubat 1959 tarihinde imzalanan Zürih ve 19 Şubat 1959 tarihinde imzalanan Londra Antlaşmalarıyla kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti, ilk Cumhurbaşkanı Makarios’un Enosis’e yönelik politikaları nedeniyle yaşama şansı bulamamıştır. Makarios’un örtülü desteği ile EOKA liderliğinde Kıbrıs Türk Toplumuna yönelik tedhiş hareketleri sonrasında 1974 yılında I. ve II. Barış Harekâtları gerçekleştirilmiştir.

I. ve II. Barış Harekâtlarından sonra Kıbrıs’ta birlikte yaşamın tekrar tesis edilebilmesi için Cumhurbaşkanı Denktaş ile Rum liderler arasında devam eden “Toplumlararası Görüşmelerden” sonuç elde edilemedi. Bu esnada BM, Yunanlıların uğraşları neticesinde Rum tarafını Ada’nın tek temsilcisi olarak kabul etmiştir. 1983 yılına gelindiğinde, görüşmelerden sonuç çıkmaması ve BM’nin olumsuz yaklaşımı üzerine 15 Kasım’da Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) kurularak bağımsızlığını ilan etti.⁴ Cumhuriyet’in ilanından sonra geçen 31 yıllık süre içerisinde KKTC *de facto* olarak

⁴ David Souter, “An Island Apart: A Review of the Cyprus Problem”, **Third World Quarterly**, S 6, No: 3 (Temmuz 1984), s. 666.

var olmasına rağmen *de jure* olarak tanınmadan varlığını devam ettirmek zorunda kaldı.

Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY) ise Yunanistan desteğinde AB üyesi olmak için yoğun bir faaliyet içerisine girmişti. 4 Temmuz 1990 tarihinde Güney Kıbrıs Rum Yönetimi topluluğa tam üyelik başvurusunda bulundu.⁵ Yunanistan'ın uğraşları sonucu AB Komisyonu, tam üyelik başvurusundan üç yıl sonra Rum Kesimi'ne cevap verdi. 1994'teki Korfu Zirvesi öncesinde tam üyeliğe hazırlık sürecinde Rumlarla siyasi ve ekonomik ilişkileri güçlendirme kararı alındı. Korfu Zirvesi'nde ise Malta ve GKRY'nin bir sonraki genişlemede Birliğe katılması kararlaştırıldı. 31 Mart 1998'de Rumlarla tam üyelik müzakereleri başlatılacaktı.

Bu esnada göstermelik de olsa çözüme yönelik çabalar devam ediyordu. Kıbrıslı Rum ve Türk liderlerini dolaysız görüşmelere girmeye davet eden 1250 sayılı ve 29 Haziran 1999 tarihli BM Güvenlik Konseyi Kararı çerçevesinde, birinci tur "dolaylı görüşmeler" 3 Aralık 1999 tarihinde New York'ta başladı. İlk tur görüşmeler, Kıbrıs sorunu üzerine gelecekte özlü, dolaysız müzakereler için zemin hazırlamak amacıyla düzenlenmişti. Bu esnada Türkiye'de 28 Şubat 1998 tarihinde TSK'nın örtülü müdahalesi ile sekteye uğrayan demokratik süreç neticesinde 1975-1980 dönemini andıran Hükümet krizleri yaşanmaktaydı. Oysa Kıbrıs meselesi Türk dış politikasının en sorunu ve öncelikli alanlarından bir tanesi idi.

Kıbrıs meselesi, 1999 yılında yapılan genel seçimler sonrasında Bülent Ecevit Başbakanlığında, Demokratik Sol Parti (DSP), Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) ve Anavatan Partisi'nin (ANAP) Haziran ayında kurmuş olduğu Koalisyon Hükümeti Programı'nda;

KKTC'nin kazanılmış haklarının korunmasına ve geliştirilmesine yönelik politikalarımız kararlılıkla sürdürülecektir. Kıbrıs'ta bugün iki ayrı devlet bulunmaktadır. KKTC'nin konfederasyon önerisi, Ada'da ortak bir çözüm için en gerçekçi yolu oluşturmakta ve hükümetimizce desteklenmektedir...⁶ şeklinde yer almıştı.

Yeni hükümetin kurulduğu yıl olan 1999 yılında, Türkiye-AB ilişkileri dönüm noktasına gelmiş, Aralık ayında yapılacak olan Helsinki Zirvesi'nde

⁵ İlhan Tekeli, Selim İlkin, **Türkiye ve Avrupa Birliği III**, 1. Baskı, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2000, s. 216; Bahçeli, a.g.m., s. 209.

⁶ **T.C. Resmî Gazete**, 10 Haziran 2003, Sayı-23721, Yasama Bölümü, s. 17.

Türkiye'ye tam üyelik yolunda adaylık statüsünün tanınması beklentisi içine girilmişti. AB, 10-11 Aralık 1999 tarihlerinde yapılan Helsinki Zirvesi'nde yoğun çabalar, ABD'nin baskısı ve Yunanistan'ın istediği tavizleri, özellikle GKRY'nin tüm Ada'yı temsilen üyeliğinin önünün tamamen açılması garantisini elde etmesinden sonra, Türkiye'yi aday ülkeler arasına aldı. Böylece AB, Türkiye'yi tam üyeliğe götürecek adaylık statüsünü resmen başlatmış oldu.⁷

1999 yılında Türkiye tam üyelik için aday ülke statüsünü elde ederken, Yunanistan açısından kısa vadede elde edilen en önemli kazanım, GKRY ile devam etmekte olan üyelik müzakerelerinin bloke edilmeyeceği garantisinin alınmış olmasıydı. Ada'da siyasi çözüme ulaşılamasa da, GKRY AB üyesi olabilecekti. Ankara vetonun kalkmasını memnuniyetle karşılarken, Kıbrıs oldubittisine tepki göstermiş fakat karar değiştirilememiştir. Tam üyelik için adaylık statüsü alınmıştı, fakat özellikle Kıbrıs konusunda verilen taviz, Türkiye'nin Zirve'de elde edeceği kazanımların eksi çarpanı olmuştu.⁸ GKRY'nin üyeliği önündeki olası veto engelini garantiye alan Yunanistan Zirve'nin asıl kazançlı tarafıydı.

İlk başlarda GKRY'nin üyelik sürecinin uzayacağı, ara dönemde Ada'da çözüme ulaşılabileceği düşünülerek Yunanistan'ın aldığı bu taviz fazla önemsenmedi. Oysa Kıbrıs ile ilgili gelişmeler AB'den alınan garanti çerçevesinde yürüyecek, üyelik garantisi alan GKRY uzlaşma masasına her zamankinden daha uzlaşmaz ve kabul edilemez isteklerle oturmaya başlayacaktı. Adaylık statüsü tanıdıktan sonra Başbakan Bülent Ecevit ve Dışişleri Bakanı İsmail Cem, Helsinki'ye giderek AB'nin aile fotoğrafında yer aldılar. Rauf Denктаş, AB'nin Kıbrıs kararına "AB'nin Kıbrıs kararı çözüm arayışlarını engelleyecek ve Rum tarafını çözümsüzlük yolunda teşvik edecektir"⁹ şeklinde tepki göstermişti. Gelecekteki gelişmeler Denктаş'ı haklı çıkartmıştır. Her şeye rağmen 1999 yılı Türkiye açısından AB ile ilişkilerde dönüm yılı olmuştur. Kıbrıs, bu yıldan sonra AB ile olan ilişkilerde daha fazla soruna sebebiyet vermeye başlamıştır. Denilebilir ki, GKRY'nin Helsinki Zirvesi'nden sonra tam üyelik yolunda emin adımlarla yürümesi, Kıbrıs'ta çözümsüzlüğün çözüm olduğu modelin de sonunu getirmiştir. Bu nedenle 1999

⁷ Ertuğrul Kumcuoğlu, **Yeni Türkiye Avrupa Birliği Özel Sayısı I**, S 35, (Eylül-Ekim 2000), s. 70.

⁸ İlnur Çevik, **Turkish Daily News**, 11 December 1999.

⁹ **Turkish Daily News**, 12 December 1999.

yılından sonraki gelişmeler hem Kıbrıs Türk Toplumunu hem de Türk dış politikası için zorlu bir süreci de beraberinde getirmiştir.

2000 Yılındaki Gelişmeler

2000 yılının Türkiye-AB ilişkilerindeki en önemli gelişmesi, daha önceki AB Konseyi sonuçları temelinde bir Katılım Ortaklığı Belgesi (KOB) (Accession Partnership-AP) hazırlanması kararı çerçevesinde Türkiye-AB KOB'un hazırlanması oldu.

Kıbrıs, KOB'un kısa vadeli öncelikleri arasında ilk maddede olarak; “... *Helsinki sonuçlar bildirgesinin 9 (a) maddesinde atıf yapıldığı gibi, BM Genel Sekreteri'nin Kıbrıs sorununa kapsamlı bir çözüm bulunması sürecini başarılı bir sonuca bağlamaya yönelik çabalarını güçlü bir biçimde desteklemek*” şeklinde yer almıştı.¹⁰ Kıbrıs'ın KOB'da yer alması Türk tarafında tepkiyle karşılandı.

Bu esnada Kıbrıs'ta çözüme yönelik girişimler devam ediyordu. 2000 yılı Şubat ve Temmuz aylarında Cenevre'de ikinci ve üçüncü tur dolaylı müzakereler yapıldı. Haziran ayında, Kıbrıs'taki BM Barış Gücü'nün (UNFICYP) yetkisinin uzatılmasında gerilim doğdu. KKTC, UNFICYP'nin Kuzey'deki varlığı üzerine kısıtlayıcı şartlar koydu. Eylül ayında New York'ta dördüncü tur görüşmeler yapıldı ve BM Genel Sekreteri'nin Kıbrıs Özel Danışmanı Alvaro De Soto, “New York'taki görüşmelerin diğerlerinin aksine ileriye doğru niteliksel bir adım olduğunu” ilan etti. Görüşmelerde, dört temel konu; toprak, mülkiyet, güvenlik ve anayasa ele alınmıştı. 2000 yılının son dolaylı görüşmesi Kasım ayında Cenevre'de gerçekleştirildi. Görüşmelerden sonra De Soto, “*Türkiye, bir garantör devlet olarak Kıbrıs sorununa BM himayesi altında kapsamlı çözüm bulunması için gayret göstermeye devam etmelidir*”¹¹ şeklinde bir beyanda bulunarak, aslında BM'nin çözüm için Türkiye'den taviz beklediğini üstü kapalı bir şekilde ilan etti.

Aynı günlerde Loizidou davasında, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin (AİHM) vermiş olduğu karar gereğince, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, Temmuz 2000'de dava ile ilgili ikinci bir Ara Karar kabul etti. Ara Karar'da; “*Türkiye'nin Mahkeme'nin kararını yerine getirmeyi reddetmesi uluslararası yükümlülüklerine aykırıdır. Türkiye, daha fazla gecikmeksizin AİHM'nin 28 Temmuz*

¹⁰ **2000 Yılı Genişleme Stratejisi, Türkiye İçin Katılım Ortaklığı 2000**, AB Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği Yayını, Ankara, 2000, s. 15.

¹¹ **A.g.e.**, s. 40.

1998 tarihli kararına tam olarak uymalıdır”¹² denilerek GKRY vatandaşı Louzido’nun tazminatının ödenmesi istendi. Louzido’ya ek olarak GKRY’de yaşayan Rumlardan yaklaşık 200 tanesi AİHM’de Louzido davası benzeri davalar açmıştı. Diğerleri de bu davanın sonucunun emsal teşkil etmesini ve benzeri davaları açmak için sırada beklemekteydi. Tüm bu gelişmeler içinde GKRY, AB’ye tam üyelik yolunda emin adımlarla yürüyordu. 2000 yılı İlerleme Raporu’nda “GKRY’nin üyelik yolunda Kopenhag Kriterlerini başarıyla yerine getirdiği ve üyeliğe engel en önemli siyasal sorunun Ada’nın bölünmüşlüğüne olduğu” belirtildi.¹³ Böylece Kıbrıs Rum Yönetimi’nin AB tam üyeliğine bir adım daha yaklaşmış olduğu resmen ilan edilmişti.

Dolaysız Görüşmelerin Başlaması

2001 yılı, GKRY’in en yakın zamanda AB’ye tam üye olmasının artık engellenemez bir süreç olduğunun Ankara tarafından da anlaşıldığı bir yıldır. Yıl sonunda Dışişleri Bakanı İsmail Cem, TBMM Plan Bütçe Komisyonu’nda Dışişleri Bakanlığının bütçesinin sunumunda “Rum Kesimi’ne AB üyeliği verilirse, Türkiye çok kesin bir karar almak zorundadır. Bunun bedeli AB’ye üyelik hedefinden vazgeçmemiz olabilir”¹⁴ diyerek gelinen durumu özetlemişti. Mesaj biraz da Brüksel’e verilmişti.

İsmail Cem’in söz konusu beyanından sonra Başbakan Ecevit de, Rum Kesimi’nin üyeliği durumunda Türkiye’nin KKTC ile bedeli ne olursa olsun entegrasyona gideceğini, oldubittiye izin verilmeyeceğini ilan etti. Bu esnada TUSİAD Başkanı Tuncay Özilhan, AB üyeliği yolunda Hükümete altı maddeden oluşan bir mektup sundu. Mektupta Kıbrıs’ın “Türkiye’nin AB üyeliği önünde engel oluşturmayacak şekilde ele alınması ve bu alanda izlenecek politikaların AB ile derin krizler yaratmayacak şekilde belirlenmesi...”¹⁵ isteniyordu.

Türkiye’de bu gelişmeler yaşanırken Kıbrıs’ta süreç devam ediyordu. AB temsilcileri Kasım ayının sonuna doğru temaslarda bulunmak üzere Kıbrıs’a gelmiş fakat Türk tarafına geçmemişlerdi. Sırf bu durum bile AB’nin Kıbrıs’taki durumu değerlendirme ve olayı ele alma şeklini ortaya koymaya

¹² A.g.e., s. 40; Frank Hoffmeister, “Cyprus v. Turkey, App. No. 2578/94”, **The American Journal of International Law**, S 96, No: 2 (Nisan, 2002), s. 451-452.

¹³ **İktisadi Kalkınma Vakfı Dergisi**, Aday Ülkeler İlerleme Raporları, Eylül-Aralık 2000, S 147, s. 6.

¹⁴ Murat Birsnel, “AB’den Vaz mı Geçceğiz? Nasıl Yani!..”, **Sabah**, 4 Kasım 2001, s. 12.

¹⁵ Enis Berberoğlu, “TUSİAD’ın Kıbrıs Mektubu”, **Radikal**, 29 Kasım 2001, s. 8.

yetiyordu. Arkasında, bu şekilde kayıtsız şartsız destek bulan GKRY'nin kendi egemenliğinin altını oyacak ya da Kıbrıs idaresine Türk Toplumunu da ortak edecek bir çözümü kabul etmesini beklemek hiçbir olasılık içinde yer almıyordu. Hem Ankara hem de Lefkoşa durumun farkındaydı fakat toplumlararası görüşmelerde ilerleme sağlamak artık olanaksızdı. GKRY, zamana oynayarak Brüksel'e görüşmelerde masadan kalkan taraf olmadığını gösterme politikasını benimsemişti ve bazen Rauf Denktaş'ın Kıbrıs Toplumunun haklarını önceleyen politikalarını bu amacı doğrultusunda sonuna kadar kullanıyordu.

2001 yılı sonu Aralık ayında, uzlaşmazlık pozisyonundan kurtulmak ve çözüm yolunda mesafe alabilmek için Denktaş, GKRY lideri Klerides'e sorunun çözümü yolunda doğrudan görüşme yapma önerisini getirdi. Rum lider Klerides, Denktaş'ın önkoşulsuz görüşme isteği ile ilgili gönderdiği mektuba cevap vermek zorunda kaldı. Görüşmenin 4 Aralık'ta yapılması kararlaştırıldı.¹⁶ Denktaş'ın bu girişimi, KKTC üzerindeki uluslararası baskıyı azaltmış, Rumlar öneriyi kabul etmek zorunda kalmışlardı. Nezaket ziyaretlerindeki olumlu hava çözüm yolunda ümitleri artırdı. Böylece 2001 yılında, dolaysız görüşmeler için zemin oluşturulmuş, dolaysız görüşmeler için ön çalışmalar tamamlanmıştı. Aralık ayında gerçekleştirilen ön görüşmelerden sonra iki lider 2002 yılında yoğun bir görüşme trafiğine girecektir.

Kıbrıs Sorunundaki En Uzun Son iki Yıl ve Çözumsuzlük Modelinin İşlemez Hale Gelmesi

2002 yılına kadar sürdürülen görüşmelerden Kıbrıs Rum Yönetimi'nin açıkça AB'ye tam üye olarak Türkiye ve KKTC'yi tamamen köşeye sıkıştırmayı, kendi başına halledemeyeceği bir sorunu, AB vasıtasıyla çıkarlarına göre çözmeyi planladığı anlaşılmıştı.¹⁷ Rumların bu tutumu nedeniyle toplumlararası temaslardan sonuç alınmadığı gibi dolaysız görüşmelerden de sonuç alınabileceği ümidi hemen hemen yok denecek kadar azdı.

Rumların uzlaşmaz tavrını değiştirebilmek amacıyla görüşmeler devam ederken, KKTC Başbakanı Derviş Eroğlu, "Türkiye ve KKTC'nin kader birliği ettiğini, Rumların tek başına AB'ye üye alınması durumunda Türkiye ile birleşmenin kaçınılmaz olacağını" söyledi. Bu tür söylemler artık Rumları

¹⁶ Tefvik Ünaydın, "Kıbrıs Sorununda Çözüme Doğru", **Cumhuriyet**, 25 Ocak 2002, s. 2.

¹⁷ Mümtaz Soysal, "Avrupa Dersleri", **Cumhuriyet**, 6 Nisan 2002, s. 2.

etkilemekten çok uzaktı. Çünkü önceki sayfalarda da görüldüğü gibi AB organları her şartta Rumları destekliyor ve her fırsatta GKRY'nin tam üye olacağını söylüyordu.

KKTC Cumhurbaşkanı Denктаş ile GKRY temsilcisi Klerides arasında yürütülen dolaysız görüşmeler en imkânsız görüldüğü zamanda, şartların zorlaması ile başlamıştı. Görüşmelerin başlamasında, sorunun çözülememesi durumunda en büyük zarara Ada'nın iki kesiminde yaşayan halkın göğüs germek zorunda kalacağı gerçeği etkili olmuştu.¹⁸ Çözumsuzluk durumunda, AB'nin GKRY'yi Yeşil Hattan Güney'i ayırarak üyeliğe kabul etmesi ihtimali Kıbrıs'taki durumu daha da içinden çıkılmaz hale getirecekti. GKRY'nin üyeliği ile, Türkiye'nin AB üyeliği de zora girerken, Rumlar açısından Ada'nın bölünmüşlüğü nihai hale gelecekti. Her iki durumda da çözümsüzlüğün kazanımı olmayacaktı.

Denктаş'ın ön şartsız görüşme önerisi ile Ocak ayının ortasında başlayan Denктаş-Klerides arasındaki dolaysız görüşmelerin ilk turu 2002 yılı Şubat ayında sona erdi. İlk turda, Rum tarafının temel stratejisi kendi istekleri doğrultusunda bir uzlaşma sağlamak ya da uzlaşmaz duruma Türk tarafını düşürmektir. Bunu teminat altına alabilmek için de aslında gizli geçmesi gereken görüşmelerde masaya konulan tüm belgelerin bir kopyasını konuyla birinci derecede ilgili olan, AB, ABD ve BM yetkililerine göndermişlerdi.¹⁹ Görüşmelerde Türk tarafının tezleri, AB'nin tek devlet çatısı oluşturulması isteminde çok uzak kalıyordu. İlk tur görüşmelerde Türk tarafı; Ada'da zayıf yetkilerle donatılmış federal devlet çatısı altında iki ayrı egemen devlet kurulması ve uluslararası ilişkilerde federal devletin söz sahibi olması tezini savunmayı sürdürüyordu. Rum tarafı ise, federal devlet yetkilerinin güçlü olması, iki egemen devletin yetkilerinin zayıf olması tezinde ısrar ediyordu.²⁰ Böyle bir şartın kabulü KKTC'nin elindeki kazanımların tamamının altını boşaltacak ve 1974 öncesine dönülmesinin yolunu açacaktı.

Mart ayna kadar geçen sürede Denктаş ve Klerides 14 kez bir araya gelerek bir çeşit *shuttle diplomasi* yürüttüler. Görüşmelerin ikinci bölümüne Denктаş, bu zamana kadar savunduğu KKTC'nin Bağımsız (*sovereign*) Devlet (*state*) olması tezini, Bağımsız (*sovereign*) Birim (*entity*) tanımlamasına dönüştürerek devam etmek zorunda kaldı. Federal çatının merkezileşmesi yolunda

¹⁸ Murat Yetkin, "Kıbrıs, Rodos, AB ve MHP", **Radikal**, 10 Şubat 2002, s. 6.

¹⁹ Metin Münir, "Kıbrıs'ta Birinci Raund Sonuçları", **Sabah**, 26 Şubat 2002, s. 8.

²⁰ M. Ali Birand, "Klerides, AB'ye Fazla Güvenmemeli", **Posta**, 27 Şubat 2002, s. 11.

da belli oranda tavizler verilmiş, Türk ve Rum birimlerinin iç işlerinde serbest, dış ilişkilerde birlikte hareket etmesi öngörülmüştü. Bağımsız Birim ile zengin Rum tarafının KKTC'ye nüfuz etmesinin önüne geçilmek isteniyordu. Denктаş'ın, uzlaşma yönündeki bu tezi Rum tarafında kabul görmedi.

Doğrudan görüşmelerin Nisan ayında yapılan üçüncü bölümünde, Türk tarafı içte zayıf konfederal yapı, Rum tarafı da güçlendirilmiş konfederal yapı tezini savunmaya devam etti. Rumlar, Denктаş'ın içte zayıf konfederal yapı önerisini Türk tarafı istediği zaman konfederasyondan ayrılacak endişesiyle, Türkler de güçlü yapıyı Rum tahakkümünden çekindikleri için kabule yanaşmıyorlardı. Görüşmelerin bir sonraki bölümünün sonbaharda yapılması konusunda mutabık kalınmıştı. 14 Nisan'daki görüşme sonrasında Denктаş, "Karadağ ve Sırbistan arasında yapılan Avrupa destekli yeni birleşme antlaşmasının Kıbrıs için model olabileceğini, bu modelin Türk tarafının isteklerine yakın olduğunu" söyledi. Bu esnada GKRY'de yayımlanan *Alithia* Gazetesi; AB ile müzakere takviminin 2002 yazında tamamlanarak AB'nin kabul etmesi halinde üye olunabileceğini yazmıştı.²¹ Bu yazıdan da anlaşıldığı gibi Rumlar görüşmelerde çözümden ziyade, AB üyeliği yolunda çalışma yapmayı tercih ediyor ve üyeliği önceliklerin birinci sırasına koyuyordu. Tüm bu çabalar sonunda 2002 yılında doğrudan görüşmeler yapılmış, çözüm yolunda mesafe alınmaya çalışılmış; fakat ilerleme kaydedilememişti.

Bu esnada Rum Hükümet sözcüsü Mihailis Papapetru; "Denктаş'ın iki devletli çözüm tezinden vazgeçmediğini, toprak tavizine ve Rum göçmenlerin geri dönüşüne yanaşmadığını" belirterek, Denктаş'ın sunduğu kapsamlı çözüm önerilerini reddetti.²² Aynı zamanda görüşmelerde Haziran ayına kadar sonuç alınması için AB ve BM temsilcileri baskılarını artırmıştı. AB'nin baskısı tamamen göstermelikti ve dışarıya müzakere ediyor havası vermeye yönelikti. Baskıların daha çok Türk tarafı üzerinde yoğunlaşması üzerine Kıbrıs Türk Ticaret Odası Başkanı Ali Erel, "*AB ile KKTC arasında güven bunalmı olduğunu, AB'nin açıkça Rum tarafından yana pozisyon aldığı*" söylemek zorunda kaldı. Mayıs ayında başlayan görüşmelerden de Rum tarafının Denктаş'ın önerilerini reddetmesi ile sonuç alınmadı. Tarafların, uzlaşma yaklaşmalarını üzerine BM Genel Sekreteri Kofi Annan, 23 yıl aradan sonra 15 Mayıs'ta Ada'ya giderek Denктаş ve Klerides ile ayrı ayrı görüştü.²³

²¹ T.C. Başbakanlık Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü, Dış Basında Türkiye ve AB, 30 Nisan 2002.

²² *Hürriyet*, 3 Kasım 2002, s. 14.

²³ *Radikal*, 14 Mayıs 2002,

Annan'ın ziyaretinden hemen önce Denктаş ve Klerides tarafsız bölgede 31. görüşmelerini gerçekleştirmişlerdi. Annan'ın ziyaretinde her iki liderden de Haziran sonuna kadar mutlaka temel sorunlar üzerinde anlaşmaları istendi. Devam eden görüşmelerde ilerleme kaydedilememesi, Haziran'a kadar çözüm yolunda ilerleme sağlanabileceği doğrultusundaki beklentileri boşa çıkarmıştı. Bu esnada görüşmeleri sabote edecek yeni bir krizle karşı karşıya gelindi. Mayıs ayı sonunda Rum tarafının karasularını 12 mile çıkarması üzerine, KKTC Cumhuriyet Meclisi de misillemede bulunarak KKTC karasularının 12 mile çıkarılması kararını aldı.²⁴ Tüm bu gelişmeler sonrasında Mayıs ayı sonunda yapılan Türkiye Milli Güvenlik Kurulu toplantısının ana gündem maddesi kaçınılmaz olarak Kıbrıs'tı. MGK'nın sonuç bildirgesinde; "Kıbrıs'ta ödün verilemeyeceğinin altı" çizilmişti.²⁵

Gerçekleşen görüşme dizisi içinde, dördüncü bölüm müzakerelerine kadar gelinen süreçte Denктаş, "çözüm yolunda Belçika modelinden yararlanılabileceğini" söylemişti. Modele göre, bir "Kıbrıs Ortaklık Devleti" (*Partnership State of Cyprus*) kurulacak, iki toplum bu devlette eşit statüye sahip olacak, Ortaklık Devleti'nin etkin yasama, yürütme ve yargı işlevleri olacak ve 1959 Garanti Antlaşmaları yürürlükte kalacaktı.²⁶ Önemli olanın Kıbrıs'ta bir gelişim süreci (*evolutionary process*) başlatılabilmesiydi. Rum lideri Klerides ise, 1959 Londra Antlaşması temelinde bir çözümü savunuyordu. Buna göre, KKTC, GKRY'e katılacak, Türk toprakları %10 azaltılarak %25'e düşürülecek, en az 60 bin Rum Kuzey'e göç edebilecek ve federasyonun yetkileri geniş tutulacaktı. Klerides'in talepleri KKTC için uzlaşılabilir optimal noktaların çok uzağındaydı. Bu esnada beklenmedik bir durum ortaya çıktı. GKRY'nin AB üyesi olması ile elde edilecek AB avantajlarından yararlanabilmek için, Kıbrıs Türk vatandaşlarının bazıları Rum kesimine giderek Kıbrıs Cumhuriyeti pasaportu almaya başladılar.²⁷ Bu girişim Rumların elini güçlendirici bir statükonun ortaya çıkmasına neden olmuştur.

KKTC Hükümeti ve Türk dış politikasının karar alıcıları Garantörlük Antlaşmalarına dayanarak aksini iddia etseler de, Kıbrıs'ta çözüm yolunda

²⁴ **Milliyet**, 31 Mayıs 2002. s. 23.

²⁵ **Milliyet**, 31 Mayıs 2002. s. 18.

²⁶ KKTC Cumhurbaşkanlığı Müsteşarı Münir Ergun'un Boğaziçi Üniversitesinde Düzenlenen "Kıbrıs'ın AB Üyeliği" konulu uluslararası konferanstaki konuşması. **Milliyet**, 7 Mayıs 2002, s. 13.

²⁷ Yalçın Doğan, "Nafile Turlarla Yasaklar Ama, İlle Ev Ödevimiz", **Cumhuriyet**, 8 Mayıs 2002, s. 11.

ilerleme kaydedilememiş olması, Aralık ayında yapılacak olan Kopenhag Zirvesi'nde müzakere tarihi almayı bekleyen Türkiye'nin önündeki en önemli engeldi. Geline durumda, Dışişleri Bakanı Şükrü Sina Gürel, "Kıbrıs'ın AB'ye feda edilemeyeceğini" söylemek zorunda kalmıştı. Haziran ayı ortalarında Denktaş ile Klerides'in görüşme sayısı 50 olmasına rağmen hiçbir sonuç alınmamıştı. 21-22 Haziran'da yapılan AB Sevilla Zirvesi'nden de Türkiye'nin beklentileri yönünde herhangi bir karar çıkmamış, ümitler Kopenhag Zirvesi'ne kalmıştı. Yunanistan, tüm dostluk mesajlarına rağmen Türkiye'nin beklentilerine yönelik olumlu bir karar çıkmasını engelliyordu.²⁸ Zirvede, GKRY'nin 2004'teki AB tam üyeliğine kabul edileceği bir kez daha tekrarlanarak teyit edilmişti. Tüm bu gelişmeler yaşanırken Ankara siyasi krizle çalkalanıyordu. DSP, MHP ve ANAP Koalisyon Hükümeti biraz da 28 Şubat aktörlerinin etkisi altında askeri vesayetle kurulmuştu. Fakat bu zorlama hükümetin artık ayakta kalamayacağı belli olmuştu. Bu nedenle Temmuz ayının sonuna gelindiğinde Türkiye'deki hükümet krizi de aşlamaz bir hale gelince TBMM 3 Kasım'da erken seçim kararı aldı. Ağustos ayında ise, Ulusal Program (UP) kapsamında gerçekleştirilmesi gerekli reformlar TBMM tarafından kabul edildi.

Bu esnada Kıbrıs'ta da işler iyi gitmiyordu. Sevilla Zirvesi'nde AB'nin kayıtsız şartsız desteğini bir kez daha garanti altına almış olan Ada Rumları artık hiçbir uzlaşmaya yaklaşmıyorlardı. Çünkü uzlaşmazlık durumunda kaybedecekleri çok fazla bir şey yoktu. Geline son durum üzerine KKTC Dışişleri ve Savunma Bakanı Tahsin Ertuğrul gazetecilere; "görüşmelerden sonuç çıkmamasının nedeninin AB'nin GKRY'yi desteklemesi" olduğunu söyledi. Ertuğrul, AB idari organlarının Ada'da barış ve uzlaşma istiyorlarsa Rumları desteklemekten vazgeçmeleri gerektiğini gazeteciler vasıtasıyla ilan etmişti. Fakat Brüksel'in bu tür söylemleri duymaya niyeti yoktu. Ayrıca, Kıbrıs Türklerinin pasaport almak için akın akın güneye gitmeleri de KKTC Hükümet katlarında rahatsızlık yaratmış, aleyhte bir statükonun ortaya çıkmasına neden olmuştu. Söz konusu nedenle Tahsin Ertuğrul sözlerine şu şekilde devam etmişti; "*AB'nin temsil ettiği evrensel değerler kâğıt üzerinde güzeldir. Oysa uygulamada, bu değerlerden ziyade çıkarlar öne çıkmaktadır. Amaç Kıbrıs'ı yeni bir Girit yapmaktır. Bu yolda ne yazık ki AB kullanılıyor ve bizim içimizden birtakım insanlar da buna alet oluyor.*"²⁹ Tahsin Ertuğrul'un da açıkça dile getirdiği gibi çö-

²⁸ Rory Watson, "Takvim Reforma Bağlı", **The Times**, 10 Temmuz 2002; **Radikal**, 13 Temmuz 2002, s. 10.

²⁹ **Cumhuriyet**, "Leyla Tavşanoğlu-Tahsin Ertuğrul söyleşi", 07 Ağustos 2002, s. 13.

züksüzlüğün çözümü ikame etmekte olduğu politik yaklaşım, AB tarafından GKRY ile tam üyelik müzakerelerinin başlatılması sonucunda iflas etmişti. Yunan basını büyük bir özgüvenle artık “Yunanistan’ın Kıbrıs sorununda Türkiye’ye karşı diplomatik zafer kazandığını” yazıyor, bu zaferi “Helenizm yolunda ileri bir adım olarak” değerlendiriyordu.

1974 Harekâtı’ndan sonra Türk dış politikasının karar alıcıları, Kıbrıs diplomasisini uzun süre “çözüksüzlük en iyi çözümdür” yaklaşımı üzerine oturtmuşlardı. 2000’li yıllara gelindiğinde, rollerin değişerek söz konusu yaklaşımın bu sefer Kıbrıs Rumları tarafından ustalıkla kullanıldığı görülür. 2002 yılı sonuna kadar yapılan görüşmeler sonuçsuz temaslar dışında bir anlam ifade etmiyordu. Belirtilen şartlar altında BM Genel Sekreteri Kofi Annan; tarihe “Annan Planı” olarak geçecek olan Plan’ın uygulanması için girişimde bulunmaya karar verdi.

Annan Planı’nın Ön Hazırlıkları, Paris ve New York Görüşmeleri

2002 yılı süresince yapılan görüşmelerden sonuç çıkmaması üzerine BM Genel Sekreteri Kofi Annan, Denктаş ve Klerides’i ayrı ayrı görüşmelerde bulunmak ve çözüm önerileri geliştirmek için Paris’e davet etti. Paris’te yapılan görüşmelerden herhangi bir sonuç çıkmayınca 3-4 Ekim tarihlerinde New York’ta yeniden bir araya gelinmesi kararlaştırılarak görüşmelere ara verildi.

Annan, görüşmelerde yazılı belge sunmamış, görüşmeler sonunda taraflar arasındaki farkların giderilebileceğini söylemişti. KKTC Cumhurbaşkanı Denктаş ise, “görüşmelerin zamanlamasının iyi olduğunu ve Annan ile olumlu bir görüşme yaptığını” söylemişti.³⁰ 6 Eylül’den sonra, Ekim ayındaki New York buluşması arasında devam edecek olan görüşmelerden bir sonuç çıkmaması durumunda Annan’ın Kıbrıs sorununa kapsamlı ve nihai bir çözüm planı açıklayacağı beklentisi vardı. Böyle bir durum iki tarafı da huzursuz etmişti. Çünkü KKTC temsilcileri planın Rum tezlerine yakın olacağı ve mecburen uzlaşmaz duruma düşüleceği ve Rumların bu durumu tereddüt etmeden AB üyeliği için kullanacağından çekinerek, Annan’ın hazırlayacağı plana ilk başta temkinli yaklaşmayı tercih ediyorlardı. Rumlar ise, plan ile baskı altına alınacakları, uzlaşmaz duruma düşmemek için bazı ödünler vermek zorunda kalacakları korkusuna kapılmışlardı.

³⁰ Cumhuriyet, 07 Eylül 2002, s. 10.

Bu esnada Yunanistan Başbakanı Kostas Simitis, GKRY'nin tam üyeliğe kabulü halinde Türkiye'nin verebileceği olası tepkileri belirleyebilmek için bir rapor hazırlattı. Raporda, “Türkiye'nin içinde bulunduğu ortam ve ekonomik kriz yüzünden sıcak savaş çıkarma ihtimalinin düşük olduğu, fakat ekonomik krizin verilecek tepkiyi değiştirmeyeceği; çünkü ekonominin Türk dış politikasını etkileyen bir faktör olmadığı” belirtilmişti.³¹ KKTC'de de muhalefet ile hükümet arasında Kıbrıs politikası konusunda uzlaşmazlık vardı. Örneğin, sol kanadın en büyük temsilcisi ve ana muhalefet partisi olan, Cumhuriyetçi Türk Partisi (ÇTP) lideri Mehmet Ali Talat, Denktaş'ı “görüşmelerde uzlaşmaz bir tutum takındığı gerekçesiyle” sert ifadelerle eleştiriyordu.³²

Kopenhag Zirvesi'ne yaklaşık iki buçuk ay kala, 11 Eylül'de yapılan 53. görüşmede Denktaş, Klerides'e 29 Nisan Belgesi'nin geliştirilmiş şekli olan ve 130 maddelik çözüm önerisinden oluşan bir paket sundu. Rum tarafı pakete soğuk yaklaşırken, AB temsilcileri paketi olumlu karşıladı. Paket, dışişlerinde Belçika, içişlerinde ise İsviçre modelleri incelenerek hazırlanmıştı.³³

Bu esnada Fransız Le Figaro Gazetesi çok yerinde bir tespitte bulunarak;

“Kıbrıs'ta çözümün, Türk tarafına da AB üyeliği sağlayacağını, bölünmüş bir adayı kabul etmenin, AB'ye saatli bomba yerleştirmekle aynı anlama geldiğini, ancak genişleme yolunda Yunanistan'ın vetosundan çekinen AB'nin, Rum Yönetiminin üyelik perspektifini kabul etmekten başka çaresi olmadığını...”³⁴ yazdı.

Söz konusu gelişmelerle eş zamanlı olarak devam eden Denktaş-Klerides görüşmelerine Denktaş'ın kalp ameliyatı geçirmesi nedeniyle yaklaşık bir ay ara verilmişti. Bu esnada Avrupa Parlamentosu'nun (AP) Kıbrıs Raportörü Jacques Poss, Kopenhag Zirvesi öncesinde AP'ye sunulacak rapora son şeklini vermek için Kıbrıs'a bir ziyaret gerçekleştirdi ve KKTC'ye geçerek CTP lideri M. Ali Talat ve Toplumcu Kurtuluş Partisi (TKP) lideri Hüseyin Angolemlili ile de görüştü. Görüşmelerden sonra Poss, “*AB'de birleşik bir Kıbrıs istediklerini*”³⁵ söyledi. Bu söylem önemliydi, çünkü ilk defa bir AB yetkilisi Rumları müzakere etmeye teşvik ediyordu.

³¹ Yorgo Kırbaki, “Kıbrıs'a Bağdat Faktörü Karşı”, **Radikal**, 15 Eylül 2002, s. 13.

³² Mehmet Ali Talat, “Kıbrıs'ta Zaman Daralıyor”, **Radikal**, 16 Eylül 2002, s. 8.

³³ **Cumhuriyet**, 26 Eylül 2002, s. 8.

³⁴ **Le Figaro, Paris**, 10 Eylül 2002.

³⁵ **Dünya**, 31 Ekim 2002, s. 5.

Yukarıda açıklanan gelişmeler içinde Türkiye'nin AB üyeliği için müzakere tarihi alma süreci de işlemeye devam ediyordu. Sivil toplum kuruluşları biraz da askeri vesayeti sona erdirmek ve ekonomik bağlantıları nedeniyle AB ile ilişkilerin kopmaması için yoğun bir çalışma içerisine girmişlerdi. Belirtilen amaçla Kopenhag Zirvesi'nde Türkiye'ye müzakere tarihi verilmesi için AB başkentlerini ziyaret eden TÜSİAD üyelerine, Yunanistan Başbakanı Kostas Simitis, "*tarih verilmesini Kıbrıs'ın AB üyeliğinin engellenmemesi koşuluyla destekleyeceklerini*"³⁶ söyledi. Yunanistan, AB organlarında temsil edilme durumunu bir koz olarak kullanmaya kararlıydı. Oysa hatırlanacağı gibi 1980 yılında AB'ye üye olurken Türkiye ile problemlerini Topluluk organlarına taşımayacağını taahhüt etmişti. Türk Dışişleri Bakanlığı ise, AB ile ilişkileri Kıbrıs ile ilgili gelişmelerden ayırmaya çalışıyordu. Fakat daha sonra bu politikanın başarılı olamayacağı anlaşılacaktır.

Paris görüşmelerinde kararlaştırıldığı üzere 4 Ekim'de New York'a giden Denktaş, Annan ve Klerides ile görüşmeden önce, "GKRY'nin AB üyeliğinin kabul edilmesi durumunda Ada'nın bölüneceğini" söyleyerek görüşmeler başlamadan AB'nin Ada ile ilgili tutumunu bir kez daha gözden geçirmesini talep etti. Görüşmeler esnasında ve sonrasında kurallar gereği açıklama yapılmayacaktı. İki gün süren New York görüşmelerinde temel konular olan; güvenlik, yönetim (egemenlik), toprak ve mülkiyet alanlarında ilerleme sağlanmadı. Türk tarafı, kendi varlığı için hayati önemde gördüğü egemenlik konusunun ilk olarak açıklığa kavuşturulmasını istiyordu. Fakat yine de taraflar görüşmelerden memnun ayrıldılar.³⁷

Görüşmelerde, her ay Annan, Denktaş ve Klerides'in üçlü zirvede bir araya gelmesi ve teknik konuları ele alacak iki komitenin kurulması kararlaştırıldı. Birinci komite, tarafların yeni ortak kuruluş ortaya çıkana kadar başka ülkelerle yaptıkları anlaşma ve protokolleri gözden geçirecek, hangilerinin ortak kuruluşa devredileceğine, hangilerinin kurucu devletin yetkisinde kalacağına karar verecekti. İkinci komite ise, anlaşma sağlandığında ortak kuruluşun faaliyete geçebilmesi için hangi yasalara ihtiyaç duyulacağını inceleyecekti. Bu esnada Ekim ayında yayınlanan Türkiye İlerleme Raporu'nda, beklentilerin aksine Türkiye'ye müzakere tarihi verilmemiş, karar Kopenhag'a bırakılmıştı.³⁸

³⁶ **Milliyet**, 01 Ekim 2002, s. 6.

³⁷ Sami Kohen, "Kofi Annan Bu Kez Başarır mı?", **Milliyet**, 6 Eylül 2002, s. 20; **Milliyet**, "Hadi Artık Uzlaşın", 07 Eylül 2002, s. 21.

³⁸ **Türkiye'nin AB'ye Katılım Sürecine İlişkin 2002 Yılı İlerleme Raporu**, Avrupa Komisyonu Yayını, Ankara, 2002.

Kıbrıs'ın geleceği için hayati önem taşıyan tüm bu gelişme trafiği içinde Türkiye'de genel seçim hazırlıkları yapıyordu. Denктаş'ın sağlık sorunları nedeniyle görüşmelere tekrar ara verilmişti. Görüşmelere verilen arada, Annan'ın Kıbrıs Özel Temsilcisi Alvaro De Soto barış için kapsamlı bir rapor hazırlamaya başladı.³⁹ Bu esnada Türkiye'de 3 Kasım seçimleri yapıldı. Seçimlerde sadece Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) ve Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) TBMM'ye girebilmişti. Böylece uzun süre koalisyon hükümetlerince yönetilen Türkiye'de bir dönemin sonuna gelinmiş, Türk halkı 28 Şubat sonrasının zorlama sistemini ve partilerini tasfiye etmiş, AK Parti oyların büyük bir çoğunluğunu alarak tek başına iktidar olmuştu. CHP ise ana muhalefet partisi rolünü üstlenmişti. 28 Kasım'da kurulan 58. Abdullah Gül Hükümeti programında Kıbrıs;

“[Hükümetimiz] Kıbrıs sorununa mutlaka bir çözüm bulunmasının gereğine inanmaktadır. ...BM Genel Sekreteri Kofi Annan tarafından Kıbrıs konusunda yapılan barış girişimi olumlu karşılanmakla birlikte, Hükümetimizce sorunun kalıcı bir şekilde çözümü için ulusal çıkarlarımız ve Kıbrıs Türk halkının adadaki varlığını ve egemenliğini garanti altına alacak bir müzakere süreci öngörülmektedir...”⁴⁰ şeklinde yer aldı.

Özellikle son iki yıldaki yoğun görüşme trafiği neticesinde ilerleme kaydedilememesi üzerine BM Genel Sekreteri Kofi Annan 11 Kasım'da taraflara daha sonra “Annan Planı” olarak bilinecek bir çözüm planı sundu. Denктаş, Annan Planı'nda iyileştirmeler olduğunu, toprak ve egemenlik sorunlarının açıklığa kavuşmadığını, toprak paylaşımında önerilen haritanın kabul edilemeyeceğini düşünüyordu. Denктаş ayrıca, çözüm yolunda zamana ihtiyaç olduğunu, bunun için de Rumların üyeliğinin ertelenmesi gerektiğini söylüyordu. Muhalefet partileri CTP ve TKP liderleri harita dışında, Planı kabul edilebilir bulduklarını söylemişlerdi. Taraflar arasında İlke Anlaşması sağlanabilmesi ümidiyle, ABD Dışişleri Müsteşarı Marc Grossman ve BM Genel Sekreteri Kofi Annan'ın Kıbrıs Özel Temsilcisi Alvaro De Soto da Kopenhag'a gittiler.

Kopenhag Zirvesi öncesinde Klerides, Annan Planı'nı müzakere zemini olarak kabul ettiklerini ve ilke anlaşmasına imza atabileceklerini ilan etmişti. Böylece Rumlar, AB karşısında uzlaşmaz pozisyona düşmekten kaçınmaya çalışmaktaydılar ve şimdiye kadar yaptıkları gibi uzlaşmazlığı Türk tarafının

³⁹ **The Economist**, 11 Ekim 2002.

⁴⁰ **T.C. Resmi Gazete**, 29 Kasım 2002, Sayı: 24951, Yasama Bölümü.

suçu gibi gösterme politikalarını devam ettiriyorlardı. Bu durumda GKRY üzerinde olabilecek herhangi bir baskı ya da tam üyelik yolundaki bir olası yol kazası da engellenmiş olacaktı. Klerides akıllı bir politika takip ediyordu ve Denктаş'ın uzlaşmaz tutumu Klerides'e istediği hareket alanını fazlasıyla sağlıyordu. Zirve öncesinde Denктаş'ın da Klerides gibi Planı müzakere zemini kabul edip ilke anlaşmasını imzalaması bekleniyordu. Denктаş tarafından böyle bir açıklama yapılmadı ve ilke anlaşmasına tarih atılmadı.

Beklentiler Denктаş'ın yeni planı yeterli bulmaması nedeniyle sonuç vermedi. Zirve'de Klerides, planı kabul eder bir görüntü çizmeyi tercih etmişti. Oysa Klerides en az Denктаş kadar plana karşı olmasına rağmen uzlaşmaz duruma düşmemek ve Denктаş'ın planı kabul etmeyeceğine güvenererek İlke Anlaşması'na razı olmuştu.

Böylece Klerides'in eli kendisinin ummadığı oranda rahatlatılmış oldu. Çünkü, daha önce de söylendiği gibi aslında Klerides de Annan Planı'nı müzakere edilebilir bulmuyordu; fakat Denктаş'ın hayır diyeceğine güvenererek kabul edeceğini bildirmişti. Bu esnada Kopenhag Zirvesi çalışmaları devam ediyordu. Kıbrıs, beklendiği gibi Zirve'nin anahtarı konumuna gelmiş ve Ankara, "Türkiye'ye tarih verilmesi durumunda Kıbrıs'ta çözüm yolunun açılacağını" ilan etmişti.⁴¹ Kopenhag Zirvesi'nde KKTC, Dışişleri ve Savunma Bakanı Tahsin Ertuğruloğlu tarafından temsil edilecekti.

Uzun süredir beklenen Kopenhag Zirvesi 12 Aralık'ta toplandı. Zirve'den nasıl bir sonuç çıkacağı merakla bekleniyordu. Çünkü Türkiye Zirve'den tam üyelik yolunda müzakere tarihi alabilmek için Zirve öncesinde yoğun bir diplomatik faaliyet başlatmış ve bu sayede Avrupa kamuoyunda tanınırlık oranı artmıştı. Ayrıca AB kriterlerine adını veren Kopenhag'da yapılan Zirve'de, AB açısından bu tarihe kadarki en kapsamlı genişleme gerçekleştirilecekti.

Ankara'nın Dış Politika Manevraları ve Çözumsuzlük Çözüm- dür Modelinden Vazgeçilmesi

Beklentilerin aksine Kopenhag'da da Türkiye'ye müzakere tarihi verilmedi. Kopenhag Kriterleri'nin yerine getirilip getirilmediğinin Aralık 2004'te değerlendirilmesi ve Türkiye'ye vakit geçirilmeden müzakere tarihi verilmesi kararlaştırıldı. Oysa GKRY'nin Kıbrıs'ta çözüm olmadan AB üyesi

⁴¹ Erdal Güven, "Zirve'nin Anahtarı Kıbrıs", **Radikal**, 12 Aralık 2002, s. 9.

olması karar altına alındı. Böylece AB üyeleri GKRY'ye olan şartsız desteklerini bir adım daha ileri taşıyarak, Rum uyuşmazlığını ödüllendirdiler. 2003 yılı Şubat ayı sonuna kadar (28 Şubat) bir çözüme ulaşılabilecekti.

Zirvede alınan bu karar, Ankara için soğuk duş niteliğindediydi. Müzakere tarihi alınmaması bir yana, Rumların yakın gelecekte AB üyesi olacak olması tüm hesapları altüst etmişti. Bir çözüm bulabilmek amacıyla 18 Aralık'ta Cumhurbaşkanlığı Köşkü'nde Cumhurbaşkanı A. Necdet Sezer, Başbakan Abdullah Gül, Genel Kurmay Başkanı Hilmi Özkök ve Dışişleri Bakanı Yaşar Yakış arasında gerçekleştirilen dış politika zirvesinin birinci gündem maddesi Kıbrıs'tı. Cumhurbaşkanlığı Köşkü'ndeki zirveden sonra yapılan açıklamada, *“Türkiye'nin, AB Kopenhag Zirvesi'nin Sonuç Belgesi'nin Kıbrıs ile ilgili kararını kabul etmediği”* dünya kamuoyuna ilan edildi. Bu söylem malumun ilanınin ötesine gidemeyecek bir yaklaşımdı ve iç kamuoyunun hassasiyetlerini yatıştırmaya yönelik olmaktan başka bir işe yarama ihtimali yoktu.⁴²

Bu ilanla Türkiye, Kıbrıs sorunun çözümünde Şubat ayı sonuna kadarki zaman aralığına sıkıştırılmayı reddediyordu.⁴³ Zirve bildirisinin son bölümünde ise;

*“Türkiye, Kıbrıs'ta barışın ve mevcut garantilerin devamını sağlayan, Türk-Yunan dengesini koruyan, Ada'daki iki tarafın egemenliğini ve eşitliğini kabul eden, uzlaşmaya dayalı yeni bir ortaklık oluşturulmasına yönelik bir siyasi anlaşmaya varılmasını arzu etmekte ve BM Genel Sekreteri'nin önerilerinin müzakeresine devam edilmesini desteklemektedir...”*⁴⁴ açıklaması yapılmıştı.

Zirve'den çıkan en önemli sonuç Denктаş'ın çözüm için müzakere masasında kalması telkini olmuştu. Bu esnada Yunanistan Başbakanı Simitis, 28 Şubat'ın çözüm için son şans olduğunu söylüyordu. AB'nin 28 Şubat 2003'e kadar çözüm baskısını reddeden Türkiye, Annan Planı'nın müzakere edilmesinden yana tavır koymuştu. Sorunun başlangıcından 2002 yılı Kopenhag Zirvesi'ne kadar geçen sürede Türkiye, Kıbrıs'ta homojen bir görüşe sahip olmuş, Denктаş ile uyum içinde çalışmıştı. AB'nin baskıları, çözümsüzlüğün çözüm olma sürecinin sonuna gelmiş olması ve GKRY'nin tam üyelik yolunda ilerlemesi bu politikanın değişmesini artık zorunlu hale getirmiş, Kıbrıs

⁴² **Milliyet**, “Kıbrıs Kararına Hayır”, 19 Aralık 2002, s. 18.

⁴³ **Milliyet**, “Çözüm Olmazsa Sıkıntı Doğar”, 02 Ocak 2003, s. 16.

⁴⁴ Murat Yetkin, “Ankara Kıbrıs'ta Çıkış Yolu Arıyor”, **Radikal**, 19 Aralık 2002, s. 8.

konusunda dış politika karar alıcıları arasında değişik görüşler ortaya çıkmaya başlamıştı.⁴⁵ Bu esnada GKRY’de seçimler yapıldı ve AKEL iktidara geldi.⁴⁶ 2002 yılının özeti şu şekildeydi, Kıbrıs sorununda değişik plan ve öneriler sunulmuş, çözüm ümitleri artmıştı. Aralık ayı bittiğinde ise çözüm yolunda çok fazla mesafe kat edilememiş, ümitler 2003 yılına kalmıştı. Rumların AB üyesi olması ise kesinleşmiş, tüm bu süreçten aslan payını Rumlar almıştı. 2002 yılı sonu itibariyle 1974 yılından bu yana yaklaşık 28 yıldır devam etmekte olan Türk dış politika yaklaşımı değiştirilmeye başlanmıştı. GKRY, AB üyesi olmadan Kıbrıs sorununun önündeki son çözüm şansı Annan Planı olacaktır.

Annan Planı

Tam adı; “Kıbrıs Sorununun Kapsamlı Çözümü İçin Anlaşma Temeli”dir (*Basis for Agreement on a Comprehensive Settlement of The Cyprus Problem*). BM Genel Sekreteri Kofi Annan’ın öncülüğünde hazırlandığı için “Annan Planı” olarak bilinmektedir. Annan, 2002 yılı 11 Kasım’ında taraflara daha sonra “Annan Planı” olarak bilinecek bir anlaşma modeli sunmuştu. Anlaşmayı (Planı) takvime bağlayan Annan, bir haftalık süre içerisinde cevap istemişti. Denktaş’ın sağlık sorunları ve Türkiye’de yeni hükümet kurma çalışmalarını nedeniyle plana cevap verilememiş, takvimde esneklik isteyen bir mektup Annan’a gönderilmişti. Rum tarafı da planın takvimine itiraz etmiş; fakat müzakereye hazır olduğunu bildirmişti. Annan Planı’nın müzakerelere temel teşkil etmesi umuluyordu.⁴⁷

Plan, BM’nin Kıbrıs Özel Temsilcisi Alvaro De Soto ve İngiltere’nin Kıbrıs Temsilcisi Sir David Hanney’in ön çalışmaları sonrasında ABD ve İngiltere’nin katkılarıyla hazırlanmıştı. Taraflara, dolaysız görüşmeler devam ederken 11 Kasım 2002’de sunulmuştu. Plan üzerinde, tarafların istek ve çekinceleri doğrultusunda 10 Mart’ta Lahey’de görüşülecek olan referandum kararına kadar geçen dört aylık sürede iki kere değişiklik yapıldı. Plan, Türk tarafında Rum tezlerini temel alarak hazırlandığı gerekçesiyle eleştirilmekteydi. AB mevzuatında yer alan serbest dolaşım ve yerleşim hakkını kısıtlayarak, Kuzey’de Türklerin çoğunluğu elde bulundurmasını öngörüyordu. Plan’ın önerdiği devlet sistemi Türk tezlerini tam karşılamamakla birlikte, bu

⁴⁵ İsmet Berkan, “Denktaş’ın Gücü Nereden Geliyor?”, **Radikal**, 19 Aralık 2002, s. 3.

⁴⁶ Maria Hadjipavlou, “The Cyprus Conflict: Causes and Implications for Peacebuilding”, **Journal of Peace Research**, S 44, No: 3 (Mayıs 2007), s. 350.

⁴⁷ **Radikal**, 20 Kasım 2002, s. 11.

tezlere daha yakındı. Plan, hazır anlaşma formatında hazırlanmış, Denктаş ile Klerides'in imza yerleri ve garantör ülke (Türkiye, İngiltere, Yunanistan) temsilcilerinin imza yerleri ayrıca açılmıştı.

Plana göre; Kıbrıs'ta kapsamlı bir çözüm için önerilen zemin, zorunlu olarak uzun, karmaşık ve kapsamlı beş detaylı ekten oluşmaktaydı. Bu zemin, yürürlüğe giriş anından itibaren tüm Kıbrıs için geçerli olacağı düşünülen açık ve tartışmasız bir yasal temele duyulan ihtiyaç ve Kopenhag Zirvesi öncesinde tüm tartışmalı konulara kesin ve etkili çözüm bulunması gerekliliği göz önünde bulundurularak hazırlanmış olup, taslak olarak hazırlanması ve kaleme alınması işlemi daha sonraya bırakılmıştı. Çözümün ilk aşaması, "Kıbrıs Sorununun Kapsamlı Çözümü" anlaşmasının, iki lider tarafından 2002 yılı aralık ayının ilk günlerinde ve Kopenhag'da yer alacak olan Avrupa Birliği Konseyi (Zirvesi) öncesinde imzalanmasıyla tamamlanmış olacaktı. Liderler, imzalarıyla birlikte, Temel Anlaşma'nın ana maddelerini (Ek A); ona eklenmiş olan ve özelliği olduğu belirtilen maddelerin ruhunu (anayasanın ana maddeleri de dâhil olmak üzere); ve Parça Devletlerin sınırlarını belirleyen haritayı kabul etmiş olacaktı. Liderler ayrıca, Ek A'ya ilişikte sunulmakta olan Taslak Ek'leri de bir bütün olarak kabul edecek, bunları, anayasa ile birlikte, anlaşmanın 28 Şubat 2003 tarihinden geç olmamak üzere tamamlanması için gerekli bir zemin olarak onaylayacaklardı.

Planın yürürlüğe girmesinden sonra başlayacak geçiş dönemi sırasında "ortak cumhurbaşkanları" olacak olan Denктаş ve Klerides'in (GKRY'deki seçimlerden sonra Klerides'in yerine Papadopoulos gelmişti) Kıbrıs'taki yeni durumla ilgili olarak (Ek C) Yunanistan, Türkiye ve İngiltere ile bir anlaşma imzalamasını da gerektirecekti. Anlaşma ile birlikte Temel Anlaşma, Kıbrıs'taki iki tarafça kabul edildiği şekliyle, garantörler tarafından da kabul edilmiş olacak, bir İzleme Komitesi kurulacak, mevcut Garanti ve İttifak Antlaşmaları'na ek protokoller yürürlüğe girecek ve geçiş dönemi süresince geçerli olacak olan özel güvenlik önlemleri kabul edilecekti.

Planın bazı maddeleri Türkiye, AB üyesi olduktan sonra yürürlüğe girecekti. Plan Türkiye'nin AB üyeliği süreci ile doğrudan bağlantı kurmuştu. Egemenlik konusu, Rum tarafının toprak talebi ve göçmenlik sorunlarında asgari müştereklerde anlaşma sağlandığında Plan Türk tarafı için kabul edilebilir olacaktı. Planda Garantörlük Antlaşması ile 600 olan Türk askeri sayısı altı bine çıkartılmıştı. Plan, pek çok konuda öneri ve değişikliğe açıktı. Denктаş, "eksiklerine rağmen Planın şimdiye kadar getirilen en iyi çözüm önerisi olduğu-

nu, AB'nin tam üyelik garantisi ile Rumların çözümsüzlüğü çözüm stratejisi olarak belirlediklerini” söylüyordu. Plana göre; Güney Parça Devlet'e (*component state*) bırakılacak topraklar dışında, Kuzey'de Rumlara ait olan arsa ve evlerin %10'dan fazlası iade edilmeyecekti. Sınırlama ile demografik yapının korunması amaçlanmıştı. En fazla 15 bin Türk evinden taşınmak zorunda kalacaktı.

Plan ile mülk sorunu büyük oranda çözümlenmekteydi. Aksi takdirde AİHM'de sonuçlanacak Loizudo benzeri mülk davalarından doğacak tazminatların tümünü Türkiye karşılamak zorunda kalacaktı. Planın, Türk tarafı için en önemli kabul edilemezi “egemenlik” konusunda netlik içermemesiydi. Buna rağmen Türk tarafı açısından çözüme en yakın açılım olarak yorumlanmasındaki temel neden, iki parçalı eşit ortak devlet statüsündeki devlet kavramıydı. İki parçalı devlet kavramı planın 10 Aralık 2002'deki son şeklinde;

“Kıbrıs, biri, ‘ortak devlet’ hükümeti olarak, biri Kıbrıslı Rum, diğeri ise Kıbrıslı Türk olan iki eşit ‘parça devlet’ten oluşan, fesih edilemez bir ortaklık yapısı olan, bağımsız bir devlettir. Kıbrıs’ın tek bir uluslararası kimliği ve egemenliği vardır ve BM üyesidir. Kıbrıs, Anayasa’sı uyarınca hukukun üstünlüğü, demokrasi, temsili cumhuriyet hükümeti, siyasi eşitlik, iki bölgelilik ve ‘parça devletlerin eşit statüsü temel ilkeleri çerçevesinde yapılandırılır...”⁴⁸ şeklinde yer almıştı.

Aynı bölümün ikinci bendinde ise;

“Ortak devlet hükümeti, Kıbrıs’ın uluslararası alanda ve AB’de tek sesle konuşmasını ve hareket etmesini, bir AB üye ülkesi olarak yükümlülüklerini yerine getirmesini ve bütünlüğünü, sınırlarını ve tarihi mirasını korumasını sağlayan Anayasa’da belirtilen yetkilerini egemence kullanır...”⁴⁹ şeklinde yer alıyordu.

Plan, Rumların Kuzey’de iskân edilmesi ve egemenlik sorunu çözülerek kabul edilebilir hale gelebilecekti. Planın, Türkiye açısından en önemli yaklaşımlarından bir tanesi daha önce de söylendiği gibi Türkiye'nin AB üyeliği ile doğrudan irtibat kurması ve planın işleyişini Türkiye'nin AB üyeliğinin gerçekleşmesine bağlamış olmasıydı.⁵⁰

⁴⁸ **Annan Planı, (Basis For Agreement on a Comprehensive Settlement of The Cyprus Problem)**, Article: 2/1/a.

⁴⁹ **Annan Planı**, Article: 2/1/c.

⁵⁰ Yalım Eralp, “Gerçekler ve Kıbrıs”, **Tercüman**, 11 Aralık 2003, s. 12.

Plandaki Anlaşma ile, parça devletlerin egemenliği garanti altına alınmıştı;

“İşbu Anlaşma ile kurulan düzene yapılacak tek taraflı herhangi bir değişiklik, Kıbrıs’ın özellikle bir bütün veya kısmi olarak başka diğer bir ülke ile birleşmesi veya herhangi bir şekilde taksimi veya ayrılması, yasaklanır. İşbu Anlaşma’daki hiçbir husus, bu yasakla çelişir biçimde yorumlanamaz.”⁵¹

Ayrıca Anlaşma’da, mülkler konusunda Türkler ile Rumlar arasında orta yol bulunmaya çalışılmıştı.

“İşbu Anlaşma’nın yürürlüğe girmesinden önce gerçekleşen olaylar neticesinde mallarının tasarrufunu kaybeden mal sahiplerinin talepleri, kapsamlı bir biçimde, uluslararası hukuka uygun olarak ve mallarının tasarrufunu kaybeden mal sahipleri ile şimdiki kullanıcıların kişisel haklarına ve iki bölgelilik ilkesine saygı gösterilerek çözümlenir.”⁵²

Anlaşmanın Rum yerleşimi konusundaki maddeleri revize edildiğinde Türk tarafı için plan, kabul edilebilir olacaktı.

Anlaşmaya yöneltilen itirazlardan birisi de, bazı Türk bölgelerinde Rumların yoğun olarak iskan edilmesi ve buraların Rum kantonu haline getirilmesiydi;

“Karpaz bölgesinde bulunan Dipkarpaz, Yeni Erenköy, Sipahi, Adaçay köylerinde yaşayan Kıbrıslı Rumlar ve Gürpınar, Özhan, Karpaza, Koruçam köylerinde yaşayan Maronitler ve Tillyria köyleri olan Günebakan, Yeşilirmak, Süleymaniye, Kurutepe, ve Madenliköy’de yaşayan Kıbrıslı Türkler ve ayrıca, Mesarya köyleri olan Pile ve [toprak düzenlemeleri alanına giren ve 1960’ta %20’den fazla Türk nüfusu bulunan köyleri ekleyiniz] buldukları “parça devlet”te kendi kültürel ve eğitim alanlarında idare ve “parça devlet” yasama organında temsil edilme hakkına sahiptirler.”⁵³

Anlaşmada, Türk tarafının çekincelerinin olduğu maddelerin çoğunda moratoryum (özel koruma) hakkı mevcuttu. Moratoryum süreyle sınırlandırıldığı ve belli bir süre sonra uygulanamayacak olması nedeniyle, Türk çekincelerine yeterli teminat olamamaktaydı. Moratoryum, Türkiye’nin AB üyesi olması halinde sorun olmaktan çıkacaktı. Aksi durumda ise, Türk parça devleti belli bir süre sonra Rumlara karşı savunmasız kalacaktı. Anlaşmanın, serbest

⁵¹ **Annan Planı**, Article: 1/6.

⁵² **Annan Planı**, Article: 10/1.

⁵³ **Annan Planı**, Article: 10/5.

dolaşım, mal edinme gibi maddeleri AB mevzuatı ile çelişmekteydi. Rum vatandaşları AB Adalet Divanına başvurarak bu haklarını geri isteyebilirlerdi. Mahkeme genellikle AB Müktesebatı doğrultusunda karar veriyordu.

Tüm çekincelerine rağmen Annan Planı 1974 Harekâtları'ndan bu yana Kıbrıs sorununa yönelik düzenlenmiş en kapsamlı ve çözüme en yakın plandı. Planda Türk Toplumunun hakları büyük oranda korunuyordu ve KKTC de GKRY ile birlikte AB üyesi olabilecek, AB idari organlarında temsil edilebilecekti. Ayrıca, planın Türkiye'nin AB üyelik sürecine doğrudan vurgu yapması da önemli bir kazanımdı. Aksi durumda Türkiye tanımadığı bir devletin temsil edildiği bir kuruluşla müzakere ediyor durumuna düşecek, bu devletin dönem başkanlığında müzakereleri dondurmak zorunda kalacaktı.

Plan, halkoyuna sunulduktan sonra imzalanacaktı ve bu durumun önündeki en büyük engel reddedilse de GKRY'nin üyelik sürecinin bu retten etkilenmeyecek olmasıydı. GKRY liderleri Klerides ve sonra seçilen Papadopoulos zaten AB ve BM nezdinde uzlaşmaz duruma düşmemek için plana evet demişlerdi ve aslında kendi çıkarlarından uzak bir zeminde uzlaşma niyeti taşıyorlardı. Rum Yönetimi'ni ve vatandaşlarını planı kabul ve gerçekten müzakere etmeye mecbur bırakacak tek diploması aracı AB üyeliğinin askıya alınmasıydı; fakat AB liderlerinin de böyle bir niyeti yoktu. Söz konusu nedenden ötürü 2004 yılı Nisan ayına kadar yapılan tüm görüşme ve girişimlere rağmen çözüme yönelik bir ilerleme sağlanamadı. Daha önce de söylendiği gibi Ada'da iki toplumlu kalıcı barış için tek şans bir yıl öncesinde olduğu gibi yine Annan Planı'ydı.

Annan Planı'nın Yeniden Müzakere Zemini Olması ve 24 Nisan Referandumu

Kıbrıs sorununa çözüm bulabilmek ve Ada'da on yıllardır devam eden anlaşmazlığı ortadan kaldırmak amacıyla 2002 yılının sonunda gündeme gelen Annan Planı görüşmelerinde, 2003 yılında ve 2004 yılının ilk günlerinde çözüme yönelik herhangi bir ilerleme sağlanamamıştı. Son iki yılda çözüm yolunda olumlu adım atılamamış olmasında Rumların AB üyeliğini garantiye almalarının ve özellikle AB temsilcilerinin kendilerine sağlamış olduğu şartsız desteğin büyük etkisi vardı. Fakat 2004 yılının ilk ayından itibaren Annan Planı son bir çözüm umudu olarak yeniden gündeme getirilmişti.⁵⁴

⁵⁴ Savvas Daniel Georgiades, "Public Attitudes Towards Peace: The Greek-Cypriot Position", **Journal of Peace Research**, C 44, No. 5 (Eylül 2007), s. 575; **Milliyet**, "İşte O Plan", 10 Şubat 2004, s. 15.

Annan Planı uzlaşma görüşmeleri bu sefer New York'ta değil İsviçre'de yapılacaktı ve KKTC, Başbakan Mehmet Ali Talat tarafından temsil ediliyordu. Denктаş, Kıbrıs'ta sürdürülen müzakerelerde temelde bir değişiklik olmadığını söyleyerek İsviçre'de yapılacak olan dördü zirveye katılmayacağını açıklamıştı. Yunanistan'da da temsil düzeyi düşük tutularak Başbakan Kostas Karamanlis'in İsviçre'ye gitmemesi yönünde bir eğilim belirlemişti.⁵⁵ Dördü zirveye Türkiye ve Yunanistan Dışişleri Bakanı, Kıbrıs Rum ve Türk tarafı ise Başbakan düzeyinde katılacaktı.

Annan Planı ile ilgili en önemli sorunlardan bir tanesi "mülkiyet sorunu"ydü.⁵⁶ Annan Planı Taslağı'nda ise bazı değişiklikler yapılmıştı.⁵⁷ Dördü zirve 25 Mart'ta İsviçre'nin Bürgenstock Kenti'nde (Lozan yakınlarında) başladı. Zirve'ye Türkiye Dışişleri Bakanı Abdullah Gül, Yunanistan Dışişleri Bakanı, KKTC Başbakanı Mehmet Ali Talat ve GKRY Cumhurbaşkanı Tasos Papadopoulos katılıyordu. Görünürde en yüksek temsil düzeyi GKRY tarafında olmasına rağmen, çözüme en uzak taraf da yine GKRY idi.

Görüşmelerde ele alınan en sorunlu konu sınırların Rumlar lehine değiştirilmesi ile Güney'deki Rumların tekrar Kuzey'e yerleşmesiydi. Bu durumda hem nüfus dengesi bozulacak hem de Kuzey'deki geri yerleşmeler esnasında problemler çıkacaktı. KKTC heyeti Mart sonunda son şekli ilan edilecek olan Annan Planı'nın özellikle yerleşim sorunu ve sınır değişikliği konusunda Türk Toplumunu aleyhinde hüküm içermeyeceğini ve geri dönüşün sınırlandırılacağını ümit ediyordu. Rumlar ise, garantör devlet tanımının devam etmesi, idarenin nüfus temelli olmaması ve Ada'da az sayıda da olsa Türk askerinin bulunmasına izin verilmesi gibi esaslı nedenlerden dolayı planı kabul edilebilir bulmuyorlardı.⁵⁸

Yukarıda açıklanan nedenlerden ötürü her iki taraf da Bürgenstock şehrinde devam eden görüşmelerden daha çok plandaki hükümlerin kendi lehlerine revize edilmesi için yoğun bir diplomasi faaliyeti başlattı.⁵⁹ 30 Mart aynı zamanda Türkiye'de yerel seçimlerin yapıldığı tarihle üst üste gelmişti ve Kıbrıs'ta çözüm için inisiyatif alan AK Parti Hükümeti seçimlerden güçlene-

⁵⁵ **Kıbrıs Gazetesi**, 18 Mart 2004.

⁵⁶ **Kıbrıs Gazetesi**, 17 Mart 2004.

⁵⁷ **Kıbrıs Gazetesi**, 18 Mart 2004.

⁵⁸ Georgiades, **a.g.e.**, s. 575.

⁵⁹ **Milliyet**, 30 Mart 2004.

rek çıktı. Bu durum dünya kamuoyunda çözüm yolunda ümitleri artırıcı bir etki yarattı.⁶⁰

30 Mart 2004 tarihinde Annan Planı'nın son hali üç dilde (Türkçe, İngilizce ve Yunanca) olarak bir bütün halinde yayınlandı. Son sunulan Plan başladığı günden 2004 yılına kadar geçen sürede çözüm aranan 4. taslaktı. Son açıklanan Taslak Plan ile Kıbrıs'ta, iki eşit devletten oluşan bir konfederasyon oluşturuluyordu. BM ve BM Güvenlik Konseyi planı destekliyordu, fakat GKRY Cumhurbaşkanı Tasos Papadopoulos halen Annan Planı'nın kabul edilemez olduğu görüşündeydi. Rum gazeteleri de hemen hemen toplu halde planın bu şekliyle kabul edilmesinin imkansız olduğunu yazıyordu.⁶¹ Annan Planı ekleriyle birlikte dokuz bin sayfadan oluşuyordu ve bu kadar kısa sürede tamamen incelenmesi imkansızdı.⁶²

Rum Lider Papadopoulos, GKRY 1 Mayıs'ta AB üyesi olduktan sonra Annan Planı'nın Rum istekleri doğrultusunda revize edilerek Kıbrıs'ta çözüme ulaşılabileceğini düşünüyordu ve açıklandığı günden itibaren son şekli ile Annan Planı temelli bir çözümü kabul edilebilir bulmuyordu. Bu nedenle dörtlü zirvede yapılan görüşmelerde hiçbir konuda uzlaşma sağlanamadı.⁶³ Bürgenstock'taki müzakerelerden çok fazla sonuç çıkmayacağı belliydi ve bazı kısmi değişikliklerden sonra 4. Annan Planı'nın Güney'de ve Kuzey'de referanduma sunulmasına karar verildi. Her iki taraf da evet ve hayır konusunda bölünmüş ve istediği sonucu elde etmek için çalışmaya başlamıştı. Bu esnada Aralık 2003 seçimlerinden sonra KKTC'de kurulmuş olan koalisyonun büyük ortağı CTP, Nisan ayı başında referandumda evet diyeceğini ilan etti.⁶⁴

Koalisyonun diğer ortağı DP'nin tutumu belirsizken, Ana Muhalefet Partisi UBP'in hayır demesi bekleniyordu. BDH ve TKP ise evet diyecekken meclis dışındaki MAP ile KAP hayır diyeceklerini açıklamışlardı. Rum tarafında ise, Papadopoulos ve partisi DİKO hayır diyeceklerin başını çekiyordu, AKEL evet diyeceğini açıklamıştı, Ana Muhalefet Partisi DİSİ kararını henüz açıklamamıştı. Rum Lider Papadopoulos ile benzer olarak Denktaş da

⁶⁰ Sami Kohen, "Seçim'in "Dış" Etkisi", **Milliyet**, 30 Mart 2004.

⁶¹ **Hürriyet**, 30 Mart 2004.

⁶² Denktaş: "Sözlü AB Garantisiyle Risk Almak Şehitlere Yakışmıyor", **Milliyet**, 7 Nisan 2004.

⁶³ Georgiades, a.g.m., s. 575.

⁶⁴ **Milliyet**, "Kıbrıs'ta Geri Sayım Başladı, Tavırlar Belli Oluyor", 7 Nisan 2004.

hayırcılar arasındaydı.⁶⁵ Ankara, planı destekliyordu; fakat askeri kanat çekincelerini MGK'da açıklayarak plana mesafeli yaklaşmayı tercih etmişti. Askeri kanadın çekinceleri temel olarak üç başlık altında toplanmıştı: (1) Çözümün Avrupa Birliği'nin birincil hukuku haline getirilmesinin garanti altına alınmamış olması, (2) Uygulamada sorunlar çıkabileceği olasılığı, (3) Türk varlığının, Türkiye'nin garantörlüğünün ve iki kesimlilik ilkesinin zayıflatılmaması için uygulamada özen gösterilmesi gerektiği şeklindeydi.⁶⁶

Türkiye'deki hem sağ hem de sol eğilimli siyasi partilerin büyük kısmı ise Annan Planı temelli bir çözüme karşıydılar ve temsilcileri Ada'ya giderek plana hayır denilmesi için aktif olarak çalıştılar.⁶⁷ Buna rağmen, 24 Nisan 2004 tarihinde yapılan referandumda, KKTC halkının %65 gibi büyük çoğunluğu plana evet oyu verirken, Rum tarafı %76 gibi ezici bir çoğunlukla hayır oyu verdi. Ortaya çıkan sonuç zaten bekleniyordu; fakat yine de dünyada büyük bir infial yarattı ve şaşkınlıkla karşılandı.⁶⁸ Oylamadan bir hafta sonra da GKRY, AB üyeliğine kabul edildi ve böylece Annan Planı temelli son çözüm umudu da ortadan kalkmış oldu. GKRY Yönetimi, referandumda hayır oyu kullanması nedeniyle AB ve BM'den kendilerine yönelik sert eleştirilerin gelmesinden korkuyordu, fakat böyle bir durum yaşanmadı.⁶⁹ Rumlar bir defa daha AB'nin çifte standardından ve BM'deki işbirlikçilerinin desteğinden sonuna kadar yararlanmışlardı.

Plan, Rumların hayır oyları ile reddedildikten sonra, ilk günlerde KKTC'ye yönelik ambargonun kaldırılması ve Kıbrıs Türk halkına bazı iyileştirmelerde bulunulması gündeme geldi. Fakat tüm bu girişimler daha sonra Rumlar tarafından engellendi. Plan reddedildiğinde Aralık ayında Türkiye'ye tam üyelik tarihinin verilip verilmeyeceği belirsizdi ve AB yine Rumların ve Yunanistan'ın istekleri doğrultusunda hareket etme eğilimindeydi.⁷⁰

⁶⁵ **Milliyet**, 7 Nisan 2004; Susan Sachs, "Torn Cyprus Votes on Saturday: Will It Enter Europe United?", **New York Times**, April 24, 2004.

⁶⁶ Fikret Bila, "MGK Bildirisi", **Milliyet**, 07 Nisan 2004; Mehmet Ali Birand, "Asker Topu Hükümete Attı", **Posta**, 07 Nisan 2004.

⁶⁷ **Kıbrıs Gazetesi**, 23 Nisan 2004.

⁶⁸ Susan Sachs, "Greek Cypriots Reject a U.N. Peace Plan", **New York Times**, April 25, 2004.

⁶⁹ Yorgo Kurbaki, "Hem Hayır Dediler Hem Korkuyorlar", **Milliyet**, 25 Nisan 2004.

⁷⁰ Neşe Düzel, "Özbekistan Rum-Yunan Yanlısıdır", **Radikal**, 3 Mayıs 2004; Yasemin Çongar, "Genişleyen AB, ABD ve Biz (1)", **Milliyet**, 3 Mayıs 2004; **Milliyet**, "Kuzey'e Ambargo Bitsin Tasarısı", 3 Mayıs 2004; Sami Kohen, "Herkes Kendi Yolunda (m?)", **Milliyet**, 4 Mayıs 2004.

SONUÇ

1974 Barış Harekâtı'ndan sonra biraz da dünyadaki siyasi gelişmelerin zorlamasıyla Türk dış politikası Kıbrıs'ta çözümsüzlüğü çözüm kabul eden bir yaklaşım benimsemek zorunda kaldı. Bu politik anlayış 2000'li yılların başına kadar çok fazla soruna sebebiyet vermeden uygulandı. Fakat Rumların AB üyelik sürecinin başlaması ile çözümsüzlüğün çözüm olduğu bir dış politika anlayışı artık sürdürülebilir değildi. Bu nedenle özellikle 2003 yılından sonra hem KKTC'de hem de Türkiye'de çözüme yönelik inisiyatifler uygulamaya konuldu. Oysa AB'nin GKRY'e sağlamakta olduğu koşulsuz destek nedeniyle bu manevralar başarılı olamadı ve Kıbrıs'ta iki toplumun haklarını garanti edebilecek bir çözüme ulaşılamadı ve son fırsat sayılabilecek Annan Planı, Rum Toplumunu tarafından reddedildi.

Kıbrıs sorunu taraflara eşit mesafede ve ilgili devletlerin işbirliği olmadan çözülebilecek bir sorun değildir. Denklem çözümlü, iki toplum liderlerinin tek taraflı bir çözüm sağlamaya muktedir olmadıklarını anlamaları ile mümkündür. Türk tarafı savunduğu temel tezleri ve vazgeçilemez kırmızı çizgilerini kendi içinde mutabakat sağlayarak yeniden belirlemeliydi. Çözüm-süzlük çözüm değildi ve 2000'li yılların başından itibaren zaman GKRY'nin lehine işlemeye başlamıştı.

Devletlerin dış politikalarında içi dinamiklerin etkisiyle yapılan hatalar ve ihmal edilen sorunlar daha sonra yığılmış olarak tekrar su yüzüne çıkar. Çözümsüzlüğün tek sorumlusu olarak Yunanistan ve GKRY'yi görmek sorunları çözmeyecektir. AB ve BM, ABD ve Avrupa diğer tüm konularda farklı düşünseler de, Kıbrıs konusunda toplu halde Rum tezlerini desteklemektedirler. Realist anlayış takip eden bir durumla karşı karşıya kalınmıştır. AB Kıbrıs çözümünde tarafsız kalabilseydi ya da eşit bir çözümden yana ağırlığını koyabilseydi, ya Güney'e baskı yaparak KKTC'yi GKRY ile birlikte AB üyeliğine alır, ya da Türkiye'nin tam üyeliğinin önünü açar ve Türk tarafının elini rahatlatırdı. AB yetkilileri Yunanistan'ın baskısı ile bunun tam tersini yapmayı tercih etmiştir.

Türkiye ve Yunanistan geleceklerini Kıbrıs sorunu ile meşgul etmek istemiyorlarsa Ada'da çözüme ulaşılması için tüm güçlerini kullanmalıydılar. Türk tarafı ödün vermez konumunu yumuşatmalı, Rum tarafı da AB'nin ve destekçilerinin arkasına sığınarak müzakere etmiş olmak için masaya oturmaktan vazgeçmeli, Ada'da artık 1974 öncesine dönülemeyeceğini kabul etmeliydi. Kıbrıs'ta çözüm, Türk-Yunan ilişkilerini, Doğu Akdeniz'in istikrarını ve Ankara-AB ilişkilerini, Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecini etkilemekte ve bu ilişkilerde belirleyici olmaktadır.

KAYNAKÇA

A. RESMİ BELGELER

2000 Yılı Genişleme Stratejisi, Türkiye İçin Katılım Ortaklığı 2000,
AB Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği Yayını, Ankara, 2000.

**Annan Planı, (Basis For Agreement on a Comprehensive
Settlement of The Cyprus Problem).**

**Congressional Record, Human Rights in Cyprus, Greece and
Turkey,** April 14, 1983. US Government Printing Office,
Washington, 1983.

T.C. Başbakanlık Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü,
Dış Basında Türkiye ve AB, 30 Nisan 2002.

T.C. Resmi Gazete, 10 Haziran 2003, Sayı-23721. Yasama Bölümü.

T.C. Resmi Gazete, 29 Kasım 2002, Sayı-24951, Yasama Bölümü.

Türkiye-AB Gümrük Birliği Antlaşması.

**Türkiye'nin AB'ye Katılım Sürecine İlişkin 2002 Yılı İlerleme Ra-
poru,** AB Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği Yayını, Ankara,
2002.

**Türkiye'nin AB'ye Katılım Sürecine İlişkin 2002 Yılı İlerleme Ra-
poru,** Avrupa Komisyonu Yayını, Ankara, 2002.

Dış Basında Türkiye ve AB, T.C. Başbakanlık Basın Yayın ve Enformas-
yon Genel Müdürlüğü, 30 Nisan 2002.

B. KİTAPLAR

GÖNLÜBOL, Mehmet ve SAR, Cem, **Olaylarla Türk Dış Politikası
1919-1939,** 9. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1996.

KUMCUOĞLU, Ertuğrul, **Yeni Türkiye Avrupa Birliği Özel Sayısı I,**
S 35, (Eylül-Ekim 2000).

SONYEL, Salahi, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika,** II. Baskı, Türk
Tarih Kurumu, Ankara, 2003.

TEKELİ, İlhan, İLKİN, Selim, **Türkiye ve Avrupa Birliği III,** 1. Baskı,
Ümit Yayıncılık, Ankara, 2000.

BAHÇELİ, Tozun, “Searching for a Cypruss Settlement: Considering Options for Creating a Federation, a Confederation, or Two Independent States”, **Publius**, S 30, No: 1, The State of American Federalism, 1999-2000 (Kış, 2000).

GEORGIADES, Savvas Daniel, “Public Attitudes Towards Peace: The Greek-Cypriot Position”, **Journal of Peace Research**, C 44, No. 5 (Eylül 2007).

HADJIPAVLOU, Maria, “The Cyprus Conflict: Causes and Implications for Peacebuilding”, **Journal of Peace Research**, S 44, No: 3 (Mayıs 2007).

HOFFMEISTER, Frank, “Cyprus v. Turkey, App. No. 2578/94”, **The American Journal of International Law**, S 96, No: 2 (Nisan, 2002).

İktisadi Kalkınma Vakfı Dergisi, Aday Ülkeler İlerleme Raporları, Eylül-Aralık 2000, S 147.

SOUTER, David, “An Island Apart: A Review of the Cyprus Problem”, **Third World Quarterly**, S 6, No: 3 (Temmuz 1984).

C. GAZETE MAKALELERİ

BERBEROĞLU, Enis, “TÜSİAD’ın Kıbrıs Mektubu”, **Radikal**, 29 Kasım 2001.

BERKAN, İsmet, “Denktaş’ın Gücü Nereden Geliyor?”, **Radikal**, 19 Aralık 2002.

BİLA, Fikret, “MGK Bildirisi”, **Milliyet**, 07 Nisan 2004.

_____, “Klerides, AB’ye Fazla Güvenmemeli” **Posta**, 27 Şubat 2002.

_____, “Asker Topu Hükümete Attı”, **Posta**, 07 Nisan 2004.

BİRSEL, Murat, “AB’den Vaz mı Gececeğiz? Nasıl Yanı!..”, **Sabah**, 4 Kasım 2001.

ÇEVİK, İlnur, **Turkish Daily News**, 11 December 1999.

ÇONGAR, Yasemin, “Genişleyen AB, ABD ve Biz (1)”, **Milliyet**, 3 Mayıs 2004.

- DENKTAŞ, Rauf, “Sözlü AB Garantisiyle Risk Almak Şehitlere Yakışmıyor”, **Milliyet**, 7 Nisan 2004.
- DOĞAN, Yalçın, “Nafile Turlarla Yasaklar Ama, İlle Ev Ödevimiz”, **Cumhuriyet**, 8 Mayıs 2002.
- DÜZEL, Neşe, “Özbekistan Rum-Yunan Yanlısıdır”, **Radikal**, 3 Mayıs 2004.
- ERALP, Yalım, “Gerçekler ve Kıbrıs”, **Tercüman**, 11 Aralık 2003.
- GÜVEN, Erdal, “Zirve’nin Anahtarı Kıbrıs”, **Radikal**, 12 Aralık 2002, s. 9.
- KIRBAKİ, Yorgo, “Hem Hayır Dediler Hem Korkuyorlar”, **Milliyet**, 25 Nisan 2004.
- _____, “Kıbrıs’a Bağdat Faktörü Karıştı”, **Radikal**, 15 Eylül 2002.
- KKTC Cumhurbaşkanlığı Müsteşarı Münir Ergun’un Boğaziçi Üniversitesinde Düzenlenen “Kıbrıs’ın AB Üyeliği” konulu uluslararası konferanstaki konuşması, **Milliyet**, 7 Mayıs 2002.
- KOHEN, Sami, “Herkes Kendi Yolunda (mı?)”, **Milliyet**, 4 Mayıs 2004.
- _____, “Kofi Annan Bu Kez Başarır mı?”, **Milliyet**, 6 Eylül 2002.
- MÜNİR, Metin, “Kıbrıs’ta Birinci Raund Sonuçları”, **Sabah**, 26 Şubat 2002.
- SACHS, Susan, “Greek Cypriots Reject a U.N. Peace Plan”, **New York Times**, April 25, 2004.
- _____, “Torn Cyprus Votes on Saturday: Will It Enter Europe United?”, **New York Times**, April 24, 2004.
- SOYSAL, Mümtaz, “Avrupa Dersleri”, **Cumhuriyet**, 6 Nisan 2002.
- TALAT, Mehmet Ali, “Kıbrıs’ta Zaman Daralıyor”, **Radikal**, 16 Eylül 2002.
- ÜNAYDIN, Tevfik, “Kıbrıs Sorununda Çözüme Doğru”, **Cumhuriyet**, 25 Ocak 2002.
- WATSON, Rory, “Takvim Reforma Bağlı”, **The Times**, 10 Temmuz 2002.

YETKİN, Murat, “Ankara Kıbrıs’ta Çıkış Yolu Arıyor”, **Radikal**, 19 Aralık 2002.

_____, “Kıbrıs, Rodos, AB ve MHP”, **Radikal**, 10 Şubat 2002.

ZEYREK, Deniz, “Bundan Sonrası Tufan, Çözumsuzlük Zorlayacak”, **Radikal**, 12 Mart 2003.

D. GAZETE HABERLERİ

Cumhuriyet, “Leyla Tavşanoğlu-Tahsin Ertuğrul Söyleşi”, 07 Ağustos 2002.

Milliyet, “Çözüm Olmazsa Sıkıntı Doğar”, 02 Ocak 2003.

Milliyet, “Kıbrıs Kararına Hayır”, 19 Aralık 2002.

Milliyet, “Kıbrıs’ta Geri Sayım Başladı, Tavırlar Belli Oluyor”, 7 Nisan 2004.

Milliyet, “Kuzey’e Ambargo Bitsin Tasarısı”, 3 Mayıs 2004.

E. GAZETELER

Akşam, Cumhuriyet, Dünya, Hürriyet, Katmerini, Kıbrıs Gazetesi, Le Figaro, Milliyet, New York Times, Radikal, The Economist, Turkish Daily News, Yeni Şafak

TÜRKİYE’NİN KIBRIS POLİTİKASI VE AVRUPA GÜVENLİK VE SAVUNMA POLİTİKASINA ETKİSİ

Esengül AYAZ AVAN *

Özet

Kıbrıs meselesi Türkiye’de milli bir mesele olarak kabul edilsede, Türkiye’nin 2004 yılında Annan Planı’na verdiği destek Türkiye’nin Kıbrıs politikasında büyük bir değişim olarak görüldü. Fakat, Kıbrıs Türklerinin evet oyuna ve Türkiye’nin çözüm arayan politikalarına rağmen, Güney Kıbrıs Rum kesimi adada çözüm olmaksızın tüm adanın temsilcisi olarak Avrupa Birliği’ne (AB) katıldı. Buna ek olarak, AB tarafından Kıbrıs Türklerine verilen sözler yerine getirilmedi ve Türkiye’nin beklentileri karşılanmadı. Bu durum karşısında, Türkiye bir NATO üyesi olarak Güney Kıbrıs hükümetinin NATO imkanlarını kullanmasını engellemektedir. Ayrıca, Kıbrıs’ın AB-NATO toplantılarına katılması ve Kıbrıslı Rumlar ile NATO arasındaki işbirliği de Türkiye tarafından bloke edilmiştir. Bu çalışmanın amacı; Türkiye’nin Kıbrıs politikası arkasındaki temel nedenleri ve Türkiye’nin politikasının AB-NATO işbirliğini ve Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası’nın (AGSP) işleyişini nasıl etkilediğini anlamaktır. Çalışmanın temel argümanı her ne kadar Türkiye’nin Kıbrıs politikası, Annan Planı’na verdiği destek ve Türk tarafının evet oyuyla pozitif yönde değişmeye başlasa da, aslında Türk hükümeti Kıbrıs politikasını akılcı nedenlerle değiştirmiştir. Türkiye ılımlı Kıbrıs politikasına rağmen AB’den üyelik ve Kıbrıslı Türklerin izolasyonunun sona ermesi gibi konularda istediğini alamadığında, Türkiye’nin böylesine hassas bir konuda ki pozitif duruşu değişmeye başlamış ve Türkiye eski, geleneksel Kıbrıs politikasına geri dönmüştür. Türkiye elindeki NATO kartını Kıbrıs’ı AGSP çerçevesinde gerçekleştirilen AB ve NATO arasındaki stratejik işbirliğinden çıkarmak için kullanmaktadır. Fakat, Türkiye’nin Kıbrıs politikası yalnızca Kıbrıs’ı değil, Avrupa güvenlik politikasının gelişimini de olumsuz yönde etkilemekte ve AB-NATO işbirliğini imkansız hale getirmektedir.

* Öğr.Gör. Dr., Hacettepe Üniversitesi, e.ayaz@hacettepe.edu.tr

TURKEY'S CYPRUS POLICY AND ITS IMPACT ON THE EUROPEAN SECURITY AND DEFENCE POLICY (ESDP)

Abstract

Although the Cyprus issue was always regarded as a 'national cause' in Turkey, Turkey's support to the Annan Plan in 2004 was regarded as a big change in Turkish Cyprus policy. However, despite the 'yes' vote of Turkish Cypriots and Turkey's solution seeking behaviour, the Greek Cypriots joined the EU in 2004 as the representative of the whole island without a solution in Cyprus. Moreover, the EU promises towards Northern Cypriots have not been fulfilled and Turkey's expectations have not been met. As a response to the broken promises of the EU, Turkey as a NATO member has blocked the Greek Cypriot government's use of NATO assets and capabilities. Moreover, the participation of Cyprus in EU-NATO meetings and the cooperation between the NATO and the Greek Cypriots on defence issues have been blocked by Turkey.

The primary objective of this study is to understand the drivers behind Turkey's Cyprus policy and how its policy has affected the EU-NATO cooperation and the functioning of the ESDP. The main argument of this study is that although Turkey's Cyprus policy started to change in a positive way with the Turkish side's yes vote to the Annan Plan, the Turkish government changed its Cyprus policy before the plan due to rational reasons. When Turkey could not get what it wanted from the EU such as membership and the ending of the isolation of the Turkish Cypriots despite its moderate Cyprus policy, Turkey's positive stance on such a sensitive issue began to alter and Turkey turned back to its traditional Cyprus policy. Turkey has used its NATO card to exclude Cyprus from the EU-NATO strategic cooperation conducted within the ESDP framework. However, Turkey's Cyprus policy has not only affected Cyprus but it has also influenced the development of the European security policy negatively and Turkey's blockage has made EU-NATO cooperation impossible.

GİRİŞ

Kıbrıs konusu Türkiye için her zaman hassas ve önemli bir konu olmuştur. Ankara, Kıbrıs sorununu Kıbrıslı Rumlar ve Türkler arasında olan ve BM arabuluculuğunda karşılıklı görüşmelerle çözülmesi gereken bir konu olarak görmüştür. Bu nedenle, 1987 yılındaki resmi başvurusundan itibaren Türkiye, Kıbrıs konusu ve Türkiye'nin AB üyelik süreci arasında bir ilişki olduğunu reddetmiştir. Bunun nedeni ise AB'nin Kıbrıs sorununun içinde yer almasının Türkiye'nin çıkarlarına bir tehdit olarak görülmesidir. Fakat Yunanistan'ın desteğini alan Kıbrıslı Rumlar tam üyelik için 1990 yılında AB'ye başvurmuş ve 1990'lı yılların ortalarından itibaren Kıbrıs AB'nin genişleme sürecinin bir parçası olmuştur (Müftüler-Baç and Güney, 2005:281-282).

Adada bir çözüme ulaşılmadan, Rumların 2004 yılında AB'ye üye olması Türkiye ile AB arasında gerginlik yarattı. Türklerin bakış açısına göre, Kıbrıslı Türklerin Annan Planı'na evet oyu vermesine ve Türk tarafının olumlu adımlarına karşın, AB tarafından Kıbrıslı Türklerin yıllardır süren izolasyonuna son verilmedi ve Türkiye'nin AB üyeliği ile ilgili beklentileri karşılanmadı. Bu nedenle, Türkiye geleneksel Kıbrıs politikasına geri döndü ve Kıbrıslı Rumlara karşı NATO kartını kullanarak, AB-NATO işbirliğini engelledi ve AGSP'nı ve AB sivil ve askeri operasyonlarını negatif yönde etkiledi.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'nin değişen Kıbrıs politikasının arkasındaki nedenleri ve Avrupa güvenlik ve savunma mekanizması üzerindeki etkilerini anlamaktır. Bu nedenle, ilk bölümde, AB'nin Kıbrıs sorununda yer alması ve Kıbrıslı Rumların referandumdan sonra AB'ye katılması incelenmektedir. İkinci bölümde ise, Türkiye'nin, AB'nin ve Kıbrıslı Rumların referandum sonrası politikaları analiz edilecektir. Son olarak, tüm bu gelişmeler ışığında, Türkiye'nin Kıbrıs politikasını etkileyen faktörler ve bu politikanın AB-NATO stratejik ortaklığı ve Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası'nı ve operasyonlarını nasıl etkilediği analiz edilecektir.

AB'nin Kıbrıs Sorununun Parçası Olma Süreci

1997 yılı Aralık ayında gerçekleştirilen Avrupa Konseyi Lüksemburg Zirvesi, AB-Türkiye ve Kıbrıs üçgeninde bir dönüm noktası olarak görülebilir. Bu zirvede AB ve Kıbrıs Rum kesimi arasında tam üyelik müzakerelerinin başlatılmasına karar verilirken, başvuran adaylar arasında AB üyeliği için

adaylık statüsü verilmeyen tek ülke Türkiye'ydi. Lüksemburg Zirve kararlarının 35. maddesinde Türkiye'nin Kıbrıs'ta siyasi bir çözüm için Birleşmiş Milletler ile işbirliği yapması gerektiği söylenmektedir (Avrupa Parlamentosu, 1997). Yunanistan'ın Kıbrıs sorununun çözümünde sorumluluğu göz ardı edilirken Kıbrıs sorununun çözümü sadece Türkiye'nin sorumluluğundaymış gibi bir algı yaratılmıştır (Müftüler-Baç and Güney, 2005:288).

Ayrıca 1997-1999 yılları arasında Kıbrıs sorununun siyasi olarak çözümü Kıbrıs'ın AB'ye üyeliğinin bir önkoşuluydu. Başka bir deyişle, Kıbrıs sorunu çözülmeden Rumların AB üyeliği söz konusu değildi. Fakat 1999 Helsinki Zirvesi'nde AB liderleri Kıbrıs Rumlarının AB üyeliği önündeki bu önkoşulu kaldırdılar ve adada çözüm olmaksızın Kıbrıslı Rumlara AB üyelik yolunu açtılar (Müftüler-Baç and Güney, 2005). AB'nin bu kararında, Yunanistan'ın tüm genişleme sürecini veto edeceği yönündeki tehdidi etkili olmuş ve AB doğu genişlemesinin bloke edilmesini göze alamamıştır. Fakat böylece çözüm için Rum tarafını zorlayacak faktörlerden belkide en önemlisi ortadan kaldırılmıştır.

1999'daki Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'nin aday statüsü kazanmasının ardından AB-Türkiye ilişkilerinde de yeni bir dönem başlamıştır. Katılım Ortaklığı Belgesi çerçevesinde, Türkiye'den Kopenhag kriterlerini tamamlaması ve diğer aday ülkelerle ve AB üyeleri ile ikili sınır problemlerini çözmesi beklenmektedir. Bu noktada, Türkiye'nin AB üyeliği Kıbrıs sorununun çözümüne bağlı hale gelmiştir.

2002 yılındaki Kopenhag Zirvesi'nde Kıbrıs Rum Kesimi ile süren katılım görüşmelerinin tamamlandığı ve Kıbrıs'ın yeni üye olarak AB'ye kabul edileceği açıklanmıştır. Fakat, Avrupa Konseyi birleşik bir Kıbrıs'ın AB'ye katılımının asıl tercihleri olduğunu belirtmiştir. Birleşmiş Milletler çatısı altında iki tarafın görüşmelere devam etmesinin, AB tarafından hoşnutlukla karşılanacağı vurgulanmıştır (Avrupa Konseyi, 2002).

AB'nin önerisi üzerine, Kıbrıslı Rumların 2004'te AB'ye üyeliğinden önce adada siyasi bir çözüme varmak için gösterilen çaba artırıldı. BM Genel Sekreteri Kofi Annan tarafından Annan Planı olarak bilinen kapsamlı bir çözüm planı önerildi. Plan beş defa revize edildikten sonra, 24 Nisan 2004 tarihinde, adada çözümü amaçlayan bu plan üzerine Kıbrıs'ta bir referandum yapıldı. Referandum da Kıbrıslı Türklerin % 65'i plana evet derken, Kıbrıslı Rumların %76'sı referandumda hayır oyu verdi. Fakat, Türk tarafının evet oyu ve ılımlı çabaları hiçbir şeyi değiştirmede. Sadece

Kıbrıslı Rumların temsil ettiği "Kıbrıs Cumhuriyeti" 1 Mayıs 2004'te diğer dokuz devletle birlikte AB üyesi oldu. Bu durum referendumda çözümünü destekleyen hem Kıbrıslı Türkler arasında hem de Ankara'da büyük hayal kırıklığı yarattı.

Her ne kadar Türkiye için Kıbrıs sorunu hep hassas ve taviz verilemez bir konu olsa da, Türkiye'nin Kıbrıs meselesiyle ilgili duruşu ve soruna bakışı Annan Planı'ndan önce daha ılımlı bir hale geldi. Referenduma kadar hem Rauf Denktaş hem de Türkiye, adanın birleşmesinin önündeki başlıca engeller olarak görülüyorlardı. Her ne kadar Denktaş'ın tavrı değişmese de Türkiye'nin Annan Planı'na verdiği destek Türkiye'nin Kıbrıs politikasında çok önemli bir değişim olarak görülebilir. Bu bağlamda, AK Parti hükümeti önceki Türk hükümetlerinden çok açık bir şekilde ayrılmıştır (Tocci and Kovziridze, 2004:96). Yaşanan bu hayal kırıklığına ve Kıbrıslı Rumların tüm adanın temsilcisi olarak AB'ye katılmasına rağmen, devam eden Kıbrıs sorununda Türkiye'nin rolü ile ilgili değişen algı, Türkiye'nin Annan Planı ve Kıbrıs sorunu çerçevesindeki pozitif tutumunun getirdiği en önemli fayda olarak görülebilir. Özetle, Türkiye ve onun uzlaşmaz tavrı Kıbrıs'ta çözümün önündeki en temel engeldir tezi çürütülmüş oldu.

Annan Planı'ndan Sonra Türkiye-AB İlişkilerinde Kıbrıs Meselesi

Annan Planı'nın kabul edilmeyişi ve sonrasında Rumların AB üyeliği hem Kıbrıs Türk kesiminde hem de Türkiye de büyük bir hayal kırıklığı yarattı. Yaşar Yakış, AK Parti hükümetinin ilk Dışişleri Bakanı, 2005'te Kıbrıslı Rumların AB üyeliği ile ilgili bir konuşmasında, Kıbrıs'ta çözüme karşı çıkan tarafın AB'ye katıldığını, çözümünü destekleyen tarafın ise dışarıda bırakıldığını ve bunun bir ironi olduğunu belirtmiş (Yakış, 2005) ve bu sözleriyle Türk tarafının bakış açısını açık bir şekilde yansıtmıştır.

Verdikleri evet oyundan dolayı AB, Kıbrıslı Türkleri ödüllendirmek amacıyla, Kıbrıslı Türklerin izolasyonuna son vermeyi, Kıbrıslı Türkleri ekonomik olarak desteklemeyi ve iki toplum arasında ve Kıbrıslı Türklerin AB ile olan ilişkilerini arttırmayı hedefledi (Genel İşler Konseyi, 2004:9). Fakat AB'nin bu vaatleri kağıt üzerinde verilmiş sözlerden öteye gitmedi. Ayrıca Kıbrıslı Türklere verilecek olan yardım ve Kıbrıslı Türkler ile AB arasında başlatılacak olan ticaret Kıbrıslı Rumlar tarafından bloke edildi (Talat, 2005:2). Türkiye'nin ve Kıbrıslı Türklerin çözüm arayan tutumuna

karşın, AB'nin sözleri yerine getirilmedi ve Kıbrıslı Türklerin izolasyonu sonlandırılmadı. Tüm bunların sonucunda, Türk tarafında, AB'nin Kıbrıslı Türkler için hayati öneme sahip konularda yeterince işbirlikçi davranmadığı gibi bir algı oluştu.

Kıbrıslı Türklere ek olarak, AB Türkiye'nin beklentilerini karşılama ve Kıbrıs konusundaki işbirlikçi ve ılımlı tutumunun karşılığında Türkiye'yi destekleme konusunda da başarısız oldu (Soler, 2008). Temmuz 2005'te Türkiye, Ankara Anlaşması'nın yeni AB üyelerini de kapsamı için Ek Protokolü imzaladı. Fakat aynı zamanda bir bildiri yayınlarak Ek Protokol'ün imzalanmasının hiçbir şekilde "Kıbrıs Cumhuriyeti"'nin tanındığı anlamına gelmediğini belirtti. Aynı zamanda Ankara, adada bir çözüm olmadan liman ve havaalanlarını "Kıbrıs Cumhuriyeti" bayraklı gemi ve uçaklara açmayacağı söyledi. Türkiye'nin bu kararına cevap olarak, AB'de 2006 yılının sonlarında düzenlenen Brüksel'deki Avrupa Konsey toplantısında Türkiye'nin katılım görüşmelerinde sekiz fasılın askıya alınmasına karar verdi.

Türkiye'nin Kıbrıslı Rumlar ile ilgili izlediği politika Türkiye'nin ilerleme raporlarında da defalarca eleştirilmiştir ve bu eleştiriler bugün hâlâ sürmektedir. En son yayınlanan Türkiye ilerleme raporunda da, Konsey ve Komisyon tarafından defalarca çağrı yapılmış olmasına rağmen, Ankara'nın Ek Protokolü tam ve herhangi bir ayrımcılık yapmadan uygulayacağına dair yükümlülüğünü yerine getirmediği ve Kıbrıs Cumhuriyeti ile arasındaki ikili ilişkilerin normalleşmesi ile ilgili hiçbir gelişme kaydedilmediğini belirtmiştir (Türkiye 2014 İlerleme Raporu, 2014:5). Her ne kadar Türk tarafı siyasi nedenlerden dolayı görüşmelerin yavaşlatılmaması gerektiğini söylese de, bugün hâlâ bu sekiz fasıl açılmamakta ve devam eden problem nedeniyle hiçbir fasıl kapatılmamaktadır (Dışişleri Bakanlığı, 2014).

Ayrıca, Kıbrıslı Rumlar Türkiye'nin Avrupa Savunma Ajansı'nda yer almasını engellemektedirler. Avrupa Savunma Ajansı'nın amacı Avrupa Savunma Politikası'nın gelişimine katkı sağlamaktır. Fakat Avrupa Savunma Ajansı sadece AB üyesi ülkeleri değil Birlik üyesi olmayıp NATO üyesi olan Norveç'i de kapsamaktadır. Yani Türkiye'nin bu kuruma üyeliğinin önünde Rumların engelinden başka bir engel yoktur. Tüm bu yaşananların ışığında Türk hükümeti, AB'nin Türkiye'nin üyelik sürecini destekleme konusundaki isteksizliğine tepki göstermiş ve AB'nin tutumunu yanlış ve adaletsiz olarak nitelemiştir (Ulusoy, 2008:317). AB'nin tutulmayan sözleri ve Rumların devam eden engellemelerine cevap olarak Türkiye NATO üyeliğini kullanarak;

Rum hükümetinin NATO imkanlarını kullanmasını, AB-NATO toplantılarında yer almasını ve Rumlar ile NATO arasında savunma ile ilgili konularda işbirliğini engellemektedir.

Türkiye'nin AB-NATO İşbirliğini Etkileyen Kıbrıs Politikası Arkasındaki Etmenler

1990'ların sonunda AGSP'nin ortaya çıkmasıyla Türkiye kendisini Avrupa güvenlik ve savunma mekanizmasının dışında kalmış hissetti ve oyunun dışında bırakılma psikolojisi Türk dış politikasında egemen olmaya başladı. Türkiye, tehdit edilen çıkarlarına ve kendisine uygulanan ayrımcılığa cevap olarak, NATO'nun imkanlarının AB tarafından kullanılmasını veto etti. 2001 yılının Aralık ayında AB ve Türkiye arasındaki bu problem Türkiye'nin haklarının korunacağına dair garanti Türkiye'ye verildikten sonra Ankara Mutabakatı'yla çözüldü. Ankara Mutabakatı AB üyesi olmayan Avrupa müttefiklerinin AGSP içerisinde yer almasını düzenlemekteydi. Ankara Mutabakatı, 24-25 Ekim 2002 tarihinde yapılan Brüksel Zirvesi'nde AB Devleti ve Hükümet Başkanları tarafından onaylanmıştır. "AGSP: AB Üyesi Olmayan Avrupalı Müttefiklerin Müdahil Olmaları Hakkındaki Nice Hükümlerinin Uygulanması" başlıklı bu belge, 2002 yılı Aralık ayında Avrupa Konseyi'nde Berlin Artı Anlaşması ile ilgili alınan kararın da temelini oluşturmaktadır.

Türkiye'nin Rumların AB-NATO toplantılarında yer almasını engelleme kararı da Berlin Artı Anlaşması'na dayanmaktadır. Berlin Artı Anlaşması yaklaşık 14 anlaşmadan oluşan AB ve NATO arasında imzalanmış bir anlaşmadır ve AB'nin NATO'nun imkanlarını kullanmasını mümkün kılmıştır. Bu anlaşma sadece NATO üyesi olan, Barış İçin Ortaklık programı üyeleri veya NATO ile güvenlik anlaşması olan AB üyelerini kapsamaktadır. Fakat Kıbrıs ne bir NATO üyesi ne de Barış İçin Ortaklık programı üyesidir. Ayrıca NATO ile bir güvenlik anlaşması da yoktur. Bu nedenle NATO imkanlarının kullanıldığı AB operasyonlarında ve AB-NATO toplantılarına katılmamaktadır.

Öte yandan, Türkiye NATO ve Rumlar arasında Barış İçin Ortaklık Anlaşması imzalanmasını veto etmektedir ve bu Türkiye için stratejik ve siyasi bir karardır. Çünkü Ankara, Rum hükümetine karşı elindeki tek kozun bu olduğunu düşünmektedir. Bugün Türkiye ve AB arasında müzakere süreci Türkiye ve Rum kesimi arasındaki problemlerden dolayı çok yavaş ilerle-

mektedir. Ayrıca Türkiye'nin Avrupa Savunma Ajansı üyeliği Rumlar tarafından bloke edilmektedir. Bu nedenle NATO kartı, Türkiye'nin Kıbrıslı Rumlar ve Türkler arasındaki adaletsiz durumu dengelemek ve Rumların vetosunu sonlandırmak için çok önemli bir koz olarak görülmektedir. Rumların AB-NATO toplantılarında ve işbirliğinde yer almasını engelleyerek, Türk hükümeti Türkiye'nin çıkarlarını koruduğuna inanmaktadır.

Görüldüğü gibi, Annan Planı'nın başarısız olması ve Rumların çözüm olmaksızın AB'ye üyeliğinden sonra, Türkiye'nin AGSP ve AB-NATO işbirliğini de etkileyen Kıbrıs politikası agresif ve milliyetçi bir politikaya dönüşmüştür. Her ne kadar Türkiye'nin Kıbrıs politikası Türkiye'nin Annan Planı'nı desteklemesiyle değişmeye başlasa ve bu Avrupa Birliği'nin Türkiye'nin dış politikası üzerindeki etkisi olarak yorumlansa da, Türkiye'nin değişen Kıbrıs politikasının fayda zarar hesaplamasının bir sonucu olduğu açıktır. Çünkü, Türk hükümeti istediği ya da kendisine vaad edilen faydayı göremeyince, geleneksel Kıbrıs politikasına geri dönmüştür. Aslında Türkiye'de hiçbir şey değişmedi demektedir doğru olmaz çünkü bir kere Türk hükümeti Kıbrısla ilgili cesur bir adım attı (Dedeoğlu, 2012). Fakat, Türk dış politikasında bir dönüm noktası gibi görülen değişim sürdürülememiştir ve Türkiye'nin milli ve siyasi çıkarları Kıbrıs politikasında ve AB ile Kıbrıs çerçevesindeki politikalarında hâlâ çok önemli bir role sahiptir.

Türkiye'nin Kıbrıs Politikasının AGSP Üzerindeki Etkisi

Türkiye'nin Kıbrıs'ın AB-NATO toplantılarına katılması ve NATO imkanlarını kullanmasıyla ilgili vetosu AB ve NATO arasındaki işbirliğini imkansız hale getirmektedir. Bunun en güzel örneği 2007 yılında AB Afganistan'a Kıbrıslı Rumlarında görev aldığı bir polis gücü gönderdiğinde yaşandı. Türkiye, NATO üyesi olmadığı ve NATO ile arasında güvenlik anlaşması olmadığı gerekçesiyle Rumların katılımını reddetti. Rumların süreçten çıkarılmasının ardından AB, NATO ile işbirliği yapamadı. Çünkü Belçika, Yunanistan ve Fransa gibi AB üyesi ülkeler, güvenlik ve savunma gibi konularda karar alınabilmesi için tüm AB üyesi ülkelerin AB ve NATO toplantılarına katılması gerektiğini söylediler. Rumların katılmaması nedeniyle AB ve NATO arasında toplantılar yapılamadı ve işbirliğinin devamı için kararlar alınamadı. Karar alma mekanizmasındaki bu sıkıntılar sadece AGSP ve AB-NATO işbirliğini etkilememekte, aynı zamanda operasyon bölgesinde görev yapan sivil AB personelinin güvenliğini de tehdit etmektedir (Abellan, 2009:7-8).

Kıbrıslı Rumların NATO imkanlarının kullanıldığı AB operasyonlarında yer almasıyla ilgili benzer bir problem 2007 yılında Kosova'da da yaşanmıştır. Her ne kadar AB operasyonu sivil bir operasyon olarak adlandırsada, Türkiye Kıbrıslı Rumların bu operasyonda yer almasını reddetmiş ve NATO imkanları kullanıldığı sürece operasyonun askeri veya sivil bir operasyon olmasının önemli olmadığını belirtmiştir. AB ve NATO'nun işbirliği çağlarına rağmen, Kıbrıslı Rumların NATO imkanlarının kullanıldığı operasyonun bir parçası olması Türkiye'nin çıkarlarına bir tehdit olarak görülmüş ve hem Türk hükümeti hem de Türk ordusu NATO imkanlarının operasyonda kullanılmasına karşı çıkmıştır (Müftüler-Baç and Gürsoy, 2009: 8).

Öte taraftan, AB ve üye ülkeleri Türkiye'ye vetosunu kaldırması için baskı yapmaktadırlar. Her ne kadar Türkiye vetosunu bazı insani durumlarda ya da toplantıların gayri resmi olarak yapılması şartıyla kaldırsada, bu Türkiye'nin Kıbrıs konusunda ılımlı politikasına döndüğü anlamına gelmemektedir. Türk tarafından yapılan açıklamalar bunun en güzel kanıtıdır. Örneğin, Abdullah Gül kuralların 2002 yılında konulduğunu, Türkiye'den daha fazla esneklik ve fedakarlık beklenmemesi gerektiğini söylemiştir. Kendi karar alma mekanizmasını bahane etmek yerine AB'nin bu duruma bir çözüm bulması gerektiğini ifade etmiştir (Şimşek, 2007). Ahmet Davutoğlu da, Türk tarafının Kıbrıs Rum yönetimini yasallaştıracak adımlar atmasının beklenmemesini gerektiğini vurgulamıştır (Kart, 2011).

Açık olan, Kıbrıslı Türklerin izolasyonu sona ermediği, adada çözüm olmadığı sürece Türkiye'nin çıkarları Türkiye'nin Kıbrıs politikasının ve AB ile ilişkilerinin ardındaki temel etmen olmaya devam edecektir. Aynı zamanda resmi olarak AB-NATO işbirliği yapmak mümkün olmayacak, Türkiye'nin Kıbrıs politikası Rumların AB-NATO toplantılarında yer almasını ve AB-NATO stratejik işbirliğini engellemeye devam edecektir.

SONUÇ

Kıbrıslı Rumların 1990 yılında AB'ye tam üyelik başvurusunun ardından, AB Kıbrıs sorununun içinde aktif bir şekilde yer almaya başladı. Her ne kadar Türkiye Kıbrıs meselesi ve Türkiye-AB ilişkileri arasındaki bağlantıyı reddetsede, Türkiye'ye adaylık statüsünün verildiği 1999 yılındaki Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'nin AB üyeliği Kıbrıs sorununun çözümüne bağlı hale geldi. AB adada çözüm olmaksızın Kıbrıslı Rumların AB'ye üye olabileceğini duyurduktan sonra, Rumların AB'ye katılımından önce adada çözümü sağ-

lamak için gösterilen çabalar artırıldı ve Türk hükümeti bu çabaları destekleyenlerin başında yer aldı. Fakat, Türk hükümetini Kıbrıs sorununun çözülmesi için izlediği ılımlı politikalara ve Kıbrıslı Türklerin Annan Planı'na verdiği desteğe rağmen Kıbrıslı Rumların tüm adanın temsilcisi olarak AB'ye katılması Türkler arasında büyük bir hayal kırıklığı yarattı. Buna ek olarak, Kıbrıslı Türklerin dezavantajlı durumuna son verilmedi. Sonuç olarak Annan Planı'na verilen Türk desteğine rağmen plan sonrasında verilen sözler AB tarafından tutulmamıştır. Buna cevap olarak Türkiye NATO üyeliğini Kıbrıs Rum kesiminin AB-NATO toplantılarında ve NATO imkanlarının kullanıldığı AB operasyonlarda yer almasını engellemek için bir araç olarak kullanmaktadır. Fakat, Türkiye'nin Kıbrıs politikası yalnızca Kıbrıs Rum kesimini değil, aynı zamanda AB-NATO işbirliğini, AGSP'nin gelişimini ve Türkiye-AB ilişkilerini de olumsuz yönde etkilemektedir ve etkilemeye devam edeceği de aşıkardır.

REFERANSLAR

- ABELLAN, M.M.. "Turkey, the European Security and Defence Policy, and Accession Negotiations". Working Papers-17, 2009, <http://sinan.ces.metu.edu.tr/dosya/miguelwp1.pdf>
- Avrupa Konseyi, "Presidency Conclusions: Copenhagen European Council", 2002. <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/newsWord/en/ec/73842.doc>
- Avrupa Parlamentosu, "Presidency Conclusions: Luxembourg European Council", 1997. http://www.europarl.europa.eu/summits/lux1_en.htm
- CAYHAN, E., "Towards a European Security and Defence Policy: With or Without Turkey?", **"Turkish Studies"**, 2003, 4 (1), s. 35-54.
- DEDEOĞLU, B., "Forgetting about the EU and beyond", **Today's Zaman**, 2012, <http://www.todayszaman.com/columnist-290677-forgetting-about-the-eu-and-beyond.html>
- Dışişleri Bakanlığı, **Türkiye-AB İlişkileri**, 2014, <http://www.mfa.gov.tr/reasons-between-turkey-and-the-european-union.en.mfa>
- Genel İşler Konseyi, 2576th General Affairs Council meeting, Luxembourg, 2004. Available at: http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/gena/80142.pdf

- KART, E., 2011. *No end in sight to solving NATO-EU-Turkey 'entrianglement'*; accessed 5th March 2011. http://www.todayszaman.com/newsDetail_getNewsById.action?load=detay&newsId=231322&link=231322
- MÜFTÜLER-Baç, M. and GÜNEY, A. "The European Union and the Cyprus Problem", **Middle Eastern Studies**, 2005, 41 (2), s.275-287
- SOLER, E., "Turkey's reluctant involvement in ESDP: Europeanisation as a round trip". Second Global International Studies Conference. Ljubljana, 2008, http://www.wiscnetwork.org/ljubljana2008/papers/WISC_2008-293.pdf
- ŞİMŞEK, A., 2007. "Cyprus a Striking Point in NATO-EU Cooperation", Southeast European Times.
- TALAT, M.A. "Turkish Cypriot's Expectations from the European Union", **Turkish Policy Quarterly**, 2005, 4 (3), s. 25-30.
- TOCCI, N. and KOVZIRIDZE, T. "Cyprus", in Coppieters, B. et al., **Europeanization and Conflict Resolution**, Academia Press.
- Türkiye 2014 İlerleme Raporu, 2014, Avrupa Komisyonu, Brüksel, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2014/20141008-turkey-progress-report_en.pdf
- ULUSOY, K. "The Europeanization of Turkey and its impact on the Cyprus Problem", **Journal of Southern Europe and the Balkans**, 2008, 10 (3), s.309-329
- YAKIŞ, Y. "Cyprus Question in the EU Context", **Magazine True**, 2005, Vol. 6.

ULUSLARARASI İLİŞKİLER BAĞLAMINDA KUZEY KIBRIS TÜRK CUMHURİYETİ VE ADA GÜVENLİĞİ AÇISINDAN SİBER GÜVENLİK VE KRİTİK ALTYAPILAR ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Vahit GÜNTAY *

Özet

Uluslararası ilişkilerde güvenlik kavramı ve çalışma alanı özellikle Kıbrıs'ın da bulunduğu coğrafyada farklı bir öneme ve anlama sahiptir. Uluslararası ilişkiler anlamında özel ve farklı bir çalışma alanını da ortaya çıkaran siber güvenlik ise Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve ada güvenliği açısından her geçen gün önemini artırmaktadır. Özellikle kritik altyapıların önemi ve bunların diplomatik açıdan uluslararası ilişkiler bağlamında önemi Kıbrıs'ta çalışmaları ve toplantıları hızlandırmış, farkındalık oluşturmuştur. Siber güvenlik alanında tüm uluslararası aktörlerin elinde artık bir caydırma mekanizması haline gelen siber saldırılar ve uluslararası gündemi meşgul eden siber terörizm ve savaşlar uzun vadede tüm devletlerin gündeminde geniş yer tutacaktır. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde yer alan siber güvenlik merkezli toplantılar, raporlar ve değerlendirmeler bu manada dikkatle değerlendirilmelidir. Yakın coğrafyada Türkiye'nin de bu alanda yaptığı tatbikatlar ve çalışmalar ortak bir platformda daha değerli ve anlamlı olacaktır. Sonuç olarak uluslararası ilişkiler anlamında siber güvenlik temelli yaklaşımlar ve çalışmalar adanın güvenliği açısından önem kazanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Güvenlik, Siber Güvenlik, Kritik Altyapılar, Siber Caydırıcılık

* Araştırma Görevlisi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü, vahitguntay@gmail.com

**TURKISH REPUBLIC OF NORTHERN CYPRUS' AND ISLAND'S
CYBER SECURITY IN THE CONTEXT OF INTERNATIONAL
RELATIONS AND AN EVALUATION ABOUT CRITICAL
INFRASTRUCTURES**

Abstract

Security concept and studying area in international relations have a different importance and meaning especially in a geography which also contains Cyprus. As for 'Cyber Security' has an increasing importance for Turkish Republic of Northern Cyprus and island security and also reveals special and different studying area in the meaning of international relations. Especially critical infrastructures' importance and those diplomatical importance in the context of international relations have accelerated the meetings and studies in Cyprus and created awareness. Cyber attacks are a deterrence mechanism of international actors in cyber security area and cyber terrorism with wars which occupy international agenda, will have a wide coverage all states' agenda. Cyber security based meetings, reports and evaluations have to be discussed carefully in Turkish Republic of Northern Cyprus. Turkey's drills and studies will be more significant in a common platform at nearby geography. Consequently cyber security based approaches and studies will have an importance for the security of island in the context of international relations.

Key Words: International Security, Cyber Security, Critical Infrastructures, Cyber Deterrence

GİRİŞ¹

Uluslararası ilişkiler bağlamında önemli kavramlardan birisi de “güçler dengesi” kavramıdır. Ülkelerin kendi çıkarlarını koruma adına öngördükleri tehditlere karşı önlem almaları ve düşmanlarına karşı ittifak geliştirmeleri; böylece bir denge oluşması, belli bir süre sonra dengelerin tekrar oluşturulması gerekmektedir. Önemli olan yaklaşımsal ve amaçsal olarak çıkarın maksimize edilmesidir. Bu doğrultuda güvenlik kavramı içinde çatışmanın boyutu bakımından tarihsel olarak birtakım değişimler gözlenmektedir.

Devletlerin sahip oldukları konvansiyonel ya da nükleer güç bir caydırıcılık oluştururken, bu türden unsurların kullanımı yıkıcı etkilere sahip olabilmektedir. Özellikle büyük güçlerin birbirlerine karşı sahip oldukları, başta nükleer silahlar ve askeri kapasiteleri olmak üzere, kullanıldığı anda yakın çevrede tahribat bırakmaktadır. Güvenlik bağlamında nükleer caydırıcılık açısından tarafların taarruz kabiliyeti tam olarak bilinmese de ölçüsü ve niteliği az çok tahmin edilebilmektedir ve sonuçları görülebilmektedir. Hatta büyük bir nükleer savaş sonrasında dünyanın büyük olasılıkla yok olacak duruma gelebileceğini tahmin etmek zor değildir. Savunma mekanizması ise bu doğrultuda yetersiz kalacaktır. Nükleer güç ile ilgili bir gövde gösterisi dahi düşmanı geri adım atmaya zorlayabilmektedir.

Devletlerin çıkarsal amaçları bu doğrultuda yeni savaş ve saldırı yöntemlerini beraberinde getirmiştir. “*Siber Terörizm*”, “*Siber Saldırı*”, “*Siber Caydırıcılık*”, “*Siber Güvenlik*” olarak ele alınan kavramlar farklı gelişmeleri ve uluslararası arenada farklı bir çatışma alanını ortaya çıkarmıştır. Hem mikro hem de makro düzeyde yapılan bu türden saldırılar maliyet açısından da devletleri zorlamazken, saldırıları kimin yaptığına dahi ulaşılamamakta, bu da devletlerin elini güçlendirmekte ve önünü açmaktadır. Nükleer caydırıcılığın aksine siber caydırıcılıkta taarruz kabiliyeti, yeri ve zamanı bilinmezken; telafi edilemez ekonomik kayıplar verdirilebilmekte ve can kaybı da yaşanmamaktadır. Diğer taraftan hem saldırı hem de savunma ayağında daha etkili manevralar yapılabilen ve zarar en aza inebilmektedir. Fakat bu türden saldırıların veya terörizmin caydırıcılığı ancak ve ancak hayata geçirildiğinde gerçekleşebilmektedir.

¹ Bu çalışmanın “Giriş” ve “Güvenlik Kavramının Güncel Boyutu” bölümlerinin teorik açıklamaları daha önce Giresun Üniversitesi tarafından düzenlenen VI. Karadeniz Uluslararası Sempozyumu’nda sunduğum “Karadeniz Ülkeleri Güvenliği Bağlamında Siber Terörizm ve Uluslararası İlişkiler” adlı bildiri den kurgulanmıştır.

Sahip olduğu dolaylı etkiyle siber güvenlik önemli bir çalışma alanını oluşturmaktadır. Örneğin, siber bir müdahalede nükleer bir santral kontrol edilebilir, yönetilebilir ve hatta bir siber saldırı sonucu yok edilebilir. ABD’li güvenlik uzmanı olan ve önemli görevlerde bulunmuş *Richard Clarke*’ın² da belirttiği önemli hususlardan birisi; dünyanın herhangi bir yerinde binlerce hedefin vurulabilme olasılığı son derece yüksek gerilimli krizlerin meydana gelmesine neden olabilirken, nükleer savaşı engelleyen güç olan caydırıcılık siber saldırılarda farklı işlemektedir. Siber savaş olgusunun yanında Soğuk Savaş döneminin açık ve şeffaf kaldığı belirtilmektedir.

Uluslararası ilişkiler literatürü bağlamında, güvenlik çalışmaları içinde siber güvenlik çalışmaları ve teorik yaklaşımlar önem kazanmaya başlamıştır. Bunun en önemli sebeplerinden birisi de etki alanının genişlemesi ve diplomatik anlamda farklı sonuçlar ortaya çıkarmasıdır. Siber saldırıların yapılış ve gelişme biçimine göre, terörizm kavramının içinde olup olmadığı ise hâlâ tartışma konularından birini oluşturmaktadır. Uzun vadede, devletler arasındaki ilişkileri belirleyici bir etkiye sahip olabilecek siber güvenliğin pratikte de önemli sonuçlara yol açması beklenmektedir.

Güvenlik Kavramının Güncel Boyutu Üzerine

Güvenlik kavramı devlet olarak örgütlenen bir toplumun düzen ve güvenirlilik içinde olması durumunu ifade etmektedir. Uluslararası güvenlik ise, bu durumun birden fazla uluslararası aktör arasındaki uyumundan ve çatışmasından doğmaktadır. Bu çatışmanın boyutu, tek taraflı bir saldırıdan oluşabileceği gibi çok taraflı bir uyumsuzluk sonrası karşılıklı müdahalelerin ortaya çıkmasıyla derinleşebilir. Tarihsel süreç uluslararası aktörlerin kendi kimliklerini kazanmasıyla müdahaleleri genelde askeri unsurlarıyla karşımıza çıkarmıştır. Fakat günümüz imkanları ve stratejileri askeri unsurların yıkıcı özelliklerini inanılmaz boyutlara taşımıştır. Bu durumu göze almak istemeyen aktörler, birbirlerini caydırmada ve etkilemede farklı saldırı ve savaş tekniklerini geliştirmeye de başlamıştır. Bu değişim aslında önemli bir teorisyen olan Kenneth Waltz’un 1954’te vurguladığı verileri destekler niteliktedir. “*Man, State and the War*” adlı eserinde savaşın nedenleri ve gelişimi ile ilgili görüş ayrılıklarını ortaya koymaya çalışan Waltz, filozoflar arasındaki görüş

² “*Cyber War, The Next Threat to National Security and What To do About It*” adlı kitabın da yazarı olan Clarke, “Siber Savaş” olarak adlandırdığı çekişme alanıyla ilgili ABD’de bağımsız bir merkezin de yürütülmesinde önemli görevler almıştır.

ayrılıklarının aslında belirleyici olmadığını, sadece zamanın ve uygulamanın değiştiğine dikkat çekmektedir. Aslında kendi zamanından örneklerle yola çıkan Waltz, farklı teorilerin farklı yaklaşımları beraberinde getirdiğini, eğer ortada bir çatışma varsa bunun niteliğinin değişebileceğini vurgulamaktadır.

Güvenlik kavramı, tarihsel süreç içerisinde çeşitli anlamlar kazanmış ve günümüze ulaşmıştır. Bir bakıma kavramın anlamı ve aktörlerin bu kavramla ilgili algıları sürekli bir devingenlik içinde dönüşmektedir. XX. yüzyılda yaşanan büyük savaşlar ve toplumsal değişimler, uluslararası ilişkilerde yeni görüşlerin ortaya çıkmasıyla birlikte güvenlik kavramı da değişime uğramıştır. XX. yüzyılın sonlarına doğru ise Soğuk Savaş döneminin sona ermesiyle güvenliğin farklı sektörleri ortaya çıkmış ve ortaya çıkan bu ‘sektörleşme’ güvenlik algılarında da derinleşmeye yol açmıştır. Bu dönemde güvenlik konusu ve kavramı farklı konular için yeniden değerlendirilmiş ve eski yaklaşımlara eleştiriler getirilerek yeni yaklaşımlar ortaya konulmuştur.³

Sosyal bilimlerde çoğu kavramın birden çok tanımı vardır. Güvenlik kavramı da bunların içinde yer alan çok yönlü kavramların başında gelmektedir. Günümüzde dahi hâlâ farklı tanımları üzerinde durulan güvenlik önemli tartışma alanlarından birini de oluşturmaktadır. Özellikle Soğuk Savaş sonrasında yaşanan gelişmelerle birlikte güvenlik algısında ve deneyimlerinde de farklı unsurlar ön plana çıkmıştır. Bu unsurların ortaya çıkışında nükleer caydırıcılığın yoğunlaştığı Soğuk Savaş döneminin aksine 11 Eylül sonrası farklı bir tehdit anlayışının varlığı önemli bir yere sahiptir. “*Terörizm*”, “*Haydut Devletler*”, “*Etnik Çatışmalar*”, “*Siber Tehditler*” bunların belli başlı alt çalışma alanlarını oluşturmaktadır.

Bu türden bir değişimin ortaya çıkışında hedeflerin ve tehdit algılamalarının evrimi de önemli bir yere sahiptir. Yeni güvenlik arayışlarına ihtiyaç duyulmaktadır. Devlet ve birey bazındaki gelişmeler, dünya görüşünün değişimi ve hedeflerin farklılaşması, tekrar yakalanan bu hedeflerin yitirilmesinin verdiği korku da farklı yaklaşımları beraberinde getirmektedir. Sahip olunmayan bir güce kavuşmak, güvenlik olarak daha özgür adımları beraberinde getirir. Bu doğrultuda, sahip olunan bir gücün kaybı tüm aktörler adına daha saldırgan bir tutum ortaya çıkarabilir.⁴

³ Coşkun, Bezen Balamir, “Günümüzde Değişen Güvenlik Algıları ve Güvenlik Sorunu Olarak Kıbrıs”, Tamçelik Soyalp (Ed.), **2012 Kuzey Kıbrıs Gelecek Vizyonu**, EkoAvrasya Yayınları, 2013, s. 203-206.

⁴ Çetinkaya, Şeref, “Uluslararası İlişkiler Teorilerinin Güvenliğe Bakış Açılan”, **21. Yüzyılda Sosyal Bilimler**, S 2, Aralık-Ocak-Şubat 2012-2013, s. 241-245.

Özellikle uluslararası ilişkiler bağlamında, günümüzde güvenlik çalışmalarına ve alanına yönelik yaklaşımlar da teorik olarak farklılaşmıştır. Bu yaklaşımların değişiminde, Soğuk Savaş'ın sonuçlanmasından bu yana geçen süreçte güvenlik tanımı ve algılamalarındaki farklılık dönemin yapısını belirlemede büyük rol oynamaktadır. Avrupa'da var olan bu çerçevede, günümüz güvenlik algısı daha geniş bir kapsama oturtulmuştur. Küreselleşme ve diğer taraftan bölgesel ölçekli etnik ve dini çatışmalarla yoğrulan uluslararası sistem, ekonomik istikrarsızlık ve '*risk kültürü*' ile şekillenen bir dönemi beraberinde getirmiştir.⁵

*Değişen ve gelişen dünyanın*⁶ ortaya çıkarmış olduğu yenilikler, teknolojik olarak uluslararası aktörlerin saldırı ve savaş stratejilerini de etkilemiştir. Bu durum an itibariyle o kadar gelişmiştir ki, siber saldırıların zamana ve mekana göre bir kapasitesi olmuştur. Tartışılan ve tam olarak adının koyulamadığı boyut ise, yaşananların tek taraflı bir saldırı olduğu mu yoksa savaş olduğu mudur.

Soğuk Savaş'ın getirdiği imkanlar, bu doğrultuda belirleyici bir unsur olmuştur. Gelişen dünyadaki imkanların doğası tamamen değişmiştir. Değişen ekonomik koşullara göre devletlerin verdiği cevap ve manevralar ise, temelden birçok unsuru etkilemiştir. Kural koyucuların düşündükleri durum, devletin çıkarlarını sadece uluslararası arenada maksimize etmek olmamış, ayrıca iç hukukta da güvenlik kaygılarını ön plana çıkarmıştır. Bu türden bir yaklaşım, siber güvenlik anlamında devletleri farklı bir savaş türüne yönlendirmiş, farklı tatbikat türlerini ve ittifak biçimlerini, arka plandaki politik faaliyetleri beraberinde getirmiştir.⁷

⁵ Bakan, Zerrin Ayşe, "Soğuk Savaş Sonrasında Yeni Güvenlik Teorileri ve Türkiye'nin Güvenlik Algılamaları", **21. Yüzyıl Dergisi**, Ekim-Kasım-Aralık 2007, s. 36-43.

⁶ Vurgulanan bu kavramın algısı dünyanın farklı yerlerinde farklı şekillerde yorumlanmaktadır. Dünyanın değişimi gelişmiş ülkelerde hayatı kolaylaştıran bir algı olarak yer ediniyor, gelişmekte olan ülkelerde yeni ufuklar ve umutlar olarak algılanmakta, az gelişmiş ve gelişmemiş ülkelerde ise değişimin ve teknolojinin dünyayı ipotek altına aldığı ve bu gelişimin belirli bir zümreye hitap ettiği yönündedir.

⁷ Kinsey, Christopher, **Corporate Soldiers and International Security**, London and New York, Routledge, 2006, pp. 114-116.

Şekil 1. Siber Caydırıcılığın Etkisel Olarak Nükleer Etkiye Göre Şiddeti⁸

Libicki'nin de özellikle vurgulamak istediği ve siber etkiye yaptığı atıf Şekil 1'de nükleer etki, konvansiyonel etki ve diplomatik-ekonomik yaptırım ile daha iyi ifade edilmiştir. Bu etki türünde, ittifak ve güvenlik rolü içerisinde nükleer etki ne olursa olsun uzun vade de sahip olduğu caydırıcılık etkisini sürdürecektir gibi gözükmektedir.

Akdeniz Bağlamında Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve Kıbrıs Adasının Uluslararası Güvenliği

Akdeniz'in sahip olduğu tarihsel önemin yanında geçirdiği jeopolitik evrim bölgeyi birçok benzer coğrafyadan farklı kılmaktadır. Bunların en başında sahip olunan kaynakların önemi ve bu kaynaklara duyulan ihtiyacın da ayrıca keşfi yer almaktadır. Bu keşfin ve evrimin merkezinde ise Kıbrıs adası vardır.

Kıbrıs adası tarihin çatışmacı akışında tek bir gücün egemenliği altında kalmamıştır. Ortadoğu coğrafyasından Avrasya'ya uzanan çok geniş katmanlı ve çok uluslu bir satranç oyununun tam ortasında Doğu Akdeniz ve Kıbrıs adası, Kıbrıslı Türklerin Rumlarla veya Türkiye'nin Yunanistan'la çözeceği bir sorun olmanın çok ötesinde kendini hissettirmektedir. Bölge sadece bazı NATO ülkelerine kıyı veren deniz olmanın ötesinde uluslararası çıkar gruplarının, kıtasal ve küresel güçlerin her türlü menfaatlerinin çarpıştığı bir bölge olarak da önemlidir.⁹

⁸ Libicki, M.L., **Cyberdeterrence and Cyberwar**, Santa Monica, Rand Corporation, 2009, p. 29.

⁹ Keser, Ulvi, "Doğu Akdeniz'de Güvenlik ve Kıbrıs Adasının Stratejik Pozisyonu", **Atılım sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 2, Sayı 1, 2012, s. 58-60.

Bu menfaatlerin çarpıştığı noktadaki Doğu Akdeniz ve Kıbrıs sahip olunan nitelikler ile de dikkat çekicidir. Doğu Akdeniz, dünyanın stratejik değere sahip en önemli bölgesidir. Süveyş Kanalı, Uzak Doğu'dan Avrupa'ya deniz ulaşımını 7000 deniz mili kısaltmıştır. Dünya ticaretinin %30'u Akdeniz'den geçmektedir. Akdeniz'de her gün 4.000 civarında yük ve ticaret gemisi seyir halindedir. Her yıl Boğazlardan sadece Rusya'ya ait 40.000 civarında ticaret gemisi Akdeniz'e geçiş yapmaktadır. Tespit edilmiş petrol rezervlerinin %68'ine, doğal gaz kaynaklarının ise %41'ine sahip Orta Doğu coğrafyasının sıcak denizi olan Doğu Akdeniz, aynı zamanda Büyük Orta Doğu Projesi'nin de çekirdeğini oluşturmaktadır.¹⁰

Bu veriler ışığında özellikle bölge ve ada açısından bakacak olursak güvenlik ortamından bahsedebilmek için bölgesel olarak tehdidin ortadan kaldırılması, hürriyetin sağlanması ve tehlikenin bertaraf edilerek, özerk ve bağımsız veya kendi kendilerini yönetme ve yönetimi paylaşmaya dayalı yapıların oluşturulması gerekmektedir. Güvenlik kavramı, özerklik ve bağımsızlığın koruyucusu ve güvencesi olarak ortaya çıkmaktadır. Güvenlik olmadan, gruplaşmak suretiyle hürriyete ve güven ortamına ulaşmak çok zor bir süreçtir.¹¹ Çatışmacı ortamın getirdiği süreçte kazanan yanında kaybedenin olması adadaki süreç gibi tekrar kazanma veya kaybettiğini geri alma gibi mücadelelerin sonunu getirmeyecektir.

Çekişme alanı olması itibariyle Doğu Akdeniz'in ve Kıbrıs adasının ilgi olarak farklı güçlerin de dış politikalarında yer alması dikkat çekicidir. Örneğin İngilizler, adanın stratejik önemini açıklarken, Kıbrıs'ın Orta Doğu, Kafkasya, Güneydoğu Avrupa ve Akdeniz gibi karışık bir bölgede, oldukça önemli bir rol üstlendiğini belirtmektedirler. Bu doğrultuda İngilizler, gerek Doğu Akdeniz'de, gerekse Orta Doğu'da daha etkin olabilmek için Kıbrıs meselesi diye bir meselenin olmamasını istemektedir. Petrol boru hatlarının geçiş güzergahı, Arap-İsrail barış süreci ve Irak'ın geleceğinin belirlenmesi gibi etkenlerle doğrudan ilintili olan Kıbrıs'taki istikrarlı barış en çok İngiltere'nin işine gelecektir.¹² Bu yüzden bölge coğrafyasının değeri ve geçiş noktasındaki üstünlüğü dikkat çekici olmanın ötesinde, çevredeki ülkelerin ilgisinin

¹⁰ Olgun, M. Ergün, "Doğu Akdeniz'de Hidrokarbon Politikaları ve Kıbrıs", Tamçelik Soyalp (Ed.), **2012 Kuzey Kıbrıs Gelecek Vizyonu**, EkoAvrasya Yayınları, 2013, s. 75-76.

¹¹ Hürsoy, Siret, "Kuramlar ve Kıbrıs Sorunu Üzerine Çıkarımlar", **Ege Akademik Bakış**, Cilt 13, Sayı 2, Nisan 2013, s. 260-262.

¹² Tamçelik, Soyalp, "Kıbrıs'taki İngiliz Üslerinin Stratejik Önemi", **Uluslararası İnsani Bilimleri Dergisi**, Cilt 8, Sayı 1, 2011, s. 1512-1520.

olmazsa olmazlarından biridir ve dış politika ajandalarında yer alması gereken bir unsurdur.

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve Siber Güvenlik, Kritik Altyapılar

Siber güvenlik dünyası açısından, tehditlerin büyük kısmı birden fazla değişkenle meydana gelmektedir. Tehdidin çok boyutluluğu, savunma içinde de benzer bir yaklaşımı zorunlu kılmaktadır. Hamlelerin gizliliği yanında, gelişmiş ağ güvenlik çözümleri ile ortaklıkların kurulmasına ihtiyaç duyulmaktadır.¹³

Güvenlik sağlanması adına kurulan ittifaklar, büyük ölçüde hem ittifak üyelerinin ortak çıkar kesişmesini hem de karşı tarafın riskini benzer biçimde algılanmasını gerektirmektedir. Dolayısıyla, birbirleri ile etkileşim halinde olan askeri, ekonomik ve jeostratejik faktörlerin tümü, hem biz hem de öteki kavramına göre düzenlenmektedir.¹⁴

Bölgesellekle güvenlik arasındaki bir başka bağlantıda, yerel çatışmaların bölgesel sonuçları ile ilgilidir. Bunlar güvenlik yapısının tabiatına ve çeşitli güvenlik problemlerinin belirli bölgelerde yatay ve dikey ilişkili olmasına bağlıdır. Bunun oranları ise değişken olabilir. Örneğin, bir bölgedeki güvenlik işbirliği, istikrarın gelişmesine yol açabilmektedir.¹⁵ Fakat siber anlamda, devletlerin birbirlerine karşı uyguladığı baskı hep bir kuşkuyla beraberinde getirebilecektir.

Siber ortamda devletler her zaman güçleri ile doğru orantılı olarak mücadele edemedikleri için, siber savaş benzer bir *asimetrimin*¹⁶ yaşanmasını sağlamaktadır. Bu asimetri Estonya, Gürcistan ve İran'daki siber saldırı örnekleri

¹³ Bıçakçı, Salih, **21. Yüzyılda Siber Güvenlik**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013, s. 39-45.

¹⁴ Dedeoğlu, Beril, **Uluslararası Güvenlik ve Strateji**, İstanbul, Derin Yayınları, 2003, s. 222-225

¹⁵ Hettne, Björn, "Teori ve Pratikte Güvenliğin Bölgeselleşmesi", Aydın Mustafa (Ed.), **Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012, s. 355-357.

¹⁶ Asimetri Brockhaus sözlüğünde "eşitsizlik, simetri eksikliği" olarak tanımlanmaktadır. Asimetri, eşitsizlik ve nispetlilik bağlamında uluslararası ilişkilerde hemen hemen sisteme dair bir olgudur. Aktörler arasındaki yaygın ayrım da; süper güç, bölgesel güç, küçük-orta ölçekli devletler olarak eşitsizlik üzerinedir. Bkz. Oğuzhan Ergün, "Güvenlik Kavramında Gelişmeler ve Asimetrik-Hibrit Savaşlar", **21. Yüzyılda Sosyal Bilimler**, Sayı:8, Haziran-Temmuz-Ağustos 2014.

rinde olduğu gibi, bilgi üstünlüğüne sahip taraf lehine büyük avantaj sağlamaktadır. Önümüzdeki dönemde konvansiyonel olarak yenilmesi mümkün olmayan düşmanın, mağlup edilmesini mümkün kılacak bu tür asimetrik olaylara da rastlanabilecektir.¹⁷ Bu bağlamda saldırı ve savunma stratejileri ve gelişmeleri yanında kritik altyapıların sahip olduğu nitelik de önem taşımaktadır. Özellikle Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin de sahip olduğu jeopolitik durum ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ile olan çekişme de göz önünde bulundurulursa enerji altyapısı ve bu çalışmaların başka güçlerce takibi daha da önem kazanmaktadır. Adanın enerji koridoru üzerindeki niteliği ve sahip olunan altyapının başka güçlerce takibi gözden kaçırılmamalıdır.

Siber güvenliğin sağlanması açısından adadaki enerji altyapısı olmak üzere kritik altyapıların takibi ve bu türden olaylar, çevre ülkelerin ve belli başlı güçlerin tümünü harekete geçirmiştir. Ülkeler siber güvenliğin temelleri bağlamında siber alanda istihbarat operasyonları yapabilmeye, bu tür operasyonlara da karşı koyabilmeye becerisini geliştirme yollarını aramaya başlamıştır. Siber güvenlikte kriz yönetimi ve *kritik altyapıların*¹⁸ korunması hususunda bölge ülkeleri ciddi atılımlar içine girmiştir. Siber diplomasi masalarının oluşturulması ve bu bağlamda çalışmalarının hızlandırılması, bölge ülkeleri açısından hız kazanmıştır. Türkiye ölçeğinde de birimler kurulmuş ve siber tatbikatlar gerçekleştirilmiştir. Sadece ülkeler ölçeğinde değil, makro düzeyde NATO ve Avrupa Birliği gibi kuruluşların da siber güvenlik stratejileri ürettiği gözlenmektedir. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde de benzer toplantıların ve görüşmelerin hız kazandığı görülmektedir.

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde farkındalık oluşturma ve siber güvenliğin gelişimi ile ilgili çalışmalar yapmak amacı ile üst düzey girişimlerin ve temsililerin de olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Daha önce yapılan toplantılarda Bilişim Gelişmişlik Endeksi'nde yer alan ülkeler ile ilgili veriler tartışılmıştır. Türkiye Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı tarafından ortak çalışmalar ve toplantılar Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ile birlikte ortaklaşa yapılmıştır. Yapılan konferanslar ve seminerlerde bireylerden baş-

¹⁷ Erdoğan, Barış, "Siber Savaş", **Milli Güvenlik ve Askeri Bilimler**, Cilt 1, Sayı 2, İlkbahar 2014, s. 172-173.

¹⁸ *Kritik altyapı* kavramı özel bir öneme sahiptir. Bu altyapılardan işlenen bilginin gizliliği, bütünlüğü veya erişilebilirliği bozulduğunda; can kaybına, büyük ölçekli ekonomik zarara, ulusal güvenlik açıklarına veya kamu düzeninin bozulmasına varabilecek ciddi sıkıntılar doğabilmektedir.

layarak özel sektör ve kurumların bilgilendirilmesi temel amaç olarak ajandaya eklenmiştir.

2014 Nisan'ında gerçekleştirilen CypSec-KKTC Siber Güvenlik Konferansı önemli bir farkındalığı oluşturma adına farklı soruların tartışıldığı ve üst düzey bir etkinlik olarak yakın dönemde tarihteki yerini almıştır. Bu türden etkinliklerin ve organizasyonların özellikle bu bölgede gerçekleştirilmesi sadece siber güvenlik ve tehditler anlamında değil, kritik altyapıların korunması ve arka planda verilerin takibi açısından ciddi bir önem arz etmektedir.

Sonuç Olarak;

Uluslararası sistem yeni teknolojik gelişmelerle birlikte güvenlik anlamında evrimini sürdürecektir. Güvenlik olarak bu türden gelişmeler iki yönlü bir değişimi beraberinde getirecektir. Bunlardan ilki nükleer ve konvansiyonel silahların sahip oldukları kalitenin ve etkinin gelişimidir. Gelişen imkanlarla birlikte bu tür silahların etki alanı ve düzeyi, caydırıcılık rolü uzun bir dönemde yine en üst seviyede sınırları zorlayacak ve devletleri karşı karşıya getirecektir. İkinci değişim ise siber anlamda yaşanacak olan çekişmelerdir. Bilgiye erişim ve bu bilginin karşı bir güç olarak tekrar kullanılması, devletlerin yönetsel ve askeri anlamda sistemleri üzerinde olan etki ve saldırılar önemini daha da artıracaktır. Öyle ki bu düzeyin etki olarak nükleer ve konvansiyonel caydırıcılık düzeyine ulaşması bile beklenebilir.

Uluslararası güvenliğin oluşturulmasında ve devam ettirilmesinde en önemli unsurlardan bir tanesi de başta devletler olmak üzere uluslararası aktörler arasındaki samimiyettir. Siber saldırıların kim tarafından yapıldığı konusundaki kirlilik bu türden gelişmeler sonrasında söylenti ve komplolarla birlikte samimiyet ortamını zedeleyici bir duruma dönüşmektedir. Devletler açık veya kapalı şekilde siber saldırıları desteklemekte veya bizzat uygulamaktadır. Siber saldırılar sonrası bu türden gelişmeler suçlamalarla birlikte güven ortamını zedelemektedir. Bunun en önemli nedenlerinden biri de yakın coğrafyada karşılıklı ilişkilerin bozulmaması yönündeki istektir.

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin önemli bir koridorda tam da merkez de oluşu yadsınamaz ve günümüz gelişmeleriyle birlikte daha da hissedilir anlamdaki enerji üstünlüğü gözden kaçırılmaması gereken durumlardan birisidir. Örneğin bu koridor üzerindeki Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin sahip olduğu verilerin takibi ve yapılacak projelerin verilerinin düzenli olarak başka güçlerce kullanılması sahip olunan avantajı kaybettirmeyeceği gibi

süreci dezavantaja da dönüştürecektir. Sahip olunan stratejik önem sadece koridorda gerçek bir merkez olmanın yanında, yakında Orta Doğu coğrafyasına hakim boyuttaki konum ile bu durumu daha da güçlendirmektedir.

Türkiye'nin de içerisinde yer alabileceği diplomasi masaları ve siber ta-kımların oluşturulması, bu doğrultuda strateji ve politikalar üreterek farkındalık yaratılması bir ihtiyaç değil, bir zorunluluktur. Bu doğrultuda geniş katımlı müttefik organizasyonlar yerine olaya ve duruma göre ad hoc birliktelikler de oluşturulabilir. Türkiye ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin beraber hareket ettiği, saldırı ve savunma tabanlı birliktelikler her zaman kazanç sağlayacaktır. Yakın coğrafyaların her alanda özellikle bur türden mikro örgütlenmelere özellikle günümüzde daha çok ihtiyacı bulunmaktadır.

Bu bağlamda, Türkiye'de tatbikatlar yapılmakta ve saldırı-savunma alanında tedbirler alınmaktadır. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde çalışmaların niteliği de kalite olarak artmıştır. Siber güvenlik anlamında gelinen nokta, hiçbir devlet adına tatmin edici olmayacaktır. Adeta organik bir yapıya sahip olan siber dünya, yenilenmenin ve savunmanın yanında saldırı bilincinin de olmasını gerekli kılmaktadır.

KAYNAKÇA

- BAKAN, Zerrin Ayşe, “Soğuk Savaş Sonrasında Yeni Güvenlik Teorileri ve Türkiye'nin Güvenlik Algılamaları”, **21. Yüzyıl Dergisi**, Ekim-Kasım-Aralık 2007.
- BIÇAKÇI, Salih, **21. Yüzyılda Siber Güvenlik**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2013.
- COŞKUN, Bezen Balamir, “Günümüzde Değişen Güvenlik Algıları ve Güvenlik Sorunu Olarak Kıbrıs”, Tamçelik Soyalp (Ed.), **2012 Kuzey Kıbrıs Gelecek Vizyonu**, EkoAvrasya Yayınları, 2013.
- ÇETİNKAYA, Şeref, “Uluslararası İlişkiler Teorilerinin Güvenliğe Bakış Açıları”, **21. Yüzyılda Sosyal Bilimler**, Sayı:2, Aralık-Ocak-Şubat 2012-2013.
- DEDEOĞLU, Beril, **Uluslararası Güvenlik ve Strateji**, Derin Yayınları, İstanbul, 2003.

- ERDOĞAN, Barış, “Siber Savaş”, **Milli Güvenlik ve Askeri Bilimler**, Cilt 1, Sayı 2, İlkbahar 2014.
- HETTNE, Björn, “Teori ve Pratikte Güvenliğin Bölgeselleşmesi”, Aydın Mustafa (Ed.), **Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2012
- HÜRSOY, Siret, “Kuramlar ve Kıbrıs Sorunu Üzerine Çıkarımlar”, **Ege Akademik Bakış**, Cilt 13, Sayı 2, Nisan 2013.
- KESER, Ulvi, “Doğu Akdeniz’de Güvenlik ve Kıbrıs Adasının Stratejik Pozisyonu”, **Atılım Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 2, Sayı 1, 2012.
- KINSEY, Christopher, **Corporate Soldiers and International Security**, London and New York, Routledge, 2006.
- LIBICKI, M.L., **Cyberdeterrence and Cyberwar**, Santa Monica, Rand Corporation, 2009.
- OLGUN, M. Ergün, “Doğu Akdeniz’de Hidrokarbon Politikaları ve Kıbrıs”, Tamçelik Soyalp (Ed.), **2012 Kuzey Kıbrıs Gelecek Vizyonu**, EkoAvrasya Yayınları, 2013.
- TAMÇELİK, Soyalp, “Kıbrıs’taki İngiliz Üslerinin Stratejik Önemi”, **Uluslararası İnsani Bilimleri Dergisi**, Cilt 8, Sayı 1, 2011.
- TAMÇELİK, Soyalp, “Kıbrıs’taki İngiliz Üslerinin Stratejik Önemi”, **Uluslararası İnsani Bilimleri Dergisi**, Cilt 8, Sayı 1, 2011.

KIBRIS'TA TARİHİ, MANEVİ VE KÜLTÜREL ORTAK MİRAS DEĞERİ OLARAK HALA SULTAN VE HZ. ÖMER TÜRBELERİ

Mukaddes ARSLAN*

Özet

İslamiyet'in yayıldığı yıllarda Kıbrıs, Doğu Roma topraklarına aitti. Hala Sultan olarak bilinen Ümmü Haram, Peygamberimizin süt halası/süt teyzesidir. Hz. Peygamberin yakını, sahabe ve şehit olma vasıflarından dolayı İslam tarihinde büyük saygı görmektedir. Hala Sultan, Hz. Osman döneminde İslam ordularının Kıbrıs seferine katılmış, dönüşte attan düşerek şehit olmuş, vefat ettiği yerde defnedilmiştir. İslam tarihinde Kıbrıs'ın fethi için keşif yapmak üzere, Hz. Osman döneminde Kıbrıs'ta şehit olan Hz. Ömer ve arkadaşlarının türbesi, Girne'ye bağlı Çataköy'de deniz kenarındadır. Kıbrıs'ın Türkler tarafından fethi sonrasında, türbe yeri tespit edilmiş ve burada bir türbe, mescit yapılmıştır. Hala Sultan ve Hz. Ömer türbeleri, Kıbrıs için tarihi ve ortak miras değeri olup, bulunduğu topraklara manevi olduğu kadar, inanç turizmi açısından da kültürel ve iktisadi katkılarda bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, KKTC, Hala Sultan Türbesi, Hz. Ömer Türbesi, Larnaka, Girne

* Tarihçi-Eğitimci, mukaddesarlan11@gmail.com

HALA SULTAN AND HZ. ÖMER SHRINES AS A COMMON HISTORICAL, SPIRITUAL AND CULTURAL HERITAGE VALUE IN CYPRUS

Abstract

During the spread of Islam, Cyprus was the territory of East Rome. Known as Hala Sultan, Ümmü Haram was the milk-aunt of our Prophet and had great respect in the History of Islam because of her qualities of being a relative, companion of the Prophet and a martyr. Hala Sultan participated in the Cyprus excursion of Islam armies in the period of Hz. Osman, became a martyr by falling down from her horse at the return journey and buried at the location where she died. In the Islam history, the shrine of Hz. Ömer and friends which became martyrs in the period of Hz. Osman to make explorations for the conquest Cyprus is located at Çatalköy of Kyrenia, nearby the sea. The location of the shrine was determined after the conquest of Cyprus by the Turks and a shrine and small mosque were built here. Hala Sultan and Hz. Ömer shrines is a common historical heritage for Cyprus and contributes culturally and economically to the region from the point of spiritual, as well as belief tourism.

Key Words: Cyprus, Turkish Republic of Northern Cyprus, TRNC, Hala Sultan Shrine, Hz. Ömer Shrine, Larnaka, Kyrenia.

GİRİŞ

Kıbrıs adası Akdeniz'in kuzeydoğusundadır. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti/KKTC ise, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin güneyinde yer almaktadır. Kıbrıs, Osmanlılar tarafından 1571'de fethedilmiştir. 1571-1878 tarihleri arasında olmak üzere Kıbrıs, 307 sene Osmanlı hâkimiyetinde kalmıştır. Kıbrıs seferinde Osmanlı Veziri Lala Mustafa Paşa Ordu Komutanı, Piyale Paşa ise Donanma Komutanı'dır. Bu şekilde fethedilen Kıbrıs, Osmanlı Devleti eyaleti olmuştur.

Kıbrıs 1878-1959 tarihleri arasında İngiltere idaresinde kalmış, 1960-1974 tarihleri arasında Kıbrıs Cumhuriyeti, 20 Temmuz 1974-14 Ağustos 1974 tarihlerinde Kıbrıs Barış Harekâtı ve 1975-1983 tarihleri arası Kıbrıs Türk Federe Devleti olarak varlığını sürdürmüştür, 15 Kasım 1983'te ise Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti kurulmuştur.¹

Konumuz dâhilinde bahsedeceğimiz Hala Sultan Türbesi Larnaka'da, Hz. Ömer ve arkadaşlarının türbeleri ise Girne'dedir. Girne Kıbrıs'ın kuzey tarafındadır. Larnaka ise, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi tarafında, Kıbrıs'ın güneydoğusundadır. Nüfusu 140 bin civarındadır.

Kıbrıs Adası, M.S. 395'te Roma Devleti'nin ikiye ayrılması neticesinde Doğu Roma Devleti'nin hâkimiyetine geçti. İslamiyet'in yayıldığı yıllarda Kıbrıs, Doğu Roma topraklarına aitti. Hala Sultan ve Hz. Ömer bahislerimiz işte bu dönemlere rastlamaktadır.

Hala Sultan olarak bilinen Ümmü Haram -Ümmü Haram binti Milhan (Malik) b. Halid el Ensariyye el Hazreciyye- (R.A.) Peygamberimizin süt halası/süt teyzesidir. Hazrec kabilesinden Beni Neccar koluna mensuptur. Medine'de doğdu. H.28/M.648'de Kıbrıs'ta öldü. Kabri Kıbrıs-Larnaka'dadır. Hz. Peygamberin yakını, sahabe ve şehit olma vasıflarından dolayı İslam tarihinde büyük saygı görmektedir. Hanım sahabelerdendir. Annesi Müleyke binti Malik b.Adiyy'dir ve asıl adı Rumeysa veyahut Gumeysa'dır.²

¹ Halil Fikret Alasya, **Kıbrıs Tarihi ve Kıbrıs'ta Türk Eserleri**, Ankara, 1977, s. 25-26; Halil Fikret Alasya, **Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti**, Ankara, 1987, s. 1-3; **Osmanlı İdaresinde Kıbrıs -Nüfusu, Arazi Dağılımı ve Türk Vakıflar-**, Ankara, 2000, s. 12-13; "Kıbrıs", **DİA**, XXV, s. 372.

² "Ümmü Haram", **DİA**, C 42, s. 321.

Hala Sultan, sahabeden Hz. Enes b. Malik'in teyzesidir. Ubade b. Samit el Ensari'nin hanımıdır. Ümmü Süleym'in kız kardeşidir. Ümmü Süleym, sahabeden Hz. Enes b. Malik'in annesidir. Hz. Muhammed'in dedesi Abdulmuttalib'in annesi Selma'nın Neccaroğullarından olduğu için Ümmü Haram ve Ümmü Süleym ile Hz. Muhammed arasında süt ve soy açısından teyze-yeğen akrabalık münasebeti olduğu belirtilmektedir.³ Dolayısıyla Ümmü Haram'ın Peygamberimizin süt teyzelerinden birisi olduğu kabul görmekte ve bu nedenle Hala Sultan olarak anılmaktadır. Kaynaklarımızda Hz. Peygamberimizin annesi Amine, Sütannesesi Halime Hatun, Hala Sultan ise Halime'nin kız kardeşi olarak geçmektedir. Yani Hala Sultan Hz. Peygamberimizin süt halası/süt teyzesidir. Öte yandan Arapçada "teyze" manasına "hala" denmektedir.

Bu arada Kuran-ı Kerim'de süt hala/süt teyze ile ilgili kısım hakkında kısa bilgi verelim. Nisa Suresi 23. Ayet'de: "Size şunlarla evlenmek haram kılındı. Analarınız, kızlarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, erkek kardeş kızları, kız kardeş kızları, sizi emziren sütanneleriniz, süt kız kardeşleriniz..." şeklinde devam eden kelimeler mevcuttur. Açıklamalarda nesep ve evlilik dolayısıyla yasak olanların tümü emzirme nedeniyle de yasak olduğu ve bu kısımdakilerden birisinin de: Süt hala ve teyze olduğu belirtilmektedir.⁴

Hz. Peygamber, bir ziyaretinde Ümmü Haram'ın evinde yemek yemiş, öğle uykusu sonrasında uyandığında, "Ümmetimin bir kısmını gemilere binip kâfirlerle savaşmaya giderken gördüm" demesi üzerine Ümmü Haram, kendisinden dua istemiş ve Hz. Peygamber, "Ya Rabbi bunu onlardan kıl" şeklinde dua etmiştir. Hala Sultan/Ümmü Haram Hz. Muhammed tarafından ileride yapılacak olan bir deniz seferinde bulunmakla müjdelemiştir. Hz. Peygamberin müjdelemiş olduğu deniz gazasına iştirak etmiştir. Gaza esnasında şehadet mertebesine ulaşmıştır.⁵

Hala Sultan'dan rivayet edilen ve Buhari'de -Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi, VIII- yer alan hadis şu şekildedir: Ümmü Haram'dan naklen; "Ey Allah'ın Resülü! Seni güldüren nedir diye sordum. O 'Rüyamda bana ümmetimden bir kısmı şu mavi deniz üstünde padişahların tahtlarına kuruldukları gibi, kemal-i ihtişamla gemilere binerek Allah yolunda

³ Hüseyin Algül, **Gönül Sultanlarımız -Eyyub Sultan, Hala Sultan, Emir Sultan**, İstanbul, 2007, s. 21.

⁴ <http://kuran.diyaret.gov.tr/>

⁵ "Ümmü Haram", **DİA**, C 42, s. 321.

deniz harbine gittikleri halde gösterildi de ona gülüyorum' buyurdu. Ben 'Ey Allah'ın Resulü! Benim o deniz gazilerinden olmaklığım için Allah'a dua buyursanız' diye istirham ettim. Resulullah da dua buyurdu. Sonra başını yastığa koyarak bir müddet daha uyudu ve bir süre sonra gülümseyerek uyandı. Yine ben 'Ey Allah'ın Resulü! Neye gülüyorsunuz diye sordum. Peygamber Efendimiz 'Bu defa da ümmetinden bir kısmının, padişahların tahtlarına kuruldukları gibi, kara naklieleri üstünde debdebeli bir mevkib halinde gazaya gittikleri gösterildi' buyurdu. Bu kez ben "Ey Allah'ın Resulü! Bunlar arasında da bir mücahid olarak bulunmaklığma dua buyursanız' dedim. Resulullah, 'Hayır, birincilerdensin' diye karşıladi." Bu hususta başka bir rivayet şu şekildedir: "Ümmü Haram Hz. Peygamberin 'Ümmetinden denizde gaza eden ilk muharibler cennete girmeyi hak etmişlerdir' dediğini duymuş ve şunu sormuş: 'Ey Allah'ın Resulü! Ben bunların içinde miyim? Bu soruya Hz. Peygamber 'Sen onların arasındasın' şeklinde cevap vermiştir."⁶

Hala Sultan, Peygamberimizden 5 hadis rivayet etmiştir. Bunlardan birisi Buhari ve Müslim'in "El Camiu's-sahih"lerinde, diğerleri ise Tirmizi'nin "El Camiu's-sahih"i haricinde "Kütüb-i Sitte"de mevcuttur. Yine kaynaklarda bahsedildiği üzere, kendisinden eşi Ubade b. Samit ve Enes b. Malik, tabiinden Umeyr b. Esved, Ata b. Yesar ve Yala b. Şeddad b. Evs rivayetlerde bulunmuşlardır.⁷

Kıbrıs seferi Müslümanların deniz aşırı yaptığı ilk seferdir. Kıbrıs'a ilk İslam seferi M.S. 649'da, Halife Hz. Osman (644-656) döneminde, Şam Valisi Muaviye tarafından yapıldı. İslam orduları bin yedi yüz gemi ile Trablusşam-Akka limanından denize açıldı. Muaviye, Müslümanların filosunun komutanlığını Abdullah b. Sad Ebu Serh ile Abdullah b. Kays'a verdi. Kaynaklarda büyük bir akın olarak telakki edilen bu seferde, Salamis-Konstantin'in tahrip edildiği belirtilmektedir. Arap kaynaklarına göre, Kıbrıs bu tarihe dek Bizans'a verdiği verginin bir muadilini bu tarihten sonra Müslümanlara da vermekle mükellef kılındı. Kıbrıs Adası yıllık 7200 dinar-altın vergi ile İslam devletine bağlandı. Bizanslıların taarruzları neticesinde Şam Valisi Muaviye 2. kere harekete geçmiş ve beş yüz gemi ile 653'te tekrar sefer yaparak Kıbrıs'ı fethetmiştir. Bu seferden sonra Kıbrıs adasına Müslümanlar yerleşmiştir.⁸

⁶ Hüseyin Algül, **Gönül Sultanlarımız -Eyyub Sultan, Hala Sultan, Emir Sultan**, İstanbul, 2007, s. 27-28.

⁷ "Ümmü Haram", **DİA**, C 42, s. 322.

⁸ "Kıbrıs", **İA**, VI, s. 673; **Osmanlı İdaresinde Kıbrıs -Nüfusu, Arazi Dağılımı ve Türk Vakıflar-**, Ankara, 2000, s. 10.

Hala Sultan, Hz. Osman döneminde İslam ordularının Kıbrıs seferine kocası ile beraber katılmış, bu sefer esnasında Kıbrıs'ta vefat etmiştir (ölm.648).⁹ Bu tarihlerde 86 yaşındaki Ümmü Haram, Larnaka'da Tuzla adlı yerde attan düşerek boynu kırılmış ve şehit olmuştur.¹⁰ Sefer halinde iken vefatı, kendisine şehitlik mertebesini kazandırmıştır. Kıbrıs'ta vefat ettiği yerde defnedilmiştir.¹¹ Kabri "Saliha Kadının Kabri" olarak tanınmıştır.¹² Ensari'lerden Ümmü Haram'a ait olan bu mezar Larnaka'dadır. Günümüzde dahi Kıbrıs adasının mübarek makamı olarak telakki edilmekte ve ziyaret edilmektedir.¹³

Hala Sultan Türbesi, Tekkesi ve Camisi Kıbrıs'ta Larnaka'da Tuz Gölü yakınlarındadır ve bir ziyaretgâhtır.¹⁴ 1959'da tamirat görmüş, Kıbrıs Evkaf Dairesi'nce içinde bir kütüphane kurulmuştur. Osmanlılar tarafından 1571'de Kıbrıs'ın fethi sonrasında, 1760'ta kabri üzerine Şeyh Hasan Efendi tarafından bir türbe inşa edilmiş, 1795'te Kıbrıs Muhassılı Silahdar Kaptanbaşı Mustafa Ağa tarafından bir şadırvan yapılmış, 1797'de tekke, 1816'da Kıbrıs Muhassılı Seyyid Mehmed Emin Efendi tarafından cami eklenerek küçük bir külliye oluşturulmuştur.¹⁵

Osmanlılar Kıbrıs'ı "Hala Sultan diyarı" olarak anarlardı. 1. Dünya Savaşı'na dek Osmanlı gemileri buradan geçerken top atışı selâmi yaparlardı. Larnaka civarından geçen Osmanlı gemileri de bayraklarını indirerek selamlama yaparlardı.

Hala Sultan Tekkesi'nde düzgün kesme taş işçiliği vardır. Tekkenin batı yönünde aynı eksen üzerinde 2 kapısı, 3 merkezli kemere sahip olan dış kapısı vardır. Kemerli taçlandırılan kitabe yanlarında zincir kabartmalara asılı 2 madalyon içinde tuğralar mevcuttur. Girişi takiben avlu kuzey, batı ve güney yönlerinde tekke birimleriyle kuşatılmıştır. Giriş ekseni soluna şadırvan, sağına cami ile bunun arka kısmına ise türbe yerleştirilmiştir.¹⁶

⁹ Hüseyin Algül, **Gönül Sultanlarımız -Eyyub Sultan, Hala Sultan, Emir Sultan**, İstanbul, 2007, s. 36.

¹⁰ "Ümmü Haram", **DİA**, C 42, s. 322.

¹¹ "Kıbrıs", **DİA**, XXV, s. 372.

¹² Hüseyin Algül, **Gönül Sultanlarımız -Eyyub Sultan, Hala Sultan, Emir Sultan-**, İstanbul, 2007, s. 37.

¹³ "Kıbrıs", **İA**, VI, s. 673.

¹⁴ Halil Fikret Alasya, **Kıbrıs Tarihi ve Kıbrıs'ta Türk Eserleri**, Ankara, 1977, s. 26, 210-211.

¹⁵ "Hala Sultan Tekkesi", **DİA**, C 15, s. 225.

¹⁶ "Hala Sultan Tekkesi", **DİA**, C 15, s. 225.

Tekkenin tevhidhanesi olarak kullanılan cami, kare planlı ve kubbeli bir harimle çatı örtülü son cemaat yerinden müteşekkildir. Kuzey duvarı boyunca uzanan ahşap mahfil 2 daire kesitli ahşap direklerle taşınmaktadır. Ahşap minber basit işçiliğe sahiptir. Daire kesitli ince ahşap sütunlara oturan basık kemerli minber kapısı, sülüs hatlı Kelime-i Tevhid içeren alınlık ile taçlandırılmıştır.¹⁷ Kadın ve erkeklere ait misafirhaneler, cami imamı ve türbedar ikameti için daireler yapılmıştır. Türbeye cami içerisinden geçilmektedir. Türbe dışında da bazı mezarlar vardır.¹⁸

Hala Sultan'ın mezarı, prehistorik üç büyük taş ile yapılmıştır. Baş ve ayakuçlarındaki taşlar 3. büyük bir taşla kapatılmıştır.¹⁹ Hala Sultan Türbesi'ne yönelik olarak, üzerinde havada asılı duran bir taş efsanesinden bahsedilmektedir.

Hala Sultan Tekkesi, Larnaka'da geniş bir araziye ve binlerce ağaçtan oluşan bahçelere sahiptir. Kıbrıs Evkaf İdaresi'ne bağlıdır.²⁰ Başbakanlık Devlet Arşivleri kayıtlarından aldığımız bilgilere göre; "H.1246/1831 tarihli Kıbrıs nüfus defterlerine göre Kıbrıs'ın Nüfusu" belgelerinde, Kıbrıs Mutasarrıflığı Evrak ve Defter Kataloğundaki 40-43 numaralı defterler esas alınmıştır. Bu kısımda konumuzla alakalı olarak: "B. Kaza-Karye-Mahalle: Tuzla" başlığı altında: "Hala Sultan Türbesi": Müslim: 20, Gayrimüslim: - , Ye-kûn: 20" bilgilerini aktaralım.²¹ Diğer taraftan aynı arşiv belgelerinde: "V. Temettuat defterlerine göre Kıbrıs Müslümanlarının Kaza ve köylere göre mal varlıkları" başlığı altında: "Kaza-karye-mahalle: Tuzla" alt başlığında: "Milhan (Hala) Sultan Dergâhı": hane: 4, dükkân: 16, hamam: 2, mandıra: 1, tarla, arsa, harman, çiftlik, havlı, duhan, hasıllık: 1687 dön.; bağ bahçe: 14, değirmen, dolap, havuz kuyu: 5, zeytin ağacı: 1305, ahur, samanlık, develik: 2." bilgilerini de buraya alalım.²²

¹⁷ "Hala Sultan Tekkesi", *DİA*, C 15, s. 226.

¹⁸ Cevdet Çağdaş, *Resim ve Kitabelerle Kıbrıs'ta Türk Devri Eserleri*, Lefkoşe, 1965, s. 48.

¹⁹ Cevdet Çağdaş, *Resim ve Kitabelerle Kıbrıs'ta Türk Devri Eserleri*, Lefkoşe, 1965, s. 48.

²⁰ Cevdet Çağdaş, *Resim ve Kitabelerle Kıbrıs'ta Türk Devri Eserleri*, Lefkoşe, 1965, s. 49.

²¹ *Osmanlı İdaresinde Kıbrıs -Nüfusu, Arazi Dağılımı ve Türk Vakıflar-*, Ankara, 2000, s. 120.

²² *Osmanlı İdaresinde Kıbrıs -Nüfusu, Arazi Dağılımı ve Türk Vakıflar-*, Ankara, 2000, s. 164.

Öte yandan Hala Sultan Türbesi ile ilgili olarak yakın tarihte basında yer alan güncel haberler dikkatimizi çekmektedir. Bunlardan kısa misaller vereceğiz. Basından aldığımız bilgilere göre, 2005'te Hala Sultan Tekkesi'nde, UNDP (BM gelişim programı), UNOPS (BM Proje Servisleri Ofisi) ve USAID (ABD Uluslararası Geliştirme Ajansı) işbirliği ile iki toplumlu kalkınma programı tarafından finanse edilen restorasyon çalışmaları tamamlanmıştır. Restore edilen tekkenin onarımı 3 milyon dolara mal olmuştur.²³

Camide Kadir Gecesi kutlanmıştır. KKTC Din İşleri Başkanı Talip Atalay, Hala Sultan Tekkesi'nde organize edilen Kadir Gecesi kutlama programı için, vatandaşların terminallerden otobüslerle Lefkoşa otobüs terminaline getirileceğini ve buradan toplu olarak Tekke'ye gidileceğini Kızılay'dan tedarik edilen iftar yemeği paketlerinin ücretsiz dağıtılacağını, Güney'e geçişine Rum yönetiminin Türkiye kökenli olduğu için daha önceki yıllarda izin verilmeyen vatandaşların muhtemelen bu yıl da Rum yönetiminin engeline takılacağını ifade etmiştir.²⁴

2013'te KKTC'de Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı, Türkiye Diyanet Vakfı ve Kıbrıs Vakıflar İdaresi işbirliğinde yapılacak Lefkoşa Hala Sultan Camisi'nin temeli atılmıştır. Haspolat bölgesinde bulunan Hala Sultan İlahiyat Koleji ile aynı alanda yer alan Hala Sultan Camisi'nin 2015'te tamamlanması beklenmektedir. Caminin temel atma törenine katılan Türkiye Cumhuriyeti Diyanet İşleri Başkanı Mehmet Görmez, "Kıbrıs'ın Peygamberimiz Hz. Muhammed'in annemden sonra annem dediği bir hanımefendinin eliyle İslam'ın mesajıyla tanıştığını" belirtmiştir.²⁵

2014'te Kıbrıs Türk ve Kıbrıslı Rum liderlerin mutabakatı neticesinde Hala Sultan Tekkesi'ne bayram ziyareti yapılmıştır. Kılınan bayram namazına KKTC'den 21 otobüsle yaklaşık bin kişi katılmıştır. Bayram namazını KKTC Din İşleri Başkanı Talip Atalay kıldırmıştır.²⁶

²³ "Hala Sultan Tekkesi Onarıldı", www.milliyet.com.tr/hala-sultan-tekkesi-10.12.2005; "Hz. Peygamberin Halası Kıbrıslıları Birleştirdi", 2005, <http://www.yenisafak.com.tr>.

²⁴ "Kadir Gecesi Rum Kesiminde de Kutlanacak", <http://www.dunyabulteni.net/>, 26.08.2011; "Kıbrıs'ta Hala Sultan Türbesini Ziyarete İzin", www.habergunebakis.com, 29.08.2011.

²⁵ "KKTC'de Hala Sultan Camii'nin Temeli Atıldı", <http://www.dinihaber.org/>, 28.09.2013.

²⁶ "Hala Sultan Tekkesi'nde Bayram Namazı Kılındı", <http://www.gundemkibris.com/>, 28.07.2014; "Hala Sultan'a Bayram Ziyareti", <http://www.adabasini.com/haber/hala-sultana-bayram-ziyareti->, 26 Temmuz 2014; "Hala Sultan Tekkesi'nde bayram", <http://www.yeniduzen.com/Haberler/haberler/hala-sultan-tekkesi-nde-bayram>, 29.07.2014.

23 Kasım 2014 tarihli bir diğer basın haberine göre: “Kıbrıslı Müslümanlar Hala Sultan Tekkesindeydi” ana başlık altında, “KKTC’li Müslümanlar KKTC Din İşleri Başkanlığının öncülüğünde Larnaka bölgesindeki Hala Sultan Tekkesini ziyaret etti” denilmektedir.²⁷ KKTC Din İşleri Başkanı Talip Atalay ve Rum Ortodoks Kilisesi Başpiskoposu II. Hrisostomos ile varılan mutabakat neticesinde, Lefkoşa, Gazimagosa, Girne, Güzelyurt, İskele, Lefke, Vadili’den kalkan 22 otobüs ile yaklaşık bin kişinin katıldığı bu ziyarette dualar okunduğu, namazlar kılındığı, ibadet edildiği bilgileri verilmektedir.²⁸

Bir başka husus 2012’de vefat eden KKTC ilk Cumhurbaşkanı Rauf Denktaş’ın mezarına, Hala Sultan Tekkesi’nden toprak getirilmiş olduğunu da burada belirtelim.

Şimdi Hz. Ömer ve arkadaşlarının türbesinden bahsedeceğim. İslam tarihinde Kıbrıs’ın fethi için keşif yapmak üzere, Hz. Osman döneminde Miladi 647-649’larda altı silah arkadaşıyla Kıbrıs’ta şehit olan Hz. Ömer ve arkadaşlarının türbesi, Girne’ye bağlı Çataköy’de deniz kenarındadır. MS VII. asırda Muaviye Ordusu komutanlarından Ömer ve 6 arkadaşı Girne sahillerine yaptıkları akınlar sırasında şehit olmuşlardır. Bu 7 kişi Kuzey Kıbrıs’ta tespit edilen ilk şehitlerdendir ve Hz. Peygamberi görmüş olmaları veya görenleri görmüş olmaları, İslamiyet’in yayılması için bu topraklara gelmiş olmaları ve şehadet mertebesine ulaşmaları dolayısıyla aynı Hala Sultan gibi saygı ile anılmakta ve türbeleri ziyaret edilmektedir.²⁹

Türbe girişindeki tabelada şu bilgileri okumaktayız: “Ashab-ı Kiram Mağarası: Hz. Osman zamanında M.647-649/H.28 yılında Kıbrıs adasına cihada gelen ve adayı fethedip 400 yıl kira alan İslam mücahitleri, şehit dü-

²⁷ “Hala Sultan Tekkesine Ziyaret Gerçekleştirildi”, <http://www.ajanscyprus.com/kktc-hala-sultan-tekkesine-ziyaret-gerceklestirildi->, 23.11.2014.

²⁸ “Hala Sultan Tekkesi’ne Toplu Ziyaret Gerçekleştiriliyor”, <http://www.gazete360.com/Haberler/gundem/hala-sultan-tekkesine->, 15 Kasım 2014; 2014-**Kıbrıs Haber Ajansı**; <http://www.kibrisinternetgazetesi.com/>, “Hala Sultan Tekkesi’ne ziyaret”, <http://www.kibrispostasi.com/index.php/cat/35/news>, 22.11.2014; <http://www.gundemkibris.com/hala-sultan-tekkesi-ziyareti-yarın-yapiliyor->; <http://www.gazettedakibris.com/hala-sultan-tekkesi-ziyaretine-yaklasik-bin->, 21.11.2014; <http://www.ajanscyprus.com/kktc-hala-sultan-tekkesine-ziyaret-gerceklestirildi->, 23.11.2014; <http://www.kibrishaber.com/haber-detay/din-isleri-baskanligi-hala-sultan->; “Kıbrıslı Müslümanlar Hala Sultan Tekkesi’ndeymi”, <http://www.timeturk.com/tr>, 23 Kasım 2014.

²⁹ Halil Fikret Alasya, **Kıbrıs Tarihi ve Kıbrıs’ta Türk Eserleri**, Ankara 1977, s. 212-213.

şen komutanı Hz. Ömer ve 6 silah arkadaşını mağaraya defnedip İslam mührünü vurdular. Şehitler 1571 yılına kadar bu mağarada kaldılar. Mağara deniz etkisi ile küçüldüğü için Kıbrıs'ı fetheden Osmanlı mücahitleri, şehitleri mescit içindeki makama nakletme çalışması başlattılar. Şehitleri hiç çürümemiş ve bozulmamış bir şekilde bugünkü makama naklettiler. Hepsi Peygamber Efendimizi gören, sohbetinde bulunanlardır. Yani Ashab-ı Kiram'dır. Altınının adı gayrı muayyen (bilinmiyor) olup, komutanlarının adı Ömer'dir. Halife Hz. Ömer değildir." Burada ek bir bilgi olarak, burada zikredilen Komutan Hz. Ömer'in, Halife Hz. Ömer'le karıştırılmaması gerektiğini, Halife Hz. Ömer'in kabrinin Medine'de olduğunu belirtelim.

Hz. Ömer türbesi deniz kıyısında kayalık arazi üzerindedir. 2 katlıdır. Alt katta türbenin bulunduğu mekânın güneyinde revak şeklinde bir giriş kısmı mevcuttur. Buradan türbe ve mescide inilmektedir. Girişin sağındaki 7 mezarın bulunduğu türbe kubbeye, diğer kısımlar ise düz tavanla örtülüdür. 2. katta kemerlerle bölünmüş, ziyaretçilere ait odalar vardır. İç mekân ve dış duvarlar kireçle sıvanmış durumdadır.

Şimdiki türbe ilk dönemlerde yapılan türbe değildir. Kıbrıs'ın Türkler tarafından fetih tarihi olan 1571'den sonra türbe yeri tespit edilmiş ve burada bir türbe ve mescid yapılmıştır. Denize bakan cephesinde yanlarda kemer açıklığı olan bir sundurma vardır. Alt kattaki bu bölümden basık kemerli kapıyla türbe ve mescide girilmektedir. İçinde 7 mezarın olduğu türbe, girişin sağ tarafındadır. Türbeyi içine alan mescid kısmı enine uzanan 2 sütun dizisiyle 3 sahna ayrılmış, 1974'te yıldırım düşmesi ile hasar görmüş, 1978'de aslına uygun olmayan bir onarım görmüştür.³⁰

Girne Müftülüğü web sitesinden aldığımız bilgilerde ise: "Mimari yapısı: Türbe, Yapılış tarihi: 648-649, Bulunduğu Bölge: Girne, Türbe Adı: Hz. Ömer Türbesi, Camideki görevli sayısı: 3" şeklinde kayıtlar mevcuttur. Günümüzde türbenin bakımsız olduğu ve Türkiye'nin Lefkoşa Büyükelçiliği Yardım Heyeti katkıları ile restorasyonunun düşünüldüğü belirtilmektedir.³¹

Sonuç olarak tarih ve kültür, ülkelerin istikbalini belirleyen iç içe geçmiş yegâne kavramlardır. Dolayısıyla tarihi ve kültürel değerlerin araştırılması, korunması ve yaşatılması büyük önem arz etmektedir. Bu cümleden olmak üzere, Hz. Peygamber tarafından yaşarken şehit olacağı müjdelenen ve kabri

³⁰ "Kıbrıs", **DİA**, XXV, s. 390.

³¹ www.girnemuftuluğu.com

halen ziyaret edilen sahabe hanımlardan olan Hala Sultan, Kıbrıs Türklerinin ve tüm Kıbrıslıların tarihi, manevi ve kültürel ortak mirasıdır. Hala Sultan Türbesi, Kıbrıs'ın manevi zenginliğini artıran en önemli ziyaretgâhtır ve AB sınırları içinde kalan tek sahabe türbesidir.

Hala Sultan Türbesi; Orta Asya'da Ahmet Yesevi, Ankara'da Hacı Bayram-ı Veli, Konya'da Mevlana Celaleddin-i Rumi, İstanbul'da Eyüp Sultan Türbesi gibi Kıbrıs mana ikliminde manevi bir atmosfer teşkil etmekte ve inanç turizmi açısından da bulunduğu topraklara kültürel ve iktisadi katkılarda bulunmaktadır. Aynı şekilde Hz. Ömer ve arkadaşlarının türbesi de Kıbrıs için tarihi bir değerdir.

Biz bu çalışmamızda, konumuzu ve konumuza kaynak teşkil eden şahsiyetleri, ulusal ve uluslararası bir boyutta, Kıbrıs Türkleri ve Kıbrıs'ın tamamına muhtevi birleştirici, bütünleştirici, müşterek çalışmalara ve sulha sevk edici bir kimlik, motif, unsur olarak yeni bir bakış açısıyla ele almaya çalıştık. Bu bağlamda konuyu tarihi, manevi ve kültürel ortak mirasın gelecek nesillere aktarılması açısından inceledik. Bu vesile ile bu ifadelerimize istinaden, mevzubahis mübarek sahabeyi rahmetle anmakta ve feyizlerinden nasiplenme niyazında bulunmaktayız.

KAYNAKÇA

- ALASYA, Halil Fikret, **Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti**, TKAE Yayını, Ankara, 1987.
- ALASYA, Halil Fikret, **Kıbrıs Tarihi ve Kıbrıs'ta Türk Eserleri**, TKAE Yayını, Ankara, 1977.
- ALGÜL, Hüseyin, **Hz. Muhammed'in Yakını Kıbrıs Şehidi Hala Sultan Ümmü Haram binti Milhan**, İstanbul, 1985.
- ALGÜL, Hüseyin, **Gönül Sultanlarımız -Eyyub Sultan, Hala Sultan, Emir Sultan-**, İstanbul, 2007.
- ALGÜL, Hüseyin, **İslâm Tarihi, I-III**, İstanbul, 1985-1986.
- ASLANAPA, Oktay, **Kıbrıs'ta Türk Eserleri**, İstanbul, 1975.
- ÇAĞDAŞ, Cevdet, **Resim ve Kitabelerle Kıbrıs'ta Türk Devri Eserleri**, Lefkoşe, 1965.

- ÇELİK, Ali, **Tarihte Kıbrıs ve Hala Sultan**, İstanbul, 2005.
- DARKOT, Besim, “Kıbrıs”, **İslam Ansiklopedisi-İA**, VI, İstanbul, 1955.
- DEMİRKENT, Işın, “Kıbrıs”, **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi-DİA**, XXV.
- Doğuştan Günümüze Büyük İslam Ansiklopedisi**, I-II, İstanbul, 1986.
- ESİN, Emel, **Kıbrıs'ta Türk Eserleri**, İstanbul, 1975.
- HAKERİ, Bener Hakkı, **Kıbrıs'ta Tarihi Eserler**, Ankara, 1983.
- HAKERİ, Bener Hakkı, **Kıbrıs Tarihi**, Ankara, 1985.
- Kıbrıs'ta Türk Eserleri**, Kıbrıs Türk Federe Devleti Yayını, Lefkoşe, 1982.
- “Hala Sultan Tekkesi”, **DİA**, C 15.
- KANDEMİR, M. Yaşar, “Ümmü Haram”, **Diyanet Vakfı İslam Ans.,-DİA**, XXXXII, İstanbul, 2012.
- “Kıbrıs”, **DİA**, XXV.
- “Kıbrıs”, **İA**, VI.
- KONUR, İsmet, **Kıbrıs Türkleri**, Lefkoşa, 1938.
- KONUR, İsmet, **Kıbrıs Tarihi ve Kıbrıs'taki Türk Eserler**, Adana, 1946.
- KÖKSAL, M. Asım, **İslam Tarihi**, I-II, İstanbul, 1987.
- Osmanlı İdaresinde Kıbrıs -Nüfusu, Arazi Dağılımı ve Türk Vakıflar-**, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara, 2000.
- ÖZKUL, Ali Efdal, Aydın Özkul, **Kıbrıs'ın Sosyo-Ekonomik Tarihi - 1726-1750**, İstanbul, 2005.
- Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi**, VIII.
- TANMAN, M. Baha, “Hala Sultan Tekkesi”, **TDV İslâm Ansiklopedisi-DİA**, XV, İstanbul, 1997.
- TURAN, Osman, **Selçuklular ve İslâmiyet**, İstanbul, 1971.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, **Osmanlı Tarihi**, III, Ankara, 1972.

“Ümmü Haram”, **DİA**, C 42.

www.kktcb.org , KKTC Cumhurbaşkanlığı Resmi web sitesi.

www.kktcbe.org.tr, KKTC Ankara Büyükelçiliği Resmi web sitesi.

<http://kuran.diyenet.gov.tr/>

<http://www.milliyet.com.tr>

<http://www.yenisafak.com.tr>

<http://www.dunyabulteni.net/>

www.habergunebakis.com

<http://www.dinihaber.org/>

<http://www.gundemkibris.com/>

<http://www.adabasini.com>

<http://www.yeniduzen.com/>

<http://www.ajanscyprus.com>

<http://www.gazete360.com/>

<http://www.kibrisinternetgazetesi.com/>

<http://www.kibrispostasi.com>

<http://www.gazeddakibris.com/>

<http://www.kibrishaber.com>.

<http://www.timeturk.com/tr>

<http://www.girnemuftuluğu.com>

EKLER**Ek 1:** Hala Sultan Camisi ve Türbesi-Larnaka.**Ek 2:** Hala Sultan Tekkesi Restorasyon Çalışmaları.

Ek 3: Hz. Ömer Türbesi-Girne.

1937 TARİHLİ BİR RAPORA GÖRE KIBRIS TÜRKLERİ

Erdem ÇANAK *

Özet

Kıbrıs adası coğrafi konumundan dolayı tarih boyunca pek çok devletin hâkim olmak istediği bir yer olmuştur. Bu devletlerden birisi olan Osmanlı Devleti de 1571–1878 yılları arasında adanın kontrolünü elinde bulundurmuş, 1878 yılında ise geçici olarak İngiltere’ye vermiştir. Ancak I. Dünya Savaşı’ndan istifade eden İngiltere, 1914 yılında adayı ilhak ettiğini açıklamış, Lozan Antlaşması ile de resmen sahip olmuştur. Fakat İngilizler adanın idaresini üstlendikleri ilk andan itibaren Rum yanlısı bir politika takip etmişlerdir. Bu durumdan istifade eden Rumlar da “Enosis”e yönelik faaliyetlerine hız vermişlerdir. Bu doğrultuda 1931 yılında isyan teşebbüsünde bulunmuşlar, ancak başarılı olamamışlardır. Fakat isyan teşebbüsü neticesindeki İngiliz yönetiminin uygulamalarından Türkler de etkilenmiştir. Çalışmamızın esasını teşkil eden ve Kıbrıs’ın Türkiye konsolosu tarafından 1937 yılında kaleme alınmış olan raporda da İngiliz idaresinin bu uygulamalarını görmek mümkündür. Bu yönüyle raporun Kıbrıslı Türklerin 1930’lu yıllardaki siyasi, sosyal, kültürel ve iktisadi durumu hakkında önemli bilgiler ihtiva ettiği söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs, KKTC, Türkiye, Enosis.

* Yrd.Doç.Dr., Çukurova Üniversitesi, ecanak@cu.edu.tr

TURKISH CYPRIOTS ACCORDING TO A REPORT DATED 1937

Abstract

Throughout the history, Cyprus has been centre of attraction for many states because of its geographic-strategic importance. One of these states is Ottoman Empire which controlled the island between 1571-1878. In 1878, the administration of Cyprus was given to Britain temporarily. However, Britain declared that it annexed the island by taking the advantage of the situation in World War I; then, officially gained the control of Cyprus with Lausanne Treaty. After they started to administrate the island, they favored the Cyprus Greeks in their politics. Having been inspired from those politics, Cyprus Greeks have accelerated their activities regarding to the idea of "Enosis". In accordance, they attempted to revolt but failed. However, Turks also were affected by the British policies which emerged after the revolt attempt. It is possible to find traces of British policies through the report of the Turkish Consul in Cyprus in 1937 which constitutes the basis of this article. Furthermore, this report contains significant information about political, social, cultural and economic conditions of Cyprus Turks in the 1930's.

Key Words: Cyprus, KKTC, Turkey, Enosis.

GİRİŞ

Kıbrıs, Sicilya ve Sardunya'dan sonra Akdeniz'in üçüncü büyük adasıdır. 226 km uzunluğunda ve 96 km genişliğinde olup 9.251 km² yüzölçümü sahiptir. Türkiye'ye uzaklığı 70 km'dir (Gürsoy, 1971:41; Özkul, 2006:28-29; Alagöz, 1971:13-29; Osmanlı İdaresinde Kıbrıs, 2000:15). Bu nedenle Türkiye açısından stratejik bir konuma sahiptir. Sahip olduğu coğrafi konumundan dolayı da tarihi süreç içerisinde birçok kez el değiştirmiştir. Bu doğrultuda adaya Mısırlılar, Hititler, Fenikeliler, Asurlular, Persler, Makedonyalılar, Romalılar, Bizanslılar, Müslüman Araplar, İngilizler, Lusignanlar, Cenevizliler, Venedikliler, Türkler ve İngilizler hâkim olmuştur. (Erzen, 1971:79-83; Alasya, 1977:14; Alasya, 1988:8).

Osmanlı İdaresinde Kıbrıs

Kıbrıs'ın Osmanlı hâkimiyetine girmesi Yavuz Sultan Selim'in 1517 yılındaki Mısır seferi esnasında olmuştur. Bu tarihte adanın idaresini elinde bulunduran ve bu nedenle Memluklulara vergi ödeyen Venedikliler, Yavuz'un Memluklu Devleti'ne son vermesiyle birlikte vergilerini Osmanlı Devletine ödemeye başlamışlardır (Darkot, 1997:674). Ancak ilerleyen süreçte Akdeniz'de kurulmaya başlanan Türk egemenliğinin tamamlanabilmesi için adanın tamamen kontrol altına alınması gerekmiştir. Çeşitli iktisadi ve dinî gerekçelerin de etkisiyle 1570 yılında harekete geçen Osmanlı ordusu, 1 Ağustos 1571 tarihinde Venediklilerin elindeki son yerleşim yeri olan Mağusa'yı da alarak adanın fethini tamamlamıştır (Özkul, 2006:35-37; Emecen, 2001:50; Uzunçarşılı, 1995:9-15). Ancak gerek Osmanlı'nın adayı fetih sürecinde gerekse Venedik yönetimi altında sıkıntılı günler geçirmiş olan halkın göç etmesiyle birlikte adanın nüfusu önemli ölçüde azalmıştır. Nitekim 1572 yılında yapılan nüfus tespit çalışmasına göre Mesarye ve Mazato bölgesindeki 76 köyde kimsenin yaşamadığı tespit edilmiştir (Hakeri, 1993:237; Osmanlı İdaresinde Kıbrıs, 2000:17; Çevikel, 2000:24). Bunun üzerine Osmanlı Devleti, adanın tam anlamıyla vatan toprağı haline gelmesi ve ticari açıdan hareketlenmesi için adaya nüfus nakli yapmaya karar vermiştir. Bu doğrultuda fethi müteakiben Anadolu'nun muhtelif yerlerinden “*sürgün*” denilen usulle adaya iskânlar gerçekleştirmiştir (Orhonlu, 1971:91-97; Gerçel, 1999:487-489; Cöhçe, 2000:223-243; Özkul, 2006:40-42; Osmanlı İdaresinde Kıbrıs, 2000:18; Çevikel, 2000:24-25). Bu çerçevede ilk etapta 777'si gönüllü olmak üzere 1.689 hane iskân olunmuştur (Özkul, 2006:41). 16. yüzyılın sonuna kadar iskâm planlanan 12.000 aileden ise ancak 8.000'i

yerleştirilmiştir (Orhonlu, 1971:91-97; Uzunçarşılı, 1995:15; Gerçel, 1999:487-489; Cöhçe, 2000:223-243; Halaçoğlu 2001:449).

Uzun süre Osmanlı hakimiyeti altında bulunan adanın idaresi, “93 Harbi” olarak da bilinen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı neticesinde İngiltere’ye geçmiştir. Buna göre savaş sonucunda Osmanlı Devleti ile Rusya arasında 3 Mart 1878’de Ayastefanos Antlaşması imzalanmıştır. Ancak Rusya’yı Balkanlarda güçlü bir devlet haline getiren bu antlaşma, İngiltere ve Avusturya’nın tepkisini çekmiştir.¹ Bu nedenle İngiltere, antlaşma şartlarının değiştirileceği yeni bir kongrenin toplanması için harekete geçmiştir. Kısa bir süre sonrada Almanya’nın arabuluculuğunda Berlin Kongresi gerçekleştirilmiştir. Kongre neticesinde Ayastefanos Antlaşması’nın İngiltere ve Avusturya’nın aleyhine olan maddeleri değiştirilerek Rusların Balkanlardaki tehlikeli ilerleyişi durdurulmuştur. Fakat İngiltere bu çabasına karşılık olarak Osmanlı Devleti’nden Kıbrıs’ın yönetimini geçici olarak kendisine vermesini istemiştir. Bunun üzerine iki taraf arasında 4 Haziran 1878 tarihinde iki maddelik gizli bir anlaşma imzalanmıştır. Buna göre Kıbrıs’ın idaresi yeni bir Rus saldırısı karşısında Osmanlı Devleti’ne yardım etmesi ve yıllık 92.800 lira vergi ödemesi koşuluyla geçici olarak İngiltere’ye verilmiştir (Özden, 1999:217; Darkot, 1997:675). Ancak İngiltere, I. Dünya Savaşı’ndan istifade ederek 5 Kasım 1914 tarihinde adayı ilhak ettiğini açıklamıştır. Osmanlı Devleti ise o günkü şartlar içerisinde bu kararı ancak protesto etmekle yetinmek zorunda kalmıştır (Kuran, 1993:245). İstiklâl Harbi sonucunda İtilaf Devletleri ile Türkiye Cumhuriyeti Devleti arasında imzalanan Lozan Antlaşması’nın 20. maddesi ile de Kıbrıs’ın İngiliz toprağı olduğu kabul edilmiştir (Lozan Barış Konferansı, 2001:7; Soysal, 2000:99). Böylece adadaki Türk hâkimiyeti resmen sona ermiştir.

İngiliz İdaresinde Kıbrıs

İngilizler Kıbrıs’ın yönetimini üstlendikleri ilk andan itibaren Rum yanlısı bir politika takip etmişlerdir. Bu durumdan istifade eden Rumlar da adanın statüsünün değiştirilmesi ve Yunanistan’a ilhakı yönündeki faaliyetlerine

¹ Antlaşma ile Rusların Boğazları kontrol edebilecek duruma gelmesi özellikle İngiltere’nin Hindistan ve Akdeniz’deki çıkarları açısından büyük tehlike oluşturmuştur. Kemal Özden, “1878 Berlin Kongresi ve Kıbrıs”, **İkinci Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi (24-27 Kasım 1998)**, C II, Doğu Akdeniz Üniversitesi Yayını, Gazimağusa, 1999, s. 217.

hız vermişlerdir. Bu bağlamda “*Enosis*”² fikrinin ilk ortaya atıldığı 1828 yılından sonraki ilk ciddi ayaklanmalarını 21 Ekim 1931 günü gerçekleştirmişler, fakat başarılı olamamışlardır (İsmail, 1988:21-23). Ancak isyan sonucunda İngiliz idaresince uygulanan yaptırımlar, Rumlarla birlikte Türkleri de kapsamıştır. Buna göre seçimler yasaklanmış, siyasi partiler askıya alınmış, basına sansür uygulanmış ve eğitim üzerinde sıkı bir denetim başlamıştır. Bu doğrultuda Yunan ve Türk tarihinin okutulması kısıtlanmış, devlet büyüklerinin resimleri okul duvarlarından kaldırılmış, Türklerin okullara ve camilere Türk bayrağı asması, millî bayramlarda kutlama yapması ile Türkiye’den okul kitabı getirtmeleri yasaklanmıştır (Keser, 2008:312).

Raporun Muhteviyatı

Çalışmanın konusu olan rapor 1937 tarihli olup Türkiye’nin Kıbrıs Konsolosu Ekrem Arar tarafından kaleme alınmıştır.³ Raporda adadaki Türklere dair çeşitli konularla ilgili bilgi verilerek İngiliz idaresinden dolayı gündelik yaşamlarında maruz kaldıkları baskılar ve yaşadıkları sıkıntılar dile getirilmiştir. Bu bağlamda raporda Kıbrıs Türklerine dair şu hususlara değinilmiştir:

- Nüfus
- Eğitim
- Türkiye’ye ve Türk İnkılâbına Bakışları
- Toplumun İdaresi
- İktisadi Vaziyetleri

Nüfus

Rapora göre 1935 yılında neşredilen resmi bir istatistikte ada nüfusunun 65.000’i Türk olmak üzere 365.000 civarında olduğu belirtilmiştir. Bunun yanı sıra İngiliz idaresi altındaki ada halkı milliyetleri dikkate alınmaksızın dinlerine göre ayrılmış, Türkler de İslam cemaati olarak sınıflandırılmıştır. Ancak İslam ahali denilen halk ekseriyetle Türklere mensup gelmiştir. Bununla birlikte Rum nüfusunun ağırlıkta olduğu bazı köylerde ana dilini unutarak Rumca konu-

² Kelime manası “*ilhak*” demektir. Rum-Yunan siyasi literatüründe Kıbrıs’ın Yunanistan’a bağlanmasını ifade etmektedir. Yunanistan tarafından ilk defa 1828 yılında kullanılmıştır. Sabahattin İsmail, **Kıbrıs Barış Harekâtı’nın Nedenleri-Gelişimi-Sonuçları**, Akdeniz Haber Ajansı Yayınları, İstanbul, 1988, s. 13-15; Sabahattin İsmail, **150 Soruda Kıbrıs Sorunu**, Kastaş Yayınevi, İstanbul, 1998, s. 9.

³ BCA; 030.10.0.0/124.886.18.

şan Müslümanlar da söz konusudur. Fakat bunların bir kısmı yakın zamanda tekrar Türkçe öğrenmeye başlamıştır. Bu durum büyük ölçüde Türk nüfusun ada geneline dağılımından kaynaklanmış olup Türkler, Lefke ile birkaç köyde ekseriyeti teşkil etmişler, buna karşın genel itibarıyla azınlıkta kalmışlar ve hatta bazı köylerde mevcutları birkaç aileye kadar da düşmüştür.

Nüfusa dair bu hususlar dikkate alındığında yaklaşık olarak üç asır Osmanlı hâkimiyetinde kalmış olan adada Rumların çoğunluğu nasıl oluşturduğu sorusu akla gelmektedir. Bilindiği üzere Kıbrıs, 1571 yılında Osmanlı hâkimiyetine girmiştir. Osmanlı Devleti'nin ilk uygulamalarından birisi ise adayı kontrol altında tutulabilmek amacıyla Türk nüfusunu artırmak olmuştur. Bu nedenle Konya, Karaman, Niğde, İçel, Kayseri, Antalya, Bozok, Alaiye, Manavgat, İçel, Adana, Tarsus ve Sis gibi yerlerden adaya nüfus nakli gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda adaya yaklaşık olarak 8.000 hane iskân edilmiştir.⁴

1831 tarihli nüfus sayımına göre ise adanın toplam erkek nüfusu 29.190'ı Gayrimüslim, 14.983'ü Müslim, 43'ü Çingene olmak üzere 44.216 olarak tespit edilmiştir (Karpat, 2003:154). Buna göre nüfusun yaklaşık üçte birinin Türklerden oluştuğu görülmektedir. Ancak adanın İngiliz idaresine geçişiyle birlikte nüfus dengesi Türkler aleyhine daha da bozulmuştur. Bu durumun ortaya çıkmasında ise büyük ölçüde göçler etkili olmuştur. Nitekim göçlerle bir taraftan adadaki Rum nüfusu artırılmaya çalışılırken bir taraftan da Türkler huzursuz edilerek adadan ayrılmaları sağlanmıştır.⁵ Bunun sonucunda Rum nüfusu artmış, Türk nüfusu ise azalmıştır. Bu durum İngilizler

⁴ Devlet eliyle gerçekleştirilen bu iskânın yanı sıra adaya kendi isteğiyle gelenlerde olmuştur. Cengiz Orhonlu, "Osmanlı Türklerinin Kıbrıs Adasına Yerleşmesi (1570-1580)", *Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi (14-19 Nisan 1969)*, **Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını**, Ankara, 1971, s. 91-97; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C III/I, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1995, s. 15; Alim Gerçel, "Kıbrıs Tarihinde Göçler", **İkinci Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi (24-27 Kasım 1998)**, C II, Doğu Akdeniz Üniversitesi Yayını, Gazimağusa, 1999, s. 487-489; Salim Cöğçe, "İçel Sancağı Ermenak Kazasından Kıbrıs'a Göçürülen Aşiretler", **Üçüncü Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi (13-17 Kasım 2000)**, C I, (Yay. Haz. İsmail Bozkurt), Doğu Akdeniz Üniversitesi Yayınları, Gazimağusa, 2000, s. 223-243; Yusuf Halaçoğlu, "Osmanlı Döneminde Kıbrıs'ta İskân Politikası", **Dünden Bugüne Kıbrıs Meselesi**, Tarih ve Tabiat Vakfı Yayını, İstanbul, 2001, s. 449.

⁵ Özellikle Malta ve Mısır'daki Rumlar adaya göç etmiştir. Nüfus dengesinin daha da bozulmasına neden olan göçler ise daha ziyade 1877-78 Osmanlı Rus Savaşı, I. ve II. Dünya Savaşı ile 1950'li yıllarda Enosis kampanyalarının yoğunlaştığı dönemlerde gerçekleşmiştir. Cemal Arif Alağöz, "Kıbrıs Tarihine Coğrafi Giriş", **Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi (14-19 Nisan 1969)**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını, Ankara, 1971, s. 25.

tarafından 1881-1938 yılları arasında gerçekleştirilen nüfus sayımlarında da açıkça görülmektedir:⁶

Yıllar	Rumlar	%	Türkler	%	Diğer Unsurlar	%	Toplam
1881	137.631	73.93	45.458	24.42	3.084	1.65	186.173
1891	158.585	75.77	47.926	22.90	2.775	1.33	209.286
1901	182.739	77.10	51.309	21.65	2.974	1.25	237.022
1911	214.480	81.25	46.428	17.59	3.056	1.16	263.964
1921	244.887	81.44	51.339	17.07	4.489	1.49	300.715
1931	276.572	79.48	64.245	18.46	7.142	2.06	347.959
1938	310.070	82.35	66.459	17.65	-----	-----	376.529

Tablodan da anlaşıldığı üzere İngiliz idaresiyle birlikte Kıbrıs'taki Türk nüfusu Rum nüfus karşısında sürekli olarak azalmıştır. Nitekim 1881'de % 24.42 olan Türklerin oranı 1938'de % 17.65'e gerilemiştir (Çakmak, 2008:205). Buna göre 1831 tarihinde üçte bir olan adadaki Türk nüfusu, İngiliz idaresinin başladığı yıllarda dörtte bire, 1937 yılına gelindiğinde ise yaklaşık olarak beşte bire gerilemiştir. Bu verilerden İngilizler ile Rumların adadaki Rum nüfusunu artırmaya yönelik politikalarının başarıya ulaştığı görülmektedir. Bu nedenle 1974 Barış Harekâtı'ndan sonra Türkiye ile Kıbrıs Türk yönetimi öncelikle azalan Türk nüfusun artırılması hususunu ele almışlar ve Anadolu'dan adaya nüfus nakli yapılması konusunda anlaşmaya varmışlardır. Bunun üzerine 1975-1976 yılları arasında Anadolu'nun muhtelif yerlerinden Kıbrıs'a nüfus nakli gerçekleştirilmiştir. Bu şekilde bir taraftan adadaki Türk nüfusu artırılmış bir taraftan da Türk kesiminin kontrolündeki tarım alanlarının işlenmesi için gerekli işgücü açığı giderilmiştir.

Eğitim

1930'lu yıllarda Kıbrıs'taki okullar cemaat okulları şeklinde faaliyet göstermiştir. Bunların masrafları ise emlak vergisine bağlı olarak tahsil edilen

⁶ Zafer Çakmak, "Kıbrıs'tan Anadolu'ya Türk Göçü (1878-1938)", **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S 36 (2008), s. 205. Ancak ada nüfusu hakkında farklı kaynaklarda farklı rakamlar verilmektedir.

maarif vergisi ile gerçekleştirilmiştir. Toplanan parayla öğretmenlerin maaşı ödendiği gibi okulların önemli tamiratları da yapılmıştır. Okulların normal masrafları ise bulunduğu bölgedeki cemaat tarafından karşılanmış olup bunun için ayrıca para toplanmıştır.

Bu okullar görünüşte cemaatlere ait olmakla birlikte hükümetin sıkı kontrol ve idaresi altında faaliyet göstermişlerdir. Hatta 1933 yılında çıkarılan bir kanunla ilkokulların idaresinden sorumlu bir Maarif Encümeni ile her kaza merkezinde ve bazı önemli nahiye merkezlerinde Maarif Komiteleri oluşturulmuştur.⁷ Ancak bu encümen ve komiteler hükümet tarafından oluşturulduğu için cemaatin gerçek temsilcileri olamamışlardır. Bunun yanı sıra Türkiye'den gelen kitapların okutulmasını engellemek ve Türk çocuklarının Türkiye ile olan ilgisini kesmek içinde kitapsız tedrisat usulü benimsenmiştir.

1935 yılında yayınlanan bir istatistikte adada 263 Türk ilkokulu olduğu ve bu okullarda 4.788'i erkek, 3.174'ü kız olmak üzere 7.962 çocuğun eğitim gördüğü belirtilmiştir. Ancak önceki dönemlerde sayıları daha fazla olan bu okulların bir kısmı 1931 yılından sonra kapatılmıştır. Hükümet buna gerekçe olarak Türk nüfusun genel nüfusun beşte birini teşkil etmesine karşın maarif vergisinden daha fazla pay almasına Rumların itirazını göstermiştir. Bunun üzerine adadaki etnik unsurlara eşit muamelede bulunmak istediğini belirten İngiliz idaresi, okulların bir kısmını kapatmıştır. Ancak raporda Türklerin nüfusunun genel nüfusun beşte birini oluşturmasına karşın tasarruflarındaki emlakın umum emlakın dörtte birini oluşturduğu, maarif vergisinin de emlak vergisi üzerinden tahsil olunmasından dolayı hükümet tarafından öne sürülen gerekçenin gerçeği yansıtmadığı ifade edilmiştir. Bununla birlikte Türklerin adada dağınık vaziyette olmasından ve hatta bazı köylerde birkaç hane olmalarından dolayı bilhassa bazı köylerdeki Türk okulları kapatılmıştır. Okulları kapatılan köylerdeki çocukların önemli bir kısmı ise yakında başka okul olmadığı için eğitimlerini tamamlayamamıştır. Raporda kapatılan okulların bütün masraflarının birkaç bin İngiliz lirası olduğu ve bu paranın hükümetin başka geliriyle veya Türklerden tahsil olunan maarif vergisine yapılacak cüzi bir zamla karşılanabileceği öne sürülmüştür.

⁷ Türk Maarif Encümeni Maarif Müdürü'nün başkanlığı altında Maarif Müdür Muavini, Türk Evkaf Murahhası ve Valinin tayin edeceği altı Türk azadan, Maarif Komiteleri ise Evkaf Murahhası veya vekilinin başkanlığı altında İngiliz Evkaf Murahhası, Maarif Müdür Muavini ve Vali tarafından tayin edilecek üç Türk azadan meydana gelmiştir.

Raporda Lefkoşa'da biri erkeklere, diğeri kızlara mahsus olmak üzere iki Türk lisesinin bulunduğu ve Erkek lisesinde 252, Kız lisesinde ise 99 öğrencinin eğitim gördüğü belirtilmiştir. Bu okulların masrafları ise öğrencilerin verdiği ücret ile Evkaf ve hükümet tarafından verilen paradan karşılanmıştır. Yakın döneme kadar bu liseler Türkiye'deki liselerle aynı programı tatbik etmişler ve hatta müdürleri ile bazı öğretmenleri de Türkiye'den gelmiştir. Fakat çıkarılan bir kanunla öğretmenlerin İngiliz uyruklu olmaları mecburiyeti getirilmiştir. Bu nedenle Türkiye'den öğretmen getirme imkânı kalmamış, liselerin başına da İngiliz müdürler atanmıştır. Ayrıca ders programının da Türkiye'deki liselerin programından tamamen ayrı olmasına çalışılmıştır. Bunun yanı sıra lisenin dâhili nizamnamesinde 29 Ekim günü resmi tatil olarak kabul edilmiş ve 1936 yılına kadar da bu şekilde uygulanmıştır. Ancak 1936 yılındaki Cumhuriyet Bayramı'ndan bir gün önce öğrencilere okulun açık olacağı belirtilerek gelmeleri istenmiştir. Buna rağmen öğrencilerin ekseriyeti okula gelmemiştir. Bunun üzerine öğrencileri bu yönde davranmaya teşvik ettikleri gerekçesiyle dört öğrenci, başka okullara da kabul edilmeyecek şekilde okuldan atılmıştır. Bu durumdan istifade eden İngiliz idaresi ise okulun "*Türk Lisesi*" olan adını "*İslâm Lisesi*"ne çevirmiş, okuldaki Türk ismi taşıyan her şeyi de ortadan kaldırmıştır.

İngiliz idaresi bu uygulamalarıyla ada Türklerini baskı altına alarak kendisine bağımlı bir topluluk haline getirmek istemiştir. Bu doğrultuda Anadolu Türkleri ile ada Türkleri arasındaki bağı kopararak Kıbrıs Türklerini Türkiye'nin korumasından mahrum bırakmaya ve öz benliklerinden uzaklaştırarak asimile etmeye çalışmıştır. Bu nedenle Türklüğü çağrıştıracak her şeyi ortadan kaldırmaya gayret etmiştir. Maksadının önündeki en önemli engel olarak da Türkiye'yi gördüğü içinde fiiliyata döktüğü her yeni uygulaması ile Türkiye ile ada Türklerinin arasını açmaya çalışmıştır.

Türkiye'ye ve Türk İnkılâbına Bakışları

Kıbrıs'ta yaşayan Türkler umumiyetle Türk inkılâbını benimsemiş ve İngiliz idaresinin müsaadesi çerçevesinde de tatbik etmişlerdir. Örnek olarak yeni Türk alfabesini kabul ederek hem gazetelerinde hem okullarında kullanmışlar, şapka inkılâbını da ekseriyetle uygulamışlardır. Ayrıca Anadolu'daki siyasi gelişmeleri de ilgi ile takip etmişlerdir. Örnek olarak Montrö Konferansı'nda ve Hatay meselesinde Türk hükümetinin başarısından dolayı sevinmişler, hatta İngiliz idaresinin baskısına rağmen sevinç hislerini göstermekten de çekinmemişlerdir.

Kıbrıslı Türklerin Türkiye ve Türk inkılabına bağlılıkları o kadar kuvvetli olmuş ki inkılâpları benimsemeyenler de benimsemiş gibi davranmak zorunda kalmışlardır. Hatta Evkaf Murahhası olan zatla fes giyme konusundaki tavrından ve Vakıflar Dairesi'ndeki levhaların eski yazılı olmasından dolayı aralarına mesafe dahi koymuşlardır. Bu örnekler İngiliz idaresinin Anadolu Türkleri ile ada Türklerinin arasını açmaya, birbirinden koparmaya yönelik teşebbüslerinin de başarısız olduğunu göstermiştir.

Toplumun İdaresi

Kıbrıs Türkleri cemaat teşkilatları olmadığı için hükümetle temas kuraç bir makamdan yoksun kalmışlardır. Ancak Evkaf Murahhası olarak görev yapan ve Türk inkılâplarına mesafeli duran Münir isimli zat cemaat reisi gibi hareket etmiş, İngilizlerde bazı hareketleriyle bu zatın tavrını onaylamış gibi davranmışlardır. Ancak Kıbrıslı Türkler, İngiliz idaresi tarafından görevlendirilmiş olmasından dolayı Münir'e hem güvenmemişler hem de onun cemaatlerinin reisi olmadığını sık sık dile getirmişlerdir.

Kıbrıs Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetinde bulunduğu zamanlarda ise adada görev yapmış olan müftü, kadı ve evkaf müdürü padişah tarafından tayin edilmiş, maaşları da Kıbrıs bütçesinden verilmiştir. Ancak kadı ve müftülük makamı 1927 yılında Rumların dini liderlerine maaş verilmediği gerekçesiyle İngilizler tarafından kaldırılmıştır. Fakat resmi makamlarca Kavanin azasından Necati Özkan'a maaşının Türkler tarafından ödenmesi şartıyla müftü seçiminde serbest oldukları ifade edilmiştir. Bunun üzerine 1931 Mayıs'ında Lefkoşa'da milli bir kongre gerçekleştiren Kıbrıs Türkleri, avukatlıkla iştigal eden ve hür fikirli bir kişi olarak tanınmış olan Hoca Said Efendi'yi müftü olarak seçmişlerdir. Ancak İngiliz idaresi bu kararı tanımadığı gibi müftülüğe seçilen Hoca Said Efendi'nin bu sıfatı kullanmasını da yasaklamıştır. Aksi takdirde hükümet emrine muhalefet etmiş olarak kabul edileceğini ve ona göre muamele yapılacağını bildirmiştir.

İngiliz idaresi 1931 yılında Rumların adanın Yunanistan'a ilhakını talep ederek isyan etmesi ve bu esnada Lefkoşa'daki Vali Konağı'nı yakması üzerine Kavanin Meclisi'ni kaldırmış, belediye azalarının da halk tarafından seçilmesi usulünden vazgeçerek hükümet tarafından atanması usulünü benimsemiştir. Bu uygulama müftü, kadı gibi topluma önderlik edecek kişilerden yoksun kalan Türk toplumunun seçmiş olduğu temsilcilerden de mahrum kalmasına neden olmuştur.

Bu dönemde Lefkoşa başta olmak üzere diğer birkaç küçük kasabada faaliyet gösteren Türk kulüpleri ise fikir alışverişi yapılan ve toplumun sorunlarının tartışıldığı yerlerden ziyade Türkiye'den gelen gazetelerin okunarak kâğıt oyunları oynanan yerler olmaktan ileriye gidememişlerdir. Bu yönüyle Türk toplumuna kültürel anlamda bir katkı sağlamamışlardır. Dönemin Kıbrıs Türk basını da kamuoyu oluşturmak ve Türk toplumunun sesi olmaktan uzak bir görüntü sergilemiştir.⁸ Bunda maddi imkânsızlıkların yanı sıra yazı yazabilecek aydın kişilerin olmaması da önemli bir etken olmuştur. Bu nedenle İngiliz idaresi nezdinde savunmasız kalarak haklarını savunamamışlar, toplumu aydınlatacak ve yönlendirecek bir basınının olmamasından dolayı da organize hareket edememişlerdir.

İktisadi Vaziyetleri

Kıbrıs Türk toplumu iktisadi açıdan da kötü durumdadır ve gün geçtikçe de durumu daha kötüye gitmiştir. Aslında İngiliz işgalinden önce ada emlakinin ekseriyeti Türklerin elindeyken 1930'larda Rumların eline geçmiştir. Bunun yanı sıra ticaret ve sanayide de Rumların ağırlığı söz konusudur. Türkler ise ticaretle işgal eden birkaç esnaftan ibaret bir görüntü sergilemiştir. Nitekim 1930'lu yıllara dair yapılan değerlendirmede şehir ve köylerdeki umum emlakın dörtte birinin Türklerin elinde olduğu belirtilmiş; ancak bunların ekseriyetinin de borçlu olduğu ifade edilmiştir. Son senelerde meydana gelen krizler dolayısıyla Türklerin yanı sıra Rumlarda ciddi anlamda borçlanmış fakat borç verenlerin Rum olmasından dolayı cemaat olarak bir kayıpları olmamıştır. Buna karşın Türklerin emlak miktarı sürekli olarak azalmıştır. Türk cemaatinin maddi durumu nispeten iyi olanlarını ise hükümet memurları oluşturmuştur. Bunun yanı sıra Türk memurlar, İngiliz işgalinden sonra uzun bir süre gümrük, tapu ve polis gibi dairelerde ekseriyeti teşkil etmişlerdir. Ancak Rumların itirazı üzerine memur alınırken nüfusun göz önünde tutulmaya başlanmasıyla birlikte bu üstünlüklerini kaybetmişlerdir. Bunda İngilizce, Türkçe ve Rumcaya aşina olmaları nedeniyle Ermenilerin memur olarak atanması da etkili olmuştur.

Türk toplumunun iktisadi açıdan zayıf olmasından dolayı doktor, avukat gibi meslek erbabı sayısı da azalmıştır. Bunun yanı sıra kısıtlı iş imkânından dolayı Türk üniversitelerinde veya yüksek mekteplerde okuyan birçok Kıbrıslı Türk genci eğitimini tamamlamasına rağmen adaya dönmemiştir. Rapor-

⁸ Bu dönemde Türkler tarafından Lefkoşa'da haftada iki defa yayınlanan "Söz" ile haftada bir defa yayınlanan "Ses" isminde iki gazete neşrolunmuştur. Buna karşın sadece Lefkoşa'da günlük dört Rumca gazete çıkmıştır.

da bu tavır normal karşılanmakla birlikte Kıbrıs'ta fakirleşen cemaatin bir gün kendini besleyemeyecek hale gelebileceği belirtilmiştir. Ada Türklerine yönelik sistemli bir politikanın sonucu olan bu durum, Türkleri gün geçtikçe daha çok İngilizlere bağımlı hale getirmiştir. Eğitim amacıyla adadan ayrılan gençlerin ekseriyetinin geri dönmemesi de ada Türklerini bir taraftan eğitilmiş ve genç nüfustan yoksun bırakırken bir taraftan da nüfus olarak sürekli bir biçimde azalmasına neden olmuştur. İngilizlerin birtakım uygulamalarında nüfusu emsal almaya başlamasıyla birlikte Türkler, gerek siyasi gerekse sosyal ve iktisadi sahada daha güç şartlar altında varoluş mücadelesi vermek zorunda kalmışlardır.

SONUÇ

Raporun sonuç kısmında ise Kıbrıs'taki Türk cemaatinin birçok açıdan zayıflamakla birlikte kimliğini muhafaza ettiği ve adada ihmal edilemeyecek bir kuvvet olduğu belirtilmiştir. Ancak son zamanlarda iktisaden çok zor durumda olduğu ve benliğini unutmaya yönünde dış kuvvetlerin yoğun faaliyetlerine maruz kaldığı ifade edilmiştir. Bu nedenle Kıbrıs Türklerinin şuurlu bir kitle olarak varlıklarını devam ettirebilmeleri arzu ediliyorsa iktisadi açıdan desteklenmeleri ve Türklük hislerini devam ettirebilecekleri çareler aranması gerektiği dile getirilmiştir.

Genel olarak raporun içeriği dikkate alındığında ise Kıbrıs Türk toplumunun içinde bulunduğu siyasi, sosyal, kültürel ve iktisadi şartlar hakkında Türkiye'yi yönetenleri bilgilendirerek ada Türklerine yönelik sağlıklı politikalar oluşturulabilmesi amacıyla kaleme alındığı görülmektedir. Bu yönüyle raporun 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı'na giden süreçte adadaki İngiliz idaresi ile Rum politikalarının 1930'lu yıllardaki uygulamaları ve Türk toplumuna etkisi hakkında önemli bilgiler ihtiva ettiği söylenebilir.

KAYNAKÇA

RESMÎ ARŞİV VE YAYINLAR

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA); 030.10.0.0/124.886.18.

KİTAPLAR VE MAKALELER

ALAGÖZ, Cemal Arif, "Kıbrıs Tarihine Coğrafi Giriş", **Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi (14-19 Nisan 1969)**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını, Ankara, 1971, s. 13-29.

- ALASYA, Fikret, **Kıbrıs Tarihi ve Kıbrıs'ta Türk Eserleri**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını, Ankara, 1977.
- , **Tarihte Kıbrıs**, Kıbrıs Türk Kültür Derneği Yayını, Lefkoşa, 1988.
- CÖHÇE, Salim, “İçel Sancağı Ermenak Kazasından Kıbrıs'a Göçürülen Aşiretler”, **Üçüncü Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi (13-17 Kasım 2000)**, C I, (Yay. Haz. İsmail Bozkurt), Doğu Akdeniz Üniversitesi Yayınları, Gazimağusa, 2000, s. 223-243.
- ÇAKMAK, Zafer, “Kıbrıs'tan Anadolu'ya Türk Göçü (1878-1938)”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S 36 (2008), s. 201-223.
- ÇEVİKEL, Nuri, **Kıbrıs Eyâleti (Yönetim, Kilise, Ayan ve Halk 1750-1800)**, Doğu Akdeniz Üniversitesi Basımevi, Gazimağusa, 2000.
- DARKOT, Besim, “Kıbrıs”, **MEB İslâm Ansiklopedisi**, C VI, Eskişehir, 1997, s. 674.
- EMECEN, Feridun, “Kıbrıs'ta İlk Osmanlı İdari Yapılanması”, **Dünden Bugüne Kıbrıs Meselesi**, Tarih ve Tabiat Vakfı Yayını, İstanbul, 2001.
- ERZEN, Afif, “Kıbrıs Tarihine Bir Bakış”, **Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi (14-19 Nisan 1969)**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını, Ankara, 1971, s. 79-83.
- GERÇEL, Alim, “Kıbrıs Tarihinde Göçler”, **İkinci Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi (24-27 Kasım 1998)**, C II, Doğu Akdeniz Üniversitesi Yayını, Gazimağusa, 1999, s. 485-495.
- GÜRSOY, Cevat, “Coğrafya Bakımından Kıbrıs ve Türkiye”, **Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi (14-19 Nisan 1969)**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını, Ankara, 1971, s. 41-48.
- HAKERİ, Bener Hakkı, **Başlangıcından 1878'e dek Kıbrıs Tarihi**, KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1993.
- HALAÇOĞLU, Yusuf, “Osmanlı Döneminde Kıbrıs'ta İskân Politikası”, **Dünden Bugüne Kıbrıs Meselesi**, Tarih ve Tabiat Vakfı Yayını, İstanbul, 2001.

- İSMAİL, Sabahattin, **Kıbrıs Barış Harekâtı'nın Nedenleri-Gelişimi-Sonuçları**, Akdeniz Haber Ajansı Yayınları, İstanbul, 1988.
- , **150 Soruda Kıbrıs Sorunu**, Kastaş Yayınevi, İstanbul, 1998.
- KARPAT, Kemal H., **Osmanlı Nüfusu (1830-1914)**, (Çev. Bahar Tırnakçı), Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2003.
- KESER, Ulvi, "Hamidiye Zırhlısı: 1924 Karadeniz ve 1938 Kıbrıs Gezileri", **Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Dergisi**, Vol:10, S 1 (2008), s. 301-357.
- KURAN, Ercüment, "Türk Yunan İlişkileri Çerçevesinde Kıbrıs Sorunu (1923-1939)", **Kıbrıs'ın Dünü Bugünü Uluslararası Sempozyumu (Gazimağusa 28 Ekim-2 Kasım 1991)**, Doğu Akdeniz Üniversitesi ve Yüzüncü Yıl Üniversitesi Yayını, Ankara, 1993, s. 245-249.
- Lozan Barış Konferansı (Tutanaklar-Belgeler)**, C 8, (Çev. Seha L. Meray), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001.
- ORHONLU, Cengiz, "Osmanlı Türklerinin Kıbrıs Adasına Yerleşmesi (1570-1580)", **Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi (14-19 Nisan 1969)**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını, Ankara, 1971, s. 91-97.
- Osmanlı İdaresinde Kıbrıs (Nüfusu-Arazi Dağılımı ve Türk Vakıfları)**, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara, 2000.
- ÖZDEN, Kemal, "1878 Berlin Kongresi ve Kıbrıs", **İkinci Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi (24-27 Kasım 1998)**, C II, Doğu Akdeniz Üniversitesi Yayını, Gazimağusa, 1999, s. 213-230.
- ÖZKUL, Ali Efdal, **Kıbrıs'ın Sosyo-Ekonomik Tarihi (1726-1750)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.
- SOYSAL, İsmail, **Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları, C I (1920-1945)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, **Osmanlı Tarihi**, C III/I, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1995.

KKTC'DE EKONOMİK, SİYASAL, SOSYAL VE KÜLTÜREL BÖLÜNMÜŞLÜK VE KIBRIS SORUNU

Birol ERTAN *

Özet

"KKTC'de Ekonomik, Siyasal, Sosyal ve Kültürel Bölünmüşlük" isimli çalışmada; Kıbrıs'ın ve Kıbrıs sorununun kısa tarihinden sonra, adada federal bir devlet yaratmaya dönük Birleşmiş Milletler inisiyatifi olan Annan Planı girişimi ve KKTC'de yaşanan ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel bölünme parametreleri açıklanmaktadır.

KKTC ekonomik bağımlık, siyasal sistemin ganimet dağıtımına yönelik yapısı ve ülkede sosyal ve kültürel bütünlüğü tehdit eden ayrımcılıklar; Kıbrıs adasında varılacak çözümün en büyük engelleridir.

Çalışmada ulaşılan temel sonuç; KKTC'deki bölünmüşlük ortadan kaldırılmadan gerçekleşecek federal Kıbrıs çözümünün başarılı olamayacağıdır.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs, Kıbrıs sorunu, ganimet sistemi, bölünme

* Doç. Dr.

ECONOMIC, SOCIAL, POLITICAL, CULTURAL DIVISION IN TRNC AND THE CYPRUS ISSUE

Abstract

The article which is called “TRNC Economic, Political, Social and Cultural Fragmentation” describes firstly a short history of Cyprus and then the Cyprus problem facing the United Nations’ Annan Plan initiative to create a federal state on the island and finally TRNC experienced economic, political, social and cultural fragmentation parameters.

Cyprus economic dependence, the structure of the political system for the distribution of the spoils and the social and cultural integrity of discrimination in the country are the biggest obstacles to reaching a solution in Cyprus.

The main conclusions reached in the study is that the division will be held in the TRNC cannot be successful without the elimination of the federal solution,

Key Words: Cyprus, the Cyprus problem, the spoils system

GİRİŞ

Çalışmanın Konusu

Kıbrıs adasındaki bölünmüşlüğün giderilmesi ve adada federal çözüme dayalı bir devletin kurulmasına yönelik girişimlerin gündemden hiç düşmediği son yıllarda, Kıbrıs Sorunu ve KKTC üzerine çok şey yazıldı ve söylendi. Kıbrıs adasında iki kesimin federal bir devlet çatısı altında birleştirilmesine yönelik hazırlanan Annan Planı için 2004 yılında bir referandum yapıldı ve Rum kesimince bu plan reddedildi. Ancak, çözüm umutları hiç tükenmedi.

Annan Planı Referandumu öncesi ve sonrasında yapılan tartışma ve değerlendirmelerde, KKTC'de yaşanan ekonomik, sosyal, siyasal kültürel bölünmüşlüğe neredeyse hiç vurgu yapılmadığı görülmektedir. Bu çalışmanın amacı, KKTC'deki bölünmüşlüğü vurgulamak ve ileride gerçekleşecek bir çözüm girişiminin sağlıklı ve kalıcı olması için bu konunun önemine dikkat çekmektir.

Kıbrıs adasında iki hastalıklı yapının birleştirilmesiyle sağlıklı bir yapı ya da devletin oluşamayacağı tezinden yola çıkan çalışma, adada iki kesimi tek bir devlet çatısı altında birleştirmeden önce, iki farklı kesimin oluşturduğu yapıların (devletlerin) sağlıklı yapılara dönüştürülmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu çerçevede, çalışma ile KKTC'nin sağlıklı yapısını ortaya koyacak, bu sağlıklı yapı ortadan kaldırılmadan adayı tek devlet çatısı altında birleştirmenin sakıncaları da ortaya konmuş olacaktır. Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin sağlıklı yapısını ise başka bir çalışmanın ortaya koyması gerekir. Bu kapsamda, bu çalışmanın tamamlayıcısı olmasını beklediğimiz çalışmada; özellikle AB üyesi olmasından başlayarak Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ekonomisinin yaşadığı derin buhran, bankacılık sektörünün yaşadığı krizler, devlet kurumlarının yetersizlikleri, iç güvenlik yetersizlikleri ve diğer konulardaki sorunlar ve açmazlar ele alınmalıdır.

Kıbrıs adasında iki kesimi bir araya getirip tek bir devlet yaratmaya dönük çabaların tarihi, sadece Annan Planı ile sınırlı değildir. Daha önce de pek çok girişimin yapıldığı biliniyor. Ne var ki, Annan Planı, adadaki bugünkü durumun kalıcılığı açısından başarısız bir girişim olmuştur ve bundan sonraki çözüm girişimlerinin de Annan Planı başarısızlığının gölgesinde kalacağı açıktır. Bu nedenle, çalışmamızda, önce Kıbrıs'ın kısa tarihini, daha sonra Annan Planı girişimini, son olarak da KKTC'de yaşanan bölünme parametrelerini açıklamaya çalışacağım.

I. Kıbrıs Sorunu ve Kıbrıs'ın Kısa Tarihi

Kıbrıs adası, 1571 yılında Osmanlı yönetimince fethedilmiştir. Kıbrıs, 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'nden sonra, 1878'de, İngiltere tarafından "kiralanmış"tır. Bu kiralama, Osmanlı İmparatorluğu'nu adada güçsüzleştirilmiş ve Yunanistan'ın Megalo İdea hedefleri çerçevesinde adada egemenlik kurma çalışmalarını başlatmasına büyük kolaylık sağlamıştır. Adanın nüfusu, Yunanistan'dan göçler ve etkin propaganda ile 1910'lu yıllarda Rum ağırlıklı hale gelmiştir¹ 1925 yılında Kıbrıs, İngiltere'nin resmen sömürgesi ilan edilmiştir. Daha sonraları Yunanistan ve Kıbrıslı Rumlar, Enosis çalışmalarını artırmış, adanın Yunanistan'a bağlanması için uluslararası alanda faaliyetlerini hızlandırmışlardır. Büyük Yunanistan ya da Megalo İdea akımı, tüm Yunan yerleşimlerinin tek bir devlet altında toplanmasını içeren faşist bir düşünce olup bunlar arasında İstanbul, Girit ve Kıbrıs da bulunmaktadır.²

1960 yılında, Türk tarafıyla Rum tarafının adanın hakimiyeti konusundaki çatışan isteklerini ve bölgedeki dengeleri göz önünde tutan bir anlaşma ABD'nin de girişimleriyle imzalanmış, Kıbrıs'lı Türk ve Rumların ortağı olduğu, İngiltere, Yunanistan ve Türkiye'nin garantör devlet olarak öngörüldüğü Kıbrıs Cumhuriyeti kurulmuştur. Ancak Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulması, adadaki Rumların Enosis çalışmalarını durdurmamış, aksine hızlandırmıştır. 1963 tarihinde ortak devletin başkanı Makarios, Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası'ndaki Rum-Türk dengesini değiştirmeye yönelik 13 maddelik anayasa değişikliği teklifini uluslararası çevrelerde dile getirmiş; teklifin Kıbrıs Türk kesimi ve Türkiye tarafından tepki ve protestolarla karşılanması sonucunda değişiklik resmileştirilememiştir. Makarios, bunun üzerine adayı Türklere arındırmak için yıldırma politikası izlemeye başlamış ve gerek Makarios'un gerekse dönemin Yunanistan hükümetlerinin kışkırtmalarıyla, Türkiye'nin adaya müdahalesine kadar süren dönemde adadaki Türklere karşı büyük bir katliam faaliyeti başlamıştır. Yunanistan'da darbe gerçekleştirilen askeri cuntanın Kıbrıs'ta Enosis'i ilan etmesiyle Türkiye, barış ve huzuru yeniden sağlamak üzere 1974 yılında Kıbrıs adasına Barış Harekatı düzen-

¹ Güzin Bayar, DPT Uzmanı, **KKTC Ekonomisinin Durumu ve Kalkınma Önerileri**, <http://www.dtm.gov.tr>

² Geniş bilgi için bakınız ; R. Clogg, **A Concise History of Greece**, CUP, Cambridge, 1992, Bölüm 3; C. Tsoucalas, **The Greek Tragedy**, Penguin Books, Middlesex, 1969, s. 20 ve diğerleri; M. Fatih Tayfur, "Akdeniz'de Bir Adanın Kalın Uçlu Bir Kalemle Yazılmış Hikayesi: Kıbrıs", **Akdeniz'de Bir Ada**, (Derleyen: Oktar Türel), İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2002, s. 22-26.

lemiş, adanın bugünkü Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin bulunduğu, toplam alanın % 36'sını oluşturan kuzey kısmında Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti kurulmuştur.³ Yunanistan'ın ve Güney Kıbrıs'ın çabaları sonucunda 1997'de adanın güneyi genişleme çabalarının kapsamına alınmış ve Yunanistan'ın genişleme sürecini veto etme tehdidinin etkisiyle 2004 yılında AB üyesi olmak üzere çalışmalar başlatılmıştır. Mayıs 2004, adanın güneyinin AB üyesi olacağı tarih olarak ilan edilmiştir.

Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin AB üyesi olması, Kıbrıs sorunu açısından kalıcı bir çözüm getirmek yerine, sorunun daha da çözümsüz bir noktaya sürüklenmesine neden olmuştur. Ancak, Kıbrıs adasında çözüm girişimlerinin başarısızlığa uğramasında en büyük pay, Annan Planı referandumundan çıkan Rum kesiminin "hayır" oyu olmuştur. Rumların Annan Planı girişimine yüksek çoğunlukla "hayır" demesi, adada bugün var olan bölünmüş yapının sürdürülmesinin ve çözüm umutlarının tükenmesinin en büyük unsurudur. Bu nedenle, Annan Planı konusunu ayrı bir başlıkta incelemekte yarar vardır.

II. Kofi Annan Planı ve Referandum

Kofi Annan Planı, adanın her iki kesiminin federal bir çözümde anlaşamaması üzerine, tarafların öncelikleri, olmazsa olmazları ve istekleri dikkate alınarak BM Genel Sekreteri Kofi Annan tarafından son hali verilen bir federal çözüm belgesidir. Bu plan ile, kabaca, nasıl bir düzenleme getirilmektedir?

Kofi Annan Planı ile Türk tarafı toprak tavizi ile karşı karşıya kalmakta, fakat ortak devlette temsil edilebilme olanağına kavuşmaktaydı. Ne var ki, bu plan ile ortaya çıkan AB mevzuatına aykırı güvenceler ve haklar (derogasyonlar) garanti altına alınmadığı için her an bir Avrupa Mahkemesi kararı ile ortadan kalkma riski ile karşı karşıyaydı.

Annan Plan ile 1000 kilometreden fazla toprak Rumlara terk ediliyor, 50'den fazla köy Rumlara bırakılıyor, sayıları 70 bini bulan KKTC vatandaşı evlerinden ve mülklerinden ayrılarak göçmen durumuna dönüşüyor ve 90 bine yakın Rum evlerine kavuşabiliyordu. Plan ile Rumlar, evleri hariç, topraklarının 1/3'üne sahip olabilecekler, 2/3'ü için ise takas ya da tazminat yolları geçerli olacaktı. 15 yıl içinde takas ve tazminat yollarıyla mülklerinin 2/3'ü

³ A.g.k.

ellerinden alınmayan Rumlar, bu mülklere yeniden sahip olacaktı. Türk askeri birliklerinin büyük kısmı adadan ayrılmak zorunda kalacaktı. Ayrıca, 15 yıl sonra tüm ayrıcalıklar iptal edildiği için anlaşma plan hükümleri ortadan kalkmaktaydı. Bu nedenle, Kofi Annan Planı, 15 yıllık bir plandı.

Kofi Annan Planı ile kurulacak federal Kıbrıs devletinde; Temsilciler Meclisi'nde 12 Türk ve 36 Rum, Senato'da ise 24 Türk ve 24 Rum üye bulunacaktı. Başkanlık Konseyi'nde 6 Rum ve 3 Türk üye bulunacak ve 2 Rum ile 1 Türk üyenin oy hakkı olmayacaktı. Senato ve Temsilciler Meclisi'nde veto yetkisi olmayıp çoğunluk oyu ile Türk Senatörlerin 2/5'inin oyu, karar almak için yeterli sayılacaktı.

Kısaca, Kofi Annan Planı ile ciddi toprak tavizi vererek yalıtılmışlıktan kurtulacak olan Türk tarafı, AB üyesi olacak Federal Kıbrıs devletini birlikte yönetmeye başlayacaktı. 24 Nisan 2004 tarihinde referandum yapıldı ve Kofi Anan Planı, Türk kesimi tarafından kabul edilirken, Rum kesimi tarafından reddedildi.

Referandum sonucuna göre; KKTC'de 121.162 seçmen oy kullanmış ve 119.618 geçerli oydan "Evet" oylarının toplamı 77.702, "Hayır" oylarının toplamı: 41.916 olmuştur. Böylece, Türk tarafı, % 64.9 "Evet" ve % 35.1 "Hayır" ile Kofi Anan Planını kabul etmiştir. Rum kesimi ise % 75 den fazla bir oy oranı ile Annan Planı'nı reddetmiştir.

Kofi Annan Planı, Türkiye ve Türk tarafına toprak tavizi başta olmak üzere birçok olumsuz sonuç ve yükümlülük getirdiği halde, Rumlar tarafından reddedilmiş, KKTC halkı tarafından kabul edilmiştir. Bu sonucun çıkardığı sonuç şudur:

- Kıbrıs Rum kesimi, Türk tarafı ile ortak devlet kurmayı ve yaşamayı istememektedir.
- Kıbrıs Türk kesimi, toprak tavizi vermek ve on binlerce insanını göçmen yapmak pahasına Avrupalı olmayı istemektedir.
- Kıbrıs Türk tarafı, referandum oylaması öncesindeki bölünmüş yapısını korumaktadır.
- Kıbrıs Rum tarafı, Papadopoulos liderliğinde, Kıbrıs'ta Rum egemenliğinden ödün vermeyeceğini dünyaya, ABD ve AB'ye göstermiştir.

- Kıbrıs Türk tarafı, dış müdahalelere ve baskılara açık olduğunu ortaya koymuştur.
- Kıbrıs Rum tarafı, dış müdahalelere ve baskılara direnmiş, ortak devlet istememek tavrı nedeniyle Enosis amacından sapmadığını ortaya koymuştur.

Referandum sonrasında KKTC'de iç siyasal çekişmeler hızlanırken, plana evet oyu veren kesimlerin bir kısmı, “yeni ödünler vererek Birleşik Kıbrıs” devletini kurmak düşüncesi seslendirilmeye başlamıştır. Bunlardan bazıları, Rum kesiminde yeni referandum yapılması ya da Rumlara yeni güvenceler verilmesi karşılığı Kofi Annan Planı'nın yeniden canlandırılması gereğini dile getirmektedirler. Ayrıca, KKTC Hükümeti, referandum sonrası Kıbrıs Rum tarafının potansiyel taleplerine de “evet” demek eğiliminde olduğunun işaretlerini vermiştir. Bütün bunlara karşın, Annan Planı'ndan sonra ortaya çıkacak ve Rumların “evet” oyu vermesini sağlayacak Kıbrıs Türkleri için daha çok ödün getireceği bilinen bir planın, KKTC halkınca kabul edilmesinin hiç de kolay olmayacağı bilinmelidir.

Çalışmamın konusu, adadaki iki toplumu tek bir federal devlet çatısı altında birleştirmeye dönük çalışmaların geleceği ve nasıl sonuçlanacağı değildir. Çalışmadaki temel iddiamız; adada yalnızca Türkler ve Rumlar arasında bir bölünme yaşanmadığı, adanın her iki tarafında da iç bölünmelerin mevcut olduğu ve bu bölünmeler nedeniyle Birleşik Kıbrıs çözümünün istenilen sağlıklı bir yapıya kavuşmaya engel olacağıdır. Bu çalışmada, adanın Türk tarafında, KKTC'de, ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel bölünmeyi ortaya koyacak ve bu sorunların iki toplumlu federal bir devlet çözümüne engel olacağını ortaya koymaya çalışacağım.

III. KKTC'de Ekonomik, Siyasal, Sosyal ve Kültürel Bölünme

KKTC'deki bölünmeyi,

1. “Ekonomik Bölünme”;
2. “Siyasal Bölünme”;
3. “Sosyal ve Kültürel Bölünme” olarak 3 başlıkta incelemek istiyorum.

1. Ekonomik Bölünme

Ekonomideki tıkanıklığın nedenleri arasında izolasyon ve ambargoların etkisi büyük olmakla birlikte, KKTC ekonomisinin gelişmemesinin tek nedeni bu değildir. Küçük ada ekonomisi olan KKTC'nin gelişmemesinin en büyük nedenlerinin başında, taşıma ve ulaştırma maliyetlerinin yüksekliği ve küçük ölçekli bir pazar olma niteliği de etkili olmuştur.

Bu olumsuz unsurlara karşın, KKTC ekonomisinin geliştirilmesi konusunda yoğun ve ciddi bir çaba harcandığı ve ekonominin kamu kesimi ağırlığından kurtarılması konusunda etkili bir girişimde bulunulduğundan söz etmek olanaklı değildir. Üretime dayalı olmayan yapısı nedeniyle, KKTC ekonomisinin, bağımlı bir devlet ekonomisi olması kaçınılmaz olmuştur.

1974'ten günümüze kadar KKTC'de çok düşük bir üretkenlik artışı ve çok yavaş seyreden bir kalkınma hızı gerçekleşmiştir.⁴ Bunun önemli nedeni, adanın 1974'ten sonra dünyadan yalıtılması sonucunu doğuran ekonomik ve siyasal ambargo girişimlerinin başlatılmış olmasıdır. Ekonomik ve siyasal ambargo, KKTC'nin ekonomisinin Türkiye'ye ve Türkiye'den gelecek yardımlara bağımlı duruma getirilmesine neden olmuştur. Bu durumun sonucu olarak KKTC, kamu sektörü ağırlıklı ve dış yardım ile ayakta kalan bir ekonomiye dönüşmüştür.

Adanın dünyadan soyutlanması, KKTC'de ciddi bir ekonomik gelişmenin sağlanmasına engel olmuştur. AB, Adalet Divanı'nın 1994'te aldığı karar çerçevesinde, KKTC'den yaptığı tarım ithalatını durdurmuş ve sanayi malları ithalatına % 14 oranında vergi koymuştur. Bu durum, AB'ye ihracatı engellemiştir.⁵ Son yıllardaki ihracat ve ithalat rakamlarına bir göz atmak, KKTC ekonomisinin içinde bulunduğu durumu özetlemek için yeterli olacaktır.

⁴ Abdul Ghafoor ve Vedat Yorucu, "Public Expenditure and Productivity Puzzle: The Case of Northern Cyprus", **METU Studies in Development**, 29 (1-2), 2002, s. 69.

⁵ <http://www.tusiad.org/turkish/rapor/kktc/html/sec5.html>

KKTC İhracat ve İTHALAT Rakamları⁶

YILLAR	İthalat (Milyon \$)	İhracat (Milyon \$)
2013	1,699 Milyar \$	120 Milyon \$
2014	1,758 Milyar \$	140 Milyon \$
2015	1,825 Milyar \$	147 Milyon \$
2016	1,894 Milyar \$	154 Milyon \$

KKTC'NİN DIŞ TİCARETİNDE BAŞLICA ÜRÜN VE ÜLKELER

İhracatında Başlıca Ürünler: **Süt ürünleri, narenciye**, rakı, hurda, alçı taşı, konfeksiyon.

İthalatında Başlıca Ürünler: **Taşıt araçları, yakıt**, konfeksiyon, ilaçlar, inşaat demiri, mobilya.

İhracatında Başlıca Ülkeler: **Türkiye, Orta Doğu Ülkeleri**, AB Ülkeleri

İthalatında Başlıca Ülkeler: **Türkiye, AB Ülkeleri**, Uzak Doğu Ülkeleri, Diğer Avrupa Ülkeleri.

KKTC Maliye Bakanlığı Verileri / Kasım 2014⁷

BÜTÇE	2014	2014 Gerçekleşme T.	2015 Bütçesi
Yerel Bütçe Açığı	-697,5	-459,5 Milyon TL	682 Milyon TL
T.C.Yardım/Kredi	1,015 Milyar TL	944,9 Milyon TL	1,022 Milyar TL
Genel Gelirler	3,418 Milyar TL	3,531 Milyar TL	3,7 milyar TL
Genel Giderler	3,776 Milyar TL	3,593 Milyar TL	4,095 milyar TL
Genel Açık	-357,5 Milyar TL	-62 Milyon TL	-386 milyar TL

⁶ KKTC Maliye Bakanlığı verileri, <http://www.kktcmaliye.com/apex/f?p=100:1:3676835131690171#>

⁷ KKTC Maliye Bakanlığı verileri, <http://www.kktcmaliye.com/apex/f?p=100:1:3676835131690171#>

Kamu harcamalarının, milli gelirin çok önemli bir oranına yaklaşmış olması,⁸ bütçe harcamaları içinde personel giderlerinin çok büyük bir yer tutması, yatırımlara ayıracak kaynakların eksikliği ve ülke ekonomisinde devletin payının yüksekliği, bütçe gelirlerinin % 25'lik kısmının Türkiye yardımları ile karşılanması; KKTC ekonomisi için bağımlı yapıyı sürdürmekten başka bir seçeneğin yaratılamamasının temel nedenleridir. Bu konuda aşağıda verilen rakamlar, konunun ciddiyetini ve boyutunu ortaya koymaktadır.

Personel Giderlerinin Büyüklüğü⁹

2015 Toplam Bütçe Gideri	4,095 milyar TL	% 100
2015 Personel Giderleri	1,344 Milyar TL	% 32,83

Bütçe içinde TC Yardım ve Kredileri¹⁰

2015 Toplam Bütçe Geliri	3,709 Milyar TLTL	% 100
T.C. Yardımları	616 Milyon TL	% 15,04
T.C. Kredileri	406 Milyon TL	% 9,9
T.C. Yardım + Kredi	1,022 Milyar TL	% 25

Bu rakamların yarattığı tabloyu, genel olarak ekonomiye göz atarak ve Genel Bütçe rakamlarına bakarak tamamlamaya çalışalım.

KKTC GENEL EKONOMİK GÖSTERGELERİ (2013/2014)

- GSMH 4/5 Milyar Dolar
- BÜYÜME HIZI % 3/4
- ENFLASYON % 4/5
- İŞSİZLİK ORANI % 10
- İTHALAT 1, 7 Milyar Dolar (2014)/1, 699 Milyon Dolar (2013)
- İHRACAT 140 Milyon Dolar (2014)/120 Milyon Dolar (2013)
- AÇIK -1,60 Milyar Dolar (2014)/-1,58 Milyar Dolar (2013)

⁸ <http://www.tusiad.org/turkish/rapor/kkctc/html/sec5.html>.

⁹ KKTC Maliye Bakanlığı verileri, <http://www.kkctcmaliye.com/apex/?p=100:l:3676835131690171#>

¹⁰ KKTC Maliye Bakanlığı verileri, <http://www.kkctcmaliye.com/apex/?p=100:l:3676835131690171#>

2015 Bütçe rakamlarına bakarsak, karşımıza aşağıdaki tablo çıkar;¹¹

BÜTÇE	2014	2014 Gerçekleşme Tahmini	2015 Bütçesi
Yerel Bütçe Açığı	-697,5	-459,5 Milyon TL	682 Milyon TL
T.C. Yardım/Kredi	1,0 Milyar TL	945 Milyon TL	1 milyar TL
Genel Gelirler	3,4 Milyar TL	3,6 Milyar TL	3,7 milyar TL
Genel Giderler	3,7 Milyar TL	3,6 Milyar TL	4,1 milyar TL
Genel Açık	-357 Milyon TL	-62 Milyon TL	-386 milyon TL

Görüldüğü gibi, KKTC ekonomisi, Türkiye yardımlarına bağımlı, dış ticaret açığında rekorlar kıran, üretimden çok tüketime odaklı, kamu sektörü ve personel harcamaları ağırlığı nedeniyle verimsiz bir ekonomidir. Bunun yanında, KKTC toplam alanın yarısından fazlasının tarım arazisi olmasına karşın, tarım yapılabilen arazi, bu oranın 2/3'ü düzeyindedir. Tarım yapılabilen arazinin %10'undan azında sulu tarım yapılabilir. Tarımın GSMH içindeki payı % 10 civarındadır. Ayrıca tarım, kurak iklim koşullarına bağımlı durumdan kurtarılamamıştır. Ada ülkesinde balıkçılık yok denecek kadar azdır ve KKTC'ye Türkiye'den balık ithal edilmektedir.¹²

Yukarıdaki olumsuz koşullar ve rakamlar doğrultusunda, KKTC'de bağımsız ve gelişkin bir ekonomi olduğundan söz etmek olanağı yoktur.

Sonuç olarak, KKTC'de bir ekonomik bölünme yaşanmaktadır. KKTC'de yaşanan ekonomik bölünmenin nedenleri, şöylece sıralanabilir;

- Türkiye yardımları ile ayakta kalması
- Dış ticarete ithalatın ihracattan 12 kat fazla olması ve dolayısıyla üreten bir ekonomi olmaması
- Kamu ekonomisi ağırlığı
- Personel giderlerinin bütçe giderlerinin üçte birini geçmiş olması
- Ülkedeki yoğun gelir dağılımı adaletsizliği.

¹¹ KKTC Maliye Bakanlığı verileri, <http://www.kktcmaliye.com/apex/?p=100:1:3676835131690171#>

¹² <http://www.tusiad.org/turkish/rapor/kktc/html/sec5.html>

2. Siyasal Bölünmüşlük

KKTC'deki ekonomik bölünme kadar etkili diğer sorun, siyasal alanda yaşanan istikrarsızlık ve bu istikrarsızlığı yaratan siyasal yapıdır. Özellikle az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerde, siyaset bilimcileri tarafından tanımlanan, bir siyasal katılım modeli görülmektedir. “Patronaj sistemi” olarak isimlendirilen¹³ bu siyasal katılım modelinde, siyasal sistem, “patronlar” ve “müşteriler” biçiminde ikiye ayrılan¹⁴ bir katmanlaşmaya dayanmakta ve siyasetteki patronlar ya da siyasal parti liderleri, kaynak dağıtım yoluyla müşterilerinin ya da halkın desteğini almaktadırlar. KKTC'de de patronaj sistemine dayalı bir siyasal ilişkiler sistemi yaratılmış ve bu siyasal yapı, ekonomik bağımlılık ile yürütülmüştür.

KKTC ekonomisi, buna benzer bir siyasal yapının belirlenmesinde önemli bir etkiye sahip olmuştur. Türkiye, KKTC'de bağımsız ve kendine yeten bir ekonomik yapı kurulmasını başaramamış ya da bunu yaratmak istememiştir. Bu bağımlı yapı, özellikle ekonomik etkinliklerde, KKTC insanını, güvensiz, gelecek endişesi olan ve uzun süreli yatırım endişesi taşıyan bir kimliğe sahip kılmış ve dış yardımlarla yaşayan ülke ekonomisi de KKTC'de Hükümet tarafından yönlendirilen bir “ganimet ekonomisi” (yandaşlarına kaynak dağıtım yöntemiyle ayakta duran siyasal ve ekonomik model) yaratılmasına neden olmuştur. Yandaşlarına kaynak dağıtmaya dayalı ekonomik sistemden pay alamayan kesimler ise siyasal anlamda muhalefetin temellerini atmış, bu muhalefet hareketi ise Türkiye dışından destek ya da yardım arayışına girişmiştir.

KKTC'de siyasal bölünme, siyasal düşüncelerdeki ayrımların öne çıktığı ideolojik ya da en azından, düşünsel temelli bir bölünme olmamıştır. Muhalefet hareketlerini ve örgütlerini besleyen farklılıklar, büyük oranda, Türkiye'den gelen ve Rumlardan kalan kaynakların (elbette ki, Rum tarafında da Türk malları ve kaynakları bırakılmıştır) paylaşılmasında yaşanan anlaşmazlıklar ve çatışmalardan doğurmuştur. Bu doğrultuda, iktidardan kısa dönemli çıkarlara bağlı olarak umduğunu bulamayan kesimler ya da bireyler, muhalefet hareketlerini ve partilerini oluşturmuşlar ya da desteklemişlerdir. Bunun en önemli kanıtlarından birisi, Türkiye'de 2000'li yıllarla gelen ekonomik

¹³ “Clientelism” kavramı için bakınız; C. Clapham, **Private Patronage and Public Power, Political Clientelism in the Modern State**, Pinter, London, 1982.

¹⁴ Rod Hague ve Martin Harrop, **Comparative Government and Politics**, Palgrave, NewYork, 2001, s. 116.

krizin KKTC'ye yansması sonucunda muhalefet partilerinin büyük ölçüde oy kazanmalarıdır. Bu durum, 2003 seçimlerinde muhalefetin, % 20'lerdeki oy oranını % 50 dolaylarına çıkarmalarıyla sonuçlanmıştır. Bu durum, 2003 sonrası seçimlerde de büyük ölçüde aynı düzeyde sürdürülmeye başlamıştır.

2003 seçimlerine kadar KKTC'de iktidar partileri, sağ eğilimli olarak kendilerini ifade eden partiler olmuştur. 1982'den başlayarak sırasıyla UBP hükümeti ya da UBP liderliğinde koalisyon hükümetleri görülmüş, bunun tek istisnası olarak 1994-96 arasında DP-CTP Hükümetleri olmuştur. Bu durum, kendilerini sol olarak ifade eden partilerin iktidar koltuğundan uzak kalmalarına neden olmuş ve sol yelpazede olduklarını iddia eden partiler, Türkiye'den gönderilen yardımlar ya da ülkedeki diğer kaynaklardan pay alamayan partiler durumunda kalmıştır. Dış yardıma bağımlı ekonomileri ile küçük ada devletlerinde siyasal iktidar dışındaki partilerin güçlenmesi ve iktidara aday olabilmeleri çok kolay olamamaktadır. Bunun en somut örneği, 1982'den bu yana, 1994-96 hariç, sağ eğilimli UBP'nin iktidarda kalıyor olmasıdır. Ekonomik krizin ve Kıbrıs'taki Annan Planı gibi çözüm çabalarının etkisiyle 2003 genel seçimlerinde sol muhalefetin oylarını çok büyük oranda artırması ve % 50 dolayında oy alıp en büyük koalisyon ortağı olması, KKTC açısından en büyük siyasal gelişme olarak yorumlanmalıdır. 2004 genel seçimlerinden başlayarak son genel ve yerel seçimlere gelinceye kadar KKTC siyasal yapısından kaynaklanan sorunlar nedeniyle yalnızca iktidara gelen partilerde değil, muhalefetteki siyasi partiler içinde de ciddi değişimler ve iç kavgalar yaşanmıştır. Bütün bunların nedeni, ganimet sistemine dayalı siyasal yapının ganimetlerin tükenmesi sonucu dağılmaya başlamasıyla ilgilidir.

KKTC siyasetinde sağ ve sol bölünme, ülkedeki kaynaklardan yararlananlar ile yararlanamayanlar arasındaki bölünme biçiminde şekillenmiştir. KKTC'de sağ ve sol arasında düşünsel bir mücadelenin ya da siyasal arena da düşünsel ve ideolojik temelli bir bölünmenin olmadığı, siyasal liderlerin ya da milletvekillerinin partiler arasındaki geçişlerinde rahatlıkla ortaya konmaktadır. Bir partide milletvekilliği yapan bir siyasal lider, bir sonraki seçimlerde başka bir partiye genel başkan olabilmekte, diğer bir seçimde başka bir partiye geçebilmekte; sol ve sağ partiler arasında aday olamamaktan kaynaklanan ani ve kolay geçişler yaşanabilmektedir.

Ganimet sistemine ya da kamu kaynaklarının dağıtımı yoluyla ayakta kalan KKTC siyasetinde, ilerideki günlerde, mevcut düzenin (statükonun) de-

ğişmesi kaçınılmaz olacaktır. Siyasal sistem, kaynak dağıtım sisteminin en önemli ayağı olan ekonomik krizler ve yetersizlikler nedeniyle işleyemez durumdadır. Bu durum da bu sistemin siyasal istikrarsızlıklar yaratması sonucunu doğurmaktadır. Ülkede son dönemde görülen koalisyon hükümetleri ve sürekli iktidar değişimi, bu sistemin tıkanığının işareti olarak kabul edilmelidir.

KKTC siyasetinde yukarıda açıkladığım ganimet sistemi olarak isimlendirdiğim hastalıklı yapı, ülkede siyasi istikrarın en büyük kaynaklarından birisi olarak siyasal bölünmenin yaratıcısı ve hızlandırıcısı olmaya devam etmektedir.

3. Sosyal ve Kültürel Bölünme ve Kıbrıs Sorununa Sıkıştırılmışlık

KKTC’de yaşanan diğer önemli bölünme, sosyal ve kültürel bölünme olarak görülmektedir. Bu bölünme, gerek nüfusun kültürel kimliğindeki belirsizlik gerekse de nüfus içindeki değişik katmanların kültürel farklılığı ile kendini göstermektedir.

2000 yılına ulaşmadan, KKTC’de 6 yaşın üzerindeki nüfusun okuryazarlık oranı % 93,5 olup bu oran, erkeklerde % 97’yi bulmaktadır. Erkek nüfusun %11’e yakını ve kadınların % 7’den fazlası yükseköğrenim mezunu olup toplam nüfusun % 9’dan fazlası yüksek okul ya da üniversite bitirenler sınıfına girmektedir.¹⁵ Bu durum, 2014 yılı sonlarında çok daha yüksek rakamlara ulaşarak KKTC’nin okuryazarlık açısından iyi bir noktaya taşımış ve AB rakamlarına yakın duruma getirmiştir. Ne var ki, bu okur-yazarlık oranı yüksek toplumda, okuma yazma etkinliğinin de yüksek olduğu sonucu çıkarılmamalıdır. Gazete ve dergi dışında nüfusun yoğun ilgi gösterdiği kültürel etkinliklerin varlığından söz edilemez. Kültürel etkinliklerin azlığı ve niteliksizliği, sınırlı sayıdaki etkinliğin yaz aylarında belirli zaman dilimleriyle sınırlı gerçekleştirilmesi, entelektüel ve düşünsel platformlar yaratılmasını ve bu bölgelerde topluma önderlik edecek deneyimli ve birikimli lider ve kişiliklerin gelişimini ve yaratılmasını engellemektedir.

Resmi olarak göz ardı edilse bile, artık saklanamayacak ölçüde toplumsal bir sorun durumuna gelmiş Kıbrıslı-Türkiyeli ayrımcılığı konusunun da incelenmesinde yarar vardır. KKTC’de kültürel ve toplumsal anlamda Kıb-

¹⁵ Fikret Görün, “KKTC’de Eğitim”, **Akdeniz’de Bir Ada**, (Derleyen: Oktar Türel), İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2002, s. 301.

rıslı-Türkiyeli biçiminde bir ayrımın yapıldığı ve yaşandığı çok açık biçimde gözlenmektedir. Türkiye kökenli göçmenlerin yaşadığı köylerde Kıbrıs kökenli ailelerin yaşamadığı, karma köylerde de aralarındaki işbirliği ve iletişimin sınırlı olduğu görülmektedir. Karma köylerden işbirliği ve uyum içinde yaşayan bir istisna yerleşim birimi, Rum ve Karadenizli göçmenlerin karma olarak yaşadığı Dipkarpaz'dır. Rum ve Türkiyeli göçmenler arasındaki uyumun, Türkiye'den adaya getirilen göçmenler ve Kıbrıs kökenli vatandaşlar arasında bulunmadığı rahatlıkla söylenebilir.

Türkiye'den adaya getirilen göçmenler ile Kıbrıs kökenli Türkler arasında uyum ve kültürel kaynaşmanın yaşanmamasının önemli bir nedeni, Türkiye'nin göç ve iskân politikasındaki yanlışlıklar ve tutarsızlıklar olmuştur. Bu politikalar, Kuzey Kıbrıslı Türkleri, nüfus hareketleri konusunda duyarlı hale getirmiştir. Küçük toplumlarda, "bizden olan" ve "bizden olmayanlar" ayrımı yapma eğilimi yaygındır.¹⁶ Bu ayırma eğilimini, büyük ölçüde dış kaynak ile ayakta kalan bir toplumda daha sık görmek mümkündür. Mal ve mülk dağıtımı ve diğer kaynak paylaşımlarında Kıbrıs kökenliler, Türkiyelilerin dağıtımına dâhil olmalarına tepki göstermiş, adeta pastanın daha çok insan tarafından paylaşılmasından rahatsızlık duymuşlardır.

2015 yılına girmeden 280 bin kişiyi aşan KKTC toplam nüfusun % 98'i Türk ve geri kalanı Rum, Maronit ve diğer etnik kimliklerden oluşmaktadır. Ülkede yaşayan nüfusun içinde Kıbrıs doğumlular, 160 binin üzerinde (160.207) olup toplam nüfusa oranları % 56; Türkiye doğumlular ise 104.641 olup toplam nüfusa oranı % 36,6'dır. KKTC'deki diğer ülke doğumlular ise yaklaşık % 7,4 oranına sahiptir. KKTC'de TC vatandaşlığına sahip nüfus, 80.550 olup toplam nüfusa oranı ise % 28'dir.¹⁷

Devlet kadrolarına, Cumhuriyet Meclisi'ndeki milletvekili oranlarına, işyeri sahipliği oranlarına ve gelir paylaşımına bakıldığında, bu oranların, Türkiye kökenliler aleyhine olacak biçimde değiştiği kolayca görülebilir. 50 üyeli Cumhuriyet Meclisi'nde Türkiye kökenli milletvekili sayıları 1 ya da 2 dolaylarında olmuştur. Kabinedeki bakan sayılarında ise her dönemde ya Türkiye kökenli bakan olmamış ya da birden fazla Türkiye kökenli bakan görülmemiştir. Bu durumun, iki kesim arasında bir bütünlük duygusu yaratılamaması açısından büyük önemi bulunmaktadır. Köylere ve kentlerin ban-

¹⁶ Oktar Türel, "Doğu Akdeniz ve Kıbrıs Üzerine Otuz İki Paragraf, Tekmili Birden", **Akdeniz'de Bir Ada**, (Derleyen: Oktar Türel), İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2002, s. 76.

¹⁷ Son nüfus sayımı verileri, http://www.devplan.org/Nufus-2011/nufus%20son_.pdf

liyölerine itilen düşük gelirli göçmenlerin toplumsal bütünleşme dışında kalmalarının, bunların yaşam alanlarında daha çok suç görülmesine ve iki kesim arasında siyasal bölünmelerin yaratılmasına olanak sağlayacağı açıktır. Bu durumun, iki toplumun siyasal tercihlerini etkilemesi de kaçınılmazdır ve bu unsur, her geçen gün daha da ağırlıklı olarak siyasal mücadelelerde kullanılmaya açık hale gelmektedir.

Türkiyeli-Kıbrıslı Ayrımı

Nüfus içindeki sosyal ve kültürel bölünmeye yol açan bölünmelerin başında, Türkiyeli-Kıbrıslı ayrımı olduğu inkâr edilemez bir noktaya gelmiştir. Bu nedenle, bu konuyu inceleme alanı dışında bırakmak, çok etkili bir unsur görmezden gelmek olur. Bu konuda bazı rakamlar paylaşmak istiyorum. Bu rakamlar, seçmen bazında 2010 yılında hazırlanmıştır. Bu rakamları vermemin nedeni, nüfus içindeki çeşitliliği göstermesi ve kültürel bölünmenin kaynaklarından birisi olmasını anlamak açısından önemsiyorum.

KKTC SEÇMEN PROFİLİ (2010)¹⁸

GAZİMAĞUSA

Kıbrıs Kökenli % 67 (Baf % 16, Larnaka % 14, Limasol % 13, KKTC sınırlarında doğanlar % 57)

Türkiye Göçmeni % 33 (Adanalı % 42, Mersin % 30, Trabzon % 5, İstanbul % 4.5, Maraş/Andırın % 4, Konya %3.6, Ankara % 3.5)

LEFKOŞA

Kıbrıs Kökenli % 76 (Baf % 13, Larnaka % 7, Limasol % 6, KKTC sınırlarında doğanlar % 74)

Türkiye Göçmeni % 24 (Adanalı % 28.6, Antep % 4.6, Hatay % 10.5, İstanbul % 12.4, Ankara % 11.6, Mersin % 5, Bulgaristan % 4.7, İzmir % 4, Konya % 2.3 vd.)

¹⁸ 2010 yılında doğum yeri analizlerine göre yapmış olduğum seçmen çalışması.

GİRNE

Kıbrıs Kökenli % 73 (Baf % 21, Larnaka % 10, Limasol % 32, KKTC sınırlarında doğanlar % 46)

Türkiye Göçmeni % 27 (Karadenizli % 40, İstanbul % 18, Ankara % 12, Bulgaristan% 7, Hatay % 6.7, Adanalı %6.3, Mersin % 5, Diğer % 5)

GÜZELYURT

Kıbrıs Kökenli % 90 (Baf %28, Limasol %20, Larnakalılar %1, KKTC sınırlarında doğanlar %51)

Türkiye Göçmeni % 10 (Adanalı % 22.1, Kars % 20.3, Mersin % 14, Adıyaman % 10.6, Maraş % 8.5, Ankara % 8.6, Çorum % 8.6, İstanbul % 7.2)

İSKELE

Kıbrıs Kökenli % 62 (Larnaka % 12, Baf % 8, Limasol % 4, KKTC sınırlarında doğanlar % 76)

Türkiye Göçmeni % 38 (Karadenizli % 50, Adanalı % 35)

Güncel nüfus rakamlarına bakarsak, şu tabloyla karşılaşırız;¹⁹

KKTC Devlet Planlama Örgütü tarafından açıklanan 2011 Sayımı ikinci aşama verilerine göre, KKTC nüfusu (ülkede ikamet eden nüfus), **286 257**. Bu nüfusun %52,6'sı erkek, % 47,4 kadın.

Ülkede yaşayan Kıbrıs doğumlular, 160 binin üzerinde (160 207): % 56.

Türkiye doğumlular ise 104 641; % 36,6

Diğer ülke doğumlular ise yaklaşık % 7,4.

TC vatandaşlığına sahip nüfus: 80 550 % 28.

Kıbrıslı-Türkiyeli bölünmesi dışında da gerek ilçeler arasında ve gerekse de Güney göçmenleri ve KKTC sınırları içindeki doğumlular arasında da bölünmeler yaşanmıyor değildir. Ayrıca, Türkiye göçmenleri arasında da 1974 göçmenleri ve daha sonraları adaya resmi ya da kaçak gelip vatandaş

¹⁹ Son nüfus sayımı verileri, http://www.devplan.org/Nufus-2011/nufus%20son_.pdf

olanlar arasında ayrımlar yapılabilir. Bu ayrımları, ayrı bir sosyolojik araştırmanın konusu olabilecek kadar önemli buluyorum.

Türkiye'den adaya gelip yerleşen göçmenler ile Kıbrıs kökenli Türkler arasında uyum ve kültürel kaynaşmanın yaşanmamasının önemli bir nedeni, Türkiye'nin göç ve iskan politikasındaki yanlışlıklar ve tutarsızlıklar olmuştur. Bu politikalar, Kuzey Kıbrıslı Türkleri, nüfus hareketleri konusunda duyarlı hale getirmiştir. Küçük toplumlarda, "bizden olan" ve "bizden olmayanlar" ayrımı yapma eğilimi yaygındır. Bu ayırma eğilimini, büyük ölçüde dış kaynak ile ayakta kalan bir toplumda daha sık görmek mümkündür.

Sosyal ve kültürel bölünme bağlamında önemli gördüğüm diğer sorun, ülkedeki kimlik bunalımı ve Kıbrıs sorununa sıkıştırılmış zihinsel kısırlaştırma. KKTC'de yapılan ve anket çalışmasına dayalı bilimsel bir araştırmaya göre, Kıbrıs doğumlu KKTC vatandaşları arasında en önemli görülen kimlik, % 43 Türk olmak, % 35 Kıbrıslı olmak, % 15 Müslüman olmak ve % 7 Avrupalı olmaktır.²⁰ KKTC'de yaşayan Türk kimliğinin % 42'si, kendisini Kıbrıslı ya da Avrupalı olarak tanımlamaktadır. Bu durum, bir kimlik bunalımının adada mevcut olduğunu göstermektedir. Bu bunalım, KKTC'deki toplumsal-kültürel bölünmenin ve bir kimlik bunalımının göstergesi olarak değerlendirilmelidir. Bu kimlik bunalımı, KKTC'de özellikle genç nüfusun Türkiye'den ve Türkiyelilerden uzaklaşmasının temel nedenlerinden birisidir.

KKTC'deki çok önemli bulduğum diğer bir sorun, KKTC insanının zihnini esir alan "Kıbrıs Sorunu"dur. Başta kitle iletişim araçları olmak üzere gündelik sohbetlere kadar uzanan geniş yelpazede, KKTC vatandaşları, Kıbrıs Sorunu üzerine konuşmak ve düşünceler üretmekle meşguldür. Bu sorun dışında konuşmayan, düşünce üretmeyen genç nüfusun, ülkedeki siyasal ve kültürel bölünmüşlük ile bir arada düşünüldüğünde, geleceğe ilişkin umut verici bir düşünsel gelişme içinde olması beklenemez. KKTC'de bireyler, bu sorun çerçevesine sıkıştırılarak, gelişme ve üretme potansiyelleri sınırlandırılmış, adeta kısırlaştırılmıştır.

²⁰ Cem Cemalettin Çakmak, Ahmet Rüstemli ve E. Biran Mertan, **Yirminci Yüzyıla Girenken Kuzey Kıbrıs Türk Toplumunu, Bir Anket Çalışması**, Mart 2000, Gazimağusa-KKTC, s. 71

Genel Değerlendirme

KKTC, 30 yıllık geçmişle, yeni bir devlet olarak, devlet olmanın gerektirdiği her türlü bürokratik ve teknik alt yapıya sahiptir. Ne var ki, Türkiye'nin 1970'lerden bu yana yaşamakta olduğu siyasal ve ekonomik istikrarsızlıklar, KKTC toplumuna fazlasıyla yansımıştır.²¹ KKTC'de, Türkiye'ye bağımlı bir ekonomi yaratılırken, Türkiye'den kopmayı özleyen ve bunun için siyasal harekete dönüşmüş geniş bir nüfus yığını bulunmaktadır. Bu yığınların sözcülüğünü yapan yayın organlarında, Türk Silahlı Kuvvetleri'nden, "işgal ordusu" biçiminde söz edilebilmektedir. Bu yayın kuruluşlarının, AB ve Rum kesimi ile yakın ilişkileri olduğu bilinmektedir. KKTC'de bazı politikaların yanlış uygulandığı ya da dış kaynaklı olarak hazırlanan bazı senaryolara seyirci kalındığı söylenebilir. KKTC'ye karşı uygulanan siyasal ve ekonomik ambargolar da, ekonomik sorunları beraberinde getirdiğinden, Türkiye'ye ve dolayısıyla Türkiyelilere karşı duyulan tepkileri beslemiş durumdadır.²² Ayrıca, KKTC'de Türkiye tarafından izlenmiş olan göç politikaları, ekonomi politikaları ve diplomasinin, KKTC'de yaşayanları Türkiye'den uzaklaşmaya ittiği açıkça görülebilir. Buna karşın, adada İngiltere ve ABD'nin izlediği politikalar, bu ülkelerin sömürgeci kimliklerinin bilinmesine karşın, bu ülkelere yakınlaşmanın bir kısım KKTC vatandaşları için bir kuruluş olarak görülmesine neden olmuştur. KKTC sınırları içinde başka ülkelerin çıkarları için çalışan kişiler ve kurumlar bulunmamakla birlikte, KKTC vatandaşlarının önemli bir bölümü, İngiltere'ye ve Güney Kıbrıs Rum kesimine, Türkiye'den daha yakın durmamaktadır. Bunun nedeni ise KKTC vatandaşlarının, ekonomik yetersizlik, siyasal ve kültürel bölünmüşlük ve kimliksizlik sorunlarına karşın, varlıklarını güvence altına alacak en güçlü unsurun Türkiye olduğunun bilincinde olmalarıdır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin KKTC'de görev yapan Büyükelçilik personeli dahil olmak üzere tüm görevli kesimleri, KKTC-Türkiye ilişkilerinin geliştirilmesi ve Kıbrıs Türklerinin anavatanları ile köklü bağlarının sağlamlaştırılması için gerekli politikaları tam anlamıyla uygulayamamış, bir ölçüde başarısız olmuşlardır. Bütün bunlara rağmen, adanın Türk kesiminin Türkiye ile bağlarının kopması asla tartışma konusu bile yapılmamıştır. Ne var ki, KKTC'deki ekonomik yetersizlikler ve bağımlı ekonomi, siyasal istikrarsızlık

²¹ Cem Çakmak, "Akdeniz'de Bir Ada" (Kitap Eleştirisi), Cumhuriyet Kitap, Sayı: 643.

²² Oktar Türel, "Doğu Akdeniz ve Kıbrıs Üzerine Otuz İki Paragraf, Tekmili Birden", **Akdeniz'de Bir Ada**, (Derleyen: Oktar Türel), İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2002, s. 76.

ve bunu yaratan ganimet sistemi, sosyal ve kültürel sorunlar ile bunların yarattığı ayrımlar ve bölünmeler, KKTC-Türkiye ilişkilerini olumsuz yönde etkilediği kadar KKTC'nin sağlıklı bir yapı (devlet) olmasını da engellemektedir. Buna karşı izlenecek çözüm yolu, KKTC'deki ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel bölünmelerin önlenmesidir.

Bitirirken, çalışmamızın 3 önemli sonuca ulaştığı görülmektedir:

1. KKTC vatandaşlarının, ekonomik yetersizlik, siyasal ve kültürel bölünmüşlük ile kimlik sorunları nedeniyle Türkiye'den koparılması ya da uzaklaşması; bilinçli ya da bilinçsiz, planlı ya da plansız yapılmış olsun, hem KKTC'de yaşayanlar, hem de Türkiye açısından çok önemli bir sorundur. Bu sonuç, KKTC'deki Türkiye politikalarında eksiklikler olduğu ve yeterli olmadığı inancını desteklemektedir.

2. Bugünlerde gündemimizi sıkça meşgul eden AB bütünleşmesi söz konusu olsa da olmasa da artık KKTC, **Türkiye için, Bölünmüş Bir Ülke** görünümündedir. Bu bölünmenin kaynakları; Ekonomik Bağımlılık, Ganimet Dağıtımına Dayalı İstikrarsız Siyasal Sistem ve Sosyal-Kültürel Bölünmelerdir. Bu bölünmelerin en büyük üç nedeni; dünyanın ve BM örgütünün adaletsiz siyasal ve ekonomik ambargo politikası, KKTC'nin dış dünyada iyi biçimde tanıtılmasında yaşanan zorluklar, küçük ada ekonomisi olmanın getirdiği güçlükler ve bir ölçüde de bugüne kadar Türkiye'nin izlediği plansız ve yetersiz KKTC politikalarıdır.

3. KKTC ekonomik bağımlıktan kurtarılmadan, siyasal sistemin ganimet dağıtımına yönelik yapısı değiştirilmeden ve ülkede sosyal ve kültürel bütünlüğü tehdit eden ayrımlar ve yetersizlikler giderilmeden; Kıbrıs adasında çözüme ulaşılsa bile Kıbrıs Türklerinin Rum kesimi ile sağlıklı, uzun dönemli, sorunsuz ve başarılı bir birliktelik/bütünleşme yaşaması olanaksızdır.

Çalışmamızın genel bulgularını toparlarsak, şunları söyleyebiliriz: Kıbrıs Türkünün kafasında, Rumlar ile birleşmek ya da her ne pahasına olursa olsun birleşik bir Kıbrıs Devleti oluşturmak gibi bir çözüm yoktur. Kıbrıs Türkü ve KKTC vatandaşlarının tamamı; ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel sorunlarından ve dünyayla yalıtılmışlıktan kurtulmak için AB vatandaşı olmayı ve Avrupa ile bütünleşmeyi çözüm olarak görmektedir. Ne var ki, yukarıda açıkladığım sorunlar çözülmeksizin ne Birleşik Kıbrıs'ın gerçekleşmesi, ne de AB vatandaşı olmak; Kıbrıs Türkü'nün özlediği yaşam biçimine kavuşmasını sağlamayacaktır. Bu nedenle, birleşme ve AB hayalinden önce

acil olarak çözülmesi gereken sorun, KKTC içindeki bölünme noktalarının Türkiye ile işbirliği-çşğüdüm içinde ve kararlı politikaların uygulanması ile ortadan kaldırılmasıdır.

Sonuç olarak; KKTC'deki bölünmüşlük ortadan kaldırılmadan gerçekleşecek bir Birleşik Kıbrıs çözümü, Kıbrıs Türkleri için bugünden daha iyi bir çözüm getirmeyecek, yeni ve daha büyük sıkıntıları beraberinde getirecektir.

KAYNAKLAR

CLAPHAM, C., **Private Patronage and Public Power, Political Clientelism in the Modern State**, Pinter, London, 1982.

CLOGG, R., **A Concise History of Greece**, CUP, Cambridge, 1992.

ÇAKMAK, Cem Cemalettin, Ahmet Rüstemli ve E. Biran Mertan, **Yirminci Yüzyıla Girerken Kuzey Kıbrıs Türk Toplumunu, Bir Anket Çalışması**, Mart 2000, Gazimağusa, KKTC, 2000.

ÇAKMAK, Cem, "Akdeniz'de Bir Ada" (Kitap Eleştirisi), **Cumhuriyet Kitap**, Sayı: 643.

GHAFOOR, Abdul ve Vedat Yorucu, "Public Expenditure and Productivity Puzzle: The Case of Northern Cyprus", **METU Studies in Development**, 29 (1-2).

GÖRÜN, Fikret, "KKTC'de Eğitim", **Akdeniz'de Bir Ada**, (Derleyen: Oktar Türel), İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2002.

HAGUE, Rod ve Martin Harrop, **Comparative Government and Politics**, Palgrave, NewYork, 2001.

TSOUICALAS, C., **The Greek Tragedy**, Penguin Books, Middlesex, 1969.

Türel, Oktar, "Doğu Akdeniz ve Kıbrıs Üzerine Otuz İki Paragraf, Tekmili Birden", **Akdeniz'de Bir Ada**, (Derleyen: Oktar Türel), İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2002.

İnternet Kaynakları

Güzin Bayar, DPT Uzmanı, KKTC Ekonomisinin Durumu ve Kalkınma Önerileri <http://www.dtm.gov.tr>

KKTC Maliye Bakanlığı verileri, <http://www.kktcmaliye.com/apex/f?p=100:1:3676835131690171#>

Tüsiad KKTC verileri, <http://www.tusiad.org/turkish/rapor/kkct/html/sec5.html>.

KKTC Son nüfus sayımı verileri, http://www.devplan.org/Nufus-2011/nufus%20son_.pdf

1974 SONRASINDA KKTC'DE KIBRISLI TÜRKLER İLE TÜRKİYELİ GÖÇMENLER ARASINDA UYUM

Emine BALCI *

Özet

Kıbrıs adası, bilinen tarihi boyunca bir göç adası olmuş, hem göç almış hem de göç vermiştir. Adaya egemen olan güçler, egemenliklerini dayandırdıkları toplulukları adaya taşımışlardır. Adanın yaşam şartlarından memnun olmayan yerleşiklerden ise ada dışına göçler olmuştur. Kıbrıs üzerine akademik ve politik literatürde ele alınan konuların başında “çözüm süreci” gelmektedir. Sınırlı sayıda çalışmayla 1974 sonrasında adaya yönelik yaşanan göç olgusu araştırılmıştır. Kıbrıs sorunu 1974’te Türkiye tarafından gerçekleştirilen Barış Harekâtı sonrasında yeni bir döneme girmiştir. 1974 yılı, Kıbrıs’ta yaşayanlar için hem bir son hem de bir başlangıçtır. “Son”dur; çünkü çatışma ve savaş sona ermiştir. “Başlangıç”tır; çünkü adayı Doğu-Batı ekseninde Kuzey-Güney olarak ayıran Yeşil Hat ile kuzeyde Türkler, güneyde Rumlar homojen toplumlar kurarak savaş sonrasında ekonomik, sosyal, siyasal anlamda yaralarını sarmaya başlamışlardır. Çalışmamızın amacı, 1974 sonrasında adadaki işgücü açığını kapatmak üzere başlatılan ve halen devam eden göçlerin etkilerini, Kıbrıslı Türkler ile Türkiyeli göçmenlerin uyum sorunları açısından analiz etmek ve çözüm yolları üretmektir. Bu amaçla yapılan araştırmalar sonucunda 1974 sonrası göçleri iki döneme ayrılarak incelenmiş, Kuzey Kıbrıs’ta ikamet eden dokuz Kıbrıslı Türk ve dokuz Türkiyeli göçmen ile yarı yapılandırılmış derinlemesine mülakat tekniği kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kuzey Kıbrıs’a göç, Kuzey Kıbrıs’ta göç ve uyum, Kuzey Kıbrıs’ta Türkiyeli göçmenler.

* Öğretim Görevlisi, Sakarya Üniversitesi, eminebalci@sakarya.edu.tr

THE HARMONY BETWEEN TURKISH CYPRIOTS AND THE REFUGEES FROM TURKEY

Abstract

Cyprus Island has been an immigration island by receiving or giving migration throughout its known history. The sovereign powers on the Island have carried away the communities that based on their sovereignty. On the other hand, some residents who were not satisfied with the conditions of the Island moved away from the Island. At the beginning of the main topics which have been studied in the academic and politic literature comes “the process of the solution”. It has been researched, the work on a limited scale, the phenomen of the immigration happened on the Island after 1974. “The Cyprus Problem” has taken a new turn after Peace Operation which was carried out by Turkey in 1974. The year of 1974 is both an end and a beginning for the people living on Cyprus. It is an end because conflict and war has ended but it is a starting since Turkish people, in the North, and Greek people, in the South, have begun, after the war, curing their injuries economically, socially and politically by establishing homogen own societies because of the Green Line by which the Island was separated as East-West and North-South axis. The purpose of our study is to analyse the effects of migration which has started and still ongoing in order to close the gap of labor on the Island after 1974 and to find solutions. The result of researches conducted for that purpose the migrations after 1974 have been investigated by dividing two periods and it has been used the interview tecnique which is semi-structured in depth with nine Turkish Cypriot residing and nine Turkish immigrant occupant in the North Cyprus.

Key Words: The immigration to North Cyprus, the migration and harmony in the North Cyprus, Turkish immigrants in North Cyprus.

GİRİŞ

İnsanlığın tarihiyle başlayan göç olgusu herkeste az çok aynı şeyleri çağrıştırırsa da literatürde çok sayıda tanımı mevcuttur. Taylan Akkayan'a göre (Akkayan, 1979: 15), kişilerin hayatlarının gelecekteki kısmının tamamını veya bir kısmını geçirmek üzere bir iskân ünitesinden (köy, kasaba, kent) diğerine yerleşmek kaydıyla yaptıkları coğrafi bir yer değiştirme olayıdır. İnan Özer'e göre (Özer, 2004: 11), coğrafi mekân değiştirme sürecinin sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasi boyutlarıyla toplum yapısını değiştiren nüfus hareketleridir. Cemal Yalçın'a göre ise (Yalçın, 2004: 13), ekonomik, siyasi, ekolojik veya bireysel nedenlerle bir yerden başka bir yere yapılan ve kısa, orta, uzun vadeli geriye dönüş veya sürekli yerleşim hedefi güden coğrafik, toplumsal ve kültürel bir yer değiştirme hareketidir.

Yapılan tanımlardaki ortak noktalar değerlendirildiğinde “coğrafik yer değiştirme”, “siyasi, ekolojik, ekonomik nedenler”, “kültürel, sosyo-ekonomik, siyasal değişim ve dönüşüm” unsurları karşımıza çıkar. “Coğrafi yer değiştirme” unsurunu göç olgusu olarak değerlendirdiğimizde konunun bağımsız değişkeni olarak “siyasi, ekolojik, ekonomik nedenler”i, “kültürel, sosyo-ekonomik, siyasal değişim ve dönüşüm”ü bağımlı değişken olarak değerlendirmek mümkündür. Bağımlı değişkende yaşanan “değişim ve dönüşüm” göç olgusunun sonucudur. Ayrıca, “değişim ve dönüşüm” kavramları göç olgusu bağlamında ele alındığında önemli olan ve göçün kaçınılmaz sonucu olarak düşünülen bir kavramı daha beraberinde getirir: Uyum. Türk Dil Kurumu'nun sözlüğünde “uyum” kavramı, toplumsal çevreye uymak, intibak olarak tanımlanmaktadır. Sosyal bilimlerde uyum kavramı, çeşitli dillerden kaynağını alarak adaptasyon, entegrasyon, bütünleşme, kaynaşma vb kelimelerle de ifade edilmektedir. Tüm bu kelimelerin taşıdığı ortak anlam, kişilerin özgün kimliklerini muhafaza ederek buldukları toplumun kurallarını kabullenme, kurallara uyma, çoğulcu, barışçıl ve hoşgörülü bir ortamda birlikte yaşamalarıdır.

Yukarıda aktarılan göç tanımlarının üç ortak unsurundan yola çıkılarak çalışmamızda Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ne (KKTC) 1974 sonrası gerçekleşen göçler incelenerek Kıbrıslı Türkler ile Türkiyeli göçmenler arasındaki uyum değerlendirilmektedir. Çalışmamızın amacı adanın bilinen tarihi süreci içerisindeki tüm göç dalgalarını analiz etmek değildir. 1974'teki Barış Harekâtı sonrasında girilen yeni dönemden günümüze kadarki süreç içindeki göç olgusu ve uyum kavramları çerçevesinde tespit edilen iki göç

dalgası çalışmamızı sınırlandırmaktadır. Bu iki göç dalgasının Kıbrıslı Türkler ile Türkiyeli göçmenler arasındaki uyum açısından analizi yapılırken dokuz Kıbrıslı Türk ve dokuz Türkiyeli göçmen ile yarı yapılandırılmış derinlemesine mülakat tekniği kullanılmıştır¹. Çalışmamızda öncelikle iki göç dalgası, göç tanımlarındaki ortak unsurlar açısından tarihsel gelişmelerle birlikte değerlendirilerek aktarılmıştır. Daha sonra ise gerçekleştirilen on sekiz mülakatın analizi yapılarak durum tespitinde bulunulmuş ve sonuç bölümünde değerlendirmelerle birlikte çözüm önerileri sunulmuştur.

Birinci Göç Dalgası

20 Temmuz 1974 tarihinde gerçekleştirilen Kıbrıs Barış Harekâtı sonucunda ada kuzey ve güney olmak üzere ikiye bölünmüş ve Türkiye adanın yaklaşık %34'ünü kontrolü altına almıştır. Adanın kuzeyinde 1 Ekim 1974 tarihinde kurulan Otonom Kıbrıs Türk Yönetimi yerini 13 Şubat 1975 tarihinde kurulan Kıbrıs Türk Federe Devleti'ne (KTFD) bırakmıştır. Harekât sonrasında Kıbrıs'taki nüfus konusunda kaynaklarda farklı rakamlar mevcuttur. Bir kaynağa göre, 1969 yılı raporları dikkate alındığında 120.975 Türk kuzeyde, 44.714 Türk güneyde yaşamaktaydı (Nesim, 1990: 27). Diğer bir kaynağa göre ise Barış Harekâtı öncesinde 234.000 kişinin yaşadığı Türk bölgesinde nüfus 70.000'e inmişti ve bunun 20.000'ini köylerinden ayrılmayan Rumlar oluşturmaktaydı (Tuncer, 2005: 114). Barış Harekâtı'nın göç açısından iki önemli sonucu olmuştur:

1- Nüfus Mübadelesi: Barış Harekâtı sonrasında insani konuları görüşmek üzere Viyana'da yapılan görüşmeler neticesinde 2 Ağustos 1975 tarihinde Nüfus Mübadelesi Antlaşması yapılır. Antlaşmaya göre, güneyde kalan Türkler kuzeye, kuzeyde kalan Rumlar güneye rızaları dâhilinde geçebileceklerdir. Mübadelenin 13 Eylül 1974 tarihinde Birleşmiş Milletler yardımıyla gerçekleştirilmesi kararlaştırılır (Denktaş, 1999: 427). 16 Eylül 1974'te 129 Türk göçmendenden oluşan ilk mübadele grubunun kuzeye geçmesiyle başlayan süreçle 65.000 Türk (Tuncer, 2005: 114); savaş sürecinde İngiliz askeri üslerine sığınan 9.400 Türk de 18-27 Ocak 1975 tarihleri arasında serbest bıraktıktan sonra kuzeye geçer (Keser, 2006: 111).

2- Türkiye'den İşgücü Aktarımı: Savaşta kayıplar, Kıbrıs'ın bölünmesi, nüfus mübadelesi nedeniyle yeniden inşa sürecine giren kuzeyde ciddi bir işgücü açığı doğmuştur. Özellikle adanın en önemli gelir kaynağı olan tarım-

¹ Gerçekleştirilen mülakatlarda yöneltilen sorular çalışmanın ekinde sunulmuştur.

daki işgücü açığı hissedilir şekilde tarım sektörüne zarar vermektedir. İşgücü açığı nedeniyle narenciye bahçelerindeki ürün dahi toplanamamıştır (Milliyet Gazetesi, 11.01.1975). Ali Nesim'e göre (1990: 28), en doğru yol adadan göçe zorlanmış Türkleri geri çağırmaktır. Ancak Türkiye'ye göç edenler kolayca eridiğinden geri dönün çağrıları kısmen yanıt bulmuştu. Türkiye dışındakiler ekonomik durumlarını güçlkle iyileştirmişler ve güvenceli bir hayata kavuşmuşlardı. Çoğu, geçmişte şu veya bu şekilde gücendirilmiş, dövülmüş, kovulmuş, kimsesizliğe terk edilmiş ve bu yüzden adayı terk etmişti. Belleklere kaydedilen yanlış politikaların izlerini silmek zordu. Ayrıca iki üç kuşak öncesinin ve onların çocuklarının yurt sevgisi kalmamış, Türk kültürünü yitirmişlerdi. İşte bu gibi nedenlerle kuzeyi doldurmak kolay olmayacağından daha uygun bir yöntem bulundu: Adayı terk eden Türklerin yerini Barış Harekâtı'na katılanlarla ve adada yaşamak isteyen Türkler ile doldurmak.

KTFD'nin işgücü açığını kapatmak için Türkiye'den başka işçi çağırabileceği bir ülke yoktu. Zira yeni kurulan KTFD'ni sadece Türkiye devlet olarak tanımıştı ve üstelik adanın kuzeyine ambargo kararı vardı. Dolayısıyla KTFD, 02 Mayıs 1975 tarihinde bir yönetmelik yayınlar. "KTFD'nin İstemi Üzerine Kıbrıs Türk Bölgesi'ndeki İşgücü Açığı'nın Türkiye'den Gönderilecek İşgücü ile Kapatılmasına İlişkin Yönetmelik" adıyla "çok gizli" damgasını taşıyan ve sadece elli adet basılan yönetmelik, dönemin Türkiye Başbakanı Bülent Ecevit tarafından Kıbrıs Eşgüdüm Kurulu Başkanı Ziya Müezzinoğlu ve KTFD Başkanı Rauf Denктаş imzası taşımaktadır. Bu yönetmelikle Türkiye'de köyleri baraj suları altında kalan topraksız köylülere ve orman köylerine öncelik tanınır. Türkiye'de yaşanan olumsuz siyasi gelişmeler nedeniyle adaya işgücü gönderimi konusunda yapılan planların uygulamasında gecikmeler yaşanır. Türkiye'den getirilecek göçmenlerin gecikmesi ve bu arada geçen sürede İngiliz üslerindeki Kıbrıslı Türklerin serbest bırakılmalarının ardından kuzeye geçmeleri ve uygun bulunan köylere yerleştirilmeleri kargaşaya neden olur. Bu kargaşa içerisinde balıkçılıkla uğraşan Karadeniz köylüleri Meserya Ovası'ndaki köylere, orman köylüleri de sahil köylerine yerleştirilir. Erzurum, Kars, Ağrı gibi hayvancılıkla uğraşan köylerden gelenler Güzelyurt ve Yeşilirmak gibi tarım arazilerine; Antalya, Mersin, Adana'dan gelen bazı göçmenler ise uzak dağ köylerine yerleştirilirler (Hasgüler, 2008: 150-151).

1974 sonrasında Türkiye'den Kuzey Kıbrıs'a yaşanan nüfus hareketiyle adaya kaç göçmenin gittiğine dair net rakamlar yoktur. Feridun Kemal, en yoğun göç hareketinin 1975-1977 yılları arasında yaşandığını ve rakamın 24.555 olduğunu belirtir. Ayrıca, 1975-1996 yılları arasında Kuzey Kıbrıs

hava ve deniz limanlarından giriş çıkış yapanlar arasındaki farkın 34.230 olduğunu, dolayısıyla yirmi iki yıllık dönemde Kuzey Kıbrıs'a göç edenlerin sayısının 30.000 civarında olduğunu iddia eder (Kemal, 1998: 21-22). İsmail Şahin, Cemile Şahin, Mine Öztürk ise Kuzey Kıbrıs'a ilk dalga ile gelen nüfusun net rakamının verilmesinin mümkün olmadığını söylemektedirler. Kıbrıslı Rum otoriteleri 50.000, Kıbrıslı Türk otoriteleri 10.000, Lefkoşa'daki Batılı diplomatlar 20.000 rakamını vermektedirler. Bu farklı rakamların nedenlerini kayıtların sağlıklı tutulmamasına, Türk tarafının rakamları küçümsemesine karşılık Rumların abartmasına, adada kalmayıp dönen göçmen sayısının kontrol edilememesine ve Türkiye'den gelen nüfusun tanımlanma sorununa dikkat çekmektedirler. Türkiye'den planlı getirilen tarım işgücünün "Türkiye'de yaşayan Kıbrıslı Türkler" adı altında gösterildiğini, zira Barış Harekâtı sonrasında ada dışındaki Kıbrıslı Türklerle yapılan dönüş çağrısıyla kaç kişinin döndüğünün bilinmediğini iddia etmektedirler. Bu yönetime başvurulmasının nedeni ise 12 Ağustos 1949 tarihli Cenevre Sözleşmesi'nin 49. maddesidir. 49. maddeye göre, "Şağil devlet, işgal ettiği topraklara bizzat kendi halkının bir kısmını tehcir veya nakledemez.". Türkiye, bu eleştirilerin önüne geçmek için gizli, planlı ve örgütlü olarak göç ettirdiği tarım işgücünü dünyaya "Türkiye'de yaşayan Kıbrıslı Türkler" olarak göstermiştir. Bu amaçla Kuzey Kıbrıs'a yerleştirilen göçmenlere yönelik hazırlanan özel kimlik belgelerinin üzerindeki doğum yeri kısmına, yerleştirildikleri köye ya da bölgeye en yakın Türk köylerinin isimleri yazılmış, Kıbrıslı Türkler tarafından "Türkiye'de yaşayan Kıbrıslı Türklerin İskâmı" şeklinde dillendirilerek dünya kamuoyuna sunulmuştur (Şahin ve Öztürk, 2013: 610-611). Diğer yandan, adaya ilk dalga göçüyle yerleşenlerin sayısındaki muğlaklığa Hatice Kurtuluş ve Semra Purkis 2009 tarihli TÜBİ-TAK destekli projelerinde son vermişlerdir. Araştırmalarında 1975-1979 yılları arasında Kuzey Kıbrıs'a yerleşen göçmen sayısı 82.500'dür; ancak bu nüfusun %20-25'i geri dönmüştür (Kurtuluş ve Purkis, 2009: 60).

İkinci Göç Dalgası²

Türkiye'den Kuzey Kıbrıs'a 1990'larda yeni bir göç dalgası başlamıştır. Ancak, ikinci göç dalgası olarak adlandırdığımız bu dalga, birinci göç dalga-

² İkinci göç dalgası, KKTC'deki Kıbrıslı Türkler ile Türkiyeli göçmenler arasındaki uyumu analiz etmek açısından mevcut durumu yakından etkilediğinden sonraki bölümde mülakatların değerlendirilmesinde konu ayrıntılandırılacaktır. Kuzey Kıbrıs'ta gerçekleştirilen mülakatlarda Kıbrıslı Türkler ve Türkiyeli göçmenlere yöneltilen sorular ekte sunulmuştur. Araştırma sonucunda elde edilen bilgilerin analitik değerlendirmeleri ile çalışmamıza devam edilmiştir.

sından farklıdır. KKTC'nin Türkiye ile imzaladığı yeni bir işgücü gönderimi antlaşması yoktur. KKTC'deki gelişimi ivme kazanan inşaat sektöründe duyulan ucuz işgücü ihtiyacı ikinci dalga göçü tetiklemiştir. Kurtuluş ve Purkis'e göre (2008: 67), 1990'larda başlayan göç, enformel emeğin küresel hareketliliğinin bütün özelliklerini taşımaktadır. Aynı dönemde Türkiye'de Güneydoğu ve Doğu illerinden Adana, Mersin, Antalya illerine yaşanan iç göç sonucunda bu illerde yaşanan işgücü fazlası daha önceki göçmenlerle kurulan göçmenlik ağları sayesinde Kuzey Kıbrıs'a kaymaya başlamıştır.

İlk Karşılaşma ve İzlenimler

KKTC Devlet Planlama Örgütü (DPÖ) tarafından açıklanan 2006 nüfus sayımına göre KKTC'ye göç eden Türkiyeli nüfusun geldiği yıla göre dağılımı şöyledir (nufussayimi.devplan.org, erişim tarihi: 10.10.2014):

Geldiği yıl belirtilmeyen	1979 ve öncesi	1980-1984	1985-1989	1990-1994	1995-1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	TOPLAM
2.990	13.979	1.833	4.242	7.104	10.487	3.097	2.976	4.110	7.993	13.448	18.408	4.495	94.977

KKTC'ye göç eden Türkiyeli göçmenlerin toplam 94.977 kişisinden 36.536'sı kadın, 58.441'i erkektir. 2006 yılı KKTC nüfusu ise 256.644'tür. Adadaki toplam nüfus ele alındığında Türkiyeli göçmenlerin adadaki varlığının kabulü kaçınılmazdır. Verilen rakamlar çalışma ve oturma izni hakkına sahip olanlara aittir. Ancak adada kaçak işgücünün varlığı nedeniyle rakamların resmi açıklamalardan farklı olduğu iddia edilmektedir. Birinci göç dalgası ve ikinci göç dalgası olarak araştırmamızda yapılan sınıflandırma, verilen rakamlarla örtüşmektedir. Zira, 1979 öncesi-1990 aralığında adaya göç eden Türkiyelilerin sayısı 19.872; 1990-2006 aralığında ise 72.115'tir. Peki, böylesine ciddi bir nüfus göçünün her iki taraf için ilk karşılaşmaları, birbirlerinden beklentileri, birbirlerine bakışları nasıl olmuştur?

Türkiyeli göçmenler, Kıbrıslı Türkler tarafından iki gruba ayrılmaktadır. Birincisi, 1974 Barış Harekâtı sonrasında adaya gelenler, ki çalışmamızda bi-

rinci dalga göç olarak tanımlanmıştır; ikincisi ise 13 Haziran 1991 tarihinde Türkiye ile KKTC arasında yapılan antlaşma ile nüfus cüzdanı ile KKTC'ye girişin yürürlüğe girdiği tarihten sonra gelenler, ki bu da ikinci dalga göç hareketiyle örtüşmektedir. Kıbrıslı Türkler birinci dalga göçü ile adaya yerleştirilen Türkiyeli göçmenlerle artık sorun yaşamadıklarını belirtmektedirler. Rumlar ile birlikte adada kötü tecrübeler yaşadıklarını ve onlarla birlikte bir gelecekleri olmadığını anladıklarını belirtip Türkiye'den gelenleri kendilerinden gördüklerini anlatmaktadır. Bu düşüncede Barış Harekâtı'nı gerçekleştiren ve kurtarıcı olarak görülen Türkiye'ye duyulan sempatinin de etkisi vardır: "1974 Harekâtı'nda askeri nasıl karşıladıkça onları da öyle karşıladık."³ cümlesi duyulan sempatinin göstergesidir. Ayrıca bu sempati, gelenleri II. Dünya Savaşı sonrası ülkeye davet ettiği işçileri "misafir" olarak adlandıran Almanya'nın aksine devleti birlikte kuracakları kurucu halk olarak gördüklerine yönelik beyanlar mevcuttur: "Barış Harekâtı'ndan sonra gelenleri bağımıza bastuk ve yeni devleti onlarla birlikte kurmak istedik."⁴

Elbette aksi yönde düşünenler de vardır. Türkiyeli göçmenlerin çocuklarıyla çocuklarını oynatmak istemeyenler de yok değildir. Ancak sayılarının az olduğunu söylemek mümkün. Zira yapılan mülakatlarda olumsuzlukların zaman içerisinde birbirini tanımakla giderildiği dile getirilmiştir. Kültürün, yaşam alışkanlıklarının sosyal yapıda oluşturduğu farklılıklar zamanla uyum yönünde gelişmiştir. Şahin ve Öztürk'ün de belirttiği gibi, birinci dalga göçmenleri geçim darlığı çeken, çok nüfuslu bir aile yapısına sahip, eğitim seviyesi yok sayılabilecek düzeyde, devletin kamusal ve alt yapı hizmetlerinden nasiplenmemiş, milliyetçi ve muhafazakâr düşünce yapısına sahip tipik Anadolu köylüsüydü (2013: 613). Kendilerine vaat edilen ev, arazi ve sosyal haklar için göç etmişlerdi ve bu özelliklerini beraberlerinde getirmeleri kaçınılmazdı. Diğer tarafta Kıbrıslı Türkler, Osmanlı ve İngiliz dönemleri ve sonrasında Rumlarla mücadele dönemlerinin etkisiyle yoğrulmuş karma bir sosyo-kültürel yapıya sahiptir. Göç edenler de adadakiler de Türk'tü, dil, din birliği vardı; ancak kültür ve yaşam alışkanlıkları arasında farklar vardı. Kıbrıslı Türkler, Türkiyeli göçmenlerden kendilerini ayrı tutmak için 1974 sonrasında adaya gelen Bülent Ecevit'in Kıbrıslı Türklerin Türkiyelilerden otuz yıl ileride olduklarını söylediği anlatılmaktadır. Feribotu ilk defa gören, sandalveyi bilmeyen, masanın ayaklarını keserek yer sofrası yapan Anadolu köylü-

³ Bir numaralı görüşmeci.

⁴ Yedi numaralı görüşmeci.

sü, Kıbrıslı Türkleri kendilerinden düşük görgüye sahip oldukları yönünde düşünmeye sevk etmiştir. Gelen kadınlar şalvar giyiyor, başlarını kapatıyorlardı. Kıbrıslı Türk kadınlarından ise sadece yaşlılar kendilerine özgü bağlama tarzlarıyla tülbent takıyorlar, yaşlı olmayanlar ise kendi tabirleriyle “açık” giyiniyorlardı. Kıbrıslı Türkler, Türkiyeli göçmenleri “bağnaz, tutucu” olarak değerlendirirken, Türkiyeli göçmenlerin kafasında “Bunlar nasıl Müslüman?” sorusu dolaşmaktaydı.

1990’larda başlayan ikinci göç dalgasının ana müsebbibi ucuz işgücüdür. Bunun ise üç nedeni vardır:

1- Kuzey Kıbrıs’taki İnşaat Sektöründeki Olumlu Gelişme: Kuzey Kıbrıs’ta 2000 yılındaki verilere göre çalışan nüfusun %15,8’i, 2005 yılı verilerine göre de %19,4’ü inşaat sektöründe çalışmaktadır (KKTC Devlet Planlama Örgütü, 2007). Kurtuluş ve Purkis’in de belirttiği gibi Kuzey Kıbrıs’ta inşaat sektöründe yaşanan bu gelişme rastlantusal bir durum değildir. Gelişmiş ülkelerin kent merkezlerindeki kentsel yenilenme uygulamalarıyla başlayan süreç Kuzey Kıbrıs gibi bakir koylara, güneşe, denize, görel olarak ucuz yaşam koşullarına, kültürel ve tarihsel birikime sahip, Avrupa’daki ana merkezlere yakın coğrafyaların küresel emlak pazarına dâhil edilmesi biçiminde ortaya çıkmıştır. Sektördeki gelişmenin bir diğer nedeni ise 2001 yılında görülmeye başlanan, 2002 yılında ilk versiyonu kamuoyuna açıklanan ve 2004 yılında referanduma sunulan Annan Planı’nın adadaki mülkiyet sorununa çare olacağı beklentisidir (2008: 75).

2- Güney Kıbrıs’ta Kıbrıslı Türklerin Çalışma Olanığı Bulması: Güney Kıbrıs ve Kuzey Kıbrıs arasındaki sınırların 2003 yılında Kıbrıslı vatandaşlara açılmasıyla Kıbrıslı Türkler, Güney Kıbrıs’ta daha yüksek ücretlerle çalışma imkânı bulmuşlardır. Kuzey Kıbrıs’ta ikamet eden Türkiye kökenli KKTC vatandaşlarının güneye geçmeleri yasak olduğundan özellikle Hatay, Adana illerinden gelen ucuz işgücü göçünün kuzeydeki işlere talip olmasından rahatsızlık duymaktadırlar. Güney Kıbrıs’ta yaşanan ekonomik kriz öncesi güneyde çalışan Kıbrıslı Türkleri sayısının kesin olarak bilinmemesine rağmen Yenidüzen Gazetesi’nde 7.000’lerde olduğu telaffuz edilmektedir. Ancak yine aynı habere göre 2012 Mayıs ayında bu sayı 1.500’lere düşmüştür (haberkibris.com, erişim tarihi: 10.10.2014). Çalışmamız kapsamında mülakat yapılan Kıbrıslı Türkler ise güneyde çalışanların 15.000 civarında olduğunu iddia etmektedirler.

3- Kıbrıslı Türklerin Kamuda Çalışmayı Tercih Etmeleri: Ekim 2013 itibariyle kamudan maaş alan 15.484 memur, 3.223 işçi, 12.984 emekli memur vardır. Özel sektördeki işçi sayısı ise 75.000'dir. Verilere göre, çalışanların %34'ü devletten maaş almaktadır (havadiskibris.com, erişim tarihi: 10.10.2014). Kıbrıslı Türklerin kamuda çalışmayı tercih etmesinin nedeni kamudaki yüksek maaş cazibesidir. Ancak 2007 yılında Sosyal Güvenlik Kanunu'nda yapılan değişiklik ve devletin zaten bozuk olan ekonomisindeki en büyük yükün memur ve emekli maaşları olması nedeniyle memur alımlarının disipline edilmeye çalışılması nedeniyle memuriyet cazibesini kaybetmiştir.

Kıbrıslı Türkler ile Türkiyeli göçmenler arasındaki “uyum” konusunda yaşanan sıkıntıların her iki taraf için sebepleri farklıdır ve aşağıda bu sebeplere değinilmiştir.

Sosyo-Ekonomik Yaşamı Paylaşım

Birinci göç dalgasıyla gelen Türkiyeli göçmenlerin “uyum” süreci farklılıklar göstermektedir. Türkiye'den toplu halde gelerek aynı bölgeye yerleşen aynı köylü/mahalleli göçmenlerde uyum süreci yavaştır. Türkiye'deki birlik-teliklerini adada devam ettirmişler ve Kıbrıslı Türkler ile iletişimi sınırlı tutmuşlardır. Onlar için sadece coğrafi mekân değişmiştir. Aynı bölgelere yerleştirilenlerde ise uyum süreci hızlıdır. Zira kendilerine tahsis edilen toprakları Kıbrıslı Türkler ile birlikte işlemişler, komşu olmuşlar böylece birbirlerini tanıma imkânı bulmuşlardır.

Birinci göç dalgasıyla gelenlerin çocukları uyumu ailelerinden daha çabuk sağlamıştır. İkinci kuşak olarak tanımlayabileceğimiz bu çocuklar, okula ilk başladıklarında Kıbrıslı çocuklarla aralarında özellikle yaşam alışkanlıkları ve şive farklılıklarının olduğunu, ancak zamanla özellikle de ortaokul çağlarına geldiklerinde farkların azaldığını söylemektedirler. Çocukluklarında Türkiye'ye gittiklerinde aidiyet duygusuyla ilgili çelişkiler yaşamışlardır. Türkiye'ye gittiklerinde “Kıbrıslı”, Kıbrıs'ta “Türkiyeli” olarak yaftalanmışlardır. Ancak ikinci kuşağın çoğunluğu kendilerini Kıbrıslı hissettiklerini belirtmektedirler. KKTC vatandaşlığını almışlar, kamu da dâhil olmak üzere kendilerine iş bulmuşlar, erkekler askerliklerini Kıbrıs'ta yapmışlardır. Artık Türkiye'ye gittiklerinde yabancılık hissettiklerini, sadece yakın akrabalarını tanıdıklarını, çarşıya çıktıklarında selam verecek bir tanıdıklarının dahi olmadığını, hâlbuki Kıbrıs'ta dışarıya çıktıklarında aileleri dışında pek çok kişiyle selamlaştıklarını, Kıbrıslı arkadaşlarının çoğunlukta olduğunu, tatil planlarını on-

larla yaptıklarını ifade etmektedirler. Uyum sağlamış gibi görünen, kendisini Kıbrıslı hissettiğini söyleyen ikinci kuşak, Kuzey Kıbrıs'ta yapılan Kıbrıslı-Türkiyeli ayrımından ve Türkiyeliler için söylenen olumsuz sözlerden hoşlanmamaktadır ve söylenen olumsuz sözler tepki göstermelerine, "Ben Türkiyeliyim." demelerine neden olmaktadır. İkinci kuşakta tespit edilen bir diğer husus, ebeveynleriyle aralarında oluşan kültür ve yaşam alışkanlıkları farklılıklarıdır. Mülakatçıların da belirttiği gibi, ebeveynlerinin evine halen ayakkabı ile girilememesine rağmen ikinci kuşağın evine Kıbrıslı Türklerin yaptığı gibi ayakkabı ile girilebilmektedir. Uyum sağladığını belirten ikinci kuşağın yanı sıra uyum sağlayamadığını, Kuzey Kıbrıs'ta ayrımcılıkla karşılandığını, kendisini orada tutan şeyin kamuda iyi gelir getiren bir iş olduğunu, emekli olunca Türkiye'ye yerleşeceğini söyleyen bir diğer ikinci kuşak vardır. Ancak, bu beyanda bulunan kişiler Kıbrıs'ta mülk edinerek söylemlerinden farklı davranışlar sergilemektedirler.

Kıbrıslı Türkler, birinci göç dalgası ile gelen Türkiyeli göçmenlerle genel itibariyle uyum sağlamış, ikinci kuşağı kendilerinden biri olarak görmüşlerdir. Zira göçmenler de uyum konusunda çaba göstermiş, Kıbrıslı Türklerin kültürüne, yaşam alışkanlıklarına benzer davranış ve tutumlar göstermişlerdir. Kıbrıslı Türkler gibi doğum günü kutlamaya başlamış, düğünlerini onlarınkine benzer tarzda yapar olmuşlardır. Kıbrıslı Türkleri olumsuz düşünmeye sevk eden, ikinci dalga göç hareketiyle gelen göçmenlerdir. 13 Haziran 1991 tarihi itibariyle Kuzey Kıbrıs'a Türkiye vatandaşlarının nüfus cüzdanı ile girmeye başlaması ve kontrol edilemeyen ucuz ve niteliksiz işgücünün adaya akması "Türkiyeli-Kıbrıslı" ayrımının belirginleşmesine yol açmıştır. Yukarıda geliş nedenleri aktarılan bu göçmenlerin sosyo-ekonomik düzeyi ve eğitim seviyesi son derece düşüktür ve bu açıdan birinci dalga göçmenleriyle benzeşmektedir. Ancak, ikinci dalga ile gelenleri de iki gruba ayırarak incelemek bazı farklılıkların ortaya konması açısından elzemdir. Birinci grup, Türkiye'deki kültürlerini, yaşam alışkanlıklarını Kıbrıs'ta da devam ettirmektedir. Adadaki mevcut göçmen ağları bağlantısıyla geldiklerinden toplu olarak aynı bölgelerde yaşamaktadırlar. İki üç aile aynı evi paylaşmakta, düşük maliyetli yemeklerle beslenmeyi tercih etmektedirler. Amaçları para biriktirip Türkiye'ye dönmek olduğundan uyum konusunda isteksizdirler ve Türkiye'deki yaşam alışkanlıklarını devam ettirmektedirler. Özellikle Lefkoşa'da getto halini alan Surlarıçi, Kıbrıslı Türkler için ancak zorunlu hallerde gidilebilecek bir bölgedir. Girmek zorunda kaldıklarında ise gözle taciz edildiklerini belirtmektedirler. Kıbrıslı Türkler, bu göçmen grubunun çocuklarının gittiği okullara çocuklarını göndermek iste-

memektedir. Türkiyeli göçmen ailelerin çocuklarıyla ilgilenmediklerini, kişisel temizlik ve bakım konusunda kayıtsız kaldıklarını dolayısıyla da gelir durumlarının yeterli olması durumunda çocuklarını özel okula göndermeyi tercih ettiklerini ifade etmektedirler.

İkinci grup ise Kuzey Kıbrıs'taki ön yargıyı kırmaya çalışan, çalışma ve oturma iznine sahip, hatta şartları olgunlaştığında KKTC vatandaşlığına geçen Türkiyeli göçmenlerdir. Onlar da adadaki göçmen bağlantılarıyla daha iyi bir yaşam kurmak için gelmişlerdir. İlk geldiklerinde Hatay ve Adanalıların kötü ünü nedeniyle Kıbrıslı Türkler ile iletişim konusunda çekinmeler ve sıkıntılar yaşamışlardır. Ancak, para kazanmak amacıyla Kıbrıslı Türkler ile uyum sürecine girmişlerdir. Başörtülerini, şalvarlarını çıkartıp iklime uygun kıyafetler giyerek kadınlar işe başlamışlardır. Kadınlar daha çok özel sektörde ve evlerde temizlik hizmetinde çalışmaktadırlar. Mevcut kültürleri ve yaşam alışkanlıkları ile Kıbrıslı Türklerin kültürü ve yaşam alışkanlıklarını kıyasladıklarında farklılıkların büyük olduğu kanaatine varmışlardır. Çocuk yetiştirme, çocukların ebeveynleriyle ilişkilerindeki rahatlıkları, Kıbrıslı gençlerin doğum günü kutlamalarını aileleriyle değil, arkadaşlarıyla dışarıda görkemli şekilde kutlamaları, genç erkeklerin küpe takıp saçlarını boyaması Türkiyeli göçmenlerde tedirginlik yaratmıştır. Zira aynı şeyleri kendi çocukları da talep etmeye başlamıştır. Bir gün Türkiye'ye kesin dönüş yapmaları durumunda bu değişikliği Türkiye'deki yakınlarına nasıl anlatacaklarını, Türkiye'nin muhafazakâr ortamında çocuklarını nasıl yaşatacaklarını düşündüklerinden çocuklarının taleplerini engellemeye çalışmaktadırlar. Ayrıca dini inanç ve ibadetlerin edası konusunda yetersiz buldukları Kıbrıslı Türklerin düğün, bayram ve özellikle de yılbaşı kutlamalarına verdikleri önemin büyüklüğünü yadırgamakta ve eleştirmektedirler. Farklılıklar olsa da bu gruptaki gerek Türkiyeli göçmenler gerekse Kıbrıslı Türkler farkın azalmaya başladığını belirtmektedirler. Hatta Türkiyeli göçmenlerin adada yaptıkları düğünlerinde Kıbrıslı Türklerin geleneklerini de yansıtmaları Kıbrıslı Türklerde memnuniyet yaratmıştır.

Asayiş

İkinci göç dalgasıyla adaya gelen Türkiyeli göçmenlere karşı Kıbrıslı Türklerde oluşan önyargının bir diğer nedeni ise göçmenlerin adadaki suç oranını artırdıkları yönündeki izlenim ve deneyimleridir. Kendi deyimleriyle "Eskiden kapı pencere açık" uyuduklarını söyleyen Kıbrıslı Türkler, hırsızlık, gasp ve tecavüz olayları nedeniyle yaz akşamlarında kapılarının önünde dahi

oturamadıklarını belirtmektedirler. Bu suçlara ilaveten uyuşturucu madde suç oranlarının artması da endişe verici boyuttadır. Günübürlük gümrük giriş çıkışlarıyla adada suç işleyerek kaçtukları yönündeki söylemlere ve medyada bu yöndeki söylem ve yazılara sıkça rastlanmaktadır. Yapılan araştırmalar söylenenleri doğrular niteliktedir. KKTC Lefkoşa Barosu'nun ülkedeki suç ve suçlular hakkında 11.07.2008 tarihinde yayınladığı raporda uyuşturucu suçlarının tüm suçlar içindeki oranının %36,15; hırsızlık türü suçların %17,43; şiddet içerikli suçların (adam öldürme, vahim darp, kasti hasar, tecavüz) % 17,7; sahtecilik türü suçların %12,82; ölümlü trafik suçlarının %2,82; diğer suç türlerinin (trafik, izinsiz mal ithali, mahkeme emrine riayetsizlik, kundaqlama, tehdit, askeri yasak bölgeyi ihlal, gizli ittifak vs.) %13,61 olduğu açıklanmıştır. Uyuşturucu hükümlülerinin %55, tutukluların ise %75'inin Türkiyeli olduğu belirtilmektedir. Ağır Ceza Mahkemesi verilerine göre silah ve patlayıcı madde suçlarının 2005 yılına göre 2007'de %221, uyuşturucu madde suçlarının ise 2007'de 2004 yılına göre 3,1 kat arttığı yine yayınlanan raporun verileri arasındadır. Yayınlanan raporda açıklanan hükümlü-tutuklu profiline bakıldığında Türkiye uyruklular 217 kişi (%56), Türkiye-KKTC çift uyruklular 84 kişi (%22), KKTC uyruklular 64 kişi (%18), üçüncü ülke uyruklular 20 kişi (%4) dir (www.lpghaber.com, erişim tarihi:10.10.2014).

Fatma Karakaş Doğan, yaptığı araştırmada şu bulgulara ulaşmıştır (2012: 113): KKTC'de cezaevinde olanların %45,7'si Türkiye Cumhuriyeti vatandaşdır. KKTC ve Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığını birlikte taşıyan %22'lik oran ile birlikte değerlendirildiğinde Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının oranı %67,7'dir. Cezaevinde olanlardan sadece KKTC vatandaş olanların oranı %26'dır. KKTC Merkez Cezaevi'nde yaptığı araştırmada KKTC'de ne kadar zamandır yaşadığına yönelik verilen yanıtlardan tutuklu ve hükümlülerden KKTC vatandaşı olmayanların %21'inin bir gün ile bir ay arasında bir süredir KKTC'de buldukları tespit edilmiştir. KKTC vatandaşı olmayıp cezaevinde olanların %37'sinin KKTC'de yaşadığı toplam süre bir yılın altındadır.

Siyasi Eğilim

Türkiye'den gelen nüfus, ilk etapta Kıbrıs halkı tarafından tepkiyle karşılanmaz. Ancak sol görüşlü partiler 1976 yılında yapılan ilk seçimlerden itibaren Türkiye'den gelen nüfusun Türkiye'nin adada desteklediğini iddia ettikleri partiye oy vermeleri için yönlendirildiklerini savunurlar. Cumhuriyetçi

Türk Partisi (CTP)'nin 1976 seçimlerinden sonraki başkanı Özker Özgür, 1976 seçimlerini ve seçime katılan partilerin görüşlerini şöyle aktarıyor: “Esas amaç dünyaya Kıbrıs’ın kuzeyinde demokratik seçimler yapıyor imajını vermektir. Türkiye, dünyaya ‘biz ayrılıkçı değiliz, KTFD’ni kurduk ama federal çözümden yanayız’ mesajını gönderiyordu. Oysa Türkiye’den aktarılan nüfus, gemiden iner inmez T.C. nüfus cüzdanını göstererek 1976 seçimlerinde oy kullandılar. Denktaş ve UBP’nin %53,7 oy aldığını ve muhalefetin de %46,3 oy aldığını düşünürsek, daha ilk seçimde Türkiye’den gelen oyların kaderimizi ne kadar etkilediğini anlarız.” 1981 başkanlık seçimlerinde Türkiyeli göçmenlerin yoğunlukta olduğu Karpaz ve Maraş bölgelerinde Denktaş’a verilen desteğin %90’lara ulaşması, Kıbrıs kökenli Türklerin oturduğu bölgelerde ise %35-40’larda kalması 1981 yılından sonra “Kıbrıslı-Türkiyeli” ayrımının toplumda artarak hissedilmeye başlandığı iddialarını devam ettirmiştir (Hasgüler, 2008: 157-166-172-173).

Yapılan mülakatlarda Türkiyeli göçmenlerin siyasi görüşleri konusunda tespit yapmak, verilen kaçamak cevaplar nedeniyle mümkün olmamıştır. Göç dalgalarıyla birlikte adaya ülkücülerin ve PKK yandaşlarının da geldiği ve siyasi örgütlenme çabası içinde oldukları; ancak başarılı olamadıkları yönünde Kıbrıslı Türklerin beyanları olmuştur. Yukarıda değinilen suç tiplerine bakıldığında da siyasi suçların değil, adi suçların oluştuğu açıkça görülmektedir. Göçmenler, aktif siyasetle ilgilenmediklerini, amaçlarının siyaset değil, ekme parası kazanmak olduğunu vurgulamışlardır.

Vatandaşlık

2011 nüfus sayımına göre KKTC’de sürekli ikamet eden nüfus 286.257’dir. Bu rakamın 160.207’sini (%56) KKTC doğumlu olanlar, 104.641’ini (%36,6) Türkiye doğumlu olup KKTC’de ikamet edenler oluşturmaktadır. 2006 yılındaki nüfus sayımında ise adamın toplam nüfusu 256.644’tür. Türkiyeli olup KKTC’de ikamet edenlerin sayısı ise 94.947’dir (devplan.org, erişim tarihi: 10.10.2014). 2006 sonrasındaki nüfus artışı yaklaşık 30.000’dir ve bunun yaklaşık 10.000’i Türkiyeli’dir. Yani adadaki nüfus Türkiyeli göçmenler lehine artış göstermeye devam etmektedir. Ayrıca Keser’e göre (2006: 116), Kuzey Kıbrıs’a kaçak gelip sigortasız çalışan insanların sayısı 30.000 civarındadır. Ancak resmi makamların verdiği kaçak işgücü sayısı oldukça farklıdır. 19 Ağustos 2014 tarihinde Yenidüzen Gazetesi’ne verdiği röportajda Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Müsteşarı İsmet Lisaniler, yıl içinde yapılan denetimlerde 140 işyerinde 257 kaçak işçi çalıştı-

nıldığını ve her bir kaçak işçi için beş asgari ücret tutarında işverenlere ceza yazıldığını ifade etmiştir (yeniduzen.com, erişim tarihi: 10.10.2014). Kaçak işçi rakamları çelişkilidir; ancak ikinci dalga göçüyle adaya nüfus cüzdanıyla gelip ucuz işgücünü oluşturan ve yukarıda birinci grup olarak tanımlanan göçmenlerin sayısının azımsanmayacak miktarda olduğu dillendirilmektedir. Bu grubun vatandaşlık galesi taşımadığı, adaya sadece para kazanmak için geldiği aşikârdır. Kendilerine inşaat, tarım ve turizm sektörlerinde iş bulmaktadırlar. Aldıkları ücret Türkiye’de kazandıklarından daha fazladır; ancak sosyal güvenlik açısından korunmasızdırlar. İkinci dalgayla gelen ve ikinci grup olarak tanımladığımız göçmenler ise KKTC göçmenliği için isteklidirler. Çalışmak için çalışma izni ve çalışmayan aile bireyleri için oturma izni almaktadırlar. Bu izinlerle adada beş yılını dolduranlar KKTC vatandaşlığı için hak kazanmaktadır. Beş yıllarını doldurunca da vatandaş olabilmek için hemen başvuru yapmaktadırlar. Almak zorunda oldukları izinler için ödedikleri harçların yüksek oluşu ve izin alırken takip etmeleri gereken bürokratik işlemleri her yıl tekrarlamak istememektedirler. İlk göç dalgası ile gelenlerin çocukları ise Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığını bir zorunluluk olarak görmektedir. Çünkü onlar Kıbrıs doğumlu KKTC vatandaşları gibi Kıbrıs Cumhuriyeti pasaportu alarak ada dışına (Türkiye haricindeki bir ülkeye) vizesiz çıkamamaktadırlar.

KKTC vatandaşı olmak ayrıca evlilikle kazanılan hukuki bir durumdur. KKTC vatandaşı ile evlenen eşler bir yıl sonra yetkili makamlara başvuru yaparak vatandaşlığa geçebilmektedirler. Bu durumun sık rastlanılan bir durum olduğunu KKTC vatandaşı ile evli ve vatandaşlık almış bir Türkiyeli göçmen şöyle ifade etmiştir: “Karasakala kız vermeyiz diyeni çok gördük ama şu anda Kıbrıslı ailelerin içinde mutlaka Türkiyeli gelin ya da damat var. Türkiye’ye okumaya gönderiyorlar iki geliyor. Türkiye’den okumaya geliyorlar iki gidiyorlar.”

SONUÇ

Türkiyeli göçmenlerin Kuzey Kıbrıs’taki varlığı sadece KKTC’yi ilgilendiren bir konu olmaktan çıkmış, Birleşmiş Milletler nezdinde adadaki çözümsüzlüğü sona erdirmek için tartışılan bir sorun olarak tanımlanmıştır. 2004 yılında referanduma sunulan Annan Planı’na göre, 45.000 Türkiyeli göçmen yeni kurulacak devletin vatandaşı olacak, 20.000’i oturma ve çalışma izni alacak, Kıbrıslı Türklerle evli olanlara yeni kurulacak devletin vatandaşlığı verilecek (7000-8000 kişi civarı), bunların dışında kalanlar ise kendilerine

verilecek 10.000 Euro'luk tazminatla Türkiye'ye gönderilecekti. Planın bu maddesi farklı kesimlerde farklı yorumlarla tartışılmıştır. 1974 sonrasında Türkiye, adadaki askeri varlığı nedeniyle "işgalci devlet" olarak uluslararası platformda tanımlanmış, Kuzey Kıbrıs'a vatandaşlarını yerleştiği iddialarıyla eleştirilmiştir. Çalışmamız açısından değerlendirildiğinde Annan Planı çerçevesinde kurulacak yeni devletin vatandaşı olma hakkına birinci göç dalgası ile gelenler ve onların çocuklarıdır. Çalışma ve oturma iznine sahip olacaklar ise ikinci dalganın ikinci grubu olarak tanımladığımız göçmenlerdir. Yani "uyum" sürecinde başarılı olan, adada sorun yaratmayan kalacak, bunların dışındakiler gönderilecektir.

Annan Planı, referandumdaki oylamanın Rumlar tarafından olumsuz oy kullanılması nedeniyle yürürlüğe girmemiştir. Ancak uluslararası platformda da tartışılan Türkiyeli göçmenler konusunda artık somut adımların atılması gerekmektedir. Atılacak adımlara katkıda bulunmak amacıyla çalışmamız sonucunda aşağıda çözüm yolları sunulmuştur:

1- KKTC'de göç ve uyum konusunda çalışmalar yürütecek bir bakanlığın tüm kurumlarıyla birlikte kurulması.

2- KKTC'ye giriş ve çıkışlarda devletin etkin denetiminin sağlanması, buna imkan verecek kararların alınması.

3- KKTC'ye turist olarak giren ancak yasal süresi dolduğu halde ayrılmayanların tespitinin yapılarak sınır dışı edilmesi.

4- KKTC'ye turist vizesiyle giriş yapan ve kaçak çalışanların ve bu kişileri çalıştıranların yetkili makamlarca yapılacak sıkı denetimle tespit edilmesi ve her iki tarafa etkin yaptırım uygulanması.

5- KKTC'ye girişte vize uygulanmasa bile sadece pasaport ile giriş izni verilmesi. Zira pasaport alımı için izlenen yolda bürokratik işlem nüfus cüzdanına göre daha zorlayıcıdır ve pasaport için ödenen harç daha yüksektir. Dolayısıyla pasaport ile girişin caydırıcılığının olduğu düşünülmektedir.

6- KKTC'deki okullarda öğrencilere birbirlerini ötekileştirmeden yaşamının, farklılıklara saygı göstermenin toplumları olumlu yönde geliştirdiğine yönelik söylemler içeren eğitim verilmeli.

7- KKTC vatandaşı olmuş her bireye kamusal alanda eşitlik sağlanmalı.

8- Medya, Türkiyeli göçmenler hakkında sürekli pompalanan olumsuz söylemler, ispatlanmadığı sürece etkin yaptırıma tabi kılınmalı.

KAYNAKÇA

- AKKAYAN, Taylan. (1979). **Göç ve Değişme**. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- “Artık Kuzey’e Geçmiyorlar! Ekonomik Kriz Kapıya Dayandı”. 27.03.2013. 10.10.2014, <http://www.haberkibris.com/artik-kuzeye-gecmiyorlar-2013-03-27.html>.
- DENKTAŞ, Rauf Raif. (1999). **Rauf Denktaş’ın Hatıraları** (Cilt:9). İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Devlet Planlama Örgütü (KKTC). Erişim Tarihi: 10.10.2014, <http://www.nufussayimidevplan.org>.
- DOĞAN, Fatma Karakaş. (2012). “Kuzey Kıbrıs (KKTC) Merkezi Cezaevi Üzerinde Yapılan Alan Çalışmasından Elde Edilen Verilerin Suçla Mücadele Bağlamında Analizi”. **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**. Sayı: 100, 97-150. 10.10.2014, <http://www.tbbdergisi.barobirlik.org.tr>.
- GÜLER, Ayşe. (19.08.2014). “Kaçak İşçi Çalıştıran İşyerlerine Ceza Yağdı”. **Yenidüzen Gazetesi**. 10.10.2014, <http://www.yeniduzen.com>.
- GÜRKAN, Haşmet Muzaffer. (1996). **Bir Zamanlar Kıbrıs’ta**. Lefkoşa: Galeri Kültür Yayınları.
- HASGÜLER, Mehmet. (2008). **Kıbrıslılık**. İstanbul: Agora Kitaplığı.
- KEMAL, Feridun. (1998). “KKTC’nin Demografik Yapısı”. **Journal For Cyprus Issues**, Lefkoşa, Volume 4, Issue 1, Winter 1998.
- KESER, Ulvi. (2006). Kıbrıs’ta Göç Hareketleri ve 1974 Sonrasında Yaşananlar. **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, V:12, 2006/Bahar, 103-127.
- KURTULUŞ, Hatice., PURKİS, Semra. (2008). “Lefkoşa’nın Dışlanmış Göçmen-Enformel Emekçileri”. **Toplum ve Bilim**, Sayı: 112, 60-100.
- KURTULUŞ, Hatice., PURKİS, Semra. (2009). “Kuzey Kıbrıs’a Türk Göçünün Niteliği ve Göçmenlerin Ekonomik Sosyo-Mekansal Bütünleşme Sorunları”. Ankara: TÜBİTAK, Proje No: 106K330.
- Lefkoşa Barosu (KKTC). Erişim Tarihi: 10.10.2014, <http://www.lpghaber.com>.

- NESİM, Ali. (1990). **Kıbrıslı Türklerin Kimliği**. Lefkoşa: Sistem Ofset.
- ÖKSÜZ, Hikmet. (1999). “Lozan’dan Sonra Kıbrıslı Türklerin Anavatanına Göçleri”. **Tarih ve Toplum**, Cilt: 32, Sayı: 187, 35-38.
- ÖZER, İnan. (2004). **Kentleşme ve Kentsel Değişme**. Bursa: Ekin Kitabevi.
- ŞAHİN, İsmail., ŞAHİN, Cemile., Öztürk, Mine. (2013). “Barış Harekatı Sonrasında Türkiye’den Kıbrıs’a Yapılan Göçler ve Tatbik Edilen İskan Politikası”, **Turkish Studies**, Volume 8/7 Summer 2013, 599-630.
- TOLUNER, Sevin. (1977). **Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Milletlerarası Hukuk**. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- TUNCER, Hüner. (2005). **Kıbrıs Sarmalı-Nasıl Bir Çözüm**. Ankara: Ümit Yayıncılık.
- YALÇIN, Cemal. (2004). **Göç Sosyolojisi**. Ankara: Anı Yayıncılık.

MÜLAKAT SORULARI

GÖÇ EDENLER İÇİN

- 1) a) İlk geldiğinizde yerleşiklerle ilişkileriniz nasıldı? Nasıl karşılandınız?
b) Beklentileriniz neydi, karşılık buldu mu?
c) Buraya gelmeden önce Kıbrıslılar hakkındaki düşünceleriniz neydi? Kıbrıslıların sizin hakkınızda ne düşündüklerini tahmin ediyordunuz?
d) İlk geldiğinizde ne tür davranışlarla karşılaştınız? İletişim güçlüğü çektiniz mi? Zamanla sizin ve onların davranışlarında bir değişiklik oldu mu? Olduysa nasıl?
e) Size yönelik dışlanma hissettiniz mi? Yerli Kıbrıslıların arasına girmek istemediğimiz oldu mu?
f) Benimseme ya da benimsenme sorunu yaşadınız mı?
- 2) Buraya getirdiğiniz kültür ile buradaki kültür arasında bir fark var mıydı? Yaşam alışkanlıklarınız, aile içi ilişkileriniz, toplum içi ilişkileriniz, yerli Kıbrıslıların yaşam alışkanlıkları, aile içi ilişkileri ve toplum içi ilişkileri yönünden nasıl bir karşılaştırma yapabilirsiniz?
- 3) Buraya göçmek yaşam koşullarınızda, işinizde, gelir düzeyinizde, eğitim olanaklarınızda bir farklılık yarattı mı?
- 4) Yerli Kıbrıslılar ile uyum konusunda istekli veya isteksiz miydiniz? Uyumun daha iyi olabilmesi için gerekli önlem ve eylemlerin neler olabileceğini düşünüyorsunuz?
- 5) Sizce göç edenler asayiş sorunu yaratıyorlar mı? Suç oranlarındaki payları nedir? Hangi suçları işlediklerini düşünüyorsunuz?
- 6) Geri dönmeyi düşünüyor musunuz? Düşünüyorsanız neden? Düşünmüyorsanız neden? Hangi koşulların varlığı halinde geri dönmeyi düşünüyorsunuz?
- 7) Geldiğiniz yerdeki siyasal düşünceleriniz ile buraya geldiğinizde oluşan siyasal düşünceniz arasında fark oluştu mu? Neden? Nasıl?
- 8) Şu anki gelir düzeyinizi nasıl tanımlarsınız? Kaç çocuğunuz var?
- 9) Hangi iletişim araçlarından yararlanıyorsunuz? Hangi kanal ve programları tercih ediyorsunuz? Hangi gazeteleri okuyorsunuz?
- 10) Türkiye Cumhuriyeti Devleti ile vatandaşlığı ve KKTC Devleti ile vatandaşlığı hakkında neler düşünüyorsunuz?

- 11) Siyasi tercihinizi nasıl tanımlarsınız? Siyasi parti tercihiniz var mı? Varsa hangisidir?
- 12) Geleceğe nasıl bakıyorsunuz? Planlarınız nelerdir? Kendinizi bu gelecekte nasıl konumlandırıyorsunuz?
- 13) Yerli Kıbrıslılara nasıl bakıyorsunuz? Yerli halka ilişkin düşünce ve yaklaşımınız nelerdir?
- 14) Göç edenlerle yerli halkın uyumu için devletten beklentileriniz nelerdir?

KIBRISLI TÜRKLER İÇİN

- 1) a) Göç edenlerle ilk karşılaşmanız ne zaman oldu? Ne tür duygular hissettiniz? Başlangıçta ve zamanla ilişkileriniz nasıldı?
- b) Beklentileriniz nelerdi, karşılık buldu mu?
- c) Göç edenlere karşı bakış açınız nedir?
- d) Göç edenlere nasıl davrandınız? Onlar size nasıl davrandı?
- e) Onlarla iletişim kurma konusunda isteksizlik duydunuz mu? Onların sizinle iletişim kurma konusunda isteksiz oldukları hissi yaşadınız mı?
- f) Benimsenme süreci sizce tamamlandı mı?
- 2) Göç edenlerle yerliler arasındaki kültür farklılıkları, yaşam alışkanlıkları arasında fark var mıydı? Varsa bunun toplumsal ilişkilere yansımaları nelerdir?
- 3) Sizce göç edenler asayiş sorunu yaratıyorlar mı? Suç oranlarındaki payları nedir? Hangi suçları işlediklerini düşünüyorsunuz?
- 4) Türkiye’den göç edenlerin hangi fikri akım ve ideolojilerin etkisinde olduklarını düşünüyorsunuz? Bu size uyuyor mu? Buraya geldikten sonra getirdikleri fikri akım ve ideolojilerinde sizce değişiklik oluyor mu? Değişim oluyorsa ne yöndedir?
- 5) Hangi iletişim araçlarından yararlanıyorsunuz? Hangi kanal ve programları tercih ediyorsunuz? Hangi gazeteleri okuyorsunuz?
- 6) Göç edenlerin gelir düzeyleri ve aile yapılarında zamanla burada bir değişiklik oluyor mu? Gözlemleriniz nelerdir?
- 7) Göç edenler hakkındaki genel düşünceleriniz nelerdir?
- 8) Göç edenler ile yerli halkın uyumu konusunda devletten beklentileriniz nelerdir?

**SEMPOZYUM
FOTOĞRAFLARI**

